Kedves Olvasó!

A következő oldalakon a 2017 decemberében megjelent Bonyhád lexikon digitális változatát olvashatja.

Ez úton szeretnénk köszönetet mondani a dombóvári Szecsox Nyomdaipari Kft.-nek, és személy szerint Csonti Zoltánnak, a társaság vezetőjének, hogy a könyv tördelt, nyomdai formátumának átadásával lehetővé tették annak világhálón történő közreadását. Kérésünkre elvégezték a megjelenés után talált hibák javítását, és a törzsszöveg kisebb szintű kiegészítését. Azokat a szócikkeket, melyeknél a kiegészítés, javítás – annak terjedelménél fogva – nem történhetett meg, a lexikon törzsszövegének végén adjuk közre a javítás, kiegészítés piros színnel történő megjelölésével.

Bonyhád, 2022. szeptember

A kötet munkatársai nevében:

Steib György szerkesztő

BONYHÁD LEXIKON

BONYHÁD LEXIKON

Szerkesztő:
Steib György

Bonyhád, 2017

Lektorok: Cserna Anna, dr. Dobos Gyula, Ruzsa Éva, dr. Szőts Zoltán.
Nyelvi lektor: Csehák János, Kutnyánszkyné Bacskai Eszter.
Korrektor: Kirchné Máté Réka.

A szócikkek írói: Antal Mária, Bányai Viktória, Bischof Tamás, Bíró Sándorné, Bölcsföldi Zoltán, Chlebovics Miklós, Dománszky Zoltán, Dudás Olga, Farkas Noémi, Győrffy István, Hübner József, Keresztes Hajnalka, Kirchné Máté Réka, Kolta László, ifj. Krähling Dániel, Krähling János, Kriston Vízi József, Mészáros Orsolya, Nagy István, Ferger Jolán, Preiningerné Erményi Magdolna, Sebestyén Lajos, Sós Csaba, Steib György, Szabó László, Szarvas Irén, Szőts Zoltán, Takács László, Teleki Balázs, Tóth István Zsolt, Videcz Ferencné, V. Kápolnás Mária.

Etikai bizottság: Antal Mária, Bajor László, Dudás Olga, Kirchné Máté Réka, ifj. Krähling Dániel, Pogonyi Pál, Sebestyén Lajos, Steib György, dr. Szőts Zoltán.

Technikai munkatársak: Biró Anita, Farkas Bertalan, Farkas Eszter, Fazekas Diana, Losoncz József, Matisz Nóra, Páll Gábor, Schnell-Nagy Erika.

Címlapterv: Erky-Nagy Tibor

ISBN 978-615-00-0099-2

Kiadó: a Völgységi Tájkutató Alapítvány, felelős kiadó: dr. Szőts Zoltán.

Nyomdai munkálatok:
Nyomtatás: Szecsox Nyomdaipari Kft. Dombóvár,
felelős vezető: Csonti Zoltán

A kézirat lezárásának ideje: 2016. aug. 31.

A kiadás kiemelt támogatói: Bonyhád Város Önkormányzata, Danubiana Borkereskedő- és Termelő Kft., dr. Beréti Zsolt, EMA-LION Bonyhádi Zománcáru Kft., Metal-Work 2003 Ipari és Keresedelmi Kft., Sebestyén Lajos, dr. Sólyom László (volt köztársasági elnöki keretből), Takács Lászlóné (képviselő-testületi juttatásból), Vörösmarty Mihály Művelődési Központ (sportbál bevételéből).

támogatói: Bajkai Erzsébet, Berényi László Tamásné, Bonyhádi Német Önkormányzat, Bonylakk Kft., Domokos Sándor, Generál-Insped Kft., Hajas Dezső, dr. Hergert Ibolya, Horeczky Erzsébet, Hungária Takarék, Hübner Józsefné, Kásler Péter, Kirch Ervin, Knipl Kft., dr. Koncz István, dr. Kovács Elemér, dr. Major Brigitta, Markovics Mihályné, Miklósné Kosztolányi Éva, Müller Józsefné, Papp Zoltán, Pállné Széplaki Laura, Pfeifer Zoltán, Pfendesack József, Pogonyi Pál, Popp Miklós, Steib Márta, Szabó Béláné, Szabó Gábor, Szemcsuk Istvánné, Sziklai Mariann, Szolnokiné Erős Olga, Szücs Edit, Tidora Kft., Tolna Megyei Közgyűlés, Tóth István Zsolt, dr. Várady Zoltán.

Bevezető

2007 késő őszén néhány összehívott informatikus és bonyhádi lokálpatrióta azon törte a fejét, hogy létrehozzon egy új bonyhádi internetes hírcsatornát, a *Völgység Portál*t. Az itt terítékre került nagymennyiségű helytörténeti dokumentum, kép és írott anyag láttán, amolyan mellékszálként csírázott ki az idea egy *Bonyhád lexikon* megalkotásáról. Az előkészítés, majd a munka irányítása e könyv szerkesztőjének lett a feladata. A ráhangolódáshoz nagy segítséget nyújtott az ekkor már készülőben lévő *Pécs lexikon* főszerkesztője, dr. Romváry Ferenc, amiért ezúton is köszönettel tartozunk. A *Bonyhád lexikon* olyan kézikönyv, amely a településhez köthető, kimagasló teljesítményt nyújtó, vagy nagy befolyással bíró személyek életrajzát, jelentős vállalkozások és intézmények történetét, események, ill. földrajzi vonatkozások leírását tartalmazza. Az első szócikk 2009 decemberében született meg. Néhány hónap alatt kialakult a szócikk írók, és az írások nyelvi, stilisztikai és etikai ellenőrzését, felügyeletét ellátók alkotóközössége. A 2010. január 19-én tartott tanácskozáson megszülettek a normatívák a lexikon időbeli és térbeli behatárolásához. Az élő személyek közül az arra érdemes 60 éven felüliek életrajza is bekerülhetett a könyvbe, illetve a fiatalabbak közül a különösen nagy teljesítményt elért sportolók, magas rangú tudományos szervezetek tagjai, a Perczel-díj kitüntetettjei. Meghatároztuk a Bonyhádhoz tartozás, kötődés kritériumait: kit tekintünk bonyhádinak? A „jelentős teljesítmény" mértékének eldöntéséhez segítségül, támpontul szolgáltak a megjelent helytörténeti írások és a közvélekedés. Fontos volt a szócikkek stílusának meghatározása. A közösség úgy döntött, hogy kerüljük a száraz, csak a tények közlésére és időbehatárolására szorítkozó írásokat. A cél az volt, hogy a szócikkek olvasmányosak legyenek. Ezt szolgálja az a törekvésünk is, hogy kerüljük a lexikonoknál oly gyakran megjelenő rövidítéseket, s ha mégis előfordul, értelmezésében a rövidítések jegyzéke segíti az olvasót. A szócikkeket címszó vezeti fel. Időnként nehéz volt kiválasztani, hogy adott tartalmat milyen címszóval jelöljünk. A legtöbb intézmény, termelő vállalat hosszú története során számos nevet viselt. Megjelölésére azt a címszót választottuk, melyet a köznyelv leginkább használ. A könnyebb keresés érdekében egy-egy szócikket két címszó is jelöl. Például: a zománcgyár története a **zománcgyár** címszó alatt található, de ha valaki a mai nevén keresi (Ema-Lion Bonyhádi Zománcáru Kft.), akkor rátalál egy útmutatásul szolgáló fantom címszóra. A személyek címszavainál az eltérő születéskori család-, vagy utónevet zárójelben jelezzük. A szócikk írójának, a fotó készítőjének a nevét zárójelben közöljük az adott írás végén. Kolta László neve időközbeni elhalálozása miatt került szögletes zárójelbe. A könyv áttekintését könnyíti a tartalomjegyzék, melyben a fantom címszavakat dőlt betűkkel jeleztük. **A történéseket a lexikon a kézirat lezárásának napjáig (2016. aug. 31.) követi, a leírásokban közölt jelen idejű utalás (a „ma" és a „jelenleg") ezt az időpontot jelöli.** A szócikkek

alapját a megjelent helytörténeti munkák képezték. Köszönettel tartozunk azoknak a kollégáknak, akik előttünk jártak Bonyhád történetének kutatásában, írásuk közreadásában. Törekvésünk az volt, hogy amennyire lehetséges, keressük meg a primer forrásokat, az eredeti dokumentumokat, hogy a megjelent írásokban előforduló hibákat, félreértéseket korrigálhassuk. (Pl. a Szent Imre u. 6. sz. épületet hajdani keresztény kórházként írták le, tévesen.) A kutatóhelyeket, melyekben jártunk, ahonnan értékes információkat gyűjtöttünk, a könyv hátsó lapjain soroljuk fel. Ezek közül a legfontosabb a Tolna Megyei Levéltár volt. Köszönet illeti az intézményt a lexikon illusztrálására átengedett nagymennyiségű irat- és fotómásolatért, dr. Várady Zoltán levéltár-igazgatót a munkánkat kísérő megkülönböztetett figyelméért, a kivételezett lehetőségekért. Nem lehetünk elég hálásak azoknak a levéltári dolgozóknak, akik megszabott munkájukon felül, alkotó tevékenységükkel, ötleteikkel, gondolataikkal, nem utolsó sorban fizikai erejükkel (a temérdek irat prezentálásával) segítségünkre voltak: Ruzsa Éva főlevéltárosnak, a kutatószolgálat vezetőjének, Lieszkovszky Larion és Marosi Tibor főlevéltárosoknak, Nagy Iván informatikusnak, valamint dr. Dobos Gyula nyugalmazott levéltár-igazgatónak, aki átadta részünkre a Perczelekről elmentett fotóit. Köszönjük a Bonyhádi Járási Földhivatal, a Szekszárdi Törvényszék Cégbírósága dolgozói készséges kiszolgálását, technikai munkatársaink segítségét. Köszönettel tartozunk a fotó-, képeslap- és dokumentumgyűjtemények létrehozóinak (Hofmeister Lajos, Csullag József, Schrodt Edit, Dudás Olga, művelődési központ, Völgységi Múzeum), Hirth Andor jelvénygyűjtőnek, hogy értékeiket felhasználhattuk. Dr. Gonda Gábor történésznek szakmai segítségéért, Gyimóthy Kálmánnak a Weber képekért, Vidáné Laboncz Krisztinának a Frei – Brandeisz család dokumentumaiért, Csehák János és Kutnyánszkyné Bacskai Eszter tanároknak a helyesírás ellenőrzéséért, az MTA Nyelvtudományi Intézetének a nyelvi tanácsokért. Köszönettel tartozunk azon családtagoknak, leszármazottaknak, akik segítségünkre voltak felmenőik életrajzának megírásában, az adatok ellenőrzésében, fotók szolgáltatásában. Köszönettel tartozunk támogatóinknak, nélkülük a lexikon kiadásának anyagi bázisát nem tudtuk volna megteremteni. Végezetül szeretnék köszönetet mondani az alkotóközösség tagjainak: a szócikkek íróinak, az etikai bizottság tagjainak együttműködésükért, és külön köszönet illeti Kirchné Máté Réka rendkívül lelkiismeretes korrektori munkáját. A könyv 764 szócikket, továbbá 42 fantom szócikket tartalmaz.

Steib György

II. Rákóczi Ferenc utca 10.: a Bonyhádon kávéházat, vendéglőt és szállodát üzemeltető Walter Bernát építtette 1908-ban (az akkori Budai utca 130. sz. alatt), szálloda és vendéglő céljára. Építője Péter Jakab, bérlője és üzemeltetője kezdetben Zucker Sándor, majd halálát követően a felesége (sz. Müller Janka) volt. Az épület Zucker Szálló, majd Zucker-ház néven honosodott meg a köztudatban. Emeleti nagytermében (tánctermében) színielőadásokat, bálokat, jótékonysági esteket rendeztek. A szálloda udvarán tartott alakuló összejövetellel (1910. márc. 6.) indult útjára a Bauernbund mozgalom. Itt üzemelt az első bonyhádi állandó mozi (mozgófényképszínház) 1912-től 1918-ig. 1926-ban teraszt építettek az épület elé, ahol zenekarok léptek fel, a vendégek táncolhattak. A szállodát 1930-ban az akkori tulajdonosok, a megözvegyült Zucker Sándorné és társa árverésre bocsátották. A község elöljárósága az épületben iparostanonc-iskolát és leventeotthont vagy fürdőt kívánt berendezni, de a vétel meghiúsult. Tulajdonosa 1931-ben Erdős Zsigmond lett, aki továbbra is szállodaként üzemeltette. 1947-ben egy budapesti bejegyzésű magánalapítvány, az ORT Tangazdasága vásárolta meg, mely mezőgazdasági szakiskolát szervezett zsidó fiatalok részére Bonyhádon, s az épület a tanfolyam hallgatóinak szálláshelyéül szolgált. Az államosítást (1952) követően lakásokat alakítottak ki, 1979-ben átalakították, felújították, a komfortfokozatát javították. Ma vegyes tulajdonú (8 lakás és egy üzlethelyiség tulajdonosa a BONYCOM Kft., 5 magánlakás) társasház.

(Steib György)

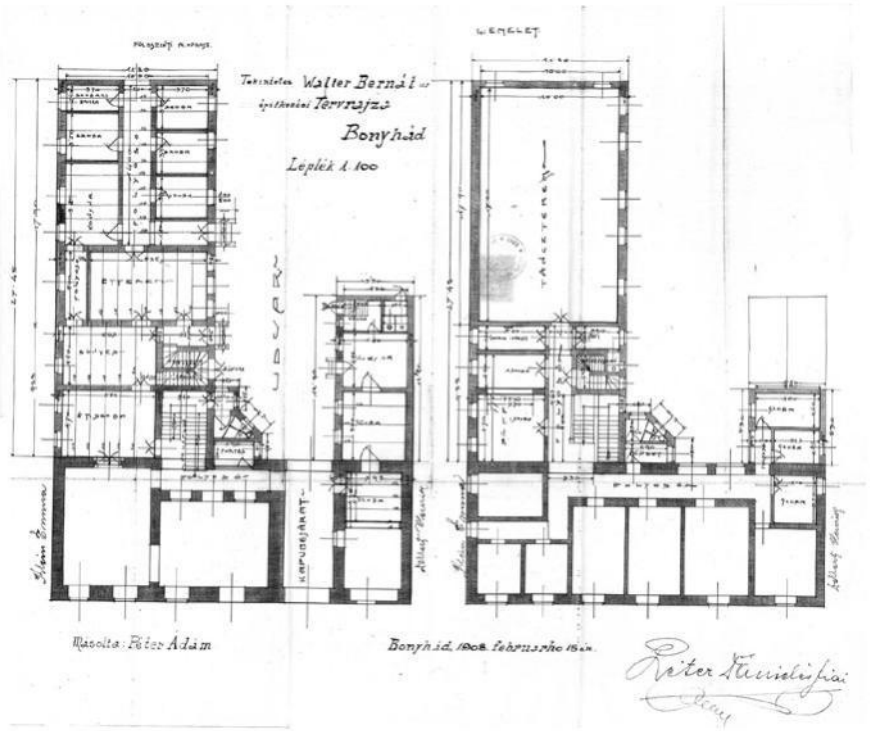

6. sz. főút: a Bonyhádot érintő útvonal Budapestről kiindulva Barcsnál éri el a déli országhatárt. Közvetlen vasútvonal híján jelentős szerepet tölt be Bonyhád életében: becsatolja az országos vérkeringésbe. Építésekor 6,5 méter szélességű betonút. A 18 cm vastagságú betonburkolatot 15-20 cm vastag homokos kavicságyra építették. Nyomvonala Szekszárdtól Pécsig megközelítőleg lefedte a korábbi 63. sz. út nyomvonalát. Budapestről indulva az útépítés munkálataival 1952 márciusában érték el Kakasd határát. Ekkor telepedett le Bonyhádon technikai eszközeivel (Sztalinyec traktorok, földgyaluk, 42 teherautó, 52 billenős teherautó, 12 motorkerékpár stb.) és több mint 400 dolgozójával a Betonútépítő Nemzeti Vállalat 260. sz. főépítés-vezetősége, mely Kakasdtól Pécsig építette az utat. Az eszközök és az építőanyag elhelyezése, a dolgozók elszállásolása rendkívüli erőfeszítéseket kívánt a helyi közigazgatás vezetőitől. A vállalat központját a Perczel M. u. 7. sz. házban rendezték be. Az út bonyhádi szakaszát 1954. jan. 1-jei hatállyal adták át a közlekedésnek. Üzemeltetője a Tolna Megyei Tanács közlekedési osztálya lett. Az 1960-as években kezdték alkalmazni a betonutak téli síkosság-mentesítéséhez az olvasztó sózást, mely az útburkolat felületén jelentős károkat okozott. Ez volt a fő oka annak, hogy a betonutak később aszfaltburkolatot kaptak. A 6. sz. főút bonyhádi északi és déli kijárata emlékeztetőinél 1983-ban kapaszkodósávot létesítettek.

(Steib György)

504. Számú Iparitanuló Intézet: lásd **iparitanuló-képzés**

1956-os forradalom: Magyarország népének világjelentőségű harca a szovjet katonai jelenlét megszüntetéséért, az ország szuverenitásának helyreállításáért, a többpárti demokráciáért, a szabadabb és jobb életért. A forradalom kitörése (okt. 23.) és leverése (nov. 4.) közötti napok fontosabb eseményei Bonyhádon az alábbiak voltak: **Okt. 23.**: Óvári Dezső, a zománcgyár igazgatója éjfélkor telefonon felhívja Szabó Istvánt, a járási pártbizottság első titkárát és közli vele, hogy Budapesten lövöldözés van. A pártvezető hivatalába siet, hogy tájékozódjon az eseményekről. **24.**: A Sztálin téren leverik a házszámtáblákat, a címertáblákat és a vörös csillagokat. Délután diákok 30-40 fős csoportja megkoszorúzza a katolikus templom előtt álló Perczel Mór-emlékművet. **25.**: A zománcgyárban gyárőrség alakul a termelőeszközök védelmére. Délután a hősök szobránál 40-50 fős diákcsoport tüntet, Haber Dezső negyedikes gimnazista elszavalja a *Nemzeti dal*t. Estére a főtéren néhányszáz felnőtt tüntető előtt Dornay Bálint, a helyi bankfiók dolgozója mond beszédet. Este a tüntetők egy része a cipőgyárba vonul, majd az ott csatlakozókkal együtt a zománcgyárba mennek. Az ide érkezett hidasi bányászok munkabeszüntetésre szólítják fel a munkásokat. **26.**: A zománcgyár dolgozóinak egy része a reggeli munkafelvétel helyett – a két teherautóval a helyszínre érkezett hidasi bányászok nyomására – tüntetni indul. Az utcán vonuló csoporthoz sokan csatlakoznak. Délelőtt a gimnázium tanulói zárt rendben csendes, méltóságteljes lassúsággal vonuló menetet tartanak a község utcáin. Estére mintegy 500 fő gyűlik össze a főtéren. A községi tanács megbízottjának beszédét a rend helyreállításának szükségességéről kifütyülik, lehurrogják. **27.**: A zománcgyár dolgozói nem veszik fel a munkát. A nap folyamán munkástanácsok alakulnak. A gimnázium és a közgazdasági technikum tanulói délelőtt tüntető felvonulást tartanak, melynek végén az iskolák vezetői szünidőt rendelnek el. Déltájban ledöntik a szovjet katonai emlékművet. Délután tanácskozást tart a Bonyhádon megalakult munkástanácsok küldöttsége, ezen elhatározzák a nemzeti tanács és a nemzetőrség létrehozását. Estére mintegy 4000 tüntető gyűlik össze a főtéren, ahol a községi tanács emeleti erkélyéről követeléseket olvasnak fel, gyújtó hangú beszédeket mondanak el. Két pécsi egyetemista a hangszórón át a Pécsen „ÁVO-val harcban álló" bányászok és egyetemisták megsegítésére szólítja fel a tömeget. A felajzott emberek ezt követően benyomulnak a rendőrségre, elviszik az ott tárolt fegyvereket, majd Komló irányába elindulnak 3 autóbusszal. Komló-Zobákpuszta térségében az előre értesített karhatalom csapdájába esnek, ahol a kialakult tűzharcban Szakács Jenő 16 éves ipari tanuló életét veszti. **28.**: Megindul a lakosság jelentkezése a nemzetőrség soraiba. Megalakul a Bonyhádi Központi Nemzeti

Tanács, melynek elnöke Schlichtherle László, titkára Kováts Tibor lett. **29.**: A cipőgyárban leáll a termelés. Munkahelyéről távozásra kényszerítik a járási tanács elnökét és helyettesét. Este első ülését tartja a nemzeti tanács. **30.**: A Zománcgyári Kultúrotthon udvarán felsorakozott mintegy 200 fős nemzetőr egység Botta Rudolf parancsnok előtt leteszi az esküt. A nemzeti tanács elrendeli egyes telefonok lehallgatását, kikapcsolását. **31.**: Tóth Bálint, a községi tanács elnöke átadja helyét a munkástanács elnökének, Kiss Gyulának. **Nov. 1.**: A nemzetőrség keretén belül kihallgató csoport alakul a gyanús személyek kihallgatására, szerepük, múltjuk tisztázására. **2.**: Schlichtherle László és Gaál Aladár – a nemzeti tanács katonai és közbiztonsági tanácsadója – Győrbe utaznak, hogy felvegyék a kapcsolatot a Dunántúli Nemzeti Tanáccsal. **3.**: Mintegy 50 szovjet harckocsi halad át Bonyhádon. Gaál Aladár átveszi a fegyveres erők feletti parancsnokságot. **4.**: Nagy Imre miniszterelnök hajnali rádiószózatát követően a nemzeti tanács és a nemzetőrség mértékadó személyiségei összegyűlnek, hogy értékeljék a kialakult helyzetet. Rendelkeznek a kint lévő fegyverek összegyűjtéséről. Botta Rudolf partizáncsapatot szervez nemzetőreiből, hogy a Mecsekbe elvonulva folytassák az ellenállást. A nemzeti tanács esti ülésén feloszlatja önmagát. – A forradalom leverését megtorlás követte. Az okt. 23. – nov. 4. közötti időben aktív szerepet vállalók ellen lefolytatott kihallgatások, bírósági eljárások, munkahelyi retorziók sok személyt érintettek. A zománcgyárból elbocsátották Szarvady Egon számviteli vezetőt, Bottyán Ferenc szerszámkészítőt, Strohmayer József utókalkulátort. Beszédes Istvántól 1 évre, Páll Gábortól 3 évre, Rottár Róberttől 6 évre bevonták jogosítványát, amiért gépjárművezetőként az *„ellenforradalom szolgálatában”* álltak. Nemzetőri tevékenysége miatt őrizetbe vették – többek között – Sziklai Jakabot, Pálos Józsefet, Kaiser Józsefet, Ottományi Györgyöt, Tóth Józsefet. Letartóztatták Sütő Józsefet, a rendőrkapitányság- és Páva Józsefet, a honvéd kiegészítő parancsnokság vezetőjét, amiért együttműködtek a forradalom újonnan alakult szerveivel. Voltak személyek, akiket *„operatív eljárás”* alá vontak, figyelték mozgásukat, kapcsolataikat. 1957 januárjától kezdődően letartóztatták a forradalom bonyhádi „vezérkarát”, 24 személy ellen folytattak le bírósági eljárást. A leglátványosabb pert Gaál Aladár és 9 társa ügyében 1957. okt. 16-án kezdték meg Bonyhádon, a kultúrotthon érdeklődőkkel zsúfolásig megtelt nagytermében. Többek között: Koppány Antalt 6 évi, Klein Konrádot életfogytiglani, Sándor Alajost 2 év 6 havi, Sas Bélát 1 év 6 havi, Halász Jánost 6 évi, Tellér Endrét 5 évi, Tauth Istvánt 2 év 6 havi, Kováts Tibort 4 évi, Gaál Aladárt 6 évi, Várhegyi Sándort 3 évi, Tamás Istvánt 2 év 6 havi, Gellai Vincét 2 évi börtönbüntetésre, mint főbüntetésre ítélték. Az ítéletek minősítése legtöbbjüknél a *„népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel*” volt.

(Steib György)

A második világháború vége Bonyhádon: a község területén a háború ideje alatt nem került sor jelentős hadi cselekményre. Bonyhádot a Vörös Hadsereg katonái 1944. nov. 30-án foglalták el. Nov. 27-én és 28-án az itt állomásozó magyar és német alakulatok elhagyták a községet. Elmenekültek polgári személyek is (családjukkal együtt 152-en), akik közül sokan – volksbundos, vagy nyilas kötődésük miatt – féltek az igazságszolgáltatástól, a megtorlástól. Ez időben a zománcgyár mögött kis létszámú német tüzérségi üteg rendezkedett be utóvédharcra, mely néhány lövés után Pécs irányába elvonult. Egy magyar üteg tartózkodott a Gyár utcában, egy magyar folyamőr szakasz pedig géppuskákkal és kézi fegyverekkel felszerelten a börzsönyi tetőt tartotta megszállva. A szovjet csapatok nov. 27-én lépték át Tolna megye határát. Az előőrsök Bonyhádot Bátaszék felől közelítették meg 29-én. Este 6-7 óra tájban hat magyar honvéd szenvedett hősi halált a magyar folyamőr szakasz és az úton áthaladó szovjet katonák között kialakult tűzharcban: Fodor Ferenc, Vörös János, Markovics József, Kovács József, Máté József és Fekete Kálmán. Őket nov. 30-án Bonyhád-Börzsönyben, Juhász Ferencet pedig, aki a Deák Ferenc utcához közel eső réten esett el dec. 1-jén, a Kálvárián temették el. Az életben maradt folyamőrök éjszaka bementek Bonyhádra, civil ruhát öltöttek és elmenekültek. A szovjet katonák

29-én éjszaka belopakodtak a község keleti részén fekvő Deák Ferenc utcába, egészen a Kálváriáig, majd elszállásolták magukat. Az előőrs – előbb egy 10-12 főből álló lovascsoport, majd egy 200-300 fős gyalogos egység – 30-án reggel hat óra körül vonult be a községbe, majd kettéválva továbbhaladtak a Rákóczi és a Szent Imre herceg utcán. Kilenc óra tájékában Hidas felől a Perczel M. utcán át nagyobb egységek érkeztek: lovasok, gyalogság, gépjárművek, melyek Zomba ill. Majos irányába haladtak tovább. A lakosok az utcán csoportosulva csendben figyelték a dec. 1-jén érkező főerőket, a tankokkal, lovakkal vontatott tüzérségi ütegekkel átvonuló csapategységeket. A Bonyhádot megszálló erőket elszállásolták. A község elfoglalását a Magyar Rádió és a szovjet hadijelentés is közölte dec. 1-jén. Bonyhád és egyben a Völgységi járás szovjet katonai parancsnoksága Ivan Szergejevics Babin őrnagy vezetésével dec. 7-én érkezett meg a községbe. Főhadiszállásukat az akkori adóhivatalban (későbbi járási tanács), a Perczel M. u. 13. sz. épületben rendezték be, míg a szovjet egységekkel érkezett bolgár csapattest vezetésének hadiszállása a hengermalomban volt. Babin dec. 8-án dobolással közhírré tett parancsa szerint *„1. Mindenki saját templomába szabadon járhat. 2. Az összes népiskolák hétfőn reggel 8 órakor mindenütt megnyílnak. 3. Az utcai közlekedési tilalom este 6 órától reggel 6 óráig tart. Minden csoportosulás akár utcán, akár zárt helyiségben szigorúan tilos”,* továbbá tűzoltóság felállítására kötelezte a község vezetését. A lakosoknak be kellett szolgáltatniuk fényképezőgépüket, rádiójukat, autójukat, motorjukat. A Bonyhádot megszálló szovjet és bolgár katonai egységek az üzemekből elvitték az általuk hasznosítható készleteket: a cipőgyárból a legyártott bakancsokat, a malomból mintegy 640 ezer pengő értékű gabonát, lisztet és zsákot, Perczel József halgazdaságából mintegy 1700 kg-nyi halat, a tejszövetkezetből 3000 kg vajat. A zománcgyárból mintegy 220.000 pengő értékben elvittek gépeket (esztergapad, marógép, villanymotor stb.), alkatrészeket és anyagokat (acél, zsír, benzin stb.). Dec. 24-éig nem volt Bonyhádon villanyáram-szolgáltatás, az üzemek ezt követően kezdtek el termelni szovjet, ill. a malom és az olajgyár bolgár katonai parancsnokság alatt. A cipőgyárban tiszti és legénységi csizmákat, bakancsokat, a sebesültek részére kórházi papucsokat, a zománcgyárban csajkákat gyártottak. A Pauer-féle kekszgyárban (Perczel M. u. 53.) makaróni készült. 1944 nyarán hadikórház létesült a helyi gimnáziumban – valószínűen magyar és német – sebesült katonák ellátására. Decembertől könnyű sérült szovjet katonák kórházává alakult át és kibővült több helyszínnel: Arany Oroszlán Szálloda, evangélikus elemi iskola, katolikus kör. Befogadóképességét 600 személy körülire tehetjük. 1945. március elején számolták fel. Az üzemek katonai felügyelete 1945. márc. végéig tartott. A Bonyhádot megszálló katonaság 1945 májusában, a parancsnokság valószínűleg az év decemberében távozott a községből. A Völgységi járásban elesett 83 szovjet katonát 1945 szeptemberében a Kálvárián emelt díszsírhelyen, a nov. 29-én elesett magyar katonák közül ötöt exhumálást követően 1948-ban a Vörösmarty téri országzászlónál épített díszsírhelyen helyezték örök nyugalomra. Később újabb öt magyar hősi halott katonát helyeztek a Vörösmarty téri sírba, majd az ott nyugvó holttesteket a felépítménnyel együtt 1978-ban a katolikus temetőbe helyezték át.

(Steib György)

A Völgységi Telepesek Központi Szövetkezetének Tagértesítője: újságformátumú, ingyenesen terjesztett periodika, a szövetkezetekben érdekvédelemre és foglal-

A VÖLGYSÉGI TELEPESEK
KÖZPONTI SZÖVETKEZETÉNEK TAGÉRTESITŐJE

koztatásra talált székely telepesek számára készült tájékoztató. Közreadója a Völgységi Telepesek Központi Szövetkezete, felelős kiadója Bodor György volt. Összesen négy száma jelent meg: 1947. jan. 26-án, márc. 12-én, ápr. 20-án és jún. 5-én, négy-négy oldalon. Budapesten nyomták a Jövő Nyomdaszövetkezetben. A lap írásaival segítséget nyújtott a székely gazdáknak gazdasági és kulturális tevékenységük megkezdéséhez. A német lakosság által korábban működtetett tej- és méhész szövetkezetek újjáélesztéséhez ajánlott módszereket. Tanácsokat adott a szőlőműveléshez. Tájékoztatták olvasóikat

a földműves-szövetkezetek megalakulásának körülményeiről, egy Székely Múzeum létrehozásának tervéről, a teveli Kőrösi Csoma Sándor Székely Tanintézet megindításáról, a székelyek közt gyakori trachoma szembetegség elleni küzdelemről. Köszöntötték 50. születésnapján Veres Péter írót, politikust. Sok írás szólt a székelyek letelepedéséből adódó nyomorúságos helyzetről, a kilábalás lehetőségeiről. A cikkírók közt megtaláljuk Bodor Györgyöt, Németh Kálmánt, Szőts Gergelyt, Kis-Várday Gyulát, Benedek Jánost. A lap további megjelenését nem engedélyezték. (Steib György)

Ablonczy-ház: a bonyhádi kórház volt belgyógyász osztályvezető főorvosa és családja egykori lakhelyének (Bajcsy-Zs. u. 29.) meghonosodott elnevezése. Szolgálati lakásnak 1960. aug. 1-jén vette át a kórház a magyar állam tulajdonában álló 6 szobás, fürdőszobás épületet. Az Ablonczy család kiköltözését (1981) követően hosszabb-rövidebb ideig a kórház átmeneti szálláshelye, (vendégszoba, nővérlakás), raktára, gyógyszertára, irattára, később a Vöröskereszt és a Máltai Szeretetszolgálat helyi csoportjának raktára. 2007 táján állagromlása miatt kiürítették. 2009-ben a 180 m² alapterületű, polgári stílusú épületet Bonyhád Város Önkormányzata mintegy 31 millió forintért felújíttatta. Ezt követően helyet adott a központi háziorvosi ügyeletnek és az ügyeletes személyzet (orvos, asszisztensnő, gépjárművezető) pihenőhelyeinek. Ma az épületben az ügyelet mellett háziorvosi és magánorvosi rendelések folynak. (Steib György)

Ablonczy Pál (*1916. dec. 14. Sajókeszi, †2003. ápr. 14. Budapest): belgyógyász- és röntgen szakorvos, a kórház osztályvezető főorvosa. A magas intelligenciájú, kutató szellemű, nagy ambíciójú orvos, a kórház kezdetleges körülményei ellenére gyógyító munkájával rendkívüli elismertségre, nagy pacientúrára tett szert. Osztályán klinikai szintű gyógyítás folyt. Középiskolai és egyetemi tanulmányait Debrecenben végezte, 1943-ban itt szerezte orvosi diplomáját. Kétéves frontszolgálatot követően a miskolci kórház belgyógyászatán kezdte pályáját, majd a debreceni belklinika röntgen laboratóriumának helyettes vezetője, osztályvezető tanársegéde lett. 1957-től a Soproni Állami Szanatórium adjunktusa. 1959-től nyugdíjazásáig (1981) vezette a bonyhádi kórház belgyógyászati osztályát. 1967-ben fél évet töltött Németországban tanulmányúton, 40 írása jelent meg magyar és német nyelvű orvosi szaklapokban. Nyugdíjazását követően 10 évig dolgozott Szekszárdon a megyei kórház pszichiátriai osztályán. Elismerései: Érdemes Orvos, Markusovszky-díj (1976), Perczel-díj (1996). (Nyugdíjazásakor a Munka Érdemrend ezüst fokozatát visszautasította.) Füredi Szabó Mariannal kötött házasságából egy fia született. (Steib György)

Ábrahám János (*1944. szept. 10. Kéménd, †2003. ápr. 3. Bonyhád): jogász, országgyűlési képviselő, a bonyhádi sportélet kiemelkedő alakja. Általános- és középiskolába Bonyhádon járt, 1962-ben érettségizett a gimnáziumban. 1979-ben szerzett diplomát a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának levelező tagozatán. 1983-ban egységes jogi, 1988-ban mezőgazdasági szakjogászi vizsgát tett. Dolgozni a helyi zománcgyárban kezdett, segédmunkás lett, majd raktáros. 1969-től igazgatási osztályvezető a Bonyhádi Cipőgyárban, 1981-től Mőcsényben a termelőszövetkezet jogtanácsosa. 1988-tól Szekszárdon a jogtanácsosi munkaközösségben dolgozott, majd 1991-ben egyéni ügyvédi praxist indított. 1980-tól volt tagja a Magyar Jogász Szövetségnek, 1989-től pedig a Tolna Megyei Ügyvédi Kamarának. Tagja volt továbbá a Német Nemzetiségi Baráti Körnek és a Felvidékiek Egyesületének. 1972-ben lépett be a Magyar Szocialista Munkáspártba, 1989-ben – megalakulásakor – pedig a Magyar Szocialista Pártba. 1994-ben beválasztották Bonyhád

város és Tolna megye önkormányzati képviselő-testületébe. A Tolna Megyei Önkormányzat Közgyűlésében 1994 decemberétől 1997 májusáig, a bonyhádi testületben 1994–96 között a jogi és ügyrendi bizottság elnöke. 1996-tól 1998-ig Bonyhád város alpolgármestere. 1997-től 2002-ig a Magyar Országgyűlés képviselőjeként tevékenykedett, ahol 1998. jún. 25-től az alkotmány- és igazságügyi állandó bizottságnak lett a tagja. Mint aktív sportoló, később kosárlabdaedző, szakosztályvezető, sportköri elnök, több mint négy évtizeden át tevékenykedett a bonyhádi sportéletben. Kosárlabda pályafutását középiskolás korában kezdte, első egyesülete a Bonyhádi Vasas Sportkör volt. 1986-ban szerezte középfokú edzői képesítését. Néhány társával 1978-ban útjára indította a Botond-kupa női kosárlabda tornát, mely az ország egyik legelismertebb felkészülési tornája lett. Kiemelkedő sporttevékenységéért 2003-ban posztumusz Boros Dezső-díjban részesült. 2004. szept. 25-én emléktáblát helyeztek el tiszteletére a Városi Sportcsarnok falán. Ligeti Magdolnával kötött házasságából két fia született.

(Táblafotó: Kirchné Máté Réka) (Steib György)

ABS zenekar: 1995-ben alakult rockbanda. Kezdetben különböző zenekarok tagjai (Paplauer Gábor – gitár, Berecz Sándor – gitár, Rónai József – basszusgitár, ifj. Békési László – dob, Venyercsán Zsolt – billentyű, ifj. Guzorán Ferenc – ének) álltak össze „örömzenére", Alkalmi Blues Szekció néven.

Balról: Paplauer Gábor, ifj. Guzorán Ferenc, id. Guzorán Ferenc (dob), Rónai József

A később meghonosodott név is innen származik. Céljuk a blueszene művelése volt, „blueskocsmákat" szerveztek helyben és megyeszerte. Többszöri változtatás után 2006-ban állt össze a már hard rock zenét művelő, máig játszó alakzat. Koncertzenekarrá váltak, a helyi rendezvényeken kívül országszerte és külföldön is fellépnek, visszatérő vendégei rockfesztiváloknak, jótékonysági koncerteknek, szilveszteri rendezvényeknek. Repertoárjukon – többek között – Deep Purple, Rainbow, P. Mobil, Tankcsapda számok szerepelnek. Az alkalmanként csatlakozó Kisvárdai Józseffel akusztikus gitárszámokkal színesítik műsorukat.

(Steib György)

ÁFÉSZ: lásd **Bonyhádi Földművesszövetkezet**

állatkórház: beteg állatok gyógykezelésére, ellátására létrehozott intézmény. A bonyhádi állategészségügyi központot Járási Állatorvosi Rendelőintézetként (ambulanciaként) id. Holló Sándor állatorvos hozta létre 1954-ben, majd vezette 1968-ig. A Földművelésügyi Minisztérium rendeletére felállított intézményt néhány év alatt kórházzá fejlesztették, teljes neve ekkor Tolna Megyei Állategészségügyi és Élelmiszer Ellenőrző Állomás Bonyhádi Kórháza volt. A Rákóczi u. 36. sz. alatti lakóépületből két szolgálati lakást és irodát, az istállóból vizsgálóhelyiséget, műtőt és istállót alakítottak ki. Az intézmény kezdetben a járási tanács, 1967-től a Tolna Megyei Állategészségügyi Állomás felügyelete alatt működött. Változóan egy-három állatorvos, két-három állatgondozó, egy-egy laboráns, adminisztrátor, takarító, technikus és gépkocsivezető alkotta a személyzetet. Kórházi része tizenkét nagyállat- és négy kisállatférőhellyel rendelkezett. A beteg állatok általános és belgyógyászati vizsgálatán túl sebészeti gyógykezelést, ivartalanítást, császármetszést, foghúzást végeztek, beadták a kötelező védőoltást. 1965-ben szerológiai – a vérszérum és más testnedvek elemzésével foglalkozó – állomással egészítették ki az intézményt, mely hazánk első vidéki szerológiai laboratóriuma volt. Évente több mint húszezer vizsgálatot végeztek: részben a szarvasmarhák brucellózisos (száj- és körömfájás) fertőzöttségének

vizsgálatát, részben az exportra kerülő állatok vérvizsgálatát. Kísérleti tengerimalactenyészettel rendelkeztek. A laboratórium ifj. Holló Sándor állatorvos irányítása alatt működött, akit 1968-ban az intézmény vezetőjévé neveztek ki. 1966-ban 670 bejáró és 286 kórházban ápolt beteg állatot láttak el, 143 műtétet, 18.454 laboratóriumi vizsgálatot végeztek. 1977-ben 444 ambuláns beteget kezeltek, a kórházban tartózkodók száma 202 volt. Az év folyamán 237 műtétet, a laboratóriumban 32.354 vizsgálatot végeztek. 1982–83-ban több mint hárommillió forintos költséggel felújították a kórházat, mely ez időben Tolna megyében az egyetlen állatkórház volt. 1982-ben ifj. Holló Sándor kilépésével a szerológiai állomás befejezte működését. A kórházi ellátást 1983-ban Bándy Pál és Túri Árpád állatorvosok folytatták. A kórházat elképzeléseik szerint átalakították: kisállatkezelőt, műtőt létesítettek, férőhelyet alakítottak ki 10 fertőző valamint 15 nem fertőző kisállat részére. A nagyállatkezelő-műtőt megújították, az istállóban boxok készültek a lovak számára. A mezőgazdasági nagyüzemek járványvédelme miatt a nagyállatkezelések helyszíni kiszállással, ellátással bővültek. A kórházban 24 órás ügyeletet tartottak. Ez időben évente 140-160 kiszállást, közel 600 műtétet végeztek, a beteglétszám meghaladta a kétezret. 1988-ban létszámleépítés következményeként csak Bándy Pál állatorvos és egy segítője maradt az intézményben, ezzel kórházi betegeket már nem tudtak fogadni, továbbá megszűnt az egész napos ügyelet. 1989-ben Bándy Pál az eszközöket megvásárolta a Tolna Megyei Állategészségügyi Állomástól, s mint szellemi szabadfoglalkozású magánállatorvos működtette az intézményt. 1994-ben a kórházat az egészségügyi állomás eladta, ezzel fejeződött be a bonyhádi állatkórház tevékenysége.

(Steib György)

Animato együttes: beatzenekar. 1968 őszén alapította Lőrinci András, Brauer János, Schmidt József és Schuler Zoltán. 1969 tavaszára állt fel a klasszikus első formáció: Lőrinci András (szólógitár), Brauer János (dob), id. Békési László (basszusgitár), Quell Ferenc (gitár), Probszt József (billentyű). Zenéjüket kezdetben a könnyed slágerek, a divatos „rágógumi-zene" jellemezte. Fellépő helyük, támogatójuk a Vörösmarty Mihály Művelődési Központ volt, ahol az Animato-klub keretében heti rendszerességgel ifjúsági táncos rendezvényeket tartottak. 1970-ig a zenekarral rendszeresen fellépő Hübner Lívia (szólóénekes) nagy sikerrel énekelte a kor slágereit. 1971 őszén Brauer Jánost id. Guzorán Ferenc, Békési Lászlót Kisvárdai József váltotta. Zenei világuk a keményebb, progresszívebb rockzene felé fordult. Katonai bevonulások miatt 1973-tól 2 év kényszerszünet következett. 1975 tavaszán a leszerelt tagok új lendületet adtak a zenekarnak: saját számokkal kimagasló sikert arattak Győrben, az Amatőr Beat- és Rockzenekarok Országos Versenyén. A dunántúli döntő első helyét szerezték meg, az országos versenyen pedig harmadikok lettek.

Fadd-Dombori – 1969. Ülő sor balról: Gelencsér János, a művelődési központ igazgatója (a zenekar névadója), Hübner Lívia, Brauer János, Probszt József, Lőrinci András, Quell Ferenc; áll: id. Békési László.

Ezt követően Lőrinci András végleg elhagyta a zenekart, Békési helyét ideiglenesen Venyercsán László foglalta el. Érdeklődés hiányában az élőzenés Animato-klub megszűnt. 1985-ben műfajt váltottak: báli zenét szolgáltattak. Kisvárdai ekkor kilépett, Békési visszatért és Balogh János személyében szaxofonossal bővültek. Őt 1989-ben Gscheidt János váltotta. 1985-ben a műfajváltással együtt nevet is változtattak, mely Ex Animato, vagy röviden Ex lett. Az 1990-es évek elején igény mutatkozott a régi klasz-

szikus Animato-számok iránt. Egyre több „nosztalgia-bulit" rendeztek, melyeken az egykori klubtagok és rajongók mulattak ifjúkori zenéjükre.

DVD-lemez borító – 2014

Ebben az időben került a zenekarba Paplauer Gábor szólógitáros. Működésük – mely a város és környéke könnyűzenei életének meghatározó tényezője volt – a 2008-ban megrendezett 40 éves jubileumi buliig tartott. Bonyhád mellett legfőbb fellépési helyeik voltak: Barcs, Beremend, Martfű, Szekszárd és Tolna.

(Szabó László)

Anonym Triatlon és Szabadidő Sportegyesület: a város egyik legeredményesebb sportegyesülete 1998. ápr. 15-én alakult. Székhelye: Perczel M. u. 29. Céljaként a triatlon sportág népszerűsítését, az egészséges életmódra nevelést, a triatlon versenyeken való részvétel elősegítését jelölték meg. A 18 alapító tag Sövér Gábort választotta elnöknek, őt 2012-ben Bauer Attila követte. A titkári teendőket Gergelics István látja el. A BMSC keretében alakult, majd a Quinter SE-ben működő triatlon szakosztály örökét vitte tovább. Igazolt versenyzőik száma 25 körüli, a kedvtelésből sportolók száma pedig mintegy 50 fő. A versenyzők az őszi–tavaszi időszakban duatlon (futás, kerékpározás, futás), a nyáriban pedig triatlon (úszás, kerékpározás, futás) erőpróbákon mérik fel tudásukat. A versenyek sprint-, rövid- (olimpiai), közép- és hosszú távon (ironman) folynak. A szakmai munkát kezdetben Varga Gyöngyvér (futás), Vukálovics Ákos (kerékpár), valamint Gulyás Péter és Horeczky János (úszás) irányította, a későbbiekben Varga Gyöngyvér (úszás, futás) és Gergelics István (kerékpár). A kék-fehérben rajthoz álló versenyzők hazai és nemzetközi sikereit aligha lehet számba venni. 1998-ban Bauer Attila (rövidtávú duatlon, szenior), Gergelics Natália (középtávú triatlon, junior) és a női junior váltócsapat (Gergelics Natália, Dóra és Judit) országos bajnokságot nyert. Bauer Attila, Lippai Zoltán és Gergelics Natália indulási jogot szerzett a Németországban (St. Wendel) megrendezendő világbajnokságra, ahol Natália 17. helyezett lett. 1999-ben versenyzőik 18 arany-, 20 ezüst- és 14 bronzérmet szereztek. 2000-ben az országos bajnokságokon négy arany- és egy ezüstérmet, az év folyamán összesen 30 arany-, 17 ezüst- és 18 bronzérmet szereztek. A franciaországi olimpiai távú (10 km futás, 40 km kerékpározás, 5 km futás) Duatlon Világbajnokságon Bauer Attila a szenior férfiak mezőnyében a 19. helyen végzett. 2001-ben a Főiskolai és Egyetemi Országos Duatlon Bajnokság aranyérmese, a Katonai Triatlon Világbajnokság (1500 m úszás, 40 km kerékpározás, 10 km futás) 10. helyezettje Gergelics Natália; a Triatlon és a Duatlon Diákolimpia országos győztese, a Junior Triatlon Európa Kupa 8. helyezettje Gergelics Dóra; a terep-, továbbá a sprint- és rövidtávú duatlon szenior országos bajnoka Bauer Attila; a közép- és hosszútávú Triatlon Országos Bajnokság szenior győztese Szentirmai Péter volt, utóbbi a Riminiben megrendezett Duatlon Világbajnokságon a 20. helyezést érte el. 2002-ben a mexikói Junior Aquatlon Sprint (2,5 km futás, 1 km úszás, 2,5 km futás) Világbajnokságon Gergelics Dóra bronzérmet szerzett. Gergelics Natália – a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem hallgatója, majd végzőse – hatszoros triatlon hadseregbajnok (2000–05), a Duatlon Európa-bajnokság (Teplice) 10. helyezettje. 2003-ban Gergelics Dóra a luxemburgi U23-as Triatlon (15 km úszás, 40 km kerékpározás, 10 km futás) Európa-bajnokság 26. helyezettje volt, a Szenior Duatlon Európa-bajnokságon Szentirmai Péter bronzérmet szerzett. Gergelics Dóra 2004-ben az aquatlon sprint U23-as mezőnyének országos bajnoka, az U23-as Triatlon Európa-bajnokság 22. helyezettje. Ez évben már negyedszer nyerte el a Magyarország Jó tanulója – Jó sportolója címet. 2002-ben, 2004-ben, 2006-ban és 2008-ban Tolna megye legjobb triatlonosa. 2006-ban Gergelics Natália a katasztrófavédelmi triatlon magyar bajnokaként lehetett résztvevője a svájci Tűzoltó Triatlon Világbajnokságnak, ahol ezüstérmes lett. 2007-ben a Magyar Triatlon Szövetség értékelésében az ország 91 klubjának összetett rangsorá-

ban az Anonym SE a 19. A 2008-as liverpooli Triatlon Tűzoltó Világjátékokon Gergelics Natália 1 arany-, 4 ezüst- és 2 bronzérmet, Antalicz Loránd és Gergelics István egy-egy ezüstérmet szerzett. 2010-ben, a hosszútávú Triatlon (ironman) Országos Bajnokságon (3,8 km úszás, 180 km kerékpár, 42,2 km futás) a veterán Fröhlich Henrik második, a szenior Lippai Zoltán harmadik, Plesz Botond a 30–34 éves korcsoport nyolcadik helyezettje; Lippai Zoltán a szeniorok sprint távú duatlon, Fröhlich Henrik a veteránok duatlon országos bajnoka; Patócs Viktória az utánpótlás Héraklész válogatott tagja, a Völgység Talentuma díjazottja lett. 2011-ben az egyesület rendezte Bonyhádon az Aquatlon (úszás, futás) Megyei Bajnokságot. Ez évben Lippai Zoltán korcsoportjában (50–54 év) az országos ironman győztese, 2012-ben Plesz Botond a felnőtt amatőr korcsoport középtávú triatlon magyar bajnoka, utóbbi 2013-ban korcsoportjában (35–39 év) ironman győztese volt. 2015-ben az országos bajnokságokon Fröhlich Henrik 1 arany- és 5 ezüst-, Bauer Attila 2 arany-, Lippai Zoltán 1 aranyérmet szerzett. Hangya Adrienn az utánpótlás Héraklész válogatott tagja lett, majd 2016-ban a Völgység Talentuma díjazottja. Az évek során sok dicsőséget szerzett még az egyesületnek – többek között – Soós Katalin, Turós Bettina, Turós Angéla, Keresztesi Gitta, Magos Julianna, Fröhlich Georgina, Sztanyek Tímea, Oberling Krisztián. Mintegy 8-10 versenyző részvételével a tavaszi, közel kéthetes alapozást Horvátországban tartják. Minden évben országos téli felkészülési versenyt, versenysorozatot rendeznek. (Steib György)

Antal Mária (*1952. dec. 7. Dunaszentgyörgy): népművelő, könyvtáros. A bonyhádi Vörösmarty Mihály Általános Iskola elvégzését követően a Petőfi Sándor Gimnáziumban érettségizett 1971-ben. Első munkahelyén, a helyi cipőgyárban bérszámfejtőként dolgozott, majd szervezője lett a bonyhádi Társadalmi és Családi Ünnepségeket Szervező Irodának. Felsőfokú tanulmányait munka mellett végezte. A Szombathelyi Tanárképző Főiskola népművelés–könyvtár szakának elvégzését (1977) követően ugyanitt 1980-ban komplex államvizsgát tett könyvtári ismeretekből. Ezt követően gyermekkönyvtárosi kiegészítő szakképesítést szerzett Budapesten, az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központban, majd 1998-ban kulturális menedzser képesítést az ELTE Bölcsészettudományi Karán. Szakmai pályáját 1977. febr. 1-jén kezdte a Bonyhádi Járási Könyvtárban, mint gyermekkönyvtáros, majd 1988-tól öt évig a Vörösmarty Mihály Általános Iskola könyvtárosa volt. 1993-ban nevezték ki a Városi Könyvtár igazgatójának. Igazgatása 13 évében a könyvtár történetének egyik meghatározó alakjává vált. Kezdeményezésére indult útjára a Völgységi Könyvfesztivál 2000-ben. A lokálpatrióta érzés erősítésére hozták létre a helytörténeti kutatószobát, a Téka Galériát, vették fel Solymár Imre jeles helytörténész nevét, és szorgalmazták Kolta László: *Bonyhádi arcképek* c. kötetének megjelenését (2001). A könyvtár az „eMagyarország Pontok" hálózathoz való csatlakozásával (2003) az elektronikus információszerzés egyik bonyhádi központjává vált. Munkásságának elismeréseként nyerték el az „Év Könyvtára" címet 2005-ben. 2003-tól könyvtári szakértőként és szakfelügyelőként ellenőrzi és segíti a települési és iskolai könyvtárak munkáját. 2000–06 között elnöke volt a Tolna Megyei Könyvtárosok Szervezetének, 2007-től munkálkodik a Magyarországi Evangélikus Egyház Gyűjteményi Tanácsában, 2007-től 2015-ig a Bonyhádi Öregdiák Szövetség elnöke. 2006-tól nyugdíjazásáig (2011) a Petőfi Sándor Evangélikus Gimnázium könyvtárosa, majd 2016-ig félállásos könyvtárosa, miközben régiségkönyvtárat alakított ki. Publikációi jelentek meg szaklapokban (*Könyvtári Levelezőlap, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, Könyv és Nevelés*). Bonyhád és a Völgység kultúrájáért huzamosan végzett tevékenységéért Bonyhád Város Önkormányzata 2006-ban Perczel-díjban részesítette. A Tolna Megyei Önkormányzat Közgyűlése 2012-ben „*a könyvtári szakma és az olvasók szolgálatáért kifejtett több évtizedes kiemelkedő munkája*" elismeréséül Tolna Megye Kiváló Közalkalmazottja kitüntetéssel jutalmazta. Bicskei Lászlóval kötött házasságából egy fia született. (Videcz Ferencné)

antiszemitizmus: a zsidóság megbélyegzését, kiközösítését célzó egyéni, vagy társadalmi, politikai megnyilvánulás, mozgalom. Kifejlődése hosszú időre vezethető vissza, gyökerei a zsidó kultúrának, vallásnak és életmódnak a környező világtól való eltéréséből, a mássággal szembeni ellenszenvből táplálkozik. A késő ókori, középkori és kora újkori, főképp vallási alapú megkülönböztetést antijudaizmusnak, míg a 19. század utolsó harmadában megjelenő modern, politikai mozgalmat antiszemitizmusnak nevezzük. Utóbbi a 20. században a fajelmélet térhódításával csúcsosodott ki, Magyarországon a zsidótörvényekben öltött testet. Bonyhádon a zsidó és nem zsidó lakosság együttélését – a kezdetektől, a zsidók 1700-as évek elejei betelepítésétől – alapvetően a béke jellemezte. Beszélték a velük egyidejűleg ide érkezett németek nyelvét, így a kölcsönös megértés alapjai adottak voltak. Az ellenséges érzület, a zsidó kereskedelem Bonyhádon történt megerősödése, a kenyér- és presztízsféltés miatt alakult ki. Nyílt összetűzések, megnyilvánulások azonban csak az 1882–83-as tiszaeszlári vérvádper kapcsán, majd az első világháborút követően, végül a második világháború idején létrejött politikai, ideológiai küzdelmekben alakultak ki. Solymosi Eszter 1882-ben történt megölése (Tiszaeszlár) ürügyén országosan, így Tolna vármegyében is antiszemita megnyilvánulások, zavargások törtek ki. Bonyhádon 1882. okt. 6-ára virradóra falra ragasztott röpiratokat találtak, melyeken – a járási szolgabírónak a község bírájához írt levele szerint – *„a zsidók elleni gyűlöletet, tettlegességet, sőt kilátásba helyezett tömegtámadásra irányuló írott felhívások találtattak”*. A németül írt kézírásos szöveg magyar átirata szerint: *„Zsidó gazemberek, ha 8 napon belül nem menekültök ki Bonyhádról, rohamot indítunk ellenetek és mindnyájatokat leverünk, az első a Hirschfeld vámszedő lesz.”* A szolgabíró utasította a község bíráját, hogy *„a legéberebb ellenőrzés gyakorlata céljából gyakoribb őrjáratokat léptessen életbe, s rendőri közegeit a hasonló irányú felhívások terjesztőinek folytonos nyomozására kötelezze.”* Az eset másnapján ismét megjelentek a röplapok. 1882. nov. 22-én éjszaka fél egykor az ortodox jesiva iskolába követ dobtak be, mire az ott tanulók husángokkal kifutottak az utcára, de a kődobálót már nem találták. A rendőri jelentés szerint *„a kutatást azonnal megkezdték, de a panaszuknak nyoma sem mutatkozott – a tény álladékára tekintettel meggyőződésem ott állapodik meg, hogy a helybeli ortodox talmudisták Weisz felügyelőjének a már annyira izgatott zsidó ellenes merényletet előidézni törekszenek”*. Az első világháborút követő antiszemita fellángolásban a háborús vereségért, a Tanácsköztársaság túlkapásaiért a zsidókat tették felelőssé. A Bonyhádon állomásozó különítményes zászlóalj tagjai beverték a zsidó házak ablakait, többeket megvertek. Bebörtönözték Bokor Imrét és Eibensütz (későbbi nevén Nádasdi) Vilmost, akik a proletárdiktatúra idején exponálták magukat. Vidor Leó ügyvédet – a bonyhádi Direktórium ügyészét – lefogták, s csak súlyos testi bántalmazást követően engedték szabadon. 1923. szept. 28-án egy gimnáziumi tanuló ledöntött 16 sírkövet a zsidó temetőben, amiért az iskolából elbocsátották. A zsidók elleni atrocitásokban az Ébredő Magyarok Egyesülete 1923-ban megalakult bonyhádi szervezetének tagjai jártak az élen. Különösen Mühl Henrik 22 éves orvostanhallgató volt aktív. Az „ébredők” gyűléseik után az utcán zárt rendben vonulva az *„Ergerberger, Sosberger, minden zsidó gazember”* kezdetű, és más antiszemita nótákat énekeltek. Napirenden voltak a szervezet tagjai és zsidó személyek közötti összetűzések, verekedések, provokációk. Elfajulását fokozott csendőri és rendőri járőrözéssel, az elöljáróság szigorú fellépésével akadályozták meg. A *Világ* c. napilap az eseményekről közölt írását így zárta: *„Mindenki felháborodással tárgyalja a történteket és nem tudják megérteni, hogy kiknek állott az érdekében a városka békés nyugalmát feldúlni, a polgárok soha meg nem zavart egyetértését hirtelen felborítani.”* Az állami szintre emelt antiszemitizmus értelmében az 1939. évi, ún. második zsidótörvény következményeként eltávolították a bonyhádi képviselő-testület 13 virilista zsidó tagját. A községi rendbiztos 1943. márc. 22-ei jelentése szerint febr. 5-én éjszaka három tanonc a gyalogjáróra mésztejjel az alábbi szövegeket festette: *„Munkástestvér köztünk a helyed, zsidómentes hazát követelünk, testvér érted harcolunk és győzünk, éljen Szálasi,*

kitartás és nyilaskeresztek, zsidók, ez lesz a vesztetek." 1943 márciusában a községházi üzletek újbóli bérbeadásakor a két zsidó bérlő szerződését nem hosszabbították meg. *„Az eddigi zsidó bérlők annak ellenére, hogy személyüket illetően teljesen kifogástalanok, előnyben nem részesíthetők. A kivételezés sem alkalmazható egyik személyre sem, mert özv. Weisz Jakabné bár hadiözvegy, de férje annak idején nem hősi halált halt."* Bonyhád Nagyközség Nemzeti Bizottsága 1945. febr. 12-ei ülésén kizárta soraiból Hosszú Ferencet, mert a *Reggeli Magyarország* egyik 1942. évi számában zsidóellenesen írt, az egyik könyvtárból a zsidó írók könyveinek eltávolítását szorgalmazta. 1946 októberének egyik estéjén betörték néhány zsidó lakás ablakát. A nyomozás felderítette, hogy egy Dombóvárról Bonyhádra helyezett rendőr tette. (Sós Csaba – Steib György)

Anyai fájdalom (Mutterschmerz) elnevezésű szobor: A Széchenyi téren álló, kezében gyermeket tartó nőalakot a Tolna megyei és helyi németség kezdeményezésére

Ruppert János készítette. A szobrot 1997. márc. 31-én Józan-Jilling Mihály, a Magyarországi Németek Kisebbségi Önkormányzatának alelnöke avatta fel, a németség elűzésének 50. évfordulójához kapcsolódóan. A szobor melletti réztábla felirata: *„**MUTTERSCHMERZ** ANYAI FÁJDALOM VERTREIBUNG – VERSCHLEPPUNG 1944–1948 GESTIFTET VOM VERBAND der DEUTSCHEN INDERHEITENSELBSTVERWALTUNGEN in der TOLNAU 1997. Ruppert János"* A tábla szövege magyar nyelven: Anyai fájdalom; Kitelepítés – kényszermunkára hurcolás 1944–1948 állíttatta a Német Kisebbségi Önkormányzatok Tolna Megyei Szövetsége 1997. (Fotó: Fábián Gergő, fordítás: Lohn Zsuzsanna) (Dudás Olga)

Apaczeller István (*1922. szept. 7. Börzsöny, †2011. dec. 2. Bonyhád): cipész, a cipőgyár igazgatója. 1940-ben szabadult cipészsegédként Szlani Antal műhelyéből, ahol 1943-ig dolgozott. Ezt követően katonai szolgálatot teljesített, melynek végén szovjet hadifogságba esett. 1948-ban lépett be a cipőgyárba. Rövid idő alatt a cipőkészítés minden fázisát elsajátította. Szakértelme és vezetői adottságai miatt először a csákozó műhely vezetője lett, majd 1956. ápr. 1-jével főművezetővé léptették elő. Aktív résztvevője volt a termelés szalagrendszerre történő átállításának, a gyártástechnológia fejlesztésének. Az 1956-os forradalom idején a cipőgyári munkástanács elnökévé, majd ideiglenesen a gyár igazgatójává választották. A forradalom leverését követően a termelésirányítás, az új modellek kialakításának egyik meghatározó alakja volt. Nevéhez fűződik a gyár egyik kiemelkedő minőségű, ún. „copf rámás" cipőjének a kifejlesztése. Vezetője lett a nyugati exportra gyártó, elkülönítetten kialakított részlegnek, egészen nyugdíjba meneteléig (1982). Kiváló Dolgozó, Kiváló Műszaki és Kiváló Újító kitüntetésekben részesült. Hidvégi Ilonával kötött házasságából egy fia született.

(Steib György)

április 4.: 1950-től 1989-ig a Magyar Népköztársaság nemzeti ünnepe, állami ünnep, munkaszüneti nap, az akkori terminológia szerint a felszabadulás napja. Jelképes időpontja volt a nemzetiszocialista Németország megszálló katonáinak 1945-ben, a második világháború végén történt kiűzésének. Az időszak egyben az ország szovjet katonai megszállásának kezdetévé is vált, amelynek a bázisán indult radikális társadalmi változások a proletárdiktatúra, a pártállami szocializmus megteremtéséhez vezettek. 1950–89 között ápr. 4. környékén országszerte ünnepi nagygyűlésekkel, a katonai sírok koszorúzásával emlékeztek meg a háború befejezéséről, az ország társadalmi átalakulását lehetővé tevő napról. Ez alkalommal kitüntetéseket (Sztahanovista, Kiváló Dolgozó, Munka Érdemrend, Április Negye-

dike Érdemrend stb.) adományoztak, ekkor adták át az Állami- és a Kossuth-díjakat is. A termelőüzemek dolgozói ápr. 4. tiszteletére munkafelajánlásokat tettek a tervek idő előtti teljesítésére. Április negyedike ünnepkörével zárultak a Forradalmi Ifjúsági Napok (márc. 15., márc. 21., ápr. 4.) rendezvénysorozatai. A Tolna megyei ünnepségek gyakori vendége volt a szovjet testvérmegyéből Tambov, valamint az NDK testvérmegyéből Karl-Marx-Stadt küldöttsége. Bonyhádon az ünnepség reggeli zenés ébresztővel kezdődött, ünnepi gyűléssel, koszorúzással, sportrendezvényekkel folytatódott, kulturális eseménnyel zárult. Az 1950-es években az ünnepi gyűlést a Sztálin (ma Szabadság) téren tartották. A résztvevők munkahelyüktől zárt rendben vonultak a helyszínre. 1955-ben, a tízéves évfordulón a megemlékezés már 2-án megkezdődött az üzemek, iskolák házi ünnepségeivel. Harmadikán fáklyás felvonulás, tűzijáték, tábortűz alkotta az ünnepi elemeket. Negyedike zenés ébresztővel indult, majd a délelőtti ünnepség a koszorúzással és a diákoknak a gimnáziumtól a szovjet hősi emlékműig tartó – hagyományossá vált – „felszabadulási váltófutásával" zárult. Az esti kultúrműsorban a bonyhád-börzsönyi általános iskolások a *Timur és csapata* c. színdarabot mutatták be. 1956-ban a sportműsorban kerékpárverseny, kosárlabda- és labdarúgó-mérkőzés szerepelt. 1957. ápr. 4-én helyezték örök nyugalomra a Nagymányok környékén lezuhant hat szovjet repülőst a Kálvárián, a katonai emlékmű térségében. 1959-ben a zománcgyár alapításának ötvenéves jubileumát kötötték az ünnepségsorozathoz, 1961-ben pedig a gyár Élüzem kitüntetésének átadását. 1965-ben, a húszéves évfordulón szovjet háborús veterán katonai küldöttség látogatott Bonyhádra. 1967-ben közel száz újonnan belépő KISZ-fiatal tett fogadalmat. 1972 kulturális eseménye a Forradalmi Ifjúsági Napok járási döntőjének 37 műsorszáma volt. 1979-ben mintegy 200 úttörő vett részt az Óbányától Pécsváradig tartó „felszabadulási emléktúrán". A Mezőgép Ifjúsági Klubjában a szocialista hazafiságról és a proletár internacionalizmusról, a zománcgyár klubjában a „Szocializmus és ifjúság" témakörben rendeztek vitát. A napot táncház zárta. 1980-ban a 35. évforduló jegyében avatták fel ápr. 1-jén az új művelődési központot. 1985-ben, a 40. évfordulón a bonyhádi Alpári Gyula Munkásőregység új csapatzászlót kapott. A díszelnökségben helyet kaptak „a hazánkban ideiglenesen állomásozó szovjet Déli Hadseregcsoport" képviselői is.

(Steib György)

Arany János Általános Iskola: II. Sz. Állami Általános Iskola néven, 667 fős tanulólétszámmal, nyolc alsó- és nyolc felső tagozatos osztállyal, 21 fős tantestülettel 1960. szept. 1-jén kezdte meg működését a Vörösmarty Mihály Általános Iskola épületeiben. Létrehozását az általános iskolai zsúfoltság kényszerítette ki. Megszervezését

– megbízott igazgatóként – Pető Ede szakfelügyelő, valamint Békés Ferenc tanulmányi felügyelő végezte el. Bonyhádon két iskolai körzetet alakítottak ki, melyhez kettéosztották a Vörösmarty iskola diákságát és tantestületét. Az új iskolaépület átadásának késése miatt kezdetben a két iskola kénytelen volt együtt dolgozni. A Jókai utca 3. sz. alatti, nyolc tantermes, tornatermes létesítményt 1961. márc. 22-én adták át rendeltetésének. Az átköltözés a tavaszi szünetben zajlott, ápr. 14-én kezdődött meg a tanítás az új épületben. 1961. máj. 16-ai hatállyal Pető Edét nevezték ki az iskola igazgatójának. A gondnoki teendőket az Alsófokú Oktatási Intézmények Gondnoksága, majd 1969. jan. 1-jétől Orbán Mártonné, nov. 1-jétől Őszi Ferencné, 1979-től Varga Józsefné gazdasági vezető látta el. Az iskolához tagiskolák (különböző időszakokban: Majos, Börzsöny, Ladomány, Zsibrik, Mőcsény) tartoztak, valamint 1977. dec. 31-éig a két Perczel M. utcai és – 1976. jan. 1-jétől – a majosi óvoda is. Testvérintézeti kapcsolatot ápoltak a helyi József Attila Nevelőotthonnal. Az 1961-ben kezdődő tanévre 697 tanuló iratkozott be, kiket 18 tanulócsoportban foglalkoztattak. Az 1961. okt. 17-én kezdődő felnőttoktatásnak (dolgozók általános iskolája) Pető Edéné, később Mohácsy István lett a tagozatvezetője. Évente mintegy 20-25 felnőtt szerzett esti oktatás keretében általános iskolai végzett-

séget. Három napközi otthonos csoportot indítottak, 1962. ápr. 16-án egy negyediket is – a gyermekek 8 órától este fél 6-ig tartózkodtak az iskolában. A napközi vezető kezdetben Regős Ádám, később Standovár Mihály lett. Tanulókból álló önkéntes tűzoltó-, valamint vöröskeresztes csoportot szerveztek, utóbbi vezetői Lovik Kálmánné (elnök) és Sebes Andrásné (titkár) voltak. Az épület már használatbavételekor sem tudta az igényeket kielégíteni – 63 fős osztály is előfordult –, ezért az alsó tagozatosok a Perczel M. u. 4. sz. iskolaépületbe jártak. Csoportokat kellett elhelyezni a Bajcsy-Zs. u. 38. sz. alatti volt közgazdasági szakközépiskola, valamint a Dózsa Gy. utcai iskolaépületben is. Nem épült étkezde, ezért a napközi otthonos tanulók kezdetben a Vörösmarty iskolába jártak ebédelni. Később ebédlőnek az építkezés felvonulási épületét használták, az ebédet a Vörösmarty iskolából szállították. Hasonlóképpen nem létesült politechnikai műhely. A Vörösmarty iskolába jártak a tanulók gyakorlati oktatásra 1964-ig, akkor a Perczel M. u. 4. számú, 1976-ban pedig a Jókai utcai épületben alakítottak ki műhelyt. A gyorsan stabilizálódó, magas színvonalú oktatást biztosító, jól működő tantestületben többen láttak el szakfelügyelői tevékenységet: Biró Imre, Hágen Mátyás, Lónay Sándor, Végh Andor, Werner András. Az iskola szoros kapcsolatot alakított ki a Kaposvári Tanítóképző Intézettel, majd a Pécsi Tanárképző Főiskolával, melyeknek végzős hallgatói közül sokan a bonyhádi iskolában végezték kötelező szakmai gyakorlatukat. Az „Egy üzem – egy iskola" mozgalom keretében kölcsönös segítségnyújtásra szerződtek a helyi zománcgyárral. Ezen együttműködésnek állított emléket Stekly Zsuzsanna az iskola első emeleti zsibongójának falán elhelyezett, 400x160 cm-es méretű zománctábla képével (1977). Nagy segítségére volt a vezetésnek a Szülői Munkaközösség: társadalmi munkák szervezésében, karneválok, úttörő- és kisdobos avatások, ballagások rendezésében, osztálykirándulásokon, táborozásokon való segítő felügyeletben mindig lehetett szülőkre támaszkodni. A tanítási órákon kívüli elfoglaltságra, a közösséggé szerveződésre az úttörőmozgalom teremtette meg a lehetőséget. Az iskola úttörőcsapata a 4430. Sz. Zrínyi Ilona Úttörőcsapat nevet viselte. A csapatvezetők Lónay Sándor, Biró Imre, János Jeromosné, Kutas Erzsébet, Prikk Imre, Höfler Lajosné, Firkó Istvánné, Somogyi János voltak. A csapatvezetésben a tanulókat az úttörőtanács képviselte. 1962-ben az úttörőcsapat részére Óbányán házat vásároltak nyári táborozásra, hétvégi túrákhoz. Kulturális- és sportprogramokat szerveztek. Részt vettek 1967-ben „A Vörös zászló hőseinek útján", 1968-ban „A forradalom lángjai" elnevezésű országos mozgalomban. A „három tavasz" nevet viselő akció keretében – kulturális programmal, ünnepi csapatgyűléssel, tábortűzzel – évente megemlékeztek 1848, 1919, 1945 történelmi eseményeiről. Vándortáborokon az ország legszebb tájaival ismerkedhettek meg a tanulók. Őrsi portyákat, rajtúrákat szerveztek számháborúval, szalonnasütéssel, főzéssel Berekalján, Váralján; kirándulásokat a Vörösmarty-forráshoz; táborozást Óbányán, Fadd-Domboriban, Zánkán, Alsóbélatelepen és Csillebércen. Csereüdülésen jártak Lengyelországban és az NDK-ban. Az iskola úttörői adtak műsort a termelőszövetkezetek zárszámadó közgyűlésein, a zománcgyári nyugdíjas-találkozókon, a szociális otthon rendezvényein. A Vörös Selyem Zászlóval háromszor kitüntetett 4430. Sz. Zrínyi Ilona Úttörőcsapat, a csapatvezetőség és a nevelőtestület 1990. febr. 15-ei együttes ülésén önmaga feloszlatásáról határozott. A diákok tudásának elmélyítésére, tehetséggondozásra, az ismeretek és élmények bővítésére a szakkörök, a fakultációk, a versenyekre való felkészülések, a „Ki mit tud" bemutatók szolgáltak. A tanulmányi versenyeken sok tanuló szerzett dicsőséget az iskolának. Csak a példa kedvéért: Ablonczy Péter, Lohn Miklós, Juhász Csaba, Frey Tamás, Ruppert Tamás, Bősze Tibor, Bajusz Orsolya, Pál Ágnes, Farkas Róbert, Balogh Réka, Balázs Szilárd, Ömböli József, Heidinger János, Győrffy Lilla. A kiemelkedő tanulók jutalmazására, a tanulmányi versenyekre való utaztatás költségeinek támogatására, a szakkörök eszköztárának javítására 1995-ben Bontakozó Tehetségért Alapítványt hoztak létre. Megalkották az Arany János-díjat, mellyel a mind a nyolc év alatt kitűnő bizonyítványt szerzett tanulókat jutalmazták. Az alapítvány elnöke Hahner Ferenc, helyettese Nagy Ervinné, titkára

Az iskola tantestülete és technikai dolgozói a szétválás előtt – 1984

Dobler Péter, helyettese Bölcsföldi Árpádné volt. A mintegy hatvantagú iskolai énekkart Steib Györgyné vezette. Felkészítésével vettek részt a tanulók az Éneklő rajok, az Éneklő ifjúság, a szólisták a „Cinege madár" és a mohácsi „Schneider Lajos" népdaléneklési versenyen. A honismereti- és a fafaragó szakkört Lónay Sándor vezette. Höfler Lajosné mesemondó versenyeket szervezett, néptánccsoportot hozott létre a majosi tagiskolában, Lónay Sándorné a bonyhádi iskolában. Dísznövénytermesztő-, báb-, rajz-, matematika-, fizika-, számítástechnika-, kézimunka-, táncszakkör, ügyes kezek klub működött. Az irodalmi színpadot Márvány Jánosné, Kövecses Valéria, Kutas Erzsébet irányította. Tanulók állították össze az iskolarádió híranyagát, szerkesztették az iskolaújságot. Lencz Henrik szervező munkája nyomán 1966 októberében 35 tanuló részvételével német nyelvű tanfolyamot indítottak, majd az 1969–70-es tanévben kezdődött meg szabadon választhatóan a német nemzetiségi nyelv oktatása a nulladik órában, később beiktatták az órarendbe. Az 1972–73-as tanévtől kezdődően az iskola alsó tagozatos nevelői az országban elsőként vettek részt az elsős tanulók osztályozás nélküli tanításának tesztelésében. Az 1972–73-as tanévben a történelemteremmel megkezdték a szaktantermek kialakítását. Az 1974-ben nyugdíjba vonuló Pető Ede igazgatót Láng Gáspár, őt 1979-ben Mosonyi Gyula követte. A magas tanulólétszám miatt szükségtermekben (zsibongó, iskolafolyosó, szolgálati lakás) és délután is tanítottak. 1974-ben négy különálló épületben 45 nevelővel folyt a tanítás. Ez az állapot kényszerítette ki az iskola eredetileg is tervezett, de anyagiak hiánya miatt elmaradt északi szárnyának megépítését, melyet 1975. aug. 19-én adtak át rendeltetésének. Megépítése közel 12 millió Ft-ba került. Az új épületrészben 8 tanteremmel, 700 adagos konyhával, ebédlővel bővültek. Megnyílt a lehetőség további szaktantermek (földrajz, fizika–kémia, rajz, magyar nyelvi, biológia, ének), könyvtárszoba, szertárak kialakítására. 1976. jan. 1-jével a majosi iskolát a II. Sz. Általános Iskolához csatolták. A majosi felső tagozatos tanulók szeptembertől bejárók lettek a Mőcsényből, Grábócról és Börzsönyből érkezők mellett. 1976 szeptemberében tértek át a 11 napos tanítási ciklusra, melyben minden második szombat szabadnap volt, 1982 szeptemberében pedig az ötnapos munkahétre. 1976. okt. 18-án, a Perczel M. u. 4. sz. alatti iskolaépület életveszélyessé válása miatt ki kellett költöztetni 160 tanulót, akiket szükségtermekbe, kollégiumokba helyeztek el egy tanévre. 1977-ben nyolc tantermet alakítottak ki a volt járásbírósági épületben (Perczel M. u. 48.), melyeket 1978 februárjában vettek használatba. 1979-től két elsős osztály vett részt a Zsolnai-féle nyelvi–irodalmi–kommunikációs programban a nyolcadik osztályig. Többéves folyamatos építkezéssel, tanulók és szülők közhasznú munkájával, a zománcgyár segítségével megyei szinten is korszerű sportudvart alakítottak ki bitumenes kosár- és kézilabdapályával. Megteremtődött a lehetősége annak, hogy az iskolát kiemelt sporttagozatúvá fejlesszék. 1982 szeptemberében rajtolt az I. évfolyamban az első sporttagozatos osztály, majd minden

tanévben újabb. A sport kiemelkedő szerepet játszott az iskola életében. Kiváló testnevelő tanárok (Végh Andor, Oláh Annamária, Sere Tibor, Hodorics Ferenc, Csábrák János, Völgyi István, Schwarcz Katalin) és edzők (Horeczky János, Gulyás Péter) vezetésével, továbbá a városi sportegyesület (BMSC) és a Csábrák János által vezetett Botond Diáksport Egyesület keretein belül országosan is elismert munka folyt. Ők szervezték meg a látványos évzáró tornaünnepélyt. Az intézmény a Nemzeti Atlétikai Program egyik bázisiskolájává vált. Az általuk felkészített tanulók sportsikereinek felsorolása csak töredékes lehet. A legjobbak közül is kiemelkedett: Bulla János, Koch Jakab, Kerekes Gábor, Gerberich Erika, Bulla Orsolya, Oszvald Zóra, Ambrus Anikó, Gergelics Dóra, Gergelics Judit, Páll Laura, Bandel Barbara, Csenkey Csaba, Popp Edina, Szőts Bálint, János Tünde, Altvater Csaba, Baróti Árpád, a kosárlabda-, a labdarúgó- és az atlétikacsapat. Az iskola körzetében folyó lakásépítések, a Perczel-kert és a Fáy-lakótelep kialakítása a tanulók számának emelkedését eredményezte. 1978-ban az iskola 66 nevelője 1012 tanulót, 1984-ben 87 nevelő 1353 tanulót oktatott. Az elviselhetetlenségig zsúfolt mamutiskola hét helyszínen helyezte el tanulóit: Jókai u. 3., Perczel M. u. 48., Majos, gimnázium, leánykollégium, könyvtár, Zománcgyári Kultúrotthon. A megoldást 1984. szept. 1. hozta meg, amikor megnyitotta kapuit az újonnan épült III. Sz. Általános Iskola, ahova 29 nevelő, 6 technikai dolgozó és 600 tanuló távozott. A más helyszínen tanuló osztályok az elkövetkező években visszatértek a főépületbe. Átalakításokkal orvosi- és fogorvosi rendelőt, növényházat, pingpongtermet, konditermet, a szolgálati lakásrészből két technikatantermet alakítottak ki. A könyvtár 60 m²-es termet kapott. Új helyre költözött a tanári szoba és az igazgatói iroda. Kiépítették az iskola videó hálózatát. 1983-ban az iskolához rendelték a fonyód-alsóbélatelepi és a váraljai ifjúsági tábort, majd 2001-ben az óbányai kulcsosház működtetését. Az orosz nyelv kötelező oktatásának eltörlésével, fokozatos elhagyásával párhuzamosan az 1983–84-es tanévtől fakultációs rendszerben, 1988 szeptemberétől pedig már órarendbe iktatva megkezdték az angol nyelv tanítását. Ekkorra a német nyelv oktatása kiemelt szintűvé vált. (Orosz nyelv tanítása utoljára az 1991–92-es tanévben folyt.) A diákok a nyelvtanulás mellett megismerték a magyarországi németek életmódját, kultúráját. Tevékenyen jelen voltak a helyi német hagyományőrző rendezvényeken: a Mártonnapi esti lampionos- és a farsangi jelmezes felvonuláson, a német nyelvi olvasótáborokban. 1994-ben kapcsolatot építettek ki Bautzen városával: lehetővé vált a tanulók csereüdültetése. A heti öt órában tanított német, és a hasonló óraszámban oktatott, kiemelt szintű angol nyelvből lehetőségük nyílt a tanulóknak a 8. osztály végén az iskolában nyelvvizsgát tenni. Az 1980-as évek közepétől indult a napközi otthonos foglalkoztatás részbeni kiváltására az iskolaotthon rendszere. 1997. ápr. 1-jétől az iskola tevékenységi körébe tartozott a Városi Sportcsarnok és a Városi Sporttelep, 2003. jan. 1-jétől a Börzsönyi- és a Majosi Sporttelep működtetése, a szabadidős- és versenysport programok feltételeinek biztosítása – 2005-ig. 1999-ben megszűnt az intézményben a gondnokság, feladatkörét a júl. 1-jén megalakult Bonyhád Városi Önkormányzat Gazdasági Ellátó Szervezete (GESZ), a főzőkonyha üzemeltetését 2001. júl. 1-jén a Suli-Host Kft. vette át. Az iskola neve – fennállásának 40. évfordulója alkalmából – 2001. aug. 31-ével Arany János Általános Iskola lett. A költő születésnapja (márc. 2.) körüli időben évente színes, változatos programú iskolanapot tartottak. Az iskola életének fontos eleme volt az autonóm, érdekvédelmi feladatokat is ellátó Diákönkormányzat működése. Az első osztályos tanulókat a tanév végén játékos programok keretében, az Arany János jelvény átadásával iskolapolgárrá avatták. Mosonyi Gyula igazgatót 1999-ben Bölcsföldi Árpádné, 2005-ben Pecze Gábor, 2006-ban Steiner Krisztián követte. Az igazgatóhelyettesi feladatokat 1961-től 1967-ig Kövecses Valéria látta el, őt Lencz Henrik (1967–80), Bősze Istvánné (1974–78), Gyetvainé Hesz Erzsébet (1978), Standovár Mihály (1978–96), Höfler Lajosné (1980–91), László Péterné (1980–96), Boda István (1996–2011), Nagy Ervinné (1996–2010), Benéné Kovács Edit (2010–11) követte. A tisztséget kezdetben egy, majd a feladatok megnövekedésével egyidejűleg

két, időnként három fő látta el. Az 1990-es évek közepétől a szabad iskolaválasztás eredményeként egyre nagyobb lett a városkörnyék községeiből (Majos, Mőcsény, Váralja, Nagymányok, Izmény, Győre, Hidas, Kakasd stb.) megjelenő tanulók száma: 2000-ben 99 fő. 2005. aug. 1-jétől az iskola a Bonyhád – Izmény – Kisvejke – Váralja Közoktatási Intézményfenntartó Társulás keretében működött.

Az iskola főbejárata – 2004
(Fotó: Kirchné Máté Réka)

A 2000–01-es tanévben – Zobik Anikó nevelő szervezésében – ünnepélyes programsorozattal, emlékkönyv kiadásával emlékeztek meg az iskola fennállásának 40. évfordulójáról. 2001. ápr. 7-én gálaműsort, máj. 5-én osztálytalálkozókat tartottak, 26-án a jelen diákjainak rendeztek felejthetetlen napot. A tanulói létszám fokozatos csökkent: 1993-ban 540, 2004-ben 429. A nevelők száma 1993-ban 57, 2004-ben 40. A napközi otthonos csoportok száma 13-ról 9-re esett vissza. 2004-ben a zeneiskola kihelyezett tagozataként néptánc- és drámajáték oktatása kezdődött. 2008. júl. 1-jétől az iskola a Bonyhádi Oktatási Nevelési Intézmény (BONI) székhelyeként, Arany János Egységes Iskola néven működött. 2009. szept. 1-jén 20 tanulóval gimnáziumi képzést is indítottak. 2011. május végén többnapos rendezvénysorozattal emlékeztek meg fennállásuk 50. évfordulójáról.

(Fotó: Kirchné Máté Réka)

A tanulólétszám csökkenése miatt a város képviselő-testülete 2011. máj. 26-án kelt határozatával, júl. 1-jei hatállyal az iskola bezárásáról döntött. A tanulókat és az iskola alkalmazottait a Vörösmarty Mihály és a Széchenyi István tagiskolákba helyezték át. 2016-ban Csábrák János szervező munkájával gránit emléktáblát helyeztek el az iskola bejáratánál. (Steib György)

„Aranykorona" Ipari-, Kereskedelmi- és Szolgáltató Kft.: az 1992. ápr. 7-én alakult, működését Nagymányok, József A. u. 8. sz. alatti bérelt ingatlanon jún. 1-jén megkezdő társaság bérmunkában cipőfelsőrészt készített a leimeni (Németország) Goldkrone Schuhfabrik Cronauer & Klotz GmbH & Co. KG cipőgyártó cég rendelésére. Az egyenként 340.000 Ft törzsbetéttel rendelkező tagok (Vorgrimler Teréz, Fülöp Péterné, Fülöp Péter) Fülöp Pétert választották ügyvezetőnek, őt a tisztségben 2013-ban Fülöp Attila követte. Még 1992-ben tűződei és szabász üzemcsarnokot építtettek. A termék alapanyagait, valamint haszonkölcsönszerződésre a szakipari gépeket a rendelő fél biztosította. 1992-ben 11.708.000 Ft árbevételt értek el, év végén a teljes létszámuk 60 fő volt. A fejlesztési lehetőség biztosítására Bonyhádon, a Mikes K. u. 5. sz. alatti ingatlanon 1360 m²-es üzemcsarnokot építtettek, ahol – a nagymányoki fióktelep 2004-ig való megtartásával – a termelést 1994 májusában kezdték meg a kaliforniai gyártási eljárással készült Martens légbetétes kényelmi cipők, valamint papucsok gyártásával. Árbevételük ez évben meghaladta a 75, 1999-ben a 193 millió forintot. A közel 100 dolgozó ekkorra napi 800-1000 pár cipőt készített. 2000-ben a társaság törzstőkéjét 15 millió forintra emelték. A fejlődés, a stabil üzletmenet a Goldkrone GmbH csődje miatt 2002-ben megszakadt. A német rendelő tartozásainak egy részét gépeinek átadásával törlesztette, mintegy 6 millió forintos fennmaradó adóssága behajthatatlan volt. Míg 2000. évi nyereségük meghaladta a 48 millió forintot, 2002-ben veszteségük több mint 23, 2003-ban és 2004-ben több mint 17 millió forintra rúgott. A Kft. sokáig nem talált hosszú távú állandó megrendelőt, a munka folyamatosságát biztosítani nem tudták, az átlaglétszám 2007-re 42-re csökkent, majd e körül stabi-

lizálódott. A válságos helyzetből a kiutat egy holland majd egy német tulajdonú rendelő hozta meg. Előző részére gyermek- és felnőtt sportcipőt, utóbbinak luxuskivitelű, magas minőségű női cipőt gyártanak kizárólag természetes anyagokból bérmunkában, évente mintegy 50 ezer párat. Elenyésző számban belföldre is értékesítenek saját anyagos konstrukcióban. (Steib György)

Arany Oroszlán Szálloda: Bonyhád egykoron legpatinásabb vendéglő-kávéház-szálloda szolgáltatásokat nyújtó épülete. A Perczel család által a főtéren építtetett reprezentatív komplexumot 1875. okt. 1-jén vették használatba. A Központi Szálló néven is ismert épület tartozéka: 27 szoba, 2 konyha, 2 kamra, 1 pince, 3 istálló és 1 fészer volt. Emeleti, galériával kialakított, 128 m² nagyságú terme volt Bonyhád első helyisége, mely alkalmas volt színi előadások, ünnepi rendezvények tartására. A terem padlószintjén 200 ülő- és 120 állóhelyet, karzatán összesen 100 ülő- és állóhelyet lehetett kialakítani. 1893-ban a képviselő-testület községháza céljára megvásárolta volna, de a vételárban nem tudtak megegyezni.

A szálloda és környezete 1909-ben

A szálloda bérlője – többek között – Klein Ferenc, majd Spitzer Mór volt, 1903. júl. 1-jétől pedig Erdős Zsigmond kapott engedélyt vendéglői ipar űzéséhez. Valószínűleg 1906-ban a szálloda Erdős tulajdonába került, akinek professzionális üzletvitele megteremtette a vendéglátó egység első fénykorát. A *Tolnamegyei Hírlap* 1911-ben így reklámozta: *„Erdős Zsigmond »Arany Oroszlán« szállodája Bonyhádon. Elegáns szobák. Kávéház és vendéglő. Minden vonatkozásban szállodai kocsi. A kávéházban Jónás Laczi kitűnő cigányzenekara hangversenyez.”* Vendégeiket autóval fuvarozták Hidas – Bonyhád vasútállomás és a szálloda között. Kiváló és népszerű zenekarokat foglalkoztattak. 1913-ban a kávéház utca felőli oldalán vasszerkezetű verandát, 1927-ben pedig *„a fővárosi kávések mintájára”* fedett teraszt létesítettek. Nagytermükben rendszeresek voltak a színházi előadások, bálok, hangversenyek, közgyűlések, jubileumi- és pártrendezvények. 1924-től tíz éven át itt üzemelt a bonyhádi mozi. Az előadások tűzbiztonsági előírásai miatt 1928-ban egy melléklépcsőház építésére kényszerültek, melyet az utcai nagykapun át lehetett megközelíteni. A sikeres üzletmenet eredményeként Erdős 1930-ban megvásárolta Bonyhád másik – Zuckerféle – szállodáját. Erdős Zsigmond 1936-ban meghalt, a tulajdont Pál fia, majd – miután 1944-ben családjával együtt a holokauszt áldozatává vált – az USA-ban élő István fia örökölte. 1944. márc. 19-étől a szolgáltatás szünetelt, a szálloda német katonatisztek lakóhelyéül szolgált. 1944 decemberétől 1945 márciusáig szovjet katonai kórház volt. 1946. jún. 17-étől vendéglő-, kávéházi- és szállodai ipar gyakorlására Békássy Ferencné bérelte. Az államosítást (1951) követően 1951. júl. 14-én a Bonyhádi Szálloda és Vendéglátó Vállalat kezelésébe került, emeleti nagytermében az évben a cipőgyár alakította ki kultúrotthonát.

HIRDETMÉNY.

az „Arany Oroszlán"-hoz

SPITZER MÓR,

Balról: Erdős Zsigmondné, Erdős Pál, Erdős István, Erdős Zsigmond

A vállalat igazgatójául Schmidt Szilvesztert nevezték ki. 1952. márc. 28-ától a Tolna Megyei Vendéglátóipari Vállalat Béke Üzemegységeként működött. Az üzletvezetői feladatot – többek között – Matkovics Antal, Tatár Nándor, Németh Zoltánné, Szavcsák

Béla látta el. A 14 szállodai szoba 18 ággyal rendelkezett. 1961-ben az éttermet felújították, látogatottsága megnőtt, a rendezvényein való részvétel, egy itt eltöltött zenés este, a vasárnap délelőtti kártyázás Bonyhád társadalmi életének részét képezte. 1986-ban a szállodai részt a vendéglátóipari vállalat bezárta, mert – lepusztult állapota, az egyedi kályhás szénfűtés, a hideg vizes, lavóros mosdási lehetőség miatt – rendeltetésének már nem tudott megfelelni. A vendéglátóipari vállalat 1990. febr. 15-én a szállodát és kiszolgáló egységeit 4,5 millió forintért eladta Panghy László szekszárdi vállalkozónak és feleségének, akik az épületet felújíttatták, és visszaadták eredeti nevét. 1993-ban a szállodai szolgáltatás újból megnyílt, majd 2000. dec. 19-én az Arany Oroszlán Szálloda beszüntette működését. Hosszas pereskedés folyt a tulajdonjog megváltoztatásáért, majd csődeljárást követően 2006-ban árverésen az épület – egyenlő arányú részesedéssel – Dobos Ferenc, Szolnoki Miklós és Szabó László tulajdonába került. (Steib György)

Arndt János (*1848. aug. 11. Bonyhád, †1916. [?]): evangélikus lelkész, tanár. Diákéveit Bonyhádon kezdte. Utolsó két gimnáziumi évét a soproni Evangélikus Líceumban járta. Itt szerzett tanítói oklevelet, majd az iskola keretében működő Teológiai Intézet három évfolyamát elvégezve 1872-ben evangélikus lelkésszé avatták. A bonyhádi algimnázium 1873-ban választotta meg tanárának: vallástant, magyart és történelmet tanított. Tizenhat évi szolgálata alatt négy tanévben látta el az igazgatói teendőket. A Bonyhád község képviselő-testülete által 1884-ben alapított Alsófokú Ipar- és Kereskedelmi Iskola első igazgatója volt. A gimnázium történetének első kutatója: *„A tolna-baranya-somogyi ev. egyházmegye algymnasiumának rövid története”* című dolgozata 1888-ban jelent meg az iskola évkönyvében. A tudós tanár, *„a bonyhádi társadalomnak kedvelt alakja, a polgári casinónak alelnöke és az ipariskola igazgatója”* 1889-ben visszatért diákkora helyszínére: a soproni főgimnáziumban (Evangélikus Líceum) folytatta pályafutását, ahol magyar, földrajz, mennyiségtan és szépírás tantárgyakat tanított. 1908-ban innen ment nyugdíjba. (Steib György)

artézi kút: olyan mélyfuratú kút, melyből a víz a mélyben létrejövő nagy nyomás hatására mintegy önmagától tör a felszínre.

Fő tér az artézi kút felépítményével

Bonyhádon az első artézi kutat 1910-ben a Kohn Testvérek cég olajgyárában fúratta Kohn Mihály, szódavíz-, valamint olajgyártó üzemük vízszükségletéhez. A lakosság ellátására szolgáló közkút megépítését az 1911. szept. 22-ei képviselő-testületi ülésen határozták el. A Fő (ma Szabadság) téren, a katolikus templom mögött létesítendő közkút munkálataira Fejes Bertalan székesfehérvári vállalkozó kapott megbízást. A fúrás 1912 márciusában kezdődött meg. Nehéz helyzetet eredményezett, hogy a tervezett mélységből nem tört elő víz, így szakértői meghallgatás után – a többletköltséget vállalva – 486 méterig folytatták a mélyítést. Ekkor sem tört fel nagynyomású bő víz, de a munkálatokat lezárták. A kút mellé egy 5 méter mélységű, zárt betonmedencét építettek, amelyben a kútfejből folyamatosan folyó víz összegyűlt, és egy túlfolyón elfolyt. Innen lehetett egy 1913 júniusában felszerelt szivattyú segítségével – közcélra – az utak locsolására és tűzoltásra a vizet felhasználni. A kút átvételére 1913 nyarán került sor, vízbősége 25-30 liter volt percenként. A lakosság vízvételi lehetőségét mintegy 3-4 méterrel a földfelszín alatt alakították ki, melyhez lépcsősor vezetett. A kút fölé 1928-ban épületet emeltek, mert – a községi képviselő-testület határozata

szerint – *„a jelenlegi lejárat különösen télvíz idején járhatatlan és több ízben oly szennyes, hogy annak azonnali megszüntetése közérdek. (…) Az épület teteje ünnepélyes alkalmakkor szónoki emelvény gyanánt és ünnepnapokon zenekar elhelyezésére is felhasználható”*. A felépítményt üzleti célra hasznosították. A kutat az ivóvízhálózat kiépítése (1961) után már nem használták. 1965-ben lezárták, a felépítményt lebontották. (Steib György)

Atlétikai Centrum: a bonyhádi gimnázium üzemeltetésével működő, Bajcsy-Zs. u. 2. sz. alatti, 2088 m² alapterületű csarnokot 2010. ápr. 26-án adták át rendeltetésének. Az ország második legnagyobb fedett pályás atlétikai csarnoka eredetileg a BONY Szolgáltató Szövetkezet 1995-ben épült könnyűszerkezetes cipőgyártó üzemcsarnoka volt. A cipőgyártás megszüntetését követően – Ónodi Szabolcs, a gimnázium igazgatójának kezdeményezésére – 2009. nov. 5-én az intézmény fenntartója, a Magyar Evangélikus Egyház megvásárolta az iskola telekhatárán álló épületet. A decemberben megkezdett átalakítások az iskola által kidolgozott regionális atlétikai koncepció, majd az erre épült átalakítási ütemterv mentén haladtak. Az operatív irányítással Varga Sándort, a gimnázium gondnokát bízták meg. Kialakítottak – többek között – egy 150 méteres körpályát, megteremtették a lehetőségét ügyességi versenyszámok – távol-, magas- és rúdugrás, továbbá a súlylökés – és labdajátékok (kosár-, kézi- és röplabda) lebonyolításának. Az ipari csarnok atlétikai csarnokká történő átalakítását zömében lelkes önkéntesek végezték, akik közül a legtöbb munkát vállalók elismerő oklevélben részesültek. A centrum avatásán részt vett – többek közt – Potápi Árpád János, Bonyhád város polgármestere, Gáncs Péter evangélikus püspök, Magyar Zoltán, a Magyar Olimpiai Bizottság főtitkára, Gyulai Miklós, a Magyar Atlétikai Szövetség elnöke. A centrumot tanrend szerinti testnevelésórák megtartására, sportversenyek lebonyolítására, városi sportegyesületek edzéseire, valamint iskolai és egyházi rendezvényekre veszik igénybe. Az első nagyrendezvény a Déli Evangélikus Egyházkerület Missziós Napja volt 2010. máj. 15-én, mintegy 1000 fő részvételével. Az iskola tanulói és dolgozói számára hétfő reggelenként helyszíne a tanrendbe iktatott evangélikus áhítatnak. Itt tartják az iskola nemzeti ünnepségeit, szalagtűző- és jótékonysági báljait. Otthont ad az Atlétikai Club Bonyhád edzéseinek, versenyeinek. Az első versenyt 2010. nov. 19-én tartották: Bonyhád Város Téli Terematlétikai Bajnokságát rendezték nagycsoportos óvodásoknak, dec. 4-én pedig itt rendezték az I. Országos Fedett Pályás Atlétikai Gyermekversenyt. Helyszíne edzőtáboroknak, emlék- és ranglistaversenyeknek, fedett pályás bajnokságoknak, szakmai képzéseknek. Az ország minden tájáról, és külföldről is fogad versenyző atlétákat.
(Steib György)

Atlétikai Club Bonyhád: 1996. okt. 24-én létrejött sportegyesület. Az alakuló közgyűlés 15 tagja György Ferencet választotta meg elnökének, őt 2010-ben Kirchné Máté Réka követte. Az egyesület célja az atlétika művelésének elősegítése, versenyek szervezése és lebonyolítása, bajnokságokban való szereplés biztosítása, a sportág népszerűsítése. Működési területük a Bonyhádi Petőfi Sándor Evangélikus Gimnázium sportlétesítményei, legfőbb bázisuk a gimnázium tanulóifjúsága, de felkarolnak minden korcsoportot az óvodástól a felnőtt- és veterán sportolóig. Mintegy 60 versenyzőt foglalkoztatnak, köztük 15-20 felnőtt korosztályút. 2010-től a Magyar Atlétikai Szövetség regionális bázisaként működik. Több szakágban készítenek fel sportolókat: rúdugrásban, diszkoszvetésben és súlylökésben Scheidler Géza vezetőedző; közép- és hosszútávfutásban Csábrák János; ugró- és összetett versenyszámokban Ferenczi Imre; gerelyhajításban Toderoné Reidl Rita. Az egyesületben számos tehetség nevelkedett. Rúdugrásban: 2004 országos ifjúsági bajnoka Csizmadia Petra, magyar bajnok a női junior csapat is; 2006-ban Fodor Zsófia fedett pályás junior országos bajnok, Csizmadia Petra ezüstérmes, a junior női csapat (Csizmadia Petra, Lohn Angéla, Barcza Szilvia, Sebestyén Christina, László Lilla) aranyérmes; 2013-ban Gergely Gréta országos diákolimpiai bajnok, 2014-ben országos junior bronzérmes, 2015-ben Böndör Dániel ifjúsági országos bajnok. A rúdugrók fejlődését 2014-től az orosz mesteredző, Boris Volkov is segíti tanácsaival. Kiemelkedő eredmények születtek a többi szakágban is: 2003-ban Fehér Antal magasugrásban országos serdülő bajnok, 2005-ben ifjúsági

ezüstérmes, 2006-ban bronzérmes; 2008-ban Kun-Szabó Balázs hétpróbában és tízpróbában junior országos bajnok; 2013-ban Trucza Márk a távolugrás országos diákolimpiai és ifjúsági bajnoka; 2015-ben Kemenes Ákos a 110 m-es gátfutás junior magyar bajnoka. Az egyesület legkiemelkedőbb eredményeit Bartha Dávid érte el: 2011-ben 200 és 400 m-es síkfutásban az ifjúsági országos bajnokság második helyezettje, a franciaországi Lille-ben rendezett ifjúsági atlétikai világbajnokságon a svédváltóval és 200 m-es síkfutásban állt rajthoz. 2012-ben 200 és 400 m-en junior magyar bajnok, a felnőtt országos bajnokságon 200 m-en harmadik, 400 m-en pedig negyedik lett. Utóbbi eredményének köszönhetően tagja lehetett a 14. helyezést elérő 4x400-as magyar váltónak a helsinki felnőtt Európa-bajnokságon, Barcelonában pedig a junior világbajnokságon 400 m-es síkfutásban 43. lett. 2013-ban Rietiben a junior Európa-bajnokságon a 4x400-as váltóval 6. helyezést ért el. Nyolcszoros felnőtt, ill. koroszstályos válogatott. Schvara Anna 2016-ban az Ifjúsági Európa-bajnokságon 17. helyezést szerzett rúdugrásban. Az egyesület további válogatott atlétái: Vass Kata (gerelyhajítás), Böndör Dániel (rúdugrás), Kemenes Ákos (110 m gátfutás), Kontra Margit (diszkoszvetés), Trucza Márk (távolugrás), Berg Szabolcs (távolugrás), Schvara Anna (rúdugrás), Leicht Viktória (magasugrás), Fehér Antal (magasugrás), Csizmadia Petra (rúdugrás), Czuth Réka (távolugrás), Papp Zsófia (gerelyhajítás). Az egyesület rendszeresen szervez versenyeket, edzőtáborokat. 2010-től a gimnáziummal karöltve minden évben megrendezik a Boros Dezső Országos Fedett Pályás Atlétikai Gyermekversenyt 10–12 évesek számára. 2012-ben és 2013-ban rendezői voltak Tolna megye fedett pályás atlétikai bajnokságának. Az egyesület adminisztratív teendőit Bandel Zsanett látja el. (Steib György)

Auschwitzban elhunyt bonyhádi zsidók emlékműve: Az ortodox zsidó temető keleti oldalán, középen, a sírsorok előtt 1973-ban kő emlékművet állított a zsidó vallási közösség. Felirata: *„»AUSCHWITZ EMLÉKÉRE«, AKIK 1944 VII. 12 ÉN HALTAK MEG.”* Az emlékkő alatt Auschwitzból, a koncentrációs táborból hozott csontokat és szappant helyeztek el felállításakor, így emlékeztek a holokauszt helyi áldozataira. (Fotó: Kirchné Máté Réka) (Dudás Olga)

autóbusz-pályaudvar: az autóbuszos tömegközlekedés csomópontja. Vasútállomás híján Bonyhádot buszjáratok kapcsolják be az ország vérkeringésébe. Az 1873-ban megnyíló Hidas–Bonyhád vasútállomás és Bonyhád közötti 4 km-es távolságon kezdetben a bonyhádi vendéglő és szállodatulajdonosok gondoskodtak vendégeik szállításáról saját lovas szekereikkel, később automobillal. Az 1900-as évek elején bérkocsi vállalatok alakultak, melyek minden vonathoz lovas kocsit küldtek, az utasokért házhoz mentek, rossz idő esetén zárt kocsit (batárt) biztosítottak. 1931-től Klim Albert és Tóth J. Tibor rendszeresített vonathoz csatlakozó társasgépkocsi-járatokat Bonyhád és Hidas–Bonyhád, illetve Szakály-Hőgyész vasútállomás közti útvonalakra. A buszok indulási és érkezési helye a főtéren volt. Szekszárd és Bonyhád között 1926-ban indult rendszeres buszjárat, és még ez évben szorgalmazta a községi képviselő-testület a naponkénti, menetrend szerinti Bonyhád–Pécs közötti közlekedés megindítását.

A Zucker Szálloda előtt várakozó személyszállító automobil az 1930-as években

A második világháborút követően az országúti közösségi közlekedés állami irányítás alá került. A MÁVAUT Autóbuszközlekedési Nemzeti Vállalat Közúti Közlekedési Főosztálya 1948-ban megvásárolta Bonyhádon a Zrínyi u. 20. sz. alatti ingatlant, hogy oda autóbuszaik és teherautóik részére gépkocsiszínt, javítóműhelyt és garázst építtessen, később itt alakították ki a központi irodákat is. 1950-re a község már autóbusz közleke-

dési gócpont, az autóbusz-állomás szerepét a főtér töltötte be, a buszok várakozóhelye a Sztálin (ma Szabadság) tér 1. sz. alatti tanácsháza előtt volt.

A tanácsháza előtt (1964-ig)

A forgalmi iroda az Arany Oroszlán Szálloda egyik helyiségében székelt 1950. máj. 1-jéig, amikor iroda és várószoba céljaira a tanácsháza földszintjén megnyitottak egy 18 m² alapterületű helyiséget, melyet 1958-ban 35 m²-rel kibővítettek. A legnagyobb forgalmat ez időben a ponyvás, majd fabódés tehergépkocsikkal, ún. „fakaruszokkal" közlekedő, 1950-től szervezett, három műszakos bányászjáratok (Mága, Szászvár, Komló) jelentették. 1959-ben napi 150, 1962-ben 172, 1964-ben 202, 1971-ben 450 körüli induló és érkező forgalmat bonyolítottak le. A szűk hely miatt az „állomás" helyzete tarthatatlanná vált, ezért a főtér rendezésének megkezdésekor, 1964-ben ideiglenesen a mai Sport utcába költöztették, a mai Spar áruház parkolója térségében kapott helyet.

A Sport utcai busz-állomás (1964–1972)

Véglegesen is ide szánták, de a terület kezelőjével, a MÁV-val nem tudtak megegyezni. Több alternatíva (Vörösmarty tér, Széchenyi tér) elvetése után döntöttek a mai hely mellett. A beruházás közel 6,5 millió forintos költségét Bonyhád Nagyközség Tanácsa, a 11. Sz. Volán Vállalat és az Utasellátó viselte. A munkálatok 1970 őszén kezdődtek, először a területet az árvízveszély miatt 80 cmrel fel kellett tölteni. A Tolna Megyei Tanácsi Építő- és Szerelőipari Vállalat (TOTÉV) 1972. jún. végére végzett a kivitelezéssel, a forgalom augusztus végén indult meg. A pályaudvar szépen berendezett váróteremmel és – 2015-ig üzemelő – büféhelyiséggel rendelkezett, térségében zöldség és gyümölcs, pékáru, valamint üdítőital árusítására 1973-ban pavilonokat állítottak fel. (A ma is álló pavilonokat 1990-ben kezdték építeni.) Kezdetben a 15 kocsiállás napi 250 járatot fogadott, ill. indított. A nagy forgalom, a feltöltött altalaj, a buszok súlyának növekedése a pályaudvar talaját tönkretette, ezért 1981. június-júliusában újra kellett betonozni. Egyidejűleg könyvet és újságot árusító részleggel bővítették a pavilonsort. A munkálatok másfél havi időtartamára az állomást a városközpontba helyezték vissza. Az utasforgalom 1961-ben 4200 körüli, 1981-ben már 8-10 ezer fő naponta. 2006–07-ben elektromos utastájékoztatási rendszert építettek ki. Az 1948-tól Szekszárdhoz, 1950-től Pécshez, 1954-től Komlóhoz (Szekszárdi, ill. Pécsi, majd Komlói MÁVAUT Főnökség Bonyhádi Kirendeltsége), 1961-től ismét Szekszárdhoz (11. Sz. Autóközlekedési Vállalat, ill. 1970-től 11. Sz. Volán – 1984-től Gemenc Volán – Vállalat Bonyhádi Üzemegysége, 1993-tól Gemenc Volán Autóbuszközlekedési Rt. Bonyhádi Üzemigazgatósága) tartozó bonyhádi üzemet üzemigazgató (többek között Amma Ferenc, Salamon Lőrinc), a személyszállító üzletágat a személyforgalmi osztályvezető (Kerekes Tibor, majd Miszler Miklós), a műszaki üzletágat a műszaki osztályvezető (Gaál Ferenc, majd Knipl Antal) irányította.

1972-től

Az üzemigazgatói pozíciót 1994-ben megszüntették. A bonyhádi kirendeltség (üzemigazgatóság) 1971-ben 217 főt foglalkoztatott, az 1990-es évek végén 85 gépkocsivezetővel, 37 fős műszaki, 19 fős alkalmazotti állománnyal dolgozott. A Zrínyi utcai telepet 1968-ban felújították, korszerű javítóbázist alakítottak ki, megfelelő szociális létesít-

ményekkel látták el. 2007-ben a műszaki tevékenység, a buszok javítása, az irodai munka a szekszárdi központba tevődött át. A telephely megmaradt rendeltetése: üzemanyag-tankolás és autóbuszok parkoltatása. 2014-ben a bonyhádi autóbusz-pályaudvar a Gemenc Volán Zrt.-vel beolvadt a kaposvári székhelyű Dél-dunántúli Közlekedési Központ Zrt.-be. A pályaudvar közvetlen irányítója az állomásvezető, 2007-től Csizmazia Tibor. 2016 egy hétköznapján mintegy 260 járatot fogadnak, és hasonló számút indítanak. (Steib György)

Bábel Ernő (*1943. jan. 10. Deáki, †2004. ápr. 3. Bonyhád): tanár, iskolaigazgató. Családját 1947-ben telepítették Magyarországra, Nagymányokra. Itt kezdte iskolai tanulmányait és zeneiskolai éveit. Zongorán és klarinéton játszott. A bonyhádi gimnáziumban érettségizett 1961-ben, majd 1967-ben szerzett történelem–magyar szakos diplomát a szegedi József Attila Tudományegyetemen. Utolsó két egyetemi éve alatt kultúrotthont vezetett Makón. A bonyhádi gimnáziumban kezdett tanítani 1967-ben. 1973-tól a Tolna Megyei Tanács művelődési osztályán tanulmányi felügyelő, csoportvezető, miközben 1977-től nyelvművelési órákat tartott a Szekszárdi Tanítóképző Főiskolán. 1979-től ismét a bonyhádi gimnázium tanára, egyben megyei szakfelügyelő. 1982-től a *Dunatáj* c. tudományos és művészeti szemle szerkesztőségi tagja. 1984-ben szerzett bölcsészdoktori címet az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. Ez évben nevezték ki a bonyhádi Perczel Mór Közgazdasági Szakközépiskola és Kollégium igazgatójának. Ezt a pozíciót 2000-ig töltötte be, azt követően ugyanott tanított haláláig. 1986-tól a Magyar Pedagógiai Társaság megyei tagozatának titkára. Társszerkesztője a *Tanulmányok Bonyhád történetéből* (1987) c. helytörténeti kiadványnak. Publicisztikai írásai, kritikái irodalmi folyóiratokban, a *Dunatáj*ban, ill. a *Tolna Megyei Népújság*ban jelentek meg. 1988-ban tagja lett a Magyar Szocialista Munkáspárt Tolna Megyei Bizottságának, a párt Országos Etikai Bizottságának tagjaként részt vett az ország politikai életében. 1998-tól a Bonyhádon létrejött Felvidékiek Egyesülete elnökeként összefogta az áttelepített felvidékiek közösségét. Tanári munkája mellett leginkább a klasszikus zene, a filozófia, a politika és az irodalom kötötte le. Munkája elismeréséül 1985-ben Kiváló Pedagógus kitüntetésben részesült. Várhegyi Etelkával kötött házasságából egy fia és két lánya született. (Steib György)

Babin, Iván Szergejevics: a Szovjetunió Vörös Hadseregének őrnagya, a második világháborút követő szovjet katonai megszállás idején, 1944. dec. 7-étől valószínűleg 1945 decemberéig Bonyhád katonai parancsnoka. Határozott, de emberséges intézkedései népszerűvé tették a lakosság körében. 1946. máj. 1-jén díszoklevéllel jutalmazták. 1969. nov. 29-én – a község felszabadulása 25. évfordulójának emlékére tartott tanácsülésen – *„hálánk és tiszteletünk kifejezésére”* a Kossuth Lajos utcából nyíló új utcát Babin utcának nevezték el (ma Tamási Áron utca). 1970-ben a község tiszteletbeli polgárává (díszpolgár) választották. A határozatot hozó aug. 10-ei tanácsülésen személyesen részt vett. (Steib György)

A váraljai ifjúsági táborban, 1981 táján. Az ülő személy Babin, mögötte a leánya áll. Balról: Teleki István, Szabópál Antal, János Jeromos, Hágen Mátyás, (?), Hegedűs János.

Babin-telep: az 1970-es években beépült családi házas városrész. Az 1969-ben Babin őrnagyról, Bonyhád szovjet katonai parancsnokáról elnevezett utca környékére épült városrészt a köznyelv Babin-telepként emlegette. Ez a mai utcaelnevezések szerint a Tamási Áron (a volt Babin), a Babits

Mihály, a Gárdonyi Géza és a Kosztolányi Dezső (a volt Felszabadulás) utcák által határolt terület. Az elnevezés kiveszőben van.
(Steib György)

bábszínház: a Magyar–Szovjet Társaság (MSZT) helyi szervezete által létrehozott, majd 1953. jan. 1-jétől a járási kultúrház bábjátszó szakköre keretében működtetett intézmény. A bábjátszás kezdetét Bonyhádon és környékén, köztéren vagy vásáron, rögtönzött paraván mögül játszó vándor bábjátékosok vendégszereplései jelentették. Ezek egyike, Ferencz Henrik nürnbergi lakos 1913-ban kért engedélyt arra, hogy bábszínházával a közeli falvakban előadást tarthasson. 1948-50 tájékán Bonyhádon is felismerték a bábjátszás jelentőségét az oktatásban és a szórakoztatásban. Az általános iskolában Palkó József és felesége szervezett bábcsoportot, 1950 decemberében pedig a Zománcgyári Kultúrotthonban Stekly Gyula, a gyár dekoratőre, művezetője. A zománcgyári csoport 1951-ben nagy sikert aratott a *János vitéz* színrevitelével, melyet Budapesten is bemutattak. Az állandó községi bábszínház létesítését Palkó József kezdeményezte, elképzelését pedig az MSZT felkarolta és támogatta. A bonyhádi bábszínház a Községi Tanácsház déli végének földszinti helyiségében jött létre 1951 nyarán. Az alapítást – a *Tolnai Napló* tudósítója szerint – *„Palkó József pedagógus kiváló művészember, az ország egyik legkiválóbb bábszakértőjének fáradhatatlansága, Bonyhádi Márton gyári munkás művészetért rajongó odaadása és Bárány Ernő rendezői zsenialitása tette lehetővé”*. Beépített színpadot létesítettek, bábukat készítettek. Az ország első, állandó előadóteremmel és színpaddal rendelkező amatőr, Obrazcov nevét viselő, 100 személyt befogadó bábszínháza 1951. szept. 1-jén, Molière: *A megcsúfolt férj (Dandin György)* c. vígjátékának előadásával kezdte meg rendkívül sikeres pályafutását. 2-án, vasárnap este ismét műsoron volt a felnőtt nézőknek szánt darab, a délutáni ifjúsági előadáson pedig *A kiskakas gyémánt félkrajcárja* és *A répa* c. tréfás mesejátékokat mutatták be. Zenei szignáljuk a *Régi időkre emlékszel-e még* kezdetű dal volt, melyre elcsendesült a nézőtér, és szétnyílt a függöny. Olyan nagy sikerük volt, hogy néhány hónapig minden este tartottak előadást felnőtteknek, később – a szeptembertől júniusig tartó szezon időszakában – jobbára már gyermekek részére, vasárnaponként. A Kossuth Rádió napi színházi műsorismertetésében a bonyhádi bábszínház programja is helyet kapott. Októberben újabb két önálló csoportot alakítottak, és megkezdték a vidéki fellépéseket. A következő évben a zománcgyári csoport is csatlakozott hozzájuk. Stekly Gyula belépésével univerzális szakemberhez jutottak, aki díszleteket, bábukat készített, szervezte a tagságot. Akkor írt feljegyzésében így jellemezte munkájukat: A bábcsoportot *„Palkó József irányítja, kinek személye, vas akarata és fáklyaként csillogó tehetsége kivívta azt, hogy az ország legjobb bábosának tekintsük. Csoportunk egy ilyen vezető köré úgy tömörül, mint egy család, nem ismerve fáradtságot, lehetetlent, úgy dolgozik, hogy öröm nézni. Minden percet elveszettnek tekintünk, melyet nem a színházunkban tölthetünk.”* Elismerést jelentett számukra, hogy többször felléphettek a budapesti Állami Bábszínházban is. Ott előadott egyik darabjukról (*A menyecske és a pap*) mozifilmhíradós anyag is készült. Repertoárjuk rendkívül gazdag volt: *Tűvétevők, Csodálatos tűzszerszám, Csodahegedű, Meséből az iskolába, A pórul járt bíró, A kis kacsa, Mackó Muki kalandjai, Hüvelyk Matyi, Aranyhalacska, A király bolondja* stb. 1958-ban 54 előadásukat 3000 néző tekintette meg. Előadás előtt mesét mondtak a gyerekeknek. A karácsonyi és szilveszteri ünnepi műsor után megajándékozták az előadás résztvevőit. 1958-ban a belépődíj 3 Ft volt. 1957-ben a szakkör vezetője Szücs Aladár lett. A mintegy 10 fős csoport főleg gimnáziumi diákokból szerveződött. Sok mesét maguk dramatizáltak. Itt tartotta foglalkozásait az úttörőház bábszakköre is. 1962-ben a szakkör vezetését Stekly Gyula vette át, aki egész családját – feleségét és gyermekeit – bevonta a játékba, a bábuk és kellékek készítésébe, a szövegkönyvek megírásába. Megyeszerte turnéztak előadásaikkal, menetrend szerinti buszjárattal. A bábszínház társulata 1961 szeptemberéig 39.600 néző előtt 495 előadást tartott. 1965-ben *A boldog pillangó* – működésük 15 éves jubileumi – bemutatójára készültek, az előadás azonban már nem

jött létre. Először az 1962. márc. 5-ei községi tanács vb ülésén hangzott el a javaslat, hogy a helyiséget egyéb rendezvények tartására – véradás, házasságkötés – is igénybe kellene venni.

Szücs Edit a bábokkal

Fokozatosan valósult meg az ötlet, mígnem 1965-ben – a házasságkötő teremmé átalakított helyiségből – a bábosok kiszorultak. A színház megszűnt, a bábukat, a kellékeket a művelődési ház pavilonjába vitték, ahol megsemmisülés lett a sorsuk.

(Steib György)

Bajor (Baier) János (*1887. okt. 24. Udvari, †1963. dec. 20. Kispest): tanító, iskolaigazgató. A szülőfalujában elvégzett négy elemi osztály után a gyönki algimnázium, majd a Soproni Evangélikus Tanítóképző Intézet tanulója, ahol 1907-ben szerzett tanítói oklevelet. Pályafutását Szárazdon kezdte mint kántortanító. 1911-ben Selmecbányán lett kántor és a tanítóképző gyakorlóiskolájának vezetője. 1914-től katona a világháborúban. A galíciai fronton fogságba esett, ezután hat évet töltött orosz hadifogolytáborban. 1920-ban szabadult. 1921-ben Bonyhádra adta be pályázatát, ahol az evangélikus egyházközség megválasztotta kántortanítójának. A német tannyelvű evangélikus elemi népiskolában kezdett tanítani, később az igazgatói feladatok ellátásával is megbízták. Munkája mellett bekapcsolódott az evangélikus közösség kulturális életébe. Énekkart és műkedvelő színjátszó csoportot szervezett, vezető tisztséget töltött be a protestáns körben. Rábízták a polgári kaszinóegylet énekkarának vezetését. A helyi gimnáziumban éneket tanított és kórust vezetett. 1929-ben jelent meg Bonyhádon német nyelvű elemi iskolások számára szerkesztett kézikönyve (*Christliche Kirchengeschichte in 100 Fragen und Antworten – Für evangelischen Volksschulen*) a hitéletről és vallástörténeti ismeretekről. Knábel Vilmos társszerzővel írt közös munkája (*Katechismus mit einfachen kurzen Erklärung – Für den Volksschul- und Konfirmanden-Unterricht*) több kiadást ért meg (Bonyhád, 1929–36). Évente részt vett a kisebbségi nyelvoktatók részére Baján tartott háromhetes továbbképző tanfolyamon. Körzeti iskolafelügyelő (1936–42), a Dél-dunántúli Evangélikus Tanítóegylet elnöke (1939–42). Az 1946-ban létrehozott Evangélikus Általános Iskola igazgatójává nevezték ki, 1948-ban vonult nyugdíjba. 1961-ig ellátta a bonyhádi evangélikus gyülekezet kántori teendőit, majd Budapestre költözve a kispesti evangélikus egyház kántoraként szolgált haláláig. Munkásságát számos elismerés övezte. Az Ifjúsági Vöröskereszt Egylet Országos Elnöksége „*a szociális gondolat előbbre vitele terén szerzett érdemeiért*” 1938-ban ezüstéremmel tüntette ki. 1940-ben díszjelvényt kapott „*azokért a hazafias fáradozásaiért, amelyekkel a gondjaira bízott gyermekek lelkébe belelopta a magyar szót és szívükbe beleoltotta a hazaszeretetet*”. 1941-ben elnyerte a Magyar Tudományos Akadémia Wodianer-díját. Wickert Terézzel kötött házasságából egy lánya és egy fia született.

(Steib György)

Bajor (Baier) László (*1928. febr. 22. Bonyhád): tanár, iskolaigazgató. Iskoláit szülőhelyén kezdte. 5 elemi és 4 gimnáziumi osztály elvégzését követően tanulmányait a Soproni Evangélikus Tanítóképzőben folytatta, ahol 1948-ban szerzett tanítói oklevelet és kántori képesítést. Az évben kezdte tanítói pályáját a Bonyhádi Állami Általános Iskolában. 1949-től 3 éves katonai szolgálatot teljesített, majd leszerelés után az iskola felső tagozatában testnevelést tanított. A tanítás mellett testnevelési szakfelügyeletet is ellátott, valamint vezetője volt az iskola úttörőcsapatának. Közben 1953-tól az egri Pedagógiai Főiskola levelező tagozatán folytatta tanulmányait, ahol 1956-ban szerzett testnevelő

szakos tanári oklevelet. 1958. február 1-jétől a Bonyhádi Járási Tanács művelődési felügyelője, 1961-től a művelődésügyi osztály vezetője lett. Vezetői időszakában épült fel a balatoni (Fonyód-Bélatelep) járási ifjúsági tábor. 1971. aug. 1-jével a Vörösmarty Mihály Általános Iskola igazgatójává nevezték ki, s ebből a beosztásából ment nyugdíjba 1990-ben. Az iskolát német két tannyelvű intézménnyé fejlesztették, ahol jól képzett tantestülettel, demokratikus légkörben gyermekközpontú oktatás folyt. Zeneiskolai tagozatot, úttörő fúvószenekart, nemzetiségi szakköröket működtettek. Munkája mellett rendkívül aktív társadalmi tevékenységet folytatott. 1954-től húsz évig edzette a bonyhádi leány kosárlabdacsapatot. Tagja volt a Járási és a Megyei Úttörő Elnökségnek, valamint az Országos Honvédelmi Úttörő Bizottságnak. 1979-től 1989-ig elnöke a Tolna Megyei Pedagógus Szakszervezetnek. Nyugdíjazása után 1990-től három cikluson át Bonyhád város képviselő-testületének oktatási bizottsági tagjává, 1994-től 2002-ig pedig a Német Kisebbségi Önkormányzat alelnökévé választották. 15 évig énekelt a Német Nemzetiségi Kulturális Egyesület kórusában. Munkáját számos kitüntetéssel ismerték el, így többek között megkapta a Kiváló Tanár címet, a Munka Érdemrend ezüst fokozatát, az Úttörővezető Érdemérmet, a Tolna Megyei Németségért nívódíjat. Bonyhád Város Önkormányzata 2003-ban Merész Konrád-díjjal tüntette ki, amiért „*munkásságának 42 éve alatt meghatározója volt a város oktatásügyének.*" Pogonyi Évával kötött házasságából egy fia és egy lánya született. (Steib György)

Bajusz Viktor (*1942. máj. 7. Keszthely): orvos. Általános- és középiskolai tanulmányait Tamásiban végezte, 1960-ban érettségizett. A Pécsi Orvostudományi Egyetemen

1966-ban szerzett általános orvosdoktori diplomát, melyet 1971-ben belgyógyász-, 1995-ben kardiológiai szakorvosi képesítéssel egészített ki. Első munkahelye a Tolna Megyei Balassa János Kórház I. sz. belgyógyászati osztálya volt, majd pályafutása 1971-ben a Bonyhádi Kórház-Rendelőintézetben folytatódott csoportvezető főorvosként. 1987-től a rendelőintézetben indított kardiológiai szakrendelésen látta el a betegeket 2009-ben történt nyugdíjazásáig. Munkája mellett a Bonyhádi Széchenyi Kör titkára volt (1991–94). Vezette a művelődési központ – szív- és érbetegségek megelőzésére, kezelésére tanácsadással, felvilágosítással szolgáló – „Szivéra" klubját, szakmai előadásokkal segítette annak működését. 2014-től elnöke a Bonyhádi Kórház és Rendelőintézet felügyelő tanácsának. Munkásságának elismeréseként 1985-ben Kiváló Munkáért, 2007-ben Beszédes József-díj kitüntetésben részesült. Hegedűs Évával kötött házasságából egy lánya született. (Steib György)

Bálint Júlia (*1937. júl. 2. Gyulavári): szemész szakorvos, kórházigazgató. A gyulai Erkel Ferenc Gimnáziumban tett érettségit (1955) követően a Szegedi Tudományegyetemen avatták orvosdoktorrá 1961-ben. A bonyhádi kórház szemészet és trachoma osztályán kezdett dolgozni, 1966-ban szakvizsgázott. 1978-tól Bonyhád városi főorvos, 1984-től 1991-ig a kórház igazgatója, miközben mellékállásban továbbra is ellátta a városi főorvosi teendőket. Igazgatói időszaka alatt zajlott le a kórház rekonstrukciója, mely egy fejlett struktúra létrehozásával megteremtette az intézmény biztonságos működésének és jövőjének alapjait. 1982-ben egészségügyi szervezéstanból tett szakvizsgát. 1991-től nyugdíjazásáig (1993) vezette a Bonyhádon akkor létrehozott Tisztiorvosi Hivatalt. Férje Juhász Béla, házasságukból két fia született.

(Steib György)

Balog Gyula (*1961. febr. 15. Bonyhád): gépszerelő lakatos, válogatott sportoló, magyar bajnok atléta. Hidason járt általános iskolába, majd a bonyhádi 504. Számú Ipari Szakmunkásképző Intézetben szerzett szakmai képesítést 1978-ban. Hidason Wiegand Sebestyén, Bonyhádon Kiss László volt a testnevelője. Tehetsége hamar túlnőt-

te az iskolai kereteket, a Bonyhádi Spartacus Sportegyesületbe kerülve Ónodi Szabolcs irányította edzéseit. 1978-ban a Szekszárdi Dózsa Sportegyesület igazolta le, ahol Németh Gyula edzői munkája juttatta el sikerei csúcsára. 1979-ben már öt alkalommal tagja az ifjúsági válogatottnak. Középtávfutó, mezei futó, de legsikeresebb a 2000 és 3000 méteres akadályfutásban. 2000 m-en legjobb eredménye 5:29,91 volt, mellyel az örökös világranglista élmezőnyébe került. 1980-ban a 3000 m-es akadályfutás utánpótlás korosztályú és felnőtt magyar bajnoka, ifjúsági országos csúcstartó, tizenegyszeres ifjúsági válogatott. 1980-ban Tolna megyében vezeti a 800, 1500, 10.000 méteres síkfutás, valamint a 2000 és 3000 méteres akadályfutás ranglistáját. Az évben a *Tolna Megyei Népújság* olvasói a megye legjobb férfi sportolójává választották. Állandó résztvevője lett a nemzetközi viadaloknak. 1981-ben 6000 méteres kis mezei futásban országos felnőtt második helyezett. Indult a szocialista országok nemzetközi versenyén, az Ifjúsági Barátság Versenyen (Prága, 1979), az ifjúsági Európa-bajnokságon (Bydgoszcz, 1979), a mezei futó világbajnokságon (Párizs, 1980), az athéni Európa Kupán (1981). 1986-ban és ´87-ben kis mezei futásban a Szekszárdi Dózsa gárdájával országos csapatbajnok. Pályafutása alatt 31-szer volt felnőtt válogatott, hat alkalommal javított korosztályos országos csúcsot, 22 alkalommal ért el országos dobogós helyezést. Sportpályafutását 1988-ban fejezte be. 1988–1998 között a szekszárdi Városi Rendőrkapitányság hivatásos rendőreként dolgozott.

120-as rajtszámmal a 3000 méteres akadályfutás élén – 1983

A rendőrségtől való leszerelés után a szakmájában helyezkedett el. Tusa Margittal kötött házasságából egy lánya és egy fia született. (Steib György)

Balogh Antal (*1942. szept. 20. Nagysurány, †1977. júl. 13. Gerjen): katolikus pap. Családja a csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény következtében 1948-ban került Magyarországra, Bonyhádra. A vallásos nevelésben részesült ifjú Bonyhádon végezte az általános iskolát, a helyi gimnáziumban érettségizett 1961-ben. A középiskolában sportolt, középtávfutásban jó eredményeket ért el. Teológiai tanulmányait Győrben végezte, 1966. jún. 19-én szentelte pappá Pécsett Cserháti József megyés püspök. Első miséjét Bonyhádon mutatta be. Segédlelkészi állomásai: Vásárosdombó (1966), Újpetre (1967), Dombóvár (1968), Görcsöny (1970) és a komlói Szent Borbálaplébániatemplom (1972). 1974-ben kezdte kápláni tevékenységét Pakson. Közvetlen személyiségét, buzgó hitéletét, karitatív tevékenységét tisztelet és szeretet övezte. Ifjú ministránsaival gyakran játszottak, sportoltak. 1977. júl. 13-án kerékpáros zarándokutat tettek a gerjeni búcsúba, ahova őt várták ünnepi szónoknak. A jól úszó lelkész a Dunában való fürdéskor egy gyermek mentése közben lelte halálát. Bonyhádi temetésén több mint száz paptársa és több ezer hívője vett végső búcsút az önfeláldozó embertől. Nevét viseli a paksi Katolikus Általános Iskola és Gimnázium. (Steib György)

Bányai Béla (*1958. júl. 23. Bonyhád): vállalkozó, távlovas, távlovas edző. Az általános iskolát szülőhelyén végezte el, majd 1977-ben a palánki Csapó Dániel Mezőgazdasági Szakközépiskolában szerzett mezőgazdasági gépész képesítést. A kisvejkei Szabadság Mgtsz-ben dolgozott raktárosként 1978-ig, ezt követően a Volánhoz került, ahol gépkocsivezető, majd diszpécser lett. Beiskolázták a

Volán Oktatási Központ felsőfokú forgalmi tiszti szakára, melyet 1982-ben végzett el. Ekkor áthelyezték a Közlekedési és Postaügyi Minisztérium Autófelügyeletéhez, ahol előadó, üzemanyaggazdász, majd csoportvezető lett. 1986-ban átment a magánszektorba, tanácsadóként dolgozott: megalapították a General Kisszövetkezetet, mely építőiparral és fuvarozással foglalkozott. Többszöri átalakulás után kisebb cégek beolvadásával, felvásárlásával 2001-ben megalakította a General Insped Kft.-t, melynek ő lett az ügyvezetője. A családi vállalkozás nemzetközi fuvarozással foglalkozik. 1998-ban beválasztották Bonyhád város önkormányzati képviselő-testületébe, mely tisztségről a 2000. nov. 28-ai ülésen lemondott. 1995-ben kezdett el foglalkozni a távlovassporttal. 2008-ban középtávú magyar távlovas bajnok lett. A Magyar Lovas Szövetség Távlovagló és Távhajtó Szakágának elnöke volt 2002–08 között, majd 2010-ben újraválasztották. Kezdeményezésére indították útjára a Közép-Európa Kupa versenysorozatot, emellett nemzetközi bíró- és állatorvos-továbbképző tanfolyamokat szervezett, bevezette a rajtengedély-vizsgát. 2004-ben ő rendezett Magyarországon először nemzetközi távlovas versenyt Bábolnán, mely azóta hagyományossá vált. 2005-ben Vasszentmihályon nemzetközi versenyt rendezett Ausztriával közösen, lehetőséget adva a magyar versenyzőknek a világbajnokságra és az Európa-bajnokságra való minősülésre. Kialakította a regionális bajnokság rendszerét. Főrendezője volt 2009-ben a magyarországi Junior Távlovas Világbajnokságnak. A lótenyésztéssel 2009-ben kezdett el foglalkozni. Elismerései: A Magyar Arablóért emlékérem (2009), Magyar Lovassportért Emlékérem (2010), Boros Dezső-díj (2010), Sipos Márton-díj (2012). Baksa Mariannal kötött házasságából egy lánya és egy fia született. (Kirchné Máté Réka)

Bányai Gergely (*1931. márc. 8. Istensegíts, †2013. jan. 1. Bonyhád): cipész, tűzoltó. Az elemi iskola első három osztályát szülőfalujában, a további hármat Bácskában, Istenföldje településen járta. Az 1944. évi menekülést követően Nagyszékelyben, majd 1947-ben Bonyhádon telepedtek le, ahol cipésztanuló lett. Segédlevél birtokában (1949) a cipőgyárban kezdett dolgozni. 1949-ben lépett a községi önkéntes, 1951-ben pedig az állami tűzoltók kötelékébe. Még az évben Nagykanizsán négyhónapos tűzoltóiképzésben részesült, azt követően Inotára vezényelték tűzoltónak. Katonai szolgálatának (1954–55) letelte után visszatért Bonyhádra, a ruházati szövetkezet cipész részlegébe. Itt dolgozott – a részleg önállósulását követően – mint cipész, majd minőségellenőr, gondnok egészen 1990-ben történt nyugdíjazásáig. Fő tevékenysége mellett munkavédelmi felelőse és tűzvédelmi előadója is volt a cégnek. Elhivatottsága a tűzoltói munka, a segítségnyújtás volt. A tűzoltás, valamint a mentőmunka minden elemében jártasságot szerzett, 1969-től 1990-ig ő töltötte be a bonyhádi önkéntes tűzoltók parancsnoki tisztét. Ez időben ifjúsági- és női tűzoltó csapatot szervezett. 2011-ben a Magyar Országos Tűzoltó Szövetség Szolgálati Érme kitüntetéssel ismerték el 60 éves szolgálatát. Győrfi Etelkával kötött házasságából egy fia és egy lánya született. (Steib György)

baptista gyülekezet: a keresztyén protestáns felekezetek sorába tartozó vallási közösség. A közösséghez történő tartozáshoz – a felnőtt korú, önálló akaratú – vízben történő alámerítkezés (baptizálás) szolgál. Az első, Bonyhádon megjelent baptista hitvalló Heinrich Péter szabó volt, aki 1878-ban merítkezett alá Budapesten. A bonyhádi gyülekezet – Karl János bognár buzgólkodása folytán – 1893-ban alakult meg. Tíz alapító tagjának baptizálására 1893. ápr. 11-én került sor Pécsen. Lelki gondozójuk és alámerítőjük Mayer Henrik budapesti gyülekezetvezető volt. 1894 áprilisáig a gyülekezet további, mintegy harminc taggal bővült, így Tolna, Baranya és Somogy megye német ajkú baptista gyülekezeteinek egyik központjává vált. 1895-ben egy Robert Drews nevű németországi baptista igehirdető kereste fel magyarországi körútja alkalmából a fiatal gyülekezetet, és hat órán keresztül evangelizált egy hívőkkel zsúfolásig megtelt vendéglőben. Rendszeres istentiszteleteiket

kezdetben Bitz János házában tartották (ma II. Rákóczi F. u. 102.), itt építették 1896-ban az első keresztelőmedencét. Az ezt megelőző időben az alámerítkezés többnyire a Völgységi-malomárokban történt. A felekezetként törvényesen el nem ismert, szektának minősített gyülekezet hívei elsősorban a helyi evangélikus német lakosság soraiból kerültek ki, akik áttérésük miatt 8-10 évig tartó tömeges atrocitásoknak (ablakbetörés, kődobálás, husángokkal való verekedés, gyújtogatás, házak bemocskolása stb.) voltak kitéve. Régi temetkezési helyükről is kitiltattak, ezért 1893-ban egy iparosmester, a gyülekezet hitbuzgó tagja saját földjéből egy holdat átadott baptista temetőnek. (A temető gondozott maradványait a Május 1. utca keleti végénél, a páros oldalon találhatjuk meg.) 1897-ben két hitoktató telepedett le a községben, kiknek megélhetését a gyülekezet tagjai biztosították. A gyülekezet első lelkipásztora Potschka Ferenc volt (1895–98). Gromen János szolgálati ideje alatt (1898–1908) épült 1899-ben a karzatos kápolna a Fehérvári (ma Dózsa Gy.) utcában. Sorra létesítették gyülekezeti közösségeiket: 1894-ben énekkart, 1895-ben nőegyletet, 1897-ben férfikört, 1925-ben ifjúsági kört, majd pengetős (gitár, mandolin) zenekart. A gyermekek bibliai ismeretekre való oktatására ún. vasárnapi iskolát működtettek. A magyarországi baptisták állami elismertsége 1905-ben következett be, ettől kezdve az állami szervek részéről védelmet élvezett egyházuk. Bauer József osztrák származású lelkipásztor (1920–31) 1921-ben már közel 200 tagú körzetet látott el, beleértve Hidas és Váralja baptistáit is. Tizennyolc éven át szerkesztette a magyarországi német anyanyelvű baptisták lapját, a *Friedensklänge*t. 1931. szept. 30-ától nyolcnapos összejövetelt, bibliamagyarázatot tartott a baptista hitközség a hazaiakon kívül Amerikából, Olaszországból, Jugoszláviából és Csehszlovákiából érkezett 24 prédikátorral. A gyülekezet anyagilag nem tudott fenntartani elemi iskolát, ezért a 30-40 fős iskoláskorú gyermekcsoportot a református, ill. a kongresszusi (neológ) zsidó felekezet iskolája fogadta be. 1933-ban a Német Baptisták Szövetsége konferenciát tartott Bonyhádon Lant (Lukovitzky) Emil bonyhádi prédikátor (1931–40) szervezésében. Bauer és Lant lelkipásztorok a helyi szolgálat ellátása mellett jelentős hatású missziós igehirdetést, térítést is végeztek, megküzdve a mostoha körülményekkel: gyalogosan, kerékpárral, szekérrel, vagy motorral járták a közeli és távoli vidéket. A Dunavidéki Baptista Misszió *Täufer-Bote* (1930–42) c. hivatalos havilapjának 1938-as évfolyamát Bonyhádon adták ki. Az 1940-ben 150 fős bonyhádi gyülekezet a bonyhádi németség 1946. jún. 3-ai kitelepítése után 12 – a gyermekeikkel együtt 18 – főre fogyatkozott. A kitelepített bonyhádi baptista hívők közül mintegy ötvenen a németországi Meerholzban találtak otthonra, ahol saját imaházat építettek, önálló gyülekezetté váltak. Tartották a kapcsolatot bonyhádi testvéreikkel, jubileumi alkalmakra rendszeresen hazalátogattak. A kitelepítést követően a környékbeli megcsappant gyülekezetek körzetbe tömörültek, így jött létre a Bonyhádi Baptista Körzet tíz településsel, köztük Váralja, Egyházaskozár, Bikal, Csikóstőttős, Sásd, Dombóvár. Az időszak egyik meghatározó alakja id. Solymár (Schmidt) Imre volt, aki gyülekezetvezetői, valamint presbiteri posztot töltött be. A bonyhádi gyülekezet Dózsa Gy. utcai kápolnáját a cipőgyár saját használatára átvette, cserébe a Fürst S. (ma Dr. Hegedűs Á.) u. 13. sz. alatti épület mögötti telken építettek új, mintegy nyolcvan férőhelyes imaházat. Megnyitására 1979. jún. 2-án került sor. 2012-ben a bonyhádi, és a hozzá tartozó váraljai gyülekezet tagjainak száma mintegy 50 fő, vezetőjük Fóris Tibor, lelkipásztoruk Pátkai Béla (1973–83, 2011–2015). Utóbbi váratlan elhunyta miatt jelenleg más gyülekezetektől kapnak támogatást a lelki szolgálatban. A bonyhádi baptista gyülekezet lelkipásztorai a már megnevezetteken kívül: Krumbein Emil (1908–14), Bräutigam Henrik (1914–20), Stinner Henrik (1940–44), Laub János (1945–59), Bihari Gergely (1959–73), Hegyi András (1983–91), Kesjár Zsolt (1993–95), Hodozsó János (1996–98), Király László (1996–2010).

(Steib György)

Barabás Éva (*1969. jan. 22. Bonyhád): műsorvezető, televíziós újságíró. Szülővárosában végezte tanulmányait, a Petőfi Sándor Gimnáziumban érettségizett 1987-ben. Szavalóversenyeken ért el sikereket, 1987-

ben megnyerte az országos Kazinczy „Szép Magyar Beszéd” versenyt. Nyolcéves korától versenyszerűen úszott. Az országos ifjúsági vidékbajnokságokon többször dobogóra állhatott, 1986-ban a 10 órás szupermaratoni úszóversenyen 33 km-t úszott. Érettségi után elvégezte az úszó segédedzői képzést. A bonyhádi művelődési központban kezdett dolgozni, ifjúsági programszervező volt 1989-ig. 1990-ben a Miskolci Bölcsész Egyesület magánegyeteme színháztudomány szakán folytatta tanulmányait. Nyaranta diákmunkásként Stuttgartban takarított egy kórházban. 1992-ben csatlakozott az induló helyi Völgység Televízió stábjához riporter-műsorvezetőként, miközben (1992–94) napközis nevelőként dolgozott egykori általános iskolájában (II. Sz. Ált. Isk.), valamint úszást oktatott. Elvégezte a Sugár Ágnes és Lőrincz Gabriella által vezetett egyéves tévés gyakorlatot. A Paksi Városi TV-nél szerkesztő-riporter-műsorvezetőként dolgozott 1994–97 között. Itteni munkásságáért a Paksi Atomerőmű Urántoll elismerésben részesítette, a Magyar Vöröskereszt Média díjasa lett (1997) a legjobb, vidéki televízióban adott tudósításért. A Teleschola Televíziós Iskolában 1997-ben szerzett középfokú mozgóképgyártó videoműsor-szerkesztő (riporteri) végzettséget. Ebben az évben megnyerte az országos Riporter kerestetik versenyt, majd az MTV Híradójának riportere, 1998-tól műsorvezetője lett. Ekkor járt a Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Intézetében művelődésszervező szakra. 2001-ben az RTL Klub Reggeli, és Delelő című élő adásába igazolt 4 évre. 2001-ben Arany Szaloncukor díjban részesült közérdekű témákat feldolgozó műsoraiért. 2006-ban a Fókusz c. napi közszolgálati magazinműsor házigazdája lett. 2007 óta a *Portré* c. műsor szerkesztő-műsorvezetője, itt a kultúra és a sport kiemelkedő személyiségeit faggatja. Az olvasók szavazatai alapján 2009-ben megkapta a Story Ötcsillag díjat, őt választották az év legjobb női műsorvezetőjének. Az ajándékba kapott égitestnek *„A gyerekek csillaga”* nevet adta. A kicsik iránti elkötelezettsége ekkor már többéves múltra tekintett vissza: 2004-ben az SOS Gyermekfalvakban élő fiatalok magyarországi nagykövetévé választották, 2005-ben elnyerte a kicsinyek által javasolt, nemzetközi bírálóbizottság által odaítélt „Mosolyrend lovagja” címet. 2014 óta önkéntes arca az Egészségkörút Óbudán elnevezésű, betegségmegelőzést segítő rendezvénynek. 2016-ban a Dicső Dániel rendezte *Sok hűhó semmiért* c. utcaszínházi darabban színészi szerepkörben is kipróbálhatta magát, ezzel gyermekkori vágyát váltva valóra. Amikor teheti, elvállal műsorvezetői felkéréseket szülővárosában, pl. az ultratriatlon világversenyek, ill. a Völgységi Könyvfesztivál háziasszonyi szerepét. 2007-ben Bonyhád város önkormányzati képviselő-testülete munkásságának elismeréseként Perczel-díjjal jutalmazta. (Kirchné Máté Réka)

Barabás Imre (*1877. [?] Arad, †[?]): állatorvos. Középiskolai tanulmányait Szarvason és Hódmezővásárhelyen végezte, majd 1897-ben Budapesten, az Állatorvosi Akadémián szerzett állatorvosi diplomát. Később egyetemi tanulmányokkal bővítette tudományos ismereteit, s 1925-ben doktori fokozatot szerzett. Pályafutását Budapesten kezdte az Állatvásártér állatorvosaként. 1903-

ban Paksra került állami szolgálatba, majd 1909 áprilisától Bonyhádon a Völgységi járás törvényhatósági állatorvosa lett. Az első világháborúban az északi harctéren állatkórházi parancsnok volt. Harctéri érdemeiért Koronás Arany Érdemkereszt és Signum Laudis (Katonai Érdemérem) kitüntetésekben részesült. Hivatalos munkaköri kötelezettségei mellett tudományos felkészültséggel foglalkozott a bonyhádi tájfajta pirostarka szarvasmarha tenyésztésének fejlesztésével. Nagy szerepe volt Tolna, Somogy és Baranya megyékben az erős csontozatú – az országban a legkiválóbb – magyartarka, bonyhádi tájfajta tenyésztési kísérleteiben. Megfigyeléseinek eredményeit és gyakorlati

tapasztalatait több tanulmányban közölte az *Állatorvosi Lapok* hasábjain. Kutatásainak összegzését *A bonyhádi tájfajta szarvasmarha tenyésztése* (Szekszárd, 1931) című kötetében írta meg, melyet az agrárszakma országos érdeklődéssel fogadott. Figyelemre méltóak a budapesti Magyar Királyi Állatorvosi Főiskolán tartott előadásai. Alapítója és elnöke volt a helybeli Színpártoló Egyesületnek, választmányi tagja a polgári kaszinóegyletnek, az Alsó-dunántúli Mezőgazdasági Kamara állattenyésztési ügyosztályának és a vármegye törvényhatósági bizottságának. A köztiszteletben álló állatorvost 1932-ben Szekszárdra helyezték, Tolna vármegye törvényhatósági állatorvosának nevezték ki. A megye állategészségügyi szolgálata élén végzett eredményes munkája elismeréseként „magyar királyi állategészségügyi tanácsos" címmel tüntették ki. A kiváló szakember 1938-ban vonult nyugdíjba, és a fővárosba költözött. (Steib György)

Barabás István (*1908. júl. 27. Bonyhád, †1980. márc. 11. Budapest): állatorvos. A helyi gimnáziumban érettségizett 1926-ban. 1930-ban a Magyar Királyi Állatorvosi Főiskolán szerzett állatorvosi diplomát, 1931-ben avatták doktorrá, 1964-ben kandidátusi tudományos fokozatot szerzett. Pályakezdőként Bonyhádon, majd Tolnán és Sióagárdon folytatott magánpraxist. 1945–51 között Szekszárdon járási-, majd Tolna megyei főállatorvos. Ezután Budapesten minisztériumi csoportvezető, később az Állami Gazdaságok Főigazgatóságán vezető főállatorvos. Tudományos kutatásairól (baromfitífusz, sertés brucellózis stb.) folyóiratokban és szakkönyvekben számolt be. Legjelentősebb munkája: *Cytologiai és serologiai vizsgálatok a baromfityphus ellen vakcinával ojtott tyúkokkal*. Meghívott előadóként az ország agráregyetemein készítette fel a hallgatókat a tudományág újabb feladataira és a komplex szemlélet kialakítására. Jelentős szerepet vállalt a nagyüzemi állattenyésztést irányító szakvezetők felkészítésében és továbbképzésében is. (Steib György)

Bárány Ernő: (*1911. nov. 23. Budapest, †1967. ápr. 17. New York): kereskedő, Bonyhád kultúrtörténetének egyik legjelesebb alakja. Szülei – Bárány Simon és felesége

– jó nevű üzletházat vezettek Bonyhádon. Ernő – négy bonyhádi gimnáziumi év után – a Bajai Állami Négyévfolyamú Türr István Fiú Felső Kereskedelmi Iskolában szerzett kereskedői szakképzettséget 1930-ban. Szülei rövidáru nagykereskedésében kezdett dolgozni. 1935-től másfél évig önállósította magát a rövid- és divatáru kereskedésben. 1939-ben házasságot kötött Fleischmann Emmával. Két lányuk született, egyikük röviddel születése után meghalt. 1940. ápr. 1-jétől – kisebb megszakításokkal – tábori munkaszolgálatot teljesített, Munkácsról 1944. okt. 26-án megszökött, majd visszatért Bonyhádra. Teljes családja (anyja, két testvére, felesége, gyermekük, sógora, anyósa, apósa) a holokauszt áldozata lett. 1945. márc. 1-jén Blau Lászlóval közösen, a háborúban kifosztott szülői boltban rövidáru üzletet nyitottak, melyet 1952-ben államosítottak. Ezt követően a Budapesti Erőmű és Karbantartó Vállalatnál segédmunkás, majd raktáros. 1953. febr. 15-étől a Bonyhádi Ruházati Szövetkezet textilboltjának eladója, majd boltvezetője. 1956. dec. 4-én emigrált, az USA-ban (New York, Brooklyn) telepedett le, ahol egy reklámcégnél dolgozott. Szakmáját csak a megélhetés forrásának tekintette. Elhivatottsága, tehetsége a közösség szolgálatában, a kultúra művelésében bontakozott ki. Már a bajai iskola önképzőkörében kitűnt színpadi szereplésével. Később is fellépett szereplőként, művészi elismertségét azonban rendezései hozták meg számára. A bonyhádi műkedvelő színjátszás kimagasló személyisége volt. Legnagyobb sikereit Kálmán Imre: *Marica grófnő* (1938. aug.), Madách Imre: *Az ember tragédiája* (1946. dec.) és Kacsóh Pongrác: *János vitéz* (1950. aug.) c. művek színpadra állításával aratta. Rendezései a műfaj széles skáláját átfogták: *Ember a híd alatt*, *Az érettségi*, *Ida regénye*, *A Noszty fiú esete Tóth Marival*, *A fösvény*, *Vitézek és hősök*, *Csínom Palkó*, *Gül Baba*, *Kadétszerelem*, *Mélyek a gyökerek*. Művészi – egyben emberi – hitvallását halljuk ki alábbi írásából: *„Feladatunk kényes és nehéz volt. A mi kö-*

zönségünk a társadalom minden rétegét foglalja magában, de ha műveltsége különböző színvonalon áll is az érzések, a hangulatok befogadására egyaránt fogékony. Kielégíteni az előkelő közönség igényeit és magunkhoz emelni a kevésbé művelt rétegeket, ez volt a célunk és ezzel teljesítettük kultur-missiónkat."

Molière: „A fösvény" c. vígjátékának előadói gárdája 1949-ben. Az ülő sorban balról: Merész Konrád, Barcza Imre (Harpagon), Bárány Ernő, Potyondi Sándor, Kun István.

Kiemelkedő volt közösségi munkája is. Titkára volt a Bonyhádi Testgyakorlók Körének, alapítója a bonyhádi bábszínháznak. 1945 januárjában létrehozta a Bonyhádi Zsidó Népközösség szervezetét, hogy erkölcsi és anyagi támogatókat nyerjen meg a Bonyhádról deportált és még életben lévő zsidók hazasegítésére, újraszerveződő életük megindítására. Második, Kuttner Gyöngyivel 1946-ban kötött házasságából egy fia és egy lánya született. (Steib György)

Barcza Imre, id. (*1893. aug. 21. Óraljaboldogfalva, †1976. febr. 21. Bonyhád): gyógyszerész. Diplomáját 1918-ban szerezte Budapesten. 1919–21 között Győrben beosztott gyógyszerész a Stinner-féle patikában. Ezt követően a várpalotai Szentháromság, 1924-től a pécsi Szűz Mária, 1929-től a pécsi Őrangyal Gyógyszertár patikus segédje. Munkája mellett elvégezte a kéményseprői tanfolyamot. Mint kéményseprőmester – a jobb kereset érdekében – 1930-ban átvette apósa hőgyészi kéményseprő kerületét, melynek résztulajdonosa, üzletvezetője lett. 1940-ben visszatért eredeti szakmájához, pályázással elnyerte a bonyhádi Wajdits-féle Jézus Szíve Gyógyszertár vezetői állását. 1966-ig gyógyszertárvezető Bonyhádon. Kiemelkedő irodalmi műveltséggel rendelkezett, gyakran lépett fel rendezvényeken versmondással. Stockinger Ilonával kötött házasságából egy fia és egy lánya született. (Steib György)

Barcza Imre, ifj. (*1929. jan. 26. Pécs): gyógyszerész, országgyűlési képviselő. Hőgyészen járt elemi iskolába, 1947-ben érettségizett a bonyhádi gimnáziumban. Tanulmányait Budapesten a Pázmány Péter Tudományegyetem gyógyszerészi karán folytatta, ahol 1952-ben szerzett gyógyszerész diplomát. Gyakornokoktató lett a Pécsi Orvostudományi Egyetem Orvosi Kémiai Intézetében, majd 1953-ban a Komlói Szénbányászati Tröszt laboratóriumában mintegy fél évig vegyészeti munkával foglalkozott. Ezt követően Pécsen, a Baranya Megyei Gyógyszertári Központban kapott beosztott gyógyszerészi állást. 1960-ban gyógyszertárvezetői kinevezést nyert Bonyhádon, e feladatkört nyugdíjazásáig (1996) látta el. 1972-től egyben a helyi kórház főgyógyszerésze. 1980-tól tagja lett a magyar Gyógyszerészeti Társaságnak. Kora bonyhádi társadalmának egyik legeredetibb, legműveltebb, legszínesebb személyisége. Középiskolás, amikor Lucifer Madách *Az ember tragédiája* c. színművének bonyhádi előadásán. Felnőtt korában egyik meghatározó alakja a helyi működő színjátszó csoportnak, irodalmi, történelmi és társadalomfilozófiai ismeretei kiemelkedőek. Szabadidejét a klasszikus hangszeres zene és operák hallgatása tölti ki. Ifjúkorában versenyszerűen úszott és vízilabdázott. Az 1956-os forradalom idején vezető szerepe volt munkahelyének munkástanácsában. 1990-ben a bonyhádi választókerület országgyűlési képviselőjévé választották. 2002-ben *„Bonyhádért kifejtett közéleti, kulturális és sport tevékeny-*

ségének elismeréseként" Perczel-díjban részesült. Schwarczer Ibolyával kötött házasságából egy fia és egy lánya született.
(Steib György)

Bárdi László (*1932. aug. 14. Mosonmagyaróvár): tanár, orientalista. Általános iskolába Budapesten járt, középfokú tanulmányait Szamosújváron kezdte. A bonyhádi

Petőfi Sándor Általános Gimnáziumban eltöltött öt évben kezdett sportolni (egyetemi évei alatt Budapest főiskolai tornászbajnoka, szakszervezeti válogatott), itt kedvelte meg a történelmet, itt érettségizett 1950-ben. Élethivatásul a történelmet választotta. A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen szerzett történelem–földrajz szakos tanári diplomát (1954) és bölcsészdoktori tudományos fokozatot (1974). Tanári munkásságát a csurgói gimnáziumban kezdte. 1964-től a Pécsváradi járás, majd Baranya megye tanulmányi felügyelője. Később a Baranya Megyei Tanács művelődésügyi osztályán főelőadó, csoportvezető, osztályvezető-helyettes főtanácsos, majd a Dél-Dunántúli Tankerületi Oktatási Központ igazgatójaként Somogy, Tolna és Baranya megye közös tanfelügyelőségének vezetője (1992–94). Elméleti megalapozója, majd megteremtője volt a Baranya megyei, második világháború utáni első hazai tehetséggondozó mozgalomnak (1976–80). Posztgraduális tanulmányokat folytatott Nagy Britanniában (University of Westminster, London), Németországban (Pädagogische Hochschule, Potsdam), Olaszországban (Universita Stranieri, Perugia), Kínában (Renmin University of China, Peking). Hivatali munkája mellett 1972-től 1998-ig óraadó tanár a Pécsi Tanárképző Főiskolán, a későbbi Pécsi Tudományegyetemen, ahol 1999-től már főállásban, docensként tanított. Az egyetemen létrehozott Ázsia Központ megalapítója, első igazgatója (1999–2004). Munkájában elhivatottsággal fordult a magyarság keleti gyökereinek, az ázsiai lovasnomád népek vándorlásainak, a keleti világvallások eszmevilágának tanulmányozása felé. Számos külföldi konferencián (így Angliában, Kínában, Romániában, Svájcban) tartott előadást többnyire angol és kínai nyelven. Vendégtanári meghívást kapott – többek mellett – Pekingbe az Állami Egyetemre, valamint az Idegen Nyelvek és Civilizációk Egyetemére, a bukaresti Tudományegyetemre, ill. Nanchangban a Tudományegyetemre, ahol 1994-ben habilitált. Tagja a Kínai Akadémia Selyemút Kutató Intézete elnökségének. Önállóan vagy expedíciót vezetve számos alkalommal járt kutatóúton a Távol-Keleten (Indiában, Mongóliában, Nepálban, Szibériában), Kínában harminc alkalommal. Komoly nemzetközi elismerés fogadta a Selyemút teljes körű bejárását és a Nagy-csatorna első teljes végighajózását. Útjairól 15 könyvet írt. 36 tanulmánykötet társszerzője, s 300-nál több a tudományos és ismeretterjesztő témájú tanulmányainak a száma. Magyar (*Turán*) és kínai folyóiratok (*Selyemút*) szerkesztőségi tagjaként rendszeresen publikál. Fő művei: *Őseink nyomában a Távol-Keleten* (Pécs, 1993), *A keleti világvallások története és eszmevilága* (Pécs, 1993), *Keleti világvallások* (Budapest, 1996), *Az ősi Selyemút világa* (Budapest, 2003), *Homokba temetett karavánutakon* (Budapest, 2005), *Kelet népe vagyunk* (Budapest, 2007), *Kína, a letűnt istenek birodalma* (Pécs, 2007), *Napkelet üzenete* (Budapest, 2008), *Cölibátus, vagy házasság. Egy hívő eretnek töprengései.* (Keszthely, 2015), *Elődeinkről – Utódainknak* (Budapest, 2016), *Őseink ösvényein* (Pécs, 2016). A kutatóútjait bemutató filmsorozatokat (*Az ősi Selyemúton I–VIII.*, *Kézművesek a Selyemút mentén*, *Peking: Tiltott város – Világváros* stb.) gyakran vetítik a tv-csatornákon. Munkásságát számos díj övezte, így többek között a Brit Akadémia Stein Aurél felfedezői díja (1988, 1990, 1999), az Apáczai Csere János-díj (1994), a Teleki Sámuel-érem (2009), a Bocskai-díj (2003), a Kőrösi Csoma Sándor-díj (2004), a Grastyán-díj (2004). 2012-től – *„felsőoktatási tevékenységéért, és a kutatás területén végzett kiemelkedő teljesítménye elismeréseként, kulturális értékeink megőrzéséért végzett kiemelkedő munkájáért, elévülhetetlen érdemeiért"* – a Pécs díszpolgára cím tulajdonosa. A Bonyhádon töltött évek életre szóló indíttatást jelentet-

tek számára, ahova nyugdíjasan is gyakran visszatér találkozókra, előadások tartására. Róth Margittal kötött házasságából két lánya született. (Steib György)

Bartina zenekar: a szekszárdi Bartina Néptáncegyüttes kísérőzenekaraként működő együttes története 1990-től köthető Bonyhádhoz. Ekkor került – a Szélkerék népzenei együttes megszűnését követően – Szabó László a zenekarhoz. A tánckíséret mellett önálló műsorokkal, koncertekkel is felléptek. A Bartina zenekar ekkori működését egyfajta kettősség jellemezte. A táncegyüttest egy nagyobb létszámú zenekar kísérte: Pál Ildikó, Bálint András és Szabó László – hegedű, Körtés József – fuvola, Szabó József – brácsa és Vén Attila – nagybőgő. Az önálló műsorokban a magot képező hármas: Szabó László (hegedű, tekerőlant, duda), Szabó József (brácsa, citera, prímtambura) és Vén Attila (nagybőgő, tamburabrácsa, koboz) lépett fel. Ugyanebben a felállásban készítették első műsoros kazettájukat 1991-ben Kovács Gábor (furulya, klarinét) közreműködésével. A nemzetközi fesztiválokon való egyre gyakoribb részvételük és az 1995. évi amerikai turné szükségessé tette egy jó minőségű CD elkészítését, mely *Tavaszi szél* címmel 1995-ben jelent meg. Az ezen a lemezfelvételen is közreműködő Kovács Gábor 2000-ben végleg csatlakozott a zenekarhoz. Így a Szabó László által vezetett, négyfős Bartina zenekar két bonyhádi (Szabó László, Kovács Gábor) és két medinai (Szabó József, Vén Attila) zenész részvételével stabilizálódott. 2003-ban a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával adták ki *Hétszínvirág* című lemezüket, mely – a hazai zenei piacon egyedülállóan – keresztmetszetét nyújtja a Kárpát-medencei népek (német, szlovák, román, délszláv, zsidó, cigány) zenéjének. Emellett a Hagyományok Háza támogatásával több oktatókazettát jelentettek meg, melyek a – bukovinai, székely, sárközi stb. – néptáncoktatás segédeszközeként kerültek kiadásra. A néptánckíséretet 2006-tól kezdve fokozatosan leépítették és a koncertezést, valamint a táncházakban való muzsikálást tekintették fő profiljuknak. Rendszeres erdélyi útjaikon népzenét gyűjtöttek és muzsikáltak, valamint a Kárpát-medence más vidékeire is ellátogattak segítve az ottani magyar népzenei kultúra kibontakozását. Az erdélyi Borszéken kialakított baráti kapcsolatuk hozományaként 2014-ben Bonyhád testvértelepülése lett a festői szépségű üdülőváros.

A zenekar 2012-ben. Balról: Kovács Gábor, Szabó László, Szabó József, Vén Attila.

Felléptek Európa szinte minden országában, és Ausztrália kivételével valamennyi kontinensen. A Bartina zenekar műhelyéből nőtt ki Bonyhádon a kiválóan működő zeneiskolai népzeneoktatás, valamint a még Szekszárdon megkezdett óvodai néptánc-foglalkozások modellje. Rendszeressé vált havi táncházuk a Vörösmarty Mihály Művelődési Központban, melyet 2012 szeptemberétől az egykori tanítványokból alakult Csurgó zenekar vett át. Az együttes 2004-ben Dr. Thész László-emlékéremben részesült a vakok és gyengénlátók segítése érdekében kifejtett munkásságáért, 2005-ben pedig a Magyar Kultúra Napján A Tolna Megyei Művészetért plakettet vehették át. (Fotó: Kirchné Máté Réka) (Szabó László)

Bartók Béla Zeneiskola ifjúsági fúvószenekara: a bonyhádi zeneiskola által működtetett együttes 1996-ban alakult Drága László trombitatanár vezetésével 25 fővel. A kezdet feladatait a kották, hangszerek beszerzése, a zenekari tagok kiválasztása jelentette. Először 1996 karácsonyán léptek fel. Több ízben szereztek minősítést: 2001-ben koncertfúvós és könnyűzenei kategóriában egyaránt arany, szórakoztató kategóriában 2003-ban „A-fokozatú”, 2006-ban „B-fokozatú”, 2010-ben „C-fokozatú” kiemelt arany minősítést értek el. Fellépést vállalnak bonyhádi, vidéki és külföldi rendezvényeken, érezhető jelenlétük Bonyhád kulturális életében. Rendszeres résztvevői

a Tarka Marhafesztiválnak és a Szekszárdi Pünkösdi Fesztiválnak, szerepeltek fúvószenekari találkozókon idehaza (Barcs, Dunakeszi, Szigetvár, Pécs, Bonyhád) és Németországban. Sikeres szakmai kapcsolatot ápolnak Görlitz (Németország) ifjúsági fúvószenekarával.

2003-ban

Felléptek a helyi gimnázium országos tanévnyitóján (2001), Habsburg Ottó bonyhádi látogatásán (2004), a pécsi székesegyház völgységi napok rendezvényén (2007), Szlovákiában 2010 augusztusában a Szent István-napi ünnepségen. 2010-ig 245 fellépésük volt, összesen 126 zenész fordult meg az együttesben. Repertoárjukon többnyire könnyűzenei művek, jazzfeldolgozások szerepelnek. Két ízben készítettek CD-felvételt (2004, 2007), 14, ill. 16 számmal. A zenekar karnagya 2010-től Szőke Sándor (Pécs), 2011-től Gyurkó István (Pécs). (Fotó: Kirchné Máté Réka) (Steib György)

Bauernbund Bank Allgemeine Gesellschaft: lásd **Gazdaszövetségi Bank Részvénytársaság**

Bauernbund mozgalom: a magyarul „gazdaszövetség" elnevezésű mozgalom 1910-ben indult el Bonyhádról. Teljes neve Deutsch-ungarischer Landes Bauernbund (Magyarországi Németek Országos Gazdaszövetsége) volt. Betnár Bélának, a mozgalom kezdeményezőjének szándéka az volt, hogy a Dunántúl német ajkú lakosságának mozgósításával, szervezetbe való tömörítésével erősítse az Országos Függetlenségi és 48-as Gazdapártot, annak célkitűzéseit. Betnár, mozgalma élén a kis- és középbirtokosság, valamint a kisiparosok érdekeiért megindult törekvések radikális képviselője volt. Szerepére hosszan készült. Magyar (*Bonyhád és Vidéke*, *Tolnamegyei Hírlap*, *Országos Néplap*) és német nyelvű (*Bauernbund)* újságai segítségével készítette elő mozgalmát, majd az általa alapított Gazdaszövetségi Bank szolgáltatásain keresztül kísérelte megvalósítani gazdasági célkitűzéseit. A *Bauernbund* 1910. febr. 12-ei számában – német nyelven – ezt írta: *„Fel, kisbirtokosok és kisiparosok, irány Bonyhád! Alapítsuk meg az »Országos Német–Magyar Gazdaszövetséget«! Itt az idő, mikor minden hazafias német kisbirtokosnak és kisiparosnak össze kell fogni. Fel a küzdelemre! Ragadjuk meg a zászlót, melyet a Duna partján élő vérrokonaink bontottak ki!"*

Bundesleitung des
Deutsch-ung. Landes-Bauernbundes
Vereinigung zur Wahrung der Interessen der Kleingrundbesitzer und Kleingewerbetreibenden.
Abteilung: Bundespresse
Deutsch-ung. Bauernbund, Országos Néplap, Tolnamegyei Hírlap, Bonyhád és Vidéke

A Bauernbund mozgalom nyomtatott levélfejléce

A politikai programjukból kiragadott idézetek érzékeltetik a mozgalom szellemiségét, főbb törekvéseit: *„A gazdasági kérdések nemzetiségi alapon nem határolódnak el, azok egyforma hatást gyakorolnak valamennyi nemzetiségre. A szövetség ezért a gazdasági kérdéseket a nemzetiségi fölé rendeli." „Törvény előtti egyenlőséget, a hitbizomány megszüntetését követeli, minden-*

fajta protekciót a gazdaságban és a közéletben egyaránt elítél." „Követeli az általános, egyenlő és titkos választójog bevezetését községenkénti szavazással." „A parasztság hanyatlásának egyik fő oka a szellemi elmaradottságban van. Ezért a szervezet követeli a jelenleginél jobb általános és szakiskolai képzést a lakosság anyanyelvén." „A szövetség követeli az államháztartásban a legnagyobb fokú takarékosságot, a katonai kiadások csökkentését, a megyei igazgatás államosítását, s ily módon a hatalmi klikkek megszüntetését."

A vezetőség 1912-ben, az ülő sor közepén Betnár Béla

Elérendő céljaikat az alapszabályokban fogalmazták meg: 1. Emelni és erősíteni a kisgazdák és kisiparosok helyzetét politikai, erkölcsi és gazdasági tekintetben, elhárítani a kisgazdaságok háboríthatatlan birtokélvezetét fenyegető veszélyt. 2. Ápolni és előmozdítani a jó vidéki szokásokat, a kisgazdák és kisiparosok önérzetét és szeretetét a hazai rög iránt. 3. Megerősíteni a kisgazdák és kisiparosok összetartozás érzését, az egy mindenkiért, mindenki egyért szellemiséget. 4. A kereszténynyi néperkölcsöt és szokást fenntartani. 5. Az országból való kivándorlást ellensúlyozni. – Céljaik elérésére agitátorok járták a környező és távoli vidékek németek által lakott falvait, ahol gyűléseken ismertették a szövetség programját. Az alakuló összejövetelt 1910. márc. 6-án tartották Bonyhádon, a Walter Szálloda udvarán. Mintegy 120 község képviseltette magát, jelen volt a Gazdapárt országos elnöke, Herczeg Sándor is. A beszédek megtartása, majd a programok ismertetése után Betnár Bélát választották meg a szövetség elnökének, Kurzweil Józsefet, a *Bauernbund* c. újság főszerkesztő-helyettesét pedig titkárának. Az év folyamán rohamosan nőtt a tagegyesületek száma, kisbirtokosok és kisiparosok tömegesen jelentették be csatlakozásukat. Felvételt csak keresztény férfiak nyerhettek. A Bauernbund 1911. ápr. 30-án, Bonyhádon rendezett második országos gyűlésén megjelenő számos belföldi és külföldi vezető politikus a mozgalom elismertségét, kiterjedtségét igazolta. 14 vármegyéből 181 község kisbirtokosai képviseltették magukat. Eljött Berlinből Wachorst de Wente birodalmi képviselő, a Német Gazdaszövetség elnöke, Friedrich Mittelmann, a Német Nemzeti Liberális Párt főtitkára, Franz Xaver Reitterer, az osztrák parlament tagja, az Ausztriai Német Gazdaszövetség elnöke. A hatósági jelentések szerint a mintegy 1200 fő részvételével megtartott nagygyűlésen jelen volt Nagyatádi Szabó István, Herczeg Sándor és Novák János, a Kisgazdapárt országgyűlési képviselői. A Fő téren megkezdett, de a megeredt eső miatt a Studer-féle vendéglőben folytatódó nagygyűlésen elsőnek Nagyatádi Szabó István szólt. Wachorst de Wente beszédében elmondta, hogy Németországban parcellázások által 15.000 parasztgazdaságot létesítettek. Betnár Béla egy országos bank alapítását és egy áruraktári rendszer kiépítését javasolta. A következő, 1912. márc. 10-ére tervezett országos gyűlés a Bonyhádon elterjedt kanyarójárvány miatt elmaradt.

Az el nem hangzott beszédeket azonban a *Bauernbund* újság közölte, így Betnár Béláét és a leköszönő Kurzweil Emil titkári helyére lépő Gottschalk Frigyesét. Az ezt követő időben a szövetség tevékenysége mindinkább gazdasági vonalra tolódott el. Ennek jegyében 1913. nov. 22-én és 23-án Bonyhádon nagyméretű mezőgazdasági kiállítást rendeztek. Nagyatádi Szabó István országgyűlési képviselő megnyitó beszédében elmondta, hogy *„szoros összetartásban és az egyetértés segítségével képesek vagytok olyan teljesítményre, amely nemcsak ellenségeiteknél fog tiszteletet kelteni, hanem azoknál a hatóságoknál is, melyek olyan kicsinyesen vélekednek rólatok, megbecsülést kivívni.”* 26 községből 112 gazda mintegy 200 szarvasmarhát hajtott fel, ebből a bírálóbizottság 30-at díjazott. 80 gazda 400 bormintája versenyzett. József főherceg nyugalmazott jószágigazgatója, Náray Géza nagy sikerű előadást tartott a műtrágya felhasználásáról. A kiállított mezőgazdasági gépek egy részét működés közben is bemutatták. A kiállítás a bonyhádi Bauernbund utolsó nagy megmozdulása volt. Legnagyobb kiterjedtségekor mintegy 900 községben voltak csoportjai. A szövetség vezetői között bekövetkezett törés, az állami támogatás és a hivatalos bejegyzés elutasítása, a pángermán szervezkedés bélyege, a Betnár Béla ellen indított büntetőeljárás és a háború kitörése ellehetetlenítette a szervezetet. 1914 áprilisában Betnár kivált a Bauernbundból és Budapestre költözött. A szervezet elnöke Lovinus János kakasdi lakos lett. Még tartottak néhány népgyűlést: jún. 2-án Bátaszéken, 28-án Tevelen és júl. 19-én Cikón. A kitört világháború a mozgalmat passzív szerepre ítélte. 1919. dec. 25-én Steuer György, volt temesvári főispán vezetésével Budapesten újra indították a mozgalmat a volt temesvári Bauernverein és a bonyhádi Bauernbund összeolvadásával. Szerepet kapott benne elnökhelyettesként Bonyhádról Eibach Kornél és Kakasdról Lovinus János. Ezek a történések azonban már a Betnár által életre hívott és vezetett bonyhádi Bauernbund mozgalom végjátékát jelentették. (Steib György)

Bauernbund újság: nyomtatott, kezdetben bonyhádi kiadású, német nyelvű politikai hetilap. A *Gazdaszövetség*nek fordít-

Sonntag, 29. Oktober 1916. BONYHÁD VIII. Jahrgang, Nr. 44.

BAUERNBUND

Pränumeration:

Administration und Redaktion: BONYHÁD, FŐ-TÉR 438.

ható újság tulajdonosa kezdetben Betnár Béla volt. Az első szám 1909. jún. 26-án, az utolsó 1921. jún. 19-én jelent meg. A 12 évfolyam alatt vagy nem jelent meg folyamatosan, vagy nem ismert minden példány, elkallódhatott. Főszerkesztője: indulástól Béla Betnár, 1914. máj. 28-ától Johann Schneider, 1915. jan. 3-ától Cornel Eibach, 1919. jan. 26-ától Johann Schneider. 1914-ben Betnár Béla megvált a laptól, de 1921 januárjában visszatért mint szerkesztőségi munkatárs. 1919-ben a lapszerkesztés Bonyhádról Budapestre került, a főszerkesztő dec. 25-étől Steuer György lett. A címfelirat latin és gót-, az írások pedig mindvégig gót betűsek. A vezércikket gyakran maga Betnár Béla írta, aki politikai és eszmei hitvallásának megformálására, terjesztésére teremtette meg az újságot. Ez a hitvallás a magyarországi kis- és középbirtokosok, valamint a kisiparosok érdekeinek képviselete és védelme volt, mégpedig radikális stílusban, hazafias szellemben. A lap tartalmának gerincét politikai jellegű írások adják, de nagy arányban foglalkoznak mezőgazdasági kérdésekkel is, ezért a 19. lapszámtól *politikai és gazdasági hetilap*ként jelölik. Agitációt folytattak az általuk képviselt rétegek szervezetbe, pártba való tömörítésének elősegítésére: *„(...) nekünk, hazafias németeknek is minden községben meg kell alakítanunk a mi kisbirtokos pártunkat”* – áll az első évfolyam 26. számában. A magyarsághoz való tartozást szimbolizálta a lap címének kiegészítése az 5. számtól a 21. számig a *„Deutsch-Ungarischer Bauernbund”* (Magyarországi Német Gazdaszövetség) címfelirattal. A második évf. 11. számától *„Amtliches Organ des Deutsch-ungarischen Bauernbundes”* (A magyarországi német Bauernbund hivatalos lapja) felirat jelenik meg az újság fejlécén. A kezdetben szombatonként (1914. ápr. 26-ától vasárnaponként) megjelenő lap 16 oldalas, melyből általában 4 oldal hirdetés. Évi előfizetési díja kisbirtokosoknak és kisiparosoknak 4 korona, másoknak 10 korona

volt. A kezdeti 3000 (később 6000) példányt hamarosan 17 vármegyében terjesztették. Az első évf. 22. számától a lap 8 oldalas. 1910 karácsonyán két 8 oldalas melléklettel jelent meg: *„Der ungarische Landwirt”* (A magyar gazda) és *„Bunte Blätter”* (Tarka lapok) címmel. 1910-től több kalendáriumot is kiadtak mintegy 150 oldalon, 3000 példányban. Az 1921. március 13-án megjelent 16 oldalas kettős lapszám, és az ez évtől már kéthetenkénti megjelenés az újság végét jelzik: a megnövekedett költségekkel nem tudtak megbirkózni. (Steib György)

Bayer Béla (*1951. máj. 17. Váralja): tanár, költő, író. Német ajkú családjának köszönhetően kétnyelvű nevelésben részesült. 1969-ben érettségizett a dombóvári Apáczai Csere János Gimnázium és Szakközépiskolában, ahol a magyar nyelv tanára, Varga Géza figyelt fel költői tehetségére. A Kaposvári Tanítóképző Főiskola elvégzését követően a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetemen szerzett magyartanári oklevelet 1980-ban. A német nyelv oktatására a Heidelbergi Ruprecht Karl Egyetemen „jogosították” (1990). Tanári pályáját Bonyhádon kezdte. A II. és a III. Sz. Általános Iskolában magyar, az 504. Sz. Ipari Szakmunkásképző és Szakközépiskolában német nyelvet tanított. 1991-től nyugdíjazásáig, 2015-ig szabadfoglalkozású. Első versei Csányi László „bábáskodásával” jelentek meg a *Tolna Megyei Népújságban*. Első kötete (gyermekversek) *Kiolvasó* címmel látott napvilágot (1983). Az áttörést az *Arcunk egére* című verseskötet hozta meg számára (Médea Kiadó Budapest, 1987). Az *Argosz tüllfátylán* (Szekszárd, 1996) című kötetével vált állandó tagjává az irodalmi közéletnek. Országos ismertségét az *Új Dunatáj* (Szekszárd), a *Hévíz*, a *Pannontükör* (Nagykanizsa), a *Somogy* (Kaposvár) és a *Várhely* (Sopron) című irodalmi folyóiratokban való megjelenéseivel alapozta meg. Harminc önálló kötetéből 10 német nyelvű, 17 antológia és több mint félezer publikáció jelzi pályáját. A német nyelvterületen is jól ismert szerzőnek Délnyugat-Európa legjelesebb pódiumain (Teonville, St. Ingbert) voltak fellépései. A Frankfurti Könyvvásárnak három alkalommal volt vendége. Egyes műveit francia, német és eszperantó nyelvre is lefordították. 1985-től tagja a Magyarországi Német Írók és Művészek Szövetségének (VUdAK), 1999-től a Magyar Írószövetségnek, 2000-től pedig a Szabad Német Írószövetségnek. Legjelentősebb műve a *Dort drüben* (*Odaát* – Kerényi Kiadó, 2002). 1998-tól az „úton” él, Bonyhád és a németországi Homburg között. Házasságából két lánya született. (Steib György)

Bayer József (*1951. márc. 30. Bonyhád): okleveles közgazdász, egyetemi magántanár. Szülőhelyén járt általános- és középiskolába, 1969-ben érettségizett a Petőfi Sándor Gimnáziumban. 1974-ben diplomázott a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen. 1976-ban egyetemi doktori, 1985-ben közgazdaságtudományok kandidátusa tudományos fokozatot szerzett. 1974-től beosztott közgazdász az Észak-magyarországi Vegyiműveknél Sajóbábonyban, majd 1975-től 1977-ig a Vegyipari Termelőeszköz Kereskedelmi Vállalatnál Budapesten. 1978-tól a bécsi Collegium Hungaricum tudományos titkára, 1983 őszétől a Stuttgarti Egyetem tudományos asszisztense, 1984 őszétől a Magyar Televízió kereskedelmi főigazgatója, 1989-től a Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem Vállalatgazdaságtan Tanszékének docense, 2005-től a Corvinus Egyetem Gazdálkodástudományi Kar Vállalatgazdaságtan Tanszékének magántanára. 1989-ben az Axel Springer AG-val közösen megalapította az Axel Springer – Budapest Kiadói Kft.-t, mely jelenleg már, mint Ringier Axel Springer Magyarország

Kft. működik. A társaságnak alapítása óta ügyvezető igazgatója. A 2008 májusában alapított CIG Pannónia Biztosító Zrt. Felügyelő Bizottságának elnöke. 1975-től tagja a Magyar Közgazdasági Társaságnak, 1986-tól köztestületi tagja a Magyar Tudományos Akadémia Ipar- és Vállalatgazdaságtan Bizottságának. Tudományos munkássága és oktatási témaköre elsősorban a kis- és középvállalkozások problémaköreire, a munkaerő motiválására, a vállalatok üzletpolitikájának stratégiai kérdéseire terjed ki. Számos tudományos publikációja és egyetemi jegyzete látott napvilágot. Többek között: *Piac, verseny, stratégia – Az új vállalatvezetői szemléletmód elmélete és gyakorlata* (Budapest, 1991), *Vezetési modellek – vezetési stílusok* (Budapest, 1994), *A sajtópiac fejlődése 1989–2003. Múlt, jelen, jövő* (Budapest, 2003). Főbb önálló könyvei: *A magyar média a gazdasági változások tükrében* (Budapest, 1997), *Kontrolling és infláció* (Budapest, 1998), Czakó Erzsébet társszerzőségével: *A stratégiai vezetés sajátosságai a globalizáció közepette* (Budapest, 1998). Rendszeres kapcsolatot tart külföldi tudományos intézményekkel, szervezetekkel. Szülővárosához középiskolája öregdiák szervezetének rendezvényein, barátain, rokonságán át kapcsolódik. Tudományos munkásságának elismeréseként Bonyhád város önkormányzati képviselő-testülete 2009-ben Perczel-díjban részesítette. Felesége Bérczi Zsuzsanna, házasságukból egy fiuk és egy lányuk született. (Steib György)

Becker Ádám (*1914. máj. 25. Bonyhád, †2002. máj. 21. Szekszárd): kőműves. Az elemi iskolát követően Bonyhádon szerezte meg segédlevelét, majd a szakmájában dolgozott. 1937-ben Baján kőművesmesteri szakvizsgát tett. 1941-től katona a második világháborúban: részt vett az észak-erdélyi bevonulásban, harcolt a Don mentén. A szovjet hadifogságból 1949-ben tért haza. Magánkisiparos, majd 1951-ben belépett az Építőipari Szövetkezetbe, ahol vezetője lett a kőműves részlegnek és tagja az igazgatóságnak. Közben a helyi gimnázium esti tagozatán tanult, 1955-ben érettségizett. 1961-ben a szövetkezet műszaki vezetőjévé nevezték ki, 1964-ben megbízták az elnöki teendők ellátásával, 1965-ben a műszaki előkészítő csoport vezetője lett. 1966-tól a községi tanács mintegy 40 fős építő brigádjának a vezetője, állami lakások, házak felújítását, karbantartását végezték. 1969-től a vasipari szövetkezet új ipartelepének létrehozásakor építésvezető. 1974-ben ment nyugdíjba. Nyugdíjasként kőműves csoportvezető a vasipari (1976–79), építésvezető a ruházati (1979–81), majd a cipőipari szövetkezetben (1982–83). Munkája mellett érdeklődéssel fordult a kultúra ágazataihoz, a közösségi élethez: tagja volt az evangélikus gyülekezet énekkarának, a járási művelődési ház Erkel Ferenc kórusának, honismereti körének. Utóbbiban előadásokra is vállalkozott. Három évtizedig az evangélikus egyházközség presbitere, az 1930-as években ténykedő bonyhádi birkózócsapat tagja, hosszú időn át a Bonyhád Városi Bíróság építésügyi szakértője volt. Faik Erzsébettel kötött házasságából két lánya született. (Steib György)

Beke Andor (*1863. dec. 23. Lekenye, †1918. nov. 17. Budapest): tanár. 1892-től 1917-ig a helyi gimnázium latin–görög szakos tanára volt. Az iskola történetéről szóló írásai az évkönyvekben láttak napvilágot: *Az algymnasium tanulói 1870–1895*, valamint *Az algymnasium mai állapota* (1898) címmel. Gyalog Istvánnal írt közös munkájuk, *A bonyhádi ág. ev. esperesség algimnázium története* a centenárium évében, 1906-ban jelent meg. A gimnázium igazgatójának nekrológja szerint: *„Az intézet egyik legképzettebb és legbuzgóbb tanárát vesztette el. Az ifjúságnak szerető vezetője és oktatója, tanártársainak hűséges társa és a tanügynek odaadó bajnoka volt.”* A volt tanítvány, Bokor Vilmos festőművész elkészítette a portréját, mely az iskola falát díszíti. (Fotó: Hofmeister Annamária) (Steib György)

Békés Ferenc (*1914. márc. 1. Kőszeg, †1999. ápr. 22. Szeged): tanító. Iskoláit szülővárosában járta, 1933-ban szerzett tanítói diplomát a Kőszegi Magyar Királyi Állami Tanítóképző Intézetben. Pályafutását az alsórönöki evangélikus népiskolában kezdte. 1941-től Cservenkán tanító, majd iskolaigazgató. A háború eseményei Bonyhádra sodorták, ahol 1945-től tanítói, 1951-től járási tanulmányi felügyelői kinevezést nyert. 1955-ben megbízást kapott Tolna megye német nemzetiségi nyelvet oktató iskoláinak felügyeletére. 1969-től nevelési szakfelügyelői feladatokat látott el a bonyhádi II. Számú Általános Iskolában. Fő feladata volt a Tolna Megyei Pedagógus Továbbképzési Intézet, valamint a Kaposvári Tanítóképző Főiskola által szervezett továbbképzések részére bemutatóórák szervezése. 1974. dec. 31-én vonult nyugdíjba. Az oktatás majd minden területén és a közéletben is rendkívül aktív volt. 1954-ben tagja lett az Országos Tanügyi Bizottság tanterv-előkészítő szakbizottságának. Szakcikkeket publikált (*Tolna Megyei Népújság*, *A tanító*, *Köznevelés*), munkafüzeteket, kézikönyveket, útmutatókat szerkesztett, tankönyveket lektorált. Előadásokat tartott, szemináriumi és gyakorlati foglalkozásokat, igazgatói továbbképző tanfolyamot szervezett. Községi, majd városi és megyei tanácstagként szakmai bizottságokat vezetett. Tagja volt az Országos Béketanácsnak, a Pedagógus Szakszervezet központi vezetőségének, elnöke a Tolna Megyei Bizottságának, valamint a Bonyhádi Járási Hazafias Népfrontnak, a Tolna Megyei Tanács oktatási-, szakmunkásképzési- és sportbizottságának. Nyugdíjazását követően 12 éven át szerkesztette a Tolna Megyei Pedagógiai Intézet kiadványait. Életének utolsó évtizedét Szegeden töltötte. Munkásságának elismeréseként 1958-ban Kiváló Tanító, 1965-ben a Magyar Népköztársaság Állami Díja kitüntetésében részesült. 1984-ben Bonyhád város díszpolgárává választották, 1986-ban a Tolna Megyei Tanács Babits-díjjal tüntette ki. Fuchs Annával kötött házasságából egy lánya született. (Steib György)

Béki Ernő (*1913. ápr. 14. Budapest, †2010. jún. [?] Szeged): tanár, történész, politikus. A bonyhádi gimnáziumban érettségizett 1931-ben. A Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett magyar–német (1935), majd kereskedelmi középiskolai tanári (1936) oklevelet. A történelemtudományok kandidátusa (1980). Szolnokon (1937–40), majd Budapesten (1940–44) középiskolai tanár. Jelentős alakja volt a baloldali ifjúsági (1931–33) és az illegális kommunista mozgalomnak. 1934-től volt tagja a KIMSZ-nek, 1937-ben lépett be a KMP-be. Kapcsolatban állt Donáth Ferenccel és Ságvári Endrével. A Márciusi Front egyik ifjúsági szervezője, az illegális *Szabad Nép* terjesztője volt. 1944-ben zsidó üldözötteket és antifasisztákat mentesítő igazolvánnyal látott el. 1945-ben Budapesten beválasztották az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe. 1948-tól 1953-ig országgyűlési képviselő, a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete alapító főtitkára (1945–51) volt. A Testnevelési Főiskola (1953–58), majd a Keszthelyi Mezőgazdasági Akadémia (1958–65) Marxizmus–Leninizmus Tanszékének vezetője, nyugdíjazásáig (1983) az MSZMP KB Párttörténeti Intézetének tudományos főmunkatársa. Történészként a nemzetközi munkásmozgalom történetével foglalkozott, az 1957 utáni tudományos szocializmus tankönyvek egyik átdolgozója. Fő műve: *A szociáldemokrácia az első világháború után* (Budapest, 1987). Főbb kitüntetései: Magyar Népköztársasági Érdemrend (1950), Munka Érdemrend arany fokozata (1970, 1977), Szocialista Magyarországért Érdemrend (1983), Eötvös József-emlékérem (2005). Kanzel Ilonával kötött házasságából egy lánya és egy fia született. (Steib György)

Béla utca: a zománcgyárral szemközt kiépült új utcát a gyáralapító Perczel Béla emlékének tiszteletére, munkásságának elismerésére nevezték el az 1939. jún. 20-ai községi képviselő-testületi ülésen Béla utcának. A Perczel Béla özvegyének írt levélben így méltatják az elhunyt érdemeit: *„A község történetében első helyen szerepel Perczel Béla úr villanytelep fejlesztése, a zománcgyár alapítása és még egyéb közérdekű intézmények létesítése. A napról-napra mindinkább fejlődő zománcgyár lehetővé*

teszi községünk szegényebb sorsú lakosságának ellátását, és biztosíték arra, hogy Bonyhád község fejlődése egyre nagyobb méreteket ölt." (Steib György)

Béldi Béla (*1903. máj. 26. Baracs, †1975. jún. 30. Torontó): közgazda, politikus. Gimnáziumi éveit Békésen kezdte, Bonyhádon folytatta. A tehetséges diák a Petőfi Sándor önképzőkör ifjúsági elnöke volt az 1919–20. tanévben. Az érettségi vizsga (1920) után a budapesti Műegyetem Közgazdasági Karán szerzett ismereteit a londoni egyetemen bővítette. Tanulmányait Budapesten a közgazdaságtudomány doktora fokozat elnyerésével zárta. Több nyelven beszélő tudós közgazdász, egyetemi oktató, számos egyesület alapítója és vezetője, rövid ideig politikus. Legmaradandóbb a publicisztikai, írói és szerkesztői munkássága. Fiatalkorában a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen közlekedéspolitikát tanított. Az egyetemről kikerülve megalapította a *Közgazda* c. folyóiratot, részt vett az Országos Közgazda Testület létrehozásában, melynek elnöke lett. Tudományos felkészültségét *A repülésközlekedés gazdasági kérdései* c. szakkönyve bizonyítja (1931). Egyik alapítója a Közgazdászok Széchenyi István Bajtársi Egyesületének. Az 1930-as évek közepén a politika felé fordult. 1934-ben elvállalta a Nemzeti Egység Pártja propagandaosztályának a vezetését, 1935–39 között pedig a siklósi választókerület országgyűlési képviselője. Ezekben az években sikeres közírói tevékenységet folytatott: megjelent a *Nemzetirányítás* c. kötete (1935), munkatársa az *Új Világ* c. folyóiratnak (1936–37), a *Pesti Újság* felelős szerkesztője (1939–40), rövid ideig szerkesztette a *Tőke* c. közgazdasági szaklapot. A közéleti ember Bonyhádhoz való ragaszkodását bizonyítja, hogy alapító tagja volt a Bonyhádi Öregdiákok Szövetségének (1936), az évi közgyűléseken rendszeresen megjelent. Lelkes sportember lévén jártas volt a modern sportok gyakorlati és elméleti kérdéseiben. A második világháború után politikai múltja miatt háttérbe szorult, ezért 1948-ban elhagyta Magyarországot. Clevelandben (USA) telepedett le, tevékenyen részt vett a magyar emigrációs csoportok munkájában. Kaszás Nagy Máté néven az ottani magyar rádiónak és különböző lapoknak írt. Legjelentősebb kötete *Történetek az elsüllyedt magyar falu életéből* címmel jelent meg (1964). 1969-ben átköltözött Kanadába. Torontóban haláláig főmunkatársa volt a *Kanadai Magyarság* c. periodikának.

[Kolta László] – (Steib György)

Benács József (*1929. szept. 25. Szekszárd): szabó, szociálisotthon-vezető. Iskoláit szülővárosában járta: az elemi, majd a 4 polgári osztály elvégzését követően 1947-ben férfiszabó szakképzettséget szerzett. Sorkatonai bevonulásáig (1950) alkalmi munkákat végzett. Leszerelését követően, 1953-ban a Tolna Megyei Tanácsnál szociálpolitikai előadó lett. Ebben a munkakörben élethivatásra talált. 1962-ben Bonyhádra helyezték, ahol kinevezték a Bonyhádi Járási Tanács kezelésében lévő szociális elmebetegotthon vezetőjének. Tevékenysége idején a nyomorúságos körülmények közt működő otthont komfortosan lakhatóvá tették. Kövezett utat építettek, bekötötték a vezetékes vizet, kiépítették a központi fűtést, felépítettek egy mosodát. Az átépítésben aktívan részt vettek munkatársai, az otthon lakói, valamint sok segítséget kaptak Bonyhád üzemeitől, intézményeitől. Az otthonban kapott szolgálati lakást családjával, így kötetlen időben szolgálhatta hivatását. 1988-tól a Bölcske-Szent András pusztán működő szociális otthon igazgatója, 1993-tól nyugdíjas. Munkája mellett aktív labdarúgó volt, kezdetben a Szekszárdi Petőfi Sportegyesületben. Kitüntetései: Egészségügy Kiváló Dolgozója (1973), Kiváló Munkáért kitüntető jelvény (1986), a Népjóléti Miniszter (Surján József) Díszoklevele az elmebetegek érdekében 40 éven át kifejtett kiemelkedő szakmai munkája elismeréséül (1993). Felesége Szalai Magdolna, házasságukból egy fiuk és egy lányuk született. (Steib György)

Benedek (Blum) János (*1887. aug. 13. Bonyhád, †1971. okt. 5. Tatabánya): orvos. Elemi iskolába szülőhelyén járt, középiskolai tanulmányait a bonyhádi algimnáziumban kezdte, a Csurgói Református Főgimnáziumban fejezte be, ahol 1905-ben érettségizett. Budapesten avatták orvosdoktorrá 1910-ben. Budapesti kórházakban szerzett gyakorlat után tisztiorvosi és fogorvosi szakképzettséget szerzett. Katonai kötelezettségének a lembergi helyőrségi kórházban tett eleget mint segédorvos-helyettes. 1912-ben tért vissza szülőhelyére, ahol magánorvosi rendelőt nyitott, Nagymányokon körorvos. 1914-től 1918 novemberéig katonai szolgálatot teljesített az első világháborúban, érdemeit Koronás Arany Érdemkereszt és Signum Laudis kitüntetéssel jutalmazták. Tartalékos századorvosként szerelt le. 1926-ban a Völgységi járás tisztiorvosává, 1928-ban Tolna vármegye tiszteletbeli főorvosává nevezték ki. Gyógyító munkásságával, szervezőkészségével, sokoldalú társadalmi tevékenységével és emberi magatartásával köztiszteletnek örvendett. Választmányi tagja volt az Orvosszövetség Tolna Megyei Fiókjának, a Bonyhádi Polgári Kaszinó Egyletnek, igazgatója a Stefánia Szövetség Bonyhádi Fiókjának, felügyelője a református egyháznak. Az ő kezdeményezésére állították fel Bonyhádon 1947-ben a trachomagondozó intézetet. Az örvendetes hírt 1947-ben a *Völgységi Telepesek Központi Szövetkezetének Tagértesítője* jelentette be *Küzdelem a trachoma ellen* c. cikkében: *„A székelység most már itthon van, a saját országában. S ezért természetes, hogy a hatóságok az ő érdekükben, és még inkább a jövő nemzedék érdekében mindent elkövet a népbetegség leküzdésére”*. 1955-ben nyugdíjazták, idős éveit Tatabányán töltötte. (Steib György)

benzinkút: üzemanyagtöltő állomás. A motorizáció fejlődésével Bonyhádon is sorra nyíltak a benzinkutak. Az első állomást a II. Rákóczi Ferenc u. 6. sz. – a Davidovics-kereskedőház – előtt építtette a Vacuum Oil Company Rt., megbízottjuk Davidovics Pál volt. Éjjel-nappali üzemeltetését 1929 januárjában kezdték meg. (Éjszaka a kereskedőházban lakó segédet kellett felcsöngetni a kiszolgálásért.) Lebontásának idejét nem ismerjük. A következő benzinkutat a Shell Kőolaj Rt. létesítette a Perczel M. u. 358. (ma 36.) sz. ház előtt. A földbe helyezett benzintartály nyomáspróbáját 1929. okt. 28-án tartották. A kút kezelője Tóth J. Tibor, a házban dolgozó autójavító szakember volt. Az üzemanyagtöltőket 1948–49-ben állami kézbe vették, az ásványolajtermékek kiskereskedelmi forgalmazását az ÁFORT (Ásványolajforgalmi Rt.), később az ÁFOR (Ásványolajforgalmi Vállalat) végezte. A Perczel M. utcai töltőállomás az 1960-as években – annak tűzrendészeti hiányosságai miatt – már csak ideiglenes üzemelésre kapott engedélyt 1965. jan. 1-jéig.

A Vörösmarty téri benzinkút 1960 táján
(Fotó: Faik Lajos)

Ezt követően, vállalva a nagyfokú tűz- és robbanásveszély kockázatát, engedély nélkül is működtették a 6-os főút menti új benzinkút megnyitásáig, 1968-ig. 1971. jan. 1-jétől háztartási tüzelőolajat (HTO) árusítottak a kút 1974-es lebontásáig. A Faragó Testvérek Cég vasboltja előtt (Vörösmarty tér 23.) – valószínűleg az 1930-as évek elején – aVacuum Oil Company létesített benzinkutat, melyet 1963 januárjában szereltek le a földalatti tartály teljes elhasználódása, rozsdásodása miatt. (A benzinkút bezárása után egy ideig legközelebb Szekszárdon lehetett tankolni.) A 6. sz. főút Zrínyi utcai leágazásánál 1967 végén kezdték építeni az ÁFOR kutat, műszaki átadására 1968 júliusában került sor. Az ÁFOR kiskereskedelmi funkcióit 1991-ben a MOL Rt. (Magyar Olaj- és Gázipari Részvénytársaság) vette át.

A 6-os út menti ÁFOR-kút az 1970-es években

Még ez évben megkezdték a kút modernizálását. Tolna megyében elsőként alakítottak ki „MOL 2000" típustervű – a káros benzingőzöket elszívó, környezetbarát – töltőállomást öt kútoszloppal (86, 92, 98-as oktánszámú benzin, gázolaj, keverék) és HTO kiszolgálással. Hat programos autómosó, autóápolási- és felszerelési cikkeket, élelmiszereket, italokat, sajtótermékeket, ajándékokat árusító shop, vendég WC létesült. A töltőállomás vezetője mintegy húsz éven át Csányi Béla volt. A MOL privatizációja (1993) óta egyéni vállalkozókkal, üzemeltető partnerekkel működtetik. A Bacsó Béla (ma Dr. Kolta László) utca mentén (hrsz.: 1743/1) létesített ÁFOR üzemanyagtöltő állomás 1975. jan. 1-jén HTO árusítással kezdte működését. 1989 júliusától váltottak, kezdetben csak szuperbenzin, később gázolaj forgalmazására is. Az üzemelő ÁFOR-t a MOL váltotta fel, majd annak privatizációja után a Bacsó B. utcai kút eladásra került. Tulajdonosai: Miklós István, majd id. László Antal, Dechant István, Molnár Zoltán, Bayer Péter. 1978 decemberében kezdett üzemelni a Dékány Ferenc és Kovács Ferenc által a Károlyi (ma Dezső) utcában építtetett üzemanyagtöltő állomás. A kútnak 1988-tól Kovács Ferenc a tulajdonosa. Kezdetben HTO-t, 1992 tájától gázolajat árusítanak. 1991. aug. 2-án nyitották meg a Pannónia Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. (ügyvezető: Streicher György) által a 6. sz. főút mentén építtetett és tulajdonolt üzemanyagtöltő állomást, melyet először a Shell Hungary Rt. üzemeltetett, 2010. dec. 15-étől pedig az OIL! német üzemanyag forgalmazó vállalat tagjaként a Pannónia Kft. 1997. jan. 31-én kezdte meg szolgáltatását a Bonyhád és Majos közti területen (ma Kossuth L. u. 79.) a Texim-Co Kft. családi vállalkozásban létesített üzemanyagtöltő állomás. Üzemelője ifj. László Antal ügyvezető, nagykereskedelmi partnere az Agip Hungária Zrt. volt, mely 2006-ban az állomást megvásárolta. Azóta vállalkozókkal üzemeltetik. Az üzemanyagtöltő 2016. aug. 1-jével a MOL tulajdonába került. 2003-ban gázolaj árusításával kezdte meg működését Popp Miklós egyéni vállalkozó üzemanyagtöltő állomása a II. Rákóczi F. u. folytatásában lévő 0553/2 helyrajzi számú telepen. Később 95-ös oktánszámú benzin árusításával növelte a kínálatot. Az állomás ún. konténerkút, mert nem földalatti tartályokban, hanem a földfelszínen telepített konténerekben tárolják az üzemanyagot. (Steib György)

Bercsényi Vince (*1925. jan. 20. Kásád, †1992. márc. 28. Bonyhád): jogász, a Bonyhádi Járási Tanács Végrehajtó Bizottságának elnöke. A Siklósi Polgári Fiúiskola elvégzését (1944) követően Szentlőrincen szerzett mezőgazdasági technikusi szakképzettséget 1954-ben. Különféle munkahelyek után került közigazgatási területre, 1951-ben a Tolna Megyei Tanács főelőadója lett. 1953. márc. 1-jével helyezték Bonyhádra, a járási tanács élére. Nagy érdemeket szerzett abban, hogy a bonyhádi trachomagondozó intézetet járási kórházzá minősítették át. Munkája mellett elvégezte a Tanácsakadémiát (1956), majd a Pécsi Tudományegyetemen szerzett jogi diplomát 1959-ben. 1961. máj. 16-ától a Tolna Megyei Tanács főelőadója lett, majd 1967. máj. 1-jével nevezték ki a Tolna Megyei Idegenforgalmi Hivatal vezetőjévé. Itt elsősorban a falusi turizmus, Dombóvár-Gunarasfürdő, a gemenci erdei kisvasút és turisztikai központ kiépítésén munkálkodott. 1985-ben nyugdíjazták. Munkásságát többek között Az Egészségügy Kiváló Dolgozója (1960), Honvédelmi Érdemérem (1968), Munka Érdemrend arany fokozata (1984) kitüntetésekkel ismerték el. Réder Évával kötött házasságából két lánya született. (Steib György)

Berde (Bergl) Mózes (*1866. jan. 24. Tamási, †1944. júl. 9. Auschwitz): orvos. A bonyhádi Ágostai Hitvallású Evangélikus

Algimnázium elvégzését követően a Bajai Ciszterci Főgimnáziumban folytatta tanulmányait. A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetemen szerzett orvosdoktori diplomát 1892-ben. 1898. okt. 16-ától 1934-ig Bonyhád községi orvosa. Tagja volt a községi képviselő-testületnek, és vezette az 1908-ban megalakult egészségügyi bizottságot. 1925-ben fogorvosi szakképesítést szerzett: foghúzással, fogtöméssel és műfogak készítésével is foglalkozott, általános magánorvosi és OTI orvosi gyakorlatot is folytatott. Az 1910-es években a zárda iskolaorvosa volt, az 1920-as években vezetője lett a Tolna Megyei Munkásbiztosító Pénztár mellett működő orvosi tanácsnak. Kohn Fannival kötött házasságából egy lánya született. (Steib György)

Beréti István (*1943. nov. 15. Istenes): népi fafaragó művész. A család a második világháború idején menekült Bácskából Magyarországra, Diósberénybe. Itt járt általános iskolába, majd 1958-ban a Komlói Építőipari Vállalatnál helyezkedett el, ahol kőműves szakmunkástanuló lett, de egy baleset miatt abba kellett hagyja az iskolát. 1964-ben Gyönkön szerzett cipész szakképzettséget. 1965-ben családjával Bonyhádra költözött. A BONY Cipőipari Szövetkezetben, majd 1969-től a cipőgyárban a szakmájában dolgozott. 1981-ben fél évig a Szekszárdi Húsipari Vállalatnál, majd 1982-től 1987-ig a bonyhádi zománcgyárban dolgozott portásként. 1983-tól nagyvejkei lakos. A BONY szövetkezetben ismerkedett meg Antal Mártonnal, aki „megfertőzte" a fafaragás szenvedélyével. 1966-ban már résztvevője volt a megyei fafaragó tábornak Bonyhádon, később Dombóváron, Szakályban, Ozorán is. További mesterei Balássy Gyula és Cs. Kiss Ernő voltak, a rajzolásban Kovács Ferenc festőművész tanár egyengette útját a Bonyhádi képzőművészeti körben. 1972-ben szerepelt először csoportos kiállításon, Szekszárdon. 1973-ban Tamásiban 2. díjat nyert Székelyfonó c. faragott képével. 1989-ben készítette a Völgységi Múzeum kertjében álló Mártonffi Mór kopjafát. Ez évtől rendszeres résztvevője az aug. 20. táján a budai várban rendezett, többnapos Mesterségek Ünnepének. Társaival (Szemcsuk István, Tusa János) 1995-ben székely kaput faragott a bonyhádi Székely emlékparkba, amit 1998-ban három köztéri alkotással (kiskapu, kereszt, kopjafa) bővítettek. Közösen faragták a garai és a véméndi székely kaput is. Kisplasztikáival és dísztárgyaival több helyi és megyei kiállításon vett részt, szövőfeleségével vásárokban közösen kínálják termékeiket. Szobrai a székely paraszti sorsot, a munkában megfáradt embert jelenítik meg. 1997-től tagja a Tolna Megyei Népművészeti Egyesületnek. 1970-ben Miniszteri Dicséretben részesült, 1996-ban Sebestyén Ádám-díjjal tüntették ki, 2001-ben elnyerte a Népi Iparművész címet. Pete Teréz Rozáliával kötött házasságából két fia született. (Szőts Zoltán)

Beréti Istvánné sz. Pete Teréz Rozália (*1948. szept. 4. Nagymágocs): szövő népi iparművész. 1966-ban szüleivel együtt Tolna megyébe, Kakasdra költözött. 1970-től bonyhádi, 1983-tól nagyvejkei lakos. Férje, Beréti István népi fafaragó művész plántálta belé a székely kultúra szeretetét, az ő biztatására kezdett el szőni. A bonyhádi művelődési központ szövő szakkörében Lőrincz Aladárnétól tanulta meg a szövés alapjait az 1980-as évek első felében. 1990-ben egy országos pályázaton állították ki először munkáit. Több kiállításon szerepelt, gyakran férjével közösen. Rendszeresen zsűrizteti munkáit. 1997 óta tagja a Tolna Megyei Népművészeti Egyesületnek. Részt vesz az egyesületi rendezvényeken, a Mesterségek Ünnepén (Budapest), a Pécsi Folknapokon, a Szekszárdi Szüreti Napokon. Díjak, elis-

merések: Országos Népművészeti Kiállítás 2. díj (1999), Oklevél a Baranyai Kulturális Nap alkalmából (2002), Népi Iparművész (2008). Két házasságából három fia született. (Szőts Zoltán)

Bertalan Sándor (*1932. máj. 28. Gyula, †2008. jan. 9. Szekszárd): szobrászművész. A Bonyhádi Katolikus Elemi Fiúiskola elvégzését követően 1942-ben kezdte meg tanulmányait a Bonyhádi Evangélikus Gimnáziumban, de 1944-ben tanulmányait megszakította. 1950-ben a bonyhádi zománcgyárban szerszámkészítő szakképesítést szerzett, majd itt helyezkedett el a szakmájában. 1952-ben Pécsen a Sopiana Gépgyárban esztergályosként, majd a Pécsi Betonútkészítő Vállalatnál motorgépszerelőként dolgozott. A kötelező sorkatonai szolgálat letöltése után, 1954-től a zománcgyárban esztergályos lett. 1974-ben kilépett, és a Képcsarnokok, valamint iparművészeti boltok számára zsűrizett fa használati tárgyakat készített. Iparművész 1992-ig. 1954-től foglalkozott szobrászattal, képzőművészettel. 1971–72-ben a siklósi szimpózium villányi művésztelepén ismerkedett meg a kőfaragással, itt kötött barátságot többek között Székely Péter szobrászművésszel. Ekkor egy ideje már a zománc művészeti célú felhasználásával is foglalkozott. 1971–81 között csoportos kiállításokon mutatta be alkotásait Bonyhádon, Pécsen, Budapesten. Önálló kiállítása volt Bonyhádon (1973) és Szigetváron (1974). 1984–85 között az Ugod-hubertlaki művésztelepen két nagyméretű fa térplasztikát készített. Országos és nemzetközi kiállításokon több elismerést is nyert, pl. Tolna Megyei Amatőr Képzőművészeti Nívódíj (1974), Tolna Megyei Amatőr Képzőművészeti Kiállítás szobrász kategória művészeti díja és szobrász kategória I. díja (1975). Köztéri művei: két nagyméretű plasztika (1972, Borsodi Vegyi Kombinát), „Egyensúly" szobor (1988, Bonyhád), második világháborús emlékmű (1992, Bonyhád), Térplasztika (1992, Lenes), Díszkút (1993, Szekszárd, Stuttgart-udvar), szenteltvíztartó, gyertyatartó (1993, Paks, Makovecz-templom). A bonyhádi Perczel Mór Szakközépiskolában 1961-ben állították fel az általa készített Perczel Mór mellszobrot, a Petőfi Sándor Evangélikus Gimnáziumban pedig több alkotása is látható (Emlékezés szobra, Trianon emlékmű, ivókút). Bonyhád Város Önkormányzata posztumusz Perczel-díjjal ismerte el tevékenységét (2008). Gáti Edittel kötött házasságából két fia született.

(Kirchné Máté Réka)

Bertalan Sándorné sz. Glaser (később: Gáti) Edit (*1933. szept. 21. Bonyhád): könyvtárigazgató. A bonyhádi Római Katolikus Elemi Leányiskola befejezését követően 1944-ben a helyi gimnáziumban tanult tovább, ahol 1952-ben érettségizett. Egy évig dolgozott a Bonyhádi Zománcműveknél edényelhordóként, illetve a Füszértnél számlázóként. A Tolna Megyei Tanács felhívására jelentkezve elvégzett egy öthónapos budapesti könyvtáros tanfolyamot, melyet 1954 márciusában fejezett be. Ezt követően a Bonyhádi Járási Könyvtárba helyezték, melynek az igazgatójává nevezték ki 1955-ben. A vezetői szerepet 1988-as nyugdíjazásáig töltötte be. Közben a Szombathelyi Tanárképző Főiskolán felsőfokú könyvtárosi képesítést szerzett 1980-ban. Elismerései: Kiváló Dolgozó (1956), Szocialista Kultúráért (1968, 1977, 1987), Babits Mihály-emlékplakett „Az anyanyelvi kultúra művelésében elért kiemelkedő tevékenységért" (1980). Bertalan Sándorral kötött házasságából két fia született.

(Kirchné Máté Réka)

Bese (Schreck) Ádám (*1891. szept. 1. Bonyhád, †1968. febr. 6. Bonyhád): orvos. Elemi- és középiskoláját Bonyhádon végezte, 1911-ben érettségizett a gimnáziumban. 1914. júl. 15-étől végigküzdötte a háborút, s mint tartalékos egészségügyi hadnagy szerelt le. 1919-ben avatták orvosdoktorrá a Budapesti Orvostudományi Egyetemen. Orvosi pályafutása kezdetén a kaposvári közkórház osztályain szerzett tapasztala-

tokat, majd 1921-ben szülőhelyén nyitott magánpraxist. 1934-ben Bonyhád községi orvosának választotta meg a képviselő-testület. Hatósági munkája mellett a helyi csendőrőrs, a postahivatal, a Betegbiztosító Intézet orvosa, majd 1953–54-ben Mázán körzeti orvos, 1954. máj. 1-jétől rövid ideig, majd 1964–67 között a zománcgyár üzemi orvosa. A Bonyhád első röntgengépével rendelkező praxis nagy közkedveltségnek örvendett. Tekintélyét és népszerűségét növelte kapcsolatteremtő képessége, műveltsége és sokoldalú közéleti tevékenysége. 1924-től az Önkéntes Tűzoltó Egylet elnökeként személyes ügyének tekintette a tűzoltói munka eredményességének javítását, társadalmi elismertségének növelését. Negyedszázadon át világi elnöke volt a katolikus egyházközségnek. A helyi német lakosság körében az 1920-as években kezdődő megosztottság idején megnyilatkozásaival, majd Volksbund-ellenes beszédeivel a hazához hűségesek táborát növelte. *„Aki magyar kenyeret eszik, maradjon magyarnak”* – vallotta. Elnöke volt a Nemzeti Egység Pártja 1933-ban alakult bonyhádi szervezetének. Szakmai igényességén túl sokoldalú szellemi érdeklődés jellemezte. Filozófiai, irodalmi, nyelvészeti, csillagászati olvasmányain kívül szívesen foglalkozott helytörténettel, a katolikus egyházközség múltjával. *Forberger László emlékezete* című dolgozata a gimnázium 1940–41-es évkönyvében jelent meg. Novotny Máriával kötött házasságából két fia született.

(Steib György)

Bethlen István (*1874. okt. 8. Gernyeszeg, †1946. okt. 5. Moszkva): politikus, Magyarország miniszterelnöke, Bonyhád első díszpolgára. 1901-től országgyűlési képviselő, 1919-ben létrehozta a Nemzeti Egyesülés Pártját, 1922-ben az Egységes Pártot. 1920-ban a magyar békedelegáció tagja Párizsban. 1921-től 1931-ig miniszterelnök, nevéhez fűződik az ország háború utáni gazdasági, politikai konszolidációja. Bonyhád képviselő-testülete 1926. okt. 26-ai rendkívüli ülésén választotta a nagyközség díszpolgárává. Az elöljáróság nevében javaslatot tevő Hargittay Károly községi főjegyző méltatása szerint: *„Nagyméltóságú gróf Bethlen István miniszterelnök úr az ország talpra állítása érdekében oly érdemeket szerzett, melyek előtt minden hazáját szerető magyar embernek, legyen az bármilyen politikai felfogású is, meg kell hajolni. (…) önzetlen, sokszor hálátlan munkájában emberfeletti erő és lángoló hazaszeretet vezérli, élete minden percét hazája és honfitársai javára áldozza fel, az Ő áldásos keze működésétől a nemzet a boldogulás útjára lépett, és egy szebb jövő előtt áll, melyből büszkén fog kibontakozni a letiport Hungária és feléled nagy Magyarország.”* A miniszterelnököt a képviselő-testület *„egyhangú lelkes felkiáltással”* választotta Bonyhád nagyközség első díszpolgárává.

(Steib György)

Betnár Béla (*1881. márc. 3. Rákos, †[?]): újságíró, vállalkozó. A 20. század első éveiben érkezett Bonyhádra, s a mintegy 10 esztendei itt tartózkodása alatt a község egyik legmarkánsabb karakterévé nőtte ki magát. Közéleti, gazdasági és politikai szerepvállalásával Bonyhádot jelentős mértékben túllépő szervezeteket hozott létre, azokat személyesen vezette. Zomborban érettségizett 1899-ben. Bonyhádi pályafutása Ermel Adolf vas-, fűszer- és festékáru kereskedő üzletében kezdődött. 1907-ben feleségül vette munkaadója lányát, Ermel Erzsébetet, s apósa halálát követően az üzlet tulajdonosa és vezetője lett. Ezt követően rendkívüli ambícióval robbant be Bonyhád társadalmi életébe. 1907-től 1909-ig főkönyvelője volt a Bonyhádvidéki Takarék és Gazdasági Banknak. Közben rendszeresen publikált a *Bonyhád és Vidéke* c. hetilapban, melynek 1907-ben felelős szerkesztője, egyben tulajdonosa is lett. Az

általa 1909-ben német nyelven megjelentetett *Bauernbund*, valamint a magyar nyelvű *Tolnamegyei Hírlap* és az 1911-ben elindított *Országos Néplap* c. hetilapokkal készítette elő, alapozta meg mozgalmi-politikai szereplését. Radikálisan küzdött a fennálló társadalmi-gazdasági viszonyok megváltoztatásáért, harcolt a parasztság földhöz juttatásáért*: „(…) Hát urak, ne nagyképűsködjetek, hanem mondjátok ki magatok is amit jól tudtok, hogy nincs föld és napszám, azért mennek a férfiak Amerikába és azért nem akarnak gyermeket világra hozni az asszonyok. Ti vagytok ezért a felelősök. Mert ti tartjátok fenn szuronnyal a mai istentelen rendet”* – írta egyik vezércikkében. 1907 májusában nyerte el bonyhádi illetőségét. 1909-ben belépett az Országos Függetlenségi és 48-as Gazdapártba, melynek egyik alelnöke, 1910-ben a Gazdapárt Tolna Megyei Szervezetének ügyvezető elnöke lett. Az általa 1910. márc. 6-án megalapított Bauernbund mozgalom elnökévé választották. 1910-ben tulajdonosa lett a helyi Hírlapnyomdának, márciusban engedélyt kapott könyvkötő, nyomda- és papírkereskedő ipar űzésére. 1911. aug. 27-én létrehozta a Gazdaszövetségi Bankot, melynek elnök-igazgatói székébe került. 1913-ban betéti társaságként Áruforgalmi Központot létesített Bonyhádon. Az évben a bonyhádi választókerületben kisgazdapárti országgyűlési képviselőjelöltként alulmaradt. Mint a legnagyobb adófizetők közé tartozó „virilista”, tagja volt a községi képviselő-testületnek. Közben nagygyűléseket szervez, előadásokkal járja – elsősorban – a német lakosságú falvakat. Újságaiban megjelenő cikkeivel, az akkori politikai berendezkedéssel élesen szembeszegülő elveivel, radikális, szókimondó stílusával sok ellenfelet szerzett magának. Az újságok kiadásával járó költségek, a Bauernbund mozgalom szervezésével járó kiadások felemésztették vagyonát. Az általa fenntartott vállalkozások elszámolásaiban keletkezett zavarok miatt 1912. máj. 2-án a szekszárdi ügyészség fogdájába vetik, de kétnapos vizsgálat után kiengedik. Vállalkozásai tönkremenetele miatt csődeljárást kezdeményez önmaga ellen. 1913-ban csalás és sikkasztás vétségének gyanújával ügyészi vizsgálat indult ellene, de a két évig elhúzódó eljárás végén felmentették. 1914. ápr. 26-án vagyonát zár alá helyezték, vállalkozásai felszámolására eljárás indult. 1914-ben lemondott minden tisztségéről és Budapestre költözött. 1920-ban Budaörsön közreműködött a Nemzeti Hitelbank megalapításában és az ottani villamossági mű létrehozásában. 1921-ben tagja lett a budapesti megjelenésű *Bauernbund* újság szerkesztőségének. 1927-ben Pesterzsébeten tűnt fel, mint lapszerkesztő. Sorsának további alakulása jelenleg nem ismert. Bonyhádon egy fia született 1908-ban. Tárcáival és cikkeivel több magyarországi lapban (*Nyugatmagyarországi Híradó*, *Miskolci Napló*, *Pécsi Napló*) is jelentkezett. Önálló elbeszéléskötete Kaposváron jelent meg 1908-ban, *Szarvasvipera* címmel. (Steib György)

Biczó Zsigmond (*1859. szept. 9. Rózsafa, †1927. szept. 18. Bonyhád): református lelkipásztor. Szüleivel a Baranya megyei Rózsafán éltek, ahol apja lelkészként szolgált. Tanulmányai elvégzése után Nagyszékely német ajkú református gyülekezetében munkálkodott mint segédlelkész 1886–92 között. 1895. okt. 23-ától nevezték ki helyettes lelkésznek Bonyhádra, ahol vezetésével okt. 27-én ült össze először a Bonyhádi Református Egyházközség elnöksége. Az egyházközség önállóvá válásával, 1903-ban választották meg a bonyhádi reformátusok teljes jogú lelkészüknek, élete végéig hűséggel szolgálta a magyar és a német ajkú híveket. Ravasz László dunamelléki református püspök 1922. évi bonyhádi látogatására írta *A bonyhád-hidasi ref. egyház rövid története* című összefoglaló dolgozatát. Munkájához a korábbi vizitációs jegyzőkönyvek anyagát használta fel. Egy ízben élete kockáztatásával két gyermeket mentett meg a tűzhaláltól, miközben összeégett, keze örökre nyomorék maradt. Nőtlen volt. (Keresztes Hajnalka)

Birtokviszonyok lezárulása 1744-ben: Az 1744. év Bonyhád történetében jelentős változást hozott azzal, hogy a hosszú ideig bizonytalan Bonyhád környéki tulajdonviszonyok júl. 31-én Pozsonyban, a Kun örökösök és Perczel József között köttetett egyezmény által rendeződtek. Az egyezség szövegének nyelvi érdekessége mellett olyan településnevek, környékbeli pusztanevek is szerepelnek, amelyek ma már nem, vagy

másként használatosak, illetve elnéptelenedés következtében eltűntek. Az egyezség értelmében: *1. Fele Bonyhád, egész Mórágy helység, egész Börsöny, Mecsény, Kürtös, Szent Dömötör, Sziács puszták és fele Szerdahely puszta Tolna vármegyében, továbbá Hidas helység, Újfalu, Marócza és Szent Mária puszták – amelyekhez való jogáról Perczel József ünnepélyesen lemondott – a Kéthelyi-Kun örökösöké lettek, azaz Kajdochy Zsigmond nejéé, és a négy Kun nővéré. Számukra, valamint férfimaradékaik részére örökös, a leányutódok részére azonban csak a befektetett összeg erejéig, új királyi adományos levelet kell kérni. 2. A Kéthelyi-Kun örökösök kötelezték magukat, hogy 3000 forintot azonnal befizetnek a királyi kincstárba az új adományos levélért, egyben lemondanak Hidegkút helység és Csicsó, valamint Csernéd pusztákban levő minden, esetleges jogaikról és azt a királyi Fiskusnak birtokába visszaadják. 3. Bonyhád másik fele, egész Majos és Cikó helységek, egész Csötske, Széplak, Sibrik, Ófalu és Eszter, fele Fülöpszerdahely puszták pedig Perczel József birtokába kerülnek. Számára, valamint férfimaradékai részére örökös, leányágra azonban csak a befektetett összeg erejéig, királyi adományos levelet kell kérnie. 4. Perczel József kötelezte magát az új királyi adományos levélért 3000 forintnak a királyi kincstárba leendő befizetésére és egyben lemondott Hidegkút helység, Csicsó és Csernéd pusztákban lévő minden jussáról és azokat átengedte a királyi Fiskusnak. 5. Hidegkút helység, Csicsó és Csernéd puszták – amelyek ekként a királyi Fiskusra visszaszálltak – 4080 forint kamarai becsértőke lefizetése ellenében gróf Mercy Károly cs. kir. tábornoknak és tőle származó maradékainak fognak adományoztatni. Az előzőkhöz hasonlóan férfiágon örökölhetően, leányágon pedig a ráfordított összegek erejéig.* A Magyar Királyi Kamara 1744. okt. 12-én kelt leiratában értesítette Perczel Józsefet az egyezség jóváhagyásáról. Az adományos (donációs) oklevél Mária Terézia és Batthyány Lajos nádor aláírásával 1745. jún. 15-én Bécsben került kiadásra. (Dudás Olga)

Bitter Károly (*1880. dec. 12. Apar, †1948. dec. 6. Bonyhád): ügyvéd. A német

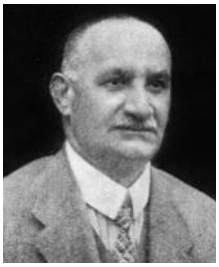

ajkú, paraszti származású ifjú Pécsen járt középiskolába a cisztercita főgimnáziumába, 1905-ben avatták jogi doktorrá a budapesti egyetemen. Az ügyvédi szakvizsgát 1920-ban tette le. Hivatása gyakorlására visszatért a Völgységbe, Bonyhádon nyitott ügyvédi irodát. Három évtizeden át intézte a lakosság jogi ügyeit. Szakmai felkészültségét és gyakorlati tapasztalatait szaklapokban közölt cikkei igazolják. Jogkezelési eljárásait elismerés kísérte ügyfelei részéről. Jogász körökben kivívott tekintélyét jelezte az a kitüntetés, amely a „Tiszteletbeli vármegyei főügyész" cím viselésére jogosította. Tevékenyen részt vett a bonyhádi közéletben, hosszú ideig a római katolikus egyházközség iskolaszékének, valamint a Bonyhádi Temetkezési Egyletnek elnöki tisztét is betöltötte. Straicher Edittel kötött házasságából egy lánya született. [Kolta László] – (Steib György)

Blau László (*1921. okt. 9. Budapest): helytörténetíró. Az egykori nagy létszámú bonyhádi zsidó közösség tagjaként átfogó kutatást végzett, majd könyvet írt a közösség életéről és pusztulásáról. Elemi iskoláit Budapesten, a Wesselényi utcai zsidó intézetben járta, majd az Abonyi utcai Zsidó Gimnáziumban érettségizett 1939-ben. (Közben két évet a bonyhádi gimnáziumban járt.)

Feleségével

Ezt követően az Újpesti Harisnyagyárban kötőmunkásként dolgozott, mellette 1940–41-ben történelmet hallgatott a Zsidó Hitközség Szabadegyetemén. 1943 májusában munkaszolgálatra rendelték, melyet Budapesten, a Hermann Pollack und Söhne (HPS) szövőgyárban teljesített. 1944 novemberében egy jóindulatú katonatiszt

(Lábadi) közbenjárásával a svájci követségen önmagának és 240 sorstársának védlevelet (Schutzpass) szerzett. 1944. nov. 17-én – az esetleges deportálás elől – a svájci követség Vadász utcában álló ún. „üvegházába" menekült. Itt érte meg a háború végét. Bonyhádon lakó unokatestvére, Bárány Ernő hívására édesanyjával 1945 márciusában Bonyhádra költözött. Alkalmazott lett a Bárány-féle rövidáruüzletben, majd annak államosítása után az építőipari szövetkezet könyvelőirodájában kapott munkát. Bekapcsolódott a bonyhádi kulturális életbe: a klasszikus muzsikát népszerűsítő „zenei esték" egyik szervezője, előadója lett, tevékeny részesévé vált a helyi műkedvelő színjátszásnak. 1956 decemberében emigrált, az Amerikai Egyesült Államokban (New York) telepedett le. Kezdetben kötőmunkás, később kereskedelmi ügynök lett. Ötéves kutatómunka után 1994-ben jelent meg New Yorkban, angol nyelven *A Destroyed Community – The Jews of Bonyhád, Hungary* c. munkája a bonyhádi zsidóság létformájáról, vallási életéről, történelméről. Magyar nyelven 2008-ban adták ki: *Bonyhád – Egy elpusztított zsidó közösség* címmel. A könyv bonyhádi bemutatója a helyi zsidó múltat és kultúrát felidéző társadalmi eseménnyé vált. Blau László – érdemei elismeréséül – a bemutatón átvehette a „Bonyhád tiszteletbeli polgára" címet. Kuttner Sárával kötött házasságából egy lánya és egy fia született. (Steib György)

Bodor György (*1904. ápr. 24. Kézdivásárhely, †1976. szept. 8. Budapest): jogász, közíró, közéleti személyiség. Az elemi iskolát szülővárosában végezte, gyermekkori nyarait Gelencén töltötte. Középiskolai tanulmányait Kolozsváron kezdte, de miután a család 1921-ben Székelyföldről Magyarországra (Veszprémbe) települt, utolsó középiskolai évét a Debreceni Református Kollégiumban járta. 1927-ben avatták jogi doktorrá a Pázmány Péter Tudományegyetemen, majd 1931-ben ügyvédi és bírói vizsgát tett. Ügyvédjelöltként Pécsen, Veszprémben és Székesfehérváron dolgozott, 1932-ben Budapesten nyitott önálló ügyvédi irodát. 1941-től a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. másodügyésze, majd az államosítás után az Ózdi Kohászati Művek, 1950-től a Vaskohászati Igazgatóság, 1963–70 között a budapesti Ferroglobus Vasfélgyártmány Értékesítő Vállalat jogtanácsosa. A népi mozgalomba a Bartha Miklós Társaság révén került, 1936–39 között a társaság ügyvezető elnöke. Az 1930-as évek elején csatlakozott Bajcsy-Zsilinszky Endre Nemzeti Radikális Pártjához, melynek a főtitkárává választották 1934-ben. A Független Kisgazdapárttal való egyesüléstől, 1936-tól az utóbbi tagja. Ebben az időben írásait főleg a *Kelet Népe*, a *Magyar Út*, a *Szabadság* c. lapok közölték. 1945-ben a Nemzeti Parasztpártban folytatta közéleti tevékenységét. Itt a külügyi bizottságban terjesztette elő a német-kérdésre vonatkozó nézeteit, miután a párt főtitkára bejelentette, hogy a Nemzeti Parasztpárt a hazai német kisebbség kitelepítésére törekszik. 1945 tavaszán a Bácskából menekülő bukovinai székelyek otthonteremtésének egyik legjelentősebb alakjává vált. Feladatát küldetésnek tekintette, arra törekedett, hogy a székelyek ne szóródjanak szét, egy tömböt alkothassanak Bonyhád központtal, ideája egy székely vármegye létrehozása volt. Belügyminiszteri és főispáni támogatást kapott egy Telepítési Hivatal megszervezésére. Ennek bonyhádi működése (1945. ápr. 25. – máj. 27.) azonban nem volt elég körültekintő: a telepítés drasztikus végrehajtása sok esetben nélkülözte a humánus és törvényes eszközöket. Létrehozta a Völgységi Telepesek Központi Szövetkezetét, aktív szerepet vállalt a teveli Kőrösi Csoma Sándor Székely Tanintézet megteremtésében. Németh Kálmánnal 1947-ben Bonyhádra hívták Herepei Jánost, akivel közösen dolgoztak egy bonyhádi Székely Múzeum megteremtésén. Bonyhádi ténykedésére való visszaemlékezését a *Forrás* c. kecskeméti folyóirat közölte 1975/3. és 4. számában *Székely honfoglalás 1945-ben* címmel. 1962-ben politikai okok miatt letartóztatták, három és félévi börtönbüntetésre ítélték, majd 1963-ban közkegyelemmel szabadult. 1945 után jelentős történészi munkásságának középpontjában a székelység történetének, sorskérdéseinek kutatása, feldolgozása állt. Történelmi kuta-

tásainak eredményét *A székely nemzetségi szervezet* című munkájában foglalta össze, mely önálló kötetben 2003-ban jelent meg Csíkszeredában. Hamvai Gelencén nyugszanak, ahol mellszobra áll, és nevét viseli a művelődési ház. 1991-ben – posztumusz – 1956-os emlékérem elismerésben részesült. Vita Gabriellával kötött házasságából egy fia és két lánya született. (Steib György)

Bogép Kft.: lásd **gépállomás**

Bogos Domokos (*1900. okt. 25. Hadikfalva, †1983. okt. 19. Bonyhád): országgyűlési képviselő, tsz-elnök. Iskolai végzettsége hat elemi osztály volt. Szüleivel 1911-ben Csernakeresztúrra költözött. 1919-től a Zsil-völgyben kőszénbányászással foglalkozott. Bekapcsolódva a munkásmozgalomba 1919-ben tagja lett a Román Szociáldemokrata Pártnak. Ez évben fegyveres vörös gárdát szervezett, amiért később bujdosásra kényszerült. 1922-től három évig katonai szolgálatot teljesített a román hadseregben. Munkahelyén 1927–32 között szakszervezeti főbizalmi volt. 1932-ben egy sztrájk megszervezése után elbocsátották a bányától, ezután alkalmi munkákból élt, a pártból kilépett. 1942-ben – mint megbízhatatlan személyt – három évre internálták: munkaszolgálatos táborba osztották be, itt érte a háború vége. 1945-ben tagja lett a Román Kommunista Pártnak. Családjával 1946 áprilisában települt át Erdélyből Bonyhád-Börzsönybe, ahol 12 katasztrális hold juttatott földön gazdálkodott, mellette tevékeny közéleti szerepet vállalt. Tagja lett a Magyar Kommunista Pártnak, a bonyhádi szervezet vezetőségi tagjává választották. Jelentős szerepet vállalt a Bonyhádon 1945-ben létrehozott Völgységi Telepesek Központi Szövetkezetének vezetésében. 1949 tavaszán az Istvánmajorban közreműködésével megalakult Dózsa Népe Mgtsz elnökének választották. 1950 augusztusától a Bonyhádi Járási Tanács VB elnökhelyettese, 1952-től az MDP Tolna Megyei Bizottságának politikai munkatársa volt. 1954-ben visszatért a termelőszövetkezethez, ahol ismét elnökké választották. 1957-től 1960-ig a Vörösmarty Mgtsz elnöke volt, majd az Ezüstkalász Mgtsz-szel történt egyesülést (1961. jan. 1.) követően nyugdíjba vonult. 1949. máj. 15. és 1958. szept. 16. között országgyűlési képviselő. (Steib György)

Bokor Vilmos (*1897. jún. 2. Bonyhád, †1984. febr. 20. Budapest): festőművész, grafikus. Apja a helyi izraelita hitközség elemi iskolájának rajztanítója, a Perczel család házi nevelője volt. A fiú helyben végezte elemi- és középiskoláját, 1915-ben érettségizett a gimnáziumban. Versmondással gyakran szerepelt a középiskola önképzőkörében, melynek végzős hallgatóként főjegyzője volt.

Önarckép

Az 1915. márc. 15-ei iskolai ünnepélyen elhangzott beszédében emberi hitvallása szól: *„(…) Minden teher a misera plebs, a nyomorult pórnép vállait nyomja; ő fizeti a hadiadót, a megyei költségeket, ő végzi a közmunkát, ő teljesíti a hadiszolgálatot, de azért kívül áll az alkotmány sáncain, a jog védelmén.”* Három évig (1915–18) harcolt az első világháborúban, miközben a Piave környéki csatákban megsebesült. Leszerelése után Budapesten joghallgató lett, közben eljárt Iványi Grünwald Béla képzőművészeti szabadiskolájába, majd Réti István magántanítványa (1918–23). Felsőfokú tanulmányait a Képzőművészeti Főiskolán fejezte be 1924-ben. Festészeti ismereteit Párizsban szerezte (École des Beaux-Arts – 1922–24), majd müncheni (1925) és olaszországi tanulmányútjain (1927–29) egészítette ki. További tanulmányútjainak helyszínei 1945 után: Szovjetunió, Bulgária, Csehszlovákia, Finnország, Románia. Termékeny alkotóművész volt, leginkább táj- és városképeket festett. Legkedveltebb technikája az akvarellfestés volt. A második világháborút követően két dokumentum értékű akvarellsorozatot készített Budapest romos épületeiről

és hídjairól. Az ´50-es években szervezője és irányítója volt a hazai képzőművészeti életnek. Oroszlánrészt vállalt a Művészeti Dolgozók Szakszervezete, majd a Képzőművészeti Alap létrehozásában (1952), melynek osztályvezetője lett. Sok helyen vett részt képek zsűrizésében.

Helsinki (Fotó: Matisz Nóra)

Kulturális diplomáciai tevékenységéért több kitüntetésben részesült. A Képcsarnok Vállalat művészeti vezetőjeként ment nyugdíjba 1967-ben. 1986. szept. 30-án húsz olajfestményét özvegye a helyi Városi Könyvtárnak ajándékozta, úgy érezvén, hogy *„emléket állít férjének”*, aki ezzel *„visszatér gyermekévei, diákkora színhelyére”* – írta Pogány Ö. Gábor művészettörténész. Képei a könyvtár olvasótermét díszítik. Legfőbb kiállításai: Nemzeti Szalon (Bp., 1929), Művészklub (Bp., 1933), Csók István Galéria (Bp., 1959), Derkovits Terem (Bp., 1972, 1979), Babits Mihály Művelődési Ház (Szekszárd, 1980). Csoportos kiállítás: Kaposvár – 1925, Velencei Biennále – 1930. Életmű-kiállítás: Bonyhád – 1982, emlékkiállítás: Budapest – 1984, Mednyánszky Terem. Képei a világ számos országában megtalálhatóak. (Steib György)

Bonnharder Nachrichten: 2007 májusától megjelenő német nyelvű helyi periodika, mely tartalmában elsősorban a Bonyhádon és környékén élő németség életéről szól. Kiadója a Bonyhádi Német Önkormányzat; felelős kiadó Köhlerné Koch Ilona; főszerkesztő, lektor, újságíró Lohn Zsuzsanna; állandó fordító Monika Zulauf-Nagel. Az 1000 példányban, évente háromszor (jan., jún., szept.) – kezdetben időnként négyszer – megjelenő nyomtatott, ingyenesen terjesztett lap többnyire 12, 16 oldal terjedelmű. Munkatársai szabadidejükben, anyagi ellenszolgáltatás nélkül készítik. Online verzióban is terjesztik, számos belföldi és külországi olvasóhoz juttatják el. A lapkiadás ötletét Bonyhád testvérvárosa, Wernau vezetői vetették fel, akik olykor a finanszírozásában is részt vállalnak. A nyomdaköltségek jelentős részét Bonyhád Város Önkormányzata viseli. Az újság nyelvezetében, stílusában az egyszerűségre törekszik. Vállalt küldetése az iskolás korosztály nyelvtanulásának elősegítése. Ezt hivatottak szolgálni az iskolai rendezvényekről szóló beszámolók, valamint a „gyereksarok” írásai. A további cikkek egyesületi életről, évfordulókról, kitüntetésekről, a németséget érintő kiadványokról tudósítanak, beszámolnak a testvérvárosokról, külföldi cserekapcsolatokról, a Bonyhád-környéki településekről, a német önkormányzatok tevékenységéről. A háziasszonyokat segítik a tipikusan német ételreceptek közreadásával. 2010-től a januári számok falinaptár mellékletet is tartalmaznak a legfontosabb rendezvények időpontjának feltüntetésével. A 2010/3–4. dupla számban jelentkeztek először színes oldalakkal: esküvői, születésnapos és újszülötteket bemutató fotókkal. 2013-tól a lap tagja az Internationale Medienhilfe – német nyelvű lapoknak szakmai támogatást nyújtó – hálózatának. (Steib György)

Bonsa Cipőipari Kft.: 1989. nov. 14-én létrejött, lábbeliket gyártó társaság. Működése 1990. jan. 1-jén kezdődött. Székhelye a BONY Cipőipari Kisszövetkezet telephelyén (Bajcsy-Zs. u. 2.) volt, melytől a termeléshez szükséges ingatlanokat és gépeket bérelte. Alapító tagjai a BONY Cipőipari Kisszövetkezet (17.300.000 Ft törzsbetét, melyből 12.050.000 Ft értékű gép apport), valamint a német tulajdonú, müncheni székhelyű A.K.T. GmbH (7.800.000 Ft törzsbetét, melyből 5.450.000 Ft értékű gép apport) voltak. Első ügyvezetőjének Lafferthon Ernőt választották, őt 1993. ápr. 1-jén Lencz György követte. Működésük kezdetén,

1990-ben átvállalták a BONY Kisszövetkezettől 470 ezer pár szovjet és NDK rendelésű cipő legyártását. 1992-ben az A.K.T. GmbH átadta üzletrészét a Salamander AG (Kornwestheim) leányvállalatának, a ROVO GmbH-nak. 1992-ben átlag napi 1800, 1993-ban pedig már 2000 pár utcai cipőt gyártottak a Salamander AG megrendelésére. 1992-ben Tevelen, egy bérelt ingatlanban 21 fővel dolgozó előkészítő üzemet alakítottak ki. 1993-ban az 551 foglalkoztatott 469.884 pár női lábbelit gyártott. A termékösszetétel: fél- és száras cipő, csizma, szandál. 1994-ben 588.319, 1995-ben 562.288 pár cipő készült. A termelés 4 telephelyen, átlagosan 632 fővel folyt: Bonyhád (363 fő), Szekszárd (128 fő), Paks (72 fő), Tevel (69 fő). 1994-ben az adózás utáni nyereségük megközelítően 51 millió Ft volt. Többszöri tranzakciót követően 1995. dec. 21-én a társaság 100%-os, egyszemélyi tulajdonosa a Salamander Budapest Kft. lett 97.720.000 Ft törzstőkével. Máj. 1-jétől 1996. márc. 14-éig két ügyvezető irányította a vállalatot: a munkáltatói jogokat gyakorló Lencz György mellett Walter Josef Wolf. 1996. márc. 31-évél a Bonsa Kft.-t törölték a céglistáról, mert a Glória Kft.-vel történt egyesüléssel új társaság (Sabona Kft.) jött létre. A Bonsa Kft. vagyona ekkor 158.720.000 Ft volt.

(Sós Csaba – Steib György)

BONY Cipőipari Szövetkezet: lásd **Bonyhádi Bőripari Kisipari Termelőszövetkezet**

BONYCOM Bonyhádi Közüzemi Nonprofit Kft.: Bonyhád város kommunális feladatainak ellátására, különféle építőipari tevékenységek elvégzésére alakult társaság. Az 1952-ben államosított bonyhádi lakóházak tatarozására, műszaki hibák elhárítására a községi tanács saját hatáskörében működtetett építési szakbrigádot hozott létre. Az 1964-ben 3 kőművesből, 1 asztalosból, 1 ácsból és 2 segédmunkásból álló brigád az évben 82 államosított lakóház javítási munkálatait végezte el. Emellett karbantartották a tanács kezelésében lévő utakat és járdákat, télen pedig eltakarították a havat a közterületekről. A csoport irányításával 1966-ban Becker Ádámot bízták meg, a létszám 21 főre nőtt, feladatuk a községfejlesztési tervben szereplő munkálatok elvégzésével bővült. Felújították a községi vágóhidat, a ladományi kultúrotthont. 1968-ban már 37 fővel dolgoztak. A Perczel-kerti kastély felújításával kultúrotthont és könyvtárat alakítottak ki, 4 lakásos bérházat építettek a Bacsó Béla (ma Dr. Kolta László) utcában. A meghatározó termelőerővé fejlődött építőipari részleget a Bonyhád Községi Közös Tanács Végrehajtó Bizottsága 1968. nov. 18-án kelt 135/1968. sz. határozatával önálló költségvetési üzemmé szervezte. Az üzem feladatául a község kommunális feladatainak szervezett formában történő ellátását, a községi és a járási tanács fejlesztési tervében szereplő magas- és mélyépítési feladatok kivitelezését, a költségvetésben szereplő karbantartási és felújítási munkák elvégzését jelölték meg. Bonyhád Községi Közös Tanács Végrehajtó Bizottsága Költségvetési Üzemének létrehozását a Megyei Tanács 1969. jan. 28-án hagyta jóvá, a munkát febr. 16-án kezdték. Műszaki vezetője Hübner József, gazdasági vezetője Czier Miklós lett. Kezdetben kizárólag építőipari tevékenységet végeztek, induló létszámuk 70 fő (59 munkás, 11 irodai alkalmazott) volt. Központjukat először a községházán (Szabadság tér 1.), később a Széchenyi tér 4. sz. épületben alakították ki. A községháza udvarában lévő ideiglenes telephelyük a vasútállomás melletti területre költözött, ahol 1969-ben raktár, asztalos- és lakatosműhely, 1970-ben porta, 1975-ben bádogos-, villanyszerelő-, ácsműhely és szerszámtároló épült. A géppark tárolására 1974-ben jelölték ki II. sz. telephelyüket a Mikes Kelemen u. 3. sz. alatt. Itt szociális épület, 12 állásos gépkocsi tároló, gépjavító műhely, cement- és mészraktár, betonkeverő telep, gépkocsi mosó, gázolajtöltő állomás létesült. 1971. febr. 1-jei hatállyal üzemvezetői státuszban Kovács János leköszönő tanácselnököt nevezték ki az üzem élére, akit okt. 1-jétől Rózsa Imre, 1973. aug. 1-jétől Hübner József követett. 1973-ban új óvodát, 2 lakást, 3205 folyóméter vízhálózatot, 764 folyóméter szennyvízcsatornát, 1905 m^2 beton-, 3855 m^2 aszfaltburkolatú utat, 5919 m^2 betonjárdát építettek. 1975-ben létrehozták a II. Sz. Általános Iskolai és a Perczel-kerti sportpályát, felépítették a televíziós átjátszó-állomást, megépítették a Gagarin utcai orvosi rendelőket és lakásokat, 91 állami

lakásban végeztek felújítási munkálatokat. Az átlaglétszám 132,6 fő, a nyereség megközelítően 1 millió forint volt. 1975. júl. 1-jével Sebestyén István vezetésével kommunális részleg alakult. Ellátási körük parkfenntartással bővült, irányításuk alá került a községi kertészet, 1976-ban virágüzletet létesítettek. Feladatkörükbe az alábbi munkálatok tartoztak: 1. Közterület tisztántartása és szemétszállítás. 2. Parkok létesítése és fenntartása. 3. Állami lakóházak kezelése, javítása. 4. Strandfürdő üzemeltetése. 5. Építőipari munkák: épületek, utak, vízügyi létesítmények javítása, karbantartása, átalakítása, kisebb épületek létesítése. 6. Műemlék épületek gondozása, felújítása; 1977-től intézményes szemétszállítás, valamint – 1981. dec. 31-éig – melegvíz- és távhőszolgáltatás. Az üzem a bonyhádi fejlesztési tervek megvalósításának kulcsszereplőjévé vált. Szennyvízcsatorna hálózatot létesítettek, 1987-től a Fáy-lakóteleptől kezdődően kiépítették a kábeltelevízió vezetékrendszerét. Ez évben érte el 200 fővel legmagasabb állományi létszámát. 30 év alatt mintegy 50 ezer m^2 betonjárdát építettek. A fejlesztések elősegítésére 1991-ben 5,5 millió Ft-os vagyonnal létrehozták a Colonia Alapítványt. 1991. dec. 20-án Bonyhád Város Önkormányzata (a költségvetési üzem személyi és az önkormányzat tulajdonába került vagyoni alapjával, 44 millió Ft-os törzstőkével) és az alapítvány (4 millió Ft-os törzstőkével) létrehozta a BONYCOM Kft.-t. Tevékenységi körébe a költségvetési üzem feladatai kerültek, ügyvezetője Hübner József lett. 1992-ben megépítették a Majosra vezető kerékpárutat, a köztemető ravatalozóját. 1994. jan. 1-jétől az 1993-ban önkormányzati tulajdonba került bonyhádi ivóvízhálózat üzemeltetése és a szennyvízkezelés is feladatkörükbe került. A kft.-be apportált vízmű-vagyonnal 226 millió Ft-ra emelkedett a társaság törzstőkéje. Az 1990-es évek közepétől építési feladataikkal párhuzamosan létszámuk is lecsökkent. Az 1994. dec. 31-ei 139 fő főállású létszám 2004 végére 57-re zsugorodott. Fő feladatuk: szennyvízkezelés, ivóvízellátás, hulladékszállítás, zöldterületgondozás, ingatlankezelés, 1992-től az evangélikus-református, 1996-tól a majosi, 2006-tól a katolikus temető fenntartása és a piac üzemeltetése lett. Hübner József nyugdíjazását követően 2007. febr. 1-jétől Magyari Tamást nevezték ki a társaság ügyvezetőjének. Febr. 27-én az önkormányzat 100 ezer Ft-ért megvásárolta a Colonia Alapítványtól a BONYCOM Kft.-ben lévő 4 millió Ft-os üzletrészét. Az üzletrész átruházással a társaság egyszemélyes, 100%-os önkormányzati tulajdonú társasággá alakult át. 2012. jún. 1-jén hulladékudvart nyitottak a Gyár utcában, júl. 1-jei hatállyal a vízi közmű (kutak, vezetékek, szennyvíztelep stb.) kezelését a paksi székhelyű Mezőföldi Regionális Víziközmű Kft.-nek adták át. 2012. júl. 1-jével – Magyari Tamás távozásával – a társaság ügyvezetőjének Bölcsföldi Árpádot, majd 2015. jan. 1-jével Farkas Attilát nevezték ki. 2013. jan. 1-jével a kft. üzemeltetési körébe kerültek a BONI tagintézményei (általános iskolák, az Arany János Gimnázium, zeneiskola), valamint az óvodák karbantartói feladatai. 2012. máj. 1-jétől a társaság működteti a termálfürdőt, 2013. márc. 1-jétől a Városi Tanuszodát is. 2013 decemberében nonprofit kft.-vé alakult át. 2015-ben a társaság dolgozóinak átlaglétszáma 53 fő volt. 2016. ápr. 1-jével a hulladékelszállítás koordinálása a Nemzeti Hulladékgazdálkodási Koordináló és Vagyonkezelő Zrt. feladata lett. A tevékenységet továbbra is a kft. látja el, melyért a vagyonkezelő szolgáltatási díjat fizet.

(Steib György)

Bonyha (* [?], †1046. [?]): Gyula erdélyi fővezér (az akkori elnevezéssel: gyula) fia, Szent István király unokaöccse. Nagy valószínűséggel nevéből ered Bonyhád helyneve. Sorsáról forrásként Anonymus: *Gesta Hungarorum* (*A magyarok cselekedetei*) és Kálti Márk: *Chronicon pictum* (*Képes krónika*) latin nyelvű kódexei szolgálnak. Nevének latinul írt formája Anonymusnál: *Bucna*, melyet magyarra többnyire Bonyha alakra fordítanak. Gyula és két fia – Bonyha és Bolya – István király többszöri intésére sem voltak hajlandóak a kereszténység hitre térni. A lázadókat 1002-ben a király elfogatta, Magyarország területére vitette, keresztvíz alá kényszerítette. A két fiú, Bonyha és Bolya István halála (1038) után élére állt az idegenből jött nőági örökös, Orseolo Péter király elleni összeesküvésnek. A szervezkedést a király 1046-ban felszámolta, a megtorlásban Bonyha és Bolya is életét vesztette.

(Steib György)

Bonyhád Agraco Football Club: lásd **Bonyhádi Futball Club (BFC)**

Bonyhád Beachsoccer & Futsal Club (Bonyhád BFC): a Bonyhád-Börzsöny Sportegyesület keretein belül működő strandlabdarúgó és futsalcsapat 2003-ban alakult.

Siófok – a 2015-ös bajnokság ezüstérmesei. Balról, hátsó sor: Bölcsföldi Zoltán, Máté Róbert, Szabó Szilárd, Szlama Bálint, Szász Dávid, Genczler Kornél, Máté Norbert; első sor: Komáromi Bence, Pap Roland, Kirch Dávid, Sebestyén Norbert, Völgyi Péter, Kácsor István. A 14-es mez a hiányzó Jaksa Péteré.

A csapat vezetője Bölcsföldi Zoltán. Tevékenységük elsősorban a strandlabdarúgásra terjed ki, de futsalban az NB II.-ben is szerepeltek, 2015-ben és 2016-ban a csapat megnyerte a Tolna Megyei Futsalbajnokságot. Megalakulásuk óta vesznek részt az országos strandlabdarúgó-bajnokságokon, sportpályájuk a Bonyhádi Termálfürdő területén fekszik. Az NB I.-es strandlabdarúgó-bajnokságban négyszer szereztek bronz- (2007, 2011, 2014, 2016), illetve háromszor ezüstérmet (2010, 2013, 2015). 2007-ben a csapat játékosa, Czinkon Szabolcs az év strandlabdarúgója lett, és elsőként került be a magyar válogatottba. Később Máté Norbert, Tóth Adrián, Jaksa Péter, Tasselmájer Adrián, Máté Róbert, Komáromi Bence, Kácsor István, Dénes Sándor, Preininger Patrik, Genczler Kornél, Szász Dávid és Sebestyén Norbert is magára öltötte a válogatott mezt. A 2013-as bajnokság gólkirálya Máté Róbert lett, Tasselmájer Adriánt 2010-ben, Szabó Szilárdot 2015-ben választották a legjobb kapusnak. Utánpótláscsapataik 2012–16 között két országos bronz-, öt ezüstérmet, az U19-es korosztály (edző: Máté Norbert) 2013-ban, az U17-es (edző: Takács Norbert) 2014-ben magyar bajnoki címet nyert. 2012-ben Bonyhádon edzőtáborozott a magyar strandlabdarúgó-válogatott, ahol háromszor megmérkőztek a bonyhádi csapattal. Bonyhád Város Önkormányzata 2015-ben a Bonyhád BFC-t a *„strandlabdarúgásban elért kiemelkedő eredményeik elismeréseként”* Boros Dezső-díjban részesítette. (Steib György)

Bonyhád címere: Bonyhád első címeréről 1981. nov. 23-án határozott a városi tanácsülés. A Kontár Juraj (György) grafikusművész által tervezett pajzs alakú címertestet

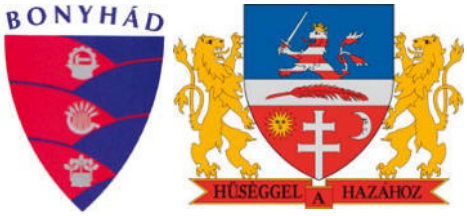

két színre osztó ívelt formák Bonyhád város környékét, a Völgységet szimbolizálják. A címerben szereplő vörös szín a szocialista jelleget, a munkásosztály vezető szerepét, a kék szín a szabadságot jelképezi. A vörös mezőben a felső ezüstszínű motívum a város hagyományos iparát, középen a mezővárosi pecsétből átvett motívum a fejlett szocialista mezőgazdaságot, az alsó az egymás mellett élő, sokszínű magyar és nemzetiségi kultúrát jelképezi. A címer 2003. márc. 27-éig volt érvényben, mikor is Bonyhád város önkormányzati képviselő-testülete új címert fogadott el, Deák Varga József heraldikus

alkotását. A címer leírása: *„A címerpajzs három részre osztott: a felső részben kék mezőben koronás oroszlán látható, a kezében kardot tart. E rész utal Hessen tartományra, ahonnan a bonyhádi német ajkú lakosság jelentős része származik. A középső ezüstpólya a Völgységi-patakot jelképezi, rajta lúdtollal, ami utal a város irodalmi hagyományaira. A pajzs alsó része vörös mezőben három szimbólumot tartalmaz: a nap és a hold a székelyekre, a kettős kereszt a városban élő magyarokra, felvidékiekre utal. A címerpajzsot két oroszlán tartja, mely motívumot a Perczel család címeréből vettek át. Alul a HŰSÉGGEL A HAZÁHOZ felirat utal a Magyarországhoz lojális mozgalomra, mely Bonyhádról indult ki."*

(Dudás Olga)

Bonyhád és Vidéke: 1906. szept. 2-ától Bonyhádon kiadott nyomtatott sajtótermék. A kezdetben társadalmi-, szépirodalmi- és közgazdasági hetilap felelős szerkesztője

III. évfolyam. 46. szám. Bonyhád, 1908. november 15.

BONYHÁD ÉS VIDÉKE

TÁRSADALMI, SZÉPIRODALMI ÉS KÖZGAZDASÁGI HETILAP.

BETNÁR BÉLA.

Lukács Zsigmond, tulajdonosa és kiadója Raubitschek Izór bonyhádi nyomdász és könyvkereskedő volt. 1906. okt. 28-ától a lap Lukácsot jelzi tulajdonosnak, 1907. máj. 19-étől pedig Betnár Bélát, akit már febr. 24. óta főszerkesztőként jegyez. 1909. febr. 21-étől – folyamatos évfolyamszámozással – *„Tolnamegyei Hirlap"* néven politikai újsággá változott, főmunkatársa Weber János, a bonyhádi választókerület országgyűlési képviselője lett. Terjedelme az addigi 6 oldalról 8-ra bővült. 1910. márc. 13-ától – Betnár politikai szerepvállalásával összefüggésben – a Tolnamegyei Független és 48-as Párt, 1910. dec. 11-étől a Tolnamegyei Gazdapárt lapjává vált. A lap radikális nyelvezettel hazafias és lokálpatrióta szellemiséget képviselt. Tipográfiája és rovatszerkezete egyezett a hasonló vidéki újságokéval. *Bonyhád és Vidéke* című időszakában leginkább helyi és környékbeli híreket, képviselőtestületi-, egyesületi-, rendezvényi tudósításokat tartalmazott, *„Tolnamegyei Hirlap"* című időszakában pedig országos kitekintésű politikai írások jellemezték. Jelentős terjedelmű tárcarovata volt. Tallózzunk az írásokban. 1908. márc. 22.: *„Betnár Béla, lapunk felelős szerkesztőjének a bonyhádi 48-as függetlenségi pártkör március 15-iki ünnepén tartott ünnepi beszéde. (…) A zsarnokság évszázados várfokairól kopogva hullott alá a vakolat és nyomában földetrázó dörgéssel szakadtak a mélységbe a meglazult sziklatömbök. A Caesarok alatt meginogtak a trónok. Márciusban. A népszabadság hazájából hozzánk is átcsapott a Marseillaise hatalmas szózata: - Allons enfants de la Patrie! És megértettük… (…) Azon a rügyes, véres tavaszon az első hóvirág, mit bimbójából kibontott és életre csókolt a langy tavaszi napsugár: a sz a b a d s á g virága volt. Szent, tiszta és hófehér…"* 1908. nov. 29.: *„Olvasói levél. Igen Tisztelt Szerkesztő Úr! Sajnálom, hogy nem ismerte férjemet tevékenységének fénykorában – akkor nem történt volna meg az, hogy ilyen rövid idő alatt és olyan alkalmakkor, mint a tűzoltóság 15 éves jubileuma és a főgimnázium felavatása, nevének nyoma sem volt. Ámbár férjem soha sem reflektált köszönet vagy elismerésre, de mondhatom, hogy nekem nagyon fáj, hogy Bonyhád városa azt az embert, ki 22 éven át a közjóért fáradozott és vagyonát, 60 ezer koronát teljesen feláldozta, ilyen hamar elfeledte. És a mi a fő, – nem kellene az ilyen ember emlékét az utókornak példaképp fenntartani? – Tisztelettel özv. Forberger Lászlóné."* 1909. márc. 14.: *„Perczel Móricnak jeltelen a sírja, a »nemzet hálája« késik. Családjának egyszerű síremléke jelzi azt a kis helyet, ahová a harcok félelmetes oroszlánja megtért pihenni. (…) Állítsunk Perczel Mór porladó teteme fölé síremléket! Molnár Kálmán főgimn. tanár."* 1909. márc. 28.: *„A háború és a magyar kormány. Ki döntötte el a magyar nemzet nevében, hogy a magyar nemzet háborút akar viselni Szerbiával? És kit kérdeztek meg a bécsi urak a magyar nemzet nevében, hogy a magyar nemzet hajlandó viselni összes terheit, összes nyomorúságait egy keleti hadjáratnak? Senkit. (…) Az utolsó percben meg kell állítani a magyar parlamentnek és a magyar kormánynak a háború dübörgő kerekeit. (…) jelentsék ki tiltakozásukat a háború ellen. Mert ha el-*

dördül az első ágyú, minden kihullott csöpp vér nemcsak azok fejére száll vissza, kik földidézték a háborút, de azokéra is, kik azt meg nem akadályozták!" A *„Tolnamegyei Hirlap"* utolsó száma 1910. dec. 25-én jelent meg. Ezt követően *Országos Néplap* címen Budapest-Bonyhád közös kiadású hetilappá változott, mint az Országos Magyar Kisbirtokos és Kisiparos Szövetség hivatalos közlönye, folytatva a *Bonyhád és Vidéke*, majd a *„Tolnamegyei Hirlap"* évfolyamszámozását.

IV. évfolyam. 9. szám. Bonyhád, 1909. február 28.

TOLNAMEGYEI HIRLAP.

POLITIKAI UJSÁG.

BETNÁR BÉLA

Ifj. Weber János

A három különböző címen megjelent lapot Betnár Béla személye, tulajdonlása, szerkesztői tevékenysége és az újságok szellemisége fogta össze. Betnárnak az *Országos Néplap*ban írt beköszöntője szerint: *„(…) a hivatalos német lap, a »Bauernbund« mellé szükségesnek mutatkozott egy országos magyar orgánum kiadása is. Ennélfogva Szövetségünk bonyhádi központja a »Tolnamegyei Hirlap« politikai újságot fejlesztette országos lappá és így született meg lapunk az »Országos Néplap«, amely ugyanazon elveket vallja és hirdeti, mint eddig a »Tolnamegyei Hirlap« (…) csakhogy most már nem egy megyében, hanem egész Magyarországon terjeszti az eszmét: a kisemberek felszabadítását nyomasztó helyzetéből, jogainak kiküzdését, érdekeinek védelmét."* A lap többnyire politikai

Hatóságilag igazolt példányszám 8000 (nyolcezer).

Budapest—Bonyhád 1911. VI. évfolyam 2. szám. Szombat, január 14.

ORSZÁGOS NÉPLAP

az Országos Magyar Kisbirtokos és Kisiparos Szövetség

hivatalos politikai közlönye.

BETNÁR BÉLA

írásokat közölt, figyelemmel kísérte Betnár politikai és pénzintézeti szerepvállalásait. A Hírek rovatban jobbára bulvárjellegű írásokat találunk: *„Kéjgyilkosság"*, *„Tóba fúlt gyermek"*, *„Arnulf hercegnő balesete"*, *„A megcsalt férj bosszúja"* stb. Első száma 1911. jan. 7-én jelent meg VI. évfolyam 1. szám alatt, 12 oldalon, 8000 példányban. Az *Országos Néplap* mint főlap, két mellékletet tartalmazott: a *Bonyhád és Vidéke* (1911. jan. 7. – 1912. máj. 25.), valamint a *„Tolnamegyei Hirlap"* (1911. jan. 14. – 1912. máj. 25.) 4-4 oldalas új kiadású példányait. Az *Országos Néplap* 1912. jún. 1-jei számában elbúcsúznak olvasóiktól: *„A kisgazdák és kisiparosok ügyeit oly melegen pártoló, az általános választójogért mindenkor síkra szálló lapunk utolsó számát tartja kezében az olvasó. A mellénk állott tábor túl kicsi lévén, kénytelenek vagyunk lapunkat megszüntetni. (…) Reméljük, hogy búcsúnk nem végleges, hogy lapunknak több és újabb előfizetőket gyűjtve az ősszel újból megindíthatjuk. A viszontlátásig vagyunk hazafias üdvözlettel az »Országos Néplap« szerkesztősége."* A lap azonban többet nem jelent meg. (Steib György)

Bonyhád és Vidéke Hitelszövetkezet: 1925. máj. 17-ei alapítása Nemes József közjegyző és Boross György szervezőmunkájának volt köszönhető. Az Országos Központi Hitelszövetkezet helyi fiókja volt. Jogosultságot nyert hitelműveletek, valamint a belterjes földművelés céljait szolgáló ügyletek lebonyolítására, földművelési eszközök, termények és őrlemények tömeges adásvételére és közvetítésére. Ügyvezető igazgatója Boross György, elnöke Lovik Kálmán volt. Tagjainak száma alapításkor 57 fő, mely később 1600 körülire nőtt. 1940-ben jogosultságot nyert pénzváltásra, továbbá benzin, ásvány- és kenőolaj árusítására, 1941-ben tojás, 1947-ben liszt nagykereskedelmi forgalmazására. Főbizományosa volt a mezőgazdasági terményekkel kereskedő Futura Magyar Szövetkezeti Központok Áruforgalmi Rt.-nek. Működési helye kezdetben a Horthy M. (ma Szabadság) tér 17., 1950. szept. 1-jétől a Perczel M. u. 9. sz. épületben volt. Valószínűleg 1951 őszéig létezett. (Steib György)

Bonyhád „himnusza": a hivatalosan nem deklarált szerzemény szövegének és dallamának szerzője ismeretlen. A legalább 70-80 éves múltra tekintő műdal leginkább a szerenád műfajába sorolható. Nemzedékről nemzedékre, szájról szájra terjedve gyakran elhangzik napjainkban is közösségi össze-

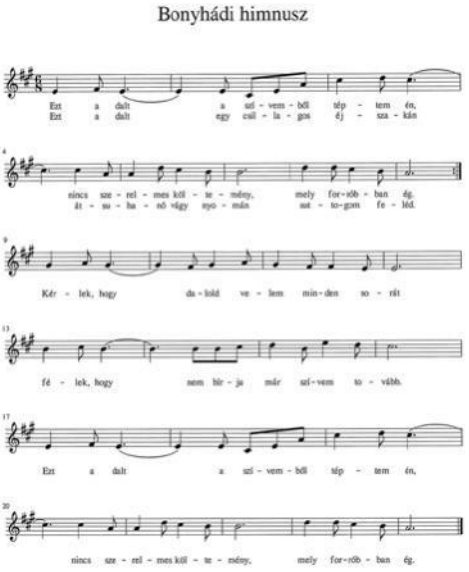

jöveteleken. A dal szövegét Kovácsi Ferenc jegyezte le, dallamát pedig Sümegi Katalin vetette kottára. (Steib György)

Bonyhádi Botond Sportkör: lásd **Bonyhádi Cipőgyári Sportkör**

Bonyhádi Bőripari Kisipari Termelőszövetkezet: a Bonyhádi Ruházati és Szolgáltató Ktsz-ből – jogilag 1960. máj. 16-án, ténylegesen júl. 1-jén – történt kiválással alakult 60 fővel. Az új szövetkezet elnökéül Takács Lászlót választották, műszaki vezetőnek Szelesi Lászlót, főkönyvelőnek Szendrődy Gézát nevezték ki. A vagyonmegosztás eredményeként korábbi munkahelyükön, a Bajcsy-Zsilinszky utca 2. sz. központi telephelyen 1958-ban felépített üzemházban (műhelyben) folytathatták, ill. kezdhették meg munkájukat. A cipész részleg kiválását annak megerősödése, önállóságot igénylő „túlhatalma" kényszerítette ki. Kézműipari, manuális technológiával egy légtérben dolgoztak a cipész szakmunkások, a felsőrészkészítők, a bőrdíszművesek (akik a kiváláskor a ruházati szövetkezetben maradtak) és a papucskészítők. Gyártmányszerkezetük is a ruházati szövetkezetben alakult ki, melynek gerincét a kézi munkával készített férficipő és a férfi, női papucs képezte. A papucsigény 1958-tól robbanásszerűen megnőtt (1958-ban 33.000 párat gyártottak), így önállóvá válásuk idején a papucsgyártás meghatározóvá vált. A jól jövedelmező terméket elsősorban hulladék anyagból készítették. Különösen nagy kereslet volt a szegedi hímzett papucsok iránt.

A szövetkezet központi épülete az 1960-as években

Exportra először keresztülvarrott férficipőket gyártottak 1959-ben az NDK-ba. Ez évben kezdtek a cipőgyártáshoz használt gépeket vásárolni, melyeket egy újonnan épített toldalékműhelybe telepítettek. Ettől kezdődően a cipész részleg – majd az önállósult szövetkezet – váltakozó ütemű, de szakadatlan fejlődésnek indult. Első teljes évükben, 1961-ben 8.879.700 Ft értékű terméket állítottak elő. Néhány dolgozójuk cipőjavítást végzett, és egyedi megrendelésre méretezett cipőt készített. A szövetkezet részét képezte a Nagymányokon, Mázán, Kakasdon, Tevelen és Zombán működő néhány fős, cipőjavítást végző kisiparos részleg is. 1963. júl. 1-jével tovább bővültek a Szekszárdi Cipész Ktsz Tolnán működő, mintegy 10 fős árutermelő részlegének átvételével, de itt a termelést 1965-ben megszüntették. 1963-ban Szelesi Lászlót választották meg elnöknek, aki nyugdíjazásáig, 1985-ig vezette a szövetkezetet. A műszaki vezető Takács László lett, akit 1968-ban Rajtczy Tibor, majd 1983-ban Lencz György követett, a főkönyvelői feladatokat Gorrieri Ernő, 1976-tól Mező Lászlóné (közben 1978–79: Békei József), 1987-től Rein Lászlóné látta el. A termelés Steib Ádám főmester irányításával folyt. Az ambiciózus vezetés célja a mechanikai cipőgyártás feltételeinek megteremtése

volt, hogy a manufakturális, kézműipari jelleggel termelő üzemet középszintű, tömegtermelő vállalattá fejlesszék. 1964. jan. 1-jével jelentős szervezeti átalakítást hajtottak végre: profiltisztítás céljából a javító és a méretezett cipőt készítő részlegek beolvadtak a Szekszárdi Cipész Ktsz-ből alakult Kövendi Sándor Tolna Megyei Cipész Javító Ktsz-be, tőlük pedig átvették a mintegy 70 fős szekszárdi telephelyű árutermelő részleget. A szövetkezet neve Tolna Megyei Árutermelő Cipész Ktsz-re változott. Kézműipari gyártástechnológiájuk előnye volt, hogy a divat változását rugalmasan követhették. A megrendelőknek bemutatott, továbbá a hazai és külföldi nemzetközi vásárokon kiállított évi mintegy 150-200 pár mintacipőt egy erre szakosodott csoport gyártotta le. A tömegtermelésre történő átállás szükségszerűvé tette a szalagszerű gyártás bevezetését, melyet 1961-ben az alja üzemben kezdtek meg és tíz-egynéhány év alatt a teljes gyártásra kiterjesztették. Nagy ütemben folyt a nehéz fizikai munkát (csákozás, keresztülvarrás, serfelés, talppréselés) kiváltó, s a termelékenységet javító célgépek munkába állítása. 1968-ban mintegy 3 millió forintos költséggel 800 m² alapterületű üzemcsarnokot építettek. Gondoskodtak a dolgozók szociális ellátásáról is üzemi konyhával, orvosi rendelővel, fürdővel, büfével, klubhelyiséggel. 1969-ben Balatonszéplak alsón üdülőt vásároltak, ahol hét szobában egyidejűleg húsz személy pihenhetett. Az 1960-as évek közepétől patronálójává váltak a Spartacus sportkörnek, mindenekelőtt annak sikeres ökölvívó-szakosztályának. Modern tanműhelyükben évente mintegy 15-20 tanulót képeztek ki cipész, ill. cipőfelsőrész-készítő szakmunkásnak. A hivatalos elismerések sem maradtak el. Több „Kiváló Kisipari Szövetkezet” kitüntetés elnyerése után 1968-ban az „Országos Kiváló Kisipari Szövetkezet” cím birtokosává is váltak. A termelés húzóereje az export lett. Ebben az időszakban termelésüknek mintegy 50-60%-át, az 1970-es évek közepétől már 80-90%-át szállították – külkereskedelmi vállalatokon keresztül – a keleti szocialista országok (Lengyelország, NDK, Szovjetunió, Csehszlovákia stb.) rubelelszámolású, ill. a nyugati országok (Ghána, Chile, Anglia, Belgium, NSZK stb.) dollárelszámolású piacaira. 1962-ben kezdték meg a könnyű, hajlékony férfi autós cipők gyártását. Az évben 14.355 pár férficipőt, 740 pár női cipőt és 62.260 pár papucsot gyártottak, átlagos állományi létszámuk 135 főre emelkedett. A papucsgyártás 1970-ben érte el csúcspontját. A 345.301 pár női és 97.721 pár férfi papucs legyártása teljes termelési értéküknek mintegy 80%-át adta.

A ′60-as évek közepén gyermek és felnőtt korcsolyacipőket is gyártottak nyugati exportra. A nagy szakértelmet igénylő férfi félcipők gyártása – a magasan kvalifikált szakemberek, egy kiváló cipésznemzedék nyugdíjba vonulásával – egyre több nehézséget okozott. A szövetkezet – a papucspiac telítődése miatt – 1971-ben profilváltásra kényszerült: a vezetés bőr alapanyagú női félcipők és női szandálok gyártása mellett döntött, a varrott technológiát a ragasztás váltotta fel. Az átmenet nagyon nehéz időszakot, mintegy három-négy útkereső évet hozott a szövetkezet számára. A kis szériák, a modellek nagy száma (1972-ben 18 féle terméket gyártottak; előfordult, hogy egy 100 ezres nagyságú széria 103 modellből tevődött össze), kooperációs nehézségek, minőségi problémák, rendeléshiány, a technológiák kiforratlansága, az elfekvő készletek nagysága 1973-ra válsághelyzetet, likviditási nehézséget okozott. 1971. máj. 5-én a szekszárdi szövetkezettől visszatért a lábbeli javító és méret utáni cipőkészítő részleg. 1972. júl. 1-jével az 1964-ben átvett szekszárdi részleget visszaadták a Kövendi Sándor Cipész Szövetkezetnek, mely 1,6 millió forintos fizetési kötelezettséggel járt. Az 1960-as évek közepétől használták – de csak 1982. jún. 3-án jegyeztették be – a BONY védjegyet, mely a céget és gyártmányait könnyen azonosíthatóvá tette. Nevüket 1972. jan. 1-jétől BONY Cipőipari Szövetkezetre változtatták. A termékprofil az évtized közepére tisztult le ragasztott női divatszandálok, női

félcipők és női divatcsizmák gyártására. A termelés intenzitásának növelésére, a piaci igényeknek megfelelő termékek gyártására 1974–75-ben 4,3 millió forintért közel 60 korszerű célgépet vásároltak, melyhez nagy segítséget jelentett a KISZÖV Tolna Megyei Szövetsége által nyújtott 1.650.000 forintos támogatás. Négymillió forintért új üzemcsarnokot építettek, melyet 1977. ápr. 29-én adtak át rendeltetésének. A termelési folyamatot a gyártástechnológiai követelményeknek megfelelően átszervezték. 650 m² alapterületű vasvázas raktár felépítésével kiváltották a város több pontján bérelt szükségraktárakat. 1976-tól három éven keresztül évi mintegy 75 ezer forinttal támogatták az új művelődési központ építését, később hozzájárultak a tanuszoda majd a kórház építési költségeihez is. 1979-ben – mintegy 7 millió forintért vásárolt – új gépekkel cserélték le elavult gépparkjukat. Az 1970. évi, közel 56 millió forintos termelésük 1976-ra 71 millióra nőtt, miközben 429 fős összlétszámuk 291-re csökkent. Míg 1961-ben 76.974 pár lábbelit gyártottak, 1976-ban 314.555 párat. 1976-ban tértek át az ún. „kaliforniai slip" eljárásra, mely a ragasztott szandál gyártásának egy korszerűbb változata volt. Az MSZMP Tolna Megyei Bizottságának kezdeményezésére 1978. jan. 1-jével a bonyhádi és a szekszárdi cipész szövetkezet BONY – Kövendi Sándor Tolna Megyei Cipőipari Szövetkezet néven egyesült, melynek központja Bonyhád lett. Bonyhádi, szekszárdi és paksi telephelyükön jobbára lábbeligyártás folyt, a tolnai részleg – mely 1982. jan. 1-jével kivált a szövetkezetből – gumi aprócikkek gyártásával foglalkozott. Tolna megyében mintegy húsz településen foglalkoztattak cipőjavító, garanciális javítást végző, valamint méretes és ortopéd cipőt készítő részlegeket. Létszámuk az egyesüléskor 720 főt tett ki. Az összevonás miatt kibővített irányító apparátus munkahelyének kialakítására megvásárolták a Vörösmarty tér 23. sz. házat. 1980-ban új fejezet nyílt a szövetkezet életében: a Hungarocoop Külkereskedelmi Vállalat közvetítésével megkezdődött a Salamander-kooperáció előkészítése. Az NSZK-beli Salamander Aktiengesellschaft (AG) – az egyik legnagyobb európai cipőgyártó vállalat – szakembereinek, vezetőinek első bonyhádi látogatására 1980 őszén került sor. Az ezt követő tárgyalások eredményeként 1981. febr. 11-én a kornwestheimi központban ötéves, okt. 1-jétől 1986. szept. 30-áig szóló kooperációs bérmunkaszerződést kötöttek magas minőségű, ragasztott talprögzítésű lábbelik (jobbára férfi, női divatcsizma; férfi, női szandál; női félcipő) gyártására. A bonyhádi telephelyen októberben egy futószalagon, egy műszakban megindult termelés 1982 áprilisában kétszalagosra bővült. A rendelő cég biztosította a gépeket (mintegy 120 db-ot), az alap- és kellékanyagokat, a technológiát, a modellt, a dolgozók betanítását és a termékek eladását. A Salamander megjelenésével új gyártási kultúra honosodott meg Bonyhádon a minőség, a szervezettség, a határidők tekintetében magasabb igénnyel és gyakorlattal. Az induláskori napi 500 pár termelési kapacitást 1984-re 1600 párra növelték.

1982-ben 181.729, 1983-ban 257.623 pár utcai cipőt gyártottak Salamander rendelésre. A szűk felsőrészkészítő kapacitás feloldására Tevelen 1982-ben 25 fős tűződei részleget létesítettek. 1986-ban szakcsoportok alakultak az igényesebb kézi munka otthoni elvégzésére. A rubelelszámolású, szocialista országokba irányuló gyártást áthelyezték a szekszárdi és a paksi telephelyre. A szövetkezet ebben az időszakban termékeinek mintegy 98%-át exportálta. 1982-ben lebontották az utcafronti irodaházat, melynek helyén új, a szövetkezet helyzetét reprezentáló irodát, szociális blokkot, étkezdét, klubhelyiséget és bemutatótermet magában foglaló központot létesítettek. A 26.567.000 forintba kerülő, 1845 m² területű épületet 1985-ben adták át rendeltetésének. 1985-ben Szelesi László Lafferthon Ernő váltotta az elnöki székben. Ez év decemberében gyártották le az egymilliomodik Salamander rendelésű lábbelit. 1986-ban újabb ötéves kooperációs szerződést kötöttek partnerükkel.

A kedvezőbb jövedelemszabályozás miatt 1988-ban kisszövetkezetté alakultak, nevük BONY Cipőipari Kisszövetkezetre változott. A három telephely (Bonyhád, Szekszárd, Paks) termelése ez évben 792.420 pár lábbeli volt. 1989. nov. 14-én a müncheni székhelyű, német tulajdonú A.K.T. GmbH-val társulva létrehozták a Bonsa Cipőipari Kft.-t, melyben a kisszövetkezet 69%-os tulajdonrésszel, 17,3 millió forint törzsbetéttel vett részt. A termelését 1990. jan. 1-jén megindító kft. a szövetkezet 692 dolgozóját alkalmazta. Ezzel a cipőipari szövetkezet befejezte közel harmincéves termelő tevékenységét, BONY Szolgáltató Szövetkezetté alakult át, fő tevékenysége ingatlanainak bérbeadására, majd értékesítésére irányult. Az üzemépületeket 1990-től a Bonsa Kft., 1996-tól a Sabona Kft., 2004-től 2008-ig a Mebona Bőripari Kft. bérelte lábbelik gyártásához. A bonyhádi telephely induláskori, 1960-ban 600.000 forintot érő ingatlanvagyona 1992-re 55.600.000 forint forgalmi értékűvé gyarapodott. A szövetkezet 1992-ben a Bonsa Kft.-ben lévő 17,3 millió forintos üzletrészét eladta a Salamander AG-nak, 142.644.000 forint értékű vagyonát pedig 730 tagja részére nevesítette. Az elnöki pozíciót 1996-tól Lukács Béla, 2011-től Rein Lászlóné foglalta el. 1995-ben a BONY Szolgáltató Szövetkezet 77.383.000 forintért egy 2088 m² alapterületű könnyűszerkezetes üzemcsarnokot építtetett, mely lehetővé tette a napi mintegy 2500 páras termelő kapacitás ezer párral történő megnövelését.

Az új irodaház (Fotó: Kirchné Máté Réka)

2001-től a Salamander AG folyamatosan csökkentette rendelését, mígnem 2003 végén teljesen kivonult Bonyhádról. Kivonulásával párhuzamosan a BONY Szolgáltató Szövetkezet vidéki (Paks, Szekszárd, Tevel) telepeit értékesítette, az 1995-ben épített üzemcsarnokot a Bonyhádi Petőfi Sándor Evangélikus Gimnázium vásárolta meg 2009-ben Atlétikai Centrum létrehozására. Az utolsó ingatlaneladást követően a szövetkezet végelszámolással fog megszűnni.

(Steib György)

Bonyhádi Cipőgyári Dalkör: a cipőgyár anyagi és erkölcsi támogatásával létrejött egyesület. A dalkör 1938. ápr. 28-án tartott alakuló közgyűlésén Pétermann Jakab gyártulajdonost választották meg elnöknek. Az ügyvezető elnök Teleky István cipész, a karnagy Schnell József nyugalmazott kántortanító lett. Alapszabályuk szerint a dalárda célja többek között *„a magyar dalművészet ápolása, a karéneklés, zenei oktatás és karirodalom fejlesztése és ezen a révén a magyar kultúra és nemzeti eszme előmozdítása."* A férfikar létszáma 30-40 fő között mozgott. Egyenruhát és egyensapkát kaptak. Jún. 5-ei első fellépésük alkalmával többek között Schubert: *Mily szép az éj*, Lavotta: *Reményhez* és Révffy: *Barcarola* c. művét énekelték. Működésüket széles körben támogatták pártoló és tiszteletbeli tagok, akikkel az egyesület létszáma mintegy 350 fő volt. Helyi és környékbeli fellépéseiken versmondók, rövid színpadi produkciók is helyet kaptak. 1939. június 24–25-én részt vettek a kassai dalos ünnepen, melyen 172 kórus szerepelt. Ezüstserleggel és a város díszes plakettjével térhettek haza. 1948-ban beléptek a Magyar Dalos Egyesületek Országos Szövetségébe. Ekkor módosított alapszabályuk szerint *„Az egyesület célja a karéneklés ápolása és ezáltal a magyar zenekultúra demokratikus szellemben való fejlesztése, különösen a munkás-dalkultúra színvonalának emelése."* Karnagyuk ebben az időben Kiss B. József református tanító. Volt zongorájuk, harmóniumuk és 500 könyvük. Annak dacára, hogy működésükben sem politikai, sem ideológiai kifogást nem találtak, az egyesület felülvizsgálatának következményeként a belügyminisztérium visszavonta működési engedélyüket. A nyilvántartásból való törlés

(1951. aug. 8.) indoklása szerint az egyesület *„működését önként beszüntette és tagjai a szakszervezet keretében fejtenek ki kulturális tevékenységet.”*

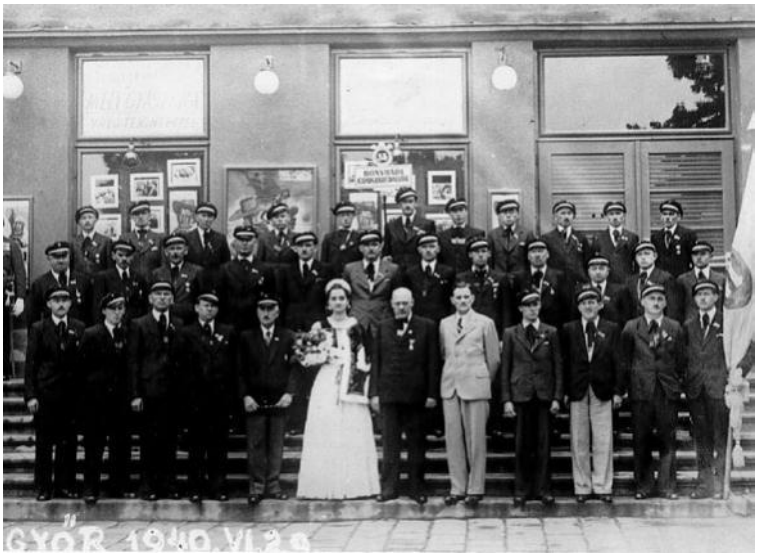

A dalárda 1940. évi győri fellépésekor készült kép első sorának közepén: Glaser Erzsébet, Pétermann Jakab és Glaser Gyula (Steib György)

Bonyhádi Cipőgyári Sportkör: a cipőgyár által fenntartott egyesület az 1959. okt. 14-én tartott alakuló közgyűléssel jött létre. Közvetlen előzménye a BMTE – a község sportkörének – megszűnése, valamint a zománcgyár sportkörének (vasas) megalakulása volt. Elnökének Brückner Jánost választották, akit 1960-ban Horváth Elemér, majd a sportkör két kiemelkedő személyisége: 1962-től Csillag János, 1969-től pedig Ábrahám János követett. Az egyesület neve 1973-ban Bonyhádi Botond Sportkörre változott. A hosszabb-rövidebb ideig működtetett sokféle szakosztály közül a kézilabda, a kosárlabda, a súlyemelés és a természetbarát eredményessége emelkedett ki. Zömmel diákokat foglalkoztattak. A labdarúgó-szakosztály élére Steib Antal került, őt Antal Géza követte, a csapat edzője Sásdi János lett. A csapatot a járási másodosztályú bajnokságba nevezték. 1962-től a megyei másodosztályú bajnokságban szerepelhettek, de 1963-ban már törölték a csapatot a bajnokságból, mert létszámhiány miatt nem tudtak a mérkőzésekre kiállni. A játékosok stoplis futballcipőit a gyár tanműhelyében készítették. Az 1960-ban létesült tekeszakosztály a járási kisgolyós, 1964-től a megyei nagygolyós bajnokságban szerepelt. Nem rendelkeztek az előírásoknak megfelelő versenypályával, ezért fennállásuk csak néhány évig tartott. Az asztalitenisz-szakosztályt és egyben a csapat edzéseit Hesz János vezette. A járási bajnokságban indultak, működésük jobbára tömegsportjellegű volt. A kosárlabda-szakosztály a bonyhádi gépállomás sportegyesülete (MEDOSZ) női kosárlabdacsapatának átvételével alakult. A szakosztály élére Kovács Anna került, a csapat edzője Bajor László volt, az edzéseket és a mérkőzéseket a gimnázium tornatermében tartották.

A női kosárlabdacsapat 1979-ben. Balról, álló sor: Erb Etelka, Jankovics Mária, Eszterbauer Julianna, Vanya Gabriella, Fetzer Mónika, Ábrahám János edző; guggolnak: Deichsler Margit, Tamás Ilona, Vercse Zsuzsanna, Incze Valéria, Falvai Mária.

Az összevont területi bajnokságban szereplő együttes 1960-ban elért második helyezésével megküzdhetett az NB II.-be való feljutásért. Az osztályozómérkőzéseken alulmaradtak, így 1961-től a megyei bajnokságban vettek részt. 1965-ben megnyerték a megyei

MNK döntőt, ezzel a csapat az országos elődöntőbe került. 1967-ben megnyerték a megyei bajnokságot, de az NB II.-be történő feljutás ekkor sem sikerült. Az edzői irányítást 1968-ban Fetzer Ferenc, 1971-ben Ábrahám János vette át. 1970-ben NB III.-as besorolást nyertek. 1971-ben az egyesület a vasas sportkörtől átvette az NB III.-ban játszó férfi csapat szerepeltetését. 1977-ben a női csapat – megnyerve az osztályozót – bejutott az NB II.-be. Az idényre való felkészülést szolgálta az egyesület által 1979-tól szervezett nemzetközi Botond-kupa-torna. 1960-ban kispályás női kézilabdacsapat alakult, mely 1961-ben a megyei szabadtéri bajnokságban kezdte meg szereplését. Az edzéseket kezdetben Bajor László, később Kaszab Lajos, majd Nyisztor Albert vezette, az intézői feladatokat Tauth Tibor látta el. 1975-ben második helyezést értek el. A csapatból került ki az 1974. és 1975. évi bajnokság női gólkirálya, Sólya Zsuzsanna, 1977-ben pedig 120 góllal Sólya Erzsébet. 1979-ben a megyei „B" bajnokságban indultak, melyet megnyertek.

A női kézilabdacsapat 1961-ben. Balról, álló sor: Pintér Éva, Fertő Mária, Bőte Ágnes, Csillag János elnök, Kincses Edit, Deér Emma, Vonák Erzsébet; guggolnak: Tusa Mária, Molnár Erzsébet, Szániel Mária.

1963-ban férfi csapatot is szerveztek, mely 1964-ben a megyei másod-, 1965-től az első osztályban szerepelt. A csapat tagja, Csiki József több alkalommal is megyei gólkirály lett. Edzőjük kezdetben Kozma István, 1966-tól Kaszab Lajos volt. Az egyesület vezetése – létszámproblémák, az utánpótlás elmaradása miatt – az 1970. évi bajnokság végén a férfi, az 1979. évi bajnokság végén pedig a női csapat megszüntetéséről döntött.

A férfi kézilabdacsapat 1965-ben. Balról, hátsó sor: Bodzási István, Szőts Antal, Barabás Árpád, Farkas László, Váczi István, Lórencz István, Käsler György, Deér András; első sor: Tauth Tibor intéző, Schwarcz Márton, Tóth Endre, Nyisztor Albert, Kozma István edző.

Csillag János irányítása mellett 1961-ben kelt életre a cipőgyár úszószakosztálya. A községi strandfürdőben úszásoktatást, kezdetben háziversenyeket szerveztek. 1961-ben és 1967-ben a Tolna Megyei Úszószövetség Bonyhádon rendezte meg a megye újonc és serdülő úszóinak seregszemléjét, melynek lebonyolításában a sportkör nagy szerepet vállalt.

Úszócsoport egy szászvári verseny alkalmából az 1960-as évek közepe táján. Balról, álló sor: Farkas László, Csillag János elnök, Németh Lídia gazdasági vezető, Boross Géza edző, a buszvezető; guggolnak: Tauth József, Horeczky Ferenc, Berkner József, Lenger Ferenc, Barabás Árpád.

Rendszeressé váltak a szászvári, szekszárdi és dombóvári úszókkal történő úttörő, serdülő és ifjúsági korosztályos versenyek, melyeken sok tehetség tűnt fel. A nyári időszakokban 35-40 versenyzővel foglalkoztak. Reggel 7–9 óra között úszásoktatást, este

7–8 óra között edzést tartottak. A mintegy hat évig működő úszószakosztályban a szakmai munkát Boross Géza, majd Berkner József úszómester, valamint Horeczky Ferenc irányította. 1961-ben mintegy 25 fővel kezdte meg működését a természetjáró-szakosztály. Vezetője Tisza Béla volt. Évente 6-7 túrát szerveztek, és részt vettek az évente megrendezett Bőrös Természetjárók Országos Találkozóján. 1968-ban a szakosztály kivált az egyesületből és szakszervezeti irányítás alatt, tömegsport jelleggel folytatta tevékenységét. 1969-ben Dobler László vezetésével, 10-12 versenyzővel súlyemelő-szakosztály kezdte meg működését. Az edzői teendőket Dobler László látta el, később a kezdőkkel Palkó László foglalkozott. Kezdetben bemutatókat, barátságos versenyeket rendeztek, több ízben összemérték erejüket a szekszárdi súlyemelőkkel. Rendszeresen részt vettek a Tolna Megyei Súlyemelő Szövetség által rendezett felmérő versenyeken, melyeken tehetséges serdülő és ifjúsági korú versenyzők tűntek fel, így Rabatin Attila, Wugrik László, Miklós Mihály, Kerekes István, Dani Márton. 1971-ben szekszárdi, bátaszéki és szedresi súlyemelők részvételével megrendezték az ifjúsági versenyzők megyei seregszemléjét. 1972. nov. 5-én a bonyhádi sportpályán tartották a megyei felmérő versenyt. 1974-ben részt vettek az első ízben kiírt megyei bajnokságban. Edzéseiket iskolai tornatermekben, a sportpályán tartották a Budai Nagy Antal utcában társadalmi munkával felépített saját csarnokuk elkészültéig (1978). Az egyesület 1961-től a téli időszakban több éven át a Járási Testnevelési és Sporttanáccsal közösen sportakadémiai előadásokat, sportbemutatókat rendezett a gyár kultúrotthonában. Támogatták a tömegsportot, mely elsősorban házi asztalitenisz- és sakkbajnokság rendezésében, a szpartakiádokon és a Kilián Testnevelési Mozgalomban való részvételben nyilvánult meg. Anyagi támogatást nyújtottak a gimnázium atlétáinak és tornászainak (edző: Boros Dezső), akik ennek fejében az egyesület képviseletében versenyeztek. A sportkör 1977-ben 417 tagot számlált, öt edzőt foglalkoztatott. 1981. jan. 29-én szűnt meg, az akkor alakult városi sportkörbe (BMSC) történő beolvadással. (Steib György)

Bonyhádi Dalárda: Bonyhád jelentős kórustörténetének első együttese 1872. nov. 1-jén alakult. Az 1873-ban készült alapszabályok szerinti célja *„a dal művelése, s ez által a társas élet előmozdítása”* volt. Működő tag lehetett *„minden zenetudó, kit a karmester a felvétel előtt megvizsgál, ha annak zeneképessége már ismeretes nem volna.”* Az egylet elnöke Kramoliny József, a kezdetben 14-16 tagú férfikórus karnagya Hoffer István, majd Müller József kántortanító volt. A mintegy 50 pártoló tag anyagi segítsége biztosította működésük fedezetét. 1873-ban már bemutatkoztak a bonyhádi közönségnek a szekszárdi és pécsi dalárdák vendégszereplésével. 1876-ban részt vettek a szegedi országos dalosversenyen, ahol 5. helyezést értek el, nagy ezüst babérkoszorút nyertek. 1878-ban Müller karnagy két szerzeményével köszöntötték Perczel Dezsőt esküvője alkalmával a katolikus templomban, amiért a jelen lévő Dulánszky Nándor pécsi megyés püspöktől fejenként 50 Ft jutalmat kaptak. Még az évben részt vettek a szekszárdi „dalárösszejövetelen”, s – a korabeli tudósító szerint – *„már az első megjelenésük igen kedvező benyomást keltett. A kék fövegtoll, a hasonló színű mellszalag igen jól illett a szinte kékselyemből készült s a szegedi országos dalversenyen nyert ezüst babérkoszorúval ékített zászlóhoz. (…) kitűnt a Bonyhádi Dalárda Abt »Vineta«-jában a gyönyörű crescendó és dekrescendóival.”* 1879-ben tartották zászlóavató ünnepségüket, melyen a pécsi, a bátaszéki és a szekszárdi dalárda tagjai is részt vettek. 1886-ban versenyen kívül szerepeltek a pécsi országos dalversenyen. Rendszeresen felléptek a Kaszinókertben, jótékony célú táncestélyeken. Magyarul és németül énekeltek, repertoárjuk a népdaloktól a klasszikus kórusművekig terjedt, énekelték karnagyaik szerzeményeit is. Műsoraikon vendégzenekarok, szóló zeneszámok, versek is szerepeltek. Az 1906-ban Müller József kántortanító vezetésével, mintegy 50 taggal megújult dalárda 1912 táján bomlott fel. A szép múltú együttes emléktárgyait a képviselő-testület megőrzésre átvette, hogy átadhassa egy utód dalárdának. (Steib György)

Bonyhádi (Devald) Márton (*1917. máj. 2. Bonyhád, †1998. márc. 3. Bonyhád):

működő bűvész és színjátszó. A bonyhádi kultúrélet jelentős alakja. A helyi evangélikus elemi népiskola elvégzését követően segédmunkás lett. Serdülőkorában – amatőr artista édesapja nyomdokain – figyelme a cirkusz, az artisták világa felé fordult. Vándorkomédiásokkal, vándorcirkusszal szerződve kabaréjelenetekben lépett fel, a porondon segédkezett. A bűvészkedéssel ifjúkorában először egy könyv leírásaiból, majd 1945 után Danieli bűvész asszisztenseként ismerkedett meg. A cipőgyárban segédmunkásként (kézbesítő) dolgozott, miközben rendszeressé váltak fellépései a járási kultúrotthonban. Konferansziéival, kabarédarabok, színdarabok szereplőjeként meghatározó alakjává vált a bonyhádi színjátszásnak. Az életbölcsességeket hirdető bohóc és a fanyar humorista voltak színpadi karakterének építőelemei. Szerepelt *A Faun*ban, a *János vitéz*ben, a *Mézeskalács*ban. Egyik alapítója volt a neves bonyhádi bábszínháznak, ötleteivel és időnkénti szereplésével segítette a működését. Lelkes patrónusa, mintegy szellemi vezetője volt a művelődési házban működő cigány kultúrcsoportnak. Helytörténész vénája mutatkozott meg, amikor gyűjteni kezdte a régi völgységi néprajzi tárgyakat, szerszámokat, iratokat, kézműves alkotásokat. Egyik megteremtője volt a Bonyhádi Tájmúzeumnak, az 1987-ben megnyílt Völgységi Múzeum egyik előkészítőjét tisztelhetjük benne. Gyűjtötte a bonyhádi színjátszás képi és írott emlékeit. Verseket írt, és fába égetett képeket készített. Erős hazaszeretete és a náci ideológia elvetése vitte a Hűséggel a Hazához mozgalomba. 1946-ban evangélikusból katolikus hitre tért. Felesége Tamás Éva volt, házasságuk gyermektelen maradt. (Steib György)

Bonyhádi Építőipari Kisipari Termelőszövetkezet: lásd **építőipari szövetkezet**

Bonyhádi Evangélikus Gyűjtemény: 2006. aug. 31-én alapította a Bonyhádi Petőfi Sándor Evangélikus Gimnázium és Kollégium tantestülete. A gyűjtemény célja és feladata: az iskola régi könyveinek tárolása, ápolása, a gimnázium dokumentációs anyagának szakszerű elhelyezése, a Bonyhádi Öregdiák Szövetség (BÖSZ) dokumentumainak őrzése, kutatási lehetőség biztosítása. Saját kiadványa a Bonyhádi Evangélikus Füzetek. Alapításkor a korábbi tápintézet épületében (Kossuth L. u. 9.) került elhelyezésre, elsősorban dokumentációs központként. 2007. máj. 19-én, a XXIV. BÖSZ találkozón a szomszédos teremben megnyílt az iskolatörténeti kiállítás, emléket állítva a gimnázium 200 éves működésének. 2008. szept. 25-én került mai állandó helyére, a régi algimnázium épületébe (Bajcsy-Zs. u. 38), ahol az egyik teremben a régi könyvtár, a másikban az iskolatörténeti kiállítás került elhelyezésre. Tárgyi anyaga mintegy 3000 régi könyv a XV. századtól kezdve, melynek alapját a sárszentlőrinci algimnázium, a bonyhádi algimnázium és a Petőfi Sándor önképzőkör könyvtára szolgáltatta, valamint iskolatörténeti tárgyak, öregdiákok adományai és fotók. (Fotó: Kirchné Máté Réka) (Nagy István)

Bonyhádi Festő és Mázoló Kisipari Termelőszövetkezet: a Bonyhádi Építőipari Kisipari Termelőszövetkezet ötfős festő és mázoló részlege 1960. nov. 1-jén önálló szövetkezetet alapított. Nov. 8-án használatra kiutalták részükre a Perczel M. u. 36. sz. épületet, melyet – az ottani autószerelő műhely kései kiköltöztetése miatt – csak dec. 1-jén foglalhattak el. Gugán Lajos elnökletével dec. 3-án kezdték meg tevékenységüket, helyben és vidéken végeztek szakipari munkákat. 1964. febr. 1-jén beolvadtak a Szek-

szárdi Festő és Mázoló Ktsz-be, így önálló tevékenységük megszűnt. (Steib György)

Bonyhádi Földművesszövetkezet: a Bonyhádra telepített bukovinai székelyek 1945. jún. 10-én szövetkezetet alapítottak, mely elsősorban érdekvédelmi feladatokat látott el, és a Bonyhádon székelő Völgységi Telepesek Központi Szövetkezete felügyelete alá tartozott. A földműves-szövetkezeti mozgalom jogi és szervezeti kereteit a földművelésügyi miniszter 1945. évi 131.000 sz. rendelete teremtette meg, mely előírta a szövetkezetek kereskedelmi törvény szerinti átszervezését, cégbírósági bejegyeztetését, földműves-szövetkezetté történő átalakítását. A bonyhádi szövetkezet 1946. aug. 4-én alakult át, és 350 taggal – gazdasági feladatok elvégzésére – létrehozták a Bonyhádi Földművesszövetkezetet. Elnöke Szigethy Béla lett, akit hamarosan Pék Gáspár követett. Központjukat kezdetben a Sztálin (ma Szabadság) tér 2. sz. alatti Honig-házban (ma Völgységi Múzeum) rendezték be, 1947-ben átköltöztek a II. Rákóczi F. u. 6. sz. alatti Davidovics-kereskedőházba. A szövetkezet – demokratikus önkormányzat keretében – a tagok vagyoni hozzájárulásával és személyes közreműködésével, valamint a Tolna Vármegyei Földhivatal által juttatott termelőeszközökkel kezdte meg tevékenységét. Eszközeik kezdetben elkobzott német és elhagyott vagy elárvult német, ill. zsidó vagyontárgyakból álltak. Kezdeti éveiket az útkeresés jellemezte: olyan üzemek kiutalását kérvényezték, melyek működtetéséhez szakemberrel rendelkeztek. 1946-ban bérleti hasznosításra megkapták a II. Rákóczi F. u. 20. sz. alatti Baumgartner Ferenc-féle, szerszámgépekkel jól felszerelt gépjavító műhelyt, a 83. sz. alatti Becker Konrád-féle gyapjúkártoló és fonó-, a 40. sz. alatti szövő és kötő-, a 18. sz. alatti fűrészüzemet, egy asztalosműhelyt, húsz katasztrális hold földet, továbbá 38 traktort és 6 cséplőgépet. Mivel iparjogosítvánnyal nem rendelkeztek, nagy küzdelmet folytattak a jogosulatlan iparűzés miatt a műhelyeket időnként bezáró hatósággal. 1947. okt. 27-ei közgyűlésükön újjáalakulásukról határoztak Bonyhád és Vidéke Körzeti Földművesszövetkezet néven. A rendkívüli dinamikával és találékonysággal működtetett szövetkezet gazdálkodása alapvetően három pillérre támaszkodott: a kereskedelmi, a felvásárlási és az ipari üzemágra. A fokozatosan kiépített kiskereskedelmi üzlethálózat a szövetkezet alaptevékenységét képezte. Kiutalták részükre a Davidovics testvérek gazdátlanná vált üzletét (II. Rákóczi F. u. 6.), melyben vegyesárun kívül főleg mezőgazdasági- és textilcikkeket forgalmaztak. 1948-ban megkapták a Jászberényi (Jung)-féle vízimalmot (külterület 6.), 1949-ben elnyerték a Szent Imre herceg utcai volt Englman-üzlet bérletét. Decemberben a II. Rákóczi F. u. 25. sz. alatt kocsmát, éttermet (Rákóczi étterem), Börzsönyben fióküzletet nyitottak. A felvásárlási üzemág a gazdákkal kötött termelési szerződésen alapult. A felvásárolt mezőgazdasági terményeket és termékeket elraktározták, saját üzletükben árusították vagy továbbadták ipari felhasználóknak, kereskedelmi cégeknek. 1949-ben használt teherautót vásároltak, ez évben vették fel ügykörükbe a haszonállat-kereskedést. 1949-ben gazdálkodásukban váltásra kényszerültek. A malmot be kellett zárniuk, a traktorokat és a cséplőgépeket át kellett adniuk a bonyhádi gépállomásnak, a gépjavító műhely berendezését és felszerelését a szekszárdi mezőgazdasági gépüzemnek. A szövő- és kártolóüzem termelőeszközei használhatatlanokká váltak, működtetésükkel felhagytak. 1950-ben tejüzemet létesítettek Bonyhádon és Börzsönyben, átvették a Schneider-malom darálójának a kezelését. Gazdálkodásra termelőszövetkezeti csoportot alakítottak, mely 1950. ápr. 15-én jött létre 15 taggal, 105 katasztrális hold földdel, de csak néhány évig működött. A krónikus húshiány enyhítésére 1951-ben sertéstenyésztéssel és -hízlalással kezdtek foglalkozni. Bekapcsolódtak a selyemhernyó-tenyésztésbe. Olajcsere-, műtrágyaelosztó-, zsírgyűjtő telepet létesítettek. A növényi olajgyárak részére begyűjtött napraforgómag értékét olajjal egyenlítették ki. Begyűjtötték a hulladék zsiradékokat, ebből szappan készítésére szerződést kötöttek gyártó vállalatokkal. Megkezdték a gyógynövénygyűjtést. Ipari üzemág létesült tartósítóüzem (káposzta-, uborka-, paprika-, paradicsomsavanyító), pékségek (1951), szikvízüzemek (1952), szeszfőzde (1953) átvételével, működtetésével. Rendkívüli ütemben fejlesztették kiskereskedelmi üzletháló-

zatukat, az üzleteket sorszámmal tartották nyilván. Helyben és a környező falvakban, illetve Szekszárdon és Budapesten is (Tolbuhin körúti vásárcsarnok) piaci árusítóhelyeket állítottak fel. Vásározó részleget létesítettek (1953), mozgóárus járta a vidéket, árut vitt az aratómunkásoknak. Három jégvermet tartottak az ital- és hentesboltok áruinak hűtését szolgáló jég tárolására. Kiemelt feladatuk volt a környező bányászfalvak áruellátása. 1954-től boltjaikban jutalékos bérezést vezettek be a forgalom ösztönzésére. Motorkerékpárt vettek a felvásárláshoz, a szódavizet lovas kocsival házhoz szállították. A vezetői poszton Pék Gáspárt Molnár Ferenc, majd Guzorán Gáspár, Kelemen Imre, 1952-től Néma Miklós, 1953-tól János Jeromos, Kovács János, 1955-től Ferencz Imre, 1980-tól Schwarcz Márton követte. Főkönyvelőként Erdélyi Imrét, majd Bereczky Jánost, Demeter Tibort, 1956-tól Rein Konrádot, 1963-tól Stoll Lászlót foglalkoztatták. Az 1950-es évek közepére a szövetkezet újból megerősödött, gazdálkodása megszilárdult, kiterjedt fiókhálózatot építettek ki. Bonyhádon – többek között – hentes-, vas-műszaki-, textil-, ruházati-, bútor-, cipő-, mezőgazdasági eszköz-, maradék-, rövid és kötöttáru-, élelmiszer és csemege-, zöldség és gyümölcs-, valamint könyvesboltot működtettek, 1971-ben létrehozták az Etelka vendéglőt (Perczel M. u. 56.). A szocialista rendszer által létrehozott állami vállalatok térhódítása, a tevékenységi körök folytonos módosítása gyengítették a szövetkezet pozícióit. 1953-ban a Tejipari Vállalat részére át kellett adniuk a tejgyűjtő hálózatot, a Bonyhádi Sütőipari Vállalatnak a pékségeket, 1954-ben a Terményforgalmi Vállalatnak a kötelező beszolgáltatású termények begyűjtési, raktározási feladatát. A felvásárlás a szabadpiacon értékesíthető termékekre szűkült le. 1953-ban a környező településeken működő földműves-szövetkezeteket beolvasztották a bonyhádi egységbe – közel a fél járásra kiterjedő hálózattal a megye legnagyobb szövetkezetévé váltak. 1954-ben a szövetkezetre terhelték az iparvidék zöldség- és gyümölcsellátását. 1956-ban új szolgáltatást indítottak: háztartási gépek és -eszközök (mosógép, húsdaráló, hurkatöltő, permetező, porszívó, disznóperzselő, disznóforrázó teknő stb.) kölcsönzését. A szövetkezet 1956 végén mintegy 1700 taggal, öt településen (Bonyhád, Majos, Kismányok, Nagymányok, Váralja) 28 üzlettel, öt italbolttal, öt szikvízüzemmel, egy szeszfőzdével rendelkezett. Forgalma 1956-ban 41, 1960-ban 60,6 millió forintot, nyeresége 458.833, illetve 1.762.840 forintot tett ki, vagyona 1959. dec. 31-én 13,4 millió forint volt. 1955-ben felhagytak a piaci árusítással, 1956-ban a veszteséges sertéstenyésztéssel, 1957-ben a tartósítással. Az 1950-es évek közepétől – az egyéni gazdálkodók összefogására, a háztáji lehetőségek kihasználására – önálló elszámolású szakcsoportokat szerveztek (nyúltenyésztő, méhész, libatömő, szőlő-gyümölcstermelő stb.), melyekkel vásárlási és segítségnyújtási megállapodást kötöttek. Az évtized végén cukor nagykereskedelmi elosztására szerződtek a Kaposvári Cukorgyárral. A közösség 1959-ben Kiváló Földművesszövetkezet kitüntetésben részesült, ez évben kezdték az üzleteket önkiszolgáló rendszerűvé átalakítani. 1960-ban néptánccsoportot alakítottak, 1967-től fő szponzorává váltak a Vörösmarty Mihály Járási Művelődési Ház Erkel Ferenc kórusának, anyagilag támogatták a Spartacus sportkört. 1959-ben a Perczel Mór Közgazdasági Szakközépiskolában önállóan működő iskolaszövetkezeti csoportot hoztak létre a tanulók, a nevelők ellátására (péksütemények, üdítőitalok, dohányáruk stb.). Önálló jogi személyként 1974-ig működtek, amikor boltegységként beolvadtak a szövetkezetbe, az iskolabolt 1981-ben szűnt meg. 1961. jún. 1-jei hatállyal újabb átrendeződés szenvedő alanyaivá váltak: a II. Rákóczi F. u. 6. sz. alatti, központi bolt kivételével a község belterületén lévő 13 nagy forgalmú iparcikk-, továbbá összes nagymányoki üzletüket át kellett adniuk a Tolna Megyei Népbolt Vállalatnak. Csak a község peremén tarthatták meg élelmiszerboltjaikat. Évi 40 millió forintos forgalmat, 43 dolgozót „vittek el", olyan nagy tekintélyű boltvezetők kerültek el a szövetkezettől, mint Hofmeister Lajos, Oszvald Antal vagy Fehérváry Gábor. Létszámuk 75 körülire apadt. A szövetkezet gazdálkodási stratégiája a vidék felé fordult. 1962. dec. 31. napjával a bonyhádi szövetkezetbe olvadt az aparhanti, a györei, a kakasdi, a mórágyi és a mőcsényi körzeti földművesszövetkezet. 1965-ben már 17 községben 40

kiskereskedelmi-, 20 vendéglátó-ipari egységet működtettek, 18 felvásárlási település volt, 10 ipari részleggel dolgoztak és foglalkoztattak egy szakbrigádot (kőműves, festő, villanyszerelő, asztalos) is. A szakbrigád vezetésével, a dolgozók társadalmi munkájával az 1960-as évek végén Harkányban üdülőt építettek. Bonyhádi, II. Rákóczi F. u. 6. szám alatti, 10-es számú központi boltjukat 1966-ban ABC-kisáruházzá fejlesztették. A nagy mennyiségben felvásárolt éticsigát Franciaországba exportálták. Az 1965 végén 6282 tagot számláló szövetkezet nyeresége az évben 1.541.200, 1966-ban 2.229.400 forint volt. Dolgozói létszámuk 180 fő körüli. 1967. febr. 26-ai közgyűlésükön a szövetkezet nevének megváltoztatásáról határoztak, mely

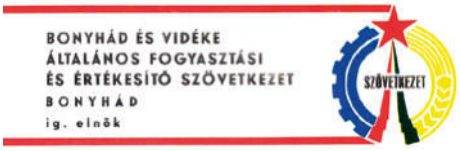

okt. 18-ától: Bonyhád és Vidéke Általános Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezet. (Az ÁFÉSZ megnevezés vált közismerté.) 1969. febr. 18-án a Széchenyi téren megnyitották élelmiszer-, iparcikk- és ruházati osztályból álló, mintegy tízmillió forint költségből megvalósult üzletüket, Bonyhád első nagyáruházát. A szövetkezet az 1970-es évek végére ért el tevékenysége csúcsára, mely magas színvonalat mintegy tíz éven át tartani is tudta. 1977. jan. 1-jével a teveli szövetkezet beolvadt a bonyhádiba, ezzel jól üzemelő téglagyár került a tulajdonába. Már szinte az egész járást behálózóan, Bonyhádon és a városkörnyék 23 községében 61 kiskereskedelmi bolttal (ebből Bonyhádon egy áruházban, a könyvesboltban és 15 vegyesélelmiszerboltban), 35 vendéglátó egységgel (ebből Bonyhádon két kisvendéglőben – Rákóczi, Etelka –, 4 italboltban és két borozóban), 31 felvásárlóhelyen, 10 szikvízüzemben, egy téglagyárban, 450 dolgozóval, 7000 körüli tagsággal végezte tevékenységét. 1977-ben, majd 1982-ben ABC-áruházat építtettek a Fáy-lakótelepen. 1984-től 1990-ig üzemeltették a lakótelepen megépült III. Sz. (később Széchenyi István) Általános Iskola konyháját. A Széchenyi téri nagyáruházat 1986–87-ben korszerűsítették, ahol 1991-től bérleményként magánkereskedők szakboltokat alakítottak ki.

Az ÁFÉSZ nagyáruháza a 1970-es években

1987. febr. 9-én nyitották meg a Széchenyi tér 17. sz. alatti, 670 m² alapterületű élelmiszer – a Gödör ABC – áruházat, 1989. febr. 16-án a Lenin (ma Szent Imre) u. 1. sz. alatti könyvesboltot. 1988. évi forgalmuk 528 millió forint volt, dolgozói létszámuk 500 fővel, taglétszámuk 7600 fővel érte el a csúcsot. Ellátási körzetük közel 33 ezer emberre terjedt ki. Az 1980-as években mintegy húszmillió forintos beruházással fejlesztették vidéki üzleteiket, elterjesztették a mélyhűtési technológiát, tízmillió forintot költöttek téglagyáruk korszerűsítésére. 400 ezer forinttal támogatták a tanuszoda felépítését, 300 ezerrel a kórházi rekonstrukciót, 120 ezerrel a postai távhívó állomás megvalósítását. A szövetkezet fejlődésében a törés 1991-ben következett be, az évben mindösszesze 419 ezer forint nyereséget értek el. Kiskereskedelmi forgalmukat megrendítette a csökkenő vásárlóerő, miközben megjelentek a multinacionális kereskedelmi cégek, nőtt a magánkereskedések száma és az infláció. Próbálkoztak akciókkal, közvetlen gyári beszerzéssel, az üzletek bérbeadásával, létszámcsökkentéssel (1990: 335, 1991: 282, 1992: 200, 1993: 158, 1997: 105 dolgozó), de az új körülmények között már nem találták helyüket. Működésüket jogszabályi változások is fékezték, gátolták. 1992-ben törvény rendelkezett a szövetkezetek átalakításáról, mely új alapszabály elfogadásával és cégbírósági bejegyzéssel zárult. A szövetkezet 122 millió forint értékű teljes vagyonának 70%-át (69.168.000 Ft) üzletrészek formájában a tagok részére nevesítették. 1992. évi gazdálkodásuk 40 millió forintos veszteséget ered-

ményezett. Életben maradásukat vagyonelemeik, épületeik értékesítése, bérbeadása biztosította. Ez lett a fő tevékenysége az 1993. júl. 14-én alapított BO-VI-COOP Kereskedelmi és Szolgáltató Kft.-nek, melyben a szövetkezet 19.900.000 forintos törzsbetéttel vett részt. Szabad pénzeszközeiket magántársaságokba (kft., rt.) fektették. 1996. máj. 18-án ünnepélyes küldöttgyűlésen emlékeztek meg a szövetkezet alapításának 50. évfordulójáról. 1999-ben a szövetkezetből 16.830.000 forint értékben 39 ingatlant (boltok, vendéglők, áruházak) vittek át (apportáltak) a BO-VI-COOP Kft-be. 1999. nov. 8-án létrehozták a BONYHÁD-COOP Kereskedelmi és Szolgáltató Zártkörűen Működő Részvénytársaságot, melybe a szövetkezet 7,5 millió forint értékű apportként bevitte II. Rákóczi F. utcai áruházát. 2000. okt. 3-án a BO-VI-COOP Kft. 36 millió forintos üzletrésszel beolvadt a részvénytársaságba. A szövetkezet létszáma két főre apadt, 74 dolgozója a részvénytársaság alkalmazottjává vált. 2000 októberétől a szövetkezet élelmiszer kiskereskedelme megszűnt, egyetlen kiskereskedelmi üzlete maradt, a könyvesbolt. 2000-ben a teveli téglagyárat – a szövetkezet jelentős részesedésével – korlátolt felelősségű társasággá alakították át (Tevel-Tégla Kft.). 2002-ben 10 millió, 2008-ban 60 millió forint veszteségük volt. 2008. dec. 11-én a küldöttgyűlés a szövetkezet felszámolásáról döntött. Az eljárás lefolytatásának befejeztével a Tolna Megyei Bíróság 2012. jan. 18. napjával a Bonyhád és Vidéke Általános Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezet gazdálkodó szervezetet megszüntette, és elrendelte a cégjegyzékből való törlését.

(Steib György)

Bonyhádi Futball Club (BFC): az 1996. máj. 15-ei alakuló közgyűlésen létrejött egyesület a megszűnt Bonyhádi Sportegyesület (BSE) labdarúgószakosztályát örökítette tovább. Az egyesület célja: a sportág művelése a Magyar Labdarúgó Szövetség által kiírt versenyeken, továbbá tömegsport lehetőségének biztosítása a klub által működtetett sportlétesítményeknél. Az egyesület színe piros-kék. A 22 alapító tag Szőts Bélát választotta meg elnöknek, őt 1997 őszén Barabás András követte. Serdülő, ifjúsági és felnőtt korosztályú csapattal bajnoki küzdelmekben, továbbá felkészítő- és emlékversenyeken vettek részt. A felnőtt gárda az NB III. Dráva-csoportjában szerepelt, játékos-edzője kezdetben Kiss János volt, 1997 nyarától Schlapp János, 1998 februárjától Lőrincz Antal. Az 1997–98-as szezont a 16. (utolsó) helyen zárták, mellyel kiestek az NB III.-ból. A Szakály–Agraco Sportegyesület a megyei I. osztályú labdarúgó-bajnokság megnyerésével jogot szerzett az NB III.-as szereplésre. Pályájuk és a kiszolgálólétesítmények alkalmatlansága miatt az egyesület – a BFC megkeresésére – felajánlotta Bonyhádnak az NB III.-as szereplés jogát. 1998. júl. 27-én tartott közgyűlésén a szakályi egyesület nevét Bonyhád Agraco Football Clubra változtatta, székhelyét Bonyhádra tette át. A Bonyhádi Városi Labdarúgó Szövetség a BFC szerepeltetését visszavonta a bajnoki küzdelemtől. A játékosok az agracohoz igazoltak, mellyel a BFC tényleges működése megszűnt. (A Tolna Megyei Bíróság a Bonyhádi Futball Clubot 2007-ben törölte a nyilvántartásból.) Az agraco társadalmi elnöke Dobos Ferenc (aki az egyesület főszponzora volt), ügyvezetője Árvai Ferenc, szakosztályvezetője Brenner György lett, szakmai irányítója Lanczki Gusztáv, 1999 augusztusától Teszler Vendel, 2001 februárjától Nagy Zoltán, októberétől Toma Árpád volt. 1999 nyarán Agraco-kupa néven villámtornát rendeztek nyolc csapat, köztük az NB I.-es Pécsi MFC részvételével. 2000-ben a Magyar Kupa megyei győztesei. Az 1999–2000-es idényben az NB III. Dráva-csoport ezüstérmesei, majd a kvalifikációs szakaszon elért második helyezéssel jogosultságot nyertek az NB II.-ben való szereplésre. A Dráva-csoportba, majd – az NB II.-es kvalifikációs szakaszt (a csonka szezont) ezüstérmesként zárva – 2000 novemberében a Nyugati (Hummel) csoportba nyertek besorolást. A 2000–01. évi bajnokságot a 8. helyen zárták. Az egyesület közel két évig (1999–2000) *Bonyhádi Sporthírek* címmel havilapot jelentetett meg Brenner György és Hunyadi István szerkesztésében. 2001 végén távozott a főszponzor, majd

2002 januárjában követte az elnök, a helyettese és a szakvezető. Távozott sok játékos is, a csapat szinte teljesen kicserélődött.

A Bonyhád Agraco FC 1999–2000-es idényének csapata, mely bejutott az NB II.-be. Balról, 1. sor: Dani Zoltán, Tálas Zoltán, Martinov Zsolt, Schwarczkopf Tamás, Vollár András, Farkas Balázs. 2. sor: Tóth Attila, Molnár László, Agócs János intéző, Teszler Vendel vezetőedző, Szőcs Imre pályaedző, Nagy Zoltán, Mészáros Zsolt. 3. sor: Brunner Attila, Pusztai Károly, Kovács László, Gergely Csaba, Schneider Gábor, Biliczki Zsolt. 4. sor: Brenner György szakosztályvezető, Dobos Ferenc elnök, Barabás András ügyvezető elnök, Arndt Ernő, a Baráti Kör elnöke.

Az egyesület nevét a 2001. szept. 12-ei közgyűlésen Bonyhád Völgység Labdarúgó Clubra (BVLC), színüket zöld-kékre (majd 2007. jan. 25-én piros-fehérre) változtatták. Elnöknek Barabás Andrást, alelnöknek Szolnoki Miklóst, ügyvezetőnek Varga Tibort választották meg. A szakvezető Incze Zoltán, 2002 őszén a játékos-edző László Antal, decemberben Kiss János lett. A válság következtében a 2001–02-es idényt az utolsó, 13. helyen zárták, ezzel kiestek az NB II.-ből, szereplésüket az NB III. Dráva-csoportjában folytatták. A kezdeti nehézséget követően (2002–03: 15., 2003–04: 8., 2004–05: 10. hely) a 2005–06-os évadban negyedikek, az ifjúsági csapat (edző: Köő László) ebben az évben az NB II.-es és NB III.-as csapatok részére rendezett bajnokság első helyezettje, valamint a 2009–10-es évadban a Tolna megyei I. osztály U19-es korosztály bajnoka lett. Az egyesület három korcsoportban (ifjúsági, serdülő, felnőtt) mintegy 200 versenyzőt foglalkoztatott. 2005-ben (majd 2015-ben is) a Budapest Honvédot látták vendégül a Magyar Kupában – mindkétszer alulmaradtak. Többszörös győztesei (2003, 2005, 2008, 2012, 2013) a januárban, Tolnán megrendezett előkészületi mérkőzéssorozatnak, a Váz-Bau Kupának. Az elnöki poszton 2003-tól Varga Tibort, 2007-től Fodor Zsoltot, 2008-tól Beréti Zsoltot, 2010-től Krähling Józsefet találjuk. 2008-ban lemondott Kiss János edző, helyét Hosnyánszki Zsolt, 2009-től Boros Attila, 2010-től Kniesz Mátyás, 2014-től Köllő Roland foglalta el. 2009-ben hírverő mérkőzésen fogadták a Ferencváros NB I.-es labdarúgócsapatát. A 2009-ben induló bajnokságot a Horfer Serleg megyei I. osztályban folytathatták, miután 13. helyezettként kiestek az NB III.-ból, majd második helyezettként visszakerültek. 2012–13-ban a nyolcadikak, de a bajnokság átszervezése miatt újból megyei első osztály a részük, ahol a 2013–14-es, majd a következő szezonban is bronzérmesek, a 2015–16-os szezonban pedig az aranyérmet vehették át. 2014-ben, 2015-ben és 2016-ban a BVLC nyerte a Bonyhádi Termálfürdőben megrendezett Fürdőolimpiát. Az egyesület korosztályos csapatai a Bozsik-programban, valamint a futsalbajnokságokon is részt vesznek, utóbbiban a 2015–16-as idénytől – Fazekas József edző irányításával – női labdarúgócsapatot is szerepeltetnek. 2013-tól az egyesület elnöke Réger Balázs, alelnöke Bölcsföldi Zoltán, ügyvezetője Máté Róbert.

(Steib György)

Bonyhádi Gondozási Központ: Perczel M. u. 29. sz. alatti székhelyű, szociális és gyermekjóléti ellátást végző intézmény. Az ellátottak köre elsősorban Bonyhád közigazgatási területén élő időskorú, illetve szociálisan vagy egészségi állapotuk miatt rászorult személyek. Működésének alapját az 1972. márc. 6-án nyílt Öregek Napközi Otthona teremtette meg. A napközi létrehozásának gondolata először a Bonyhád Községi Tanács Végrehajtó Bizottsága 1967. dec. 28-ai ülésén vetődött fel, a megvalósulás azonban az anyagi és tárgyi alapok hiánya miatt évekre elhalasztódott. 1972. jan. 16-ai hatállyal Juhász Józsefnét nevezték ki az intézmény vezetőjévé. Kezdetben 20, 1973-ra már 40 főt tudtak fogadni. Az ellátottak tanácsi beutaló határozattal kerülhettek az otthonba, ahol 9 és 17 óra között tartózkodhattak. A szolgáltatásokért jövedelmi kategorizálás alapján fizetnek a gondozottak. Az otthon megnyitásakor alapdíjként az ebédért napi 3, a benntartózkodásért nyáron havi 7, télen 14 forintot térítettek. A 400–600 Ft jövedelemmel rendelkezők az alapdíj 50%-át fizették, a kisebb keresetűeket térítésmentesen fogadták. Ebédlő, pihenő- és klubszoba, rádió és televízió, újságok, társasjátékok álltak, állnak az ellátottak rendelkezésére. Programokat (kirándulások, bálok, karácsonyi-, húsvéti-, anyák napi ünnepség, idősek hete, vetélkedők, torna, előadások stb.) szerveznek részükre, bevonják őket a házi munkába. A kezdeti ebédszolgáltatás később reggelivel bővült, igény esetén diétás ellátással. Az 1970-es 80-as években az otthon sok segítséget kapott bonyhádi vállalatoktól, azok szocialista brigádjaitól: megszervezték a kirándulásokat, és állták azok költségeit, ajándékokkal, műsorral kedveskedtek, elvégezték az épület és berendezéseinek kisebb javításait, gyakori látogatásaikkal színesítették az otthonlakók életét. Az ellátottak kezdettől heti rendszerességgel orvosi ellátásban részesülnek. Füredi Szabó Mariann belgyógyász főorvos 1996-ig ellenszolgáltatás nélkül végezte a feladatot. Azóta a betegellátást Sebestyén József vállalkozó háziorvos végzi. Kezdetben a vezetőn kívül egy gondozó és egy takarító alkotta a személyzetet. 1974-ben az ellátást házi segítségnyújtással bővítették – a kérvényező otthonában olyan segítséget nyújtanak, amilyet az idős ember igényel: bevásárlás, étkezés biztosítása, takarítás, ápolás, kapcsolattartás a külvilággal, lelki gondozás, hivatalos ügyek intézése stb. Az ellátásra gondozói körzeteket alakítottak ki. 1976. jan. 1-jétől 1986-ig az otthon és a házi gondozószolgálat a bonyhádi szociális otthon integrált részeként működött (Bonyhád Város Egyesített Szociális Intézménye), ami elsősorban gazdasági együttműködésben merült ki. 1976-tól – szociális, egészségi vagy mentális rászorultság okán – kívülállók részére is biztosítanak ebédet. A szolgáltatások (napközi otthon, gondozószolgálat, étkeztetés) koordinálására 1987. jan. 1-jével – az Öregek Napközi Otthona részvételével – létrehozták a Területi Gondozási Központot. Vezetőjének jan. 24-ei hatállyal Varga Gyöngyvért nevezték ki, akit az otthonba történő felvétel jogkörével is felruháztak. Az Öregek Napközi Otthona elnevezés Idősek Klubja névre változott, az otthonban tartózkodást megkövetelő házirend oldottabb lett. Az intézmény kapacitása szűknek bizonyult, csak hosszas várakozás után, megüresedett helyre lehetett bejutni. A probléma orvoslására a Szabadság u. 2. sz. alatt üzemelt, és kihasználatlanság miatt 1990. ápr. 1-jén bezárt Városi Bölcsőde helyén az év jún. 4-én 20 férőhellyel megnyitották a II. Sz. Idősek Klubját. Az épületben egyidejűleg Átmeneti Otthon kezdte meg működését, ahol nyugdíjkorhatárt betöltött, önmaga ellátására korlátozottan képes 13 fő részére legfeljebb kétévi, 2013-tól korlátozás nélküli időtartamra Idősek Gondozóháza, majd 2015. jún. 1-jétől Idősek Otthona néven 16 fő részére szállást, teljes ellátást, felügyeletet biztosítanak. 2002-től az Őszirózsa Alapítvány gyűjti a támogatók hozzájárulásait az ellátási színvonal javításához. Bonyhád német testvérvárosi kapcsolatainak köszönhetően az intézmény gyakran részesült támogatásban, így 2014-ben egy kisbuszhoz jutottak. 2004-ben bevezették a segélyhívó készülék használatát az otthonában lakó, 65 év feletti súlyos beteg vagy fogyatékkal élő személyek részére krízishelyzetben történő gyors segítségnyújtásra. A jelzést az Átmeneti Otthonban telepített diszpécserközponton keresztül a gondozó fogadja. 2006. jan. 1-jével a gondozási központhoz új intézményegység integrálódott, a Családsegítő Központ, mely gyermekjóléti szolgálatot is ellát (Perczel M.

u. 27.). Alaptevékenysége a hátrányos helyzetű, krízishelyzetben lévő csoportok (családok) szociális támogatása, a gyermek testi, érzelmi és erkölcsi fejlődésének elősegítése. Az intézmény neve Szociális Alapszolgáltatási Központként Működő Gondozási Központ lett. Tevékenysége támogatói szolgálattal (fogyatékos személyek lakókörnyezetben történő ellátása) és pszichiátriai közösségi ellátással (pszichiátriai betegek társadalmi integrációjának segítése), 2009. aug. 1-jétől tanyagondnoki szolgálattal (szolgáltatástól távol élő, külterületi lakók segítése), szociális információs szolgálattal bővült, Bonyhád közigazgatási területén végzett addigi működése egyes szolgáltatásaival kiterjedt más völgységi településekre is. Az intézményegységek vezetői: I. Sz. Idősek Klubja: Drüszler Ádámné (1987–2000), Balassáné Ritter Zsuzsanna (2000–12). II. Sz. Idősek Klubja és Átmeneti Otthon: Molnár Józsefné (1990–1999), majd Pál Krisztina. 2012-től az intézményegységek élén szakmai vezetők állnak, az I. Sz. Szakmai Egységben (Perczel M. u. 29.) Ritter Adél, a II. Sz. Szakmai Egységben (Szabadság u. 2.) Pál Krisztina, 2016-tól Kiss-Kelemen Eszter. Családsegítő Központ: Fridrichné Rudnyánszy Erika (2006–13), majd Nagy Orsolya, 2014-től Dománszky Zoltán. 2013-tól az önállóvá vált Gyermekjóléti Szolgálat szakmai egységvezetője Solymosi Anita. 2013–14-ben a Szabadság u. 2. sz. épületet teljesen felújították, modernizálták. A gondozási központ dolgozóinak létszáma 2013-ban 42 fő volt, az I. sz. klub 42, a II. sz. klub 21 férőhellyel rendelkezett. Ez időben az ellátottak száma 400 fő körüli. 2015-ben az I. sz. klub 60 férőhelyesre bővült, a II. számú pedig megszűnt. Az intézmény fenntartója 2016. jan. 1-jétől a Völgységi Önkormányzatok Társulása, neve Bonyhádi Gondozási Központ lett. A családsegítés és gyermekjóléti szolgálat átalakult. Létrejött a Család és gyermekjóléti központ és a Család és gyermekjóléti szolgálat. Az intézmény engedélyezett dolgozói létszáma 55 fő. (Steib György)

Bonyhádi Háziipari Termelőszövetkezet: az 1952. okt. 27-én alakult szövetkezetben a bedolgozáson alapuló termelőmunka november elején kezdődött 84 fővel. Irányító felettes szervük a Háziipari és Népi Iparművészeti Szövetkezetek Országos Szövetsége (HISZÖV) volt. Központjukat a Bajcsy-Zsilinszky utcában – a későbbi BONY-irodaház helyén álló bérelt házban – alakították ki, ahol kezdetben ötfős irodaszemélyzet dolgozott. A készáruk átvétele a szemben lévő, 5. sz. házban történt. 1958-ban megvásárolták a II. Rákóczi F. u. 5. sz. alatti épületet, ahová 1960-ban költöztek. A szövetkezet első elnöke Deutsch József volt. A főkönyvelői munkakört Lékay Rezső, később Erményi János, majd Faludi József töltötte be. Kezdetben gyékényfonású üvegtokot, papucsot, kézitáskát, horgolt terítőt, tálcakendőt, bébicipőt és sapkát, továbbá babát és norvég mintás kesztyűt gyártottak. Mintegy két év alatt alakult ki a szövetkezet legfontosabb ágazata, a házi varró bedolgozórendszer. Főbb termékeik a kötöttáru (sapka, felsőruha, harisnya), varrott áru (női kötény, leánykaruha, gyermekfehérnemű, férfifehérnemű, női alsóruházat), fajáték, fűzvesszőből készült kosár, valamint gyékény fonott áru lett. A ruhák szabását – otthonukban – kezdetben Deutsch Józsefné, később Lafferthon József és felesége, majd Dürr Lászlóné végezte. 1954-ben Mözsön gyékényfonó, Hőgyészen szövött áru (darázstörölköző), Tolnán pedig norvég mintás kesztyűkötő részleget alakítottak ki. 1955-ben kezdtek hímzett babaruhát, ülőpárnát és ágyneműt gyártani. Az évben megszűnt, majd 1961-ben 53 taggal újraalakult a mözsi részleg. Ekkorra a bedolgozórendszer mintegy 20 községre terjedt ki. Deutsch József kivándorlása miatt 1958. jan. 15-én Hudanik Mártont, nov. 26-án Szanyi Istvánnét, 1959. ápr. 29-én Prell Andrást választották meg elnöknek. 1955-ben 2.835.000, 1957-ben 4.367.000, 1963-ban mintegy 5.000.000 Ft értékű árut termeltek. Hímzett fiú- és leánykaruháik nagy részét exportálták. Termelői létszámuk 1954-ben 111, 1957-ben 122, 1960-ban 150, 1963-ban 226 fő volt. A kialakult munkaritmus szerint hétfőn és kedden átvették az elkészült árut a bedolgozóktól, szerdán csomagolták, csütörtökön pedig a rendelőnek leszállították. Termékstruktúrájuk folyamatosan változott. Központi ártámogatás visszavonása miatt a horgolt termékek készítése veszteségessé vált, ezek gyártásával 1961-ben le kellett állni. 1962-ben személyi okok miatt megszűnt

a kosárfonó részleg, rendelés hiánya miatt 1963-ban a gyékényfonást is beszüntették. 1962. ápr. 1-jétől kikerültek a HISZÖV felügyeleti hatásköréből, új felügyeleti szervük a Kisipari Szövetkezetek Tolna Megyei Szövetsége lett.

A szövetkezet dolgozói az 1960-as évek elején. Az álló sorban balról a negyedik Törő Imre, az ülő sorban balról a harmadik Lafferthon Józsefné, majd Erményi János, Szanyi Istvánné, Koppány Antal könyvelő.

Néhány fővel a II. Rákóczi F. u. 5. sz. alatti telepen műhelyszerű gyártásra rendezkedtek be: itt végezték el azokat a műveleteket (pl.: gombozás, gomblyukazás, vasalás), melyekre egyes dolgozók otthon nem voltak berendezkedve. A bedolgozói rendszer fokozatosan leépült, végül az 1990-as évek elejére teljesen megszűnt. 1972-ben telephelyüket a Rákóczi u. 20. sz. alá helyezték át. A bonyhádi és paksi Háziipari Termelőszövetkezet egyesülésével, 1963. okt. 1-jei hatállyal, paksi központtal létrehozták a Tolna Megyei Háziipari Szövetkezetet. Elnevezésük 1963. okt. 29-étől: Tolna Megyei Háziipari Termelőszövetkezet, 1969. okt. 1-jétől: Tolna Megyei Háziipari Kisipari Termelőszövetkezet, 1973. ápr. 17-étől: Tolna Megyei Ruhaipari Szövetkezet. Az egyesülést követően a bonyhádi üzemet telepvezető irányította: Prell András, majd Törő Imre, Falb Gábor, Kaufmann Konrádné. 1972-től jelentős változás állt be a bonyhádi üzem termékprofiljában: női fehérneműk gyártását kezdték meg a német szövetségi köztársaságbeli Triumph International AG céggel kötött szerződés alapján. A júliusi kapcsolatfelvétel, majd a munkálatok előkészítése után 1973 elején a szövetkezet szakemberei tanulmányutat tettek a Triumph-cégnél, ahol megismerték a termékeket és elsajátították a gyártástechnológiát. A gyártáshoz a megrendelő cég biztosította a gépeket és a kiszabott alapanyagot, így bérmunkajellegű konstrukcióban indult meg a termelés 1973-ban két műszakban. A termékváltáshoz új üzemcsarnokot létesítettek, majd 1988-ban újabb üzemcsarnok kialakításával egyműszakos termelésre térhettek át. A bérmunka döntő hányada a Triumph két német gyárának – a regensburgi és a heubachi – rendelése alapján folyt. Legtöbbet gyártott termékük (az 1994. évi feldolgozott darabszámokkal) a – Sloggi elnevezésű termékcsoporthoz tartozó – női alsónadrág (2.214.200), a – Sporty elnevezésű gyártmánycsoporthoz tartozó – női hálóing (63.021), női pizsama (38.917), sort (2852), nadrág (16.086), fürdőruha (113.565), férfi fürdőruha (113.565) és trikó volt. Kismértékben végeztek bérmunkát a törökbálinti Triumph Kft. részére, valamint saját anyagos gyártást is szovjet exportra. A külkereskedelmi ügyleteket 1994. dec. 31-éig a Hungarocoop Külkereskedelmi Vállalat bonyolította, ezt követően a szövetkezet önállóan intézte a Triumph Koordinációs Iroda közreműködésével. 1995-ben az olajfűtésről gázfűtésre álltak át, új üzemcsarnokot alakítottak ki. 2009-ben a 330 embernek munkát adó bonyhádi üzem rendeléshiány miatt válságos helyzetbe került. Ennek hatására a paksi részleg kivált a szövetkezetből, és az „F6 Ruhaipari, Kereskedelmi és Szolgáltató Kft." 2009. aug. 14-ei létrehozásával privatizálták. Az F6 Kft. a bonyhádi telep üzemeltetőjévé vált, ügy-

vezető igazgatóját, Weber Tamást az egy – bonyhádi – telephelyűvé vált Tolna Megyei Ruhaipari Szövetkezet elnökévé is megválasztották. A bonyhádi telep átlaglétszáma 2011-ben 181,7 fő volt. 2015 márciusától a Triumph AG radikálisan csökkentette rendelését, fennálló bérmunkaszerződését aug. 31. napjával felmondta. A munkahiány fizetésképtelenséget eredményezett, ezért a szövetkezet vezetése aug. 5-én a Tolna Megyei Ruhaipari Szövetkezet (a bonyhádi üzem) felszámolását kezdeményezte. A szövetkezet 124 dolgozójának felmondtak, okt. 26-ától kezdődő felmondási idejükre a munkavégzés kötelezettsége alól mentesítettek. A felszámolási eljárást a Szekszárdi Törvényszék Cégbírósága 2015. nov. 20-án megindította.
(Steib György)

Bonyhádi Izraelita Nőegylet: karitatív tevékenységet végző egyesület. Az 1889. márc. 24-én alapított nőegylet célja: szegénysorú bonyhádi izraelita iskolás gyermekek ruhával történő ellátása, erkölcsös leányok kiházasításának segélyezése, szűkölködő családok gyámolítása, nyomoruk enyhítése, az emberszeretet hitvallásának ápolása volt. Közreműködtek betegek gondozásánál, halottak temetésénél. Az egylet a bonyhádi kongresszusi (neológ) izraelita hitközség felügyelete alatt állt, tagjainak száma 80 fő körül mozgott. Meghatározó személyiségei az egyletet vezető elnökök voltak: Elbogen Fülöpné, Goldfinger Árminné, Rosenthal Tóbiásné, Fleischmann Lipótné, Eisner Sándorné, Barabás Imréné, Erdős Zsigmondné. Hosszú időn át Klein József látta el a titkári teendőket. A bevételeket leginkább műsoros táncestélyek rendezésével, műkedvelő előadások tartásával (pl. 1936-ban Mikszáth Kálmán: *A Noszty fiú esete Tóth Marival* – 4 felvonásban, Merész Konrád és Bárány Ernő főszereplésével) szerezték. A rendezvényeken valláskülönbség nélkül vett részt Bonyhád lakossága, vezető értelmisége, vállalkozói. 1890 decemberében 29 szegény gyermek között 235 forint értékű új ruhát osztottak szét. Az 1892. febr. 17-ei bálon a 220 résztvevő közt jelen volt Perczel Dezső országgyűlési képviselő is. Nemcsak hitsorsosaik segélyezését szolgálták: pl. az 1897. jan. 30-ai táncestély 47 forint 60 krajcár tiszta bevételét átadták Bonyhád elöljáróságának, *„hogy a szegények között részrehajlás nélkül ossza szét."* 1914-ben, negyedszázados működésüket megülve összegezhették: addig az időig 90 ezer korona összegnek megfelelő segélyt adtak jótékonysági célra. 1924-ben tíz beteges budapesti gyermeket fogadtak, házaknál nyaraltattak. 1925. aug. 20–27-én ipar- és művészettörténeti kiállítást rendeztek. Működésüknek a Belügyminisztérium 1944. jún. 16-án kelt feloszlató határozata vetett véget.
(Steib György)

Bonyhádi Kórház és Rendelőintézet: a trachomagondozó és a szülőotthon összevonásával 1959. jan. 1-jén, Bonyhádi Járási Tanács Kórháza néven létrejött intézmény. 1960. febr. 27-én avatták fel, amikorra már kiépült a tervezett 4 osztály 25-25 ággyal, 20 kórteremmel. Első igazgatójává Sztrilich Lajost nevezték ki, az osztályokat pedig Ablonczy Pál (belgyógyászat), Dettre Gábor (sebészet), Zoltán Vilmos (szülészet-nőgyógyászat) és Sztrilich Lajos (szemészet és trachoma) szakorvosok vezették. A laboratóriumot vezető szakorvos Sopova Katalin lett, a gazdasági iroda élére Sebes András került. Sztrilich Lajos 1960. jan. 30-án lemondott igazgatói posztjáról. Őt máj. 9-étől Dettre Gábor, majd 1970. febr. 24-étől Péntek Zoltán, 1972. nov. 16-ától Váczy József, 1984. nov. 1-jétől Bálint Júlia, 1991. nov. 1-jétől – ügyvezetőként – Bűcs Gábor és Gógl Attila, 1993. márc. 26-ától Bűcs Gábor, 1997. dec. 22-étől Hegedüs Éva, 1998. jún. 1-jétől Kovács Elemér, 2003. dec. 15-étől Winkler László, 2009. aug. 1-jétől Barcza Zsolt követte az utódlásban. A kezdeti időszak megpróbáltatásait a trachomagondozóra méretezett infrastruktúra (víz, szennyvíz, villany, raktárak) szűkössége, az állandó pénzhiány, másodorvosok és szakképzett ápolók hiánya, valamint a kórtermek zsúfoltsága okozták. A kórház 55 dolgozóval kezdte meg működését, legnagyobb létszámát, mintegy 300 főt 1992-ben érte el. 1961-ben az ágyszámot 115-re, 1966-ban 133-ra emelték. Kezdetben a kórházban működő szakrendelések a megyei rendelőintézethez tartoztak, 1965. jan. 1-jén kapták meg a rendelőintézeti címet. Ekkor alakult ki a kórház-rendelőintézet egysége. 1966. márc. 15-én új, 2 szintes pavilonba költözött a belgyógyászat az elhasz-

nálódott, alkalmatlanná vált régi trachomagondozói épületből. Kórházi területen épült fel 1967-ben az új tüdőgondozó, mely majd 1978-ban integrálódik a kórházi szervezetbe.

A kórház sebészeti és szülészet-nőgyógyászati osztálya 1959-ben

1971. febr. 18-án adták át rendeltetésének a kétszintes nővérszállást, 1974. nov. 6-án az új irodaépületet. 1969-ben Péntek Zoltán radiológus főorvos vezetésével országos jelentőségű vállalkozásba kezdtek a mammográfiás (emlődaganat) szűrésekkel. Három év alatt mintegy 4000 nő vizsgálatát végezték el. 1970-ben Dettre Gábor Kaposvárra távozott, helyét a sebészet élén Juhász Béla főorvos foglalta el. Az év utolsó napjával felszámolták a szemészet- és trachomaosztályt. 1977. jan. 1-jétől a kórház része lett Tolna megye összevont egészségügyi hálózatának (Tolna Megyei Tanács Egyesített Gyógyító-Megelőző Intézete), 1978. jan. 1-jével innen kiszakadva jött létre Bonyhád egészségügyi intézményeinek egyesülésével a Bonyhád Városi Kórház-Rendelőintézet. A szakrendeléseket mostoha körülmények között végezték: alagsorban, felvonulási épületekben, lakásokból kialakított helyiségekben. Elkerülhetetlenné vált a fejlesztés. 1979 októberében kezdték meg egy 10 szakrendeléses rendelőintézet építését, melyet 1982. jan. 18-án adtak át rendeltetésének. Az ekkor megkezdett átfogó rekonstrukció 10 éve alatt megújult a kórházi infrastruktúra. Közel 100 millió forintból új konyha, műtőblokk, kazánház, mosoda és porta épült. Az irodaépület és a nővérszállás összevonása után ide költözött a belgyógyászat, melynek régi helyét a szülészet-nőgyógyászat foglalta el. Felújították a területileg kétszeresére nőtt sebészetet. Az 1981-ben nyugdíjba vonuló Ablonczy Pál helyét a belgyógyászat élén Kovács Elemér belgyógyász és reumatológus szakorvos foglalta el. 1988-ban nyugdíjba ment Zoltán Vilmos, utódja a szülészet-nőgyógyászat élén Bűcs Gábor, majd 1998-tól Winkler László szakorvos lett. 1990. szept. 30-ai hatállyal a kórház tulajdonjoga a magyar államról Bonyhád Város Önkormányzatára szállt. A rendszerváltozás által létrejött demokratizálódási folyamatban, 1991-ben az egyszemélyi vezetést 3 tagú testület váltotta: az orvos igazgató (Bálint Júlia), a gazdasági igazgató (Máté Gyuláné) és az ápolási igazgató (Markovics Márta). 1991. okt. 1-jén létrejött a HOSPITAL Általános Kórház és Poliklinikai Szolgáltató Kft., melynek feladata a kórház működtetése lett volna. A sikertelen próbálkozás 1992. aug. 31-én a Kft. felszámolásával ért véget. A bázis alapú költségtérítés helyébe 1993. júl. 1-jével teljesítményfinanszírozás lépett. 1993-ban kezdték alkalmazni a laparoszkópos műtéti eljárást a sebészeti és nőgyógyászati beavatkozásoknál. 1997-ben együttműködési szerződést kötött a bonyhádi és a német tauberbischofsheimi kórház, melynek – a többi intézményi, partnertelepülési és magánszemélyekkel való kapcsolattal együtt – jelentős szakmai és anyagi hozadéka volt. 1997-ben 20 ágyas ápolási osztály kezdte meg működését. 1998-tól végeznek polypropylén hálóbeültetéses lágyéksérvműtéteket, Tolna megyében elsőként. A szülészeten kialakított körülmények és a „gyöngéd születés" meghonosítása következményeként az osztály 1998-ban Arany Gólya díjban részesült. 1999-től a sebészeten, 2004-től a szülészeten nagymértékben csökkent az ellátottak száma. Ez, a ráfizetéssel működő ápolási osztály, valamint a szabályozó és a finanszírozó rendszer kórházat sújtó változásai anyagi csőd felé sodorták az intézményt. A hiány kiegyenlítését az önkormányzat vállalta magára. 2006-ban, az egészségügyi ellátórendszer fejlesztéséről szóló törvény következményeként megszűnt a szülészet-nőgyógyászati és a sebészeti osztály, a belgyógyászat 20 aktív ággyal tovább működhetett. 2007-ben indult az „egynapos sebészet", a krónikus pulmonológiai (tüdőgyógyászati) és a krónikus belgyógyászati ellátás. Egy 2008 őszén elnyert európai uniós pályázattal *(„Aktív kórházi ellátásokat kiváltó járóbeteg-szolgáltatások")* mint-

A 2010-ben átadott rendelőintézet
(Fotó: Losoncz József)

egy 890 millió forintos fejlesztésre nyílt lehetőség, melyhez az Európai Unió és a magyar állam mintegy 780 millió forintot biztosított. A 2009. júl. 9-én kezdődő beruházás megközelítőleg 1,2 milliárd forintot emésztett fel, tervezője Csernyus Lőrinc, kivitelezője a szekszárdi PSN Kft. volt. A korszerű műszerállomány (többek között: színes doppler ultrahang, digitális röntgen, echokardiográf, lézerkés és nagyfrekvenciás vágókés) költsége csaknem 250 millió forint volt. Az addig külön épületekben lévő ápolási osztály (mely 40 ágyasra bővült), a bőr- és nemibeteg-gondozó, a fizikoterápia és a gyógytorna az új épületben kapott helyet. A kórház területe mintegy 3000 négyzetméterrel nőtt. A műszaki átadás 2010. jún. 30-án volt. Illés Ildikó ideggyógyász-pszichiáter főorvos 2011-ben történt kezdeményezésére kórházkápolna épült. A Vassné Volf Klaudia (Paks) által tervezett, Sebestyén Lajos építész koordinálása mellett önkéntes munkával megvalósított szakrális épület használatbavételi engedélyét 2016-ban adták ki. A kórház – a 2012/XXXVIII. sz. törvény rendelkezése alapján – 2012. máj. 1-jei hatállyal a Gyógyszerészeti és Egészségügyi Minőség- és Szervezésfejlesztési Intézet (GYEMSZI) – melynek neve 2015. márc. 1-jén Állami Egészségügyi Ellátó Központra (ÁEEK) változott – tulajdonába került. Neve Bonyhádi Kórház és Rendelőintézet lett. 2012. júl. 1-jétől az aktív belgyógyászati osztály – a 2011/CLIV. sz. törvényben foglaltaknak megfelelően – krónikus belgyógyászati osztállyá alakult. Az intézmény szakmai struktúrája a funkcióváltást követően: járóbeteg-ellátás, egynapos sebészet, 130 krónikus ágy, 24 órás ambuláns sebészeti ellátás. 2013. jún. 1-jétől 2014. nov. 30-áig – mintegy 124 millió forintos európai uniós támogatással – komplex prevenciós programot végeztek el 4000 személy egészségi állapotának felmérésével. 2015-ben 264 millió Ft felhasználásával megújult a tüdőgyógyászati részleg. (Steib György)

Bonyhádi Kosárlabdázók Sportegyesülete (BKSE): az 1996. júl. 31-én alakult egyesület alapját a megszűnt Bonyhádi Sportegyesület (BSE) kosárlabda-szakosztályának csapatai képezték. Elnökének Ábrahám Jánost választották, székhelyét a Városi Sportcsarnokban rendezték be. Felnőtt férfi (edzője Kiszler Ferenc, 1998-tól Mészáros András), valamint 2001-ig női (edzője Harsányi Mária) együttessel az NB II. Délnyugati, később Közép-Dunántúli csoportjának küzdelmeiben vettek részt, mellette serdülő és ifjúsági korosztályúakat is szerepeltettek. 2000-től Kovács Péter, 2008-tól Kiszler Ferenc, 2013-tól Darabos Péter az egyesület elnöke. A 2001–02-es idényben a felnőtt férficsapat – csoportjának bajnokaként – jogosultságot szerzett részt venni az NB I/B-be jutásért folyó osztályozón, de a küzdelemben alulmaradtak. 2002-től a szakmai munkát Ábrahám János irányította 2003 tavaszán bekövetkezett haláláig. Utódja Puha Jenő játékos-edző, 2003 őszétől pedig Mészáros András lett. Az NB I/B-be jutásért 2003-ban és 2004-ben csoportjuk bajnokaként, majd 2005-ben ezüstérmesként is megküzdöttek, végül utóbbi sikeresen végződött. Ez évben az NB II. összetett bajnoka címért folyó rájátszásban ezüstérmet nyertek. 2005 őszétől az együttes B-Beton Bonyhádi KSE néven szerepelt. Az NB I/B 12 csapatos Nyugati csoportjában játszó, nagy népszerűségnek örvendő gárda mérkőzéseit rendszeresen 200, időnként 400 néző is megtekintette. 2007-től Murvai Árpád vezette az edzéseket. A 2008–09-es idény 4. helyezettjeként jogosultságot szereztek a felsőházi rájátszásra, a Magyarország NB I/B-s összevont bajnoka címért folyó versengésre. A 24 résztvevős mezőny 6. helyén végeztek. A 2009–10-es évadban a Nyugati csoport bajnokai, a Magyarország legjobb NB I/B-s csapatáért folyó rájátszásban másodikak lettek. Az ezüstérmeket a sportág élő legendájától, Zsíros Tibortól vehették át. A Hepp Ferenc-emléktornán 2010-ben ezüst-, 2011-ben és 2015-ben aranyérmesek.

A 2013–14-es idény bajnokcsapata: balról, ülők: Pechár Csaba, Jilling László, Horváth Balázs, Panta István, Lukács Attila, Faragó Péter, állók: Puha Jenő, Gébert Attila, Hegedűs Attila, Rutkai Péter, Verli Róbert, Tömösváry Máté, Kovács Balázs, Morgen Frigyes, Darabos Péter

A 2010–11-es évadban ismét bajnokai a Nyugati csoportnak, ismét ezüstérmesei a rájátszásnak. A 2013–14-es idényben a csapat – mely egy rendkívül egységes, baráti közösséget alkotott – megnyerte az NB I/B összevont bajnokságát. Jogosultságot szereztek az NB I.-ben való szereplésre, de a Városi Sportcsarnokot a Magyar Kosárlabdázók Országos Szövetségének Technikai Bizottsága nem tartotta alkalmasnak élvonalbeli mérkőzések megrendezésére, ezért le kellett mondaniuk az első osztályban való szereplésről. 2014-től Metal-Work Bonyhádi Kosárlabdázók Sportegyesülete néven szerepelnek. A 2014–15-ös idényben az együttes az utolsó fordulóban, hazai pályán, 600 néző előtt megvédte bajnoki címét. 2010-től a csapat vezetőedzője Morgen Frigyes, 2013 nyarától Puha Jenő, 2015 őszétől Rutkai Péter. Az utánpótláscsapat edzője Mészáros András, a serdülő- és kadetcsapaté Puha Jenő. Az egyesület fő támogatói: Bonyhád Város Önkormányzata, Baumgartner Tüzép Kft. (2005–12), Metal-Work 2003 Kft. (2014-től), Szabó Gábor. (Fotó: Kirchné Máté Réka) (Steib György)

Bonyhádi Közgazdász: a Perczel Mór Közgazdasági Szakközépiskola diáklapja Kende Ferenc iskolaigazgató felelős szerkesztésében tizenhét tanévet ölelt fel. Az iskolatörténet kutatói számára elsőrendű forrás. Első, stencilezett sokszorosítású számát az 1955. nov. 14-én rendezett Iskola Napon terjesztették. A tanulókból álló szerkesztőség első vezetője, Steib Teréz *Elindultunk…* című beharangozója fogalmazta meg a lapindítók célját: *„Lapunk egyik fontos célkitűzése, hogy jó szakembereket neveljen, elősegítse olyan tervezők, statisztikusok, könyvelők képzését, akik a népgazdaság minden ágában megállják helyüket.”* Az év decemberében a lap már nyomdai kivitelben, első évfolyam első számként, A/5 formátumban, 16 oldalon jelent meg. Vezércikkét Tóth Irén írta az 1955. évi Iskola Napról. A szerkesztők terve évi négy megjelenés volt, ezt azonban többnyire csak összevont számokkal tudták elérni. Az éves előfizetésért mindvégig 20 forintot kértek. A községi tanács 1966-tól negyedévente 1000 forintos támogatásban részesítette a kiadványt. A szerkesztőbizottság élén az ifjúsági elnök állt. Munkáját 1960-ig vezető tanár (Sebestyén Zsuzsanna, majd Pálos László, Martin Rudolfné) segítette. Az ifjúsági elnökök kiváló szerkesztői, írói adottságokkal rendelkeztek: a II. évfolyam összevont 3–4. számától (1956. szept.–dec.) Rumbus Ilona, az V. évfolyam összevont 3–4. számától (1959. szept.–dec.) Farkas László, a IX. évfolyam összevont 3–4. számától (1963. szept.–dec.) a XII. évfolyam összevont 1–2. számáig (1966. márc.–jún.) Solymár Imre. Ezt követően a

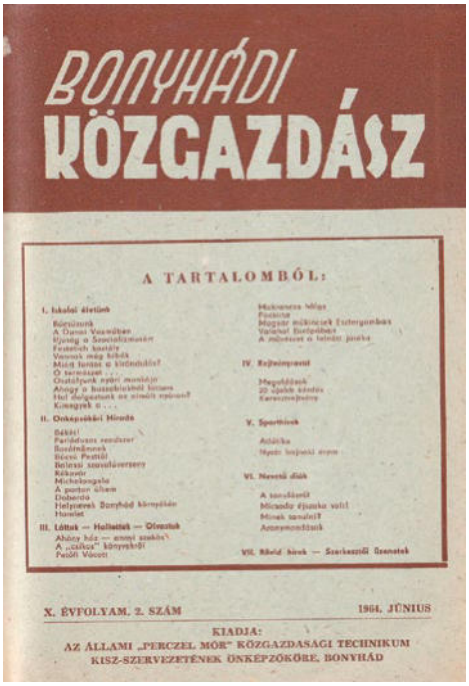

kiadás – valószínűleg szűk nyomdai kapacitás, továbbá anyagi nehézségek miatt – megszakadt, majd 1969-ben újraindult. Az összevont XII. évf. 3. – XV. évf. 1. szám (1966. szept.–1969. márc.) főszerkesztőként a már főiskolás Solymár Imrét, ifjúsági elnökként Kaiser Katalint jegyzi, a XV. évf. összevont 3–4. számától (1969. szept.–dec.) kettőjüket főszerkesztőként Légrády Viktor egészíti ki. A XVII. évf. 1970–71-es tanév megjelölésű, utolsó számának főszerkesztője Légrády Viktor, ifjúsági elnöke Zeibel Márta. A lap 1969-ig a Szekszárdi Nyomdában, azt követően a Pécsi Szikra Nyomdában készült. Kiadója kezdetben az Állami Perczel Mór Közgazdasági Technikum, majd az iskola KISZ-szervezetének önképzőköre, 1969 júniusától a Tolna Megyei Lapkiadó Vállalat. A kezdeti 200-as példányszám folyamatosan emelkedett: 1959-ben már 350, 1962-ben 600, 1963-ban 800, 1965-től pedig 1500. A példányonkénti 40–60 közötti oldalszám időnként – az összevonásoknak is köszönhetően – a százat is elérte. A lap rovatai egyre bővültek. Kezdetben: Iskolai életünk, Osztályképek, Szakköri híradó, Rejtvény, Sport és testnevelés, majd Önképzőköri híradó, Szakmai kérdések, Szülőföldünk, Nevető diák, Láttuk-hallottuk-olvastuk, KISZ-szervezetek híradója, Rövid hírek. Egy-egy lapszámban az ifjúsági elnök több írással is jelentkezett: Rumbus Ilona elsősorban művészeti témákkal (színházi beszámoló, könyvelemzés), Farkas László tudósításokkal (*Az iskolastúdió munkájáról*, *Mecseki körutazás*, *Helikon – 1962*), Solymár Imre helytörténeti tanulmányokkal (*Eltűnt falvak nyomában*, *Bonyhád nevének eredete*, *Bonyhád felszabadulása*) és versekkel, Kaiser Katalin szakmai írásokkal (*Nyereség a cipőgyárban*, *A cipőgyár termelési osztályán*). A színes, változatos tartalmú lapot az iskola tanulói és öregdiákjai írták. A vezércikkekben ballagó diákok búcsúbeszédeit, politikai (*A VIII. pártkongresszus előtt – és után*, *Először az urna előtt*, *Felszabadulási kaleidoszkóp*) és iskolai eseményekhez, évfordulókhoz (*Március idusán*) köthető írásokat olvashatunk. Az őszi lapszámokat uralták a szünidei táborokról, üzemi gyakorlatokról, majd a tanévkezdeti országjárásokról született élménybeszámolók (*Két hét Balatonbogláron*; *Az esztergomi sporttáborban*; *Emlékek a balatonalmádi KISZ-táborozásról*; *Dunántúli országjárás; Három felejthetetlen nap*). Megismerhetjük az Iskola Napok eseményeit, az elsős tanulók és az először munkába állók érzéseit. Bemutatkoznak kezdő költők, novellisták és műfordítók. Nívósak a diákköri előadásokról szóló írások, a könyvajánlók, az öregdiákok visszaemlékezései, a tanulók különféle helyekre benyújtott díjnyertes pályamunkái. Olvashatunk bálokról, az öregdiákok házasságkötéseiről. Megrendítő a „magyar diákkör" hazaszeretetet boncoló, *„Hazádnak rendületlenül…"* című, 1956. dec. 19-ei nyilvános ülésének leírása (1957. márc.). Az 1960. szept.–dec.-i szám közli Gébert Imre: *Levél az öregdiákokhoz* c. írását, melyben tájékoztatta az intézetben végzett öregdiákokat, hogy megalapították Iskolánk Öregdiákjainak Baráti Körét. Kuriózum Solymár Imre interjúja az iskola egykori növendékével, a későbbi jeles képzőművésszel, Major Kamillal (1969. jún.). A további szerzők közül csak néhány: Vanya György, Illés Erzsébet, Farkas József, Galambos Irén, Oroszi Borbála, Jenei Gabriella, Nagy Ernő, Tamás Erzsébet,

Haip Adél, Guttyán Margit, Hajdu Borbála, Deák Rózsa. (Steib György)

Bonyhádi Legeltetési Társulat: az osztatlan közös vagy községi tulajdonban lévő rétek, legelők hasznosítására alakult gazdasági társulat. Megalakulásának időpontját nem ismerjük, jogutódja lett az 1848-as forradalmat követően megszűnt hasonló feladatokat ellátó úrbéres közbirtokosságnak. Az 1930-as években mintegy 110 kataszteri hold rét és legelő felett rendelkezett. Legfőbb feladata a fűállomány fenntartása és hasznosítása, szarvasmarhák, lovak, juhok, kecskék és sertések legeltetése volt. Kötelessége volt pásztorokat felfogadni, a községi apaállatok (tenyészbika, -kan, -kos) beszerzését, eltartását, gondozását végezni, a községi fogatos lovak részére szükséges abrakot, szénamennyiséget, alomszalmát, továbbá az egyházi javadalmasoknak (lelkészeknek és tanítóknak) a szénajárandóságát biztosítani. 1947-ben a katolikus plébános szénajárandósága 48, az evangélikus kántortanítóé 16 métermázsa volt. A társulat bevételei egyebek között fűbérből, fedeztetési díjból, faeladásból, kiselejtezett apaállatok eladásából tevődtek össze. A társulatot az elnök vezette, pénztárnok, gazda, jegyző, továbbá a 4-10 tagból álló választmány segítségével. Elnökök voltak többek között: Panholczer Ferenc, Győrfi Imre, Szőts Árpád, Rákóczi Péter. Az 1950-es évek elején a magángazdálkodó társulatot a községi tanács mellett működő bizottsággá szervezték át. 1956-ban Bonyhád Község Tanácsa rendeletben szabályozta a legeltetési bizottság kezelésében álló legelők használatát. A legeltetés máj. 1-jén kezdődött és nov. 1-jén zárult. 1958-ban a bizottság kezelésében működő mesterséges megtermékenyítő állomást hoztak létre. 1960-ban 167 szarvasmarha, 449 birka legeltetését végezték. A legeltetés bére 1963-ban egy tehén után 240, egy birka után 35, a tehénpásztor díja 5400, a juhpásztoré pedig 3000 Ft volt egy legeltetési idényre. A legeltetési területen itatókutak álltak rendelkezésre. A Bonyhádi Legeltetési Bizottságot a Bonyhádi Községi Tanács Végrehajtó Bizottsága 64/1963. sz. határozatával feloszlatta. A feladatot bonyhádi mezőgazdasági termelőszövetkezetek vették át a vagyonnal együtt. Az Ezüstkalász Mezőgazdasági Termelőszövetkezetnek – a 244 kataszteri hold rét és legelő juttatása után – el kellett látnia a háztáji szarvasmarha és birka legeltetését is. A Petőfi Mgtsz 50 kataszteri hold legelőhöz jutott. (Steib György)

Bonyhádi (Litzmann) Jenő (*1907. jan. 16. Bonyhád, †1969. szept. 2. Budapest): géplakatos, író, újságíró, politikai aktivista. A helyi gimnáziumban folytatott tanulmányait megszakítva lakatos szakmát tanult, amelyet később gépkocsiszerelő vizsgával egészített ki. Budapesten dolgozott, majd 1929–35 között külföldön vállalt munkát: Franciaországban vasmunkás, hajófűtő, 1932-től alkalmi munkás Palesztinában, ahol belépett az illegális Palesztin Kommunista Pártba. Tevékenyen részt vett a politikai mozgalmakban, ezért másfél évi börtönbüntetésre ítélték. Letöltése után a brit hatóságok visszatoloncolták Magyarországra. Vasmunkásként aktívan tevékenykedett az Országos Ifjúsági Bizottság politikai mozgalmaiban, cikkeket írt a baloldali újságokba. Megtorlásul rendőri felügyelet alá helyezték (1940), majd büntetőszázadba vezényelték (1942). A második világháború után a nemzetközi múlttal rendelkező káder pályája felfelé ívelt: 1945-től a Szikra Lapkiadónál, 1948-tól a Magyar Dolgozók Pártja Központi Sajtóosztályán dolgozott. Közben elvégezte a Külügyi Akadémiát. 1949-ben a Külügyminisztérium közel-keleti szakreferense és a Kossuth Rádió *Napló* c. politikai rovatának sorozatszerkesztője. 1954–58 között a Magyar Újságírók Országos Szövetségének politikai munkatársa, a szervezet hírlap archívumának és könyvtárának a vezetője. 1956 őszén a Partizán Szövetség tagjaként a proletárdiktatúra visszaállításáért harcolt, amiért „Szocialista Hazáért Érdemrend" kitüntetésben részesült. 1960. jan. 3-ától szerkesztő a Corvina Kiadónál, itt jelentek meg *Sajtótörténet* és *Úttörőzsebkönyv* c. kiadványai. 1964-ben vonult nyugdíjba. [Kolta László] – (Steib György)

Bonyhádi Munkás-Szövetkezeti Spartacus Sport Club (BMSC): Bonyhád város sportegyesülete. 1981. jan. 29-én alakult a vasas, a Spartacus és a botond sportegyesületek összevonásával, majd 1985-ben a Pannónia Tsz Sportegyesület is csatlako-

zott. Működése 1996 októberéig tartott. Az integrációt a külön működő sportkörök eredményességének hanyatlása kényszerítette ki, az új struktúra viszont utat nyitott az anyagi erők koncentrálásához. Társadalmi elnökévé Samu Lajost választották, őt 1984-ben Zsoldos László, 1987-ben Borbély István, 1988-ban Bősze István, 1990-ben Domokos Sándor, 1994-ben Mosonyi Gyula követte. A tényleges vezetésre önálló státuszú (függetlenített) ügyvezető elnököt és gazdasági vezetőt alkalmaztak. Az első ügyvezetőt, Csordás Ferencet az ősz folyamán Zircher György, őt 1985-től Kovácsi Ferenc, 1988-tól Kiszler Ferenc követte. Az új sportegyesület elsődleges célkitűzése – az utánpótlás-nevelés biztosítására – egy sportiskola létrehozása volt. Ennek érdekében a II. Sz. Általános Iskolát 1982 szeptemberétől sport tagozatúvá fejlesztették. Az egyesület a labdarúgópályán 1984-ben fedett lelátót, 1985–87-ben öltözősort építtetett. 1985. júl. 1-jétől 1994. febr. 29-éig feladatkörébe tartozott a bonyhádi sportlétesítmények (Városi Sporttelep, Városi Sportcsarnok, teniszpálya, súlyemelő-kondicionáló terem) működtetése. A sportkör neve 1982-től Bonyhádi Munkás–Szövetkezeti Sportklub, 1985 novemberétől Bonyhádi Sportegyesület (BSE). Az integrációban átvették a külön működő egyesületek szakosztályait, melyek közül négyet (atlétika, súlyemelés, kosárlabda, labdarúgás) kiemelten kezeltek. Az **atlétikai szakosztályt** a II. Sz. (későbbi nevén Arany János) Általános Iskola és a Petőfi Sándor Gimnázium sportolói jelentették. Az általános iskolában Végh Andor, Oláh Annamária, majd Csábrák János és Schwarcz Katalin testnevelő tanárok neveltek kiváló atlétákat, a gimnáziumban Ónodi Szabolcs vezetőedző, testnevelő tanár évente mintegy 100-130 tanulót vont be az edzésekbe. Az egyesület színeiben versenyző Énekes Béla 1981-ben a 6000 m-es mezei futóbajnokság ifjúsági megyei bajnoka és az ifjúsági válogatott tagja lett. 1984-ben és 85-ben már a SZEOL csapatának tagjaként kis mezei futásban felnőtt országos bajnok. 1981-ben Kerekes Gábor gerelyhajításban országos harmadik helyezett. 1982-ben Tolna megye atlétikaválogatottját a BMSC fiataljai alkották az országos ifjúsági csapatbajnokságon, amelyen 110 m-es gátfutásban Gyulánszki Zsolt első helyezést ért el. Sorjáztak a tehetséges, minősített versenyzők, így: Schwarcz Katalin (a későbbi tanár edző), Póth Gabriella, Gyulánszki Éva, Máté Réka, Ónodi Attila. 1984-ben a 13–14 éves korcsoport országos bajnoka: Altvater Csaba, Schwarcz Tibor. Korosztályukban sokan vezették a megyei ranglistát. 1985: Kásler Péter rúdugrás, 1986: Bea Gábor 110 m-es, Altvater Csaba 300 m-es gátfutás, 1989: Szauder Gábor 110 m-es gátfutás, Schwarcz Tibor rúdugrás, 1990: László Zsuzsanna diszkoszvetés, Scheidler Géza 1500 m-es akadályfutás, 1994: Surján Paula 300 m-es gátfutás, Ménesi Eszter hétpróba, Plesz Botond maratonfutás, 1995: Gerberich Erika 200 m-es síkfutás, Surján Paula 100 m-es, Ambrus Anikó 300 m-es gátfutás, Ménesi Eszter magasugrás. 1991-ben Bulla Orsolya az ötpróba diákolimpiai bajnoka, ekkor aranyérmes a 4x600 m-es váltó is. A **súlyemelő-szakosztályt** Dobler László vezette, aki egyben ellátta az edzői teendőket is. Mintegy húsz, jobbára úttörő, serdülő és ifjúsági korcsoportos sportolót foglalkoztattak. A Budai Nagy Antal utcában edzőteremmel rendelkeztek. 1981 októberében az ifjúsági Balogh Zsolt és a felnőtt korcsoportú Kurilla István megyebajnok lett. 1982-ben a területi csapatbajnokságban indultak, a Bonyhádon rendezett fordulóban harmadikok. 1986-ban az évről évre csökkenő teljesítmények miatt a megyei sportvezetés megvonta a szakosztálytól a kiemelt támogatást. 1989-ben Oláh Dénes vette át az edzések irányítását. 1990-ben az ifjúságiak mezőnyében Szakács Ildikó a 82,5 kg-os súlycsoportban országos bajnok, Forrai Mónika az 56 kg-os súlycsoportban ezüstérmes, a felnőttek mezőnyében bronzérmes. A szakosztály 1992-ben befejezte működését, az edzőtermet 1994-ben testépítő műhellyé alakították át. A **természetjáró-szakosztályt** Chlebovics Mik-

lós vezette. A mintegy 30 igazolt sportoló évente 20-25 kisebb-nagyobb túrát tett meg a közeli vidékektől (Máré vára, Óbánya, Sötétvölgy) a Magas-Tátráig és a Mont Blancig. Szép eredményeket értek el turisztikai vetélkedőkön (Országos Vasas Vetélkedő, Tolnai Tarisznyások Környezetismereti Versenye). Maguk dolgozták ki útvonalterveiket, túráikon befogadták más turistacsoportok tagjait is, különösen a gimnázium és az iparitanuló-iskola túrázóival ápoltak jó kapcsolatot. 1986-ban a szakosztály rendezte a XI. országos MEDOSZ-versenyt. Munkatúrákat is vállaltak: karbantartották az útvonalakat és a jelzéseket, erdőt tisztítottak. Teljesítették az olimpiai ötpróbát. A családi túrákon négyéves és nyugdíjas is részt vett. 1988-ban túraszervezőjüket, Balázs Mátyást Kiváló Ifjúsági Sport-túraszervező emlékplakettel jutalmazták. A BSE megszűnését követően, 1997. jan. 16-ától Völgység Turista Egyesület néven folytatták tevékenységüket. A nagy múltat megélt **ökölvívó-szakosztály** már hanyatló időszakát élte. 1981-ben megyei körversenyt rendeztek újonc, úttörő, serdülő és ifjúsági versenyzők részvételével. Az ötfordulós körversenyben a nehézsúlyú Bíró Attila első, összesítésben pedig a BMSC harmadik lett. 1981-ben a Magyar Ökölvívó Szövetség 15 ezer forintos támogatásával új felszereléshez jutottak. 1982 februárjában Bonyhádon rendezték Tolna és Baranya megye válogatottjainak versenyét egy bonyhádi részvétellel. Oláh Miklós sok energiát fektetett újoncok felkutatásába, kinevelésébe, de a csökkenő érdeklődés és támogatás miatt a szakosztály 1982 májusában megszűnt. Az **úszószakosztály** 30-40 versenyzője Horeczky János edző irányításával nyáron a bonyhádi strandfürdőt vette igénybe, az év további szakaszában pedig saját költségen hetente háromszor a szekszárdi uszodát. A szakosztályban úszásoktatással is foglalkoztak. A többségében 7-18 éves korú versenyzők jelen voltak meghívásos viadalokon, a tolnai, somogyi, baranyai megyebajnokságokon, 1983-ban a szegedi vidékbajnokságon, 1992-ben a pécsi Olimpiai Reménységek Versenyén. Többek között Szászvár, Szekszárd, Pécs, Kaposvár, Balatonfűzfő, Szeged, Kalocsa, Dunaújváros volt versenyeik színhelye. Helyben „Bonyhád város bajnoka" címért versenyeztek. 1985-ben 27 versenyen vettek részt. A mostoha körülmények ellenére kiváló versenyzők nevelődtek, többek mellett: Barabás Éva (Tolna megyei válogatott, aki később edzőként is hozzájárult a sikerekhez), Barabás Mariann, Cseke Bettina, Hámori Krisztián, Dobler Tamás, Szabó Gábor, Nusser Zoltán, Kovács Andor, Stefanov Kinga, Wiandt Tamás, Hajas Dezső, Hajas Zoltán, Nász Róbert.

Úszók a Városi Tanuszodában (1994). Balról: Popp Edina, Torondy Gitta, Bányai Zsuzsanna, János Tünde. Háttérben: Horeczky János.

Évente versenyt rendeztek Boross Géza, a legendás bonyhádi úszóedző emlékére. Edzési és versenyzési körülményeik a tanuszoda felépítésével (1989) javultak. 1996 szeptemberétől a szakosztály Bonyhádi Úszók Sportegyesülete (BÚSE) néven önállóan folytatta tevékenységét. A **teniszszakosztály** működése Kovács Zoltán edzői, szervezői tevékenységéhez kötődött. Mintegy negyven, főleg újonc, serdülő és ifjúsági korcsoportos játékosa barátságos és bemutató mérkőzéseket vívott (Baja, Pécs, Bóly, Komló, Szekszárd, Paks). Az ifjúságiak törzsgárdája az 1980-as években: Városi Attila, László Péter, Hahn János, Jauch Károly, Salamon Csaba, Selényi Ottó, Rittberger Nóra (1984-ben a korosztály megyebajnoka), Szabó Katalin. Kezdetben a Kaszinókert pályáján, majd a Városi Sportcsarnok mellett 1982 októberére elkészült, villanyvilágítással ellátott pályán játszottak. Az 1990-es évektől megszűnt a szakosztály központi költségvetési támogatása, önfenntartóvá váltak. A mintegy 40, jobbára általános- és középiskolás fiúkból álló **cselgáncs (judo) szakosztályt** Beréti Antal irányította. Bemutatókon és te-

rületi bajnokságban vettek részt, versenyeik helyszíne Baja, Szekszárd, Paks, Pécs, Barcs és Bonyhád volt. A versenyidény az iskolai tanévhez igazodott. A rendkívül lelkes csoportban sok kiemelkedő versenyző nevelődött, így többek között: Égi Tamás, Becze Tibor, Rónyai Lajos, Bati József és László, Jaksa László, Márkus Lajos. Költségeik nagy részét maguk fedezték. 1990-ben a szakmai irányítást Elmauer István, tőle Égi Tamás vette át. 1991-ben kiváltak az egyesületből, önálló egyesületként folytatták munkájukat 1994 tájáig. A **sakkozókat** Friss István irányította az 1980-as évek derekán történt megszűnésig. Különös színfoltot jelentett a Kiefaber Imre által az 1980-as évek közepén szervezett női labdarúgó-csapat működése. Fazekas József szakmai irányításával különféle kupasorozatokban (OKISZ kupa, BHG kupa) szerepeltek. A **kosárlabdaszakosztály** általános iskolai (mini) leány, úttörő, női serdülő és felnőttcsapatot foglalkoztatott. Utóbbi az NB II. Nyugati csoportjában szerepelt és többnyire dobogóközeli helyen végzett.

A XXI. Nyári Úttörő-olimpia (Kaposvár, 1985) ezüstérmes kosárlabdacsapata. Balról, hátsó sorban: Barabás Orsolya, Nagy Zsuzsanna, Illés Éva, Bölöny Erika, Palkovics Judit, Varga Gabriella, Bosnyák Eszter; első sorban: Csábrák János felkészítő tanár, Lafferthon Éva, Kovács Edit, Szabó Adél, Benya Anett, Krum Eszter, Ábrahám János vezetőedző.

Edzéseiket és mérkőzéseiket a Városi Sportcsarnokban tartották. A szakosztály rendezte évente a nemzetközi felkészülési Botond-kupát. A szakmai munka átfogó irányítója Ábrahám János vezetőedző volt, segítői Genczler János, Sere Tibor, Vanya Gabriella. A serdülőcsapat a Tolna megyei bajnokságban szerepelt. A II. Sz. Általános Iskolában szervezett úttörő, ún. minicsapat a Baranya megyei bajnokság résztvevője volt. Mellette különböző szintű tornák sikeres szereplői. 1982-ben a területi seregszemle nyertese, az országos seregszemle (Balatonfűzfő) 6., 1983-ban 5. helyezettje. Az úttörő olimpián 1984-ben és 1985-ben ezüstérmesek, felkészítő tanáruk Csábrák János volt. 1988-ban eljutottak a vidékbajnokság döntőjéig. 1995-ben felnőtt férficsapatot is neveztek az NB II.-ben. A felnőttcsapatok edzője ekkorra Murvai Árpád. A szakosztály 1996 augusztusától önálló egyesületként (Bonyhádi Kosárlabdázók Sportegyesülete) folytatta tevékenységét. A **triatlon (háromtusa) szakosztály** 1992-ben alakult Gergelics István vezetésével. Varga Gyöngyvér (futás), Vukálovics Ákos (kerékpár), valamint Gulyás Péter és Horeczky János (úszás) edzői munkája nyomán rövid idő alatt rendkívüli sikereket értek el. 1993-ban Gergelics Dóra az országos duatlon diákolimpián 10 év alatti korcsoportban bajnokságot nyert. 1994-ben Udvardon kétnapos nemzetközi triatlonfesztiválon versenyeztek. 15 sportolójuk 1995-ben 20 erőpróbán 17 aranyérmet nyert: az ifjúsági leány triatloncsapat vidékbajnok (Bajkai Zsuzsanna, Gergelics Natália, László Klaudia), a serdülőcsapat (Gergelics Judit, Gergely Izabella, Páll Laura) országos bajnok, a duatlon diákolimpián a 10–12 éves korcsoportban Gergelics Dóra országos bajnok. A veszprémi Ifjúsági Duatlon Európa-bajnokságon

Gergelics Natália a 19. lett. 1996-tól a szakosztály a Quinter Sportegyesületben folytatta munkáját, majd 1998-tól önállóan mint Anonym SE. Az egyesület működésének, a közönség érdeklődésének középpontjában a **labdarúgó-szakosztály** állt.

Labdarúgócsapat (1984). Balról, hátsó sorban: Tornyi Barnabás edző, Bulla János, Pap József, Horváth László, Palkó Lajos, György József, Balázs Géza, Bajkai Ferenc, Hűber Ádám, Pfeifer Zoltán, Varga József másodedző; első sorban: Genzler Gábor, Joó András, Vendég Lázár Ödön, Beke Imre, Stercz József, Eppel László, Mucska Gyula.

A felnőtt labdarúgócsapat az 1980–81-es idényt második helyen zárta a megyei bajnokságon, ezzel jogosultságot szerzett az új rendszerű, területi bajnokság Dráva csoportjában való részvételre. A szakmai irányítás Wagner József vezetőedző kezében volt, akit Rottár Róbert pályaedző segített. A szakosztályt Turós József vezette, 1982-től Kutasi Béla, később Rittinger Antal, Rittberger Ferenc. 1982-ben már Fertőszögi Béla a vezetőedző, 1983-ban Kovács István, 1984 őszétől Tornyi Barnabás, 1985 novemberétől Varga József, 1986 januárjától Wagner József, augusztusától Kovács István, 1988 augusztusától Kovácsi Ferenc, 1989 novemberétől Mucska Gyula. A csapat az 1983–84. évi idényben negyedik helyezett, a Dráva-csoport sportszerűségi versenyében első, akárcsak a következő idényben. A hazai mérkőzéseket átlagban 1000 néző látogatta. 1984. okt. 31-én 3:2-es győzelemmel, 3000 néző előtt ejtették ki a Csepel SC NB I.-es csapatát a Magyar Népköztársaság Kupából (MNK), és bekerültek a legjobb 32 közé. 1987 őszén a bajnoki rendszer átalakításával NB III.-as indulási lehetőséget kaptak. 1988. okt. 25-én a szovjet Szpartak Tambov vendéglátásával búcsúztatták a 25 éves labdarúgó pályafutását befejező Mucska Gyula kapust, csapatkapitányt. Az 1989–90-es szezon végeztével a csapat kiesett az NB III.-ból, ősszel a megyebajnokságban folytatták szereplésüket.

Gólöröm a Csepel elleni mérkőzésen (1984). Balról: Bulla János, Beke Imre, Pfeifer Zoltán, Sebestyén József góllövő, Balázs Géza, Bálint János.

1990 augusztusában Losonci Istvánt bízták meg az edzői munkával, megnyerték a bajnokságot és visszajutottak az NB III.-ba. 1991-ben és 1992-ben megnyerték a VDN (Vasárnapi Dunántúli Napló) Kupát. 1992 októberében a Labdarúgó Magyar Kupában legyőzték az NB I.-es Csepelt. 1993-ban a

Dráva-csoport gólkirálya az egyesület játékosa, Kiss János, aki 1994 októberétől egyben a csapat edzője is lett. 1996 májusában a szakosztály kiszakadt az egyesület kötelékéből, és Bonyhádi Futball Club néven új egyesületet alapítottak. A Bonyhádi Sportegyesület (BSE) az 1990-es években már nagyon nehéz körülmények között dolgozott. A cégek privatizációjával, az érdekmúlással az anyagi erőforrások sorra kiapadtak, az egyesület adósságot halmozott fel. A sportmunkahelyek megszűntek. Az utánpótlás-nevelés költségeinek előteremtésére 1994-ben – másokkal közösen – Focisuli Alapítványt hoztak létre. A rendszerváltozást követően megalkotott központi sportfilozófia a heterogén összetételű, nagy egyesületek helyett az önálló egyesületként működő szakosztályok létrehozását ösztönözte. Bonyhád sportéletének újjárendeződése ezen elvek alapján valósult meg.

(Steib György)

Bonyhádi Munkás Testedzők Egyesülete (BMTE): a Vas- és Fémipari Dolgozók Szakszervezetének felügyelete alatt állt községi sportkör. Az 1956-os forradalom eseményeinek hatásaként a bonyhádi sportkörök működése szünetelt. Ebben a helyzetben a Járási Társadalmi Sportszövetség tagjainak és az egyesületek (vasas, Szpartakusz, vörös lobogó) vezetőinek 1957. febr. 3-án tartott tanácskozásán a sportkörök összevonásáról és egy széles támogatottságot élvező új egyesület – a BMTE – létrehozásáról döntöttek. A febr. 17-ére összehívott taggyűlés az egyesület elnökének Kövecses Vilmost, ügyvezető elnökének Reményi Gyulát választotta meg. Öt szakosztály működtetéséről határoztak és megválasztották a vezetőit: labdarúgó – Nagy Ferenc, asztalitenisz – Krätschmer László, ökölvívó – Ladika László, kosárlabda – Bajor László, atlétika – Pál László. A gazdasági ügyeket Balázs Lajos intézte. A tagok száma 400 körül mozgott, a mintegy 120 fős Baráti Kör jelentős – 1958-ban közel 10 ezer forint – anyagi támogatásban részesítette az egyesületet. Kövecses Vilmos elnököt hamarosan Boros Dezső, őt pedig Nagy Antal váltotta. A szakosztályokban folyó munka a korábbi gyakorlatra épült. Az atlétikát a középiskolások képviselték, jelentős eredmény nélkül. Az 1957. évi országos összesítésben a 78., 1958-ban a 155 induló sportkör között a 143. helyet foglalták el. Az asztalitenisz-szakosztály működése leginkább tömegsportjelleget öltött. A vasas játékosaira épülő, megyei bajnokságban szereplő labdarúgócsapat előtt nagy feladat állt. A Magyar Labdarúgó Szövetség úgy rendelkezett, hogy 1957 tavaszán körmérkőzésekkel kell eldönteni az újból létrehozott NB III. résztvevőit. Ennek eredményeként a bonyhádi csapat is játékjogot nyert a Délnyugati Labdarúgó Alszövetség NB III. osztályában való szereplésre. Az 1957–58-as idényben hetedik, a következőben pedig ötödik helyen végeztek. 1958 januárjában Krámer Lipót edző távozott, új edzőnek Csordás Sándort szerződtették. Kezdetben

A területi bajnokságban szereplő női kosárlabdacsapat és kísérete Baján – 1958. május. A csapat tagjai balról, állók: Kovács Anna, Bach Márta, Hajas Eszter, Kiss Edit; guggolók: Pogány Lívia, Wiandt Magdolna, Oláh Annamária, Váróczi Klára.

rendkívüli érdeklődés kísérte szereplésüket: egy szekszárdi osztályozómérkőzésükre két autóbusszal és húsz motorkerékpárral érkeztek a szurkolók. Gyakran játszottak az Ásvány, Horváth, Hegedűs, Major, Felföldi, Péter, Váradi, Losonci, Endrődi, Réder, Szabó összeállításban. Ásvány, Hegedűs és Szabó 1958 szeptemberében tagja lett a magyar B válogatott ellen készülő megyei válogatottnak. A szakosztály ifjúsági csapata is kiváló eredménnyel szerepelt. Az egyesület életre keltette az 1954-ben még a vasas színeiben versenyző, majd vidékre távozó ökölvívócsapatot. A 25-30, leginkább ifjúsági korú versenyzőt Komlós József edzette, a szakosztály vezetését Francsics Lajos vette át. Több barátságos mérkőzést követően részt vettek az 1958. febr. 1-jén és 2-án megrendezett megyei bajnokságon, ahol az ifjúságiak között Oláh II. és Majoros a második, a felnőttek között Kovács, Magyar, Borda és Ferencz a második, Oláh I. az első helyen végzett. Mérkőzéseiket a Vörösmarty Mihály Járási Művelődési Házban tartották, többnyire zsúfolt nézőtér előtt. Az egyesület férfi és női kosárlabdacsapatot szerepeltetett a területi bajnokságban, edzőjük Bajor László volt. 1958-ban a férfi csapat feloszlott, a nők szerepeltetését novemberben a gépállomás sportegyesülete, a MEDOSZ vette át. A BMTE 1959. febr. 15-én tartott vezetőségválasztó taggyűlést. Nagy Antal a vezetőség nevében tartott beszámolójában megállapította, hogy a két éve alakult egyesület nem érte el azt a célt, melyet megalakulásakor kitűzött maga elé. Bonyhád sportéletének újbóli felvirágoztatásához szükségesnek tartották, hogy az egyesület a továbbiakban a zománcgyár egyesületeként, Bonyhádi Vasas Sportkör néven szerepeljen, ezzel a BMTE-t megszűntnek nyilvánították.

(Steib György)

Bonyhádi Öregdiák Szövetség (BÖSZ): a bonyhádi gimnázium egykori diákjait összefogó, emlékeiket, emléktárgyaikat gyűjtő és megőrző egyesület. 1936. jún. 13-án alakították az algimnázium negyedik osztályát 40 éve végző, találkozóra összegyűlt egykori tanulói, Bonyhádi Öregdiákok Szövetsége néven. (Az algimnáziumban az elemi iskola négy osztálya után csak négy osztályt jártak a tanulók, majd az intézmény főgimnáziummá válása után a 8. osztályt követően érettségivel zárhatták tanulmányaikat a diákok. A négy osztályt végzett tanulók osztálytalálkozókat rendeztek, a főgimnáziumban végzettek pedig érettségi találkozókat tartottak.) Az alakuló ülés által még aznap jóváhagyott alapszabályokat Koritsánszky Ottó elnök és Kunszt (későbbi nevén Kerényi) Henrik ügyvezető titkár írta alá. Az egyesület – alapszabályaiban megfogalmazott – alapvető céljai voltak: a vallásosság, a hazaszeretet, a nemzeti kultúra, az iskolában kifejlődött barátság és az összetartozás ápolása. Célja volt továbbá, hogy az öregdiákokat anyagi és erkölcsi támogatásban részesítse, hogy erősítse lelkükben a hála érzését egykori tanáraik iránt. Az alakuló ülésen évente összehívandó közgyűlésről rendelkeztek. Ennek folyamán kialakult az a gyakorlat, hogy az osztály- és érettségi találkozókat a közgyűlés időpontjához igazították. A BÖSZ első közgyűlését 1937. júl. 4–5-én tartották, összekötve az algimnázium 1887-ben IV. osztályát végzett tanulóinak 50 éves találkozójával, mintegy 200 fő részvételével. A szövetség 1947-ig eltelt időszakának meghatározó személyisége Koritsánszky elnök volt. Rendkívüli hittel és erővel rendezte a találkozókat, meghatározta azok szellemiségét. Elnöki beszámolójából is ez sugárzik. *„Eleven életet élő és ható szervezetté akarunk fejlődni, amely szervezetnek hajtómotorja a mi igaz magyar lelkünk és izzó lelkesedésünk.” „(…) az Alma Mater falai között időnként összegyűlve, egymásnak örvendezve, az ősi iskolánkból kisugárzó Nemzeti Géniusz irányítása mellett további életünkhöz merítsünk erőt.”* Az elkövetkező időszak közgyűléseinek programjaként általánossá vált az istentiszteleten való részvétel, az első világháború idején hősi halált halt egykori tanulók gimnáziumi emléktáblájánál, a hősök szobránál és az elhunyt tanárok sírjánál történő megemlékezés, koszorúzás. A találkozókat a tanév befejezése – jún. vége, júl. eleje – körüli időre időzítették. Helyszíne a kezdeti időszakban az Arany Oroszlán Szálloda és a gimnázium volt. Négy közgyűlést tartottak (1937, 1938, 1939, 1941), továbbiak szervezését a háború lehetetlenné tette. 1936. dec. 19-én a BÖSZ tagszervezeteként 61 Budapesten élő öregdiák részvételével megalakult a budapesti tagozat. A második világháborút követő egye-

sületi felülvizsgálatokkal együtt ellenőrizték a BÖSZ tevékenységét is. Ennek lezárásával az egyesületet – melynek ez időben Kerényi (Kunszt) Henrik ügyvezető irányítása mellett mintegy 500 tagja volt – 1947. okt. 28-án, a Magyar Belügyminisztérium 433.989/1947. IV. 3. sz. rendelete alapján feloszlatták. A betiltás ellenére a BÖSZ Budapesti Tagozata tovább folytatta munkáját, Koritsánszky elnök vezetésével rendszeresen tartottak összejöveteleket. Aktív részt vállaltak az iskola 1948-as centenáriumi ünnepségeinek előkészítésében is. A tagozat működésének az elnök 1952-ben bekövetkezett halála vetett véget. 1956-tól Kós (Murmann) Árpád vezetésével Budapesten újra elkezdődött az öregdiákok szervezkedése, rendszeressé váltak szervezeti kereten kívüli találkozásaik. Látványos öregdiák-találkozót szerveztek az iskola fennállásának 160 éves jubileumára 1966. máj. 6–8-án (fáklyás felvonulással, kiállítással, hangversennyel, sportünnepélyllyel) két öregdiák-tanár, Merész Konrád és Schwarcz Tibor irányításával. Mintegy 1200 öregdiák gyűlt össze a 175. évfordulón, 1981-ben. Nagy Zoltán kezdeményezésére ezen a találkozón teremtették meg egy jövőbeli szövetség alapjait. Az alakuló közgyűlést 1982. ápr. 17-én tartották, ahol az ismételten életre keltett egyesület neve Bonyhádi Öregdiák Szövetség, elnöke pedig – hatéves ciklusra – Kós Árpád lett. 17 tagú elnökséget választottak és határoztak arról, hogy május utolsó szombatján tartják az éves közgyűléseket. A művelődési központban, majd a gimnáziumban zajló programokon rendszeressé váltak a diáktársakról szóló megemlékezések, előadások, kiállítások, műsoros összeállítások. Hagyományt teremtettek a gimnáziumi éveik alatt kiváló teljesítményt nyújtó, néhány végzős hallgató megjutalmazásával (BÖSZ junior díj). Az 1986. évi közgyűlés során helyezték el a gimnázium emeleti folyosóján az iskola egykori tanulója, Illyés Gyula emléktábláját, melyet a szövetség készíttetett. 1988-ban Schwarcz Tibort választották meg az ebben az időben mintegy kétszáz tagot számláló egyesület elnökévé. 1992-ben új alapszabályt fogadtak el. 1998-ban a BÖSZ kiadásában jelent meg Illyés Gyula és Gál István kötetbe foglalt levelezése. A 2006. évi közgyűlés a gimnázium bicentenáriumi ünnepségsorozatának kereteiben az iskola udvarán zajlott le. Ekkor avatták Bertalan Sándor és Bertalan Tamás *Emlékezés szobra* c. alkotását, melynek hátfalára az iskola neves tanárairól mintázott emlékplaketteket helyeznek el a közgyűlések idején. 2007-ben Schwarcz Tibor leköszönt elnöki posztjáról, utódjául Antal Máriát választották meg, őt Csötönyi Nóra követte (2015. máj.–dec.), majd ideiglenesen az irányítást a vezetőség vette át. Az évben rajzolta meg Kontár Juraj (György) a BÖSZ logóját, mely az iskola ősi kapukilincsét formázza.

A Koritsánszky Ottó-díj plakettje – Bertalan Tamás alkotása

2008-ban Koritsánszky Ottó-díjat alapítottak, mellyel azon öregdiákok tevékenységét jutalmazzák, kik elősegítették az iskola szellemi, anyagi gyarapodását, hírnevének öregbítését. Az első kitüntetett öregdiák Schwarcz Tibor lett. A közgyűléseket ettől az évtől az iskola tornatermében, majd atlétikai csarnokában rendezték. 2010-ben, Nagy István szerkesztésében megjelent a *Bonyhádi Öregdiák Szövetség füzetek* c. kiadványsorozat 1. száma. (Steib György)

Bonyhádi Polgári Dal- és Zeneegyesület: az 1929-ben alakult egyesület célja a zene- és dalkultúra terjesztése, a zenei oktatás elősegítése. Alapító karmestere Emele Károly volt. Bemutatkozó hangversenyüket 1929. dec. 7-én tartották az Arany Oroszlán Szállodában. Műsorukon elsősorban klasszikus művek szerepeltek. Az 1930. nov. 8-án tartott hangversenyük műsora a *Tolnamegyei Újság* tudósítása szerint: 1.

Fucik Gyula: Az olympiai mesterbirkózók bevonulása, Triumph-induló, előadja a zenekar. 2. Nyitány Carl Maria von Weber: Oberon c. operájából, előadja a zenekar. 3. Kuruc-nóták, előadja a dalárda. 4. A zarándokok kórusa Wagner Tannhäuser c. operájából, zenekísérettel előadja a dalárda. 5. Auch du wirst mich einmal betrügen, dal és Slow Fox a Szívek szimfóniája c. filmből, előadja a zenekar. 6. Egyveleg Bayer Babatündér c. balettjének a zenéjéből, előadja a zenekar. 7. Hunyady műdal, előadja a zenekar. 8. Zwei Herzen im ¾ Takt, keringő a Szívek szimfóniája c. filmből, előadja a zenekar. Szervezett zeneoktatás híján az egyesület közvetített a magánoktatók (Emele Károly, Halmay Károly, Mestyán Rezső, Radics Gabriella, Tomka Gusztáv, Strohmayer Péter, Szentiványi József, Zerinváry János) és a tanítványok között. Tényleges működése 1936-ig tartott, hivatalosan az 1946. máj. 7-ei belügyminiszteri feloszlató határozattal ért véget. Hangszereiket a háború idején széthordták, a zongora a katolikus kör használatába került.

(Steib György)

Bonyhádi Polgári Kaszinóegylet: az 1836-ban alakult egyesület Bonyhád társadalmi és szellemi elitjének biztosított szervezett együttlétet. Rövid ideig (1914–21) Bonyhádi Kaszinó volt a neve, a köznyelvben pedig „úri kaszinó". Tagságát zömében politikusok, közéleti és egyházi személyek, nagyiparosok, földbirtokosok, értelmiségiek alkották. Tagja lehetett minden feddhetetlen jellemű, kellő műveltséggel és önrendelkezési joggal bíró férfi. A felvétel titkos szavazással történt: egy kaszinótag ajánlásával, a választmány legalább 2/3-ának 75%-os támogatásával. Az egyesületet az elnök, a helyettese, az igazgató és a jegyző (titkár) által alkotott tisztikar és a 10-12 tagú választmány irányította. Elnökei közt megtalálható volt: Simontsits Béla, Perczel Béla IV., Perczel Dezső I., Schwetz Antal, Gyalog István, Willinger Márton, Hagymássy Zoltán, Emele Károly, Eibach Kornél, könyvtárnokai között: Marhauser Imre, Sikó Ernő. Az egyesület 100-140 „rendes" tagot számlált, akik felvételi és tagsági díjat fizettek. Voltak továbbá „foglalkozó" és vidéki kültagjai. A kaszinóegylet célja a barátságos társas érintkezés lehetőségének megteremtése, a hazai irodalom, művészet és sport pártolása volt. Az egyesület lehetőséget nyújtott a fesztelen társalgásra, felszínen lévő politikai, társadalmi és gazdasági kérdések megvitatására, előadások tartására, társasjátékra, kártyázásra, estélyek rendezésére, hírlapok és folyóiratok olvasására, könyvtárának használatára, a sport egyes ágainak művelésére. *„A polgári kaszinó volt az a hely, hol a napontai komoly foglalkozásom után szórakoztató mulatságot találtam, és olykor-olykor elkomorodott kedélyemet is felvidíthattam"* – mondta 15 éves tagsága után búcsúzóul Bencze József katolikus plébános 1887-ben. Az egylet vezetése arra törekedett, hogy nemzetiségi, vallási és pártállásbeli különbségek ne vezessenek belső konfliktushoz. Rendezvényeik a gondtalan szórakozást, a hazafias szellemiség pártolását és terjesztését, a jótékonykodást szolgálták. Társas vacsora keretében, a szónokok ünnepi pátoszával évente megemlékeztek március 15-éről, akkor is, amikor még nem volt államilag kijelölt nemzeti ünnepnap. Kossuth Lajos halála feletti gyászuk kifejezéseként táviratot küldtek Kossuth fiaihoz (1894),

A kaszinó nyári pavilonja 1910-ben. Az asztalnál ülők jobb szélén: Perczel Dezső.

díszgyűléssel emlékeztek Vörösmarty Mihály születésének centenáriumára (1900). Ösztöndíjat létesítettek (1900), melynek kamataiból évente egy jó erkölcsű, a magyar nyelvben és történelemben kitűnő előmenetelt tanúsító gimnazistát támogattak. Hangversenyt rendeztek szegény cigánygyerekek felruházására (1927). A tagdíjak beszedése mellett főleg bálok rendezésével jutottak bevételhez. Székházuk helye ez idáig nem ismert. 1883-ban nyári tartózkodási helyül pavilont létesítettek a Bonyhádi Takarékpénztártól bérelt kerthelyiségben, melyet Kaszinókertnek hívtak. (Ma a Vörösmarty Mihály Művelődési Központ szabadtéri színpada és környezete. Az átalakított pavilon ma is áll.) A kertben teniszpályát létesítettek. A kaszinóegylet működése hullámvölgyekkel tarkított. Többször újjáalakult, alapszabályait többször módosították. Az 1920. máj. 30-ai önfeloszlatás, majd az aug. 5-ei újjáalakulás a Tanácsköztársaság idején történt személycserék, *„a kommunizmus alatt ért sérelmek”* miatt következett be. Mégpedig a célból, hogy a vezetőség *„a kaszinót ismét nemesebb és elsősorban hazafias, nemzeti ideálokért érző és küzdő társadalom szolgálatába”* állíthassa. A Bonyhádi Polgári Kaszinóegyletet 1946-ban, a 256.810/1946. (IV. 14.) sz. BM rendelettel oszlatták fel véglegesen.
(Steib György)

Bonyhádi Polgári Olvasóegylet: 1872. márc. 15-én alakult 246 taggal. Az alapszabályokban meghatározott célja: *„a művelődésnek és a szellemi haladásnak az egyleti könyvtár használata, lapok olvasása és időnkénti tartandó felolvasások által leendő előmozdítása, mint nemkülönben a barátságos érintkezés, társalgás jobb ízlésű időtöltés előnyeit élvezni.”* Tagjai kizárólag férfiak lehettek. Elnöke Kallupka István, majd Wiesner Boldizsár, Hoffer István, Schwetz Antal, Kirchknopf Ágoston, Pót Radó, Kühnel Ferenc, Potzner János volt. 1886-ban 12 hírlapot járattak, könyvtáruk 755 kötettel rendelkezett. Utóbbi gyarapítására gyakran rendeztek táncvigalmat. Az egyletben kezdték Bonyhádon az 1880-as évek közepén zárt körű közös vacsora keretében március 15-ét ünnepelni. 1910. jan. 23-án tartott közgyűlésükön – *„mert a községben fennálló túl sok egylet folytán ezen egylet iránt az érdeklődés igen lanyha”* – önfeloszlatásukról döntöttek. Vagyonát a katolikus kör, a protestáns kör és az izraelita filléregylet között osztották szét.
(Steib György)

Bonyhádi Polgári Olvasókör: 1875. jan. 6-án alakult a művelődés és szellemi haladás előmozdítása céljából. Kizárólag férfiakból álló tagjaik száma 130-170 között mozgott, fejenként évi 2 Ft tagsági díjat fizettek. 1891-ben egyesültek az 1881-ben alakult polgári társaskörrel, nevük Bonyhádi Polgári Olvasó- és Társaskörre változott. A kör ismert elnökei: Goldfinger Ármin, Kühnel Ferenc, Schwetz Antal. Könyvállományuk szaporítására, a szegények segélyezésére gyakran rendeztek jótékonysági bált, cigány zenekarral színesített „társalgó estélyt”. 1903-ban kezdték zárt egyleti körben március 15. megünneplését. Működésük önfeloszlatással ért véget 1910. jan. 9-én.
(Steib György)

Bonyhádi Protestáns Kör: az 1909-ben bejegyzett egyesület a Bonyhádon és környékén élő evangélikus és református vallásfelekezethez tartozóknak biztosított

MEGHIVÓ.

A Bonyhádi Protestáns-Kör

1912. évi május hó 27-én, saját helyiségeiben, pénztára javára, felolvasással, kuglizóversennyel és táncmulatsággal egybekötött

NÉPÜNNEPÉLYT

rendez, melyre kivül cimzett urat és b. családját tisztelettel meghivja a RENDEZŐSÉG.

MŰSOR:

1. Felolvasás: Das Irrlicht. Tartja: Wikkert Lajos.
2. Szavalat. Haág Anna k. a.
3. Szavalat. Herger Karolin k. a.

Belépti-dij: Személyenként 60 f — jegyek a pénztárnál válthatók.

Kezdete délután 3 órakor.

Kuglizóverseny kezdete délután fél 4 órakor. — A győzteseknek szép és értékes díjakról gondoskodott a rendezőség.

Este tánc, melyre a délután váltott jegyek érvényesek és kivánatra felmutatandók.

Felülfizetéseket köszönettel fogadunk és hirlapilag nyugtázunk.

kulturált szabadidős elfoglaltságot. Alapszabályában meghatározott célja a *„művelődés és szellemi haladás előmozdítása, a protestáns öntudat helyes fejlesztése által igaz hazafiság, vallási türelmesség, valamint a magyar hazaszeretet ápolása”* volt. Ezen célok elérése érdekében felolvasásokat, előadásokat, szórakoztató estélyeket rendeztek. Köri helyiséget tartottak fenn, ahova újságokat járattak (többek között: *Új Magyarság*, *Református Jövő*, *Harangszó*, *Wehr und Waffe*, *Deutsche Zeitung*), könyvtárat rendeztek be. A mintegy 200 db könyv nagy hányada német nyelvű volt, mivel az evangélikus közösséget leginkább az itt megtelepedett német nemzetiségű lakosok alkották. A kör első elnöke Gyalog István, a helyi gimnázium igazgatója, ügyvivő alelnöke Wickert Lajos, főjegyzője Demiány Ervin lett. Az elnöki tisztséget 1928-tól – mintegy 12 éven át – Rózsa Sándor gimnáziumi tanár töltötte be. A kör tagjainak száma 300 fő körül mozgott. A Fehérvári utcában (ma Dózsa Gy. u. 6.) tágas, magas termekből álló új székházat építettek, melyet 1911. jan. 8-án avattak fel. Az ekkor létrehozott nagyterem lehetőséget nyújtott nagyobb rendezvények – politikai nagygyűlések, vallásos estek, táncmulatságok, közgyűlések, hangversenyek, színdarabok – tartására. Ez a terem lett az Otthon mozi helyisége. Tekepályát, söntést üzemeltettek. A kört tekintélyes bonyhádi személyiségek vezették, többek között: Benedek János járási tisztiorvos, Handl János, a Bonyhád és Vidéke Ipartestület elnöke, Pétermann Jakab, a cipőgyár alapítója, Knábel Vilmos, Berkényi Ádám, Bajor János, Gayer Gusztáv és Schranz Ottó tanítók. A második világháború idején az itt élő németség ideológiai megosztottsága a protestáns kört is súlyos válsággal fenyegette. Az 1940. jan. 6-ai közgyűlésen – März Konrád elnök 1945-ben írt jelentése szerint – *„a bundisták a hírhedt országgyűlési képviselőt, dr. Mühl Henriket akarták a kör elnökéül megválasztani, kivel szemben a magyar érzelmű tagok”* Demiány Ervint, a gimnázium igazgatóját léptették fel, aki bírta mindenki bizalmát. 1941-ben a kör elnöke März Konrád lett. 1945. jan. 20-án, az esti órákban német bombatámadás érte a nagytermet, a helyreállítás költségeit a tagok kölcsöneiből fedezték. A világháború után a kör volksbundista tagjainak többsége elhagyta az országot. Az államosítást követően a termek nagy részében a cipőgyár napközi otthont és éttermet rendezett be, itt működtette kultúrcsoportjait. A köri munka ellehetetlenült. Az egyesület ellenőrzését, felülvizsgálatát követően a Belügyminiszter 1950. ápr. 1-jén kelt rendelkezésével a Bonyhádi Protestáns Kört feloszlatta. Az ingóságokat bonyhádi közületek részére szétosztották, az ingatlanok – a cipőgyár és a Mozgóképüzemi Nemzeti Vállalat (MOKÉP) használati jogának fenntartása mellett – a község tulajdonába kerültek.

(Steib György)

Bonyhádi Református Szeretetszövetség: karitatív tevékenységet végző, protestáns missziós célokat szolgáló egyesület. Megalakulása egy országos kezdeményezés láncszemei közé illeszkedett. Gyökerei a 19. században Németországból elindult „belmisszió” – a szegény sorban élők megsegítését, egyszersmind az egyházias érzület megerősítését szolgáló – egyleti hálózatból táplálkoztak. A hazai „belmisszió” – mely 1931-ben, az Országos Református Szeretetszövetség létrehozásában öltött testet – megálmodója és irányítója Kiss Ferenc református lelkész volt. A bonyhádi szeretetszövetség életre hívásában döntő szerepet játszott Németh Erzsébet, az Országos Református Szeretetszövetség küldöttjének bonyhádi látogatása 1933. máj. 12-én. Előadását követően a jelenlévők – Lombos Alfréd lelkész, Nemes József főgondnok, Blum János másod főgondnok és a gyülekezet nő tagjai – egyhangúlag megalakították a Bonyhádi Református Szeretetszövetséget. Elnöknek Lombos Alfrédnét, pénztárosnak Weber Józsefnét választották. Minden hónap első vasárnapján 15 órakor tartották összejöveteleiket, melyek előtt magyar és német nyelvű istentiszteletet tartott az erre felkért lelkész és tanító. A helyi szeretetszövetség karácsonyi ünnepségeket rendezett, gondoskodott a szegényebb gyerekek ruhaneművel való ellátásáról. A taglétszám a kezdeti 58 főről már az első évben 67-re emelkedett. A tagdíj egy pengő volt személyenként. A bevételt jótékonysági célra fordították: ruhaanyagot, édességet, német könyveket vásároltak. Az 1937. febr. 5-én felvett egyesületi jegyzőkönyvvel megszakad a fel-

jegyzések sora. 1947. jún. 1-jén a Bonyhádi Református Szeretetszövetség Asszonykörének újjáalakulása alkalmával új tisztikart választottak. Díszelnök Lombos Alfrédné, elnök Vargha Gyuláné, alelnök Kovách J. Pálné, titkár Hetényi Jenőné, jegyző Kövecses Vilmosné, pénztáros Fóti Gyuláné lett. A Cikón, Grábócon és Kakasdon meglévő protestáns asszonykörök vezetését is felvállalták. Programjukban vallásos estek rendezését, szegénygondozást, előadások szervezését irányozták elő, melyek bevétele jótékonysági célokat szolgált. A szeretetszövetség tevékenysége az egyesületek felülvizsgálata, feloszlatása idején – 1948 táján – fejeződött be. (Keresztes Hajnalka)

Bonyhádi Római Katolikus Legényegylet: a bonyhádi és Bonyhád környéki katolikus iparos ifjúság egyesülete, mely az Országos Központi Katolikus Legényegylet

fiókszervezete volt. Az 1925-ben alakult egyesület a 17–26 éves nőtlen iparossegédeket gyűjtötte egybe, körükben fejtett ki valláserkölcsi és szakmai tevékenységet. Célja az volt, hogy előadásokkal, szakmai továbbképzésekkel, közös misehallgatásokkal jó családapákat, tisztes iparosokat, derék és vallásos honpolgárokat neveljen. Egyenruhájuk, szalonzenekaruk, dalkörük és színjátszó csoportjuk volt. Az egyesületen belül megalakult Napsugár Leányklubbal rendszeresen rendeztek közös egyházi és kulturális programokat: adventi estéket, műsoros estélyeket, színdarabokat. A programok összeállításában leginkább a katolikus lelkészek – kezdetben Éberhardt József, majd Lehr (későbbi nevén Lehel) Ignác – működtek közre. Az 1925-ben színre vitt *„Der Wunderdoktor”* és *„Stefl als Detektiv”* c. vígjátékok bevétele zászlójuk elkészítésének költségeit szolgálta. Zászlószentelési ünnepségüket 1925. aug. 15-én tartották. 1928-ban az egyesület újjászerveződött, zászlójukat Virág Ferenc pécsi püspök szentelte fel 1929-ben. Az 1931-ben alakult – mintegy 50 fős – vegyes kart Schnell József tanító, a zenekart Schmalcz János karnagy vezette. 1936-ban 9 testvéregyesület részvételével körzeti legénynapot rendeztek, melyen Virág Ferenc pécsi megyés püspök és Pintér József, a legényegyletek országos elnöke, országgyűlési képviselő is részt vett. Egyik legjelentősebb rendezvényük az 1938-ban – a ”jubileumi évben” – bemutatott *János vitéz* volt. Az egyesület egyházi elnöke a helyi plébános – kezdetben Jozgits János, majd Bauer (későbbi nevén Pór) József – volt. A napi politikai küzdelemben az egyesület nem vett részt, de a második világháború idején az itt élő német lakosság ideológiai kettészakadásakor a hazához való hűséget hangoztatták.

A katolikus legényegylet a Napsugár Leányklubbal 1925 táján

Lehr Ignác káplán, ügyvezető elnök 1945-ben írt jelentése szerint az egyesület *„minden alkalmat megragadott, hogy a nemzetrontó nyilas propagandának és a Volksbund hazaáruló agitációjának gátat emeljen, a zsidóüldözésnek méltatlan szörnyűségeit elítélje.”* Az egyesületet 1945. ápr. 14-én kelt rendeletével a belügyminiszter feloszlatta. A tulajdonát képező biliárdasztal, valamint a pingpongasztal a felszerelésekkel együtt először a Kommunista Párt, majd a Szociáldemokrata Párt helyi szervezetéhez, később a zománcgyári SZIT (Szakszervezeti Ifjúmunkás- és Tanoncmozgalom) használatába került.

(Steib György)

Bonyhádi Római Katolikus Olvasókör: bonyhádi és környékbeli katolikus férfiak közössége. Az egyesület a 20. század eleji Bonyhád egyik legjelentősebb kulturá-

lis csoportja volt. (A község lakóinak akkor mintegy 44%-a volt római katolikus vallású.) Jozgits János róm. kat. plébános kezdeményezésére jött létre az 1903. márc. 8-án tartott alakuló közgyűléssel, a *„katolikusok szellemi, társadalmi érdekeinek előmozdítása, a katolikus öntudat ébrentartása, hazaszeretet ápolása, (…) erkölcsnemesítő és ismeretterjesztő szórakozás”* céljából, 160 taggal. A körben lehetőséget teremtettek a szabadidő sokrétű, katolikus-keresztényi alapokon nyugvó, kulturált eltöltésére. Alapszabályukban szigorú magatartási normákat fogalmaztak meg: *„A kör helyiségében kizárás terhe alatt tiltatik minden csend- és rendháborító viselkedés, hazárdjáték, vallási és politikai vitatkozás, perlekedés, heves szóváltás, közhivatalt viselő személyek vétkes megszólása”*. A reggel 9 órától este 10-ig nyitva tartó olvasóteremben könyvek, napilapok és folyóiratok (*Kisújság*, *Magyar Nemzet*, *Új Ember*, *Tolnamegyei Hírlap*) álltak a betérők rendelkezésére. Szentmisék ideje alatt tilos volt a kör helyiségeiben tartózkodni. Az egyházi elnök Jozgits János, majd 1939. jan. 1-jétől Bauer (Pór) József apátplébános volt. Világi elnöknek Weber János országgyűlési képviselőt választották, őt Straicher Benő ügyvéd, Boross György bankigazgató, majd Lehmann (Türje) István orvos követte. Dalárdát és zenekart szerveztek, felolvasóesteket, színházi bemutatókat tartottak. 1907-ben vásárolták meg azt a Széchenyi tér 5. sz. alatti házat, mely a kör megszűnéséig székházuk volt. Az 1908. szept. 27-én rendezett székházavató és zászlószentelő ünnepségükön Jozgits János hitvallásukról beszélt: *„Itt áll díszesen második templomunk, hol tanulni s tanítani fogunk. Fogunk beszélni szent hitünkről, szép hazánkról, a testvéri szeretetről s összetartozásról, s a magyar kultúra terjesztéséről.”* A kórust Schlenker Mihály igazgató-tanító vezette, aki a kör igazgatója volt. Programjaik, műsoraik sorából csak néhányat emelünk ki: 1906. dec. 2. Adventi felolvasó estély; 1908. dec. 13. Műsoros est: Eibach Ödön előadása az alkohol romboló hatásairól, Schumann János csellójátéka, Brandeisz Elvira monológja: *Szerenád*, Éber János fekedi plébános Chopin zongorajátéka, a kör dalárdája Schlenker Mihály vezetésével; 1909. márc. 14. Hazafias ünnepély: *Himnusz*, Petőfi Sándor: *Talpra magyar!* – szavalat, Jozgits János ünnepi beszéde, kuruc dalok, Arany János: *Honvéd özvegye* – szavalat, Petőfi Sándor: *A rab* – szavalat; 1932. szept. 9. *Igazságot Magyarországnak!* – szavalatokkal és vetített képekkel kísért hazafias előadás; 1938. dec. 26. Műkedvelő előadással (Nyírő József: *Jézusfaragó ember*) egybekötött táncestély. Székházuk 1945 februárjától 1947 áprilisáig moziként is üzemelt. A második világháborút követő társadalmi-politikai változások az egyesület megszűnését hozták magukkal. 1939-ig visszamenőleg nyomozást rendeltek el a kör tartalmi munkájáról, vezetőinek politikai, ideológiai felfogásáról. Annak ellenére, hogy a kör vezetői elhatárolódtak a náci ideológiától – a Bonyhádon kibontakozott hűségmozgalom is a kör székházában tartotta összejöveteleit –, az új politikai helyzetben

A kör zászlószentelési ünnepélyén, 1908-ban készült a csoportkép Csik József, a hengermalom tulajdonosának kastélya előtt

működésük beszüntetését nem kerülhették el. A belügyminiszter 552.096/1949. IV/3. BM sz. rendeletével az egyesületet feloszlatta. A Bonyhádi Római Katolikus Olvasókör ingatlanát és összes ingóságait használatra a Magyar Ifjúság Népi Szövetsége (MINSZ) bonyhádi szervezetének adták át. Az épület 1952-től 1968-ig járási művelődési házként szolgált. 1968-tól a községi tanács szakigazgatási szervei használták, majd 1974-ben lebontották. (Steib György)

Bonyhádi Segélyegylet mint Szövetkezet: Bonyhád első pénzintézete 1865. okt. 1-jén jött létre. Kezdeményezői zsidó vállalkozók voltak, akik felismerték az 1865 elején meginduló politikai enyhülés adta lehetőséget. 1865. december 10-én Tolna vármegye alispánja terjesztette fel a helytartótanácshoz *„Krausz Lipót és több bonyhádi lakosnak a folyamodványát, melyben egy részvényekre alapítandó segélyegyletnek Bonyhádon leendő felállítására engedélyt kérne."* Az egylet 1867-ben kinyomtatott alapszabálya szerint tevékenységük elsősorban a napi pénzforgalomban annyira érezhető, *„kereskedést és iparügyletet gátló pénzhiány elhárítására"* irányult. Megnevezi az egyletben tömörülőket, *„kik kereskedésük, iparügyletük"* érdekében biztos és meghatározott kamatú (6%) hitelhez juthatnak önsegélyezésükkel. Az alapszabályt (statutum) Engel P. Sándor (vegyeskereskedő), Kallupka István (vaskereskedő), Deutsch Ézsaiás (rőfös) és Weisz Ferenc jegyezték. A kezdeményező Krausz Lipót kézműáru-kereskedő, amikor 1867 aug. 16-án a miniszter jóváhagyta az alapszabályt, már nem volt Bonyhádon. Távozása nem rendítette meg a szervezet működését. Az egylet bázisát szegény iparosok alkották, az igazgatóság túlnyomórészt kereskedőkből és iparosokból állt. A helyi középnemesi birtokos család vállalkozó tagja a második virilis Perczel (Bonyhády) Géza, a nevét az előnévre változtató „pecsovics" Perczel ágból, a német vas nagykereskedő első virilis Straicher Benő. A tehetős német gazdákat Willinger Márton és Wéber György, a hatóságot Potzner József szolgabíró, a középmezőnyben a zsidó kereskedőket Reich Sámuel, Engel P. Sándor, Róth Miksa és Stern Pinkász képviselte. 1867-ben 4118 tag rendelkezett törzsbetéttel. Az egylet kölcsönt csak tagjainak nyújtott jutányos feltételekkel, 1909-ben 6%-os osztalékot fizetett. Fiókot működtetett Szekszárdon, Tolnán, Bátaszéken és Hőgyészen. Az 1930-as években Tevelen, Cikón, Hidason és Püspöknádasdon dol-

gozott egy-egy ügynöke, aki heti rendszerességgel gyűjtötte, majd beszolgáltatta a betétösszeget. A szövetkezet élén az elnök állt, tényleges vezetője az ügyvezető igazgató volt, többek között: Kallupka István, Engel P. Sándor, Limbacher Sándor, Stern Miksa, Korpolay Gyula, Eibach Kornél, Wagner János. Az 1920-as évek végén érdekközösségre lépett a Pécsi Takarékpénztár Részvénytársasággal, mely a Bonyhádvidéki Takarék és Gazdaszövetségi Bank Rt. fiókjaként, vele közös helyiségben működött. 1939 februárjában 74.000 pengő saját tőkével rendelkezett, betétállománya ekkor 150.000, a kihelyezett hitelösszeg 74.000 pengő. Üzleti stratégiájuk volt, hogy tagjaikat rendszeres befizetésre kötelezték, ez az összeg 1945-ben heti 1 pengő volt. A második világháborúban a betétállomány drasztikus csökkenése miatt leromlott a szövetkezet üzleti eredménye, ezért működését 1946. aug. elsejétől szüneteltette, majd beszüntette.

(Steib György – Szőts Zoltán)

Bonyhádi Spartacus Sportkör: Szarvasy István szervezőmunkája nyomán a bonyhádi kisipari termelőszövetkezetek közös egyesületeként 1952. aug. 27-én alakult

meg – eredetileg Szpartakusz írásmóddal. Színük piros-fehér volt. Elnökké Gugán Lajost választották, őt 1954-ben Takács László, 1956-ban Biró Imre követte. A sportkör nehezen talált teret a bonyhádi versenysportban: kezdetben asztaliteniszezőknek biztosítottak lehetőséget, az ifjúsági korcsoportban minősített sportolójuk is volt Lendvai László személyében. A finanszírozási rendszer alapján patronálniuk kellett a közgazdasági technikum sportolóit, így az iskola tanulóiból álló női és férfi kosárlabdacsapat Kardos György, később Pál László edző irányításával Szpartakusz néven szerepelt a megyei bajnokságban. Rövid ideig működött kerékpárszakosztály. A labdarúgócsapat Forró Ferenc társadalmi edző irányításával a járási bajnokságban indult, de rövid szereplést követően feloszlott. Női röplabdacsapatukat Bodzási József szakosztályvezető irányította, 1956-ban a járási bajnokságban játszottak. 1957 februárjában Bonyhád sportegyesületeit összevonták, így a Szpartakusz is beolvadt a Bonyhádi Munkás Testedzők Egyesületébe (BMTE). 1962 márciusától – nevükben Spartacus írásmóddal – Fehérvári György elnök vezetésével újra önálló egyesületként folytatták tevékenységüket. Rövidesen kétszáz fölé nőtt a pártoló tagok, közel nyolcvanra a versenyzők száma. Hat szakosztályt működtettek. Az úszószakosztály tagjai heti két alkalommal Szekszárdra jártak edzésre. A férfi tekecsapat kezdetben a járási, majd a megyei bajnokságban szerepelt, de Bonyhádon nem volt versenysportra alkalmas pálya, ezért mérkőzéseiket Dombóváron és Szekszárdon játszották. 1979-ben Komló egyéni tekebajnokságát Serdült Tibor, a sportkör versenyzője nyerte. A szakosztályt Hosszú Jenő vezette. A női kézilabdacsapat – 1968-ban történt megszüntetéséig – a megyei bajnokságban szerepelt. Nagy sikert ért el a megyei bajnokságban szereplő női röplabdacsapat: Istenes László edző munkája eredményeként egy évig – 1977-ben – az NB II.-ben szerepeltek. Az 1974-től működtetett atlétika-szakosztályt a gimnázium tanulói képezték, Ónodi Szabolcs, ifj. Takács László és Oláh Annamária edzői munkájára, a szövetkezetek országos központjának támogatására épült. Sok kiváló atlétát neveltek: Bareith Attila 1977-ben, 15 évesen országos második, 1978-ban országos első gerelyhajításban, később – a BEAC színeiben – felnőttként is bajnok, többszörös válogatott; Balog Gyula 1977-ben, 16 évesen 1500 m-es síkfutásban országos negyedik helyezett, később felnőttként – a Szekszárdi Dózsa egyesületében – országos bajnok 3000 m-es akadályfutásban, ifjúsági majd felnőtt válogatott. A Spartacus támogatásával sok sportoló ért el korcsoportjában járási, megyei, területi bajnoki címet, országos helyezést. Többek között: Csábrák János, Pécsi Gábor, Kecskés Mária, Wéber Éva, György Ferenc, Pék Gáspár, Steib Zoltán, Szeifert Dezső, Strigens Csaba, Füzi István, Bock Antal, Bálint Myrtill, Sümegi Tamás, a Schwarcz testvérek: Katalin és Veronika. 1967-ben a sportkör elnökévé Szelesi Lászlót, ügyvezetőjévé Fátrai Lászlót választották. Legnépszerűbb szakosztálya az ökölvívó

Az ökölvívócsapat 1964-ben. Balról: Borda Tibor, Oláh Miklós, Berecz János, Lovász Márton, Lukács István, Szabó Zoltán, Kovács Nándor, Dénes Árpád, Dénes Ferenc, Sándor Alajos edző.

volt, melyet 1962-ben vettek át a Bonyhádi Vasas Sportkörtől. Sándor Alajos edző szakmai munkájával kiváló képességű ökölvívók nevelődtek ki, a bonyhádi ökölvívás több mint egy évtizeden át Tolna megye egyik fellegvára volt. 1963 februárjában kezdtek versenyezni a területi (Somogy–Tolna–Baranya) csapatbajnokságban. Mérkőzéseiket a művelődési ház szabadtéri színpadán, rossz időben és télen teremben rendezték, kivételes érdeklődés, 400-700 elszántan buzdító szurkoló előtt. 1963-ban feljutottak az NB II.-be. A 30-40 ökölvívó a II. Sz. Általános Iskola tornatermében tartotta edzéseit. Kiemelkedően jó közösségi szellem alakult ki. A csapat gerincét Dénes Árpád, Dénes Ferenc, Máté Lázár, Balogh József, Szabó Zoltán, Berecz János, Lukács István, Oláh Miklós, Borda Tibor, Tatai László, Daradics József, Ferencz András, Komlós József, Kovács Nándor, Szemcsuk István alkották. Borda 1963-ban Magyarország középsúlyú bajnoka, magyar válogatott lett. 1964-ben Szabó Zoltán a tokiói olimpiára készülő válogatott keret tagjaként hat hetet töltött a tatai edzőtáborban. 1966-ban Dunaújvárosban a Dunántúl II. osztályú ökölvívó bajnokságán Kovács Nándor, Máté Lázár és Szemcsuk István első helyezést ért el. 1972-ben Berecz János nagyváltósúlyban második lett az országos felnőtt másodosztályú bajnokságon, 1973-ban nagyváltósúlyú III. osztályú területi bajnok. 1976-ban Szujó László pehelysúlyban Dunántúl ifjúsági bajnoka. 1966 júliusában az edzések irányítását Borda Tibor, 1967 márciusában Iglódi János, 1969-ben Czinkóczi László vette át. 1969-ben az egyesület rendezte Bonyhádon a Magyarország–Bulgária ifjúsági válogatott ökölvívó-mérkőzést. Az 1500 néző nagy ünneplésben részesítette a megjelent Papp László háromszoros olimpiai bajnok és Orbán László Európa-bajnok ökölvívót. 1970 februárjában az egyesület az ökölvívószakosztályt visszaléptette az NB II.-es bajnokságból. Czinkóczi távozásával átmenetileg Szabó Zoltán és Berecz János vállalták az edzői feladatot, majd a szakmai munka irányítása Tóparti József kezébe került, akit Oláh Miklós és Szemcsuk István segített. Az 1970-es évek végén Berecz János lett a csapat vezetőedzője. Toborzókat, bemutatókat tartottak fiatal ökölvívó tehetségek felkutatására. 1978-ban Dombóváron hét fővel részt vettek az egyéni megyei bajnokságban. Feltűntek még tehetséges ifjú sportolók: az Erős fivérek – János és Lajos –, ifj. Berecz János, Herbszt Zoltán; de a bonyhádi ökölvívás korábbi nimbuszát nem sikerült helyreállítani. Teremhiány, az utánpótlás elmaradása, a sok sikert elért versenyzők visszavonulása, a paksi ökölvívás elszívó hatása és a folytonos pénzhiány nehéz körülményeket teremtett, a színvonal visszaesését eredményezte. A Bonyhádi Spartacus 1981-ig működött, jan. 29-ével beolvadt a város közös – Bonyhádi Munkás-Szövetkezeti Spartacus Sport Club (BMSC) – sportegyesületébe.

(Steib György)

Bonyhádi Sportegyesület (BSE): lásd **Bonyhádi Munkás-Szövetkezeti Spartacus Sport Club (BMSC)**

Bonyhádi Szabadoktató Egyesület: az 1912. okt. 9-én alakult egyesület az iskolán kívüli oktatás egyik zászlóvivője volt Bonyhádon. Az általános műveltség növelésével, hasznos ismeretek terjesztésével szolgálta a nagyközség lakóinak nevelését. Iránymutató, véleményező testülete az Országos Szabadoktatási Tanács (1921-től az Országos Közművelődési Tanács) volt. A bonyhádi egyesületet Schwetz Antal ügyvéd szervezte meg, őt választották első elnökévé. Ügyvezető elnöke Hajas Béla, titkára Knábel Vilmos lett. Felolvasásokat, társas esteket, tanfolyamokat, előadásokat tartottak a község szinte teljes tanítói kara, valamint orvosok, iparosok, jogászok, papok, tisztviselők közreműködésével. Külön témával szolgáltak a köznépnek, ill. a műveltebb hallgatóságnak. Az első öt hónap 21 előadása – többek között – a nőnevelésről, a kuruc költészetről, az alkotmányról, a villamosság alapelveiről, a méhészetről szólt. 1913–14-ben 6-6 előadást szerveztek vasárnap délutáni időpontokkal: a világ keletkezéséről, Petőfi Sándor költeményeiről, a ragályos betegségekről, a cserkészmozgalomról, az alkoholizmusról stb. Az előadók között szerepelt: Hajas Béla, Lovik Kálmán, Knábel Vilmos, Schnell József, Schlenker Mihály, Rózsa Sándor. Az előadások helye többnyire a mozi, a protestáns és a katolikus kör, az Arany Oroszlán Szálloda, a községháza és valamelyik iskola volt. 1923-tól Bonyhádi Népművelődési Egyesület néven, Hagymássy Zoltán elnökletével, Schlenker Mihály irányítása mellett folytatódott az iskolán kívüli oktatás. Tallózzunk az egylet működésében. A nyitó előadást nov. 14-én Schreck (későbbi nevén Bese) Ádám orvos tartotta a tüdővészről. 1925-ben a témáik: a rossz nevelés okairól, a szülői szeretetről, a jó nevelés gyümölcseiről, a görög művészetről. Az előadások gyakran két nyelven, magyarul és németül hangzottak el. 1926-ban Koritsánszky Ottó előadását (Málta és Szicília földjén) hallgathatták saját felvételei vetítésével, 1929-ben Knábel Vilmos Bonyhád őstörténetét ismertette, 1933-ban Schnell József előadás-sorozatban, vetített képeivel mutatta be római zarándoklatát. Ezekre az évekre már szabad kölcsönzésű népkönyvtárat is létrehoztak, ahonnan szabadon lehetett kölcsönözni. Vezetője Virányi (korábbi nevén Vickert) Lajos volt. Az egyesület megszűnésének időpontját nem ismerjük.

(Steib György)

Bonyhádi Székely Kör: 1989. aug. 17-én alakult kulturális és művelődési feladatokat ellátó civil szervezet. A Höfler Lajosné által 129 fővel létrehozott egyesület célja: a bukovinai székelyek összefogása, népművészetük

A népdalkórus 1993-ban

és hagyományaik ápolása, szellemi és tárgyi emlékeik összegyűjtése, népi iparművészeti tárgyak (szőttesek, fafaragások) készítésének támogatása, székely ünnepek és kulturális események megrendezése. A megalakulással egy időben kutatócsoportot hoztak létre a hagyományok megörökítésére. Többször jártak kutatóúton Kanadában, ahol 1996-ban a csoport vezetője, Höfler Lajosné és Németh László operatőr mintegy harminc videokazettán életútinterjúkat rögzítettek a Bukovinából elszármazottakkal. 1991. jan. 4-én jött létre a kör népdalkórusa, melynek kezdetben Szakács Zoltánné, később

Szabóné Gáncs Tünde, 2007-től Falkainé Jakab Éva, 2016-tól Gaál-Martin Elvira a művészeti vezetője. Évi 10-12 fellépésükön bukovinai székely népdalokat adnak elő. 2000-ben és 2002-ben országos arany minősítést szereztek, 2004-ben a Vass Lajos Kárpát-medencei Népdalversenyen Nívódíjat, 2011-ben Nagydíjat nyertek. 2012-ben a „Népek tánca, népek zenéje" elnevezésű háromfordulós népdalversenyen arany minősítést kaptak. Szintén arany minősítéssel díjazták a „Cinegemadár" népdalversenyeken elért teljesítményüket. Rendszeresen fellépnek Bonyhád város rendezvényein és szerte az országban, valamint sok meghívást kapnak külföldről, így Lengyelországból, Németországból, Ukrajnából, Szerbiából, Romániából. Társrendezői és szereplői az évente megrendezésre kerülő Bukovinai Találkozások nemzetközi folklórfesztiválnak. A kör tagegyesülete a bonyhádi székhelyű Bukovinai Székelyek Országos Szövetségének, mely szervezet 2001-ben Sebestyén Ádámdíjjal tüntette ki a kört. Az egyesület első elnöke Höfler Lajosné volt, őt 1997. márc. 25-étől Bíró Sándorné követte. A 140 fő körüli tagság összejöveteleit, a népdalkórus próbáit a Székely Házban tartják. 1997-ben a kör – Kovács Gábor zenei rendezésében – bukovinai dallamokat feldolgozó hangkazettát jelentetett meg. 1990-ben – mint civil szervezet – két főt (Gáspár Imre, Szőts Zoltán) juttatott a város képviselő-testületébe.
(Bíró Sándorné)

bonyhádi tájfajta pirostarka szarvasmarha: a magyartarka szarvasmarha bonyhádi tájfajtája, mely először a Tolna megyei német telepesek gazdaságaiban jelent meg a 19. század második felében. Ez időben Magyarországon négy tájjellegű szarvasmarhafajtát tenyésztettek. Ezek közül a legjelentősebb a bonyhádi volt, mely a későbbiekben génalapját adta a szimentáli jellegű magyartarka fajtának. Az osztrák–magyar kiegyezést (1867) követő időkben nőni kezdett a kereslet a tej és a tejtermékek iránt, ezért a főként hústermelésre és igavonásra hasznosított szarvasmarháktól bő tejelőképességet is elvártak. Ezt a bonyhádi tájfajta pirostarka szarvasmarha elégítette ki leginkább. Tenyésztésében döntő szerepet játszottak az 1720-as évektől betelepült német földművelők, akiknek étrendje a tejre és tejtermékekre épült, akik megteremtették a tejgazdaság és az istállózott szarvasmarhatenyésztés alapját. A bonyhádi tájfajta kialakulásának közel százötven éves történetét a német telepesek által behozott hegyitarka anyaállatok magyar szürke bikákkal való fedeztetése indította el a 18. század elején. A keresztezésből származó – a hegyitarka jó tejelőképességét őrző és a szürkemarha munkabírását, szervezeti szilárdságát, igénytelenségét továbbvivő – tarka egyedek egyre jobban elterjedtek, és kezdték kiszorítani az évi mindössze 600-800 liter tejet adó magyar szürke teheneket. Az állományt javították az 1850-es évektől a Tolna megyei földbirtokosok, főleg az Apponyiak lengyeli és hőgyészi uradalmában a tenyésztésbe vont berni, majd a század végétől alkalmazott pirostarka szimentáli bikákkal. A gazdasági viszonyok változása, hogy a megélhetés fő forrása – a filoxéra pusztító hatására – a szőlőtermesztésről és borgazdálkodásról a szarvasmarha tartására és kereskedelmére tevődött át, létfontosságúvá tette jól eladható egyedek kitenyésztését. A szarvasmarhatartásban rejlő üzleti lehetőséget ismerte fel a Tolna Vármegyei Gazdasági Egyesület is, ezért megteremtette a bonyhádi tájfajta tenyésztésének és marketingjének szervezett formáját. Az egyesület szervezte meg az állatfajta bemutatását az 1890. évi bécsi mezőgazdasági és erdészeti kiállításon. A tájfajta jegyeit legjobban viselő, vásárra küldendő két tehenet a Bonyhádon felvezetett húsz állat közül választották ki. A kiállításon átütő sikert arattak, ekkor vált közismertté a „bonyhádi tájfajta" elnevezés. A fajta szigorú küllemi leírását a vásáron így határozták meg: tiszta fehér fej, többségében sötétvörös szín a martájékon átcsapó fehér folttal, fehér lábvégek, fehér farokbojt, pigmentmentes szutyak (fényszáj) és körmök, a fül körül fehér gyűrű. Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület hivatalos lapja, a *Köztelek* vezércikket szentelt az 1892. ápr. 20-án tartott bonyhádi tenyészállatvásárnak, *„melyen hazánk egyik kitűnő tájfajtája, a bonyhádi lett bemutatva."* Az a fajta, mely *„hivatva van a magyar modern szarvasmarha alapját képezni."* A lap felszólította a Tolna Vármegyei Gazdasági Egyesületet, hogy *„törzskönyvezze a fajjelleggel bíró állatokat, ellenőrizze a*

tenyészanyagot minden irányban (...) s így egy kitűnő magyar marhafaj létesítésével" megteremtheti a gazdasági haladás alapját. Az 1896. évi millenniumi kiállításon, Budapesten a Bonyhád környéki kisgazdák által kiállított, 24 példányból álló csoport I. díjat nyert. Minden bonyhádi tehenet éremmel jutalmaztak. A sikerek igen élénk keresletet indítottak el, a bonyhádi fajtáért 8-10%-kal magasabb árat fizettek. 1898-ban az Országos Magyar Gazdasági Egyesület a kormányzattal közös akciót indított annak érdekében, hogy a Bonyhád környéki jól tejelő, igénytelen, egészséges, jó igavonó, kiváló húshasznosítású és húsminőségű marhát az egész országban elterjesszék. Magyarország szarvasmarha állományának 1895-ben mindössze 21%-át, 1911-ben már közel 58%-át (Bonyhádon 98%-át) tette ki a – kezdetben bonyhádi tájfajta, később magyarfajtává egységesülő – pirostarka fajta. Díjazással egybekötött tehénvásárokat, tudományos tanácskozásokat, bemutatókat, tejelőversenyeket rendeztek. Bonyhádon Perczel Dezső I. országgyűlési képviselő állt a tenyésztés élére, aki maga is nagy tehenészetet tartott. Kilenc állatból álló kollekciót vittek a pozsonyi mezőgazdasági kiállításra. Temesváron díjversenyt rendeztek bonyhádi pirostarka tehenek részvételével. Évente több ezer egyedet adtak el: 1897-ben a Hidas–Bonyhád vasútállomásról 1489, a szakály-hőgyészről 5979 szarvasmarhát indítottak útra. Tolna vármegyében 1895-ben 41.851, 1906-ban 68.149, 1935-ben 87.669 db bonyhádi tájfajta szarvasmarhát tartottak nyilván. *„Kevés olyan vármegye van az országban, ahol a lakosság, különösen a német, nagyobb gondot fordítana a szarvasmarha tenyésztésre, mint azt nálunk teszik. Ennek tulajdonítható, hogy vármegyénkben 50 tejszövetkezet van, és ezek az elmúlt évben a tejtermelésből 941.498 korona nyers jövedelmet produkáltak"* – írta a *Tolna Megyei Közlöny* 1907. márc. 28-ai száma. Támogatta a tenyésztőket a bonyhádi Bauernbund mozgalom és a Tolna Vármegyei Szarvasmarhatenyésztő Egyesület is. A szarvasmarhatartás a megye egyik legjövedelmezőbb gazdasági ágává fejlődött. Az 1931. aug. 31-ei bonyhádi vásáron 2500 szarvasmarhát kínáltak eladásra. 1938-ban egy – női alak által vezetett tehenet ábrázoló – bronz kisplasztikát készítettek, melyet a versenyző gazdák legjobbjai kaptak jutalmul. Fajtafrissítésre Svájcból hozattak szimentáli bikákat. Sorra születtek a tejtermelési rekordok. Az 1920-as évek derekán négy esztendő alatt 133 olyan tehenet vettek nyilvántartásba, mely évi átlagban több mint hatezer liter tejet adott. Több közülük tízezer liter feletti teljesítménnyel dicsekedhetett. A két világháború nagy kárt okozott a bonyhádi fajtának. Néhány megmentett egyeddel kellett a tenyészetet újjáéleszteni. 1948-ban, az Istvánmajori Dózsa Népe Tszcs-ben kezdték a tájjellegű szarvasmarhák összegyűjtését, majd az állami- és tangazdaságok, mezőgazdasági termelőszövetkezetek is létrehozták szarvasmarhatelepeiket. Az itt dolgozó szakemberek élethivatásává vált a fajta megmentésének, továbbnemesítésének eszméje. Sokak mellett Bonyhádon Ettig László és Hahner József tsz-elnökök, Pausch János telepvezető, Tevelen Streicher Mátyás tsz-elnök, valamint Schilli József főállattenyésztő munkálkodása említhető. Célkitűzésük a hústermelés, az életteljesítmény és a szaporulat növelése volt. Bonyhádon a Petőfi Mgtsz, majd a Pannónia Mezőgazdasági Termelőszövetkezet és jogutódja, a Pannónia Mezőgazdasági Zrt., később a Pannónia Állattenyésztő Kft. vált gazdájává a Bonyhád nevét viselő, kettős hasznosítású (tej, hús) szarvasmarha tenyésztésének. Az 1960-as években osztrák hegyi tarka fajtával frissítették az állományt.

Magyartarka borjak – 2009

Az 1025/1972. számú minisztertanácsi határozat elrendelte a termelési irányok szétválását. Megindult a tejelő (főként holstein-fríz) fajtákkal történő keresztezés, miközben a bonyhádi tájfajta létszáma rohamosan

csökkent. Az 1970-es évektől, a mesterséges termékenyítés elterjedésével a bonyhádi szarvasmarha „tájfajta" jellege egyre inkább elhalványult, fokozatosan belesimult a magyartarka állományba. Az 1980-as évek közepére a bonyhádi – immár magyartarka – szarvasmarha teljesítményével ismét az élvonalba került. Az 1982-es Országos Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Kiállításon a Pannónia Mezőgazdasági Termelőszövetkezet törzstenyészetéből származó anyaállat nyerte el a „Kiállítás legszebb tehene" címet. 1997-ben a mintegy 800 tehén átlagos – 305 napra korrigált (laktációs) – tejtermelése közel 5000, 2015-ben pedig már közel 7200 liter (7437 kg) volt tehenenként 4,16% tejzsír, 3,52% tejfehérje-tartalommal. 2015-ben a Pannónia Állattenyésztő Kft. átlagosan 800 tehénből, a növendékekkel (szaporulattal) több mint 2100 egyedből álló tenyészete átlagos tejtermelésben az elsők között van az országban, Európa egyik legnagyobb fejt (tejtermelésre beállított) szimentáli állománya. Az állomány „tenyészbika előállító tenyészet" (nukleusz) minősítésű és mintegy 36 bikanevelő tehénnel büszkélkedhet. Van közöttük sok olyan tehén, melynek teljesítménye meghaladja a 10.000 litert. 1989-ben megalakult a Magyartarka Tenyésztők Egyesülete, melynek első elnöke Tóth Róza (Kocsér, Petőfi Mezőgazdasági Szövetkezet), központja 1999-től Bonyhád, első ügyvezető igazgatója Füller Imre lett. Az egyesület fő célja a fajta genetikai képességének megőrzése, folyamatos javítása, az országos tenyésztési program végrehajtása és a fajta létszámának növelése. (Fotó: Kirchné Máté Réka)
(Steib György)

Bonyhádi Takarékpénztár Részvénytársaság: a második világháború előtti időszakban Bonyhádon a pénzügyi, banki szolgáltatásokat végző üzletág piacvezető intézete. Alapítója Traiber A. Vince tekintélyes kereskedő volt. 1870. jan. 1-jén kezdte meg működését 311 részvényessel, 40 ezer forint alaptőkével. Első igazgatóelnöke Bárány Sándor földbirtokos, 1848-ban a honvédsereg őrnagya, a Ferenc József-rend lovagkeresztjének tulajdonosa, Perczel Mór nővérének, Máriának a férje volt, aki 25 évig, 1895-ig állt az intézet élén. A sikeres üzletmenetnek köszönhetően a takarékpénztár tulajdonát képező, Perczel Mór u. 9. sz. alatti egyszintes székházra 1890-ben emeletet építettek. Az épület 1668 négyszögöl nagyságú kertjében gyakran adott hangversenyt a Bonyhádi Dalárda, és itt épült fel a Bonyhádi Polgári Kaszinóegylet nyári helyisége. A házban működött a Bonyhádi Királyi Járásbíróság és a telekkönyvi hivatal is 1931-ig. A bank tiszta nyeresége 1875-ben 6253, 1878-ban 9225, 1879-ben 13.766 forint volt. A Völgységi járás legnagyobb bankjának tisztviselői 1890-ben: Beck József aligazgató, Kallupka István könyvelő, Brandeisz Ferenc titkár. Már a kezdetektől áldoztak jótékonysági célokra: 1875-ben 50 Ft-ot a községi iskolának, 50-et a gimnázium tápintézetének; 1883-ban 100 Ft-ot, ebből 25-öt a bukovinai magyarok visszatelepítésére; 1885-ben a már korábbi 400 Ft-on felül további 100 Ft-ot egy felállítandó köz-

ségi kórház javára. A takarékpénztár 1917-ben tagja lett a Pénzintézeti Központnak, 1929-ben – a részvénytöbbség megszerzésével – filiája (leányintézete) lett a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknak (affiliáló), mellékhelye volt a Magyar Nemzeti Banknak. 1912-ben Dombóváron fiókintézetet nyitottak. Az 1917-ben módosított alapszabály értelmében az igazgatóságot az elnök, a vezérigazgató, az aligazgató és öt – később tíz – igazgatósági tag képezte. Az intézet élén jelentős, befolyásos személyiségek álltak. Az igazgatóság elnöke 1891-től Perczel Dezső I. országgyűlési képviselő, 1902-től Halász Géza tiszteletbeli főszolgabíró, 1915-től Gyalog István gimnáziumigazgató, 1921-től Apponyi Antal országgyűlési képviselő, 1929-től Honig Albert földbirtokos, 1939-től Perczel Béla IV. nyugalmazott alispán. Az igazgatóság tagjai közt találjuk Oblath Adolf

orvost, Weber Kálmán földbirtokost, Karl Gusztávot és Gáti Gyulát, a cipőgyár tulajdonosait, Herger Nándor ipartestületi elnököt, Bitter Károly ügyvédet, Rózsa Sándor gimnáziumigazgatót. Az intézet tényleges vezetője az ügyvezető igazgató volt – többek között –: Wiesner Jenő, Braun Imre, Boga József, Radácsy Ede. Meghatározó tisztviselője volt a cégnek Mess József főkönyvelő, cégjegyző, aki 40 évig (1908–48) szolgálta a takarékpénztárt, melynek beosztott személyzete mindössze 3-5 fő tisztviselőből és egy altisztből állt. Az affiliáló intézet a bonyhádi igazgatóságba delegált tagjain keresztül egyre nagyobb befolyással rendelkezett, a takarékpénztárban való részvényérdekeltsége (1938-ban 56, 1943-ban 67,8, 1944-ben 69%) úgyszólván teljhatalmat biztosított a bank számára. Az irányítást szorosan kézben tartották, rendelkezési joguk kiterjedt a takarékpénztár dolgozóinak magánéletére is, akiknek hozzájárulásukat kellett kérni házasságkötésükhöz, az igazgatónak pedig előzetes bejelentési kötelezettsége volt, ha el kívánta hagyni Bonyhádot. Mindazonáltal az érdekközösség előnyére vált a bonyhádi intézetnek: tőkeerejével, kiterjedt hálózatával nagyobb lehetőséget, szakmai biztonságot teremtett. A betét- és a kihelyezési állomány növekedése, az érdekkörükhöz tartozó vállalatok fokozódó igényei miatt folyamatosan emelték alaptőkéjüket: 1917 decemberében 400 ezer koronáról egymillióra, 1922 decemberében 1,6 millió koronáról 4 millióra, majd 1923 decemberében 30 millióra, 1929 áprilisában 105 ezer pengőről 245 ezerre, majd 1930 áprilisában 350 ezerre. Hosszan tartó, szívós munkával fokozatosan ügyfélkörükbe vonták a nagy pénzforgalmú bonyhádi cégeket: a cipőgyárat, a zománcgyárat, az olajgyárat, a hengermalmot, több nagykereskedőt, továbbá az evangélikus egyházmegyét. Itt helyezte el pénzügyi alapjainak és pénzkészletének felét Bonyhád község hivatala. Takarékpénztári szolgáltatás mellett pénzüket egyéb üzleti vállalkozásokban is megforgatták. A Csik-féle gőzmalom részvénytársasággá alakulásakor 100 ezer forintos részvényt jegyeztek 1917-ben. Ez évben Bonyhádon épületfa-, épületanyag- és tűzifa-kereskedést nyitottak. 1918-tól mintegy tíz évig tulajdonosi érdekeltségük volt a hidasi téglagyárban. 1922-től 25%-os (3000 pengős) részvényérdekeltséggel rendelkeztek a Bonyhád-Hidasbonyhádi Korlátolt Közüzemi Vasút Részvénytársaságnál. 1922-ben iparigazolványt szereztek vasúti árufuvarozás bonyolítására. A takarékpénztár 1939-től kerületi ügynöke volt az Első Magyar Általános Biztosító Társaságnak. Jutalékért 1935-től főbizományosa a gabonaforgalmazással foglalkozó Futura Részvénytársaságnak, 1946-tól albizományosa a Tolna Megyei Termelő és Értékesítő Szövetkezetnek. A gabonaforgalmazás lebonyolítására terményosztályt hoztak létre. Az 1930-as és a második világháborút követő évek válságos időszakának jövedelmezőségét a terményosztály jutalékai biztosították. Az intézeti székházban kialakított lakások, a telekkönyvi hivatal bérleménye, a Magyar Nemzeti Bank mellékhelyeként végzett szolgáltatás is a jövedelem részét képezte. Az intézet virilis tagja volt a községi képviselő-testületnek, a megbízást Honig Albert látta el. A takarékpénztár betétállománya 1929. dec. 31-én 600.626, 1936-ban 1.025.181, 1943-ban 1.321.194; nyeresége 1935-ben 16.665, 1939-ben 25.597, 1940-ben 25.841 pengő volt. 1933-ban 2 pengő, 1934-ben 3 pengő osztalékot fizettek részvényenként. 1940. máj. 27-én a Völgységi járás főszolgabírája tanúsította, hogy a Bonyhádi Takarékpénztár Rt. bejegyzett cég nem tekinthető zsidó vállalatnak. Az intézet – az Állami Bankok Intézőbizottsága határozata alapján – 1948-ban beolvadt a Pécsi Takarékpénztárba, majd 1949-ben a Pénzintézeti Központ által felszámolásra került.

(Steib György)

Bonyhádi Tejszövetkezet: tej begyűjtésével, tárolásával, feldolgozásával és értékesítésével foglalkozó vállalkozás. Működését 1900. máj. 1-jén kezdte meg. A héttagú igazgatóság elnökének Forberger László tanárt választották. A tagok kötelezettséget vállaltak arra, hogy összes eladásra szánt tejtermelésüket a szövetkezetnek adják át, az alaptőke biztosításához pedig tehenenként 20 koronáért üzletrészt váltottak. 1903-ban a Bonyhád környéki tejszövetkezetek küldöttségének élén a kereskedelemügyi és a földművelésügyi miniszter támogatását kérték egy bonyhádi túrógyár (kazeingyár) létesítéséhez. Látogatásuk sikerrel járt.

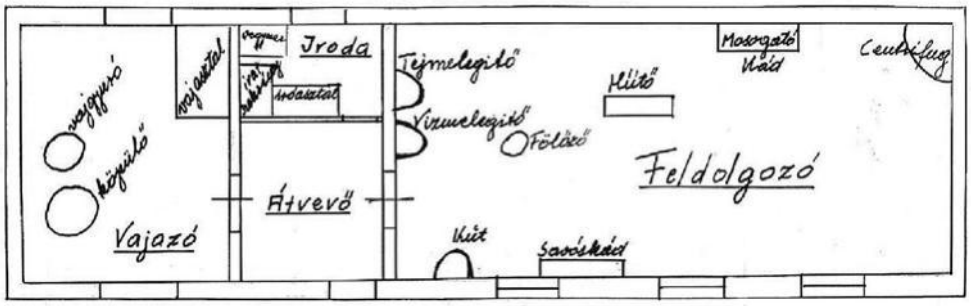

A II. Rákóczi F. utcai tejcsarnok berendezése 1942-ben

A Mauthner József és testvére részére engedélyezett magánvállalkozáshoz biztosították a kazein alapanyagát, a vajgyártás melléktermékeként hátramaradó fölözött sovány tejet. Az elnöki poszton 1908-ban már Potzner Jánost találjuk. Ez évben 352.053 liter tejet értékesítettek. Az 1910-es évektől a feldolgozással felhagytak, tejcsarnokaikat bérbe adták. A II. Rákóczi F. u. 34. sz. alatti házban kialakított üzemet hosszú ideig Grosz Dezső bérelte, aki a tej viszonteladásával, vajkészítéssel és értékesítéssel foglalkozott. Gyár utcai csarnokukat 1917-től a Budapesti Központi Általános Tejcsarnok Részvénytársaság Bonyhádi Tejtelepe, 1921-től pedig a Budapesti Tejkereskedelmi Rt. Bonyhádi Tejtelepe bérelte. Utóbbi üzemvezetője Klement Márton volt. A telep a bonyhádi gazdák, továbbá a környékbeli falusi tejcsarnokok és tejszövetkezetek tejét gyűjtötte be pasztőrözésre, lehűtésre és Budapestre való szállításra. Később a Gyár utcai telepet felszámolták. 1942. ápr. 15-én a szövetkezet – a Tolnamegyei Tejszövetkezetek Szövetkezete tagjaként – iparengedélyt kapott önálló gazdálkodásra. A Rákóczi utcai bérleményt felmondták, a vajkészítést, valamint a tej árusítását saját kezelésükbe vették. Kezdetben napi 1000, később 3000 liter tej feldolgozására szólt az engedély. Vajgyúró, köpülő- és fölözőgéppel rendelkeztek. A hűtést műjéggel végezték. Céljuk a bonyhádi nagyfokú tejhiány megszüntetése volt. [1942. okt. 12-én a Volksbund szervezésében Budapesten tejszövetkezet (Agronomia-Zentrale Milch- und Verwertungsgenossenschaft – Központi Tej- és Tejfeldolgozó Szövetkezet: a MILAG) alakult, melynek elnökéül a kezdeményező Mühl Henriket tették meg, központját valószínűleg Bonyhádon rendezték be. A MILAG – a nagyobb jövedelem ígéretében – 1944-ig egybegyűjtötte 38 Tolna és Baranya megyei németlakta település tejszövetkezetét. Feltételezhető, hogy a Bonyhádi Tejszövetkezet is tagja lett a MILAG-nak, de erre nem találtunk hiteles forrást.] 1944-ben Járási Tejszövetkezet szerveződött, mely 1945-ben az itt állomásozó bolgár katonaság részére 2957 kg vajat szállított. A Bonyhádi Tejszövetkezet működése a német lakosság kitelepítésével, elhurcolásával, teheneik elkobzásával véget ért. A tagok üzletrészei az Országos Földalapra szálltak. (Steib György)

Bonyhádi Temetkezési Vállalat: a kegyeleti célokat szolgáló állami vállalat a Bonyhádi Járási Tanács Végrehajtó Bizottsága határozatával 1951 szeptemberében alakult meg az addig tevékenykedő két magánvállalkozónak a vállalatba való beolvasztásával. 1954-től a Tolna Megyei Temetkezési Vállalat Bonyhádi Fiókjaként üzemelt 1991. év végi felszámolásáig. (A vállalatot 1992. jún. 22-ével szüntette meg a megyei önkormányzat közgyűlése. Ezt követően magánvállalkozók léptek színre.) Feladatkörébe tartozott a szükséges cikkek (koporsó, szemfedő, kereszt stb.) forgalmazása, a koporsó és kereszt feliratozása, a ravatalozóhelyiségek felszerelése, az elhunytak elszállítása a ravatalozás színhelyére, felravatalozásuk. Első vezetője Csákány János volt, őt Antal József, majd Kovács József követte. A temetkezéssel kapcsolatos eljárások, szertartások sokat változtak Bonyhádon. Szokásos gyakorlat volt a halottak felravatalozása a községi iskola udvarán, majd innen indult a temetési menet a temetőbe. A gyakorlatot

1874-ben szüntették meg. 1882-ben rendelt a községi elöljáróság halottaskocsit *„a hullák rendeltetési helyükre leendő szállítására.”* A kocsi 1888-ban érkezett meg, használatbavételét követően a község temetkezési járulékot szedett. Hoffer József kereskedő hozta létre 1890-ben az Első Bonyhádi Temetkezési Vállalatot. 1906-ban Mártin György tanító és Kanzler Antal ügyvéd 400 alapítóval Temetkezési Egyletet létesített, utóbbi első elnöke is volt, utána hosszú ideig Bitter Károly töltötte be a tisztséget. Fő feladatuk volt tagjaik elhalálozásakor hozzájárulni a temetési költségekhez (1913-ban halottanként 130 koronával), valamint a temetés kegyeleti tevékenységeiben való részvétel. Ez időben már 1057 taggal, 6200 korona vagyonnal rendelkeztek. Hasonló funkciót látott el a zsidó hitközség egylete, a Hevra Kadisa (Szent Egylet) is. A holttesteket az 1950-es évek végéig a lakóházaknál ravatalozták fel, innen indult a halottas menet a hintót követve, melynek hajtója hosszú ideig Lovag Péter volt. Az 1960-as évektől a katolikus temetőben lévő hullaházban, ill. a kórházban biztosítottak helyet a holttestek számára a temetésig. A temetkezési vállalat időszakában a bonyhádi temetők az egyházközségek tulajdonában voltak, felügyeletük, gondozásuk alá tartoztak. A gyászszertartást – igény szerint – vagy az egyházközség, vagy a közigazgatás képviselői végezték. Az ezen túlmenő feladatok ellátása a halott családjára vagy a munkahelyére tartoztak. A sír megásása és behantolása, a koporsó sírhelyre való szállítása a halott családjának, munkatársainak vagy a községi elöljáróság szervezési jogkörébe tartozott. A tárgyalt időszakban (1951–91) ezeket a munkálatokat vagy az egyházközség megbízásából (temetőgondnok), vagy szokásjog alapján végezték. Többek között: a katolikus temetőben Schwarcz Jakab, őt követően Dallos István majd fiai (István és János); a – 6/7-ed részben az ev., 1/7-ed részben a ref. egyházközség tulajdonában lévő – protestáns temetőben Müller János és családtagjai; a zsidó temetőkben Mesz Henrik, Heller Ede, Bőgner Bálintné és a Vál család három generációja: Ferenc, majd fiai (Ferenc és János), jelenleg pedig unokája (József).

(Steib György)

Bonyhádi Testgyakorlók Köre (BTK): sport- és kultúregyesület. Az 1933. júl. 15-én alakult sportkör vezetősége Bonyhád rangosabb lakóiból verbuválódott, legfőbb támogatója a cipőgyár volt. Elnöke Handl János, 1937-től Karl Gusztáv, ügyvezető elnöke Lukács Szilveszter, majd Gasztonyi József, Lukács Jenő volt. Labdarúgó-, atlétika-, birkózó-, úszó-, kerékpár-, asztalitenisz-, sakk-, valamint műkedvelő (más néven vigalmi) szakosztályt működtettek. A birkózócsapat a Délnyugat Kerület szenior bajnokságában szerepelt, a csapat edzője Kovács Jenő volt. Szerveztek klubok és városok közti barátságos és hírverő mérkőzéseket, bemutatókat. 1936. jún. 7-én a BTK rendezte a Délnyugat Kerület, júl. 5-én az Országos Junior Birkózóversenyt. 1937. dec. 20-án három birkózó olimpiai bajnok (Kárpáti Károly, Lőrincz Márton és Zombori Ödön) és a MAFC (Műegyetemi Atlétikai és Football Club) birkózócsapata volt a BTK vendége hírverő mérkőzésre és bemutatóra. Az egyesület legsikeresebb birkózói Kovács Jenő, Kovács Zoltán és Werner József voltak. 1936-ban országúti kerékpárversenyt, a strandfürdőben „Bonyhád bajnokságaiért” elnevezéssel úszóversenyt rendeztek. Vízilabdacsapatuk 7:1-re verte Dombóvárt. Magas szintű úszásoktatás folyt, az 1940-es évekre kiváló korosztályos versenyzők nevelődtek. Az országos leventebajnokok: Szeged, 1942: Boross Géza; Palics, 1943: Barcza Imre, Ottományi Ferenc, Boross Géza; Esztergom, 1944: Boross Géza; továbbá Érdy Miklós, Maros László, Klim László, Hauser Lajos, Singer Valéria. Edzőjük Kovács Jenő volt. 1941. aug. 20-án a Magyar Úszók Szövetségének megbízásából megrendezték a Délnyugati Siókerület Úszóbajnokságát a bonyhádi strandon. A versenyt követően Bonyhád–Szekszárd vízipóló-mérkőzést játszottak. Az 1942. aug. 30-ai úszóversenyt, melyen bonyhádiak és szekszárdiak vetélkedtek, közel 500 néző tekintette meg. A bonyhádi győztesek: Emele, Boross, Hauser, Glaser. 1943-ban a BTK nyerte a Kaposvár és Dombóvár úszóival

vívott versenyt. A sakkozók leginkább városok közötti mérkőzéseket vívtak. A szakosztály legeredményesebb tagjai: Zechmeister Lajos, Reich Bernát, Pétermann István, Szokolics György, Leichner Rezső.

ságba. A többször átszervezett bajnoki rendszerben a középmezőny alján (5–9. helyén) foglaltak helyet a szezonzáró tabellákon. A háború egyre inkább rányomta bélyegét a küzdelmekre, az 1943–44. évi szezon már

Az FTC vendégszereplése két barátságos mérkőzésre 1936. ápr. 12–13-án. A BTK labdarúgó csapata az álló sor, világos mezben. Háttérben az egyesület által felépített tribün látható. A kép jobb szélén álló személy Lukács Szilveszter, tőle balra Gasztonyi József, majd Karl Gusztáv.

befejezetlen maradt. 1937-ben a BTK rendezte meg Tolna vármegye asztalitenisz-bajnokságát, 1939-ben az egyesület asztalitenisz csapata (Rózsa, Faragó, Milkó) nyerte meg Délnyugat-Dunántúl asztalitenisz bajnokságát, egyéniben Rózsa lett a bajnok. A

A labdarúgószakosztály vezetője Gasztonyi János, majd Fátray Ádám, edzője Sásdi János volt. Az addig csak barátságos és kupamérkőzéseket (1937-ben a Tóth-vándordíj nyertesei) játszó csapat 1937-ben nevezett be a Magyar Labdarúgó Szövetség Délnyugati Alszövetsége által, a bajai alosztályban rendezett területi bajnok-

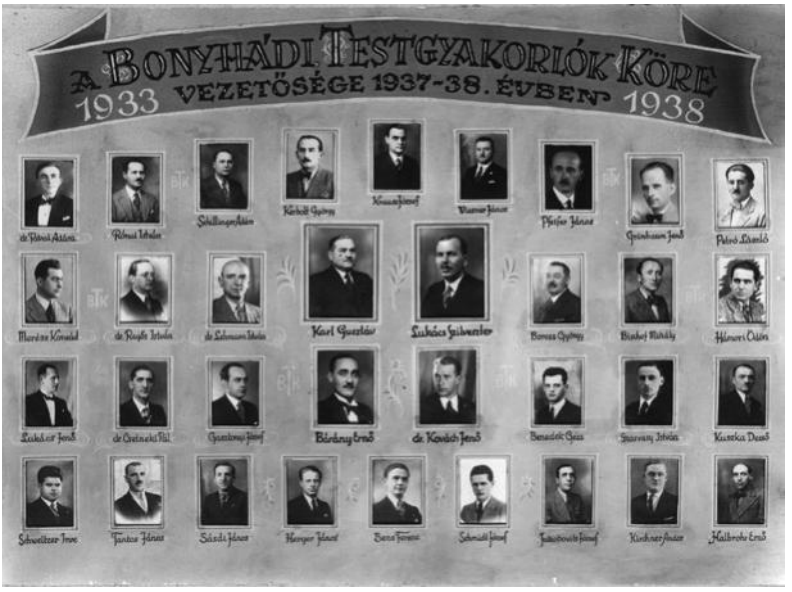

sportkör 1935-ben a község tulajdonában lévő sportpályán tribünt létesített, továbbá kutat, illemhelyet, a sportolók részére egy öltözőhelyiséget építtetett, 1937-ben a pálya köré deszkakerítést vont. 1936. máj. 24-én Liszt-hangversenyt rendeztek az Arany Oroszlán Szállodában. A Kollmann Jenő, majd Merész Konrád által irányított működvelő szakosztály leglátványosabb produkciója a *Kadétszerelem*, és a *Marica grófnő* c. operettek színrevitele volt 1938-ban. Mindkettőt Bárány Ernő rendezte. Az egyesület szalonzenekarát Vargha Gyuláné vezényelte.

1938. okt. 30-án a labdarúgópályán tartott kulturális-politikai nagygyűléssel kapcsolódtak *„a Felvidék visszacsatolásáért megindult nagy hazafias mozgalomba"*. 1945. máj. 21-én tartott ülésükön – abban a reményben, hogy *„úgy anyagi, mint erkölcsi ereje elődeinél nagyobb lesz"* – fuzionáltak a Zománcgyári Testedzők Egyesületével. Az új sportkör neve Bonyhádi Testvériség Testedzők Egyesülete, elnöke pedig Lukács Szilveszter lett. (Steib György)

Bonyhádi Testvériség Testedzők Egyesülete (BTTE): 1945. máj. 21-én a BTK és a ZTE összeolvadásával alakították meg a MADISZ (Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség) égisze alatt. Bonyhád ez idő szerinti egyetlen sportegyesületének elnöke Lukács Szilveszter, ügyvezető elnöke Lukács Jenő, főtitkára Csetneki Pál lett. Díszelnökei között megtaláljuk Perczel József Mihályt, Bauer (későbbi nevén Pór) Józsefet, Zerinváry Jánost, Rózsa Sándort, Gáti Gyulát. A labdarúgó-szakosztályt Sásdi János és Váradi Ferenc, az atlétikait és a kosárlabdát Boros Dezső, az úszót Hauser Lajos, a birkózót Jancsecz József, az ökölvívót Wagner Ádám, a pingpongot Glaser (későbbi nevén Gáti) Lajos vezette. Sportöltözetük színe piros-fehér volt. Az országban végbemenő politikai-társadalmi változások elérték az egyesületet is. Ennek szellemében az 1948. aug. 29-én tartott rendkívüli közgyűlésen a nevét – *„a legszélesebb népi alapokra helyezve"* – megváltoztatták, Bonyhádi Munkás Testedzők Egyesülete (BMTE) lett. A tisztikar lemondott, az új vezetőség tükrözte a megváltozott viszonyokat. Elnökéül az államosított zománcgyár igazgatóját, Lepsényi Ferencet, társelnökéül az államosított cipőgyár igazgatóját, Halász Józsefet választották. Ügyvezető elnöke Kovács Jenő, főtitkára Boros Dezső lett. A közgyűlésen Halász József az egyesület célkitűzéseként az ifjúság demokratikus szellemben való nevelését jelölte meg, hogy részükre minél több sportolási lehetőséget nyújtsanak. Közfelkiáltással úgy határoztak, hogy az öltözék színe piros-fekete legyen. A szakosztályok élére az alábbiak kerültek: labdarúgó: Engel László, úszó: Maros László, tenisz: Ábrahám Lajos, asztalitenisz: Bonyhádi (Gébert) István, sakk: Szokolics György, birkózó: Kapuváry Ferenc, kerékpár: Scholtz Ernő. A kultúrmunkáért Merész Konrád, a propagandatevékenységért Bárány Ernő volt a felelős. A tagok száma mintegy 230 fő volt. A labdarúgók a Délmagyarországi egységes területi bajnokság I. osztályában (edző Kiss István), a sakkozók a Tolna megyei, az úszók a pécsi úszókerületi bajnokságban szerepeltek. 1949. márc. 31-én újabb szervezeti és névváltoztatásra került sor. Az egyesület új neve Bonyhádi Szakmaközi Sportegylet lett, élére öttagú bizottság került, majd az 1950. márc. 1-jei tisztújításon elnökének Wozdetzky Vencelt, a zománcgyár igazgatóját, helyettesének Weisz Márkust válasz-

tották. Ökölvívó- (vezetője Bencze Dezső) és kosárlabda-szakosztállyal (vezetője Hahn József) gyarapodtak. Az egyesületet 1951. júl. 20-án kelt belügyminisztériumi határozattal törölték a nyilvántartásból. Alapjain kezdte meg működését szakszervezeti keretek közt még abban az évben a zománcgyári támogatást élvező Bonyhádi Vasas Sportkör és a cipőgyár támogatását bíró Bonyhádi Vörös Lobogó Sportegyesület. (Steib György)

„Bonyhádi Ujság": Kakass Béla tulajdonában lévő nyomtatott, közérdekű hetilap. Felelős szerkesztője kezdetben Kakass Béla, 1913. dec. 25-étől Hajas Béla, 1914. márc. 28-

Bonyhád, 1913. I. évfolyam. 21. szám. Szombat, május 24.

BONYHÁDI UJSÁG

KÖZÉRDEKŰ HETILAP.

Kakass Béla

Hajas Béla

ától Vidor Leó volt. Kiadója a Perczel Mór utca 222. sz. házban székelt. Az 1913. jan. 5-ei első lapszámtól márc. 2-áig vasárnap, ezt követően, az 1914. dec. 5-ei utolsó lapszámig szombatonként jelent meg. A lokálpatrióta szellemiségű újságban leginkább helyi eseményekről, egyesületi rendezvényekről, képviselő-testületi határozatokról, jótékony célú és közérdekű indítványokról olvashattak. Gyűjtést kezdeményeztek annak érdekében, hogy Forberger László jeltelen késmárki sírjára síremléket állítsanak. A lap 1914. jan. 17-ei számában a „Bonyhádi Zománcművek" sikeréről tudósított: *„A Frank Kávépótlék Gyár világcég részére szállítandó plakátokra a megrendelést 27 versenyző közül a bonyhádi zománcgyár nyerte el."* Az 1914. máj. 23-ai *„Parkot Bonyhádnak"* című vezércikkben azt írják, hogy *„A park céljaira igen alkalmas volna a jelenlegi fapiac.* [Ma Vörösmarty tér.] *Egyszersmind itt találhatna elhelyezést a felállítandó Perczel Mór szobor is. Alakítandó volna egy városszépítő egyesület. Rendezzünk gyűjtést, hangversenyeket és mulatságokat a létesítendő park javára."* A tárcarovat vegyes témájú és színvonalú: Schopenhauer, Eötvös Károly, a helyi Brandeiszné Frey Melanie írásai mellett Pósa Lajos és Szabolcska Mihály versei is megtalálhatók. Az újságot Bonyhádon, illetve Dombóváron nyomták. A kezdetben 8 oldalas lap okt. 18-ától 6 oldalon jelent meg. (Steib György)

Bonyhádi Úszók Sportegyesülete (BÚSE): az 1996. aug. 31-ei alakuló közgyűlésen létrejött egyesület 13 alapító tagja Torondy Lászlót választotta meg elnöknek, akit 2001-ben Hámori Katalin követett. Az egyesület célja, hogy tagjai számára biztosítsa a rendszeres, egészségmegőrző és versenyszerű úszás lehetőségét. Horeczky János szakmai irányításával elsősorban 7-18 éves versenyzőket foglalkoztatnak, akik kupa- és emlékversenyeken, továbbá bajnoki megmérettetéseken vesznek részt. Az egyesület számos kiváló sportolót nevelt. 1996-ban Popp Edina összetett delfin magyar bajnok, korcsoportja tíz számában országos ranglistavezető, Tolna megye legjobb ifjúsági sportolója, 1997-ben korcsoportjában négyszeres magyar bajnok, hat számban országos ranglistavezető. János Tünde 1996-ban két számban, 1997-ben háromban országos korosztályos ranglistavezető, 100 méteres hátúszásban a delfinkorcsoport magyar bajnoka. A korcsoport leánycsapata (Popp Edina, János Tünde, Bányai Zsuzsanna, Torondy Gitta) bejutott az Olimpiai Reménységek országos döntőjébe. 1999-ben Popp Edina ötszörös, János Tünde háromszoros országos úttörő bajnok, csapatot alkotva 18 érmükkel a másodikak. Az időszak kiemelkedő versenyzői voltak még: Illés Attila, Nász Róbert, Hámori Katalin, Hámori Krisztián, Cseke Bernadett, Steigervald Krisztián, Tóth Benjamin, Vesztergombi István. 2008-ban Horeczky Balázs az 50 méteres hátúszás országos ranglistavezetője. 2011-ben Balogh Vivien (delfin) és Wurst Bálint (béka), 2012-ben Balogh Vivien korosztályukban összetett Budapest-bajnokok. 2010-ben Balogh Vivien kilenc, majd 2011-ben tíz, Wurst Bálint három, 2012-ben Balogh Vivien négy, Wurst Bálint két, Berkecz Martina három, majd 2013-ban is három versenyszámban országos korosztályos ranglistavezető. 2012-ben Balogh Vivien, Berkecz Martina és Wurst Bálint összesen több mint hatvanszor álltak fel a dobogóra. 2013-ban mindhárman arany minősítést szereztek, ez évben Berkecz Martina 100 méteres hátúszásban a delfinkorosztály (7–8

évesek) magyar bajnoka, 2015-től tagja a magyar válogatottnak. Az egyesület „A” kategóriás diákolimpiai bajnokai: 2012-ben Balogh Vivien és Wurst Bálint, 2013-ban és 2015-ben Berkecz Martina.

Balról: Berkecz Martina, Wurst Bálint, Balogh Vivien. A háttérben Horeczky János – 2013 Dunaújváros.

A korosztályos országos vidékbajnokságon 2014-ben Balogh Vivien (400 m gyors) és Berkecz Martina (400 m vegyes) aranyérmes, utóbbi 50 m háton második, Wurst Bálint 100 m pillangóban harmadik helyezett; 2015-ben Berkecz Martina háromszoros aranyérmes (200, 400 m vegyes, 50 m hát).

(Steib György)

Bonyhádi Vasas Sportkör: a zománcgyár – mint bázisszerv – anyagi támogatását élvező sportkör 1951-ben alakult szakszervezeti sportegyesületként. 1957 februárjában beolvadt az egyesített városi sportkörbe, a Bonyhádi Munkás Testedzők Egyesületébe (BMTE), mely 1959. febr. 15-étől ismét Bonyhádi Vasas Sportkör néven folytatta tevékenységét 1981. febr. 1-jei megszűnéséig, a város új közös sportegyesületébe, a Bonyhádi Munkás-Szövetkezeti Spartacus Sport Clubba (BMSC) történt beolvadásig. (Bonyhádi Vasas Sport Egylet néven 1925. szept. 3-án alakult egy sportegyesület a „vas- és rokon szakmák” körében dolgozók sportolási lehetőségeinek biztosítására, működéséről azonban nincsenek ismereteink.) A sportkör színe a hagyományos vasas piros-kék volt. Az 1951. jún. végén mintegy 250 sportoló és sportrajongó részvételével tartott vezetőségválasztó gyűlésen az egyesület elnökévé Reményi Gyulát, alelnökévé Lakatos Lajost választották. A község tulajdonában lévő labdarúgópályát használatra, kezelésre megkapták, mellyel sok feladatuk volt: elsősorban a mérkőzéspálya rendbetétele és gondozása, a sporttelep bekerítése (1961–62), az öltöző komfortossá tétele, a lelátó elkészítése. A szurkolók és a sportolók társadalmi munkájukkal támogatták a fejlesztést. A sportkör a zománcgyár igazgatójának, Nagy Ferencnek jelentős anyagi és eszmei támogatását élvezte. Kezdetben az egyesület színjátszó csoportot is szervezett, mely 1954-ben a Zománcgyári Kultúrotthon udvarán E. Knoblauch: *A Faun* c. vígjátékát mutatta be Szücs Aladár rendezésében, Stekly Gyula díszleteivel. Az elnöki pozícióban 1951 augusztusában már Kerner Józsefet, a zománcgyári szakszervezet üzemi bizottságának elnökét találjuk, aki 1955-ig, majd 1959–61 és 1974–79 között volt a sportkör elnöke. A tisztséget a továbbiakban Nagy Ferenc (1955–56), Szabó Árpád (1962–63, 1971), Balázs Lajos (1963–70), Kutasi Béla (1972–74), Cseppentő László (1979–81) töl-

A május elsejei felvonuláson - 1951

tötte be. A gazdasági vezetők Balázs Lajos (1951–61), Péter János (1962–70), Pálmai Rudolf (1971–72), Wiandt Júlia (1976–79) és Borsódi István (1972–76, 1979–81) voltak.

Az „öregfiúk" országos ezüstérmes kispályás labdarúgócsapata (1976). Balról, állók: Fláding János, Wagner Antal, Füredi József, Szabó János, Varga Antal kísérő, Borsódi István, Pataki József, Fetzer Ferenc kísérő, Mező László, Szász István, Hartenstein Ádám kísérő; guggolók: Fritcsi József, Illés Lajos kísérő, Tóth Endre kísérő, Fazekas József; a labdával Wagner Robika.

Az egyesület 450 taggal, hét szakosztállyal – labdarúgó, ökölvívó, kosárlabda, asztalitenisz, atlétika, röplabda és sakk – kezdte meg a tevékenységét. Jelentősen támogatták a tömegsportot, mely kezdetben az MHK (Munkára, Harcra Kész) mozgalomban, később – többek között – a természetjárásban, lövészetben, üzemi labdarúgó-, röplabda- és asztalitenisz-bajnokságban öltött testet. A tömegsportot néhány évig Forró Ferenc, majd Borsódi István szervezte, aki 1973-ban létrehozta a Bonyhádi Öregfiúk labdarúgócsapatát, mely 1976-ig működött a sportkörben. Az 1960-as évek végétől Maróthy Géza teniszcsapatot szervezett, a volt Kaszinókert teniszpályáján edzettek, ahol télen Kovács Zoltán korcsolyapályát létesített és korcsolyázni tanított. Az egyesület és a szurkolók érdeklődésének középpontjában a **labdarúgás** állt. Kezdetben 61 igazolt játékossal két felnőtt és egy – a gimnázium tanulóira épülő – ifjúsági csapatot szerepeltettek. Az első edző Sásdi János volt, majd néhány hónapot követően Krámer Lipótot szerződtették, a szakosztály vezetőjének Engel Lászlót választották. Az edző személye gyakran változott, így dolgozott a csapattal többek között 1954-től Schwab György, 1959-től Csordás Sándor, 1962-től Pálfi Aladár, 1964-től Losonci István, 1972-ben Szabó Elemér, 1972-től Wagner József, 1975-től Forró Ferenc, Réder János, Domokos Sándor, 1979-től ismét Wagner József. 1954-ben a

A labdarúgócsapat 1951 táján. Balról, álló sor: Dobosi Imre intéző, Szabó Lajos „Fafa", Lakatos Lajos, Link József, Forró Ferenc, Hartmann Béla, Hegyi Károly, Joósz Ferenc, Engel László szakosztályvezető. Guggoló sor: Égi Ferenc „Maxi", Garai István, Ribli Gáspár, Horváth János „Eckó". Elöl ül: Sásdi János edző.

szakosztály élére Kutasi Béla került, aki mindvégig meghatározó alakja volt az egyesületnek. Szakosztályvezetők, intézők voltak még: Nagy Ferenc, Borsódi István, Turós József és Fritcsi József. A labdarúgók első csapata kezdetben a megyei bajnokságban, majd – 1957-től 1959 februárjáig a BMTE szakosztályaként – 1961-ig a Délnyugati Labdarúgó Alszövetség NB III.-as csoportjában szerepelt. A szurkolók a vidéki mérkőzésekre is ellátogattak a gyári teherautóval. A megyei bajnokság legrangosabb mérkőzéseit a Nagymányoki Bányász Sportkör együttesével vívták 2500–3000 néző előtt. 1956-ban (edző Forró Ferenc), majd 1966-ban (edzők: Rottár Róbert és Réder János) az ifjúsági csapat megyei bajnokságot nyert. A felnőttcsapat legnagyobb sikereit Losonci István edzővel érte el. 1964-ben a Magyar Népköztársaság Kupában (MNK) továbbjutottak a Dunaújvárosi Kohász NB I/B-s csapatával szemben, 1965-ben a legjobb nyolc közé kerültek. Az 1966. évi megyei bajnokság győzteseként visszajutottak az NB III.-ba. 1970-ben a félfordulós bajnokságban a harmadik helyen végeztek. 1971 őszén a Bonyhádi Petőfi Sportkör labdarúgócsapata beolvadt a vasasba, ennek ellenére az 1971–72. évi bajnokságot követően búcsúzni kényszerültek az NB III.-tól. A kudarc nyomán a közönség elmaradt, sok játékos visszavonult, a csapat a megyei bajnokságban is nehezen állta meg a helyét. A sportkör legígéretesebb – Sándor Alajos edző által összekovácsolt – szakosztálya az **ökölvívó** volt. Kezdetben – hatalmas közönségérdeklődés mellett – barátságos mérkőzéseket játszottak. Már ekkor kitűntek a későbbi nagy csapat tagjai: Borda Tibor, az Oláh testvérek (Zoltán, Tibor és Miklós), Daradics József. 1952-ben az egyesület rendezésében, a bonyhádi strandfürdőben felállított ringben küzdött meg Tolna megye ökölvívó-válogatottja a Győri Vasas csapatával több ezer főnyi közönség előtt. Komoly sikerrel szerepeltek 1953-ban Veszprémben a Bakony-kupán. 1953-ban a megyei bajnokságban, majd országos és területi csapat- és egyéni versenyeken vettek részt. 1954-ben Oláh Tibor és Daradics József a délnyugati ökölvívó-válogatott tagjaként Pécsen a magyar ifjúsági válogatott tagjai ellen bokszolt. 1954. jan. 17-én Bonyhádon tartották a járás egyéni ökölvívó-bajnokságát. Ez évben a sportolók a Nagymányoki Bányász Sportkörbe igazoltak, így a vasas a szakosztályt megszüntette. 1958-ban Bonyhádon Komlós József edzői és Francsics Lajos szakosztályvezetői tevékenységével – a BMTE támogatásával – újraszerveződtek. 1959-ben Bonyhádon rendezték a Tolna megyei serdülő és felnőtt egyéni bajnokságot, melyen Dénes Ferenc és Tatai László felnőtt, Kajtár Antal és Molnár Ferenc ifjúsági bajnok lett. Csapatösszesítésben az ifjúságiak elsők, a felnőttek másodikak lettek. Ez évben elindultak a kétfordulós dél-dunántúli területi csapatbajnokságban. 1960-ban Oláh Miklós Tolna megye és Pécs ifjúsági bajnoka. A sportolók felkészítését Oláh Zoltán és

A kosárlabdacsapat 1964 tájékán. Balról, guggolók: Péter Győző edző, Daradics Ferenc, Murányi Sándor, mögötte Szabó Árpád szakosztályvezető, Dévényi László; állók: Putschli Miklós, Glöckler László, Tolnai László, Nusser József, Ábrahám János, Somogyi Sándor, Dévényi Ferenc, Fetzer Ferenc.

Tóparti József társadalmi edzők segítették. 1962-ben a szakosztályt központi rendelkezésre a Bonyhádi Spartacus Sportkörhöz helyezték át. A **kosárlabda-szakosztályt** kezdetben a gimnázium férficsapata képezte, mint a vasas sportkör által anyagilag patronált együttes. 1952-től a megyei bajnokságban szerepeltek Boros Dezső testnevelő tanár, edző vezetésével. 1954-től a cipőgyár sportkörében, a vörös lobogóban folytatták szereplésüket. 1960-ban a szakosztály férficsapattal – már nem gimnáziumi tanulókra építve – újjászerveződött, ősszel a területi bajnokságban indultak a Bonyhádi Vasas Sportkör színeiben. Társadalmi edzők: Péter Győző, majd Lovasi Géza és Fetzer Ferenc voltak. Működésük színhelye a gimnázium tornacsarnoka és szabadtéri pályája volt. 1964-ben Balatonfűzfőn felkészülési tornán (Balaton-kupa) vettek részt. Az 1964–65-ös idényben területi bajnokságot nyertek, de az NB II.-be jutásért folyó osztályozón alulmaradtak. Ezt követően a megyei bajnokságban, 1970 tavaszától az NB III.-ban szerepeltek. 1965-ben a szakosztály kezdeményezésére tagjaik nagymértékű társadalmi munkájával a gimnázium udvarán bitumenes kosárlabdapályát létesítettek. 1971-ben a kosárlabda-szakosztályt megszüntették, a csapatot a Bonyhádi Cipőgyári Sportkör vette át. Az **asztalitenisz-szakosztály** edzéseit, mérkőzéseit a Zománcgyári Kultúrotthonban tartották, az edzői teendőket kezdetben Bonyhádi (Gébert) István látta el. 1951-ben női- és férficsapatuk egyaránt harmadik lett a felnőtt megyei bajnokságban. 1953-ban a Bonyhádi, Krätschmer, Engel I., Engel II. összeállítású férficsapat jogot nyert a vasas sportegyesületek országos bajnokságán való részvételre. Az Engel István–Bonyhádi István páros megyei bajnokságot nyert. 1955-ben Tolna megye női bajnoka Krommer Mária lett, a férficsapat megnyerte a megyei bajnokságot, a nők másodikak lettek. 1956-ban mindkét csapat az NB II.-ben szerepelt, Lendvai László nyerte a megyei ifjúsági bajnokságot. 1960-ban a Heller Erzsébet–Kővári József vegyes páros megyei bajnokságot nyert. 1961-ben Bertalan László került a szakosztály élére.

Asztaliteniszezők a vasas színeiben az 1950-es évek elején. Balról: Schmieder Ádám, Link Péter, Engel István, Kovács Ágnes, Heller Erzsébet, Krommer Mária, Kővári József, Szabó Elemér.

1965-ben Ritzl József nyerte Tolna megye felnőtt bajnokságát és a Tízek bajnokságát. 1967-ben és ’68-ban a Bányai Péter, Hahn László, Leichner Zoltán, Szunyogh Mihály összeállítású csapat nyerte a felnőtt megyei bajnokságot. 1970-ben Tolna megye ifjúsági bajnoka, 1971-ben az országos ifjúsági bajnokság harmadik helyezettje a Bányai Péter–Szunyogh Mihály páros lett. 1971-ben, 1972-ben és 1973-ban Hahn László nyerte a megyei Tízek bajnokságát. 1971-ben a megyei felnőtt férfi bajnokság első négy helyén a vasas versenyzői végeztek, a bajnokságot Szunyogh Mihály nyerte. 1979-ben az osztályozómérkőzések megnyerésével bekerültek az NB III.-ba, de még ez évben a szakosztályt megszüntették. Az **atlétikai** szakosztály néhány évig működött, a patronált gimnázium tanulóira épült. A mintegy 25-30 sakkozó járási és megyei versenyeken szerepelt, a tekézők a megyei, a röplabdá-

zók a járási bajnokságban vettek részt. Ifj. Szokolics György 1962-ben, majd '63-ban holtversenyben Tolna megye sakkbajnoka lett, 1965-ben megyei ezüstérmes. 1956-ban a Városi Sporttelepen röplabdapályát létesítettek. 1964-ben megszüntették a röplabda-, a teke- és a sakkszakosztályt. Az 1970-es évek közepétől az egyesület mindössze a labdarúgó, az asztalitenisz és – az 1975-ben megalakult – cselgáncs, 1980. jan. 1-jétől pedig már csak a labdarúgószakosztályt működtette. A sportolók szállítására 1978-ban 35 személyes autóbuszt vásároltak. A bonyhádi sportélet hanyatlásának az egyesületek – városi sportegyesületbe történő – összeolvasztása (BMSC) lett a következménye 1981. jan. 29-én. Ezzel szűnt meg a Bonyhádi Vasas Sportkör.
(Steib György)

Bonyhádi Vasipari Kisipari Termelőszövetkezet: a szövetkezet a KISZÖV Tolna Megyei Szervezete javaslatára az 1960. márc. 31-én tartott alakuló közgyűlés határozata alapján jött létre a Bonyhádi Építőipari Kisipari Termelőszövetkezetből kivált bognár, lakatos, autójavító, kovács és fafűrészelő (gatter) részleg 15 dolgozójával. Elnökéül Schneider Györgyöt, az autójavító részleg vezetőjét választották meg. Műszaki vezetőnek Rendes Ferencet, főkönyvelőnek Toronyi Ádámot nevezték ki, akit 1978-ban Plesz Jánosné követett. Telephelyül a II. Rákóczi Ferenc utca 18. és 20. sz. (itt alakították ki központjukat), valamint a Perczel M. u. 36. sz. alatti műhelyeket vették át – bérelték – az építőipari szövetkezettől, majd a Rákóczi utcai telephelyeket 1962. dec. 1-jével megvásárolták. Állóeszközeik bruttó értéke kezdetben 77.759 forintot tett ki. A szövetkezet elsődleges céljának, a lakosság szolgáltatási és javítási igényei kielégítésének már kezdetben is csak korlátozottan tudott eleget tenni; tevékenységükben mindvégig az árutermelés dominált. Első évi termelési értékük mintegy 840.000, nyereségük 93.000 forintot tett ki. Dolgoztak a helyi építőipari szövetkezetnek és a zománcgyárnak, a Komlói Állami Építőipari- és a Tolna Megyei Vas- és Műszaki Nagykereskedelmi Vállalatnak. 1960-ban esztergapadot, villanyhegesztőt, fúrógépeket, köszörűgépeket és egy FIAT tehergépkocsit vásároltak, nagyrészt hitelből. A lakatos részleg 1961. évi kapacitását úgyszólván teljes egészében lekötötte a Veszprém Megyei Állami Építőipari Vállalat épületlakatosipari munkákkal. A bognár- és a kovács részleg javításokkal, a gatterrészleg rönkfafűrészeléssel állt az újonnan alakult tsz-ek rendelkezésére. Háztartási kisgépek (mosógép, varrógép, porszívó stb.), valamint kerékpárok javítására 1961 januárjában műszerész részleget kezdtek működtetni egy fővel, okt. 15-én rádió- és tv-készülékek javításába kezdtek. Az évben a Páll Attila által vezetett autójavító műhelyt a Perczel Mór utcából a Gyár utcába költöztették. A szövetkezet fejlődése robbanásszerű volt. 1963-ban szerszámkészítő csoport alakult, vezetője, Sásdi Jenő nagy szerepet játszott az új gyártmányok kifejlesztésében. A szövetkezet szolgáltatása tűzoltó készülékek karbantartásával és javításával bővült. A központi telephelyen új termelőműhelyt építettek, melyet dec. 23-án adtak át rendeltetésének. A meghibásodott háztartási gépek, rádió- és tv-készülékek összegyűjtésére felvevőhelyeket alakítottak ki a járásban, ahonnan azokat javításra heti két alkalommal a bonyhádi műhelyekbe szállították. 1963-ban 17 gyűjtőhelyről 230 készüléket és gépet javítottak meg. Hőgyészen és Mázán rádió- és tv-szerelő, Zombán lakatos, háztartási kisgépjavító, továbbá autó- és motorszerelő részleget hoztak létre. 1964-ben megszüntették a gatter, 1965-ben a bognár és a kovács részleget. A szövetkezetben a kooperációban elvégzett bérmunka vált

	1961	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
Termelési érték (ezer Ft)	2.089	4.227	8.245	13.066	15.420	23.295	30.640	40.180
Bruttó nyereség (ezer Ft)	160	276	(?)	827	321	1658	4919	9297
Teljes létszám (ipari tan. nélk.)	45	78	90	105	186	263	293	370

uralkodóvá. 1965-ben a Körösladányi Fa- és Vasipari Szövetkezet részére gombfestékdoboz-gyártás beindításával, Klausz János vezetésével megkezdte munkáját a sajtoló (excenter prés) részleg, mely rövid idő alatt a szövetkezet jelentős termelési egységévé fejlődött. Az év második felétől már két műszakban 11 sajtológépen 17, 1968 végén 17 gépen 36 női munkaerő dolgozott. Megrendeléssel jelentkezett a Bátaszéki Vegyes Ktsz, a bonyhádi zománcgyár, a budapesti Kontakta Alkatrészgyár. 1968-ban a Zománcipari Művek Leszabó Gyáregységével (Budapest) hosszú távú szerződést kötöttek, zömében edényalkatrészek gyártására. 1965 januárjában a gépek összeköltöztetésével önálló forgácsolóműhelyt alakítottak ki, melynek vezetője Bottyán Ferenc lett. Munkájuk zömét a budafoki Fémmechanika Ktsz és a Kispesti Vas Fém Ktsz forgácsolási munkái tették ki. 1965-ben Dávid Sándor lakatos brigádja a budapesti Mirköz Ktsz-nek üzemi fagylaltgép- és halhűtő fémvázakat gyártott. Bajusz Ferenc brigádja zömében épületlakatosipari munkákat végzett. 1965-ben 18 gépet vásároltak. Hosszas viták után ez évben megszületett a döntés egy új autószerviz építéséről. Az építkezéshez olyan területre volt szükség, mely nemcsak az autószerviz felépítését, hanem az egész szövetkezet egy telepre történő átköltöztetését is lehetővé teszi. Ehhez a 6. sz. főút és a Völgységi-patak között mintegy hat katasztrális holdnyi, mezőgazdasági művelés alatt álló területet bocsátottak rendelkezésükre ellenszolgáltatás nélkül, az építkezés azonban pénzügyi nehézségek és a központi döntés elhúzódása miatt későbbre tolódott. Előkészületeket tettek egy 200 főt foglalkoztató, krómozott felületű csőbútort gyártó üzem létrehozására Nagymányokon. Ennek érdekében 1966. ápr. 1-jén a községben új részleget létesítettek, melyben a megszűnt bánya volt dolgozóit foglalkoztatták. A bútorok krómozásához a szövetkezet részére kiutalt mázai bányatelepen üzemegységet hoztak létre asztalos-lakatos részleggel és galvanizáló (krómozó) üzemmel, 1966 őszén. A csőbútorgyártási terv megfeneklett, a nagymányoki részleg megszűnt, de a galvanizálóüzem 1967 januárjában – bérmunkával és saját termékek krómozásával – megkezdte működését. Legnagyobb megrendelőjük a Gyulai Fa- és Fémbútoripari Ktsz volt. A 35 dolgozóval induló, néhány év alatt 100 főre növekedő mázai üzemegység vezetője Brückner Ferenc lett, a galvanizálóüzemet Soproni Rezső művezető irányította. 1966. jan. 1-jén Égi József lett a szövetkezet műszaki vezetője. Júl. 15-ei kezdéssel átszervezték a műszaki ügyintézést: gyártáselőkészítő csoport alakult, megszervezték a termelésirányítási, az anyaggazdálkodási, a bér- és munkaügyi csoportot. Ez időben mintegy 400 féle terméket készítettek.

Látkép a szövetkezetről az 1970-es évek végén

A lakatosüzemben lakóházak vaskerítéseit és kapuit, acéllemez ajtókat, 500 és 1000 literes folyadéktároló tartályokat, társasházi korlátokat gyártottak. Saját fejlesztésű termékük volt a fürdőszobai lefolyórács és a forrázó teknő. 1966-ban kezdték az infraszárítókemencék gyártását, mely a szövetkezet egyik sikertermékévé vált. A hely szűkössége, a műszaki előkészítés nehézségei ellenére ez évben nyolc kemencét készítettek, kettőt Bulgáriába. A kemencegyártás feltételeinek javítására 140 m² alapterületű lakatosműhelyt, valamint festőműhelyt építettek. 1967-re 12 millió forint értékű rendelés érkezett kemencék gyártására, többek között Svájcból és Indiából. Ennek az időszaknak a másik jelentős terméke a Diesel próbapad volt. 1967 elején indították el egy fővel a meghibásodott villanymotorok újratekercselését. 1968-ban egy tanműhelybe vonták össze az 55 lakatos ipari tanuló gyakorlati oktatását, melynek vezetője Szigetvári József lett. A tanulók az évben egymillió forintnyi értéket állítottak elő. 1968. nov. 1-jétől heti 44 órás munkarendben dolgoztak. 1969-ben lehetőség nyílt a műszaki osztály átszervezésére, új irodák, öltözők, fürdők kialakítá-

sára. A VBKM Kaposvári Gyárának hosszú távú rendelésére Makai József művezető irányításával menetfúró műhelyt alakítottak ki havi egymillió forintos termeléshez, 24 női dolgozóval. A Rákóczi utcai központi telephely szűkös munkakörülményei miatt 1969 őszén egy 1200 m² alapterületű lakatos csarnok építésével megkezdték új központi telephelyük kialakítását a 6-os út menti területen. Az átköltözés 1972 első negyedévében fejeződött be, ezt követően a Rákóczi utcai üzemet értékesítették. 1970-ben elnyerték a Kiváló Kisipari Szövetkezet címet. Év végén Gyerő András, a KISZÖV Tolna megyei elnöke szabad utat engedett az autószerviz beruházásnak. A 6 millió forint költséggel, a szövetkezet dolgozóinak 3600 órás társadalmi munkájával megvalósított, korszerűen felszerelt szervizt 1976. dec. 23-án adták át rendeltetésének. A szövetkezet létszáma ebben az időben a 100 ipari tanulóval együtt mintegy 500 dolgozóval tetőzött. 1975-ben Schneider György elnök nyugdíjba vonult. Néhány hónapig Égi József megbízott elnökként látta el a vezetői feladatot, majd 1975-ben Máté Gyulát, 1986-ban Pogonyi Pált, végül 1996-ban Dobler Lászlót választották meg elnöknek, aki egyben a műszaki vezetői teendőket is ellátta. Égi Józsefet a főmérnöki tisztségben 1976-ban Pogonyi Pál, kályhával, 1985-ben kandallóvázzal, faszénizzítóval és lemezből készült öltözőszekrénnyel bővült a termékkínálatuk. Az Élgép Vállalattal együttműködve 1983-tól takarmánykeverő részegységeket gyártottak kínai, algériai, szovjet megrendelésre, a budapesti Kéziszerszámgyár részére gabonakombájnalkatrészt (terményfelhordó lécet).

A központi épület 1988-ban

A termelést segítendő, 1982-től a szövetkezet dolgozóiból „szakcsoportok" (tekercselő, szerszámkészítő, sajtoló, menetfúró stb.) jöttek létre, melyek a munkaidő után végeztek termelőmunkát. 1984. jan. 2-án – az 1983. dec. 22-ei alakuló közgyűlés határozata alapján – az autójavító részleg levált a szövetkezetről és Bonyhádi Autójavító Kisszövetkezet néven, 20 fővel önálló egységként folytatta munkáját. Az anyaszövetkezet – az 1987. dec. 18-án tartott közgyűlés határozatával – 1988. jan. 1-jei hatállyal kisszövetkezetté alakult, neve BOVAS Vasipari Kisszövetkezetre, majd 1992. júl. 17-én BOVAS Vasipari Szövetkezetre változott. A szövetkezet 750.000 Ft-os törzsbetéttel tagja lett az 1990. febr. 7-én kelt társasági szerződéssel létrehozott, egymillió forint törzstőkéjű BOVAS-Elektro K-R Nagykereskedelmi, Lízing Korlátolt Felelősségű Társaságnak. (A társaság neve 1999-ben BOVAS Biztonságtechnika Kft.-re változott. A szövetkezet addigra 900 ezer forintra nőtt üzletrészét 2001. nov. 28-án a társaság tagjainak – Plesz Jánosné, Dobler László – értékesítették.) 1992-ben nevesítették a szövetkezet

	1989	1991	1993	1995	1997	1998	2000
Árbevétel (ezer Ft)	125.842	91.202	154.610	232.025	237.849	345.141	316.418
Nyereség (ezer Ft)	2804	-3547	827	1704	786	2788	-4262

1987-ben Sparas Gábor, 1990-ben Dobler László követte. 1977–78-ban szociális épületet emeltek nyolcvanszemélyes étkezdével, irodákkal. 1978-ban a telephelyükön 40x20 méteres salakos sportpályát hoztak létre, mely segítette a szövetkezetben jól működő tömegsportmozgalom továbbfejlődését. 1978-ban mintegy 74 millió forintnyi értéket állítottak elő. 1975-ben a Hajtóművek és Festőberendezések Gyárával kötött ötéves szerződés alapján komplett festőüzemi sorok gyártását kezdték meg, melyek nagy részét a Szovjetunióba exportálták. Az 1970-es évek elejétől egyre bővülő piacra találtak az NSZK-ban: marmonkanna kiöntőből évente 80-190 ezer darabot szállítottak. 1980-ban

41 millió forint értékű vagyonát. A szocialista országokba irányuló export csökkenése, majd teljes leállása nehéz gazdasági helyzetet teremtett. A létszám apasztásával (1989-ben 180, 1992-ben 95 fővel dolgoztak), új piacok keresésével próbáltak talpon maradni, stabilizálni a szövetkezet helyzetét. Korszakváltás következett a tekintetben, hogy míg korábban jellemzően alvállalkozóként vagy bérmunkában dolgoztak, most önálló termékekkel jelentek meg. A szárító-beégető kemencék helyett új, a nyugati piacon jól eladható termékeket kezdtek gyártani: fegyverszekrényeket, trezorokat, különféle típusú biztonsági lemezszekrényeket és irattárolókat. Továbbfejlesztették a kannakiöntőt. Műszaki boltot nyitottak. Az üresen maradt műhelyeket, irodaépületeket bérbe adták, a feleslegessé vált telekrészeket értékesítették. A termelés és a nyereség ezekben az években így alakult: A létszám 100 fő körül stabilizálódott. A korábbi 20-30 millió Ft körüli éves exportértékesítés – nyolc országba, főként német piacra – 80-100 millió Ft-ra nőtt. 1992–96 között 12 millió forintot költöttek beruházásra. A problémák az 1998-as évet követően újból jelentkeztek. A vágtató infláció és a forintárfolyam kedvezőtlen hatása miatt az export jövedelmezősége egyre romlott, a belföldi piac stagnált. Az új gyártmányok (páncélteremajtó, gyógyszertári átadószekrény, robbanásgátló szekrény) bevezetése, az egyre nagyobb terület bérbeadása, a vagyonrészek értékesítése, a szigorú takarékosság ellenére is a ráfizetés tartóssá vált: 2002-ben 31, 2003-ban 25, 2004-ben 31, 2006-ban 20 millió forint veszteség keletkezett. A vállalkozás sikeres folytatásának kétségei miatt a szövetkezet ellen bírósági felszámolási eljárás indult, melynek eredményeként 2009. febr. 5-én megkezdődött a – mindössze 4.561.000 forint vagyonnal rendelkező – szövetkezet felszámolása. A 16 dolgozót elbocsátották, a vagyont értékesítették. A Tolna Megyei Bíróság 2011. febr. 25-én jogerőre emelkedett végzésével a BOVAS Vasipari Szövetkezet gazdálkodó szervezetet jogutód nélkül megszüntette és elrendelte a cégjegyzékből való törlését.

(Steib György)

Bonyhádi Vörös Lobogó Sportegyesület: a Bonyhádi Cipőgyár által fenntartott egyesület valószínűleg 1951. június 8-án alakult. Első elnökét, Laki Józsefet 1952-ben Sásdi János, majd Szelesi László, 1953-ban Csillag János, 1954-ben Mészáros Vilmos, 1956-ban Csetneki Pál követte. Az egyesület már megalakulása évében megszervezte úszó- és vízilabda-szakosztályát, mely a mostoha körülmények – hideg víz, vízhiány, töredezett medence, hiányos felszerelés, hiányzó sportszerek – ellenére Tolna megye egyik erős úszóbázisává fejlődött. Az elhanyagolt állapotú strandfürdőt néhány évre a cipőgyár saját kezelésbe vette, és nagy anyagi áldozat, sok társadalmi munka árán használható állapotba hozta. A vízilabdacsapat 1951-től a Somogy-Tolna-Baranya összevont megyei bajnokságban vett részt.

Úszók 1953-ban, balról: Gaál Aladár, Bács Barna, Király Ernő, Bács Huba, Gaál Szabolcs, Cserháti Miklós

A többnyire Kun, Polgár, Deckert, Kovács, Bács, Boross, Jenei összeállításban felálló

felnőttcsapat mellett ifjúsági csapatot is szerepeltettek. A szakosztály vezetője Csillag János, majd Engel Zsuzsanna, Bács Barna, az úszómester Boross Géza volt. Rendszeresen összemérték tudásukat Tolna, Szekszárd, Dombóvár és Baja úszóival, a versenyek lebonyolítása után megmérkőztek a vízilabdacsapatok is.

Úszóversenyen, Szekszárdon (1952). Balról, első sor: Borsódy Ágnes, Bányai Ilona, Engel Zsuzsanna, hátsó sor: Fehérvári Klára, Wiesner Zsuzsanna, Tomecskó Emília (Tolna), Deckert Gabriella.

A rendezvények nagy közönségsikert arattak, esetenként 400 nézőt is vonzottak. Az évi átlagos 55-60 versenyúszó között sok tehetség tűnt fel: Lendvai László, Bányai Ilona, Bács Barna, továbbá a Tolna megye ifjúsági úszókeretébe 1954-ben beválogatott Bács Huba, Gaál Szabolcs, Wiesner Zsuzsanna, Király Ernő, Deckert Gabriella, Engel Zsuzsanna. Utóbbi 1954-ben a vörös lobogó sportegyesületek országos bajnokságán a serdülők között második, Gaál Szabolcs első helyezést ért el. 1953-ban a vörös lobogó egyesületek országos úszóedzője három napot töltött Bonyhádon, hogy szakmai segítséget nyújtson. 1953-ban Botta Rudolf edző munkálkodásával, mintegy húsz fővel vívószakosztályt hoztak létre. Úttörő, serdülő, ifjúsági korosztályokban házibajnokságokat rendeztek, megmérkőztek a Szekszárdi Bástya vívóival. A szakosztály vezetője Nusser József volt. Foglalkozásaikat a járási kultúrházban tartották. A sportkör anyagilag támogatta a gimnázium atlétika, torna és kosárlabda sportágainak működését, ezért a tanulók az egyesület neve alatt versenyeztek. Edzőjük Boros Dezső és Bajor László volt. Az egyesületnek szerzett dicsőséget a dobóatléta Zag László, a középtávfutó Pech József; a Tolna megye ifjúsági atléta keretébe beválogatott Szilasi Anna, Oláh Magdolna, Schwarcz Tibor, Keller József, Földi Imre, Pánczél Magdolna, Heil Bálint, Bus Imre; és a megyei összetett bajnok tornászlány – aki minden szeren nyert –, Schmidt Krisztina.

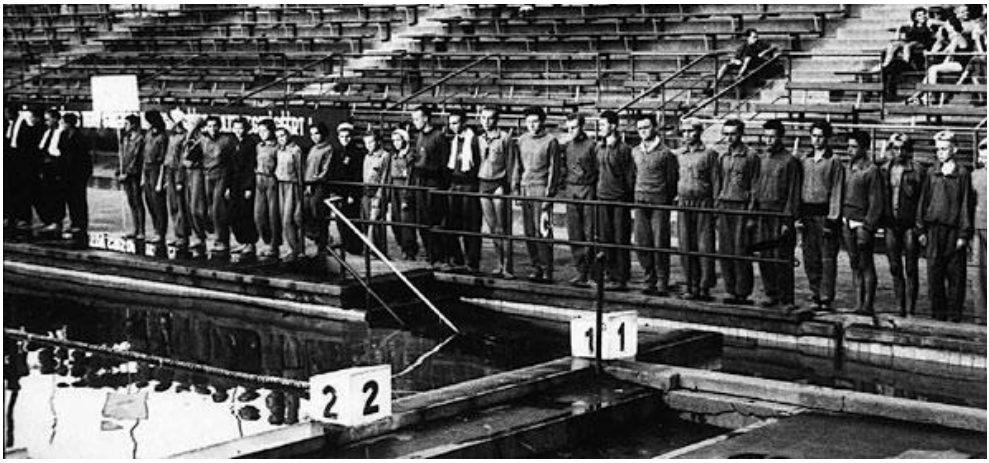

A vörös lobogó sportegyesületek országos úszóbajnokságán, 1953-ban. A fiúk sorában balról 5. Gaál Szabolcs, 7. Bács Huba, 10. Király Ernő.

Az egyesület színeiben megyei bajnokságban szerepelt a gimnázium fiú- és leány kosárlabda csapata. A labdarúgócsapat a járási

bajnokságban szerepelt. 1954-ben sikertelen osztályozót játszottak a megyei bajnokságba kerülésért. 1955-ben – miután több mérkőzésről távol maradtak – a csapatot kizárták a versenyből. Kerékpárszakosztályuk női és férfi tagjai megyei minősítő versenyeken vettek részt. Az egyesület sikeresen szervezte a korszak tömegsportrendezvényeit: a VIT jelvényszerző- és az MHK versenyeket. Nagyszabású sportnapokat rendeztek, szakmai segítséget nyújtottak falusi sportköröknek. 1956 forradalma idején a sportkör működése szünetelt, majd 1957 februárjában beolvadt az egyesített városi sportkörbe, a Bonyhádi Munkás Testedzők Egyesületébe (BMTE). (Steib György)

Bonyhád Járási Szülőotthon: a Völgységi (Bonyhádi) járás vonzáskörzetére kiterjedő intézmény 1947. okt. 1-jén kezdte meg működését. A Magyar Nők Demokratikus Szövetsége Bonyhádi Szervezete abból a célból hozta létre, hogy megfelelő higiéniát és szakellátást biztosítsanak a rossz otthoni körülményekkel rendelkező szülő nők számára. 1949-ben került a Bonyhádi járás egészségügyi osztályának a kezelésébe. A szülések száma 1948-ban 15, 1949-ben 17, 1951-ben 89, 1952-ben 218, 1953-ban 310, 1954-ben 415 volt. A gyermekágyas fekvés 10 napig tartott. A módosabb nők napi 15 forint, a szegényebbek és biztosítottak pedig 6 forint térítési díjat fizettek. Az orvosi felügyeletet kezdetben Benedek János járásorvos, majd Bese Ádám községi orvos, később Bakács Miklós magánorvos látta el. Az első szakorvos 1951-től Csánki Dezső volt, akit 1957. okt. 1-jei hatállyal a szülőotthon főfoglalkozású alorvosává neveztek ki. 1956 augusztusától művi terhességmegszakításokat is végeztek. A Perczel Mór u. 49. sz. alatt működő 3 kórtermes otthon kezdetben 4 ágyas volt, 1958-ban már 15 ágyas. A szülőszobában 2 szülőágy állt a leendő anyák rendelkezésére. A termek tiszták és világosak voltak. A Bonyhád Járási Szülőotthon 1959. jan. 1-jén 9 dolgozójával beolvadt az akkor létesült bonyhádi kórházba. (Steib György)

Bonyhád-környéki Székely Telepes Községek Szabadművelődési Hivatala: állami szerv, mely az 1945-ben a Völgység falvaiban letelepedett székelység beilleszkedését, iskolán kívüli művelődését segítette elő. 1945 októberétől 1949 januárjáig működött. Tartalmában elvetette a két világháború közötti „népművelési" koncepciót, helyére az alulról építkező „szabad művelődést" állította. A Kodály és Bartók által feltárt tiszta forrást, a népművészetet akarták magasra emelni, az iskolázottságban elmaradottak felzárkóztatását szorgalmazták. Székhelye Bonyhádon, az egykori Telepítési Hivatalban volt, a Horthy (később Sztálin) tér 2. sz. alatti Honig-házban (ma Völgységi Múzeum). Az épület kizárólagos kezelési jogát 1948-ban kapta meg a szabadművelődési hivatal. Vezetője Kovácsy Pál, korábbi erdélyi népiskolai tanító, Kolos vármegye népművelődési titkára, helyettese pedig a gyergyóalfalui születésű polgári iskolai tanár, tanügyi előadó Szakács Antal volt. A bonyhádi körzet a Völgységi járáson kívül felölelte a Dombóvári, Simontornyai és a Központi járás székelyek által lakott falvait. A körzeti központnak kijelölt települések Bonyhádon kívül Nagymányok, Lengyel, Tevel és Bátaszék voltak. A legjelentősebb iskolán kívüli oktató kezdeményezés a bátaszéki kísérleti jellegű szabadművelődési népfőiskola, a Bátaszéken működtetett, Lengyelen, Hőgyészen és Nagymányokon tervezett szabadiskola volt. A tantárgyak sorában kiemelkedő helyet kaptak a társadalmi ismeretek és közismereti tárgyak. Elsőrendű feladattá vált azoknak a Tolna megyében honos praktikus termelési fogásoknak az elsajátítása, amelyeket az idetelepülő székelység nem ismert. Ilyenek voltak a szőlőművelés, a bor kezelése, a hal- és vadgazdálkodás és a tejtermelésre irányuló állattartás. Általános ismereteket nyújtottak az ún. „egykalászos" és szövetkezeti gazdatanfolyamok. Írásolvasás-tanfolyamot tartottak a korábbi bukovinai szálláshelyükön 2–3 tanév elvégzését követően – a kényszerű román nyelvű oktatás miatt – az iskolából kimaradtak számára. Tánc- és színjátszó csoportok, énekkarok, önképzőkörök szerveződtek. A szabadművelődési hivatal gondoskodott a művészeti csoportok vezetőinek továbbképzéséről, kulturális jellegű találkozókat, tapasztalatcseréket szerveztek. A szekszárdi megyeházán 1947 júniusában tartott székely napok rendezvényeit így értékelte a *Tolnamegyei Néplap*: *„Választóvíz. Ez volt a székelyek*

háromnapos bemutatkozása. Egy kis társadalmi vizsga." A székely népcsoport gazdasági integrációjához szükséges lett volna a táj adottságaihoz igazodó intenzív állattartást, földművelést igénylő termelési kultúra elsajátítására, ez azonban a szervezet keretein belül már nem valósulhatott meg, mert a 4320/1949. sz. MT rendelet a szabadművelődés intézményeit megszüntette. (Szőts Zoltán)

Bonyhád neve: a helységnév eredetét teljes bizonyossággal nem ismerjük. Legelfogadottabb a Bonyha személynévből való származtatás. Bonyha Szent István király unokatestvére volt, anyja fiútestvérének, az erdélyi Gyulának gyermeke. A név leiratát Anonymus 1200 körül, latinul írt *Gesta Hungarorum* c. művében *Bucna*ként találjuk, melyet magyarra Bonyha néven fordítottak le. Az utána illesztett „d" hangzó helységnévképzőként gyakran szerepel a magyar névadásban. Az okiratokban a Bonyhád forma legkorábban 1702-ben szerepel, Tolna megye adóösszeírásában. Az azt megelőző időben számos változata fordul elő. Ezek – többek között –: Bohman, Bohmány, Bonyhán, Bohnyán, Bonihan. A helység németül Bonnhard. Római kori neve – a népemlékezet szerint – Triponte volt. A Bonyhád név kialakulásával legalaposabban Solymár Imre helytörténész foglalkozott. (Steib György)

Bonyhád pecsétjei (1783–1948): II. József császár 1782-ben adott Bonyhádnak mezővárosi rangot. A mezőváros első pecsétje 1783-ból való a falvak agrárjelképeivel: ekevas, csoroszlya és kalász motívumokkal. Az ezt követő időben készült pecsét egy úgynevezett heraldikai vadembert, meztelen férfialakot ábrázol copf stílusú emelvényen elhelyezve: jobb kezében három szál kalásszal, bal kezében szőlőfürttel, testét komlóág fedi el, lábánál a korábbi másik két motívum, az ekevas és a csoroszlya. A pecséten olvasható latin felirat: SIGILLUM OPPIDI BONYHADIENSIS 1789 (Bonyhád mezőváros pecsétje 1789). A következő pecsét az 1827-es dátumot viseli, a reformkor szülötte. A termékenységi jelkép, a gabonaistennő görög Démétér, a római Ceres mintájára. Az álló nőalak kezébe sarló és kalászok kerültek. A ruházata és hajviselete a helyi német módira utal. A címer német nyelvű körfelirata: SIEGEL DER GEMEINDE MAERKT BONYHAD 1827 (Bonyhád mezőváros pecsétje 1827). A mezővárosi rang a polgári közigazgatás megszervezésével véglegesen megszűnt az 1870-es években, címként még évtizedekig használták. Bonyhád nagyközség 1903-tól a reformkori pecsét egy változatát használta, a nőalak sok alsószoknyás „sárközi" ruhában. Fejléces papírokon is megjelent. (Szőts Zoltán)

Bonyhád Televízió: lokális televíziós műsorszolgáltatás, melynek működtetője a Szignál Kábeltévé Korlátolt Felelősségű Társaság (Szignál-KTV Kft.). Technikai feltételeit a kábeltelevíziós szolgáltatás kiépítése (1989) teremtette meg, tartalmi alapjául pedig a Németh László (operatőr) és Bittner Mátyás (riporter) alkotta stáb által 1988-tól – városi rendezvényekről, de elsősorban labdarúgó-mérkőzésekről – készített videofelvételek, valamint a szekszárdi Pop TV műsorai szolgáltak. A stúdiót a III. Sz. (későbbi nevén: Széchenyi István) Általános Iskola (Fáy-lakótelep 34.) 20 m²-es technika termében alakították ki. Az iskola műsorszórási engedélyeztetésre benyújtott pályázatát elutasították, ennek ellenére 1991 augusztusában megkezdődtek a kísérleti, „kalóz" adások. A város képviselő-testülete 1991. dec. 10-ei ülésén hozott határozatot egy, a város tulajdonát képező, önálló intéz-

ményként működő helyi televízió – a Völgység Televízió – megteremtéséről. Technikai eszközökre és működési költségre az 1992. évre 3 millió forintot biztosítottak. A stúdió vezetésére pályázatot írtak ki, melyet Tamási János (Szekszárd) nyert el 1992. febr. 1-jei hatállyal. Tamási ez év májusi lemondását követően a stúdió vezetésével – mellékállásos munkaviszonyban – Németh Lászlót bízták meg. Az első élő adást 1992. jan. 13-án közvetítették: a műsor vendége Oroszki István polgármester és Kerekes László pénzügyi osztályvezető volt. A stúdió első, teljes műsoridőt kitöltő anyaga az 1992. évi városi majálisról készített tudósítás volt. A helyi televíziózás megteremtésének lehetősége, az új kifejezési mód vonzereje csábította az újdonság iránt fogékony alkotókat. A kéttagú stábhoz csatlakozó Juhász Józsa (bemondó), Barabás Éva (bemondó, műsorvezető, riporter), Hunyadi István, Dománszky Zoltán, Kirchné Máté Réka (riporter), Kocsis Tibor, Kniesz József (operatőr, vágó), Borbás Csaba, Gscheidt János (operatőr) tudósításaiból, riportjaiból készült másfélkétórás magazinműsorok felvételről, hétfői napokon, este hat órakor kerültek adásba. A magazin után játékfilmet adtak. A 16 környező településen is látható műsorokat kazettákon, futárszolgálattal szállították a helyi stúdiókba. Elindították a közérdekű információkat és hirdetéseket tartalmazó Képújságot. A későbbiekben a műsor struktúrája többször változott: a magazint szerdára, majd csütörtökre helyezték. 1993-tól megkezdődtek a sportadások: a Start címmel kedden, később hétfőn jelentkező sportmagazint Bittner Mátyás és Hunyadi István – akik a labdarúgó-mérkőzéseket is közvetítették – felváltva vezették. Az esti kezdési időpont is többször változott, majd a műsort 24 órán belül háromszor megismételték. 1994-től a műsorkészítésbe belépett a magánvállalkozás: márc. 31-én Németh László és társai (Németh Lászlóné és Jakab Tibor) létrehozták a Csepp Televíziós Kereskedelmi és Szolgáltató Betéti Társaságot hang- és képfelvételek sokszorosítására, megyei kitekintésű egyórás sportösszefoglalók készítésére. 1995-ben – a Csepp TV utódaként – Németh László és Németh Lászlóné közös vállalkozásban megalapították a Half-Tone Betéti Társaságot, melynek fő tevékenysége kép- és hangfelvételek készítése, sokszorosítása, hirdetésszervezői és kábeltelevíziós tevékenység volt. A vállalkozás által vásárolt eszközállomány a stúdió műsorkészítő technikájának egyre nagyobb hányadát képviselte. 1994-ben kezdték a városi képviselő-testületi ülések közvetítését. Rendszeressé vált a katolikus templomban rendezett karácsonyi koncert, a vasárnapi szentmise, a bonyhádi labdarúgócsapat mérkőzéseinek felvételről történő közvetítése. Hetente jelentkezett a mezőgazdasági blokk, sok részt megélt a vendéglátóhelyekről készült Konyháról konyhára sorozat (szerkesztője: Hunyadi István). A Kékfény adásaiban a rendőrség képviselői kaptak szót. Bemutatkozó műsorok készültek azokról a településekről, ahol az adások megtekinthetők voltak. A Völgység Televízió 1996. jún. 30-áig működött a városi önkormányzat intézményeként, júl. 1-jétől a műsorszolgáltatási jogosultságot átadta a Half-Tone Bt.-nek, melynek jogutódja a 2000. jún. 18. napjával, átalakulással létrehozott Szignál-KTV Kft. lett. 1997 tavaszán a társaság az általa működtetett Völgység Televízió stúdióját a Széchenyi tér 16. sz. alatt, a Bonyhád város által rendelkezésére bocsátott tágas helyiségekben alakította ki. Itt jelentős technológiai fejlesztést hajtottak végre: digitális vágási technológiára álltak át, bevezették a virtuális téralkotásra alkalmas „bluebox" technikát, hangszigetelt stúdiószobát rendeztek be. A megújult stúdiót 1999. máj. 26-án Mayer Mihály pécsi megyés püspök áldotta meg. A helyi televízió történetének kiemelkedő szakasza kezdődött. 1999-ben kezdte tevékenységét a kiváló szakmai adottságokkal rendelkező főszerkesztő, Koós Attila. A gyártásvezetői funkciót Kereki Katalin töltötte be. A technikai berendezések felügyeletét, javítását Gász László végezte. A műsorkészítésben az évek folyamán sokan megfordultak. A bemondó szerepkörében – többek mellett – Petrás Bettina, Lipinka Ilona, Müller Krisztina, Eppel Katalin, operatőri feladatot látott el Ujvári Gyula, Grósz Mátyás, Szeiler Károly. A stúdió lehetőséget nyújtott média szakos főiskolai hallgatóknak gyakorlati idejük eltöltésére, gyakornokvezetőjük Koós Attila volt. 2003-tól 2008-ig heti öt (hétfő-péntek) élő adással jelentkezett Kindl Gábor (főszerkesztő), Szél Móni, Fenyvesi Tamás

(műsorvezetők) alkotóközössége. Sávos műsorszerkezetet alakítottak ki, naponta más tematikával (sport, közélet, egészségügy stb.) jelentkeztek. Nagy sikerű műsorblokkok alakultak ki: Főzőcske, Műtőben, Tündéri kohó (Kolta László műsora), Bonyhádi arcképcsarnok (szerk.: Steib György), Parnasszus (műsorvezető Hegedűs Éva, szerk.: Koós Attila), Fotóalbum. December 30-án élő adásban nagyszabású szilveszteri showműsorokat rendeztek 2003–2008 között, Kindl Gábor rendezésében. A műsorok a kábelrendszer segítségével egyre több településen voltak foghatók a bonyhádival egyidejűleg. Jó közösség alakult ki, mely a kábelrendszert működtető technikai dolgozókkal együtt gyakran rendezett vacsorás-táncos összejöveteleket, a stúdió előtti téren – élő adásban közvetített – juniálisokat. Nagyszabású médiafesztivállal ünnepelték a stúdió fennállásának 15 éves jubileumát 2006. jún. 10–11-én. Németh László, a televíziót működtető Szignál-KTV Kft. ügyvezetője ez időben regionális kihatású televíziós adás kialakítására törekedett, mely TV8 elnevezéssel indult, azonban a hozzá fűzött reményeket nem váltotta be. A televízió költségeit hirdetésbevételek, kábeltelevíziós előfizetések, Bonyhád Város Önkormányzatának anyagi, tárgyi támogatása finanszírozta. A társaság tulajdonában lévő kábelrendszer eladása (2007), a támogatások csökkenése, a műsorok, a műsorkészítők radikális leépítését hozta magával. A társaság megvásárolta a Bonyhád, Zrínyi M. u. 29. számú épületet, stúdióját 2012 decemberében ide költöztette. A Szignál-KTV Kft. jogosultságában lévő műsorszolgáltatást – Bonyhád és környékének kulturális- és sport eseményeiről, illetve archív anyagokból – Németh László látja el. A Tarr Kft. kábelrendszerén továbbított, mintegy 5-6 településen fogható csatorna neve 1999-ben Városi Televízió Bonyhád, 2013-ban Bonyhád Televízió lett. 2016 januárjában a szolgáltatás internetes (facebook, YouTube) sportcsatornával bővült, TV8 Sport néven, Németh Szabolcs és Pogrányi Györgyi közreműködésével: élőben, ill. felvételről Tolna megye sporteseményeiről sugároznak közvetítést, tudósítást, összefoglalót. (Steib György)

Bonyhád természetföldrajza: Bonyhád a természetföldrajzi tájlehatárolások szerint a Dunántúli-dombság nevű nagytájhoz tartozik. A Dunántúli-dombság igen heterogén dombvidéki tájakat foglal magába. Legfőbb közös jellemzőjük, hogy a jégkorszak idején vastag löszlepel borította be e területeket. A dombság keleti-délkeleti részén terül el a Völgység kistáj, keleti felén a településről elnevezett Bonyhádi-medencével. Medence jellege abból adódik, hogy körülötte magasabb térszínű tájak húzódnak: délre a Mecsek, keleten a Szekszárdi-dombság, nyugatra a Tolnai-Hegyhát. A geomorfológián és alapkőzeten túl nagyon fontos természetföldrajzi jellemző az éghajlat. Az évi középhőmérséklet 10 °C körüli, a hőmérséklet-ingadozás átlagosan 22,5 °C. Nyáron 18 hőségnapon számolhatunk 30-35 °C értékkel. A hőmérő a leghidegebbet januárban méri, –1,5 °C középértékkel. Éves átlagban mintegy 650 mm csapadék hull. A csapadék mennyisége viszonylag kis távolságon is nagyot változik. 650-ről 600 mm-re csökken az évi csapadék mennyisége sokévi átlagban, mintegy 20 km hosszan nyugatról kelet felé haladva. A szélirány jellemzően északnyugati irányú. Két tényezőből vonhatók le következtetések az éghajlatra: ezek a talaj, illetve a növényzet, mivel mind a kettő jelzi a klíma száraz-meleg, vagy hűvös-csapadékos jellegét. A talaj a Bonyhádi-medence jelentős részén mészlepedékes csernozjom. E típus kizárólag a sztyepp- és erdőssztyepp növényzet alatt tud kialakulni, mivel az erre az élőhelyre jellemző nagy mennyiségű fű magas biomasszája alakítja ki e talajtípus egyedülállóan vastag humuszos szintjét. Bár a természetes vegetáció helyét ma jórészt szántóföldek foglalják el az említett kiváló talajtani adottságok miatt, a máig meglévő foltok utalnak a növényzet eredeti jellegére. Több olyan növényfaj került elő a Bonyhádi-medencéből, mely a nyílt, sztyeppei vegetáció jelenlétére utal. Ilyen a magyar kutyatej (*Euphorbia pannonica*), a kései pitypang (*Taraxacum serotinum*), a törpemandula (*Prunus tenella*), a taréjos búzafű (*Agropyron cristatum*) és a pusztai gyújtoványfű (*Linaria biebersteinii*). Utóbbinak ez a világon ismert legnyugatibb előfordulásai közé tartozik. E fajok mind löszgyepeken, illetve ezek maradványainak számító útszéli

mezsgyéken kerültek elő. A szakirodalomból ismert szubmediterrán erdei növényfajok közül csak az illatos hunyor (*Helleborus odorus*) fordul elő a medence területén. A közigazgatásilag Bonyhádhoz tartozó Börzsöny és Ladomány természetföldrajzi jellege a fentiektől eltérő, mivel ezek területe már a Szekszárdi-dombsághoz tartozik. Itt inkább a zárt erdők képezhették a természetes vegetációt, melyek még ma is nagyobb arányban fordulnak itt elő. Külön kiemelendő a Ladomány mellett található zárt lösztölgyes az aljnövényzetében található sok jerikói lonccal (*Lonicera caprifolium*) és magas csukókával (*Scutellaria altissima*), valamint a lombkoronaszintjében uralkodó molyhos tölggyel (*Quercus pubescens*).

(Teleki Balázs)

Bonyhád története: a település mai területe és környezete valószínűleg ősidőktől fogva lakott hely volt. A feltételezést a természeti adottságok, az ásatások nyomán a kőkorból, a bronzkorból, a vaskorból, a római hódítás idejéből, a népvándorlás korából talált leletek, az áthúzódó Aquincum–Sopianae (Buda–Pécs) út teszik igazolhatóvá. Az ingoványos, növényzetben, vízben és állatvilágban gazdag, kedvező fekvésű, jó termőtalajú vidék biztos élőhelyet nyújtott emberi közösség számára. Lakták e vidéket kelták, hunok, gótok, avarok. A középkorban, a tatárjárást (1241–42) követő időben a település a Völgységi-patak és a – mai 6-os főút nyomvonalát megközelítő – római kori hadi út között épült ki. (A középkori falut kisebb nagyobb helységek vették körül, így többek között: Iván, Fülöpszerdahely, Szentdemeter, Szentmáriafalva, Széplak, Csöcske, melyek elpusztításuk után nem települtek újjá.) A falu felégetése az 1541–42-es török hadjáratok idejére tehető. Később a pataktól nyugatra, a hadi cselekményektől a mocsaras, lápos vidék által védetten, a mai településközpont körül éledt újjá a 16. század közepén. Ekkor már Bonyha, Bonyhan néven szerepel a forrásokban. 1565-ben 29, 1582-ben 31 család adózott. A hódoltság alatt mindjobban fogyott a lakosság, majd a település elnéptelenedett, mint lakatlan puszta jelenik meg a leírásokban. A helység birtokosai, földesurai között a 14. századtól ott találjuk a pécsi püspökséget, a fehérvári prépostságot, a szekszárdi bencés apátságot, a Morgai, a Kéthelyi, a Kersnerich családot. A törökök kiűzése után a parlagon heverő földek megmunkálásának kényszere miatt a birtokosokra várt az elnéptelenedett, elpusztított vidék újratelepítése. 1702-ben olvasható először iratban a Bonyhád névalak a Tolna megyei adóösszeírásban. Egyed Antal szerint ekkor *„már mint Falu jő elő. Eredeti megszállóji Magyarok voltak: többnyire Réformátusok, és kevés Katholikusok."* Az 1715. évi összeírás Bonyhádot új településként (Neusiedlung) említi. Ekkor 16 jobbágycsalád (7 magyar és 9 szerb-horvát) lakja. Többen hosszas pereskedéssel, házassággal, érdemek elismeréseként kívánták a föld birtoklásának jogigényét megteremteni. 1729-ben egyezséget kötöttek Bonyhád két részre osztásáról: a nyugati rész Schilson János Mihályt illette meg, a keleti rész pedig Kun Ferencé lett. A század közepétől a Kliegl család szerezte meg a birtok egyik felét, majd – vásárlással, pereskedéssel, királyi (nemesi) adománylevéllel – a birtok másik fele Perczel József I. kezébe került. A Perczel nemzetség meghatározó tényezője volt Bonyhád gazdasági, politikai, közigazgatási, kulturális történetének. A település számos falura kiterjedő uradalom központjává vált, ez fejlődésének egyik fontos eleme. Döntő jelentőségű mozzanat a Völgységi járás felállítása (1725) – melynek székhelye lett –, továbbá a település mezővárosi rangra emelése 1782-ben. (Bonyhád 1872-től nagyközség, 1949-től község, 1970-től nagyközség, 1977-től város.) A gyér lakosság ez idő tájt állandó mozgásban volt, kereste a biztos megélhetést, a kedvező feltételeket, a szabad vallásgyakorlást. Nagy valószínűséggel ily módon szivárogtak Bonyhádra az első német telepesek a környező falvakból (Tevel, Tolna, Kakasd, Majos) az 1720-as évek elején. 1723-ban a Schilson báró, majd 1724-ben a Kun Ferenc által megbízott ügynökök Hessen és Fulda környéki toborzása révén kezdődött meg a szervezett telepítés. 1728-ban a községet 42 magyar és 15 német család lakta. Az állandó népmozgással, az évtizedeken át folyó további betelepítéssel Délnyugat-Németország tartományaiból (Bajorország, Württemberg, Baden), továbbá Türingiából újabb német rajok érkeztek. Az etnikai arányokban történt eltolódás, a né-

met népcsoport megerősödése (1880-ra a lakosság 77,6%-a német anyanyelvű), az elkövetkező mintegy kétszáz évre karakteres vonást kölcsönzött Bonyhád történetének. Az első népszámláláskor, 1786-ban a 342 lakóházban 2999 lakost számláltak össze. Az etnikai polarizáció mellett kialakultak a vallásfelekezeti közösségek. 1720 tájékán megalakult a reformátusok gyülekezete, 1721-ben építették fel imaházukat, 1801-ben készült el ma is álló templomuk. A mintegy 45 családból álló katolikus közösség 1727-ben szerveződött egyházközséggé. 1729-ben fából épült kis templomot emeltek a mai Vörösmarty M. Általános Iskola udvara térségében, az ott kialakított temetőben. A Winkler Mihály plébános által felépíttetett főtéri kőtemplomukat 1782-ben szentelték fel. Az evangélikus felekezeti élet 1740 tájékán fejlődött ki a betelepített németség köréből. Templomukat 1800-ban szentelték fel. Az 1741. évi összeírás 4 zsidó háztartást talált Bonyhádon, de szórványos jelenlétük már az 1600-as évek végétől fellelhető. Tömeges beáramlásuk Cseh-Morvaországból és Sziléziából a század közepén kezdődött, számuk 1775-ben már 414. Első imaházukat 1764-ben építtették, 1796-ban vették használatba a mai Mártírok terén álló zsinagógájukat. A zsidó közösség külön közigazgatás alatt álló egységet alkotott. A felekezeteknek (katolikus, evangélikus-református közös, neológ- valamint ortodox zsidó, baptista) külön temetőik voltak. Kötelességeik közé tartozott az iskoláztatás is. A német katolikus telepesekkel tanító (iskolamester) is érkezett, s mindjárt megszervezték iskolájukat. Az evangélikus elemi iskolai tanulók kezdetben Majosra és a bonyhádi katolikus iskolába jártak, majd 1765-ben a református gyülekezettel együtt saját iskolát létesítettek. A zsidó közösségnek egy felsőfokú jellegű (jesiva), valamint az 1868–69-es szakadás előtt egy, azt követően két elemi (neológ és ortodox) iskolája volt. 1870-ben evangélikus algimnázium, 1885-ben a katolikus iskola termeiben községi iparostanonc-iskola, 1905-ben a zárdában polgári leányiskola kezdte meg működését. A református elemi iskolában magyar, a katolikusban magyar és német, az evangélikusban és a zsidó osztályokban német nyelven folyt az oktatás. A tanítók kántori szerepet is betöltöttek. A 18. század végére kialakult, és a második világháborúig megőrződött Bonyhád – megközelítően egyenlő arányú – katolikus, protestáns, valamint zsidó felekezeti tagozódása, sajátos német és zsidó jellege, meghatározó gazdálkodó, ipari és kereskedelmi szerkezete. A következő két évszázad együttélése, munkamegosztása – melyben a magyar lakosok leginkább gazdálkodtak, a németek gazdálkodtak és iparos tevékenységet folytattak, a zsidóság pedig főleg kereskedett – biztosította a település fejlődését. A gazdálkodáshoz kultúrtájjá alakították az elvadult dombvidéket: a bozótokat, a nádast kiirtották, a mocsarakat lecsapolták, a Völgységi-patakot mederbe terelték. A Bonyhádi-medence keleti lankáit uraló erdőséget kiirtották, helyére szőlőt telepítettek. A földművelés majd minden ágát űzték, de leginkább a dohánytermesztés vált uralkodóvá. Utóbbiból az 1820-as években mintegy 3500 mázsát termesztettek évente. A szőlő- és borgazdálkodás vált a megélhetés egyik forrásává az 1880-as évekig, a filoxérajárvány pusztításáig. A gazdálkodás kiemelkedő sikerét, országos, majd nemzetközi hírnevét a bonyhádi tájfajta pirostarka szarvasmarha kitenyésztése, tartása és kereskedelme hozta meg, mely a szőlőt tönkretevő járvány után a jövedelemszerzés legfőbb ágazata lett. A másfél évszázados sikertörténet a német bevándorlók által hozott hegyi tarka tehén magyar szürke bikával történt fedeztetésével indult útjára. A „bonyhádi tájfajta” elnevezést az 1890. évi bécsi mezőgazdasági és erdészeti kiállításon használták először. A lakosság körében a földművelés mellett hamar szerepet kapott a kereskedés és az iparűzés. Az 1782-ben adományozott mezővárosi jog alapján tartott évi négy országos állat- és kirakodóvásár a Bonyhádon kialakult pezsgő kereskedelmi élet egyik alappillére volt. Kezdetben falujáró, batyuzó vándorkereskedelem alakult ki. A század második felére már 30 kereskedőt tartottak nyilván, jellemzően a vállalkozó hajlamú zsidóság köréből, akik megteremtették a Dél-Dunántúl egyik – kétszáz évig virágzó – kereskedelmi központját. Kiváló belföldi és külföldi kapcsolatrendszerük révén uralták a gabona-, a liszt-, a dohány-, a bor-, a gyapjú- és a nyersbőr piacot. 1778-ban már 51 zsidó család élt felvásárlásból vagy bolti áruk forgalmazásából. A tele-

pülés 1801-ben jogot nyert keddi és pénteki piactartásra. Létrejöttek a kereskedőházak és -cégek, kiépültek a központ és a Szent Imre herceg utca üzletsorai. A két világháború között száznál is több kereskedés volt Bonyhádon. Megnyitotta kapuját az Arany Oroszlán (1875), a Lengyel (1889) és a Walter (későbbi nevén Zucker) Szálloda. Felépültek a Perczelek kuriális házai (Perczel M. u. 7., 16., 44., 50.), Nunkovits (Szabadság tér 2.) és a Kliegl család, majd báró Wimmersperg (Szabadság tér 1.) palotaszintű családi háza. Kibontakozott az ipar. Sorra alakultak a céhek: 1780-ban a molnároké, rá két évre a szabóké majd az agyagkályhásoké, pipametszőké, kovácsoké, rézöntőké. A Völgységi-malomárokra építve kialakult a malomipar. 1904-ben alapították meg a Bonyhádi Általános Ipartestületet, ekkorra Bonyhádon 234 engedéllyel rendelkező kisiparos dolgozott. Vállalkozó szellemű iparosok üzemek sorát indították útjára: 1849-ben majd 1864-ben olajgyárat, 1897-ben majd 1903 táján téglagyárat, 1863-ban hengermalmot, 1892-ben szeszlepárlót, 1902-ben villanytelepet, 1909-ben a Magyar Zománcmű és Fémárugyárat, 1917-ben a cipőgyárat. 1922. nov. 18-án adták át rendeltetésének a Hidas–Bonyhád vasútállomást a Bonyhád Rakodó pályaudvarral (kisállomás) összekötő mintegy 4 km hosszú vasúti szárnyvonalat. A község ipari-kereskedelmi gócponttá fejlődött. 1870-ben kezdte meg szolgáltatásait a távírda, valamint a Bonyhádi Takarékpénztár Rt., 1873-ban állították fel a postahivatalt. Sportegyesületek, egyletek, karitatív szervezetek, egészségügyi intézmények sora született. Az 1700-as évek közepén a zsidó közösség hozta létre az első bonyhádi gyógyító-fektető intézményt, majd 1780-ban megnyílt a katolikus kórház (ispotály) is. 1817-től Pesten majd 1820–26 között (egy év megszakítással) a börzsönyi Perczel-kúriában nevelősködött a három Perczel fiú, Sándor, Mór és Miklós mellett a költő, Vörösmarty Mihály. A bonyhádi nemesség példamutatóan vett részt a reformkori politikai küzdelmekben. A szócsaták és a harcmezők egyik vezéralakja Perczel Mór (1811–1899) tábornok volt, akit Bonyhád adott a hazának. Helyben Borbély József ev. lelkész állt 1848 vívmányai megvédésének élére a honvédsereg lelkes szervezésével. A nemzetőrség toborzásában Perczel Gyula I. és Erhardt Frigyes szabómester jeleskedett. A kiegyezés (1867) új távlatokat nyitott az ország és Bonyhád életében. A szabadidős tevékenység, a kultúra és a szellemi élet sok szinten virágzott. 1872-ben megalakult a Bonyhádi Dalárda, 1874-ben az Önkéntes Tűzoltó Egylet, 1882-ben az első gyermekmegőrző. Ebben az évtizedben kezdte működését az első bonyhádi nyomda, 1893-ban nyitotta meg kapuját az első szabadtéri strandfürdő, 1912-ben pedig a mozi. Vallásos tartalommal, egyházi irányítás mellett kulturális missziót teljesített a katolikus kör (1903), a protestáns kör (1909), a katolikus legényegylet (1925), a zsidó lakosságnak nyújtott emberbaráti, szociális szolgáltatást az 1753-ban alakult Hevra Kadisa (Szent Egylet). Helyi kiadású újságok jelentek meg: a héber nyelvű *Wajlaket Joszef* (1899–1917), a német nyelvű *Bauernbund* (1909–21), a magyar nyelvű *Bonyhád és Vidéke* (1906–12), valamint a *Bonyhádi Újság* (1913–14). 1820-ban 4709, 1890-ben 6295, 1900-ban 5749 lakosa volt a településnek. (A néhány év alatti nagymértékű lakosságcsökkenés a filoxéra szőlőt pusztító hatására bekövetkezett elszegényedés, elvándorlás következménye volt.) Az 1919. évi Tanácsköztársaság bonyhádi fejleményei márc. 30-án a munkástanács megválasztásával vették kezdetüket, és aug. 5-én a tanács lemondásával értek véget. Működését államosítás (szocializálás), a közigazgatás átszervezése, szociális intézkedések jellemezték, bukását fehérterror, elszámoltatás követte. 1920-ban a 6974 főnyi lakosságából 4244 német anyanyelvű. A soraikból szerveződött Bauernbund (1910–14, majd 1919) és a Hűséggel a Hazához (1942–44) mozgalom földrajzilag is, jelentőségében is túllépett a helység határain. A település egyik fészke volt a Volksbund-szervezetnek. 1928. jan. 1-jével csatolták Bonyhádhoz Börzsönyt, 1940-ben Ladományt. 1937. jan. 1-jével Bonyhádhoz kerültek jelentős püspöknádasdi (30 lakóházzal mintegy 134 kh), ill. hidasi (25 házzal mintegy 59 kh) területek. (A Vasvári Pál utca északi, páratlan számozású házsora Bonyhádhoz, a páros sorszámozású és az attól délre fekvő terület Püspöknádasdhoz, a zománcgyár és környezete addig Hidashoz tartozott.) Az első és második világháború

csatáiban a község sok lakosát elveszítette. Az első világháborús emlékművön 162, a második világháborúsén 328 hősi halott, a Mártírok terén álló holokauszt-emlékművön 1222 zsidó áldozat neve olvasható. A szovjet csapatok 1944. nov. 30-án foglalták el Bonyhádot. A háborús veszteségek, majd a háborút követő népességmozgások (1945–48) – a németség menekülése, málenkij robotra hurcolása, internálása, vagyonelkobzása majd kitelepítése és a bukovinai székelyek betelepítése, továbbá a felvidéki és az alföldi családok áttelepítése – átírták a község népességszerkezetét, felekezeti viszonyait. A második világháborút követően nőtt meg a cigány lakosok száma is, jelentős részben a környező falvakból történő beköltözéssel. A háború előtt közel ötvenen, 1986 táján 450-en éltek Bonyhádon, mely a lakosság 2,9%-át tette ki. A radikális politikai, gazdasági átalakítások, a kommunista egypártrendszer módszerei, a proletárdiktatúra túlkapásai 1956 forradalmához vezettek. Bonyhád történetének egyik legnagyobb, tragikus végkifejlettel is járó társadalmi megmozdulását érte meg e néhány napban, majd a hatását tekintve további hosszú években. A zsidó közösség – kivándorlással – felszámolódott. Templomaikat, kultikus helyeiket (szeretetház, imaház, rituális fürdő stb.), házaikat üzlet, lakás, klub, raktár stb. rendeltetéssel hasznosították. A betelepült székelyek létrehozták saját gazdasági, művelődési, szellemi fórumaikat. 1948 után a privát szféra visszaszorításával, az államosításokkal Bonyhád gazdasága is új – az akkori megfogalmazásban szocialista – útra lépett. Az 1940-es évek végére felszámolták a patakmalmokat és az olajgyárakat. Létrejöttek az ipari szövetkezetek (többek között 1951-ben a ruházati és az építőipari, 1952-ben a háziipari, 1960-ban a bőripari és a vasipari), a mezőgazdasági termelőszövetkezetek (többek között 1949-ben a Dózsa Népe, 1950-ben a Szabad Föld, 1957-ben a Petőfi, 1959-ben az Ezüstkalász, 1973-ban a Pannónia). A kereskedelmen három nagy közület osztozott: a Tolna Megyei Népbolt Vállalat, a Bonyhádi Földművesszövetkezet (ÁFÉSZ) és a Tolna Megyei Vendéglátóipari Vállalat. Központi rendelkezéssel felosztották köztük a meglévő üzlethálózatot, majd saját üzleteket, áruházakat nyitottak. 1959-ben az 1947-től trachomagondozóként funkcionáló intézményt járási kórházzá fejlesztették. A bonyhádi termelőágazatok az 1960-as évektől mintegy harminc éven át rendkívüli extenzív fejlődést produkáltak. Beruházásokkal, létszámbővítéssel (a zománcgyár dolgozói létszáma meghaladta az 1300, a cipőgyáré az 1800 főt), exportorientált termeléssel vonzották a munkaerőt, így nagymértékűvé vált a lakosság beáramlása, melyet lakásépítési láz kísért. 1966-tól kiépült a Perczel-kert, 1970-től a Szecska városrész, 1974-től a Fáy András-lakótelep. A fejlődéssel lépést tartott a közmű és az infrastruktúra: 1958-ban megkezdődött a vezetékes ivóvízhálózat, 1961-ben a földalatti zárt rendszerű szennyvízhálózat, 1984-ben a gázhálózat kiépítése. 1963-tól megújult a közvilágítás: a hagyományos izzókat ostornyeles kandeláberekre helyezett higanygőzlámpákra cserélték. 1995-ben a templomok kaptak külső díszkivilágítást, 2003-ban a köztéri szobrok és középületek. 1961-ben költözött új épületbe a II. Sz. Általános Iskola, 1968-ban a Perczel Mór Közgazdasági Szakközépiskola, 1970-ben az 504. Sz. Ipari Szakmunkásképző Intézet. 1960-ban állami zeneiskola kezdte meg működését, 1984-ben pedig a III. Sz. Általános Iskola. Rohamléptekben nőtt az óvodai és bölcsődei kapacitás. 1978-ban avatták a Városi Sportcsarnokot, 1980-ban a Vörösmarty Mihály Művelődési Központot, 1983-ban az új rendőrségi épületet, 1985-ben az ország egyik legszebb könyvtárát, 1987-ben a Völgységi Múzeumot. A Völgységi járás 1950. jún. 1-jétől a járás megszüntetéséig, 1978. dec. 31-éig majd újjászervezésétől, 2013. jan. 1-jétől mint járási székhely, Bonyhád nevét viseli. 1973. ápr. 16-ával Majos és Tabód községeket egyesítették Bonyhád nagyközséggel, mely 1977. ápr. 1-jén városi rangra emelkedett. A lakosság száma – a csatolt településekkel együtt – 1941-ben 8333, 1960-ban 9354, 1990-ben 15.594 fő. A fejlődésben az 1980-as évek közepétől észlelhető törés: csökkent a foglalkoztatottak száma, megjelentek a munkanélküliek. 1989. jan. 1-jén bevezették a munkanélküli-segélyt, 1988 októberében Bonyhád Város Tanácsa 10 fő erejéig engedélyt kapott a közhasznú munkavégzés bevezetésére. 1987-től megindult Romániából a székelyek áttelepülése, három év alatt mintegy

40 fő érkezett Bonyhádra. A rendszerváltozáskor (1990) megteremtődött nagyobb szabadságfok, a privatizáció, az ország gazdasági-politikai válsága mélyen átalakította Bonyhád társadalmát is. A privatizált vagy felszámolt nagy struktúrákat – az állami vállalatokat, az ipari- és mezőgazdasági szövetkezeteket – kisebb egységek váltották fel. A Pannónia Mezőgazdasági Termelőszövetkezetet 1990-ben privatizálták. A cipőipari mamutcégek (cipőgyár, BONY) megszűnése után 50-60 fős cipőgyártó kft.-k alakultak. A zománcgyár privatizációját (1993) követően megőrizte profilját, de elvesztette termelőlétszámának jelentős részét, 2015-ben mintegy 250 fős kisüzem. A darabjaira hullott építőipari ktsz egységeit sorra felszámolták. Hosszan tartó folyamatban ért végéhez a ruházati (2003), a vasipari (2011), a ruhaipari (2015) szövetkezet pályafutása. Új cégek alakultak, mint pl. a Danubiana-, a Knipl-, a Metal-Work 2003-, a Schäfer-Oesterle Korlátolt Felelősségű Társaság. A 2007-ben elnyert ipari park cím a gazdaság fejlődésének új lehetőségét teremti meg. Kiemelkedő mértékben fejlődött a Magyar Evangélikus Egyház fennhatósága alá került (1992) gimnázium, rendkívüli korszerűsítést hozott a kórházi beruházás (2009–10). Bonyhád szellemi, kulturális, anyagi javait gyarapította a testvértelepülési kapcsolatok létrehozása: először Wernau német várossal 1989-ban, majd további hat településsel. 1990-re elkészült a várost elkerülő nyugati–északnyugati (6-os főút és Majos közötti) út. 2010-ben vették használatba az Atlétikai Centrumot. Az 1992-ben feltárt termálvízre építve 2012-ben termálfürdőt avattak. 1996 októberében felszámolták a Bonyhádi Sportegyesületet (BSE), hogy sportáganként, egyesületi formában (Bonyhádi Úszók Sportegyesülete, Bonyhádi Futball Club, Bonyhádi Kosárlabdázók Sportegyesülete stb.) éledjen újjá. Az állami kereskedelmi vállalatok monopóliumát a multinacionális kereskedelmi cégek (Penny – 1986, Spar – 2002, Lidl – 2005 stb.) dominanciája váltotta fel. 2015-ben új híd épült a Völgységi-patakon. A legnagyobb foglalkoztatóvá az önkormányzat és intézményei váltak. A foglalkoztatási nehézségek miatt megindult elvándorlással a lakosság 2011-re 13.618 főre csökkent. (Steib György)

Bonyhád városi vegyes kar: 1990-ben alakult kamarakórusként a Vörösmarty Mihály Művelődési Központban mintegy 12-14 fővel. Karnagya Veres Zsuzsanna volt, 1992-től pedig Stargl Szilvia. Létszámuk néhány év alatt 35 körülire nőtt. Rendszeres fellépői voltak a városi karácsonyi valamint a pünkösdi koncertnek, kórustalálkozóknak, a helyi társadalmi és kulturális rendezvényeknek. Repertoárjuk rendkívül széles volt: a reneszánsztól a kortárs szerzőkig átfogta a kórusirodalom klasszikusait. 1992-től részt vettek az évente rendezett Bárdos Lajos Zenei Heteken, ahol a Bárdos Lajos Társaságtól „Fesztiválkórus", a vezetőjük pedig „Fesztiváldíjas karnagy" kitüntető címet nyert. 1994-ben Wernauban, 1998-ban Hochheimben vendégszerepeltek. 2005-ben részt vettek a Pécsi Nemzetközi Kamarakórus Versenyen. A KÓTA (Magyar Kórusok, Zenekarok és Népzenei Együttesek Szövetsége) minősítésén kamarakórus, majd vegyes kari kategóriában is arany fokozatot értek el. Tevékenységük 2009-ig tartott. (Steib György)

Bonyhád Vasas Asztalitenisz Club: 2011. márc. 28-án alakult sportegyesület. Székhelye: Mikes K. u. 1/A. Az alakuló közgyűlés 15 résztvevője Szőts Patrikot választotta meg az egyesület elnökének. Versenyzőik száma mintegy 30 fő. Egy-egy felnőtt férfi csapata az NB III. illetve az NB II. Délnyugati csoportjában vesz részt a bajnoki küzdelemben, további csapataik különféle amatőr versenyek résztvevői. Játékosai közül – a *Tolnai Népújság* minősítésében – 2012-ben és 2013-ban Tolna megye legjobb asztaliteniszezője Teleki Zsolt, 2014-ben pedig Teleki Attila volt. 2015-ben Szőts Patrik egyéniben és Rozina Gáborral párosban is Tolna megye felnőtt bajnokai, a megyei TOP 12 bajnokságot Szabó Gyula nyerte. A csapat edzői: Teleki István és Teleki Zsolt. (Steib György)

Bonyhádvidéki Takarék és Gazdasági Bank Részvénytársaság: a 200 ezer korona alaptőkével 1907. febr. 5-én alakult társaság febr. 18-án kezdte meg működését. Az alapítók közt találjuk gr. Apponyi Sándort, Perczel Dezsőt, Dőry Frigyest, id. és ifj. Weber Jánost. Tevékenységi körük kiterjedt

a takarékpénztári és bankügyletek minden ágára. Székhelyüket a községháza emeletén rendezték be, önálló székházat 1933-ban vásároltak. A bank alapítója és első vezérigazgatója, Fleischmann Lipót 1914-ig vezette az intézményt, őt Eibach Kornél majd Kreschka Gyula követte. Az elnöki tisztségre Perczel Dezső I.-et, később Perczel Béla III.-at, Dőry Frigyest, aligazgatónak Szentiványi Miklós volt főszolgabírót, majd Straicher Benő kereskedőt választották meg, a főkönyvelői teendőket kezdetben Betnár Béla látta el. Az eredményes működést jelzi, hogy alaptőkéjüket 1909-ben már megduplázták. 1912. évi nyereségük 101.729, az 1913. évi 85.918 korona volt, utóbbiból részvényenként 17 korona osztalékot fizettek. Tevékenységük a pénzgyűjtés és hitelezés mellett ipari, kereskedelmi, szolgáltatási, biztosítási ügyletekre is kiterjedt. 1917-ben a társaság tagja lett a Mázán üzemelő Brogli-féle gőzmalmot és téglagyárat megvásárló Máza-Szászvár Hengermalom és Téglagyár Részvénytársaságnak. 1918-ban új üzletágként elvállalták a Gazdák Biztosító Szövetkezete főügynökségét. 1921-ben kötött – 1947-ig szóló – koncessziós szerződés alapján kiépítették Szászvár község elektromos távvezeték- és elosztóhálózatát, melyen a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. szászvári villanytelepén vásárolt áramot továbbították a lakosság részére. 1918-ban betéteik 4,5 millió koronát tettek ki, nyereségük 88.157 korona volt. Jótékony célra 1200 koronát fordítottak. Kezelték Bonyhád község hivatala pénzforgalmának mintegy a felét. Szászváron fiókintézetet, Tevelen kirendeltséget nyitottak, melyeket 1931-ben megszüntettek. Anyaintézetévé váltak a Bonyhádi Segélyegylet mint Szövetkezet pénzintézetnek. 1928-ban a részvénytársaság a Pécsi Takarékpénztár fiókintézményévé vált. Tiszta nyereségük az évben 47.109 pengő volt, melyből részvényenként 1,6 pengő osztalékot fizettek. Rontotta a társaság eredményességét a gazdák sikertelen búzaspekulációja és tömeges földvásárlása, melyek miatt nem tudták hiteleiket visszafizetni és további hitelfelvételre kényszerültek. Jelentősen megnőtt a kétes és behajthatatlan hitelek összege. 1933-ban mintegy 85 ezer pengő leírására kényszerültek. Hiteltörlesztés fejében immobil vagyonrészhez – ingatlanhoz, berendezéshez, értékpapírhoz – jutottak, mely a részvénytőkének 75%-át tette ki, jövedelmezősége pedig csekély volt. Az intézet vezérigazgatója, Eibach Kornél – nagy összegű tartozása fejében – fele tulajdonrészű Aranysas gyógyszertárát 60 ezer pengőért adta el a banknak. Veszteségeiket belső tartalékból fedezték. A nagy rezsiköltség, a folyamatosan csökkenő betétállomány gyengítette a likviditást. A bank helyzete az 1930-as évek végére stabilizálódott. Valószínűleg 1949-ben került felszámolásra. (Steib György)

Bonyhád Völgység Labdarúgó Club (BVLC): lásd **Bonyhádi Futball Club (BFC)**

Bonyhád zászlaja: Bonyhád címeréről és első zászlajáról 1981. nov. 23-án határozott a városi tanács. A Kontár Juraj (György) grafikusművész által tervezett Bonyhád vá-

ros zászlajának leírása: *„A zászló alapszíne ezüst, alsó szélén ezüstszínű rojtozással. A zászló középső részén kell elhelyezni a város címerét és felette – a címer szélességének megfelelő térközben – kell feltüntetni Bonyhád helységnevét, nagybetűkkel, kék színnel (…). A szín a város történelmi múltjára, névadójára, az Árpád-házból származó Bonyhára utal, az Árpád-házi királyok vörös, ezüst címeréből ered.”* Ez a zászló 2003. márc. 27-éig volt érvényben, amikor Bonyhád város önkormányzati képviselő-testülete új címert és zászlót fogadott el, Deák Varga József heraldikus alkotását. Az ezüst alapszínű lobogó közepén helyezkedik el a város címere. (Szőts Zoltán)

Bonyhády Géza I.: lásd **Perczel (Bonyhády) Géza I.**

Borbély József (*1791. szept. 4. Paks, †1871. jan. 19. Bonyhád): evangélikus lelkész. Pakson kezdett elemi iskolai tanulmányait 1798-tól a kétyi evangélikus, 1800-tól a sárbogárdi református népiskolában folytatta. 1806-tól öt tanéven át a pozsonyi evangélikus líceum rétori osztályának hallgatója. Ezt követően öt évig házitanítóskodott Földváry Károlynál, családjukkal sok időt töltött Pesten, ekkor többször prédikált a Deák téri evangélikus templomban. 1816. szept. 16-án avatták lelkésszé a soproni teológián. Ez évben választotta meg első lelkészének az önálló egyházközséggé szerveződő bonyhádi evangélikus gyülekezet. Itt szolgált élete végéig: a templomba orgonát, keresztelőkövet, harangot szerzett, felújíttatta a templomot, új iskolaházat építtetett. A mezőváros szellemi életének egyik kimagasló alakjává vált. Befolyásos tagja volt a Bonyhádi Polgári Kaszinóegyletnek, táblabírája Tolna vármegyének, a nemesi vármegye közgyűlésének tagjaként terjesztője a reformeszméknek. 1826-tól egyházmegyei aljegyző, 1830-tól pedig főjegyző. 1841-ben aktív közreműködésével Bonyhádon tartották meg a dunántúli egyházkerület évi közgyűlését. 1843. nov. 22-én a Tolna-Baranya-Somogyi Evangélikus Egyházmegye esperesévé választották. Szoros barátság fűzte a katolikus Perczel Mórhoz, akinek radikális politikai nézeteihez közel állt eszmevilága. A pesti forradalom győzelméről Perczel levélben értesítette. A hír vétele után azonnal – Tolna megyében elsőként –, 1848. márc. 23-án népgyűlést toborzott a főtéren. Magyarul, majd németül felolvasta Perczel levelét. A gyűlésen *„a csend, közbátorság és jó rend fenntartása tekintetéből nagyon Tisztelendő Borbély József Esperes elnöklete alatt választmány alakíttatott”*. Egyik lelkes szervezője volt 1848–49-ben a honvédseregnek és a bonyhádi nemzetőrségnek. Perczel Mór visszaemlékezéseiben elismerően írta: *„Borbély jeles hitszónok, reformátor, de kedveltje is községének. Egy fél évszázadon át szakadatlanul Bonyhádon hirdeté Isten igéjét s magyarázá a Bibliát. Házunknak egyik legrégibb és legkitartóbb barátja”*. A forradalom leverését követően fogságba vetett egyházi és világi személyek szabadon bocsátásáért küzdött Pesten és Bécsben. 1858-ban – látásromlása, valamint testi és szellemi erejének hanyatlása miatt – lemondott esperesi tisztségéről. Perczel Mór 1867 júliusában hazatért Bonyhádra. Az őt lelkesen ünneplő tömeg élén a lelkész köszöntötte barátját. Jelentős érdeme volt a Sárszentlőrincen alapított evangélikus algimnázium Bonyhádra telepítésében. Hamvai a bonyhádi köztemetőben pihennek. A bonyhádiak márc. 15-én sírhelye megkoszorúzásával tisztelegnek munkássága előtt. Emlékét 1937 óta utcanév őrzi. Halálának századik évfordulóján emléktáblát helyeztek el a régi paplak (ma Dózsa Gy. u. 36.) falán: *„E házban élt és dolgozott Isten dicsőségére és a haza javára Borbély József 1816–1871, a gyülekezet első lelkésze, az egyházmegye főesperese, Perczel Mór honvédtábornok igaz barátja és a honvédsereg lelkes szervezője”*. 1819-ben nőül vette a tizenhárom és fél éves Marhauser Erzsébetet, házasságukból hét gyermek született.

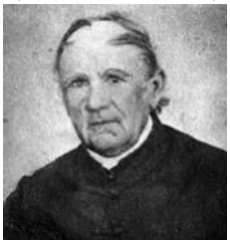

(Steib György)

Borda Tibor (*1939. márc. 31. Marosvásárhely, †2008. dec. 22. Pécs): közgazdasági technikus, országos ökölvívóbajnok. Először segédmunkásként dolgozott, 1954-től a bonyhádi zománcgyárban előbb betanított zománcozó, később művezető lett. Időközben a bonyhádi Perczel Mór Közgazdasági Technikum levelező tagozatán szerzett érettségi oklevelet (1967). 1971-ben a helyi Ezüstkalász Mezőgazdasági Termelőszövetkezetnek lett a dolgozója mint villanyszerelő segédmunkás. 1976-ban gépszerelői szakképesítést szerzett. Az ökölvívást 14 évesen Bonyhádon kezdte. 1960-ban hadseregbajnokságot nyert, Ózd város bajnoka lett. 1960–61-ben a Gyöngyösi Zalka Sportegyesület színeiben versenyzett. Tagja lett a magyar válogatottnak, 1961. máj. 6-án a Magyarország–Litvánia mérkőzésen húzta

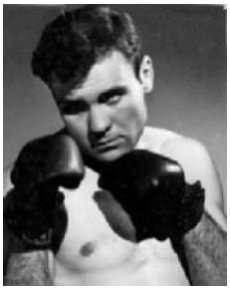

először magára a címeres mezt. 1962-től a Bonyhádi Spartacus Sportkör sportolójaként, Sándor Alajos edző munkája nyomán vált érett bokszolóvá. Az 1960-as évek elején kialakult „aranycsapattal" 1963-ban NB II.-es szintig jutottak. A csapat legeredményesebb tagja Borda volt. 1963-ban középsúlyban magyar bajnokságot nyert, 15-ször volt tagja a magyar ökölvívó-válogatottnak. 15 évi versenyzés után 1968-ban vonult vissza az aktív sportolástól. Daradics Rozáliával kötött házasságából egy lánya született.

(Steib György)

bordély: köznyelven kupleráj vagy nyilvánosház, melyben fizetségért szexuális szolgáltatást kínálnak. A vállalkozás helyszíne a bordélyház. Bonyhádon 1870-ben találjuk első írott nyomát a szervezett prostitúciónak: Stein János korcsmáros-bordélyháztulajdonostól B. Juli kéjhölgy foglalkozásköri betegségének 4 forint 56 krajcár ápolási költségét kívánták behajtani. Bordély nyitását az elöljáróság és a tisztiorvos is szorgalmazta, mert az *„engedélyezés alatt nem álló kéjnők terjesztik a* [nemi]*betegségeket és erkölcstelenséget, és a házasságon kívül született gyermekek száma emelkedik."* A bonyhádi bordély a Gyár utcában telepedett meg. A szomszédságában 1893-ban megnyílt strandfürdő miatt közerkölcsi problémák vetődtek fel. Forberger László fürdőtulajdonos beadványára (*„a kerítés nem olyan magas, hogy a deákok a falon át az uszodából ne érintkezhessenek a lányokkal, kik nyitott ajtók mellett félmeztelenül fésülködnek, intenek, hínak stb."*) két méter magas kerítés felépítésére kötelezték a vállalkozót. 1886-tól Horváth Berta, 1890-től Hidasi Róza, 1908-tól Gál Mihályné, 1910-től Csekk Jánosné dombóvári, 1914-től Veizer Bernátné szekszárdi lakos kapott ide működési engedélyt. Az engedélyért folyamodónak – a „madám"-nak – *„a kéjelgési ügy tárgyában alkotott szabályrendelet"*

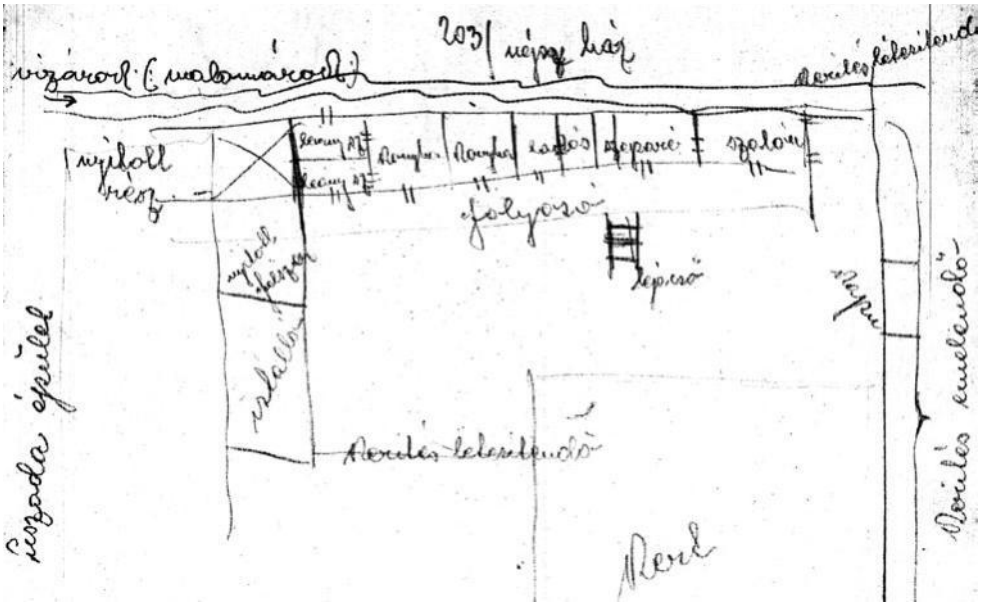

A Gyár utcai bordélyházról készült alaprajz. Az utca nyugati oldalán helyezkedett el, a Völgységi-malomárok és a Forberger–Brandeisz-féle uszoda mellett.

értelmében kiskorú gyermeke nem lehetett, kifogástalan erkölcsi magaviseletűnek, büntetlen előéletűnek és 40 évesnél idősebbnek

kellett lennie. A kéjnők a kéjelgés keresetszerű gyakorlására jogosító igazolványt (bárcát) a főszolgabírónál kérvényezhették. Itt az eljáró igyekezett lebeszélni szándékáról, figyelmeztetve kérelmének súlyos következményeire. A tisztiorvosi vizsgálat a nemi érintettség (szüzesség, vagy annak hiánya) megállapítására, valamint a terhesség, az idült alkoholizmus, a gyengeelméjűség és a fertőző betegségek kizárására terjedt ki. A kéjnőket és a találkahelyeket heti rendszerességgel vizsgálták. 1930-ban a hölgyek vizsgálatáért esetenként 3 pengőt fizettek a tisztiorvosnak. A hölgyek távoli helységekből (Tata, Székesfehérvár, Veszprém, Karancs stb.) érkeztek, koruk általában 18-27 év között volt. 1936-ban a szolgabíró vizsgálatot rendelt el, mert elterjedt a gyanúja annak, hogy a kocsmárosok által alkalmazott pincérnők *„létfenntartásukat főként titkos kéjelgéssel fogják biztosítani."* A rendőröknek kellett figyelni, majd jelenteni, ha a pincérnők a vendégekkel egy asztalnál ültek, velük együtt fogyasztottak. Végül elrendelték a pincérnők rendszeres orvosi vizsgálatát. A Gyár utcai bordélyház utolsó működtetője özv. Sellei Lajosné volt, akinek nyilvános találkahely engedélyét a járási rendőrkapitány 1950. jún. 20-án 24 órai hatállyal visszavonta. Egyben értesítette P. Eszter és N. Anna kéjnőket, hogy a 160.110/1926. BM sz. rendeletben foglaltak szerint korlátozásukat azonnal megszünteti, és részükre szabad mozgást biztosít.

(Steib György)

Boros Dezső (*1910. márc. 28. Budapest, †1984. máj. 26. Budapest): tanár. A bonyhádi gimnázium és Bonyhád sportéletének kimagasló alakja. Általános iskolai tanulmányait Budapesten (Rákosliget) végezte, majd a X. kerületi Szent László Gimnáziumban érettségizett 1928-ban. Testnevelő szakos diplomáját a Testnevelési Főiskolán szerezte 1932-ben. Pályafutását a Szegedi Tunyogi Csapó János Magángimnáziumban kezdte, majd 1939-től 1970-ig a bonyhádi gimnázium testnevelő tanára volt. Sokoldalú szellemi érdeklődés jellemezte: a második világháború tanárhiányos időszakában számtant, természetrajzot, latint is tanított. Egyéves frontszolgálata, majd fogsága alatt megtanulta az orosz nyelvet, erre alapozva orosztanári képzettséget szerzett. Kiváló, a hallgatóság figyelmét lekötő előadó volt leginkább sporttémákban, de szívesen tartott ismeretterjesztő előadásokat is. Tanárként igen kemény, következetes, a rendet és a fegyelmet megkövetelő pedagógus volt. Fontosnak tartotta a jó közösség, a csapatszellem megteremtését. Nyilvános sportbemutatókra gyakran hívott meg országos hírű versenyzőket, olimpikonokat. Fáradhatatlanul tevékenykedett az iskolai sportpálya fejlesztésén. A nemzetközi universiade viadalokon kétszer volt a magyar atlétikai válogatott tagja. Gerelyhajításban 1930-ban Darmstadtban 3., 1933-ban Torinóban 5. helyezést ért el. A testi erőkifejtés mellett tanítványai szellemi fejlődését is ösztönözte, ő indította el a gimnáziumban az „Ép testben ép lélek" és a „Jó tanuló – jó sportoló" mozgalmakat. A verseny- és a tömegsport – a spartakiád, az MHK (Munkára, Harcra Kész) mozgalom – rendezvényeket egyaránt szívügyének tekintette. A gimnázium sportszakkörének vezetőjeként számos versenyen vezette megyei, illetve területi bajnoki címhez versenyzőit – leginkább – az atlétika, a torna és a kosárlabdasportágban. 1945-ben a Községi Nemzeti Bizottságnál kérvényezte a strand használati lehetőségét úszótanfolyam tartására. Tagja volt a Járási Testnevelési és Sportbizottságnak, sportfelelőse a Tolna Megyei Pedagógus Szakszervezetnek. Számos községi, járási sportrendezvénynek volt kezdeményezője, lelkes mozgatója, rendezője, versenybírósági elnöke. Elnöke volt a község sportegyesületének (BMTE). 1970-ben vonult nyugdíjba, ekkor családjával a fővárosba költözött. Emlékének adózva Bonyhád Város Önkormányzata 2003-ban – a kiváló sportolók és sportvezetők tevékenységének elismerésére – Boros Dezsődíjat alapított. Temesváry Klárával kötött házasságából egy fia és egy lánya született.

(Steib György)

Boros Dezső-díj: Bonyhád Város Önkormányzatának 2003-ban alapított elismerése. Boros Dezső-díj adományozható azoknak a személyeknek és közösségeknek, akik ill. amelyek: a versenysportban kiemelkedő eredményeket értek el, huzamosabb ideig kiemelkedő edzői-, sportvezetői munkát végeztek, a tömegsport területén hosszú időn keresztül hatékony szervezői feladatot láttak el. A díjat az okt. 23-ai nemzeti ünnep keretében adják át, amellyel oklevél-, plakett- és pénzjutalom jár. A plakett alkotója: Adorjáni Endre. (Steib György)

Boros Dezső-díjasok: 2003: Ábrahám János (posztumusz), Végh Andor (posztumusz); 2004: Borsódi István, Istenes László; 2005: Oláh Annamária, Kaszab Lajos; 2006: Oláh Miklós, Kovács Péter; 2008: Szentes Lázár; 2010: Bányai Béla; 2012: Rutkai Péter; 2013: Csábrák János, Fábián Béla; 2014: Kersák Tamás; 2015: Bonyhád Beachsoccer & Futsal Club. (Steib György)

Boross Géza (*1925. máj. 11. Bonyhád, †1977. ápr. 12. Bonyhád): bádogos szakmunkás, úszóedző. Bonyhádon járt elemi iskolába és gimnáziumba, 1944-ben érettségizett. Közgazdasági egyetemi tanulmányai a háború miatt félbeszakadtak. Ezt követően a bonyhádi hengermalomban segédmunkás, majd molnár szakmunkás lett, a Gemenci-erdőben fakitermelő, a hidasi bányában csillés, vájár. Baleset érte, ezt követően kitanulta a bádogos szakmát. 1958-tól a szászvári bányában dolgozott. Gyermekként tanult meg úszni a bonyhádi strandfürdőben, a vízi élet, a versenyzés, a pólózás, az úszásoktatás lételemévé vált. Versenyzőként mellúszásban és pillangózásban érte el legjobb eredményeit. Négy országos leventebajnoki címével (Szeged 1942 – 50 m mell, Palics 1943 – 50 m mell, 100 m pillangó, Esztergom 1944 – 100 m mell) Bonyhád legsikeresebb úszójává vált. Úszóoktatói oklevelét a Testnevelési Főiskolán szerezte. Tagja volt az 1950-es évek hírneves bonyhádi vízipólócsapatának. Mintegy tíz éven át öntevékenyen, minden ellenszolgáltatás nélkül nemzedékeket tanított meg úszni. 1964-től a Mága-Szászvári Bányász Sportkör társadalmi edzője volt. Színes egyéniségével, humorával az uszodai élet központi személyisége, az ifjúság lelke, motorja volt. Emlékének szentelten 1978-tól 1994-ig évente Boross Géza-emlékverseny címen úszóviadalt rendeztek Bonyhádon. Lakatos Erzsébettel kötött házasságából egy lánya és három fia született. (Steib György)

Boross György (*1892. ápr. 23. Németlad, †1971. júl. 25. Bonyhád): bankigazgató. Középiskolai tanulmányait a szegedi felső kereskedelmi iskolában végezte. 1911-ben a bonyhádi Gazdaszövetségi Bankban (Bauernbund Bank) alkalmazták. Az első világháború kitörésekor a keleti frontra vezényelték, ahol 1914 őszén sebesülten orosz hadifogságba esett. Az irodalom és a színház iránti érdeklődése már szegedi diákévei idején felcsillant. Nótaszövegei közül Gracza György szegedi cigányprímás néhányat megzenésített. A Vlagyivosztok-környéki hadifogolytáborban megszervezte a magyar színpadot: az emlékezetükben élő szövegfoszlányokat adtak elő a *János vitéz*ből, népszínművekből és operettekből. A hadifogságban írt, honvágytól fűtött színpadi jeleneteit (*A kanyargó Tisza partján*, *Nyári alkony*) búslakodva, reménykedve sokszor előadták. A hadifogságból hazatértét (1920) követően a Gazdaszövetségi Bank cégvezetőjévé nevezték ki. 1925-ben megszervezte az Országos Központi Hitelszövetkezet helyi fiókját, a Bonyhád és Vidéke Hitelszövetkezetet, melynek két évtizeden át ügyvezető igazgatója volt. Az átlagon felüli műveltséggel rendelkező közéleti férfi az 1920–30-as években a bonyhádi nemzeti ünnepeken és társadalmi rendezvényeken gyakran szónokolt, rendezője volt műkedvelők színdarab-

jainak. 1939-től a Magyar Élet Pártja bonyhádi csoportjának egyik vezető alakja. 1942-ben Signum Laudis kitüntetésben részesült. 1944–45-ben a helyi olajgyárat vezette. A bank államosítását (1948) követően állás nélkül maradt. 1950-ben politikai okokból másfél éves börtönbüntetésre ítélték. Szabadulása után hivatalsegédként dolgozott a 6. sz. főút bonyhádi szakaszának építésénél. 1961-ben ment nyugdíjba, életének utolsó évtizedét visszavonultan töltötte. Herger Karolával kötött házasságából négy fia és négy lánya született. [Kolta László] – (Steib György)

Borsódi István (*1937. aug. 16. Szekszárd): közgazdasági technikus, labdarúgó, sportvezető. A bonyhádi általános iskola elvégzését követően a Perczel Mór Közgazdasági Technikumban érettségizett 1955-ben. A Földművesszövetkezetek Járási Központjában ledolgozott egy évet követően 1956. okt. 15-étől a helyi zománcgyár volt a munkahelye, ahonnan 1995. máj. 31-én ment nyugdíjba mint pénzforgalmi csoportvezető. Életét a sportnak, elsősorban a labdarúgásnak szentelte. Középiskolás korában kezdett sportolni az iskola kosárlabdacsapatában. Az érettségit követően igazolta le a Bonyhádi Vasas Sportkör labdarúgó-szakosztálya, melynek ifjúsági csapatával 1956-ban megyei bajnokságot nyert. 1965-ig játszott a sportkör – megyei bajnokságban, majd NB III.-ban szereplő – felnőttcsapatában. 1961-től 1967-ig munkája mellett végezte a sportkör könyvelését. 1965-től 1972-ig a Bonyhádi Vasas Sportkör labdarúgó-szakosztályának intézője, 1972-től 1976-ig, majd 1979-től 1981. jan. 31-éig gazdasági vezetője. 1988-tól 1995-ig a BMSC technikai vezetője. 1995-től 2002-ig a Bonyhád Városi Labdarúgó Szövetség titkára, 1997-től 2002-ig tagja a Tolna Megyei Labdarúgó Szövetség elnökségének. 1971-től 1976-ig a zománcgyár tömegsportjának felelőse. 1973-ban szervezte meg a Bonyhádi Öregfiúk labdarúgócsapatát, melyet mint aktív játékos irányított. Példaértékű sporttevékenységéért 2002-ben Bonyhád Sportjáért elismerő oklevélben, 2004-ben Boros Dezső-díj kitüntetésben részesült. Az évben a Baranya Megyei Szenior Labdarúgó Szövetség emlékplakettel jutalmazta. (Steib György)

Borsódy (Pirkner) Ágnes (Papp Jánosné) (*1936. aug. 27. Szekszárd): keramikus iparművész. Szüleivel Bonyhádon élt, itt végezte el az általános iskolát, majd a Petőfi Sándor Gimnáziumban érettségizett 1955-ben. Iparművészeti életpályájához a képzőművészeti körben kapott indíttatást Horváth Olivér, Palkó József és Palkó Józsefné rajztanároktól. A Magyar Iparművészeti Főiskola Kerámia Tanszakán szerzett diplomát 1960-ban. Mesterei Borsos Miklós szobrászművész, Gádor István és Csekovszky Árpád keramikus művészek voltak. Budapest III. kerületében, Csillaghegyen kezdte önálló, szabadfoglalkozású pályáját, családi házuk – férjével, Papp János keramikussal közösen használt – műtermében. Tárgyaiban – edények, vázák, virágtartók, lakásdíszítő és különböző funkciókat ellátó használati tárgyak – a magyar fazekasság hagyománya, a mesevilág és a modern vonalvezetés jegyei ötvöződnek. Kiemelkedőt alkotott kávés-, boros- és étkészleteivel. A moszkvai Budapest éttermet magyaros étkészletével és asztali kerámia tárgyaival rendezték be. Műveivel számos kiállításon szerepelt, többek között – csoportosan – Prágában (1961), Rómában (1964), Moszkvában (1966); – férjével közösen – Szentendrén (1969), Kőszegen (1971), Mezőkövesden és Szombathelyen (1976), Nádudvaron (1987). 1960-ban tagja lett a Magyar Népköztársaság Művészeti Alapjának, 1975-ben a Magyar Képzőművészek és

Iparművészek Szövetségének, 1987-ben a Manufaktúra Alkotóközösségnek. Művészi-szakmai tevékenységét 70 éves koráig űzte. 2007 óta Békásmegyeren él. Papp Jánossal kötött házasságából egy lánya és egy fia született. (Steib György)

Borsódy (Pirkner) László (*1938. márc. 22. Budapest): keramikus iparművész. Általános- és középiskolai tanulmányait Bonyhádon végezte, 1956-ban érettségizett a gimnáziumban. A képzőművészetbe Palkó József rajztanár vezette be. Sikertelen felvételije után géplakatos szakképzettséget szerzett Budapesten, majd munkába állt. 1958-ban kezdhette meg felsőfokú tanulmányait a Magyar Iparművészeti Főiskola ipari formatervező szakán, melyet – harmadévben átiratkozva – a kerámia tanszakon fejezett be. Tanítómesterei Borsos Miklós, Litkei József és Csekovszky Árpád voltak. 1963-ban diplomázott, majd a Szentendrei Épületkerámia Üzemben tervezéssel és kivitelezéssel foglalkozott. Építészeti rekonstrukciós feladatokat oldott meg, kutakat, cserépkályhákat, térelválasztókat, valamint megbízásra faliképeket, burkolatokat tervezett és készített. 1985-től szabadfoglalkozású keramikus iparművész saját műtermében, Szentendrén. Felesége B. Urbán Teréz keramikus művész. Legtöbb murális munkájuk kivitelezését együtt végzik, házasságuk (1960) kezdete óta együtt dolgoznak, minden munkájuk közös szellemi alkotás. Az ország számos városában láthatóak épületdíszítő (murális) és kerámia alkotásai, többek között: Budapest – IBUSZ iroda; Győr – kórház; Budafoki Borkombinát; München – Kunst Kabinet; Vác – házasságkötő terem; Szentendre – Ferences Gimnázium (Szent László dombormű), városháza (homlokzat, város címere); Budapest–Tövis utca, Kapisztrán Szent János-plébánia (Szent Ferenc és a természet, dombormű). Munkásságában a növényvilág szeretete ihletettségének legfőbb forrása. Rendszeres látogatója volt képzőművészeti szimpóziumoknak (Siklós, Kecskemét, Römhild – Németország, Dzintari – Lettország). Titkára volt a Képző- és Iparművészek Pest Megyei Szövetségének, iparművész titkára az Országos Szövetség Területi Tanácsának, elnökségi tagja a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének. 1974-től 2004-ig elnöke volt a szentendrei művésztársaival együtt alapított Péter-Pál Művészeti Egyesületnek és Galériának. 1973-tól rendszeres kiállító. Egyéni kiállításainak helyszíne volt többek között: Szentendre (1973, 1983, 2016), Budapest TV Galériája és Tata (1974), Fészek Művészklub és München (1975), Cegléd (1976). Csoportos kiállításokon is részt vett: Faenza (1967, 1974), Prága (1972), Römhild és Meiningen (1978), Bécs (1981), Erfurt (1982). Hat alkalommal szerepelt az Országos Kerámia Biennálén Pécsen. Rendszeresen kiállít feleségével és lányával együtt (Budapest, Kájoni Közösségi Ház, 2013; Szentendre, Izbégi Galéria, Péter-Pál Galéria, 2009, 2016). Szentendre Város Önkormányzata munkásságát 1996-ban Pro Urbe díjjal ismerte el. Házasságából egy fia és egy lánya született. (Steib György)

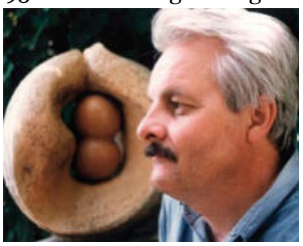

Szent László – fali kompozíció (3x2,7m)

Boskovitz Wolf [utóneve héberül Benjamin Zeev] (*1740 Boskovitz [Boskovice], †1818 Bonyhád): rabbi, a bonyhádi zsidó hitközség történetének egyik legjelentősebb gondolkodója. Szülőhelyén apja, a híres Samuel Kolin – a *Mahacit ha-sekel* szerzője – jesivát vezetett. Házassága révén 1769-ben költözött Óbudára, ahol apósa anyagi támogatását élvezve Tóra-tudósként élt. Nem éppen könnyű természete már ekkor megmutatkozott: kicsinyes viszályba került az óbudai zsidó község hivatalos vezetőivel. Mikor néhány év múlva anyagi nehézségek arra kényszerítették, hogy rabbi állást vállaljon, az akkori gyakori közösségváltásai részben indulatos, öntörvényű személyiségével magyarázhatóak. 1782 és 1785 között Aszód, majd 1786 és 1790 között Prossnitz

(Morvaország) rabbija volt. Ezután rövid időre visszatért Óbudára és innen költözött Pestre 1793-ban, ahol az óbudai zsidó községtől ebben az időben fokozatosan függetlenedő, még kicsiny község első hitszónokává és felügyelőjévé választották. Mikor Mose Münz óbudai rabbi elérte eltávolítását, 1797-től 1802-ig Balassagyarmaton volt rabbi, majd Kolinba (Csehország) hívták meg. 1809-től haláláig Bonyhád rabbija volt. A hitközségi jegyzőkönyvbe is bemásolt megállapodás szerint heti 20 Ft volt a járandósága, külön díjazás illette szerződésírásért, egyes prédikációkért, továbbá a hozományok után illetéket kapott. Ezenfelül a zsidó hitközség Boskovitz hat jesiva növendékének teljes ellátását vállalta. A szerződés azt is kikötötte, hogy mely alkalmakkor köteles – összesen évi 19 – prédikációt tartani. Nyomtatásban megjelent munkái: *Szeder Misna* (Maimonides Misne Tórájához írt kommentárjai; Prága, 1820), *Maamar Eszter* (prédikációinak gyűjteménye; Buda, 1822), *Talmud magyarázatok* (Bécs, 1830). Végrendeletének megfelelően szűkszavú, igen szerény sírfeliratot kapott, azonban később, a sátortető formájában kialakított sír két oldalára hosszas méltató szöveget írtak. Végső nyughelye a bonyhádi neológ zsidó temetőben található. Máig ható tiszteletét jelzi, hogy a sír látogatói kívánságleveleket (kvitliket) csúsztatnak a sátortetős lapok közé vágyaik teljesülése reményében.

(Fotó: Kirchné Máté Réka) (Bányai Viktória)

Botond-Cipő Kereskedelmi, Ipari és Szolgáltató Kft.: lábbelik gyártásával és értékesítésével foglalkozó vállalkozás. A 7 cipőgyári alkalmazott (Vida István, Miklós Pálné, Lovász Józsefné, Kincses József, Kelemen Józsefné, Dobler István, Horváth László) által alapított cég 1993. szept. 1-jén kezdte meg tevékenységét azzal a céllal, hogy megerősítse a csődhelyzetbe jutott Bonyhádi Cipőgyár gazdasági és piaci helyzetét, hogy sikeresen pályázhasson a gyár privatizálásakor. Székhelye a cipőgyár telephelyén (Dózsa Gy. u. 4–6.) volt. Az 1,5 millió Ft jegyzett törzstőkével induló vállalkozás ügyvezetője Vida István lett. Munkájuk kezdetén átvették a cipőgyár helyi boltját, a gyárral bérmunkaszerződést kötöttek. Kezdetben az alapítói vagyon és a cipőgyártól kapott halasztott fizetési határidő képezte a finanszírozás lehetőségét, hogy anyagot vásárolhassanak a már fizetésképtelenné vált cipőgyárnak a termelés folytatásához. Intenzív piackereső, piacbővítő tevékenységet folytattak, kiépítettek egy értékesítő- és ügynökhálózatot a gyár termékeinek eladására. A megszerzett szállítói és pénzintézeti bizalom birtokában átvették a cipőgyár napi termelésének finanszírozását. Kialakult egy új, biztos vevőkör mind a hazai, mind a nyugati piacon. 1995 májusában szerződést kötöttek az az év januárjában felszámolás alá vont cipőgyárral az anyagellátás biztosítására, a gyár működtetésére. A felszámoló Kossuth Holding Zrt. által megkezdett kiárusításban megvették a gyártáshoz szükséges gépeket, kibérelték a régi aljazó műhelyt, fokozatosan átvették a szabászat, a tűződe és az aljazó műhely munkásait. A társaság működése 2000-ig a cipőgyár teljes termelési folyamatát felölelte. 1996-tól kezdődően a felszámoló több részletben meghirdette a cipőgyári ingatlanok eladását. A Botond-Cipő Kft. – félve attól, hogy a Salamander Rt. az épületek megvásárlásával lehetetlenné tenné működését – ajánlatot tett az általa használt épület megvételére. Erre több lépcsőben került sor, melynek végén, 1999-ben 88 millió forintos vételárért a kft. tulajdonába került a volt mozi épülete, a nagy csarnok, az utcafronti irodaépület egy része a volt öltözőkkel, a számítástechnikai részig. A volt mozi épületéből készáruraktár lett, a volt étkezdében működött a tűződe, a volt csákozósarokosztályon a csákozó és a szabászat, a régi aljazó műhelyben az aljazó összeszerelő és a kikészítő. A „kék raktárt" bérbe adták a Sabona Kft.-nek. 1994-ben a társaság tagja lett Fátrai László (aki ellátta a főkönyvelői tevékenységet) és Lovász Tibor, 1999-

ben pedig Farkas László, a cipőgyár addigi igazgatója is. Utóbbi személyében 2004-ig, nyugdíjba vonulásáig – Vida István mellett – újabb ügyvezetője lett a kft.-nek. Az ekkorra 3.050.000 Ft törzstőkéjű kft. tevékenységi köre: lábbeligyártás mint fő tevékenység, táskafélék, szíjazat gyártása, ruha-, lábbelinagykereskedelem, egyéb fogyasztási cikkek nagykereskedelme, lábbeli-, bőráru-kiskereskedelem, ingatlan bérbeadása, üzemeltetése volt. Adózás előtti nyereségük 1994-ben mintegy 14, 1995-ben 29, 1996-ban 15, 1997-ben 32, 1998-ban 36, 1999-ben 9 millió forint volt. A 2000. évben tevékenységük veszteségbe fordult. Ekkor megközelítően 4, a 2003. évben 10, a 2004. évben 20, a 2005. évben már 40 millió Ft veszteséggel zártak. 2005-re a piacok beszűkültek. A 2002. évi mintegy 700 millió forintos legmagasabb értékesítési szint ekkorra 133 millióra esett vissza, mely a hiteltörlesztés terheit nem viselte el. A céget 1999-ben készleteire és gépeire 97 millió Ft, épületeire 88 millió Ft bejegyzett jelzáloghitel terhelte. További terhet jelentett 2000-ben a cipőgyár 126 millió forintos adósságának 44 millió forintért történő kivásárlása, melynek ellentételeként a társaság birtokába kerültek az addig meg nem vásárolt gépek és épületek. A hitelek 2000-ben évi 5 millió, 2001-ben 13 millió, 2002-től 19 millió forintos törlesztési kötelezettséggel jártak. A teljes termelési szerkezet átvételével létszámbővítés történt (1996-ban 16, 1998-ban 67, 2000-ben 160 fővel dolgoztak), mellyel megnőttek a személyi kiadások. A kft. az ingatlanvásárlásokra a tagoktól 8 millió forint kölcsönt vett fel. 2001-től a megugró infláció, majd a minimálbérek emelkedése a költségek drasztikus növekedésével jártak. A forint erősödése rontotta a jelentős exportszállítások (2001-ben 375, 2002-ben 361 millió Ft) gazdaságosságát. Az erős forint kedvezett az importnak, az erősödő kínai, olasz, spanyol beszállítások miatt elvesztették több belföldi nagy vevőjüket. Nem tudták behajtani közel 10 millió forintos követelésüket egy német vevőtől. A helyzet javítására a társaság ingatlanokat adott el – 2003-ban a volt mozi épületét 12 millió forintért –, ezzel vagyonát élte fel. 2004 második felében lejárt a Sabona Kft. bérleti szerződése, mely havi több mint 1 millió Ft bevételkieséssel járt. A 2004-ben megtartott közgyűlésen felmerült a csődeljárás megindítása, de ezt akkor még elvetették. A termelés növelésének, a kiadások csökkentésének szándékával, épületek bérbeadásával megpróbáltak talpon maradni. Próbálkozásuk nem járt eredménnyel, ezért a Tolna Megyei Bíróság – 2005. jún. 12-én jogerőre emelkedett végzésével – megállapította a kft. fizetésképtelenségét és megindította a felszámolási eljárást. Az eljárás lefolytatását követően a Tolna Megyei Bíróság mint Cégbíróság a céget a cégjegyzékből 2009. ápr. 26-ai hatállyal törölte.

(Sós Csaba – Steib György)

Botond-kupa: lásd **kosárlabda Botond-kupa**

Botta Rudolf (Rezső) (*1918. aug. 30. Mórágy, †2001. jan. 30. New Mills): bőrdíszműves, zenetanár. (Rezső utónéven anyakönyvezték, de maga a Rudolf nevet használta.) Édesapja meghalt még születése előtt, ezért ifjúkori éveit – 1923-tól – nevelőapjánál, Nagybecskereken (Szerbia) töltötte. Elsősorban a sportolás (vívásban komoly eredményeket ért el) és a zene kötötte le érdeklődését. Magánúton hegedülni tanult. Nemzetiségi összetűzések miatt eltanácsolták a gimnáziumból, így az érettségi bizonyítványt csak később, Magyarországon tudta megszerezni. A kisebbségi lét küzdelmei, megaláztatásai döntő fontosságúak személyisége kifejlődésében: *„Ekkor tettem fogadalmat arra, hogy a nemzetemért és annak fennmaradásáért fogom áldozni az életemet”* – írta visszaemlékezésében 1998-ban. 1938-ban visszatért Magyarországra, a Pécsi Takarékpénztár bonyhádi fiókjánál kapott állást. 1940 decemberétől frontszolgálatot teljesített, részt vett Délvidék visszavételében. 1942-ben a keleti fronton megsebesült, kilenchavi kórházi ápolás után leszerelték. Bonyhádon körzeti leventeparancsnokként dolgozott, és tagja lett a Hűséggel a Hazához mozgalomnak. Önként jelentkezett a Szent László hadosztályba,

mellyel folyamatos visszavonulást követően Ausztriában angol hadifogságba esett. 1946-ban tért haza. Bőrdíszműves szakképzettséget szerzett, magánúton folytatta zenetanulmányait. Szenvedélyes ellenzéki megnyilvánulásai miatt 1952-ben 13 hónapra internálták. 1953-ban a járási kultúrotthonban alkalmazták: az akkor kezdődő zenei oktatás tanára, vezetője lett, zenekart szervezett, vívószakkört hozott létre. Az 1956-os forradalom bonyhádi eseményeinek egyik legjelesebb személye, parancsnoka a járási nemzetőrségnek. A forradalom leverését követően nemzetőrök élén további ellenállásra a Mecsekbe vonult, majd 1956. dec. 2-án családjával együtt emigrált. Nagy-Britanniában telepedett le. Zenetanári képzettséget szerzett, 1957-ben a Manchesteri Királyi Konzervatóriumban (Royal Manchester College of Music) kapott munkát: hegedűt és kamarazenét tanított, vezetője lett a hegedűtanár-képzőnek. A zenei élet majd minden szegmensének részese: karmester, zenei versenyeken zsűritag. Zenei témájú előadásokat tartott, tanulmányokat írt. Kamarazenekarával harminc év alatt több mint 300 hangversenyt adott. 1984-ben vonult nyugdíjba. Segítette a magyar emigránsokat, szervezte rendezvényeiket. A Szent László Társaság *„a magyarságért teljesített kiváló szolgálatai elismeréseként”* 1963-ban Szent László Lovagjává avatta. Rendkívül magas fokú magyarságtudattal, hazafiúi érzéssel bírt. Visszaemlékezéséből idézve: *„a szívem továbbra is magyarul ver, a fogadalmat itt, nyugaton is megtartottam és keményen dolgoztam az idegenbe szakadt magyarságért”*. A rendszerváltozást követően gyakran látogatott haza bonyhádi rokonaihoz. Csillag Leontinával kötött házasságából két lánya született. Hamvai idegen földben pihennek. (Steib György)

bölcsőde: hároméves kor alatti, családban nevelkedő gyermekek szakszerű gondozását és nevelését végző intézmény, a gyermekek napközbeni ellátásának egyik színtere. A zománcgyár 1952. aug. 28-án kelt igénylésére okt. 3-án utalták ki a gyárral szemben lévő, 155 négyszögölnyi területen fekvő Perczel M. u. 117. sz. alatti négyszobás, kertes lakóházat, melyből 20 férőhelyes bölcsődét alakítottak ki. A felmerülő költségeket – bérek, az épület fenntartása, az intézmény felszerelése, ágynemű, a gyermekek ruházata – a gyár fedezte. Az 1953 márciusában megnyíló intézményben a vezető gondozónő feladatkörét, a bölcsőde vezetését kezdetben Dudás Erzsébet, 1958 decemberétől Plank Józsefné látta el. Hathetes koruktól fogadták a gyermekeket, akik hároméves koruk betöltését követően a gyári óvodába járhattak. A gondozónők a gyermekeket átvétel után átöltöztették a bölcsődei egyenruhába. Egy külön helyiségben szoptathattak az anyák, majd visszatértek munkahelyükre. A tápszeres étkeztetés az 1960-as években kezdődött. A nyitvatartási idő – reggel öttől délután fél ötig – illeszkedett a gyári munkaidőhöz. A bölcsőde nyolcfős dolgozói létszámát a három gondozónő, egy-egy szakácsnő, konyhalány, takarítónő, mosónő és függetlenített vezető alkotta. Füvesített, gyümölcsfás udvar állt rendelkezésükre. A gyár gyakran biztosított teherautót a gyermekek kirándulásához, gyalogos kirándulásaik kedvelt színtere pedig a Völgységi-malomárok mellett elterülő rét volt. A gondozás, foglalkoztatás három csoportban történt, a gondozónők a gyermekek mindennapjairól naplót vezettek. A gyermekek egészségét szakorvos felügyelte. A bölcsődei ellátásra igényt tartók száma gyakran meghaladta a meghatározott férőhelyet, ilyenkor a közel 30 gyermek ellátását csak nagyon szűkösen tudták elvégezni. 1956-ban a férőhelyek számát 30-ra növelték. A község 1950-től 20 férőhelyes idénybölcsődét működtetett a nyári időszakra, elsősorban a mezőgazdasági munkások gyermekei részére. Állandósítására 1952-ben adott engedélyt az Egészségügyi Minisztérium. Az intézmény 1952. júl. 1-jén nyílt meg a Szabadság u. 2. sz. ingatlanban. A családi házból való kialakítás miatt mindkét bölcsőde csak korlátozottan tudta teljesíteni rendeltetését, ezért folyamatos átalakításra, bővítésre szorultak. A Községi Bölcsőde 20 férőhelyét 1958. jan. 1-jétől 35-re, 1961-ben 50-re emelték. Az intézet vezetője kezdetben Torjai Tivadarné majd Nagy Jolán, Balogh Sándorné, 1957-től pedig Tamis Rezsőné volt. Az orvosi teendőket – napi látogatással, a vizsgálatok elvégzésével, gyógykezeléssel, védőoltások beadásával, gyógyszerezéssel – Bese Ferenc, Bodó János, Mester Antal, 1958-tól Futár Rajmund látta

el. A gyermekekkel három csoportban – csecsemő-, tipegő-, nagycsoport – foglalkoztak. Saját főzőkonyhával rendelkeztek, napi háromszori (reggeli, ebéd, uzsonna) étkezést biztosítottak. A mosást az épület pincéjében végezték. Kezdetben üstházban melegítették a vizet, 1965-ben szereltek fel villanybojlert. A szeneskályhás fűtést 1970–72 között olajkályhás váltotta fel. Közös fürdőszobát használtak a gyermekek a dolgozókkal. A füves udvaron homokozóval rendelkeztek. Az 1970-es években rendkívüli zsúfoltságot okozott a jelentkezők nagy száma, volt időszak, amikor 64 gyermeket is elláttak. A foglalkoztatóhelyiségek területe mindössze 92 m² volt, nem tudták biztosítani az egy gyermekre előírt 4 m²-t. A zsúfoltság miatt nagy volt a feszültség, sok konfliktushelyzet adódott. Reggel hattól este hatig tartottak nyitva. Évente négy alkalommal tartottak szülői értekezletet. Jó kapcsolatot ápoltak a vasipari, a háziipari, valamint a ruházati szövetkezet szocialista brigádjaival, amelyek gyakran segítségükre voltak pl. kerítésjavításban, ágyneműi- és mászóka készítésben. A bölcsődei ellátás a keresethez igazodó térítésidíj-fizetéssel járt. A Fáy-lakótelepi bölcsőde beindítását követően, 1982. jan. 1-jétől férőhelyeiket 40-re csökkentették, ez lehetőséget nyújtott a bölcsődei funkciók észszerűsítésére. Játszósarkot, étkezőt alakítottak ki, dolgozóik számát 20-ról 17-re csökkentették. A bonyhádi munkahelyek számának megugrása a lakosság és a születésszám gyors növekedését eredményezte. A bölcsődei zsúfoltság csökkentése új intézményt kívánt. A Fáy-lakótelep 21. sz. alatti, 60 férőhelyes, II. Számú Városi Bölcsődét 1980. okt. 27-én nyitották meg. Épületük, konyhájuk közös volt a VI. sz. óvodával. A három pavilonban elhelyezett 2-2 csoporttal 12 gondozónő foglalkozott. Az egyéb tevékenységeket 3 takarítónő, 2 mosónő és 1 karbantartó látta el. A bölcsőde vezetésére Pinezits Imrénét nevezték ki, az orvosi ellátást Váradi Márta majd Szoboszlai Ildikó, 1989-től Bese Zsuzsanna gyermekorvos végezte. Az 1980-as évektől a tendencia megfordult: évről évre csökkent a születések száma, az anyák a munkahelyi leépítések miatt egyre gyakrabban vették igénybe a GYED és GYES lehetőségét, gyermekeiket otthon gondozták. (Bonyhádon 1975-ben 385, 1981-ben 193 gyermek született.) A Fáy-lakótelepi bölcsődébe 1984-ben mindössze 41 gyermeket írattak be. Kihasználatlanság miatt 1983 júniusában bezárt a zománcgyári, 1990. ápr. 1-jén pedig az I. Sz. Városi Bölcsőde. A Fáy-lakótelepi bölcsődében a férőhelyek számát 1990. szept. 1-jével 40-re, 1991-ben 20-ra, 2003. jan. 1-jétől 10-re csökkentették, majd 2004. jan. 1-jétől újra 20-ra növelték. 1991-ben a három csoport helyett egy vegyes csoportot hoztak létre. 1999-től a bölcsőde vezetését kiegészítő tevékenységként egy-egy gondozónő látja el. Elsőként Lengyel Erzsébet, 2000-től Érdi Györgyné, 2007-től Istenes Mária. 2001-től a konyha melegítő konyhaként üzemel. A bölcsőde 1998-ban betagozódott az óvodai (Napköziotthonos Óvoda, 2006-tól Varázskapu Óvoda), majd 2008. júl. 1-jén a „bölcsőde-óvodai intézményegység" részeként a Bonyhádi Oktatási Nevelési Intézmény (BONI) elnevezésű integrációba. 2012. júl. 1-jétől tagja a BONI-tól önállósuló Varázskapu Bölcsőde és Óvodai egységnek. 2014-ben a férőhelyek száma 24, az alkalmazottaké 5. Reggel ½ 7-től délután ½ 5-ig tartanak nyitva. (Steib György)

bőr- és nemibeteg-gondozó: önálló intézetként, a Lenin (ma Szent Imre) utca 4. sz. házban kezdte meg működését, valószínűleg 1953 decemberében. Kezdetben csupán a nemi betegségek szűrését, gondozását végezték Hevesi Imre szakorvos vezetésével. 1954 őszére vált bőr- és nemibeteg-gondozóvá, 1957-től három éven át elláttak laboratóriumi tevékenységet is. 1954. szept. 1-jétől a szakorvosi feladatokat Ócsag Imre, 1957-től Sopova Katalin, 1968-tól Bártfay Imréné, 1977-től Frey Erzsébet látta el, 2008-tól Csete Béla végzi. 1989-ben a gondozó a kórház területére, egy különálló épületbe, 2010-ben pedig a felújított rendelőintézetbe költözött. (Steib György)

Börzsöny (németül Bersing): Bonyhádtól mintegy 3 km-re keletre található község. 1928-tól Bonyhád-Börzsöny. Földrajzi tagolódása: Felsőbörzsöny, Alsóbörzsöny, Ecetes dűlő, Hosszú dűlő, Új dűlő, Sándor-hegy, Kisbörzsöny (Rongyi tanyák). A falu első említése (Burcham) a pápai tizedjegyzékben olvasható 1334-ben mint plébániás hely.

1429-ből ismert a templom védőszentje (Szent Márton) két pápai kérvény kapcsán: János plébános a templom felszentelését kérte a pápától, Felsőbörzsönynek nevezve a települést. A XV. században az okleveles források a faluban élő vagy innen származó Berzsenyi családnevet viselő köznemesi személyekről szólnak. Berzsenyi Ágoston fiai közül István 1424-ben királyi ember, György 1435-ben megyei esküdt, 1455-ben királyi ember, Ferenc 1456-ban megyei alispán, 1578-ban Berseni Miklós királyi ember. A faluból származó nemes Berzsenyi „Kis", vagy „Porkoláb" Kelemen 1446 előtt a gyórkei erőd parancsnoka, 1457-ben baranyai alispán, a széki ciszterci apátság kormányzója. Testvére, „Kelemen" Tamás börzsönyi birtokrészét zálogosította el 1461-ben. 1507-ből fennmaradt 4 börzsönyi jobbágy neve: Deák Péter, Varsádi János, Hegedüs Pál, Berzsenyi István. 1542-ben a település még szerepel a magyar adóösszeírásban. Török uralom alá valószínűleg Pécs 1543-as elfoglalása után került. Berzsen falunak 1554-ben 6 adózója volt, akik magyarok: Tód István, Szabó Pál, Bán András, Katócsi Imre, Vas Ferenc, Nagy Matiás. A település 1565-ben 13, 1582-ben 17 adózóval bírt, 1546-ban 15, 1552-ben 20, 1570-ben 16, 1579-ben 19 családfővel rendelkezett. A tizenöt éves háború idején (1591–1606) nagymértékű volt a vidék pusztulása. 1687-ben a kamarai nyilvántartásban puszta hely. 1719-ben, 3 szerb családdal, Börsöny néven ismét lakóhely, az 1720 körül kezdődő újratelepítéstől meghatározóan németté vált. 1740–46 között épült fel az alsóbörzsönyi Perczel-kúria. Itt nevelősködött 1820-tól Vörösmarty Mihály, melyre márványtábla emlékeztet. Egyed Antal a puszták közé sorolta, 1828-ban 15 házában 143 fő lakott. Az 1836–40-es években 54 katolikus, 123 evangélikus, 35 református lakta. 1866-ban a falu legnagyobb birtokosa Nunkovits Gyula volt 771 hold birtokkal. (Használatos volt korábban a Nunkovits-puszta, később – máig – az új birtokosról a Honig-puszta elnevezés.) Az 1882-es helységnévtárban Börzsöny a Völgységi járás része, 1885-ben német kisközség föld- és szőlőműveléssel. 1910-ben 439, 1923-ban 700 lakossal kisközség. Adminisztratív feladatait a bonyhádi főjegyző látta el. 1928. jan. 1-jével, a Magyar Királyi Belügyminiszter 58.657/1927. V. sz. rendeletével, 1568 katasztrális hold 1574 négyszögöl területtel, 70 házzal Bonyhád nagyközséggel egyesítették, új neve Bonyhád-Börzsöny lett. 1931 tavaszán adták át a Bonyhádot Börzsönnyel összekötő szerpentinutat. A második világháborút követően német lakosságát nagyrészt kitelepítették, bukovinai székely és felvidéki magyar telepesek érkeztek helyükre. A villanyhálózat kiépítése 1952-ben kezdődött. 1954-ben megszűnt a felső tagozatos általános iskolai oktatás, 1979-ben bezárta kapuit az iskola. 1988-ban vízműtársulat létesült, 1989 augusztusára elkészült a vezetékes vízhálózat. 2001-ben 219 lakosa volt. Labdarúgócsapata a Bonyhád-Börzsöny SE. A Bonyhádi Bojlis Szabadidő Egyesület Alsóbörzsönyben, festői környezetben működteti horgásztavát (Böri-tó), mely élővilágával egyik kedvenc témája a neves természetfotósnak, Ritzel Zoltánnak.

(Szőts Zoltán)

börzsönyi szerpentin: Bonyhád keleti kijárata. A Bonyhád-Börzsöny felé tartó kanyargós út 1930–31-ben épült meg. Ezt megelőzően a közlekedés a mai Deák Ferenc utca (akkor Biengartennek nevezett tájegység) meredek partú, vízmosta mélyedésén (horhosán) keresztül történt. A földes úton lovas szekérrel feljutni a hegytetőre – különösen eső után vagy téli időben – rendkívüli erőfeszítést követelt vagy lehetetlen volt. Kikövezésének, a csapadékvíz árokba terelésének terveit 1879-ben fogadták el. A munkálatokkal 1885-re készültek el. Az útvonal kiépítését Simontsits Béla, a Völgységi járás főszolgabírája szorgalmazta és koordinálta, a költségeket 11 település állta.

Az 1930-as évek vége felé

Emlékezetül a hegytetőn – a közreműködő települések neveit tartalmazó – gránit emlékoszlopot állítottak fel, mely ma már nincs meg. A közlekedés, az áruszállítás könnyebbé vált ugyan, de továbbra is nagy erőkifejtést kívánt. Szükségessé vált ezért az útvonal áthelyezése, egy szerpentin kiépítése. A földmunkákat 1930 októberében kezdték, az utat 1931 tavaszán adták át. Építésén mintegy 150 ember dolgozott. (Steib György)

Bösz: újság, a Bonyhádi Öregdiákok Szövetsége (BÖSZ) Budapesti Tagozatának saját kiadványa. Felelős kiadója Koritsánszky Ottó, a BÖSZ elnöke, szerkesztői Kreska Frigyes újságíró és Liffa Gábor, a Fővárosi Könyvtár gondnoka voltak. Küldetése, célja az volt, hogy az öregdiákok szövetségének azon tagjait, akik Budapesten és a város közvetlen környezetében laknak, értesítse, tájékoztassa az egyesület aktuális híreiről. A 18 oldalon, rendszertelenül megjelent lap házilagos sokszorosítással (ún. stencilezéses eljárással) készült. Négy számról biztosan tudunk: 1937. jan. – febr. (I. évf. 1. sz.), ápr. (2. sz.), máj. – jún. (3. sz.), 1938. jan. (II. évf. 1. sz.). Az utolsó szám megjelenésének idejéről nincs adatunk. (Antal Mária)

Bősze István (*1940. júl. 2. Tárkány): tanár. Tanulmányait Vasdinnyepusztán kezdte, majd Budapesten, a IV. kerületi Attila Utcai Általános Iskolában fejezte be. 1954-től a budapesti Könyves Kálmán Gimnázium tanulója, majd a szigetvári Zrínyi Miklós Gimnáziumban érettségizett 1958-ban. A Mahart Hajójavító népligeti telepén kezdett dolgozni mint betanított villanyszerelő. 1959-ben felvételt nyert a kaposvári Felsőfokú Tanítóképző Intézetbe, ahol 1962-ben sikeres államvizsgát tett. 1974-ben a Pécsi Tanárképző Főiskola levelező tagozatán pedagógia szakos tanári diplomát szerzett. 1962-től a györei, 1963-tól a grábóci általános iskola vezető tanítója, 1964-től a bonyhádi Vörösmarty Mihály Általános Iskolában napközi otthoni nevelő, 1966-tól a II. Sz. Általános Iskolában tanár. 1968-tól a Bonyhádi Járási Tanács művelődésügyi osztályán gazdasági felügyelő, 1971-től a járási hivatalnál tanulmányi felügyelő. 1977. ápr. 1-jétől a Bonyhád Városi Tanács VB művelődésügyi osztályának vezetője. 1983-ban nevezték ki a III. Sz. Általános Iskola igazgatójává, e tisztségből 1999. aug. 1-jével ment nyugdíjba. Az 1980-as évek végén társadalmi tevékenységként betöltötte a város sportkörének, a BMSC-nek az elnöki tisztségét. Munkásságának elismeréseként Oktatásügy Kiváló Dolgozója (1975), valamint Szocialista Kultúráért jelvény (1980) kitüntetésben részesült. Haip Adéllal kötött házasságából két fia született. (Steib György)

Brandeisz Ferenc (*1853. febr. 20. Apar, †1910. jan. 25. Bonyhád): a bonyhádi társasági élet egyik közkedvelt alakja, közmegbecsülésnek örvendő személye volt. Kiemelkedett zenei műveltségével: darabokat szerzett, gyakran szerepelt csellójátékával, játszott színdarabokban. Külső munkatársa volt a *Tolnamegyei Közlöny*nek, titkára a Bonyhádi Takarékpénztár Részvénytársaságnak, jegyzője a bonyhádi Ruhaosztogató Egyletnek, tagja az Országos Állatvédő Egyesület választmányának. Forberger Lászlóval közösen építették meg az első bonyhádi strandfürdőt. Kétszer házasodott:

Willinger Máriával kötött házasságából egy fia és két lánya, 1899-ben Frey Melániával kötött házasságából három fia született.
(Steib György)

Brandeisz Ferencné, sz. Frey Melánia (*1877. ápr. 21. Mehádia, †1935. jún. 21. Budapest): nemesi származású tanító, költő. Gyermekéveit már Bonyhádon töltötte. Középiskolai tanulmányait Kalocsán, a Miaszszonyunkról Nevezett Szegény Iskolanővérek Tanítóképző Intézetében végezte. Zongoratanár volt a bonyhádi polgári leányiskolában, és magántanítványokat is fogadott.

Fiaival

1928-tól Budapesten élt. Érzelmes, gondolatgazdag, mély vallásosságtól átitatott verseivel rendszeresen jelentkezett a *Bonyhádi Újság*, a *Tolnavármegye és Közérdek*, majd a *Tolnamegyei Újság* című, továbbá fővárosi lapokban, Brandeiszné Frey Melanie néven. 1935 márciusában *Láncszem vagyok* jeligéjű versciklusával elnyerte a Petőfi Társaság nagydíját. Összegyűjtött költeményei – ugyanazzal a címmel – 1936-ban jelentek meg önálló kötetben az Új Magyar Élet kiadó gondozásában. Verseinek száma a négyezret is meghaladja, novellái, gyermekmeséi száma több százra tehető. Brandeisz Ferenccel kötött házasságából három fia született.
(Steib György)

Brandeisz (Gubányi) Béla (*1899. dec. 14. Bonyhád, †[?]): katonatiszt, író, költő. Írói hajlamát édesanyjától (Brandeisz Ferencné, sz. Frey Melánia) örökölte. A bonyhádi gimnáziumban, a pécsi hadapródiskolában, majd a budapesti Ludovika Akadémián elvégzett tanulmányai után hadnagygyá avatták. Az első világháború utolsó hónapjaiban frontszolgálatra vezényelték, Erdélyben román fogságba esett. Sikeres szökése után 1919-ben önként jelentkezett az Erdély védelmére alakult Székely Hadosztálynál. Újabb fogság és szökés után Szegeden zászlósként belépett a Nemzeti Hadseregbe. Aktív szerepet játszott 1919-ben a Rongyos Gárda megszervezésében, alhadnagyként tagja volt a Prónay-különítménynek. 1923-ban búcsút mondott a hivatásos katonáskodásnak. Ezt követően újságíróként dolgozott: a *Szózat* c. politikai napilap munkatársa, a szolnoki *Nemzeti Jövőnk*, majd a *Pécsi Est* főszerkesztője. Cikkeket írt az *Élet* c. irodalmi lapba, a *Magyarság*, a *Budapesti Hírlap*, a *Nemzeti Újság*, a *Pesti Hírlap* c. napilapokba. Szerkesztője volt az *Alkotás* c., 1926-tól megjelenő irodalmi, művészeti, társadalmi lapnak, tervezője a *Pesti Hírlap* revíziós albumának. Az 1930-as évek közepén a miniszterelnökség sajtóosztályán dolgozott. Publicisztikai írásai és irodalmi művei Börzsönyi írói álnéven jelentek meg. Első verseskötete 1921-ben *Muzsikaszó után* címmel látott napvilágot. Kozma Andor kritikus szerint *„versei egy*

kedves, s tiszta költői lélek szép érzéseiről és formaérzékéről tanúskodnak. Aki így tudja magát, a benső szívbéli életét kifejezni, az remélheti, hogy (…) vigaszul a költészet igaz, természetes virágait avatott kézzel szedegetheti”. Több ezer verset írt. A *„vén diák, bús legény”* a *„régi kedves város”*-ban, Bonyhádon kereste a *„régi arcokat”*: *„Színeket láttam, virágos fákat. / Majd porfelhő jött, szemembe hullott / S csendben belepte minden imámat.”* Az 1930-as években áttért a regény- és színműírásra. Színművei – *Hét fakereszt – hősi halottaink legendája* (az

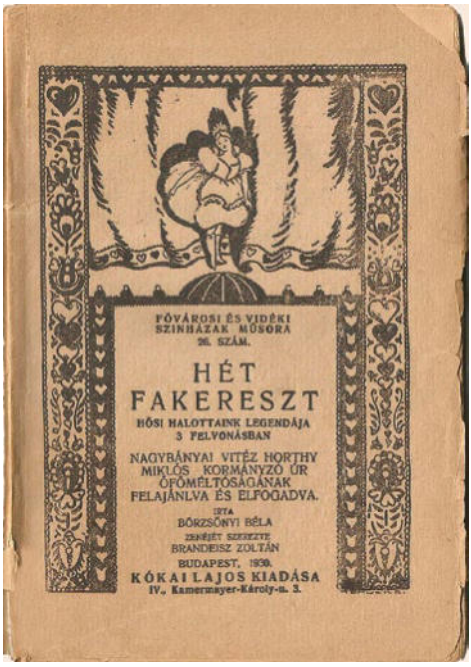
FŐVÁROSI ÉS VIDÉKI SZINHÁZAK MŰSORA
26. SZÁM.

HÉT FAKERESZT

HŐSI HALOTTAINK LEGENDÁJA 3 FELVONÁSBAN

NAGYBÁNYAI VITÉZ HORTHY MIKLÓS KORMÁNYZÓ ÚR ŐFŐMÉLTÓSÁGÁNAK FELAJÁNLVA ÉS ELFOGADVA.

ÍRTA
BÓRZSÖNYI BÉLA
ZENÉJÉT SZERZETTE
BRANDEISZ ZOLTÁN

BUDAPEST. 1930.

KÓKAI LAJOS KIADÁSA
IV., Kamermayer-Károly-u. 3.

első magyar, három részes rádiós hangjáték, 1928. márc. 10-én sugározta a Magyar Rádió), *Árpádházi Szent Erzsébet legendája* – sikert arattak. A második világháború idején többször behívták frontszolgálatra, ahonnan végül nem tért haza. Halálának idejét és körülményeit nem ismerjük. A háborút követően – leszármazottai vélekedése szerint – távollétében halálra ítélték, de erre bizonyító erejű okirat nincs. Négyszer nősült. Kistétényi Walther Edittel kötött házasságából egy lánya és egy fia, Kőváry Dórával kötött házasságából egy fia született.

(Steib György)

Brauer János (*1949. jan. 27. Bonyhád): gazdasági mérnök, pénzintézeti vezető, zenész. A Vörösmarty Mihály általános iskolai évek után a helyi Perczel Mór Közgazdasági Szakközépiskolában érettségizett 1967-ben. Elektrolakatos szakmunkás-bizonyítványt 1969-ben, vegyesbolti eladói végzettséget 1976-ban, mérlegképes könyvelő szakképesítést 1995-ben szerzett. A Gödöllői Agrártudományi Egyetem Főiskolai Karán gazdasági mérnök diplomát szerzett 1995-ben. A Nagymányok Nagyközségi Közös Tanácson pénzügyi előadóként dolgozott 1969–73 között. A bonyhádi ÁFÉSZ-nél 1973–77-ig hálózati ellenőr, majd Szekszárdon a Kereskedelmi és Pénzügyi Dolgozók Szakszervezetének szervezőtitkára volt 1983-ig. Ezt követően a Völgységi Takarékszövetkezet ügyvezető igazgatója, 2001-től a Völgység-Hegyhát Takarék (2012-től: Hungária Takarék) elnök ügyvezető igazgatója 2015. évi nyugállományba vonulásáig, majd a szövetkezet és az igazgatóság társadalmi elnökeként tevékenykedik. Az 1960-as évek elején alakuló Animato és Delta beatzenekar alapító tagja, dobosa. 1985-ben Prizma néven önálló zenekart alapít; 2000-ben a ROYAL együttesből vonul vissza az aktív zenéléstől. Az Országos Takarékszövetkezeti Szövetség alelnöke (1992–96), a Magyar Takarékszövetkezeti Bank Zrt. igazgatósági tagja (2004–09), a Tolna Megyei Kereskedelmi és Iparkamara alelnöke (2004–08). 2007-től a Magyar Takarékszövetkezeti Akadémia elnöke, 2008-tól a KÖT Takarékszövetkezetek Kölcsönös Biztosító Egyesülete elnöke, 2009-től a Dél-dunántúli Regionális Munkaügyi Tanács tagja, 2007 óta a VOSZ Tolna megyei szervezetének társelnöke, 2014-től a TakarékBank Zrt. Felügyelő Bizottságának tagja. Elismerései: Takarékszövetkezeti Érdemérem pénzügyi munkáért (1986, 1993), Perczel-díj (2000), gróf Károlyi Sándor-díj (2003), Magyar Gazdaságért Díj (2005), az Év Vállalkozója-díj (2008), Beszédes József-díj (2010). Hübner Líviával kötött házasságából egy lánya és egy fia született.

(Kirchné Máté Réka)

bukovinai székely nyelvjárás: az egykor Bukovinában élt, majd Magyarországra – többek között a Völgységbe – áttelepült népcsoport sajátos tájnyelve. Nyelvjárásuk a szókincsben, a nyelvtanban, a megszólaltatott hangokban, a szavak alakjában, a toldalékolásban, a mondatformálásban egyaránt eltér az irodalmi, köznyelvi, akadémiai nyelvhasználattól. Jellemző a székely nyelvjárásra annak érzelmi telítettsége, kifejezőereje, költői képszerűsége, fordulatossága. Általános sajátossága a nyílt *e* és a zárt *ë* megkülönböztetése. A nyelvjárásnak van egy *ö*-ző ága (*embör*). Jellemző sajátossága, hogy az igék felszólító módjának jelen idejében az egyes és többes szám harmadik személyű alakjához mindig egy *j*-t tesznek (hozzon – *hojzon*). Jellemző a betűk kicserélése, az *n* helyett *ny* (*disznyó*, *tanyíttó*), a *d* helyett *gy* (*térgyig*) hangzik. A második szótagbeli *-é* helyett gyakran *e* hangot ejtenek: *nehez*, *szeker*, *tehen*. Ha a *-k* többesjel vagy a birtokos személyrag után még újabb toldalék, többnyire *-t* tárgyrag következik, akkor ennek a kötőhangzója a köznyelvitől eltérő (*birkákot*, *falukot*, *fejünköt*). A rövid magánhangzóra +t-re végződő igék múlt idejű alakjaiban nincs kötőhangzó (vetettem – *vettem*, sütöttél – *süttél*, odakötötte – *odakötte*). Egyes magánhangzókat kissé elnyújtottabban használnak (mi is – *mű es*). Nehezen tűrnek meg két mássalhangzót egymás mellett (szivart – *szivarat*, teknő – *tekenő*). Nyelvjárásukban a hasonulások esetenkénti elhagyása nyelvünk ősiségét őrzi (azzal – *azval*, gyermekkel – *gyermekvel*). Ha egy székely ember valamit vontatottan akar elmondani, akkor majdnem minden önálló mondatrész végén kiejti az összekötő „és”-nek az „s” hangját. (*Aharré mentek s ahajt leülék s hát látom Emre es megérkezik s veti a szokmányát*.). A székelyek emberbaráti lelkületét nagyon jól jellemzi a szavak kicsinyítőképzős használata (beteg – *betegecske*, akkora – *akkoracska*, lábujja – *lábujjkája*, kutya – *kutyacska*). Az -uk, -ük, -juk, -jük birtokos ragok helyén -ik, -jik található (apjuk – *apjik*, zsebükbe – *zsebjikbe*). A székely nyelvjárás kifejezési módja rendkívül gazdag. Amit az akadémiai nyelv egyszerűen, esetleg szóképpel fejez ki, azt a székely ember néha ízes körülírással, díszes nyelvi fordulatokkal teszi (besötétedett – *az éj benézett az ablakon*, öregszünk – *az üdő eléfelé megyen*). A körülírásos kifejezési forma ellentéteként a székelyek napi foglalatosságuk közben a mondandójukat lényegre törően, röviden fejezik ki. A nyelvjárás fontos elemét képezik tájszavai (kiskabát, kardigán – *krecsány*; sűrű, bokros hely – *csender*; csinosít – *acsongat*). A bukovinai székelyek tájnyelve magyar nyelvünk értékes kincse. Gondozása, megőrzése nemzeti kultúránk része. Fennmaradását szolgálják az évente megrendezett Sebestyén Ádám székely mesemondó versenyek, valamint a néprajzi táborok. Mindennapos használata kiveszőben van. (Sós Csaba)

bukovinai székelyek: a magyar néprajztudomány a bukovinai magyarokat etnikai-néprajzi csoportnak tekinti. Magyar etnikai csoport meghatározásával élünk, amikor a székelyeket a keleti határok védelmére telepített szabadalmas jogállású, sajátos szervezetben és önkormányzatban élő, különleges történelmi tudattal, sajátos néprajzi és nyelvjárási sajátossággal rendelkező magyar népcsoportnak tekintjük, melynek többsége ma is az erdélyi Székelyföldön él. Közülük szakadt ki az a mintegy 2000 fős kis néptöredék, mely az 1764. évi madéfalvi veszedelem után elmenekült Moldvába, majd Bukovinában öt falut (Fogadjisten, Istensegíts, Józseffalva, Hadikfalva, Andrásfalva) létrehozva, csaknem két évszázadig őrizve székely mivoltát, önálló etnikai egységgé vált. Ez a túlnépesedő népelem rajokat bocsátott ki magából, 1883-ban mintegy 4000 fő telepedett az Al-Dunához (Hertelendyfalva, Székelykeve, Sándoregyháza), telepeket hoztak létre Erdélyben, Kanadában, Dél-Amerikában, majd 1941-ben Bácskába telepítették őket. 1944-ben anyagi javaikat hátrahagyva, a világháború viszontagságainak kitéve menekültek. 1944 októbere és 1945 áprilisa között a Dunántúlon szétszóródva vészelték át a háborút. Ezt követően a földreform keretében vagyonelkobzással sújtott németek falvaiba telepítették őket Tolna, Baranya, illetve Bács vármegyébe. A Magyarországra letelepített bukovinai székelyek száma összesen 17.000 főre tehető, a telepítés törzsterülete a Völgységi járás. Székhelyére, Bonyhádra először igen kis létszámú bukovinai székely került 1945-ben, 30 istensegítsi

család. A telepítést irányító Bodor György „kormánybiztos” tervei szerint a székelység centrumává alakították volna Bonyhádot, ez azonban nem valósult meg. 1946-ban erdélyi menekültek jöttek nagyobb számban: 44 erdélyi és 44 bukovinai család az erdélyi szórványokról (Déva, Csernakeresztúr, Vajdahunyad, Sztrigyszentgyörgy és Marosludas), de volt lakóhelyük miatt a földigénylő bizottság utóbbiakat is erdélyinek tekintette. Az 1945–46. évi bonyhádi földosztásban érintett 356 családnak 1518 fős lélekszámából mindössze 153 család összesen 707 tagja volt bukovinai székely. A letelepített népcsoportok közül leginkább a bukovinai székelység maradt helyben, letelepítési területén. Beilleszkedésük mellett fontosnak tartották kultúrájuk megőrzését, továbbvitelét. Ebben kiemelkedő szerepet játszott Bonyhádon Szakács Antal, később Höfler Lajosné és Fábián Gergely. A bukovinai székelyek színjátszó csoportot, egyesületet, kórust, emlékparkot létesítettek. Politikai szerepvállalásuk is jelentős, országgyűlési képviselőként: Bogos Domokos, Daradics Ferenc és Potápi Árpád János. 2016-ban az összes székely származású lakos létszáma a Bonyhádi járásban 10-15 ezer főre tehető.

(Szőts Zoltán)

Bukovinai Találkozások: hagyományőrző együttesek (ének, zene, tánc) nemzetközi folklórfesztiválja, melyen a fellépők Bukovina egykori soknemzetiségű (ukrán, román, zsidó, német, lengyel, székely), sokszínű népi kultúrájából adnak ízelítőt. Az első találkozót – Kazimierz Feleszko nyelvész, a Varsói Egyetem professzora és Zbigniew Kowalski néprajzkutató, a piłai Kultúrház munkatársa (a találkozások főszervezője) kezdeményezésére – Jastrowie városában (Lengyelország) rendezték meg 1990-ben. Az évente megrendezett lengyelországi találkozó 1997-től fokozatosan évi öt helyszínre (Lengyelország, Magyarország, Románia, Ukrajna, Szlovákia) bővült. A Bukovinai Találkozások magyarországi megrendezésére Bonyhád vállalkozott, először 1997. május 1-jétől 3-áig, akkor még Bukovina Fesztivál néven. A Höfler Lajosné előkészítésében, Bíró Sándorné – a Bonyhádi Székely Kör vezetője – szervezésében lezajlott bemutató mellett kerekasztal-konferenciát is tartottak a 19. századi Bukovina kulturális-társadalmi viszonyairól, a fesztiválok szerepéről. 1999-től – a székely szövetség és a Bonyhádi Székely Kör közös gondozásában, a művelődési központ rendezésében – Bonyhádon évente visszatérő, hagyományt teremtő rendezvénnyé vált a Bukovinai Találkozások nemzetközi folklórfesztivál. 2000-ben része volt a Bukovinai Székely Millenniumi Világtalálkozónak: a Bonyhád és Zomba központtal, sok helyszínen, augusztus 15-étől 20-áig tartó rendezvényen harmincegy hazai és külföldi csoport szerepelt. A zombai megnyitón részt vett Dávid Ibolya igazságügy-miniszter és Németh Zsolt külügyi államtitkár. Szekszárdon „Székelyek a Duna mentén” elnevezéssel tudományos tanácskozást tartottak. A bonyhádi záró rendezvény menettáncában húsz – magyar, lengyel, ukrán, román, német, görög és török – együttes vonult végig a városon, majd a szabadtéri színpadi bemutatókkal ért véget a találkozó. A 2001. évi bonyhádi találkozó a bukovinai székelyek Bácskába történt kirajzásának hatvanadik

A kakasdi együttes menettánca 2011-ben

évfordulója jegyében telt. Ez évtől kezdődően a háromnapos programokat augusztus első hetének végén rendezik. A bonyhádi központú rendezvény keretében a résztvevő együttesek több környékbeli településen is fellépnek, „szomszédolnak". Színesíti a programot, hogy a műsorban helyet kapnak nem bukovinai eredetű hagyományőrző együttesek is. A szombati menettánc a városi könyvtártól a Perczel Mór utcán és a városközponton át a művelődési központ szabadtéri színpadáig tart, ahol gálaműsorral ér véget a nap. 2002-ben az országhatárokon túlról 260 szereplő érkezett. 2003-tól rendszeresen megtiszteli jelenlétével a fesztivált Zbigniew Kowalski is. 2005-ben a Bukovinai Találkozások rendezvénye nyújtott alkalmat arra, hogy aláírják Bonyhád és Jastrowie testvérvárosi szerződését. 2007-től a mintegy 600 népviseletes résztvevő felvonulása és színpadi bemutatója mellett egyre több kísérő program színesíti a fesztiválnapokat. Kiállítások, koncertek, gasztronómiai bemutatók, borkóstolók, népi kirakodóvásár, könyvbemutatók, író-olvasó találkozók, kézműves foglalkozások, gyermekjátékok, filmbemutatók vonzzák az érdeklődőket.
(Fotó:Kirchné Máté Réka) (Steib György)

Bűcs Gábor (*1937. ápr. 22. Demecser): orvos, a bonyhádi kórház igazgató főorvosa. A Celldömölki Állami Általános Gábor Áron Gimnáziumban tett érettségit (1956) követően a Pécsi Tudományegyetemen szerzett orvosdoktori diplomát 1963-ban. Első munkahelye a pécsi Szülészeti és Nőgyógyászati Klinika volt. 1967-ben szerzett szülész-nőgyógyász, 1970-ben aneszteziológiai és intenzív terápiás szakképesítést. 1971-ben egyetemi adjunktusi kinevezést nyert, egyben megkezdte egyéves ösztöndíjas tanulmányait a Bécsi Egyetemen. 1971-től 1979-ig a pécsi klinika aneszteziológiai- és intenzív részlegének volt a vezetője. 1979-től osztályvezető főorvosa lett a Győr Megyei Kórház szülészet-nőgyógyászati osztályának, egyben megyei szakfőorvosi kinevezést nyert. 1987-ben került a bonyhádi kórházhoz, ahol 1988-ban nevezték ki a szülészet-nőgyógyászati osztály vezető főorvosává. Az 1991-ben létrehozott Hospitál Kft. egyik ügyvezetőjeként meghatározó szerepe volt a kórház működtetésének privatizációs elképzelésében. 1991-től megbízással, 1993. márc. 26-ától pályáztatást követően lett a kórház kinevezett igazgatója, miközben megtartotta osztályvezetői munkakörét is. Kezdeményezésére kezdték meg a kórházban a laparoszkópiás műtéteket, eredményes kapcsolatokat ápolt a német testvérkórházzal (Tauberbischofsheim). Tolna megyében az ő osztályán vezették be először az „apás szülés" gyakorlatát, a környezet kialakításával, a „gyöngéd születés" meghonosításával hírnévre tettek szert. Munkássága eredményeként az osztály 1998-ban Arany Gólya díjban részesült. 1995-től 2000-ig Tolna megye szülész-nőgyógyász szakfőorvosa volt. 1996-ban egészségügyi menedzserképző tanfolyamot végzett. 1997. dec. 1-jével nyugdíjazták. 1998 májusától 2000 augusztusáig a Baranya Megyei Egészségbiztosítási Pénztár szakfőtanácsosaként ellenőrző főorvosi munkakörben, ezt követően a pécsi Szülészeti és Nőgyógyászati Klinikán aneszteziológusként dolgozott. Érdeklődése leginkább a női daganatok megelőzésére irányul. E célból rendszeresen tart felvilágosító előadásokat. Szerzője, illetve társszerzője mintegy 30 tudományos közleménynek. Felesége Kiss T. Mária, házasságukból két fiuk született.
(Steib György)

cigány népcsoport: Indiából származó – a világban szétszóródott, önmagát cigányként meghatározó – emberek közössége. 1829-ben Bonyhádon egy 16 lélekből álló cigány csoport élt, a Völgységi járásban 92 fő, mely a lakosság 0,3%-át jelentette. Egy 1873-ban kelt összeírásban Barát, Mikli, Sára, Boros családnevekkel találunk bonyhádi cigány lakosokat. Az összeírt 9 családfő mindegyike zenész volt, családtagjaikkal együtt 38 főt számláltak. A más foglalkozásúak (üstfoltozó, lócsiszár, teknővájó, vályogvető) életvitele ez időben jellemzően a kóborlás, vándorlás volt. Letelepítésük, helyhez kötésük a köztisztaság, közbiztonság megteremtése, az oktatás biztosítása miatt vált szükségszerűvé. A Bonyhádra telepítendő vándorci-

gányok lakhelyét a település északi bejáratánál, a Tevel–Zomba elágazásnál elhelyezkedő Fickómalom mellett jelölték ki 1908-ban, ahol két családnak biztosított az elöljáróság lakhatást. Egyikük, Farkas Vendel a meghallgatásakor elmondta, hogy egész életén át faluról falura vándorolva járta az országot, vaskanalakat és fúrókat készített, adott el. Bonyhád élénk művészeti- és közélete, fejlett vendéglői hálózata vonzotta a cigány zenészeket. Közülük a legnevesebb ifj. Jónás Laci és bandája volt, bonyhádi tevékenységük 1907–18 közé tehető. 1888-ban feltűnt Bonyhádon egy nagybőgős muzsikus, Budi János, aki *„kifogástalan erkölcsi magaviseletet tanúsított”*. 1899-ben Baráth Alajos cigányprímásról olvashatunk. 1927. júl. 24-én Szénási Géza cigány zenekara a kaszinó kerthelyiségében szegény cigány gyerekek felruházására jótékonysági koncertet adott. Előadták a *Cigánylakodalmas* c. egyfelvonásost is. 1937 májusában bonyhádi cigány zenészek is megemlékeztek a cigányok Magyarországra kerülésének 500. évfordulójáról. Sára-Baráth Jóska cigányprímás és 16 tagú zenekara hetenként háromszor este 6-tól 9-ig muzsikált a főtéren. 1939-ben a 7400 lakosú Bonyhádon 50 cigány élt. Lassú beszivárgásuk kezdete a második világháború idejéhez, eseményeihez kapcsolható. Elsősorban a Vörösmarty tér és az Iskola köz (később Mártírok tere) korábban szegény sorsú zsidók által lakott, de ekkorra üresen maradt házaikba költöztek be vidékről rokonok, ismerősök. Ekkor érkezett az erdélyi menekült Dóczi Ferenc prímás is. A köznyelv a „zsidóköznek” nevezett Iskola közt „cigányközzé” („cigánygeszli”) nevezte át. 1956. okt. 26-án ifj. Miklós „Duci” Kálmán vitte fel a nemzeti lobogót a cipőgyári nagykémény tetejére.

A tánccsoport 1962-ben. Az ülő sor közepén Farkas „Paraszt” János.

1957-ben cigány kultúrcsoport alakult. A Vörösmarty Járási Kultúrház által felkarolt mintegy 40 fős társulat – Bonyhádi Márton, id. Miklós „Vajdás” Kálmán és Farkas „Paraszt” János közös műveként – színre vitte a *Cigányvajda lánya* c. zenés történetet. Öt év alatt közel 50 előadást tartottak helyben és vidéken, 1958-ban bemutatták a Balatonfüredi Nemzetiségi Fesztiválon is. Műsorukat ősi cigány dalokkal, táncokkal és szavalatokkal színesítették. A cigányság száma 1957-ben a községben 150 fő volt, az összes lakosok 1,5%-a. Megélhetésüket többnyire alkalmi munkából, rongy-, toll-, csiga-, gyógynövény- és hulladékgyűjtéssel biztosították, de muzsikus, gyári munkás, fuvaros, kereskedő, lókupec is volt közöttük. Voltak alkalmi zenészek, akik ünnepek, névnapok idején, újévkor házalva muzsikáltak, pl. Rupa „Csirke” István is. Nagy többségük nem beszélte az archaikus cigány nyelvet, nem jártak népviseletben. Nagy fokú összefogás, összetartozás jellemezte ez időben a közösséget: a bajban segítették egymást, halottaikat elsiratták, sírjaikat megásták. Többnyire egymás között házasodnak, katolikus hitűek. Ragadványneveket viselnek: Fufu, Dikesz, Szutyok, Csibok, Füles stb. Gyermekeik az iskolákban egyre jobban beilleszkednek az osztályközösségekbe.

A Vörösmarty Mihály Általános Iskolában végzett 1961. évi felmérés szerint: nevelőikkel szemben tisztelettudók, de a munkához való viszonyuk, a tanulmányi eredményük az átlagosnál gyengébb. A nagy fokú analfabetizmus (1961-ben a cigány felnőttek közel 50%-a) az 1980-as évek elejére felszámolódott. A cigány lakosság száma a községben gyorsan nőtt: 1963-ban 153, 1965-ben 254, 1976-ban 291, 1986-ban 450 fő, utóbbi esetben az összlakosság 2,9%-a. Többségük tanácsi bérlakásokban, telepszerűen csoportosulva (Mártírok tere, Vörösmarty tér 5., II. Rákóczi F. u. 24., 29., Szabadság tér 8., Mikes Kelemen u. 6., Perczel M. u. 54., Gyár u. 1.) lakott, sok helyen zsúfoltan, nagyon rossz higiéniai körülmények között. Széttelepítésükre, helyzetük javítására több intézkedés történt: 1975-től mintegy tíz év alatt felszámolták a szociális körülményeknek nem megfelelőnek minősített telepek, „putrik" jelentős részét. A lakók tanácsi bérlakásokba helyezését követően az épületeket lebontották. 1976–79 között Barát István szervezésében Dankó Pista Sportegyesület működött 80 taggal. Labdarúgócsapata a városi kispályás bajnokságban szerepelt. 1982-ben cigányklubot szerveztek a művelődési központban, ahol évente – februárban – cigánybált, 2001-től – nyáron – műsoros, főzős, táncos Völgységi Roma Napot tartanak. A rendszerváltozással bekövetkezett gazdasági átrendeződés hátrányosan érintette a népcsoport tagjait. Jelentős részük segélyből, családi pótlékból, alkalmi munkából él, de találunk értelmiségieket és gyorsan gazdagodó, sikeres vállalkozókat is. A zenészfoglalkozású kiveszett a soraikból. 2002-ben ötfős Cigány Kisebbségi Önkormányzat alakult, elnökéül Sárközi Károlyt, helyettesének Kálózdi Józsefet választották. Elnökük 2006-ban Boros Csaba, 2010-ben Babai László, 2015-ben Kálózdi Józsefné lett. 2003-ban Sárközi Károlyt beválasztották az Országos Cigány Önkormányzatba. 2001. nov. 15-én megalakult a Bonyhádi Független Roma Egyesület, elnökéül Babai Lászlót választották. Az egyesület sokrétű, színes programot valósít meg. Pártfogásában 2002-ben néptánccsoport (Csillagos Ég Tánccsoport), 2005-ben tanoda (Göncöl Völgységi Tanoda) létesült, utóbbi szociálisan hátrányos helyzetű diákok tanulmányi felzárkóztatását szolgálja. 2004-ben a Dózsa Gy. u. 14. sz. alatt – 2006-ban az egyesület tulajdonába került – romaházat (Völgységi Roma Ház és Információs Központ) alakítottak ki, melyet az egyesület működtet. 2008-ban labdarúgó-szakosztályt (Bonyhádi Göncöl Tanoda Football Club) hoztak létre. 2009-ben Pisont István cigány származású válogatott labdarúgó tartott élménybeszámolót, 2011-ben 16 gyermeket utaztattak Milánóba az AC Milan–FC Internazionale Milano labdarúgó bajnoki mérkőzés megtekintésére. 2011-ben, majd 2014-ben Sárközi Károly vezetésével küldöttség utazott XVI. Benedek, ill. Ferenc pápához, kik audiencián fogadták őket, és megszentelték az általuk vitt keresztet. Jó kapcsolatot ápolnak a pécsi Gandhi Gimnáziummal. A Cigány Nemzetiségi Kisebbségi Önkormányzat évi 500 ezer forint ösztöndíjat biztosít roma gyermekek tanulásának ösztönzésére. A bonyhádi népcsoport tagjainak száma 2016-ban 500 fő körülire tehető. A korábbi identitásérzetet mára az elkülönülés, széthullás jellemzi.

(Steib György)

cipőgyár: Bonyhád 20. századi ipari fejlődésének egyik legjelentősebb tényezője. Biztosította a lakosság foglalkoztatását, tömegével képezte a cipész szakembereket, és ki-

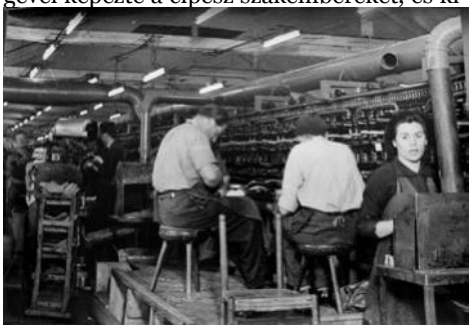

indulópontjául szolgált más cipőipari vállalkozásoknak. A gyárat Pétermann Jakab cipész alapította 1917. okt. 1-jén. (Az általánosan elfogadott alapítási napon került Pétermann Jakab és felesége birtokába az a Fehérvári – ma Dózsa Gy. – utcai lakóépület és telek, melyen a cipőgyár az idők folyamán kifejlődött. A gyáriparosi tevékenység kezdete azonban jogilag az 1919. évhez köthető. Pétermann kisiparosi tevékenysége iparigazolványának 1911. okt. 12-én történt kiadá-

sától folytonos fejlődésben volt. Iparigazolványát 1919. ápr. 2-án adta le, ezzel egyidejűleg munkatársával, Glaser Gyulával kérelmet nyújtottak be a Völgységi járás szolgabírójához: *„Csatolt és egyúttal leadandó iparigazolvány és munkakönyv alapján kérjük, szíveskedjék részünkre Bonyhádon folytatandó cipőgyártás és saját készítésű cipőkereskedés űzéséhez szükséges iparigazolványt kiadni.”* A főszolgabíró ápr. 4-én kelt feljegyzése szerint: *„Pétermann Jakab ipara törölve, az iparigazolvány kiadva.”* A foglalkozás változását igazolják vissza az adólajstromok. Az 1919. évre vonatkozó kereseti adó összegének kimutatásánál Pétermann Jakab mestersége „cipész”, az 1921. évi adókimutatásban pedig már „cipőgyáros”.) 1917-ben 50 fős létszámmal napi 50 pár cipőt gyártottak. 1918-ban lépett Pétermann alkalmazásába Glaser Gyula, aki 1919. ápr. 4-étől már üzlettársa, a cég üzemvezetője. Ő vezette be a mechanikai „gojzervarrott” cipőgyártási technológiát. Az így gyártott cipők a gyár különlegesen jó minőségű, neves termékeivé váltak. Valószínűleg ettől kezdve a gyár neve: Pétermann és Glaser Cipőgyár. 1921-ben tovább bővült a tulajdonosi kör az Amerikai Egyesült Államokból hazatért Karl Gusztávval. A termelés rendkívül gyors ütemben nőtt: 1922 júniusában már 100 fővel dolgoztak, 1921-től 1930-ig mintegy 80 gépet állítottak üzembe. 1926-ban új üzemcsarnok építésébe kezdtek, mely aztán 1969-ig a gyár aljazó (cipőt készre gyártó) műhelyeként működött. Ebben az időszakban kizárólag szeges és varrott cipőket, úgynevezett nehéz árukat készítettek. 1930 januárjában a Pétermann és Glaser Közkereseti Társaság 400 ezer pengő alaptőkével részvénytársasággá alakult át. A társaságban Pétermann Jakab 40%, Karl Gusztáv 36%, Glaser Gyula 24% részvényérdekeltséggel rendelkezett. Ekkor vezették be a piacra „Gloria” márkanevüket. 1934-ben kezdték építeni az udvari

emeletes termelőüzemet. 1939-ben a gyárat hadiüzemmé nyilvánították, a háború évei alatt katonai bakancsokat és csizmákat gyártottak a hadsereg számára. 1944. december 21-étől szovjet katonai parancsnok felügyelete mellett a szovjet hadi igényeket szolgálták ki. Az államosításra 1948-ban került sor, a gyár neve 1950-ben Bonyhádi Cipőgyár lett. A köztulajdonba vett vállalat első igazgatója Halász József, az üzem cipész szakmunkása volt. Az ötéves terv első évében, 1950-ben a gyár termelése ugrásszerűen nőtt: 335.687 pár cipőt gyártottak, melyből 70.000 pár került lengyel exportra. Az évben jelentős technológiai váltásra került sor: megkezdődtek a futószalagos gyártási rendszer bevezetésének előkészületei, majd szeptember közepén elindult két futószalag. Decemberben az átlaglétszám 425 fő volt, melynek nagy része a közeli helységekből ingázott. 1955-ben kezdtek szőrmebéléses, magas szárú bundacipőket gyártani. Az 1956-os forradalom idején, okt. 29-én az üzem dolgozói sztrájkba léptek, nov. 23-án indult meg újra a termelés. A gyári munkástanács leváltotta Osztermayer István igazgatót, ideiglenes igazgatónak Apaczeller István főművezetőt, a munkástanács elnökét nevezték ki. A mechanikai gojzervarrott cipőket – melynek gyártását 1945-től szüneteltették – ebben az időben kezdték újra gyártani. 1957. febr. 14-ével ismét Halász Józsefet nevezték ki igazgatónak, akit 1958. nov. 28-ától Nagy Dénes, 1960 áprilisától pedig Dobler István, a gyár főmérnöke követett. Dobler István a vállalat újkori történetének legkiemelkedőbb vezetőjévé vált. A főmérnöki beosztást Zentai József, a főkönyvelői munkakört pedig szeptembertől Faludi Józsefné látta el. 1958-ban a Dózsa György utcai fronton egy 3 szintes, 540 négyzetméteres új szárny építésébe fogtak. 1960-ban elkezdődött a fürdőblokk és

az öltöző építése – melyet 1961. szept. 7-én adtak át –, a napközi otthon fejlesztése, a karbantartó műhely, az üzemi konyha és az étterem bővítése. 1960-ban a gyár 947 fővel, napi átlagban 3124 pár cipőt gyártott. Az elkövetkező öt évben az exportértékesítés két és félszeresére nőtt, 1964-ben pedig megkezdték a szállítást a tőkés országokba. 1965-ben cipőiparitechnikus-képzést indítottak a helyi gimnázium égisze alatt. 1967. jún. 23-án kezdték el a gyár történetének legnagyobb szabású építkezését: felépítettek egy új, háromszintes üzemet, melyet 1969 júniusától vehettek birtokba. Nagyságát jelzi, hogy az új csarnokban kapott helyet az addigi termelőüzemek 80%-a. 1970-ben lajstromozták az Országos Találmányi Hivatalban a Botond védjegyet, melyet a gyár márkajelként alkalmazott, nevéhez pedig hozzáillesztették: Botond Bonyhádi Cipőgyár. 1975 augusztusában beindult Mecseknádasdon a gyár kihelyezett, felsőrészgyártó üzeme. Szeptemberben autóbaleset következtében elhunyt Dobler István. Új igazgatónak Tréber Tibort nevezték ki. Az 1976-tól 1980-ig terjedő időszakban 3 futószalagon átálltak a korszerű, ragasztott cipők gyártására. Építettek egy 900 m²-es készáruraktárt. Új gépek beállításával korszerűsödött a varrott eljárás. 1976-ban a vállalat 1.701.468 pár cipőt gyártott. Ebben az évben történt a vállalat legsúlyosabb balesete. Febr. 3-án berobbant az aljaösszeszerelő műhely szellőztetőrendszere. 15 munkás megsérült, a termelés 6 napra leállt. Az 1970-es évek közepétől a munkáslétszám és a termelés csökkenni kezdett, előbbi 1987-ig közel 230 fővel. 1988-ban 1.330.255 pár cipő készült. A termeléscsökkenés ellen műszaki és szervezési intézkedésekkel védekeztek. 1984-ben a tűződébe számítógép-vezérlésű futószalagokat állítottak be, tsz melléküzemekben felsőrészt gyártattak bérmunkában. 1985-ben lábbeli gyártásra ötéves kooperációs bérmunkaszerződést kötöttek az NSZK-beli Salamander AG cipőgyártó céggel. 1988-ra a külső együttműködésben gyártatott felsőrészek aránya kitette az összes termelés 60%-át. Változott az értékesítés szerkezete is: a veszteségessé vált szocialista exportot csökkentették, míg a tőkés országokba megnőtt a szállítás. Kiugróan fejlődött a Salamander részére történő gyártás, a termelés 1989-re elérte a napi 1700 pár cipőt, a következő évben pedig további ötéves együttműködési szerződést kötött a két vállalat. Az 1980-as években jelentős változások történtek a vállalati vezetésben is. 1985 augusztusában megalakult a Vállalati Tanács, mely 1987-ben – országos szakszervezeti vezetői beosztásba helyezése miatt – felmentette Tréber Tibor igazgatót. Utóda – pályáztatást követően – Nikolov Tamás lett. Az 1990-es rendszerváltozást követően a vállalat gazdasági helyzete – a teljes magyarországi cipőiparhoz hasonlóan – válság felé sodródott: megszűnt a szocialista országokba történő export támogatása, csökkent a dolgozói létszám. A termelés napi 400-500 pár cipő gyártására esett vissza. Glória Cipőipari Kft. néven vegyes vállalat jött létre a Salamander céggel, mely kizárólag a német vállalat termékeit gyártotta. 1990. szept. 21-én – Nikolov Tamás távoztával – a Vállalati Tanács Farkas László, a gyár főmérnökét helyezte az igazgatói székbe. Fizetési nehézségek miatt 1992 áprilisában a cipőgyár csődöt jelentett. A gyár vesztesége az év végére meghaladta a 100 millió forintot, ezért a Glória Kft.-ben lévő üzletrészük eladására kényszerültek. Az Állami Vagyonügynökség határozata alapján 1994. márc. 31-én a Bonyhádi Cipőgyár Botond Bonyhádi Cipőgyár (Botond Kft.) néven korlátolt felelősségű társasággá alakult volna át, azonban központi adminisztrációs okok miatt végül az állami vállalat átalakulása nem valósult meg. Gazdasági helyzete folyamatosan romlott, végül a bíróság 1995. január 24-én végzést hozott a Bonyhádi Cipőgyár fizetésképtelenség miatti felszámolásáról. A kijelölt felszámoló cég 1995 tavaszán megkezdte a gyár cipőkészletének és egyes ingatlanainak árusítását. 1999 áprilisában a Bonyhádi Cipőgyár f.a. (felszámolás alatt) és a magánszemélyek tulajdonában lévő Botond-Cipő Kft. szerződést kötött a cipőgyári munkaerő foglalkoztatására, a felszámolás befejeződéséig. 2000. jún. 30-án kelt végzésével a Tol-

na Megyei Bíróság mint Cégbíróság a Bonyhádi Cipőgyár vállalatot jogutód nélkül megszüntette és elrendelte a cégjegyzékből való törlését. A cipőgyári dolgozók jelentős része – a Glória Kft. és a Bonyhádi Cipőipari Szövetkezet német tulajdonba kerülésével – a Salamander tulajdonában lévő Sabona Cipőipari és Kereskedelmi Kft.-ben dolgozott ekkor már. Az ő sorsuk is megpecsételődött 2003. jan. 10-én: a német Salamander cég bejelentette, hogy bezárja bonyhádi üzemét. Az elbocsátások rövid időn belül elkezdődtek. A Sabona Kft. 2003. okt. 31-én hozott határozatával jogutód nélkül megszűnt, és 2004. ápr. 30-áig minden dolgozót elbocsátottak. 2014. ápr. 25-én a gyár volt dolgozóinak adományából két gránit emléktáblát helyeztek el a gyár bejárati kapujánál.

(Táblafotók: Kirchné Máté Réka) (Sós Csaba)

cipőgyár államosítása: a Pétermann és Glaser Cipőgyár állami tulajdonba vétele. A gyár 1948-ban végrehajtandó államosítását márc. 25-én hirdették ki Budapesten, a Vasas Székházban. Első munkásigazgatója, Halász József talpszélmaró munkás is részt vett a nagygyűlésen, ahol átvette vállalatvezetői megbízólevelét. Tájékoztatták a jelenlévőket legfontosabb feladataikról: meg kell akadályozniuk, hogy a gyárak volt tulajdonosai kivonják a tőkét, biztosítaniuk kell a termelés folyamatosságát és az üzem pénzügyi egyensúlyát. A teendők ismertetése után az új cégvezetők fogadalmat tettek. Halász József első intézkedésként átvette a gyár kulcsait és eltávolította a volt tulajdonosokat, a nélkülözhetetlen Péterfi (Pétermann) János kivételével. Az első napon zárt körű értekezletet hívott össze az üzemi bizottság tagjai, a vállalat vezető tisztségviselői, az üzemi főbizalmik, a munkáspártok üzemi titkárai és a tervmegbízott részvételével. Bejelentette a vállalat átvételét, intézkedett a kapuőrség megerősítéséről, átvette a pénztárban lévő 80 ezer forintot, kijelölte a cégjegyzésre jogosultakat, megkezdte a 30 napon belüli leltár előkészítését. Ezután munkásgyűlést hívtak össze a gyárudvarra, melyen valamennyi dolgozónak részt kellett vennie. Itt jelentette be Halász József, hogy a gyárat államosították, átvette a vezetést és felhívta a dolgozók figyelmét az éberségre. Hangsúlyozta: a munkások most már maguknak dolgoznak, ezért dolgozzanak jobban mint eddig. A Szekszárdi Törvényszék mint Cégbíróság 1948. márc. 27-én Cg. 783/1948-5 sz. végzésében Karl Gusztáv és Péterfi (Pétermann) István cégvezetők cégjegyzésre való jogosultságát törölte, Halász Józsefét és Polgár József vállalati tisztviselőjét pedig bejegyezte. (Sós Csaba)

cipőgyári igazgatók: a gyárat megalapításától az 1948-ban bekövetkezett államosításáig a tulajdonos mint igazgató vagy a tulajdonosokból álló igazgatóság (Pétermann, Glaser, Karl) vezette: 1917.10. – 1947.05.: Pétermann Jakab; 1920. – 1946.03.: Glaser Gyula; 1921. – 1948.03.26.: Karl Gusztáv. Az államosítástól: 1948.03.25. – 1951.05.: Halász József; 1951.05. – 1952.10.28.: Osztermayer István; 1952.10.28. – 1952.12.12.: Garai Dezső; 1952.12.12. – 1954.04.01.: Györke Ignác; 1954.04.01. – 1956.11.02.: Osztermayer István; 1956.11.02. – 1956.11.04.: Apaczeller István; 1957.02.14. – 1958.11.01.: Halász József; 1958.11.28. – 1960.: Nagy Dénes; 1960.04.25. – 1975.09.02.: Dobler István; 1975.10.15. – 1987.08.31.: Tréber Tibor; 1987.12.17. – 1990.09.21.: Nikolov Tamás; 1990.09.21. – 1999.10.01.: Farkas László. (Sós Csaba)

Cipőgyári Kultúrotthon: a Sztálin (később Szabadság) tér 3. sz. alatt, a cipőgyár által működtetett intézmény. A cipőgyár államosítását (1948) követően egy rendkívül aktívan tevékenykedő – zenekarból, dalárdából, néptáncosokból és színjátszókból álló – üzemi kultúrcsoportot hoztak létre. Az újonnan szerveződő társadalmi rendszer kiemelt szerepet szánt a dolgozók művelődésének, egyszersmind a csoportok politikai propagandaeszközül is szolgáltak. 1949-ben felújították Molière vígjátékát, a *Fösvényt*. Az 1950. ápr. 4-ei zombai szereplésükön – többek között – a Bartók Béla zenekar a Szovjet Hadsereg jubileumi indulóját, az énekkarral közösen pedig a *Sztálin-kantátát* adták elő. A csoportot az üzemi szakszervezeti bizottság kultúrfelelőse – többek között Tóth Zoltán, Fehérvári György, Zádori Lajosné, Szücs Aladár – irányította. A próbákhoz, fellépésekhez szűkös hely állt rendelkezésükre, ezért 1951. febr. 7-én kiutalták részükre az Arany Oroszlán Szálloda (1952-től a Tolna Megyei Vendéglátóipari Vállalat Béke Üzemegysége) emeleti nagytermét és további négy szobáját, évi jelképes egyforintos bérleti díjért. Itt rendezték be az üzem 1600 kötetes szakszervezeti könyvtárát és sportkörének irodahelyiségeit is. Itt ünnepelték nagy műsorral Rákosi Mátyás 60. születésnapját 1952-ben. A kor politikai elvárásainak megfelelően rigmusbrigádot szerveztek, mely ún. csasztuskákkal élénkítette a munkaversenyt. A csoport rendszeres résztvevője volt kultúrversenyeknek, 1952-ben Iljusin: *A béke hadserege* c. színművével szerepeltek. Nagy sikerük volt 1956-ban Szirmai Albert: *Mézeskalács*, valamint 1957-ben Farkas Ferenc: *Zeng az erdő* c. daljátékának színrevitelével. Szücs Aladár rendező mellé jó képességű szereplőgárda társult, így többek között Csima Frigyes, Bonyhádi Márton, Schultheisz Imre, Zentai József. Zenekarukat Várhegyi Henrik, majd Fertő József vezényelte, az énekkar karnagya Lukács Károly, a leány néptáncegyüttes vezetője Hágen Mátyásné volt. A kultúrotthon igazgatói – többek között Szabó László, Rácz Erzsébet, Havasi Ferenc, Szabó Imre, Rajczi Tibor, Paksi András, Teleki Nándor – mellékállásban látták el feladatukat. 1968-tól – a művelődési otthonok új besorolásával – az intézmény „klubkönyvtár" elnevezéssel működött. Különösen jelentős szerepet töltött be 128 m²-es nagytermük az 1970-es évek elejétől 1980-ig, amikor a Vörösmarty Mihály Járási Művelődési Központnak nem volt nagy közönséget befogadó helyisége. Ez időben itt rendezték meg a társadalmi ünnepek községi rendezvényeit, a kulturális seregszemléket, a nemzetiségi bálokat, az Állami Déryné Színház előadásait. Itt tartották a községi tüdőszűrő vizsgálatokat, a katonai összeírásokat, sorozásokat. A kultúrotthon égisze alatt, Fertő József irányításával működött a községi fúvószenekar. Számos író-olvasó találkozót szerveztek, itt találkozott utoljára a nagyközönséggel Nagy László költő 1977. okt. 19-én. Itt tartották a gyár nyugdíjasainak éves találkozóit, dolgozóinak batyus báljait és az évbúcsúztatókat. Vasárnaponként filmeket vetítettek. Fotó-, bélyeggyűjtő-, kézimunka- és varró szakkört, nyugdíjas klubot működtettek, TIT-előadásokat, műsorral egybekötött brigádvetélkedőket, kiállításokat rendeztek. Gyakran szerveztek kirándulást Harkányba. TV-készülékkel, rádióval, billiárd- és pingpongasztallal, sakkkészletekkel rendelkeztek. 1968-tól Delta nevezetű beatzenekaruk részvételével – időnként műsorral egybekötötten – hétvégi táncos, ifjúsági klubdélutánokat rendeztek. A kultúrotthon helyszínt biztosított országos vezető beatzenekarok, neves énekesek fellépéseinek. A terembérleti díj a hatvanas évek végére 3 ezer, a hetvenes évekre 53 ezer forintra emelkedett, ami nehezen teljesíthető terhet jelentett a fenntartó számára. Ez a körülmény, az érdeklődés megcsappanása és az új művelődési központ közeli megnyitása (1980. ápr. 3.) az intézmény 1979. év végi bezárásához vezetett. A könyvtárat a cipőgyár melletti épületben, az Ifjú Botond Klub helyiségében rendezték be. Vezetésével a gyár egykori – már nyugdíjas – dolgozóját, Horváth Józsefnét bízták meg, aki szabás-varrás-, nyelv- és főzőtanfolyamokat, diavetítéseket, előadásokat, író-olvasó találkozókat szervezett, a könyveket pedig rendelésre a dolgozók munkahelyére „házhoz" vitte.
(Steib György)

Cirkusz című falkép: a Fáy-lakótelepi Széchenyi István Általános Iskola aulájában látható 2,5x13,5 méteres kerámia falképet 1988-ban helyezték el a déli főfalon. Terve-

zője és alkotója Kovács László (1944–2006) budaörsi festőművész.

Részlet a falképből

(Fotó: Kirchné Máté Réka) (Dudás Olga)

Cserháti (Czepf) József (*1914. ápr. 19. Lengyel, †1994. ápr. 12. Pécs): római katolikus pap, teológiai tanár, megyés püspök. 1926 és 1930 között a bonyhádi gimnázium diákja, középiskolai tanulmányait a pécsi Ciszterci Rend Gimnáziumában fejezte be. A római Collegium Germanico-Hungaricum papnevelő intézet növendékeként a Gregoriana Pápai Egyetem szeminaristája lett. 1940-ben szentelték pappá. 1942-ben Rómában a fundamentális teológia doktorává avatták. Rövid ideig Újpetrén, majd Dombóváron volt káplán. 1946-ban teológiai tanár lett a pécsi, majd ennek megszüntetése után a győri szemináriumban. 1956-tól a budapesti Hittudományi Akadémián tanított dogmatikát és fundamentális teológiát. 1961-ben pécsi káptalani helynökké nevezték ki. 1964. szept. 15-én VI. Pál pápa apostoli kormányzóvá és melzi címzetes püspökké, majd 1969. jan. 11-én pécsi megyés püspökké nevezte ki. Címzetes püspöki minőségben részt vehetett a II. Vatikáni Zsinat harmadik ülésszakán, ahol két önálló beadvánnyal járult hozzá a zsinat munkájához. 1970-től 18 éven át a Magyar Katolikus Püspöki Kar titkára. Az egyházmegye főpásztoraként a zsinati elgondolások megvalósítását tekintette fő feladatának. Bízott az ökumenében, és döntő fontosságúnak tartotta a laikusok bevonását az egyházak pasztorális tevékenységébe. A liturgia reformja is része volt annak a törekvésnek, hogy a hívek az egyház életébe mind teljesebben bekapcsolódhassanak. Nevéhez fűződik – a II. Vatikáni Zsinat dokumentumainak értő közreadása mellett – 5 könyv és 74 tanulmány megjelenése, utóbbiak többek között a *Szolgálat*, a *Katolikus Szemle*, a *Magyar Kultúra*, a *Vigilia* című folyóiratokban. A történeti, egyházpolitikai realitást tudomásul véve lojális viszonyt igyekezett kialakítani az államhatalommal. A különbözőségek helyett az összekapcsoló értékekre, a párbeszédre helyezte a hangsúlyt. Mindeközben az egyház belső megtisztulását, új apostoli lelkület és tudat kialakítását szorgalmazta. A dialógusban való hit mindvégig lelkészi tevékenységének kulcsa volt. Az egyházmegye anyagi helyzetének rendeződése lehetővé tette a pécsi székesegyház külső és belső restaurálását, német püspökök adományából az apostolok szobrának cseréjét. Szolgálati idejében számos új templom, plébánia épült, templomfelújítások, bővítések készültek el, a felújított pécsi püspöki palotában pedig kialakítottak egy szociális otthont, ahol 40 idős szerzetes nővért gondoznak. 1989-ben Pécs díszdoktorává avatták. Gyakran látogatott Bonyhádra, részben főpapi teendői miatt, részben a Bonyhádi Öregdiákok Szövetségének közgyűléseire. 75 éves korában – egészségének romlására hivatkozva – kérte felmentését a pápától, aki 1989. nov. 3-án hozzájárult ehhez. Az egyházmegyétől való búcsúzásakor, 1991. aug. 17-én Pécsen üdvözölhette II. János Pál pápát. Nyugdíjas püspökként emlékiratain dolgozott.

(Sós Csaba)

cserkészet: az ifjúság – általában a 11-18 éves korosztály – számára szervezett mozgalom. Célja, hogy segítse a fiatalok testi, szellemi, lelki és társadalmi képességeinek kifejlesztését. Módszere a táborozás, túrázás és sport, valamint az erdővel, az élővizekkel való ismerkedés. A mozgalom 1907-ben indult Nagy-Britanniából, Magyarországra 1910-ben érkezett. Tagjai általában zöld színű (khaki) egyenruhát (ing, rövidnadrág, nyakkendő, széles karimájú kalap)

hordanak. A Magyar Cserkészszövetség VI. cserkészkerülete – Tolna, Baranya és Bács-Bodrog vármegyék területén, Szekszárd székhellyel – 1922. máj. 7-én alakult meg. A bonyhádi cserkészmozgalom a gimnáziumban indult útjára. A 179. Számú II. Rákóczi Ferenc Cserkészcsapatot Zvarinyi (későbbi nevén Zerinváry) János cserkésztiszt szervezte meg az 1921–22-es tanévben, egybegyűjtve – szavai szerint – *„a turáni eszméktől áthatott öntudatos, művelt kis magyarokat”*, akiknek parancsnokuk lett, és 1944 őszéig rendkívüli odaadással vezette az iskola cserkészéletét. A 46 csapattag a tanév végi, Bonyhádon rendezett megyei tornaünnepélyen tette le a cserkészfogadalmat. Cserkészotthonnak a gimnázium egy termet biztosított számukra. A csapat tisztikara parancsnokhelyettesből, főjegyzőből, pénztárosból, könyvtárosból és háznagyból állt. A csapatot minden tanévkezdéskor önkéntes alapon újraszervezték. Létszámuk változó volt: 1923-ban 62, 1927-ben 90, 1935-ben 94, 1939-ben 48. Ünnepélyes zászlószentelőjüket 1925. nov. 14-én tartották a gimnázium udvarán. A zászlóanyai méltóságot Pesthy Pál igazságügy-miniszter felesége töltötte be. Az iskola ifjabb tagjai az 1929. szept. 11-én, a Rákóczi-cserkészcsapat kebelén belül felállított Csaba-apródcsapatban készülhettek fel a nagyok közé kerülésre. Élénk cserkészélet folyt az evangélikus elemi népiskolában is Knábel Vilmos parancsnoklásával az ifjú – farkaskölyök – korosztály 690. Sz. Botond Apródcsapatában. A Rákóczi-cserkészcsapat gyűlésein és az őrsökre tagozódó egységeiben folyó kiképzésen gyakorolták azokat a cserkészismereteket (térképolvasás, elsősegély, főzés, vízből való mentés, sátorverés, jeladás stb.), melyeknek az elsajátítását próbapontokkal mérték cserkészversenyeken. Az elméleti foglalkozások vezéreszméje a cserkészek vallásos és magyar nemzeti érzületének erősítése volt: több magyarságot a beszédben, a honismeret gyarapítása, igaz hazafiság, turanizmus, cselekvő magyarság, magyar nóták, magyar táncok stb. Kiemelt szerepet kapott II. Rákóczi Ferenc tisztelete és a kuruc világra történő emlékezés. Kultúrcsoportjuk bemutatóinak bevétele a táborozás költségeit csökkentette. 1924. nov. 10-én tisztelgő látogatáson fogadták a Magyar Cserkészszövetség ügyvezető elnökét, Faragó Edét. A gimnáziumi cserkészcsapat szinte minden nyári szünidőben megszervezte táborozását. Többek között: Gerjen (1922, 1923, 1936), Gödöllő (1924), Bölcske (1925), Megyer (Nemzeti Cserkész Nagytábor – 1926), Szigliget (1927), Balatonszárszó (1928), Paks (1930, 1931), Kölesd (1937), Érsekújvár (1939) volt az egy vagy két hétig tartó táborozás helyszíne. Élvezték a helyi lakosok rokonszenvét, anyagi támogatását, cserébe műsoros esttel, tábortűzzel kedveskedtek. (A bonyhádi csapatnak nagy támogatója volt Madi Kovács Imre gerjeni nagybirtokos, ill. rendszeres támogatója Bonyhád község elöljárósága.) Sátraikat gyakran a település melletti erdőszegélyen állították fel. Gyakoriak voltak a kiképző-, rendszeresek a pünkösdi őrsvezető táborok. Az igazán nagy kollektív élményt a megyei, valamint a nemzetközi összejövetelek, a dzsemborik jelentették. A megyeri nagytáborban (1926. júl. 14–25.) részt vevő 35 tagú bonyhádi cserkészcsapat tagja, Lénárd Benő megnyerte az éjjeli nyomkeresés versenyét. A bonyhádi csapat elismertségét jelezte, hogy a Horthy Miklós kormányzó tiszteletére adott szemlén a felvonulás élén haladhatott a Vérmezőn tartott záróünnepségen. Zerinváry János parancsnokot tisztelték meg azzal 1927 őszén, hogy a Gödöllőn rendezett országos cserkész- és levente-zászlóavatás menetét vezesse. A 3. Cserkész Világtalálkozón (Birkenhead – Nagy-Britannia, 1929) részt vevő öttagú bonyhádi küldöttség tagja, Gál István tudósította az eseményekről a *Tolnavármegye* c. újságot. 1930. ápr. 6-án Bonyhádon rendezték a megyei cserkésznapot, melyen közel 500 cserkész vett részt. Az összegyűlt csapatok (a gyönki református algimnázium, a dombóvári katolikus és a szekszárdi állami reálgimnázium, a dombóvári legényegylet cserkészei, továbbá a bonyhádi gimnázium cserkészei és az evangélikus népiskola apródcsapata) az istentiszteletet követően a leventezenekar kíséretében megkoszorúzták a hősök szobrát. A gimnázium tornacsarnokában tartott közgyűlésen megválasztották az új megyei intézőbizottságot. Délután sport- és akrobatikus bemutatók, valamint kultúrműsor és beszédek kíséretében avatták a helyi gimnázium és a népiskola „farkaskölykeit”, az apródcsapat tagjait. A vidékről érkezőket ma-

gánházaknál látták vendégül. A 4. Cserkész Világtalálkozóra (Gödöllő, 1933. aug. 2–15.) a gimnázium 36 fős cserkészcsapatot küldött. Az 1947-es világtalálkozón (Moisson – Franciaország) részt vevő 200 fős magyar csapatban a gimnázium cserkészeit Érdy Miklós képviselte, aki négy próbatáborban való helytállással került a nemzeti csapatba. A tábori élet a cserkészlelkiség kialakítását szolgálta: kürtszóra felkelés, zászlófelvonás, csoportos bibliatanulmányozás, gyakorlati cserkészprogram. Délután pihenés, naplóírás, szórakoztató játékok, este tábortűz vidám és komoly programmal. A balatonszárszói (1928) táborozás kitűzött célja *„az Úr Jézus gondolatain való tökéletesedés”* volt. Gyakoriak voltak a hadijátékok, kedvelt szórakozásuk egyike a „számháború” volt. Az 1938–39-es tanévben a csapat rövidhullámú adó-vevő készüléket kapott. A használatára felállt rádiós őrsöt a csapat külső tagja, a zománcgyári Bene Ferenc képezte ki. A háború közeledtével gyakorivá váltak a céllövő versenyek, a csapat egyre aktívabb volt a fémgyűjtésben, a szegények támogatására szervezett ruha- és cipőgyűjtő akciókban. Megkezdték a légoltalmi kiképzéseket. Az 1942–43-as tanévtől a parancsnoki teendők nagy része Horváth Olivér tanárra hárult. A gimnáziumi cserkészélet 1944 őszén megszakadt, majd az 1946–47-es tanévben, közel 100 cserkésszel, Kolta László csapatvezető irányításával újraindult. A tanév végén felvették a csapatot az 1945. ápr. 14-én feloszlatott Magyar Cserkészszövetség helyére lépő, 1946. júl. 22-én alakult Magyar Cserkészfiúk Szövetségébe. A háború időszakában a csapat teljes vagyona, iratanyaga megsemmisült. Az utolsó, 1948 nyarán eltöltött balatoni (Bélatelep) táborozást Érdy Miklós rajparancsnok szervezte meg – kölcsönkért sátrakkal. A magyarországi cserkészet 1948-ban az Úttörőszövetségbe történt beolvadásával megszűnt, majd 1989-ben az újjáalakult Magyar Cserkészszövetséggel új életre kelt. A bonyhádi gimnázium mintegy húszfős, fiúkat és lányokat egyaránt magába foglaló cserkészcsapatát a 2001–02-es tanévben szervezte meg Fauszt András tanár, aki a csapat parancsnoka is lett. Az első fogadalomtételre 2003. ápr. 23-án került sor, első táborukat 2003 nyarán verték fel Szálkán. 2007 tanévnyitóján Szuprics Vendel, a gimnázium öregdiákja, régi cserkésze, a csapatnak ajándékozta a saját kezűleg elkészített új csapatzászlót, mely a régi hű mása.

(Steib György)

csobányolás: a bukovinai székelyek betlehemes játéka. A székelyföldi (csíksomlyói) eredetű, Krisztus születését megjelenítő karácsonyi népszokást vándorlásain át máig megtartotta a népcsoport.

Teveli csobányolók – 2004

Vallásos jellege, adománygyűjtő és szórakoztató szerepe mellett az utóbbi évtizedekben a bukovinai székelységhez való tartozás kifejezése is. A betlehemes játék középpontjában a szálláskeresés áll. A hagyományt őrző csoport az adventi időszakban, korhű öltözékben, a betlehemi istálló templomot

Az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottság
Szellemi Kulturális Örökség Szakbizottsága javaslata
és az emberi erőforrások miniszterének döntése alapján
a

Csobánolás
bukovinai székely betlehemes játék

2013. évben
a Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti Jegyzékébe felvételelt.

A nemzeti jegyzékbe vétel megerősíti a közösségi kultúra védelmének jelentőségét, a kulturális örökség megőrzésének nemzeti szintű elismerését.

Balog Zoltán
miniszter

Budapest, 2013. szeptember 20.

Az elnyert okirat

formázó makettjével – benne a Szent Család, a napkeleti bölcsek, az állatok bábjai – a családokat otthonukban felkeresve, a történet elmondása, eljátszása, éneklése kíséretében szállást kér a megszületett Megváltónak. Az első részben a bibliai történetet idézik fel, melyet évődő, rögtönző, tréfás, aktualitásokkal fűszerezett pásztorjáték követ. A szent és a profán elemeket az angyal szózata köti össze. A történet fontos erkölcsi tartalmat is hordoz: a szállást elutasító, gonosz király és szolgája ellentéteként ott vannak a kiszolgáltatottak, a segítőkészek, a szelídek és alázatosak. A vendéglátók bekapcsolódnak a játék menetébe: közös énekkel, tréfás megjegyzésekkel kísérik az előadást, majd pénzbeli, vagy természetbeli ajándékokkal elhalmozva bocsátják útjukra a betlehemezőket. Az utcán – komédiázva, táncolva, tréfás játékokat űzve – vonulók meghatározott sorrendet követnek: elöl a királyszolga a betlehemmel, őt követi a király, az angyal, Mária, Szent József, végül a csobányok (az állatmaszkot viselő betlehemi pásztorok). Az eredetileg 10-12 szereplős, házaló népi színjátéknak ma leginkább templomok vagy világi helyek (iskolák, közterek, művelődési házak) adnak otthont. A betlehemes játék elmúlt évtizedekben történt házalós megújulásakor az adománygyűjtő, vallásos jelleg halványulása mellett a szórakoztató jelleg vált dominánssá. A Bukovinai Székelyek Országos Szövetsége nevében Csibi Krisztina elnök nyújtott be kérelmet, hogy a csobányolást vegyék fel a Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti Jegyzékébe, mely 2013-ban meg is történt.

(Steib György)

Csöcske: Bonyhádtól északnyugatra elterülő Árpád- és késő középkori falu. Első ismert birtokosai a Mányoki család tagjai voltak, akik kölcsönös örökösödési szerződést kötöttek a Tófői családdal. Utóbbiak kihalásával, 1382-ben be is iktatták őket a teljes falu birtokosaiként. 1431-ben a település egy másik baranyai köznemesi família, a Mekcsei család kezébe került, akiktől 1434-ben a Tamási család szerezte meg, később a Hédervváriak birtokaként tüntetik fel. A török forrásokban töredékes adatsorral bírunk, búzatizede 1552-ben 720, 1570-ben csak 84, 1579-ben 1250 akcse volt. A magyar lakosság meggyérülésére utalhat a visszaesés. Az egy családfőre eső adó összege 1579-ben 500 akcse

A falu behatárolása Bonyhád 1746-os kataszteri térképén

volt, 3000 akcse várható adóval bírt, 1579-ben már 6 ideköltözött délszláv családfővel rendelkezett. 1660-tól 1702-ig Leopold császár jóvoltából Bonika, Szerdahely, Csecska és Berzseny pusztákat Jurassin György, Gyurgyenics György és Nagy András birtokolja, akik aztán eladják Kéthelyi Jánosnak és Kersnerich Mihálynak. 1744-ben a falut Perczel József és Gál Sándor veszi meg, az eladási okmányban Csötske néven említtetik. 1828-ban Csöcskepusztán nincs ház és lakos. Feltételezhetően a falu elnevezéséből származtatja nevét Bonyhád északnyugati városrésze Szecska (Csecsk, Csecska, Csöcske, Szöcske, Szecska), ahol szöcskei szőlők, szöcskei szántók és határrészek ismertek. (Szőts Zoltán)

Csőglei István (*1930. júl. 24. Kajmádpuszta, †2016. jún. 19. Szekszárd): tűzoltó, a bonyhádi Tűzoltó Múzeum megteremtője. Szülőhelyén járt elemi iskolába. 1950-ben Budapesten a Ganz Vagon- és Gépgyárban lett segédmunkás, majd az év okt. elsejétől – a makói József Attila Újoncképző Tanosztályon elvégzett 3 hónapos tanfolyam után – tűzoltó lett. Bázakerettyén kezdte tűzoltói pályáját, fél év múlva Budapestre helyezték. Itt vált elhivatott tűzoltóvá, itt érintette meg a bajba jutottakon való segítés felemelő érzése. 1952-ben Bonyhádra került. Innen vezényelték Budapestre, ahol a Petőfi Tűzoltó Tisztképző Iskola elvégzése (1952–1953) után alhadnagyi rendfokozatot kapott. A képzés idején kultúrcsoportot szervezett és vezetett. 1953-tól a Tolna Megyei Tűzoltó Osztályparancsnokság tűzrendészeti előadója lett, 1955-ben Szekszárd város tűzoltó parancsnokává nevezték ki. Az 1956-os forradalmat követő „tisztogatásokban" leváltották, 1957. dec. 1-jével Bonyhádra helyezték tűzrendészeti előadónak, majd 1959-ben visszahelyezték megyei tűzrendészeti előadónak. 1960-ban a szekszárdi Bezerédj István Közgazdasági Technikum levelező tagozatán érettségi vizsgát tett, 1969-ben vizsgához kötött főtiszti tanfolyamot végzett. 1965. ápr. 1-jével a Tolna Megyei Tűzoltó Osztályparancsnokság helyettes vezetőjévé nevezték ki. Itt eltöltött 21 éves szolgálata után – alezredesi rendfokozattal – 1986-ban vonult nyugdíjba. Tűzoltói pályája során újításokat vezetett be, előadásokat tartott a tűzoltók munkájáról. Különösen kedvelte a fiatalokkal való törődést. 12 éven át foglalkozott a Paksi Atomerőmű építésének tűzvédelmi biztosításával. Tűzoltói tevékenységében teljesedett ki az élete, ez vált szenvedélyévé. 1985-ben avatták Bonyhádon az általa megálmodott és létrehozott Tűzoltó Múzeumot. Levéltári kutatásai nyomán számos szakcikk és könyv született. Megírta a szekszárdi, a dombóvári, a faddi, a bátaszéki és a bölcskei tűzoltóság történetét. Társszerzője többek között a *Fejezetek a magyar tűzoltóság 125 éves történetéből* (Budapest, 1995) című monográfiának. 1991-ben elnöke lett az újjáalakult Tolna Megyei Tűzoltó Szövetségnek, 1992-ben beválasztották a Magyar Tűzoltó Szövetség elnökségébe. A Tolna Megyei Tűzoltó Szövetséggel közösen, 100 ezer forintos saját hozzájárulással, 2002-ben létrehozták a Szent Flórián Alapítványt a bajba jutott Tolna megyei tűzoltók, ill. családjuk megsegítésére. Munkásságát kitüntetésekkel honorálták, így többek között a Vörös Csillag Érdemrenddel, az Április Negyedike Érdemrenddel (1986), a Haza Szolgálatáért Érdemérem arany fokozatával, a Wosinsky-emlékplakettel. 2009-ben elnyerte Tolna megye Prima díját. A 2004. évi Flórián-napi ünnepségen nyugalmazott tűzoltó ezredessé léptették elő. Krizák Máriával 1952-ben kötött házasságából egy fia és egy lánya született. (Steib György)

Danubiana Borkereskedő- és Termelő Kft.: német tulajdonú, szőlőbor termelésével és kereskedelmével foglalkozó cég. 1990. dec. 30-án alakult Bonyhád Széchenyi tér 14. székhellyel, 545.000 Ft alapítói vagyonnal mint Danubiana Betéti Társaság. Alapítója öt magánszemély: Marius Binderer (München), Peter Binderer (Egling), Kosztyi János (Szekszárd), Arató József (Dombóvár), Egyed László (Szekszárd) és egy jogi személy, a Pannonia Beteiligung GmbH & Co. (München) volt. Az ügyvezető igazga-

tói feladatok ellátásával Schmidt Győzőt bízták meg. 1992-ben a magyar magánszemélyek kiléptek a társaságból, a cég neve Danubiana Borkereskedő- és Termelő Betéti Társaságra változott. Az üzleti részesedés megoszlása ekkor: Pannonia GmbH 5000, Peter Binderer 270.000, Marius Binderer 270.000 Ft. Tevékenységük kezdetén pincészetektől nyersbort vásároltak, majd azt bérmunkában végeztetett kezelése, tisztítása után tartálykocsikban Németországba szállíttatták palackozásra, értékesítésre. 1993-ban szőlőt vásároltak, melyet borászati üzemekben (Mór, Komárom) dolgoztattak fel. 1992-ben 393.492.000, 1993-ban 864.033.000 Ft árbevételt értek el. 1995-ben a Mátrai borvidéken megvásárolták a Gyöngyös-Domoszlói Állami Gazdaság telephelyét (szőlőfeldolgozó, palackozó, pince, továbbá 238 hektár szőlőültetvény, melyet 2003-ban eladtak), majd csúcstechnológiára fejlesztésével borfeldolgozásba kezdtek. Szerződést kötöttek gróf Károlyi Lászlóval, hogy boraikat Gróf (Graf) Károlyi márkanéven forgalmazhassák. A foglalkoztatottak száma ekkor 106 fő. 1997-ben Bonyhádon, a Schweitzer tanyán (helyrajzi szám: 029/3) felépítették második feldolgozó üzemüket, székhelyüket is ide helyezték. Törzstőkéjük 93.065.000 Ft-ra emelkedett. A cég termelési profiljában korábban jobbára csak fehérborok szerepeltek (a vörösborokat vásárolták és palackozták), a 2000-es évjárattól kezdődően – a Bonyhád környéki Pinot noir, Merlot és Cabernet sauvignon telepítésekhez igazodva – már maguk állítják elő vörösboraikat. Évente mintegy 15 ezer tonna szőlőt vásárolnak a Tolnai-, a Villányi-, a Szekszárdi-, a Balatonboglári és a Mátrai borvidékről. Tárolókapacitásuk Gyöngyösön 100 ezer, Bonyhádon 75 ezer hektoliter. 2004-ben 11.827.610 liter bort értékesítettek, 5.275.278 litert palackozva. A betéti társaságot 2010. dec. 31-én korlátolt felelősségű társasággá alakították át. Vagyonuk ekkor: 10.861.008 Euro. A társaság tagjai – többszöri változás után – 2013-tól: Marius és Peter Binderer, törzsbetétjük egyenként 225.945 Euro. A Pannon borrégió legnagyobb bortermelő cége, a Binderer család tulajdonában lévő társaság a nemzetközi piacon aktív jelenléttel bír. Termékeik nagy hányadát külföldön, német, brit, svéd és kanadai piacon, élelmiszer-kereskedelmi üzletláncoknál értékesítik. 2012-ben Schmidt Győző, a társaság ügyvezető igazgatója elnyerte Tolna megyében az „Év vállalkozója” címet, mely a borászati vállalkozás teljesítményének is fokmérője. (Steib György)

Daradics Ferenc (*1924. aug. 8. Vajdahunyad, †2006. márc. 4. Bonyhád): politikus, országgyűlési képviselő. Szülővárosában járt elemi iskolába. Kőművesnek tanult és segített szüleinek gazdálkodni 7 hold földjükön. Tagja lett a Romániai Magyar Dolgozók Szövetségének, egyik ifjúsági sejtjének titkáraként kapcsolódott be a romániai magyar kommunista ifjúsági mozgalomba. 1940-ben belépett a Román Kommunista Pártba (Partidul Comunist Român). Röplapok terjesztéséért, plakátragasztásért 1940-ben letartóztatták, négy év börtönre ítélték. Románia háborús kapitulációja után, 1944. aug. 28-án szabadult. A Román Kommunista Ifjúsági Szövetség Hunyad Megyei Szervezetének a titkára lett Déván, majd kilenc hónapig katonai szolgálatot teljesített. 1947-ben családjával – feleségével és két gyermekükkel – Magyarországra emigrált, Bonyhádon telepedett le. Kilenc hold földön kezdett kishaszonbérben

gazdálkodni. Tevékenységét, gondolkodását egyre inkább a politika, a közélet kötötte le. 1947-ben belépett a Magyar Kommunista Pártba, falujárással bekapcsolódott a választási küzdelembe. A Tolna Megyei Mezőgazdasági Igazgatóságon helyezkedett el 1949-ben Szekszárdon mint mezőgazdasági előadó. (Bonyhádról kerékpárral járt dolgozni.) Egyik felelőse volt a Tolna megyei tszcs-k szervezésének, Bonyhádon felügyelte az átszervezést. 1948 őszén részt vett az Istvánmajori Dózsa Népe Tszcs alakuló közgyűlésén. 1950 októberétől az MDP Tolna Megyei Bizottságának munkatársa, pártiskolai előadó, majd Bonyhádon községi párttitkár. Mezőgazdasági jellegű tanfolyamokat látogatott, két évig (1952–54) az MDP Pártfőiskolájának hallgatója, levelező tagozaton (1961–63) közgazdasági technikumi szakképzettséget, 1968-ban a Pártfőiskola Marxizmus–Leninizmus Esti Egyetemén filozófia szakos tanári diplomát szerzett. 1954-től az MDP Dombóvári Járási Bizottságának, 1956 novemberétől az MSZMP Bonyhádi Járási Bizottságának első titkára. 1958–62-ig az MSZMP Tolna Megyei Bizottságának titkára, megyei szinten felelőse a mezőgazdasági termelőszövetkezetek létrehozásának. Jelentős szerepe volt Szekszárd iparosításának beindításában, Bonyhád várossá fejlesztésében. 1970–75 között az MSZMP Tolna Megyei Bizottsága Végrehajtó Bizottságának tagja. 1962-től az MSZMP Bonyhádi Járási Bizottságának, majd 1978 októberétől – 1980. novemberi nyugdíjazásáig – az MSZMP Bonyhád Városi és Városkörnyéki Bizottságának első titkára. 1971-től – három cikluson keresztül – 1985-ig Tolna megye 4. sz. egyéni választókerületének országgyűlési képviselője. Munkásságának elismeréséül több kitüntetésben részesült, többek között: Munka Érdemrend (1955), Szocialista Munkáért Érdemérem (1958), Szocialista Hazáért Érdemérem (1967), Munka Érdemrend arany fokozata (1973), Haza Szolgálatáért Érdemérem arany fokozata (1977), Munka Vörös Zászló Érdemrendje (1980). Bonyhád Városi Tanácsa 1984-ben Bonyhád város díszpolgára címet adományozott Daradics Ferencnek, *„aki Bonyhád szocialista fejlődéséért kiemelkedő politikai és közéleti munkát végez. Elvhűségével, emberségével, példamutató helytállásával kivívta a város lakosságának elismerését."* Feleségével, Mihály Eszterrel négy gyermeket neveltek: egy fiút felesége előző házasságából és három lányt. (Steib György)

Davidovics-ház: a II. Rákóczi Ferenc u. 6. sz. alatti üzletház. Eredetileg földszintes épület, ahol Davidovics Manó megnyitotta fűszerkereskedését, majd (feltehetően a fiai) Pál és József, Davidovics Testvérek néven Bonyhád egyik legnagyobb – kis- és nagykereskedést folytató – vegyesáru kereskedőházává fejlesztették. 1911 júliusában az épület leégett, még az évben felépíttették a ma is álló emeletes házat.

Az üzlet portálja az 1930-as évek közepe táján. Balra látható a benzinkút.

Az épület előtt létesítette Bonyhád első benzinkútját a Vacuum Oil Company Részvénytársaság, melyet 1929 januárjában kezdett üzemeltetni a cég megbízottja, Davidovics Pál. A testvéreket – családjukkal együtt – 1944-ben deportálták, a holokauszt áldozataivá váltak. A házat 1946-ban a Bonyhádi Földművesszövetkezet kapta meg használatra, itt rendezte be központját. (Steib György)

Dél-dunántúli Áramszolgáltató Vállalat (DÉDÁSZ) Bonyhádi Kirendeltsége: Bonyhád és környéke áramellátásának egyik láncszeme volt. Bonyhád villamos energiával való ellátása 1902-ben kezdődött, egyenáramú villanyfejlesztő telep létrehozásával. A villanytelep 1922-ben a község tulajdonába került, üzemeltetője a hengermalom lett, mely ezzel 1941-ig Bonyhád áramelosztó szolgáltatójává vált. A malom 1929-től a komlói Állami Szénbányától vásárolt – most már – váltakozó áramot, mely a

Hidas határában húzódó magasfeszültségről leágazással került az elosztóhelyre. 1941-ben a Bonyhád áramellátásával kapcsolatos kötelezettségeket és jogokat a Magyar Királyi Állami Kőszénbánya Hivatal vásárolta meg, ezzel a hivatalhoz tartozó komlói villanytelep Bonyhád község közvetlen áramellátójává vált. A magyar villamosenergia-rendszert 1948-ban államosították. Létrehozták az Állami Villamosenergia Szolgáltató Vállalatot (ÁVESZ), mely összefogó szervezete volt a három nagy vidéki elosztóvállalat húsz üzletigazgatóságának és a kisebb körzeti erőműveknek.

A Szabadság tér az 1970-es években. Jobb szélen a II. sz. (főtéri) transzformátorállomás látható.

Ebbe a rendszerbe illeszkedett a Szekszárdi ÁVESZ Üzletigazgatóság – 1950-ben létrehozott – Bonyhádi Kirendeltsége is. Településüket a Széchenyi téren, a volt katolikus kör épületétől a posta felé eső területen rendezték be. A nyolc fővel dolgozó kirendeltség vezetője Békési Henrik körzetszerelő volt, beosztott szerelői beosztásban Bögner Bálint és Szőke Sándor dolgozott. 1951-ben – az ÁVESZ feloszlatását követően – megalakították a DÉDÁSZ-t. 1959-ben a Szekszárdi Üzletigazgatóság területén, bonyhádi székhellyel új üzemvezetőségi telephelyet létesítettek a leállított Mázai Hőerőmű épületeiben. A vezetői feladatok ellátására 1959-ben Lendvai József kapott megbízást, akit még az évben Szőtsényi István váltott. A munkaköröket a volt erőmű dolgozói, valamint két újonnan alkalmazott villamos ipari technikus (Berg Gyula és Genczler József) töltötték be. A kialakított áramellátási területhez igazodva 23 fővel 9 körzetszerelőséget szerveztek. Az ötfős bonyhádi körzet vezetője Békési Henrik lett. Többnyire kétfős körzetszerelőség működött a bonyhádi üzemvezetőséghez tartozó Cikó, Hidas, Szászvár, Györe, Nagymányok, Lengyel, Tevel és Zomba községekben. Bonyhád község lakosságát és üzemeit a magyarországi villamos hálózat rendszeréből látták el elektromos árammal, 35 kilovoltos nagyfeszültségről való leágazással. Ez időben a leágazó vezeték a II. Rákóczi F. u. végében, a mai Bethlen Gábor utcával szemközt álló alállomáshoz érkezett, melyben a feszültséget 15 kilovoltra transzformálták. Az alállomásból indulva légvezetékkel (körvezetékként) sorban „felfűztek" hat transzformátorállomást, melyek elosztóként ellátták a körzetükhöz sorolt lakosságot 220 voltos kisfeszültségű árammal. A nagyfogyasztókat (zománcgyár, cipőgyár, hengermalom stb.) külön vezetékeken és transzformátor állomásokon keresztül látták el elektromos árammal. Az üzemvezetőség dolgozói a kezdeti időszakban leginkább karbantartást végeztek. A földbe épített, korhadásnak indult fa villanyoszlopokat vasbeton gyámokkal stabilizálták. A folyamatosan növekvő terhelés miatt a kis keresztmetszetű rézvezetékeket megfelelő keresztmetszetű alumíniumvezetékekre cserélték. A lakossági mérőhelyek olvadóbiztosítóit kismegszakítókra cserélték. A közvilágítás bekapcsolására összeköttetést létesítettek a tanácsháza és a transzformátorállomások között. A bekapcsolás 1962-ig a tanácsházáról történt kézi felhúzós kapcsolóóra vezérlésével. Ez évben a kapcsolóórát áttelepítették a II. sz., főtéri transzformátorállomásra. A körzetszerelőségek havonta ismétlődő feladata volt a kisfogyasztói mérőleolvasás és az áramdíjbeszedés is. 1961-ben tértek át a kéthavonkénti számlázásra. Az üzemzavar-elhárítás a műszaki ügyeletes közvetítésével és irányítása mellett történt. Az üzemvezetőség megalakulásakor a szerelők legelterjedtebb közlekedési és szállítási eszköze a kerékpár volt. A bonyhádi körzetszerelőség használatában volt egy 125 cm^3-es motorkerékpár, valamint egy kétkerekű, kézi vontatású, szekérből kialakított fakordé is. Saját kerékpár használatáért havi 20 Ft átalánydíj járt. A munkálatokat a villanyoszlop-állítástól a transzformátorok cseréjéig kézi erővel végezték. A gépesítés az 1960-as évek elején kezdődött, darus gépkocsik és földmunkagépek mun-

kába állításával. 1962-ben az üzemvezetőség Bonyhádra költözött, a Bezerédj utcában épített új – négy lakásból, irodából, garázsból, fedett tárolóhelyiségből álló – telephelyre. Mérőszobát létesítettek, ahol vizsgálták a felszerelés előtt álló fogyasztásmérőket, kismegszakítókat, a transzformátorokból vett olajminták átütési szilárdságát. 1962-ben a körzetszerelőségeket motorkerékpárokkal látták el. 1963-ban Berg Gyula lett az üzemvezető. 1964-ben mintegy 10 fős villamoshálózatszerelő-csoportot szerveztek, mely három évig működött. A részleg vezetője Varga József volt, a munkálatokkal kapcsolatos szervezési feladatokat Reif György technikus látta el. A bonyhádi kisfeszültségű elosztóhálózat és a közvilágítási berendezés ez időben nagyon elavult volt. Rekonstrukciója 1963-ban kezdődött a fő közlekedési utcákban (Rákóczi, Perczel M., Lenin, Dózsa Gy., Budai Nagy A., Zrínyi, Bajcsy-Zs.), valamint a Szabadság, a Vörösmarty és a Széchenyi téren. A Szabadság és a Széchenyi téren ostornyeles kandeláberekre cserélték a faoszlopokat. A közvilágítás 60 wattos izzószálas lámpáit 2x125 wattos higanygőzlámpákra (ún. neonvilágításra) cserélték. A Szabadság téren a szabadvezetékes hálózatot földkábelesre építették át. A munka, mely Bonyhád közvilágításában új korszakot nyitott, 1965 tavaszán fejeződött be. A korszerűsítés a község akkori kisfeszültségű hálózatának mintegy a felére terjedt ki. 1965–67 között – a Kossuth Lajos utcából Majos felé vezető út bal oldalánál – új alállomást létesítettek 35/20 kilovoltos transzformációval, mellyel az addigi 15 kilovoltos középfeszültségről 20 kilovoltosra tértek át. (1968-ban a Rákóczi utcai alállomást lebontották.) 1963-tól az üzemvezetőség ellátási területe több ízben változott. 1967-ben három nagykörzet-szerelőséget alakítottak ki Bonyhád, Szászvár, illetve Hidas központtal. Az üzemvezetőséget 1967. aug. 1-jei hatállyal kirendeltséggé szervezték át. Megszűntek a körzetszerelőségek, az addig vidéki központtal dolgozó szerelők is a bonyhádi kirendeltségen jelentkeztek naponta munkára, mely rendkívüli mértékű szakmunkás fluktuációt okozott. A munkavégzéshez összkerékhajtású, URH adó-vevővel ellátott, nyolc személy szállítására alkalmas GAZ típusú terepjáró-gépkocsit kaptak. A kirendeltség teljes létszáma ekkor 21 fő volt. A Széchenyi téren 1968-ban épült ÁFÉSZ-áruházhoz új transzformátort és 20 kilovoltos földkábelt építettek. Az 1970-es években jelentősen fejlesztették a gépjárműparkot. A motorkerékpárokat UAZ típusú gépkocsik váltották fel. A 10 évenként megkétszereződő áramfogyasztás, a Perczel-kert és a Fáy-lakótelep létrehozása szükségszerűen műszaki átalakításokat, új típusú transzformátorházak megépítését, megszakítók cseréjét, a vezetékek keresztmetszetének növelését igényelték. 1981-ben elsajátították a kisfeszültségű vezetékeknél a feszültség alatti munkavégzés technológiáját. 1984-től három évig a vállalat dolgozóiból álló, 14 tagú Vállalati Gazdasági Munkaközösség (VGMK) működött, melynek tagjai mellékállásos munkát – többnyire hálózatszerelést – végeztek. Bonyhád város ellátási biztonságának növelésére 1985-ben a 20 kilovoltos bonyhádi körvezetéket összekötötték a zombai gerincvezetékkel, így a város villamosenergia-ellátása két irányból történhet. A folyamatos áramellátás biztonságának további növelését szolgálta az alállomásból indított 20 kilovoltos két földkábel, a Fáy-lakótelep és a Kossuth L. utca irányába. Ezzel Bonyhád villamosenergia-ellátása négy ágra bővült, a transzformátorok száma elérte a 14-et. Az 1990-es évek elején kezdték meg a hangfrekvenciás vezérlésű technológia bevezetését a hőtárolós elektromos készülékek (bojler, elektromos fűtőtest) be- és kikapcsolására. 1991-ben a kirendeltség élére Genczler Józsefet nevezték ki. 1991. dec. 31-ével a vállalat részvénytársasággá alakult. 2000-ben a telephelyet eladták, 2002-ig visszabérelték, majd a telephelyen történő munkavégzést is beszüntették. (Steib György)

Delta együttes: 1965-ben, a Vörösmarty Mihály Járási Művelődési Házban Martin János által alapított beatzenekar. Az együttes tagjai kezdetben: Martin János (szólógitár, ének), Francsics László (basszusgitár), Szentiványi László (harmonika), Brauer János (dob). Többszöri tagcserék (Horváth Tibor – szaxofon, Várhegyi István – zongora, Havasi János – trombita) után alakult ki a tartós formáció: Martin János (szólógitár, ének), Sós Csaba (gitár), Schuler Zoltán (elektromos orgona), Venyercsán László

Balról: Schuler Zoltán, Martin János, Venyercsán László, id. Guzorán Ferenc, Sós Csaba

(basszusgitár), id. Guzorán Ferenc (dob). Technikai felszereléseik kezdetlegesek voltak. A próbákat a művelődési házban vagy valamelyikük otthonában tartották. 1968-ban a Cipőgyári Kultúrotthon fogadta be a zenekart, ahol jobb minőségű, Selmer-erősítőket biztosítottak számukra. Népszerűségük, közönségük megnőtt, vasárnapi táncos rendezvényeik telt házasok voltak. Az együttes vidéken is játszott, elsősorban a környező községekben, ahova velük tartott rajongóik egy része is. Néhány alkalommal versenyeken is felléptek, jelentősebb siker nélkül. Repertoárjukon az akkor divatos külföldi és hazai zeneszámok szerepeltek. Az együttes közel tízéves működése teret biztosított a fiatalok ismerkedésének, egyedi színfoltja volt Bonyhád társasági életének.
(Sós Csaba)

Demiány Ervin (*1882. nov. 24. Leibic, †1942. ápr. 16. Bonyhád): tanár. A késmárki gimnáziumban érettségizett, majd a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett magyar–német szakos középiskolai tanári oklevelet. Egyetemi tanulmányai költségét magánórák tartásával és színházi statisztálással teremtette elő. 1906-ban választotta tanárának a bonyhádi főgimnázium. Világháborús katonai szolgálata alatt az orosz fronton megsebesült. Rövid időre a kőszegi katonai középiskolához vezényelték oktatónak. Bonyhádi éveit a példamutató munkavégzés jellemezte. Tekintélyt parancsoló, határozott egyéniség volt. Tudományos felkészültségét, szakmai ismereteit a gimnázium 1907–08. évkönyvében közölt *Jelzős összetételek* c. tanulmányával igazolta. A gimnázium diák önképzőkörének munkáját tanár vezetőként segítette. Közmegbecsülést vívott ki iskolán kívüli feladatvállalásaival, közéleti tevékenységével. 1921-től néhány évig a bonyhádi mozi üzemvezetője volt. Két évtizeden át az evangélikus egyházmegye pénzügyeit intézte. 1938–42 között a gimnázium igazgatója. Baráti beszélgetés közben szívbénulás vetett véget életének. Husz Edittel kötött házasságából két lánya és egy fia született. [Kolta László] – (Steib György)

Dettre Gábor (*1918. okt. 24. Szeged, †1986. máj. 6. Kaposvár): orvos, a bonyhádi kórház igazgató főorvosa. Elévülhetetlen érdemeket szerzett a kezdeti időszak válságainak felszámolásában, a gyógyítási struktúra kiépítésében. Kórházépítő munkájáért, kiváló műtéti tevékenységéért Érdemes Orvos kitüntetésben részesült. 1944-ben szerzett orvosdoktori diplomát a Szegedi Tudományegyetemen. Ezt követően a helyi sebészeti klinikán dolgozott, 1951-től a debreceni Sebészeti Klinikán előbb tanársegéd, majd adjunktus. 1957-ben a Karcagi Városi Kórház sebész főorvosa lett, 1959-től a Bonyhádi Járási Tanács Kórháza osztályvezető főorvosa, 1960-tól 1970-ig egyben igazgatója is. Bonyhádról a Somogy Megyei Kórházhoz távozott, ahol osztályvezető fő-

orvos, megyei szakfőorvos lett. 1981-ben nyugdíjazták. Szarvas Katalinnal kötött első házasságából egy lánya, Dancza Erzsébettel kötött második házasságából egy lánya és egy fia született. (Steib György)

Dévényi Ferencné, sz. Milosev Ilona (*1942. nov. 12. Szegvár): tanár. Általános iskolai tanulmányait Mucsiban kezdte, majd Bonyhádon fejezte be. A helyi gimnáziumban tett érettségi vizsgát (1961) követően egy tanévet dolgozott az aparhanti általános iskolában mint képesítés nélküli nevelő. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán folytatta tanulmányait, ahol 1967-ben történelem szakos középiskolai tanári és tudományos szocializmus szakos előadói képesítést, majd 1970-ben magyar nyelv- és irodalom szakos középiskolai tanári diplomát szerzett. Gyakorlóévét (1966–67) a bonyhádi II. Sz. Általános Iskolában töltötte, ahol 1967-ben beosztott tanárként alkalmazták. Pályafutását 1972-ben a gimnáziumban folytatta. 1986-tól 1991-ig, majd 1999-től 2005-ig igazgatóhelyettes. Egy tanéven át (1991–92) az iskola megbízott igazgatója, ekkor kezdték meg – Tolna megyében elsőként – a hatosztályos képzés szervezését. Vezetői beosztása mellett történelmet tanított, egyben a történelem-munkaközösség vezetője volt. 2006-ban vonult nyugdíjba. Középiskolás korában és egyetemi évei alatt aktív kosárlabdázó volt. Tevékenységét Kiváló Munkáért díjjal (1981) és Arany Katedra emlékplakettel (2000) ismerték el. Tanítványai szavazása alapján 1990-ben „Diákokért" emlékérmet kapott. 2005-ben elnyerte az iskola emlékplakettjét, mint *„aki önzetlenségével, a környezetére való odafigyeléssel, helytállásával és hivatásszeretetével kivívta munkatársai megbecsülését, és a 2004–2005-ös tanévben elnyerte az év tanára címet"*. Dévényi Ferenccel kötött házasságából egy lánya és egy fia született. (Steib György)

„Dicker Baum" (vastag fa): a Bonyhádon élő német lakosság sajátos, sváb nyelvhasználatában „tickë pääm"-nek nevezett hatalmas hársfa a Perczel Mór utcában állt, a jelenlegi 33. sz. ház kapubejárója mellett. Az a legenda járta, hogy amikor Perczel Mórt a szabadságharc leverését követően üldözték, ezen a fán bújt el üldözői elől. Törzse annyira kikorhadt, hogy három „lábon" állt és a gyerekek át tudtak bújni a nyílásokon. Az 1970-es évek közepe táján vágták ki. Volt még egy hasonló elnevezés Bonyhádon. A Rákóczi utca végében állt egy ősrégi, „vastag fák"-nak nevezett, 7-8 tagból álló nyárfasor, melyet a lakosság földrajzi tájékozódási pontnak használt: Jetzt gehe ich zu der Wiese, die neben den dicken Bäumen liegt. Az itt élők nyelvjárásában: Etz ké' ich zur Wiesë o' të tickë Pääm. (Most elmegyek a vastag fák melletti rétre.) A fasort az 1950-es években vágták ki.

A Perczel Mór utcai „vastag fa" 1910 körül
(Steib György)

Dióssy Jánosné sz. Tarcsay Mária Éva (*1933. febr. 13. Simonmajor-Kajmád, †1999. aug. 9. Bonyhád): tanár. Elemi iskolai tanulmányait Kajmádpusztán végezte, majd – a család Szekszárdra költözését követően – a szekszárdi Polgári Leányiskolában tanult tovább, 1943–44-ben. 1945–46-ban magántanuló volt. 1947-ben a bonyhádi gimnázium diákja lett, ahol 1951-ben érettségizett. Három hónapig segédmunkásként dolgozott a Bonyhádi Zománcműveknél. A győrei Állami Általános Iskolában letöltött egyéves

tanítójelölti szakmai gyakorlat után – különbözeti vizsga letételével – 1952-ben általános iskolai tanító oklevelet vehetett át a Dombóvári Állami Tanítóképzőben. Három évig a cikói Állami Általános Iskolában dolgozott nevelőként. 1955-től áthelyezéssel a mázai Állami Általános Iskolában, 1956-tól pedig a bonyhádi Vörösmarty Mihály Általános Iskolában dolgozott tanárként, 1986-tól vezetőpedagógusként. A Pécsi Állami Pedagógiai Főiskolán 1956-ban szerzett okleveles magyar szakos általános iskolai tanár címet. A Vörösmarty iskolából ment nyugdíjba 1988-ban. Elismerései: Miniszteri Dicséret (1976), Kiváló Munkáért kitüntetés (1979), Kiváló Úttörővezető (1983), Pedagógus Szolgálati Emlékérem (1988), Babits Mihály-emlékplakett (1988), Merész Konrád-díj (1998). Dióssy Jánossal kötött házasságából két fia született.

(Kirchné Máté Réka)

díszpolgárok: 1926: Bethlen István, Virág Ferenc; 1935: Perczel Béla IV. (nem fogadta el); 1970: Ivan Szergejevics Babin; 1982: Illyés Gyula; 1984: Daradics Ferenc, Békés Ferenc; 1987: Kolta László, Ettig László.

disszidálás: a kommunista uralom idején elterjedt fogalom, mellyel az ország engedély nélküli elhagyását minősítették. Az 1956-os forradalom leverését követően vált közismertté az emberek tömeges kivándorlásával. Bonyhád egyik szervezőközpontja volt a forradalmat követő disszidálási hullámnak: rendszeres autóbuszjáratok indultak az osztrák határhoz. Ebben az időben 100 zsidó család menekült el, ezzel megszűnt a mintegy 200 éves bonyhádi zsidó közösség. A forradalomban vezető szerepet betöltött személyek (Schlichtherle László, Botta Rudolf, Tóth Zoltán) az üldözés, a megtorlás elől menekültek külföldre. A két bonyhádi középiskolából mintegy 45 tanuló hagyta el az országot, iskolai anyakönyvükbe az „*Önkényesen távozott*” bejegyzés került. A szervezőket és a sofőröket „*csoportos tiltott határátlépés előmozdítása*” minősítéssel ítélte el a bíróság.

(Steib György)

Dobler István (*1923. ápr. 1. Vaskút, †1975. szept. 2. Pécs): csizmadia, a cipőgyár igazgatója, államosítás utáni korszakának meghatározó személyisége. Édesapja cipész volt, így az elemi iskola befejeztével szülei csizmadia tanoncnak adták Bajára. Segédként dolgozott 1940-től Bényi László bajai cipőkészítő üzemében, ahol elsajátította a manuális cipőgyártás fortélyait. Leventeként 1944 őszén behívták munkaszolgálatra. Szovjet hadifogságba került, ahonnan 1946 augusztusában tért haza. A háború utáni első években alkalmi munkákból élt, 1947-ben cipész mestervizsgát tett, majd 1950-ben a Cipőipari Egyesülés műszaki vezetője lett Baján. 1951. márc. 5-én állt munkába a Bonyhádi Cipőgyárban. A ranglétrát bejárva volt csoportvezető, művezető, meovezető, főművezető, főmérnök. Ez idő alatt a nagyüzemi cipőgyártásban széles

Az alispán bonyhádi diszpolgársága

Előző számunkban megirtuk, hogy Bonyhád képviselőtestülete diszpolgárává választotta dr Perczel Béla alispánt, akihez a szeretet és hála sok-sok szála füzi Bonyhádot. Dr Perczel alispán az erről szóló hir vétele után tudatta az előljárósággal, hogy bármily kitüntetőnek tartja is a község képviselőtestületének az elhatározását, mégis sajnálattal kell közölni, hogy a választás eredményének elfogadását elvi természetü okok nem teszik lehetővé, mert az a meggyőződése, hogy mint a községek felügyeleti hatóságának ilyen természetü megtisztelteltetések elől ki kell térnie.

Bonyhádon a legnagyobb sajnálkozással vették tudomásul az elhatározást, amelyre vonatkozóan dr Perczel Béla alispán nekünk a következőket mondotta:

— Nem tagadhatom, hogy engem Bonyhádhoz erősebb és szeretetteljesebb szálak füznek, mint az ország bármely más helyéhez, hiszen ott töltöttem életem legnagyobb részét, ott van az ősi házam, ahová annak idején visszavonulni szándékozom, ismerem az egész község minden lakosát, azonban mindezek a körülmények sem teszik lehetővé, hogy elvi álláspontomon változtathassak és Bonyháddal ebben a tekintetben kivételt tehessek.

—

Tolnamegyei Újság, 1936. jan. 1.

(Steib György)

körű szakmai tapasztalatokat szerzett. Kiváló vezetői adottságai és szakmai ismeretei alapján 1960. ápr. 25-én kinevezték a Bonyhádi Cipőgyár igazgatójának. Munkája mellett folyamatosan fejlesztette tudását. 1952-ben szaktechnikusi képesítést szerzett a Könnyűipari Minisztérium 6 hónapos Műszaki és Gazdasági Káderképző Iskolájának Cipő- és Műszaki Tagozatán. 1964-ben ipari közgazdasági technikusi oklevéllel ismerték el a Budapesti Műszaki Egyetemen szervezett üzemgazdasági továbbképző tanfolyam gépipari tagozatának elvégzését. Irányítása alatt a gyár kapacitása, technikai és technológiai színvonala rendkívüli fejlődésen ment keresztül. A cipőgyár Bonyhád legnagyobb foglalkoztatója volt, 1975-ben dolgozói létszáma meghaladta az 1800 főt, az export részaránya elérte a 60%-ot. Dobler István emberséges, de szigorú és következetes vezető volt. Szerette az embereket és viszont is szerették, mert vezetőként is közvetlen, megértő és segítőkész tudott maradni. Munkáját számos szakmai és állami kitüntetéssel ismerték el, melyek közül a Munka Érdemrend arany fokozata a legjelentősebb. A hazai és a nemzetközi cipőiparban elismert szaktekintélynek számított. Sikeres pályájának 52 éves korában tragikus autóbaleset vetett véget. Liebhauser Margittal kötött házasságából három fia született. (Sós Csaba)

Dobogó Természetjáró és Hegymászó Egyesület: turista és hegymászó barátok alakították 2013-ban. Célja a szabadidő- és alpin sportok népszerűsítése, a természet megszerettetése. A nevükben szereplő „Dobogó" a Kelet-Mecsek 594 méteres magaslatára utal, mely a Mecsekhez és a tolnai tájhoz való kötődést fejezi ki. Elnökül Bischof Tamást választották. Az egyesület fő tevékenységei: teljesítménytúrák, túraversenyek, nyílt túrák, hegymászás (pl. Monte Rosa, Mont Blanc), magashegyi túrák szervezése; turistautak jelfestése a Völgységben és a Geresdi-dombságon; országos teljesítménytúrák rendezése (kuglófkereső túra, magyar királyok nyomában, Tolna-teljesítménytúra); „Mozdulj Bonyhád!" programsorozat rendezése; erdőtakarítás, szemétszedő túrák („TeSzedd!" mozgalom); térképkészítés és -fejlesztés; hagyományok ápolása, helyi értékek megismertetése (Perczel Mór-emléktúra, tolnai tájakon túrázók kalandtúrája, tolnai tarisznyások környezetismereti versenye). A túrákra való felkészüléshez falmászó edzéslehetőséget biztosítanak. Tagjaik száma 45 fő körüli, a nyílt programokon egyesületen kívüli tagok is részt vehetnek. (Steib György)

Domokos Sándor (*1946. jan. 20. Kisdorog): molnár, vállalkozó. Általános iskolai tanulmányait Kisdorogon végezte, majd a dombóvári Gőgös Ignác Gimnáziumban érettségizett 1964-ben. Első munkahelyén, a kisdorogi Március 15. Mezőgazdasági Termelőszövetkezetben különféle munkákat végzett, társadalmi tevékenységben az MSZMP községi párttitkára, községi és megyei tanácstag. Tanfolyamokon (méregkezelői, tűzrendészeti, munkavédelmi) képezte magát. 1974-től az MSZMP Bonyhád Városi Pártbizottság mezőgazdasággal foglalkozó munkatársa volt. 1987-ben a Tolna Megyei Gabonaforgalmi és Malomipari Vállalat Bonyhádi Körzeti Üzemének a vezetőjévé nevezték ki. 1991-ben molnár szakképzettséget szerzett a székesfehérvári Vántus Károly Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézetben. 1992-ben elvégezte a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara által szervezett felső szintű gazdasági vezető továbbképző tanfolyamot. 1993. jún. 1-jétől 2015. dec. 31-éig, az üzem privatizációjával létrejött GA-BO Élelmiszeripari és Kereskedelmi Kft. ügyvezetője. Szenvedélye a sport. 1960-tól a Dombóvári Spartacus Sportkör igazolt labdarúgója, 1964-től a Kisdorogi MEDOSZ SE játékosa, majd a Bonyhádi Vasas Sportkör edzője, 1990-től 1994-ig Bony-

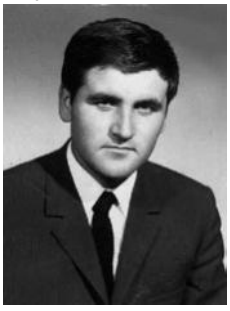

hád város sportkörének (BMSC) elnöke. Anyagi támogatásban részesítette a Focisuli Alapítványt, 2002-től évente jelentős összeggel segíti a helyi kórház ápolóinak jutalmazását. Társadalmi tevékenységéért többször részesült elismerésben. Kiváló Sportoló és Kiváló Dolgozó kitüntetések tulajdonosa.
(Steib György)

Dózsa Népe Mezőgazdasági Termelőszövetkezet: a második világháború után elsőként megalakuló bonyhádi mezőgazdasági termelőszövetkezet. Szervezését 1948 őszén kezdték meg, az alakuló közgyűlést 1949. márc. 4-én tartották, központjukat az Istvánmajorban rendezték be. Besorolása: III. típusú termelőszövetkezeti csoport (tszcs) volt. Märcz János és Konrád bonyhádbörzsönyi, valamint Weber Kálmán bonyhádi földbirtokos elkobzott vagyonából 457 kh szántót, 30 kh rétet, 2 kh legelőt, 10 kh kertet, 776 négyszögöl szőlőt, 8 kh terméketlen területet utalt ki részükre a Földalap. Tulajdonukba került 261 gyümölcsfa, egy 9000 fából álló faiskola és mintegy 90 kh vízfelületű halastó. Az 53 alapító tag 179 kh földet, 20 tehenet, 4 pár lovat és egy pár ökröt vitt be a közös gazdaságba. Megkapták az 1949 júliusában felszámolt Istvánmajori Földművesszövetkezet vagyonát is Weber Kálmán volt kastélyával, melyet irodának és kultúrhelyiségnek rendeztek be. A szövetkezet elnökéül Bogos Domokost választották. Kezdetben sem szakképzett mezőgazdászuk, sem könyvelőjük nem volt. Mintegy 100 ezer forintnyi indulótőkét kaptak az Istvánmajori Földművesszövetkezettől, ahol kezdetben a könyvelésüket is elvégezték. Az 1948 őszén még magángazdálkodóként elvetett kalászosokat már közös gazdaságként aratták le. A szántóterületek megmunkálását részben saját traktorral, részben a gépállomás segítségével végezték. Első zárszámadásukat 1949 novemberében tartották. 1950-ben a tavaszi munkákat már 127 taggal kezdhették meg, jún. 13-án besorolásukat önálló termelőszövetkezetre (tsz) változtatták. 1951-ben Dombi Sándor személyében új elnököt választottak. Okt. 8-án szovjet mezőgazdasági küldöttséget fogadtak. A szövetkezet életét a tervutasításos rendszer és a kötelező beszolgáltatás szabták meg, mindkettő súlyos teherként nehezedett gazdálkodásukra. 1951-ben kényszerűen elaprózva – a gyümölcsön kívül – 27 féle növény termesztésével foglalkoztak. A tsz 20 holdas kertészetében konyhakerti növényeket termesztettek, 10 holdon téli almát és körtét termeltek. A Völgységi-patak mentén 4 holdas öntözéses rendszert létesítettek, melyet fokozatosan 13 holdra fejlesztettek. Utasításra nagy előkészülettel és költségráfordítással gumipitypang- (más elnevezéssel gyermekláncfű, vagy kokszagiz), valamint gyapottermesztési kísérletbe fogtak. Lakossági szolgáltatásként rönkvágó gatter fűrészt üzemeltettek, vámdarálást folytattak. A kezdeti gazdasági sikerek általi bizakodó hangulat 1951-től elkeseredetté, zúgolódóvá vált. A jövedelmek csökkenése, illetve a székelyek, a német ajkúak és az orosházi telepesek közti feszültség miatt sokan elhagyták a szövetkezetet, melyet a gyenge tsz-ek közé minősítettek. 1953-ban kormányzati intézkedéssel enyhítették a mezőgazdaságra nehezedő terheket. 1954-ben Bogos Domokost visszavezényelték, hogy az „elhanyagolt" állapotokat rendbe tegye. Megállt az elvándorlás, a 105 főre csökkent létszám 155-re emelkedett. Az év jó termést hozott, növekedett az állatállomány és a kereset. Az új tagok földet is vittek magukkal, így nőtt a földterületük. A szövetkezetnek 1800 hold földje, saját gyümölcs- és zöldségboltja, jól jövedelmező halastava, kertészete, méhészete, állatállománya volt. 1956 forradalmának hatása nem kerülte el a szövetkezetet sem. Forradalmi bizottságot alapítottak, mely felfüggesztette a vezetőséget és eltörölte az alapszabályt. Az 1957. jan. 12-ei közgyűlésen a gazdasági eredmények elmaradásának okaként a tsz túlzott nagyságát jelölték meg, ezért a börzsönyi rész (a tsz egyik majorja, összesen 563 kh) leválasztása mellett döntöttek, ahol Vörösmarty Mgtsz néven új szövetkezetet alapítottak. Az Istvánmajorban a gazdálkodás megfogyatkozott – 95 fős – létszámmal és földterülettel, új vezetőséggel és elnökkel (Németh József, később Simon Ferenc) folyt tovább. Nevüket Istvánmajori Mező- és Tógazdaság Termelőszövetkezetre változtatták, de 1957. dec. 12-én visszavették eredeti nevüket. Nagy erőfeszítést tettek adósságállományuk visszafizetésére, a meg-megújuló viszálykodás leküzdésére. 1957. máj. 18-án a volt Spiesz-féle vendéglőben (Széchenyi

tér) halászcsárdát nyitottak. 1958-ban orvosi rendelőt (Torondi József doktor hetente egyszer rendelt), 1962-ben 150 személyes üzemi konyhát, majd könyvtárat, fürdőt létesítettek. 1958-ban keltetőgépet vásároltak víziszárnyasokhoz. 1959 kezdetén 95 tagjuk 920 kh szántó, 90 kh halastó, 74 kh gyümölcsös, 13 kh szőlő, 10 kh zöldséges művelésével, 78 fejőstehén, 127 növendék marha, 45 anyakoca, 235 süldő, 110 hízó, 400 liba gondozásával foglalkozott. Az 1959-ben idelátogató Illyés Gyula és Dobozy Imre Kossuth-díjas írók elismeréssel tudósítottak benyomásaikról. 1961-ben zöldségárusító boltot nyitottak a Sztálin (ma Szabadság) tér 5. sz. alatt. Ez időben Takács Zoltán az agronómusuk. A fellendülés 1962-ig tartott. Addigra a szövetkezet 1954. évi egymillió forintos alapvagyona 9 millióra gyarapodott, a tagok száma 132-re nőtt, földterülete 1500 holdat tett ki. A ledolgozott munkaegységekre rendszeresen előleget fizettek. 1963-tól gazdálkodásuk hanyatlásnak indult. A gyenge terméseredmények, a kézi munkaerő- és szakemberhiány, a munkamorál hanyatlása, a rossz gazdálkodás miatt a gondok súlyosbodtak, melyek végül a Dózsa Népe Mezőgazdasági Termelőszövetkezet megszűnéséhez, 1967. január elején a Petőfi Mezőgazdasági Termelőszövetkezettel való egyesüléshez vezettek. (Steib György)

Draksics János Márk (*[?], †1750. máj. 1. Bonyhád): római katolikus pap, a bonyhádi egyházközség első plébánosa. Az egykori győri teológushallgató a teveli plébánia élére került. 1727-ben nevezték ki bonyhádi plébánosnak, egyben az alsó-tolnai esperesi tisztséget is betöltötte. Az őt ért különböző támadások és üldöztetések miatt 1734-ben elhagyta a plébániát, és áthelyeztette magát Fejér megyébe, ahol visszavonultan élt. 1740-ben Szekcsőn alkalmazták adminisztrátorként, innen két év múlva elűzték, majd különböző helyeken tűnt fel, végül Bonyhádon állapodott meg, ahol 58 évesen véget vetett életének. Másnap a régi templomban temették el. (Steib György)

Egyed Antal (*1779. jún. 13. Székesfehérvár, †1862. aug. 27. Dunaföldvár): római katolikus pap, költő, műfordító, szociográfus. Általános- és középiskolai tanulmányait

Székesfehérváron végezte, majd 1799-től Pécsen bölcseletet hallgatott. 1801-ben kezdte papi tanulmányait a pécsi papneveldében, 1803. márc. 10-én szentelték pappá. Szabadidejét irodalmi búvárkodásra fordította. Költői hajlama már középiskolás korában jelentkezett, ahol tanára, Virág Benedek vette pártfogásába. Papnövendék, amikor első nyomtatott költeménye napvilágot lát. Papi szolgálatát Dunaföldváron kezdte, majd Bükkösdön (1804), Bátaszéken (1806) és Závodon (1807) lett káplán, ahol megtanult németül. Rövid ideig Pécsen szentszéki jegyző, 1808-tól Kocsolán lelkész, itt franciául tanul. Tibullus és Horatius ódáit fordítja. 1813 szeptemberében helyezték Bonyhádra plébánosnak. A nagy műveltségű pap itt ismerkedett meg 1820-ban Vörösmarty Mihállyal, aki a Perczel-fiúk házitanítója volt Börzsönyben. Hamarosan irodalmi társaság alakult a bonyhádi katolikus plébánián Egyed Antal plébános, Teslér László káplán, a Pécsen élő irodalomkedvelő pap, Klivényi Jakab és a költő Vörösmarty részvételével. *„E három pap lett Vörösmarty társasága, közönsége, barátja, bírálója, versenytársa, kikre mindig hálásan emlékezett. Körükben találta magát legjobban, könyvtárukból tanulta ismerni az újabb s régibb magyar irodalmat, általuk ismerkedett meg a külföldi költőkkel, tőlük vett ösztönt költői pályafutása folytatására, s mert nevezetes költőt jósoltak belőle, önbizalomra ébredt félénk géniusza”* – írta e fontos kapcsolatról Gyulai Pál irodalomtörténész. Ezen irodalmi kör legidősebb tagja Egyed Antal volt, kiben Vörösmarty egyszerre tisztelte atyai segítőjét és irodalmi pályatársát. Egyed Bonyhádon gazdag könyvtárral rendelkezett, előfizetője és munkatársa volt a *Tudományos Gyűjtemény* c. kiadványnak. Perczel Mór emlékirataiban így tiszteleg emléke előtt: *„Mint gyermek tanultam meg őt tisztelni. Igen derék hazafi, szelíd természetű főpap.”* Egyed 1822 márciusában Paksra távozott. Vörösmarty verses leveleket írt barátjá-

nak, ki verssel válaszolt: *„(…) Nem hallván lantom' Bonyhádban zengeni többé, / A' Duna' partjához Paksra repülve jöve (…) / Első vagy Te, Vörösmartym ki utánnam eredve, / Lágy Alagyáiddal* [elégiáiddal] *tiszteletemre jövél (…)"*. Egyed Antal irodalmi munkásságán túl kiemelkedő jelentőségű szociográfiai tevékenysége. 1823-ban a *Tudományos Gyűjtemény*ben jelent meg *Bonyhád Mező-városnak rövid leírása* c. munkája, melyet 1828-ban Tolna vármegye, 1829-ben Paks, 1832-ben Dunaföldvár leírásának elkészítése követett. Nagyszabású feldolgozást tervezett Tolna vármegyéről. Egy 22 kérdésből álló felmérő ívet szerkesztett, melyben rákérdezett a településtörténetre, a népességre, a gazdasági és kulturális életre, a népszokásokra. Ennek eredményeként 61 helység – köztük Bonyhád – adatai állnak rendelkezésünkre. Munkássága a hazai szociográfia kezdetét jelentette. Pakson kezdett olaszul tanulni. Ovidius levelei 1823-ban, keservei 1826-ban láttak napvilágot tolmácsolásában. Fordításaihoz gondos filológiai jegyzeteket fűzött. 1829 szeptemberében Dunaföldvárra helyezték, kerületi esperes tisztséggel bízták meg. Részt vett a város közéletében, foglalkoztatta az iskolai oktatás kérdésköre, fordított, elégiákat és egyházi himnuszokat írt. 1831-ben Pesten jelent meg *Elégiák levelekben* c. műve. 1832-ben a pécsi püspök Koppánymonostor apátja címet adományozott számára. 1833. nov. 15-én a Magyar Tudományos Akadémia beválasztotta levelező tagjai sorába. Sorra jelentek meg fordításai: *Egyházi hymnusok a római breviariumból* (Pest, 1835), *Ovidius pontusi elegiái* (Pest, 1839), *Albius Tibullus elegiái* (Buda, 1845); és versei: *Kis énekes könyv, híveim számára* (Pest, 1834), *Gyászbeszéd, melyet Első Ferencznek, ausztriai császár és apostoli magyar király … halálára mondott harmadik hónak 28. napján* (Székesfehérvár, 1835), *Megváltó* (Esztergom, 1836), *Egyed Antal elegiái* (Pest, 1848). Számos műve kéziratban maradt. Minden nap dolgozott, verseit palatáblára írta. 1848-ban szívvel-lélekkel a forradalom és szabadságharc mellé állt. 1862. aug. 22-éről 23-ára virradó éjszaka a parókián rablótámadás érte, sérüléseibe 27-én belehalt. Végrendeletében általános örökösének a dunaföldvári templomot nevezte meg. Könyveit egy Földváron alapítandó könyvtár létesítésére hagyományozta. 1988-tól utca viseli a nevét Bonyhádon. (Fotó: Kirchné Máté Réka) (Sós Csaba)

Egyensúly elnevezésű térplasztika: a Kossuth Lajos és a Bajcsy-Zsilinszky Endre utca elágazásánál kialakított parkban álló, tölgyfából készült kompozíció. Alkotója Bertalan Sándor helyi szobrászművész. A geometriai testekből kialakított formációt Aknai Tamás, a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem rektor-helyettese avatta 1988 októberében.

(Fotó: Kirchné Máté Réka)(Dudás Olga)

Eibach Kornél (*1882. jún. 26. Ozora, †1934. febr. 8. Bonyhád): gyógyszerész, bankigazgató. Gyógyszerész családba született. Folytatta nagyapja és apja szakmáját, de magasabb képzettséggel: 1907-ben gyógyszerész doktorrá avatták. Rövid ideig a Pázmány Péter Tudományegyetem Vegytani Intézetében tanársegéd, majd áttelepült Bonyhádra, hogy átvegye édesapja Aranysas Gyógyszertárának a vezetését. Vállalkozó szellemű és politikai ambícióval megáldott egyéniség volt. Fiatalkorában több tanulmánya és szakcikke megjelent gyógyszerészeti szaklapokban. Az 1910-es évek elején részvényeivel betársult a Bonyhádvidéki Takarék és Gazdasági Bank Rt. alapításába, 1914. ápr. 13-ától a bank vezérigazgatója. A

Tanácsköztársaság idején (1919) a bonyhádi Ipari Termelési Tanács elnöke. 1922-ben kormánypárti programmal országgyűlési képviselőjelöltként indult a bonyhádi választókerületben – sikertelenül. Több mint húsz éven át tagja volt Bonyhád nagyközség képviselő-testületének (a legfőbb adófizetők, a virilisták közé tartozott), több éven át képviselte Bonyhádot Tolna Vármegye Törvényhatósági Bizottságában. Az Önkéntes Tűzoltó Egylet parancsnoka, a villanytelep egyik alapítója, a Bonyhádi Ifjúsági Önképző Kör elnöke volt. Halálakor a nagyközség képviselő-testülete gyászgyűlésen emlékezett meg a közügyek érdekében kifejtett tevékenységeiről. 1934-től 1946-ig nevét viselte a mai Budai Nagy Antal utca. Sírja a Kálvária-hegyen található. Házastársa Boór Aranka volt. (Fotó: Kirchné Máté Réka) [Kolta László] – (Steib György)

Eisner János [utóneve héberül Cvi] (*1907. febr. 11. Bonyhád, †1972. jan. 26. Tel-Aviv): kereskedő, helytörténetíró. Négy elemi iskoláját a bonyhádi neológ zsidó iskolában járta, a helyi gimnáziumban érettségizett 1925-ben, majd Prágában felsőfokú kereskedelmi végzettséget szerzett. Ezt követően Bonyhádon az apja cégében dolgozott. 1937-től önálló közvetítőirodát nyitott, főleg az ásványolaj- és a szénkereskedelem szervezésére, lebonyolítására. Mellette biztosítási ügynökségek helyi megbízottja volt. A néhány év múlva bevezetett zsidótörvények korlátozták üzleti vállalkozói tevékenységét. A holokauszt előtt a bonyhádi neológ hitközség utolsó elnöke volt. Munkaszolgálatát 1941-től a keleti fronton töltötte. A háború után hazatért Bonyhádra, ismét elnöke lett a neológ hitközségnek. Kezdeményezője volt a neológ zsidó temetőben történő holokauszt emlékmű felállításának, avatásakor beszédet mondott. 1949 táján Budapestre költözött. 1957 márciusában legálisan elhagyta Magyarországot. Izraelben (Tel-Aviv) telepedett le, az Israel Aircraft Industries alkalmazottjaként dolgozott. Értékes helytörténeti kutatásokat végzett, elsőként dolgozta fel a bonyhádi zsidóság történetét. A helyi dokumentumok gazdag tényanyagát az országos levéltárak adataival egészítette ki. Monográfiája 1965-ben magyar nyelven jelent meg Tel-Avivban, *A bonyhádi zsidók története* címmel. Basch Líviával kötött házasságából egy fia és egy lánya született. Családja a holokauszt áldozatává vált. Második felesége Schwartz Ilona Valéria volt. (Steib György)

Elmauer József (*1956. aug. 25. Bonyhád): zenetanár, a zeneiskola igazgatója. A Petőfi Sándor Gimnáziumban érettségizett 1974-ben, majd a Pécsi Zeneművészeti Szakközépiskola szakmai tagozatára járt, miközben előbb Hidason, majd a bonyhádi Vörösmarty Mihály Általános Iskolához tartozó zeneiskolában tanított képesítés nélkül. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Pécsi Tagozata zongora tanszakán szerzett tanári diplomát 1980-ban. Ez év szeptemberétől dolgozik a bonyhádi zeneiskolában, 1993–95 között igazgatóhelyettes volt, az intézmény szakmai önállósodása óta pedig igazgató. 2002-ben közoktatási vezető és pedagógus szakvizsgát tett a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Karán. Tanítványai közül többen választották a zenei pályát. Előadóként is jelen van Tolna megye zenei életében, rendszeresen fellép kulturális rendezvényeken, több ízben tartott szólóhangversenyt a megye különböző településein. Háromszor vett részt a zongoratanárok országos versenyén. Szólistaként és kóruskísérőként gyakran szerepelt külföldön (Olaszország, Franciaország, Németország, Belgium). Több éven át közreműködött zongoristaként a szekszárdi Magyarországi Német Színház (Deutsche Bühne Ungarn – DBU) előadásaiban. Zeneiskolai kollégáival rendszeres részt vesz kamaraze-

nélésben. 1984 óta Kakasdon él, ahol – egy ciklust kivéve – 1990 óta tagja a helyi képviselő-testületnek, ill. a Német Kisebbségi Önkormányzatnak, 2007 óta pedig kántori teendőket is ellát a katolikus templomban. Bonyhád Város Önkormányzata szakmai tevékenységét Merész Konrád-díjjal jutalmazta (2011). Karika Ágnessel kötött házasságából három fia és egy lánya született. (Fotó: Kirchné Máté Réka) (Kirchné Máté Réka)

Ema-Lion Bonyhádi Zománcáru Kft.: lásd **zománcgyár**

Emele Károly (*1878. nov. 13. Mittelsteine, †1951. okt. 3. Szekszárd): hivatásos katona. Katonai pályáját egy év önkéntes tevékenységgel kezdte Bécsben. 1896-ban Aradra helyezték a császári és királyi 33. gyalogezredhez. Itt érte a világháború kitörése. Zászlóaljával előbb Boszniába, majd Dalmáciába került, ahol századossá léptették elő, és századparancsnoki kinevezést nyert. Később az olasz fronton zászlóaljparancsnokként harcolt másfél évig. 1916. aug. 5-én megsebesült. Felépülése után Aradra helyezték, ahol a városhoz tartozó gyárak katonai vezetésével bízták meg. A 31. gyalogezreddel mint zászlóaljparancsnok Besszarábiában és az olasz fronton teljesített szolgálatot, de ismét megsebesült. A háborút követően Aradra tért vissza, majd a román megszálláskor átszökött Szegedre. Itt a tartalékos tiszti zászlóalj parancsnokaként vett részt a Nemzeti Hadsereg megszervezésében. A Tanácsköztársaság bukása után egy tiszti különítménnyel „rendcsinálás” céljából Tolnára vezényelték. Ezt követően Tamásiban felállította az első nemzeti ezred 3. zászlóalját, mellyel Salgótarjánba vonult, ahol átvette a csehektől a várost. 1920 áprilisában a zászlóaljjal Bonyhádra került, majd ugyanez év májusában átvette a dombóvári vadászzászlóalj parancsnokságát. E zászlóaljjal vonult be Pécsre, ahol 1922-ben alezredessé, 1923-ban ezredessé léptették elő. 1927-ben vonult nyugállományba és Bonyhádon telepedett le, ahol – mint a Bonyhádi Polgári Dal- és Zeneegyesület elnöke, az egyesület zenekarának és énekkarának karmestere, a Bonyhádi Polgári Kaszinóegylet elnöke – egyik vezető alakja lett a község társasági és kulturális életének. Elnöke volt továbbá az Országos Frontharcos Szövetség Völgységi Főcsoportjának. Főbb kitüntetései: III. o. Vaskorona Rend hadiékítménnyel, III. o. Katonai Érdemkereszt hadiékítménnyel, bronz Signum Laudis Érdemérem, Károly Csapatkereszt. Felesége Lehmann Ilona, házasságukból gyermek nem született, egy örökbefogadott gyermeket neveltek. (Steib György)

Emlékezés szobra: A Petőfi Sándor Evangélikus Gimnázium előkertjében található emlékművet az iskola alapításának 200. évfordulója alkalmából állíttatta a tantestület. Bertalan Sándor és Bertalan Tamás közös alkotását a 2006. máj. 20-án tartott ünnepség keretében leplezte le Ónodi Szabolcs, a gimnázium igazgatója és Harmati Béla evangélikus püspök. Avatóbeszédet Katz Sándor, a gimnázium pedagógusa

mondott. A gránitból és bronzból, szodalit mozaikberakással készült szobor napórát jelenít meg, számlapján a gimnázium stációi láthatók a sárszentlőrinci alapítástól, 1806-tól 1935-ig. A szobor hátoldalára az intézmény egykori jelentős tanáregyéniségei, illetve az élet különböző területein kimagasló eredményeket elért egykori diákok bronzplakettjei, Bertalan Tamás alkotásai kerülnek fel. Elsőként Lotz János nyelvész és Ordas Lajos püspök plakettje kapott helyet. A Bonyhádi Öregdiák Szövetség elnöksége tesz javaslatot arra, hogy kikről lenne érdemes megemlékezni ily módon. A szövetség májusi közgyűlésén minden évben 1-3 újabb plakettet avatnak, felolvassák a laudációkat és megkoszorúzzák a szobrot. A tanévnyitón a diákok is elhelyezik az emlékezés virágait. (Fotó: Kirchné Máté Réka)

(Kirchné Máté Réka)

Engeszer Mátyás (*1812. ápr. 17. Bonyhád, †1885. ápr. 19. Budapest): énektanár, karnagy, zeneszerző, a magyar egyházzene kimagasló alakja. Első zenetanára kántortanító apja volt, nyolcévesen már énekelt templomi kórusában. Tízéves korában a német anyanyelvű gyermeket Szekszárdra küldték „magyar szót tanulni”. Itt Schéner Ferenc neves kántor tanítványa lett, aki később segédkántorként maga mellé vette tehetséges diákját. Schéner ösztönzésére szülei a pécsi gimnáziumba íratták, ahol egyházzenei képzésben is részesült. A középiskolát befejezve Szekszárdon, Kurdon és Dombóváron segédkántori, 1835-től Kalocsán kántori szolgálatot teljesített. 1836-ban Pestre költözött, a Szent Rókus Kórház kápolnájának lett az orgonistája, a Festetich és a Zichy család házitanítóként foglalkoztatta. A kitűnően képzett, jó pedagógiai képességgel megáldott fiatalember Pest egyik legkeresettebb magántanára lett. 1840-ben megismerte a hazalátogató Liszt Ferencet és a támogatásával alapított hangászegyleti énekiskolának, a későbbi Nemzeti Zenedének lett énektanára. Kezdetben az alsóbb énekosztályokat, 1856-tól a felsőbb énekosztályokat tanította. 1876-tól a zeneelmélet, összhangzattan és zeneszerzés tárgyakat is ő oktatta. 1844-ben a Belvárosi Főplébániatemplom magyar kántora lett. 1858-tól az orgonista feladatkörével is megbízták, majd 1871-től egy személyben lett a főváros legnagyobb templomának karnagya, orgonistája és kántora. Liszt Ferenccel kötött barátsága 1856-ban mélyült el, amikor megszervezte a belvárosi templomban az *Esztergomi mise* pesti bemutatóját, és értékes kritikát közölt a miséről a *Pester Lloyd* c. lapban. A következő években a belvárosi plébánián megszálló Liszt Ferenc rendszeres vendége és barátja lett az Engeszer családnak. 1870-ben Engeszer Mátyás második felesége, Marsch Katalin Liszt Egylet néven női kart alapított. Az együttest Engeszer vezette, aki 1873-ban férfi Liszt Egyletet szervezett. A két énekkart 1875-ben egyesítették. A Budapesti Liszt Egylet Liszt vokális zenéjének legjelentősebb előadója lett a fővárosban; a templomban Liszt miséit és motettáit, a Vigadóban oratóriumait és világi kórusműveit szólaltatták meg. Több előadásukat Liszt vezényelte. Engeszer bár száznál is több művet komponált, jelenleg 57 művét ismerjük. Férfikari rekviemjét a huszadik század közepéig rendszeresen énekelték, több motettája felhangzott Budapest templomaiban. Énekkari- és zongoradarabjait, valamint dalait többnyire tanítványai számára komponálta, és az iskolai előadásokon hangzottak el. A magyar főváros egyik legtekintélyesebb muzsikusa volt. Jelen volt a Nemzeti Zenede megalapításánál, tagja volt a Zeneakadémia alapító bizottságának, az egyházzenei ösztöndíj bizottságnak. Gyakorlati feladatokat is vállalt: a zenedében könyvtárosi szolgálatot látott el, az Országos Daláregyesületben a titkári hivatalt vállalta, és megszilárdította az eladósodott egyesület anyagi helyzetét. Szülővárosához szeretetteljes ragaszkodás fűzte. Többször hazalátogatott, támogatta a Bonyhádi Dalárdát, amelyet *„édes gyermekének”* tekintett. Első feleségétől, Nachtigall Teréztől négy lánya és két fia született. (Steib György)

építőipari szövetkezet: építőipari és szakipari tevékenységet végző, tagjai tulajdonában lévő vállalkozás. A bonyhádi szövetkezet 1951. jún. 17-én alakult. Működését aug. 1-jén kezdte meg 12 fővel, Bonyhádi Építő-Szerelő Kisipari Termelőszövetkezet néven Weiszenburger János volt asztalosműhelyében és környezetében (Perczel M. u. 5.), festő-mázoló-, asztalos- és ácsrészleggel. Az üzletrészüket a tagok 300-300 Ft-ért vásárolták meg, a befizetésekből összegyűlt 2000 Ft (plusz 10 ezer forint hitel) képezte induláskori pénzvagyonukat. Az igazgatóság (később elnökség) elnökének Lőbl András asztalost, tagjainak Gugán Lajos és Pfeifer János festőket választották, akik Pfeifer Jánost tették meg ügyvezetőnek. Aug. 27-én alkalmazták a főkönyvelői feladatok elvégzésére Siklósi Tamást, akit 1960-ban Szarvady Egon, 1981-ben Lékay Ernőné, 1992-ben Erős Zoltánné követett. A tagoknak gépeiket, szerszámaikat és anyagkészletüket be kellett vinni a szövetkezetbe, közösen kialkudott értéküket – amennyiben a pénzügyi helyzetük lehetővé tette – négyéves részletben fizették ki számukra. Szeptemberben kőműves-, bognár- és kovácsrészleggel bővültek, ezzel létszámuk 21 főre, év végére 28-ra nőtt, ezért az igazgatóságot kiegészítették Becker Ádám kőművessel. Első évi termelésük 367.305 Ft, nyereségük 100.381 Ft volt. 1952. ápr. 16-án az elnökség Pfeifer Jánost választotta meg a szövetkezet elnökének. Közgyűlési határozattal nevüket – a tevékenységükre jobban utaló – Bonyhádi Épületkarbantartó Kisipari Termelőszövetkezetre változtatták, mely a KISZÖV rendelkezésére 1954. jan. 1-jétől Bonyhádi Építőipari Kisipari Termelőszövetkezet elnevezésre módosult. Az elnök személye gyakran változott. Pfeifer János 1955 októberéig vezette a szövetkezetet, ettől kezdve a megbízott, majd 1957. szept. 9-én a megválasztott elnök Gugán Lajos lett, akinek 1960. nov. 1-jei kilépésétől ideiglenesen Pfeifer látta el a feladatot. 1961 áprilisától 1962. júl. 15-éig Györgyös István, 1962 szeptemberétől Elter István, 1964. nov. 4-étől Becker Ádám, 1965. júl. 27-étől Turi Ferenc, 1967. jan. 1-jétől Nagy István, 1977 júliusától Rittinger Antal, 1978 nyarától Samu Lajos volt a szövetkezet elnöke. 1990 januárjától Baranyai Andrásné elnökhelyettes, Erőss István műszaki vezető és Lékay Ernőné főkönyvelő együtt vezették a szövetkezetet, majd 1990 nyarán Baranyai Andrást választották meg elnöknek. Az építőipari szövetkezet arculatát meghatározó építőrészleg (Becker Ádám, Heincz Fülöp, Péter Ferenc) 1951. szept. 17-én kezdett dolgozni. Vezetője Becker Ádám, majd Heincz Fülöp, Ferencz János, Váll Ferenc, Gergely Péter volt. Az egység 1961-ig elsősorban közületek felújításával, tatarozásával foglalkozott. Legnagyobb megrendelőjük ebben az időben a bonyhádi Ingatlankezelő Vállalat volt. A kőművesek kézikocsikon hordták helyszínre az anyagot 1953 szeptemberéig, amikor a szövetkezet lovas fogatot vásárolt, mely 1967-ig (egy IFA 0,75 tonnás kistehergépkocsi beszerzéséig) szolgálta az anyagszállítást a bérfuvarok mellett. Az első – 3,5 tonnás, billenő platós, használt – tehergépkocsihoz 1959-ben jutottak. 1954-ben a munkahelyszínek könnyebb bejárására a részlegvezető részére kerékpárt, 1958-ban szóló- és oldalkocsis motorkerékpárt vettek. A részleg feladata és a munkahelyszínek sokasága szinte számba vehetetlen. Nagyobb munkáik 1953-ban: a kisdorogi és teveli terményraktár, a mázai hűtőtorony és víztároló medence felépítése. 1954-ben a Sütőipari Tröszt részére kemencét létesítettek, 1955-ben felépítették a járási kultúrház szabadtéri színpadát. 1959-ben vették az első betonkeverő gépet.

Az 1970-es években

Ez évben felújították a bonyhádi strandfürdőt, tatarozták a gimnázium tornatermét, emeletet húztak a ruházati szövetkezet irodaépületére, 1961-ben felújították a Béke Szállodát. Évekig dolgoztak a kórház rekonstrukcióján. A mezőgazdaság kollektivizálása (1959) robbanásszerű építési igénnyel járt, mely a szövetkezetet új próbatétel elé

állította. Juhhodályt építettek a mórágyi tsznek, 58 férőhelyes tehénistállót a závodi tsznek, 30 vagonos magtárt a börzsönyi tsznek, több tsz részére szerfás istállót. Felépítettek 3 db 120 férőhelyes sertéshizlalót és 3 db 20 férőhelyes sertésfiaztatót. A legnagyobb problémát az építőanyag-, állvány- és szakemberhiány, a munkahelyek szétszórtsága, a nagy fluktuáció, valamint a szállítás, a koordináció szervezetlenségei okozták. A részleg ez idő tájt mintegy 40 fővel (szakmunkás, segédmunkás, ipari tanuló) dolgozott. 1961-ben a szövetkezet életében új korszak kezdődött: építőtevékenységében egyre inkább meghatározóvá vált a lakásépítés. A KISZÖV Tolna Megyei Szervezete felszólította a szövetkezet vezetését, hogy kapcsolódjon be a kormány 15 éves lakásépítési tervébe. A felhívásra típusterveket dolgoztak ki, árengedménnyel és széles körű propagandával nyerték el a lakossági megrendeléseket. Ez ideig mindössze 10 családi házat építettek fel, az elsőt 1954-ben. Az asztalos részleg (Kiss Antal, Lafferthon Imre, Lőbl András, Paczolai Albert, Szieber Mihály) 1951. aug. 1-jén kezdte meg működését. Első vezetője Lőbl András lett, őt Szack József, Dombos Géza, Szepesi József, majd Paczolai József követte. Gyártmányszerkezetük kezdetben igen széles volt: melegágyi keret, műszaki és háztartási faáru, koporsó, hokedli, öntödei faminta, tolltartó. 1952-ben legyártották saját szövetkezetük irodabútorait, a megnyíló járási kultúrház 500 székét. Székeket gyártottak a szekszárdi Vendéglátóipari Vállalatnak. A részleg készítette a szövetkezet május elsejei dekorációját, a községi ünnepséghez a pódiumot. 1953-ban kezdték a bútorgyártást (5300 Ft-nyi értékesítéssel), mely 1961-ig munkájuk döntő hányadát képezte. A rendelések alapját a környező településeken épülő bányászházak adták. 1957-ben 12 fényezett-, 22 festett hálószoba-garnitúrát, 16 festett konyhagarnitúrát, 4 kombinált szekrényt gyártottak lakossági megrendelésre egyéni elképzelés alapján, kiváló minőségben. Gyakran túlórázott a 16 fős egység. Az import fenyő fűrészáru beszerzésének nehézségei miatt nyárfa és fűzfa rönkökből fűrészeltettek a szövetkezet gatter (fafűrészelő) részlegével bútorlapnak való deszkákat. Az 1959-től csökkenő lakossági bútorrendelés miatt termékváltásra volt szükség, új megrendelőket kellett keresni. 1959-ben a závodi tsz magtárához nyílászáró szerkezeteket, az Iskolai Felszereléseket Értékesítő Vállalatnak biológiai szekrényeket, 1961-ben az MNB helyi fiókjának és a zománcgyárnak íróasztalokat, a Bútorértékesítő Vállalatnak lépcsős virágállványokat, hármas szekrényeket, ágyakat készítettek. 1961-től a bútorgyártást fokozatosan a saját célú épületasztalos munka, majd a késztermékként értékesített nyílászáró szerkezetek gyártása váltotta fel. A nyílászáró szerkezet lett az asztalos részleg fő terméke, gyártásához megszervezték a szalagszerű termelést. A szövetkezet kezdeti időszakában egy rendkívül vegyes, nehezen kezelhető szerkezet alakult ki. 1952-ben kötélgyártó, cserépkályhagyártó, lakatos, faesztergályos, gatter, 1954-ben autószerelő, 1955-ben villanyszerelő, kárpitos, burkoló, finommechanikai, 1960-ban vízvezeték-szerelő, 1962-ben műkőgyártó, 1964-ben üveges-képkeretező részleg alakult egy vagy néhányfős létszámmal. Az autószerelő-, a kovács-, a bognár-, az ács- és a villanyszerelőrészlegnek alig tudtak szakmájuknak megfelelő munkát biztosítani. A kovácsok patkót, ácskapcsot, sínszeget; a faesztergályos sótartót, fatölcsért, húsverő kalapácsot, borcsapot; a bognárok a lőcsös szekerek mellett talicskát, kétkerekű kocsit készítettek, besegítettek az asztalosoknak. A lakatosok lakossági javítást végeztek, szárítókemencéhez való rácsokat készítettek a zománcgyárnak. A festők vidékre jártak, az autószerelők szakmai munkájuk mellett szalmaprések, üstházak készítésével foglalkoztak. Évente visszatérő nagy feladatot jelentett a részlegek téli munkaellátásának biztosítása. A gatter részleget a Tüzép-telepről a Rákóczi utca 18. sz. alá telepítették, ide költözött 1953-ban a lakatos, a kovács és a bognár részleg. A faesztergályos a Sztálin (ma Szabadság) téren, az autójavító a Perczel M. u. 36. sz. alatt dolgozott. 1955-ben a kötélgyártórészleg megszűnt. Ez évben szárítót építettek, hogy a gatter által előállított fűrészanyagot hamarabb felhasználhassák. Az eltelt néhány év alatt közösséggé formálódtak. 1955-ben, ’63-ban és ’73-ban – előző évi teljesítményük alapján – elnyerték a Kiváló Szövetkezet címet. Arra rászoruló tagjaiknak – gyermekük születésekor, betegség

esetén, házasságkötéskor – pénzbeli segélyt nyújtottak, Blau László könyvelő irányításával kulturális tevékenységet (zenés estek, kultúrműsor, színdarab) végeztek, közös vacsorákat szerveztek. Zongorát vásároltak, hogy dolgozóik gyermekeit zenére taníttassák. Elhunyt alapító tagjaiknak ingyenesen készítették el a koporsót, falazták ki sírhelyüket. A Rákóczi u. 18. sz. telephelyen szociális szobát rendeztek be, mely a késő estig dolgozó vidékieknek nyújtott éjjeli szállást. 1955-ben a központban társadalmi munkával fürdőt létesítettek. Ez évben megszüntették a kárpitos, a faesztergályos és a finommechanikai részleget. 1956. dec. 21-ére rendkívüli közgyűlést hívtak össze, melynek egyrészről gazdasági oka volt: az 1956-ban képződött rendkívüli mértékű veszteség miatt felmerült a szövetkezet felszámolása; másrészről politikai: a forradalom idején történt kilépések, disszidálások. Egyhangúan a folytatásról döntöttek, a szövetkezet gazdasági egyensúlyát pedig 1957-ben helyreállították. 1957-ben a részlegek szakmunkásainak száma: asztalos 10, autószerelő 4, ács 3, bognár 2, festő-mázoló 5, kovács 4, kőműves 11, lakatos 4, villanyszerelő 3. A gatter részlegnek 3 dolgozója volt. Foglalkoztattak még 11 segédmunkást, 1 kocsist, 15 alkalmazottat és 18 ipari tanulót. Új szövetkezet (Bonyhádi Vasipari Ktsz) létrehozására 1960. ápr. 1-jével kiszakadt a bognár-, a lakatos-, az autószerelő-, a kovács- és a gatterrészleg. Nov. 1-jével a festő-mázoló részleg önálló szövetkezetté alakult (Bonyhádi Festő és Mázoló Ktsz), mely dec. 1-jén költözött új telephelyére. A részlegek megszűnésével tisztult a szövetkezet profilja, erősödött építőipari jellege. 1963. jan. 1-jével csatlakozott a szövetkezethez a Zombai Építőipari Szövetkezet, valamint a Teveli Vegyesipari Szövetkezet építőrészlege. A fúzióval a teljes létszám 84-ről 193-ra nőtt, járási jellegű szövetkezet jött létre, amiért az 1963. nov. 14-ei közgyűlésen – a KISZÖV javaslatára – nevüket Bonyhádi Járási Építőipari Kisipari Termelőszövetkezetre változtatták. A fúziót követően három építésvezetőséget hoztak létre, melyek vezetői Máthé András, ifj. Pesti János és Erőss István voltak, részükre a munkahelyek könnyebb bejárására két motorkerékpárt vásároltak. 1963-ban személygépkocsit vettek. 1963 őszén a megszüntetett bonyhádi téglagyár telephelyét a szövetkezetnek utalták ki, s ez évtizedes törekvésüket, a részlegek egy helyre költöztetését tette lehetővé. A Perczel M. u. 80. sz. alatti, közel nyolc kataszteri hold nagyságú telepet 1964. júl. 7-én 770.000 forintért megvásárolták. Az égetőkemencét működő, cementlap és betonelemgyártó üzemmé alakították át, a kemence tetejét, az ún. ringet raktározásra tették alkalmassá. A mészégető kemencéket lebontották, a téglaszárító színekből műhelyeket, tárolóhelyet építettek. A telephely elfoglalása 1963 decemberében kezdődött, utoljára az asztalosrészleg költözött át 1964 végén. Immár teljes összpontosítással foglalkozhattak az 1961-ben megkezdett lakásépítésekkel, melyhez meg kellett erősíteni a műszaki csoportot. A megerősítést igényelte a zombai és a teveli fúzió is. A szövetkezet első műszaki alkalmazottja Heincz Fülöp kőművesmester volt, akit 1954 februárjában bíztak meg tervezési és költségvetési munkákkal. Műszaki vezetői státuszra 1958 júniusában kaptak létszámot a KISZÖV-től. A szövetkezet első műszaki vezetőjévé Pfeifer Jánost nevezték ki, őt 1961 márciusától Becker Ádám, 1963. dec. 4-étől Máté Rudolf, 1965. szept. 15-étől Schwarczkopf József, 1966 tavaszától Fodor István, 1968. márc. 1-jétől Erőss István, 1969 májusától Erdős Mihály, 1971 októberétől Erőss István, 1972 januárjától Ujhelyi Ferenc, 1980-tól Erőss István, 1993 áprilisától – mint főmérnök – Torondy László követte. 1959-től építésztechnikusok felvételével fokozatosan kiépítették a műszaki előkészítő csoportot, melyben a tervezéstől az utókalkulációig összefutott az építőmunka valamennyi szála. A csoport – mérnökökkel kiegészítve – 1986 áprilisától vállalkozói osztályként működött Baranyai Andrásné vezetésével. Az új telephelyen korszerűen felszerelt, 90 m²-es műszaki irodát létesítettek. Az 1962. évi 5 fős műszaki létszám 1963-ra 12, 1964-ben 14, 1970-re 19 főre emelkedett. 1962 júniusában kezdődtek a KISZ-védnökséggel, OTP-kölcsönből megvalósuló építkezések. 1965 végéig öt lakásépítő közösségnek mintegy 140 családi házat építettek, ebből hatot Nagymányokon, tizenkettőt Szekszárdon. Bonyhádon zománcgyári, valamint cipőgyári KISZ-telep alakult ki. A szokatlanul nagymértékű lakossági rendelés

miatt csökkenteni kellett a közületi munkát, 56 órás munkahetet vezettek be, vasárnapi műszakokat szerveztek. 1962-ben 11 kőművest, 1964-ben 12 kőművest és 24 segédmunkást vettek fel, továbbá szerződéses dolgozókat alkalmaztak, nyáron az összlétszám meghaladta a 300 főt. A munkaerőhiányt ipari tanuló képzéssel is pótolták. 1955-ben 10, 1959-ben 20, 1963-ban 41, 1969-ben 91 ipari tanulót képeztek, ez utóbbiból mintegy 60-at a kőműves szakmában. Vezető oktatójuk Gecző András kőművesmester volt. Az országos téglahiány miatt 1965-ben téglagyártásra kényszerültek: öt fővel, kézi vetéssel 746 ezer téglát készítettek a telephelyükön kitermelt, szénporral vegyített agyagból, melyeket szárítás után máglyában égettek ki. 1965-ben újabb korszak következett a többszintes társasházak építésével, lakótelepek kialakításával. 1965 márciusában kezdték építeni és 1966. aug. 1-jén adták át az első – 12 lakásos – társasházat a Bacsó Béla (ma Dr. Kolta László) utcában. 1966-ban kezdődött és mintegy tíz éven át tartott a Perczel-kerti lakótelep felépítése. 1967. nov. 4-én adták át az első – háromszintes, 12 lakásos –, 1975 decemberében az utolsó – négyszintes, 36 lakásos – Perczel-kerti házat. A társasház-építkezéssel a munkák Bonyhádra összpontosultak, kevesebbet jártak vidékre. A munkahelyszínek szétszórtsága (1966 év végére 52 befejezetlen építőhelyszínük volt) sok gonddal, veszteséggel járt. Az építkezésbe nagymértékben bevonták a kőműves ipari tanulókat, akik egy-egy társasházat önállóan is felépítettek oktatóik irányításával. A többszintes társasházak építése nagyarányú gépesítést igényelt: toronydarukat, gyorsfelvonókat, szállítószalagokat, vakológépeket, habarcsszivattyúkat, betonkeverőket, földmunkagépet, önrakodó autódarut vásároltak. A beruházáshoz 1970-ben 600 ezer Ft támogatást kaptak az OKISZ-tól. A faállványzatot keretes csőállványokra váltották. A lakóházakon kívül felépítették – többek közt – az iparitanuló-iskolát (1969), a PB-gázraktárt. Jelentős építkezést folytattak a Vörösmarty iskolában, a bőripari ktsz-ben, a 11. Sz. AKÖV szekszárdi és bonyhádi telepén. 1966-ban 29, 1967-ben 40, 1968-ban 17, 1970-ben 11 családi házat építettek. 1970-ben az árvíz által sújtott Szabolcs-Szatmár megyei Méhteleken részt vállaltak egy ház felépítésében. 1969–75 között a Madách utcában 4 db 12 lakásos társasházat és 11 sorházi lakást építettek. Munkájukat kitűnő tervezőgárda segítette. Többek között: a Tolna Megyei Tanácsi Tervező Vállalattól Link Péter, Lőrinczy Gyula és Balázs Csaba; a Pécsi Tervező Vállalattól Nyári József és Köves András; az Ybl Miklós Tervező Szövetkezettől (Budapest) Felcsúti László és Buzás Ildikó. 1972. jan. 1-jén a szövetkezet neve Bonyhádi Járási Építőipari Szövetkezetre változott. Az asztalosrészleg az épületasztalos munkákon kívül 1963–65-ben szennyesruha-tárolókat, íróasztalokat, ágyakat, a vasipari szövetkezet részére satupadokat, a fiúkollégium részére ruhásszekrényeket, a bőripari szövetkezet részére kaptafákat, 1966–67-ben angliai exportra zsámolyokat, cipőtisztító dobozokat gyártott. 1966-ban a műhelyt mintegy 300 ezer forintos tűzkár érte, felújítása idején elavult gépeit korszerűbbekre cserélték. 1969-től a mintegy 30 fős részleg 7-8 éven át, gyakran két műszakban, főként a Budapest környéki, valamint a Pécs-Szekszárdi Tüzép Vállalat részére középsorozatban, hiánycikknek számító, egyedi típusú nyílászáró szerkezeteket, üvegfalakat készített. A Halbleib János által vezetett vízvezetékszerelő részleg lakossági megrendelésekhez Bonyhád vezetékes vízhálózatának kiépülése idején, az 1960-as évek végén jutott. 1969-től megépítették Kölesd, majd Enying teljes törpevízmű hálózatát. Jelentős bevételhez juttatta a szövetkezetet az 1962-ben alakult, Ereth György

Év	1970	1971	1972	1973	1974	1975
Bruttó árbevétel (e. Ft)	23.130	25.345	28.628	28.590	33.734	36.620
Átadott lakásszám	33	45	60	60	76	112
Összes éves átlaglétszám	203	188	193	200	195	187
Mérleg szerinti eredmény (e. Ft)	3292	3913	4316	3659	5502	6721

által vezetett műköves részleg, melyet 1964-ben beton előregyártó és cementlapkészítő részleggel egészítettek ki. Az átlagosan 15 fővel dolgozó egység nagy tételben, mintegy évtizeden át szállított a Tüzép-telepeknek kerítésoszlopot, kéményajtót, füstcsőhüvelyt, kútgyűrűt, 20×20 cm-es cementlapot. Leginkább saját felhasználásra gyártottak betonáthidalókat, társasházi lépcsőelemeket, ablakkönyöklőket, lakossági megrendelésre sírköveket, betonkerítéseket, közületeknek beton padlábakat és virágtartókat készítettek. 1972-ben főépítésvezetői állást létesítettek, melyet Erőss Istvánnal töltöttek be. 1974-ben kezdték meg a Fáy-lakótelep kialakítását 3 db 16 lakásos, majd 2 db 24 lakásos társasház felépítésével.

Öntött beton sorházak a Mónus Illés utcában (Fotó: Erőss István)

A lakótelepen 1980-ig 419 lakást építettek. Nagy István elnök modernizációs törekvése nyomán 1976-ban a tömbházaknál a hagyományos, téglával történő építésről az angol WIMPEY cég öntött beton (no-fines) technológiájára álltak át. Felépítették a 100 fő befogadóképességű Fáy-lakótelepi bölcsőde-óvodakomplexumot (1980), a lakótelepi ABC-áruházat (1982), a munkásőrség – a későbbi mentőállomás – épületét. Kiépítették a lakótelep teljes közműhálózatát a távfűtést szolgáltató központi kazánteleppel. Az öntöttbeton-technológia építésvezetőségét Kréth András, a szerelőiparit Wusching József, majd utódja, Somogyvári Imre, a szakiparit Pausch György, az újonnan létrehozott festő-mázoló részleget Tex Ervin vezette. Megkezdték a Széchenyi téri és a Gyár utcai társasházak, a Mónus Illés utcai társasházak és sorházak építését. A Szabadság tér 10. sz. alatt felépítették az új OTP-székházat (1990). Minőségi munkájukkal 1981-ben elnyerték a WIMPEY cég vándorserlegét, valamint az évben és 1989-ben a Kiváló Szövetkezet címet. 1988–90 között Szekszárdon a Zalka Máté utcában társasházakat építettek az OTP megbízásából. 1984-től részt vettek a bonyhádi földgázprogram megvalósításában. Befejezték telephelyük úthálózatának kiépítését. Orvosi rendelőt alakítottak ki, mellékállásban üzemorvost alkalmaztak. Melegítőkonyhás központi étkeztetési rendszert vezettek be, a bonyhádi munkahelyekről saját busszal szállították dolgozóikat az ebédhez. A műhely kibővítésével, új gépek beszerzésével az asztalosrészleg hőszigetelt faburkolatú, később műanyag vakolatú faházelemek szalagszerű gyártására állt át 1983-ban. Az országosan terített – raktárnak, irodának, üzletnek, portának, nyaralónak használt – házak helyszíni összeállításához hatfős szerelőbrigád alakult. A siófoki Aranypart Kempingben 7 db kétszintes, 14 db földszintes ikernyaralót építettek generál kivitelezésben. A faházgyártás 1989 végéig tartott. A szövetkezet aranykorszakának nevezhető időszak (1975–1990) megrendeléseit a technológiakorszerűsítés mellett az 1980-as évek elején létrehozott „szakcsoportok" segítségével tudták csak kielégíteni, amelyek munkaidőn túl és szabad szomba-

A szövetkezet faházai a siófoki Aranypart Kempingben (Fotó: Erőss István)

tokon végezték tevékenységüket. A gazdasági szabályozók változásai és az egyre romló gazdasági környezet kényszerítő hatására 1988. jan. 1-jétől a szövetkezet Bonyhádi PIRAMIS Építőipari Kisszövetkezet néven folytatta tevékenységét. 1989-ben a szövetkezet vagyonát a tagok részére üzletrész formájában nevesítették. 1990. jan. 1-jével az asztalos üzem kivált a szövetkezetből, és Samu Lajos vezetésével létrehozták a HÓD Fa és Építőipari Kisszövetkezetet. A szétválással a szövetkezet létszáma 202-ről 159-re csökkent. A PIRAMIS kisszövetkezet 1990-ben visszatért a hagyományos téglaszerkezetű lakóépületek építésére. Ekkor épültek a Széchenyi tér új arculatát kialakító 9., 10. és 11. sz. lakóházak. A lakásépítésben nehéz

Széchenyi téri lakóépületek (Fotó: Máthé Ferenc)

helyzet állt elő: az OTP és Bonyhád Város Önkormányzata kivonult a finanszírozásból, átmenetileg megszűnt a szociálpolitikai kedvezmény. A Széchenyi téri lakóépületeket a szövetkezet már saját erőből és bankhitelből fedezte, mely pénzügyi erejét meghaladta. Elvégezték még a bonyhádi Shell benzinkút építészeti munkáit, Tamásiban ABC-áruházat, Bátaapátiban bortárolót építettek. Felújították Óbányán az önkormányzat és az óvoda, Mohácson a bíróság épületét. Az utolsó években jelentősek voltak a Pécsi Püspökség megrendelései, többek között a szekszárdi Közösségi Ház felépítésére, a Pécs-Cserkúti Gondozóotthon építési munkáira, a mecseknádasdi plébánia felújítására. Mindezek a munkák sem ellentételezték a szövetkezet korábbi, saját vállalkozású lakásépítésből eredő banki kötelezettségeit, így a felszámolás elkerülhetetlenné vált. A végelszámolási eljárásban a felszámolást végző cég Baranyai András elnökkel együttműködve értékesítette a szövetkezet vagyonát, a bevételből törlesztették az adósságokat. A felszámolási eljárás végeztével, 1996. jan. 31-ével a Bonyhádi PIRAMIS Építőipari Kisszövetkezet jogutód nélkül megszűnt.
(Steib György)

Érdi (Eppel) Andor (*1905. máj. 16. Bonyhád, †1984. máj. 3. Bonyhád): szabó, a ruházati szövetkezet alapító elnöke. Hat elemi és két gimnáziumi osztály elvégzését követően épület- és géplakatos szakképzettséget szerzett. Kétévi lakatoskodás után váltott: édesapja szabóműhelyében kitanulta a férfiszabó szakmát. 1926-ban szerzett segéd-, 1938-ban pedig mesterlevelet. Kezdetben édesapja műhelyében dolgozott, majd önálló iparosként folytatta tevékenységét. Kezdeményezésére és aktív közreműködésével hozták létre az első bonyhádi kisipari termelőszövetkezetet 1951. júl. 9-én. A Szabó Kisipari Termelő Szövetkezet ügyvezetője lett, majd a szept. 17-én létrejött Bonyhádi Ruházati és Szolgáltató Kisipari Termelőszövetkezet elnöke 1954-ig. 1955. jan. 1-jétől 1959. aug. 12-éig a szekszárdi Kézműipari Vállalat igazgatója, ezt követően a Teveli Vegyes Ktsz elnöke. 1960. aug. 10-étől a bonyhádi ruházati szövetkezetben részlegvezető 1965. évi nyugdíjazásáig. Felesége Pfeifer Elvira (az Éva nevet használta), házasságukból egy fiú és egy lány született. (Steib György)

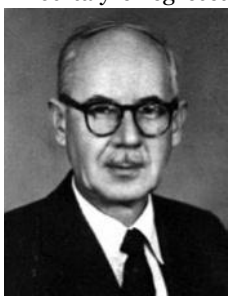

Érdy Miklós (*1931. jún. 2. Zomba): fogorvos, orientalista (kelet-kutató). Bonyhádon kezdte iskoláit, 1949-ben érettségizett a gimnáziumban. A tehetséges és ambiciózus diákot 1947-ben beválogatták a franciaországi cserkész-világdzsemborin résztvevő

200 fős magyar csapatba. A Veszprémi Vegyipari Egyetemen szerzett vegyészmérnöki oklevelet 1953-ban. 1956-ban emigrált, az Amerikai Egyesült Államokban telepedett le, az olajszakmában helyezkedett el kutató vegyészként. Kísérleteinek eredményeiből szakcikkek, találmányok születtek, polimer kémiából vegyészdoktori PhD tudományos fokozatot szerzett a brooklyni Polytechnic University egyetemen 1964-ben. Érdeklődése ezután a fogorvosság felé terelődött: 1977-ben a New York University egyetemen fogorvosdoktori diplomát szerzett. Elhagyva a vegyészeti munkáját általános- és kozmetikai fogorvosi magánrendelőt nyitott, mely biztosította megélhetését és régészeti kutatásainak fedezetét. Orientalisztikában elsősorban a magyarság- és a hunok őstörténete foglalkoztatta. Az 1980-as évektől kezdődően sorra járta Ázsia térségeit: kezdve a Kaukázustól az ősi Khorezm, Bukhara és Szamarkand városán át egészen Mongóliáig. Elért Ordos pusztáig, a kínai nagy falig, az ujgurokig (1983) és Jarkandig. (Utóbbi kettő Kőrösi Csoma Sándor kitűzött, de el nem ért úti célja volt.) Útjairól és kutatásairól számos tanulmányban, rádió-előadásban, valamint a Harvard Egyetemen és nemzetközi konferenciákon számolt be. Főbb művei: *Hun típusú üstleletek Eurázsiában* (1995), *A nagy ordosi hun aranykincs* (1991), *A hun lovastemetkezések magyar vonatkozásokkal* (Budapest, 2001), *A magyarság keleti eredete és hun kapcsolata* (Budapest, 2010). Hun régészeti dolgozatai angol, kínai és török nyelven is megjelentek. Első házasságából egy lánya született. (Steib György)

Erhardt Frigyes (*1814. [?] Bonyhád, †1878. szept. 10. Bonyhád): szabó, 1848-as nemzetőrtiszt. A német anyanyelvű szabómester tagja volt a bonyhádi céhszervezetnek. Új hazája iránti szeretetét – a völgységi svábok többségével együtt – ő is tettekkel fejezte ki az 1848–49. évi szabadságharc idején. Híve és támogatója volt Borbély Józsefnek, a haladó gondolkodású evangélikus lelkésznek. A Magyarország függetlenségéért vívott szabadságharc kezdetekor önkéntes nemzetőrként vett részt az ozorai csatában. Bonyhádra visszatérve lelkesen toborozta a nemzetőrségbe a német nyelvű völgységieket. 1849 tavaszán újabb 221 –

jórészt sváb – nemzetőrt verbuvált, s alhadnagyként megkezdte az egység kiképzését. A honvédek harci bevetésére azonban már nem kerülhetett sor a császári-cári túlerő elsöprő fölénye miatt. A szabadságharc leverése után Haynau és a Bach-rendszer „bűnlistáján" három bonyhádi forradalmár neve szerepelt: Perczel Móré, Borbély Józsefé és Erhardt Frigyesé. A megszállók Borbélyt és Erhardtot évekig politikai megfigyelés alatt tartották. A bonyhádiak emlékezetében élő, köztiszteletnek örvendő szabómester gót betűs sírköve ma is áll a bonyhádi köztemetőben. Márc. 15-én az evangélikus egyházközség képviselői koszorúzással tisztelegnek emléke előtt. [Kolta László] – (Steib György)

Erkel Ferenc kórus: a járási művelődési ház vegyes kara. Az 1952-ben létrejött intézmény első kórusát 1955 februárjában alakították meg. A 30 fős férfikórus magját a megszűnt Cipőgyári Dalkör volt tagjai képezték, karnagyuk Lukács Károly volt. Az első évben már felvételt készítettek, melyet a Magyar Rádió szept. 26-án sugárzott. 1956-ban a zománcgyári dalárda beolvadt az együttesbe, a mintegy 60 tagúra bővült vegyes kar az évben dalestet rendezett Mozart műveiből. Az 1956-os forradalom idején szétszéledt kórust 1959 elején újjászervezték, majd Lukács Károly távoztával 1960 februárjában a karnagyi tisztséget Fetzer Ferenc vette át. 1960. május elsején mozgalmi dalokat énekeltek a díszemelvényen. 1961-ben fellépőruhát kaptak, felavatták zászlójukat, december 17-én pedig – a szimfonikus zenekarral közös hangverseny keretében – felvették Erkel Ferenc nevét. 1965. aug. 29-én az Esztergomi Országos Dalostalálkozón kategóriájukban első helyet értek el és bronz-, 1966-ban, a Decsen rendezett kórustalálkozón ezüst mi-

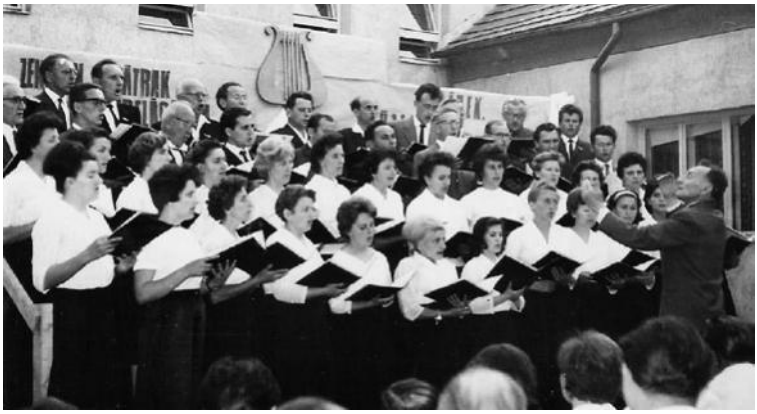

Fellépés Szakályban 1966-ban

nősítést szereztek. Tolna megye egyik vezető kórusává váltak, létszámuk 45 fő körül stabilizálódott. 1967-től legfőbb támogatójuk a Bonyhád és Vidéke Általános Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezet (ÁFÉSZ) lett. 1968-ban a Mezőgazdasági Szövetkezeti Vállalattól (Meszöv) pianínót kaptak. Hangversenyeiken – többek között – Mendelssohn, Haydn, Bárdos, Kodály műveket szólaltattak meg, valamint magyar és német népdalfeldolgozásokat. 1971-ben részt vettek a Szolnoki Országos Dalostalálkozón és Szekszárdon a Forradalmi Napok Fesztiválján. 1972-ben Fetzer Ferenc távozásával a karmesteri pálcát Szilágyiné Várkonyi Paula, a zeneiskola tanára vette át. 1973-ban a kórus feloszlott, majd 1975-ben Rónai Józsefné vezetésével újjászerveződött. Repertoárjukból műsort készített a Pécsi Rádió. A kórus alakulásától kezdve rendszeresen szerepelt helyi társadalmi ünnepségeken, seregszemléken és dalostalálkozókon. Számos vidéki fellépésük színhelye többek között: Szekszárd, Pécs, Siklós, Esztergom, Mór, Székesfehérvár, Szolnok, Keszthely, Siófok. Tamásiban országos aranykoszorús minősítést nyertek. Tagjai jó közösséget alkottak: gyakran vettek részt színházi előadáson, szilveszteri rendezvényen, maguk által szervezett vacsorán, megemlékeztek házassági évfordulókról. Az 1980 végéig működő kórus utolsó fellépése Pakson volt, a tagok közös vacsorán búcsúztak el egymástól.

(Fotó: Frajda Mihály) (Steib György)

Ermel–Vojnits-sírkápolna: Perczel Etelka II. leányának, Vojnits Erzsébetnek és férjének, Ermel Gyulának a mauzóleuma a Kálvária-hegyen. A Perczel Etelka és Vojnits Barnabás földbirtokos házasságából született Vojnits Erzsébet három házasságában is gyermektelen maradt, ezért 1127 holdas bácskai birtokát Perczel Béla IV.-re hagyta azzal a rendelkezéssel, hogy sírja fölé mauzóleumot emeltessen. Erzsébetet

(Ermel Gyuláné) 1903. okt. 20-án temették el a Kálvária sírkertben. A sírja fölé emelt, neogótikus stílusú, 17 méter magas sírkápolna – Aigner Sándor budapesti építőművész tervei alapján – 1907-ben készült el. A kapu szemöldökgerendáján „Ermel-Vojnits Erzsébet” felirat olvasható, fölötte pedig a Vojnits család domborműves címere helyezkedik el. Az épület gazdagon díszített Zsolnay pirogránit elemekkel. A kápolnahajóban a kripta fedőlapja látható, a szentélyben álló oltár

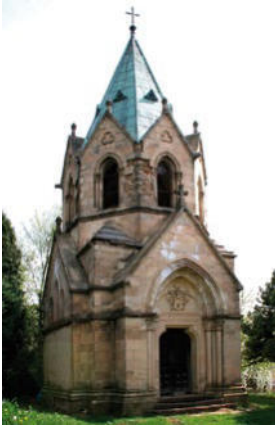

majolikamázas pirogránit részekből összeállított díszítőelemei a pécsi Zsolnay gyárban készültek. 2002-ben a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal a mauzóleumot egyedi műemlékké nyilvánította. A pusztulófélben lévő sírkápolna felújításra szorul. (Fotó: Kirchné Máté Réka) (Steib György)

Erményi Imre (*1911. jan. 28. Bonyhád, †2002. febr. 5. Bonyhád): tanár. Az elemi népiskola négy, majd a gimnázium nyolc osztályát helyben végezte, 1929-ben érettségizett. 1932-ben a Pécsi Püspöki Tanítóképző Intézetben szerzett tanítói és kántori oklevelet. 1949-ben magyar–angol szaktanítói, 1953-ban a Pécsi Pedagógiai Főiskolán szaktanári képesítést szerzett. Pedagógus pályáját 1933-ban kezdte a teveli katolikus elemi iskolában mint segédtanító. 1934-től a bonyhádi katolikus elemi iskola tanítója, miközben 1942-ig óraadó az ipariskolában. Munkája mellett 1934–42-ig századparancsnoki beosztásban leventeoktató. Alapító tagja és aktivistája volt a Hűséggel a Hazához mozgalomnak. 1942. máj. 20-ától hadi szolgálatot teljesített, 1943 novemberében sebesülés miatt leszerelték. Az iskolák államosítása után a bonyhádi Vörösmarty Mihály Általános Iskolában tanított magyart és történelmet. 1950-től magyar–történelem szakos járási-, 1960-tól megyei vezető szakfelügyelő. 1966–71-ig – nyugdíjazásáig – az iskola igazgatója, egyben a cipőgyári szakmunkásképző iskola vezetője is. Tapasztalatairól és módszertani javaslatairól írásai jelentek meg a *Köznevelés,* valamint a *Magyartanítás* c. szaklapokban és a Központi Pedagógus Továbbképző Intézet kiadványaiban. Aktív volt kulturális és közéleti tevékenysége. 1971-ben Az Oktatásügy Kiváló Dolgozója kitüntetésben részesült. Schmidt Irmával kötött házasságából két fia és egy lánya született. (Steib György)

Erményi János (*1906. máj. 8. Bonyhád, †1987. márc. 31. Budapest): főjegyző. Az elemi iskola elvégzését követően a bonyhádi gimnáziumban folytatta tanulmányait, ahol 1924-ben érettségizett. Ezután közigazgatási szakterületre lépett. A cikói körjegyzőségnél előbb jegyző-gyakornok, később körírnok. 1928. febr. 14-étől 1929. jún. 15-éig a Szombathelyi Községi Közigazgatási Tanfolyam hallgatója, melynek elvégzését követően jegyzői oklevelet szerzett. A kakasdi körjegyzőségben, majd 1929. szept. 1-jével Bonyhád község elöljáróságán nyert segédjegyzői kinevezést. Huszonegy éven át példamutató lelkiismeretességgel intézte a község, a lakosság ügyeit. A háborús évek alatt tagja volt a Hűséggel a Hazához mozgalomnak. A német katonai csapatok kivonulása, a szovjet csapatok be- és átvonulása idején is végig tisztségében maradt. 1944. szept. 8-ától a község főjegyzője. Az 1944. dec. 7-én felállított szovjet katonai parancsnokság vezetőjével, Babin őrnaggyal jó kapcsolatot alakított ki, ez is hozzájárult ahhoz, hogy Bonyhádon rövid időn belül megkezdődött az ún. polgári élet: minden hivatal, hatóság, üzem, iskola folytatta működését. Az 1950. okt. 25-én megalakult községi tanácson a vb-titkári teendők ellátására kapott megbízatást. 1951. szept. 8-án politikai indíttatású koholt vádak alapján, illetményét visszatartva, fegyelmi úton azonnali hatállyal elbocsátották. 1960-ban a Bonyhádi Járási Tanács VB rehabilitálta, és a fegyelmi eljárásból hozott határozat minden hátránya alól mentesítette. A Bonyhádi Földművesszövetkezetnél, majd 1953 májusától a Bonyhádi Ruházati és Szolgáltató Ktsz-nél adminisztrátori, irodai feladatot kapott. 1955-től terv és statisztikusi, ill. főkönyvelő-helyettesi munkakört látott el. A megyei szövetkezeti vezetőség kérésére főkönyvelői tanfolyamon vett részt, és annak elvégzése után, 1962. máj. 15-étől kinevezték a Bonyhádi Háziipari Termelőszövetkezet főkönyvelőjévé. 1963. okt. 31-étől a Bonyhádi Ruházati és Szolgáltató Ktsz főkönyvelője volt. Ebben a munkakörben dolgozott nyugdíjba vonulásáig, 1966. jún. 15-éig. Munkásságát a Kisipari Szövetkezetek Kiváló Dolgozója kitüntetéssel

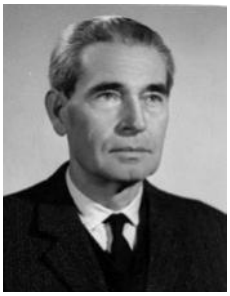

ismerték el. Nyugdíjas éveiben félállásban segítette a ruházati szövetkezet adminisztrációs munkáját, miközben a szövetkezet múltjának, történetének kutatásával is foglalkozott. Szívbetegsége egyre súlyosbodott, ezért 1981-ben feleségével gyermekeihez költözött Budapestre. Gász Margittal kötött házasságából egy fia és két lánya született.

(Preiningerné Erményi Magdolna)

Erős Lajos (*1964. máj. 28. Bonyhád): lakatos, válogatott ökölvívó, olimpikon. Általános iskolai tanulmányait Bonyhád-Börzsönyben kezdte, majd a család Bonyhádra

költözését követően a II. Sz. Általános Iskolában fejezte be. 1987-ben a szekszárdi 505. Sz. Ipari Szakmunkásképző Intézetben a felnőtt szakmunkásképzés keretében gépszerelő-géplakatos, 1989-ben az Országos Testnevelés- és Sportegészségügyi Intézetben alapfokú sportmasszőri, majd egyéb tanfolyamokon 1991-ben üzletvezető, 2003-ban ingatlanközvetítő szakképesítést szerzett. Az ökölvívással 1979-ben, János bátyja nyomdokain ismerkedett meg a Bonyhádi Spartacus Sportkörben, Tóparti József és Oláh Miklós edzők irányításával. 1980-ban a Paksi Sportegyesületbe igazolt, ahol Feil Ádám, majd Dunajecz Ferenc, Wágner Ferenc és Balzsay Károly szakvezetők bontakoztatták ki képességeit. A Paksi Atomerőmű Vállalatnál biztosítottak számára sportmunkatársi, majd 1990-től karbantartói állást. Sikerekben gazdag sportpályafutása teljességgel alig felmérhető. 1980-ban már ifjúsági válogatott: győzelemmel mutatkozott be a lengyelek elleni mérkőzésen. Közel 20-szor volt tagja a korosztályos – ifjúsági és utánpótlás – válogatottnak. 1981. évi eredményei alapján a Magyar Népköztársaság legeredményesebb ifjúsági ökölvívója címmel jutalmazták, 1982-ben Kiváló Ifjúsági Sportoló minősítést nyert. 1982-ben a junior Európa-bajnokságon (Schwerin) bronzérmes. 1981-ben és 1982-ben országos ifjúsági, 1983-ban utánpótlás, 1986-ban és 1988-ban felnőtt magyar bajnok. 1987-ben öltötte magára először a felnőtt válogatott címeres mezét, és győzelemmel mutatkozott be a lengyel válogatott elleni mérkőzésen. Összesen 18-szor volt tagja a felnőtt válogatottnak. Legnagyobb amatőr sikerei egyike: a XXIV. Nyári

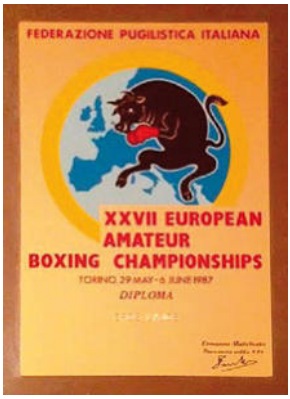

(Fotó: Erős Márk)

Olimpiai Játékokon (Szöul – 1988) félnehézsúlyban (81 kg) elért ötödik helyezése. Ez évben a megye legjobb férfi sportolójának választották a *Tolna Megyei Népújság* olvasói. 1987-ben a torinói Európa-bajnokságon még eredménytelen, de az 1989-es athéni Eb-n már ezüstérmes. Számos mérkőzés – NB I.-es csapatbajnokság, nemzetközi torna, rangos viadal – győztese, sikeres résztvevője. Veleszületett, rendkívüli fizikai adottságokkal rendelkezett, a paksi ökölvívás történetének egyik legnépszerűbb alakja volt. Mintegy 350 mérkőzést követően amatőr pályafutását 1989 novemberében lezárta, dec. 16-án már technikai KO-val debütált a hivatásosok (profik) között. Kezdetben olasz menedzserrel dolgozott, 1995-től 1997-ig a szekszárdi Unio Box Team versenyzője volt (edző: Rácz György és Rácz Félix), majd az olasz Bresciadolci ügynökség szerződtette. Közel tíz év alatt 31 profi mérkőzésén 21 győzelmet aratott.

(Fotó: Erős Márk)

Az 1998. nov. 14-én, Szekszárdon vívott mérkőzésén elnyerte a World Boxing Union (WBU) nehézsúlyú kisvilágbajnoki (nemzetközi bajnoki) övét, melyet 1999. febr. 27-én, Szekszárdon megvédett. 1999. dec. 4-én Hannoverben, a Vlagyimir Klicsko elleni profi Európa-bajnoki címmérkőzésen vereséget szenvedett, ezzel egyben búcsúzott is az ökölvívástól. 1995-ben Szekszárdra költözött, 2000-től egyéni vállalkozó. Kiváló sporteredményeit 1988-ban Paks Város Tanácsa Paksért emlékplakettel jutalmazta. Máté Évával kötött házasságából egy fia és egy lánya született. (Steib György)

eruv: héber szó, jelentése: egybefoglalás, összevegyítés. Az ortodox zsidók számára ad felmentést bizonyos szigorú törvényi előírás – a teherhordás tilalma – alól, illetve kiterjeszti, átértelmezi a felmentés határát. A Tóra törvénye szerint péntek napnyugtától szombat napnyugtáig (Sabbath – sábesz) bizonyos dolgokat (pl.: imakönyvet, orvosságot) lakóházukból az udvarra kivihetnek, de tovább, a közterületre már nem. Nagyobb terület behatárolásával – melybe az ortodox zsidók szétszórtan elhelyezkedő lakásaikat és zsinagógájukat is befoglalják – azt közös udvarrá minősítik át, így a tilalom alól felmentést kapnak a kijelölt területen belül. Ez a behatárolás (egybefoglalás) Bonyhádon – a második világháborút megelőző időben – a fontosabb utcák vége felé volt jellemző. Pl.: a gr. Tisza István (ma Dózsa Gy.) utcában a cipőgyártól a külterület felé eső néhány házzal, a Fő (ma Perczel M.) utcában a zománcgyár-tulajdonos Perczel kastélyától (ma könyvtár) a külterület felé eső néhány házzal. Hasonlóképpen volt a Budai (ma Rákóczi F.) utcában is. Az út két oldalán felállított, 3-4 méter magas oszlopok tetejét drótkötéllel összekötötték, ez jelentette a törvényi előírások betartásának határát. Felállításuk és lebontásuk idejét nem ismerjük. (Steib György)

Ettig László (*1921. júl. 31. Gyula, †2006. dec. 21. Bonyhád): mezőgazdasági termelőszövetkezeti elnök. Dunaharasztiban, majd Szekszárdon járt elemi iskolába és gimnáziumba. Érettségi bizonyítványt a Bajai Magyar Királyi Kertészképző Iskolában szerzett 1942-ben. A Műegyetem mezőgazdasági fakultásán tanult tovább, közben Bonyhádon az Istvánmajorban vállalt munkát. Katonai szolgálat miatt tanulmányai 1942-ben megszakadtak. 1944 májusában indult a frontra. A frontszolgálat és a hadifogság után 1947–48-ban a nagymányoki kőszénbányában vállalt csillés munkát. Elvégezte a Gödöllői Agrártudományi Egyetemet, ahol agrárközgazdász oklevelet szerzett 1957-ben, majd az agrármérnöki címet is megkapta. 1949-től négy évig a Földművelésügyi Minisztérium Terv- és Üzemgazdasági Főosztályán volt előadó, ahonnan a Minisztertanács Titkárságára került, itt dolgozott 1957-ig. Mivel Nagy Imre titkárságán dolgozott, állandóan megfigyelték, ezért az 1956-os forradalmat követően Nagymányokra költözött családjával. 1957-ben körzeti gazdasági felügyelő lett Majos és Kismányok területén. 1959-ben a megalakuló majosi mezőgazdasági termelőszövetkezet elnökének választották. 1981-ben – többszöri szövetkezeti egyesülés után – a bonyhádi Pannónia Mezőgazdasági Szövetkezet elnökeként vonult nyugállományba. A magyartarka fajta szarvasmarhához egész szövetkezeti munkássága köti, elnöksége idején lett törzstenyészet, bika-előállító tenyészet az itt lévő állomány. Az 1972-es kormányrendeletet, az átkeresztezést sikerült munkatársaival közös erővel kikerülniük, így megmaradt a magyartarka a szövetkezetben, és a világ legnagyobb kettős hasznosítású állománya lett. Számos kiállításról hoztak el előkelő helyezést, tenyésztői nagydíjat. Több agrártörténeti írásával alkotott maradandót, többek között *A magyar tarka szarvasmarha bonyhádi tájfajtája* című könyvvel (1999). Feldolgozta a bonyhádi mezőgazdasági termelőszövetkezetek történetét. *A sikerhez vezető út 1960–2000* című kötete a Völgységi Takarékszövetkezet alapításának 40. évfordulóján látott napvilágot (2000). Publikációi, előadásai: *A Völgység két évszázada* (Bonyhádi történészkonferencia, 1991), *A Völgység ezeregyszáz éve* (Völgységi Konferencia, 1996). 1971-től Bonyhád

nagyközség tanácstagja, 1977-ig társadalmi megbízatású tanácselnök-helyettese is volt. 1975-től a Völgységi Takarékszövetkezet igazgatósági tagja, majd 1982-től 2001-ig társadalmi elnöke. A Hadifoglyok Bajtársi Szövetsége bonyhádi szervezetének 1992-es megalakulásától 2006-ig titkára volt. Főbb elismerései: Munka Érdemérem (1962), Kiváló Mezőgazdasági Dolgozó (1969), Munka Érdemrend ezüst- (1971) és arany fokozata (1981), Bonyhád város díszpolgára (1987), Magyartarka Fajtáért Emlékérem (2004). Liebhauser Terézzel kötött házasságából egy lánya és egy fia született. (Kirchné Máté Réka)

evangélikus egyházközség: a Luther Márton által indított reformáció során létrejött keresztyén felekezet, az evangélikusok, más néven lutheránusok közössége. Az első evangélikus vallású személyek a környező falvakból az 1740-es években telepedtek le Bonyhádon, a község északi peremén. 1740-ben jegyezték be az első evangélikus újszülöttet, akkor még a katolikus anyakönyvbe. A helységet akkor katolikus és zsidó vallásúak lakták. A későbbiekben a vármegye, illetve a földesurak intoleranciája miatt a gyülekezet igen hátrányos helyzetben volt: a gyermekek az anyagyülekezet iskolájába jártak Majosra, vagy a bonyhádi katolikus iskolában tanultak. Templom híján Kismányokra jártak istentiszteletre. A türelmi rendeletig (1781) nem tarthattak tanítót, evangélikus lelkész nem jöhetett a településre. A katolikus plébános keresztelt, esketett és temetett, ezért évi fizetést kapott az evangélikusoktól. A katolikus templom 1769–82 közötti felépítésénél 6475 fuvart és 2360 napszámot adtak az evangélikus parasztok. A bonyhádi egyházközség irattárának legkorábbi dokumentuma 1765-ből való: egy – a református egyházközséggel közösen benyújtott – iskolaépítési kérelem. II. József türelmi rendeletét követően a bonyhádi gyülekezet 1787-től vezetett önálló anyakönyvet, 1788-ban a majosi egyházközség filiája (leányegyháza) lett. 1786–87-ben a türelmi rendeletre hivatkozva iskolaház építését kérvényezték. Perczel Ignác szolgabíró ügyüket kivizsgálta és támogatta, de a vármegye kérvényüket elvetette. 1788-ban a helytartótanácstól megkapták az iskolaépítési engedélyt. A templomuk építésére vonatkozó szerződést 1794. szept. 26-án írták alá Schneiderhan Fülöp hőgyészi építőmesterrel, szentelésére 1800. aug. 20-án került sor. Amikor a bonyhádi gyülekezet 1814-ben kérvényezte anyagyülekezetté minősítését, már 1164 lelket számlált. Az egyre nagyobbá váló gyülekezet 1816-ban szakadt el Majostól és vált önálló egyházközséggé. Első lelkésze Borbély József volt, akit az egyházmegye később esperesének, Tolna vármegye pedig táblabírájának választott. Az egyházközség és személyesen Borbély sikere is volt a sárszentlőrinci evangélikus algimnázium újraindítása a szabadságharc után, és Bonyhádra költöztetése 1870-ben. 1871-ben Gráf József vette át a gyülekezetet. Kisközösségeket (énekkar, nőegylet) hozott létre, mellyel virágkorát hozta meg a gyülekezetnek. 1893-tól kezdődően az evangélikus gyülekezet több tagja baptista hitre tért át. A kilépéseknek a Fébé Evangélikus Diakonissza Egyesület letelepülése és mozgalmas közösségi élete vetett véget 1928-ban. Az evangélikus elemi iskola tanítóinak és a gimnázium tanárainak vezetésével megalakult Bonyhádi Protestáns Kör (1909) pezsgő kulturális és szellemi életet hozott: ifjúsági- és nőegyletük, két kórusuk, mozihelyiségük, fúvószenekaruk volt. A bonyhádi evangélikus közösség 1927. dec. 18-án márványtáblát avatott fel a templomban, melyre a világháborúban elesett 79 hős nevét írták. Az 1936. aug. 10-ei községi képviselő-testületi ülésen Rózsa Sándor arra kérte a grémiumot, hogy egy új templom építéséhez a Vörösmarty térből megfelelő nagyságú területet engedjen át, mert templomuk a 2400 főre gyarapodott gyülekezet számára már kicsinek bizonyult. A kérelmet elutasították, a gyülekezet német nemzetiségű többsége sem támogatta. Az istentiszteletek német nyelven folytak, az új templom pedig a magyar nyelvű, istentiszteleteit a gimnáziumban tartó (értelmiségi) közösségé lett volna. A második világháborút övező ideológiai kettészakítottság a gyülekezetet is megtépázta, a háborút követő elvándorlás pedig megtizedelte. A Volksbund megkísérelte befolyása alá vonni a protestáns kört és a gimnáziumot, a kör vezetése és az egyházmegye azonban ezt a próbálkozást visszaverte. A háborús veszteségek, a „málenkij robot” és a kitelepítés eredményeként a mintegy 3000 lélekszámú egyházközség 300

főre fogyatkozott, majd a (német) vagyonelkobzás után, illetve a tsz-szervezés elől a környékből betelepültekkel 1000-re nőtt. A megfogyatkozott gyülekezetet Schlitt Gyula lelkész kísérelte meg összetartani: színdarabokat írt, melyeket a gyülekezet erre alkalmas tagjai elő is adtak. 1946-ban a *„helybeli Nemzeti Bizottság átiratot intézett a lelkész úrhoz, hogy ezentúl ne tartson német nyelven istentiszteletet”* – olvassuk a gyülekezet jegyzőkönyvében. A délutáni istentiszteleteket és a bibliaórák egy részét – amíg éltek a magyarul gyengén tudó idős hívek – továbbra is németül tartották, egészen 1980-ig. A háború után a Fébé tagjai fogyatékos gyermekeket ápoltak 1960-ig. Id. Krähling Dániel lelkész (1962–71) kezdeményezte a közös ökumenikus imaheti alkalmakat, 1966-ban megünnepelték önállóságuk 150. évfordulóját, erre az alkalomra feldolgozta a gyülekezet történetét. Ifj. Krähling Dániel lelkészi szolgálata alatt az 1816-ban épült parókia eladását követően, annak kertjében 1971–72-ben új lelkészlakás épült, majd a templom tatarozására és az orgona felújítására is sor került. Kismányokon ifjúsági házat hoztak létre az ottani üres parókiából. 1992-ben a gimnázium visszakerült az evangélikus egyház fenntartásába. Adományokból a volt elemi iskolaépületet lelkészi hivatallá és gyülekezeti teremmé alakították át. A Németországban élő, volt bonyhádi Jung család költségén a templom toronysisakjának megsérült bádoglemezeit vörösrézlemez borításra cserélték. Ez időben sorra kapcsolódtak a bonyhádi gyülekezethez Hidas, Alsónána, Bátaapáti és Kismányok evangélikus közösségei. A gyülekezet neve Bonyhád-Hidas-Kismányoki Evangélikus Egyházközség lett. 2008-tól Aradi András lelkész áll a gyülekezet élén. Tevékenységével újra a virágkorra jellemző, kisközösségekre épülő családias gyülekezeti élet vált jellemzővé. Ez évben kezdte sikeres pályáját a Charis kamarakórus, a fiatalokból álló Gábriel zenekar és az énekkar. Bibliakör, baba-mama klub alakult, táborozásokat, családi istentiszteleteket szerveznek. 2016. aug. 20-án, a templom felszentelésének évfordulóján emlékeztek meg gyülekezetük önállóvá válásának 200. évfordulójáról. Az ünnepséget Gáncs Péter püspök is megtisztelte. (Krähling Dániel, ifj.)

Evangélikus Keresztyén Ifjúsági Egyesület: az országos egyesület 1938-ban alakult bonyhádi csoportja a helyben és a környéken lakó evangélikus vallású ifjak kulturális, vallásos szervezete. Az egyesület célja: a *„szeretetben munkás hit ápolása és fejlesztése”* bibliaórák és vallásos estek által. A bonyhádi csoport külön alapszabállyal nem rendelkezett, működése az 1883-ban alakult országos egyesület alapszabályainak szellemében az egyházi hatóság engedélyével és ellenőrzésével történt. A bonyhádi egyesület elnöke Genersich Tivadar evangélikus lelkész, ügyvezető elnöke Bajor János igazgatótanító, jegyzője Schranz Ottó tanító, pénztárosa Berkényi Ádám tanító volt. Működését a háborús körülmények miatt 1944. aug. 1-jétől felfüggesztették. A belügyminiszter 1950. márc. 20-án az egyesület nyilvántartásból való törléséről rendelkezett, mert *„a lefolytatott vizsgálat során megállapítást nyert, hogy működését huzamosabb idő óta beszüntette.”* (Steib György)

evangélikus lelkészek: az evangélikus egyházközségek szolgálatában álló papok, a gyülekezetek lelki vezetői. A Bonyhádon szolgáló evangélikus lelkészek az alábbiak voltak: 1816.09.01. – 1871.01.19.: Borbély József (parókus). 1846.09. – 1847.11.: Borbély Lajos (káplán). 1864.12. – 1868.02.20.: Graf József (káplán). 1868.05. – 1871.04.02.: Galle Elek (káplán). 1871.05. – 1914.12.13.: Graf József (parókus). 1914.12.01. – 1918.09.30.: Genersich Tivadar (helyettes). 1918.10.01. – 1921.08.06.: Ráth György (parókus). 1921.08. – 1923.06.: Genersich Tivadar (helyettes). 1923.06. – 1947.12.31.: Genersich Tivadar (parókus). 1936.12.04. – 1938.06.24.: Weltler Ödön (segédlelkész). 1948.01. – 1962.08.31.: Schlitt Gyula (parókus). 1962.09.01. – 1971.03.23.: id. Krähling Dániel (parókus). 1970.07.01. – 1972.06.: ifj. Krähling Dániel (helyettes). 1972.06. – 2011.05.31.: ifj. Krähling Dániel (parókus). 1996.08.01. – 2001.08.25.: Hegedűs Attila (segédlelkész). 2001.09.01. – 2002.08.31.: Szabados Regina (segédlelkész). 2002.09.15. – 2005.07.31.: Kocsik Mónika (segédlelkész). 2005.08.01. – 2008.: Kopf András (segédlelkész). 2008 – : Aradi András (parókus). (Krähling Dániel, ifj.)

evangélikus nőegylet: a Bonyhádi Ágostai Hitvallású Evangélikus Gyülekezeti Nőegylet az 1900. jún. 10-ei közgyűléssel jött létre. Az 1920-as évek végén csatlakoztak az országos Fébé Evangélikus Diakonissza Egyesülethez. Tagjai jóérzésű, evangélikus, vallásos nők lehettek, létszámuk 150-200 körül mozgott. Karitatív, vallásos és szociális tevékenységük az ínséggel küzdő szegények, árvák, betegek segélyezésében, iskolás gyermekek gyámolításában, a vallásos érzület ápolásában öltött testet. Az elnöki teendőket Marhauser Imréné és Graf Józsefné látták el, a titkárit pedig Limbacher Sándor, majd Forberger László. Székházukat a Budai (ma Rákóczi) utca 41. sz. alatti „diakonisszа házban" rendezték be, ahol 1937-ben

Meghivó.

A BONYHÁDI EVANGÉLIKUS NŐEGYLET

1911. október 1-én a „Protestáns Kör"-ben saját pénztára javára, kuglizóversennyel, világpóstával, konfetti és :: szerpentin csatával egybekötött ::

szüreti mulatságot

rendez, melyre kiváló tiszteletével meghivja A RENDEZŐSÉG.

Belépti-dij: Személyenként 60 fill.

Délután 3 órakor a szüretelő leányoknak, csészéknek és a hegybirónak kivonulása a szőlőhegyre, a hol is megkezdődik a szüret.

Délután fél 4 órakor a kuglizóverseny kezdete. — A győztes értékes jutalmat kap.

A ki éjfélig a legtöbb levelező-lapot eladja és kapja, az értékes tárgyat kap jutalmul.

Felülfizetéseket, a jótékony célra való tekintettel köszönettel fogadunk és hirlapilag nyugtázunk.

elhagyott és szegény gyermekek részére öt szobában gyermekotthont alakítottak ki. 1937-ben Molnár Lajosnét választották meg elnöknek. A választmány a község társadalmában tekintéllyel bíró nőtagokból tevődött össze, mint pl. Gáti Gyuláné és Pétermann Jakabné cipőgyártulajdonos-feleségek. Az egylet egyik vezető személyisége März Konrád tanár volt, aki 35 évig látta el a titkári teendőket. A nőegylet szeretetdélutánokon – ahol szavalatok, énekek, zsoltárok éneklése, bibliai elmélkedések szerepeltek műsoron –, valamint műsoros és táncos estélyeken gyűjtötte össze a segélyezéshez tervezett pénzt, melyet többnyire karácsony táján osztottak szét. Kapcsolatot ápoltak a „Fébé" szervezet tagjaival: 1931 pünkösdjén mintegy 30 fős budapesti protestáns női delegációt fogadtak háromnapos vendégségbe. 1948-ban felkutatták és rendbe hozták, márc. 15-én megkoszorúzták a bonyhádi 48-as honvédsírokat, az országos gyermeknap támogatására persellyel gyűjtöttek a községben, valamint segédkeztek a felállítandó szociális otthon előkészületi munkáinál. Utolsó rendes közgyűlésüket 1949. jún. 19-én tartották. A gyűlésen megjelent Schlitt Gyula esperes szemléletesen jellemezte az egyesület tevékenységének lényegét: *„A Nőegylet egyházunk szeme, füle, lába, eleven testrésze egyházunknak. Erőt és bizalmat önt az egyesület minden tagjainak lelkébe."* Az 1949. dec. 12-ei rendkívüli közgyűlésen még a kor kívánalmainak megfelelően módosították alapszabályaikat, miszerint feladatuknak tekintik *„a haladó szellemű szocialista rendszer iránti meggyőződés"* elmélyítését, ennek ellenére a belügyminiszter 1950. máj. 4-én kelt határozatával a nőegyletet feloszlatta.

(Steib György)

evangélikus templom: az ágostai hitvallású evangélikus hívők istentiszteleteinek, egyházi szertartásainak, kulturális rendezvényeinek, közös hitéletének színtere. 1786-ban a bonyhádi evangélikusok és reformátusok közös imaház és iskola építését tervezték, de a vármegye elutasította kérelmüket. 1784-ben Majoson evangélikus templom épülhetett. A bonyhádi templom felépítésére 1794. szept.

26-án kötöttek szerződést a hőgyészi Apponyi-uradalom építő- és ácsmesterével, Schneiderhan Fülöppel, aki 4100 osztrák forintot kért a munkáért. A 900 fős gyülekezetnek ezen felül állnia kellett az összes fuvart és segédmunkát. A templomtelket Perczel Ádám adományozta, aki ezen felül 600 négyszögöles telket is biztosított a parókia építéséhez. 1795-ben a vármegye megadta az engedélyt, és még ebben az évben elkezdték az építkezést. Az egyhajós templom meredek domboldalon helyezkedik el, a főhomlokzathoz néhány lépcsőfok vezet fel. A 6 öl (mintegy 11 m) széles, 12 öl (mintegy 22 m) hosszú, homlokzati középtornyos templomot 1800. aug. 20-án szentelte fel Nagy István szuperintendens. Az egykori evangélikus iskola telkén álló templomnak kis alapterülete ellenére magas tornya és hajója van, mintha a katolikus templom tornyával versenyezne. A torony hullámtagos laternás barokk sisakkal fedett, rajta 1910-es évszám látható, mely javítás, újjáépítés idejére utal. A templom homlokzatának építészeti elemei, a karcsú pilaszterek és a vízszintes, golyvázott párkányok is a függőleges irányt hangsúlyozzák. A belső tér feszített karaktere az egymáshoz viszonylag közel épített karzatok és a háromszakaszos, harántívekkel tagolt függő kupolasor által érvényesül. A templombelső egyik fontos dísze a bejárati- és a két hosszoldalon nyolc faoszlop által tartott, figurálisan díszített-festett karzatmellvéd, mely a Dél-Dunántúl evangélikus templomépítészetére általánosan jellemző. Az orgonakarzaton István vértanú és Keresztelő János, a jobb oldali karzaton az oltár felé haladva Tamás és Péter apostol, Márk és Máté evangélista, velük szemben Jakab és Pál apostol, illetve Lukács és János evangélista olajfestésű képei láthatók. A szószékkel szemközti karzatrészen bibliai idézetek olvashatók: *„Wie heilig ist diese Stätte! Hier ist nichts anders, denn Gottes Haus, und hier ist die Pforte des Himmels.”*, [Milyen félelmes (szent) ez a hely! Nem más ez mint Isten háza és a menny kapuja. (1Móz 28,17)], illetve *„Herr ich habe lieb die Stätte deines Hauses und den Ort, da deine Ehre wohnet.”* [Uram, szeretem házadat, ahol laksz, dicsőséged lakóhelyét. (Zsolt. 26,8)]. A szószékoltár a templom teréhez a diadalív nélkül illeszkedő félköríves, viszonylag tágas szentélytérben áll, a régióra jellemző szószékoltártípus kiérlelt emléke. Az oltárretabló oszlopokkal és pilaszterekkel övezett, törtvonalú, íves párkányzatán Péter és Pál apostol szobra, a hangvető alján a Szentlélek galambja, a tetején „Hétpecsétes könyvön ülő Bárány”, a Kasztenholz Károly által adományozott oltárképen „Emmausi lakoma” látható. Az oltárkép fölött a magyar címer is megjelenik. A szószékoltár melletti keresztelőmedencét Gerhard Benjamin készítette kőből, festett fafedéllel. Az eredeti orgonát März Ádám kistormási orgonaműves készítette 1817–18-ban, ma a szekszárdi evangélikus templomban található. A mai orgona 1931-es Angster-gyártmány. Eredetileg két harang volt a toronyban. A nagyobb mintegy 233 kg súlyú volt, felirata: *„Johann Fischer goss mich Fünfkirchen 1792”*, a kisebb mintegy 59 kg súlyú, felirata ugyanaz, 1787-es évszámmal. A harangokat az első világháború idején elvitték. A nagyharangot 1921-ben pótolták, a pécsi Weinbert Péter öntötte. A 180 és a 70 kgos két kisebb 1961-ben került mellé, ezeket Őrbottyánban Galambos Lajos készítette. A bonyhádi evangélikus templom a Dél-Dunántúlon kialakult késő barokk evangélikus templomtípusnak kései, de bizonyos értelemben összegző emléke, Schneiderhan Fülöp uradalmi- és céhes építőmester ismert művei között is – hőgyészi plébániatemplom, egyházaskozári ev. templom boltozása, soltvadkerti ev. templom – jelentős alkotás.

(Fotó: Kirchné Máté Réka) (Krähling János)

evangélikus templom orgonája: a templom első orgonáját utóbarokk orgonaépítészetünk kitűnő mestere, a kistormási März Ádám építette 1817–18-ban. 1855-ben a mágocsi Unger Miklós néhány romanti-

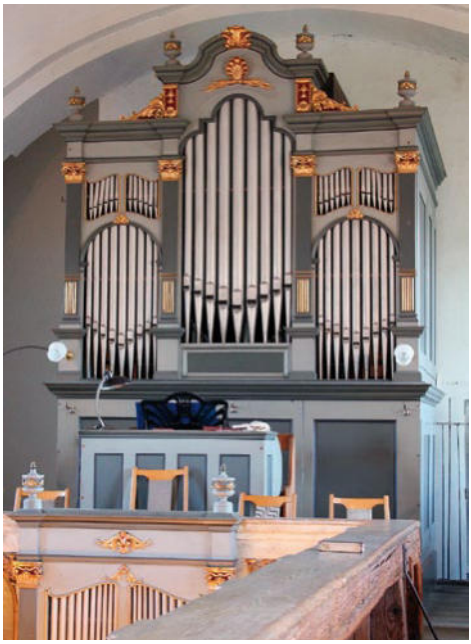

kus stílusjegyű módosítást hajtott végre. Ez a hangszer 1931-ben átkerült az új szekszárdi ev. templomba, 1991-ben a budapesti Aquincum Orgonaüzemben felújították. A mai bonyhádi orgona az Angster gyár munkája (op. 1083) 1931-ből. Pneumatikus táskarendszerű, mérete 2 manuál, pedál, 12 regiszter. 1981-ben Trajtler Gábor orgonaművész tervei alapján Tarnai Endre és Kelemen Árpád javította. Ennek során a diszpozíció neobarokkos szellemben módosult. (Fotó: Kirchné Máté Réka) (Győrffy István)

„Év Rendőre" kitüntető cím: Bonyhád Város Önkormányzata alapította 2008-ban a városban végzett rendőri munka elismerésére. A kitüntető cím annak a személynek adományozható, aki a Bonyhád Városi Rendőrkapitányságon legalább 5 éve teljesít szolgálatot; huzamosabb ideje tartós és kiemelkedő munkát végez, mely alkalmas arra, hogy az állampolgárokban erősítse a rendőrség tekintélyét; valamint életvitele, magánélete a rendőri hivatáshoz méltó. Évente egy ilyen elismerés adományozható. A kitüntető címre beérkezett javaslatokat eseti munkacsoport véleményezi, melynek tagja a város rendőrkapitánya, a rendőrségi érdekképviselet, a polgármester, valamint

az önkormányzat humán bizottságának az elnöke. A kitüntető cím adományozásáról az önkormányzat képviselő-testülete dönt, átadására a rendőrnaphoz kapcsolódó ünnepségen kerül sor. A kitüntető címhez oklevél, emlékplakett és a mindenkori köztisztviselői illetményalap háromszorosának megfelelő összegű pénzjutalom jár. A plakett Bertalan Tamás alkotása. (Kirchné Máté Réka)

„Év Rendőre" kitüntető cím birtokosai: Dudás Zsolt (2008), Bálint Zsolt (2009 – posztumusz), Nesz János (2010), Csasznyi Krisztián (2011), Dudás Kálmán (2012), Fehérvári Péter (2013), Frei Zsolt (2014), Nyitrai Ágnes (2015), Noé Attila (2016). (Kirchné Máté Réka)

Ezer Mihály (*1942. aug. 4. Tolna): tanár, tanácselnök. Általános iskolai tanulmányait Hőgyészen és Tolnán végezte. Szekszárdon a Bezerédj István Közgazdasági Technikumban tett érettségi vizsgát 1960-ban. Ezt követően a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen folytatta tanulmányait. Bonyhádon társadalmi ösztöndíjas kötelezettségét teljesítve 1964-ben kezdett tanítani a Perczel Mór Közgazdasági Technikumban. Egyetemi

tanulmányait levelező tagozaton fejezte be 1965-ben, könyvvitel–statisztika–tervezés szakos középiskolai tanári diplomát szerzett. Munkahelyén 1969 szeptemberében igazgatóhelyettessé, majd az igazgatói állás megüresedésével 1972. márc. 15-ével igazgatóvá nevezték ki. Igazgatása idején az intézet nyolcosztályos iskolából tizenkét osztályossá fejlődött, 200 fős kollégiummal és széles körű levelező tagozatos oktatással. Hat új tanterem és százfős új kollégium épült ebben az időszakban. 1981-ben tagja lett a városi tanácsnak. 1982. aug. 15-ével megválasztották a város tanácselnök-helyettesévé, majd 1983. febr. 1-jével tanácselnöknek. 1990. okt. 27-én visszatért eredeti munkahelyére tanárnak. Nyugdíjazásáig (2004) számos szakmai tantárgyat tanított, elsősorban pénzügyi ismereteket. Ebben az időszakban több tanítványa szerepelt eredményesen regionális és országos versenyeken. Munkáját az Oktatásügy Kiváló Dolgozója (1977), a Szocialista Kultúráért kitüntetésekkel (1987) és Pedagógus Szolgálati Emlékéremmel (2002) ismerték el. Bertalan Ilonával kötött házasságából egy lánya és egy fia született. (Steib György)

Ezüstkalász Mezőgazdasági Termelőszövetkezet: a Termelési-, Felvásárlási- és Értékesítési Földművesszövetkezet (szakszövetkezet) tagjaiból, valamint egyéni gazdálkodókból alakult 1959. márc. 4-én. (A köznyelvben „székely tsz”, mert a vezetők és a tagok zömét betelepült székelyek alkották.) A 139 tag 1200 kh földön kezdett gazdálkodni. Központjukat a szakszövetkezettől átvett Széchenyi téri, korábbi Kaiserkocsma helyiségében alakították ki. Később áttelepültek a Dózsa Gy. u. 29. sz. épületbe (ma Székely Ház). Alaptőkéjük a tagok által befizetett 2000 forintokból tevődött össze. Az alakuló közgyűlésen Várszegi Imrét választották meg elnöknek, a szövetkezet főagronómusa Stieber Gyula, főkönyvelője Miklós István lett. A tagok, hogy korábbi szerződéses kötelezettségeiknek eleget tehessenek, még maguk takaríthatták be egyéni gazdálkodóként elvetett gabonáikat, adhatták le állataikat. A termelőszövetkezet átvette a szakszövetkezet 40 kh kertészetét és a Budai Nagy Antal utcában üzemelő savanyító üzemét. Zöldségterményeik eladására saját üzletet létesítettek. Majorjukat Bonyhád északi kijárója után, a zombai út melletti volt Jung-malomnál alakították ki. A napi munkák elvégzéséhez szükséges munkaerő mozgósítása igen nehéz feladat volt. A korábban egyénileg dolgozó gazdák nehezen illeszkedtek be, többen az iparban is vállaltak munkát. Pénzmegvonással, kártérítési szankcióval sújtották a kötelességüket elmulasztó tagokat. 1960-ban Várszegi Imre elnököt Molnár Ferenc váltotta. A szövetkezet tárolási gondjainak szorításában, 1960 júliusában – hatósági közreműködéssel – önkényesen igénybe vette a Mártírok terén, használaton kívül álló neológ izraelita templomot. 1961. márc. 18-án – saját nevük továbbvitelével – egyesültek a Vörösmarty Mgtsz-szel, mely után 2000 kh feletti földdel, 200 fő feletti tagsággal, 300 szarvasmarhával, 400 sertéssel, 50 anyakocával rendelkeztek. Építőbrigádot szerveztek saját beruházásaik megvalósításához. 1961-ben 120 férőhelyes sertéshizlaldát építettek. 1963-ban átvették a feloszlatott legeltetési bizottság feladatkörét: a rendelkezésükre bocsátott 244 kh réten és legelőn biztosítaniuk kellett a háztájiban tartott szarvasmarhák és birkák legeltetését, a háztáji tej összegyűjtését. 1964-ben száj- és körömfájásjárvány sújtotta a szarvasmarha-állományt. 1966-ban – az elnök nyugdíjba menetelét követően – a 216 fős tagság az 1964-ben belépő főagronómus Szakács Zoltánt választotta meg a szövetkezet elnökének. Ekkor már 2147 kh területen gazdálkodtak. Az évtized végétől a szövetkezet építőrészlegének igénybevételével családi- és társasház-építkezésbe kezdtek. 1969-ben a Völgységi-patak mentén lévő kertészetükben palántanevelő telep kialakításához hollandi ágyakat létesítettek. 1970 májusában a szövetkezet használatában lévő, de a magyar állam tulajdonát képező földek – az 1967. évi IV. törvény rendelkezése alapján – kérésükre a saját tulajdonukba kerültek. 1970-ben a majorjukban tehenészeti telepet alakítottak ki 108 férőhelyes tehénistállóval, borjúnevelővel és növendékmarha-istállóval. 36 férőhelyes, fűthető sertésfiaztatót létesítettek. 1972 őszén a szövetkezet vezetősége bekapcsolódott az egyesülési tárgyalásokba, melynek eredményeként 1973. jan. 1-jétől a három termelőszövetkezet egyesülésével létrejött

Pannónia Mezőgazdasági Termelőszövetkezetben folytatták munkájukat. (Steib György)

Fábián Gergely (*1936. júl. 30. Andrásfalva): közgazdasági technikus, a Bonyhádi Székely Szövetség elnöke. Családjával 1941-ben települtek Bácskába, ott kezdett iskolába járni. A világháború tragikus végkifejletekor a bácskai székely népcsoporttal együtt menekültek Magyarországra 1944-ben. Hosszú vándorút végén Lengyelen települtek le. Az általános iskola elvégzését követően a bonyhádi közgazdasági technikumban folytatta tanulmányait, ahol 1955-ben érettségizett. Katonai szolgálatot követően 1959-ben helyezkedett el a Bonyhádi Cipőgyárban, ahonnan 1993-ban ment nyugdíjba. Munkáját raktári dolgozóként kezdte, majd áruforgalmi osztályvezető, 1990-től pedig titkárságvezető. Munkásságáért többek között Könnyűipar Kiváló Dolgozója és arany fokozatú Kiváló Újító kitüntetésben részesült. Rendkívül aktív tevékenységet folytatott a székelység hagyományainak megőrzéséért. 1989-től egy évre elnöke lett a Bonyhádi Székely Körnek és mintegy tíz évig a Bonyhádi Székely Szövetségnek. Elhivatottan dolgozott azon, hogy az ide települt székelyeket közösséggé szervezze, erősítse identitásukat, és bátorítsa közös múltjuk vállalását. Ennek érdekében országos székely találkozókat szervezett, hagyományőrző táborokat kezdeményezett. Az egykori bukovinai székely falvak temetőiben kopjafákat, templomkertjeikben pedig emlékkereszteket állíttatott fel. Zarándokutakat szervezett az őshaza területére. Tevékenységéhez kötődik a bonyhádi Székely emlékpark létrehozása. *„A közművelődés, a kultúra és a hagyományőrzés terén végzett, több évtizedes kimagasló tevékenységéért, közösségteremtő munkájáért”* Bonyhád város önkormányzati képviselő-testülete 2013-ban Perczel-díjban részesítette. Nagy Piroskával kötött házasságából két fia született. (Steib György)

Fábián Mártonné sz. Korondi (Kásler) Balbina (*1928. jan. 27. Andrásfalva, †2011. márc. 27. Bonyhád): szövő, a Népművészet Mestere. Édesanyjától tanult szőni. A bukovinai székelyek menekülését követően Lengyelen telepedett le a család 1945-ben. 1962-től élt Bonyhádon. Munkahelye az Ezüstkalász Mgtsz volt. 1983-as nyugdíjba menetelét követően beiratkozott a Bonyhádi Székely Kör szövőszakkörébe. A szövés mellett a népdal és a néptánc művelése, valamint a székely tárgyak gyűjtése is élete része lett. Néprajzi táborokban oktatta a szövést fiataloknak. Hatvan szőttesének zsűrizését követően nyerte el 1994-ben a Népi Iparművész címet. A székely kultúra őrzéséért és ápolásáért 1996-ban Sebestyén Ádám-díjban részesült. Gyűjtőmunkájának eredménye a 2000-ben megjelent *Bukovinai andrásfalvi székely szőttesek – Balbina néni gyűjtései* c. mintagyűjtemény, ugyanebben az évben a Népművészet Mestere címmel ismerték el tudását. Fábián Mártonnal kötött házasságából két lánya és egy fia született. (Fotó: Kirchné Máté Réka) (Szőts Zoltán)

Faik Henrik (*1870. [?] Bonyhád, †1945. [?]): tanár. Parasztcsaládból emelkedett ki tehetségével. Gimnáziumi tanulmányait Bonyhádon kezdte, majd Szarvason érettségizett. A soproni Teológiai Akadémián evangélikus lelkészi, a budapesti egyetemen magyar–német szakos tanári oklevelet szerzett. 1894-től 1932-ig tanított a bonyhádi gimnáziumban. Emellett 1910-től az új tápintézet, a diákmenza – mely napi háromszori étkezést bizto-

sított szegény sorsú diákoknak – vezetője, 1918–32 között az iskola igazgatója. A fiatal irodalomtanár a helyi Vörösmarty-kultusz első szorgalmazója. A költő érdemeit a születése 100. évfordulóján rendezett iskolai megemlékezésen méltatta. A *Zalán futása – Szózat – Gondolatok a könyvtárban – A vén cigány* versfüzér alapján elhangzó méltatás szerint Vörösmarty *„Minden alkotásából a hazafinak lángoló hazaszeretete melegíti keblünket”*. Az első világháborút követő változékony politikai és gazdasági helyzetben bölcsen kormányozta az intézményt. Higgadtságával és szívósságával megerősítette a gimnázium pozícióját. A tanári kar törzsgárdát alkotott, a diákkörök (önképzőkör, cserkészet, zenekör, énekkar, sportszakosztályok) színvonalasan működtek. Nyugdíjas éveit Pákozdon töltötte.

[Kolta László] – (Steib György)

faiskola: olyan bekerített hely, ahol a magról kelt csemetéket átültetésig nevelik. Tolna vármegye 1873-ban kelt szabályrendelete szerint *„Minden község köteles faiskolát létesíteni. Az e célra felhasználandó területet 1874 őszén megművelni, a következő év tavaszán kerítéssel körülvéve magvakkal bevetni.”* A faiskola az országos fásítási program keretében a népiskolák tanulóifjúságának gyakorlati képzési helye volt. Bonyhád község 1 kataszteri hold 1464 négyszögöl területű faiskoláját a Kálvária-hegy térségében alakították ki, első kezelője Lohn Miklós volt. Erdei- és gyümölcsfacsemeték termesztésével egyaránt foglalkoztak. 1888-ban közel 94 forint bevételük származott szeder-, alma-, jegenye-, akác- és körtefa-értékesítésből. Fontos szerepet játszott a Bonyhádon 1880-tól – elsősorban a napszámosok körében – terjedő selyemgubó-termelés meghonosodásában, a szederfák szaporításával. Ez években lett jellegzetessége Bonyhád utcáinak és tereinek, környező útjainak a szederfa, melynek levele a selyemhernyó eledeléül szolgált. 1880-tól 1890-ig a bonyhádi faiskolából 1533 szederfacsemetét ültettek ki. Az 1900-as évek elején – a környék átrendezésével – a faiskolát az Óhegy lábához telepítették. Működése a második világháborút követő években ért véget, utolsó kezelője Rodumer Henrik volt. (Steib György)

Faludi Béla (*1930. szept. 4. Bonyhád, †2011. okt. 11. Pécs): tanár, klubvezető. A helyi elemi iskolai tanulmányait, majd a gimnáziumi érettségit (1949) követően a Szegedi Tudományegyetemen szerzett kémia–fizika szakos középiskolai tanári diplomát 1954-ben. Ez évtől a bonyhádi közgazdasági technikum tanára lett. A Művelődésügyi Minisztérium megbízásából 1975-ben részt vett a *Technika* tankönyv bírálatában, 1978-ban pedig a „fizika tantárgyhoz kísérleti eszközök készítése” tárgyú országos pályázatra benyújtott pályamunkájáért elismerésben részesült. 1981-től Lengyelen, a Mezőgazdasági Szakmunkásképző Intézetben folytatta tanári pályafutását 1991-es nyugdíjazásáig. 1967-ben alapította meg a művelődési házban az utazók klubját, melyet rendkívül aktívan, sikeresen vezetett. 1973-ban idegenvezetői képesítést szerzett. Szenvedélyes fotós volt, jelentős ásványgyűjteménnyel is rendelkezett. Felkutatta, majd három kéziratos kötetben nyilvánosságra hozta számos jeles bonyhádi személyiség életrajzát. (*Akik a város tiszteletét életpályájukkal kivívták* – 1993; *Köztünk élnek* – 1994; *Érdekes és értékes bonyhádiak* – 2001). A kiadványokkal pályadíjakat nyert. Munkásságáért Szocialista Kultúráért (1980), valamint Kiváló Munkáért jelvényben (1989) részesült. Tudományos és ismeretterjesztő tevékenységéért TIT elismerő oklevélben részesült (1980). Erdő Saroltával kötött házasságából egy fia született.

(Dudás Olga)

Faludi Béláné sz. Erdő Sarolta (*1937. nov. 8. Veszprém): tanár, kollégiumvezető. Pénzügyőr édesapja áthelyezései miatt általános iskolai tanulmányait Meszlenben, Bozsokon, Kőszegen végezte, majd 1948-ban Pápán fejezte be. 1956-ban érettségizett a pápai Petőfi Sándor Gimnázium reáltagozatán. 1956. okt. 1-jétől a Pápai Húsipari Vállalatnál lett segédmunkás, majd élelmezésvezető helyettes, később laboráns. 1957. aug.

5-étől 30-áig a Pápai Katonai Hadkiegészítő Parancsnokság nyilvántartójaként dolgozott. A Mosonmagyaróvári Mezőgazdasági Akadémia első félévének elvégzését követően 1958 januárjában a Szegedi Tudományegyetem Természettudományi Karára iratkozott át, ahol 1962-ben szerzett biológia–földrajz szakos tanári diplomát. 1961-ben tudományos diákköri tagként Debrecenben első díjas lett *A Duna-Tisza közi futóhomok éghajlati sajátosságai* című dolgozatával. Egyetemi tanulmányaival párhuzamosan szakkollégiumi nevelő képzettséget szerzett. 1962-től főhivatású kollégiumi nevelő, majd igazgatóhelyettes a dombóvári leánykollégiumban; 1964-től igazgató a bonyhádi leánykollégiumban, ahonnan 1992-ben vonult nyugdíjba. 1970-ben az ELTE-n vezetőképző tanfolyamot végzett, majd 1980–82 között elvégezte Szekszárdon a Marxizmus–Leninizmus Esti Egyetem filozófia szakosítóját. Kollégiumvezetői munkája mellett Bonyhád középiskoláiban óraadóként tanított biológiát, földrajzot, filozófiát, érettségi vizsgákon elnökölt Tolna megye több intézményében. Munkája mellett 1980–90-ig betöltötte a TIT városi, valamint járási titkára feladatkörét, 1992-től a bonyhádi nyugdíjas pedagógus klub, 2011-től a művelődési központ Faludi Béla utazók klubjának vezetője. 2014-ben videóportrét készítettek vele a Magyarország Videós Arcképcsarnoka alkotói. Kitüntetései: Miniszteri dicséret (1972), Pedagógus Szolgálati Emlékérem (1993), Merész Konrád-díj (2010). Faludi Bélával kötött házasságából egy fia született.

(Fotó: Kirchné Máté Réka) (Dudás Olga)

Farkas Ferenc (*1946. júl. 24. Ibafa): orvos. Általános iskolai tanulmányait szülőhelyén végezte, majd a pécsi Széchenyi István Gimnáziumban érettségizett 1964-ben. Egy évig a Pécsi Orvostudományi Egyetem I. Sz. Belgyógyászati Klinikáján dolgozott. 1965-ben felvételt nyert a Pécsi Orvostudományi Egyetemre, ahol 1971-ben kapta meg a diplomáját. Pályafutását a siklósi gyermekkórházban kezdte, majd a gyermekorvosi szakvizsgát követően Bonyhádra költözött, ahol körzeti gyermekorvosként helyezkedett el. Munkájában a gyógyítás mellett fontos szerepet játszik a megelőzésre való törekvés. 1990-ben ifjúsági- és iskolaorvosi szakképesítést szerzett. Vezetésével még ebben az évben megkezdték a város iskolaorvosi hálózatának kiépítését és működtetését. Segítette az úszószakosztály munkáját, sokat tett a hátrányos helyzetű gyermekek jobb egészségügyi ellátásáért. Két ízben megkapta a „Cigány lakosság egészségügyi ellátásának javításáért” elnevezésű, helyi alapítású díjat. 1986-ban Kiváló munkáért kitüntetésben részesült, 2005-ben Bonyhád város önkormányzati képviselő-testülete *„Bonyhád város egészségügyi ellátásában kifejtett több évtizedes kiemelkedő tevékenységének elismeréseként”* Perczel-díjban részesítette. Felesége Pécsi Erzsébet, házasságukból két fiú született.

(Steib György)

Farkas Ferenc, id. (*1916. júl. 31. Pozsony, †1987. okt. 28. Bonyhád): postatiszt, a bonyhádi posta hivatalvezetője. A család a trianoni békeszerződés után települt át Magyarországra. A pápai bencés gimnáziumi érettségit követően Budapesten, a Közlekedési és Postaügyi Minisztérium Összevont Iskolai Központjában postatiszti vizsgát tett. 1938-ban Pakson lett postatiszt, majd Erdély visszacsatolásakor Nagybányára helyezték postatisztviselőnek. Az 1941-től kezdődő katonai szolgálata szovjet hadifogsággal zárult. 1948-ban történt szabadulása után ismét a paksi postán helyezkedett el. 1951-ben a Bonyhádi Postahivatal vezetőjévé nevezték ki, ezt a tisztséget

nyugdíjba vonulásáig, 1976 júliusáig látta el. A bonyhádiak részéről nagy tisztelet övezte. Postai szaktekintélynek számított nemcsak munkahelyén, hanem tágabb környezetében is. Munkáját, melyet nagy szorgalommal és hivatástudattal végzett, több szakmai elismerés mellett a Munka Érdemrend ezüst fokozata kitüntetéssel is elismerték. Igen olvasott, művelt ember volt, munkája mellett szívesen sakkozott, idős koráig a járási és a területi bajnokságban versenyzett. Horváth Magdolnával kötött házasságot, melyben két fiú és két lány született. (Steib György)

Farkas Ferenc, ifj. (*1949. máj. 29. Paks): okleveles közgazda, egyetemi tanár, a közgazdaságtudományok kandidátusa. Édesapját 1951-ben nevezték ki a bonyhádi postahivatal vezetőjének, akkor költöztek

Paksról Bonyhádra. A Vörösmarty Mihály Általános Iskola elvégzését követően a Petőfi Sándor Gimnáziumban érettségizett 1969-ben. Már iskolásként tevékeny résztvevője volt Bonyhád kulturális és sportéletének. Asztaliteniszben, a Bonyhádi Vasas Sportkör színeiben 1963–67 között többször nyert Tolna megyei korosztályos egyéni- és páros-, valamint felnőtt csapatbajnoki címet. A budapesti Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemre 1967-ben nyert előfelvételt. Tanulmányait katonai szolgálatának letöltése után, 1968-ban kezdte meg a Bonyhádi Cipőgyár társadalmi ösztöndíjasaként. Az egyetem elvégzését követően 1972. szept. 1-jén kezdett dolgozni a cipőgyárban mint gyakornok, majd szervező. 1973-ban a cipőiparról írt dolgozatával egyetemi doktori fokozatot szerzett a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen. Cipőgyári munkaviszonya 1975. dec. 1-jéig tartott, miközben 1974-ben egyetemi tanársegéd lett a Pécsi Tudományegyetemen. 1977-ben egyetemi adjunktusi címet szerzett. 1984-ben, a közgazdaságtudomány kandidátusa tudományos fokozat elnyerése után egyetemi docens lett. 1995-ben habilitált. 1996-ban a Pécsi Tudományegyetemen egyetemi tanár címet nyert. 1986-tól az egyetemen számos funkciót töltött be: a Közgazdaságtudományi Kar dékánhelyettese, 1996-tól a Vezetés és Szervezés Tanszék vezetője, a Pécsi Tudományegyetem Szenátusának tagja, 1996–2002 között a Közgazdaságtudományi Kar dékánja, majd a kiegészítő (MSc) program igazgatója, az egyetemi Szenátus Gazdasági Bizottságának elnöke, Gazdasági Tanácsának állandó meghívottja. 2007-ben a Pécsi Tudományegyetem általános és stratégiai rektorhelyettesévé választották. Ezen megbízatása 2010. jún. 30-áig tartott. Több tudományos továbbképzésen vett részt a Magyar Tudományos Akadémián és külföldi egyetemeken (Open University – UK, Johns Hopkins University – USA). Szakterülete az üzleti tudományok, vállalati szervezés és vezetés. Pécsi egyetemi oktatói tevékenysége mellett több külföldi egyetem vendégtanára, többek között: Case Western Reserve University Cleveland Weatherhead Business School, Middlesex University Business School, London University College School of Central and East European Studies. Öt könyv szerzője, szerkesztője (köztük – társszerzőként és társszerkesztőként – az 1997 és 2008 között 5 kiadást megért *Emberi erőforrás menedzsment kézikönyv*, valamint a 2004-ben és 2005-ben megjelent *Változásmenedzsment*). Száznál több hazai publikáció szerzője és társszerzője. Írásai 14 országban jelentek meg, köztük az USA-ban, Ausztráliában, Indiában, Kazahsztánban, Izraelben és az EU több országában. Tudományos és közéleti elismerései: Pécsi Tudományegyetem Publikációs Díja, British American Tobacco Professor, Pécsi Tudományegyetem Aranygyűrűje, Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje, kutatócsoport vezetőjeként „Az év kiemelkedő szellemi alkotása” a Janus Pannonius Tudományegyetemen. 2010-ben megkapta a Baranya Megyei Önkormányzat Felsőoktatási Díja kitüntetést. Kurucz Zsuzsannával kötött házasságából egy lánya született. (Sós Csaba)

Farkas László (*1946. jan. 16. Jászárokszállás): üzemmérnök, a cipőgyár igazgatója. A család 1949-ben költözött Bonyhádra. Az általános iskola elvégzését követően 1960-ban cipőgyári ösztöndíjasként

a Martfűi Cipőipari Technikum tanulója lett, majd tanulmányait a budapesti Kulich Gyula Ruha- és Cipőipari Technikumban folytatva 1964-ben cipőipari technikus képzettséget szerzett. 1964. aug. 1-jén kezdett dolgozni a Bonyhádi Cipőgyárban, mint technikusgyakornok. 1967-ben a csákozó-sarokosztály művezetőjévé, 1974-ben a szabászat-csákozó-sarokosztály főművezetőjévé nevezték ki. 1984-ben a Könnyűipari Műszaki Főiskola levelező tagozatán bőrfeldolgozóipari üzemmérnök diplomát szerzett. Még az évben termelési osztályvezetővé nevezték ki. 1990-ben a vállalat megbízott-, majd 1991-ben – pályáztatást követően – megválasztott igazgatója lett. Az állami vállalat igazgatójaként erőfeszítéseket tett az 1992-ben csődhelyzetbe jutott cég megmentésére. A szovjet piac összeomlása után társaival a nyugati export lehetőségének megteremtésén és a belföldi piaci pozíciók megerősítésén, az adósságok ütemezett kiegyenlítésén fáradozott. Az 1995-ben megkezdett felszámolási eljárás során arra törekedett, hogy a vállalat dolgozói járandóságaikat, végkielégítésüket megkapva távozzanak a cipőgyárból. A felszámoló 1999. okt. 1-jével felmentette igazgatói beosztásából. Szakmai tevékenységéből kiemelkedő volt a speciális rendeltetésű acél orrmerevítős munkavédelmi cipők és bakancsok, hűtőházi- és tűzoltócsizmák, valamint a villanyszerelő-cipők kifejlesztése, azok nagyüzemi gyártásának megszervezése. Munkája elismeréseként Kiváló Dolgozó, valamint Könnyűipar Kiváló Dolgozója kitüntetésben részesült. Szigeti Erzsébettel kötött házasságából egy lánya és egy fia született. (Sós Csaba)

Fáy Ferenc (*1921. jún. 20. Pécel, †1981. jún. 10. Toronto): katonatiszt, költő. A nyugati magyar emigráció kiemelkedő lírikusa középiskolai tanulmányait a budapesti Fasori Evangélikus Gimnáziumban kezdte, majd a felső négy osztályt a bonyhádi gimnáziumban végezte, ahol 1941-ben érettségizett. Olvasottsága, írói-költői tehetsége a gimnázium önképzőkörében sikert és elismerést hozott számára. Irodalmi dolgozataival, elbeszéléseivel, novelláival, szavalataival, énekszámaival, színjátszó tehetségével, szónoki adottságaival, de legfőképpen verseivel a kör kiemelkedő, népszerű tagjává vált. Az önképzőkör ifjúsági elnökévé, az egész diákság vezetőjévé választották. Bonyhádi éveire *Iskoláim* című versében így emlékezett: *„(…) Aztán… Bonyhád jött. Álltam sváb, magyar / gyűlölködés közt, mint e harc kudarca, / mert bennem egyre Vörösmarty arca / vetődött fel s a Perczel-kert felé / figyeltem, bízva, hogy tán visszahozza / szavát a szél… És most itt vagyok.”* Gimnáziumi éveiről írta: *„Itt tanultuk e földet szeretni”*. Az érettségi után katonai pályára lépett, a hároméves Ludovika Akadémiát elvégezve hadnagygyá avatták. Jutason kiképzőtiszt, majd Németországba vezényelték, ahol 1945-ben amerikai hadifogságba esett. Hazatérése (1946) után jobboldali pártpolitikus lett. Internálták, majd letartóztatták. 1948-ban megszökött a rabkórházból, Jugoszlávián át Olaszországba menekült. 1951-ben Kanadában telepedett le, ahol erdőirtó, kötélgyári munkás, vasolvasztóban majd tejüzemben dolgozott. 1957-től haláláig Torontóban élt, iskolai takarítóként kereste a kenyeret népes családjának. Verseskötetei itt jelentek meg (többek között: *Jeremiás sirámai* – 1956, *Törlesztő ének* – 1963, *Áradás* – 1972, *Összegyűjtött versek* – 1981), verseit közölte a római *Katolikus Szemle*, a budapesti *Vigilia* és az *Irodalmi Újság*. 2005-ben Magyarországon a Kráter Kiadó *Hazátlanul* c. antológiájában jelentek meg válogatott versei. 1973-ban Sík Sándor irodalmi díjban részesült. A *„csillogó emlékek”* között ott élt benne Bonyhád, ahol *„a nyár gyönyörű vásznai lobognak”*. Egész költészetén végigvonul a vigasztalhatatlan honvágy: *„Egy száműzött kis porszem sír felétek”*. Az emigrációban magyar maradt, Torontóban Bonyhád hír-

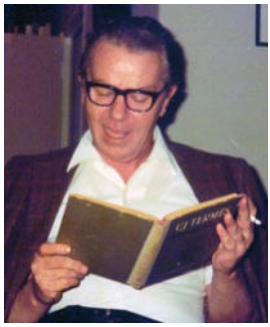

nöke volt. Mitschke Terézzel kötött házasságából két fia és három lánya született.
[Kolta László] – (Steib György)

Fayl György (*1801. febr. 15. Bonyhád, †1875. szept. 15. Budapest): orgonista, énektanár. A pozsonyi császári zeneiskola növendéke volt, ott szerzett tanítói és kántori képesítést. 1822-től a pesti evangélikus gyülekezet orgonistája és énektanára. Fél évszázados szolgálatával és újító törekvéseivel megreformálta az énektanítást. Az egyházi karéneklés korszerűsítésével és a szertartásokba beépülő alkalmazásával sikert aratott. A közkedveltté váló korálok és himnikus dalárdaszámok előadása más felekezetek egyházi éneklésére is jótékonyan hatott. Egyes feltevések szerint színvonalas karmesteri tevékenysége nyomán honosodott meg a karéneklés az izraelita zsinagógákban is.
[Kolta László] – (Steib György)

Fazekas József (*1960. júl. 6. Bonyhád): fegyverkovács. Négyéves koráig Ladományban laktak, aztán költöztek Bonyhádra. A Petőfi Sándor Gimnáziumban érettségizett 1978-ban, majd a szekszárdi 505. Számú Ipari Szakmunkásképző Intézetben szerzett elektroműszerész szakképzettséget. 1980–81-ben a Mezőgép bonyhádi gyáregységében dolgozott villanyszerelőként, illetve az ÁFÉSZ-áruház műszaki osztályán volt eladó, 1982–89 között a szekszárdi BHG-nál gépbeállító. Közben autodidakta módon elsajátította a kardkovácsolás technológiáját. 1989-ben fegyverkovács (kardkovács) magánvállalkozó lett, 1994-től pedig az általa megalapított Pyraster Betéti Társaság keretén belül folytatja tevékenységét. Kézzel kovácsolt, damaszkolt korhű kardokat, késeket, tőröket készít. Az egyedileg, művészi módon megformált vágó- és szúróeszközök nemzetközi hírnevet szereztek alkotójának. Ő készíti az 1997 óta évente adományozott Balassi Bálint-emlékkard irodalmi díjhoz a középkori mintára kovácsolt végvári szablyát.

2004-ben megalapította a Magyar Késmíves Céhet, melynek 2014-ig elnöke volt. 2004-től családja segítségével évente megrendezi Budapesten a Nemzetközi Késkiállítás és Vásár elnevezésű programot. Szerkesztője, írója és kiadója volt a 2005–11 között negyedévente megjelenő *Késműves Magazin*nak. *A japán kard magyarul* c. könyve két kiadásban (2009, 2016), valamint német nyelven is megjelent. Kedvtelése a zenélés. Vezetője és dobosa a Bonyheart nevű zenekarnak, mely klasszikus zenei feldolgozásokat játszik rockos stílusban. Elismerései: Balassi-emlékérem (2009), Perczel-díj (2011), „A Tolna megyei művészetért" emlékplakett (2014). Domokos Veronikával kötött házasságából egy fia és egy lánya született.
(Fotó: ifj. Fazekas József) (Kirchné Máté Réka)

Felszegi (Flesser) Ferenc (*1906. nov. 23. Budapest, †1963. okt. 29. Pécs): géplakatos. Elemi- és szakiskoláját Budapesten végezte. Fővárosi munkahelyeket követően 1932-ben kezdett dolgozni a Pétermann és Glaser Cipőgyárban Bonyhádon mint karbantartó lakatos, majd csoportvezetője lett a karbantartó részlegnek. Munkahelyi feladatai mellett elsajátította a cipőgyártó gépeken alkalmazott munkafogásokat is. A minősítése szerint *„rendkívüli képességű szakember"* javaslataival, a maga által készített eszközökkel alkotó módon vett részt a gyár fejlesztési feladatainak végrehajtásában. A szakma legkiválóbb újítói között tartották számon. Kreatív munkásságáért, újítói tevékenységéért 1948-ban az Országos Munkaverseny Iroda Élmunkás jelvénnyel tüntette ki, több ízben kapott sztahanovista kitüntetést. 1950 márciusában a martfűi Tisza Cipőgyárban tanulmányozta a futószalagos termelési rendszert, majd aktívan részt vett a bonyhádi futószalag létrehozásában. Karbantartó csoportját magas szakmai színvonalon irányította, számos személyesen tervezett és legyártott kisgéppel tette termelékenyebbé és könnyebbé a dolgozók munkáját. A gyár vezetői

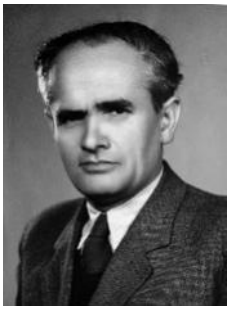

és dolgozói között és a cipőiparban országos szinten is nagy szakmai tekintély övezte. A Könnyűipari Minisztérium két alkalommal delegálta a németországi Pirmasensben rendezett cipőgép kiállításra. 1956-ban Szocialista Munkért Érdemrend kitüntetésben részesült. Haág Irmával kötött házasságából két fia és egy lánya született. (Sós Csaba)

Felvidékiek Egyesülete Bonyhád: a Felvidékről elszármazottak, a csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény (1946. febr. 27.) következtében Bonyhádra és környékére áttelepítettek egyesülete. Az áttelepítés 1947 tavaszától 1948 októberéig zajlott. Az 50. évforduló alkalmából Szlovákia magyarlakta településein nagyszabású megemlékezéseket szerveztek, melyekre a bonyhádiakat is meghívták. Ezek a találkozások felkeltették az igényt egy civil szervezet megalakítására a Bonyhádon és vonzáskörzetében élő felvidékiek számára. Első összejöveteleiket

Ünnepség és találkozó az emléktábla előtt – 2010. máj. 24. (Fotó: Mucska György)

a Völgységi Múzeumban tartották 1997-ben az évfordulós ünnepségre készülve. Az intézménnyé válás első impulzusát a Szőts Zoltán múzeumvezető által rendezett, 1997. máj. 17-én megnyitott időszaki kiállítás (*Ötven éve kezdődött a felvidékiek telepítése*) szolgáltatta. 1997. máj. 19-én, pünkösdhétfőn Jónás János katolikus plébános – felvidéki áttelepült – szentmise keretében emlékezett meg a 20. század kényszeremigrációjáról. Javasolta, hogy minden év pünkösdhétfője legyen a felvidékiek találkozójának a napja. Az egyesület létrehozásának gondolatát Oroszki István polgármester vetette fel. Gergely Lajos vezetésével szervezőbizottság alakult, majd az 1998. febr. 13-án tartott közgyűlés 45 résztvevője az egyesület megalakításáról döntött. Elnökévé Bábel Ernőt választották, akit 2004-ben Kolozsiné Gergely Cecília követett. Az alapszabályban meghatározott céljaik: a Felvidékről kitelepítettekben ébren tartani a szülőföld iránti szeretetet, szervezett kereteket biztosítani a szülőföld kulturális hagyományainak megőrzésére és ápolására, a leszármazottakban az emlékek megőrzésére és megbecsülésére való törekvés, érdeklődés felkeltése. A toborzás egész Tolna megyére, majd a környező megyékre is kiterjedt, a taglétszám hamarosan elérte a 250-et. Az előzetes ötvenedik évfordulójáról 1998. jún. 1-jén – több száz meghívott vendég részvételével – emlékeztek meg a Völgységi Múzeum falán elhelyezett, ekkor avatott, az áttelepítésre emlékeztető márványtábla előtt. 1998. jún. 21-én Tardoskedden Kele Lajos tardoskeddi és Oroszki István bonyhádi polgármester aláírta a két település közötti barátsági, testvértelepülési szerződést. A további évek bonyhádi találkozói a katolikus templomban ökumenikus istentisztelettel, majd az emléktáblánál tartott megemlékezéssel, műsorral, koszorúzással kezdődnek, a művelődési központban kultúrcsoportok fellépésével folytatódnak, végül a Jónás János Katolikus Közösségi Házban baráti összejövetellel zárulnak. Nagyobb rendezvényeket páros években tartanak, melyeken más-más felvidéki település mutatkozik be kulturális műsorral. Kapcsolatot alakítottak ki – többek között – Alsószeli, Deáki, Fél, Kismácséd, Tardoskedd és Udvard felvidéki községekkel. A látogatások kölcsönössé

A kórus 2009-ben. Az ülő sorban balról a negyedik Steib Györgyné, a hátsó sorban balról a harmadik Fehérvizi István, a középső sorban balról a hatodik Kolozsiné Gergely Cecília. (Fotó: Páll Gábor)

váltak. Ezeken a találkozásokon a kulturális, hagyományőrző programok mellett barátságok szövődnek, rokoni találkozások jönnek létre. Kapcsolatot ápolnak a komáromi Kecskés László Társasággal, Bátaszék, Bóly, Hajós és Pécsvárad felvidéki hagyományőrző csoportjaival. 2003-ban László Péter, az egyesület tagja *Fehérlaposok* címmel könyvet jelentetett meg a kitelepítésről. Az egyesületben saját kedvtelésre 2002-ben énekkar alakult, mely kezdetben Bábel Ernőné, 2004-től Steib Györgyné művészeti vezető irányításával, Fehérvizi István harmonika kíséretével az egyesület meghatározó erejévé vált. Elsődleges céljuk a felvidéki dalok felkutatása, megtanulása és bemutatása. A baráti közösséggé formálódott 20-25 fős, 2013-ban ezüst minősítést elért együttes fellép Bonyhád jelentős kulturális rendezvényein, eleget tesz vidéki, külföldi meghívásoknak. 2011-ben CD-n rögzítették a Felvidéken gyűjtött népdalokat, 2012-ben nagyszabású műsorral emlékeztek megalakulásuk tízéves évfordulójára, 2013. aug. 24-én és 2015. aug. 29-én Bécsben szerepeltek a Szent István-napi ünnepségen. Az egyesület működését az évenkénti hagyományos programok határozzák meg: felvidéki mesemondóverseny általános iskolások számára, jótékonysági bál, pünkösdhétfőn felvidéki találkozó, augusztusban Tardoskedden fellépés a Szent István-napi rendezvényen, illetve a testvértelepülések őszi rendezvényein, karácsonyi hangverseny a római katolikus templomban, 2013-tól megemlékezés a kitelepített felvidékiek napja (ápr. 12.) alkalmából.
(Steib György)

felvidéki emléktábla*:* a magyar és a csehszlovák kormány között létrejött ún. lakosságcsere-egyezmény következményeként

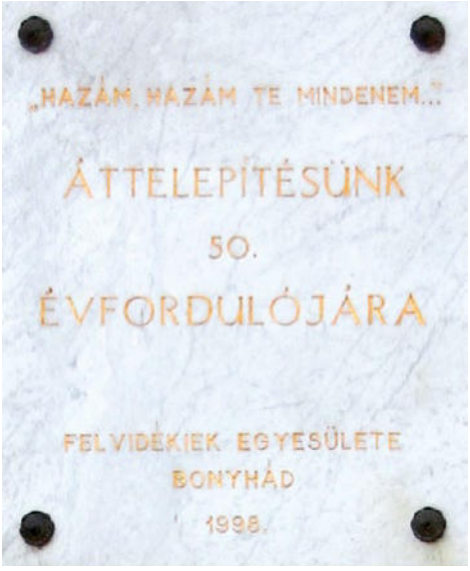

lezajlott áttelepítést idéző márványtábla. A Völgységi Múzeum utcai falán elhelyezett táblát 1998. jún. 1-jén avatták fel. Oroszki István, Bonyhád polgármestere mondott ünnepi beszédet, a táblát a felvidékről áttelepült Szabó Dezső leplezte le. A kétnapos megemlékező ünnepségen Udvard, Tardoskedd, Deáki, valamint Pozsonypüspöki polgármestere és e felvidéki települések meganynyi lakosa is jelen volt. Évente pünkösdhétfőn koszorúzást és az áttelepítésre emlékező műsort rendeznek a táblánál.
(Fotó: Kirchné Máté Réka) (Steib György)

felvidéki magyarok: a Felvidék 1918 előtt a történelmi Magyarország északi hegyvidéke, az Északi-Kárpátok, a Felföld, a szlovákok által lakott Felső-Magyarország, a „tótsági vidékek". Trianon után bővült a Felvidék fogalma a magyarlakta Csallóközzel, Mátyusfölddel, a Kisalföld Dunától északra eső, Szlovákiához került területeivel. Felvidéki magyarnak tartjuk a Szlovákiában élő magyar nemzeti kisebbséget és azt a népelemet, amely közülük 1920 óta az „anyaországba" érkezett. Felvidéki menekült volt az a mintegy 36.000 magyar, akiket 1945 és 1947 között kényszerítettek át a határon, vagy akik a jogfosztó rendelkezések, a vagyonelkobzás, a reszlovakizálás, a közmunkára deportálás elől szöktek egy szál ruhában, földönfutóként. Az 1946. febr. 27-ei csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény tette tömegessé a felvidékiek magyarországi megjelenését. A hatóságok Szlovákiából a gazdagabb parasztságot igyekeztek eltávolítani, megtörve ezzel az egy tömbben élő magyarság gerincét, megerősítve saját nemzettestvéreiket. A Magyarországra települt 70.000 felvidéki magyarból a Dél-Dunántúlra egyes adatok szerint 14.000, mások szerint 18.000 fő került. Felvidéki menekültek már a lakosságcsere-egyezmény előtt is érkeztek szórványosan Tolna megye és a Völgységi járás területére. 1946-ban 8 felvidéki menekült család kapott házat és földet Bonyhádon. A lakosságcsere-egyezmény következtében áttelepülők 1947. máj. 15-étől érkeztek Tolna megyébe, a tél beálltával egyre kevesebben. Az 1948 tavaszán újraindított telepítés az év végéig elhúzódott, de intenzitása már nem érte el az előző évit. Az első szerelvények csak néhány családot hoztak, jómódú gazdaemberek érkeztek vagyonosságukat tükröző javakkal. A túlzsúfoltság miatt a Délkelet-Dunántúlra érkező utolsó telepes raj sorsa a szétszóródás volt. Pl. a felvidéki Deáki kitelepítettjeinek emlékművére 54 magyarországi település nevét rótták fel. A Völgységbe elsősorban a sík vidéki Mátyusföldről jöttek, mintegy 2600-an. Bonyhádra 1947. máj. 22-én Szencről érkezett az első család. Szept. 2-án kezdődött 26 református magyar család áttelepedése Deákiból. 1948 február–márciusában 17 udvardi, 1948 márciusában 25 tardoskeddi család érkezett. Egy-egy család jött Alsószeliből, Félből, Pozsonypüspökiből, Szunyogdiból, Vámosladányból és Újbarsról. Bonyhádra összesen 76 család települt át, 296 családtaggal. A Völgységben elszórtan élő felvidéki magyarokat nem tekinthetjük egységes csoportarculattal rendelkezőknek. Az elmúlt fél évszázadban a leginkább helyet változtató telepes csoportnak bizonyultak. Részben az Észak-Dunántúl megyéibe húzódtak, hogy közelebb kerüljenek a szülőföldjükhöz, részben nagyvárosokba költöztek. Bonyhád kistérségében 2011-ben mintegy 1800 felvidéki származású magyar élt.
(Szőts Zoltán)

fényképészeti műtermek: Tolna megye első állandó műtermét Adler Lajos létesítette Bonyhádon 1868 körül, az akkori Budai (ma II. Rákóczi F.) utcában, az Arany Oroszlán Szálloda mellett. Bécsben tanulhatta szakmáját, onnan helyezte át székhelyét szülőhelyére, ahol 1876-ig készítette fotográfiáit, majd 1878-ban visszaköltözött Bécsbe. Fiókműteremmel rendelkezett Szekszárdon és Harkányban. Távoztával Bonyhád hosszú ideig fényképész nélkül maradt, vándorfényképészek elégítették ki a közönségigényeket. Molnár Lajos valószínűleg 1899-ben nyitotta meg műtermét a Majosi (ma Budai Nagy Antal) utcában, melyet 1910-ben a Vörösmarty térre, 1912-ben a József (ma Kossuth L.) utcába költöztetett. Utóbbi helyen műterme a lakóháza udvarában lévő toldaléképület emeletén volt. Villannyal és telefonnal rendelkező *fényképíró és arcképfestészeti műintézete* a főgimnázium közelében fogadta a vendégeket, ami nagy szerepet játszott a gimnáziumi csoportképek, tablók elkészítésében. Az 1920-as években

új, fiatal, dinamikus fényképészekkel kellett versengenie. 1927-ben iparigazolványát hatálytalanították, adótartozása egyre növekedett, e miatt többször árverezték vagyonát. Lemondott képviselő-testületi tagságáról, és 1929-ben törölték az iparlajstromból. Kolb Ferenc 1905-től 1922-ig gyakorolta az ipart. Szakmai ismereteit feltehetően Bécsben sajátította el, ott szerezte be a szükséges gépeket, műtermi berendezéseket és a divatos festett háttereket, melyeket elsősorban nagy méretű csoportképeiről ismerhetünk. Nem csak a Gimnázium (ma Bajcsy-Zs.) utcában berendezett műtermében fotózott, események helyszínén is megjelent kamerájával. Szakmáját lánya, Kolb Mária (1929-től Rusztler Ferencné) vitte tovább, ki – apjához hasonlóan – a műtermi munka mellett külső felvételeket is készített. Több képeslap is köthető a nevéhez, sorozata jelent meg a zárdáról és Hidasról is. Részt vett a tanoncoktatásban, a segédek vizsgáztatásában. Működését 1943-ban egy időre felfüggesztette, majd 1944-ben befejezte. Id. Kiss Gyula Budapesten tanulta szakmáját. Az első világháború végén tábori fényképész volt. 1921-ben váltotta ki iparengedélyét Bonyhádon, amit 1935-ben fotócikk-kereskedéssel, egy évvel később vonóshangszer-készítéssel egészített ki. Műtermét a Gimnázium (ma Bajcsy-Zs.) u. 20. sz. alatti házban rendezte be. Amatőr felvételek kidolgozását is vállalta a többi műteremhez hasonlóan. 1922–27 között társult Prischetzky Antallal, aki később önálló fióküzletet tartott fenn (1927–32) a postával szemben, a mai Szabadság téren. Schrantz Ferenc mintegy három évig működtette műtermét, melynek sem helyét, sem idejét nem tudjuk pontosan, de fennmaradtak a zárda növendékeiről, kápolnájáról, a Bonyhádi Lövészegyletről, a főiskolára járó bonyhádiak futballcsapatáról, színielőadásokról, elsőáldozókról készített képei. Felden Albert (anyakönyvezetten Béla) Kolb Ferencnél tanulta meg a fényképész mesterséget 1919–22 között, önálló iparjogosítványt 1926-ban kapott. Először az Iskola (ma Mártírok) téren rendezte be műtermét, majd a Horthy Miklós (ma Szabadság) tér 8. sz. alatti házba helyezte át. Felvételeket készített családi, politikai, közéleti eseményekről, motoron járta a környéket. Képeslapot is kiadott. Iparát 1945-ig – haláláig – gyakorolta. Ifj. Kiss Gyula

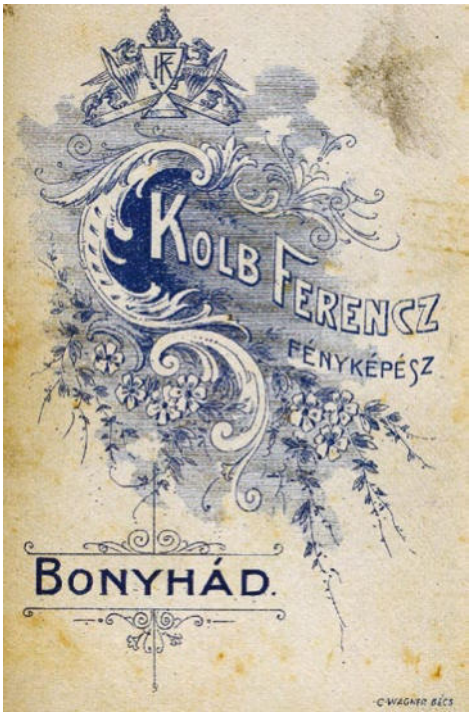

Szövetkezeti dolgozók az 1980-as években. Balról, álló sor: Érdi György, Máté Tamás, Dunkel Lehel, Jándi István fényképészek; ülő sor: Tasnádi Márta fényképész, Laufer Mariann pénztáros, Forgács Józsefné fényképész.

apjától tanulta meg a mesterséget. Segédlevelét 1948-ban szerezte, iparengedélyét 1949-ben váltotta ki. Ő lett az első vezetője az 1952. márc. 15-én, a Bonyhádi Ruházati és Szolgáltató Kisipari Termelőszövetkezeten belül megalakult fényképész részlegnek. Műtermüket a Lenin (ma Szent Imre) u. 1. sz. alatti házban működtették. 1965. jan. 1-jén beolvadtak a Tolnamegyei Szolgáltató Kisipari Termelőszövetkezetbe, majd 1990 januárjától magánvállalkozásba kezdtek Jándi István egyéni vállalkozói igazolványának kiváltásával. Teljes körű fényképészeti szolgáltatást végeznek: amatőr és profi felvételek kidolgoztatását, esküvői, iskolai, óvodai és műtermi fényképek készítését. Tevékenységüket – két főre redukáltan – 2005 májusától a Széchenyi tér 17. sz. alatt végzik. A szövetkezeti részlegben sokan tanulták ki a szakmát, itt töltötte gyakorlóidejét Ritzel Zoltán fotóművész is. Az itt tanulók közül Kerekes Magdolna Bátaszéken, Wolf László Tamásiban, Wusching Mária Nagymányokon nyitott fényképészetet, Nádor Katalin a pécsi múzeum fotósa lett. Égi Ferenc a szakképzettség megszerzése (Pécs, 1980) után Szekszárdon, majd Bonyhádon dolgozott beosztott fényképészként. 1988-ban nyitotta meg önálló üzletét az Iparos Ház (Perczel M. u. 3.) udvarában „Franci Fotó” fantázianévvel, teljes körű fényképészeti szolgáltatással, 2001-től digitális technikával. Mesterlevele megszerzésétől (2000) műterme akkreditált oktatóhely, 10 tanuló töltötte itt gyakorlatát. Losoncz József a feleségével együtt alapított (1992) PH-Shop Kft.-ben műszaki cikkeket árult, és Fuji Fotó Centrum néven fotólabort működtetett az ÁFÉSZ-nagyáruházban, a Széchenyi téren. 1996-tól Loska Kft. néven dolgoztak tovább, 2001-ben pedig áttelepültek a Perczel M. u. 30–32. számú házba. 2011-től a kft. a házaspár és két gyermekük (Róbert és Péter) tulajdona, a Fuji Fotó Centrum fotólabort 2013-tól egyéni vállalkozóként Losoncz Róbert vezeti. Fő tevékenységük: fényképészeti szolgáltatás, film-, videó-, televíziós műsorgyártás, ill. fotóriporteri szolgáltatás.

(Szőts Zoltán – V. Kápolnás Mária)

Ferencz Imre (*1920. nov. 15. Hadikfalva, †1985. jún. 29. Kismányok): kereskedelmi szaktechnikus, szövetkezeti elnök. Az elemi iskola elvégzését követően földműveléssel foglalkozott, szüleinek segített a gazdálkodásban. Később a vasútnál helyezkedett el, ahol hídépítőként dolgozott. A bukovinai székelyek második világháborút követő menekülésében családjával Kismányokon találtak otthonra. Tevékenyen részt vett 1945-ben a községi földműves-szövetkezet létrehozásában. 1946-tól a szövetkezet ügyvezetője, majd a kismányoki és a nagymányoki szövetkezet 1951-es egyesülése után ismét ügyvezetővé választották. 1952-től Bonyhádon a Földművesszövetkezetek Járási Központjában felvásárlási instruktor, 1955-től 1980.

novemberi nyugdíjazásáig a Bonyhád és Vidéke Körzeti Földművesszövetkezet (1967-től: Bonyhád és Vidéke Általános Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezet) elnöke. A szövetkezet történetének meghatározó személyisége: a megye egyik legnagyobb gazdálkodó-, kereskedelmi- és vendéglátóipari hálózatát hozták létre, melynek tevékenysége szinte a teljes Bonyhádi járásra kiterjedt. Kezdeményezésére alapították a nagymányoki takarékszövetkezetet. Munkavégzés mellett felvásárlási instruktori (1952), középfokú felvásárló kereskedelmi (1954) és ezüstkalászos mezőgazdasági (1959) tanfolyamot végzett. 1962-ben a bonyhádi közgazdasági technikum levelező tagozatán közgazdasági technikusi, 1967-ben a budapesti Felsőfokú Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakiskolában kereskedelmi szaktechnikusi oklevelet szerzett. Főbb kitüntetései: Kiváló Földműves-szövetkezeti Dolgozó (1959), Kiváló Munkáért kitüntetés (1980), Munka Érdemérem bronz (1970) és ezüst (1985) fokozata. Emléklapot kapott Bonyhád fejlesztése érdekében végzett társadalmi munkájáért (1980). Csiki Emerenciával kötött házasságából négy lánya született. (Steib György)

Fetzer Ferenc (*1912. szept. 28. Bonyhád, †2004. febr. 21. Szekszárd): tanár, karmester, iskolaigazgató. A helyi népiskolában elvégzett négy, majd a gimnázium két tan-

éve után 1933-ban a Pécsi Katolikus Tanítóképző Intézetben tanítói szakképzettséget szerzett. A képzőben zeneoktatás is folyt, így a képesítés után kántori szakvizsgát tett. Első munkahelyén, Szűr községben hat összevont osztályt tanított magyar és német nyelven. A sorkatonai szolgálat letöltését követően 1935-ben Kakasdon választották meg kántortanítónak. A második világháború éveiben többször behívták katonának. Az európai háború befejezése (1945. máj. 9.) Ausztriában érte, ahonnan gyalog indult haza. Sopronban 1945 júniusában csapdába ejtették, s mint hadifoglyot – több száz bajtársával együtt – a Szovjetunióba hurcolták. 1948 szeptemberében szabadult, munkáját Kakasdon folytatta, ahol nyugdíjazásáig – 1972 végéig – dolgozott. 1953-ban a Pécsi Pedagógiai Főiskola levelező tagozatán orosz, 1959-ben német nyelvből szaktanári diplomát szerzett. 1958-ban a Kakasdi Általános Iskola igazgatójává választották, a pozíciót nyugdíjazásáig töltötte be. Az általa vezetett iskolai gyermekkórussal sikeresen szerepeltek az ifjúsági seregszemléken. Kakasdon ellátta a kántori tevékenységet is, templomi kórust szervezett. 1955-ben családjával Bonyhádra költözött. 1960-tól 1972-ig művészeti vezetője, karmestere a művelődési ház – országosan is sikereket elérő, arany minősítéses, mintegy 45 fős – vegyes kórusának. A *Deutscher Kalender* 1967. évi számában német nyelvű megemlékezést írt Pór József katolikus plébános politikai meghurcolásáról, *Népszokások Kakasdon* c. munkájában helytörténeti kutatásait összegezte. Nyugdíjas éveiben kertészkedett, időnként kántorkodott. 1962-ben Szocialista Kultúráért kitüntetésben részesült, munkásságát Kakasd Község Önkormányzata 2000-ben Kakasd díszpolgára kitüntető címmel jutalmazta. 2012-től a kakasdi iskolában emlékét márványtábla őrzi. Keller Terézzel kötött házasságából öt gyermeke született. (Steib György)

Fetzer Márton György (*1941. jan. 29. Szekszárd, †2003. szept. 10. Szekszárd): tanár, iskolaigazgató. A kakasdi általános iskolai éveket követően a bonyhádi gimnáziumban érettségizett 1959-ben. Ezt követően a Zománcipari Művek Bonyhádi Gyáregységében kezdett dolgozni segédmunkásként, egy évvel későbbi kilépésekor munkabeíró volt a beosztása. A piliscsabai Mezőgazdasági Gépészképző Szakiskola villamos tagozatán 1962-ben szerzett mezőgazdasági elektromosberendezés-szerelő végzettséget. A Bonyhádi Járási Építőipari Kisipari Termelőszövetkezetben 1962–64 között vil-

lanyszerelőként dolgozott, majd ugyanezt a munkakört látta el 1967-ig a Zománcipari Művek Bonyhádi Gyáregységében. A pécsi Zipernowsky Károly Általános Gépipari és Erősáramú Ipari Technikum levelező tagozatán 1968-ban villamosiparitechnikus-képesítést szerzett. 1967–70 között az 504. Sz. Iparitanuló Intézet Nagymányok szakoktatója, majd a pedagógusi tanfolyam elvégzését követően 1970-től az 504. Sz. Ipari Szakmunkásképző Intézet Bonyhád tanára lett. Dunaújvárosban, a Nehézipari Műszaki Egyetem Kohó- és Fémipari Főiskolai Karának levelező tagozatán műszaki tanári diplomát szerzett 1977-ben. 1979-ben elvégezte a szakmunkásképző iskolai vezetők központi vezető továbbképző tanfolyamát, és alapfokú könyvtárosi vizsgát is tett, 1980-ban pedig osztályfőnöki komplex tanfolyamon vett részt. 1984-ben a szakmunkásképző intézet igazgatóhelyettesévé, 1989-ben igazgatójává nevezték ki. A vezetői teendőket nyugdíjba vonulásáig, 1999-ig látta el. Önkormányzati képviselőként is tevékenykedett 1990–98 között. Rumszauer Ágnessel kötött házasságából két lánya és egy fia született.

(Kirchné Máté Réka)

Forberger László (*1857. okt. 5. Késmárk, †1908. máj. 25. Bonyhád): tanár, vállalkozó. Sokoldalú szerepvállalása, vállalkozó szelleme, számba alig vehető alkotói tevékenysége Bonyhád történetének kiemelkedő alakjává emeli. Szülővárosában járta elemi- és középiskoláját, 1878-ban tette le a gimnáziumi érettségit. Kétévi katonai szolgálat után 1880-ban kezdte meg tanulmányait a Budapesti Tudományegyetemen, ahol 1885-ben szerzett történelem–német szakos tanári oklevelet. Később, munka mellett egyéves továbbképzéssel megszerezte jogosultságát a testnevelés tanításához. 1886. jan. 1-jén kezdett dolgozni a bonyhádi algimnáziumban. A történelem, a német nyelv, a testnevelés, a szabadkézi- és mértani rajz tanítása mellett munkássága kiterjedt az oktatás-nevelés minden fázisára. Gondja volt a szemléltető eszközök, a legfrissebb történelmi és német nyelvi szakkönyvek, szépirodalmi alkotások, tanulmányok beszerzésére, a tanításhoz szükséges szellemi háttér biztosítására. Írt tanulmányokat, Petőfit fordította németre. Húsz évig volt a gimnázium könyvtárának vezetője, közben elkészítette a 3000 kötetnyi könyvállomány cédula- és szakkatalógusát, szakok szerinti rendszerezését. Gondozta az iskola és az evangélikus egyházmegye pénzügyeit, az egyházmegye levéltárát. Ő rendezte az iskolai ünnepségeket. Agitált sportolásra, ő maga úszott, vívott, teniszezett. Télen jégpályát készíttetett az iskola udvarán, a tanév végén nagyszabású tornaünnepélyt rendezett. Bonyhádon újdonság volt, hogy kerékpározott és fényképezett, ő készítette a *Tolnavármegye* c. lapban közölt első fotót (1894. jún. 3.). Részt vállalt az iskolán kívüli közösségek életre hívásában, vezetésében. Elnöke volt az Önkéntes Tűzoltó Egyletnek, a Bonyhádi Tejszövetkezetnek, tagja a község képviselő-testületének, igazgatója a Bonyhádi Polgári Kaszinóegyletnek. Színdarabok rendezésével, dekorációk készítésével segítette a Műkedvelői Kör munkáját. Létrehozta Bonyhád első strandfürdőjét (1893), gőz- és kádfürdőt üzemeltetett. 1902-ben villanytelepet és műjéggyártóüzemet létesített. A gazdasági vállalkozásokkal járó nagy

Forberger László a gimnázium tornacsarnoka előtt

teher kikezdte egészségét. Saját strandfürdőjében lelte halálát szívszélhűdés következtében. A hálás utódok – Cserhalmi Sámuel, Forberger középiskolai osztálytársa kezdeményezésére – 1913-ban gyűjtést kezdtek késmárki síremlékének elkészítésére, majd Bonyhádon utcát neveztek el róla. Nevét viseli a gimnázium sportpályája is. Kuszmann Idával kötött házasságuk gyermektelen maradt. (Steib György)

főszolgabírók: a járások vezető tisztviselői, akik igazságszolgáltatási és közigazgatási feladatot láttak el a második világháborút követő átszervezésig. A Völgységi járás főszolgabírái 1861-től az alábbiak voltak: 1861: Perczel Pál (korábban földbirtokos), 1861–65: nem töltötték be a tisztséget, 1865–68: Perczel Pál, 1868–71: Dőry Dénes (korábban vármegyei aljegyző), 1871–77: Perczel Dezső (korábban vármegyei aljegyző), 1877–87: Simontsits Béla (korábban országgyűlési képviselő), 1887–95: Dőry Pál (korábban árvaszéki elnök), 1895–96: Nagy István (korábban árvaszéki ülnök), 1896–1903: Perczel Béla III. (korábban szolgabíró), 1903–12: Szentiványi Miklós (korábban szolgabíró), 1912–17: Perczel Béla IV. (korábban vármegyei aljegyző), 1917–27: Hagymássy Zoltán (korábban szolgabíró), 1927–44: Kurz (1936-tól névmagyarosítással: Krasznay) István, 1944–45: Szelényi Károly, 1945: Vér Béla. (Steib György)

Fritsi Ádám (*1914. szept. 10. Kakasd, †1998. júl. 8. Pécs): római katolikus pap, jezsuita szerzetes. Négy elemijét szülőfalujában, középiskolai tanulmányait a pécsi Pius Gimnáziumban végezte, majd a Szegedi Hittudományi Főiskola elvégzését követően 1942. máj. 13-án pappá szentelték. Káplán Bonyhádon (1944), Kakasdon és Ladományban (1944–46), utóbbi helyen tanított is. 1945-ben – a családja kilakoltatása miatt – a kakasdi plébániára költözött. 1946-ban Budapestre került, ahol a Jézus Szíve-templom lelkipásztora és *A Szív* című újság segédszerkesztője lett. 1950-ben a jezsuita rendet betiltották, Fritsit letartóztatták, és mint *„a népi demokratikus rend ellensége”*, Kistarcsára internálták. Három év 3 hónapra ítélték, 1953 szeptemberében szabadult. Magyarkeszibe került, ahova az otthonát vesztett családja is sodródott. Megélhetését ezután a mezőgazdasági munka

Pappá szentelésekor, az ülő sor közepén

biztosította. Rendőri felügyelet mellett kellett élnie, amitől csak 1956 nyarán szabadult meg. Ezután már elvállalhatta a bonyhádi sekrestyési állást. Így írt ezekről az évekről: *„Kaptam teljes ellátást és havi 200 forintot, de SZTK bejelentés nélkül. Viszont nyertem egy meleg papi otthont Pór József apát úr házában, több, igen kedves pap társaságában. Enyém lett a sekrestye, a harangkötél és a toronyóra, valamint a ház körüli kerti munka, amit Perczel Bertalan kántor társaságában örömmel végeztem. De enyém lett januárban a házszentelés is, a karácsonyi és húsvéti betegellátás, segíthettem gyóntatni, és ahogy éppen az »időjárás« engedte, végezhettem hivatalos misét és prédikálhattam is néha."* 1965-től Tolnán, 1975-től Pécsen a Szent István-plébánián segédlelkész, 1983-tól 1996-ig Pécs-Bányatelep (Szent Flórián-plébánia) helyettes plébánosa. Egyházi szolgálata mellett a Pécsi Püspöki Levéltárban segéd levéltáros. Történelmi kutatásokat kezdett, tanulmányokat írt, főleg a pécsi egyházmegye történetével és a török hódoltság időszakával foglalkozott. Dolgozataiban értékes adatok találhatók a Völgység és Bonyhád egyháztörténetéből. Római kutatások alapján feltárta az itt működő jezsuiták levelezését, mely *Levelek a hódoltsági Pécsről 1613–1629* címmel (1981), továbbá *A pécsi klérus birtokainak telepítésügyi összeírása 1733-ban* c. dolgozata (1978) a *Baranyai Helytörténetírás*ban, egyháztörténeti tanulmányai a *Pécsi Egyházmegyei Schematizmus*ban (1972, 1981) és a *Katolikus Almanach*ban (1984) jelentek meg. *Katolikus iskolák a hódoltságban* címet viselő írása a *Pázmány Péter emlékezete* c. gyűjteményes kötetben (1987) kapott helyet. Nevét fontos forrásokban Fricsy írásmódban is megtaláljuk, születési anyakönyvében a Fritsi névalak szerepel. (Sós Csaba)

Frontharcos Szövetség: 1929-ben alakult, az első világháborúban arcvonalbeli szolgálatot teljesítő katonák érdekvédelmi szervezete. Célja a volt katonák hazafias alapon nyugvó, bajtársias szellemű összetartása, érdekeik képviselete. Álláshoz, vitézségi érem megszerzéséhez, szociális támogatáshoz segítették tagjaikat. A szövetség bonyhádi székhelyű szervezete 1935. szept. 8-án alakult meg, teljes nevén: Országos Frontharcos Szövetség Völgységi járási csoportja. Tiszteletbeli elnöknek Kurz (későbbi nevén Krasznay) Istvánt és Hargittay Károlyt, elnöknek Emele Károlyt, társelnöknek Zerinváry Jánost választották meg. Kezdetben mintegy 120 tagot számláltak. Az ünnepi eseményeken formaruhát viseltek, feltűzték a kitüntetéseket és a frontharcos jelvényt. Központjukat a régi algimnáziumban (ma Bajcsy-Zs. u. 38.) rendezték be. Üléseiket, rendezvényeiket a katonás, hazafias, vallásos szellemiség hatotta át: a fogadalomtétel, a *Magyar Hiszekegy* elmondása, istentisztelet, katonai rendben történő felsorakozás, elvonulás, jelentéstétel. Rendszeres résztvevői voltak az első világháborúban elesett bajtársaik emlékműve – a hősök szobra – előtt tartott megemlékező ünnepségeknek, ahol díszmenettel tisztelegtek. 1936-ban főcsoport szervezettségűvé váltak. 1938-tól a szövetség Magyar Tűzharcos Szövetség néven folytatta tevékenységét. A völgységi főcsoport elnökévé 1940-ben Zerinváry Jánost választották, a 20 települést felölelő szervezet székhelyét Nagymányokra helyezték át. A helyi egyesület valószínűleg a második világháború végéig működött. (Steib György)

Futár Rajmund (*1925. máj. 15. Alsómocsolád, †2000. ápr. 11. Szekszárd): orvos. Tanulmányait szülőhelyén kezdte, majd Pécsen, a Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziumában érettségizett 1943-ban, végül a Pécsi Tudományegyetemen avatták orvosdoktorrá 1950-ben. Pályafutását segédorvosként kezdte Kaposváron, a Somogy Megyei Kórházban, majd a Pécsi Gyermekklinikán – négyéves gyakorlatot követően – 1955-ben gyermekgyógyász szakorvosi képesítést szerzett. 1956-tól alorvos, 1958-ban adjunktus. 1959-től Bonyhádon rendelőintézeti gyermekorvos, 1962-től főorvos, 1971. jan. 1-jétől járási gyermekorvos. Biztosítania kellett Bonyhád és a járás községei 14 éven aluli gyermekeinek a betegellátását. Mellette ellenőrző és ellátóorvos volt a bölcsődében és az általános iskolában, konziliáriusi feladatokat végzett a he-

lyi kórház szülészeti osztályán. Feleségével, Iványi Mária gyermekszakorvos, közegészségügyi felügyelővel együtt szervezték meg a Bonyhádi járásban a védőnői hálózatot, a csecsemő- és gyermekgondozást. Három évtizeden át végzett sokrétű és felelősségteljes munkáját közmegbecsülés övezte, felettesei elismerése kísérte. 1965-ben „Az egészségügy kiváló dolgozója" címmel ismerték el *„átlagon felüli munkateljesítményét"*. 1966-ban „Érdemes orvos" elismerésben részesült. A népszerű főorvos 1990-ben vonult nyugdíjba, de még néhány évig szaktanácsadói feladatot látott el a bonyhádi kórház szülészeti osztályán. Iványi Máriával kötött házasságából egy lánya és egy fia született.
[Kolta László] – (Steib György)

Füglein Michael: műasztalos. 1800–15 között bizonyosan Bonyhádon élt. Ő készítette Róth József orgonaépítő kismányoki orgonájának szekrényzetét. Együtt dolgozhatott a mesterrel Törökkoppányon és talán másutt is. A Marschall József orgonaépítő olaszi orgonájának (1823) szekrényzetén található M. F. monogram szintén őrá utalhat. Biedermeierbe hajló utóbarokk stílusú munkái szép, gondos kivitelűek.
(Győrffy István)

Füller Imre (*1957. júl. 15. Bonyhád): agrármérnök, agrárközgazdász. Gyermekéveit Kisvejkén töltötte. A bonyhádi gimnáziumban tett érettségit (1975) követően a Keszthelyi Agrártudományi Egyetemen 1980-ban általános agrármérnöki, majd a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara levelező tagozatán 1993-ban közgazdasági szakokleveles agrármérnöki diplomát szerzett. 1980-tól a kisvejkei Szabadság Mgtsz, 1985-től a bonyhádi Pannónia Mgtsz magyartarka szarvasmarha telepének a vezetője, 1992-től pedig utóbbi állattenyésztési főágazatvezetője volt. 2000-től a Magyartarka Tenyésztők Egyesületének ügyvezető igazgatója, 2008-tól a Magyartarka Tenyésztés Kft. ügyvezetője. Munkássága, tudományos kutatói tevékenysége, elhivatottsága középpontjában a magyartarka szarvasmarha tenyésztése, a faj fenntartása és nemesítése áll. Ezt szolgálja közéleti, egyesületi és publikációs tevékenysége, ezt jelzik tudományos címei. Ötletgazdája volt a Bonyhádon megrendezésre kerülő Országos Agrárfórumnak, majd egyik fő szervezője lett az ehhez csatlakozó Tarka Fesztiválnak. 2001-től tagja az Európai Hegyitarka Tenyésztők Szövetsége, 2002-től a Szimentáli Világszövetség elnökségének, előzőnek 2009-től első alelnöke. 2001-től főszerkesztője *A magyartarka* c. szaklapnak. 2002-től elnöke a Magyar Szarvasmarha-tenyésztő Szövetség Ellenőrző Bizottságának, 2012-től a Tejszív Alapítvány kuratóriumának elnöke. 2004–13 között elnöke volt a Húsmarhatenyésztők és Marhahústermelők Országos Szövetsége Ellenőrző Bizottságának. A Debreceni Egyetem Agrártudományi Centruma (2009) és a Pannon Egyetem Keszthelyi Mezőgazdaságtudományi Kara (2010) címzetes egyetemi docensévé fogadta. 2010-ben a Kaposvári Egyetemen PhD tudományos fokozatot szerzett. Számos írása látott napvilágot hazai és külföldi szaklapokban, több – a szarvasmarha-, ill. a magyartarka tenyésztéssel foglalkozó – egyetemi tankönyv, szakkönyv szerzője, társszerzője, szakmai lektora. Felelős kiadója és társszerzője volt a Magyartarka Tenyésztők Egyesülete kiadásában, az egyesület 25 éves évfordulójára *A magyartarka tenyésztése* címmel megjelent összefoglaló könyvnek. Munkásságát Ujhelyi Imre-díjjal (2010), Guba Sándor-emlékéremmel (2012) jutalmazták. Bonyhád Város Önkormányzata *„időt és energiát nem kímélő tevékenysége, eddigi életpályája"* elismeréseként 2016-ban Perczel-díjban részesítette. A Bonyhádi Petőfi Sándor Evangélikus Gimnázium és Kollégium Igazgató Tanácsa, valamint a Bonyhádi Öregdiák Szövetség ugyanebben az évben Gyalog István-érdeméremmel tüntette ki. Ózner Zsuzsannával kötött házasságából két lánya született.
(Steib György)

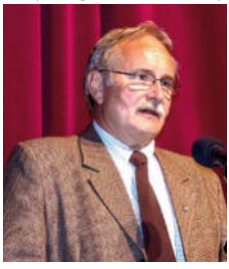

Fülöpszerdahely: középkori falu, egykori helyét a későbbi Jung-major tájékára tehetjük, a zombai út és a Völgységi-malomárok közötti dombvonulatra. Okleveles forrásokban először 1353-ban, majd 1378-ban említik piacát, Zerdahel, később Philipzerdahel

(1500) néven. 1429-ben, majd 1431-ben tűnik fel Szerdahelyi Dancs, majd Szerdahelyi Őz János alispán nevében. 1455-től 1510-ig egy birtoktestet képezett Bonyháddal. 1479-ben a helység a szekszárdi apátság birtoka volt. 1502-ből okleveles adatot találunk (pálos) kolostoráról. 1455–56-ban Bajoni Frank lányait, 1488-ban a Morgaiakat iktatták be birtokosként. 1407-ből ismerünk 3 jobbágyot (Nyiresi Máté, Mecsenyi László, Veres György), akiknek a pécsi püspök a földesura. 1510-ben Bucsányi Mihály is birtokosa lett a Morgaiak révén. 1554-ben 19, 1565-ben 17, 1582-ben 20 magyar lakosa adózott a töröknek. Hanyatlásának jele, hogy ez időben már nem volt papja. 1660-ban Lipót császár Szerdahely, Bonika, Csecska és Berseny pusztákat Jurassin Györgynek, Gyurgyenics Györgynek és Nagy Andrásnak adta. Az 1723–24-ben keletkezett jegyzékben a Kersnerich és Kéthelyi birtokok sorában Bonyhád falu, Szerdahely, Csötske, Börsön pedig puszta megnevezéssel szerepel. Fülöpszerdahely 1746-os térképén temploma romja még látható. 1828-ban a pusztának 12 háza és 120 lakója volt. Jagitza Károly bonyhádi jegyző írta 1865-ben, hogy Bonyhád mezőváros határát a régebb időkben falvak és puszták képezték: Börzöny, Szerdahely, Fabód (Tabód) és Csöcske. A Szerdahely településnév Tabódszerdahely és Bonyhád-Szerdahely nevében él tovább.

(Szőts Zoltán)

Fűtőmű Szolgáltató és Kereskedelmi Kft.: Bonyhád Város Önkormányzatának 99%-os tulajdonában álló társaság. Alaptevékenysége a távhőszolgáltatás, emellett jelentős a szerepe Bonyhád fejlesztésében. A távhőszolgáltatás kiépítését a Fáy-lakótelepi többszintes öntöttbeton-társasházak megjelenése tette szükségessé. A szolgáltatást kezdetben a költségvetési üzem Bölcsföldi Árpád által vezetett csoportja, majd 1982. jan. 1-jétől a Szekszárdi Városgazdálkodási Vállalat Bonyhádi Távfűtési Üzeme végezte 20 dolgozóval. A kazántelep építését 1977 nyarán kezdték meg az akkori Alpári Gyula (ma Mátyás király) utca mentén, a Fáy-ltp. 20. sz. épülettől nyugati irányban. A szabadban elhelyezett – 6x2x2 m-es konténerben telepített – 2 db 1,74 MW teljesítményű, TK-1,5 típusú kazánt tüzelőolajjal működtették. A kazánok a felszereléssel (égőfej, nyomástartó, szivattyúk, műszerek stb.) szinte teljes fűtőművet alkottak. A távvezetékrendszer kialakításával együtt a mintegy 10 millió forintos beruházás próbaüzeme, az első – még nem lakott – épületek (a mai Fáy-ltp. 13., 14., 15.) temperálása 1977 novemberében kezdődött, a rendszer használatbavételi eljárása dec. 18-án történt. A Fáy-lakótelepi távhőszolgáltatás kiépülésével mintegy párhuzamosan megvalósult egy városközponti rendszer is, a II. Sz. Fűtőmű. Az 1970-es évek végén a Széchenyi tér 16. számú, 33 lakásos garzonház alagsorába egy központi fűtést és melegvíz-ellátást biztosító kazánházat telepítettek, melyet a tér és a Gyár utca további 9 épületének 1985–87 közötti rákapcsolásával távfűtő rendszerré fejlesztettek. A városközponti körzet hőszolgáltatásának ellátását 1985-ben 4 fővel a költségvetési üzem kezdte meg, majd 1987. okt. 1-jén átadták a Szekszárdi Városgazdálkodási Vállalatnak. 1984-re 706 Fáy-lakótelepi, majd 1987-től további 147 városközponti lakás, valamint közületek, intézmények távhőszolgáltatását biztosították. A szolgáltatás fejlesztését a lakótelepek növekedése, az új fűtőanyagok, technológiák megjelenése, a megváltozott társadalmi és jogi környezet kényszerítette ki. 1982-ben a kazánok fűtéséhez pakurára, 1984-ben gázra tértek át. A távhőszolgáltatás elszámolása kezdetben átalánydíjas volt, majd 1991. okt. 1-jétől hőmennyiségmérők és radiátorra szerelhető ún. költségmegosztók felszerelésével lehetőség nyílt a fogyasztás szerinti elszámolásra. Az addigi 60-70%-os állami dotáció 1991-ben történt megszüntetésével rendkívüli terhek szakadtak szolgáltatóra és fogyasztóra egyaránt. Bonyhád város önkormányzati képviselő-testülete a távhőszolgáltatást 1991-ben saját hatáskörbe vonta: 129/1991. sz. határozatával, 31.800.000 Ft törzstőkével, 99%-os önkormányzati üzletrésszel a rendszer működtetésére megalapította a Fűtőmű Kft.-t, mely 1992. jan. 1-jén kezdte meg működését. Ügyvezetőnek Bölcsföldi Árpádot nevezték ki, az irodát a Fáy-ltp. 14. sz. házban rendezték be. 1994-től a társaság biztosítja önkormányzati intézmények: a Polgármesteri Hivatal, a Vörösmarty Mihály Művelődési Központ, a Malom Óvoda; 2000-től már iskolák, további óvodák stb. hőszolgáltatását is. Elvégzik

az önkormányzati intézmények fűtési rendszereinek szerelési, karbantartási, korszerűsítési munkáit. 2000-ben a Honeywell ESCO Magyarország Rt. beruházásában jelentős fejlesztést valósítottak meg, így a fogyasztók 20-30%-os energiamegtakarítást értek el. A beruházás keretében építették ki a fűtőművek és az egyedi fűtéses intézmények kazánházi rendszereinek – az I. Sz. Fűtőműben telepített számítógéppel történő – távfelügyeletes működtetését. 2002-ben az I. Sz. Fűtőmű területén gázmotoros kiserőművet telepítettek, mely 2011. júl. 1-jéig áramot termelt. 2003. szept. 1-jétől a társaság üzemelteti Bonyhád köz- és díszvilágítását, melynek korszerűsítését – az elavult lámpatestek cseréjét – még abban az évben elvégezték. Felújították a Perczel-kerti szökőkutat és környezetét. Közreműködtek a Majosra vezető kerékpárút menti közvilágítás kiépítésében, a helyi kórház 2009-ben kezdődő fejlesztésében, segédkeznek a város karácsonytáji díszkivilágításának kihelyezésében, részt vesznek energiaracionalizálási tervek, projektek elkészítésében. 2006-ban mozgalmat indítottak lakóházak hőszigetelésére. 2014-ben közreműködtek 9 bonyhádi önkormányzati intézménynél áramtermelési célú napelemes háztartási kiserőművek létrehozásában. 1994-től 2005-ig – az Arany János Általános Iskolával közösen – Energia Farsang elnevezéssel labdarúgótornát szerveztek általános iskolai csapatok részére, támogatták az Országos Röplabdás Találkozókat (1993–2013), segítik a Tarka Marhafesztivál és a Völgységi Könyvfesztivál előkészületi munkáit. 2016. jan. 1-jétől Kiss Lajos a társaság ügyvezetője. (Steib György)

Gaál Aladár (*1903. febr. 3. Pécs, †1983. aug. 4. Bonyhád): katonatiszt, magyar királyi vezérkari alezredes. (Családnevét Gál formában anyakönyvezték, de felnőttkorától Gaálként használta.) A szülőhelyén járt elemi iskolába, 1921-ben érettségizett a pécsi Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziumában. Felsőfokú tanulmányait a József Nádor Műszaki Egyetem Gépészmérnöki Karán kezdte, majd fél év múlva, 1922-ben a Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémián folytatta. 1926-ban főhadnagyi rendfokozattal tisztté avatták, és a kaposvári gyalogezredhez vezényelték csapatszolgálatra. 1929-ben Pécsre helyezték. 1930–33 között a Magyar Királyi Honvéd Hadiakadémián vezérkari kiképzésben részesült. 1933-ban házasodott, ekkortól kötődött Bonyhádhoz. Ez évtől a pécsi gyalogezrednél szolgált századparancsnokként, közben 1936. márc. 15-étől 1937. ápr. 31-éig vezérkari próbaszolgálatot teljesített. 1938. jún. 1-jén a Magyar Királyi Honvéd Vezérkarhoz helyezték beosztott tisztként, majd az 1/b. (mozgósítási) osztálynak lett helyettes vezetője. 1942-ben vezérkari törzstiszti vizsgát tett. Vezérkari őrnaggyá 1942. nov. 1-jével, alezredessé 1943. máj. 1-jével léptették elő. 1943. szept. 15-én hadműveleti területre vezényelték Ukrajnába, a magyar megszálló erők főparancsnokságának vezérkari osztályvezető tisztségébe. 1944. ápr. közepén visszahívták a Honvédelmi Minisztériumba, a mozgósítási osztály vezetőjének. A Szálasi-kormány hatalomra jutását (okt. 15.) követően – németellenessége és a nyilas rendszerrel szemben tanúsított megnyilvánulásai miatt – leváltották, és a pécsi 4. hadtesthez helyezték vezérkari főnöki beosztásba. Az állandó visszavonulásban 1945. ápr. elején lépte át az osztrák határt, ahol máj. 8-án angol fogságba esett. 1946. szept. 24-én tért haza Magyarországra, majd családjához Bonyhádra. Igazolása ellenére, tiszti múltja miatt nehezen tudott elhelyezkedni. 1948-tól a cipőgyár statisztikusa, csoportvezetője. 1953-tól különböző munkahelyeken éjjeliőr, adminisztrátor. 1956. máj. 9-étől 1957. ápr. 8-áig a bonyhádi Állami Trachomagondozó Intézet gondnoka. Az 1956-os forradalom bonyhádi eseményeinek – mint katonai szaktanácsadó – egyik legbefolyásosabb, legjelentősebb személye volt. Higgadt magatartásával, bölcs gondolkodásával, szakértelmével nagy szerepet játszott a szélsőséges cselekedetek megfékezésében. 1957. jún. 17-én letartóztatták, majd *„a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel”* vádjával 6 év börtönre és további mellékbüntetésekre ítélték. 1960.

ápr. 1-jén amnesztiával szabadult, majd – a Bonyhádról történt ötéves kitiltás következményeként – Budapesten, albérletben élt, a Fővárosi Köztisztasági Hivatal utcaseprője volt. Élete utolsó éveit Bonyhádon, családja és barátai körében töltötte. Irodalom, zene, történelem, térképészet, a magyarság őstörténete érdekelte. Polgár Judittal kötött házasságából négy lánya és három fia született.
(Steib György)

Gaál Szabolcs (*1936. júl. 11. Pécs): mezőgazdasági mérnök. Budapesten kezdte iskolai tanulmányait, ami családjuk Ausztriába menekülése miatt 1944 őszén megszakadt.

1946-ban Bonyhádra települtek, magántanulóként pótolta kimaradt iskolaéveit. Középiskolába nem vették fel osztályidegen származása miatt. (Édesapja a háborúban vezérkari alezredes volt.) Segédmunkás, majd a hidasi téglagyárban kubikus. 1952-ben a helyi Perczel Mór Közgazdasági Technikumban – mint „munkás" kategóriás – folytathatta tanulmányait, ahol 1956-ban érettségizett. 1960-ban a Gödöllői Agrártudományi Egyetemen szerezte diplomáját, gyakornoki évét a keszthelyi méntelepen töltötte. Pályafutását a Magyar Tudományos Akadémia Agrárgazdasági Kutatóintézetében kezdte mint beosztott mezőgazdasági mérnök. 1963–68 között az Állattenyésztési Kutatóintézet Lótenyésztési Osztályának tudományos munkatársa, miközben egyetemi doktorátusi tudományos fokozatot szerzett. 1968-tól az Országos Lótenyésztési Felügyelőségen dolgozott, ahol először a komáromi kirendeltséget vezette, majd a versenylótenyésztési-osztályra került. 1972-től a Lótenyésztési Közös Vállalat „Galopp" versenyüzemében üzemmérnök, majd főmérnök (versenytitkár), végül igazgató. 1994-től nyugdíjba meneteléig (2002) igazgatója a Bábolna Rt. Dióspusztai Angol Telivér Ménesének. Nyugdíjasként a Nemzeti Lóverseny Kft. szakértője. Dicsőfi Zsuzsannával kötött házasságából egy lánya, Ferenczy Judittal kötött második házasságából egy fia és egy lánya született.
(Steib György)

GA-BO Élelmiszeripari és Kereskedelmi Kft.: lásd **hengermalom**

Gál (Gász) István (*1912. szept. 29. Bonyhád, †1982. jún. 26. Budapest): irodalomtörténész. Középiskolai tanulmányait a bonyhádi evangélikus főgimnáziumban végezte, ahol 1930-ban érettségizett. Tevékenyen részt vett a gimnázium Petőfi önképzőkörének munkájában, 1929–30-ban elnöke is volt. Az iskolai cserkészcsapat aktív tagja, s az 1929-es angliai dzsemborira kiküldött öttagú Tolna megyei delegáció legfiatalabb tagjaként a *Tolnavármegye* c. lapnak ő küldött tudósításokat a világtalálkozóról. Már 17-18 éves korában jelentek meg írásai a *Tolnamegyei Újság*ban, interjút készített Szabó Dezsővel, Babits Mihállyal és a fiatal Illyés Gyulával. A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar magyar–angol–német–művészettörténet szakán szerezte diplomáját 1935-ben. 22 éves bölcsészhallgató, amikor létrehozza *Apollo* című „közép-európai humanista" folyóiratát, mely tíz alkalommal jelent meg (1934–39). Emellett állandó munkatársa volt a vezető hazai, erdélyi és felvidéki folyóiratoknak és napilapoknak, budapesti szerkesztője a prágai *Új Szellem*nek. 1940-ben a *Magyar Nemzet* hasábjain *Kelet-Európától Kárpát-Európáig* címmel vitát indított a térség elnevezéséről. Ugyanitt, ill. a *Láthatár*ban 1941–42-ben interjúsorozatot készített a Balkán-kutatás nehézségeiről. A magyarságnak a szomszéd népekkel való történelmi és kulturális kapcsolatait dolgozta fel az általa szerkesztett *Ungarn und die Nachbarvölker* (1943) c. kötet, amely 1947-ben kibővítve jelent meg magyarul *Magyarország és Keleteurópa – A magyarság kapcsolatai a szomszédnépekkel* címmel. A Duna-konföderációs tervek, illetve az angolszász–magyar–szláv kapcsolatok történetének kutatására a bécsi Theresianumba két alkalommal is kapott osztrák állami ösztöndíjat. A háború miatt nyomdai tördelt formában maradt két kiadványa: az

Ungarische Donaukonföderationspläne, ill. *Kossuth Dunakonföderációs terve* angol, német és francia nyelven. 1942-ben doktorált a Debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetemen. *Babits és az angol irodalom* c. disszertációja 1942-ben meg is jelent. 1940 és 1945 között a Külügyminisztérium Sajtó- és Kulturális Osztályának külső munkatársaként többek között a Magyarország jobb megismertetését segítő idegen nyelvű kiadványok előkészítésével foglalkozott. Részt vett a *The Hungarian Quarterly,* a *Danubian Review*, a *Rassegna d'Ungheria*, a *Nouvelle Revue de Hongrie* szerkesztésében. A *Donaueuropa* és az *Ungarn* segédszerkesztője volt. 1946-tól a Kelet-Európai (volt Teleki) Intézet *Hazánk és a nagyvilág* c. sorozatát szerkesztette Benda Kálmánnal. 1946–47-ben az Országos Könyvtári Központ vezetőjeként a magyar közkönyvtárak külföldi kapcsolatainak megszervezésén, a könyvtárak háborús veszteségeinek pótlásán dolgozott. 1946-tól a British Council, ill. az Angol Követség (később Brit Nagykövetség) könyvtárosa, majd kulturális tanácsadója. A követségi évei alatt eleinte egyáltalán nem jelenhettek meg írásai. Az irodalomtörténeti munkát azonban ekkor sem hagyta abba: gyűjtötte az anyagot későbbi nagy tanulmányaihoz. Publikációs tevékenységét az 1960-as évektől folytathatta. Ebben az időben látott napvilágot magyar–angol/amerikai vonatkozású irodalmi és művelődéstörténeti tanulmányainak java része, különböző akadémiai és irodalmi folyóiratokban. Már gimnazista korától eszményképének tekintette Babits Mihályt, aki iránt érdeklődését a bonyhádi gimnázium irodalomtanára, Kerényi (Kunszt) Henrik keltette fel. Az *Apollo* szerkesztőjeként 1936-ban tanulmányt kért Babitstól folyóirata számára: *A humanizmus és korunk* az *Apollo* VI. számában jelent meg. Disszertációja anyaggyűjtéséhez lehetősége nyílt Babitsék lakásán betekinteni a hagyatékba, és elkészíteni Babits angol nyelvű és angol vonatkozású könyveinek jegyzékét. Babits-kutatóként 1950–51-ben Török Sophie lakásán ismét tanulmányozhatta és rendezte a hagyatékot, majd külön engedélyt kapott a '60-as évektől az Országos Széchényi Könyvtárba került zárolt anyag kutatására. A Babits-hagyatékban sorra fedezett fel addig ismeretlen dokumentumokat, és tette közzé ezeket kisebb-nagyobb tanulmányok vagy önálló kötetek formájában. 1972–73-ban a Magyar Tudományos Akadémia Textológiai Munkabizottsága megbízásából felmérést készített a Babits kritikai kiadás lehetőségére. *Babits Adyról* c. munkájáért 1976-ban Ady-díjban részesült. Szülővárosával élete végéig rendszeres és szoros kapcsolatot tartott. Munkássága a 2012–13-as tanévtől a Bonyhádi Petőfi Sándor Evangélikus Gimnázium kerettantervének része. Önálló kötetben megjelent további fontosabb művei: *Babits szerepe a magyarországi angol műveltségben* (1941); *Angol–magyar történelmi kapcsolatok* (1942); *Magyarország, Anglia és Amerika, különös tekintettel a szláv világra* (1945). 1991-ben jelent meg levelezése Illyés Gyulával, 2001-ben pedig hasonmás kiadásban az *Apollo*. Nagy Juliannával kötött házasságából két lánya született. (Antal Mária)

Gänseschwanz (libafarok): a Sándor (volt Somogyi) utca német népies elnevezése, az itt élők sváb nyelvhasználata szerint: Kënc' svánc. Az elnevezés arra utal, hogy az utcában lévő házak többségénél libát tartottak. A lejtős utca végében folyt a Völgységi-malomárok, ennek túlsó oldalán pedig nagy rét terült el: a környezet ideális volt libatartásra. A legelőre – gyakran kicsinyeikkel együtt – kivonuló, lerepülő madarakat nem őrizte libapásztor, a reggel kiengedett állatok délután önállóan tértek vissza a nyitott kapukon át saját gazdájukhoz. (Steib György)

Gáti (Glaser) Gyula (*1891. jan. 20. Bonyhád, †1946. márc. 12. Budapest): cipész, a cipőgyár társtulajdonosa. Nagyapja papucskészítő, édesapja cipész volt, a családi hagyományt követve lett cipészinas Ritzl Frigyes bonyhádi cipészmesternél. Segéd vándorútja során vetődött Ausztriába, ahol megtanulta a gojzervarrást, melyet később meghonosított a bonyhádi cipőgyárban. A gojzervarrott cipők a gyár minőségi véd-

jegyét jelentették. 1912-től hat évig katonai szolgálatot teljesített. Lovastüzérként végigszolgálta az első világháborút. Helytállásáért többek között Magyar Vitézségi Érem nagyezüst fokozat kitüntetésben részesült, 1940-ben pedig felvették a Vitézi Rend tagjai közé. Leszerelését követően 1918-ban Pétermann Jakab cipész alkalmazásába állt, 1919-től már üzlettársa, majd a cipőgyár (mely valószínűleg ettől az időtől a Pétermann és Glaser Cipőgyár nevet viseli) üzemvezetője. Rendkívül szorgalmas volt. Nemcsak vezetői feladatokat látott el: szükség esetén részfeladatokat végzett a gyártásban, még éjszakai műszakban is. Szerény és humánus ember volt, gyakran segítette egykori mestere özvegyét. Egyetlen kedvtelése gyümölcsöse volt. Karl Erzsébettel kötött házasságából két fia és egy lánya született. (Steib György)

Gáti (Glaser) István (*1922. szept. 5. Bonyhád, †2007. okt. 3. Budapest): orvos, egyetemi tanár, akadémikus. Gyermekkorában, játék közben egyik szeme világát elvesztette. Tanulmányait szülőhelyén kezdte, 1940-ben érettségizett a Bonyhádi Ágostai Hitvallású Evangélikus Gimnáziumban. *„Pályaválasztásomat az irányította, hogy édesanyám súlyos szívbeteg volt. Ismétlődő rosszullétei nagyon megviseltek, ezért gimnazistaként elhatároztam, hogy mindenképpen segíteni szeretnék édesanyámon, s ezt csak orvosként tehetem meg. Így az érettségi után a pécsi orvosi karra iratkoztam be."* 1944-ben, ötödéves hallgatóként a kitelepített Egyetemi Tanszázlóaljjal Németországba ment, ott szerzett orvosi diplomát. Hazajövetelekor ezt nem ismerték el, így a tizedik félévet meg kellett ismételnie. A Pécsi Tudományegyetem Orvosi Karán 1948-ban avatták orvosdoktorrá. Ettől kezdve 1976-ig a pécsi Szülészeti és Nőgyógyászati Klinikán dolgozott, 1973-tól egyetemi tanárként. Közben 9 hónapos kutatómunkát végzett a Zürichi Egyetemen. Szülész-nőgyógyász, gyermeknőgyógyász és endokrinológus szakképesítést szerzett. Kandidátusi disz-

szertációját 1965-ben védte meg, 1975-ben nyerte el az orvostudományok akadémiai doktora tudományos fokozatot. 1976-tól a budapesti Orvostovábbképző Intézet Szülészeti és Nőgyógyászati Klinikájának igazgatója, tudományos rektorhelyettese, 1988-tól az Országos Szülészeti és Nőgyógyászati Intézet főigazgatója. 1993-ban vonult nyugdíjba. 1995-től a Kaáli Intézet orvos igazgatója. A Magyar Tudományos Akadémia 1987-ben levelező-, 1993-ban rendes tagjává választotta, ahol a Doktori Tanács Klinikai Szakbizottságának, a szaporodási (reproduktív) rendszer betegségeivel foglalkozó szakbizottságnak, valamint a Tudományetikai Bizottságnak lett az elnöke. Munkásságának elismeréséül többek között tiszteletbeli elnökévé választotta a Magyar Nőgyógyász Onkológusok Társasága, vezetőségi tagjává a Magyar Nőorvos Társaság, örökös tagjává az Angol Királyi Szülészeti és Nőgyógyászati Társaság. Tiszteletbeli főszerkesztője volt a *Magyar Nőorvosok Lapjá*nak és a *Nőgyógyászati Onkológia* c. tudományos folyóiratnak. A prágai Károly Egyetem 1983-ban díszdoktorává fogadta. Főbb kitüntetései: Érdemes Orvos (1976), Munka Érdemrend arany fokozata (1981), Semmelweis-emlékérem (1991), Markusovszky-díj (1991), Hőgyes Endre-emlékérem (1993). *„A magyar szülészet és nőgyógyászat területén végzett kiemelkedő gyógyító, tudományos és iskolateremtő tevékenységéért"* 1997-ben Széchenyi-díjban részesült. Főbb írásai: *A nő orvosi szemmel, A szülészet és nőgyógyászat időszerű kérdései.* Kutatási témái: 1. Népesedéspolitikai szempontból is kiemelten fontos terhespatológiai kórképek klinikai és kísérletes vizsgálata, a perinatalis eredmények javítása céljából. 2. Különböző mikromanipulációs eljárások alkalmazása, fejlesztése és összehasonlító vizsgálata a gyermektelen házaspárok eredményesebb kezelése érdekében (genetikai és terhespatológiai nyomonkövetés). Bókay Máriával kötött házasságából egy lánya és egy fia született. (Dudás Olga)

Gazdaszövetségi Bank Részvénytársaság: az 1911. aug. 27-én alapított pénzintézet német neve Bauernbund Bank Allgemeine Gesellschaft volt. Az 50 éves időtartamra, 130.000 koronás alaptőkével

A bank emeletes épülete, ma Szabadság tér 9.

létrehozott vállalat elnök-igazgatójává Betnár Bélát választották meg élethossziglani megbízással, főtitkára pedig Gottschalk Frigyes lett. Az igazgatóság bonyhádi németekből állt: Potzner János első bíró, Nusser István

jon, hogy majd ezeket parcellázva, hosszú lejáratú hitelek segítségével kisbirtokosoknak juttassa. Ezen törekvésében a bank kezdetben (1911–14) figyelemre méltó sikereket ért el. Vas megyében 1200, Vasvár mellett 6778, Tolnában 499, Baranyában 1400 katasztrális hold földet vásárolt, amelyet 10 éves törlesztésre, 6%-os hitellel parcelláztak szét a magyarországi német kisbirtokosok között. Banki kezelésben 1913. jan. 1-jétől kezdődően Áruforgalmi Központok (Warenzentrale) létesültek, melyek segítségével – kiszorítva a közvetítő kereskedőket – olcsó, a gazdálkodáshoz szükséges áruval (műtrágyával, gépekkel, vetőmaggal) látták el a parasztságot. Bonyhádon, az akkori Zárda (ma Szent Imre) utcában Betnár Béla betéti társaságaként létesítettek Áruforgalmi Központot. A Baranyai Gazdasági Egyesület 1913. évi jelentésében azt írta, hogy a

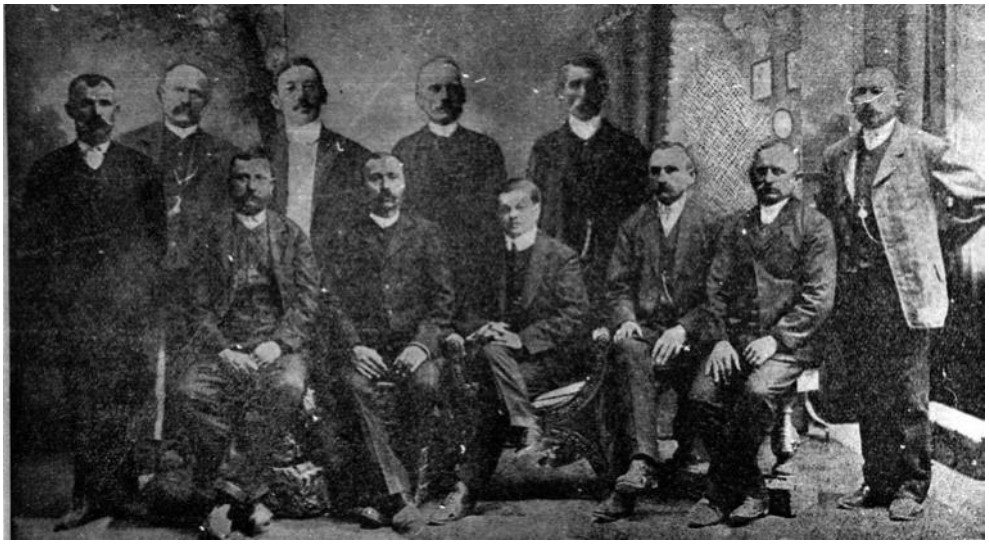

A bank vezetősége, az ülő sor közepén Betnár Béla

másodbíró, Schőn János, Märcz József, Réder János földbirtokosok, Ehret Ádám, Märcz Fülöp, Neumann Henrik, Péter János, Felden János gazdálkodók voltak. A bank a Bauernbund mozgalom politikai, gazdasági és szociális célkitűzéseinek anyagi és intézményi hátterét volt hivatott biztosítani. Egyik legfontosabb feladata az volt, hogy telkeket, uradalmi birtokokat vásárol-

Bauernbund áruközpontja *„csodát művelt. Nem valószínű, hogy akad a Dunántúlon kívül olyan térség, amelyben olyan gyorsan és minőségben folyna a kis- és középbirtokosok gépesítése. A kor legjobb nívójára segítette a mezőgazdasági kisgépek és eszközök alkalmazásában tagjait."* Hasonló munkástámogató akciója volt a banknak a segélyegylet létrehozása 1913. márc. 30-án. A Bauernbund (gazdaszövetségi) segélyegylet célja az volt, hogy tagjai minimális takarékbetétekkel (heti 1 korona, ill. 40 fillér)

A bonyhádi Áruforgalmi Központ reklámja

tartalékot képezzenek, amelyből előre nem látott kiadásokra lehetett kölcsönözni. A bank alaptőkéje 1913 végére félmillió koronára emelkedett. Zavaros pénzügyi elszámolások, a Betnár ellen megindított bírósági eljárás és a vezetők közötti ellentétek Betnár menesztéséhez vezettek. A bank vezérigazgatója 1914. ápr. 13-ától Eibach Kornél gyógyszertár-tulajdonos lett. A pénzintézet megrendült helyzete miatt nem tudta kivédeni a világháború, majd a kommün kihívásait, melyek 1921-ben csődeljáráshoz, a bank megszűnéséhez, az áruközpontok szétéséséhez vezettek. (Steib György)

gázellátás: lásd **vezetékes gázellátás**

gépállomás: a 4910/1948. Korm. sz. rendelet alapján – szovjet mintára – létrehozott Állami Mezőgazdasági Gépállomások (ÁMG) fontos szereplői voltak a kollektivizált (szocialista módon szervezett) mezőgazdasági termelésnek. Feladatuk a talajelőkészítés, vetés, növényápolás munkagépeinek és a vontatásukhoz szükséges erőgépeknek a biztosítása, kezelése volt. Bonyhádon a gépállomás felállítását a Községi Nemzeti Bizottság kezdeményezte 1948. ápr. 30-ai ülésén. A Perczel M. u. 61. sz. ingatlanon, a működését 1949. máj. 1-jén – a munkavégzést 14-én – megkezdő gépállomáson gyűjtötték össze a korábban magántulajdonban lévő, elkobzott mezőgazdasági munkagépeket, traktorokat. A megyei szervezet részeként létrehozott üzem 1952-ben vált önállóvá (Bonyhádi Gépállomás), igazgatója Brückner Ferenc lett. A 2124 négyszögöl nagyságú telken mezőgazdasági gépműhelyt, asztalosműhelyt, laboratóriumot, valamint több kocsiszínt alakítottak ki a 26 vaskerekes, 2 gumikerekes és 1 lánctalpas traktor, továbbá ekék, kultivátorok, vetőgépek, cséplőgépek, aratógépek, fűkaszálók, darálók és egyéb munkagépek tárolására. Esztergapaddal, marógéppel, kovácstűzhellyel, hegesztő berendezéssel, tehergépkocsival, öt motorkerékpárral és négy kerékpárral is rendelkeztek. A traktorok vezetőit a Bonyhádon létrehozott traktoriskolában (Mezőgazdasági Szakiskola) képezték ki, öthónapos tanfolyamon. A gépállomás főmezőgazdásza és agronómusa a körzetükhöz tartozó – 1955-ben 17, 1956-ban 19, 1957-ben 9 –mezőgazdasági termelőszövetkezet szakembereivel együtt készítette el a gépi munkák terveit, majd a szántásra, vetésre, trágyahordásra és egyéb traktormunkák elvégzésére szerződést kötöttek. 1958-ban a Bonyhádi Gépállomás dolgozói 1638 hold gabonát arattak le, 4309 tonnát csépeltek ki. A szövetkezeteknek – megtörve a gépállomások monopóliumát – 1957-től engedélyezték nagygépek vásárlását, a gépállomások feladatai így a szövetkezetekhez kerültek át. A megrendelések csökkenése miatt a gépállomások munkája a gépjavítás irányába tolódott el. A Bonyhádi Gépállomáson 1960-ban négymillió forintért olyan műhelyt építettek, ahol a mezőgazdasági gépek nagyjavítását is el tudták végezni. 1965. júl. 1-jével a gépállomás gépjavító állomássá alakult át, betagozódott a megyei szervezetbe (Tolna Megyei Mezőgazdasági Gépjavító Vállalat 1. Sz. Gépjavító Állomása). A munkagépeket és traktorokat, valamint a képzett traktorosokat átadták a szövetkezeteknek. Kezdetben traktorok felújításával, 1968-tól pedig szerkezetlakatos-, géplakatosmunkákkal, trak-

tor védőkeret gyártásával foglalkoztak. 1965-től mezőgazdasági gépszerelő, 1968-tól géplakatos szakmunkásokat képeztek, 1983-tól a hétmillió forintból felépített, 400 négyzetméter alapterületű, korszerűen felszerelt új tanműhelyben kezdhették meg a tanévet. 1965-ben 20 fős villanyszerelő részleg alakult mezőgazdasági üzemek épületeinek, telepeinek villamosítására, hálózatok kiépítésére, érintésvédelmi szabványossági vizsgálatok elvégzésére. Vállalták villámhárítók készítését és felszerelését. 1964-ben Zsoldos Lászlót nevezték ki a vállalat igazgatójává. Bonyhád Községi Tanácsa 1960. márc. 11-én elfogadott általános rendezési tervéhez igazodva a gépjavító állomás – néhány kisebb műhelyt és raktárt hátrahagyva – fokozatosan, mintegy 3 év alatt elhagyta telephelyét és a zománcgyárral szemben, Perczel M. u. 133. sz. alatt rendezkedett be. 1969-ben 212 fővel dolgoztak. Ekkorra a szövetkezetek a gépjavítást is magukhoz vették, ezért a gépjavító vállalatnak új feladatot kellett találni, ami a mezőgazdasági gépek gyártása lett. 1971. jan. 1-jén létrejött a Szekszárdi Mezőgazdasági Gépgyártó és Szolgáltató Vállalat (Mezőgép), melynek a bonyhádi üzem a 2. sz. gyáregységévé vált. Önálló gyártásprofilt alakítottak ki. Termelésük gerincét a nagyüzemi szőlőművelő és -feldolgozó gépek képezték, melyeket belföldre és a Szovjetunióba értékesítettek. Gyártottak cukor- és tejiparban alkalmazott, saválló acélból készült technológiai berendezéseket, körforgó öntözőberendezéshez alvázat, cukorrépa-betakarító gép tartályokat. A hazai igények jelentős visszaesése következtében a komplex borászati feldolgozó gépek gyártását felváltotta az egyedi célgépek, acélszerkezetek, gépalkatrészek, a nyugati exportra értékesített szőlősajtók és hőtechnikai berendezések gyártása. Készítettek szódásballont, kandeláberbetétet és WC-öblítéshez víztranszformátort. Az 1980-tól négy méretben készülő, évi mintegy ezer db cserépkályhabetétet a Német Szövetségi Köztársaságba, az 1982-től gyártott szerszámos kazettákat pedig Angliába exportálták. Jelentős mennyiségben gyártottak cukorgyári nagyberendezéseket. Szolgáltatási tevékenységük kiterjedt magasnyomású hideg- és meleg vizes mosóberendezések javítására, pótalkatrészek gyártására és forgalmazására, saját gyártmányaik vevőszolgálatának ellátására. 1983-ban az iparitanuló-képzéshez tanműhelyt építtettek. 1986. jan. 1-jével leváltak a megyei vállalatról, és Bonyhádi Mezőgazdasági Gépgyártó Vállalat (Mezőgép Bonyhád) néven önállósultak. Induló vagyonuk 39 millió Ft, dolgozói létszámuk 150 fő volt. A nagymértékű állami elvonások, a szőlőfeldolgozó gépek rendelésének radikális visszaesése, az anyagbeszerzés fokozódó problémái, a termelékenység visszaesése következtében nehéz helyzetbe került a vállalat. Induló rendelésállományuk 1985-ben 33, 1986-ban mindössze 9 millió forint volt. Első önálló évükben a közel 70 millió forintos termelési érték mintegy 6 millió forintos nyereséget eredményezett. A gazdálkodás eredményesebbé tételéért munkaköröket vontak össze, csökkentették az alkalmazotti létszámot. 1987-ben megkezdték a számvitel és a nyilvántartási rendszer számítógépesítését. Zsoldos László nyugdíjazását követően a vállalat igazgatójául 1990. jan. 1-jei kezdéssel Futár Rajmundot választották. Fő termékük a kis kapacitású sörfőző berendezés lett. A rendszerváltozást követően – az ún. önprivatizációs program részeként – 1992. jún. 1-jén a vállalat BOGÉP Ipari és Kereskedelmi Korlátolt Felelősségű Társaság néven átalakult és az Állami Vagyonügynökség tulajdonába került. Törzstőkéje 47.920.000 Ft volt. 1992. szept. 22-én a cég tíz munkatársa 19.950.000 Ft-ért megvásárolta a vállalatot, ezzel magántulajdonú kft. jött létre. Ügyvezető igazgatója Futár Rajmund lett. Beszüntették a szakmunkásképzést, létszámuk 50 fő körülire olvadt. Kisüzemi szőlőművelő, -betakarító és -feldolgozó berendezések gyártását kezdték meg, ellátták a német Clemens cég magyarországi képviseletét. Sörfőző berendezésből jelentős exportszállítást teljesítettek 1994-től Szlovákiába, majd Albániába és Németországba. A korrózióálló lemez feldolgozásában jelentős piaci szerepet töltöttek be. 1998-ban létrehozták a Sörudvar Kft.-t. Tevékenységi körük kibővült etil-alkohol, sör, maláta és üdítőital, valamint fémszerkezetek, szemétgyűjtők gyártásával. 2000-ben 25%-ot meghaladó részesedéssel létrehozták a Völgység Szakmunkásképző és az UNI-BOY Szakmunkásképző Kft.-t. Nettó árbevételük 1993-ban mintegy 101, 1996-ban 139, 1999-

ben 170, 2000-ben 320 millió forint volt, mely 70 millió Ft feletti nyereséget eredményezett, majd az eredményes gazdálkodás megtorpant, 2002-ben mintegy 18, 2003-ban 21, 2006-ban 15 millió forintos veszteséggel zártak. A 2009. évre – több lépcsőben történt tulajdoni hányad átruházással – a kft. tagok száma kettőre szűkült. Az ezt követő években (2009–2011) eredményesen gazdálkodtak, új termékcsoportok (utcabútorok, korlátrendszerek) gyártását kezdték meg. 2010-ben pályázati úton mintegy 15 millió forintos támogatást kaptak az Európai Uniótól és a magyar államtól, illemhelyek kifejlesztésére. 2011-ben szelektív hulladékgyűjtőkkel szerelték fel a budapesti Liszt Ferenc repülőteret, a tamási és a bonyhádi termálfürdőt pedig rozsdamentes korlátrendszerrel. A társaság sikeres működését is jelezte Futár Rajmund ügyvezető – 2011-ben Tolna megyében elnyert – „Év vállalkozója" kitüntetése. 2011-et követően a vállalkozás több európai uniós támogatást elnyert, melyek a saját termékek (automatikus működtetésű akadálymentesített közterületi illemhelyek) fejlesztéséhez kapcsolódtak. (Steib György)

gettó: zsidó közösség elzárt, elkülönített kényszertartózkodási helye. A középkori és kora újkori Európában több példáját ismerjük, azonban nem tévesztendő össze a zsidóság önigazgatása, közösségi élete, önvédelme miatt létrejövő zsidó negyedekkel. A náci Németországban a gettókat a zsidók deportálás előtti összegyűjtésére hozták létre. Varsóban a gettót 1939-ben kezdték létrehozni, ahova 1940-ben 450.000 embert telepítettek. Magyarországon Adolf Eichmann tervei, a magyar hatóságok rendeletei és szervezése nyomán 1944. ápr. közepe és júl. eleje között több mint 170 gettóban vagy táborban 437.000 zsidót gyűjtöttek össze. A bonyhádi zsidóság tragikus 100 napja a német megszállás vészkorszakában kezdődött. 1944. ápr. 3-án a kisbíró közhírré tette, hogy valamennyi zsidó üzletet sárga színű, 25 cm átmérőjű Dávid-csillaggal kell megjelölni, és a csillag fölé „zsidó üzlet" feliratot kell tenni. Zsidó lakos nem távozhatott el Bonyhádról, nem hagyhatta el lakását este 6 órától reggel 7-ig. A rádiókat, fényképezőgépeket, telefonokat be kellett szolgáltatni. Kötelezték a zsidóság vezetőit – Hirschfeld Dezsőt, a neológ és Josef Markust, az ortodox gyülekezet elnökét –, hogy készítsenek egy listát valamennyi zsidó lakos nevének, anyja nevének és lakcímének feltüntetésével. Ezen 1180 bonyhádi lakos szerepelt. Ápr. 5-én elrendelték, hogy a felsőruházatukon viseljenek sárga csillagot. Ápr. 20-án 15 helybeli zsidótól visszavonták fegyvertartási engedélyét. Ápr. 22-én a rendőrség razziát tartott annak ellenőrzésére, hogy tartózkodnak-e külföldi zsidók Bonyhádon. Máj. 5-én elrendelték valamennyi zsidó szervezet feloszlatását. Május első napjaiban – felső utasításra – a község elöljáróiból és a zsidó közösség tagjaiból álló bizottság jött létre, mely kijelölte a bonyhádi gettók területét. A Rákóczi utca választotta el egymástól a két gettót, melyek a két zsidó templom köré szerveződtek. Máj. 11-én Tolna vármegye alispánja elrendelte a zsidóság azonnali elkülönítését a község többi lakójától. Máj. 12-én minden zsidó családot utasítottak, hogy három napon belül költözzenek be a gettóba. Ezt követően költöztették a bonyhádi gettóba a szekszárdi és a bátaszéki zsidókat, a szekszárdi elmekórházban ápolt 60 személyt és mintegy 8-10 kikeresztelkedett családot is, összesen 1344 főt. A beköltözés, a lakások elosztása, elfoglalása gyorsan bonyolódott. Olyan családok laktak együtt egy lakásban, amelyek barátságban vagy ismeretségben voltak egymással. A rendet a gettóbizottság tartotta fenn. Feladatuk volt még az élelem beszerzése, a postaküldemények kezelése és a hatóságokkal való érintkezés. A neológ templomhoz tartozó felső gettóban Rosenfeld Henrik, Guttmann Károly és Englman Leó, míg az alsóban Kitzler Dávid, Vidor Leó, Krámer Zoltán és Sajó Dezső voltak a bizottsági tagok. Hetente kétszer mehettek bevásárolni, csendőri kísérettel. Orvosi ellátásról az ott lakó orvosok – Lőwy Miksa, Berde Mózes, Vámos Adolf – gondoskodtak. Lehmann István keresztény orvos a megtorló intézkedések dacára is kész volt segítséget nyújtani a bentlakók számára. A cenzúrázott leveleket a gettóbizottság egyik tagja vitte el a postára, és hozta onnan az érkezőket. Újságot, rádiót nem vihettek be, de egy becsempészett készüléken hallgatták az angol rádió híreit. Az irodákban telefonkészülék működött. A vízellátás, áramszolgáltatás kielégítő volt,

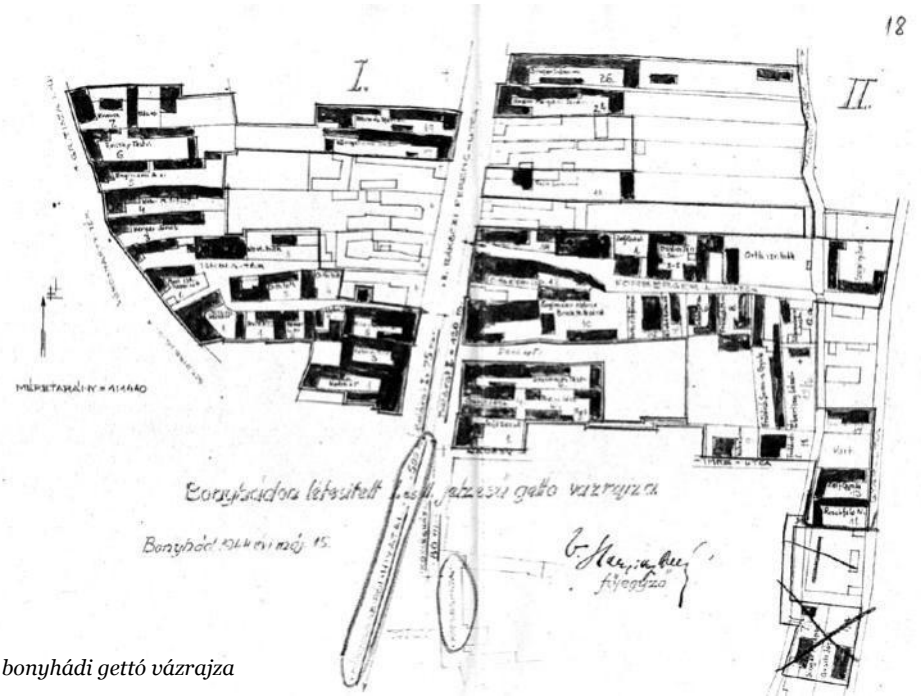

A bonyhádi gettó vázrajza

főzéshez való tüzelőanyagot vittek magukkal. Az iskolai oktatás szünetelt, de a héder (vallási tárgyakat oktató iskola) nyitva volt a kisgyerekek részére. Bentlakásuk idején egy házasságkötés és két haláleset történt. Kereszténveknek tilos volt belépni. A gettók határán lévő házakat a szomszédos „keresztény" házaktól szögesdróttal bevont deszkapalánkkal választották el. Mindkettőnek két-két kapuja volt, melyet csendőrőrszem felügyelt, akárcsak a belső területen. Este 6 órától reggel 10 óráig tilos volt elhagyni. Napközben többször vittek egyéneket, csoportokat munkavégzésre. Az alsó gettóban volt az ortodox hitközség rituális fürdője, a felső lakói csoportonként mentek át tisztálkodni a délutáni órákban csendőrkísérettel, hetente kétszer. A bonyhádi gettóban mintegy 6 hetet töltöttek el a lakók. A deportálás előtt egy héttel megjelentek a Belügyminisztérium különleges nyomozói, akik kíméletlen eszközöket alkalmazva megkezdték a feltételezetten birtokolt értékek (arany, ékszer, valuta) felkutatását és elkobzását. Jún. 28-án a nyomozók a gettóbizottságok útján közölték a lakókkal, hogy mindenki készítsen össze magának csomagot, melyben két váltás fehérneműt, öt napra való élelmet, gyógyszereket és imakönyvet helyezhetnek el. A csomagok leadása után el kellett hagyják a lakásukat, majd beterelték őket a templomokba, ott töltötték az éjszakát. Másnap ebéd után megkapták a csomagjukat, a felső gettó lakóit a csendőrök átkísérték az alsóba. Itt a mozgáskorlátozottakat, öregeket és betegeket szekerekre ültették, a többieket gyalogmenetben indították el a Gyár utcai kijáraton át a sportpályára, ahol két teljes napot töltöttek. Póznákra kifeszített ponyvatető szolgálta védelmüket az eső ellen. A bonyhádi keresztény lakosok közül Pór József katolikus apátplébános, Lombos Alfréd református lelkész és Tomka Gusztáv evangélikus lelkész-hittanár, Rusztler Ferencné sz. Kolb Mária, Nagy Julianna, Tomka Gusztávné, Till Józsefné, valamint a bátaszéki Berta Jánosné és több ismeretlen segítette a szenvedőket. Júl. 1-jén a zsidókat a bonyhádi kisállomáson bevagonírozták, Pécsre szállították, majd onnan 1944. júl. 6-án Auschwitzba deportálták. (Sós Csaba)

gimnázium: lásd **Petőfi Sándor Gimnázium**

gimnáziumi igazgatók: Az iskola sárszentlőrinci időszakában: 1806–08: Barla Mihály, 1808–12: Unger Mihály, 1812–16: Druglányi Dávid, 1816–21: Erhardt Sámuel, 1821–32: Haag Péter, 1832–53: Lehr András, 1857–61: Ritter Károly, 1861–62: Láng Frigyes, 1862–67: Scherer Konrád, 1867–68: Lehr Albert, 1868–69: Támer János, 1869–70: Lehr Albert. Az iskola bonyhádi időszakában: 1870–71: Gombótz Miklós, 1871–72: Lehr Albert, 1872–73: Wiesner Boldizsár, 1873–74: Scherer Konrád, 1874–75: Marhauser Imre, 1875–76: Arndt János, 1876–79: Wiesner Boldizsár, 1879–82: Marhauser Imre, 1882–85: Arndt János, 1885–89: Marhauser Imre, 1889–1918: Gyalog István, 1918–32: Faik Henrik, 1932–38: Hajas Béla, 1938–42: Demiány Ervin, 1942–44: Zerinváry János, 1944–49: Rózsa Sándor, 1949–53: Miklós Péter, 1953–58: Kolta László, 1958–61: Kövecses Vilmos, 1961–62: Simon Imréné, 1962–66: Pém József, 1966–87: Schwarcz Tibor, 1987–91: Erdélyesi János, 1991–92: Dévényi Ferencné, 1992–99: Sántha Lászlóné, 1999–2013: Ónodi Szabolcs, 2013– : Andorka Gábor. (Antal Mária)

Glória Cipőipari Kft.: magyar–német vegyesvállalat, melyet Salamander márkájú cipők gyártására hoztak létre. A Bonyhádi Cipőgyár 1985 januárjától gyártott bérmunkában cipőket a német Salamander Allgemeine Gesellschaft (cipőipari részvénytársaság) számára. 1990 nyarán az állami tulajdonú Bonyhádi Cipőgyár és a német tulajdonú, müncheni székhelyű A.K.T. GmbH (kereskedelmi kft.) – mint a Salamander AG érdekeinek képviselője – elhatározták, hogy a cipőgyári Salamander termelés elkülönített folytatására vegyesvállalatot létesítenek. 1990. aug. 30-án a társasági szerződés aláírásával létrejött a cipőgyárban (Dózsa Gy. u. 4–6.) székelő Glória Cipőipari Kft. A 29 millió forintos törzsbetéttel létrehozott társaság tagjai a Bonyhádi Cipőgyár (69%-os részarány, 20 millió forint törzsbetét, melyből 15.800.000 forint a gépapport) és az A.K.T. GmbH (31%-os részarány, 9 millió forint törzsbetét, ebből 4.500.000 forint gépapport) voltak. A társasági szerződésben az A.K.T. vállalta, hogy folyamatos és hosszú távú bérmunka-megrendelést biztosít a Salamander cégtől. A társaság ügyvezető igazgatója Budai Zoltán lett, őt 1990. nov. 1-jén Nikolov Tamás váltotta. 1993. máj. 1-jétől két ügyvezető – Nikolov Tamás és Walter Wolf – állt a cég élén. Az 1990. nov. 1-jén kezdődő termeléshez a cipőgyár 8100 m^2-es területét bérelték. A 427 dolgozóval induló cég átlaglétszáma 1991-ben 448,8; 1992-ben 543,6; 1994-ben 518,8 fő volt. A kezdeti, napi 1200 pár cipőgyártási teljesítmény hullámzóan változott, 1992-re 3000 párral tetőzött. A Glória Kft. és a Bonyhádi Cipőgyár ugyanazon termelési eszközökkel végezte a gyártást váltott műszakokban 1994-ig, amikor a cipőgyár vezetőinek kérésére a két gyártórendszer szétvált. 1995-ben a társaság az alja üzem futószalagos gyártását kocsis rendszerűre állította át. Az évben 495.081 pár cipő teljes gyártását és 144.253 pár – Györében és Mecseknádasdon bérmunkában gyártott felsőrész – alja összeszerelési munkálatait végezték el. Az év teljes termelésének 95,8%-a férfi-, 2,5%-a női-, és 1,7%-a gyermekcipő volt. 1993-ban 20.485.000 forint – adózás előtti – nyereséget értek el, a törzstőkét szept. 1-jével készpénzbefizetéssel 61 millió forintra növelték. A társaság tulajdonosi összetétele többször változott. 1992. nov. 19-én a Bonyhádi Cipőgyár eladta 69%-os üzletrészét a Salamander Budapest Kft.-nek. Az A.K.T. GmbH 31%-os üzletrésze 1992. szept. 11-én a ROWO Immobilien GmbH (Konstanz), 1995. febr. 20-án a Salamander AG (Kornwestheim), 1995. szept. 27-én a Salamander Budapest Kft. tulajdona lett. A felvásárlásokkal a Salamander Budapest Kft. a Glória Kft. tulajdonosává vált. Hasonlóképpen tulajdonosa volt a bonyhádi székhelyű BONSA Cipőipari Kft.-nek is. A Salamander Budapest Kft. 1996. jan. 10-én kelt tulajdonosi határozatával elrendelte a Glória Kft. BONSA Kft.-be való beolvadását, 1996. márc. 31-ei hatállyal. Az új cég neve Sabona Cipőipari és Kereskedelmi Kft. lett. A Tolna Megyei Bíróság Cégbírósága 1996. márc. 31-ével a Glória Cipőipari Kft.-t törölte a cégek névsorából. (Sós Csaba – Steib György)

gojzer-varrás: a cipőfelsőrész és a talp összedolgozásának egyik eljárása. Először a talpbélésből kiképzett ún. varratsövényhez erősítik a felsőrészt, majd egy

ráma felvetése közben átvarrják. Ehhez a rámához varrnak egy közbülső talpat, majd a járótalpat. A gojzervarrott cipő kiváló minőségével, tartósságával a Bonyhádi Cipőgyár emblematikus terméke volt. (Sós Csaba)

Gombótz Miklós (*1844. [?] Bábony, †1922. ápr. 15. Budapest): lelkész. A soproni gimnáziumban és a teológiai akadémián tanult, 1868-ban evangélikus lelkésszé avatták. A Sárszentlőrinci Algimnáziumban vállalt tanári állást. Az 1870-ben Bonyhádra áthelyezett algimnázium első igazgatója. A földrajz, a történelem, a természettudomány és a magyar tantárgyakat tanította. Megszervezte a tápintézetet (konviktust), itt ebédeltek és vacsoráztak a rászoruló vidéki gyerekek. A diákoknak magyar nyelvű istentiszteletet tartott az evangélikus templomban. 1872 őszétől Somogy megyében lelkészi szolgálatot látott el, majd 1873 őszétől a soproni főgimnáziumban tanított. 1892–1905 között az intézet igazgatója volt. Pedagógiai elemzéseit, ünnepi beszédeit az iskola évkönyve és a *Soproni Hírlap* rendszeresen közölte. Munkásságát sokoldalú egyházi tevékenység jellemezte: tagja volt az országos tanügyi, a dunántúli főiskolai, valamint a soproni egyházmegye törvényszéki bizottságának. 1905-ben vonult nyugdíjba, majd Budapestre költözött, ahol 1905–15 között az Országos Nőképző Egyesület leánygimnáziumának igazgatótanára volt. [Kolta László] – (Steib György)

gondozási központ: lásd **Bonyhádi Gondozási Központ**

GOYSER-SCHUH Cipőgyártó, Kereskedelmi és Szolgáltató Kft.: a céget 1994. dec. 1-jén alapították QUICK-TRANS Kft. néven, egymillió forintos törzstőkével. Tehergépkocsi bérbeadásával foglalkoztak. 2005. júl. 7-én – a tagok cserélődését, üzletrészek átruházását követően – a cég nevét GOYSER-SCHUH Cipőgyártó, Kereskedelmi és Szolgáltató Kft.-re változtatták. A társaság törzstőkéjét 3 millió forintra emelték, többségi tulajdonosa Vida István, ügyvezetője Herendi Mónika lett. Az üzem könyvelését Fátrai László – a társaság tagja – végezte. Főtevékenységük cipőgyártásra és annak forgalmazására változott. 2005 szeptemberétől a felszámolás alatt álló, az üzletfelek bizalmát elvesztő Botond-Cipő Kft. részére biztosították a nyersanyagot és a megrendeléseket dec. 31-éig. Ezt követően a Botond-Cipő Kft.-től gépeket, a Gyár utca 32. sz. alatt 450 m² területű telephelyet béreltek. Az épület átalakítását, a gépek telepítését követően 2006. febr. 15-én kezdődött meg a próbagyártás 53 dolgozóval. Belföldre munkavédelmi cipőket készítettek, exportra pedig bérmunkát vállaltak. Legnagyobb megrendelőjük a Lukas Meindl GmbH (Németország) lett, melynek népviseleti cipőt (Trachtenschuh), túrabakancsot és báránybéléses csizmát gyártanak. Rendelőjük még a Heschung SA (Franciaország) (divatcipők gojzer- és good-years varrott kivitelben) és a Schuhhaus RAX (Ausztria) cég (gojzervarrott cipők). A kezdeti nehézségek leküzdésében segítségükre volt a „Munkát mielőbb" pályázaton 2006-ban elnyert mintegy 18 millió forintos munkahelyteremtő támogatás, mellyel lehetőségük nyílt a termeléshez szükséges gépek és egyéb termelőberendezések megvásárlására is. 2006. év végére napi 170-180, 2007-ben pedig 190-220 pár cipőt gyártottak. 2007-ben további, közel 10 millió forintos munkahelymegtartó támogatásban részesültek. 2011-ben Herendi Mónikát – aki a cég kereskedelmi vezetője lett – Vida István váltotta az ügyvezetői székben. 2014-től ismét Herendi Mónika a cég ügyvezetője, Vida István pedig a műszaki vezetője. 2006-ban átlaglétszámuk 55, 2011-ben 59 fő volt, ez években mintegy 42 ezer, ill. 58 ezer pár cipőt készítettek, mely termelés 296, ill. 540 millió Ft bevételt eredményezett. Telephelyüket 2015-ben Majosra helyezték át. (Steib György)

Gömbös Miklós (*1888. nov. 4. Jákfa, †1964. okt. 11. Jákfa): tanár. Tanulmányait Jákfán, Sopronban és Budapesten végezte. Magyar–latin szakos középiskolai tanári oklevéllel 1913-ban a kisújszállási reformá-

tus főgimnáziumban kezdett tanítani. Az első világháborúban három évig (1915–18) frontszolgálatot teljesített, tartalékos főhadnagyként szerelt le. Fellépett a Károlyi-kormány és a Tanácsköztársaság ellen. A sárvári tiszti különítmény parancsnokává választották, melynek élén toborzott az alakuló Nemzeti Hadsereg számára. 1920–48 között a bonyhádi gimnázium tanára. Mind nevelési elveiben, mind közéleti megnyilvánulásaiban az ország megcsonkításának a tragédiáját tudatosította. 1928-ban a sárvári kerületben kisgazda programmal jelölték országgyűlési képviselőnek, de alulmaradt. Igazgatója volt a Bonyhádi Polgári Kaszinóegyletnek, melynek könyvtárát jelentősen bővítette. Titkára a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége bonyhádi csoportjának, szervezője a községi anya- és csecsemővédelemnek. Alelnöke volt a Frontharcos Szövetség bonyhádi főcsoportjának, tagja Bonyhád község képviselő-testületének. Újságcikkeiben (*Pesti Hírlap*, *Magyar Élet*, *Magyar Nemzet*) a hitleri eszmék erőszakos terjesztésének a veszedelmeire hívta fel a figyelmet. Alapítója és elnökségi tagja volt az 1942-ben Bonyhádon zászlót bontó Hűséggel a Hazához mozgalomnak. A német megszálláskor (1944) úgy menekült meg a Gestapo bosszújától, hogy önként jelentkezett a magyar honvédségnél katonai szolgálatra. 1948 őszén az Államvédelmi Hatóság letartóztatta, majd betegállományba helyeztette, 1949 tavaszán nyugdíjaztatta. Szülőfalujában visszavonultan élt haláláig. [Kolta László] – (Steib György)

Gömöry József (*1917. aug. 23. Örkény, †2005. jún. 29. Dombóvár): tanár, evangélikus lelkész. A Dobsináról menekült család Miskolcon telepedett le. Elemi iskoláit itt, középiskolai tanulmányait Budapesten (Fasori Evangélikus Gimnázium) és Miskolcon (Királyi Katolikus Főgimnázium) végezte, majd a pécsi Erzsébet Tudományegyetem Sopronba kihelyezett Evangélikus Hittudományi Kara teológiai fakultásán diplomázott. Egyetemi évei alatt kapcsolódott be az aktív közéletbe: egy évig a diákkör titkára volt, s részt vett az intézmény falukutató-falujáró mozgalmában. 1940 őszén kezdte tanulmányait a budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetemen, ahol magyar–latin szakos középiskolai tanár képzettséget szerzett. 1945. febr. 25-én avatták evangélikus lelkésszé. 1945 szeptemberétől Bonyhádon tanított a gimnáziumban, mint kollégiumi nevelő, hittan tanár és segédlelkész is tevékenykedett. 1949-től Dombóváron – a gimnáziumban, 1971-től nyugdíjazásig a szakmunkásképző intézetben – oktató. Aktív szervezője volt Dombóvár kulturális életének: a Vasutas Körben és az ÁFÉSZ irodalmi körében vállalt irányító szerepet. Nevéhez számos tudományos ismeretterjesztő előadás, ünnepi műsor és rendezvény fűződik. A rendszerváltozás idején felelős szerkesztője volt a *Dombóvár és Vidéke* című lapnak. Cikkeit, közéleti és erkölcsi indíttatású jegyzeteit rendszeresen közölték a helyi sajtótermékek és a megyei napilap. A pécsi *Jelenkor*ban Adyról és József Attiláról publikált, számos szerkesztőséggel és a korabeli értelmiség javával állt tartalmas levelezői kapcsolatban, amely során kifejtette pedagógiai, történelem- és hittudományi elveit. Dolgozott a *Lelkipásztor* és az *Evangélikus Élet* c. folyóiratoknak, s lelkészi hivatását is gyakorolta. Az 1985–88 között megjelenő *Dombóvári Kalendárium*ban hézagpótló tanulmányokat közölt. Mai napig legendás emlékét a diákjai által elhelyezett gimnáziumi tábla, valamint az Ivanich-ház előcsarnokának panteonjában látható dombormű őrzi. 1994-ben tevékenységét Pro Oppido Dombóvár (díszpolgári) címmel ismerték el. (Kriston Vízi József)

Graf József (*1838. [?], †1914. dec. 13. Bonyhád): lelkész. A nyugat-magyarországi Várvidékről (Burgenlandból) származott. Felsőlövőn és Sopronban végezte gimnáziumi és teológiai tanulmányait, 1864-ben avatták evangélikus lelkésszé. Több helyen

teljesített kápláni szolgálatot, így 1865–68 között – Borbély József esperes mellett – Bonyhádon is, majd Borbély halála után, 1871-ben a parókia élére választották. Tevékenységét a határozottság és a példamutató lelkiismeretesség jellemezte. Az evangélikus templom százéves jubileumi ünnepségére jelent meg *„Festbüchlein zur 100 jährigen Gedenk- und Jubelfeier der Einweihung des Gotteshauses der Bonyháder evangelischen Gemeinde”* c. emlékfüzete (1900). Megszervezte az Ágostai Hitvallású Evangélikus Gyülekezeti Nőegyletet, a Temetkezési Egyletet és a protestáns kört. Lelkiismeretes munkájára igényt tartott az egyházmegye is. Tagja volt az egyházmegyei pénzügyi bizottságnak és a gimnáziumi nagybizottságnak, tisztségei révén jelentősen hozzájárult az intézmény főgimnáziummá való fejlesztéséhez. Működésének szellemi háttere, prédikációinak verete kultúrprotestáns meggyőződése volt. Ezzel az irányzattal, valamint szigorával és fegyelmi elvárásaival nem minden híve értett egyet, ezért ők kiváltak a gyülekezetből, és a baptisták kisközösségi mozgalmához csatlakozva megszervezték a bonyhádi baptista közösséget. Gyülekezetét haláláig vezette. [Kolta László] – (Steib György)

Gyalog István (*1856. márc. 26. Sárszentlőrinc, †1928. nov. 2. Bonyhád): tanár, iskolaigazgató. A gimnázium történetének egyik legjelentősebb személyisége.

Elemi iskolai tanulmányait szülőfalujában végezte. A helyi algimnáziumba iratkozott be, majd az iskola áthelyezésével Bonyhádra került. Soproni érettségijét követően tanulmányait Budapesten matematika–fizika szakos tanári oklevéllel zárta. Két és fél évig Békéscsabán tanított a polgári leányiskolában, 1883-tól a bonyhádi gimnázium tanára, 1889-től 29 éven át az igazgatója. Munkásságát a közvélemény osztatlan rokonszenve kísérte. Az intézmény fejlesztésére irányuló törekvését tiszteletre méltó sikersorozat igazolja: 1893-ban felavatták Tolna megye első tornacsarnokát, 1895-ben a szertárakat korszerűsítették. Kitartóan küzdött az iskola főgimnáziummá fejlesztésén. Az évkönyvekben közölt tanulmányai (*A bonyhádi gimnázium története 1806–1895*; *A család és az iskola viszonya*; *Száz éves a sárszentlőrinci-bonyhádi algimnázium*) a társadalom megnyerését szolgálták. 1906-ban megkezdődött a főgimnáziummá fejlesztés, 1910-ben megtartották az első érettségi vizsgát. A kiváló lehetőségekkel rendelkező intézményben tartalmas nevelőmunka és színes diákélet bontakozott ki önképzőkörrel, ének- és zenekarral, játék- és sportlehetőségekkel. A főgimnázium nyelvi és vallási megkülönböztetés nélkül vette fel a tanulókat. Széles körű társadalmi tevékenységével Gyalog csak fokozta az iránta megnyilvánuló tiszteletet: a protestáns kör, a polgári kaszinóegylet, a községi iskolaszék elnöke, a Bonyhádi Takarékszövetkezet igazgatója, Tolna vármegye Törvényhatósági Bizottságának és Bonyhád község képviselő-testületének tagja. A Tolna-Baranya-Somogyi Evangélikus Egyházmegye pénztárnoka, iskolai nagybizottságának tagja, valamint felügyelője a bonyhádi evangélikus gyülekezetnek. 1918-ban vonult nyugdíjba. Személyére a két évig Bonyhádon diákoskodó Illyés Gyula a legnagyobb tisztelettel emlékezett: *„Félszóból megértette gondjaimat (…). Izzó arcával, ragyogó tekintetével ifjú demagóggá varázsolódott az öreg.”* Mély részvéttel helyezték örök nyugalomra a bonyhádi temetőben. Házastársa Gertner Erzsébet Berta volt. [Kolta László] – (Steib György)

gyógyszertár: elsősorban gyógyszerek készítésével és kiadásával (értékesítésével) foglalkozó egészségügyi intézmény. Gyógyszertár létesítésére Bonyhádon először – a Perczel és a Kliegl családok közbenjárásával – Kramolin Antal szerzett jogosultságot 1818. jún. 3-án. A reáljogú (szabadon örökölhető, eladható, bérbe adható) gyógyszertár Aranysas néven nyílt meg 1820-ban, a mai elnevezés szerinti Vörösmarty tér és Szent Imre utca (melyet a köznyelv az intézményről gyógyszertár utcának hívott) sarkán. 1858-tól fia, József (aki Kramoliny alakban írta a nevét) a tulajdonos, egyben vezetője is a gyógyszertárnak. Tőle 1899-től Ihrig Károly bérelte. 1906-ban Kramoliny József veje, Eibach Ödön tulajdonába került. 1921-

Az Aranysas Gyógyszertár első helye és bélyegzőlenyomata

től Eibach Ödön fia, Eibach Kornél, valamint Kerbolt Dániel, 1934-től Kerbolt (5/10 rész), Eibach Kornélné (1/10 rész) és a Bonyhádi Takarékpénztár (4/10 rész) a tulajdonosok. Kezelője Kerbolt Dániel volt, 1935-től pedig Sterba Emilné. A tulajdoni hányadok további változásának eredményeként 1949-re egyedüli tulajdonosa Sterba Emilné lett. Időközben (valószínűleg 1927-ben) a gyógyszertár a Szent Imre u. 1. sz. alá költözött. Bonyhád második gyógyszertárának létesítésére Wajdits György kapott engedélyt 1923-ban, aki azt maga vezette 1939-ig. A személyi jogú (adott személyre szóló), Jézus Szíve néven működő gyógyszertár a Horthy Miklós (később Szabadság) tér 10. sz. alatti épületben nyílt meg. (A házat 1989-ben lebontották.) 1935-ben kezdődött az ügyeleti szolgálat, az Aranysas Gyógyszertárral kéthetes váltásban teljesítettek éjszakai és hétvégi ügyeletet. Wajdits György 1939-ben bekövetkezett halála után a gyógyszertár özvegyi haszonélvezője 1940-ben haszonbérleti szerződést kötött id. Barcza Imre gyógyszerésszel a patika vezetésére, akit 1948-ban a népjóléti miniszter gyakornokoktatási joggal ruházott fel. Az 1950. évi államosítást követően a két gyógyszertárvezető patikát cserélt. Az Aranysas Gyógyszertárat 1966-ig id. Barcza Imre vezette, majd Toronyi Ádámné, 1981-től pedig Sipos Gáborné. A Jézus Szíve Gyógyszertár vezetését az államosítás után rövid ideig Toronyi Ádámnéra bízták, kit Sterba Emilné, 1960-ban néhány hónapig Sperlág Eszter, majd pályáztatást követően ifj. Barcza Imre követett. A patikák az Államosított Gyógyszertárak Nemzeti Vállalat részévé váltak, az Aranysas 11/6, a Jézus Szíve pedig 11/7 sorszámot kapott. A központi irányítást később a Gyógyszertár Vállalat, majd a Tolna Megyei Gyógyszertári Központ látta el. A két gyógyszertárat 1988. nov. közepétől egyesítve működtették tovább a Perczel M. u. 9. sz. épületben ifj. Barcza Imre vezetésével, 11/7 sorszámmal, Aranysas néven, negyven dolgozóval. 1989 márciusában a Bacsó Béla (ma Dr. Kolta László) u. 41. sz. alatti – 1985-ben épült – MSZMP körzeti pártszékházat gyógyszertári használatra átalakították. A magyar állam tulajdonát képező épületben kialakított patikát 1989. márc. 20-ától bérleményként a Tolna Megyei Gyógyszertári Központ működtette 11/6 sz. besorolással, később Melissa néven. 1994-ben a két gyógyszertár Bonyhád Város Önkormányzatának tulajdonába került.

Jézus Szíve Gyógyszertár – 1940-es évek eleje. Jobbra: id. Barcza Imre.

A Melissa vezetését Sipos Gáborné, 1997-től pedig El-Jaber Nael Hassan gyógyszerész látta el. A Gyógyszertári Központ privatizációjával 1997. jan. 1-jétől a Tolnamed Gyógyszerkereskedelmi Rt., majd 1998 májusától – már vállalkozóként (Hassan-Med Patika Bt.) – El-Jaber Nael Hassan bérelte és működtette. A gyógyszertár ekkortól lépett be az ügyeleti rendszerbe. El-Jaber Nael Hassan 2007-ben az épületet megvásárolta,

átalakíttatta, modernizált kiszolgálótérrel 2008 márciusától áll a betérők rendelkezésére. (Az átalakítás idején a Perczel M. u. 9. sz. alatt működtek.) 1995-ben Sziládiné (akinek neve 2010-től Mártonfalvyné) Rabatin Ilona kezdeményezésére, Szolnoki Miklós és Szolnokiné Erős Olga üzlettársakkal létrehozták a Kristálykehely Betéti Társaságot gyógyszertár létesítésére és üzemeltetésére. A Szent Imre Gyógyszertárat 1996 februárjában nyitották meg a Szent Imre u. 5. sz. alatti önkormányzati tulajdonú, bérelt helyiségben. Az átlagosan hat fővel dolgozó gyógyszertár vezetője Rabatin Gergely. Az Aranysas Gyógyszertárat 1996. szept. 3-ai hatállyal privatizálták, tulajdonosa a Rózsa és Társai Betéti Társaság (Kresz Jó-

zsef, Hartmanné Rózsa Mária, Tormási Imréné, utóbbi helyett 2013-tól leánya, Vassné Tormási Rita), vezetője Kresz József.

Az Aranysas Gyógyszertár 2006-ban, és a zománcgyárban készült cégtáblája

A Perczel M. u. 9. sz. alatti helyiséget az önkormányzattól bérelték. 2006 októberében felhagytak a bérlettel, saját tulajdonú helyiséget rendeztek be a sétálóutcában, a Szabadság tér 8. sz. alatt. Bonyhád legújabb gyógyszertára – a Patika Profi Béta Kft. tulajdonában álló Hatos Gyógyszertár (2016. júl. 1-jétől: PatikaPlus Gyógyszertár) – 2008-ban nyílt meg a Tesco áruházban (Völgység u. 8.), vezetője Németh Andrea.

(Steib György)

Győző László (*1918. máj. 9. Szekszárd, †1973. febr. 18. Budapest): színész, műfordító. A bonyhádi postahivatal vezetőjének a fia, a helybeli gimnáziumban érettségizett

1936-ban. A Színművészeti Akadémián szerzett diplomát, majd Sátoraljaújhelyen kezdte pályafutását 1941-ben. A katonaévek után 1945-től Budapesten a Magyar, a Nemzeti és az Úttörő Színházban, valamint a Fővárosi Operettszínházban szerepelt. A Magyar Rádió önálló társulatának tagjaként számtalan hangjátékban bizonyította sokrétű tehetségét. Életének utolsó évtizedében a szolnoki Szigligeti Színházban dolgozott. Jellemábrázoló tehetségével különösen epizódszerepekben aratott sikereket (Steinbeck: *Lement a hold*, Fejes Endre: *Rozsdatemető* stb.). Nem csak drámák és vígjátékok tolmácsolója volt, irodalmi érdeklődését, költői hajlamait műfordításai igazolják. [Kolta László] – (Steib György)

Hahner Ferenc (*1953. szept. 17. Bonyhád): agrármérnök. Bonyhádi általános iskolai tanulmányait a szekszárd-palánki Csapó Dániel Mezőgazdasági Szakközépiskola követte, ahol 1972-ben érettségizett. Egyéves katonai szolgálat után a keszthelyi Agrártudományi Egyetemen tanult tovább, ahol 1978-ban szerezte diplomáját, majd az egyetem levelező tagozatán 1985-ben vállalatgazdálkodási szakmérnök képesítést szerzett. Pályáját 1978-ban a bonyhádi Pannónia Mgtsz-nél kezdte növénytermesztési ágazatvezetőként, majd juhászati és halászati ágazatvezető lett. 1981-ben termelési főmérnöknek nevezték ki. 2001-ben, a szövetkezet részvénytársasággá alakításakor igazgatóvá, 2002-ben a társaság igazgatóságának elnökévé választották. 2005–12 között a Mező-

gazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal Tolna Megyei Kirendeltségénél helyszíni ellenőr volt. A közéletben is aktív szerepet vállalt. 1985-től tanácstag, 1990-től 2005-ig Bonyhád város önkormányzati képviselő-testületének tagja, a gazdálkodási bizottságának tagja, majd elnöke. A Fűtőmű Kft.-nél közel tíz évig, a BONYCOM Kft.-nél 21 évig felügyelőbizottsági tagként tevékenykedett. 2012-es nyugdíjazása óta hobbijának, a kertészkedésnek él. Kitüntetései: Szocialista Mezőgazdaságért emlékérem (1981), a Szövetkezet kiváló dolgozója (1986). Magyar Éva Zsuzsannával kötött házasságából két fia és két lánya született. (Szőts Zoltán)

Hahner József (*1920. febr. 26. Lengyel, †1999. júl. 8. Bonyhád): tsz-elnök, a bonyhádi mezőgazdasági termelőszövetkezeti mozgalom egyik kiemelkedő személyisége.

Elemi iskolája elvégzése után cselédként, napszámosként szolgált. 1941-től megszakításokkal 1944 végéig katonai szolgálatot teljesített. 1945 januárjában kényszermunkára – „málenkíj robotra" – hurcolták a Szovjetunióba, ahol 1949. decemberi szabadulásáig bányában dolgozott. Hazatérésekor Bonyhádon telepedett le, albérletben lakott a kényszermunka idején megismert feleségével. 1950-ben a helyi zománcgyárban helyezkedett el. 1951. nov. 1-jén tagja lett a bonyhádi Szabad Föld Mezőgazdasági Termelőszövetkezetnek, ahol tehenészként dolgozott. 1953. jan. 6-án a szövetkezet elnökévé választották. A kötelező beszolgáltatással, nagy adóval terhelt, előtte nyolc elnököt „elkoptató", válságos helyzetű szövetkezetet újításaival, önzetlen, fáradtságot nem ismerő munkájával Bonyhád legjobb, legnépszerűbb tsz-évé fejlesztette. 1957-ben, az 1956-os forradalom idején felbomló Szabad Föld Mgtsz utódaként létrejött Petőfi Mezőgazdasági Termelőszövetkezet elnökévé választották, mely tisztségben 1972. dec. 31-éig dolgozott. Ezt követően a Pannónia Mezőgazdasági Termelőszövetkezet általános elnökhelyettese lett. 1979-ben vonult nyugdíjba. Közéleti szerepet is vállalt: tagja volt a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsa (TOT) elnökségének, ill. 16 évig Bonyhád Község Tanácsának. Elnöksége idején házépítési alappal támogatták törzstagjaikat. Hálából a köznyelv Hahner-telep néven emlegette a szövetkezet tagjai által épített Móricz Zsigmond utcát. Munkája elismeréseként 1960-ban Munka Érdemrend ezüst, 1963-ban arany fokozatú kitüntetésben részesült. Húszéves elnöki teljesítményét 1973-ban aranygyűrűvel jutalmazták, 1982-ben TOT Elnökségi Díjban részesült. Fauszt Annával kötött házasságából két fia és egy lánya született. (Steib György)

Hajas Béla (*1877. máj. 23. Felsőszakony, †1953. máj. 1. Bonyhád): tanár. A Soproni Evangélikus Líceumban tett érettségi vizsgát 1895-ben, majd tanulmányait a budapesti egyetemen folytatta. 1900-ban szerzett magyar–latin szakos középiskolai tanári oklevelet. Első munkahelyén, a felsőlövői Evangélikus Tanintézetben helyettes tanár. 1906. szept. 1-jétől 1938. aug. 1-jéig a bonyhádi Evangélikus Főgimnázium rendes tanára, 1932-től 1938-ig igazgatója. Igazgatása idején épült fel az iskola további fejlődését jelentősen elősegítő diákotthon. Halk szavú, a kötelességteljesítő és az alkotó tanártípus példája volt. Az értékes művekben gazdag iskolai könyvtárszoba volt a második otthona, ahol olvasott, kutatott és alkotott. Irodalomtörténeti tanulmányaival országos hírnevet szerzett. Aktív tagja volt a kaposvári székhelyű Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaságnak, valamint a szekszárdi székhelyű Vas Gereben Irodalmi és Művészeti Körnek. Szerkesztője volt a *Bonyhádi Újság*nak, mely első cikkeit közölte, majd országos egyházi újságokba (*Harangszó*, *Evangélikus Élet*) írt Kis János és Berzsenyi Dániel költészetéről. A gimnázium évkönyvei közölték *A 2000 éves Horatius* (1934–35), valamint *Tompa Mihály:Isten akaratja* (1932–33) című dolgozatait. Első önálló kötetét 1913-

ban a bonyhádi nyomda adta ki *Arany és Petőfi barátsága* címmel. Vörösmarty Mihály bonyhádi kapcsolatairól írt tanulmányait – *Vörösmarty Mihály és Perczel Etelka* (1931), *Teslér László* (1932) – az *Irodalomtörténeti Füzetek* publikálta. A gimnázium évkönyvében megjelent írásában – *A Lehr család és Lehr András* (1937–38) – feltárta Lehr Albertnek, Petőfi sárszentlőrinci tanárának a családfáját. Tanítványai közül többen irodalomtörténészek, nyelvészek lettek. Lotz János, a világhírű nyelvész hálával emlékezett meg tanáráról: *„A nyelvtan iránti érdeklődést Hajas Béla ébresztette fel bennem."* Farkas Jolánnal kötött házasságából három fia és három lánya született.

[Kolta László] – (Steib György)

Halász (Fischer) József (*1905. ápr. 29. Cikó, †1971. jún. 20. Bonyhád): cipész, a cipőgyár igazgatója. Iskolái: Cikó 4 év elemi, Dombóvár 4 év polgári, Budapest 3 év szakmunkásképző. 1926-tól cipészsegéd. Budapesti munkahely után 1948. márc. 25-étől 1951 őszéig az államosított Bonyhádi Cipőgyár első igazgatója. 1951. okt. 1-jétől 1955. szept. 15-éig a Bonyhádi Ruházati és Szolgáltató Ktsz műszaki

A kép közepén ülő: Halász József

vezetője. Az 1956-os forradalom leverését követően rövid ideig ismét a cipőgyár igazgatója. 1965-től nyugdíjas. Lengyel Magdolnával kötött házasságából egy fia született.

(Steib György)

Hargitai (Hesz) László (*1930. júl. 3. Bonyhád, †1996. júl. 12. Budapest): talajkémikus, egyetemi tanár. Családjával 1935-ben Budapestre költözött. A Fasori Evangélikus Gimnáziumban érettségizett (1948), az Eötvös Loránd Tudományegyetemen vegyész diplomát (1952), majd a Természettudományi Karon doktori címet szerzett. 1960-ban védte meg kandidátusi disszertációját, 1984-ben pedig elnyerte a mezőgazdasági tudományok akadémiai doktora címet. Pályafutása Gödöllőn kezdődött: az Agrártudományi Egyetem Szerves Kémia Tanszék gyakornoka (1951–52), a Talajtani Tanszék tanársegéde (1952–58), majd Keszthelyen a

Mezőgazdasági Akadémia Talajtani Csoportjának vezetője, egyetemi adjunktusa (1958–60). 1960-tól a Kertészeti és Szőlészeti Főiskola (1968-tól Kertészeti Egyetem) Talajtani Tanszékének adjunktusa, 1963-tól docense, 1977-től 1995-ig – nyugdíjba vonulásáig – tanszékvezető egyetemi tanára, majd emeritus professora (1996). Közben a Termesztési Kar oktatási- (1978–81), majd tudományos dékánhelyettese (1981–84). Szakterületének kiemelkedő, nemzetközileg is elismert szaktekintélye volt, kutatómunkájában elsősorban a humuszanyagok szerepét vizsgálta a talaj termékenységében, a környezetvédelemben és a szervesanyag-gazdálkodásban. Magyarországon az elsők között foglalkozott a biomassza hasznosíthatóságával. Szakmai és közéleti munkásságából csak tallózni tudunk: szervezője volt az első nemzetközi Agrokémiai Konferenciának (1960), 1963-tól tagja a Nemzetközi Talajtani Társaságnak, 1973-tól tagja a Nemzetközi Műtrágyázási Szövetségnek, 1978-tól alelnöke a Magyar Tőzegtársaságnak, 1988-tól tagja a Magyar Környezetvédelmi Egyesületnek és a Nemzetközi Tőzeg Társaságnak. Számos külföldi tanulmányúton, konferencián vett részt, tartott előadást egyetemeken, nemzetközi rendezvényeken – többek között a Nemzetközi Humusz Társaság konferenciáján – volt elnök, szekcióelnök. A hazai tőzegkutatásban elért eredményei alapján kezdték meg a hansági tőzeg differenciált felhasználását, és 1972-ben bejegyzett szabadalom alapján Florasca néven a kertészeti földkeverékek napjainkig is tartó gyártását. A *Kertészmérnök* c. lap főszerkesztője (1968–70), a *Kertészeti Egyetem Közleményei* (1977–86) és az *Agrokémia és Talajtan* c. folyóirat szer-

kesztőbizottságának tagja (1976–96) volt. Publikációinak száma meghaladja a 330-at, köztük 15 szakkönyv írója vagy társszerzője. Munkásságáért 1975-ben elnyerte a Virginiai Egyetem (Blacksburg) Jubileumi Emlékérmét. 1981-ben Akadémiai Díj, 1986-ban a Mezőgazdaság Fejlesztéséért emlékérem, 1988-ban a Környezet Védelméért díj, 1994-ben Magyar Felsőoktatásért Emlékplakett kitüntetésben részesült. Mándli Katalinnal 1961-ben kötött házasságot. (Steib György)

Hargittay (Loos) Károly (*1885. szept. 14. Pécs, †1946. márc. 9. Ostheim): községi főjegyző, Bonyhád közigazgatásának egyik legkiemelkedőbb alakja. A hódmezővásárhelyi református főgimnázium elvégzését követően 1909-ben jegyzőtanfolyamot végzett Pécsen. Mucsiban dolgozott, amikor megpályázta Bonyhád község aljegyzői állását. Négy pályázó közül egyhangú közfelkiáltással élethossziglani időre választotta meg a község képviselő-testülete 1910. jan. 26-án. Az 1914. évi első mozgósítástól 1918. nov. 16-áig katona a szerb, orosz és olasz frontokon, 12 hónapot meghaladó időt töltött a tűzvonalban. Több kitüntetésben részesült, egyebekben: III. oszt. katonai érdemkereszt, bronz és ezüst Signum Laudis, Károly Csapatkereszt. A világháborúban mutatott átlagon felüli teljesítményéért 1926. jún. 20-án Horthy Miklós kormányzó a Vitézi Rend tagjává avatta. 1918. dec. 1-jétől 1944. júl. 15-éig a község jegyzője, főjegyzője. Kidolgozója és előterjesztője a község fejlesztését célzó határozatoknak, végrehajtásuk szellemi irányítója. Munkásságát mély nemzeti érzés táplálta. Szolgálati munkája mellett sokoldalú a közéleti tevékenysége: a Polgári Lövészegylet főlövészmestere, egyben elnöke; a leventeegyesület, a községi Testnevelési Bizottság elnöke; a polgári kaszinóegylet választmányának tagja. A bonyhádi Önkéntes Tűzoltó Egylet 25 éves aktív támogatásáért 1935-ben királyi díszéremmel tüntette ki Perczel Béla vármegyei alispán, aki ez alkalommal méltatta *„Bonyhád fejlesztésére, a társadalmi egyesületek felvirágoztatására irányuló munkásságát”*. 1944 novemberében családjával együtt először Pécsre, onnan Sopronba, majd Németországba távozott, ahol hamvai is nyugszanak. Haffner Irmával kötött házasságából egy fia és egy lánya született. (Steib György)

Havasi János: (*1946. nov. 8. Bonyhád, †2011. febr. 21. Bonyhád): tanár, zenekarvezető. Általános iskolásként először hegedülni tanult, majd hetedikes korában kezdett trombitálni. A Vörösmarty Mihály Általános Iskola elvégzése után az Állami Perczel Mór Közgazdasági Technikumban érettségizett 1965-ben. A Kaposvári Tanítóképző Intézetben folytatta tanulmányait, 1968-ban vette át diplomáját. Az utolsó tanévben már képesítés nélkül tanított a Vörösmarty iskolában. Ez volt az egyetlen munkahelye, 1997-ben – szívműtéte után – lett rokkantnyugdíjas, további két évig óraadóként tevékenykedett az intézményben. A Pécsi Tanárképző Főiskolán 1977-ben vehette át ének–zene szakos diplomáját. Az iskola úttörőzenekarát 1970-ben kezdte szervezni, 1972-ben volt az első fellépésük. A ’90-es évek elején összevonták a felnőtt és az ifjúsági zenekart, melynek a vezetője lett. A Bonyhádi Fúvós Egyesület 2004-ben alakult meg, és Havasi halálával meg is szűnt.

Hobbija volt a fotózás, az iskolai fotószakkör munkáját húsz évig irányította. Kiváló munkájáért miniszteri dicséretben részesült (1989), Merész Konrád-díjat vehetett át (2004), illetve a Magyarországi

Német Ének-, Zene- és Tánckarok Országos Tanácsa 50 éves munkásságáért aranyjelvénnyel jutalmazta (2009). Özvegye a hagyatékából kottáit a Solymár Imre Városi Könyvtárnak, archív fotóit a Völgységi Múzeumnak adományozta. Juhász Juliannával kötött házasságából egy fia és egy lánya született. (Kirchné Máté Réka)

háziipari szövetkezet: lásd **Bonyhádi Háziipari Termelőszövetkezet**

Hegedüs Ádámné sz. Rózsa Piroska (*1913. aug. 28. Uraiújfalu, †1988. ápr. 27. Szekszárd): orvos. Bonyhádon járt népiskolába és gimnáziumba, 1931-ben érettségizett. A pécsi Erzsébet Tudományegyetemen 1937-ben avatták orvosdoktorrá. Gyermekorvosi gyakorlatot a pécsi egyetem gyermekklinikáján szerzett, majd férjével Siklóson és Losoncon praktizált. A háborús események és azok következményei miatt családjával elhagyta Losoncot, és a bonyhádi szülői házba költöztek. 1947-ben szerzett szakképesítést gyermekgyógyászatból, s néhány évig iskolaorvosi feladatokat látott el. Az 1950-es évek elején megbízták a bonyhádi gyermek-szakrendelő vezetésével. 1955. nov. 15-étől nyugdíjba vonulásáig (1968) a Bonyhádi járás tiszti főorvosa volt. Főhivatása mellett a helyi Zöldkeresztben, majd járási szinten is csecsemő-tanácsadást végzett, továbbá orvosa volt a Szociális Otthonnak. 1957-ben „egészségügyi szervezés és hygiene" tárgykörben szakvizsgát tett, s érdemeket szerzett a járás közegészségügyi ellátásának megszervezésében, zavartalan működtetésében. Lankadatlan ügybuzgalommal segítette elő a bonyhádi kórház megnyitását és fejlesztését. Közéleti aktivitásával és társadalmi tevékenységével is az egészségügyet szolgálta: a járási tanács tagja, a Vöröskereszt Bonyhád járási alapszervezetének elnöke, számtalan felvilágosító és ismeretterjesztő rendezvény szervezője és előadója volt. Munkásságát Érdemes Orvos (1962) kitüntető címmel jutalmazták. Hegedüs Ádámmal kötött házasságából egy lánya született. [Kolta László] – (Steib György)

Hegedüs (Hügl) Ádám (*1904. jan. 27. Pécs, †1977. jún. 22. Bonyhád): orvos, a Völgységi (Bonyhádi) Járási Tüdőbeteggondozó Intézet vezető főorvosa. Tanulmányait Pécsen kezdte, a főreáliskolában érettségizett. Ezt követően Budapesten, a Műegyetemen folytatta tanulmányait, azonban a könnyebb megélhetés miatt visszaköltözött szülőhelyére, és átiratkozott a pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Orvostudományi Karára. 1930-ban vehette át orvosi diplomáját, s tehetsége révén az Ángyán-féle Belklinikán kapott állást. Az itt töltött tíz év alatt belgyógyász és tüdőgyógyász szakorvossá képezte magát. Önálló orvosi praxisát Siklóson kezdte, majd Losonc Városi Kórházának belgyógyászati osztályvezető főorvosa és a helyi tüdőbeteg-gondozó vezető főorvosa lett. A második világháborúban hadifogságba került a romániai Foksányban. Szabadulása után felesége családjánál, Bonyhádon telepedett le. Először körzeti orvosként, bányaorvosként dolgozott, majd 1950-ben megbízták a járási tüdőbeteg-gondozó megszervezésével és vezetésével. Sokat harcolt az intézet jobb felszereltségéért és elhelyezéséért. Célját az 1960-as évek közepén érte el, amikor felavatták az új tüdőbeteg-gondozót. Itt dolgozott nyugállományba vonulásáig, 1970-ig. Hetente három alkalommal utazott Grábócra, a tbc-s betegek szociális otthonába, ahol az ország minden részéből érkező fertőző betegeket kezelték. Elkötelezettje volt a tbc-szűrés népszerűsítésének, a környező falvakban előadásokat tartott, szaklapokban publikált. Orvosként szerény, anyagiakkal nem törődő, pontos, hivatásának élő ember volt. Szigorúsága ellenére betegei szerették és ragaszkodtak hozzá. A helyi tanácstestület munkájában az egészségügyi bizottság elnökeként vett részt. A törpe vízmű társulat elnökeként múlhatatlan érdemeket szerzett Bonyhád vezetékes

vízellátási rendszerének kialakításában. Munkáját többek között az Egészségügy Kiváló Dolgozója, a Népköztársasági Érdemrend bronz fokozata és a Vízgazdálkodás Kiváló Dolgozója kitüntetéssel jutalmazták. Bonyhádon 2013-tól utca viseli a nevét. Átlagon felüli műveltséggel rendelkezett, főleg a zene, a festészet és az irodalom iránt érdeklődött. Szenvedélyes természetjáró volt. Rózsa Piroskával kötött házasságából egy lánya született. (Dudás Olga)

Hegedüs (Hügl) Éva (*1941. okt. 1. Losonc): tüdőgyógyász szakorvos. Munkásságával, sokirányú műveltségével, közszerepléseivel Bonyhád közismert, közkedvelt személyévé vált. Értelmiségi családja – édesapja tüdőgyógyász szakorvos, édesanyja gyermekorvos – meghatározó indíttatást jelentett számára. A bonyhádi Petőfi Sándor Gimnáziumban érettségizett 1959-ben, majd a Pécsi Tudományegyetemen szerzett orvosdoktori diplomát 1966-ban. Szakképzettségének kelte: 1970. Orvosi pályáját Szekszárdon, a Balassa János Megyei Kórházban kezdte 1967-ben, a tüdőgyógyászati osztály beosztott orvosaként. 1970-ben nevezték ki a Bonyhádi Járási Tüdőbeteggondozó Intézet vezető főorvosának, nyugdíjba vonulásáig (1999) töltötte be ezt a szerepkört. Munkaköre mellett 1992-től 1997-ig ellátta a kórház igazgatóhelyettesi, 1997 decemberétől fél évig a megbízott igazgatói, 1974-től közel húsz éven át a BONY Cipőipari Szövetkezet üzemorvosi feladatait is. Nyugdíjas évei alatt is aktív maradt, 75 éves koráig dolgozott: vezette a tamási tüdőbeteg-gondozót, szakrendelést végzett a mohácsi, vezető főorvosokat helyettesített a bonyhádi, valamint a paksi tüdőbeteg-gondozóban. Elhivatottságának tekintette az egészségügyi felvilágosító, ismeretterjesztő munkát, ezért e tárgykörben sok előadást tartott. Tagja volt a Megyei Orvosetikai Bizottságnak, elnöke a Vöröskereszt bonyhádi alapszervezetének. 1990-től 1994-ig tagja volt Bonyhád város önkormányzati képviselő-testületének, elnöke a Szociális és Egészségügyi Bizottságnak. Két ciklusban (1990–94 és 1998–2002) volt tagja a Tolna Megyei Önkormányzat Közgyűlésének és elnöke a Megyei Egészségügyi és Szociális Bizottságnak. Rendkívüli előadókészséggel, irodalmi, képzőművészeti tájékozottsággal rendelkezik. 2002-től 5 éven át a Bonyhád Városi Televízió irodalmi műsorának, a Parnasszusnak volt szerkesztő-műsorvezető házigazdája. Sorozatát a Völgységi Könyvfesztiválon folytatta. Munkásságának elismerései: Egészségügyi Miniszteri Dicséret, Kiváló Munkáért kitüntető jelvény, Perczel-díj (1999). Bajusz Viktorral kötött házasságából egy lánya született. (Dudás Olga)

Hegedűs János (*1942. ápr. 23. Hatvan, †1989. dec. 15. Szekszárd): jogász, tanácselnök. Általános- és középiskolai tanulmányait szülővárosában végezte, 1960-ban érettségizett a Bajza József Gimnáziumban. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi karának levelező tagozatán szerezte jogászdiplomáját 1974-ben. 1960-ban képesítés nélküli nevelőként kezdett dolgozni Héhalom községben. 1964-ben a Nógrád Megyei Tanácson előadóként helyezkedett el. 1965-től Jobbágyi, később Pásztó Községi Tanács VB titkári tisztségét töltötte be. 1969-től a Sióagárdi Községi Tanács VB titkára, majd tanácselnöke, 1973. márc. 1-jétől 1976. júl. 31-éig Bátaszéken tanácselnök. 1976. aug. 1-jétől a Szekszárdi Járási Hivatal pénzügyi osztályvezetője. 1977. febr. 1-jei hatállyal Bonyhád nagyközség tanácselnökévé választották. Jelentős szerepe volt az 1977. ápr. 1-jén városi jogállást nyert Bonyhád fejlesztésében, a városkörnyéki tanácsok együttműködésének kialakításában. 1983-ban a Tolna Megyei Tanács VB titkárává nevezték ki. Eredményes munkásságát több kitüntetéssel ismerték el, 1989-ben Belügyminiszteri Dicséretben részesült. Jóföldi Lídiával kötött házasságából egy fia és egy lánya született. (Steib György)

Heil Bálint (*Nagyvejke, 1935. aug. 27.): vegyészmérnök, egyetemi tanár, a Veszprémi Vegyipari Egyetem rektora. Szülőfaluja német nyelvű elemi iskolájának elvégzését

követően a bonyhádi gimnáziumban érettségizett 1954-ben, ahol tanulmányai mellett sajátította el a magyar nyelvet. Itt kezdett sportolni: 100 m-es síkfutásban Tolna megye középiskolai bajnoka, labdarúgásban a Bonyhádi Vasas Sportkör jobbszélsője, Tolna megye ifjúsági válogatottja. A Veszprémi Vegyipari Egyetem ásványolaj-feldolgozó ipari tagozatán 1959-ben szerzett okleveles vegyészmérnöki diplomát. Egyetemistaként labdarúgója volt a Veszprémi Haladás Sportkör NB II.-be jutott csapatának és a magyar főiskolai válogatottnak. 1969-től négy évig a Bakony Vegyész Torna Club szakosztályvezetője. A diploma megszerzését követően az egyetem Szerves Kémia Tanszéke gyakornokaként részt vett a magyarországi mosószergyártás fejlesztésében. 1964-ben a Magyar Ásványolaj- és Földgázkísérleti Intézetben kezdte meg aspirantúráját, 1970-ben a kémiai tudományok kandidátusa, 1980-ban az MTA kémiai tudományok doktora fokozatot nyerte el. 1966–67-ben féléves tanulmányutat tett a moszkvai Fémorganikus Intézetbe. 1959-től a Veszprémi Vegyipari Egyetem Szerves Kémia Tanszékén gyakornok, 1962-től tanársegéd, 1970-től adjunktus, 1971-től docens, 1980-tól egyetemi tanár, 1977-től az egyetem tudományos rektorhelyettese, 1981-től 1989-ig rektora. 1986–91 között a Veszprémi Akadémiai Bizottság tudományos titkára. 1996-ig – nyugdíjazásáig – a Szerves Kémia Tanszék vezetője. Rektorként – az egyetem erkölcsi és anyagi támogatása érdekében – széles körű kapcsolatrendszert épített ki az iparág vezetőivel, külföldi szaktekintélyekkel, Nobel-díjas tudósokkal. Döntő fontosságúnak tekintette a hallgatók idegennyelv-tudásának fejlesztését, az egyetem szakmai profiljának szélesítését. 2002-ben az egyetem a Professor Emeritus címet adományozta számára. Több hosszabb külföldi tanulmányutat tett. 1972-től egyéves ösztöndíjjal a Cambridge-i Egyetemen (Anglia) dolgozott, 1984-ben Athens-ben (USA, Georgia) 3 hónapos tanulmányutat tett, 1992-ben egy szemeszteren át PhD-hallgatókat oktatott a Darmstadti Műszaki Egyetemen. Mintegy 100 tudományos publikációt írt, 20 szabadalma van, egyharmaduk a gyakorlatban is megvalósult. Tulajdonosa a Kiváló Feltaláló jelvény arany fokozatának (1989). Munkája mellett a zene, a természet és a vadászat szenvedélyes szeretete jellemzi. A magyarsághoz való kötődése mellett őrzi identitását német gyökereihez. Nyugdíjazását követően 1998-ban a Debreceni Agrártudományi Egyetem Mezőgazdasági Főiskolai Karán, Hódmezővásárhelyen másfél éves képzéssel vadgazdálkodási szakmérnöki oklevelet szerzett, és 10 éven át a Bakonyban egy 20.000 hektáros vadgazdaságot vezetett. Tevékenysége elismerését számos kitüntetés jelzi: a Munka Érdemrend arany fokozata (1987), a Szent-Györgyi Albert-díj (1996), Veszprém Város Pro Urbe kitüntetése (1999), az Országos Magyar Vadászkamara Emlékérme (2004). Füredi Zsófiával kötött házasságából két fia született.

(Steib György)

Heisler Jenő (*1881. [?] Jászalsószentgyörgy, †[?]): vállalkozó, politikus. 1910-ben költözött Bonyhádra, ahol egy bérelt gőzmosodában fehérneműi-tisztítással foglalkozott. Aktív szerepet játszott Bonyhád kulturális és társadalmi életében. 1912-ben rendezésében adták elő a bonyhádi színjátszók Abonyi Lajos: *A betyár kendője* c. négyfelvonásos népszínművét. Az első bonyhádi állandó mozi (mozgófényképszínház) üzemeltetője volt a Zucker Szálloda nagytermében 1912. okt. 26-ától 1914. szept. 30-áig. Az 1919. máj. 27-én megalakult Magyarországi Szociáldemokrata Párt Bonyhádi Szervezetének első elnöke. A munkástanács elnökeként (1919. ápr. 14.–máj. 7.) jelentős szerepet játszott a Tanácsköztársaság bonyhádi eseményeiben. A Tanácsköztársaság bukását követően távozott Bonyhádról, további sorsáról nem tudunk.

(Steib György)

hengermalom (gőzmalom): szilárd anyagok – jobbára gabonafélék – őrlését végző üzem, amelyben az őrlés hengerszék

Az 1910-es években

(hengerpárok) segítségével történik. A hengermalom Bonyhád egyik legjelentősebb és legrégibb ipari létesítménye, melynek fő profilja lisztgyártás kenyérgabonából. Eredetileg nem malomnak épült. A vélhetően a 19. század elején felhúzott épületeket kezdetben mezőgazdasági célra hasznosították, később szeszfőzésre. Az első írás, mely bonyhádi gőzmalom létezéséről szól, 1863-ból való, tulajdonosa Perczel (Bonyhády) Géza. A kezdeti időkben az üzem hat munkása 24 óra alatt megközelítően 1900 liter őrleményt készített. 1884-ben már Perczel József a tulajdonos, aki a malmot apjától átvette. Perczeltől 1892-ben a Bécsben bejegyzett Wilheim és Csillag cég vette meg, majd a Bécsben lakó Marek Vencel tulajdona lett. 1895-ben Mauthner Fülöp a tulajdonos, majd Rosenfeld Bernát magyarországi illetőségű bécsi lakos, 1897-től pedig a bonyhádi Csik József. A hengerszékek meghajtását ekkor 26 lóerős gőzgép végezte. (A gőzgép miatt a gőzmalom megnevezés is járatos volt.) 1900-ban „Diana" néven gőz- és kádfürdő épült, mely az 1901. ápr. 28-án kitört tűzvészben a malommal együtt leégett, újjá kellett építeni. 1907-ben új, nagy teljesítményű gőzkazánt helyeztek üzembe. 1909-ben a malom udvarán 13 munkáslakás épült, melyek számát fokozatosan 25-re bővítették. 1912-ben a géppark összteljesítménye 150 lóerőt tett ki, a munkások száma 30-40 között ingadozott, 1922-ben a teljes létszám 60 fő volt. 1915. aug. 24-én a malom ismét leégett. Újjáépítették, kibővítették a tűz által megrongált gőz- és kádfürdőt is. A világháború nehéz gazdasági helyzetet teremtett. Orvoslására 1917. nov. 14-én 1.200.000 korona alaptőkével Bonyhádi Gőzmalom Részvénytársaság alakult, mely megvette Csik József gőzmalmát és fürdőit. Elnöke gróf Hoyos Miksa, alelnöke Csik József lett. A vállalat igazgatója Kálnai Béla volt. 1919-ben a malom tagjává vált a Hidas–Bonyhád Közüzemű Vasút Részvénytársaságnak, mely megkezdte a Hidas–Bonyhád állomástól Bonyhádig húzódó, kiágazó vasútvonal építését. A továbbra is gazdasági nehézségekkel küszködő üzem 1921-ben csatlakozott az akkor alakult, nagykanizsai székhelyű Transdanubia Egyesült Gőzmalmok Részvénytársasághoz. A tőkeerős rt. elvégezte régóta esedékes felújítását, ezzel elkerülték az iparhatóság által, a tűzbiztonsági hiányok miatt kilátásba helyezett gyártásletiltást. Hat hónap alatt teljesen átépítették. Az áruszállítás megkönnyítése, gazdaságosabbá tétele érdekében 1922-ben a Transdanubia – a már korábban megkezdett munkálatok befejezésével – kiépítette a Hidas–Bonyhád vasútállomástól Bonyhádig terjedő szárnyvonalat. Ennek részeként 82 m iparvágányt fektettek le a Bonyhád Gőzmalom (később Bonyhád Rakodó, köznyelven kisállomás) vasútállomástól a malomtelepig. Még az évben tevékenységük villanyszolgáltatással bővült: a jún. 16-án kelt szerződéssel a részvénytársaság Bonyhád községtől átvette és 1929-ig üzemeltette a Gyár utcában működő, egyenáramot szolgáltató villanytelepet.

Levélfejléc – 1906

A váltakozó áram térhódításának kényszere miatt az üzem 1928-ban a bajai Városi Gáz- és Villamosművek tulajdonában lévő, Hidas határában húzódó magasfeszültségű vezetékről 5,5 km-es leágazást építtetett a malomig, melyről Bonyhád részére a váltakozó áramú villanyszolgáltatást – a komlói állami szénbányától vásárolt árammal – 1929 áprilisában kezdte meg, és 1941. júl. 31-éig folyamatosan biztosította. 1922-ben épült fel a portásház, 1926-ban az emeletes raktár, melyet 1959–60-ban korszerű malommá alakítottak át. 1926-ban a malomépületet vasbeton híddal kötötték össze az új raktárral.

Febr. 10-én leégett a kukoricamorzsoló és szárítóhelyiség. 1928. júl. 1-jén Bonyhádi Hengermalom és Villamosüzem Részvénytársaság néven önálló társaság alakult. A 650 ezer pengő alaptőkéből az alapító Transdanubia 640 ezer pengőt képviselő apport értéken az új rt. tulajdonába bocsátotta bonyhádi fióktelepét a malomépülettel, a gazdasági épületekkel és a lakóházakkal. 1929-ben átállították a malom energiaellátását gőzerőről villamos energiára. Az őrlőképesség a változtatással jelentősen megnőtt (napi 300 mázsa búza, vagy 200 mázsa rozs), ez időben évente mintegy 600 vagon gabonát őröltek. Az őrlésen kívül 1931-től

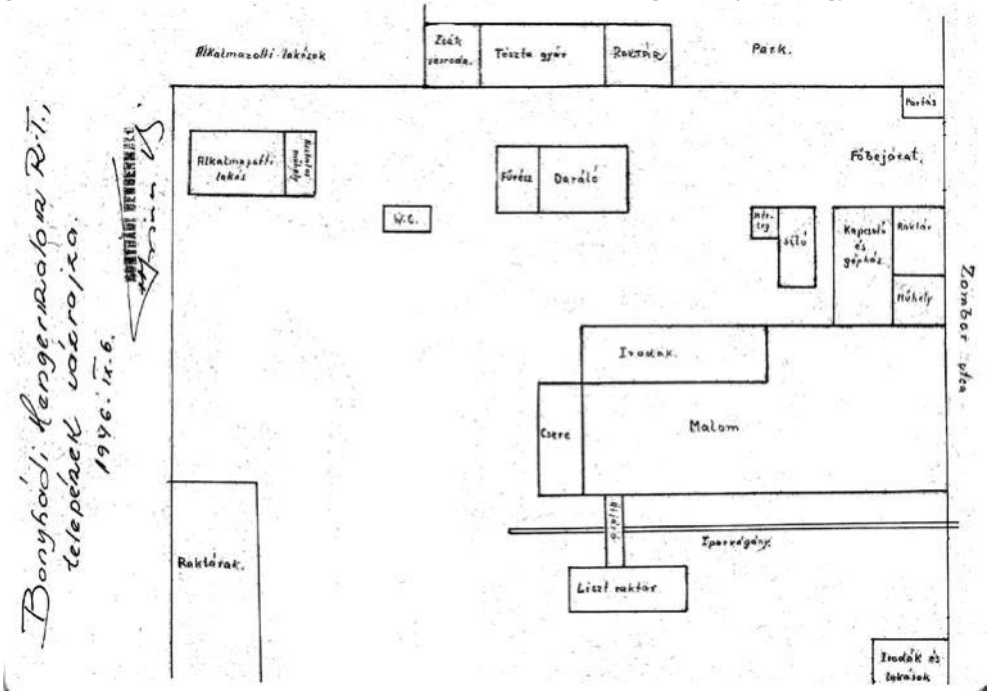

darálást is végeztek. Az értékesítés mintegy 80%-a az általuk kiépített lisztkereskedői bizományosi hálózaton keresztül történt. A villamosenergia-üzemelésre való átállítást követően az 1920-as évek végén beszüntették a gőz- és kádfürdő szolgáltatást. Az üzem 1933-ban 8 tisztviselőnek, 26 munkásnak, 14 ügynöknek, 7 cseretelep-vezetőnek biztosított megélhetést. Az évben 503 vagon búzát és terményt vásároltak, évi pénzforgalmuk mintegy 2 millió pengő volt. Szórványos exportot is teljesítettek (1933-ban 107 vagon őrleményt) Ausztriába, Olaszországba, Finnországba. 1937-ben az Országos Földhivatal Intézet (OFI) megvásárolta a Bonyhádi Hengermalom és Villamosüzem Rt. valamennyi részvényét, így a malom kizárólagos tulajdonosává vált. A létszám ekkor 4 tisztviselőből és 21 munkásból állt. Az 1930-as évekbeli gazdasági válság hatására rendelésük jelentősen csökkent, 1938-ban 311, 1939-ben 293 vagon gabonát őröltek mindössze. 1939. szept. 1-jén a malmot hadiüzemmé nyilvánították, a vállalat vezetői ekkor Dióssi Géza és Grabócz Ernő voltak. 1940. ápr. 1-jén beléptek az Országos Malomszövetségbe, majd a Magyar Őskeresztény Malmok Szövetségébe. Háborús intézkedésként 1941. márc. 8-án zár alá vették a malomban lévő lisztkészletet, ápr. 6-án pedig az üzemet katonai vezetés alá helyezték. Értékesítés ezt követően csak a Futura Rt. (a háborús gazdálkodás szerve) részére történhetett. 1941. júl. 1-jén a cég neve Bonyhádi Hengermalom Részvénytársaságra változott. Kicserélték az elhasználódott hengerszékeket és síkszitákat. Az átalakítás kapcsán ez időben alkalmazták Lamoli Istvánt, aki molnár és malomasztalos szerelő szak-

képzettséggel rendelkezett. Vele, gyermekeivel (István, Pál), majd unokájával (István) hosszú évtizedekig meghatározó molnár dinasztia szolgálta a vállalatot. A malom 1944-ben 7 pár törethengerrel, 8 pár őrlőhengerrel és 4 db – összesen 100 m² felületű – síkszitával rendelkezett. A háborúban sérülés nem érte, folyamatosan dolgozott. 1944. dec. 12-én a szovjet Vörös Hadsereg katonái a készleteket – többek között 9893 q búzát, 1338 q rozst, 112 q finomlisztet, 38 q rozslisztet, 824 q korpát – a maguk számára lefoglalták. Dec. 24-éig nem volt Bonyhádon villanyáram-szolgáltatás, az üzem ezt követően kezdett termelni bolgár katonai parancsnokság alatt. Pilisi Ferenc igazgatót 1945-ben a politikai rendőrség letartóztatta. A termelés nyersanyaghiány miatt sokat állt, júliusban 2800 q gabonát dolgoztak fel, ez mindössze egy napi teljesítménynek felelt meg. A feladatokat a közellátási kormánybiztosság szabta meg, döntően a közellátás érdekében, majd 1946 elejétől szovjet jóvátételi őrlést kezdtek. Ez évben tésztagyártó üzemet létesítettek, mely pár évig működött. Az 1948. júl. 1-jén történt államosítással az üzem a Malomipari Igazgatóság tagjává vált, őrlési kapacitása ekkor napi 5 vagon volt. Különféle malomipari egyesülések részeként dolgoztak, így 1951-től a Tolna Megyei Malomipari Egyesülés, 1967-től a Tolna Megyei Malomipari és Terményforgalmi Vállalat Bonyhádi járási kirendeltségeként, 1976-tól pedig a Tolna Megyei Gabonaforgalmi és Malomipari Vállalat I. Sz. Körzeti Üzemeként. Utóbb hozzájuk tartozott a hőgyészi malom, valamint a zombai és a mázai gabonaraktár is. Az üzem vezetői az államosítás után többek között Szitkovics Sándor, Hauser Lajos, Wolf József, Nemes Ferenc, Klein Gábor (1956–81), Kövesi Ferenc (1981–87), Domokos Sándor (1987–93) voltak. Az államosítást követően a malom teljesítőképességét napi 300 q-ról 400-ra, 1951-ben 500-ra emelték. Létrehoztak egy kukoricaliszt-őrlő üzemet. A létszám a korábbi 24-ről 58-ra nőtt. Egy használaton kívüli üzemrészből kultúrtermet alakítottak ki, röplabdapályát építettek. Kultúrcsoport alakult, családi összejöveteleket, kultúrműsorokat, táncos estéket, színdarabokat rendeztek. A malom kastélyt a dolgozók fürdőhelyül használhatták. 1959–60-ban a malmot – mintegy 5 millió forintos költséggel – teljesen átépítették, az ország egyik legkorszerűbb technológiájú, legszebb malmává fejlesztették. Az 1926-ban épült, addig lisztraktárnak használt épületet 4 szintesre magasították, az új típusú hengerszékeket oda telepítették. Pneumatikus rendszerű anyagszállítást alakítottak ki, melyben levegőnyomás továbbította a gabonát a gépekhez, az őrleményt – 9-10 méter/másodperc sebességgel – a raktárba. A fejlesztéssel csökkent a tűzveszély és a zaj, a zárt rendszerrel megszűnt a lisztporképződés, a teljesítmény pedig megnőtt. Az építkezés ideje alatt a régi malom teljes kapacitással működött, majd leállás után a gépeket leszerelték. Az épületet egy ideig raktárként hasznosították, 1963 végén pedig megkezdték egy takarmánykeverő üzem kialakítását, mely 1965 áprilisában készült el. 1965-ben már 63.178 q keverék takarmányt termeltek. A keverőüzem két műszakban, az őrlőmalom három műszakban dolgozott, a dolgozói létszám – a hőgyészi üzemmel, a zombai és a mázai raktárral együtt – megközelítően 150 főre emelkedett. Az üzem éves gabonaőrlési mennyisége így alakult: 1962: 767, 1966: 845, 1970: 1077, 1975: 1022, 1980: 1429, 1985: 1126 vagon. 1966-ban 11,5 millió forintos beruházással egy 33 m magas, 400 vagon befogadóképességű tisztító-, szárító-, tárolósiló építését kezdték meg, mely 1967 végére készült el. A siló építésével egyidejűleg lebetonozták az utakat, aknát létesítettek az iparvágányhoz, 20 tonnás hídmérleget építettek. A telepen ezzel egy malom, siló, keveréküzem összetételű, kis malomipari kombinát alakult ki. Az 1980-es évek elején a Gyár utca térségében három, egyenként 5000 tonna kapacitású, alpesi jellegű, majd az évtized végén a malomépülettel szemben álló telken, a vasúti sín mellett három, egyenként 4000 tonna kapacitású hengeres terménytároló silót létesítettek. A vasúti szállítás aránya az 1980-as évektől fokozatosan csökkent, az 1990-es évek elején pedig teljesen megszűnt, közútra, teherautó-forgalomra tevődött át. 1991-ben az üzem egymillió forintos költséggel lisztüzletet építtetett, majd üzemeltetett, ahol saját liszttermékein kívül tésztaféléket, gyümölcsleveket, egyéb élelmiszert kínáltak. A rendszerváltozást követően a malom magánkézbe került. Az 1993. jún. 1-jén kelt tár-

sasági szerződéssel 68 személy, 10.630.000 Ft-os törzstőkével megalapította a GA-BO Élelmiszeripari és Kereskedelmi Korlátolt Felelősségű Társaságot, mely a malmot reorganizációs hitel segítségével megvásárolta. Aug. 26-án 5 millió Ft névértékű – 6.760.000 Ft törzstőke értékű – kárpótlási jeggyel Bonyhád Város Önkormányzata is tagja lett a kft.-nek. Ügyvezetőnek Domokos Sándort választották meg, aki 2015. dec. 31-éig látta el tisztségét. 2011. júl. 1-jétől 2014. márc. 31-éig Szabó Jánosné, majd 2015. júl. 28-ától dec. 31-éig Szegediné Kamen Hajnalka személyében – Domokos Sándorral közösen – átmenetileg két ügyvezető irányította a társaságot. 2016. júl. 1-jétől Hollentunder János az ügyvezető.

2011-ben (Fotó: Kirchné Máté Réka)

Működésük kezdetén rendkívüli terhet jelentett az alapanyagok felvásárlásához felvett hitelek magas, 30% körüli kamata. A rendelés csökkenni kezdett, ezért a dolgozói létszám néhány év alatt mintegy 30 fővel leépült. Az értékesítés megkönnyítésére 1994-ben – társ résztvevőkkel – létrehozták a GABO-PÉK Sütőipari Kft.-t, várakozásaik azonban nem teljesültek, ezért üzletrészüket 1998-ban értékesítették. A társaság sikeres működésének – a malom- és a keverőüzem feltöltött rendelésállománya, a kedvező áron történt gabonafelvásárlások – eredményeként 1995-ben mintegy 76, 1996-ban 118, 1997-ben 79, 1998-ban 97 millió Ft nettó nyereséget értek el. A keveréktakarmányrendelések drasztikus csökkenése miatt a keverőüzemet 2007. júl. 1-jén leállították. Tulajdoni hányad átruházásával, üzletrészek átcsoportosításával a GA-BO Kft. taglétszáma 2003-ra 19 főre csökkent. 2011-ben – jobbára egy műszakban – megközelítően 369 vagon terményt őröltek meg, az üzem létszáma 20 fő volt. (Steib György)

Herepei János (*1891. okt. 11. Kolozsvár, †1970. okt. 30. Szeged): művelődéstörténész, muzeológus, régész, néprajzkutató. Iskoláit szülővárosában járta: a Református Kollégiumban végezte el a gimnáziumot, majd a Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetemen magyart, történelmet és régészetet hallgatott. 1914. febr. 1-jétől az egyetem Érem- és Régiségtárának segédrégésze (gyakornoka). Egy olaszországi tanulmányút után ötéves, nagyrészt háborúban eltöltött katonai szolgálat következett. Különféle munkákat követően 1925-től 1938-ig a Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt. könyvelője, majd főkönyvelője. Elhivatott kutató volt. Hivatalnoki munkája mellett szabadidejét levéltárakban, könyvtárakban töltötte, a falvak műemlékeit, Kolozsvár temetőit járta, régészeti feltárásokat végzett. 1914-től tagja volt az Erdélyi Kárpát Egyesületnek, mely az 1930-as évek elején megbízta néprajzi gyűjteményének kezelésével. Ez időben a Kalotaszegi Református Egyházmegye világi főjegyzőjének választotta, a kolozsvári Református Kollégium pedig levéltárosának. Szakmai munkásságának döntő fordulatát hozta kinevezése a Sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum igazgatói székébe 1938. febr. 1-jén. Kutatásai eredményeit rendre publikálta (*Pásztortűz*, *Erdélyi Múzeum*, *Ifjú Erdély, Iroda-*

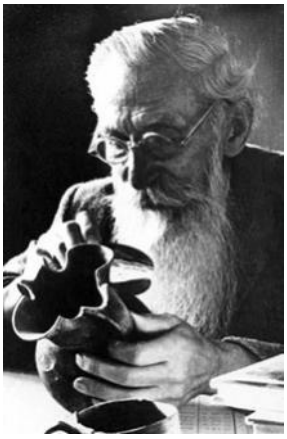

lomtörténeti Közlemények stb.). 1944-ben – felsőbb utasításra – vasúton a Dunántúlra menekítette a Székely Nemzeti Múzeum anyagának jelentős részét, mely kalandos út után 1945. márc. 29-én a zalaegerszegi pályaudvaron bombázás során megsemmisült. A veszteség feldolgozhatatlan lelki traumát okozott számára. Romániába nem térhetett vissza, Keszthelyen telepedett le. A megélhetési nehézségekkel küzdő, a szellemi munka után vágyakozó tudós 1947 márciusában – elfogadva a Völgységi Telepesek Központi Szövetkezetének meghívását – Bonyhádra költözött, hogy segítse, irányítsa a letelepedett székelyek tárgyi és szellemi értékeinek megmentését, összegyűjtését, múzeumban történő elhelyezését. A létesítendő múzeum fenntartására, működtetésére Székely Múzeum Egyesület alakult, melynek titkárává választották. Kidolgozta az egyesület alapszabályát, majd a Honig-házban (ma Völgységi Múzeum) létrehozott Székely Múzeum igazgatója, mindenese lett. Rendkívüli erőfeszítéseket tett a múzeum anyagának összegyűjtésére, de pénz és támogatás híján ez csak részben sikerült. 1950-ben a múzeumot felszámolták, Herepeit nyugdíjazták. Kert köz 1. sz. alatti otthonukban a házsongárdi temető kutatásainak anyagát és egyéb jegyzeteit igyekezett közlésre alkalmas állapotba rendezni. 1953-ban Kajdacsra költözött lányához, majd 1961-től a szegedi Móra Ferenc Múzeum éremgyűjteményének gondozója. A József Attila Tudományegyetem megjelentette összegyűjtött tanulmányait, cikkeit és kéziratait, mely *Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez* címmel, három kötetben látott napvilágot. (Szeged – Budapest 1965, 1966, 1971). Posztumusz, 1980-ban megjelent *A házsongárdi temető régi sírkövei* c. monográfiája Akadémiai Díjat nyert. Felesége Tóth Etelka volt, házasságukból egy lányuk született.
(Steib György)

Herger Nándor (*1863. márc. 15. Bonyhád, †1933. máj. 16. Pécs): kalaposmester, ipartestületi elnök. A család felmenői által 1818-ban alapított – férfi és női kalapokat gyártó és forgalmazó – cég vezetését 1890-ben vette át. Messze környéken ismert kalapos iparossá, szaktekintéllyé vált. Mintegy 15 éven át volt a bonyhádi ipartestület elnöke, elévülhetetlen érdemeket szerzett Bonyhád és környéke iparosainak összefogásában. 1911-ben Vörösmarty tér 667. (ma 3.) sz. házában gépesítette a kalapgyártást, gőzüzemű műhelyt rendezett be.

Unokájával

Igazgatósági tagja volt a Bonyhádi Takarékpénztárnak, elnöke a Bonyhádi Iparos- és Társaskörnek, alelnöke a Bonyhádi Segélyegyletnek, tagja Pécs Város Ipartanács Törvényhatósági Bizottságának, igazgatója a Függetlenségi és 48-as Párt bonyhádi csoportjának. Érdemeiért háromszor tüntették ki az Országos Magyar Iparegyesület által kiadott ezüst díszéremmel. Obermayer Évával kötött házasságából tíz gyermeke született.
(Steib György)

Hetényi (Handl) János (*1887. máj. 6. Felsőmindszent, †1955. máj. 23. Bonyhád): szobafestő és mázoló, ipartestületi elnök. Szakképesítését Pécsen szerezte meg. Háromévi katonai szolgálat után 1912-ben Bonyhádon váltotta ki iparengedélyét. Első világháborús haditetteit több kitüntetéssel jutalmazták. Az inas- és segédévek során szerzett szakmai tudását folyamatosan korszerűsítette, alkalmazta a vegyipar új termékeit, az új technológiai eljárásokat. Jó hírű és keresett mestere volt szakmájának. Sokat fáradozott a kisiparos réteg megbecsülésének javításáért, érdekvédelmi szervezet megteremtéséért. 1923-ban elnökévé választotta a Bonyhádi Általános Ipartestület, majd 1924-től 1941-ig az általa életre hívott Völgységi Járási Ál-

talános Ipartestület is. Választott tagja volt a nagyközség képviselő-testületének, a Megyei Törvényhatósági Bizottságnak, továbbá választmányi tagja az Országos Társadalombiztosítási Intézetnek. Tapasztalataival segítette 1951-ben a helyi építőipari szövetkezet létrehozását, melynek később szobafestőként tagja is lett. Felesége Ulrichshoffer Mária volt, házasságukból egy fiuk született.
[Kolta László] – (Steib György)

HG Cipő Kereskedelmi és Szolgáltató Kft.: 3.000.000 Ft törzstőkével, 2005. febr. 1-jével alapított francia tulajdonú cég. Tényleges tevékenységét febr. 11-én kezdte. Telephelye: Bonyhád, Dózsa Gy. u. 4–6. Fő tevékenysége cipőgyártás, tulajdonosa a Heschung SA (Franciaország – Dettwiller). A kezdeti 35-40 fős dolgozói létszám néhány év alatt 80 körülire nőtt. Az 1605 m² nagyságú termelőterületet a Tidora Kft.-től bérlik. A gépi berendezést a tulajdonos biztosította 17,3 millió forintnyi kölcsön formájában, melyet a társaság havi törlesztéssel kiegyenlített. Évente mintegy 50 ezer pár magas minőségű női- és férficipőt gyártanak bérmunkában az anyacégnek. Ügyvezetője Pierre Heschung, cégvezetője kezdetben Szabó István (Budakeszi) volt, őt 2007-től Fischer János, 2012-től Brunner Jánosné követte. Az első évben (2005) 93.289, 2015-ben 305.664.000 Ft értékű árut értékesítettek.
(Steib György)

Hirschfeld-kereskedőház: Bonyhád egyik legjelentősebb kereskedőháza volt, mely a Hirschfeld Testvérek cégeként vált közismertté. Az épület mai címe: Szent Imre utca 2. A szatócsüzletnek indult vállalkozás kezdetben Erdős Zsigmond Arany Oroszlán Szállodájának helyiségét bérelte. Tulajdonosai Hirschfeld Laura és Klein Régi voltak, tőlük vette át a céget 1906-ban Hirschfeld Dezső és Béla, akik a kínálatot bazár-, edény-, rövid- és divatáru, valamint különféle nyomtatványok kereskedésére is kiterjesztették. A testvérek a tulajdonukat képező, és a szálloda mellett álló, 2. házszámú, földszintes – Lőwy Ignác kékfestő és Grosz Mihály gyümölcsárus által bérelt – házikó helyére 1911-ben egy 17 szobás, emeletes üzletházat építtettek, melyben kis- és nagykereskedést folytattak. Erdős Zsigmond szállodája és Englman Adolf (később a Bárány család)

Hirschfeld Béla és felesége – Auschwitz áldozatai –, valamint fiuk, Hirschfeld József. József egy bécsi kereskedelmi akadémián tanulta az üzletvezetést.

Az 1910-ben készült kép jobb oldalán a Hirschfeld Testvérek kereskedőcége még Erdős Zsigmond szállodájának bérelt helyiségében látható. A szálloda melletti földszintes épület helyére 1911-ben építtették fel emeletes üzletházukat.

üzletháza közé ékelődve kialakították az utca keleti, páros házszámozású oldalának ma is látható arculatát. Az üzletet 1945-től Hirschfeld József vezette 1949-ig, az üzlet államosításáig.

A kereskedőház portálja 1944 telén. Az üzlettől jobbra található Arany Oroszlán (Központi) Szálloda – amint azt a horogkeresztes zászló jelzi – német tisztek szálláshelye volt. (Steib György)

Hirschfeld Lipót (*1798. [?], Bonyhád, †1893. jún. 22. Pécs): gabonakereskedő, sörgyáros, a ma is működő Pécsi Sörfőzde alapítója. Mozgékony, vállalkozó típusú kereskedő volt: terményekkel, gyarmatáruval, iparcikkekkel kereskedett, de pénzközvetítéssel is foglalkozott. Bonyhádon saját házzal, benne nagy bolttal rendelkezett. Jelentős jövedelme után 1828-ban 22 forintot adózott. Az 1840-es években kereskedelmével behálózta a Délkelet-Dunántúl. Sörfőző házaknak is szállított gabonát, együttműködött Pécs sörházaival, malmaival és kereskedőivel. A szabadságharc idején udvari hadiszállító volt. Szerény tőkével indulva tekintélyes vagyonra tett szert. Nagy tárolási és szállítási kapacitással rendelkezett. A baranyai és tolnai sörfőzdék árpa- és komlószükségletüket tőle szerezték be, szintúgy a pécsi városi sörfőzde is, melynek eleinte csak nyersanyagot szállított. Az 1840. évi XVII. és XXIX. törvénycikkek liberalizálták a tőkés vállalkozások alapítását, így a zsidók számára is lehetővé vált az ipari vállalkozás. Ettől kezdve egyre céltudatosabban foglalkozott Pécs város sörfőzdéjével: árpát és komlót adott el a gyárnak, ezek értékében pedig sört vásárolt. Telepeket, nagyraktárakat létesített, hosszú éveken át sok ezer hektoliter sört szállított a Pucher-féle sörgyárból nemcsak a szomszédos megyékbe, de távolabbi vidékekre, még a mai horvátországi területekre is. Sok kiskocsmát, vendéglőt is kiszolgált. A pécsi és a régiós piacot jól megismerve kezdett saját sörgyára megalapításához. 1848-ban Pécs városától megvásárolta a Rókus dombon álló „ispotályos" serfőző házat, majd – számos fejlesztés és bővítő beruházás után – a város és a régió meghatározó, modern sörgyárává fejlesztette. A vásárlás körüli időben költözött családjával Bonyhádról Pécsre. Az 1870-es évekig személyesen irányította üzemét, majd átadta a vezetést Sámuel fiának. 1882-ben 4020 hektoliter sört főztek. Felesége 1867-ben bekövetkezett halálával a teljes gyár a tulajdonába került. 1917 márciusában a „Hirschfeld S. Sörgyár Részvénytársaság" nevét „Pannónia Sörfőző Részvénytársaság" névre változtatták. Weisz Magdolnával kötött házasságából hét gyermeke született, valamennyi Bonyhádon.

(Sós Csaba)

Hit Gyülekezete: 1979-től szerveződő, 1989-től államilag elismert, magyarországi alapítású – a pünkösdi-karizmatikus megújulási mozgalmak vívmányait is beépítő – keresztény egyház. Tanításai és hitelvei sarokkövének a zsidó-keresztény kinyilatkoztatás alapját, a Bibliát tekinti. A Bonyhádi Hit Gyülekezete a pécsi régióközpont vonzáskörzetében jött létre 1991-ben, egy négyfős imacsoportból. Erősödését, fejlődését a pécsi gyülekezet tagja, Pasitka Hermann lelkipásztor segítette, aki napjainkban is vezeti a közösséget. Összejöveteleiket, istentiszteleteiket kezdetben magánlakásban,

bérleményekben tartották, majd a 2000-től tulajdonukban lévő, Dózsa Gy. u. 4–6. sz. alatti ingatlan Piac tér felől megközelíthető épületében. Az istentiszteletek megtartása és a hitélet gyakorlása mellett a gyülekezetet nagy fokú társadalmi szerepvállalás jellemzi. Ez leginkább a közösség – gyakran koncertekkel, színielőadásokkal egybekötött – evangelizáló tevékenységében; a tékozló, önpusztító (alkohol, drog, dohányzás, bűnözés) életvitel gyökeres megváltoztatása iránti törekvésben; karitatív tevékenységben (ruha- és ételgyűjtés, elosztás) és hitoktatásban nyilvánul meg. Az evangelizációt szolgálta – a bűnbeesés és megváltás történetét eljátszó – az 1990-es évek közepén bemutatott *Kör – Lánc – Tánc* c. pantomim, melynek hatására Bonyhádon és környékén sokan hitre jutottak. A Biblia népszerűsítésére a városi könyvtár előtt, 2009. aug. 26-án 11 órától folyamatosan, mintegy 100 óra alatt felolvasták a teljes Szentírást (*Bi[bli]atlon*). Az eseményhez kapcsolódóan előadás-sorozatot szerveztek a Bibliáról. Közösségteremtő céllal, kávéházi miliő kereteiben (*Pilvax Club Cafe*) közéleti jellegű, aktuális kérdéseket feszegető, vagy ismeretterjesztő esteket (*Gyógyíthatók-e a pszichoszomatikus betegségek?*, *Lehet-e a szabadság szeretetére nevelni?*, *Izrael 60 éve: siker, vagy katasztrófa?*, *Az ateizmus* stb.), zenei koncerteket rendeztek a művelődési központ aulájában (2006–10). 2008-ban megalapították a többségében gyülekezeti tagokból álló Soha Többé Soá! Alapítványt, melynek célja a zsidóságról és a modern kori Izraelről való minél hitelesebb kép kialakítása. Elnökéül Matos Kálmánt választották. Az alapítvány tagjai 2008-ban lefordíttatták és kiadták Blau László: *BONYHÁD – Egy elpusztított zsidó közösség* c. könyvét; általános iskolások és gimnazisták részére megszervezték a „*Ki tud többet Izraelről?*" c. tanulmányi csapatversenyt, melynek győztesei auschwitzi tanulmányutat nyertek. 2009-ben a művelődési központban bemutatták, majd vándorútra indították a holokauszt-emlékkiállítást (*Auschwitz Album – Rólunk, nekünk, nélkülük…*). Kezdeményezték, megszervezték és – a város vezetésének aktív támogatását élvezve – 2014-ben a Mártírok terén felállíttatták a Pasitka Hermann képzőművész által tervezett holokauszt-emlékművet; a neológ zsinagógában *Elfeledett arcok* címmel kiállítást rendeztek a helyi zsidó közösség fennmaradt fényképeiből; az egyesület kezdeményezésére 2015-ben táblát helyeztek el a sporttelep bejáratánál, emlékeztetve a mintegy 1200 zsidó személy deportálás előtti összeterelésének helyszínére. A 2012-ben alakult – bonyhádi és pécsi gyülekezet fiataljaiból álló – kórus (*Wing Singers Gospel Choir*) Balásy Szabolcs karnagy irányításával többször adott Bonyhádon is jótékonysági koncertet. 2013-tól Szil Ervin közreműködésével a gyülekezet részt vesz az iskolai hit- és erkölcstan tanításban. A Bonyhádi Hit Gyülekezetének mintegy 100 tagja van, istentiszteleteiket vasárnaponként tartják.

(Steib György)

Hochheim am Main: borászatáról nevezetes, 17.000 lakosú kisváros Németország Hessen tartományában, a Majna partján. Bonyhád testvértelepülése. A második világháború után sokan találtak új otthonra Hochheimben a Bonyhád környéki falvakból kitelepített németek közül, s ez hívta életre az 1970-es években a kapcsolatfelvételt. A két város közötti barátsági szerződést 1997. szept. 19-én írta alá – Bonyhád részéről – Oroszki István polgármester, Rittinger Antal, a Német Kisebbségi Önkormányzat elnöke és Kovács Péter jegyző, valamint – Hochheim részéről – Harald Schindler polgármester, Liane Schellheimer, a Városi Parlament elnöke és a kapcsolatot kezdeményező Johann Lindauer (Lindauer János, egykor Szálkáról kitelepített) városi képviselő. 1998-ban Bonyhádon és Hochheimben baráti kör alakult. A kör tagjai (az alapításkor Bonyhádon: Rittinger Antal, Bolbach János, Kerekes László, Horváth Klára és Reisz Miklós) a kapcsolattartás motorjai. Lindauer János – a kör későbbi hochheimi elnökének – szervezőmunkájával már a kapcsolat kezdeti éveiben tűzoltóautót ajándékoztak az önkéntes tűzoltóknak (1994), majd röntgenkészüléket a kórháznak (1998), játékokat és sportfelszerelést a Vörösmarty iskola kisegítő (speciális) tagozatának (1999). A két tannyelvű, német nemzetiségi nyelvet oktató Vörösmarty Mihály Általános Iskola tanulói és tanárai – Glöckner Éva tanár kezdeményezésére – szoros kapcsolatot alakítottak ki a hochheimi iskolával. Rend-

szeressé váltak a cserelátogatások, melyek segítették egymás kultúrájának megismerését, a bonyhádiak német nyelvtanulását, a családoknál való elszállásolás pedig a baráti kapcsolatok kialakítását. Rendszeressé vált a delegációcsere egy-egy jeles alkalomkor, a szerződéskötés kerek évfordulóin, nagyobb rendezvényeken. 2004-ben, a város fennállásának 1250. évfordulóján tartott ünnepségsorozatra utazó négytagú küldöttséget Rittinger Antal vezette, a záróünnepségen fellépett a bonyhádi Kränzlein tánccsoport. 2006-ban nyolctagú tűzoltó delegáció érkezett Bonyhádra – viszonozva a bonyhádiak tavaszi látogatását –, és egy automata tömlőtekerő szerkezetet hoztak ajándékba. 2007 őszén a két település közös delegációja emlékfát ültetett a Perczel kertben, melyet 2009-ben emléktáblával jelöltek meg. A hochheimi rendezvényeken gyakran állítanak fel bonyhádi standot, ahol bonyhádi termékeket mutatnak be, vagy akár árusítanak is. Hochheimból gyakran érkezik pénzbeli segítség: 2006-ban 6000 euróval támogatták a bonyhádi óvodákat és a kisegítő (speciális) tagozatot. (Steib György)

HÓD Fa és Építőipari Kisszövetkezet: a Piramis Építőipari Kisszövetkezet 1990. jan. 12-ei közgyűlésén jött létre jan. 1-jei hatállyal, a szövetkezet asztalosrészlegének kiválásával, mintegy 9,2 millió forint alaptőkével, Perczel M. u. 80. sz. székhellyel. A részleg ekkor elsősorban faházakat és bejárati ajtókat gyártott, épületasztalos-ipari munkát végzett. A 34 tag Samu Lajost választotta meg elnöknek. Első évi, mintegy 38 millió forint árbevételük (benne 12 milliós export) 643.000 forint nyereséget eredményezett. Ez évben oly sok rendelésük volt, hogy azt csak rendszeres túlmunkával, a dolgozókból alakult gazdasági munkaközösséggel tudták teljesíteni. 1991 elejére a rendelések elapadtak. A néhány, Bonyhádon legyártott, Németországban összeszerelt fachwerk házból nem rendeltek többet. A szövetkezet utcafronti telkére 1991 tavaszán felépített kétszintes, 82 m² alapterületű fachwerk referenciaházat nem tudták értékesíteni. A modulrendszer szerint felépült, Bonyhád típusú, különböző alapterületű faházakból többnyire csak a legkisebb, a hétvégi telkeken hasznosítható, 9 m²-es kerti házra volt számottevő rendelés. A nagy mennyiségben exportált fűszerpolcok termelése veszteséges volt. Dolgozóik (ez időben 25 tag, 27 alkalmazott, 5 ipari tanuló) egy részét ideiglenesen szabadságolták, majd megkezdték a létszámleépítést. Intenzív marketing munkájuk kevés eredménnyel járt. Kölcsönből finanszírozott, rendelés nélkül gyártott termékeik bizományosi értékesítése sem járt sikerrel. Sok volt a behajthatatlan követelésük, a minőségi reklamációjuk, nagy volt a dolgozók, vezetők fluktuációja. 1991. febr. 18-ai hatállyal – Bogos Csaba és Borbély István után – már harmadik műszaki vezetőjüket nevezték ki Mézes Ernő személyében. Nagy szellemi leterheltséget és jelentős költségráfordítást jelentettek a Piramis kisszövetkezettel történt vagyonmegosztás elhúzódó, perekkel is terhelt vitái. A szövetkezet rossz gazdasági helyzete miatt az 1991. jún. 5-ére összehívott rendkívüli közgyűlés lemondásra késztette az elnököt. A jún. 28-án megválasztott új, de nem függetlenített elnök, Mézes Ernő az okt. 2-ára összehívott közgyűlésen bejelentette a szövetkezet fizetésképtelenségét. (Adósságuk ekkor megközelítően 14,5 millió forint volt, vagyonuk pedig 10.497.000 forintot tett ki.) Az elnök a Tolna Megyei Bíróságon indítványozta a felszámolási eljárás megindítását, tisztségéről pedig lemondott. Utódjának okt. 10-én Lovász Zoltánnét választották. A felszámolási eljárás 1992. febr. 3-án kezdődött és 1996. febr. 5-én, a kisszövetkezet cégjegyzékből való törlésével fejeződött be. (Steib György)

Hoffer István (*1839. febr. 14. Bonyhád, †1903. máj. 20. Bonyhád): tanító, kórusvezető, zenész. Kora bonyhádi kulturális életének egyik meghatározó alakja. Tanítója, majd igazgató-tanítója a katolikus elemi népiskolának, tanítója az Alsófokú Ipar- és Kereskedelmi Iskolának, 27 éven át kántora a katolikus egyházközségnek. Első karnagya volt az 1872-ben alakult Bonyhádi Dalárdának. Kezdeményezésére jött létre 1874-ben az első bonyhádi tűzoltó alakulat, az Önkéntes Tűzoltó Egylet, melynek első elnöke, később alparancsnoka lett. Szervezője volt dalés zeneestélyeknek, melyeken saját szerzeményei is megszólaltak: *Concert Nocturne*, *Ábránd*, *Perczel-induló*, *Szeretlek*, *Oh, du liebes Weibchen*, *Szegzárdi tűzoltó polka*

stb. Maga is gyakran fellépett okarina-, citera- vagy csellójátékával. Kezdeményezője volt jótékonysági akcióknak. 1883-ban megalakította a Bonyhádi Ruhaosztogató Egyletet, melynek elnöke lett. Saját lakásában tárolta a szegények részére összegyűjtött ruhaneműket. Elnöke volt a Bonyhádi Polgári Olvasóegyletnek. Huszonötödik évi tanítói jubileumán, 1883-ban a Bonyhád-Vidéki Tanító Egylet ezüstserleggel ajándékozta meg. Csak törve beszélte a magyar nyelvet, ezért tanítói munkáját gyakran támadták. Tolna vármegye királyi tanfelügyelője 1895-ben – Müller József kollégájával együtt – *„a magyar nyelv kellő nem tudása”* miatt nyugdíjaztatni akarta, de az egyházközség képviselő-testülete megvédte őket, akik *„a római katolikus hitközségnek évtizedeken át ügybuzgó, fáradhatatlan tanerői voltak, kik tehetségükhöz képest erejüket a gyermeknevelés magasztos feladatának szentelték, (…) akik szerény magaviseletükkel és műveltségükkel biztos állást vívtak ki maguknak és közmegbecsülésnek, szeretetnek örvendettek”*. 1899-ben vonult nyugállományba. A halálakor megjelent nekrológ szerint *„Az elhunyt egyike volt a legérdemesebb tanítóknak, akit Bonyhád közönsége nyugalomba vonulásakor megérdemelt ünneplésben részesített.”* Testvére volt Hoffer Károly, a Pécsi Dalárda karmestere és Hoffer József kereskedő, akit a bonyhádi képeslapok kiadásában az elsők között tisztelhetünk. Nevét sok helyen, még saját aláírásában is Hofer alakban láthatjuk. Az anyakönyv azonban Hoffer írásmódban jegyzi. Felesége Schweitzer Paula volt. (Steib György)

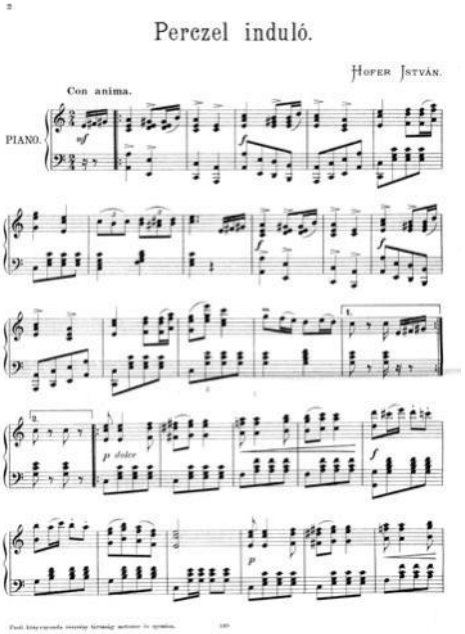

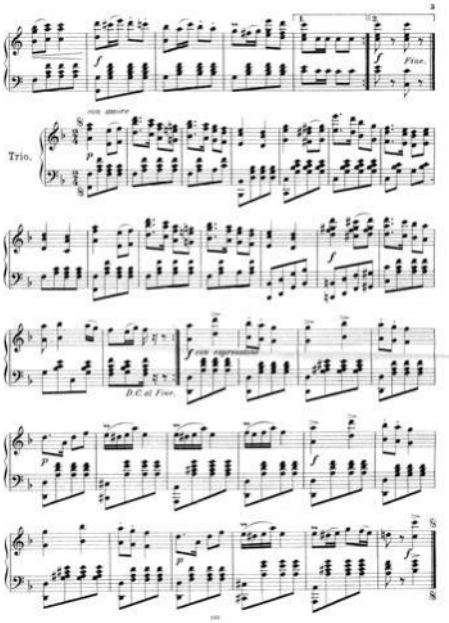

Hoffer Károly (*1843. szept. 1. Bonyhád, †1921. febr. 25. Pécs): énekes, karnagy, zeneszerző, kora dalos mozgalmának egyik legnagyobb alakja. Elemi iskolai tanulmányai után a Pécsi Püspöki Tanítóképző Intézetben szerzett kántortanítói oklevelet 1862-ben. Ezt követően tagja lett a Pécsi Dalárdának, legnagyobb sikereit az együttes első tenor szólistájaként érte el. Élete során számos – többek között a budapesti, a bécsi – operaháztól kapott állásajánlatot, de mindvégig hű maradt az együtteshez. 1863-tól tagja volt a pécsi székesegyház énekkarának. Kántori állást is vállalt, zenetanítással is foglalkozott. 1866-ban a dalárda másodkarnagyává választották. 1871-ben tevékeny részt vállalt a Pécsi Zenei Egylet létrehozásában. 1879-ben a dalárdával Bécsben szerepeltek a császári (királyi) pár ezüstlakodalma alkalmából. Még az évben részt vettek a Bonyhádi Dalárda zászlószentelési ünnepén. 1891-ben tagja lett annak a küldöttségnek, melyet a Pécsre

látogató uralkodó, Ferenc József fogadott. A Pécsi Dalárda ez idő tájt az ország első számú kórusává érett, jeligéjüket („Édes hazánk, kedves dalunk, Érted élünk, érted halunk.") Hoffer zenésítette meg. Több zeneművet is alkotott: vokál miséjét 1881-ben, a Ferenc József látogatására alkotott *Királyhimnusz*t 1891-ben mutatták be Pécsen. 1888-ban a pécsi székesegyház énekkarának karnagyává nevezték ki. 1889-ben a Pécsi Dalárdával felléptek a párizsi világkiállításon. 1890-ben az együttes első karnagyává nevezték ki, az évben jelent meg *Egyházi énekek gyűjteménye* c. munkája. Érdemei elismeréseképpen az uralkodó Koronás Arany Érdemkeresztet tüntette ki (1893). 1894-ben Pécsen női énekiskolát alapított, 1885-től 1908-ig igazgatója Pécs Város Zeneiskolájának. 1908-ban ment nyugdíjba, 1916-ban vett búcsút az egyházi karénekléstől. Ekkor a pápa Pro Ecclesia et Pontifice érdemrenddel tüntette ki. Gyakran látogatott haza Bonyhádra, ahol hangversenyeken is fellépett. 1927-től iskolai dalosversenyek viselték a nevét, majd Hoffer-vándordíjat alapítottak. 1937. máj. 17-étől egykori bonyhádi lakóházát (ma József A. u. 7.) emléktábla jelöli. Nevét utca őrzi. Kirner Irénnel kötött házasságából egy lánya született. (Sós Csaba)

Hofmeister Lajos (*1919. ápr. 21. Bonyhád, †2003. aug. 25. Bonyhád): kereskedő, Bonyhád kulturális életének színes alakja. A bonyhádi elemi iskola elvégzését követően 1932-től a helyi Davidovics testvérek nagykereskedésében töltötte inas- és segédéveit, miközben vegyeskereskedői képesítést szerzett. Az áruismeret mellett elsajátította a szolgálatkész, udvarias és becsületes kereskedői mentalitást is.

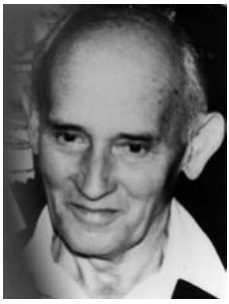

1940-től 1945-ig katonai szolgálatot teljesített. Részt vett az erdélyi és a bácskai bevonulásban, majd ukrajnai frontszolgálat és magyarországi arcvonal következett. Katonai kitüntetései közül az Ezüst Vitézségi Érem a legrangosabb. 1944 vészkorszakában ennivalót és gyógyszert csempészett gettóba zárt zsidó barátainak. 1945 februárjában Budapesten szovjet hadifogságba esett, ahonnan 1947 nyarán szabadult. A Hirschfeld testvérek rövidáru- és ruhaüzletében alkalmazták. 1950-től az államosított üzlethálózatban dolgozott: Füszért, földműves-szövetkezet. 1955-től 25 évig vezetője volt az első bonyhádi bútorboltnak. 1963-ban boltvezetői képesítést szerzett, majd 1966-ban lakberendezési tanácsadó tanfolyamot végzett. Háromszor nyerte el a Kiváló Dolgozó címet. 1979-ben – nyugdíjazásakor – Szakszerve-

zeti Munkáért emlékplakett kitüntetésben részesült. Sokoldalúsága nyugdíjas éveiben bontakozott ki igazán. A helyi Német Nemzetiségi Egyesület elnökhelyetteseként sokat tett az itt lakó német kisebbség kulturális lehetőségeinek megteremtéséért. Énekelt a német nemzetiségi kórusban, részt vett a nyugdíjas kör programjain. Szenvedélyes lokálpatriótaként sokévi munkával jelentős gyűjteményt létesített Bonyhádhoz köthető dokumentumokból, fényképekből, képeslapokból. Alapító tagja, lelkes támogatója volt a honismereti körnek. A Honismereti Szövetség 1998-ban – a honismereti mozgalomban végzett kiemelkedő munkájáért – emléklappal jutalmazta. *„Példamutató közéleti tevékenységének elismeréseként”* Bonyhád Város Önkormányzata 2001-ben Perczel-díj kitüntetésben részesítette. Székely Amáliával kötött házasságából két lánya és egy fia született. (Videcz Ferencné)

Holló Sándor, id. (*1915. ápr. 26. Ceglédd, †1981. ápr. 6. Szekszárd): állatorvos. 1937-ben Budapesten avatták állatorvos doktorrá. Kezdetben magánállatorvos volt Ceglédbercelen, húsvizsgáló ellenőr Üllőn. Közben többször behívták katonai szolgálatra, majd két évre szovjet hadifogságba esett. 1949–54 között kutatói és vezetői feladatokat bíztak rá: az Országos Állategészségügyi Intézetben dolgozott, majd a Kaposvári Állategészségügyi Intézet igazgatójának nevezték ki. Ezután felettesei *„mind elsőrendű diagnosztikai képességével, mind kitűnő laboratóriumi tudásával, mind kiváló szervezőkészségével”* elégedetten 1954-ben kinevezték Bonyhádra az újonnan szervezett Állatorvosi Rendelőintézet élére, vezető főállatorvosnak. Lelkiismeretes munkájával és a korszerű műszerezettség segítségével néhány év alatt felvirágoztatta, kórházzá fejlesztette, szerológiai állomással bővítette a rendelőintézetet. Tapasztalatait szakközleményekben publikálta. Munkásságát Kiváló Dolgozó kitüntetéssel ismerték el. Szaktársai szerint *„kiválóan felkészült, elsőrendű szakember volt, közvetlensége, őszintesége révén köztiszteletnek örvendett”*. A megfeszített munka kikezdte egészségét, ezért 1972-ben korkedvezménnyel nyugdíjazták, majd visszavonultan élt. Gross Máriával kötött házasságából két lánya és egy fia született. [Kolta László] – (Steib György)

Holló Sándor, ifj. (*1938. nov. 19. Üllő): állatorvos. Általános iskolai tanulmányait szülőhelyén végezte. Egy gimnáziumi tanévet Kaposváron járt, majd a család bonyhádi letelepedése miatt a helyi gimnáziumban érettségizett 1957-ben. Egy évig gondozó volt a bonyhádi állatorvosi rendelőben, ahol igazgató édesapja mellett műtéteknél is segédkezett. 1958-tól az Állatorvostudományi Egyetem hallgatója, 1963-ban avatták állatorvos doktorrá, majd 1970-ben a Keszthelyi Agrártudományi Főiskolán agrármérnöki másoddiplomát szerzett. 1963-ban kezdődött pályafutása Szekszárdon, a mesterséges termékenyítő állomáson. Az 1965-ben kitört országos száj- és körömfájásjárvány kapcsán bejárta szinte az egész országot. A járvány elmúltával, még ez évben a bonyhádi állatkórház beosztott orvosa lett, később az intézet vezetője. 1982-től a BOSCOP állattenyésztési rendszernél vezető állatorvosként, később a mőcsényi mgtsz-nél üzemi állatorvosként dolgozott. Nyugdíjba menetele (1999) óta is hivatásának él, leginkább sebészeti tevékenységet folytat. Szorgalmával, lelkiismeretes, kiváló munkájával szakmai körökben nagy tekintélyre, elismertségre tett szert. Tapasztalatait szívesen adja át gyakornokoknak. Kifejlesztett egy új műtéti varrótechnikát, édesapjával közösen pedig egy műszert a bendőműtétekhez. Lelki és testi fáradtságát vadászattal, fotózással, barkácsolással, autóvezetéssel piheni ki. Kitüntetései: Kiváló Dolgozó (1973), Mezőgazdaság Kiváló Dolgozója (1985). Állatorvosi diplomája negyvenedik évfordulóján kapott oklevele szerint *„Mi, a Budapesti Állatorvos Tudományi Egyetem Professzorai büszkén tanúsítjuk, hogy Dr. Holló Sándor 40 éves állatorvosi*

tevékenységével, emberi magatartásával kiérdemelte 1963-ban előlegezett bizalmunkat. Egész élete példamutatásával növelte az Alma Mater és a magyar Állatorvosi Kar jó hírnevét". Három házasságából két fia és két lánya született. (Steib György)

holokauszt-emlékmű a Mártírok terén: a holokauszt bonyhádi áldozatainak szentelt kegyeleti hely. Létrehozását a második világháborús vészkorszak során méltatlanul megalázott és meggyilkolt zsidó honfitársak sorsa miatti együttérzés és kegyelet vezérelte. 2014. júl. 2-án, a holokauszt-emlékév, a zsidók ellen elkövetett népirtás 70. évfordulója alkalmából állították fel a neológ zsinagóga mellett a lebontott, egykori neológ elemi iskola helyén. Kezdeményezője és létrehozója a Bonyhádi Hit Gyülekezete Soha Többé Soá! Alapítványa volt.

(Fotó: Kirchné Máté Réka)

Felállítását Bonyhád város önkormányzati képviselő-testülete 2012. jún. 21-én hozott határozatával jóváhagyta. Pasitka Hermann képzőművész két háromszögből álló, mintegy öt méter magas alkotása Dávid-csillagot formáz: az egyik durván zsaluzott vasbeton, a másik két földből feltörő sínpár. Jelképéül a nácizmus brutalitásának és az auschwitzi vagonoknak. A két sín közötti üveglapra 1222 bonyhádi zsidó áldozat nevét írták. A térplasztika alapja vastag kőágy kiskockakövekkel, melyet vasúti talpfák szegélyeznek. Leleplezését Ilan Mor, Izrael állam magyarországi nagykövete, Potápi Árpád János, Bonyhád város polgármestere, Matos Kálmán, a Soha Többé Soá! Alapítvány elnöke és a tervező, Pasitka Hermann végezték el, akik beszédet is mondtak a megemlékező műsoron a zsinagógában. Itt nyitották meg az emlékmű avatását követően a régi bonyhádi zsidó személyeket és életképeket bemutató, *Elfeledett arcok* című emlékkiállítást.

(Fotó: Pogrányi Györgyi)

Az emlékmű építészeti terveit Sulyok Balázs, Tolna megye főépítésze készítette, a kivitelező Illés Zsolt építési szakember volt. (Steib György)

holokauszt-emlékmű a neológ temetőben: a holokauszt bonyhádi áldozatainak szentelt kegyeleti hely. Az életben maradt, deportálásból visszatért zsidók, és az újraéledő zsidó hitközségek országszerte mozgalmat indítottak a mártírok emlékműveinek felállításáért. A bonyhádi neológ hitközség kezdeményezésére, a visszatértek önkéntes adományaiból építették fel a bonyhádi emlékművet. A műkőből készített emlékmű nyitott tóratekercset jelképez. A falra rögzített fekete spiáter öntvénylapokon, valamint az oszlopokon 383 mártír neve olvasható. Avatására 1947. dec. 21-én került sor. A gyászünnepségen a neológ közösség, valamint Bonyhád község elöljárósága vett részt. A községen átvonuló menethez csatlakozott Pór József római katolikus plébános

A DEPORTÁCIÓBAN ÉS MUNKASZOLGÁLATBAN ELPUSZTULT

MÁRTIRJAINK EMLÉKMŰVÉT

1947. DECEMBER 21-ÉN D. E. 11 ÓRAKOR LEPLEZZÜK LE.

A GYÁSZÜNNEPÉLYT TEMPLOMUNKBAN KEZDJÜK MEG, MAJD SÍRKERTÜNKBEN FOLYTATJUK.

RABBINÁTUSUNK A GYÁSZOLÓK RÉSZÉRE A GYÁSZÜNNEP NAPJÁRA BÖJTÖT RENDELT EL.

BONYHÁDI CONGR. IZRAELITA HITKÖZSÉG.

BONYHÁD, 1947. DECEMBER 14.

is. Schweitzer József pécsi főrabbi, Blum Béla bonyhádi rabbi, valamint Eisner János, a neológ hitközség vezetője mondott megemlékező beszédet. Az ortodox hitközség és túlélő tagjai nem vettek részt az emlékmű létrehozásában, mert vallási szokásaikkal nem tartották összeegyeztethetőnek. Az emlékmű előterében álló kőlap héber nyelvű feliratának magyar fordítása: Örök emlék a szeretett ismerősöknek, igaz férfiaknak és nőknek a lelki üdvéért, akiket elüldöztek kegyetlen gyilkosok 1940–1945 között. Elmentek innen, de soha nem térhettek vissza, mert életüket adták Isten szent nevéért. Őket mélyen szívünkbe zártuk, és onnan soha nem fognak távozni. Akiket életükben szerettek, azoktól haláluk után sem válnak meg. – Az emlékmű leleplezésének időpontjához kapcsolódott Hajas Dezső járási főjegyző 1947. dec. 16-án kelt rendelkezése, miszerint *„a kegyeletes megemlékezés jeléül (…) az Iskola tér ezután Mártírok tere elnevezést nyerjen.”* (Fotó: Kirchné Máté Réka) (Sós Csaba)

Honig Albert (*1863. jan. 3. Mágocs, †1948. aug. 8. Budapest): földbirtokos. A kereskedelmi akadémia elvégzését követően apja birtokán gazdálkodott, 1888-tól önállóan vezette. 1884-től egyéves katonai szolgálatot teljesített. 1903-tól bonyhádi lakos, itt megvásárolta a Nunkovits-kastélyt (ma Völgységi Múzeum). Kezdetben bérlőként gazdálkodott, bérleményeinek nagysága közel 13 ezer kataszteri holdra rúgott (Grábóc 867, Bonyhád 3763, Börzsöny 839, Cikó 1811 kh stb.). Mucsfán 1894-ben gőzmalmot létesített. 1904-ben megvásárolta Nunkovits Gyula 662 kataszteri hold börzsönyi birtokát (Nunkovits-puszta, majd Honig-puszta), melyből 400 hold volt

A Honig-ház parkja 1908-ban a Honig családdal

szántó, 8 hold szőlő, 100 hold rét, a maradék legelő és erdő. 1908-ban magántelefonvonalat építtetett ki lakásától a börzsönyi pusztáig. A Tanácsköztársaság idején, 1919. ápr. 24-én birtokait szocializálták, termelőszövetkezetet hoztak létre, melynek – intézői megbízatással – a vezetője lett. Birtokát aug. 26-án kapta vissza. 1927-ben Börzsöny határában mintegy 60 hold halastavat, valamint halgazdaságot létesített. Vezérigazgatója volt a Bonyhádi Takarékpénztár Rt.-nek. 1917-től a takarékpénztár legtöbb adót fizető tagsági jogait gyakorolta a képviselő-testületben. A vármegyei törvényhatóságban az adófelszólamlási, illetve a községi mezőgazdasági bizottság elnöke, tagja a Vöröskereszt Egylet Tolnavármegyei választmányának.

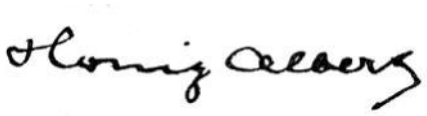

Névjegye

Teljes vagyonát 600 ezer pengőre értékelték. A községi képviselő-testület 1938-ban ismerte el bonyhádi illetékességűnek. 1939-ben – 150 ezer pengő banki tartozása kiegyenlítésére – 350 kataszteri hold földjét felparcelláztatta és eladta. A második zsidótörvény következményeként 1939. szept. 5-én törölték a képviselő-testület tagjai sorából, valamint maradék birtokának eladására kényszerült. A birtokot a halastóval Perczel József, a zománcgyár tulajdonosa vásárolta meg 1940 novemberében. Hagymássy Zoltán, a Völgységi járás főszolgabírája munkásságát így jellemezte: *„a mezőgazdálkodás terén köztudomás szerint, mint elismert szaktekintély okszerű és intenzív gazdálkodása révén hírnevet vívott ki magának. Erkölcsi és politikai tekintetben mindenkor megbízható, (...) hazája iránti kötelezettségeinek, mint áldozatkész honpolgár mindig eleget tett."* Élete utolsó éveit Budapesten töltötte. Négy lánya volt, köztük Weisz Malvinával özvegységre jutott első házasságából két vér szerinti gyermeke. A további kettőt második felesége hozta a házasságba. (Steib György)

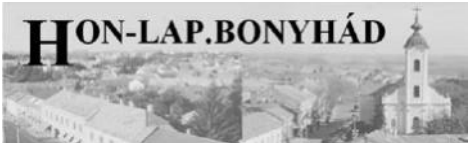

HON-LAP.BONYHÁD: kéthetenként megjelenő, nyomtatott sajtótermék. A 16 oldalas lap 2003. jan. 10-étől 2005. dec. 16-áig összesen 75 számban került terjesztésre, elsősorban Bonyhádon. A Dudás Olga, Kirchné Máté Réka és Troszt Erika által létrehívott és szerkesztett közéleti, kulturális periodika felelős kiadója Kirchné Máté Réka és a Völgység Nyomda volt. A sportrovatot Hunyadi István gondozta. Az alkalmanként 400 példányban megjelenő kiadvány némi reklámbevételből, 100 Ft-os lapárból, a Városi Önkormányzat és a BONYCOM Közüzemi Kft. támogatásából tartotta fenn magát. Mindez és a mintegy 200 előfizető kevés volt a gazdaságos üzletmenethez, ez vezetett megszűnéséhez. (Kirchné Máté Réka)

Horváth Olivér (*1915. márc. 22. Légrád, †1997. máj. 28. Pécs): rajztanár, festőművész. Tanulmányait Nagykanizsán kezdte: az elemi iskola elvégzését követően piarista gimnáziumba járt, majd a soproni Berzsenyi Dániel Evangélikus Gimnáziumban érettségizett 1934-ben. A Magyar Képzőművészeti Főiskolán 1939-ben szerzett rajztanári oklevelet. Mesterei Kandó László és Baranski E. László voltak. 1955-ben az ELTE-n matematika szakos tanári oklevelet szerzett. Tanári pályafutását a barcsi Állami Polgári Iskolában kezdte. 1940–59 között a bonyhádi gimnázium szaktanára volt, miközben két ízben másfél-másfél évig igazgatóhelyettesi feladatokat is ellátott. 1949-ben – Tolna megyében elsőként – dolgozók és diákok részére képzőművészeti szakkört szervezett, melyet 1959-ig vezetett. Érdeklődése kiterjedt a történelem, a néprajz és a technika ágaira is. 1955-ben a gimnáziumban iskolamúzeumot hozott létre. Gyakran vállalt művészettörténeti előadásokat: szívügye volt a felnőttek esztétikai nevelése, a szunnyadó amatőr tehetségek felkarolása. Főiskolásoknak szóló jegyzetét (*Műszaki*

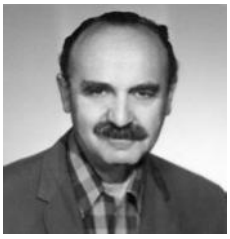

rajz alapismeretei rajz szakos hallgatók részére) 1964-ben írta. 1959-ben Pécsre költözött, ahol nyugdíjba vonulásáig (1976) a Pécsi Tanárképző Főiskola rajz tanszékének adjunktusa, docense volt. 1963-ban szervezte meg a Mecseki Ércbányászati Vállalat képzőművész szakkörét, melyet húsz éven át vezetett. Pedagógusi munkássága mellett bontakozott ki képzőművész pályája: kezdetben akvarellel dolgozott, később olajképeket is festett. 1969-től egyre gyakrabban jelentkezett alkotásaiban a tűzzománc, azon belül a huzalos rekeszzománc-technika: irányultságát az I. Országos Zománcművészeti Biennálén való részvétele (Salgótarján, 1969) határozta meg. 1979-ben részt vett a kecskeméti Nemzetközi Zománcművészeti Alkotótáborban. Murális alkotások felé fordult: négy tűzzománc falképet, majd öt cégért és egy tűzzománc ivókutat készített. A szobrászatban is járatos volt. Ezt tanúsítja a gimnázium előkertjében elhelyezett, műkőből készült Kossuth és Petőfi (1948), valamint a diákotthon előtt felállított Vörösmarty mellszobra (1952), a gimnázium épületének folyosóját díszítő Petőfi-dombormű (1956). Munkáit a lírai festőiség jellemzi, megjelenik bennük Bonyhád és környéke tája, a Sárköz falvainak népművészete, a munkálkodó ember. Tanulmányúton járt Jugoszláviában, Olaszországban, Franciaországban, Szovjetunióban, Svájcban.

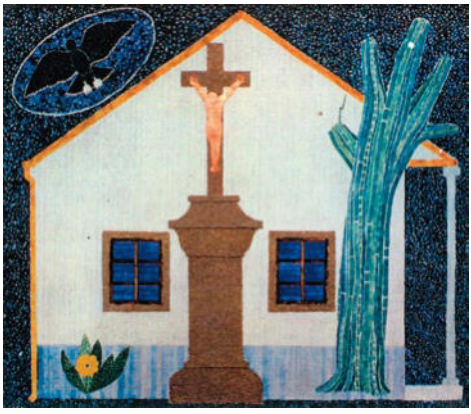

Kétségek között

Két ízben járt lengyelországi alkotótelepen (Bieszczady – 1973, Sandomierz – 1978). 1964-től tagja volt a Magyar Képzőművészeti Alapnak. Közel negyven egyéni kiállítása volt. Többek között: Bonyhád (1957, 1961, 1988), Pécs (1962, 1965, 1968, 1970, 1985), Mohács (1970), Kőszeg (1976, 1980), Komló (1978), Szigetvár (1980), Siklós (1981), Mánfa (1985), Veszprém (1986). Csoportos kiállításokon szerepelt többek között Szekszárd, Budapest, Pécs, Kaposvár, Salgótarján, Sandomierz, Debrecen, Moszkva, Hatvan településeken. Táblaképei és köztéri alkotásai országszerte megtalálhatóak. A művész tanár élete végéig kötődött Bonyhádhoz. 1988-ban festményeinek válogatott gyűjteményét Bonyhád városnak adományozta. A Szabadság téri régi községháza tanácskozó nagytermében helyezték el a képeket, a díszterem akkortól a „Horváth Olivér-terem" nevet viseli. Pedagógiai munkásságáért Oktatásügy Kiváló Dolgozója (1956), képzőművészeti munkásságáért Szocialista Kultúráért (1986) kitüntetésben, a képzőművészeti szakkör vezetéséért 1959-ben Miniszteri Dicséretben részesült. Zerinváry Margittal kötött házasságából két lánya született.

(Steib György)

Hosszú István (*1934. okt. 18. Kisvejke, †1992. jún. 22. Miskolc): vegyészmérnök. 1954-ben érettségizett a bonyhádi gimnáziumban, majd a Műszaki Egyetem Vegyészmérnöki Karán szerzett diplomát (1958). Tudományos kutatásai eredményeként ugyanitt 1986-ban doktorrá avatták. Újítások iránti fogékonyságával és ismeretei állandó gyarapításával gyors karriert futott be. Elméleti és gyakorlati felkészültségét a sörgyártás fejlesztésében kamatoztatta. Tíz évig a Kőbányai Sörgyár technológusa, majd osztályvezetője, 1969-től 1992-ig a Borsodi Sörgyár vezérigazgatója volt. Kutatásaiban a kémia, a fizika, a biológia, a technológia koordinálására és a gyártási folyamatok korszerűsítésére törekedett. Az ágazat szaktekintélye, középiskolás kora egyik legjobb szertornásza volt.

[Kolta László] – (Steib György)

Hotel Rittinger: szálloda és étterem a 6. sz. főút mentén. Rittinger Márton és neje egyenlő arányú közös tulajdona, kik egyben ügyvezetői is a komplexumnak. Felépítésének anyagi alapját a Hangulat kisvendéglő működtetése teremtette meg. A Rittinger

Márton által felállíttatott, tulajdonolt, majd kezdetben működtetett III. osztályú, 72 m²-es faházvendéglő 1982. máj. 1-jén nyílt meg a Bacsó Béla (ma Dr. Kolta László) utcában (hrsz.: 1743/1). 1990-ben, a 6. sz. főútnál üzemelő ÁFOR-benzinkút melletti telek hasznosítására a városi tanács – kereskedelmi, vendéglátóipari és szállásépület elhelyezésére – pályázatot hirdetett, melynek nyertesei közösen Stoll László és Rittinger Márton vállalkozók lettek. A kétféle rendeltetésű épületet (autószalon, ill. hotel) a stílusuk, külalakjuk egyezése érdekében együtt terveztették és építtették meg. A Zrínyi u. 27. sz. alatti, kétszintes, tetőtér-beépítéses szálloda 1991 novemberétől fogadja a vendégeket. A családi vállalkozás 2000. szept. 8-ától társasági formát öltött: Rittinger Márton és Rittinger Mártonné tagságával, 3.000.000 forintos törzstőkével megalakították a Ritt 2000 Kereskedelmi és Szolgáltató Korlátolt Felelősségű Társaságot. A háromcsillagos hotel 54 fő elszállásolásához 28 – televízióval, interneteléréssel, zuhanyzóval, légkondicionálóval ellátott – szobával rendelkezik. A konyhára, a teraszra és a 100 fős étteremre épülve napi menüs étkeztetést is végeznek, rendezvényeknek és lakodalmaknak is helyet adnak. A vállalkozást a Tolna Megyei Kereskedelmi és Iparkamara 2008-ban Kamarai Nívódíjban részesítette. (Steib György)

Höfler Lajosné sz. Kelemen Emma (*1936. jan. 9. Andrásfalva, †2000. dec. 17. Szekszárd): tanító, néprajzkutató. Gyermekként élte át a bukovinai székelyek áttelepítését, menekülését. Elemi iskolai tanulmányait a bácskai Andrásfalván kezdte. Kakasdon járta a 4. osztályt, majd 1946 szeptemberétől a teveli Kőrösi Csoma Sándor Székely Tanintézet tanulója volt, ahol életre szóló elhivatottságot nyert a székely hagyományok megmentése, ápolása iránti küzdelméhez. 1950-től a Dombóvári Tanítóképző Intézet hallgatója, ahol 1954-ben érettségizett, majd a Kétyen töltött gyakorlati évet követően 1955-ben tanítói képesítővizsgát tett. Három évig Kakasdon, három évig Majoson tanított. 1960. dec. 1-jén alkalmazta a Bonyhádi II. Sz. Általános Iskola, innen ment nyugdíjba 1991. jan. 9-én. A közéleti tevékenység, a közösségért végzett munka tette teljessé életét. Már kezdő tanító korában néptáncszakkört, sportversenyeket szervezett. A falusi spartakiádban országos döntőig juttatta csapatát. A bonyhádi iskolában úttörő-csapatvezető, szakszervezeti vezető, igazgatóhelyettes (1980–91). 1984-től a majosi tagiskolának volt a vezetője, ahol 1979-től 1997-ig hagyományőrző-szakkört vezetett, mesemondó- és népdalversenyeket, betlehemes játékot rendezett. Táncházat szervezett Majoson, Aparhanton, Izményben. Tanfolyamokon, esti iskolán folyamatosan képezte magát. 1989-ben egyike volt a Bonyhádi Székely Kör és a Bonyhádi Székely Szövetség létrehozóinak. Kezdetben a kör szervezőtitkára, 1990-től 1997-ig elnöke. A nyári szünidőkben vándortábort, külföldön cseretábort szervezett. 1990-től hagyományőrző, honismereti tábort hozott létre a bukovinai székely hagyományok felelevenítése, ápolása, megörökítése céljából. A tábornak két évig Lengyel, két évig Bonyhád adott otthont. 1993-ban négy ország 39 településéről 120 fiatalt fogadtak. 1994-től kutatócsoportokkal életútinterjúkat készíttettek, népdalokat, tárgyi emlékeket gyűjtöttek. Megalapította a Bonyhádi Székely Kör népdalkörét (1991. jan. 9.), a székely kórust, melynek kezdetben vezetője is volt. A székelyek viseletével kapcsolatos kutatásait dolgozatban összegezte (*Kutatások a székelyek körében* Bonyhád, 1998). Kutatta a székelyek temetkezési szokásait. *Bukovinai*

székely népmesék címmel adta közre népmesegyűjteséit. Tudományos konferenciákat szervezett. Többször vezetett csoportot a bukovinai őshazába és a csíksomlyói búcsúra. Tudatosan törekedett arra, hogy népszerűsítse a bukovinai székelyek kultúráját. 1995–97 között háromszor kereste fel a Kanadába kivándorolt bukovinai székelyeket, leszármazottaikat, velük videó életútinterjúkat készített. A Magyar Köztársaság elnöke 1994-ben Höfler Lajosnénak érdemes és eredményes munkássága elismeréseként a Magyar Köztársasági Arany Érdemkereszt kitüntetést adományozta. 1996-ban Sebestyén Ádám-díjban, 2000-ben Merész Konrád-díjban részesült. Höfler Lajossal kötött házasságából két fia született. (Steib György)

hősök napja: az 1924. évi XIV. törvénycikk minden év május utolsó vasárnapját – a magyar nemzet elismerése és hálája jeléül – az 1914–18-as háborúban életüket áldozó fiai

emlékezetére nemzeti ünneppé, a hősök emlékünnepévé nyilvánította. Az ünnepnapot a második világháborút követő években eltörölték, majd a 2001. évi LXIII. törvénnyel a Magyar Hősök Emlékünnepévé vált. Bonyhádon az első világháborúban elesett katonák emlékét megörökítő hősök szobra felállítását és az emléktáblák (gimnázium, evangélikus templom) elhelyezését követően, 1928. nov. 12-én a községi képviselő-testület elrendelte, hogy a sportpálya körül a háborúban elesettek emlékére fasétányt (hősök ligete) létesítsenek. A fákat faráccsal vették körül, melyen zománctáblákon tüntették fel egy-egy hősi halott nevét. Ez időben rendezték meg először Bonyhádon a hősök napját. Az ünnepséget többnyire a hősök szobránál tartották, rendezői és szónokai jobbára a gimnázium tanárai voltak. Az 1927. évi megemlékezés (máj. 29.) adott alkalmat a leventecsapat zászlóavatására. 1931. máj. 31-én az ünnepség istentiszteletekkel kezdődött. Az evangélikus gyülekezet az istentiszteleten Knábel Vilmos saját szerzeményű versével, Rózsa Sándor emlékbeszédével és a Botond apródcsapat koszorúzásával emlékezett 79 hősi halottjára. A hősök szobránál Lovik Kálmán megemlékezését, majd koszorúzását a leventék kegyeleti stafétája követte. A tűzoltó- és a leventezenekar, cserkészek és tornászok díszmenete zárta az ünnepséget. 1943. máj. 30-án az országzászlónál kezdődött a megemlékezés, ahol ez alkalomra két emléktáblát helyeztek el: egyet Horthy István tiszteletére, egyet a zajló háborúban elesett bonyhádiak névsorával. Zerinváry János ünnepi beszéde után a Cipőgyári Dalkör elénekelte a *Nem, nem, soha!* c. dalt, majd Somogyváry Gyula: *Magyar Miatyánk* c. verse következett. A hősök szobránál folytatódó ünnepségen a leventezenekar eljátszotta a *Szózat*ot. Somogyváry Gyula: *Ivangorodi trombitás* c. versének elhangzását, majd a község koszorújának elhelyezését követően a dalárda a *Kárpáti virágok* c. dalt énekelte, a leventezenekar eljátszotta a *Magyar Hiszekegy*et, végül díszmenet vonult el a szobor előtt. Az intézményektől, egyesületektől – koszorúmegváltás címen – összegyűjtött pénzt hadigondozottak gyámolítására és hadisírok gondozására fordították. Az ünnep újraélesztésére Bonyhádon – Hangyási Lajos, a Bonyhádi Airsoft Sportegyesület vezetőségi tagjának javaslatára, az egyesület rendezésében, hagyományteremtési szándékkal – 2011-ben került sor. Az évente visszatérő háromnapos rendezvény a magyar népi hagyományok bemutatását, ápolását, valamint katonai hagyományőrző csoportok országos találkozóját is tartalmazza. A megemlékezés részeként a különféle – magyar, szovjet, amerikai, német –, háborús múltat idéző katonai egyenruhába öltözött, katonai rendbe felsorakozott század megkoszorúzza a világháborús emlékműveket, majd elénekli a *Himnusz*t. (Steib György)

hősök szobra („Bajtársak”): az első világháborúban elesett katonák emlékműve a katolikus templom keleti oldalánál áll. Az emlékmű felállításának kiindulópontja az 1917-ben született VIII. törvénycikk volt,

mely *„a most dúló háborúban a hazáért küzdő hősök emlékének megörökítéséről”* rendelkezett. Bonyhád község képviselő-testülete 1921. okt. 8-ai ülésén döntött arról, hogy a *„világháborúban elesett fiai emléke megörökíttessék”*. Ennek szellemében egy-egy emléktáblát helyeztek el a gimnáziumban (1923) és az evangélikus templomban (1927). Az országszerte folyó emlékhelyállítási munkálatok koordinátora és eszmei irányítója az 1915-ben létrejött, Budapesten székelő Hősök Emlékét Megörökítő Országos Bizottság volt. A bonyhádi szobor felállításához adakozásból és rendezvénybevételből mintegy 250 ezer korona gyűlt össze 1923 márciusáig. Ekkor látta elérkezettnek az időt a község elöljárósága, hogy felvegye a kapcsolatot a bizottsággal. Az 1923. márc. 17-ei rendkívüli képviselő-testületi ülésen megjelent bizottsági küldött *„lelkes szavak kíséretében bemutatta a terveket. A községi képviselő-testület lelkiismeretes megbírálás után Hybl József szobrászművész tervezetét fogadta el kivitelre”*.

1926 táján

A szobor elkészítésének és felállításának felügyeletére létrehozott bizottság elnöke Hagymássy Zoltán járási főszolgabíró lett. A felállításra kijelölt hely megtekintésére a kispesti szobrász máj. 26-án tett látogatást Bonyhádon. Szeptemberre a szobor elkészült, azonban a felvésendő nevek összeírása húzódott, a lakosságtól várt bejelentések lassan érkeztek. Ezt követően hosszas vita folyt a szoborpark kialakításáról, a rohanó infláció miatti költségváltozásokról. (A szobor elkészítéséről 60 q búza értékének megfelelő összegben állapodtak meg, mely végül megközelítően 1 millió 500 ezer koronát tett ki.) Jelentős anyagi segítség volt a Falk és Zinner mórágyi kőbánya ingyenes, 3 vagonnyi terméskőadománya az alépítményhez. Az alappal mintegy 6 méter magas, műkőből készült szobor felállításával 1924 szeptemberében végeztek, avatása pedig 1925. jún. 14-én volt. Reggel valamennyi templomban istentiszteletet tartottak, majd harangszó jelezte az ünnep kezdetét. Faik Henrik, a gimnázium igazgatója magyarul, Schreck (későbbi nevén Bese) Ádám orvos németül méltatta a nap jelentőségét, az elesettekről szólva a hazaszeretet fontosságát. Ezt követően az egyházak képviselői megáldották az emlékművet. Becker József községi bíró és Loos (későbbi nevén Hargittay) Károly főjegyző fogadalmat tettek a hősök emlékének megőrzésére. A koszorúzást Hagymássy Zoltán főszolgabíró kezdte meg, őt a község képviselőinek hosszú sora követte. A korabeli újság tudósítója szerint: *„A r. k. elemi iskolások koszorúját egy kis hadiárva fiúcska megható verset szavalva tette le az emlékműre. A kis fiún erőt vett a háborúban elesett apa utáni fájdalom és sírva mondotta el a vers végső szavait. Ez annyira megindította a jelenlévőket, hogy az egész közönség hangosan zokogni kezdett.”* Az akkor felvésett 113 név mára 162-re szaporodott. A hazafias és nemzeti ünnepeket, valamint az 1956-os forradalom nagygyűléseit a szobor térségében tartották. Az emlékművet 1991-ben felújították, a neveket felhelyezett márványtáblákra vésték, újraszentelése nov. 1-jén történt. (Steib György)

hulladékgazdálkodás: az emberi lét során keletkezett haszontalan, az egészségre és környezetre káros anyagok (hulladék, más néven szemét) összegyűjtése, szállítása és tárolása. Bonyhádon az 1950-es 60-as években a középületek, intézmények és a

többlakásos bérházak udvarán szeméttároló építményekben gyűjtötték a hulladékot. A tipizált tárolók kb. 2x1,5 m alapterületűek, 1,5 m magasak voltak. Szükség szerint lovas kocsival, esetenként kisteherautóval szállították el a hulladékot. A szemét nagyobb része zöldhulladék, salak és hamu volt, a kevés csomagolási hulladékot eltüzelték. A bontási és építési törmelék egy részét a földutak javítására, a mélyebb fekvésű földterületek feltöltésére használták fel. A hulladéklerakás 1975 előtt a Mikes Kelemen utcánál, a vasúti töltés és az agrokémiai telep által határolt területen történt. Korábban ez egy belvizes, a Völgységi-malomárokból elárasztható terület volt, melyet télen jégfejtésre, korcsolyázásra is használtak. A később iparterületté vált földrészleten alapásáskor 1,5-2,5 m mélységig nehezen lebomló ipari hulladékra bukkantak. Az intézményes szemétszállítás 1976-ig a községi-, majd a nagyközségi tanács irányítása alatt működött. Az első félpormentes szemétgyűjtő gépkocsit az 1960-as évek végén Vass Istvánné országgyűlési képviselő közbenjárásával kapták a Fővárosi Köztisztasági Vállalattól, használtan. A szolgáltatás akkor még díjtalan volt, az edényzet sem volt szabványos, sokan az üzemektől beszerzett göngyölegedényeket (dobok, kis fémlemez-hordó stb.) használták. 1976-ban a nagyközségi tanács átszervezte az intézményes szemétszállítást a költségvetési üzemhez. Átadták az akkor használatos GAZ 51-es típusú forgódobos pormentes szemétszállító gépkocsit, amely bedobószerkezettel ürítette a 110 literes szabványos, horganyzott acéllemez edényeket. A munkát végző személyeket áthelyezték az üzemhez. Miután a régi megtűrt, Völgységi-malomárok melletti szeméttelep megtelt, 1975-ben üzembe helyezték az Óhegy lábánál az új hulladéklerakót, megközelítéséhez a Sallai (ma Bethlen Gábor) utcától 1 km hosszú, 5 m széles betonalapú terméskő utat építettek, a lerakó területén pedig kezelőépületet állítottak. A 8,4 hektár földterületen a művelés módja: dombépítés sík terepről indítva, a rétegek száma: 2-6. Eleinte gumikerekes, tolólapos kotrógéppel egyengették a lerakott hulladékot – rengeteg defekttel, majd 1976-ban egy DT-75-ös lánctalpas tológépet helyeztek üzembe. 1986-ban a lakótelepeken, intézményeknél, üzemeknél bevezették a konténeres szemétgyűjtést. A 4,1 m^3 űrtartalmú, zárt acéllemez konténerekbe 4 db csapóajtón át volt bedobható a hulladék. A megtelt tartályok szállítására és ürítésére IFA alvázra szerelt oldalemelős célgépek szolgáltak, melyeket 1999-ben Mercedes-Benz alvázas célgépek váltottak fel. Először Skoda-RTK típusú gépeket használtak (beszerzési évük: 1972, 1977, 1979), később Liaz-Bobr 16.2 típusú (1988), majd Liaz Uniform típusú (1991) célgépet állítottak munkába. A társasházakhoz rendszeresített 4,1 m^3-es konténerek nem bizonyultak gazdaságosnak, mert a berakott tömörítetlen, laza hulladék súlya többnyire kisebb volt, mint az acélkonténer önsúlya (350 kg). A szemét nagy része csomagolási hulladék, göngyöleg. Az üzemanyag- és gépárak, a bérköltségek gyors növekedése miatt jobb megoldást kellett találni az üresjárati arány kiküszöbölésére. 1988-tól a lakótelepeken, társasházaknál 1100 literes, négykerekű, billenő fedeles konténereket állítottak rendszerbe. A konténerek többsége zöld színű műanyagból, kisebb része horganyzott acélból készült. A hulladék ürítése, tömörítése és szállítása Liaz alvázra épített, forgódobos felépítményű célgépekkel történt (Bobr 16.2, Uniform F-12). A kombinált bedobós hátfalú gépek üríteni tudják az 50, 60, 80, 110, 120, 240 és 360 literes edényeket, és az 1100 literes konténereket is. A 12–16 m^3 befogadóképességű gépkocsik max. 5:1 tömörítési aránnyal, 5–5,6 tonna hasznos terheléssel működnek. A háztartási (kommunális) hulladék mennyisége átlagosan 5 liter/fő/nap. Az 1100 literes konténerek elszállítása hetente kétszer, a többi edényzeté pedig egyszer vált szükségessé. Évente egy tavaszi és egy őszi lomtalanítás a szolgáltatás részét képezi. 2008-ban kezdődött meg a szelektív hulladékgyűjtés. A város 18 pontjára helyeztek ki három-három konténert külön a műanyag, az üveg és a papírhulladék gyűjtésére. Az Óhegy melletti hulladéklerakó környezethasználati engedélye 2006. dec. 31-éig volt érvényes, de más megoldás híján, ideiglenes engedéllyel 2009. jún. 15-éig üzemelt. 2010. szept. 8-án a Strabag-MML Kft. közreműködésével rekultiváció és 20 év utógondozási időszak kezdődött, monitoring rendszer üzemeltetésével. 2009. jún. 16-ától 2010. szept. 1-jéig a hulladékot a BIOKOM

Kft. (Pécs) üzemeltetésében lévő görcsönyi telepre szállították, ezt követően a Dél-Balaton és Sió-völgye nagytérségi hulladékgazdálkodási projekt keretében megépült, Cikó község területén lévő korszerű nagytérségi hulladéklerakóhoz. Ez 35-38 éven át 1,2 millió m^3 hulladék lerakására, mintegy 220 ezer fő ellátására alkalmas. Ezzel új fejezet kezdődött Bonyhád város hulladékgazdálkodásában. 2012-ben a Gyár utcában Lakossági Hulladékgyűjtő Udvart nyitottak háztartási hulladékok elhelyezésére. Üzemeltetője a BONYCOM Kft. Bonyhád város közigazgatási területén 32 gyűjtőszigetről általában kéthetenként történik a hulladékelszállítás. 2016. ápr. 1-jével a hulladékelszállítás koordinálása a Nemzeti Hulladékgazdálkodási Koordináló és Vagyonkezelő Zrt. feladata lett. A tevékenységet továbbra is a BONYCOM Kft. látja el, melyért a vagyonkezelő szolgáltatási díjat fizet. (Hübner József)

Hungária Takarék: Bonyhád, Szabadság tér 9. sz. alatti központtal működő, tevékenységét Tolna és Baranya megyére kiterjesztő pénzintézet. Fő tevékenységi körei: betétgyűjtés, hitelezés, egyéb megbízásos és pénzügyi szolgáltatások, a lakosság – különösen a tanulóifjúság – körében a takarékos életszemlélet, a pénzügyi kultúra fejlesztése. Gazdálkodási filozófiájának középpontjában a személyes kapcsolatokra, a bizalomra való építkezés, szektorálisan pedig az agrárium áll. Jogelődjét, a Tevel és Vidéke Takarékszövetkezetet 1960. máj. 5-én alapították. Alaptőkéjét a belépő tagok biztosították 100 forintos részjegyekkel. Létrehozója, majd ügyvezetője (később elnöke) Steiner József teveli gazdálkodó volt. Év végére 749 ezer forint betétállománnyal rendelkeztek. A szövetkezet demokratikus működését a tagság által választott igazgatóság biztosítja, melynek élén a társadalmi elnök áll: az első Probszt József volt. Az igazgatóság jelentős személyisége volt Ettig László, aki 1980-tól 1990-ig társadalmi elnökhelyettese, majd 2000-ig elnöke volt. A teveli szövetkezet működési körzetébe Bonyhádvarasd, Kisdorog, Kisvejke, Lengyel és Závod tartozott, ügyfeleik és tagjaik többsége a parasztság köréhez volt köthető. Szoros kapcsolatot alakítottak ki a körzetükben létesült mezőgazdasági termelőszövetkezetekkel, melyeknek tagjai körében előtakarékossági mozgalmat indítottak, zárszámadási járandóságukat pedig takarékbetétkönyvben kapták meg. 1972. febr. 1-jén létrehozták a bonyhádi kirendeltséget, melynek vezetésével Balázs Mihálynét bízták meg, akit Märcz Henrikné, majd László Istvánné, illetve Kiss Györgyi követett. 1979 elejétől a Bonyhád, Szabadság tér 5–6. sz. alatt épült új üzletházukban folytatták tevékenységüket. A bonyhádi terjeszkedés rendkívül dinamikus pályára állította az intézetet. 1979. márc. 22-én a Tevel és Vidéke Takarékszövetkezet küldöttgyűlése úgy döntött, hogy központjukat Bonyhádra helyezik, nevüket pedig Völgységi Takarékszövetkezetre változtatják. Tevékenységi körük egyre bővült: foglalkoztak totó- és lottóárusítással, biztosítással, hirdetési tevékenységgel, turistautak szervezésével, gépkocsirendelések lebonyolításával. 1983. ápr. 1-jével Brauer Jánost választották meg ügyvezetővé (később elnök-ügyvezető igazgató).

A szövetkezet logója 2001-ig

A főkönyvelői feladatokat Kolozsi Imréné látta el, akit 2000-ben Tengelics Ilona, 2009-ben pedig Seemann Erika követett, aki 2011-ben ügyvezető igazgatói státuszt is nyert a 2005-ben ügyvezető igazgatóvá kinevezett Gáspár Csaba mellett. A szövetkezet pénzügyi tevékenysége 1983-ban a bonyhádi és teveli kirendeltségen, továbbá három betétgyűjtőpénztáron keresztül zajlott. Szabad pénzeszközeiket tartós betétként az OTP-ben helyezték el, mely pénzintézettel szemben a piacon – az eltérő jogi szabályozás miatt – hátrányos helyzetben voltak. Eltérőek voltak a kamatkondícióik, a szövetkezetet sokáig kizárták a lakásépítési hitelezésből. Első nagy vállalkozásuk a bonyhádi gázhálózat kiépítéséhez nyújtott lakossági kölcsön volt 1985-től. 1981-ben a megyei, 1985-ben pedig az országos szintű értékelés ismerte el tevékenységüket Kiváló Takarékszövetkezet címmel. 1985-ben engedélyt

Központi üzletház – Bonyhád, Szabadság tér 9.

kaptak valutaváltásra, forgalmazni kezdték a Skála Áruház vásárlási utalványait, ez évben érték el először a százmillió forintos betétszintet. Sokféle lehetőséget kínáltak pénzgyűjtésre, így többek között kamatozó betétet, takaréklevelet, gépkocsinyeremény-betétet, ifjúsági betétet, valamint lakás- és gépkocsivásárlásra előtakarékossági betétet. 1987-től önállóan működő iskolai szövetkezeti csoportokat hoztak létre, melyekben tanári felügyelet mellett a tanulók kezelték a pénzforgalmat. A Takarékossági Világnapon (október utolsó munkanapján) intézményeikben programokkal várják a diákcsoportokat. A szövetkezet részvényese lett az 1989-ben létrehozott Magyar Takarékszövetkezeti Bank Rt.-nek (TakarékBank). Az évtized végére kialakult országos szintű gazdasági problémák, a bekövetkezett rendszerváltozás a takarékszövetkezetet sem hagyta érintetlenül. A lakossági jövedelmek csökkenése, az elszabadult infláció és munkanélküliség, a hátrányos jogszabályi változások és a növekvő konkurencia kihívásaival szemben kellett megtalálniuk a túléléshez vezető utat. Ez kezdetben a gombamód szaporodó új vállalkozásokkal, az újonnan létrejövő önkormányzatokkal számlavezetéseik révén valósult meg. 1992-ben a bonyhádvarasdi és a teveli, 2010-re már negyven önkormányzat bízta számlavezetését a bonyhádi központú intézményre. 1993-ban 47 millió forintos hiteltámogatást nyújtottak Bonyhád környéke telefonhálózatának bővítéséhez. Ez évben – a Takarékszövetkezeti Integrációs Szerződés aláírásával – megteremtődött a lehetősége a fúzióval való tőkeerősödésnek. Az újonnan létesülő mezőgazdasági vállalkozásokat elkezdték hitellel támogatni. 1996-ra kölcsöneikkel már közel hatezer hektár növénytermesztést finanszíroztak. A bábolnai IKR Kereskedelmi Zrt.-vel összefogva agrárvállalkozókat támogattak több mint százmillió forintnyi kölcsönnel. 1995-ben engedélyt kaptak devizaszámla-vezetésre és valuta eladásra. Megkezdték a nyilvántartás és a betétek kezelésének számítógépes rendszerre való átállítását, pénzkiadó automaták (ATM) telepítését – az elsőt 1996-ban Bonyhádon. Ez évben kezdték meg árusvásárlásra lehetőséget nyújtó bankkártyák forgalmazását. 1996 januárjától Szekszárdra is kiterjesztették tevékenységüket, ahol 1997. márc. 25-én kirendeltséget nyitottak a Széchenyi utcában. Megvásárolták, majd 2000. máj. 5-én használatba vették jelenlegi bonyhádi székházukat. Az új helyzetben, a szabad verseny közegében csak a kellően tőkeerős bankok tudtak érvényesülni, ezért 2001. ápr. 27-én fuzionáltak a mágocsi székhelyű Hegyhátvidéke Takarékszövetkezettel, nevük ekkor lett Völgység-Hegyhát Takarékszövetkezet. (Később használták a

A takarékszövetkezet dolgozói az ötvenedik évfordulón, 2010-ben

Völgység-Hegyhát Takarék megnevezést is.) 2001-ben kirendeltséget nyitottak Dombóváron. 2007-ben a Nagymányok és Vidéke- (jún. 30.), továbbá a Tamási és Vidéke (okt. 31.) Takarékszövetkezet beolvadt a Völgység-Hegyhát Takarékszövetkezetbe. Az integrációk után a betétállomány meghaladta a 22,5 milliárd forintot. Hitelezésükben új termékek jelentek meg: a Széchenyi Kártya (2004), a Hitelkártya (2005) és a Gazdakártya (2007). A pénzintézet 2003-ban Nívódíj, 2008-ban Takarékszövetkezeti Érdemérem elismerésben részesült. 2008-ban csatlakozott a TakarékPont hálózathoz, mely 14 takarékszövetkezet összefogásával jött létre, hogy egységes külső megjelenéssel azonos szolgáltatásokat nyújtsanak. A Völgység-Hegyhát Takarékszövetkezet pénzbeli támogatást nyújt iskoláknak, kistelepülések sportköreinek, hagyományőrző csoportoknak, egyik szponzora a bonyhádi Tarka Marhafesztiválnak, a Szekszárdi Pünkösdi Fesztiválnak, számos egyesületnek és klubnak. Bonyhádi ügyfélszolgálati termük rajzok, festmények kiállítási helyiségéül is szolgál. „Bibliocaritas", „Focisuli" és „Hangok Világa" elnevezésű alapítványaikat a könyvtárszolgálat, az ifjú labdarúgó-, ill. zenei tehetségek támogatására hozták létre 1994-ben. 2010-ben megemlékeztek a 23 pénzintézeti egységgel működő takarékszövetkezet alapításának 50. évfordulójáról. 2011-ben már 45 önkormányzat számlavezetését látták el. 2012-ben TakarékPont fiókot nyitottak Iregszemcsén és kettőt Pécsen. A mintegy 2,8 milliárd forint alaptőkéjű intézmény 2012. júl. 1-jétől – megőrizve a Völgység-Hegyhát Takarék hagyományait és bonyhádi székhelyét – Hungária Takarék néven nyújtja pénzügyi szolgáltatásait. A Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletének Aranykönyve alapján a Hungária Takarék lett 2011-ben, 2012-ben és 2013-ban a legeredményesebb szövetkezeti hitelintézet. 2015. jún. 30-án Brauer János elnök-ügyvezető igazgató nyugdíjba vonult, ezt követően társadalmi elnökként vezeti a pénzintézetet, míg a szakmai munkát Gáspár Csaba ügyvezető irányítja. 2015. okt. 31-ével a Bátaszék és Vidéke Takarékszövetkezet beolvadt a bonyhádi intézetbe. A Hungária Takarék és a Zomba és Vidéke Takarékszövetkezet 2016. augusztusi közgyűlései arról döntöttek, hogy utóbbi 2017. jan. 1-jével beolvad a Hungária Takarékba, így létrejön Magyarország legtőkeerősebb szövetkezeti hitelintézete. Ennek mérlegfőösszege 47 milliárd Ft feletti, saját tőkéje pedig megközelíti a 7 milliárd Ft-ot.

(Steib György)

Huth Tivadar (*1896. szept. 19. Bonyhád, †1962. jún. 16. Pécs): orvos, országgyűlési képviselő. A szülőhelyén végzett elemi iskolai tanulmányait követően Pécsen érettségizett. Egyetemi tanulmányait 1915-ben kezdte a budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Orvostudományi Karán. Az első világháborúban letöltött katonai szolgálata miatt tanulmányait csak 1919-ben tudta folytatni, orvosdoktorrá 1925-ben avatták. Pályafutását 1926-ban az egyetem urológiai klinikáján kezdte: díjtalan gyakornok, tanársegéd, majd adjunktus volt. 1941-ben az urológiai sebészet területén magántanári képesítést szerzett. 1945-től 1948-ig a klinika igazgatóhelyettese. 1948 áprilisától a pécsi Sebészeti Klinika urológiai osztályának vezető főorvosa. 1952-ben az orvostudományok kandidátusává minősítették. Létrehozta az Urológiai Klinikát (1952), melynek 1953-ban tanszékvezető docense lett. 1956. febr. 1-jével egyetemi tanárrá nevezték ki. Az 1957–58-as tanévtől négy éven át a pécsi Orvostudományi Egyetem rektora. Ez időben kezdődött az új pécsi orvosi egyetem építése. 1958-ban országgyűlési képviselővé választották (Hazafias Népfront Baranyai lista, párton kívüli), tagja lett a szociális és egészségügyi bizottságnak. Tudományos munkája az urogenitális tuberkulózis területére terjedt ki, melyről könyvet is írt. Ötvennégy szakközleménye jelent meg magyar, német és angol nyelven.

(Steib György)

Hübner József (*1945. febr. 27. Nagymányok): építőipari technikus, a BONYCOM Kft. ügyvezetője. Nagymányokon végzett általános iskolai tanulmányait követően a pécsi Pollack Mihály Építőipari Technikumban érettségizett 1963-ban. Első munkahelye a bonyhádi Építőipari Kisipari Terme-

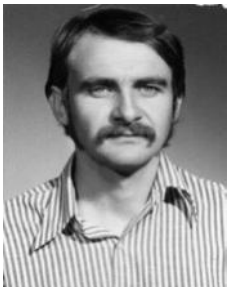

lőszövetkezet volt, ahol előkészítő technikusként dolgozott. 1964-ben a helyi községi tanács műszaki előadója lett. Az itt működő, építőipari munkákkal foglalkozó, mintegy 50 fős csoportból 1969-ben létrehozták a költségvetési üzemet, amelynek alapításában aktív részt vállalt. Kezdetben az üzem műszaki vezetője, később üzemvezetője, 1988-tól igazgatója lett. A mintegy 200 fős egységgé fejlődött vállalat élén elkötelezettséggel dolgozott Bonyhád épített értékeinek megmentéséért, fejlesztéséért, egy elfogadható városkép kialakításáért. Ebbe a vonulatba sorolható – többek között – a Völgységi Múzeum, a Szabadság téri volt községháza, a Perczel Mór utcai Aranysas Gyógyszertár (volt takarékpénztár) és a Szent Imre u. 6. sz. (jelenleg pszichiátriai gondozó) épület felújítása. Tevékenysége idején teljessé vált Bonyhád csatornarendszere és vízhálózata, ugrásszerűen nőtt a szilárd burkolatú járdák és utak mennyisége. 1985-től 1990-ig munkaköre ellátása mellett a társaival megalakított Bonyplan Tervező Gazdasági Munkaközösségben utak, közművek, műemlékek tervezésével foglalkozott. 1991-ben vezetésével létrehozták a Colonia Alapítványt, amely – a költségvetési üzem átalakítását követően – az önkormányzattal társultan alapja lett a BONYCOM Közüzemi Kft.-nek. Munkája során folyamatosan bővítette szakmai, gazdasági, jogi ismereteit. Érdeklődési köre a képzőművészet. 2006-ban vonult nyugdíjba. 2007-ben *„több évtizedes városfejlesztő munkájának eredményeként”* Perczel-díjban részesült. Szomolányi Edittel kötött házasságából egy fia és egy lánya született.

(Steib György)

Hűséggel a Hazához mozgalom: a Bonyhádról induló mozgalom a második világháború idején egybegyűjtötte a magyarországi magyar érzelmű német anyanyelvű lakosokat. A mintegy kétszáz éve letelepült, a magyarsággal sorsközösségben élő, egységes érzelmű és gondolkodású németség az 1920-as évektől kezdődően a trianoni békeszerződés után felerősödött magyarosítási hullámra ideológiailag megosztottá vált. Az 1924-ben megalakult Ungarnländischer Deutscher Volksbildungsverein (Magyarországi Németek Népművelési Egyesülete) kultúrmissziós tevékenysége csírájában hordozta a német nemzeti érzés felerősödését. Az 1938-ban alakult Volksbund der Deutschen in Ungarn (Magyarországi Németek [Népi] Szövetsége) már irredenta német nemzeti egységtörekvéseknek és a nemzetiszocialista világnézetnek is szószólója lett. Ennek a tendenciának az ellenpólusán gyülekeztek a németség azon tagjai, akik – újságokban (*Die Donau*, *Pesti Hírlap*), deklarációkban, templomokban, kulturális rendezvényeken – a „németnek maradni, ugyanakkor a magyarsághoz kötődni” identitását, érzésvilágát vallották. A Völgységi járás lakosságának mintegy 75%-át kitevő németség válaszúthoz érkezett. A kettészakadás folyamatát – a Volksbund agitáció erőszakos eszköztárának köszönhetően – atrocitások, verekedések, családon belüli szakadások kísérték. A magyarsághoz kötődőket „rongyosoknak” nevezték, a magyar nemzeti jelképekkel ékesített „rongyos bálok” valósággal izzó magyar népgyűlésekké váltak. A védelem nélkül álló, kisebbségben maradt csoportnak szüksége volt egy olyan szervezetre, melyben kinyilváníthatja hűségét magyar hazájához, erkölcsi támogatásra, oltalomra találhat az erőszakoskodástól, és felléphet a Volksbund törekvéseivel szemben. Az addigi szervezetlen, spontán megnyilvánulások szervezett, irányított mozgalomba való terelésének gondolatát hét bonyhádi értelmiségi váltotta valóra, ők lettek a mozgalom alapítói, szellemi vezetői. Bauer (későbbi nevén Pór) József apátplébános, Perczel Béla IV. nyugalmazott főispán, Tomka Gusztáv evangélikus hittanár, Gömbös Miklós és Kunszt (későbbi nevén Kerényi) Henrik gimnáziumi tanár, Lehmann (későbbi nevén Türje) István orvos és Krasznay (korábbi nevén Kurz) Ist-

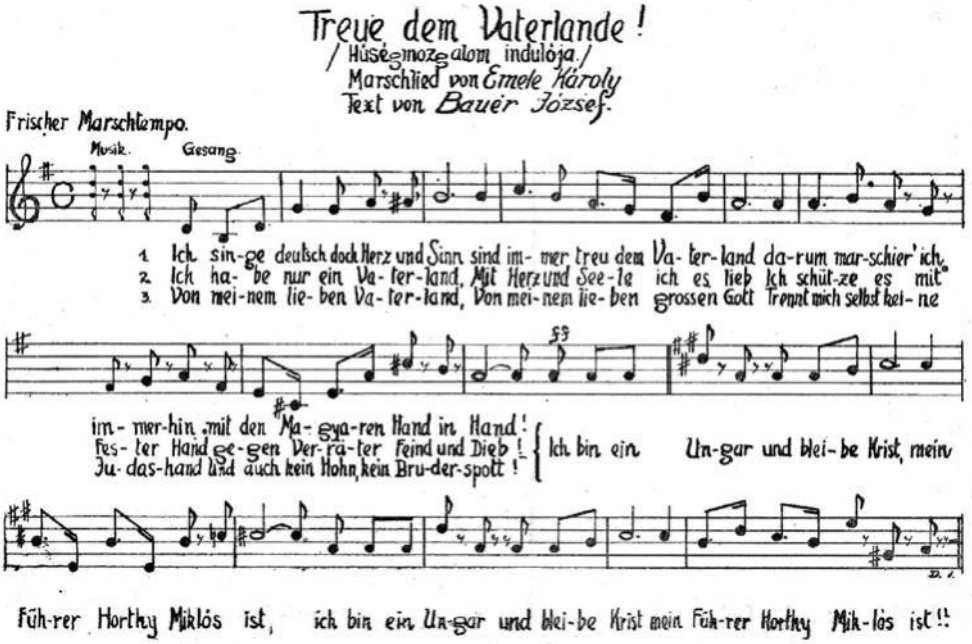

ván főszolgabíró 1942. jan. 25-én az Arany Oroszlán Szálloda különtermében jutottak döntő elhatározásra a Hűséggel a Hazához (Mit Treue zum Vaterland) mozgalom útra bocsátásában. Hivatalos bejegyzését nem kezdeményezték, megalakulása Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter jóváhagyásával történt. Szervezett, egyesület jellegű működése túlterjedt a szűkebb régió határain, és a Bonyhádhoz kötődő fogalmak egyik legjelentősebbikévé vált. Alapítói megfogalmazták a mozgalom ideológiai alapvetését: *„Hűség Istenhez, hűség a magyar hazához, hűség a népiséghez”*. Tagjai igazolványt és – a zománcgyárban készült – jelvényt kaptak, létszámukról nyilvántartást vezettek. A falusi csoportok élén többnyire tanítók, jegyzők, katolikus papok és evangélikus lelkészek álltak. A bonyhádi bizottságnak irodája nem volt, összejöveteleiket többnyire elnökük, Perczel Béla lakásán tartották, megbeszéléseikről feljegyzést nem vezettek. 1942. febr. 15-én, a Völgységi járás német ajkú küldöttei részére tartott műsoros esten, a katolikus kör érdeklődőkkel zsúfolásig telt nagytermében léptek a nyilvánosság elé. Ezután egymást követték a mozgalom vezetői és támogatói által szervezett táncmulatságok, politikai előadások, ünnepélyek, népgyűlések, kultúrdélutánok. Utóbbiakon a *Himnusz* eléneklését magyar és német nyelvű programbeszédek, műsorszámok követték. Rendszeresen elénekelték a mozgalom – Bauer József által német nyelven írt, Emele Károly által megzenésített – indulóját. Politikai tartalmú röplapokat szerkesztettek és terjesztettek. Különös színfoltot jelentettek Bauer József németül írt, röplapokon terjesztett, rendezvényeken szavalt szatirikus aktuálpolitikai bökversei. A hűségmozgalom gyorsan terebélyesedett. Vezetői – elsősorban Gömbös Miklós és Lehmann István – a mozgalom építése érdekében rendszeresen járták a környező és a távoli településeket, szervezőmunkájuk néhány hónap múlva már a Dunántúlra kiterjedt. A járási székhelyeken alakult hűségbizottságok tartották kézben területükön a mozgalom kulturális és szervezeti életét. Megalakultak a megyei bizottságok is. A Bonyhádi járásban 1942 márciusára már mintegy 2500 tagot számláltak a „hűségesek”, a bonyhádi tagok száma 250-re, a mozgalom tagjainak száma – pontos kimutatás híján – 30-40 ezerre becsülhető. Bátaszéken 1942. nov. 28-án 81 fővel, Zombán 29-én 90 fővel, a Mo-

hácsi, Villányi, Sásdi járásban 75-80 fővel alakultak meg a helyi csoportok. Baranya megyében 1942 nyarán, a Pápai járásban 1943 tavaszán jöttek létre a mozgalom helyi szervezetei. A bonyhádi bizottság nem volt formális vezetője a kiterjedt mozgalomnak, de mindvégig a központja maradt: itt kellett igényelni a jelvényeket és az igazolványokat, ide futottak be a létszámjelentések és a havi beszámolók. Az 1943. márc. 15-én kelt és a német településekre eljuttatott *Felhívás a Bonyhádról elindult Hűségmozgalomhoz való csatlakozásra* című, magyar és német nyelven szövegezett iratuk összefoglalta a mozgalom létrejöttének körülményeit, alapvető célját, eszmevilágát és szervezeti elveit. Az SS-toborzás ellen 1943–44-ben szervezett akciókat indítottak, röplapokat sokszorosítottak és terjesztettek. Magyarország német megszállása (1944. márc. 19.) után – a Sztójay-kormány tiltása ellenére – a „hűségesek" tovább tevékenykedtek: 1944 nyarán Hitler-ellenes röpiratot szerkesztettek, Hitler-ellenes indulókat írtak és komponáltak, melyeket magyar és német nyelven sokszorosítva terjesztettek Pécsen és Bonyhádon. Megkezdődött a Hűséggel a Hazához mozgalom módszeres felszámolása. Tagjai szabad prédájává váltak a Volksbund terrorjának, a Gestapo megkezdte vezetőik üldözését, elfogását. Okt. 19-én letartóztatták Perczel Bélát, aki belehalt a megpróbáltatásokba. Lehmann István és Bauer József 20-án került sorra. A római katolikus plébánost a hűségmozgalomban kifejtett vezetői szerepe, a bonyhádi gettóba zárt zsidók érdekében kifejtett emberbaráti tevékenysége miatt hurcolták el. Pécsre, majd Budapestre vitték, a Gestapo többi foglyával együtt gyalogmenetben Komáromba terelték. Teljesen legyengült, de megmenekült, 1945. ápr. 21-én tért vissza Bonyhádra. A mozgalom még élő vezetői 1945. április 29-én, majd május 23-án megfogalmazott memorandumaikban a belügyminiszterhez fordulva elsőként emelték fel szavukat a német kisebbséggel szemben alkalmazott büntető szankciók, az internálások és vagyonelkobzások ügyében. A hűségmozgalom sok tagját ugyan mentesítették a kitelepítés alól, de a német kisebbséggel szemben elkövetett további kollektív büntetés (vagyonelkobzás, kényszermunkatábor, internálás) a mozgalomban résztvevő személyek közül többeket is sújtott. A mozgalom zászlóbontásának ötvenedik évfordulóján rendezett bonyhádi emlékünnepélyen (1992. jan. 25.) részt vett Jeszenszky Géza külügyminiszter is. (Sós Csaba – Steib György)

Ifjú Botond: a Bonyhádi Cipőgyár KISZ Végrehajtó Bizottsága kiadásában kéthavonta megjelenő ifjúsági lap. Első száma 1970 szeptemberében látott napvilágot. A

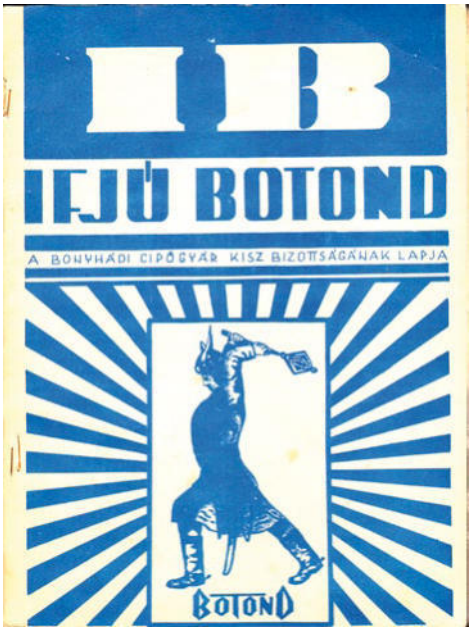

szám tartalmából: *Ifjúság és a mozgalom*, *Vállalatunk újdonsága a garancia*, *Szakmunkásképzésről általában*. Kezdetben felelős kiadója Tamás Ádám, főszerkesztője Becze Júlia volt, akit – többek között – Németh Erzsébet, Vanya György, Baricz István követett. Időnként megjelentettek tematikus lapszámot: az 1987. októberi különszámot az újításoknak szentelték. A 300-350 példányban megjelenő, kezdetben egy forintért árusított lap az 1980-as évek végén szűnt meg. Kezdetben házilagosan sokszorosították, később nyomdai úton a Tolna Megyei Szolgáltató Ipari Szövetkezetben, Szekszárdon. (Steib György)

Ifjúsági park: Bonyhád nyugati városrészében, a Budai Nagy Antal és a Liget utca által határolt fás-ligetes park. Területe 7,5

hektár. A bonyhádi parkhálózat-fejlesztés részeként 1970-től kezdődően lombos, ill. tűlevelű facsemetéket telepítettek. 1978-ban a terület északkeleti szegletében földszintes, lapos tetős, sportcélokat szolgáló kondicionálótermet építtetett a Bonyhádi Botond Sportkör. 1984-ben az épületet a bonyhádi Galambtenyésztők Egyesülete emeletráépítéssel bővíttette. Az egyesület a parkból rendszeresen végez röptetéseket. A parkban kispályás labdarúgópálya, streetballpálya (2015), játszótér, valamint piknikezőhely is kialakításra került. A terület déli oldalán (Prikk-lejtő) telente szánkópályák működnek. Bonyhádon az Ifjúsági parkban rendezték az utolsó hagyományos, virslisörös majálist 1992-ben. Időnként helyszíne sportrendezvényeknek, versenyeknek. (Fotó: Kirchné Máté Réka) (Steib György)

ifjúsági tábor Fonyód-Alsóbélatelepen: a Bonyhád Város Önkormányzata tulajdonában álló nyaralótelep – akkor Járási Úttörő Váltótábor – létesítéséről 1965. febr. 11-ei ülésén hozott határozatot a Bonyhádi Járási Tanács Végrehajtó Bizottsága. Az 1080 négyszögöl nagyságú, parti fekvésű telekért 150 ezer forintot fizettek. Az első, 1965. évi nyaralási szezonra felállított sátortábort ideiglenes létesítményekkel – tábori konyha, étkező, raktár, fürdő, WC, szemétároló stb. – látták el. Bizottságot hoztak létre (Bajor László, Békés Ferenc, Farkas János, Sas Ádám, Tóth István, Berghoffer László, Kajári Antal, Hágen Mátyás, Kaszab Lajos, Balogh Mihály, Jäger Jakab), mely meghatározta a tábor rendeltetését, megtervezte felépítését. A tartós használatú üdülőház építését 1968 őszén kezdték meg, 1969-ben vették használatba. A Bacsák u. 5. sz. alatti háromszintes épületben 27 négyszemélyes szobát, szintenként szociális helyiséget (WC, zuhanyzó, kézmosó), továbbá külön épületben irodákat, társalgót, ebédlőt és konyhát alakítottak ki. 1978–79-ben emeletes ágyak beállításával növelték a férőhelyeket, így egy turnusban 140 fő üdültetését tették lehetővé. Rendelkezésre áll további 30 hely a betegek, nevelők, egészségügyi és technikai dolgozók részére. Az udvaron mintegy 60 személyes sátortábor felállítására nyílik lehetőség. A táborhelyet az évek során befüvesítették, fákat ültettek, sportpályát létesítettek, 1982-ben a telket bekerítették. A működési körülményekről főállású gondnok, a programról, a foglalkoztatásról leginkább a csoportokkal érkező táborvezető gondoskodik. Az üdülési szezon a nyári iskolaszünetet öleli fel. Az évi mintegy hét turnus beosztása kezdetben a járási tanács, 1979. jan. 1-jétől a városi tanács, valamint a bonyhádi úttörő elnökség, 1990-től Bonyhád Város Önkormányzatának rendelkezési körébe tartozott. A tábor elsősorban Bonyhád és a városkörnyéki községek iskolás gyermekeinek üdültetését szolgálja (a kapacitás mintegy 40%-a), de rendszeresen fogadnak távolabbi vidékekről (Eger, Budapest, Békéscsaba, Battonya stb.) érkező, továbbá lengyel és német tanulókat, helyet biztosítanak a bonyhádi testvérkapcsolatok vendégeinek is. Helyszíne különféle továbbképzéseknek, tanfolyamoknak, szak- és edzőtáboroknak. A tábort egyre inkább tematikus (sport, tánc, színjátszó) csoportok töltik fel. Neve 1990. dec. 1-jétől Bonyhád Ifjúsági Tábora Fonyód-Alsóbélatelep, ké-

sőbb Ifjúsági Tábor Fonyód-Alsóbélatelep, 2009-től Bonyhád Város Gyermek és Ifjúsági Tábora. A városi képviselő-testület a tábor 2009. ápr. 1-jétől történő bérbeadásáról döntött. A pályázatot Tóth Ádám zombai vállalkozó (Stagnum Kft.) nyerte el. (Steib György)

ifjúsági tábor Váralján: Bonyhád Város Önkormányzatának tulajdonában lévő üdülőpark. A Bonyhádi járás párt- és tanácsvezetőivel történt egyeztetést követően, Bonyhád Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága 1978. márc. 7-ei ülésén – miután az ENSZ 1979-et a gyermekek évének nyilvánította – felajánlotta egy 100 személyes Ifjúsági és Úttörő Tábor, valamint parkerdő létesítését Váralja külterületén. Céljaként a járás lakói számára kirándulóhely, úttörői, KISZ-fiataljai, valamint a szocialista brigádok fiataljai számára üdülőhely megteremtését jelölték meg. A létesítmények – költségvetési pénzösszegek híján – Bonyhád és környékének üzemei, szövetkezetei, intézményei és lakossága közreműködésével épültek. Első lépésként 1978-ban, a tervezett tábor közelében, a Váraljai-patakon épített hordalékfogó gátakkal három horgásztavat alakítottak ki. 1979-ben 12 cég (zománcgyár, cipőgyár, mezőgép vállalat, vasipari-, építőipari-, cipőipari-, ruházati-, ruhaipari- ill. nagymányoki ktsz, Pannónia-, ill. váraljai mgtsz, valamint a nagymányoki brikettgyár) egy-egy földszintes, egyenként 8 ágyas, alpesi tetős kőházat épített, és 1990-ig nagyobb felújításáról is gondoskodott. Építettek gondnoki és nevelői épületeket, melegítőkonyhát és vizesblokkot. Összesen 105 személy elhelyezésére nyílt lehetőség. A tábor mellett épített bitumenes sportpálya nagyobb sportrendezvények lebonyolítására is alkalmas. 1980-ban – vezetékes víz híján – kutat ástak, majd 1984-ben még egyet. 1983-ban – a Magyar Vöröskereszt Tolna Megyei Szervezetének egymillió forintos hozzájárulásával a mozgássérült gyermekek részére is használható akadálymentes – 12×3 méter felületű fürdőmedencét létesítettek. 2001-ben – elsősorban vízforgató berendezés hiánya miatt – használatát a Köjál letiltotta, azóta a medence használhatatlanná vált. Az 1980. máj. 31-én átadott táborban az idény máj. 1-jétől szept. 30-áig tart. Az első, 1980 júliusától augusztus végéig tartó szezonban napközis tanulókat, úttörőket, mozgássérülteket, középiskolás vöröskeresztes eket és egy budapesti tánccsoportot nyaraltattak, gitárképző és KISZ-továbbképző tanfolyamot szerveztek. A további években belföldi és külföldi csoportok egyaránt érkeztek. Itt rendezték meg 1986. júl. 4–5-én a Tájékozódási Futó Nyílt Junior Európa-bajnokságot, 1996-ban az első Szélrózsa Országos Evangélikus Ifjúsági Találkozót. Helyet biztosítottak vándortáborozóknak, kutyabarátoknak, felekezeti csoportoknak, népzenészeknek, lovasoknak. A táborban lehetőség nyílik sátorverésre is. A lakók étkeztetését a kezdeti években a nagymányoki diákotthonból, később magánvállalkozóktól biztosították. 1981-ben először, majd még hat alkalommal a Parkerdő volt a bonyhádi majális színhelye. A tábor felügyeletét kezdetben a városi tanács vb művelődési osztálya, majd más intézményeket követően 2014. jan. 1-jétől Bonyhád Város Önkormányzata látja el. Gondnokai: Siklósi Mihály (1979–82), Guzorán Gáspár (1982–84), Molnár Zoltán (1984–2002), Laufer István (2002–12), Zsók György (2012–). A tábor elnevezése 1990. dec. 1-jén Bonyhád Ifjúsági Tábora Váralja, később Ifjúsági Tábor Váralja névre változott. 2013-ban felújították, kedvező árakkal, jó kihasználtsággal működik. (Steib György)

Illyés (Illés) Gyula (*1902. nov. 2. Sárszentlőrinc-Felsőrácegrespuszta, †1983. ápr. 15. Budapest): költő, drámaíró, a magyar szellemi élet kimagasló alakja. Munkásságáért háromszor részesült Kossuth-díjban, levelező tagja volt a Magyar Tudományos Akadémiának. Ifjúkori eszmélésének fontos színtere volt a szabadszellemű, toleráns, soknemzetiségű és -felekezetű diákságot, nevelőtestületet magában foglaló bonyhádi főgimnázium, ahol 1914 őszétől két tanévet töltött, még Illés néven. Itt járta második és harmadik gimnáziumi osztályát. Első évben az internátus lakója volt, azután albér-

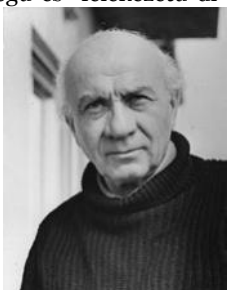

(Fotó: Vahl Ottó, 1972)

letben lakott a József utca 428. (ma József Attila u. 4.) sz. házban. (Az épületet 1997-től emléktábla jelöli.) A tanyasi elemi iskola *„pusztítóan rossz”* oktatásának hiányosságait nehezen tudta pótolni. Első bonyhádi tanévének év végi osztályzatai: 1 jeles, 4 jó, 5 elégséges volt, de a második tanév végére sokat javult: 3 jeles, 2 jó, 4 elégséges lett az eredmény. *„A gimnáziumban nem tudtam leírni a »gy« betűt, a »gy« helyett mindig »gj«-t írtam; a legegyszerűbb dolgokat sem tudtam”* – mondta el már felnőttként egy interjúban. Gyalog István igazgatóval – akinél jelest kapott történelemből – kölcsönös volt szimpátiájuk. Jó és jeles magyar nyelvből is. Tehetsége két irányból is bontakozott: rajzból és írásból. Versmondási hajlama már ekkor megmutatkozott, ebben legjobb volt osztálytársai között; tanárai vele olvastatták fel órán a verseket. Az internátus kemény fegyelme mellett is jól érezte magát a közösségben: *„Itt olyan jót mulatok lakótárs barátaimmal, hogy csak na!”* – írta haza szüleinek. Az albérletbe kerüléssel olyan lakótársai lettek, akik bevezették a művészetek világába. Itt tanította hegedülni havi 10 koronáért nyolcadikos diáktársa, itt kerültek először „kötetbe” – egy cérnával összefűzött, zsebben is hordható füzetbe – versei. Itt írta *A Lengyel*, az *1915. október 6-án* és a *Születésnapomra* című költeményeit. Családi ok – szülei különválása – késztette Bonyhád elhagyására. Legközelebb 1936-ban látogatott vissza a Bonyhádi Öregdiákok Szövetségének alakuló ülésére. Erre az alkalomra írta bonyhádi éveinek emléket állító *Egy régi városban – Búcsú* c. versét: *„(…) Itt kap az árva palástot, a kiskondás koronát és / kardot a nyurga diák, aki álmaiban hadak élén / küzd, míg népe szabad nem lesz, hős, mint a mesékben…”*. Illyés Gyula díszvendége volt az 1956. máj. 6-án létrehozásának 150. évfordulóját ünneplő gimnáziumnak, 80. születésnapja alkalmából pedig Bonyhád Város Tanácsa 1982-ben Bonyhád város díszpolgára címet adományozott részére. Bonyhádon 1988-ban utcát neveztek el a költőről, a gimnáziumban szobor és emléktábla hirdeti egykori jelenlétét. (Steib György)

iparitanuló-képzés: a képzést 1872-ig – felbomlásukig – az iparos céhek végezték. Az iparostanoncok szervezett keretek közötti oktatását az 1872. évi VIII. törvénycikk – az első ipartörvény – szabályozta, de nem foglalkozott az iskolarendszer kiépítésével. Az intézményes szakoktatás megteremtése a fejlett országokkal versenyképes honi ipar megalapozásának feltétele volt. Ezt célozta a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1883. aug. 3-án kiadott rendelete, mely azokat a községeket, melyekben az iparostanulók száma meghaladja a harmincat, ipari iskola létesítésére kötelezte. Az 1884. évi XVII. törvénycikk – a második ipartörvény – szerint ötven tanonc megléte esetén *„köteles a község a tanonczok tanításáról külön tanfolyam berendezése által gondoskodni.”* Előírta, hogy *„A tanoncz mindaddig, míg tanideje az iparosnál tart, köteles íly iskolába járni.”* Bonyhádon az iparos- és a kereskedőréteg meghatározó erejű volt, ezért a község iskolaszéke már 1877-ben megvizsgálta egy ipari és kereskedelmi iskola felállításának lehetőségét. A döntés az 1883. jan. 2-ai képviselő-testületi ülésen született meg. Az iskola megalapításának előkészületeire bizottságot állítottak fel, mely *A bonyhádi ipariskola szervezete* című előterjesztésében megalkotta a létrehozandó intézmény struktúráját. Megfogalmazásuk szerint *„a bonyhádi ipariskola czélja: az iparos és kereskedelmi tanulóknak (inasoknak) megadni azt az értelmi és szellemi képzést, a melyre nekik részint, mint önálló iparosoknak és kereskedőknek, részint, mint a haza leendő polgárainak saját és a haza érdekében elkerülhetetlenül szükségük van.”* A községi elöljáróság az iskola működtetésére ipariskolai bizottságot hozott létre, mely 1884. nov. 5-én tartotta alakuló ülését. Elnökéül Moldoványi István ügyvédet, jegyzőjéül Arndt Jánost választották meg. A tanítás kezdő időpontjaként Tolna vármegye királyi tanfelügyelője 1884. dec. 1-jét jelölte meg, de a problémák sokasága miatt a beíratásokra csak 1885. jan. 6-án és 11-én kerülhetett sor, az ünnepélyes megnyitót pedig 15-én tartották a római katolikus elemi iskolában. A község által fenntartott Alsófokú Ipar- és Kereskedelmi Iskolának nem volt sem főhivatású tanítói kara, sem önálló épülete. Mellékállásos munkaviszonyban Arndt János, a gimnázium, Schneider (későbbi nevén Somogyi) János, a katolikus elemi iskola és Blumenstock Jakab, az izraelita elemi is-

kola, majd 1885 szeptemberétől Gyalog István, a gimnázium tanára alkották az első tantestületet. Az igazgatói feladatokat Arndt János évi 50 forint különdíjazásért végezte. A tanításhoz a katolikus elemi iskola három tantermét bérelte a község. Február 13-áig 133 tanuló iratkozott be. A tanulók felkészületlensége oly nagy fokú volt (sokan írni, olvasni sem tudtak), hogy csak egy előkészítő és két párhuzamos első osztályt indítottak. A tanítás kedden, csütörtökön és vasárnap délután folyt. A beíratási díj egy forint, a tandíj havonként húsz krajcár volt, mely kötelezettségek alól a szegény tanulóknak a községi képviselő-testület felmentést adhatott. A bizonyítványért négy forintot kellett fizetni. A költségekhez évente a község 300 forintot biztosított, a helyi takarékpénztár 100 forinttal támogatta az iskolát, az államsegély 200-250 forintot tett ki. A felszerelések beszerzésére a befolyt ipardíjakból kezdéskor 1103 forintot utaltak át. Egy-egy tanár fizetését a képviselő-testület évi 200 Ftban határozta meg. A tanulók nagy része csak németül tudott, ezért a tanítás két nyelven folyt. A döntő hangsúly a rajz és a mértani rajz oktatásán volt, továbbá általános ismereteket (magyar nyelv, számtan, mértan, természettan, történelmi és földrajzi ismeretek) tanítottak, osztályonként kezdetben heti hat, majd fokozatosan emelve kilenc órában. A kereskedelmi tanulóknak rajz helyett könyvvitel- és levelezésórát tartottak. Vallástanból a katolikusokat Somogyi, a protestánsokat Arndt, a Mózes-vallásúakat Blumenstock foglalkoztatta, később e feladatot lelkészek vették át. Az iskola nevelési célja a jó iparos tulajdonságok – munkaszeretet, pontosság, becsületesség, mértékletesség, takarékosság, erkölcsösség és hazaszeretet – elmélyítése volt. Az 1886–87-es tanévvel vált teljessé a három évfolyamos iskola, évfolyamonként egy osztállyal. A tanulólétszám meghaladta a százötvenet. Ezen iskolai év végén tartottak először kiállítást a tanoncok szakkészítményeiből. A képzés zárásakor segédvizsgát tettek, segédlevelet kaptak (szabadultak). A tanítás körülményei rendkívül rosszak voltak. A kamaszodó fiúk alig fértek el a padokban, a petróleumlámpák gyéren világítottak, a speciálisan kialakított rajzasztalok elhelyezéséhez ki kellett rámolni az iskolai padokat. A mesterek, ha sok munkájuk volt, nem engedték iskolába tanoncaikat, sokan közülük az első két tanévben leginkább házicselédként foglalkoztatták őket. A hiányzásokat pénzbüntetéssel próbálták csökkenteni. A tanulók oly rosszak voltak – megrongálták a bútorokat és az épületet, verekedtek, éktelen lármát csaptak –, hogy négy évig rendszeres rendőri felügyeletet kértek a megfékezésükhöz. Mintegy öt év telt el, míg az iskola elismerést szerzett. A fenntartásához szükséges pénzt azonban nem tudták folyamatosan előteremteni. Az 1887–88-as tanévben a tanítók bérét már nem tudták időben kifizetni. Elmaradt az államsegély: a tanfelügyelőség sokallta a tanítók fizetését, 150 forintra történő leszállításában szabták meg az államsegély fizetésének feltételét. A község először nem engedett, majd – 1890 szeptemberétől – 180 forintra leszállították a fizetést. A tanítók személye gyakran változott, számuk időnként háromra fogyott, akkor összevontak osztályokat. 1889 júliusában Arndt János és Gyalog István távozott, Somogyi Jánost választották igazgatónak. Az iskola tanítói közé tartozott – többek között – Marhauser Imre, Sikó Ernő, Hoffer István, Philipp József, Prager Izidor, Lovik Kálmán, März Konrád, Dlusztus Imre, Erményi Imre, Schranz Ottó, Molnár Lajos, Schlenker Mihály. Utóbbi volt az iskola első iparrajzszakképzettséggel rendelkező tanítója. A tanulók száma 1889-ben már 165, 1912-ben 185, de átlagosan 150 körül mozgott, és nagy volt a lemorzsolódás. Az 1890. évi tanévkezdéstől visszaállították az előkészítő osztályt. Az iskolába járási fegyelem javult, a tartalmi munka egyre eredményesebb lett: *„Ipariskolánk teljesen bevált, magasztos céljainak minden tekintetben megfelel”* – értékelt az iskolai bizottság 1900-ban. Az anyagi gondok azonban tartósak maradtak. Mestere volt köteles ellátni tanszerekkel a tanoncot, ezt egyre kevesebben tudták megtenni. Évekig elmaradt a takarékpénztári segély. A tandíjak nagyon gyéren folytak be. 1903-ban Blumenstock Jakabot választották igazgatónak, őt Schlenker Mihály, majd Schranz Ottó követte. A kerületi ipariskolai szakfelügyelő 1907-ben tett látogatását követően teljes megelégedését fejezte ki. A helyi ipartestület, mely erkölcsi és anyagi támogatásban részesítette az iskolát és a jó tanulókat,

1924-ben a községtől átvette volna az ipariskola fenntartását, erre azonban nem kapott engedélyt. A tanoncok száma ez évben 203. Az ipartestület kötötte meg a tanoncszerződést az iparosmester és a tanonc szülője vagy gyámja között. 1925-ben szervezték meg az első női iparostanonc-osztályt Fischer Szerén tanítónővel. 1934-ben az Arany Oroszlán Szállodában tartott ünnepségen emlékeztek meg az intézmény fennállásának 50. évfordulójáról. Az elméleti oktatás 1947-től a Kereskedelmi Középiskolában (Bajcsy-Zs. u. 38.) folyt. Az ipariskolát 1948-ban államosították, neve Magyar Állami Iparostanonciskola Bonyhád lett. Igazgatójának Pető Edét nevezték ki, a tanítói testület – többek között: Pető Ede, Békés Ferenc, Gyalog Béla, Palkó József, Erményi Imre – az általános iskola és a gimnázium nevelőiből verbuválódott. A tanulók gyakorlati oktatása államosított üzemekben, kisipari termelőszövetkezetekben és kisiparosoknál történt. A magyarországi szakmunkásképzés új rendszere a Munkaerő-tartalékok Hivatalának 1950. jan. 1-jei felállításával kelt életre. Az iskola neve Munkaerő-tartalékok Hivatala 75. Számú Iparostanulóiskola Bonyhád-ra – 1952-ben a sorszáma 273-ra – változott. Iparostanulók mellett kereskedőtanulókat is képeztek. Az oktatás – az 1957–58-as tanévtől – a szekszárdi 505. Számú Szakmunkásképző Intézet Bonyhádra kihelyezett tagozatában (a Gálos Endre igazgatása alatti iskola neve: 531. – később 505. – Számú Helyiipari Iskola), a Vörösmarty M. Általános Iskola tantermeiben, 1966-tól a nagymányoki 504. Számú Iparitanuló Intézetben folytatódott, ahol a megszüntetett vájártanuló-képzés helyét foglalta el. Neve 1969-ben 504. Számú Ipari Szakmunkásképző Intézetre változott. Az 1960-as évektől kezdődően iparvállalatoknál és termelőszövetkezeteknél a csoportos gyakorlati oktatás részére 11 tanműhelyt hoztak létre. Bonyhádon önálló épületben, főállású tanári karral a szakmunkásképzés 1970 januárjában kezdődött a Perczel M. u. 51. sz. alatti, újonnan épült hat tantermes épületben, ahova a nagymányoki iskolát – Munkaügyi Minisztérium 504. Számú Ipari Szakmunkásképző Intézete Bonyhád névvel – átköltöztették. Az intézet igazgatói ettől kezdve: Pinezits Imre (1976-ig), Magyar Péter

A Perczel Mór utcai iskolaépület az 1970-es évek elején

(1976–89), Fetzer Márton (1989–99), Geresdi Sándor (1999–2009), Nagy Brigitta (2009–13), Ziegler Teréz (2013–). Az 1972–73-as tanévben az iskola átvette a cipőipari szakképzést (Cipőipari Szakmunkásképző Iskola), mely 1958-tól a Vörösmarty M. Általános Iskolában, majd a szekszárdi 505. Sz. Ipari Szakmunkásképző Intézetben folyt. Az intézetben folyó képzés szerkezete kezdetben: három nap elméleti oktatás, három nap gyakorlati foglalkozás volt, melyet 1982 januárjában heti váltásra cseréltek fel. Az 1973–74-es tanévtől felnőtt szakmunkásképző tanfolyamokat indítottak. Tornaterem híján a testnevelésórákat jó időben az udvaron (a jobbára maguk által létesített sportpályán), rossz időben és télen az iskola zsibongójában, 1978-tól 2014-ig – nov. 1. és ápr. 15. között – a Városi Sportcsarnokban tartották. Diáksportkört (az iskola tanulója volt Balog Gyula felnőtt magyar bajnok, többszörös válogatott atléta), lövészklubot, fotó, irodalmi, vöröskereszt, motorbarát és túrázó szakkört működtettek. 1975-től évente pályaválasztási kiállítást, tanácsadást rendeznek. 1976-tól – megszakítással – 2002-ig működött az intézetben az esti tagozatos, két évfolyamos Szakmunkások Szakközépiskolája, melyben a tanulók szakmunkás-bizonyítványuk mellé érettségi bizonyítványt szereztek. A nappali tagozatos képzés profilja három területre koncentrálódott: építőipari, könnyűipari, vas- és fémipari szakmák oktatására 9-13 alapszakmában. Az 1977–78-as tanévben a három évfolyam 3-3 osztályának 238 tanulójával 11 tanár, 12 intézményi-, továbbá 11 vállalati állományú szakoktató foglalkozott. A tanulólétszám fokozatosan emelkedett, majd megugrott. A beiratkozott tanulók száma

így alakult: 1978: 228, 1980: 291, 1982: 408, 1985: 468, 1994: 667, 1997: 618. A tanulók előképzettsége rendkívül alacsony volt, s ez többletterhet rótt az oktatókra. Kialakult egy tanítói, szakoktatói törzsgárda, többek között: Varga Jenő, Heisler András, Balaskó János, Kiss László, Szabó József, Kiesz Jánosné, Lencz János, Studer Ferencné, Matusek József. Videcz Ferenc írói munkásságával, Szemcsuk István fafaragásaival szerzett hírnevet az iskolának. Az 1980-as évek közepére az iskola épülete szűknek bizonyult. Egyre több csoport kétműszakos oktatására kényszerültek, szükségtermeket vettek igénybe, bevezették a „nulladik" órát. 1988. szept. 1-jétől részben, 1990 tanévkezdésre pedig már egészében használatba vették a volt járásbíróság épületét (Perczel M. u. 48.), ez lett a „B" épület, ahol tíz tantermet alakítottak ki. Az 1991–92-es tanévben – a hároméves szakmunkásképzéssel párhuzamosan – négyéves szakközépiskolai tagozatot indítottak cipőkészítő, ill. női ruha-készítő szakmákban, melynek keretében lehetőség nyílt a szakmunkás-bizonyítvány mellett szakközépiskolai érettségi bizonyítvány megszerzésére. Az iskola neve 504. Számú Ipari Szakmunkásképző és Szakközépiskola, 1998-ban 504. Számú Szakképző Iskola, 2000-ben Jókai Mór Szakképző Iskola lett. A névfelvétel alkalmából 2001-ben emléktáblát helyeztek el az iskola két épületén. 1996-ban szakmunkások kétéves nappali tagozatos szakközépiskolai oktatása kezdődött. A korábban kizárólag szakmunkásképzéssel foglalkozó intézményben az 1990-es évek végére rendkívül heterogén oktatási struktúra alakult ki. Az 1998–99-es tanévben megkezdődött a hároméves képzési idő és az 50-50%-os elmélet-gyakorlat arány kifuttatása, melyek két évre, ill. 40–60%-ra változtak. A szakképzést megelőzően, az általános iskolát végzettek részére 9. és 10. évfolyammal szakmai előkészítő oktatás folyt, középiskolai érettségivel rendelkezőkből két évfolyamon technikusokat képeztek. Az 1990-es évek elejétől a privatizált vállalatok a gyakorlati képzéssel egyre inkább felhagytak. A tanműhelyek döntő többsége az önkormányzat tulajdonába került, működtetésüket az iskola vette át. A néhány év alatt kialakult iskolai tanműhely-hálózat 300-320 tanuló számára biztosította a gyakorlati oktatás hátterét. 1992-től az építőipari tanulók gyakorlati képzése a Mester Szakképzési, Átképzési és Szolgáltató Kft.-ben folyt. Alapításakor a társaságban az iskola 70,5%-os tulajdoni hányaddal rendelkezett. A bonyhádi ipari termelőüzemek gyártásának beszűkülésével, egyesek csődbe jutásával és bezárásával az iparitanuló-képzés iránti igény egyre kisebb lett. Az önkormányzat a tanulóképzés gyakorlati bázisául szolgáló tanműhelyeket bérbe adta vállalkozóknak. 2000-ben szakmunkásképző gazdasági társaságok (UNI-BOY Kft., Völgység Szakmunkásképző Kft.) jöttek létre. Az iskola tanulólétszáma drasztikusan csökkent, az 1999–2000-es tanévre 494 tanuló iratkozott be. 2000-től négy számítógépes termet alakítottak ki. A 2008–09-es tanévtől az ún. moduláris rendszerrel a képzés tovább változott. 2008. júl. 1-jével az iskola a Térségi Integrált Szakképző Központ (TISZK) tagja lett, mellyel önállósága nagyrészt megszűnt. Fenntartója ekkortól – Bonyhád Város Önkormányzata helyett – Tolna Megye Önkormányzata, 2013. márc. 1-jétől 2015. jún. 30-áig a Klebelsberg Intézményfenntartó Központ Szekszárdi Tankerülete. Az iskola neve 2012-től: Tolna Megyei Szent László Szakképző Iskola és Kollégium Jókai Mór Szakképző Iskolai Tagintézménye. 2014-ben az iskola irodáit, néhány tantermét és gyakorlótermét a volt Arany János Általános Iskola (Jókai u. 3.) épületébe költöztették, majd a széttagolt helyszíneken folyó oktatás fokozatosan ide települt egy helyre. 2015. júl. 1-jével az intézmény közös igazgatás alatt és közös névvel összeolvadt a Perczel Mór Közgazdasági Szakközépiskolával és – a TISZK megszűnésével, új integráció létrehozásával – a Szekszárdi Szakképzési Centrum tagiskolájává vált. Neve: Perczel Mór Szakképző Iskola és Kollégium, fenntartója pedig a Nemzetgazdasági Minisztérium.

(Steib György)

ipartestület: az 1884. évi XVII. tc. – az ipartörvény – előírása alapján olyan községekben, amelyekben 100-nál több a képesítéshez kötött mesterséggel foglalkozó iparosok száma, „*ipartestületek alakítandók*". Az ipartestület feladatává vált: a rend és egyetértés fenntartása az iparosok közt, az iparhatóság működésének segítése, az iparosok

érdekeinek előmozdítása, részükre új termelési és munkaalkalmak felkutatása. A Bonyhádi Általános Ipartestület az 1904. márc. 13-ai alakuló közgyűléssel jött létre, mely elnöknek Lützenburger Józsefet választotta, akit később Reitberger István követett. Bonyhádon ez időben – a társadalom alappillérét képező, fejlődésének sarkkövét jelentő – 234, engedéllyel rendelkező iparos dolgozott: 32 szabó, 41 cipész, 10 kovács, 9 lakatos, 17 asztalos, 7 borbély, 5 bognár, 25 kőműves, 7 ács, 2 esztergályos, 5 bádogos, 3 rézműves, 6 sütő (pék), 2 szappanos, 3 kalapos, 1 szűcs, 2 kárpitos, 2 nyomdász, 2 reszelővágó, 6 mészáros, 2 szúró iparos (böllér), 5 órás, 4 kádár, 5 kályhás, 5 nyerges és szíjgyártó, 6 kapcakötő/kötőszövő, 2 takács, 4 köteles, 1 tarisznyás, 3 szobafestő és mázoló, 3 kékfestő, 1 fésűs, 1 késes, 3 kőfaragó, 1 cukrász, 1 bábos (mézeskalácsos). Közülük 153-an jelezték belépési szándékukat az ipartestületbe. 1906-ra a taglétszám 240-re nőtt. A testület elnöke ekkor már Herger Nándor kalaposmester, akit Eiler Jakab, 1923-ban Handl (későbbi nevén Hetényi) János szobafestő és mázolómester, majd 1941-ben Schultheisz Konrád cipészmester követett. Az elnök munkáját a választmány segítette, melynek határozatait a jegyző vagy a titkár (az 1920-as évektől Molnár Lajos, majd Ruppert Jakab, Hetényi Jenő) hajtotta végre. 1911-ben a Bonyhádi Polgári Olvasó és Társaskör az ipartestülettel közösen létrehozta a Bonyhádi Iparos- és Társaskör Egyesületet, mely az ipartestület kulturális céljait, a művelődést és a szellemi haladást kívánta szolgálni. 1914-ben bonyhádi osztályává váltak az az évben alakult Magyar Iparosok Országos Szervezetének, melynek egyik alelnökévé Herger Nándort választották. 1924-ben járási hatókörű szervezetté alakultak (Völgységi Járási Általános Ipartestület, 1937-től Bonyhád és Vidéke Ipartestület), működési területük Bonyhádon kívül változóan 22-23 községre terjedt ki, taglétszámuk 800 körülire gyarapodott. Székhelyük Schlichtherle Károlyné vendéglőjében volt, mígnem 1925-ben saját székházat vásároltak, a Perczel M. utca 3. sz. alatti épületet, mely Iparosház néven vált ismertté. A testület felkarolta és szolgálta az iparostársadalom gazdasági, művelődési és emberbaráti érdekeit, segítséget nyújtott a kontárok elleni küzdelemhez. Kikérték a testület véleményét új iparigazolvány kiadásánál. 1925-ben engedélyt kértek mozi üzemeltetésére, de kérésüket elutasították. 1935-ben aggiparos-otthont létesítettek, ahol a magukat ellátni már képtelen iparosoknak biztosítottak szállást és teljes ellátást. Kétágyas vendégszobát alakítottak ki. Támogatták az önálló iparosok kötelező nyugdíjbiztosításának bevezetését. 1937-ben a testület, valamint jegyzője, Gasztonyi József rendezte meg a Pécsi Dalárda bonyhádi vendéglátását, hangversenyét, Hoffer Károly bonyhádi emléktáblájának leleplezését. Tagjaik részére szakmai tanfolyamokat, ismeretterjesztő előadásokat, társas összejöveteleket szerveztek. A rászorulókat pénzbeli segélyben, jogsegélyben, adótanácsadásban részesítették. A testület által létrehozott Iparosok Asztaltársasága karitatív tevékenységet végzett. Díszvacsorával egybekötve, ünnepi beszéddel rendszeresen megemlékeztek március 15-éről, koszorúztak a hősök napján. Évente közgyűlésen tekintették át elmúlt évi munkásságukat. Utolsó közgyűlésüket 1949. máj. 29-én tartották, mely már az egyesületek felülvizsgálata jegyében telt. Az ott megjelent belügyminiszteri megbízott

indítványára feloszlatásukat kezdeményezték, mely az 1949. okt. 27-én kelt belügyminiszteri leirattal vált valósággá. A Bonyhád és Vidéke Ipartestület felszámolására bizottság alakult. Az alkalmazottaknak felmondtak, a vagyontárgyakat átadták az ipartestület feladatát és hatáskörét átvevő KIOSZ (Kisiparosok Országos Szabadszervezete) – valószínűleg 1949-ben alakult – Bonyhád és Vidéke Csoportjának. Kezdetben az ipartestület ingatlanát használták, majd egy 20 m² nagyságú irodát béreltek a Bajcsy-Zsilinszky utca 2. sz. házban. A községi tulajdonba került, 10 helyiségből álló ipartestületi épületingatlan (Perczel M. u. 3.) utcafronti helyiségeit üzleti célra hasznosították, udvari helyiségeit pedig 1950-ben a zománcgyár kapta meg kultúrotthon és óvoda működtetésére. 1958-ban az épület a KIOSZ országos központja tulajdonába került, a bonyhádi csoport egy irodába beköltözhetett, az épület használóival – zománcgyár, földművesszövetkezet, temetkezési vállalat, népbolt – bérleti jogviszonyt kötöttek. A 23 község kisiparosait összefogó bonyhádi KIOSZ csoport első elnöke Schultheisz Konrád lett, kit 1950-től Pfeifer János, majd – többek között – Agócs József, Antlfinger István, Horváth István, Somogyvári Imre, Kákonyi István követett. Ez időben a titkári feladatkört Lőbl András, Potyondi Sándor, Bouquet Kálmán, az 1980-as években Teleky Viktor, Kovács János töltötte be. A KIOSZ – mint a kisárutermelő és szolgáltató iparosok politikai és érdekvédelmi tömegszervezete – célja a szervezetükhöz tartozó magánkisiparosok nevelése és irányítása volt. Szervezeti életének kezdeti időszakát átszőtte a politikai agitáció. 1950. jún. 30-án indították el a Rákosi-per Olvasókört. 1951-ben 10 kisiparos népnevelőt jelöltek ki, akik házról házra járva agitáltak békekölcsönjegyzés mellett. Vitakör alakult, melynek egyik foglalkozásán *„Szita kartárs nevelésügyi felelős Lenin elvtárs életét és munkásságát ismertette."* Az iparosok szakmai munkáját leginkább az anyag- és áruutalványozási rendszer bevezetése, a krónikus anyaghiány nehezítette. 1950 szeptemberében Békássy Ferencné, a Központi Szálló bérlője 150 liter bort mérhetett ki, Becker Ádám kőműves 50 kg cementet vásárolhatott. 1951-től sorra alakultak a kisipari termelőszövetkezetek, s a KIOSZ vezetésének az volt a feladata, hogy tagjait a szövetkezetekbe irányítsa. A kisiparosok számának csökkenését eredményezte a drasztikusan növekvő adóteher is. Egyesek illegálisan, „feketén" folytatták munkájukat, ezért a „kontárok" elleni fellépés a szervezet vezetésének egyik fő feladatává vált. Szakmai továbbképző, közgazdasági, adóügyi, munkavédelmi ismereteket nyújtó tanfolyamokat szerveztek, a kezdőket felkészítették az ipargyakorlásra, segítették tagjaikat a mestervizsga megszerzésében. A bonyhádi csoport 1955-ben 228 tagot számlált, 1959. jan. 1-jén pedig mindössze 108-at. Az 1956-os forradalmat követően a kisiparosok több támogatást kaptak: műhelynyitáshoz kölcsönt, az adózás mértékének felülvizsgálatához jogi segítséget, jutalmazást, kitüntetést. Egy 1966-ban készült felmérés megállapította, hogy Tolna megyében *„az ipar gyakorlásából eredő jövedelem nem biztosította a kisiparos és családja jövedelmét"*, ezért sokan leadták iparengedélyüket. Különösen vidéken jelentkezett krónikus szakember-ellátatlanság. A bonyhádi járás nyolc községében nem volt lakatos, hétben férfiszabó ill. cipész, ötben pedig asztalos, női szabó és fodrász. Az iparosok létszámának csökkenése együtt járt a szakmunkástanuló-képzés leépülésével, a szervezet sorvadásával. Az 1980-as években hozott kedvező rendelkezések, az 1982. évi ipartörvény a kisiparosok számának növekedését eredményezte. A bonyhádi csoport taglétszáma 1980 végére 299 főre, 1987 végéig 370-re nőtt. Bonyhádon a kisiparosok száma ekkor 150-200 körül mozgott. A bonyhádi testület jubileumi ezüstgyűrű (később aranygyűrű) jutalmat adott 25 éves tagsággal rendelkező tagjainak, a rászorulókat segélyben részesítették. Adóbevalláskor fogadónapokat szerveztek, megrendelések közvetítésével segítették tagjaik munkához jutását. Herner Ádám és Somogyvári Imre tagja volt a megyei szervezet vezetőségének. Antlfinger Istvánnak és Stekly Zsuzsannának az „Ipar kiváló mestere" oklevelet adományozott a Tolna Megyei Tanács. Radványi Mihály terméke, a viharkapocs a Kiváló Áruk Fóruma védjegyet viselhette. 1985-ben a Zománcgyári Kultúrotthon, 1990-ben az óvoda is befejezte működését. Az 1980-as évek végén jelentkező gazdasági válság hatására egyre többen ad-

ták vissza iparengedélyüket. 1990-ben megszűnt a kötelező tagság, a KIOSZ feloszlatta önmagát. A bonyhádi alapszervezet jogutódjaként 1990. szept. 4-én 339 fővel megalakult a Völgységi Ipartestület. Elnökének Miklós Zoltánt választották, őt Herner Ádám, majd Antal Márton követte. Tagjává váltak az Ipartestületek Országos Szövetségének (IPOSZ). A kezdeti időszakban legfőbb feladatuk az 1991-ben ajándékozás jogcímen tulajdonukba került, nagyon rossz állagú, egyes részeiben életveszélyessé vált épület teljes felújítása, új üzletek kialakítása, a helyiségek bérbeadása volt. Bevételeik fő forrását a bérlemények képezték. 1992-ben a kölcsönös segítségnyújtás reményében felvették a kapcsolatot a helyi polgármesterrel, ill. a környező községek vezetőivel. A tagok száma – nagy részben a kötelező kézműves kamarai tagság miatt – drasztikusan lecsökkent, tíz év elmúltával 65 fő körül mozgott. 1998-ban a testület jelölteket állított a helyi önkormányzati választáson, melynek eredményeként Bányai Béla tagja lett Bonyhád város önkormányzati képviselő-testületének. Az ipartestület épületének kapubejárója elé reklám-hirdetőoszlopot állítottak iparosaik szolgáltatásainak felsorolásával. Tagjaiknak térítésmentesen biztosították a *Kisiparos Újság*ot. 2004. máj. 21–22-én nagyszabású ünnepséget rendeztek az ipartestület megalakításának 100. évfordulójára emlékezve. (Steib György)

ismétlőiskola: az 1868. évi népoktatási törvény (XXXVIII. tc.) előírásai szerint szervezett intézmény. Azzal a céllal hozták létre, hogy az elemi iskolát végzett, de tovább nem tanuló, továbbá az iskolából lemorzsolódott tanulókat – 15 éves korukig, három tanévben – a legszükségesebb elemi ismeretekben részesítse. A Bonyhádi Községi Ismétlőiskola létrehozásáról 1871. dec. 23-ai ülésén döntött a község képviselő-testülete. A tanítók fizetésére évi 500, könyvtár alapítására 80 forintot szavaztak meg. A Moldoványi József vezetésével megalakult iskolaszék már a határozatot megelőzően megkezdte az iskola szervezését: felvettek közel 120 tanulót, akik közül a dec. 3-ai tanévnyitón 80-an jelentek meg. Az intézmény a katolikus iskola épületében telepedett meg: a foglalkozásokat vasárnap délelőtt és délután, szerdán pedig délután tartották nemenkénti elkülönítésben. (Az iskolát vasárnapi vagy továbbképző iskolának is nevezték.) Első tanár igazgatója Hoffer István lett, tanítói pedig mellékállásban: Blumenstock Jakab és Schneider János. 1880-tól – valószínűleg az évtized végéig – az iskola működtetését a felekezetek végezték. Tanítói között megtaláljuk – többek mellett – Prager Izidort, Spitz Cecíliát, Müller Józsefet, a későbbiekben Erményi Imrét, Dlusztus Imrét, Berkényi Ádámot, Schranz Ottót, Knábel Vilmost, igazgatóként pedig Bajor Jánost. 1920-ban – tekintettel, hogy zömében parasztszülők gyermekei látogatták – profilját gazdasági iskolává szervezték át, ahol a közismereti tárgyakon kívül a lányoknak kézimunkát, háztartási ismereteket, a fiúknak mezőgazdasági alapismereteket (gyümölcstermesztés, méhészet, famunkák stb.) tanítottak. A gyermekek részére faiskolát tartottak fenn. 1931-ben 59 fiú és 57 leány, 1936-ban 132 fiú, ill. 128 leány látogatta az iskolát. 1931-ben 1 hold 400 négyszögölnyi, 1936-ban 2000 négyszögölnyi gyakorló terület állt rendelkezésükre. Az iskola az 1940-es évek elején szűnt meg. (Steib György)

Istvánmajori Földművesszövetkezet: az Istvánmajorban – Weber Kálmán külföldre távozott földbirtokos államosított birtokán – létrehozott gazdálkodó szervezet. 1946. júl. 26-án alakult meg Somogyi József, a földosztó bizottság elnökének kezdeményezésére, aki a szövetkezet elnöke lett. Az ügyvezetői teendők ellátásával szeptemberben Faragó Józsefet bízták meg. Működésüket azzal kezdték, hogy a községi bérlakások lakóitól a község nevében beszedték a lakbért, majd nekiálltak a szövetkezet részére juttatott faiskola kitermelésének, valamint a szeszgyár beindításának, ahol napi 5 hektoliter szeszt pároltak. Midőn előtérbe került a tartalékföldek megművelése, továbbá rendelet született a parlagföldek felhasználásáról, a szövetkezet hozzáfogott juttatott földjének, valamint a tagok által bérbe adott földeknek a megműveléséhez, így 482 hold földön gazdálkodó, földbérlő szövetkezet alakult ki. Felújították a 17 holdas kertészetet, melynek 4 holdnyi területén dán exportra virágmagvakat termeltek. A majorban lévő istállóban feles tartásra átadott

tehenekből tehenészetet alakítottak ki, végül bekapcsolódtak a terményfelvásárlásba is. A magtár padlásán selyemhernyókkal foglalkoztak. Az induló 32 fős taglétszám 1948-ra 113-ra emelkedett, mintegy 70 napszámost is foglalkoztattak. Jó termelési eredményeikkel hírnevet szereztek, elnyerték az 1948-as országos szövetkezeti verseny 2. díját. A működésében sajátos szerkezetet, a gazdálkodásában egyéni érdekeltséget kialakító szövetkezetet az országban példaképpen emlegették, mint az átalakulás egyik megvalósítható formáját. Később politikai támadások érték: *„a szövetkezet kimondottan kapitalista bérgazdálkodást folytatott”*, elnöke *„kulák, 6 tehene van, 4 alkalmazottat foglalkoztat kertészetében”*, az ügyvezető *„nem viselkedett kommunistához méltóan”*, *„vétett az osztályéberség ellen, amikor beleegyezett abba, hogy a szövetkezet Koppány Antal jobboldali B listást alkalmazza tisztviselő gyanánt”*. A belkereskedelmi miniszter 1949. júl. 29-én kelt átiratával elrendelte a szövetkezet felszámolását. A 360.000 Ft-ra értékelt vagyon az országos földalap tulajdonába került, használója pedig a Dózsa Népe Mezőgazdasági Termelőszövetkezet lett. (Steib György)

Iván falu és bencés apátsága: az Óhegy (Leseberg, Bonyhádi-hegy) és a Völgységi-patak környezetében állt az Iván (egyes forrásokban Szent-Iván) nevű település. A Boldogságos Szűz tiszteletére szentelt apátság alapítása valószínűleg az Árpád-kor idejére tehető. Írásban először 1326-ban találkozunk említésével. A faluban plébániatemplom is állt, amelyet a pápai tizedjegyzékek először 1333-ban említenek. Egy 1453-as oklevél az iváni plébánost alespresként nevezi meg. Az apátság és a plébániatemplom mellett egy kápolna is létezett. Apátjai részt vettek az 1366-os, 1449-es és 1515-ös rendi káptalanokon. 1528-ban Bonyhád (Bonyha) kegyurai, a Morgaiak mutatták be apátjelöltjüket, Pécsváradi István szerzetest a pécsi püspöknek. Török uralom alá valószínűleg Pécs 1543-as elfoglalása után került. A török – nem mohamedánokra kivetett – fejadó összeírások szerint Iván falunak 1554-ben három magyar adózója volt: Tód Balázs, Szajkó Ambrus és Tód János. Az egy családfőre eső adó összege 1546-ban 179, 1552-ben 241 akcse volt, ezzel Iván a kisebb jövedelműek közé tartozott a környékbeli települések között. A falu az apátsággal a törökdúlás áldozatává vált, 1570-ben már pusztaként írták össze. Helye – az előkerült középkori habarcsos törmelékek, téglatöredékek és embercsontok alapján – az Óhegy alatti legelőtől északkeleti irányban, a dombvonulat felé haladva, a Völgységi-patak keleti partján, annak síksága fölött mintegy 30 méter magasságban húzódó platón, a későbbi faiskola tájékára tehető. Falmaradványait építkezésekhez hordták szét. A területen működő régészeti feltárást a második világháború előtt Knábel Vilmos, helyszínelést 2007-ben K. Németh András és Ódor János végzett. (Steib György)

ivóvízellátás: emberi fogyasztásra alkalmas, előírásoknak megfelelő víz kitermelése és fogyasztóhoz juttatása. A bonyhádi községi képviselő-testület 1934-ben történt megállapítása szerint a lakosság nagyrészt olyan ivóvizet használ, *„amely víz még mosásra és főzésre is alkalmatlan”*. 1937-ben 500 kutat tartottak nyilván a községben. Többségük kólibacilussal volt fertőzött, vizük emberi fogyasztásra csak forralás után volt használható. Száraz évben a talajvízből táplálkozó kutak kiszáradtak. A helyzet javítására 1913-ban a főtéren artézi kutat adtak át, mely a lakossági vízfogyasztást szolgálta. 1918-ban a vármegyei alispán felszólította a képviselő-testületet, hogy *„a község közegészségügyének javítása érdekében fontos vízvezeték- és csatornaépítést előkészítő műszaki munkálatok már most készíttessenek el, hogy azok a háború befejeztével teljesíthetők legyenek.”* Erre azonban csak 1957-ben került sor. Kutatófúrások nyomán ekkor találtak olyan vízlelő helyet, melyre egy községi vízvezeték-hálózat kiépítését alapozni lehetett. A községi tanács 1957. júl. 23-ai ülése foglalkozott Bonyhád vízellátásának helyzetével, ekkor döntöttek törpe vízmű létesítéséről. Az indoklás szerint Bonyhád vízben igen szegény, a község nyugati, magasan fekvő részében egész nyáron gond az ivóvízellátás. 1957-ben két mély furatú (artézi) kút létrehozásának munkálatait kezdték meg a Rákóczi u. 136. sz. alatti telken. A vezetékes ivóvízrendszer kiépítésének lebonyolítására, a lakosság tájékoztatására és bevonására

1958. dec. 22-én törpe vízmű társulat alakult Hegedüs Ádám főorvos elnökletével. Célja az volt, hogy Bonyhád község lakossága részére utcai közkutak útján egészséges vizet biztosítson. A vízmű terveit a Mélyépítési Tervező Vállalat készítette el 1958-ban. A kivitelező Baranya Megyei Mélyépítő Vállalat mintegy 18 km hosszúságú csőhálózatot épített meg, 86 utcai kutat, 96 tűzcsapot, szivattyúházat és a Kossuth Lajos utcában létrehozott telepen két, egyenként 250 köbméteres felszíni tárolómedencét létesített. A mintegy 7 millió Ft-os beruházás felét az állam, felét – lakásonkénti 2000 Ft-os hozzájárulással – a lakosság fedezte. A vízmű üzembe helyezése az 1961. febr. 18-án kelt Köjál-engedéllyel történt meg, ezt követően a törpe vízmű társulat a létesítményeket átadta a községi tanácsnak. A két kút napi 600 köbméter vizet szolgáltatott. A vezetékes vízrendszer kezelése, fejlesztése 1963. jan. 12-én a Tolna Megyei Víz- és Csatornamű Vállalat, majd ismét a Bonyhád Községi Tanács feladatkörébe került. 1971. febr. 27-én a törpe vízmű társulatot felszámolták. Bonyhád robbanásszerű fejlődése, a takarékosságra nem ösztönző – átalánydíjas – vízdíjfizetési rendszer rendkívüli mértékben megnövelte a fogyasztást. Az 1960-as évek közepétől – különösen a nyári hónapokban – fellépő vízhiány krónikus méreteket öltött. Ezen nem segített az 1966 májusában üzembe helyezett 3., majd az 1968-ban létesített 4. kút vízhozama sem. 1966-ban átfogó tanulmányterv készült a vízellátás problémáinak megoldására. 1970. okt. 6-án a községi tanács vb határozott a további fejlesztésekről. Ennek értelmében 1971-ben a 6-os főút és a Cikói út között 3 kút létesítésével megkezdődött a déli vízbázis kialakítása. 1972-ben a Kossuth Lajos utca végében egy 100 m^3-es, majd 1981-ben egy 1238 m^3-es hidroglóbuszt állítottak fel. Börzsöny vízellátásának biztosítására a „börzsönyi tetőn" 1989-ben egy 50 m^3-es víztárolót építettek. Bonyhád vízhálózatát két zónára bontották. Az 1990-es években egyre fenyegetőbbé vált a Budapesti Vegyiművek hidasi telephelyéről indult klórbenzol-szennyeződés, mely a talajba szivárogva veszélyeztette a déli vízbázis talajvízre épülő kútjait. A probléma elhárítására, új, védett vízbázisok kialakítására 2001. dec. 11-én az Országgyűlés 535 millió Ft címzett támogatást szavazott meg, melyhez Bonyhád város képviselő-testülete 134 millió Ft saját forrást biztosított. A tervezést a Fehérvári Viziterv Mérnöki Kft., a munkálatok lebonyolítását az Alba Geotrade Rt. végezte, kivitelezésre az Alterra Építőipari Kft.-vel kötöttek szerződést, a kutakat a Vikuv Rt. (Szolnok) fúrta. A munkálatok 2003 márciusában kezdődtek. A kialakított északi vízbázison nyolc új kutat és két 200 m^3-es tárolómedencét létesítettek, a próbaüzem 2004. szept. 28-án kezdődött. A déli vízbázisnál 4 kutat fúrtak, a régieket pedig betömedékelték. 2010-ben az északi vízbázis 10, a déli 4 kútja napi 3300 m^3-es vízhozamával szolgálta Bonyhád vízellátását, mely teljes egészében közművesített. 1994. jan. 1-jétől a bonyhádi víz- és csatornaszolgáltatást a BONYCOM Bonyhádi Közüzemi Kft. végezte, 2012. júl. 1-jétől a paksi székhelyű Mezőföldvíz Kft. végzi. (Steib György)

izraelita kórház: az 1700-as évek közepe táján hozta létre a bonyhádi zsidó közösség, mely gyógyító, szociális és gondozói jelleggel működött több mint 100 éven át. Fenntartója a Hevra Kadisa (Szent Egylet) volt, melynek alapszabálya szerint: a zsidó ember köteles megbetegedett szolgáját vagy cselédlányát két hétig saját házában ápolni, utána szállíthatta a kórházba. Eredeti helye valószínűleg a mai II. Rákóczi F. u. 7. sz. alatti házban, 1820-tól a neológ zsidó temető bejáratánál (ma Vörösmarty tér 13.) volt. A falán elhelyezett héber nyelvű emléktábla szerint: *„Ezt a házat ajándékozta a Mindenható segítségével SÖLOMO BAZEL a Hevra Kadisának, szegények menedékháza céljára 1820-ban, örökös ajándékul."* (Steib György)

János Jeromos (*1929. júl. 19. Hadikfalva): tanár, politikus. Családjával 1941-ben települtek Bácskába (Bajmok), 1945-ben pedig Zombára, ahol 1951-ben

kereskedősegéd lett a helyi földművesszövetkezet kisáruházában. Ügyvezetőképző tanfolyamok elvégzését követően 1952-ben a kisdorogi, 1953-ban a Bonyhádi-, 1957-ben a Teveli Földművesszövetkezet ügyvezetőjévé választották. Politikai kötődése az ifjúsági mozgalomnál kezdődött: 1947-től tagja volt az Egyesült Parasztifjúság Országos Szövetségének, később belépett a DISZ-be, majd a KISZ-be. 1951-ben lett tagja az MDP-nek, 1957-ben pedig az MSZMP-nek. 1954-ben indult politikai pályafutása: először az MDP Bonyhádi Járási Bizottságának politikai munkatársa lett, majd 1958-tól a Bonyhádi járás KISZ-titkára. 1973-tól az MSZMP Tamási-, 1979-től Bonyhádi Járási Bizottságának első titkára volt. 1983-ban a Tolna Megyei Gabonaforgalmi és Malomipari Vállalat igazgatójának nevezték ki. 1990-ben ment nyugdíjba. A Palánki Mezőgazdasági Technikum levelező tagozatán érettségizett 1962-ben, 1965-ben kapott magyar–történelem szakos tanári oklevelet az Egri Tanárképző Főiskolán. A Marxizmus–Leninizmus Esti Egyetem politikai gazdaságtan szakosítójának elvégzését követően több évig tanított ebben az esti politikai iskolában. Mezei Etelkával kötött házasságából két lánya született. (Steib György)

járványkórház: járványos betegségben (kolera, skarlát, diftéria stb.) szenvedők elkülönítésére létesült intézmény Bonyhád északi bejáratánál. A Péter Jakab bonyhádi építőmester által tervezett és felépített 2 kórtermes, 6 ágyas kórházat 1913-ban adták át rendeltetésének. Fenntartója és tulajdonosa Bonyhád nagyközség volt. Az orvosi felügyeletet a községi orvos – kezdetben Berde Mózes, a megszűnés idején Schreck (Bese) Ádám – látta el. Az ápolást és ellátást az intézmény gondnoka végezte. A kórház megszűnését 1950 tájékára tehetjük. Az épületet később a Petőfi Mgtsz hasznosította irodai célra.

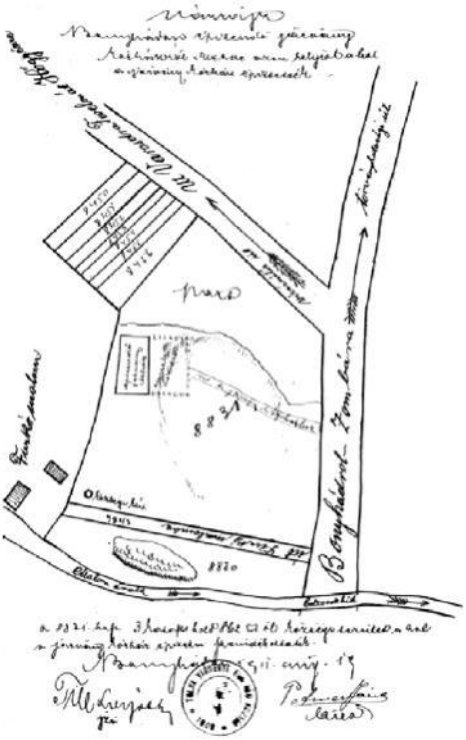

A járványkórház elhelyezési vázrajza

(Steib György)

Jehova tanúi: a keresztény közösséghez tartozó vallási felekezet. Működésük alapja a Biblia tanulmányozása és hirdetése. A közösséghez való csatlakozást – önálló akaratú – vízben történő keresztelkedés szolgálja. (Jehova tanúinál ez teljes bemerítést jelent.) Bonyhádon az első tanú Molnár Mihály volt, aki 1949. júl. 29-én keresztelkedett. Elmondása szerint a gyülekezet aug. 1-jén alakult meg. A 8-10 fős gyülekezethez tartozott családjának néhány tagja, valamint néhányan Hidasról. Összejöveteleiket kénytelenek voltak titokban tartani, ezért mindig valakinek a lakásán találkoztak. A keresztelkedést a Völgységi-patakban végezték. 1952-ben az akkori politikai hatalom nyilvántartásba vette az általuk „szektának” minősített csoportot. A Magyarországi Jehova Tanúi Egy-

ház működését 1989. jún. 27-én törvényesítették. A bonyhádi közösség 1992-ben került bejegyzésre. Közel 70 tagja végez aktív bibliatanítói munkát. A Gyár utca 20. sz. alatt – zömében önkéntes munkával – felépítették a Jehova Tanúi Királyság Termét. A mintegy 100 fő befogadására alkalmas építményt 2008. febr. 23-án adták át rendeltetésének.
(Steib György)

jesiva: a Talmud – a zsidó emberek mindennapi tevékenységét szabályozó előírások gyűjteményének és magyarázatainak – tanulmányozására, vallási ismeretek elsajátítására létrehozott oktatási intézmény. Az oktatásban különböző korosztályú ifjak vettek részt, meghatározott tanulmányi idő és osztályozási rendszer nélkül. Az ismereteket a rabbi előadásain, páros szövegfeldolgozáson és vitákon keresztül sajátították el. A bonyhádi zsidó hitközség – más egyházi felekezetekhez hasonlóan – elemi oktatási intézményeket is fenntartott, eleinte az úgynevezett hédert, később a világi oktatásra népiskolát. Az itt megszerzett ismeretekre épült a mintegy felsőfokú iskolaként működő jesiva, ahol a tehetséges diákok kb. 13 éves koruktól tanultak. A bonyhádi jesivát 1801-ben építették fel Moshe Jichák és felesége, Eszter adományából, a mai Vörösmarty tér 25. sz. épület hátsó udvarrészében. A bonyhádi jesivában – két tanteremben – sok híres Talmud-tudós oktatott. 1820–33 között Heller Cvi Hirsch (*1776, †1834) főrabbi vezette az intézményt. Az ő tanítványa volt Salamon Ganzfried (*1804, †1886), aki a *Kicur Sulchan-Áruch* (Prága, 1870) c. vallási kézikönyv szerzője volt, melyet 1984-ben újra kiadtak, és ma is a rabbiképző egyetem tankönyve. Az 1872-ben főrabbivá választott Mose ha-Lévi Pollák országos hírűvé fejlesztette a bonyhádi jesivát, melynek külföldről is sok hallgatója volt. Bonyhád község képviselő-testülete 1879. máj. 15-ei ülésének jegyzőkönyvében olvasható, hogy a bonyhádi ortodox zsidók a saját gyermekeiken túl *„az ország minden részeiből 60 számra menő Talmud tanuló gyermekeket nemcsak oktatással, de élelmezéssel és ruházattal is”* ingyen látnak el. 1893-ban a községi orvos azt jelentette, hogy a Talmud-iskolában 106 fiú szemvizsgálatát végezte el. A foglalkozások gyakran éjjel 2 óráig is elhúzódtak, ezért 1882-ben este 8 óráig korlátozták az iskolában tartózkodás időhatárát. 1897 és 1916 között Eliezer Hajim Deutsch állt az ortodox hitközség és a jesiva élén. 1924-től 1944 tavaszáig Bonyhád utolsó rabbija, a szent életű Áron Pressburger vezette az intézményt, melynek a vészkorszak utolsó időszakában már csak 50 növendéke volt. Ez időben sem internátust, sem menzát nem tudtak részükre biztosítani. A tanulók „napokat ettek” a hitközség tagjainál – naponta más család látta őket vendégül étellel és szállással. A két világháború között Ausch Izsák és Márkusz József kereskedők magánjesivákat tartottak fenn, ahol maguk oktatták a Talmudra növendékeiket.
(Sós Csaba)

jiddis: eredetileg az askenázi zsidó közösség anyanyelve, amely német származékнyelvként alakult ki a középkori Németországban. Az európai zsidók fő nyelve, nagy részüknek anyanyelve volt a második világháborúig. A zsidók tömeges keletre húzódásával Közép- és Kelet-Európában, majd vándorlásuk, menekülésük, üldöztetésük idején a világ más tájain is elterjedt a használata. A német (mely szókincsének mintegy 60-70%-át alkotja), a héber és arámi, valamint a régi francia és olasz, majd a szláv nyelvek elemeinek ötvözéséből alakult ki. Főleg beszélt nyelv, írásban a héber betűket használja, grammatikája a némethez hasonló. A „sok munka, kevés áldás” közmondás jiddisül, latin betűkkel: *fil melóche, véjnig bróche*. A bonyhádi zsidók nyelve egymás között 1868 – az Egyetemes Gyűlés, a szakadási kongresszus – előtt a jiddis volt, amelyet a környezet sváb dialektusa is alakított. Winkler Mihály, Bonyhád katolikus plébánosának *Ein Gesprach* c., több mint ezer oldalt kitevő írása jiddis és német nyelvű dialógus egy keresztény és egy zsidó között. *Máftéách*

(Kulcs) c. munkája segítséget kívánt nyújtani a jiddis nyelv latin betűkkel írott és nyomtatott formátuma olvasásának elsajátítására a németül tudók számára. Ezzel Winkler a Bonyhádon beszélt jiddis nyelv ábécéjét és olvasókönyvét akarta megírni 1787-ben. A 19. század közepétől reformokkal akarták enyhíteni a rabbinikus szigort, a puritanizmust. A reformkövetelések része volt, hogy a hitélet nyelve a jiddis helyett a magyar legyen, és az iskolákban is magyarul tanítsanak. 1868 után, a zsidóság kettéválásakor az egyik alapkérdés a zsidó templom nyelve volt, hogy a hitszónoklatok jiddis helyett magyarul szóljanak. A zsidóság egyenjogúsítása után a kongresszusi (neológ) közösség az asszimilációt a magyar nyelvvel, az ortodoxok a hagyományhűséget a jiddis nyelvvel kapcsolták össze. Ennek eredményeként a neológ templomi hitszónoklatok nyelve a magyar lett, míg az ortodox templomi nyelv a jiddis maradt. A hazai ortodoxia nyelve kb. 1870-ig kizárólag a jiddis volt, a világháború után már főként a magyar, bár a vallási életben, az imaházakban, a vallási tanintézményekben a jiddis megőrizte pozícióját. A jiddis, mint a világi kultúra és az irodalom egyik nyelve, Magyarországon késve és korlátozottan jelentkezett. A modern jiddis irodalom Mendele Mocher Sforim: *Dos kleyne mentschele* (A kisember) c., 1864-ben megjelent írásával kezdődött. A világirodalom legjobb írói között található a lengyel-amerikai Isaac Bashevis Singer, a jiddis nyelv első Nobel-díjas írója. 1945 előtt a jiddist beszélők száma a világon meghaladta a 10 milliót, 1999-ben kevesebb mint 2 millióan tekintették anyanyelvüknek. A magyar köznyelv számos jiddis eredetű szót használ, pl.: balek, balhé, bóvli, fuser, gajdol, gettó, hadova, hakni, hapsi, haver, jampec, kampec, majré, meló, séró, smucig, sóher, szajré, kóser, tróger.

(Steib György)

Jónás János (*1934. júl. 8. Kismácséd, †2005. aug. 1. Bonyhád): római katolikus pap, esperesplébános. Szülőfalujában megkezdett elemi iskolai tanulmányait 1947-ben – családjának Felvidékről Magyarországra (Kisdorogra) történő áttelepítése miatt – meg kellett szakítania. A pécsi kisszemináriumba (1949–51), majd a bonyhádi gimnáziumba járt középiskolába, ahol 1953-ban

érettségizett. A Szegedi Tudományegyetem matematika–fizika szakán tett sikeres felvételi vizsgát követően új elhatározásra jutott: a papi hivatást választva felsőfokú tanulmányait a Római Katolikus Központi Hittudományi Akadémián végezte el Budapesten. 1958-ban szentelték római katolikus pappá. Baranya megyében több helyen segédlelkészi, 1967-től Pécsen, 1969-től Mohácson kápláni szolgálatot teljesített. 1979-ben helyezték Bonyhádra plébánosnak. 1994-től címzetes apát, szentszéki bíró és a tanácsosok testületének tagja. 1994-ben nevezték ki a 30 plébániát magába foglaló szekszárdi esperesi kerület élére. Papi szolgálatai sokrétűek voltak: hittant tanított iskolákban, nagy gondot fordított a hívek családi életének megismerésére, a betegek látogatására, lelki gondozására. Rendkívül sokat tett az egyházközség épületvagyonának és szakrális helyeinek állagmegőrzéséért, fejlesztéséért: munkássága idején restaurálták a templomot, a Szentháromság-szobrot, felújíttatta a Kálvária stációit és kápolnáját, a plébánia épületét; gondoztatta, fejlesztette a katolikus temetőt, ahova új ravatalozót építettek. Kezdeményezésére, irányítása mellett kato-

likus közösségi házat építettek, mely 2007 óta a nevét viseli, munkásságára az épület falán elhelyezett márványtábla emlékeztet. Hivatása mellett képeslapokat és egyházi motívumú bélyegeket gyűjtött. *„Önzetlen és példaadó munkájáért”* 1996-ban vitézi címmel jutalmazták, 2000-ben Bonyhád Város Önkormányzata Perczel-díj kitüntetésben részesítette. (Fotó: Frajda Mihály) (Steib György)

Jónás János Katolikus Közösségi Ház: a Bank utcában álló, a katolikus hívek összefogásával építtetett és fenntartott közösségi épület. Építését Jónás János apátplébános

kezdeményezte azzal a céllal, hogy a katolikus közösség az ünnepségeit, összejöveteleit, a gyermekek oktatását, a téli kora reggeli miséket ott megtarthassa. A klasszicista stílusú épületet a hívek összefogásával, a Pór Apát Alapítvány és a Bonyhádi Római Katolikus Egyházközség anyagi támogatásával 1999-ben kezdték építeni. Tervezője Máthé Ferenc volt, kivitelezését a bonyhádi Máthé és Társai Kft. végezte. A déli homlokzatba beépített színes, szenteket ábrázoló négy ólomüveg ablak egykor a bonyhádi Szent Imre utcai zárdaépület kápolnáját díszítette. Az ablakokat Jónás János apátplébános res-

tauráltatta. A főhomlokzat timpanonját Nagy-Magyarország címere díszíti, melyet Deér Zoltán helyi épületszobrász készített. Az épületet 2000. máj. 28-án avatták. Az ünnepségen részt vevő Mayer Mihály pécsi megyés püspök megáldotta az épületet. A ház 2007 óta Jónás János nevét viseli, melyet márványtábla is jelez. A harmónium és a bútorok németországi támogatással kerültek az épületbe. (Fotó: Kirchné Máté Réka) (Dudás Olga)

Jónás Laci, ifj. (*[?], †1947. febr. 20. Szekszárd): cigányprímás, Bonyhád leghíresebb cigányzenésze. Bonyhádi működése 1907 és 1918 közé tehető. Erdős Zsigmond szerződtette kávézójába, ahonnan nyaranta fürdőhelyekre, nagyobb városokba járt turnézni zenekarával. 1909-ben Pécsen és Baján hangversenyeztek, őket hívták zenélni Bátaszékre, a baja–bátaszéki vasútvonal bajai Duna-hídjának avatási bankettjére.

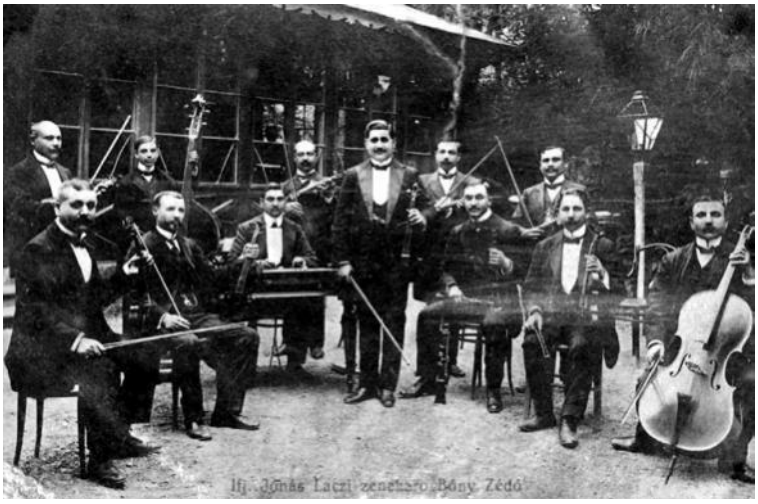

Jónás Laci cigányprímás és zenekara a Kaszinókertben

1910-ben szembetegségével gyógykezeltette magát Budapesten, ahol szerződést ajánlottak neki, de *„a bonyhádiak méltán kedvelt és dédelgetett cigányprímása”* visszatért Erdőshöz. 1911 nyarát Balatonbogláron töltötte a zenekar a Vasúti Szállóban, elmenetelük előtt búcsúhangversenyt adtak az Arany Oroszlán Szálloda teraszán. Zenekara szolgáltatta az aláfestő zenét a bonyhádi mozi első előadásán 1912-ben. 1913 nyarán két hónapot Kaposváron játszottak a Turul kávéházban. 1914 tavaszán négy hétig Fiumében, a Bors kávéházban muzsikáltak. A korabeli tudósítás szerint *„egymásután szedte elő a nehéz klasszikus és a könnyed modern darabokat, és mindegyiket oly tökéletes precizitással, annyi tudással, hozzáértéssel juttatta érvényre, hogy a kávéház percekig rengett a zúgó tapsvihartól”*. A nyár Abbáziában találta. Bonyhádon elfogadtak fellépési meghívást jótékonysági estre, vadászatra. A zenekarvezetés mellett dalokat is komponált, egyikük címe fennmaradt: *„Édesanyám a lelkemet titkos bánat tépi”*. 1918-ban súlyos csapás érte: nyolcévesen meghalt egyetlen leánya. Ez idő tájt szerződött Szekszárdra. (Steib György)

Jozgits János (*1855. jún. 16. Dunapataj, †1940. aug. 31. Pécs): római katolikus pap, esperesplébános, pápai prelátus. Az elemi iskolát Pakson, a gimnáziumot Kalocsán végezte, Pécsen járt teológiára, 1877-ben szentelték pappá. Faddon, Kalocsán, Bátaszéken, 1880-tól 1886-ig Pécsen káplán, majd Mecsekjánosi plébánosa. 1894-ben teológiai doktorátust szerzett. 1897. jan. 1-jével helyezték Bonyhádra, ahol 1898-tól a katolikus egyházközség plébánosa lett. Kiváló szónoki képességekkel rendelkezett. 1895-ben ő tartotta a budavári Mátyás-templomban a nagyböjti szentbeszédeket, 1901. aug. 20-án pedig a bécsi Kapucinus templomban szólt a magyar Szent Korona jelentőségéről. 1900-ban Bonyhádon Vörösmarty Mihály születése centenáriumi ünnepségének volt szónoka a polgári kaszinó díszközgyűlésén. 1907-ben esperes, 1916-ban címzetes prépost, 1927-ben pápai prelátus címet nyert. A művelt, széles látókörű, a teológia, a történelem és az irodalom iránt érdeklődő tudós lelkész bonyhádi szolgálata rendkívül aktív és sokrétű volt. 1903-ban létrehozta a katolikus olvasókört, melynek egyházi elnöke, működésének legfőbb hajtóereje volt. 1905-ben az akkor induló polgári leányiskola igazgatója lett, egyházi elnöke volt az 1925-ben alapított katolikus legényegyletnek. Érdemei voltak a Szent Vince Szeretet Egyesület megalapításában (1921), az első világháború hőseinek emelt szobor (1925), valamint Nepomuki Szent János szobrának (1926) felállításában. Írói tehetségét jelzik megjelent művei: *Ünnepnapi szent beszédek* (Pécs, 1885), *Költemények* (Pécs, 1888), *Kolumbusz Kristóf élete, felfedezése és halála* (Budapest, 1891), *Szentbeszéd Kivonatok Tára* (1892). *Káté-Imakönyv* című, elemi iskolai tanulók számára írt imádságos és énekeskönyve 1890–96 között hat kiadásban, 36 ezer példányban jelent meg Pécsen, melyből hatezer német, kétezer pedig horvát nyelvű volt. Szerkesztője volt a Nagykanizsán megjelenő Szűz Mária képes naptárnak (1892–96). Humoros tárcákat, cikkeket írt a *Pécsi Közlöny*be. 1904-ben a budapesti Athenaeum Kiadó jelentette meg *Emléklapok* c. művét. A tisztelet övezte plébános 75 évesen ment nyugdíjba 1930 decemberében, ezután Pécsen élt. (Sós Csaba)

József Attila Nevelőotthon: állami gondozásba vett 10–18 éves, elhagyott vagy nehezen kezelhető leánygyermekek nevelésével foglalkozó bentlakásos intézmény. A Szekszárdról áthelyezett otthon valószínűleg 1955. jan. 1-jén kezdte meg bonyhádi működését. A Perczel M. u. 50. sz. alatti Perczel-kastélyt 35 db emeletes ágy elhelyezésével 70 fő fogadására tették alkalmassá. A bentlakók száma 50-70 között mozgott. A lányok részint a bonyhádi általános iskola V–VIII. osztályos tanulói, részint a Bonyhádi Cipőipari Szakmunkásképző Iskola tanulói voltak. Az oktatási és ellátási feladatokat mintegy 15 fős kollektíva végezte. Igazgatója kezdetben Döme Klára volt, őt Csuka László váltotta. Az intézmény 1967-ben

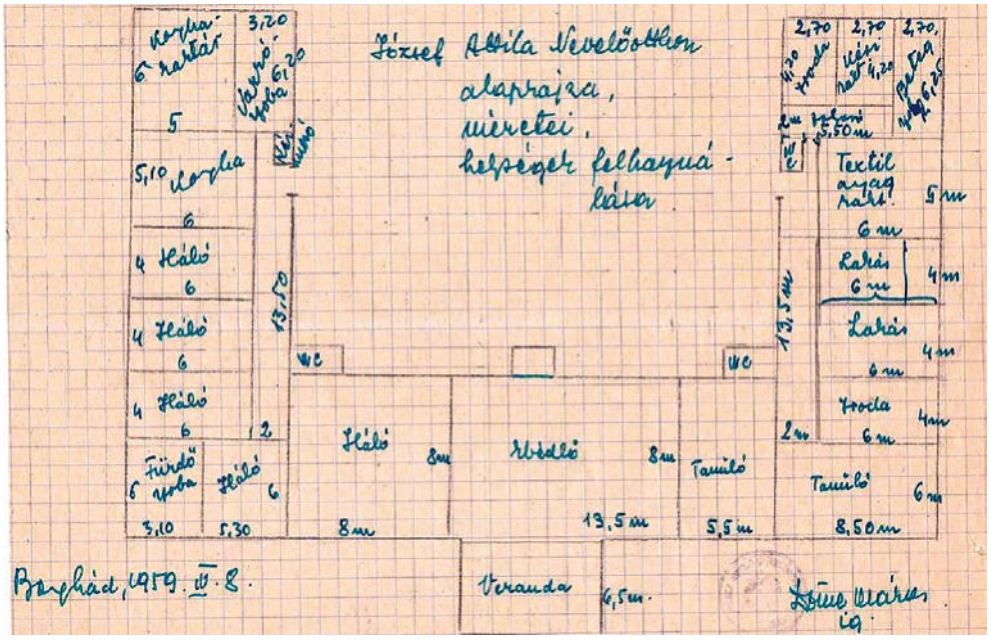

Nagymányokra költözött, az épületet szeptember 2-án adták át egy leendő járási művelődési központ kialakítására. (Steib György)

Juhász Béla (*1930. okt. 23. Sarkad): sebész szakorvos. Nagy szerepet játszott a bonyhádi kórház kezdeti nehézségeinek leküzdésében, később a kórház rekonstrukciójában. Kiemelkedő volt diagnosztikai- és műtéti tevékenysége. 1950-ben érettségizett az Orosházi Táncsics Mihály Gimnáziumban, 1956-ban avatták orvosdoktorrá a Szegedi Tudományegyetemen. Tagja volt az egyetem néptánccsoportjának, külsősként táncolt a Szegedi Nemzeti Színház előadásain. Orvosi pályáját Gyulán, a Megyei Kórház sebészeti osztályán kezdte. 1960-ban került a bonyhádi kórházhoz, még ebben az évben szakvizsgázott. 1970-től nyugdíjazásáig (1995) a sebészet osztályvezető főorvosa volt. Több tudományos ülés előadója, 17 szakcikk szerzője, társszerzője. Kitüntetései: Kiváló Orvos, Egészségügy Kiváló Dolgozója, Perczel-díj (1996). Bálint Júliával kötött házasságából két fia született. (Steib György)

Juhász József (*1929. jan. 16. Ráckeresztúr-Szentlászlópuszta): tanár, közhivatalnok, a Bonyhádi Járási Tanács Végrehajtó Bizottságának elnöke. Hivatalvezetői idején (1961–1974) Bonyhád újkori történelmének egyik dinamikusan fejlődő szakaszát élte: kórházbővítés, vízhálózat- és szennyvízcsatorna-rendszer kiépítése, ÁFÉSZ-áruház létrehozása, Perczel-kerti lakótelep kiépítése. A Ráckeresztúron elvégzett 8 népiskolai osztály után pusztai gazdasági cselédként dolgozott. Közéleti tevékenysége az ifjúsági mozgalomból indult. 1949-ben Adonyban a DISZ járási szervező titkára, 1951-ben a Magyar–Szovjet Baráti Társaság járási titkára lett. Katonai szolgálatának letöltését követően Budapesten, a Goldberger Textilgyárban dolgozott egy évig. Innen vezényelték a mezőgazdaság kollektivizálását

előkészítő 3 hónapos tanfolyamra. Ezt követően került a Paksi Járási Tanácshoz, ahol – a Tanácsakadémia elvégzése (1956–57) után – tanácselnök-helyettessé léptették elő. 1961-ben helyezték a Bonyhádi Járási Tanács élére. 1974-ben a Szekszárdi Körzeti Földhivatal vezetőjévé nevezték ki. Munkája mellett elvégezte a Marxizmus–Leninizmus Esti Egyetemet, később tanított is annak bonyhádi tagozatán. 1975-ben a Pécsi Tanárképző Főiskolán történelem szakos tanári oklevelet szerzett. 1987-ben nyugdíjazták. Főbb kitüntetései: Szocialista munkáért Érdemérem (1960), Haza Szolgálatáért Érdemérem arany fokozata (1970), Munka Érdemrend arany fokozata (1971, 1986). Jehoda Máriával kötött házasságából egy lánya és egy fia született. (Steib György)

Jurisits József (*1940. nov. 6. Nagyhajmás): tanár. A szülőhelyén elvégzett általános iskolát követően a pécsi Nagy Lajos Gimnáziumban érettségizett 1959-ben. Matematika–fizika szakos tanári diplomáját az Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Karán szerezte 1964-ben. Pályafutása a bonyhádi Petőfi Sándor Gimnáziumban kezdődött beosztott tanárként. 1991–94 között a pécsi Széchenyi István Gimnázium és Szakközépiskola tanára, ahol lehetőséget kapott magas óraszámú, speciális fizikatantervű osztály megszervezésére és oktatására. 1994-től 2006-ig a szekszárdi Garay János Gimnázium fizikatanára és oktatási igazgatóhelyettese. Munkája mellett szakterületén rendkívül aktív, kreatív tevékenységet folytatott. 1970-től a Tolna megyei középiskolák fizika-szakfelügyelője, később szaktanácsadója 2002-ig. Munkatársaival (Schwarcz Tibor és Simon László) 1967-ben elkészítettek egy kísérleti áramkör demonstrációs felszerelést, amellyel az Országos Középiskolai Fizikatanári Ankét és Eszközkiállításon díjazottak lettek. Az eszköz tanulókísérleti változatát 1975-ben a Tanszerbizottság országos tanszerré nyilvánította. A használatához

Jurisits József által írt *Tanári segédkönyv az elektromos tanulókísérleti készlethez* és *Feladatgyűjtemény az elektromos tanulókísérleti készlethez* c. kiadványok 1977-ben jelentek meg a Tankönyvkiadónál. Kísérleti munkája tapasztalatainak felhasználásával 1978-ban az ELTE-n természettudományi doktori címet szerzett. Pécsi éveiben Zimmersmann Róberttel közösen kifejlesztették az ELTASET elektromosságtani tanári és tanulókísérleti készletet, mellyel országos taneszköz-kiállításokon első díjakat nyertek. 1972-től 1991-ig vezetője volt Tolna megye központi fizikaszakkörének. Tagja volt az Országos Fizikai Versenybizottságnak (1985–2006), elnöke a TIT Tolna Megyei Szervezete fizika-kémia-csillagászat szakosztályának (1975–85) és az Eötvös Loránd Fizikai Társulat Tolna Megyei Csoportjának (1983–2006). Előadást tartott az olasz fizikatanárok nemzeti kongresszusán (Gaeta, 1984), az erdélyi fizikatanárok ankétján (Sepsiszentgyörgy, 1990) és a Finnországi Természettudományi Társulat kongresszusán (Tampere, 1994). Pécs középiskolásai számára központi fizikaszakkört indított. Több tanulója szerepelt kiemelkedően a Középiskolai Matematikai és Fizikai Lapok fizikarovatának összesített pontversenyében és az Országos Középiskolai Tanulmányi Versenyeken. Egy-egy tanulója arany, ill. ezüst fokozatot szerzett nemzetközi diákolimpián. 1977-ben a harmadik osztályos gimnáziumi fizikatankönyv-pályázaton második díjat nyert. 1983-ban *A tanulókísérleti módszer helye és szerepe a középiskolai nevelési és oktatási tervek megvalósításában* című dolgozatával a Tolna megyei pedagógiai pályázat I. díját és a bizottság különdíját nyerte el. Publikációi szakmai lapokban jelentek meg. Társszerzője az *Elektrotechnika* és az *Elektrotechnika feladatgyűjtemény* c., 1980-ban a Tankönyvkiadónál megjelent könyveknek, valamint több – a Tankönyvkiadó és a Mozaik Kiadó által megjelentetett – középiskolai fizikatankönyvnek, munkafüzetnek. Munkája elismeréseként Oktatásügy Kiváló Dolgozója (1973), Kiváló Pedagógus (1984), Mikola Sándor-díj (1991), Fényes Imre-díj (2000), Ericsson-díj (2000), Rátz Tanár Úr Életműdíj (2005) kitüntetésekben részesült. Oszkó Ágnessel kötött házasságából két fia született. (Steib György)

kábeltelevízió: rádiófrekvenciás jelek kábelhálózaton való továbbítására szolgáló, zárt láncú technikai rendszer. Bonyhádon 1987 őszén, a Fáy-lakótelepi telefonhálózat kiépítésekor merült fel a műholdas televíziózás megteremtésének, egy közösségi kábeltelevíziós rendszer kiépítésének a gondolata. A városi tanács döntése értelmében a kivitelező költségvetési üzem közös árokba fektette a távbeszélőkábelt és a lakótelepen megvalósítandó kábeltelevíziós rendszer – tanács által megvásárolt – törzskábeleit. A rendszer további műszaki elemeinek kiépítésére, majd a város egész területére történő kiterjesztésére, üzemeltetésére és fenntartására a költségvetési üzem kapott megbízást 1988-ban. Még ez évben megépítették a Fáy-lakótelepet a Perczel-kerttel összekötő törzskábelt, miközben Antal Géza és Szelesi László megszervezte a Perczel-kerti lakosok csatlakozását. A költségvetési üzem vállalkozási szerződést kötött a Szekszárdi Elektromos Gépjavító Vállalattal műholdvevő fejállomás telepítésére a III. Sz. Ált. Iskolába (Fáy ltp. 34.), a Perczel-kerti törzs- és elosztóhálózat kiépítésére, a házak csatlakoztatására. A parabolaantennát 1988. nov. 11-én helyezték el az iskolatetőn. Fogadóállomásul az iskola kiépített házi videórendszerének stúdiója szolgált, mely a későbbiekben lehetőséget nyújtott a helyi televízió-műsorok készítéséhez. A kísérleti adás 1989 januárjában kezdődött az MTV1 és 2, a Novi Sad, a Jugoszláv TV1, három műholdas csatorna (Sky Channel, Super Channel, TV5), a leendő helyi műsor, továbbá négy URH-rádió vételének lehetőségével. A csatlakozás díja 4500, a havi előfizetés 60 Ft volt lakásonként. 1989 augusztusára 620, 1990 februárjára 1200, májusára már 1500 lakásban volt fogható az adás. 1989-ben a Majoson kiépülő földgázvezeték árkába elhelyezték a televíziós törzskábelt is. 1990-ben Majoson a kábeltelevíziós hálózat kiépítésére Bolbach János vezetésével polgári jogi társaság alakult, mely önállóan működött. Hasonló önálló rendszert alakított ki Bonyhád északkeleti területén, a Gyár utcában és környékén lakók közössége, Péter Róbert műszaki közreműködésével. A Gyár u. 7. sz. házra telepített parabolaantennával és a fogadóállomással kezdetben mintegy kétszáz, 1995-ben már 1000 lakásban biztosítottak vételi lehetőséget. 1992. febr. 1-jei hatállyal a képviselő-testület kinevezte az önkormányzat intézményeként működő helyi televízióstúdió vezetőjét, Tamási Jánost. A kábeltelevízió által biztosított szolgáltatás teljes körűvé tételéhez, gazdaságos működtetéséhez célszerű volt összekapcsolni a három rendszert. Az első ütemű, a tulajdonjogi tagolódás – a BONYCOM Kft., mint a költségvetési üzem jogutódja; a Majosi Kábeltévé Polgári Jogi Társaság; valamint a Gyár utcai lakóközösség utódaként a Half-Tone Bt., melyre a lakóközösség a tulajdonjogot átruházta – megtartása melletti összekapcsolásról 1995. aug. 5-én döntött a város képviselő-testülete. A Half-Tone Bt. 1996. júl. 1-jétől a BONYCOM Kft. tulajdonában lévő hálózat bérlőjévé, 1998. márc. 30-án pedig tulajdonosává vált, majd 1999-ben tulajdonába került a majosi hálózat is. A széttagolt, korlátozott lehetőségű, három fejállomással működő rendszer összekapcsolásával megnyílt az út a további fejlesztéshez. Borbás Csaba és Gász László műszaki-technikai irányításával a Széchenyi téren kiépítették a központi fejállomást (melyet 2004-ben a Perczel M. u. 19. sz. épületbe telepítettek át), a hálózatot ún. csillagpontos rendszerűre építették át, a törzskábelek rézvezetékes koaxiális kábeleit optikai üvegszálasra cserélték, valamint megkezdték a környező települések (Kisdorog, Óbánya, Majos, Hidas stb.) rendszerbe kapcsolását. A hálózat építtetője, üzemeltetője a – Half-Tone Bt. átalakulásával 2000. jún. 18-án létrejött, Németh László ügyvezető által irányított – Szignál Kábeltévé Kft. lett. A Széchenyi tér 16. sz. alatti központtal működő társaság fő tevékenysége a hálózatfejlesztés mellett kezdetben a kábelrendszeren történő rádió-televíziós műsorszolgáltatás volt, mely később internet- és telefonszolgáltatással bővült. 2005-ben a hálózat már 9200 előfizetőt szolgált ki három televíziós csomaggal, 17, 31, ill. 53 csatorna vételi lehetőségével. Németh Lászlót a Vállalkozók Országos Szövetségének megyei szervezete – a vállalkozása területén elért kiemelkedő eredményeiért és közéleti tevékenységéért – 2005-ben az év Tolna Megyei Vállalkozójának választotta. 2007. okt. 1-jei hatállyal az elektronikus hírközlési hálózat (a kábelrendszer) üzemeltetését új tulajdonosa, a szekszárdi székhelyű Tarr Kft. vette át. Bonyhádi ügyfélszolgálatát

a Perczel M. u. 19. sz. házban, később a Polgármesteri Hivatalban (Széchenyi tér 12.) bérelt irodában rendezte be. (Steib György)

Kálvária-hegy: lankás domboldal Bonyhád keleti határában, a Budapest–Pécs és a Bátaszék–Dombóvár irányú országutak kereszteződésénél. Területe 6578 m², tulaj-

donosa a Bonyhádi Római Katolikus Egyházközség. Rendeltetése kettős: a katolikus közösség szakrális helye a stációkkal és a kápolnával, továbbá polgári temetkezési hely, ahova leginkább – az egyházközség képviselő-testületének engedélyével – elismert bonyhádi személyeket temettek. A Kálvária-hegy lábánál volt a község első ismert vásártere a 18. század végén, 1905-től néhány évig téglagyár működött a térségében. Temetkezési helyül 1778-ban jelölték ki. Menrad Frenx Konrád bonyhádi lakos építtette a késő barokk stílusú kápolnát, melyet 1816. szept. 14-én, a Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepén szentelte fel a Hétfájdalmú Szent Szűz tiszteletére Kremm Alajos esperes, címzetes prépost. A főhomlokzatához vezető „keresztút" simára vakolt, fehérre meszelt, hódfarkú cseréppel fedett, kiegyensúlyozott tömegarányú 14 stációja jól harmonizál a kápolnával. 1846-ban a keresztutat ábrázoló képekkel együtt már felújításra szorult. (A két világháború közötti időben, hálából megmenekülésééért egy magánszemély felállíttatott még egy állomást, de ezt az 1980-as években lebontották.) 1891-ben a kápolnát Pintér József esperesplébános közadakozásból felújíttatta, ekkor helyezték el Jézus szent szívének szobrát. 1896-ban a kápolnabelsőt Graits Endre pécsi templomfestő művész átfestette. A területet uraló ősbozótost a hívek csoportos munkával kiirtották, fákat ültettek, bejárhatóvá tették és sodronykerítéssel körülvették a területet. 1916. szept. 1-jén a kápolna két – 61,5 és 29,8 kg-os – harangját háborús felhasználásra elvitték. Közadakozásból 1925-ben egy harangot pótoltak. 1922-ben Jozgits János plébános megbízta

a stáció képeinek átfestésével Lunyák Ottó festőművészt, aki a keresztút képei helyett háborús emlékképeket festett vaslemezekre. A lemezek az évek során korrodálódtak, a képek tönkrementek. A stációkat és a kápolnát 1985–87 között felújították, a Stekly Zsuzsanna helyi zománcműves által készített zománcozott stációképek 1996-ban kerültek fel. A katolikus egyházközség tagjai a húsvéti nagyböjt idején a stációkat végigjárva keresztúti ájtatosságot tartanak. A Kálvária-hegyen található sírok közül Perczel Dezső és Perczel Mór családi sírboltja a Nemzeti Sírkert része. Utóbbi sírjának gondozását a Perczel Mór Közgazdasági Szakközépiskola tanulói közössége végzi, a sír a helyi március 15-ei ünnepségek egyik helyszíne. Családjával egy-egy sírban alussza örök álmát Perczel Béla III. és IV. Az utolsó Bonyhádon élő Perczelt, Bertalant 2008-ban helyezték a családi sírba. A sírkertben temették el – többek között – Eibach Ödönt és Kornélt, Frey Bélát, Kramoliny Józsefet, id. Weber Kálmánt, Pirkner Konrádot, Csik Józsefnét. Itt nyugszik Lamberti János (1914–1998), aki a Kálvária-hegy gondozója volt hosszú időn át. Itt épült meg az Ermel-Vojnits-sírkápolna (1907) és a szovjet hősi emlékmű (1945). Új sír nyitására már nem nyújtanak lehetőséget.
(Fotó: Kirchné Máté Réka) (Sebestyén Lajos)

Kara Győző (*1860. nov. 25. Bonyhád, †1942. jún. 26. Arad): tanár, helytörténész, műfordító. Elemi iskolai és algimnáziumi tanulmányait szülőhelyén végezte, a sza-

badkai főgimnáziumban érettségizett 1880-ban. A Budapesti Egyetemen 1885-ben szerzett történelem–latin szakos tanári diplomát. 1891-től 1936-ig az aradi főgimnáziumban tanított. Rendezte az iskola könyvtárát, a Kultúrpalota levéltárát. Szívesen foglalkozott helytörténettel, szótár- és tankönyvszerkesztéssel. Szépíróként az *Arad és Vidéke* c. helyi újságban mutatkozott be. A lap külső munkatársaként, majd rovatvezetőjeként rendszeresen közölték tárcáit, elbeszéléseit, német és román versfordításait. Irodalomtörténeti dolgozatai az aradi gimnázium évkönyveiben, a *Budapesti Hírlap*ban, a *Budapesti Szemle*ben és az *Irodalomtörténeti Közlemények*ben jelentek meg. Forrás- és dokumentum-feltárásai Fábián Gáspár, Vörösmarty Mihály, Sárosi Gyula, Tompa Mihály, Arany János és Toldy Ferenc munkásságával kapcsolatosak. Mint az aradi Kölcsey Egyesület tagja, majd titkára, szorgalmazta és irányította az 1849 októberében kivégzett aradi vértanúk sírhelyeinek régészeti feltárását. Alapító tagja volt a Bonyhádi Öregdiákok Szövetségének, az egyesület évi közgyűlésein többször részt vett.

[Kolta László] – (Steib György)

Kardos Tibor (*1908. aug. 2. Budapest, †1973. dec. 20. Budapest): irodalomtörténész, műfordító. Elemi iskolai tanulmányait Budapesten és Rácalmás-Kulcsban végezte. Az óbudai Árpád Főgimnázium után 1924-től a bonyhádi gimnáziumban tanult, ahol 1926-ban érettségizett. A rendkívüli képességű tanuló első írói sikereit az iskola önképzőkörében aratta történelmi témájú balladáival és irodalmi dolgozataival. A pécsi Erzsébet Tudományegyetemen bölcsészdoktori (1930) és olasz–latin szakos középiskolai tanári oklevelet (1932), ösztöndíjasként a Római Tudományegyetemen 1936-ban magántanári képesítést szerzett. 1952-ben elnyerte az irodalomtudományok doktora címet. Pályafutását 1932-ben a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen kezdte gyakornokként, majd magántanár (1936–44). Egyidejűleg a budapesti Berzsenyi Dániel Reálgimnázium óraadó (1933–36), majd rendes (1936–44) tanára. A Pázmány Péter Tudományegyetemen humanista forrásgyakorlatokat tartott (1936–42). A Római Magyar Intézet igazgatója (1946–49) és a Római Tudományegyetemen a magyar nyelv és irodalom rendes tanára (1947–49). Az ELTE Olasz Nyelv és Irodalom Tanszékének egyetemi docense (1950–51), egyetemi tanára (1951–73) és vezetője (1950–73). Az MTA Irodalomtörténeti Dokumentációs Központjának vezetője (1953–56). 1953-tól a Magyar Tudományos Akadémia levelező, 1973-tól rendes tagja. Alelnöke volt a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak (1962–73), az Italianisták Nemzetközi Szövetségének (1966–70), tagja a Magyar Írók Szövetségének, a Magyar PEN Clubnak, az Arcadia Olasz Irodalmi Akadémiának. Munkássága a magyarországi humanizmus, elsősorban Hunyadi Mátyás udvarának kultúrájára, Janus Pannonius és Zrínyi Miklós munkásságára, a magyar–itáliai művelődéstörténeti kapcsolatok történetére terjedt ki. Alapvetően új eredményeket ért el a magyar dráma és színjátszás kezdeteinek feltárásában. Műfordítóként a reneszánsz és a humanizmus klasszikusainak műveit tolmácsolta. Nemzetközileg is elismert Dante-kutató, rendkívül termékeny szerző volt: publikációi, szövegkiadásai, fordításai száma az ezret is meghaladja. Legfőbb elismerései: Kossuth-díj (1956), Comenius-érem (1958), az Olasz Nemzeti Dante Bizottság Aranyérme (1967). Liber Margittal kötött házasságából két lánya született.

(Steib György)

Karl Gusztáv (*1882. aug. 10. Somogyszil, †1959. máj. 14. Békés): szobafestő-mázoló szakmunkás, a cipőgyár társtulajdonosa. 1902-ben az Amerikai Egyesült Államokba emigrált, ahol alkalmi munkákat végzett. Hazatért, házasságot kötött Bacsy Máriával, majd együtt tértek vissza Amerikába. Házasságukból egy lányuk született. Elnyerte az amerikai állampolgárságot,

Chicagóban festő-mázoló-tapétázó vállalkozásba kezdett. 1921-ben újra hazatért, Bonyhádon telepedett le, és 500.000 korona készpénzzel betársult a pénzügyi nehézségekkel küzdő cipőgyárba. Két leánytestvére révén sógori viszony fűzte a gyár akkori tulajdonosaihoz, Pétermann Jakabhoz és Glaser Gyulához. A három tulajdonos munkamegosztása szerint Karl Gusztáv a gyár kereskedelmi és pénzügyeivel foglalkozott. Munkája mellett aktívan részt vett Bonyhád társadalmi életében. Létrehozta a Pétermann és Glaser Cipőgyári Sport Egyletet, mecénása volt színházi és műkedvelő előadásoknak. Kölcsönökkel és hitelgarancia-vállalással segítette a cipőgyári munkásházak felépítését. Elnöke volt a Szociáldemokrata Párt Bonyhádi Szervezetének, és tagja a párt megyei intézőbizottságának. A cipőgyár részvényeinek 36%-át birtokolta. Tulajdonosa volt továbbá egy 250 ezer pengő értéket képviselő pécsi keményítő-, dextrin- és konzervgyárnak és egy 70 ezer pengő értékű budapesti házteleknek. A cipőgyár 1948. márciusi államosításával megfosztották gyári tulajdonától, jövedelem nélkülivé vált. Kényszerűségből zöldségeskertet művelt, állatokat tartott. 1952 januárjában – előírt súlyhatár alatti sertés levágásának vádjával – 7 havi börtönbüntetésre ítélték, melyet Sátoraljaújhelyen töltött le. Időközben, 1952. márc. 29-én államosították lakóházukat (Perczel M. u. 42.), feleségét egy tanyára lakoltatták. A börtön megtörte, nyugdíjat nem kapott, élete utolsó éveit Békésen töltötte felesége testvérénél. (Sós Csaba)

kaszinó: lásd **Bonyhádi Polgári Kaszinóegylet**

Kaszinókert: a mai szabadtéri színpad térségében álló szórakozóhelyet eredetileg Lengyel Zsigmond alakította ki a vendéglője mögötti telken. (Vendéglőjét később szállodává fejlesztette, ma a posta épülete.) A kerthelyiség avatására 1881. máj. 22-én került sor. A Bonyhádi Polgári Kaszinóegylet 1883-ban itt építtette fel nyári pavilonját, ezt követően vált ismertté a Kaszinókert elnevezés. A kert színterévé vált a Bonyhádi Dalárda fellépéseinek, hangversenyeknek, szórakoztató és táncos rendezvényeknek, az 1912-ben megépült teniszpályával sportprogramoknak. A terület 1945 után Népkert, majd Sörkert elnevezést kapott. Kezdetben a község bérleményként hasznosította, majd a Tolna Megyei Vendéglátóipari Vállalat kezelésébe került. Nyáron táncos szórakozóhelyül szolgált. 1955-ben építették meg a szabadtéri színpadot, a lehetőségek kuglipályával, játszótérrel bővültek.

A Sörkert zenekara az 1960-as években. A szaxofonnal Kalocsa Zoltán, a harmonikával Kolep Konrád „Kúnó”.

A későbbiekben Sörkert jellege megszűnt, egyre inkább a művelődési központ rendezvényeinek terepéül szolgált.

(Steib György)

katolikus egyházközség: a római katolikus egyházfelekezet tagjainak közössége. A bonyhádi egyházközség legkorábbi nyomát az 1333–35-ös évek pápai tizedjegyzékében találjuk. A török hódoltság után ideérkezett katolikus német telepesek 1727-ben szerveződtek egyházközséggé. 1729-ben építették meg fatemplomukat, mely a mai Vörösmarty M. Általános Iskola udvarának térségében állt. A bonyhádi egyházközség első plébánosa Draksics Márk (1727–34) volt, akit 2015-ig 27 utód követett. Az anyakönyvvezetést 1729-ben kezdték. Az egyházközség filiái (leányegyházai) ebben az időben: Cikó, Majos, Hidas, Kis- és Nagymányok. A 18. század második felére a közösség kinőtte templomát, ekkor Winkler Mihály plébános, a Kliegl és a Perczel családok anyagi támogatásával, a hívők – köztük a protestánsok – robotmunkájával új plébániatemplomot építtetett, melyet 1782-ben szenteltek fel. Az 1879. jan. 28-ai közgyűléssel Bencze István plébános létrehozta az egyházközség autonóm önkormányzatát, melynek hatásköre kezdetben a világi- és az iskolai életre, valamint a temetőre és a Kálvária sírkertre terjedt ki. Tevékenységét a közgyűlés és a képviselő-testület által gyakorolta. A 18 tagú képviselő-testület első világi elnöke Perczel (Bonyhády) Géza I. lett, őt Pirkner Konrád, Perczel (Bonyhády) Gyula I., Kramoliny József, Schwetz Antal, Eibach Ödön, Nusser István, Schreck (későbbi nevén Bese) Ádám, Perczel Béla IV. követte. A második világháború után – többek között – Lábady Antal, Sztrilich Lajos, Nusser József, Bányai Márton töltötte be a tisztséget. Működési feltételeiket, hatáskörüket alapszabályokban rögzítették. Bonyhádon a szentmisék nyelve kezdetben a latin mellett a német volt, majd 1886-tól – az ún. nagymise kivételével – Perczel (Bonyhády) Géza javaslatára az imádság, az ének és a prédikáció magyar nyelvűre változott. A templom maradék építőanyagából 1780-ban felépítették az – egyházközség vezetése alatt álló – „Irgalmas Szamaritánus" elnevezésű kórházat (ispotályt, szegényházat), melyben a gondozást 1882-ben irgalmas nővérek vették át. Winkler Mihály utódai a Fő teret Szentháromság-szoborral (1796), a Kálvária-hegyet kápolnával ékesítették (1816). Az első plébániaház 1727-ben létesült fából, majd annak leégését követően 1787-ben újat építettek kőből. Vörösmarty Mihály gyakran időzött a plébánia falai között Egyed Antal plébános és Teslér László káplán társaságában, mert *„szavuk csak a haza, csak a literatúra volt"*. A 19. század második felében népiskola, 1905-ben polgári leányiskola épült. Bonyhád társadalmának a 20. század elején mintegy 44%-át kitevő római katolikus hívek együvé tartozása erősítésében nagy szerepük volt az ekkor született, az egyházközség által alapított, támogatott közösségeknek, egyesületeknek: 1898-ban Jozgits János plébános megalapította az Oltáregyletet, 1903. márc. 8-án kezdeményezésére jött létre a Bonyhádi Római Katolikus Olvasókör, a *„katolikusok szellemi, társadalmi érdekeinek előmozdítása, a kat. öntudat ébrentartása, hazaszeretet ápolása, (...) erkölcsnemesítő és ismeretterjesztő"* célból. Tagjai bonyhádi és környékbeli katolikus férfiak voltak. 1921-ben kezdte meg tevékenységét az irgalmas nővérek által alapított Szent Vince Szeretet Egyesület, a *„társadalom nyomorának enyhítésére"*. A katolikus legényegylet 1925-ben alakult, mely a 17–26 éves nőtlen iparossegédeket gyűjtötte egybe. Céljuk, hogy előadásokkal, szakmai továbbképzésekkel, misehallgatással jó családapákat, tisztes iparosokat, derék, vallásos honpolgárokat neveljenek. 1900-ban vezették be a májusi ájtatosságokat. 1913-ban Eucharisztikus Gyermekszövetséget alapítottak 92 taggal, mely később Szívgárdává alakult. Az 1870-es években Müller József kántortanító – alkalmi szereplésre – templomi kórust szervezett. 1930-ban Schnell József tanító vezetésével alakult meg a tartósan fennálló – leginkább a kántor által vezetett – katolikus énekkar. Rendszeres előadásuk a templomban húsvétkor elénekelt passió. A templom mellett 1925-ben avatták fel a hősök szobrát, 1933-ban a Perczel Mór-emlékművet. A templom felszentelésének 150. évfordulóján (1932) a hívek márványtáblát helyeztek el a templom előterében Winkler Mihály emlékére. 1945 júniusában tértek át az istentiszteleteken kizárólagosan a magyar nyelv használatára. A 18. századtól híres búcsújáró- és kegyhely lett a cikói ótemplom, a máriaszéplaki templomrom, ahová Bonyhádról évente rendeznek gyalogos, buszos zarándokutat szeptemberben, Kisboldogasszony ünnepén. Rendszeresen lelkész

szolgálja ki a szentségeket, 1971-től csak két fő, 2015-től már csak egy, miközben el kell látni a majosi filiát is, mely 2015. jan. 1-jével beolvadt a Bonyhádi Egyházközségbe.
(Steib György – Videcz Ferencné)

katolikus elemi iskola: a Bonyhádi Római Katolikus Egyházközség által működtetett népiskola történetének kezdetét nem ismerjük, ideje az 1700-as évek közepére tehető. Az iskolaépület legrégibb ismert helye a mai Szent Imre u. 1. sz. ház helyén volt. A kicsi és rossz állapotú földszintes épületben 1860-ig tanítottak, mikor is felépítették emeletes iskolaépületüket (ma Perczel M. u. 4.), mely később fiúiskolaként szolgált. A tanítás az egyházközség képviselő-testülete által megválasztott iskolaszék irányításával folyt, melynek egyházi elnöke a mindenkori plébános, világi elnökei pedig – többek között – Moldoványi József, Kramoliny József, Schwetz Antal voltak. Az 1868. évi népiskolai törvény kínálta lehetőséget kihasználva a községi elöljáróság a katolikus elemi népiskolát 1869 őszén átvette és mintegy tíz évig községi iskolaként működtette. Az iskolai szabályzat más felekezetekhez tartozó gyermekek befogadását is lehetővé tette. A hat évfolyamos iskola 1873-ban három tanítót foglalkoztatott: Schneider (későbbi nevén Somogyi) Jánost, Schreck Józsefet és Hoffer Istvánt, utóbbi egyben az igazgatói és kántori teendőket is ellátta. 1874-ben negyedik tanítónak Müller József állt szolgálatba. A fiúk és a lányok vegyes osztályokba jártak, 1875-ben összesen 288-an. 1876-ban Hoffer kiválásával Schneidert választották igazgatónak. Egy-egy tanteremben mintegy 90 gyermeket foglalkoztattak. A tanulók egy része állni kényszerült, az ülőkkel időnként helyet cseréltek. 1878-ban ideiglenesen egy altanítót alkalmaztak (Erhardt József), így egy további tanteremmel csökkenteni tudták a zsúfoltságot. A község a fenntartás költségeit – benne egy tanító évi 400 forintnyi bérét – nehezen tudta előteremteni, ezért az iskoláztatás jogát 1879. jan. 1-jével (ténylegesen ápr. 16-án) visszaadta az egyházközségnek. Az átadási leltár szerint 84 iskolai paddal és 5 fekete táblával rendelkeztek. 1879 szeptemberében visszatért Hoffer István, aki 1894-ben – Somogyi lemondása után – újból igazgató lett. A tanulók többsége csak németül tudott. A tanítás nyelve hivatalosan a magyar volt, de németül és magyarul folyt, miközben a magyar gyermekek megtanultak németül, a németek pedig magyarul. A magyarosítási törekvések túlburjánzásaként 1895-ben Tolna megye királyi tanfelügyelője Hoffer és Müller tanítók nyugdíjaztatását követelte gyenge magyar tudásuk miatt, de az iskolaszék megvédte kiváló eredményt felmutató nevelőit. Az iskolába járási fegyelem nagyon gyenge volt, a mulasztókat pénzbírsággal sújtották. Elszívó hatás is jelentkezett: 1880 őszén megnyílt Lenszky Mária magániskolája – hat évfolyamos Leánynevelő Tanintézete –, mely 1892 júliusáig működött, s mintegy 20 tanulót foglalkoztatott. Az 1882-ben Bonyhádon letelepedett irgalmas nővérek működése jelentős változást hozott a katolikus népiskola életében. Az apácazárda oktatási intézménynyé nőtte ki magát, mely a katolikus elemi

Az utca bal oldalán látható földszintes ház (átellenben Erdős Zsigmond szállodájával) volt a róm. kat. elemi népiskola első ismert épülete. A képeslap készítésének idején, 1910 tájékán már kereskedőknek adott otthont. Itt bérelte üzletét Hoffer József is, a korabeli képeslapok kiadója. 1927-ben bontották le.

A katolikus elemi népiskola épülete, melyben 1860-ban kezdődött az oktatás. Ma Perczel M. u. 4.

iskolai oktatást is magába foglalta. 1884-től különválasztották a fiú- és leányosztályokat. Két nővér – Riedel Antónia Angelina és Roll Anna Brigitta – átvette két összevont leányosztály tanítását, majd 1885-ben újabb nővér alkalmazásával a harmadik leányosztály tanítását is átvették. (Egy-egy tanteremben összevontan tanították az 1–2., a 3–4., illetve az 5–6. évfolyamot.) 1908-tól különvált a fiúk és leányok oktatási helyszíne. A fiúk maradtak a Perczel Mór utcai iskolában (fiúiskola), a leányokat pedig az apácák – 1908-ban egy, majd 1910-ben további két összevont osztályban – átvitték a zárda Szent Imre herceg utcai épületébe (leányiskola). A kettévált iskola egy intézményként, a katolikus iskolaszék felügyelete alatt működött. Időközben a férfi tantestület kicserélődött. 1899-ben nyugdíjba vonult Hoffer István, 1901-ben pedig Müller József és Somogyi (Schneider) János. Új tanítónak Schlenker Mihályt választották, akit 1902-ben igazgatónak is kineveztek. A pályáztatással belépő tanítók sűrűn váltották egymást, gyakran két tanító és négy tanítónő (apáca) alkotta a tantestületet. Az irgalmas nővérek aktivizálódásával sok pénzt takarított meg az egyházközség, mert a nővérek fizetése a férfi tanítókénak még a felét sem érte el. 1908-ban Strohmayer Jánost, 1912-ben Schnell Józsefet választották meg tanítónak, akik – Schlenkerrel – az újabb személyi stabilitás korszakát hozták meg. A gyermekszám megnőtt, 1908-ban az első osztály tanulóinak a száma megközelítette a százat. A tanítók karitatív tevékenységet is végeztek: karácsony táján gyűjtést kezdeményeztek a szegény tanulók részére, kulturális műsor betanításával, karácsonyfa-állítással tették meghitté az ünnepet. A Tanácsköztársaság idején (1919) az iskolát államosították (máj. 14.), vegyes felekezetű iskolákat hoztak létre. Az irgalmas nővérek csak úgy taníthattak, ha apácaruhájukat világi ruhára cserélték. 1927-ben Strohmayer lemondott, helyére Dlusztus Imrét választották meg, 1934-ben Schlenker nyugdíjba vonulásával Erményi Imre és Hahn (későbbi nevén Hardi) József kapott megbízást. Az 1946. aug. 16-ai iskolaszéki ülésen napirendre került az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. aug. 16-ai rendelete általános iskola szervezéséről. Egyhangúlag nyolc évfolyamos általános iskola megalakításáról döntöttek, központja az irgalmas nővérek zárdája lett. Határozatot hoztak új tanítói állások meghirdetéséről, szándékukban állt szaktanárokat foglalkoztatni, az összevont osztályokat szétválasztani. Ezek megvalósítására azonban sem anyagi forrás, sem kellő idő nem állt rendelkezésükre az 1948-ban bekövetkezett államosításig.

(Steib György)

katolikus kórház: az Irgalmas Szamaritánus elnevezésű intézményt Winkler Mihály római katolikus plébános építtette fel 1780-ban a szegények és elesettek iránti együttérzéséből. Alapító oklevéllel szabta meg, hogy a betegek elsősorban a bonyhádi plébánia hatóköréből kerüljenek ki, vegyenek részt a reggeli áhítatban és az esti rózsafüzérimádságban, legyenek egymás segítségére. A kétszintes kórház felépítése 2085 forintba került. Máig fennmaradt számadáskönyvük, melyben kiadásaikat és bevételeiket vezették. Winkler a költségek részbeni fedezésére 700 forintos alapítványt hozott létre,

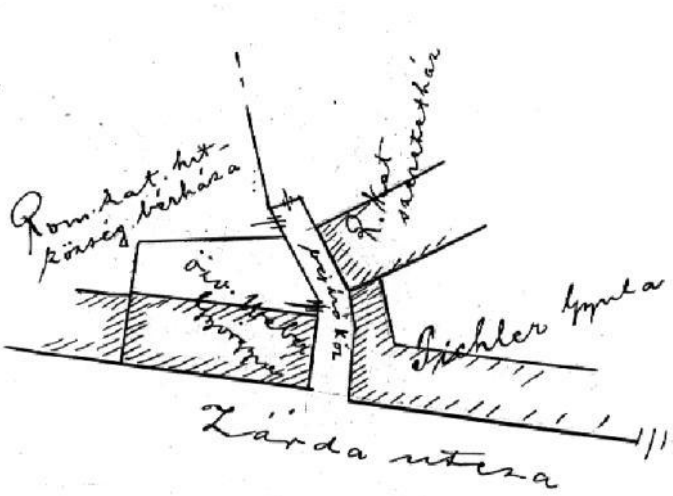

Vázlat 1904-ből. A kórház, majd utódja, a szeretetház a Zárda (ma Szent Imre) utca nyugati oldalánál, a mai Vörösmarty Mihály Általános Iskola területén helyezkedett el.

emellett a bentlakók – az ellátásukért – adományokat gyűjtöttek. A házban lakott az orvos és a lelkész is. Winkler Bonyhádról való távozását (1789) követően a kórház gazdátlanná, elhanyagolttá vált. 1881-ben Bencze István katolikus plébános, a kórház igazgatója kérte a község elöljáróságát, hogy a kórházban tartózkodó két eltartott szegényt vegye át vagy gondoskodjék ellátásukról, de kérését elutasították. 1882-ben Bencze *„a Winkler-féle kórház szegények házává leendő átalakítása”* ügyében nyújtott be indítványt, de ezt sem fogadták el. A katolikus szeretetházként (szegényházként) szolgáló épület az 1882. szept. 3-án beköltöző, Grazból érkező irgalmas nővérek vezetésével fokozatosan leánynevelő- és tanintézetté alakult át, megteremtve a zárda alapjait.
(Steib György)

katolikus kör: lásd **Bonyhádi Római Katolikus Olvasókör**

katolikus közösségi ház: lásd **Jónás János Katolikus Közösségi Ház**

katolikus legényegylet: lásd **Bonyhádi Római Katolikus Legényegylet**

katolikus plébánosok: A római katolikus egyház szervezetében az esperesi kerületek plébániákra vannak felosztva, az ennek élén álló személy a plébános. Bonyhád katolikus plébánosai az alábbiak voltak: Draksics J. Márk 1727–34 (+), Kovacsics János 1734–36, Kocziani Mihály 1736–40, Gassenreiter J. György 1740–41, Marker János Antal 1741–45, Seng János 1745–51, P. Wolnhofer Donát 1751–52, Riedl Antal 1752–58, Wittmann J. Joachim 1758–61, Spitzer Károly 1761–64, Dományi Mátyás 1765–69 (+), Winkler Mihály 1769–89, Kolb Konrád 1789–1811, Urbanecz Károly 1811–13, Egyed Antal 1813–22, Peötz József Ignác 1822–25, Kiszel Ádám Miklós 1825–58 (+), Rausz Romuáld 1858–61 (+), Gauzer János 1862–72, Bencze István 1872–87, Pintér József 1887–97, Jozgits János 1897–1931, Bauer (Pór) József 1931–64 (+), Perr Viktor 1964 (+), Albert József 1965–79, Jónás János 1979–2005 (+), Erb József 2005–15, Wigand István 2015– [A (+) a Bonyhádon eltemetett plébánosokat jelzi.]
(Dudás Olga)

katolikus templom: a bonyhádi római katolikus hívők közös szertartásainak, lelki életének színtere. A főtéren álló, barokk stílusú plébániatemplom alapkövét 1769-ben rakták le, s a szeplőtelen fogantatás tiszteletére szentelték fel 1782-ben. Építtetője Winkler Mihály, a bonyhádi katolikus egyházközség egyik legjelesebb plébánosa volt, tervezőjét és építőmesterét nem ismerjük. Winkler az építést végigkísérő civódásokon, a költségek előteremtésének nehézségein csak rendkívüli hittel és hivatástudattal tudott úrrá lenni. A költségek nagy részét álló Kliegl és Perczel család már a templom helyének és tájolásának kijelölésében is presztízsharcot vívott egymással. A végleges helyet végül Klimó György pécsi megyés püspök

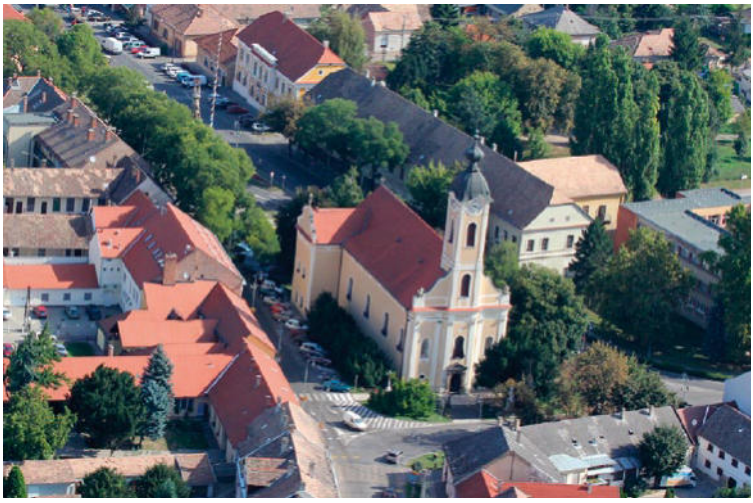

(Fotó: Kirchné Máté Réka)

jelölte ki. Anyag, pénz vagy munkáskéz hiányában gyakran állt az építkezés hosszabb ideig, évekig is. Winkler plébános latinul írt feljegyzései jól tükrözik az akkori állapotokat [Galambos Ferenc fordításában]: *„(…) Ha háromszor vagy négyszer annyi pénzem lenne, sem lenne elég. (…) Mészhordásnál a részeg kocsisok a mész egy részét elszórják. A meszet, amit egy nap alatt kellene elhozni, egy hétig hordják. A mészoltásnál vagy nincs elég víz, vagy nincs elég robotos a munkához. Eközben a mész porrá válik, és nekem újabb károm van. (…) sokszor előfordult, hogy a nehéz kövek cipeléséhez kisgyerek jelent meg. Ha a pallér visszaküldte őket, se felnőtt, se gyerek nem jött… Bár ezer nehézség között épült fel a templom, mégis Isten gondviselését látom e nehézségekben. Ezek ugyanis bölcsen megakadályozták az építés gyors folytatását. Különben sohasem tudtam volna ilyen nagyot és szépet felépíteni: kisebb és kevésbé díszesebb lett volna.”* A felépült templomot 1780. dec. 8-án Nunkovits György pécsi nagyprépost áldotta meg, majd a belsőépítési munkák és szakrális részek kialakítását követően Esterházy Pál pécsi püspök szentelte fel 1782. aug. 25-én. A felszentelést egy Katalin nevű zsidó leány megkeresztelése követte, majd Winkler Mihály plébános szentmisét celebrált a püspök jelenlétében, aki a mise végén megáldotta a jelenlévőket. Az építéshez a más vallási felekezetekhez tartozók is hozzájárultak, Winkler Mihály saját keresetével, szolgálati elődje, Dományi Mátyás plébános hagyatékában 800 Ft-tal. A templom a felszentelését követően is folyamatosan épült, változott. A toronyórát 1788. jún. 30-án helyezték el. A 203 kg-os közép- és a 424 kg-os nagyharang 1808-ban, a 100 kg-os kisharang 1868-ban készült. A két mellékoltár négyre bővült. A szentélyt a hajótól két lépcső és kovácsoltvas rácsozat választotta el, ma csupán a lépcsőfokok. A templom tájolása észak–dél irányú, egyhajós kivitelű. Hossza 42 m, szélessége 16 m, a torony 32 m magas. A bejárati főkapun 1831-es évszám olvasható (feltehetőleg akkor készült), a felette kialakított két fülkében Szent Péter és Mózes szobrát helyezték el. A bejárati szélfogó ajtó 1898-ban készült. A főoltárkép – melyet valószínűleg Klimó püspök adományozott az épülő templomhoz – Szűz Máriát ábrázolja, kezében a gyermek Jézussal. Az ismeretlen alkotójú képet többször restaurálták. A mennyezetfestményeket 1896-ban Graits Endre pécsi festőművész készítette. A három mellékoltár képein sárkányölő Szent György, Nepomuki Szent János (1808, Schentz Dániel), ill. a Szent Család (1868, Kegyes József) látható. A negyedik mellékoltár fölött a keresztre feszített Krisztus magasodik. A főoltárnál Szent Péter és Szent Pál fehér, a mellékoltároknál további szentek (többek között: Ferenc, Antal, József, Margit) színesre festett, fából faragott szobrait helyezték el. Szent József szobrát 1931-ben vásárolták a hívek felajánlásaiból. A karzat alatt kialakított lourdes-i barlangban Szűz Mária szobrát találjuk. A templomfalon körben 14 – színes, gipsz domborművű – stációkép sorakozik, melyek valószínűleg az 1930-as években kerültek ide. A két sorban elhelyezett tölgyfa padok mintegy 200 látogatónak biztosítanak ülőhelyet.

(Fotó: Farkas Eszter)

Hegedűformára kialakított nagy méretű ablakok biztosítják a templom belső megvilágítását. A templom alá Winkler kriptát alakíttatott ki, mely a keleti oldalról lépcsőn közelíthető meg. 1838. júl. 21-én villámcsapás érte a tornyot, mely nagy kárt nem okozott. Az egyházközség képviselő-testülete 1900. okt. 28-ai ülésének jegyzőkönyve szerint *„A templomtorony északnyugatra néző sarka a pléhfedél alatt megrepedt, veszély fenyegeti a tornyot."* Az 1890-es évek elején szervezte meg a templom első énekkarát Müller József kántortanító. 1903-ban vezették be a villanyvilágítást, 1970-ben villamosították, automatizálták a harangozást, 1971. jan. eleje óta van elektromos fűtés. 1911 végén ki kellett cserélni a harangok fából készült állványát vasállványzatra, mert a fakötések meglazultak, a harangok tengelycsapágyai kikoptak. 1916. szept. 1-jén a három harangot – továbbá a Kálvária-kápolna két harangját – háborús felhasználásra elvitték. Az új harangok 1923 júliusában érkeztek. 1918-ban 39,5 kg orgonasípot adtak át hadicélra. 1926-ban elkezdték körbekeríteni a templomot vasráccsal. A templom főbejáratánál két kereszt található. A bejárattól nyugatra lévő eredetileg a Perczel Mór utca, Vasvári Pál (eredetileg Kereszt) utca leágazásánál állt, 1929-ben hozatta az egyházközség erre a helyre. Még az évben Reisz János és felesége állíttatta a másik keresztet a keleti oldalra. A templom takarítását, díszítését az 1930-as évektől évtizedeken át Link Ilona és Heidecker Erzsébet végezte. A templomot több ízben restaurálták: 1865–68 között, 1892-ben, 1909-ben, 1975-ben, és 2005-től mintegy két évig. 1964. júl. 27-én villámcsapás érte a tornyot, melynek következtében a toronysisak leégett. Helyreállítása 1966–67-ben történt, a Bonyhádról Németországba kitelepített hívek és a helybéliek anyagi segítségével, adományaival és segítő munkájával. 1973-ban – a megváltozott miserend szerint – átrendezték a szentélyt. Az 1980-as évek végétől a művelődési központ szervezésében a templomban karácsonyi koncertet rendeznek. 1979–2005 között Jónás János apátplébános irányításával nagy mértékű felújítást végeztek, mely kiterjedt a tető javítására és újracserepezésére, valamint a külső homlokzat festésére is. 1989-ben a vaskereszt helyett rézborítású tölgyfa kereszt került a toronyra. A 2005-ben megkezdett restauráláskor helyreállították az 1970-es években átfestett, részben megsemmisült késő barokk templombelsőt, valamint feltárásra és restaurálásra került – az addig nem ismert, mintegy 200 éves – a szentély feletti diadalíven található, Utolsó vacsorát ábrázoló szekkó. A feltárási és restaurálási munkákat Mauks Zoltán és Mauksné Dittrich Csilla restaurátorok, valamint Varga Péter díszítőfestő végezték. 2006-tól a torony megsüllyedése miatt repedések keletkeztek a torony és a templomtest találkozásánál. 2013-ban megkezdték a torony további dőlésének, süllyedésének elhárítási munkálatait. Acélsodronnyal összehúzták a kupolát, valamint a tornyot a templomtesttel. Megvasalták a tornyot, hogy az összehúzatásnál ne roppanjon össze. A tetőről lefolyó csapadékvizet felszíni árokkal a városi hálózatba vezették.

(Steib György)

katolikus templom homlokzati szobrai: a Winkler Mihály bonyhádi katolikus plébános által építtetett és 1782-ben felszentelt katolikus templom bejárata fölött,

a bal oldalon Szent Péter, a jobb oldalon Mózes csaknem ember nagyságú, homokkő szobrát helyezték el egy-egy fülkében. A szobrok alkotói nem ismertek. Talapzataikon latin nyelvű idézetek olvashatók. Péterén Máté evangéliumának 16. fejezetéből: *„Petrus tibi dabo daves regni caelorum”*. Magyarul: Péter, néked adom a mennyek országának kulcsait. A kulcs a megkötés és a feloldás jelképe. A figura könnyed kontraposztban áll, a mozdulatot a ruha redői követik. A jobb kezében kulcsot és könyvet tart, a bal kezét kissé fáradtan a mellén pihenteti, az áhítat, a csodálat és az odaadás mozdulatát jelképezve. Arcát az ég felé fordítja, szinte parancsra várva. Mózes, az Ószövetség főalakjának szobortalapzatán írt szöveg a Kivonulás könyvének 14. fejezetéből vett idézet: *„Moyses extende manum tuam super mare”*. Magyarul: Mózes, terjeszd ki kezedet a tenger fölé. Ő szintén kontraposztban áll, jobb keze haránt mozdulattal tartja a Tízparancsolatot tartalmazó kettős kőtáblát. A katolikus plébánia *Historia Parochiae* könyvében olvasható, hogy a templom építésénél *„A protestánsok, akiket szintén robotra kényszerítettek, sok kárt okoztak. Összetörték a Mózes szobrot, és a keresztelőkút oszlopát is, méghozzá a behelyezés előtti napon”*. Winkler Mihály át akarta téríteni a kereszténységre a bonyhádi zsidóságot. Ez a törekvése sikertelen maradt. A keresztény-zsidó párbeszéddel az embereket akarta egymáshoz közelebb hozni, az emberi megértést akarta szolgálni. E két szobor egymás mellett Winkler szellemiségét szimbolizálja. (Fotó: Farkas Eszter)

(Farkas Noémi – Sós Csaba)

katolikus templom orgonája: a mai hangszer szekrényzetének két szélső része a templom első orgonájából maradt. Ez az orgona Pozsonyból került Bonyhádra 1782 őszén. Építőjeként a kor két ismert pozsonyi mestere, Karel Janeček (Janicsek Károly) vagy Joseph Effinger jöhet számításba. Janeček mellett pécsi kapcsolatai szólnak (a székesegyházba 1770-ben épített orgonát, azt 1783-ban javította), Effinger mellett egy fennmaradt hangszerének (Somorja ev.) a bonyhádival rokon megoldásai. Ez az orgona 1 manuállal, pedállal, 10 regiszterrel, két szimmetrikus szárnyszekrénybe elhelyezve épült (minden regiszter végig ketté volt osztva c-cisz oldal szerint!). A hang-

szert 1888-ban Angster József bővítette 2 manuál 14 regiszterre. A második művet a két szárnyszekrény közé építette. Új játszóasztalt és fúvót is készített. Tőle származik a mai szekrényzet középső része. 1927-ben Mayer Albert végzett nagyobb átépítést, melynek költsége megközelítően 5000 pengő volt. A hangszert az eredeti barokk csúszkaládák meghagyásával pneumatikussá alakította, a sípanyag többségét kicserélte. A szekrényzetet fölfelé kb. fél méterrel megtoldotta. Ő készítette a mai játszóasztalt is. 1975-ben Stach Mihály és Fülöp Géza, az Angster-üzem egykori dolgozói teljesen új, pneumatikus rendszerű orgonát építettek a régi szekrényzetbe, felhasználva a korábbi sípanyag egy részét és Mayer Albert játszóasztalát. A hangszer mai mérete 2 manuál, pedál, 17 regiszter. (Fotó: Kirchné Máté Réka)

(Győrffy István)

Katz Sándor, id. (*1950. ápr. 21. Dunaszentgyörgy): tanár. Általános iskolai tanulmányait szülőfalujában végezte, majd a paksi Vak Bottyán Gimnáziumban érettségizett 1968-ban. A szegedi József Attila Tudományegyetem matematika–fizika szakán szerzett középiskolai tanári oklevelet 1973-ban. Azóta a bonyhádi gimnázium tanára, 2012-től nyugdíjkasként. Első publikációi a matematikai függvények tanításának módszertanával foglalkoztak. Ebből a témából írta doktori disszertációját 1985-ben, és ezzel a kérdéskörrel foglalkozik a Tankönyvkiadónál 1988-ban megjelent első könyve is. Jelentős eredményeket ért el a tehetséggondozásban, több mint 70 tanítványa lett díjazott országos és nemzetközi versenyeken. A tehetséggondozás és a matematika-módszertan kérdéseiről 100-nál több előadást tartott országos szakmai rendezvényeken. Hat szakkönyve és feladatgyűjteménye, illetve 26 szakmai cikke jelent meg. Szakirodalmi CD-t készített, amely több ezer szakkönyv és cikk adatait és 200 cikket tartalmaz. Az Arany János Tehetséggondozó Program (AJTP) keretében a hátrányos helyzetű tanulók tehetségfejlesztéséhez tantervet és feladatgyűjteményt állított össze, ezt használják az AJTP iskoláiban. 1988-tól 2010-ig Tolna megyei matematika-szaktanácsadó, 1995-től 2015-ig a magyarországi evangélikus iskolák matematika-szaktanácsadója, 2000-től az AJTP matematika tantárgyfelelőse, 2005-től a Bolyai János Matematikai Társulat Oktatási Bizottságának alelnöke. 2014-ben címzetes egyetemi docensi kinevezésben részesült. Elismerései: Kiváló Tanár (1989), Beke Manó-díj (1994), Ericsson-díj (2004), Graphisoft díj (2006), Merész Konrád-díj (2006), Rácz Tanár Úr életműdíj (2007), Tolna megyei Prima díj (2011), A Tehetségek Szolgálatáért életműdíj (2011), Bezerédj István-díj (2016). Baranyai Évával kötött házasságából két fia született.

(Kirchné Máté Réka)

Katz Sándor, ifj. (*1975. jan. 4. Bonyhád): fizikus, az elméleti részecskefizika nemzetközi hírnevű professzora. Szülőhelyén járt általános és középiskolába, a gimnáziumban érettségizett 1993-ban. A gimnáziumi évek során kétszer megnyerte az Arany Dániel Matematikaversenyt és kétszer az Eötvös Fizikaversenyt, de szinte minden matematika- és fizika versenyen az országos élmezőnyben végzett. Kétszer vett részt a Nemzetközi Fizikai Diákolimpián, 1993-ban aranyérmet szerzett. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem TTK fizikus szakán szerzett diplomát 1998-ban, majd ugyanitt PhD fokozatot 2001-ben. Az egyetemi évek alatt az Eötvös Collegium tagja volt. A doktori fokozat megszerzése után több évet töltött Németországban posztdoktori ösztöndíjasként. Az Európai Kutatási Tanács pályázatán elnyert 1,3 millió eurós kutatási támogatás segítette hazatérését, ebből kutatócsoportot alakított az ELTE-n 2008-ban. Fő kutatási területe a részecskefizika numerikus vizsgálata, melyben nemzetközileg jelentős eredményeket ért el. Az ELTE Elméleti Fizikai Tanszékén 2001-től tanársegéd, 2006-tól adjunktus, 2012-től

egyetemi tanár, 2013-tól tanszékvezető. 2014-től az ELTE Fizikai Intézet igazgatóhelyettese. 2008 óta a Magyar Tudományos Akadémia doktora, 2016-tól levelező tagja. Tudományos munkássága nagyságrendjét jelzi, hogy 2016 májusáig íródott 142 publikációjára több mint 7000 hivatkozás született. Elismerései: Perczel-díj (1993), Talentum Akadémiai Díj (2005), Junior Prima díj (2008). (Kirchné Máté Réka)

kazeingyár: magas minőségű tejfehérje (kazein) előállítására szolgáló tejfeldolgozó üzem. A bonyhádiak a Gyár utcában, a Völgységi-malomárok mellett működő üzemet túrógyárként emlegették. A villanytelep szomszédságában lakó Mauthner József és testvére, Ignác 1903. aug. 7-én kért engedélyt a felépítésére saját telkükön (akkor 142. népszámú ház). A 30 m hosszú, 7 m széles emeletes épületben valószínűleg még az évben megkezdődött a gyártás: fölözött tehéntejből alvadás útján előbb kazeintúrót, majd abból száraz, lisztfinomságú kazeinport állítottak elő, melyet ipari feldolgozóüzemek alapanyagként hasznosítottak. 1904 őszén már 14 fővel dolgoztak 12 órás munkarendben, reggel hattól este hatig. 1906-ban társultak Schwartz Gyula vajkereskedésével, így jött létre a Mauthner és Schwartz cég, mely 1907-ben 30-40 főt foglalkoztatott. A telep *„valóságos bacilustanya”* volta miatt az 1907. máj. 12-ei képviselő-testületi ülésen egészségügyi vizsgálat megindítását kezdeményezték. A problémát az engedély nélkül a malomárokba vezetett szennyvíz kezelésének hiányosságai okozták. A gyár gazdasági problémái miatt 1908-ban a Budapesti Belvárosi Bank Rt. tulajdonába került, mely csődeljárást kezdeményezett. Ennek lezárulásával 1911-ben beszüntette működését. (Steib György)

Kende Ferenc (Kaiser Henrik) (*1922. dec. 2. Bonyhád, †2010. febr. 8. Komló): tanár, a közgazdasági technikum igazgatója. 4 elemi és 4 gimnáziumi osztály elvégzését követően a soproni Evangélikus Tanítóképző Intézetben szerzett „népiskolai tanító”, valamint kántori oklevelet 1942-ben. További tanulmányai: 1947: érettségi a bonyhádi gimnáziumban; 1951: matematika–fizika–kémia szakos szakoktató oklevél a Budapesti Pedagógiai Főiskolán; 1952: jogtudományi oklevél; 1955: tanításra képesítő felsőfokú statisztikusi oklevél az Oktatási Minisztérium és Központi Statisztikai Hivatal tanfolyamán;

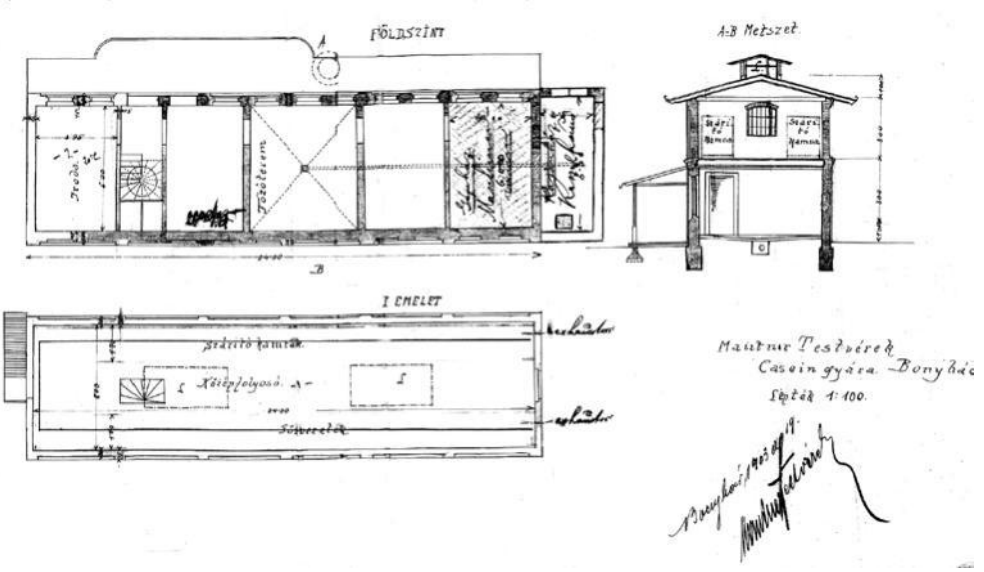

1957: jogászdoktori diploma a Pécsi Tudományegyetemen; 1958: pedagógia–lélektan szakos tanári oklevél az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. 1943 októberétől katonai szolgálatot teljesített, 1945. febr. 22-én szovjet hadifogságba esett. Pályáját 1943-ban kezdte kántortanítóként a bonyhádi evangélikus népiskolánál, majd az iskolák államosítása után az általános iskola felső tagozatán tanította szaktárgyait. 1952. febr. 1-jén lett a bonyhádi közgazdasági technikum tanára, dec. 15-étől pedig igazgatója. Szakmai érdeklődésének középpontjában a statisztika állt: tanította a tantárgyat, lektorált statisztikai tankönyveket, országos bemutatóórákat tartott, részt vett a Központi Statisztikai Hivatal oktatási bizottságának munkájában. Felelős szerkesztője és gondozója volt az 1955-től megjelenő iskolai újságnak, a Bonyhádi Közgazdásznak és az iskolai évkönyveknek. Kezdeményezésére vette fel az iskola Perczel Mór nevét. Húszéves igazgatói tevékenységét a megfeszített munka, a tisztességes szándék, a tanulóifjúság szeretete és az iskola iránti elkötelezettség jellemezte. Önmaga ezt írta: *„Csodálatos húsz esztendő volt! Életem legszebb és legboldogabb húsz éve.”* Egy pénzügyi vizsgálatot követően elmarasztalták, s ez megkeserítette további életét. A vizsgálatot követően, 1972. ápr. 1-jével a Nagymányoki Általános Iskola Diákotthonának lett főhivatású nevelője, az iskola és diákotthon összevonását követően pedig tanított is. Új munkahelyén és beosztásában is töretlen elhivatottsággal dolgozott, munkája mellett tanulmányokat, pályázatokat írt. 1982-ben ment nyugdíjba. Munkásságáért 1970-ben a Munka Érdemrend ezüst fokozatával tüntették ki. Nevét először Kende Henrikre (1946), majd Kende Ferencre (1949) magyarosította. Első feleségétől, Majláth Máriától egy fia született. Felesége halálát követően Bánhegyi Valériával kötött házasságot. (Steib György)

Kenderesi Tamás (*1996. dec. 13. Bonyhád): úszó, olimpikon. Gyermekkorát Aparhanton töltötte, itt járt általános iskolába, majd a Pécsi Tudományegyetem Deák Ferenc Gyakorló Gimnáziumában érettségizett 2015-ben. Ez évben családjával Pécsre költözött. 2001-ben tanult meg úszni: nyári tanfolyamra járt Szekszárdra Bányai Máriához, majd ősszel Pécsen a Búvárbébi Úszóiskolába Mészáros Andorhoz. 2002-ben kezdett versenyszerűen úszni a Pécsi Sport Nonprofit Zrt. égisze alatt. Edzője, sikereinek kovácsa Tari Imre lett. Aparhantról délutánonként járt edzésre. A kezdeti heti három edzés 12 éves korára 11-re (napi hat órára) emelkedett. A 11. osztálytól (2013–14) magántanuló volt. A délelőtti edzéseket egyesületi trénere utasításai alapján a bonyhádi tanuszodában végezte a Horeczky János edző által vezetett BÚSE, ill. az Anonym SE triatlonos úszói mellett. Fő száma a 200 m-es pillangó lett. Kezdeti sportsikerei 15-16 éves korára jelentkeztek, pályája ettől fogva meredeken emelkedett. 2012: korcsoportjában bejutott az országos döntőbe (100 m pillangó). 2013-ban tagja lett az ifjúsági úszóválogatottnak, korcsoportjának aranyérmese a rövidpályás vidékbajnokságon (200 m pillangó), a Baranya megyei bajnokságon három számban első helyezett (100 és 200 m pillangó, 100 m hát). 2014: aranyérmes lett a korcsoportos úszók diákolimpiáján (100 m pillangó), 200 m pillangón az országos ifjúsági bajnokságon, az ifjúsági úszók Európa-bajnokságán, az országos úszóbajnokságon és olimpiai bajnok Kínában, az Ifjúsági Olimpián. 2015: országos bajnok (200 m pillangó), 1:54.79-es idejével második helyre került a felnőtt világranglistán. 2016: Európa-bajnoki bronzérmes Londonban (200 m pillangó), a XXXI. nyári olimpiai játékokon, Rio de Janeiróban olimpiai bronzérmes (200 m pillangó). Olimpiai teljesítményéért Magyar Arany Érdemkereszt kitüntetésben részesült (2016). (Steib György)

kenyérgyár: gabonafélék lisztjéből erjesztéssel előállított tésztafélesség, a kenyér és különféle péksütemények készítésének helyszíne. Bonyhád és környéke kenyérellátását 1904-ben hat, 1952-ben 10 kisebb pékség biztosította. Az 1950-es évek

elején a magánsütödék sorra a Bonyhádi Földművesszövetkezet, ill. a Bonyhádi Sütőipari Vállalat tulajdonába kerültek. A vállalat – melynek központját a II. Rákóczi F. u. 7. sz. alatti házban rendezték be – 1962-ben kért építési engedélyt kenyérgyár létesítésére. Ez a gyártási helyszínek széttagoltsága, az elavult technika és berendezések, de mindenekelőtt az akadozó ellátás, a rendszeressé vált krónikus kenyérhiány és az egyenlőtlen minőség miatt vált szükségessé. A közel ötmillió forintos beruházással megvalósult üzem – mint a Bonyhádi Körzeti Sütőipari Vállalat központi péksége – 1965 januárjában kezdte működését a Zrínyi u. 7. sz. alatt, Gász András igazgatásával. A félautomata olajtüzelésű kemencékkel felszerelt gyárban 17 dolgozó napi 5,5 tonna kenyeret sütött, mellette mintegy 12.000 péksüteményt készítettek, és bérsütést is vállaltak. Az árut 10 településre szállították. A termelést 1983. szept. 1-jén leállították, mert az üzem felújításra szorult. Nagy részét teljesen lebontották, helyére nagyobb alapterületű új, korszerű technológiájú üzemet építettek több mint 30 millió forintos beruházással. Az akkor már a Tolna Megyei Sütőipari Vállalathoz tartozó kenyérgyár műszaki átadása 1985. márc. 15-én volt. Egy folytonosan üzemelő alagútkemencével, kétműszakos termeléssel 10,5 tonna fehér-, alföldi- és házi jellegű kenyeret, továbbá mintegy 35 ezer péksüteményt sütöttek naponta. Az üzem vezetésével Falusi Mihályt bízták meg, a dolgozók létszáma 30 körül mozgott. A rendszerváltozás (1990) után osztozni kellett a piacon a megnyíló kis családi péküzemekkel. Fokozatosan csökkent a termelés, romlott a gazdaságosság, ezért az üzemet 1998-ban eladták a Solidus Kft.-nek, mely a környéken jelentős számú élelmiszerboltot üzemeltetett. A „Mi pékségünk” néven forgalomba hozott termékekkel átmenetileg fellendült a termelés. Kínálatukat sajtos tallér gyártásával egészítették ki a Himesházáról vásárolt gyártóeszközökkel. 2006-tól az üzemet a Szelénia Kft. bérelte (üzemvezető: Nagy András), és 2012 májusáig működtette. Ez időben 12 alkalmazottal napi mintegy 500-600 kg kenyér, 1000 kifli, 2000 zsemle és 500 finom péksütemény készült. Az elavult technológia, az amortizálódott géppark, a megjelenő multinacionális kereskedelmi egységek helyben sütött pékárui kikényszerítették az üzem bezárását. Az épületben ma bútorüzlet működik. (Steib György)

Kerényi (Kunszt) Henrik (*1894. febr. 13. Alsónána, †1981. jan. 19. Bonyhád): tanár. A bonyhádi gimnázium nyolc osztályának elvégzése után (1913) a Budapesti Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán magyar–német szakos tanári szakképzettséget szerzett. Közel négy évtizeden át (1917–56) tanított a bonyhádi gimnáziumban, ahol *„Haladó szellemű tanítványai kezébe adta Ady, Móricz, Babits, Schöpflin és Tóth Árpád műveit és a Nyugat régi számait”* – írta visszaemlékezésében Gál István irodalomtörténész. A Petőfi Sándor önképzőkör tanár vezetőjeként felkeltette a diákok érdeklődését az élő magyar irodalom értékei iránt. Az önképzőkör nyilvános díszgyűlésein üzenetértékű műsorokról gondoskodott: a német kultúrfölényt hangsúlyozó „volksdeutsch” propagandával szemben a magyar kultúra értékeit tudatosította a diákokban, a szülőkben és a város lakosaiban. Titkára volt a Bonyhádi Öregdiákok Szövetségének, elnökségi tagja a Hűséggel a Hazához mozgalomnak, tagja a Vas Gereben Irodalmi Társaságnak, Alsónánán az evangélikus egyházközség elnöke. Szívesen foglalkozott diák színjátszókkal és színdarabok rendezésével. A diákéletről szóló színdarabjaival nagy sikert aratott. A *Soupé csárdás* című három felvonásos vígjátéka bonyhádi előadás-sorozatának (1932–33) a híre messzire eljutott: előadták a kiskunhalasi, az érsekújvári, a komáromi műkedvelő diák színjátszók is. Az *Elmarad a számtanóra* c. egyfelvonásosa is bonyhádi diáktémát dolgozott fel. 1948-ban *A sárszentlőrinci kisdiák* c. darabjában Petőfi diákéveinek egy epizódját dramatizálta. Munkásságát 1956-ban – nyugdíjazásakor – Az Oktatásügy Kiváló Dolgozója kitüntetéssel jutalmazták. Halálakor Gál István a *Magyar Nemzet* hasábjain köszönt el volt tanárától.

[Kolta László] – (Steib György)

kereskedelem: a termelés és a fogyasztás közé ékelődő tevékenység, az áruforgalom lebonyolítása, a megtermelt javak kereskedők általi közvetítése a fogyasztókhoz. A törökök előtti kor bonyhádi kereskedelméről, az üzlethálózat nélküli, házaló kereskedelemről nem sok ismeretünk van. A termények és állatok adásvétele a heti piacokon zajlott. A törökök kiűzése után, kereskedőréteg hiányában az áruk nagybani forgalmazását maguk a földesurak végezték. Az ezt követő néhány évtizedben kialakult bonyhádi munkamegosztás közel kétszáz évig írta a település gazdaságtörténetét: gazdálkodásban a magyar lakosok és az 1720-as évek közepétől érkező németek, iparűzésben a német, kereskedésben pedig a század közepe tájától bevándorló zsidó telepesek játszottak meghatározó szerepet. A kezdetben kialakuló batyuzó cserekereskedelemben a környező településeket járó jobbágy termények (méz, dió, baromfi) vasárut, gyertyát, sót kapott. Az 1741-ben itt lakó négy zsidó férfi foglalkozására nézve kereskedő, vidéket járó, házaló szatócs. Az 1754-ben összeírt 12 kereskedőből heten nyersbőrfelvásárlók voltak. A nyersbőrök gyűjtésében, felvásárlásában hosszú ideig Bonyhádnak – zsidó kereskedői révén – vezető szerepe volt. A század utolsó harmadában már 30 kereskedőt és 8 iparost találunk a településen. A rohamos fejlődésnek újabb lendületet adott a mezővárosi státusz és a vásártartási jog 1782-es elnyerése. Évente minimum négy kétnapos (hétfő-keddi) országos állat- és kirakodóvásárt tartottak. A megerősödő zsidó közösség űrt betöltő kereskedési tevékenysége megértésre talált a Perczel- és a Kliegl-birtokosság körében: levette vállukról a terhet, új dimenziót, élénkülést hozott a dohány-, a bor-, a gyapjútermelés, az állattartás számára. Bonyhád megindult azon az úton, melynek végén a Dél-Dunántúl egyik kereskedelmi központjává vált. Kiskereskedői elárasztották a helybeli és a vonzáskörzet lakosságát a mindennapi élet használati cikkeivel, nagykereskedelme pedig a Dél-Dunántúl boltosainak árubeszerzési helyévé avatta. A tágabb világ akkor nyílt meg a bonyhádi kereskedők számára, amikor – ádáz küzdelmek után – 1777-ben a baranyai piacokat is megnyitották előttük. *„Bonyhád mezőváros 7000 lakóval bíró nagykereskedelmi hely, mely kedvező helyi viszonyoknak örvendő környékkel ellátva több száz ezerekre menő kereskedelmi üzletet visz”* – írta 1866-ban egy felterjesztésében Perczel Pál járási főszolgabíró. Kereskedőcsaládok, generációk váltak híressé, jelentőssé, kialakultak az üzletközpontok, az országos állatvásároknak pedig a századvégre kitenyésztett bonyhádi tájfajta pirostarka szarvasmarha megjelenése és sikere adott különleges rangot. 1916-ban 117 kereskedőt tartottak nyilván, közöttük gépügynök, lóügynök, tollkereskedő, rongykereskedő, földön áruló, halkereskedő, szatócs stb. Sokan érettségiztek, majd felsőfokú iskolát végeztek, német tudással szinte mindnyájan rendelkeztek. A Fő (ma Szabadság) téren és környékén, továbbá a Zárda (ma Szent Imre) utcában kiépült Bonyhád kiskereske-

Englman Adolf 1906-ban épült egykori üzletháza a Szent Imre u. 4. sz. alatt – 2008-ban. Az épület közepén emelt mellvéden a tulajdonos domborművű monogramja található. (Fotó: Kirchné Máté Réka)

delmi centruma. A kezdetleges boltocskákat idővel modernizálták: 1906-ban épült Englman Adolf (ma Szent Imre u. 4.), 1911-ben a Hirschfeld Testvérek- (ma Szent Imre u. 2.) és a Davidovics Testvérek cég (ma II. Rákóczi F. u. 6.), 1932-ben Englman Antal (ma Szabadság tér 4.) üzletháza. Jelentős vaskereskedői hálózat működött: 1855-ben nyitotta meg üzletét Straicher Benő, 1898-ban Novotny Rezső, 1920-ban Rieger Andor. A három épület- és tűzifa-kereskedés közül (Krausz Vilmos, Ausch Sámuel, Rothermel Károly) a Péter Testvérek cég 1937-ben vette meg Rothermel telepét, majd ebből fejlődött ki 1949-től a Tüzép Vállalat (Sport utca). Az üveg-, porcelán- és háztartási cikk, valamint a rőfös, méteráru-kereskedelmet az Englman család uralta. Ügynökök sokasága járta a vidéket ajánlattétel, rendelésfelvétel céljából. A vegyes jellegű termékekből (fűszer- és üvegáru, vetőmagvak, festékek, méhészeti és tejgazdasági eszközök, benzin, kenőolaj, zsák, ponyva, növényvédő szer, méz, dió, só, petróleum stb.) kis- és nagykereskedelmet folytató Davidovics Testvérek cég ügynökei postagalambokkal repítették haza a megrendeléseket, így az áruval megrakott szekereket másnap kora hajnalban útnak lehetett indítani. A Faragó család Vörösmarty tér 23. sz. alatti üzletében műszaki-, autófelszerelési cikkekkel és gyarmatáruval, olajjal és benzinnel kereskedett, benzinkutat működtetett. Faragó Dénes cégvezető Grazban és Budapesten kereskedelmi akadémiát végzett. Rózsa Lajos 1905-ben nyitotta meg jó hírű fűszer- és csemegeüzletét. A tojás, baromfi és déligyümölcs vezető nagykereskedője a Feldmann és Sauber, a zöldségfélék első exportőre a Pollák és Glattstein társas cég volt, a borforgalmazás Galandauer Ignác, a Kritzler Lipótné és Fiai cég, továbbá Fleischmann Lipót kezében összpontosult. Raubitschek Izidor saját nyomdatermékeket, papír- és írószereket, könyveket és kulturális rendezvényekre szóló belépőjegyeket árult. Bárányék rövidáru üzlete a Zárda (ma Szent Imre) utcában feltűnő volt célszerűen és esztétikusan rendezett kirakataival – Bárány Ernő többszörös kirakatverseny-győztes volt. Az üzletek portáljait a helyi zománcgyár szemet gyönyörködtető reklámtáblái díszítették. 1919. aug. 17-én alakult meg a Bonyhád és Vidéke „Hangya” Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezet, hogy tagjaikat és hozzátartozóikat Perczel Mór utcai üzletükben olcsó és jó minőségű háztartási és gazdasági cikkekkel lássák el, hogy felvásárolják terményeiket és termékeiket. 1922-ben nyitották meg második helyi üzletüket, 1924-ben pedig Bátaapátiban a harmadikat. Tevékenységük az 1930-as években ért véget. Az üzletek vasárnap délelőtt is nyitva tartottak 2-3 órán át, a vallásos zsidók szombaton bezárták boltjaikat. 178 üzlet működött Bonyhádon 1937-ben, amikor Rieger Andor mozgalmat indított az üzletek vasárnapi zárva tartásáért, mely szolgabírói határozattal 1938. jan. 8-án lépett hatályba. Ez időben mintegy 130-140 kereskedés volt zsidó kézben, a nyerstermény-, gabona- és lisztkereskedelmet 30 kereskedő bonyolította, többnyire zsidó személyek. Származásuk miatt – az ún. zsidótörvények következtében –

Rózsa Lajos üzletéből alakították ki az első bonyhádi könyvesboltot 1950-ben, az akkori Sztálin tér 10. sz. alatt. Az épületet 1989-ben lebontották, helyén ma OTP-székház áll.

korlátozásuk egyre nagyobb teret nyert: pályázatok elbírálásánál, üzleti bérlemények kiosztásánál sikerre aligha számíthattak. A törvényekkel megtépázott bonyhádi kereskedelmet a holokauszt, a háború kivéreztette, majd az 1950-es évektől a magánkereskedelmet állami irányítás váltotta fel. A bonyhádi kereskedők 1945 előtti szervezeti, egyesületi életéről nem sokat tudunk. Némelyek a Bonyhád és Vidéke Ipartestülethez csatlakoztak. 1945. aug. 24-én alapították meg a Magyar Kereskedők Országos Központi Szövetsége (KOKSZ) Bonyhád és Vidéke Fiókját (elnök Hirschfeld József, titkár Petró László). Később létrehozták a Bonyhád és Vidéke Kiskereskedők Egyesületét, mely 1948 decemberétől a KISOSZ (Kiskereskedők Országos Szabadszervezete) tagegyesületeként, mint Bonyhád és Vidéke Fiókja működött tovább. Működési területe a Völgységi járás és néhány közeli, Baranya megyei település (Szászvár, Püspöknádasd, Ófalu stb.) volt. Elnöknek Nádasdi (korábbi nevén Eibensütz) Vilmost, titkárnak Esztergamy Kálmánt választották. Tagjainak száma 130 körüli volt. Az 1949. nov. 30-án tartott rendkívüli közgyűlés elnöki beszámolója szerint *„Kiskereskedő kartársaink régi beléjük neveltségénél fogva nehezen tudják beleélni magukat, hogy a szocializmus építése során nekik is meg kell hozni az áldozatot, megértéssel kell fogadni a népboltok és állami elárusító szervek alapítását, amelyek mellett a kiskereskedők még hosszú évekig, legalábbis a második ötéves terv idejéig nyugodtan dolgozhatnak, ha magukévá teszik a munkásosztály célkitűzéseit."* A sorozatos rendőri ellenőrzések, adóhatósági vizsgálatok az üzletek feladásához, a tagok kilépéséhez, az egyesület megszüntetéséhez vezetett: a Belügyminisztérium 5637-294/4/1951. IV. 9. sz. leiratával elrendelte a nyilvántartásból való törlését. A bonyhádi üzletek nagy többségének működtetésén a második világháborút követően több mint 40 évig három szektor osztozott: a Bonyhádi Földművesszövetkezet, a Tolna Megyei Népbolt, ill. a Tolna Megyei Szálloda és Vendéglátó Vállalat, valamint utódszervezetei. A gazdátlanul maradt üzleteket a helyi közigazgatás szervei kiutalták számukra, gyakran a régi tulajdonos üzletvezetői megbízása mellett. A három szektor áldz küzdelmet vívott az üzletek megszerzéséért, azok többször gazdát is cseréltek a szektorok között. Különösen éles verseny folyt a belterületi és – a piac Vörösmarty térre való helyezésekor (1951) – a környékbeli helyekért. Englmanék egykori főtéri üzletéből alakították ki a népbolt központi egységét, a 2. számú élelmiszerboltot, mely a megyei munkaversenyben rendre első helyezést ért el. Erdős Zsigmond szállodáját és Lukács Szilveszter cukrászdáját a vendéglátó kapta, Davidovicsék kereskedőházából a földműves-szövetkezet központja lett. 1955-ben Bonyhádon a földműves-szövetkezet és a népbolt tíz-tíz, a vendéglátó hat üzletet működtetett. 1961-ben – központi utasításra, az állami szektor előnyben való részesítésére – a szövetkezetnek át kellett adnia 13 nagy forgalmú belterületi üzletét a népbolt vállalatnak. A népbolt kapta meg a községi tanács földszinti üzletsorát, raktár-

A Perczel-kerti üzlet az 1970-es évek végén. 1990-ben bővítették.

nak az ortodox zsidó templomot és a Piac téri volt olajgyári épületet. A népbolt 1989-ben Műszaki Áruházat nyitott (Szabadság tér 9.) a volt MNB-székház átalakításával. 1990-ben a Tolna Megyei Népbolt Vállalat bonyhádi üzleteinek tőkésített értékét 16 millió forintos apportként bevitte a létrehozott, állami tulajdonú Tolna Megyei Népbolt Részvénytársaságba, majd 1993-ban megindították a társaság privatizációját. A Bonyhádi Földművesszövetkezet saját beruházásban létesített áruházakat. 1969-ben nyitották meg a Széchenyi téri nagyáruházat, 1977-ben a Fáy u. 2. sz. társasház földszintjén megvalósított ABC-áruházat, 1982-ben a Fáy-lakótelepi élelmiszer-vegyesáru-boltot, 1987-ben a Gödör ABC-áruházat. 1993-ban pedig sor került a szövetkezet magánosítására a BO-VI-COOP Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. létrehozásával.A kereskedelmi üzlethálózatot működtető három nagy szektoron kívül is folyt kereskedelmi tevékenység. A MÉH (akkor: Baranya Megyei Melléktermék és Hulladékgyűjtő Vállalat) első telephelyét a Perczel M. u. 41. sz. alatt hozták létre az 1950-es évek elején. A Perczel-kerti új lakótelep ellátását szolgálta a Perczel M. u. 52. sz. alatt 1973-ban, a Bonyhádi Körzeti Sütőipari Vállalat által építtetett és üzemeltetett, majd 1982-ben a földműves-szövetkezetnek átadott élelmiszerüzlet. Új színfoltot jelentett a város életében Réder Józsefné Perczel M. utcai és Timer Ferencné Vörösmarty téri, 1982-ben nyitott virágüzlete. A rendszerváltozás (1990) tájékán újszerű szolgáltatások és üzletek indultak. Az üzemanyagtöltő állomások vegyes választékú (hírlap, csokoládé, üdítő, kávé stb.) kiszolgáló helyiségekkel (shop) bővültek. A magánkereskedelemben megjelentek a használt ruha turkálók, a kínai üzletek, a heti piacokon a ruházati- és műszakicikk-kereskedők. Megnyitották üzleteiket a nagy multinacionális kereskedelmi cégek: a Penny (1986), a Spar (2002), a Lidl (2005), az Aldi (2008) és a Tesco (2008). Több mint 30 üzletével 2006-ban nyílt meg a sétálóutca, a város új kereskedelmi centruma. A kereskedelmi vállalkozók érdekeit önkéntes tagsági alapon az 1991-ben alakult Kereskedők és Vállalkozók Tolna Megyei Szervezete képviseli.

(Steib György)

Kerner József (*1921. aug. 13. Budapest, †1995. máj. 28. Bonyhád): géplakatos, községi tanácselnök. Az elemi iskola elvégzését követően 1940-ben szerezte szakképzettségét. A Selypi Cukorgyár Rt.-nél kezdett dolgozni, 1943. ápr. 12-én került a bonyhádi zománcgyárhoz géplakatosi munkakörbe. A gyári szakszervezet üzemi bizottságának elnökeként őt rendelték Budapestre a Vasas Szakszervezet Székházába 1948. márc. 25-ére, az üzemek államosításának bejelentésére. Ott kapott megbízatásával lett az államosított zománcgyár első igazgatója, mintegy 8 hónapig. Művezetői tanfolyam elvégzését követően művezető lett a gyárban, majd 1955-től 2 évig a Szekszárdi Vasipari Vállalat igazgatója volt.

Az 1960-as évek közepén készült fényképen balról jobbra: Krizsán István, (?), Kerner József, (?), (?), Daradics Ferenc, Pém József, (?), Juhász József.

Munkahelyei és munkakörei ezt követően: 1957. ápr. 1.: zománcgyár, művezető; 1957. júl. 1.: Vas- és Fémipari Dolgozók Szakszervezete Budapest, üzemi bizottság elnöke; 1959. ápr. 1.: zománcgyár, művezető; 1963. márc. 1.: Bonyhád Községi Tanács Végrehajtó Bizottságának elnöke; 1967. febr. 1.: zománcgyár, művezető, majd rendészeti osztályvezető. 1981-ben ment nyugdíjba. Kitüntetései: Kiváló Dolgozó jelvény, Közbiztonsági Érem ezüst fokozata. Égi Rozáliával kötött házasságából két lánya és egy fia született.
(Steib György)

Kerti Károly (*1917. okt. 21. Magyarbóly, †1986. nov. 29. Tata): tanár, grafikusművész. 1929–37 között a bonyhádi gimnázium növendéke, März Konrád rajztanár egyik legtehetségesebb tanítványa.

1937–42 között a Magyar Képzőművészeti Főiskolán végezte tanulmányait, ahol képzőművész és rajztanári képzettséget szerzett. 1947-től szabadkézi rajzot és művészettörténetet tanított az orosházi gimnáziumban, 1957-től a tatai Vaszary János Általános Iskola tanára volt. Orosházán és Tatán vezetett képzőművészeti szakkört. Elsősorban grafikai munkássága jelentős, de pályakezdésének időszakában és az 1980-as években festészettel és plasztikával is foglalkozott. Életművére a változatosság jellemző. Kísérletező pedagógus és dekoratív-monumentális stílusban alkotó művész volt. Papírmetszetei, grafikái, tollrajzai, faintarziái, sgrafittói, térplasztikái Budapesten, vidéki városokban, Csehszlovákiában, Jugoszláviában és Norvégiában elnyerték mind a szakemberek, mind a közönség tetszését. Emberi magatartásával, szuggesztív hatásával kiemelkedő volt rajzpedagógiai munkássága. Orosházi és tatai szabadiskolájából számos tanítványa emelkedett művésszé. Egyéni kiállításai többek között: Fényes Adolf Terem Budapest (1954, 1961), Tata (1964), Oslo (1967), Győr (1970), Zágráb (1972), Eger (1973), Bonyhád (1978), Orosháza (1977, 1983, 1986). Pályafutását rangos elismerések kísérték: Alba Regia díj (1958), Munkácsy Mihály-díj (1962), Csók István-díj (1965), Lipcsei Grafikai Biennálé bronzérem (1965), Munka Érdemrend arany fokozata – rajzpedagógiai munkásságáért (1977). 1996-ban a

Bonyhádi Öregdiákok Szövetsége által rendezett „Képzőművészeti nevelés a bonyhádi gimnáziumban – Tanárok és tanítványok" elnevezésű kiállításon – özvegye készséges segítségével – a művész nagy méretű tusrajzsorozata emelte a színvonalat. Schmidt Katalinnal kötött házasságából egy fia és egy lánya született.
(Steib György)

kézműves szakiskola: 1991-ben alapította Bonyhád város önkormányzati képviselő-testülete a művelődési központ igazgatójának, Wagnerné Pál Ágnesnek a kezdeményezésére, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium 66.478/91. XV. sz. engedélye alapján. Az akkor még Fiatalok Speciális Szakiskolája nevű intézmény 1991 őszén kezdte meg működését, fenntartója Bonyhád Város Önkormányzata volt. Az iskola alaptevékenysége: nappali rendszerű, középfokú szakképesítésre felkészítő szakmai oktatás, ép intellektusú és sajátos nevelési igényű gyermekek részére integrált formában. A művelődési központ infrastruktúrájára épülő szakképzés célja egyrészről a már-már feledésbe merült népi kézműves mesterségek felélesztése, másrészről a hátrányos helyzetű fiatalok számára esély nyújtása a megélhetést biztosító szakma megszerzéséhez. Az első tanévben bőrtárgykészítő, fazekas, valamint szőnyegszövő- és javító szakmában indítottak képzést, majd a nagy igényre való tekintettel 1994-ben kosárfonó szakmával bővült a kínálat. 1997-ben az intézmény neve Vörösmarty Mihály Ifjúsági és Művelődési Központ Kézműves Szakiskolájára módosult. A szakképzés törvényi szabályozásai nem kedveztek az intézménynek, így a tanulói létszám folyamatos csökkenése miatt a 2007–08-as tanévben meg kellett szüntetni a szőnyegszövő képzést. A szakiskolában

folyó munka eredményességét jelzik az Országos Ifjúsági Népi Kézműves Pályázatokon szerzett dobogós helyezések. Az intézmény 1997-től 2010-ig otthont adott az Országos Ifjúsági Népi Kézműves Pályázat textiles kategóriájában megrendezett pályázatnak és kiállításnak, illetve az ahhoz kapcsolódó szakmai tanácskozásnak. A diákok munkáiból minden tanév végén kiállítást rendeztek. A tanulói létszám nagyarányú csökkenésének következményeként (míg a 2005–06-os tanévben 37, a 2010–11-es tanévben már csak 21 diákja volt az iskolának) a városi képviselő-testület 2011. ápr. 28-ai ülésén a szakiskola jogutód nélküli megszüntetéséről döntött. A fenntartó az intézményegység megszüntetését a meglévő évfolyamok kifuttatásával hajtotta végre 2012-ben.

(Kirchné Máté Réka)

A Faun (1954) főszereplőjeként jobbra, balra Schultheisz Imre

KIOSZ: lásd **ipartestület**

Király Ernő (*1935. máj. 3. Kolozsvár): jogász, politikus. A család 1947-ben települt (szökött) át Magyarországra, Bonyhádra. Általános iskolai tanulmányait Kolozsváron kezdte, Bonyhádon fejezte be. 1954-ben érettségizett a helyi gimnáziumban, majd a Bonyhádi Járási Könyvtár munkatársa lett. Aktív résztvevője volt a bonyhádi műkedvelő színjátszásnak: Misi szerepében a *Légy jó mindhalálig*, Baradlay Jenő szerepében *A kőszívű ember fiai* és címszerepben *A Faun* című színdarabban. Kiváló úszóként 1954-ben tagja volt Tolna megye ifjúsági válogatottjának. Politikusi pályája 1959-ben, az ifjúsági mozgalomban kezdődött: először a Bonyhád Járási KISZ-bizottság munkatársa, titkára, majd a Tolna Megyei KISZ-bizottság első titkára lett. Bonyhádi időszakában részt vett a kedvezményes ifjúsági lakásépítési program megvalósításában, megyei vezetőként pedig gyermeküdülő-táborok létesítésében. 1971-től 3 évig a Szakszervezetek Megyei Tanácsának vezető titkára. 1974-ben megválasztották az MSZMP Tolna Megyei Bizottságának titkárává, ahol elsősorban művelődési, oktatási és egészségügyi kérdésekkel foglalkozott. 1984-től 1990-ig a Tolna Megyei Víz- és Csatornamű Vállalat igazgatója volt. Időközben a Budapesti Politikai Főiskolán kapott politológiai és szervezés-vezetéstudományi képzést, 1975-ben jogtudományi doktori oklevelet szerzett a Pécsi Tudományegyetemen. Főbb kitüntetései: Munka Érdemrend arany fokozata (1975), Ifjúságért Érdemérem (1982). Farkas Erzsébettel kötött házasságából egy fia és egy lánya született.

(Steib György)

Kliegl nemzetség: egykori tekintélyes bonyhádi földbirtokos családok tagjai. Bonyhádi tevékenységükről kevés információ áll rendelkezésünkre. Első, Németországból Magyarországra elszármazott ősük valószínűleg Kliegl Lipót végvári vitéz volt. Gyakran szállt harcba a törökök ellen,

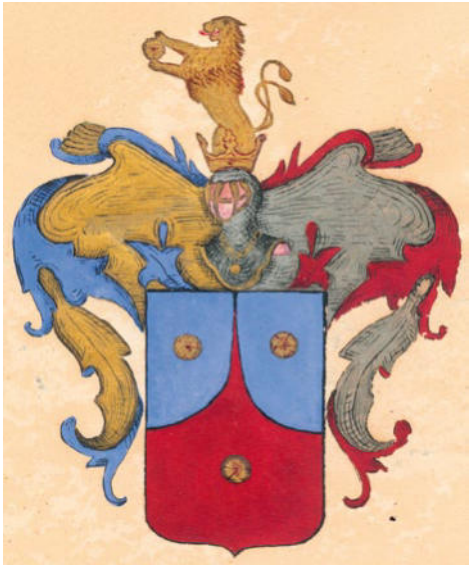

A nemesi címer

s feltehetően a komáromi helyőrség katonájaként halt hősi halált a kereszténység védelmében. Fia, ifjabb Kliegl Lipót a törökverő Savoyai Jenő herceg magyarországi birtokainak jószágigazgatója volt. Szolgálati érdemeiért – apja török elleni katonáskodását is figyelembe véve – 1727-ben VI. Károly császár a magyar nemesek sorába emelte. Nemességét Tolna vármegyében 1741-ben hirdették ki, a család ekkor már a megyéhez kötődött. Ignác fiuk – aki elsőként használta a „bonyhádi" előnevet – Bátaszéken jelentős nagyságú bérelt birtokon gazdálkodott, itt alapított családot: Kun Klárát vette feleségül, így házassága révén kapcsolatba került a bonyhádi Kun családdal. Testvéröccse, Kliegl Antal pedig Klára testvérét, Teréziát vette nőül. Bonyhádi betelepülésük idejét nem ismerjük, valószínűleg az 1740-es években történt. Egyrészről a család lett a Kun-örökség birtoklója, másrészről 1755-ben megvásárolták Schilson János Mihály báró bonyhádi birtokainak egy részét. A birtokszerzésekkel az elkövetkező több mint száz évben Bonyhád meghatározó erejű nemzetségévé, mintegy fele területének birtokosaivá váltak. Kúriájuk helyét bizonyossággal nem ismerjük, de valószínűleg a Piac (ma Szabadság) tér 1. sz. épület – a későbbi községháza, majd tanácsháza – volt a lakhelyük. Egyed Antal leírása (1823) szerint Bonyhád *„Piartzát ékesítik a Nunkovits szép fel és a Klégli alháza"*. Az 1770-es évekre már jó kapcsolatot ápoltak Winkler Mihály katolikus plébánossal, akinek megtakarított pénzét Kliegl Sándor – Ignác fia – őrizte a kúriájában. 1817-ben bonyhádi Kliegl Sándor Palatincán templomot építtetett. A család növekvő gazdasági erejét jelzi, hogy a bonyhádi katolikus templom építési költségeinek nagy részét a Perczel családdal közösen viselték. (Ennek emlékét a templom bejáratánál 2007-ben elhelyezett emléktábla is megörökíti.) Kliegl Sándor 30 ezer téglával, Kliegl Klára – annak ellenére, hogy Bátaszéken lakott – 100 forinttal járult hozzá a templom építéséhez, továbbá ugyanennyivel a Nepomuki Szent

Részlet az 1746-ban készült bonyhádi kataszteri térképről. Az „a" jelű birtokrészek voltak a Perczeleké, a „b"-vel jelölt a Kliegleké.

János-oltár felállításához is. A Bonyhád mezővárosi rangra emelkedésével 1782-ben elnyert vásártartási jogot a Perczel-Kliegl-

közbirtokosság szerezte meg. 1784-ben Kliegl Sándor 300 forintot adományozott egy új plébániaház felépítésére, 1788-ban két körmöci aranyat a templom toronyórájának felhelyezési költségeihez. Miután Winkler 1789-ben elhagyta Bonyhádot, levélben, később személyesen is visszatérésre kérte: *„Szép dolog kőből készült templomot emelni Istennek dicsőségére, de még tetszőbb: élő egyházat létrehozni és azokat megtartani és gazdagítani”*. Egy 1829-es forrás szerint a *„Bonyhádi határban, nevezetesen a Kliegl Vérségnek szép erdeje vagyon, de vadja nintsen”,* egy 1889-ben íródott szerint pedig: a Kliegl-közbirtokosságnak tulajdonát képezi a bonyhádi 117. népszámú korcsma. A Klieglek és a Perczelek bonyhádi vetélkedésében, pereskedésében rendre a Klieglek maradtak alul. Az 1800-as években a szapora gyermekáldás révén birtokaik feldarabolódtak, a család több ágra bomlott, egyes tagjai másutt (Bátaszék, Baja) kerestek boldogulást. Lipót I. személyi adatait nem ismerjük. Lipót II. Komáromban született, Bátaszéken halt meg 1738. ápr. 28-án. Négy gyermeke született, közülük Ignác, akinek Kun Klárával kötött házasságából három gyermeke született. A „bonyhádi” előnevet 1754. febr. 18-án kapta Mária Teréziától, maga és utódai számára. Ignác fia, Sándor 1738. dec. 25-én született Bátaszéken, 1820-ban halt meg Mőcsényben. Három feleségétől hat gyermeke született. A Kliegl-ősök temetkezési helye a bátaszéki Kálvária kápolnája. A nemzetség tagjai közül többeknek jelentős a munkássága. **Bonyhádi Kliegl József** (1795–1870): festőművész, feltaláló. Pesten járt egyetemre, Bécsben Képzőművészeti Akadémiára. Portré- és tájfestészettel kereste kenyerét, miközben találmányain dolgozott.

A feltaláló

Egész életét végigkísérő vezéreszméje a kézi nyomdai szedés gépesítése volt. Az általa mintaként létrehozott szedőgép képezte elvi alapját a később a nyomdaiparban elterjedt gépeknek. Számítógép, búvárhajó, egysínű vasút, hegyi mozdony, aratógép ötleteivel jobbára csak a működési elv szintjéig jutott. „Meg nem értett zseni” volt, akinek munkásságáról Petőfi, Jókai és Kossuth is elismerőleg szólt. **Bonyhádi Kliegl (Kun) Lajos** (1896–1978): tanár, a jogtudományok doktora. Létrehozója, majd igazgatója volt az Állami Tolnai Polgári Fiú- és Leányiskolának (1925). 1930-tól tíz évig Szekszárd Város főjegyzője. 1945-től a Tolna Megyei Rendőrkapitányság bűnügyi osztályának vezetője. Nevét 1946-ban magyarosította. Nyugdíjas éveiben szenvedélyes kutatójává vált Tolna megye és Szekszárd múltjának. **Kligl (Kliegl) Sándor** (*1945. febr. 27. Mosonmagyaróvár): festő- és szobrászművész. (Édesapja – Kliegl József – Bonyhád szülötte.) A Magyar Képzőművészeti Főiskolán (1964–70) Mikus Sándor volt a mestere. 1980-tól Szegeden él. Portréi, köztéri alkotásai, bibliai jelenetei a konzervatív

*Bonyhádi Kliegl Sándor (*1875 táján, †1957) vasúti tiszt, Kligl Sándor festő- és szobrászművész nagyapja, valamint első felesége, Heckmann Mária két gyermekükkel*

értékrend és formavilág őrzői. Egész alakos Kovács Béla szobra Budapesten az V. kerületi Olimpia parkot díszíti. 2013-ban Munkácsy Mihály-díjjal ismerték el munkásságát. (Steib György)

klumpa (németül der Klumpe): A „Schwäbische Türkei" német lakosságának fából készült, kültéri lábbelije. Több típusa ismeretes. 1. Teljes egészében fából készült klumpa. Alakja a németalföldi facipőnél szögletesebb, rusztikusabb, nincs felálló hegyes orra, és az éleit sem kerekítették le úgy, ahogy az Németalföldön szokás. Anyagául könnyű, hasadásra kevésbé hajlamos fát (pl. hárs) választottak. Schmidgall János bátaapáti bognármester szóbeli közlése szerint a lábfej helyét egy speciális fúróval vájták bele az alkalmas, csomómentes fába. A sarokrészt vésővel mélyítették ki a bokát nem irritáló mélységűre, külsejét a faragószéken kétnyelű vonókéssel alakították ki. A talpat és a sarkat a cipőkéhez hasonlóan képezték ki. A tartósság és a csúszásmentesítés érdekében az elkészült klumpát a kováccsal a lábfej fölött, a bebújás helyénél függőlegesen körülpántoltatták, a sarkára pedig patkót szegeztek. A „V" alakú patkó sarkán és két végpontján, a „V" síkjára merőlegesen képezte ki a kovács a patkó anyagából a lefelé nyúló, kb. 8 mm-es kapaszkodó karmokat és a felfelé álló hegyes szegeket, amelyekkel a patkót a sarokrészhez lehetett rögzíteni. Hogy a viselője rüsztjét ne törje, a bebújó részt belülről birkabőrrel burkolták, amit kívül visszahajtottak díszneknek. 2. Fából és bőrből készült klumpa. Véső használatával elkészítették a klumpa alját kb. a boka-, ill. a talpél magasságáig, a tetejét pedig kiszolgált bakancs felsőbőréből szegelték a talpra, kárpitos díszszegekkel.

A pántolást erősebb bőrszíjjal (kiszolgált lószerszámból) oldották meg, a báránybőr párnázást, illetve a fentebb ismertetett patkót ennél is alkalmazták. 3. Fapapucs (der Holzschlappe). A sima fatalpra ívesen rászegeztek két szíjat, amelyekbe bebújtatták a cipős lábat. Sárban használták a cipő kímélése érdekében. 4. Csúszka klumpa (der Schleifklumpe). Alapja a fapapucs, melynek alsó éleit hosszirányban lekerekítették, a talpon így keletkezett, enyhén kiemelkedő gerincre hosszában 6-8 mm vastag betonacélt rögzítettek kovácsnál, tűzben kihegyezve, elöl-hátul a talp felső oldalára visszahajtva. Az orr részre egy függőlegesen felálló, kb. 10 cm hosszú, 6-8 cm széles bőrdarabot szegeltek. Az így keletkezett primitív „korcsolya" alkalmas volt a keményre letaposott havon való közlekedésre. Éle nem lévén, a jégen veszélyes volt. (Krähling Dániel, ifj.)

Knábel Vilmos (*1884. júl. 31. Felsőlövő, †1972. okt. 26. Szekszárd): tanító, helytörténész. Elemi iskolába szülőfalujában és Vasnádasdon járt. A felsőlövői gimnázium, majd a tanítóképző hallgatója, ahol Móra Ferenc tanítványa. 1904-ben szerzett tanítói oklevelet. Szárazdon kezdett tanítani, majd Kölesd következett, 1911-től pedig Bonyhádon a német–magyar kétnyelvű evangélikus elemi iskola kántortanítója, igazgató-tanítója. 1912-ben tapasztalatszerzésre Franciaországba, Olaszországba és Ausztriába utazott. 1914–16 között katonai szolgálatot teljesített az első világháborúban. Elkötelezett híve volt az 1919-es Tanácsköztársaságnak, aktív résztvevője a bonyhádi eseményeknek: vezetője volt a Nevelők Szakszervezete bonyhádi csoportjának, szerepe volt a helyi iskolák államosításában, majd a köztulajdonba vett elemi népiskolák vezetésével bízták meg. A Tanácsköztársaság leverését követően nyolc havi vizsgálati fogság után megrovásban részesítették. 1920 márciusában bocsátották szabadon, majd rövid ideig Ausztriában, ill.

Németországban élt, áprilisban már visszatérhetett bonyhádi tanítói állásába. Minden energiáját hivatásának és a közéletnek szentelte. Vezetőségi tagja, majd elnöke volt a protestáns körnek, vezetője a Protestáns Legényegyletnek, parancsnoka és rendkívül lelkes aktivistája az Önkéntes Tűzoltó Egyletnek, tűzrendészeti felügyelője a Völgységi járásnak. A gimnázium cserkészcsapatának egyik szervezője és vezetője, nagybizottságának tagja, parancsnoka az evangélikus elemi népiskolában szervezett Botond cserkész (farkaskölyök) apródcsapatnak. Elnöke volt a Völgységi Tanítók Szakszervezetének, 1926-tól tagja az Országos Gárdonyi Géza Irodalmi Társaságnak. A hazai német nemzetiségi irodalom terén kora egyik legjelesebbje. Magyar és német nyelven mintegy háromszáz írása jelent meg. Írt meséket, elbeszéléseket, színpadi jeleneteket és verseket, készített műfordításokat. Cikkeket írt társadalmi, oktatási, nemzetiségi és egyéb közérdekű kérdésekről (*Evangélikus Élet*, *Szekszárdi Hírlap*, *Bauernbund*, *Harangszó*, *Christlicher Hausfreund*). Megszállott amatőr régészként értékes feltárásokat végzett Bonyhádon és környékén. Pénzérmékből, edényekből, urnákból, szerszámokból, szúró- és vágófegyverekből álló régészeti gyűjteménye felhasználásával 1962-ben a II. Rákóczi F. u. 28. sz. házban – társaival közösen – tájmúzeumot létesített. Bonyhád első és egyik legjelentősebb helytörténésze. *A Bonyhádi Önkéntes Tűzoltó Egyesület története 1874–1931* címmel 1932-ben jelent meg első helytörténeti füzete. Több írása foglalkozott az 1848-as forradalom helyi történéseivel, vezető személyiségeivel. Münchenben, 1972-ben jelent meg helytörténeti és régészeti kutatásainak összegző műve, a *Geschichte Bonyháds (Bonnhards) von der Urzeit bis 1945* (Bonyhád története az őskortól 1945-ig). Sokrétű tevékenységét csak halála után értékelték és ismerték el. Halálának tizedik évfordulóján a Magyarországi Németek Szövetségének Irodalmi Szekciója emlékkönyvet adott ki *„Wilhelm Knabel: Zur Heimat zieht der Brotgeruch – Aus dem Lebenswerk”* címmel. Írói tevékenységét úgy értékelték, hogy az *„a magyarországi német irodalmi alkotás fejlődése szempontjából nem hagyható figyelmen kívül”*. 1959. márc. 21-én munkásmozgalmi veterán emlékéremmel tüntették ki. A Vörösmarty Mihály Általános Iskolában 2010-től nevét viseli a német nemzetiségi klubszoba. Felesége Ruppert Anna volt, házasságukból két lány és egy fiú született. (Steib György)

Knipl Festéstechnológiai Berendezéseket Gyártó és Forgalmazó Kft.: Bonyhád, Borbély u. 25. sz. alatti telephelyen működő, Budapest, Remetehegyi út 25. sz. alat-

ti székhellyel bejegyzett, családi tulajdonban lévő vállalkozás. Alapítója Knipl János. Működésének kezdete 1983-ra nyúlik vissza. 1990-től az egyéni vállalkozás – változó tulajdonostársakkal, több átalakulással és elnevezéssel (Többek között: Elektroszinter Fővállalkozási Kft., K-Elektroszinter Festéstechnológiai Berendezéseket Gyártó és Forgalmazó Kft. Jelenlegi neve 2006. dec. 18-ával hatályos.) – társasági formában működött tovább, kezdetben egymillió forintos alaptőkével. A társaság fő tevékenysége: automatizált festéstechnológiai berendezések, robottal támogatott festősorok, előkezelő berendezések, szennyvízkezelők, anyagmozgató rendszerek, fémszerkezetek, ipari műanyag felépítmények és beégető kemencék tervezése és gyártása, kiegészítő üzletág a fémfelület-kezelés és bérfestés. A berendezésgyártás mellett mérnöki tanácsadással, bérbeadással, lakossági szolgáltatással is foglalkoznak. 1991-ben már festősort szállítottak a Magyarországon megtelepült Suzuki autógyárnak. 2016-ban kezdték a robotokkal támogatott festősorok gyártását. Rendkívül dinamikus fejlődésükre jellemző, hogy míg 2001-ben 42, úgy 2016-ban már 170 fős átlagos statisztikai létszámmal dolgoznak. Árbevételük 2015-ben elérte az 5,5 milliárd forintot. 2002-től 4-5 év alatt több mint 300 millió Ft értékű beruházást hajtottak végre, mely 5500 m²-ről 7500 m²-re való gyártóbázis-bővülést és magas technológiai szintet eredményezett. Többek között kialakításra került egy fejlesztőrész-

leg, ahol a legmodernebb technológiákkal felszerelt felületkezelési és anyagmozgatási robotrendszereket van mód bemutatni. A dinamikus fejlődéshez mérten a tulajdonostársak az alaptőkét 2004-ben 34.540.000 Ft-ra emelték, az ingatlanok értéke közel háromszorosára növekedett. Berendezéseik belföldön és külföldön (Ausztria, Németország, Szlovákia, Románia, Oroszország, Mexikó, Kína stb.) egyaránt üzemelnek. A piacon meghatározó szerepet betöltő partnereik: BMW AG, ZF Sachs, Benseler, Wacker-Neuson, Claas, Philips, KUKA Robotics, Grundfos és még sokan mások. A vállalkozás meghatározó személye Knipl János ügyvezető igazgató. A kereskedelmi igazgatói tisztséget Knipl Zoltán, a gazdasági igazgatóit Sebestyénné Knipl Krisztina tölti be. A cég főtervezője Hahner András, műszaki igazgatója Ferencz Zoltán, termelésvezetője Miksai Gábor. A társaság tevékenységének elismeréseként 2015-ben Knipl János Pétermann Jakab-díjban részesült.

(Steib György)

Koller Mártonné sz. Molnár Veronika (*1940. jan. 1. Déva): kereskedő, amatőr festő és író. Családjával 1946-ban települtek Magyarországra, Bonyhádra. Itt végezte általános iskolai tanulmányait. Ezt követően kereskedőtanulónak jelentkezett: a gyakorlati oktatást a helyi földművesszövetkezetben, az elméletit Gyöngyösön kapta. 1957-ben szerezte meg kereskedői szakképesítését. A kereskedelemben helyezkedett el, majd 1963-ban – férjével közösen – a vendéglátóiparban kezdett dolgozni. Szakmai pályafutásuk ettől kezdve együttesen haladt. A Bonyhádi Földművesszövetkezet egységeiben dolgoztak. Először Kakasdon melegkonyhás presszó-falatozót üzemeltettek, majd mintegy húsz éven át Bonyhádon, Kölesden, Sióagárdon, ill. Pálfán dolgoztak melegkonyhás éttermekben. Az 1980-as évek közepén Bonyhád Szecska városrészében magánvállalkozásba kezdtek: megépítették, majd üzemeltették a Szőlőhegy vendéglőt, melynek továbbfejlesztésével 1991-ben megnyitották a Koller Panzió Éttermet. Mindketten megszerezték a vendéglátóipari eladói és vezetői képesítést. Vállalkozásukban személyesen vesz részt a konyha irányításában. 2003-tól kezdett többet foglalkozni régi kedvtelésével, a festéssel, autodidakta módon képezve magát. Egyaránt műveli az akvarell-, az olaj-, az akril- és a pasztell technikát. A valóságábrázolás eszközeivel jelenít meg tájat, csendéletet, portrét, városrészt, keresztény hitvallásából eredően bibliai jeleneteket. Tagja lett a Bárka Művészeti Szalonnak. Első önálló kiállítását Bonyhádon rendezte 2003-ban. Tárlatainak helyszíne volt – többek között – Szekszárd, Kakasd, Kölesd, Pálfa, Lengyel, Dombóvár, Tevel. Több ízben szerepelt a szalon csoportos kiállításain. 2009-ben *Jézus mennybemenetele* c. festményével a Szekszárdi Pünkösdi Fesztivál alkotói pályázatán első helyezést ért el. A festés mellett elkezdett írni is, könyvei a székelyekről szólnak. Saját családja történetét megörökítő, *Szívünkben még mindig élnek* c. memoárja 2006-ban, *Vándormadarak* c. történelmi regénye 2011-ben, idős emberekről szóló könyve, a *Bíborvörös alkonyat* pedig 2013-ban jelent meg. Társszerzője volt egy szakácskönyv-

nek: *A Perczel család alkalmazottjának, Makai Erzsébetnek receptgyűjteménye Koller Mártonné átdolgozásában* (Bonyhád, 2014). 2013-ban Kapolcson, a Művészetek Völgye rendezvényén is bemutatkozott képeivel, könyveivel. Koller Mártonnal kötött házasságából egy lánya született.

(Steib György)

Koller Panzió Étterem: Bonyhád szecskai városrészén épült vendéglátó egység, családi vállalkozás. A korábban szövetkezeti vendéglátás területén dolgozó Koller Márton 1986-ban kiváltott vállalkozói engedélye birtokában, a Kőrösi Csoma S. u. 1. sz. alatt, a városi tanácstól tíz évre bérelt, 900 m²-nyi területen faházat állíttatott fel, melyben 1986. jún. 12-én melegkonyhás éttermet nyitott (Szőlőhegy vendéglő) 11 alkalmazottal. A jelentősebb feladatokat családtagjai – felesége, leánya és veje, Nász Imre – látták el. A teraszos, mintegy 150 m²-es egység szolgáltatásai – a minőségi vendéglátás, a kiváló ételek – gyorsan elnyerték a hazai és külföldi betérők elismerését. Vendégei egyre gyakrabban vetették fel szállásigényüket, mely elvezetett egy panzió építésének gondolatához. Hitel felvételével, az étterem mellett, már saját tulajdonú telken 1990-ben kezdődött az építkezés. 1991. máj. 1-jén nyílt meg a panzió hét kétágyas, két háromágyas – fürdőszobás, televízióval és telefonnal ellátott – szobával, társalgóval. A Szőlőhegy vendéglő és az új szálláshely közös egységként működött, de már Koller Panzió Étterem néven, rendszeres zeneszolgáltatással. A panzió, melyet kezdetben elsősorban Németországban élő, Magyarországról elszármazott vendégek vettek igénybe, hamarosan szűknek bizonyult. 1997. júl. 27-én a faházéttermet bezárták, az év nyarán lebontották, majd a panziót étteremmel bővítették, a szobák számát megnövelték. Az új éttermet 1998. máj. 1-jén, az új szobákat jún. 12-én adták át, de a panzió további fejlesztése még évekig eltartott. A teljes épületegyüttes 560 m² területű. Koller Márton elhunyta után 2005-ben özvegye, 2011. jan. 1-jén pedig unokája, Nász Krisztián lett a vállalkozás vezetője. Húsz kétágyas, egy háromágyas és két négyágyas – televízióval, hűtőszekrénnyel, zuhanyzóval, internetes hozzáféréssel (WIFI) rendelkező –, többségében légkondicionált szoba fogadja a vendégeket. Az étteremben a szállóvendégeken kívül előre egyeztetett csoportoknak, rendezvényeknek biztosítanak helyszínt. A teremben 80, a teraszon 40 személy foglalhat helyet, így lehetőség van közösségi összejövetelek, konferenciák, esküvők megrendezésére. Megfordult itt többek között Habsburg Ottó, Göncz Árpád, Kupa Mi-

hály, Sára Sándor, Dávid Ibolya, Andrew G. Vajna, Esztergályos Cecília és még sok más neves személy. (Steib György)

Kollmann Jenő (*1904. szept. 16. Budapest, †1974. jan. 4. Szekszárd): ipar-, festő- és grafikusművész, litográfus. „Kertes" művésznevét az 1930-as évek elején vette fel, melyet kötőjellel illesztett családneve elé (Kertes-Kollmann). Már gyermekkorában kitűnt művészi adottságaival: 1916-ban Rökk Szilárd-díjat kapott. Első művészeti képzését 1919-ben a Proletár Képzőművészeti Tanműhelyben kapta Uitz Bélától, majd az Iparművészeti Iskolában Márton Ferencnél alakrajzot, Meyer Antalnál grafikát tanult. A fővárosi Globus Nyomdában alkalmazták, ahol idegenforgalmi kiadványok címlapját tervezte. Munkavégzés mellett, esti tagozaton Budapest Székesfőváros Iparrajziskolájában 1925-ben litográfusi (kőrajzoló) szakképzettséget szerzett. Még ez évben rövid tanulmányutat tett Olaszországba, majd a *Színházi Élet* c. hetilapnak lett a rajzolója. 1926-ban mutatkozott be először csoportos kiállításon, Budapesten a Károlyi-palotában. 1927-ben litográfusként alkalmazták a bonyhádi zománcgyárban, ahol rendkívüli sikereket ért el zománcozott reklámtáblák, dísztárgyak tervezésével. Ő rajzolta meg a gyár oroszlános emblémáját. Díszletterveivel, meghívóival és plakátjaival jelen volt Bonyhád műkedvelő színjátszásában. A második világháború után – zománcgyári munkaviszonyát megszakítva – három évet Budapesten töltött: a romos Budapestről akvarellsorozatot festett, propagandaplakátokat, díszokleveleket rajzolt. 1947-ben elnyerte a *Nőmunkás c.* újság, később az OTP és a Bányaipari Szakszervezet plakátpályázat díjait. Első díjas lett a *Ludas Matyi* c. újság országos karikatúrapályázatán. Grafikái napilapokban jelentek meg, ex libriseivel nemzetközi elismertséget szerzett: dán és szlovák ex libris társaságok tiszteletbeli tagjukká fogadták. 1968-ban önálló kiállítása volt Pécsen, ahol litográfiáit és ex libriseit mutatták be. Az akvarell- és az olajtechnikában egyaránt járatos, rendkívül termékeny művész volt, az alkotás lázában égett. A környezetében lévő táj, az évszakok váltakozása, a napsütés, a nap járásával változó fény- és színviszonyok voltak állandó ihletői. Ezt az alkotó energiát igyekezett átadni tanítványainak a képzőművészeti körben, melynek alapító tagja, később vezetője volt. A nyári alkotótáborok – Dunaföldvár, Paks, Kölesd – feloldották alkotói magányát, és kapcsolatteremtést biztosítottak a hazai művészettel, találkozást a művész barátokkal. A rendkívül szerény, csendes, visszahúzódó, sohasem hivalkodó alkotóművész kitartóan várt arra, hogy ne csak nemzetközileg legyen ismert művész, hanem ott is, ahol élete nagy részét leélte. 1984-ben Bonyhádon és Nagymányokon gyűjteményes kiállítása volt, a Völgységi Múzeumban 1989-ben és 2007-ben kiállítással, képei restaurálásával tisztelegtek sokoldalú életműve előtt. Házassága Henk Annával gyermektelen maradt, fogadott lányukat, Beszédes Klárát saját gyermekükként nevelték. (Steib György)

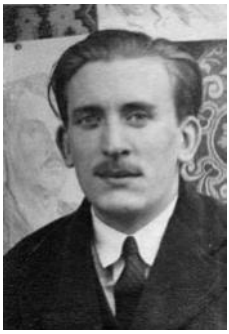

Önarckép

Bonyhád, Ady Endre utca – 1960-as évek

Kolta (Klenner) Ferenc (*1915. máj. 5. Boldogasszonyfalva, †1973. jún. 11. Pécs): tanár, irodalomtörténész. Középiskolai ta-

nulmányait a bonyhádi gimnáziumban kezdte, majd egy tanévet követően Pécsen, a Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziumában folytatta, ahol 1934-ben érettségizett. A Pécsi Erzsébet Tudományegyetemen szerzett magyar–német szakos tanári és bölcsészdoktori diplomát. Pályafutását Bonyhádon kezdte. Két évig a gimnázium tanára, a diákotthon nevelőtanára volt (1939–41), miközben latin nyelv- és irodalom szakos képesítést is szerzett. Tudományos felkészültségét az iskola évkönyvében megjelent két tanulmánya is igazolja: *„Irodalomelméleti kérdések”* (1939–40), *„Mikszáth nézetei kora irodalmi viszonyairól”* (1940–41). 1941 után a pécsi kereskedelmi középiskolában tanított. 1950-től a Pécsi Tanárképző Főiskola újonnan megalakuló irodalomtudományi tanszékén tanársegéd, később adjunktus, docens, tanszékvezető főiskolai tanár, egy ciklusban főigazgató-helyettes. Még aktív korában érte a halál. Irodalmi tanulmányai a *Sorsunk*, a *Dunántúl,* a *Műhely,* a *Pannónia* és a *Jelenkor* című folyóiratokban jelentek meg (a *Jelenkor*nak 1958–62 között szerkesztője). Kutatásainak központi témája a magyar ifjúsági irodalom és annak iskolai célú felhasználása volt. Publikációinak száma meghaladja a százat. Jelentősebb művei: *A magyar irodalom története vázlatokban* (1947), *Primitív költészet* (1952), *Házi olvasmányok elemzése az általános iskolai irodalomtanításban* (1964), *Húsz év ifjúsági irodalma 1945–65* (1965), *Janus Pannonius-kultusz Pécsett a XX. században* (1975); főiskolai jegyzetei: *Gyermek- és ifjúsági irodalom a tanító- és óvóképző intézetek számára* (1961), *Ifjúsági irodalom* (1964). Maráth Emmával kötött házasságából egy lánya és egy fia született.

[Kolta László] – (Steib György)

Kolta (Klenner) János (*1907. máj. 23. Boldogasszonyfalva, †1983. dec. 25. Pécs): jogász, geográfus. Középiskolai tanulmányait a bonyhádi gimnáziumban végezte, ahol a Petőfi Sándor önképzőkör ifjúsági elnöke volt. Az érettségi vizsga (1925) után a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán szerzett diplomát, 1929-ben avatták jogászdoktorrá. Két évtizeden át a közigazgatásban dolgozott, Újpetrén, majd Hidason volt községi főjegyző. 1945–49 között a Baranya megyei alispáni hivatalban vezető beosztásban dolgozott, közben 1946–48 között közellátási kormánybiztos-helyettes volt. 1950-től a Baranya Megyei Tanács osztályvezetője, 1952-től a Magyar Tudományos Akadémia Dunántúli Tudományos Intézete földrajztudományi osztályának tudományos munkatársa, 1966-tól főmunkatárs, 1968-tól osztályvezető, majd igazgatóhelyettes. A kutatói feladatok mellett közel két évtizeden át a Janus Pannonius Tudományegyetem Jogtudományi Karának szerződéses adjunktusa: pénzügyi jogot, statisztikai alapfogalmakat és gazdaságföldrajzi ismereteket tanított. 1973-ban vonult nyugdíjba. A jogtudomány terén szerzett elméleti és gyakorlati ismereteire támaszkodva a gazdaságföldrajz regionális kutatásával foglalkozott. Főleg a településföldrajz és a népesedés kölcsönhatásait, összefüggéseit vizsgálta. 1965-ben megszerezte a földrajztudományok kandidátusi fokozatát. Jelentősebb művei: *Baranya megye és Pécs város népesedése 1869–1968* (Pécs, 1968), *Az észak-mecseki bányavidék népesedési és települési viszonyai* (Budapest, 1972), *Rund und Städte in Südwestungarn* (Budapest, 1983). Több idegenforgalmi és turisztikai kézikönyv szerzője. Tagja volt több társadalmi szervezetnek és egyesületnek, így a Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Bizottságának, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulatnak, alapító tagja a Bonyhádi Öregdiákok Szövetségének.

[Kolta László] – (Steib György)

Kolta (Klenner) László (*1922. jan. 29. Bátaapáti, †2010. szept. 25. Bonyhád): tanár, címzetes főiskolai docens. Korának egyik legjelesebb történelemtanára, előadója és helytörténésze. Iskolai tanulmányait szülőfalujában kezdte, 1939-ben érettségizett a bonyhádi gimnáziumban. 1944-ben a Szegedi Tudományegyetemen szerezte történelem–földrajz szakos tanári- és történelemből bölcsészdoktori diplomáját. 1944 szeptemberében óraadó tanárnak alkal-

mazták a bonyhádi gimnáziumban. Még ez évben kezdődött katonai szolgálata, mely francia hadifogsággal zárult. 1946. májusi szabadulása után folytatta tanári pályáját a gimnáziumban. 1949-től a diákotthon vezetője, 1951-től 1952 decemberéig a közgazdasági középiskola, 1953-tól 1958-ig a gimnázium igazgatója, majd tanára. 1960-tól 22 évig megyei középiskolai szakfelügyelő, miközben 1962-ben a közgazdasági szakközépiskolába helyezték át, ahonnan 1982-ben ment nyugdíjba. Munkája mellett 20 éven át a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat járási titkára volt, a pécsi Pedagógiai Főiskola megbízásából 15 évig konzultációkat vezetett az általános iskolai tanárképzés levelező tagozatán. A Tolna Megyei Honismereti Egyesület egyik alapítója, néhány évig elnöke volt a Hazafias Népfront járási szervezetének. Szabad idejének nagy része helytörténeti munkálkodással telt: kutatással, könyvek és cikkek írásával, lektorálással, szakdolgozatokhoz nyújtott szakmai segítséggel. Nyugdíjazását követően szervezte meg a városi honismereti kört, melyet 25 évig vezetett. Főbb kitüntetései: Kiváló Tanár (1971), Munka Érdemrend ezüst fokozata (1978), Bonyhád város díszpolgára (1987), Magyar Köztársaság Arany Érdemkereszt (1994), Perczel-díj (1998), Tolna Megyei Prima díj (2008). Tanári munkássága elismeréseként a helyi közgazdasági szakközépiskolában osztálytermet, életműve elismeréseként pedig 2013-ban utcát neveztek el róla Bonyhádon. Számos publikációja mellett főbb művei: *Perczel Mór élete és munkássága* (Bonyhád, 1963), *A bonyhádi Petőfi Sándor Gimnázium* (Budapest, 1991), *Bonyhád művelődéstörténete* In: *Tanulmányok Bonyhád történetéből* (Bonyhád, 1987), *Bátaapáti* (Paks, 1995), *Bátaapáti II.* (Bonyhád, 1999), *Bonyhádi arcképek* (Bonyhád, 2000). Solymár Imrével közös munkája: *Válogatott dokumentumok a Hűséggel a Hazához mozgalom történetéhez* (Bonyhád, 1994). Mádi Piroskával kötött házasságából két lánya született.

(Steib György)

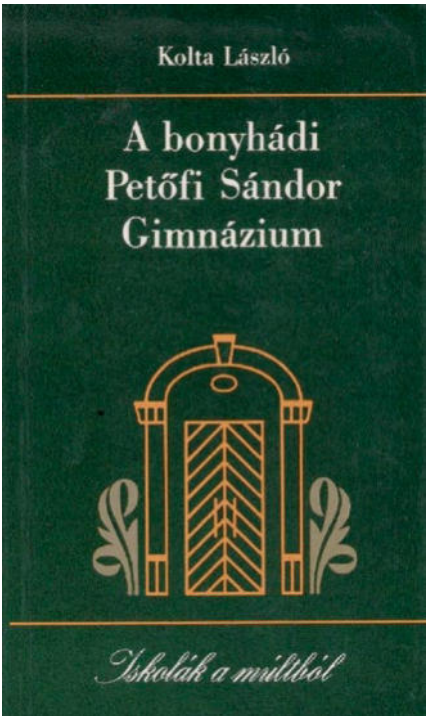

Komplex Építőipari Kisszövetkezet: a Tolna Megyei Épület- és Lakáskarbantartó Ipari Szövetkezetből való kiválással jött létre az 1986. dec. 15-ei közgyűlésen elfogadott társasági szerződéssel. A Perczel M. u. 34. és 36 sz. alatti épületekben székelő, 96 taggal, 5.300.000 Ft vagyonértékkel alakult szövetkezet főbb tevékenységi körét a vegyes magasépítés, a szakipari munka és a lakossági szolgáltatás képezte. Elnöknek Borbély Istvánt választották, műszaki vezetőnek Kelemen Istvánt, főkönyvelőnek Csiki Józsefet nevezték ki. 115 dolgozójával a szövetkezet 1987-ben több mint 54 millió forint árbevételt, közel 7 millió forint nyereséget ért el. Lakossági szolgáltatásuk mértéke meghaladta a 17 millió forintot. Részt vettek a Vörösmarty M. Általános Iskola rekonstrukciójában (1987), felépítették a Fáy-lakótelepi postát (1988). 1989-ben új telephelyet alakítottak ki: a Perczel M. u. 137. sz. alatti 3894 m²-es telken 651 m² alapterületű üzemcsarnokot építettek. Munkáik szerteágazóak vol-

tak: felújították Balatonfüreden a belügyminisztériumi üdülőt, Tamásiban OTP-beruházásban épülő lakásokon szakipari munkákat végeztek, hőszigetelték a mözsi általános iskola nyílászáróit, dolgoztak a Fóti Gyermekvárosban, felújították a Völgységi Múzeumot, a Móra utcában – felvett hitelből, saját beruházásban – nyolc családi házat építettek. Az 1990-es évet közel tízmillió forintos veszteséggel zárták. Az elnök lemondott, helyébe az 1990. júl. 31-ei közgyűlés Szabó Zsoltot választotta, aki 1991. okt. 31-éig maradt hivatalában. Ezt követően – nem függetlenített státuszban – Szabó Dénes vezette a szövetkezetet. A hitel törlesztésének súlya, a minőségi problémák többletköltségei, a távoli munkavégzés terhei aláásták működésüket. 1990 második félévében már nem tudták a társadalombiztosítási járulékot fizetni és volt, hogy késett a dolgozók fizetése is. A talpon maradás érdekében 1991-ben értékesítették új telephelyüket. Fizetésképtelenség miatt a szövetkezet ellen 1992. jún. 25-én felszámolási eljárás indult, mely 1996. jún. 24-én a gazdálkodó szervezet megszüntetését kimondó határozattal zárult.

(Steib György)

kórház: lásd **Bonyhádi Kórház és Rendelőintézet**

Koritsánszky Ottó (*1882. márc. 16. Kölesd, †1952. nov. 26. Nagyszékely): gyógyszerész, író, lapszerkesztő. A bonyhádi algimnázium elvégzését (1896) követően a

Késmárki Evangélikus Gimnáziumban érettségizett 1900-ban. A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetemen szerzett gyógyszerészdiploma (1903) birtokában édesapja kölesdi gyógyszertárában gyakornok, majd gyógyszerész a soproni Oroszlán Gyógyszertárban. Külföldi (Párizs, Genf, Bécs, Meránó, Zürich) tanulmányútjairól (1903–08) visszaérkezve tette le a végszigorlatot, majd gyógyszerésszé avatták. 1908–14-ig a *Gyógyszerészeti Hetilap* segédszerkesztője, felelős szerkesztője, szakíróként az ország gyógyszertáraiban szerzett tapasztalatait publikálta. 1915–18 között harctéri szolgálatot teljesített. A keleti frontról hazamentett 18 vagonnyi gyógyszert, amelyért kitüntetést kapott, és behívták a Népjóléti Minisztériumba, ahol államtitkárrá nevezték ki. Ebben a pozícióban szolgált az 1919-es kommün idején is. Kiteljesedett közéleti tevékenysége: 1920-tól a Magyarországi Gyógyszerész Egyesület ideiglenes titkára, 1921-től ügyvezető igazgatója, 1925-től 1944-ig a *Gyógyszerész Évkönyv* szerkesztője, 1930-tól tíz éven át a Nemzetközi Gyógyszerész Szövetség egyik alelnöke. Rendkívüli szervezőkészséggel és munkabírással rendelkezett. Könyveket írt, nemzetközi konferenciákra járt. Népszerűsítette a gyógyszerészetet, sokat fáradt a lakosság egészségügyi felvilágosításáért, gyógyszerésztársai társadalmi megbecsüléséért. Publikációi Bécsben és Budapesten is megjelentek. 1936-ban saját patikát nyitott a fővárosban (Aranykalász), melyet a fivérével együtt vezettek. Személyiségének alakulásában, szellemi fejlődésében meghatározó volt a bonyhádi algimnáziumban eltöltött négy év. Itt bontakozott ki érdeklődése a természettudományok és a szépirodalom iránt, itt tűnt ki írói, szónoki képessége: ő nyerte meg az 1896-os millenniumi retorikaversenyt. Ragaszkodása, kötődése a bonyhádi gimnáziumhoz életre szóló volt. 1936-ban, a negyvenéves osztálytalálkozóra megjelent diákok által megalapított BÖSZ őt választotta elnökévé. A szervezetben rendkívüli elhivatottsággal végzett munkájának elismeréseként a BÖSZ későbbi vezetősége a nevével alapított díjat 2008-ban. 1939-től támadások érték, mert nem azonosult az általános politikával, a faji törvények érvényesítésével. Funkcióiról lemondott, visszavonult budapesti patikájába, mely az ostrom alatt – a főváros egyetlen gyógyszertáraként – minden nap nyitva tartott. Gyógyszertára váratlan államosítása után nem kapott munkát, szegénységi bizonyítvánnyal vehette fel a klinika súlyos megbetegedésekor. Végső ápolását haláláig testvére, Dénes vállalta, akit kölesdi gyógyszertára államosítása után Nagyszékelybe telepítettek ki.

(Antal Mária)

Koritsánszky Ottó-díj: a Bonyhádi Öregdiák Szövetség (BÖSZ) ezen elismeréssel fejezi ki köszönetét azon öregdiák társainak, akik kiemelkedő, áldozatos munkájukkal, hosszú időn keresztül végzett tevékenységükkel, illetve életművükkel elősegítették a Bonyhádi Petőfi Sándor Evangélikus Gimnázium szellemi, anyagi gyarapodását, hírnevének öregbítését. 2008. május 24-ei közgyűlésén a BÖSZ tagsága egybehangzóan elfogadta a kitüntetés létrehozását. A szövetség által alapított kitüntetést a BÖSZ ügyvezető elnökének előterjesztése alapján a szövetség vezetősége adományozza. A kitüntetés adományozására javaslatot tehet bármely BÖSZ-tag. A kitüntető díj oklevélből és plakettből áll, melyet az éves BÖSZ napon, ünnepi keretek között adnak át. Évente 1, illetve 2 díj adományozható. (Kirchné Máté Réka)

Koritsánszky Ottó-díjasok: 2008: Schwarcz Tibor; 2009: Kolta László, Mőcsényi Mihály; 2010: Pogonyi Pál; 2011: Mess Béla; 2012: Uhrin János. (Kirchné Máté Réka)

kosárlabda Botond-kupa: nemzetközi női kosárlabdatorna. A Bonyhádi Botond Sportegyesület női kosárlabda csapata által szervezett felkészülési torna 1978-tól 17 alkalommal került megrendezésre, majd 1995-től 2005-ig Bogép-kupa – 2003-ban Völgység-kupa – néven zajlott. Ábrahám János, a kosárlabdacsapat edzőjének kezdeményezését a cipőgyár, mint a szakosztály fenntartója – személy szerint Antal Géza szakszervezeti titkár – karolta fel. A szervezés, rendezés oroszlánrészét Kiszler Ferenc technikai vezető, majd sportköri elnök, valamint Kovács Péter sportköri elnök, a sorozat egyik játékvezetője vállalta magára. A 3-4 napos viadalt jobbára aug. 20. tájékán rendezték meg, 6-16 csapat részvételével. Az 1993–95. évi tornákat – az időközben elhunyt sportvezető, játékvezető – Kardos György (Szekszárd), 2003-tól pedig az az évben elhunyt Ábrahám János emlékének szentelték. A győztes csapatok: 1978 MAFC, 1979 Szekszárdi Dózsa, 1980 BSE, 1981 BSE, 1982 BSE, 1983 PVSK, 1984 BSE, 1985 PVSK, 1986 BSE, 1987 BEAC, 1988 KSC Szekszárd, 1989 BEAC-Gépszev, 1990 BEAC-Gépszev, 1991 DVTK, 1992 MTK, 1993 BEAC, 1994 Uralmash Jekaterinburg (orosz), 1995 MTK, 1996 FTC, 1997 FTC, 1998 PVSK, 1999 PVSK, 2000 Diósgyőr, 2001 Atomerőmű KSC Szekszárd, 2002 Gospić (horvát), 2003 Gospić, 2004 Zala Volán, 2005 Üniversitesi Istanbul (török). Az összesen 28 alkalommal megrendezett felkészülési torna rangját élvonalbeli csapatok és játékosok – így a magyar bajnok (PVSK, BSE), a horvát bajnok (Gospić), a sokszoros magyar válogatott játékos Németh Ágnes – részvétele biztosította. A 25. torna (2002) fővédnöke Jánosi György, a Gyermek-, Ifjúsági és Sportminisztérium vezetője volt. 2004. szept. 25-én, a torna keretében helyezték el a sportcsarnok falán a Bonyhádi Kosárlabdázók Sportegyesülete nevében az Ábrahám János emlékét megörökítő gránittáblát. (Steib György)

Kossuth Lajos mellszobor: a gimnázium előkertjében álló szoborpár egyike. Alkotója Horváth Olivér festőművész, a gimnázium tanára volt. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc 100., valamint a gimnázium avatásának 40. évfordulója tiszteletére állították 1948-ban, ünnepélyes keretek között.

(Fotó: Kirchné Máté Réka) (Dudás Olga)

Kovács Elemér (*1940. dec. 3. Mezőcsokonya): orvos, a kórház igazgató főorvosa. Szülőfalujában végzett általános iskolai tanulmányait követően a kaposvári Táncsics Mihály Gimnáziumban érettségizett 1959-ben. Orvosdoktori diplomáját a Pécsi Orvostudományi Egyetemen szerezte 1965-ben. Érdeklődése – tudományos diákköri tagként – már egyetemista éveiben a belgyógyászat felé fordult. Orvosi pályá-

ját a Tolna Megyei Kórház belgyógyászati osztályán kezdte, ahol elsősorban a vér és vérképző szervek rendellenességei, az emésztőszervek belgyógyászati vonatkozásai foglalkoztatták. Belgyógyászati szakvizsgáját 1970-ben, reumatológiai és fizikoterápiás szakvizsgáját 1977-ben szerezte. Rövid ideig a Pincehelyi Kórház belgyógyászati osztályát vezette, 1977-től pedig a megyei kórház belgyógyászati osztályának lett osztályvezető helyettese. Itt a daganatos betegek sugár- és kemoterápiás kezeléséről szerzett tapasztalatokat. 1979-ben belgyógyász felülvizsgáló főorvosi teendők ellátására kapott megbízást. 1981-től 2013-ig – nyugállományba vonulásáig – volt a Bonyhád Városi Kórház-Rendelőintézet belgyógyászati osztályának osztályvezető főorvosa, miközben 1998-tól 2003-ig, majd 2009-ben négy hónapig a kórházigazgatói tisztséget is ellátta. Törekvései nyomán jött létre a kardiológiai gondozó (1987), a reumatológiai szakrendelés (1990), valamint az anyagcsere-gondozó (1998). Kezdeményezésére 1993-ban alapítványt hoztak létre (Belgyógyászati Prevenciós és Műszerfejlesztési Alapítvány), mely a belgyógyászati fejlesztésekhez nyújtott jelentős anyagi támogatást. Tagja a Magyar Belgyógyász Társaságnak, a Magyar Kardiológusok Társaságának, a Magyar Reumatológusok Egyesületének, a Magyar Diabetológusok Társaságának. Munkásságáért „Az Egészségügy Kiváló Dolgozója” kitüntetésben részesült. Két lánya és egy fia született. Párja Gyimesi Éva.

(Steib György)

Kovács Ferenc (*1936. júl. 10. Nagybaracska): rajztanár, festőművész. Az általános iskolát Nagybaracskán végezte. A Bajai Tanítóképzőben érettségizett 1954-ben, majd egy év szakmai gyakorlat után megszerezte a tanítói képesítést. A nagydorogi általános iskolában dolgozott 1963-ig, majd a bonyhádi Vörösmarty Mihály Általános Iskola tanára lett nyugdíjazásáig, 1996-ig. A Pécsi Tanárképző Főiskolán 1966-ban rajz–földrajztanári szakképesítést szerzett. Intenzív továbbképzés keretében 1986-ban végzett a budapesti Képzőművészeti Főiskolán. 1972–2000-ig Tolna megye vezető rajz szakfelügyelője, megyei és országos szakértő.

Szakfelügyelőként továbbképzéseket, tanfolyamokat tartott. 1980–85-ig, majd 1998-tól 2002-ig tanított a szekszárdi pedagógiai főiskolán. 2003–08-ig óraadóként művészettörténetet tanított a bonyhádi gimnáziumban. A bonyhádi képzőművészeti kör gyermekcsoportját 1963-ban vette át, a felnőttek munkáját 1970 óta irányítja. 1970-től 2000-ig szervezte és vezette a Tolna megyei tehetséges gyermekek alkotótáborát. Rendszeresen részt vesz gyermekrajzpályázatok zsűrizésén, 1970 óta szervezi és megnyitja a Tolna megyei gyermekrajz-kiállítást. 1979-ben ösztöndíjjal részt vett Németországban a Nemzetközi tájképfestészeti biennálén és alkotótáborban. Művészeti tanulmányúton járt Európa országain kívül Mexikóban, Peruban, Egyiptomban. 1960 óta szerepelnek alkotásai kollektív megyei, országos és nemzetközi kiállításokon. 2016-ban Bonyhádon, a művelődési központban 86. önálló tárlatával ünnepelte 80. életévét. Szinte minden alkotói technikát kipróbált: rézkarc, tűzzománc, akvarell, pasztell, olaj, grafika. Publikációi: a Képzőművészeti Főiskolán 1986-ban diplomamunkáját a *Diákfotó a*

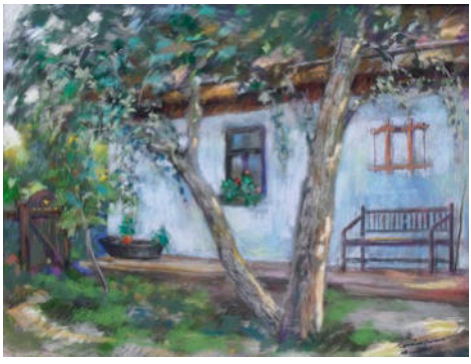

Gyermekkorom világa

vizuális nevelésben címmel írta, *A gyermekrajz formafejlődése és esztétikuma* című tanulmánya 1981-ben látott napvilágot. Kitüntetései: Miniszteri dicséret (1971), Oktatásügy Kiváló Dolgozója (1976), Szocialista kultúráért (1980), Kiváló pedagógus (1986), Magyar Köztársasági Bronz Érdemkereszt (1997), Merész Konrád-díj (1998), A Tolna megyei művészetért (2001), Babits Mihály-díj (2013), Tolna Megyei Prima díj – Magyar Képzőművészet kategória (2015). Völgyi Katalinnal kötött házasságából egy fia született. (Kirchné Máté Réka)

Kovács Péter (*1951. ápr. 11. Bonyhád): köztisztviselő, Bonyhád város címzetes főjegyzője. Általános és középiskolai tanulmányait szülőhelyén végezte. 1969-ben érettségizett a közgazdasági szakközépiskolában,

majd 1982-ben az Államigazgatási Főiskola levelező tagozatán igazgatásszervezői diplomát szerzett. Életpályája az államigazgatásban telt. Érettségi után különféle beosztásokban ügyintézői feladatokat végzett községi tanácsoknál (Györe, Nagymányok, Tevel). 1972-ben kinevezték az Aparhanti Községi Tanács VB-titkárának, 1979-ben pedig elnökévé választották. 1990-ben rövid ideig a Nagymányoki Nagyközségi Tanács VB-titkára, majd ez év nov. 26-ától Bonyhád Város Önkormányzatának jegyzője, 2002. júl. 1-jétől – nyugdíjba meneteléig (2014. dec. 31.) – címzetes főjegyzője volt. 1995-től 2008-ig tagja volt a Magyar Közigazgatási Kar Országos Elnökségének. Szabadidejét leginkább a sport köti le. 1963–75 között aktív kosárlabdázó, 1977-től 2002-ig kosárlabda-játékvezető, 2002-től 2008-ig a Bonyhádi Kosárlabdázók Sportegyesületének elnöke volt. Munkássága elismeréseként 1994-ben Magyar Köztársasági Arany Érdemkereszt kitüntetésben, kiemelkedő sporttevékenységéért 2006-ban Boros Dezső-díjban részesült. 2012-ben Honvédelemért kitüntető címmel tüntették ki. Maduniczky Alizzal kötött házasságából két lánya született. (Steib György)

Kovács Zoltán (*1913. jan. 16. Bonyhád, †1996. febr. 12. Bonyhád): jogász. Tanulmányait szülőhelyén kezdte, a gimnáziumban érettségizett 1931-ben. Jogászdoktori diplomáját 1936-ban szerezte a pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetemen. Színes, sokoldalú, tevékeny személyiség volt: jogi pályája, magánélete, közéleti tevékenysége az állandó javítani és teremteni akarás jegyében telt. Az egyetem elvégzését követően a bonyhádi hengermalomban, majd Budapesten dolgozott az Országos Falusi Kislakásépítési Szövetkezetnél. 1939-től 1945-ig a Mezőgazdasági Rt. Magyardiószegi Cukorgyárában volt pénztárellenőr és könyvelő. Közben 1942-től – megszakítással – katonai szolgálatot teljesített, 1945-ben amerikai fogságba esett. Az év végén tért vissza Bonyhádra. 1946-ban kezdett dolgozni a Mecseki Szénbányáknál: 1950-ig Mázán jogügyi osztályvezető, ezt követően Nagymányokon 1966-ig jogügyi előadó és adóügyintéző volt. Közben 7 évig másodállásban a Széndúsító Vállalat Nagymányoki, valamint Hidasi Brikettgyárának jogtanácsosa. 1966-tól 1971-ig igazgatási csoportvezető, jogügyi előadó, majd nyugdíjazásáig (1973) iparügyi főelőadó a Bonyhádi Járási Tanácson. Ifjúkorában aktív sportoló: labdarúgó, birkózó, vízilabdázó volt. 1967-től teniszpályát és korcsolyapályát létesített, üzemeltetett. Fiatalok sokaságát nevelte a sport szeretetére. Tudósítója volt a Tolna Megyei Népújságnak, 1972-ben nyugdíjas klubot alapított. Közbenjárt az átjátszó TV-torony felállítása érdekében. Kapcsolatot létesített jeles pályát befutott volt bonyhádi diákokkal, melynek eredményeként életrajzi dokumentációs gyűjteményt hozott létre. Munkásságát Kiváló Dolgozó jelvénnyel jutalmazták. 1996-ban posztumusz Perczel-díjban részesült. Három házasságából két fia és egy lánya született. (Steib György)

Kováts Tibor (*1925. máj. 17. Vác, †1991. ápr. 22. Budapest): könyvelő. Elemi- és középiskolai tanulmányait Vácon végezte,

majd erdőmérnök-hallgató lett Sopronban. A háborús körülmények miatt tanulmányait félbehagyta, egy évig villamoskalauz volt Budapesten, majd 1946 tavaszától mezőgazdasági munkás Endrődön. 1953-ban a 29/5. Sz. Lófogatú Vállalathoz került bérelszámolónak. 1948-tól tagja az MKP-nak, majd az MDP-nek. Családjával 1955-ben költözött Budapestről Bonyhádra, mikor a zománcgyár főkönyvelőjévé nevezték ki. A Bonyhádi Központi Nemzeti Tanács titkáraként az 1956-os forradalom bonyhádi eseményeinek egyik legjelentősebb szereplője volt. Rendkívül mély hazafiúi érzés élt benne, kommunista elkötelezettséggel küzdött a szocialista rendszer megreformálásért, demokratikus átalakításáért. A forradalom leverését követően négy év börtönbüntetésre ítélték a *„népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel”* vádjával. Amnesztiával szabadult 1959. ápr. 7-én. Ezt követően Budapesten, a Zománcipari Művek Leszabó Gyárában alkalmazták segédmunkásnak, később forgalmi könyvelő lett. Az 1990-es rendszerváltozást követően többször látogatott Bonyhádra, 1956-os sorstársával, Tamás Istvánnal és családjával jó barátságot ápoltak. Rónay Máriával kötött házasságából öt gyermeke született.

(Steib György)

költségvetési üzem: lásd **BONYCOM Bonyhádi Közüzemi Nonprofit Kft.**

Könyv-Kultúra Közhasznú Egyesület: 2009. márc. 5-én hívta életre 13 alapító tag. Székhelye a Solymár Imre Városi Könyvtár. Az alakuló közgyűlés 4 főből álló elnökséget választott: Farkas Attila – elnök, Kirchné Máté Réka – elnökhelyettes, Kult Imréné – titkár, Schnell-Nagy Erika – pénztáros. A 2013. dec. 16-ai közgyűlésen új elnökséget választottak: Kult Imréné – elnök, Schnell-Nagy Erika – elnökhelyettes, Matisz Nóra – elnökségi tag. Az egyesület célja a város és a kistérség kulturális életében való aktív részvétel, a könyvtár gyűjteményének és szolgáltatásainak fejlesztése, a kistérségi könyvtári rendezvények támogatása és a hátrányos helyzetű csoportok esélyegyenlőségének biztosítása.

(Kirchné Máté Réka)

könyvtár: elektronikus és nyomtatott dokumentumok – elsősorban könyvek – rendszerezett gyűjteménye. Olyan intézmény, ahol a dokumentumokat a könyvtári szabályzatnak megfelelően gyűjtik, megőrzik és az érdeklődők számára hozzáférhetővé teszik. A bonyhádi Ágostai Hitvallású Evangélikus Algimnázium már 1874-ben létrehozta 205 kötetes könyvtárát, amelyből a tanárok, az intézet fenntartói, tanulói és kivételes esetekben mások is kölcsönözhettek, így az első közkönyvtári funkciót is ellátó gyűjtemény volt a településen. Bonyhádon 1902-ben a vármegyei tanfelügyelő tett javaslatot közkönyvtár létesítésére. A község képviselő-testülete azonban – tekintettel arra, hogy a polgári olvasóegylet könyvtára a *„leginkább érdekelt földműves osztálynak is igen könnyen hozzáférhető”* – a felvetést nem tartotta időszerűnek. 1909-ben a *Bonyhád és Vidéke* c. újság írta: *„Az új kor szelleme nemcsak megérlelte, hanem sürgősen előtérbe állított egy nagy kultúrkövetelményt: a nyilvános könyvtárak kérdését.”* Ezt követően 1914-ben került a képviselő-testület elé a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége és Országos Tanácsa Budapesten kelt felhívása közkönyvtár létesítése érdekében. A felhívást a testület elvetette, *„mivel a bonyhádi társadalmi egyletek könyvtárai a lakosság igényeit kielégítik”*. Az olvasóegyletek 1946 körüli feloszlatásával az ott létrehozott könyvtári gyűjtemények szétszóródtak, ezzel megszűnt a könyvkölcsönzés lehetősége. Bonyhád első – valószínűleg a községi tanács egy helyiségében létesített, mintegy 500 kötetes – közkönyvtárát, a Bonyhádi Népkönyvtárat 1951. ápr. 4-én, a felszabadulási ünnepség keretében avatták fel. A helyiséget gyorsan kinőtték, ezért 1952. okt. 3-án kiutalták részükre a Béke Szálló Rákóczi utca felőli három földszinti termét, ahol már 2000 könyv állt rendelkezésükre. A könyvtárosi feladatokat kezdetben társadalmi munkában látták el (Zsigmond Kálmán, majd Várda Aladár), így

a többnyire zárva tartó intézmény nem tudta ellátni feladatát. 1952. júl. 15-ei kezdéssel Zsiga Pált bízták meg a könyvtár vezetésével. A rendszeres nyitvatartásnak köszönhetően ugrásszerűen megnőtt az olvasók száma, mely 1952 végére elérte az 1255 főt. A könyvállomány mintegy 40%-a ismeretterjesztő tartalmú volt, a szépirodalmi és gyermekkönyvek nagy részét pedig szovjet könyvek tették ki. 1953 januárjának végén a községi fenntartású és hatókörű intézményt járási könyvtárrá szervezték át. A Bonyhádi járás területén, 32 település bevonásával népkönyvtári hálózatot létesítettek, melyet a bonyhádi könyvtár dolgozói működtettek letéti könyvtár formájában. A könyveket motorkerékpárral vagy busszal szállították a helyszínre, ahol iskola, néhol magánlakás fogadta be a ládában vagy szekrényben elhelyezett könyveket. A könyvtárosi munka az 1950-es években a politikai-társadalmi folyamatok, események propagandaeszközéül is szolgált. 1954. júl. 9-én a könyvtár részére kiutalták a községháza északi végének 3 földszinti termét. Ez a hely is nagyon szűkös volt a megszaporodott könyvállománynak, szabadpolcos rendszert nem lehetett kialakítani. 1955-ben már szakképzett személyt, Gáti Editet (Bertalan Sándorné) nevezték ki a könyvtár igazgatójának. Munkatársai kezdetben gyakran cserélődtek (Rieger Éva, Erőss István, Király Ernő), mígnem kialakult egy hosszú távon együtt dolgozó, munkáját hivatásának tekintő könyvtárosi csoport az igazgató mellett, Szekerczés Sándorné és Schmidt Krisztina (Kiss Sándorné) személyében. Az 1956-os forradalom idején a vidéki letéti könyvtárakban mintegy 600-800 szovjet könyvet égettek el. A könyvállomány összetételében az 1957-es év hozott áttörést, amikorra meghatározóvá váltak a klasszikus magyar, majd a kortárs magyar és világirodalmi alkotások. 1958-ban 1500 beiratkozott olvasó volt. 1959-től a vidéki letéti könyvtárak önállósultak, helyükbe fiókkönyvtárak kapcsolódtak (Börzsöny, Ladomány, Tabód, Majos) a bonyhádi intézményhez. Az 1960-as években gyermekkönyvtári részleget alakítottak ki, ahol diavetítéssel, bábelőadással, mesedélutánnal foglalkoztatták az óvodás és általános iskolás gyermekeket. Színvonalas író-olvasó találkozókat rendeztek, így vendégük volt többek között Nagy László, Kormos István, Szabó Magda, Csoóri Sándor, Tamási Áron, Tamás Menyhért. Megszervezték az ünnepi könyvhetet, 1955-től a József Attila-olvasómozgalmat, 1962-től a „Könyvbarát", a „Minden házból egy olvasót", 1968-tól az „Olvasó népért" mozgalmat, a „Kell a jó könyv", a „Ki tud többet a Szovjetunióról?" pályázatokat. 1958-ban létrehozták a könyvbarátok körét. Írták, szerkesztették és havonta terjesztették a maguk által sokszorosított *Bonyhádi Járási Könyvtár Híradója* c. füzetet. A könyvállomány 1964-re mintegy 14 ezer, 1969-re 20 ezer kötetet számlált, az olvasók száma utóbb 1500 volt. 1968-ban méltó helyet találtak a könyvtár számára a Perczel-kastélyban (Perczel M. u. 50.). Átmenetileg itt kapott helyet a művelődési központ és a zeneiskola is. A könyvtári szolgáltatások akkor váltak teljes körűvé, amikor a művelődési központ által addig használt helyiségeket is birtokba vehették. 1982 szeptemberében megkezdték az épület felújítását, továbbá – Sebestyén Lajos és Urbán László tervei alapján – a belső átalakítását. A szobák összenyitásával 212 m² alapterületű, szabadpolcos rendszerű könyvtártermet, emeleti galériát, továbbá gyermekkönyvtári részleget, olvasótermet és folyóirat-olvasót hoztak létre. Átmenetileg a Perczel Mór u. 49. sz. házban fogadták az olvasókat. Az ország egyik legszebb könyvtárának ünnepélyes átadása 1985. nov. 10-én volt. A könyvtár 1971-ben községi kezelésbe került, 1977-ben Városi Könyvtár lett, 2001-ben pedig felvette Solymár Imre – 1997-ben elhunyt bonyhádi helytörténész – nevét. 1986-tól Bokor Vilmos helyi festőművész – könyvtárnak adományozott – húsz olajképe díszíti a falakat. 1986 decemberében zenei részleg nyílt 16 lehallgatóhellyel, 2001 szeptemberében pedig helytörténeti szoba, jelentős gyűjteménnyel. Módszertani alközpontként jelentős szakmai segítséget nyújt a helyi és városkörnyéki iskoláknak. Gyűjteményének és szolgáltatásainak fejlesztése érdekében 1994-ben – másokkal közösen – létrehozták a Bibliocaritas Alapítványt, majd annak 2006-ban történt megszűnése után 2009-ben a Könyv-Kultúra Közhasznú Egyesületet. 1998-ban indult a „Legkedvesebb olvasmányom" elnevezésű irodalombarát-kör. A helytörténeti szobában kap helyet az amatőr

képző- és iparművészek időszakos tárlata, a Téka Galéria. 1990-ben kapták az első számítógépet, 1997-ben kezdődött az internetszolgáltatás. 1999-ben megkezdték az állomány elektronikus katalógusba való feldolgozását. 2004–05-ben kidolgozták a Völgység települései részére a kistérségi könyvtári szolgáltatást. 2001-ben rendezték meg először a Völgységi Könyvfesztivált. 2002-ben rendezvénysorozattal, 50 könyv „örökbefogadásával", dec. 28-ától kezdődő ötvenórás nyitvatartással, 50 órás felolvasással ünnepelték a könyvtár félszáz éves jubileumát. 2004-ben bekapcsolódtak az „eMagyarország Pontok" hálózatba. 2005-ben elnyerték „Az Év Könyvtára" címet. Az intézmény dokumentumainak száma 1976-ban közel 35 ezer, 2001-ben 73 ezer volt. 2012-ben Havasi János, Solymár Imre és Videcz Ferenc tiszteletére egy-egy emlékszobát létesítettek, melyeket okt. 6-án Békés Sándor és Potápi Árpád adott át a nagyközönségnek. 2013. jan. 1-jével megszűnt az intézmény kistérségi feladatellátása. 2015-ben a könyvtár 80.607 dokumentummal (70.356 kötet könyv, 1762 időszaki kiadvány, 965 videokazetta, 1013 CD-lemez, 292 elektronikus dokumentum, 1551 hanglemez, 2332 DVD-lemez, 1580 magnókazetta, 24 diafilm, 732 térkép) rendelkezett, 976 beiratkozott olvasója 18.104 alkalommal látogatta az intézményt, melynek 383 rendezvényén 11.052-en vettek részt. A 8 dolgozó közül hatan látnak el könyvtárosi feladatokat. 2013-tól a közfoglalkoztatási munkaprogram részeként digitalizálásra került a helyismereti gyűjtemény nagy része. A könyvtár gondozásában megjelent kiadványok: Kolta László: *Bonyhádi arcképek* (2000), Kolta László: *A Solymár Imre Járási–Városi Könyvtár 1953–2002* (2002), Kolta László: *„Egymásért és soha ellen" – Írók és költők Bonyhádról* (2005). Bertalan Sándorné 1988-ig látta el az igazgatói feladatokat. Őt Cseppentőné Pálfi Ilona (1988–93), Antal Mária (1993–2006), Steib Gáborné (2006–08) és Kult Imréné (2008–) követte.

(Steib György)

közgazdasági szakközépiskola: lásd **Perczel Mór Közgazdasági Szakközépiskola**

községháza: a helyi közigazgatás székháza, a települést vezető személyek – az elöljáróság – munkahelye. A források a bonyhádi községháza legrégebbi helyét a mai Rákóczi utcai – ma 25. sz. alatti – Rákóczi étterem helyén korábban állt épületnél jelölik. Tizenegy lakrészt, illetve szobát foglalt magában, melyből hét a község hivatalos helyiségéül, négy pedig a jegyző lakásául szolgált. Egy 36 m²-es terem adott helyet a képviselő-testület tanácskozásainak. Külön irodája volt a községi bírónak, a kisbírónak, a jegyzőknek és a végrehajtónak. Itt székelt a községi rendőrség, itt alakították ki a tűzoltószobát és a községi börtönt. Az 1800-as évek elején kocsmának épült ház rossz állapota méltatlan volt egy községházához. A képviselő-testület az épület javításának, átalakításának lehetősége mellett új ház vételét is fontolgatta, először 1889-ben. 1892-ben az árverésen lévő Perczel (Bonyhády) Gyula féle kastélyt (ma Perczel M. u. 7.), 1894-ben a Perczel család tulajdonában lévő Arany Oroszlán Szállodát kívánták községháza céljára megvásárolni, azonban nem tudtak a vételárban megegyezni. 1895-ben kapott az elöljáróság ajánlatot a báró Wimmersperg-féle, 41 szobából és 9 üzlethelyiségből álló épület (ma Szabadság tér 1.) megvásárlására. Mire az alkudozások, a szakértői vélemények beszerzése megteremtették a vétel lehetőségét, a ház már Rinaldi Ottó lengyeli uradalmi főerdész tulajdonába került. Az adásvételi szerződést – a képviselő-testület ápr. 30-ai döntése után – 1903. máj. 9-én írták alá. A 94 ezer koronás vételárhoz 50 évi törlesztésre 100 ezer korona hitelt vettek fel, fedezetéül Bonyhád összes közvagyonát lekötötték. 1905 januárjában a régi községházát eladták. Az új épületben az első ülést 1905. jún. 5-én

A községháza 1905-től

tartották: *„Az elnöklő bíró a gyűlés megnyitása előtt felszólalva örömének ad kifejezést a felett, hogy a mai gyűléssel valóra vált az a régi óhajtás, hogy a község a korábbi ócska, alkalmatlan ház helyett a Rinaldi-féle ház megvásárlásával megfelelő és díszes székházat szerzett."* A 71 m hosszú épület három ház összeépítésével, majd déli irányú bővítésével és emeletráépítéssel 1798 körül készült el, copf stílusban. 1880 körül utcai homlokzatát átépítették, így eklektikus jelleget öltött. A földszinti helyiségekben fiókos cseh- és csehsüveg boltozatot találunk, az emelet síkmennyezetes. Az udvari architektúra – a földszinti árkádos, oszlopos kerengő kosárgörbés boltíveivel, eredeti, kovácsoltvas copf stílusú rácsaival – híven őrzi 18. századi barokkos jellegét. A közigazgatás helyiségeit az emeletre telepítették, a

A *tanácsháza 1974-től*

megmaradó területet bérlakások, pénzintézetek (Bonyhádi Segélyegylet mint Szövetkezet, Bonyhádvidéki Takarék és Gazdasági Bank Rt.), a földszint utcai frontját pedig üzletek foglalták el. Egy ideig itt székelt a járási szolgabírói hivatal is. 1906-tól a képviselő-testületi ülések napján kitűzték az épületre a nemzeti lobogót. 1930-ban a háztetőre tűzjelző szirénát szereltek. Az épületben tartotta üléseit 1919-ben a Községi Munkás-Paraszt-Katonatanács, 1945–49-ben Bonyhád Nagyközség Nemzeti Bizottsága, 1956-ban a Bonyhádi Központi Nemzeti Tanács valamint a Bonyhádi Járási Nemzetőrség parancsnoksága. A községháza megnevezést – követve a társadalmi változásokat – 1950-ben tanácsházára változtatták. 1956 tavaszán az épület keleti falának középső része megsüllyedt a talajvíztől. A javítás ellenére, az 1968 végén történt újabb süllyedés miatt a ház életveszélyessé vált, így az ott működő intézményeket, üzleteket (járási könyvtár, OTP, népbolt üzletek, házasságkötő terem, Járási Hadkiegészítő Parancsnokság, Központi Statisztikai Hivatal, törpe vízmű- és a szennyvízelvezető társulat) elköltöztették. A tanácsi apparátus a járási művelődési ház épületébe került. Az új tanácsháza építéséhez a kiviteli tervek 1971-re készültek el, az építkezést 1973-ban kezdték meg. A mintegy 10 millió Ft-os költséggel a Széchenyi téren felépült új tanácsházát 1974. szept. 5-én adták át rendeltetésének. A szögletes formájú, késő modern stílusú épület elnevezése – Bonyhád 1977. ápr. 1-jei várossá nyilvánítása okán – városházára változott. A Szabadság téri tanácsháza lebontása vagy felújítása kérdésében a hosszú időn át tartó vita az épület fenntartását eredményezte. Állagmegőrzése, majd felújítása 1983-ban kezdődött és 1987-ben fejeződött be. A volt községháza Bonyhád főterének díszévé vált. A 23 millió forintból újjávarázsolt épület földszinti helyiségeit a Hungária Biztosító, a Népbolt Vállalat bútorüzlete, a Kereskedelmi és Hitelbank foglalta el. Az emeletre a Hazafias Népfront Városi Bizottsága, a Vöröskereszt Városi Szervezete és a zeneiskola költözött.

A városháza 2003-tól (Fotó: Kirchné Máté Réka)

2013-ban az épület a jan. 1-jével újraszervezett Bonyhádi Járási Hivatal használatába került. A városháza állaga az 1990-es évekre nagyon leromlott. Felújítása egyben a Széchenyi tér új arculatának megteremtését is szolgálta. A Csernyus Lőrinc tervei szerinti – közel 300 millió forint költségvetésű – átalakítás 2002 márciusában kezdődött, és 2003-ban fejeződött be. A Makovecz Imre műhelyéből kikerült terv alapján megvalósult, az organikus építészet stílusjegyeit magán viselő épületet 2003. aug. 20-án avatták fel.

(Dudás Olga – Steib György)

községi bírók: a község közigazgatásának vezetői, képviselő-testületének elnökei, a közösség képviselői. Bonyhád községi (nagyközségi) bírái tiszteletdíjas feladatként, mellékállásban látták el munkájukat. Nagy tekintélynek örvendtek a lakosság körében, becsülettel végezték az első elöljáróra nehezedő feladatokat. Bonyhád községi (nagyközségi) bírái az alábbiak voltak: Willinger Márton (1872–75, 1882 – 1884.03.29.) [Willinger Márton 1872 előtt is, mintegy három évig Bonyhád mezőváros bírája volt.], Réder János (1876–81), Lützenburger József (1884.04.18. – 1884.12.23.), Rein János (1885–87), Kramoliny József (1888 – 1890.01.27.), Becker János (1890.03.06. – 1896), Csaider Lipót (1897), Becker Ádám (1898–1902), Reitberger István (1903.02.26. – 1904.02.04.), Müller János (1904.03.03. – 1908), Potzner János (1908.12.10. – 1919.01.25., 1919.08.27. – 1920.04.24.), Faik Ádám (1919.02.01. – 1919.03.31., 1919.08.09.) [Faik Ádám bírói tiszte a Tanácsköztársaság idejére megszűnt. A tanácsrendszer bukását követően egy testületi ülésre visszatért.], Becker József (1920.05.15. – 1928.09.25.), Märcz József (1928.10.26. – 1936), Potzner Fülöp (1937–39), Weiszenburger János (1939 – 1941.02.17.), Panholczer Ferenc (1941.04.26. – 1946.08.12.), Takáts József (1946.08.12. – 1949.03.31.), Molnár Ferenc (1949.03.31. – 1950.03.20.), Kajtár Antal (1950.03.20. – 1950.04.22.), Bakos János (1950.04.22. – 1950.10.22.).
(Steib György)

Községi elöljárók és alkalmazottak az 1920-as évek végén. Balról: Becker József bíró, Rumi Imre közigazgatási jegyző, (?), Szabó Karola adminisztrátor, Reitberger István adóügyi jegyző, Hargittay (Loos) Károly főjegyző.
(Steib György)

községi jegyzők, főjegyzők: a község közigazgatásának szakmai vezetői, a törvényesség őrei. Kinevezésük határozatlan időre szólt. Bonyhád község (nagyközség) jegyzői, főjegyzői 1872-től 1950-ig az alábbiak voltak: Jagitza Károly jegyző (1872 – 1890.01.27.) [1863-tól Bonyhád mezőváros jegyzője volt.]; Kühnel Ferenc jegyző (1890.03.06. – 1902.06.15.); Szepessy Kálmán jegyző (1902.08.29-étől), majd főjegyző (1904.10.07. – 1918.10.09.); Hargittay (Loos) Károly helyettes főjegyző (1918.12.01-jétől), majd főjegyző (1921.02.26. – 1944.07.15.); Erményi János főjegyző (1944.09.08. – 1950.10.22.).

Krähling Dániel, id. (*1917. nov. 21. Mekényes, †1971. márc. 23. Szekszárd): evangélikus lelkész, esperes. A szülőhelyén elvégzett öt elemi osztály után a bonyhádi gimnáziumban folytatta tanulmányait, ahol 1937-ben érettségizett. Osztályfőnöke, Gömbös Miklós hatására nevét Keszthelyire magyarosította. Tettével családja ellenérzését váltotta ki, s hogy bizonyítsa, nem szakadt el német gyökereitől, Budapesten belépett a Volksbundba, majd nevét visszavette. Tanulmányait a pécsi Erzsébet Tudományegyetem Evangélikus Hittudományi Karán (Sopron) folytatta, 1941-ben avatták lelkésszé Győrben. Ezt követően egy évet ösztöndíjasként Lipcsében tanult, ahol – kiábrándulva a nemzetiszoci-

alista eszmékből – kapcsolatot teremtett a Bonhoeffer és Niemöller nevével fémjelzett Hitvalló Egyházzal (Bekennende Kirche). Magyarországra visszatérve Majoson lett segédlelkész. 1943-ban Gyönkre helyezték adminisztrátornak, ahol a gyülekezet hamarosan megválasztotta rendes lelkészének. Tekintélye és munkássága elismeréseként 1958-ban esperessé választották. 1962-ben Bonyhádra helyezték, ahol haláláig szolgálta a gyülekezetet. Szívesen foglalkozott helytörténeti kutatással. Elsősorban egyháztörténeti témák – Sztárai Mihály 16. századbeli szerzetes, protestáns prédikátor és Borbély József bonyhádi lelkész munkássága – érdekelték. Huszár Máriával kötött házasságából két lánya és két fia született.

(Steib György)

Krähling Dániel, ifj. (*1946. jan. 3. Gyönk): evangélikus lelkész. Általános iskolai tanulmányait Gyönkön végezte, majd két évig oda járt gimnáziumba is. 1962-ben

Bonyhádra költöztek, itt érettségizett a helyi gimnáziumban, 1964-ben. Teológiát tanult Budapesten, 1969-ben Pécsen kezdte segédlelkészi szolgálatát. 1970 júniusától betegeskedő édesapja helyettesítésére hazarendelte a püspök Bonyhádra, ahol 1973-ban a gyülekezet megválasztotta állandó lelkészének, és 2011. évi nyugállományba vonulásáig itt teljesített szolgálatot. Tökéletesen beszélte a helyi sváb lakosság nyelvjárását, de a vasárnapi német istentiszteletek megtartása érdekében megtanulta az irodalmi német nyelvet is, felsőfokú nyelvvizsgát szerzett. 1994-ben megválasztották a Tolna-Baranyai Evangélikus Egyházmegye esperesének, ezt a tisztséget 2007-ig látta el. Zsinati tag volt 1991-től 2007-ig. Önkormányzati képviselő volt 1990–98-ig, a helyi Német Kisebbségi Önkormányzat képviselője 2002–13 között. A bonyhádi gimnáziumban óraadó volt. Az igazgatótanács tagja, elnöke 1992–2013 között. Két jegyzetét kézirat formájában használták a bonyhádi gimnáziumban: *Hittan*, illetve *Bibliaismeret* címmel. Elismerései: Perczel-díj (2000), Bezerédj István-díj (1999), Tolna Megyei Németségért nívódíj (2008), Ordass Lajos-emlékplakett (2011). Boros Piroskával kötött házasságából három lánya és egy fia született.

(Kirchné Máté Réka)

Kramoliny Gizella (*1860. jan. 13. Bonyhád, †1901. márc. 24. Bonyhád): amatőr író, műfordító. (Születési anyakönyvében családneve: Kramolin.) Kramoliny József nek, Bonyhád művelt és sokirányú

(Fotó: Kirchné Máté Réka – 2000)

tevékenységet kifejtő gyógyszerészének leányát Mihálkovics Árpád járásbíró vette feleségül. Férje korai halála (1889) után írói tevékenységet folytatott. Elbeszéléseit, tárcáit és irodalmi tárgyú fordításait – többek között – a *Pécsi Közlöny*, a *Fejérmegyei Napló*, a *Szabadkai Újság*, a *Fünfkirchner Zeitung*, a bécsi *Österreichischer Volksfreund* közölte. Férje mellett nyugszik a Kálvária sírkertben. A síremlékén egykor látható angyalszobor ma a katolikus közösségi házban van.

[Kolta László] – (Steib György)

Kramoliny József (*1830. jan. 2. Bonyhád, †1904. máj. 3. Budapest): gyógyszerész, községi bíró. Bonyhád közéletének egyik legjelesebb tagja. Az 1848–49-es szabadságharcban mint honvéd főhadnagy vett részt. 1870-től két éven át a bonyhádi távírda vezetője. 1865-től tagja, 1871-től elnöke a községi, majd a katolikus felekezetű iskolaszéknek. Az 1872-ben megalakult Bonyhádi Dalárda elnöke, lelkes patrónusa, anyagi támogatója, hangversenyeinek szervezője. Ott találjuk az 1874-ben létrehozott Önkéntes Tűzoltó Egylet alapítói között. Később az egylet elnökévé választották. 1874-ben, önkéntes adakozók élén ő hozta létre Bonyhád – petróleumlámpás – közvilágítását. Hosszú ideig tagja volt Bonyhád község képviselő-testületének, 1888-tól 1890-ig a községi bíró tisztségét is ellátta. 1876-tól az Országos Gyógyszerész Egylet járási elnöke. Ő állt annak a bizottságnak az élén, melynek köszönhetően 1893. dec. 22-én megnyílhatott az első községi menedékház. Virilista tagja volt Tolna vármegye közgyűlésének, éveken át elnöke a Szabadelvű Párt bonyhádi szervezetének. Karitatív tevékenysége sokoldalú volt: a szegényeknek ingyen adott gyógyszert, pénzzel támogatta a gimnázium Bonyhádra telepítését, az iskolának adományozta értékes ásvány-, régiség- és régipénz-gyűjteményét. 1899-ben bérbe adta patikáját, s Budapestre költözött lányához, Eibach Ödönnéhez. A halálakor összehívott római katolikus képviselő-testületi ülés jegyzőkönyvben rögzítette érdemeit, mint aki *„majdnem egész életét községének és különösebben a mi hitközségünknek szentelte, mint iskolaszéki és világi elnök.”* A *Tolnavármegye* nekrológja *„tiszta jellemű, érdemdús”* férfiúként említi. Hamvait a bonyhádi Kálvária sírkert őrzi. (Nevét Kramolinként anyakönyvezték, és a sírköve is így rögzíti. A testületi jegyzőkönyvekben és aláírásában viszont a Kramoliny változatot olvashatjuk.)

(Steib György)

Kränzlein Néptánc Egyesület: 1998. márc. 20-ai alakuló közgyűlésén hozta létre 61 alapító tag, német nemzetiségi táncegyüttes működtetésére. Az egyesület neve németül: Kränzlein Volkstanzverein. Elnökévé Köhlerné Koch Ilonát választották. Fő feladatuknak tekintik a német kultúra ápolását, továbbadását a fiatalabb generáció számára, a hagyományok őrzését, valamint a még meglévő tánckincs gyűjtését és színpadra állítását. A táncegyüttes elődje a Vörösmarty Mihály Általános Iskolában alakult meg: az 1970-es években Rónai Józsefné vezetésével szerveztek német néptánccsoportot diákokból. Az iskolai táncosok képezték magját a művelődési központban 1987-ben megalakult német nemzetiségi tánccsoportnak, melynek irányítását kezdetben Heinné Glöckner Dóra (Bátaszék) látta el. Vezetőjük 1988-tól – két év kihagyással – Köhlerné Koch Ilona. Szakmai munkáját sokan

2009-ben

segítették: Donowald Józsefné, Rónai Józsefné, Mózes Nóra, Enyedi Ágnes, Peitlerné Ferencz Erzsébet, Csizmadiáné Énekes Piroska, Gillich Máté, János Mónika, Deér Mónika, Mándity Béla, Jenei Dóra. Kitűnő kapcsolatot ápoltak Wenzl Józseffel és Manninger Miklóssal, akiknek koreográfiáit rendszeresen táncolják a

Bal szélen Köhlerné Koch Ilona – 2011.

saját, valamint Donowald Józsefné, Kishegyi Simon, Brieber István, Glöckner János és Kiss Elli koreográfiái mellett. A táncosok zenei kíséretét a Dynamic, a Ticket és a Vagabund zenekar, Keller Antal és fiai, valamint Fetzer Gábor, Köhler János, Mischl René és Wusching József látták el; 2010-től ezt a feladatot többnyire Kresz Péter végzi. Működésüket a Német Nemzetiségi Kulturális Egyesület is támogatta. A tánccsoport önálló egyesületté válásával lehetőséget kapott saját rendezvények szervezésére, művészeti elképzeléseik szuverén megvalósítására, az anyagi eszközök önálló kezelésére. A gyermek, ifjúsági és felnőtt korosztályt foglalkoztató együttes a város egyik meghatározó kulturális tényezője, a Bonyhád és környéke múltjában gyökerező német nemzetiségi hagyományok továbbörökítője. Repertoárjukat magyar táncok is színesítik. Számos díj, ezüst és arany minősítés birtokosai, több megyei és országos verseny győztesei, két fesztivál- és gáladíj birtokosai. Rendszeres fellépői helyi, továbbá bel- és külföldi rendezvényeknek, fesztiváloknak. Szerepeltek többek között a Budapest Kongresszusi Központban, a budapesti Nemzeti Színházban, továbbá Ausztriában, Horvátországban, Luxemburgban, Németországban, Romániában, Szerbiában, Szlovákiában és Szlovéniában. A magyarországi tánccsoportok közül elsőként szerepeltek a müncheni Oktoberfesten (2006, 2008). Rendszeres fellépői a Magyarországi Német Ének-, Zene- és Tánckarok Országos Tanácsa (Landesrat) fesztiváljainak, résztvevői a GJU (Gemeinschaft Junger Ungarndeutscher – Magyarországi Német Fiatalok Közössége) rendezvényeinek. A Budapest Kongresszusi Központban, a Magyarországi Német Önkormányzatok Napján először 2010-ben, majd 2011-ben is felléptek. A táncosok közül többen hosszú éveken át kiemelkedő teljesítményt nyújtottak, így különösen: Gillich Máté, Bobály Máté. Több helyi gyűjtésű tánc után színpadra állították a Fordított lakodalmast, a Völgységi lakodalmast, a Majosi búcsút, a Völgységi-, Kisdorogi-, Mucsfai táncokat, valamint a Kismórágyi klumpapolkát és a Cikói gyermekfarsangot. A Magyar Televízió nemzetiségi adásai rendre beszámolnak a tánccsoport szerepléseiről, feltűntek a „Heimatmelodie" műsorában is. 2001-ben 34 fellépésük volt. Partnerkapcsolatot ápolnak több külföldi együttessel, többek között a hochheimi Fidelio Tánc- és Sportegyesülettel, az újvidéki Donau Német Egyesülettel, valamint a temesvári Rosmarein, a dettai Edelweiss, a freisingi, a treuchtlingeni és a wernaui tánccsoport-

tal. 1995 óta éves rendszerességgel tánctábort szerveznek különböző helyszíneken. 1996–2006 között a művelődési központtal közösen külföldi táncosokat is fogadó országos német nemzetiségi tánctáborokat szerveztek, ezzel is hozzájárulva a magyarországi németek tánckultúrájának terjesztéséhez, a résztvevő táncegyüttesek repertoárjának bővítéséhez. Évi rendszerességgel német nemzetiségi táncházat tartanak. Az egyesület aktív szervezője és résztvevője a Sommerfestnek, a sváb bálnak, a városi farsangnak és a Márton-napi rendezvénynek.
(Fotó: Kirchné Máté Réka) (Steib György)

Kratzl János (*1908. dec. 12. Bonyhád, †1983. dec. 21. Bonyhád): szabó, a ruházati szövetkezet elnöke. Tanulmányait Bonyhádon végezte: négy elemi osztály után négy

év gimnázium következett, majd szabómester édesapjánál tett szabósegédvizsgát 1925-ben. Ezt követően édesapja műhelyében dolgozott mint segéd. 1943-ban önállósította magát, miután Szekszárdon a mestervizsga-bizottság férfiszabóipari mesternek nyilvánította. A második világháborúban angol hadifogságba esett. Alapító tagja volt az 1951-ben létrejött bonyhádi Szabó Kisipari Termelő Szövetkezetnek, ahol kezdetben férfiszabóként, raktárosként dolgozott. 1956-ban a Bonyhádi Ruházati Kisipari Termelőszövetkezet elnökévé választották. 1966-ig vezette a szövetkezetet, 1968-ban ment nyugdíjba. Első – Köhler Terézzel kötött – házasságából két fia, második – Boldis Juliannával kötött – házasságából egy lánya született.
(Steib György)

Krauth János (*1930. ápr. 14. Kaposszekcső, †1983. jan. 17. Pécs): jogász, német nemzetiségi vezető. Életútjának állomásai: Kaposszekcső, Dombóvár, Bonyhád, Pécs. Gimnáziumi tanulmányainak utolsó három évét Bonyhádon végezte, ahol 1950-ben érettségizett. A társadalmi kérdések iránti nagy fokú érdeklődésével és politikai tájékozottságával kitűnt diáktársai közül. Rövid bonyhádi tartózkodása ellenére ragaszkodott a városhoz, a gimnáziumhoz, volt tanáraihoz és diáktársaihoz rendszeresen ellátogatott. A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán doktorált 1954-ben. A szorgalmas és tehetséges fiatal jogászt az egyetem alkalmazta. Három évtizeden át (1954–83) a jogi kar tanulmányi osztályát, majd dékáni irodáját vezette. A szaktudományban való jártasságát *„A jogtudomány topikája”* c. tanulmánya igazolja (Pécs, 1974). 1957-től aktívan részt vett a magyarországi németek újjászerveződő mozgalmában. Lelkesen támogatta a megtépázott és a jogaitól megfosztott német etnikum talpra állítását, demokratikus szervezeteinek létrehozását. Jogi képzettségével, nyelvtudásával és szervezőképességével segítette a dél-dunántúli nemzetiségi közösségek újjászervezését. 1969-től haláláig a Magyarországi Németek Demokratikus Szövetségének elnöke volt. Több elemző írása foglalkozott a szétszórt kisebbségekkel.
[Kolta László] – (Steib György)

Kun Ferenc (*1692. [?], †1730. [?] Bonyhád): földesúr. Az ismeretlenségből (feltehetően Vas megyéből) előbukkanó Kun Ferenc 1719-ben kötött házasságot a nála egy évvel idősebb özvegy Rizácsné, született Somogyi Máriával. Közösen nevelték a kis Rizács Júliát, valamint négy közös leányukat. Kunné 1728-ban, 36 éves korában meghalt, majd hamarosan követte az özvegy férj is. Kun Ferenc 1720-ban kötötte első szerződését jobbágyaival, melyben részletezte a gazdálkodás körülményeit, továbbá szabad vallásgyakorlást biztosított számukra: *„Engedem nékiek magok hitin levő Praedicatort és Mestert tartani”*. 1724-ben uradalma központját Hidasról Bonyhádra helyezte át. Maga is ideköltözött, innen vezérelte a gazdaságot. Református magyar jobbágyokat telepített Bonyhádra. A Németországból Bonyhádra települő első rajjal ez évben kötött szerződést, amelyben ház-, föld-, kert- és réthasználatot engedélyezett számukra háromévi szolgáltatás- és robotmentességgel, szőlőtelepítés esetén hatévi kedvezménnyel. Hozzájárult templomépítéshez és pap alkalmazásához is. A Schilson János Mihállyal – Bonyhád ez idő szerinti

másik birtokosával – folyó birtokvitát 1729-ben osztozkodással zárták le. Az uradalom falvait és pusztáit elfelezték, Bonyhádot is kettéosztották: a nyugati rész Schilsoné, a keleti Kuné lett. Birtokkezelői tevékenysége során gyakran folyamodott jogilag is vitatható, konfliktussal járó erőszakos eszközökhöz, de az úgyszólván néptelen birtok betelepítésével, tízéves működést követően egy virágzásnak induló uradalmat hagyott örököseire. Korai halála, a kiskorú leányai felett gyámjogi feladatokat ellátó rokonok gyakori váltakozása, a nagykorúvá vált Schilson gyerekek újabb követelőzései, majd Schilson halála újra felélesztették a birtokjogi vitákat. Perczel József és a Kun-Kéthelyi örökösök 1744. júl. 31-én megállapodtak. A békés birtoklás, a jó szomszédság azonban nem tartott hosszú ideig: torzsalkodásuk viharos évtizedei következtek. E vetélkedésben végül a Perczelek bizonyultak sikeresebbeknek.

[Kolta László] – (Steib György)

Lábady (Nusser) Antal (*1904. nov. 15. Bonyhád, †1974. dec. 22. Pécs): belgyógyász-, tüdőgyógyász- és röntgenszakorvos; politikus, országgyűlési képviselő. Kora bonyhádi társadalmának egyik legismertebb, legaktívabb személyisége volt, általános köztiszteletnek örvendett. Tanulmányait Bonyhádon kezdte, 1924-ben érettségizett a Bonyhádi Ágostai Hitvallású Evangélikus Főgimnáziumban, majd 1930. szept. 24-én avatták orvosdoktorrá Pécsen, a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetemen. Pályáját a Belgyógyászati Klinikán kezdte mint díjtalan gyakornok, 1932-ben itt kapta meg a *„bel-betegségek szakorvosa cím használatára”* való jogosultságot. 1934. jan. 1-jétől a Duna Gőzhajózási Társaság tulajdonában lévő mecsekszabolcsi bányatelep bányatárspénztárának szerződéses orvosa lett. Itt kutatásokat folytatott a porbelégzés ártalmairól (szilikózis), melynek eredményéről írt tanulmányával 1944-ben tudományos fokozatot, egyetemi magántanári képesítést szerzett. 1940. máj. 1-jétől 1941. febr. 28-áig külsősként visszatért a belklinikára, a tuberkulózisos megbetegedések tanulmányozására. 1941-ben a Bánffyhunyadi Magyar Királyi Állami Kórház igazgató főorvosává nevezték ki, 1944-ig látta el e tisztséget. A háború miatt családjával Bonyhádra menekült, ahol magánorvosi praxist kezdett, röntgenkészülékkel is rendelkezett. 1945-ben tagja lett a helyi nemzeti bizottságnak és a községi képviselő-testületnek. A Független Kisgazdapárt jelöltjeként 1945. nov. 4-én a Baranya-Tolna vármegyei választókerületben nemzetgyűlési képviselővé választották. 1947. aug. 31-én a Magyar Függetlenségi Párt jelöltjeként lett országgyűlési képviselő, a párt 1947. nov. 20-ai feloszlatásáig. 1951-től nyugdíjazásáig (1972) a simontornyai és a tamási tüdőgondozó intézetvezető főorvosa, valamint a pincehelyi kórház röntgenorvosa volt. Kutatásait ebben az időszakban is folytatta a gümőkór tárgykörében, valamint a BCG-oltás hatásáról. Megállapításait az *Orvosi Hetilap* és a *Népegészségügy* tette közzé. A család 1959-ben Bonyhádról Pécsre költözött. Lábady Ilonával 1933-ban kötött házasságából három fia és három lánya született.

(Steib György)

Lábady (Nusser) Tamás (*1944. júl. 6. Baja): jogász. Születésekor a család Bánffyhunyadon élt, édesapja az ottani kórház igazgató főorvosa volt. Szeptemberben – a háborús összeomlás következtében – a család Bonyhádra menekült, Perczel Mór szülőházában kaptak otthont. A bonyhádi Vörösmarty Mihály Általános Iskola elvégzését (1958) követően a Pannonhalmi Bencés Gimnázium tanulója lett. Tanulmányait a bonyhádi gimnáziumban, majd – családja Pécsre költözése miatt – a Nagy Lajos Gimnáziumban folytatta, ahol 1962-ben érettségizett. Egy év munkavégzést követően a Pécsi Tudományegyetem hallgatója

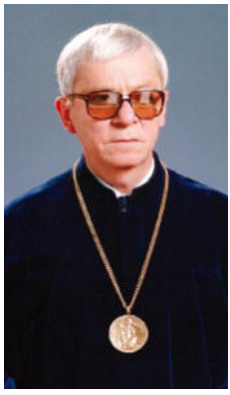

lett, ahol 1968-ban szerzett jogi diplomát. Választott szakterülete mellett a művészetek – elsősorban az irodalom és a film – világának is szenvedélyes hódolója, az egyetem irodalmi körének aktív tagja volt, kedvtelésből verselgetett is. 1968 novemberétől a Pécsi Városi Bíróság fogalmazója, 1969-től bírósági titkára, majd a bírói-ügyészi szakvizsga letételét követően 1970. júl. 1-jétől a Siklósi, 1971-től 1976-ig a Pécsi Járásbíróság bírója. 1976-ban a Baranya Megyei Bíróság bírájává, 1982-ben tanácselnökévé nevezték ki. Bírói munkája mellett 1974-től tanított a Pécsi Tudományegyetem Jogi Karán, 1977-től tanít az ELTE Jogi Továbbképző Intézetében. A Pécsi Tudományegyetem Jogi Karának másodállású adjunktusa, 1989-től docense volt. 1979-ben és 1983-ban az Alexander von Humboldt Alapítvány ösztöndíjasaként a Kölni Egyetem Polgári Jogi Intézetében tevékenykedett. Kutatómunkája elsősorban a biztosítási jog és a felelősségjog, ezen belül a nem vagyoni kártérítés kérdéskörére összpontosult, e tárgykörökben jelentek meg magyar és idegen nyelven publikációi. Főbb művei: *A biztosítási jog szerepe és lehetőségei a környezetvédelemben* (Pécs, 1984), *A nem vagyoni kárpótlás iránti igények a bírói gyakorlatban* (Budapest, 1986), *Fejezetek a felelősségbiztosítás köréből* (Pécs, 1989), *A nem vagyoni kártérítés újabb bírói gyakorlata* (Budapest, 1992), *A magyar termékfelelősségi törvény* (Budapest, 1993). 1988-ban akadémiai kandidátusi fokozatot szerzett. 1997-ben jelent meg Budapesten, majd számos kiadást megért *A magyar magánjog (polgári jog) általános része* c. egyetemi tankönyve. 1990. júl. 3-án az Országgyűlés alkotmánybíróvá választotta. 1993 júniusa és 1998 novembere között az Alkotmánybíróság helyettes elnöke volt. Mandátuma 1999. júliusi lejárta után újra a Baranya Megyei Bíróság tanácselnöke, majd 2001-ben a bíróság polgári és közigazgatási kollégiumának vezetője lett. 2003-tól 2012. jún. 30-áig a Pécsi Ítélőtábla elnöki tisztét töltötte be, közben 2010-ben *„címzetes kúriai bíró”* címet kapott. 1995-től a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara Magánjogi és Kereskedelmi Jogi Tanszékének docense, 2014 júliusától címzetes egyetemi tanára. 70. életévének betöltésével egyetemi tanári állása megszűnt, de címzetes professzorként továbbra is óraadó az egyetemen. Tagja a Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Bizottságának, 6 évig doktorképviselője volt az MTA köztestületének. Alapítója és szerkesztőbizottsági elnöke a *Bírósági Döntések Tára* c., 2000-től megjelenő periodikának. Elkötelezett katolikus szellemiségben él. 1986-tól feleségével a Házas Hétvége katolikus lelkiségi mozgalomhoz tartozik. Feleségével a mozgalom pécsi régiójának felelősei voltak 1998-ig, ezt követően 3 évig nemzeti teamként képviselték a Házas Hétvége országos közösségét Európában. 1993-ban Pécsi Polgárdíj, 1999-ben a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje a csillaggal kitüntetésben részesült. 2006-ban az oktatók és a hallgatók szavazataival elnyerte a Pro Facultate kitüntetést. 2011-ben az Országos Tudományos Diákköri Tanács Mestertanár Aranyérem kitüntetésben részesítette, még ez évben a szakma Deák Ferenc-díjjal jutalmazta. 2012-ben 42 éves bírói tevékenységét az igazságszolgáltatás legmagasabb kitüntetésével, a Juhász Andor-díj arany fokozatával ismerték el. 2012-ben a Magyar Ügyvédi Kamara elnöksége – példamutató jogászi életpályája elismeréseként – a Jog Szolgálatában, majd 2013-ban Pécs Megyei Jogú Város közgyűlése a *„jogtudomány területén végzett példátlanul kiemelkedő teljesítménye elismeréseként”* Pro Communitate emlékérem kitüntetésben részesítette. 2014-ben a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Egyetemi Tanácsa Pázmány Plakettel tüntette ki. 2015-ben a Magyar Bioetikai Társaság Gaisler Gyula-emlékérmet adományozott az életvédelem területén kifejtett kiemelkedő tudományos tevékenységéért. 2015-ben az MTA Jogtudományi Intézete a jogtudomány területén végzett magas színvonalú tudományos tevékenysége elismeréseként a Pulszky Ágost-emlékérmet adományozta részére. 2016-ban – ezúttal a Hallgatói Önkormányzattól életműdíjként – újra megkapta a Pro Facultate kitüntetést. 2016-ban az államalapítás ünnepe alkalmából munkája elismeréseként az igazságügy-miniszter az általa adományozható Deák Ferenc-díjban részesítette. Iharosy Évával kötött házasságából egy fia és egy lánya született. (Steib György)

labdarúgó-teremtornák (futsal): már a rendszerváltozást megelőzően is rendeztek teremlabdarúgó-tornákat a Városi Sportcsarnokban, akkor még jórészt egyesületek részére. Az 1990-es évektől egyre népszerűbbek és gyakoribbak lettek e tömegsportrendezvények. A legnagyobb hagyománnyal az id. Töttős László által 1990-ben Garai Ferenc emlékére kiírt Benga-kupa rendelkezik, melyet minden év december 27–29. között rendeznek meg profi, amatőr és öregfiú csapatok részvételével. A Barátság kupa – Losonci István-emléktornát a hajdani kiváló edző munkássága előtt tisztelegve szervezte meg 1995-től Harangozó Ferenc, minden év januárjában. A torna korábban háromnapos volt, manapság már egy napon bonyolítják le. A Bölcsföldi Zoltán által elindított egynapos Bobo kupa története 2000 óta íródik. Ezeken kívül még számos kisebb rendezvényt (Október 23. kupa, Mikulás-kupa, Ródi-kupa – Fláding János öregfiúk-emléktorna, Kocsmáros kupa, valamint a március 15-ei amatőr torna) szerveznek évről évre. A nagyobb múltú tornákon rendre feltűnnek élvonalbeli, válogatott játékosok, ill. sztárvendégek (színészek, zenészek, olimpikonok stb.). A teremfocitornákat (hivatalos nevén: futsal) mind a sportolók, mind a nézők részéről nagy érdeklődés kíséri. Hétéves kortól versenyszerűen is űzik a gyerekek, és bajnokságokban vesznek részt. Városunk felnőtt férfi és női csapattal is rendelkezik.
(Bölcsföldi Zoltán)

Ladomány (németül Ladome): közigazgatási és egyházi irányítás szempontjából 1940 óta Bonyhádhoz tartozó, csatolt kistelepülés. A várost elhagyva, Kakasd előtt, a Széptölgyesnél jobbra leágazó bekötőúton

közelíthető meg. Középkori eredetű falu, a török korban 1570-ig követhető mint puszta. Az 1733. évi összeírásban Kakasd község filiájaként szerepelt, amelynek *„új temploma van, a földesúr Apponyi Lázár, aki kegyúri jogokat is vindikál magának”*. Az 1772–73-as helynévtárban német falu, tanító nélkül. Egyed Antal 1829. évi felméréséből megtudhatjuk, hogy *„egyforma pápista németség”* lakja és a *„Ladományi helységben van 8 egész sessió* [jobbágytelek]*, 16 paraszt, két kis házas, egyéb semmi (…). Ladományban vagyon 18 ház, 30 pár, 254 lélek, mind pápista (…). Ladományi helységnek földesura több Tettes* [Tekintetes] *Dőry Familiának tagja. A robotot a mint illeti (…) egy zsinor mérték és urbárium szerént szolgálni kell.”* Egy 1851. évi földrajzi kézikönyv német falunak nevezi Ladományt 128 katolikus lakossal, ez időben Festetics-birtok. 1866-ban német falu, amely Belac faluval egy községet képez. 1913-ban 134 német lakosú a helynévtárban. Az 1930-as években csatolták a bonyhádi egyházközséghez. A település csúfneve „Kanada” volt. A 100-200 fős, gazdagságáról híres falu lakóinak többségét a második világháború után kitelepítették vagy maguk menekültek el, így fokozatosan elnéptelenedett. Egyetlen német ajkú család maradt, az új lakosság a falu elzártsága miatt elköltözött, később a házak gerendáit kibontották, az épületek összeomlottak. A korábban 28 lakóépülettel, iskolával, bolttal, kultúrházzal rendelkező kistelepülés az 1950-es évek végétől az 1990-es évekig oly mértékben elnéptelenedett, hogy mindössze 3 család lakta. A bekötőút 1992-ben épült meg állami céltámogatás igénybevételével. 1993 áprilisában Oroszki István bonyhádi polgármester javaslatára elkészítették a katolikus templom felújítási tervét, és kérelmezték műemléki védelembe vételét. Az MDF bonyhádi szervezetének tagjai kitisztították a falu elhanyagolt temetőjét. Vezetékes ivóvíz nincs kiépítve, az ivóvizet a lakók fúrt kutakból nyerik. A halastavak és a Szekszárdi-dombság nyugati lankái által ölelt egyutcás falucskában több külföldi család vásárolt telket, üdülőfaluként újra felfedezték. (Fotó: Dudás Olga) (Dudás Olga)

László Antal (*1947. aug. 3. Hidas): jogász, rendőr. A szülőhelyén elvégzett általá-

nos iskolát követően a bonyhádi gimnáziumban érettségizett 1965-ben. Első munkahelye a hidasi bánya volt, majd kétévi katonai szolgálat után többféle munkát végzett. 1972-ben a bonyhádi kapitányságon kezdte rendőri pályafutását, ahol végigjárta a munkahelyi ranglétrát: járőr, körzeti megbízott, majd a Rendőrtiszti Főiskola nappali tagozatának elvégzését követően az igazgatásrendészeti osztály beosztott tisztje, osztályvezetője. 1982-ben a Tolna Megyei Rendőr-főkapitányság titkárságvezetőjévé nevezték ki. Munkája mellett a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán jogi diplomát szerzett. Közben visszatért a bonyhádi kapitányságra igazgatásrendészeti osztályvezetőnek, egyben a kapitány helyettese volt, majd a bűnügyi szolgálat irányításával bízták meg. 1991. júl. 1-jei hatállyal kapitányságvezetővé nevezték ki, mely tisztséget nyugdíjba vonulásáig (2004) látta el. A kapitányság működési területének közbiztonságáért és a bűnözés ellen folytatott küzdelem során megyei és országos szinten is kiváló eredményeket értek el, a települések jelentős részén polgárőrszervezetet hoztak létre. Munkássága elismeréseként 2003-ban Magyar Köztársasági Arany Érdemkereszt kitüntetésben részesült. Első házasságából két lánya született.

(Steib György)

LD Jagd Cipőgyártó Kft.: férfi túra- és vadászcipők, csizmák, magas minőségű, bőrből készült utcai cipők gyártásával és forgalmazásával foglalkozó vállalkozás. Az 1991. márc. 31-ei alapításkor a társaság neve: LD Jagd Vegyesipari Kft.; alapító tagjai: Lothar Dupp (Wetzlar – Németország), Nagy Ernő (Bonyhád), Falk József (Bonyhád) és Vincze Győzőné (Budapest). Indulóvagyona (törzstőkéje) 27.500.500 Ft, melyből Lothar Dupp többségi tulajdonos 21 millió forintos készpénzbetéttel és 4 millió forintos apporttal (cipőipari gépek és kisteherautó) rendelkezett. (A cég nevének kezdőbetűi a többségi tulajdonos monogramja.) Ügyvezetője Falk József és Nagy Ernő volt. A 3849 m² nagyságú telephelyet (Bonyhád, Perczel M. u. 137.) a rajta lévő 651 m² alapterületű üzemépülettel a Komplex Építőipari Kisszövetkezettől, a gépeket a cipőgyártól vásárolták. A termelést 1991. aug. 1-jén kezdték meg Watzmann márkanevű, rámán varrott túra- és vadászcipők, csizmák gyártásával. Kezdetben gyártottak vadászati termékeket is. Külföldön – olasz, osztrák, de leginkább német területen – értékesített termékeik bérmunkában készülnek. 1992-ben átlagosan 37, 1993-ban 44 fővel dolgoztak. Az 1993. évi 50.988.000 Ft árbevételükből 48.839.000 Ft-ot tett ki az export. 1992-ben 4, 1993-ban 1,6 millió Ft nyereséget értek el. 1993-ban elhunyt Nagy Ernő, tagi örököse leánya, Musch (sz. Nagy) Judit lett. 1994. febr. 24-étől az új ügyvezetők: Falk József és Lothar Dupp. Musch Judit és Vincze Győzőné üzletrészét 1995-ben a társaság, majd a társaságtól 1996-ban Lothar Dupp megvásárolta, ezzel a tulajdonosok száma két főre apadt (Dupp 85%, Falk 15%). A kft. fejlődése töretlen: az értékesítés volumene 1998-ban közel 142 millió, nyereségük 20 millió Ft volt. Hitelfelvétel nélkül gazdálkodtak. 2000-ben megváltoztatták a cég nevét (LD Jagd Cipőgyártó Kft.), harmadik ügyvezetőnek Kelemen Józsefnét választották, aki 2002-től egy személyben vezeti a társaságot. A túra- és vadászcipők keresletének csökkenése miatt profiljukat ez idő tájt utcai cipők gyártásával egészítették ki. 2004-ben 36.000 pár lábbelit adtak el. Értékesítési nehézségek miatt, továbbá a többszöri üzletrész-átruházásból fakadó tulajdonosi és jogi tisztázatlanság eredményeként a társaság 2004-től hosszan tartó válságot élt át. Bírósági eljárás – melyben az ügyvezető feladatát kijelölt felügyelőbiztos látta el – lefolytatása után a törvényes működés 2009-ben állt helyre. A cég vagyona ekkor 86 millió forint volt, öt külföldi megrendelőnek végzett bérmunkát, ez teljes értékesítésének a 95%-a. Az LD Jagd Kft. tulajdonosa 2010-ben a Starnberg (Németország) székhelyű Automation und Lasertechnik GmbH lett, törzstőkéje 13.750.000 Ft-ra csökkent. 2016. aug. 1-jén újabb tulajdonosváltás történt: a cég egyszemélyi tulajdonosa Johannes Ditterich (Németország).

(Steib György)

Leányka: a Széchenyi téren álló, fiatal leányt ábrázoló, egész alakos haraszti mészkő szobor. Alkotója Nagy István (Szolnok). Az 1961. ápr. 4-én felavatott, 180 cm magas szobor eredetileg a tér másik oldalán állt, az 1970-es évek elején, az új községháza építésekor helyezték át jelenlegi helyére, az áruház és a művelődési központ közötti területre. A község a szobrot a Művelődésügyi Minisztériumtól kapta ajándékba. (Dudás Olga)

leánykollégium: Rózsa Sándor – a gimnázium akkori igazgatója – kezdeményezésére létesítették 1946 májusában 25 tanuló befogadására. A fiúdiákotthonnal közös igazgatás alatt álló Evangélikus Leányinternátus első vezetője Gömbös Miklós, női felügyelője Tatay Etelka volt. 1948-ban országszerte államosították a diákotthonokat, Bonyhádon júniusban került sor a Bajcsy-Zsilinszky utcai volt algimnázium udvari szárnyában elhelyezett intézményre. Az évben sorra alakultak a Nékosz-kollégiumok (Népi Kollégiumok Országos Szövetsége). Ehhez a mozgalomhoz csatlakoztak Bonyhádon is a Koncz Istvánné által vezetett Szendrey Júlia Nékosz Leánykollégium (Kossuth L. u. 53.) létrehozásával. 1949-ben egyesítették a Bonyhádon működő leánydiákotthonokat, s azt a mostani Vörösmarty Mihály Általános Iskola központi épületének földszintes udvari szárnyában helyezték el. 1952-ben az államosított Perczel-kastélyt (Perczel u. 44.) jelölték ki az új diákotthonnak, ahol 70 gimnazista és közgazdasági középiskolás leánytanulónak biztosítottak helyet az utcafronti épületben. 1959-től a kerti lak épületét is birtokba vehették. 1960-ban kétszoba-konyhás lakás épült az utcafronton. Az intézménynek 1962 szeptemberében már 105 lakója volt. 1961-ben a sokirányú, gondos nevelőmunka eredményeképpen kollégiummá avatták az intézményt. 1967-ben, amikor a gondnoki lakás felszabadult, a mosókonyha mellett először négy, majd egy év múlva öt tanulószobában készülhettek a diákok, a főépületben hat hálószoba maradt. A gimnázium leánytanulói átköltöztek a gimnázium addigi fiúkollégiumába, így az 1967–68-as tanévtől kezdve csak közgazdasági szakközépiskolás diákok maradtak a Perczel utcai intézményben. Ekkorra már a 115 férőhelyessé bővült kollégiumban sem tudták az összes jelentkezőt elhelyezni. A kimaradók externátusi (bejárói) ellátást kaptak. Szükség volt újabb férőhelyek kialakítására. 1976-ban adták át a park volt gyümölcsösének helyén létesült épületet, mely 100 lakót tudott fogadni. A kétemeletes épületben 3 és 5 ágyas szobákat, mosdókat, vasalószobát, betegszobát alakítottak ki. A földszinten két tanterem, könyvtárszoba, nevelői ügyeleti szoba, társalgó, ebédlő, mosdó és modern konyha kapott helyet. Az 1977–78-as tanévtől az Ipari Szakmunkásképző Intézet szakmunkás-, 1991-től szakközépiskolás tanulóit, 1990-től a közgazdasági szakközépiskola fiúdiákjait is itt helyezték el, ezzel az intézmény tisztán leányjellegű összetétele vegyes jellegűvé változott. 2001-től a fiúkat az utcafronti, a lányokat pedig az emeletes épületben szállásolták el. 2006-ban a fiúk is ebbe az épületbe költöztek, így az utcafronti régi Perczel-ház kollégiumi használata befejeződött. Az 1977–78-as tanévben Perczel Mór Közgazdasági Szakközépiskola és Kollégium néven összevonták az

iskolával, a kollégium gazdasági önállósága ezzel megszűnt. 1977-től a tanulók rendszeresen részt vettek a diákotthonok, kollégiumok országos minősítő versenyein, melynek eredményeként öt arany minősítés után az 1980-as évek végén Kiváló Kollégium címet értek el. Az 1990-es évek végétől a diáklétszám folyamatosan csökkent, így 1999-ben az utcafronti épületben kialakíthattak egy Perczel Mór tábornok életét bemutató emlékszobát és kiállítást, mely 2015-ig létezett. A kollégisták száma az 1994–95-ös tanévben 153, 1998–99-ben 127, 2004–05-ben 102, 2011–12-ben 29, 2016-ban 26 fő volt. Az intézmény nevének változásai és vezetői: 1946: Evangélikus Leányinternátus – Gömbös Miklós, Boros Dezső; 1947: Bonyhádi Evangélikus Kollégium – Boros Dezső; 1948: Állami Fiú és Leánytanuló Otthon – Boros Dezső; 1948–49: Szendrey Júlia Nékosz Leánykollégium – Koncz Istvánné; 1949. jan.–szept.: Állami Általános Iskola Kollégiuma – Kiss B. József; 1949–50: Martos Flóra Állami Általános Iskola Leánykollégiuma – Szász Anna; 1950–61: Martos Flóra Középiskolai Leánydiákotthon – Koncz Istvánné (1950. szept. 1. – 1951. szept. 1.), Bodnár Endréné (1951. szept. 1. – 1959. júl. 31.), Jónás Ella (Merő Lászlóné) (1959–61); 1961–77: Martos Flóra Középiskolai Leánykollégium – Merő Lászlóné (1961–64), Erdő Sarolta (Faludi Béláné) (1964–77); 1977–2008: Perczel Mór Közgazdasági Szakközépiskola és Kollégium – Faludi Béláné (1977–93), Walter Erika (1993 – 2002. jan. 31.), Eckert Jánosné Németh Erzsébet (2002. febr. 1. – 2012. aug. 31.); 2008-tól: TISZK (Térségi Integrált Szakképző Központ) Perczel Mór Szakközépiskolai Tagintézmény – Ziegler Teréz (2012. aug. 31. – 2013. szept. 15.); Kozáriné Seres Tünde (2013. szeptember 15. –), 2015-től: a Szekszárdi Szakképzési Centrum tagintézményeként: Perczel Mór Szakképző Iskola és Kollégium.

(Fotó: Dudás Olga) (Dudás Olga)

Hamvai a Fiumei úti Nemzeti Sírkertben nyugszanak

Lehr Albert (*1844. ápr. 25. Sárszentlőrinc, †1924. máj. 9. Budapest): tanár, nyelvtudós. Petőfi Sándor sárszentlőrinci tanárának, Lehr Andrásnak a fia. Sopronban végezte el a gimnáziumot és a Teológiai Akadémiát (1862–65), később ösztöndíjjal a hallei egyetemen képezte magát (1868–69). 1865-től a sárszentlőrinci, 1870-től a bonyhádi evangélikus algimnázium tanára. Két tanévben Sárszentlőrincen, egyben pedig Bonyhádon az igazgatói teendőket is ellátta. A magyar tantárgyat és a latin nyelvet oktatta, rendkívüli tárgyként franciaórákat tartott. Tanári pályafutását 1873 őszétől nyugdíjba vonulásáig, 1899-ig a Budapest-Fasori Evangélikus Gimnáziumban folytatta. Sokoldalú tehetsége a fővárosban bontakozott ki, nyelvészeti tevékenysége a legkiválóbbak közé emelte, a magyar népnyelv és költői nyelv egyik legjobb ismerőjévé vált. Tudományos munkájának egyik jelentős szegmense Arany János költészete, annak tanulmányozása, elemzése volt. 1882-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező-, 1923-ban tiszteletbeli tagjává választották. Az 1882-ben megjelent *Toldi, írta Arany János, nyelvi és tárgyi bő magyarázatokkal ellátta Lehr Albert* c. fő művét az akadémia nagydíjával tüntették ki 1886-ban. Nyelvhelyességi kérdésekben az ország első szaktekintélyének számított. Szakmai cikkei elsősorban az *Akadémiai Értesítő*, a *Budapesti Szemle* és a *Magyar Nyelv* számaiban jelentek meg. Írt költeményeket, fordított latinból, németből, franciából.

(Steib György)

Lékay (Laschek) Ottó (*1923. szept. 19. Budapest, †2005. jún. 21. Budapest): jogász, dramaturg. A család 1928-ban költözött Bonyhádra. Itt járta az elemi iskola és a gimnázium első négy évét (1929–37), majd a pécsi honvéd hadapródiskolában letett érettségit követően a Ludovika Akadémián hadnagyi rendfokozattal honvédtisztté avatták (1943). A pécsi Erzsébet Tudományegyetemen megkezdett jogi tanulmányait a frontszolgálat megszakította. A hadifogságból visszatérve az Eötvös Loránd Tudományegyetemre iratkozott át, ahol 1951-ben szerzett jogászdoktori oklevelet. Katonatiszt és jogász képzettsége dacára pályájának az irodalom iránti szeretete, elhivatottsága szabott irányt. Szabadfoglalkozású íróként kritikákat, irodalomnépszerűsítő cikkeket írt, a Magyar Rádió számára dramaturgiai munkát végzett, majd a *Könyvtáros* és a *Könyvbarát* c. lapok tördelő- és irodalmi szerkesztője (1955–60), a *Könyv* segédszerkesztője (1961–62) lett. 1963-ban lépett a rádió kötelékébe, ahol a Dramaturgiaosztály (1976-tól Rádiószínház) dramaturgjaként, helyettes vezetőjeként, 1971-től vezetőjeként megteremtette a rádiójáték virágkorát. Az antik tragédiáktól a XX. század klasszikusaiig dramatizálták, rádióra alkalmazták az irodalom legjavát (Világszínház), évente mintegy száz – köztük nemzetközi sikert is elért – alkotást. Kishangjáték sorozatuknak a Zsebrádiószínház adott teret. 1974-ben megalakította a Dokumentumműsorok műhelyét. A mono adások mellett bevezették a sztereo hangtechnikát, kísérleteket végeztek kvadrofon (négycsatornás) adással is. Hazai és nemzetközi rádiós körökben is nagy tekintéllyel bírt: részt vett nemzetközi rádiójáték-fesztiválok – így a Grand Prix – zsűrijében, a Magyar Rádiót képviselte a Nemzetközi Rádió és Televízió Szervezetben (OIRT) valamint az Európai Műsorsugárzók Uniójában (EBU), munkája nyomán megkezdődött a rádiójátékok cseréje a magyar és a nagy európai rádiók között. Nyugdíjba vonulása (1985) után tagja lett a Rádiószínház dramaturgiai tanácsának. Főbb művei: *Fiatal Európa vagy európai fiatalok* (*Nagyvilág*, 1963); *Az irodalmi avantgarde*. In: *Könyv*, 1964; *Ki beszél? Négy díjnyertes rádiódráma* (Budapest, 1971); *Budapesti látomás. Válogatott rádiójátékok* (Budapest, 1972). Jelentős volt fordítói tevékenysége is, több műnek volt a társszerzője. Munkásságát 1985-ben Jászai Mari-díjjal ismerték el. Szántay Jolánnal kötött házasságából egy lánya született.

(Sós Csaba)

Lengyel Zsigmond (*1844. ápr. 20. Pusztapalota [ma Várpalota része], †1911. máj. 21. Bonyhád): a bonyhádi vendéglátó- és szállodaipar jeles személyisége. Maga alakíttatta ki a később szállodává fejlesztett vendéglője mögötti telken 1881-ben a Kaszinókertet. 1887-ben hat évre elnyerte a községi kocsmáztatási jogot. 1889-ben építtette meg kilenc szobából álló emeletes

A postahivatal épülete az 1900-as évek elején – Lengyel Zsigmond volt szállodája

szállodáját (Szálloda az Arany Griffhez), melyet valószínűleg 1898-ban értékesített a postának. A ház felépítése kapcsán született községi elöljárósági véleményezés szerint *„a község jellemesebb és értelmesebb lakosai egyike, semmiféle bűnvizsgálati eljárás alatt nem állott, erkölcsi tekintetben teljesen kifogástalan”*. Vagyonát, mely a szállodán túl szőlőből, emeletes présházból, rétekből és értékes ingóságokból állt, 20 ezer forintra becsülték. Hamvai a bonyhádi köztemetőben nyugszanak. Felesége Fejér Leona volt, két lányukról van tudomásunk.

(Steib György)

leventeintézmény: ifjúsági szervezet, melynek alapját az 1921. évi LIII., ún. testnevelési törvénnyel teremtették meg, és az 1924. jan. 31-én közzétett 52.000/1924. VKM sz. rendelettel életre hívott leventeegyesületekben öltött testet. Célja a 12–21 év közötti korosztály fizikai erősítése, valláserkölcsi és hazafias nevelése volt. Irányítását és felügyeletét az Országos Testnevelési Tanács és helyi bizottságai végezték. A költségek fedezésére testnevelési alapot hoztak létre. Köszönésük Szebb jövőt!, a fogadás pedig Adjon Isten! volt. A Bonyhádi Levente Egyesület 1924 júliusában alakult, működése 1925 augusztusában kezdődött. Tagjai heti egy alkalommal – jobbára katonai jellegű – gyakorlatozást végeztek fapuskával és -kézigránáttal, az alaki mozdulatok (jobbra át!, balra át!, zárt alakzatú menet) elsajátításával. Vasárnaponként kötelező volt az istentisztelet látogatása. Kemény fegyelmet követeltek, a hiányzókat, a vétkezőket szigorúan megbüntették pénzbírsággal, testi fenyítéssel, elzárással. A bonyhádi egyesület elnöke kezdetben Hargittay Károly, Bonyhád község főjegyzője volt, őt Lovik Kálmán gimnáziumi tanár követte. A testgyakorlásra köteles ifjak kiképzését a vezető főoktató, Zerinváry János, továbbá az oktatói kar végezte. Gyakorlóterüket kezdetben a vásártéren (ahol 1930-ban kispuskalövészpályát is építettek 4 fedett lőállással), később a sportpályán alakították ki. Ünnepségekre a községháza udvarán vagy a főtéren gyülekeztek, ahonnan egyenruhában (fekete nadrág, fehér ing, libatollas sapka, címerpajzsos jelvény), katonás alakzatban vonultak a helyszínre, így a Horthy Miklós kormányzó neve napján tartott ünnepi istentiszteletre, a hősök napján az első világháborús emlékműhöz, a márc. 15-ei nemzeti ünnepen Perczel Mór tábornok sírjához. Jelenlétük, működésük a községben mindennapivá vált. Létszámuk az 1925. év végére már 350 fő volt. Ünnepélyes fogadalomtételükre 1926 júniusában került sor. Zászlóavatásukat 1927. máj. 29-én, a hősök napja ünnepség keretében tartották. A Bonyhádi Levente Egyesület ebben az időszakaszban rendkívül sikeresen működött. A járási leventezászló-avatásakor, 1927. jún. 18–19-én nagy ünnepséget, járási sportversenyt

Bonyhádi levente zenekar

A nagydob mögött jobbra Mestyán Rezső karnagy

Védőasszony: bonyhádi Perczel Béláné őméltósága.

Meghivó.

A Bonyhádi Levente Leányok 1943. május hó 2.-án d. u. 5 órakor a Gimnázium Tornacsarnokában tartandó

Fogadalomtételi ünnepélyére,

melyre a nagyérdemü közönséget tisztelettel meghivják a Levente Leányok.

Helyárak: I. hely 1.50. II. hely 1.20, Állóhely 1.—, Leventejegy 0.80 P.

Felülfizetéseket a Levente Leányok felszerelése javára köszönettel vesszük.

! Állóhelyek érkezési sorrendben. !

rendeztek ezerkétszáz levente részvételével. Az atlétikai számokból álló versenyt a bonyhádiak nyerték, majd elsők lettek a szept. 4–5-én Szekszárdon rendezett megyei versenyen is. Szept. 25-én a bonyhádi leventecsapat 18 tagja képviselte Tolna vármegyét Gödöllőn, az ország levente- és cserkész zászlóinak felszentelésén. Itt Zerinváry Jánost tisztelték meg az ország csapatai fölötti parancsnoksággal, a Horthy Miklós kormányzó előtti díszfelvonulás vezetésével. 1928-ban díszszakaszt alakítottak ki, melyet – mint a vármegyei vándorzászlót elnyert leventecsapat – Budapestre rendeltek. Jún. 17-én részt vettek a Margitszigeten rendezett vitézavatási ceremónián. 18-án a Vérmezőn, Horthy Miklós kormányzó 60. születésnapi díszszemléjén a leventeszázadok élén haladva – mint arról a *Tolnamegyei Újság* beszámolt – *„bámulatba ejtik a hatalmas sereget felkészültségükkel.”* Az országos leventeelnökség közvetítette Horthy Miklós elismerő szavait, aki *„a Vérmezőn megtartott díszszemlén látottak felett legteljesebb elismerését fejezte ki. Amit ott látott és tapasztalt, minden várakozását felülmúlta.”* 1932-ben Bonyhád község főjegyzője örömmel jelentette a vármegyei alispánnak, hogy *„A leventék fegyelme kifogástalan. A leventeoktatók a reájuk bízott feladatokat lelkiismeretes, hazafias pontossággal végzik. (…) az egyesület visszaszerezte a járási vándorlobogót, (…) mert az ifjúságunk fáradtságot nem kímélve, a versenyt megelőzőleg két hónapon át minden este, hetenként 5-ször, este 8 órától 10 óráig önként gyakorlatozott, és különösen kedveli a katonai kiképzést. (…) községünk lakossága minden anyagi eszközt megragad arra, hogy az egyesületet országos színvonalban is első helyre juttassa.”* 1933-ban felállíttatták a főtéren Perczel Mór emlékművét. Dalárdát alakítottak, 1927-től – kezdetben Strohmayer Péter, később Mestyán Rezső karnagy vezetésével – fúvószenekart működtettek. Tanfolyamokat és ismeretterjesztő előadásokat tartottak a levente ifjak részére. Az egyesület Árpád önképzőköre kulturális-, hazafias rendezvényeket szervezett, így 1936. márc. 15-én a Perczel-emlékmű előtt tartottak megemlékezést, az ünnep szónoka Kocsis Károly ifjúsági elnök volt. A helyi gimnáziumban kialakított leventeotthonban 280 könyvből álló könyvtár, és a *Szebb Jövőt!* c. leventeújság várta a betérőt. Nyáron táborozásokon vettek részt. Sportszakosztályokat hoztak létre, rendszeressé váltak a leventesportversenyek. A bonyhádi egyesületnek céllövő-, ökölvívó-, birkózó-, úszó-, valamint labdarúgó-szakosztálya működött. 1936-ban *„a leventeintézmény felvirágoztatása körül érdemeket szerzett”* Kurz (későbbi nevén Krasznai) István járási főszolgabíró elnyerte az Országos Testnevelési Tanács elismerő oklevelét. A község leventéinek száma az 1930-as években már megközelítette a 800 főt. 1942 nyarán 30 fős csapattal és a zenekarral Újvidékre látogattak, ahol futballmérkőzést játszottak, hangversenyt adtak. 1943-ban országos rendelkezéssel engedélyezték, majd kötelezővé tették leány-leventecsapat szervezését. A Molnár Katalin által vezetett bonyhádi levente lányok máj. 2-án tettek

fogadalmat. A második világháború időszaka ideológiailag és szervezetileg is szétrombolta az egyesületet. Az oktatók nagy része bevonult katonának, egy időre Merész Konrád tanár lett a leventecsoport vezérparancsnoka. 1942-ben a gimnázium felmondta a leventeotthon bérleti szerződését, csak 1944-ben találtak új otthonra. Hargittay főjegyző 1942. nov. 10-én kelt jelentése szerint *„Leventéink ifjúsága 2 pártra szakadt: az egyik a hazához hű leventeifjúságból áll, a másik pedig a Volksbund vezetése alatt működik. (…) a leventeifjúságnál általában nagymérvű tiszteletlenség és fegyelmezetlenség tapasztalható. (…) Leventeifjúságunk nélkülözi az ünnepélyeket, a sportszellemet és a bajtársi együvétartozás érzését."* Az Ideiglenes Nemzeti Kormány az 1945. márc. 17-én hatályba lépett – a fasiszta politikai és katonai jellegű szervezetek feloszlatásáról szóló – 529/1945. ME rendeletével a leventeegyesületeket feloszlatta. A bonyhádi egyesület tárgyi vagyonának egy része a községházára került, egy részét a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség helyi csoportja vette használatba. A hangszereket a tűzoltózenekar hasznosította. (Steib György)

Link Péter (*1934. márc. 10. Bonyhád, †1996. jún. 21. Szekszárd): építészmérnök. Általános iskolai tanulmányait szülőhelyén végezte, majd a helyi gimnáziumban érettségizett 1953-ban. Diplomáját az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem Építészmérnöki Karán szerezte 1958-ban. Első munkahelye a Komlói Állami Építőipari Vállalat volt, majd a Zománcipari Művek Bonyhádi Gyáregységénél helyezkedett el. 1960-tól a Tolna Megyei Tanácsi Tervező Vállalatnál dolgozott, melynek 1. sz. irodájában az építészcsoport vezetője volt. A cég 1990-es megszűnésekor nyugdíjazását kérte, mely 1991-ben vált lehetővé. Ezt követően magántervező lett. Nevéhez fűződik Bonyhádon – többek között – a Széchenyi István Általános Iskola, a tanuszoda, a katolikus temetői ravatalozó, a sportcsarnok, valamint a később átépített, 1974-ben átadott tanácsháza és az 1982-ben használatba vett rendelőintézet tervezése. Ő tervezte a Vörösmarty Általános Iskola rekonstrukcióját (8+16 tanterem és tornacsarnok), Pakson a Műszaki Szállót, a Sánc éttermet, a tanácsházát és a pártszékházat. Társtervezője volt a szekszárdi Gemenc Szállónak és a pécsi Pannónia Hotelnek. 1969-től tagja volt a Magyar Építőművészek Szövetségének. Munkáiról szakfolyóiratokban publikált; Váczi Imre társszerzőségével a *Magyar Építőművészet* c. lapban (1972. 2. sz.): *Gemenc Szálló, Szekszárd*; a *Műszaki Tervezés* c. lapban (1972. 8. sz.): *Hotel Pannónia Pécs*. Kitüntetései: a Belkereskedelem és az Építőipar Kiváló Dolgozója (1972), Kiváló Munkáért miniszteri kitüntetés (1984). A katolikus temető ravatalozóján elhelyezett márványtáblán megköszönték az épület tervezésével nyújtott önzetlen támogatását. Totterweich Borbálával kötött házasságából két fia és egy lánya született. (Steib György)

Lombos (Ledig) Alfréd (*1879. szept. 29. Kukmér, †1946. dec. 19. Szekszárd): református lelkész. Evangélikus családban nőtt fel, apja lelkész volt. Tanulmányait Pozsonyban, Sopronban, Eperjesen és Berlinben végezte. 1904-ben avatták evangélikus lelkésszé. Ezt követően Újvidéken segédlelkész, majd 1906-tól 1918 novemberéig lelkész Zomborban. Ő szerkesztette az *Evangélikus Közélet* és a *Vándorút* c. lapokat. Amikor a zombori magyarság nevében Budapesten jelentést tett a megszálló szerbek erőszakoskodásairól, küldetésének tartalma kitudódott, nem térhetett vissza. Vallástanárként tevékenykedett Budafok és vidéke iskoláiban. 1920-ban református teológiát végzett, így a továbbiakban a kálvini örökség és hagyomány jegyében munkálkodott. 1922-ben a

gyönki választókerületben indult országgyűlési képviselőjelöltként. A Függetlenségi 48-as és Kossuth Párt programjával a szavazatok 20%-át szerezte meg. 1926–27-ben Szokolyán tevékenykedett a református egyház szolgálatában. 1928-ban – több jelölt közül – választották meg a Bonyhádi Református Gyülekezet és a hidasi filia lelkipásztorának. Szolgálati ideje alatt a magyar és német nyelvű istentiszteletek, bibliaórák száma jelentősen megnőtt. Több vonatkozásban is kiemelkedő tehetségű lelkész volt. A község vezetőségéhez intézett beadványában már 1931-ben szorgalmazta a nyolcosztályos elemi iskola létrehozását. Azon munkálkodott, hogy a 7–8. osztály beindítását a község szervezze meg. A településnek nem volt községi népiskolája, a református iskola egy tanerővel működött. 1937-ben árvaházat alapított a Zsák (ma Gábor Áron) utcában, melynek működését – felesége svájci kapcsolatai által – a helvét hittestvérek jelentősen támogatták. 1943-ban szervezte meg a – házasságra, családi életre, anyaságra felkészítő – Bonyhádi Szociális Nőnevelő Iskolát, a *Kisanyaképző*t, amely két évig működött. 1945-ben a *Köznevelés* c. szaklapban szorgalmazta az iskolatípus országos – megyénkénti legalább egy intézmény – megszervezését. Művei: *Az eszperantó-nyelv* (Zombor, 1910), *Egyetemes szótár-táblázat, eszperantó-magyar* (Budapest), *Egyház és állam* (Budapest, 1919). A bonyhádi nyomda szerkesztésében jelent meg eszperantó nyelvkönyve és néhány szépírói alkotása: *Petőfi életképek* (színpadi jelenetek), *Danubius* (politikai korrajzok), *Ősi vár*, *Honvágy*. Weiss Katalinnal kötött házassága gyermektelen maradt. Hamvai a bonyhádi köztemetőben nyugszanak. (Keresztes Hajnalka)

Lónay Sándor (*1921. jan. 1. Gerendkeresztúr, †2014. jan. 31. Szekszárd): tanár. 1942-ben szerzett tanítói oklevelet a csíkszeredai Tanítóképzőben, majd 1953-ban magyar–történelem szakos tanári oklevelet a Pécsi Tanárképző Főiskola levelező tagozatán. 1942-ben kezdte tanítói pályáját a nyárádköszvényesi római katolikus népiskolánál. 1944-ben családjával Magyarországra menekült. 1945-ben Závodon kapott tanítói állást, 1948-tól az iskola igazgatója, 1967-től 1973-ig járási magyar–történelem

szakfelügyelő volt. 1969-ben Bonyhádra költözött, ez évtől nyugdíjazásáig (1981. jan. 1.) a bonyhádi II. Sz. Általános Iskola tanára. Pályáját sokoldalú pedagógiai és közéleti tevékenység jellemezte. Závodi működése idején a település egyik szellemi vezetőjévé vált. Korszerűsítették az iskolát, illetve óvodát, kultúrotthont létesítettek. Utóbbinak igazgatója lett: előadásokat, tanfolyamokat, felesége támogatásával tánccsoportot szervezett. Kutatta falujának múltját, a népi hagyományokat, több száz muzeális értékű tárgyat gyűjtött. Az MSZMP községi szervezetének titkárává választották. Bonyhádon honismereti és fafaragó szakkört vezetett. 1965-ben az Oktatásügy Kiváló Dolgozója kitüntetésben részesült. Kolonits Magdolnával kötött házasságából egy fia és két lánya született. (Steib György)

Losonci István-emléktábla: márványtábla a Városi Sporttelepen. A hajdani kiváló labdarúgó, edző emlékére állította a Losonci István Sportalapítvány, Harangozó Ferenc kezdeményezésére. 2005. jan. 22-én avatták fel. Halottak napján koszorúznak, és gyertyát gyújtanak az emléktáblánál.

(Kirchné Máté Réka)

Losonci (Leitz) István (*1927. aug. 2. Bonyhád, †1994. aug. 1. Szekszárd): labdarúgó, edző, Bonyhád labdarúgósportjának meghatározó alakja. Az általános iskola elvégzését követően cipésztanuló, de félbe-

hagyta tanulmányait. Felnőttként beiratkozott a közgazdasági technikumba, ahonnan két év után kimaradt. Munkája mellett minden idejét, energiáját a sport, a labdarúgás kötötte le. Munkás pályáját Szászváron kocsmárosként kezdte, később a bonyhádi zománcgyárban művezető, a Hőgyészi Állami Gazdaságban a szárítóüzem vezetője lett. Tizenkét évesen kezdett futballozni a Bonyhádi Testgyakorlók Köre ifjúsági csapatában. 1946-ban a Szászvári Bányász Sportkörhöz igazolt, 1953 szeptemberében a Bonyhádi Vasas Sportkör játékosa lett. Középcsatár volt, gyors, robbanékony és gólerős. 1960-tól 1963-ig a Kisdorogi MEDOSZ Sportegyesület játékos-edzője. 1964-ben tért vissza Bonyhádra edzőnek. Csapatával megyei bajnokságot nyert, jól szerepeltek az NB III.-ban és a Magyar Népköztársaság Kupában. Edzői diplomáját Lakat Károly mesteredzőnél szerezte. 1971-től 1987-ig – nyugdíjazásáig – Kisdorogon volt edző. Ezt követően három évig a Dráva-csoport területi válogatottjának szakmai munkáját irányította. 1990-ben edzője lett a Bonyhádi Sportegyesület labdarúgócsapatának, majd 1993-ban mondott búcsút a kispadnak. Edzői munkájának erőssége a játékosok lélektani felkészítése volt. Bohém természetével, a pályán elért sikereivel rendkívüli népszerűséget vívott ki magának. 1995-től – munkássága előtt tisztelegve – Barátság kupa néven teremlabdarúgó-tornát rendeznek Bonyhádon. 2005. jan. 22-én márványtáblát avattak emlékére a Városi Sporttelepen. Két házasságából három fia született. (Steib György)

A Szászvári Bányász Sportkör csapatában 1948-ban

Lotz János (*1913. márc. 23. Milwaukee [USA], †1973. aug. 25. Chevy Chase [USA]): tanár, nyelvészprofesszor. Szülei 1910-ben vándoroltak ki az Amerikai Egyesült Államokba. Tanulmányait Detroitban kezdte, majd – családjával együtt 1920-ban hazatérve – Somogyvámoson folytatta, ahol az angolul és magyarul beszélő kisdiák hamarosan elsajátította a német nyelvet is. A bonyhádi gimnáziumba 1923-ban felvett diák részére tandíjmentességet, ingyen szállást és étkezést, ruhasegélyt biztosítottak. A rendkívüli képességű fiú az elemi iskolától az egyetemig minden tantárgyból jeles osztályzatot ért el. Tehetsége kibontakozásában fontos szerepet játszott a gimnázium Petőfi Sándor önképzőköre, melynek munkájában műfordításokkal, versekkel, irodalmi tanulmányokkal, előadásokkal vett részt. A nyelvtan iránti érdeklődést tudós magyar–latin tanára, Hajas Béla élesztette fel benne. 1931-ben érettségizett, majd tanulmányait Budapesten, a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának magyar–német–angol tanári szakán folytatta. Itt Gombocz Zoltán nyelvtudós ösztönzésére kezdett foglal-

kozni a nyelvtudomány szinkrón témáival. *A Pesti Hírlap Nyelvőre* kiadványban (szerk. Kosztolányi Dezső) jelenik meg első – *Mit mondanak nyelvünkről?* című – publikációja 1932-ben. Az anyagi gondokkal küzdő fiatal egyetemistát Kosztolányi patronálta, maga mellé vette titkárnak. A negyedik évfolyam elvégzése után Gombocz professzor kétéves külföldi ösztöndíjat szerzett számára: 1935 őszétől a stockholmi egyetemen folytatta germanisztikai és filozófiai tanulmányait, miközben ugyanitt magyar nyelvet tanított. A Stockholmi Magyar Intézet lektorként alkalmazta, 1936-ban pedig az intézet igazgatójává nevezték ki. E tisztségében két évtizeden át tevékenykedett. Az ő irányításával vált Svédország fővárosa a magyar nyelvkutatás első skandináv központjává. 1937-ben a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen aranygyűrűs bölcsészdoktorrá avatták. A *Das ungarische Sprachsystem* c. tanulmánykötetének megjelenése után a stockholmi egyetem habilitálta, kinevezte docensnek, majd 1942-ben egyetemi tanárnak. A svéd nyelv elsajátítása után az általános nyelvészeti kutatásait kiterjesztette a svéd nyelv analizálására is. Kereste a magyar és a skandináv nyelvek rokon vonásait. A második világháború alatt nem látogathatott haza, 1947-ben járt újra Magyarországon. Az új magyar kormány felmentette a stockholmi intézet igazgatása alól és hazarendelte. A határozat teljesítésének megtagadása miatt megfosztották magyar állampolgárságától. A nemzetközi nyelvtudományban nagy figyelmet keltettek lingvisztikai tanulmányai. 1947-ben vendégprofesszornak hívták a Columbia Egyetemre (New York). Két év múlva az egyetem általános és összehasonlító nyelvészetének professzora, majd 1953–67 között az egyetem ural-altáji intézetének és az ural-altáji kutatások központjának igazgatója volt. Mindeközben tanított a stockholmi egyetemen is, felezve a munkaheteket. 1957-ben feleségül vette egy amerikai tanítványát, Ann Norsworthyt. Házasságukból két fiuk született. Húsz évig tartózkodott New Yorkban. 1967-ben felkérték a Washingtonban létrehozott Center for Applied Linguistics nyelvészeti kutatóintézet vezetésére. Feladata volt a nemzetközi intézet európai bázisát kiépíteni, stockholmi központtal. Rendszeresen szervezett nyelvészkongresszusokat, melyeken előadásokat is tartott, többek között Párizsban, Bécsben, Firenzében, Bolognában. A feszített munka miatt kiújultak korábbi szívpanaszai, ezért családjával a Washingtontól nem messze fekvő Chevy Chase nevű kisvárosban telepedett le. Szerette volna a magyar nyelvtudomány eredményeit is bekapcsolni a nemzetközi kutatás láncolatába. Nemzetközi hírnevének köszönhetően 1963-ban megkapta a magyar beutazási engedélyt, három évvel később pedig meghívták az Eötvös Loránd Tudományegyetemre vendégprofesszornak. Ezután rendszeresen hazalátogatott, vidéki egyetemeken is tartott előadásokat. Intézmények tüntették ki, a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagjává fogadta. Ezek után itthon is megjelentek tanulmányai a magyar hangtan, alaktan, verstan témakörében. Műveinek teljes jegyzékét a Lotz János: *Szonettkoszorú a nyelvről* (Budapest, 1976. Szerk.: Szépe György) c. kötet tartalmazza. Főbb művei: *A történelmi világkép. Az ember az időben.* (Pécs, 1936), *Magyar olvasókönyv idegenek számára* (Budapest, 1938), *Hungarian reader, folklore and literature* (Bloomington, 1962),

Emléktábla a gimnázium emeleti folyosóján (Fotó: Kirchné Máté Réka)

The structure of the „sonetti a corona" of Attila József (Stockholm, 1965), *Egy versrendszer axiomatikája – a mordvin népdalok alapján* (Budapest, 1968), *Two papers on English-Hungarian contrastive phonology* (Budapest–Washington, 1972), *Script, grammar and the Hungarian writing system* (Budapest–Washington, 1972). Nemzetközi tudósként is többször kifejezte háláját a bonyhádi gimnázium iránt. 1943-ban ezer pengős adománnyal tankönyv-

vekből álló Segélyegyleti Könyvtárat alapított, melyből csekély használati díj ellenében szegény sorsú tanulók kölcsönözhettek tankönyveket. 1990-től utca viseli a nevét Bonyhádon. A gimnázium évente ismétlődő programokkal emlékszik egykori tanítványára: 2007-től Országos Lotz János Szövegértési és Helyesírási Versennyel, 2008-tól az egyhetes Lotz János Nyári Diákegyetem nagyhírű nyelvészeinek előadásaival. 2002-től a ballagáson Lotz János-érdeméremmel tüntetik ki a kiemelkedő teljesítményt nyújtó végzős diákokat. 2011-ben a somogyvámosi általános iskola felvette a nevét. (Sós Csaba)

Lőrincz Aladárné sz. Molnár Vilma (*1929. dec. 12. Istensegíts): szövő népi iparművész, a Népművészet Mestere. A második világháborút követően, a bukovinai székelyek menekülésével Majoson telepedett le családjával. Élethivatása a szövés lett, melyet családi hagyomány folytatásaként művelt. Szövőszékeit férje készítette. 1963-tól vesz részt megyei és országos díszítőművészeti kiállításokon. Neve eggyé vált az 1963-tól 2004-ig működő, általa vezetett majosi szövőszakkörrel. 1966-ban díszítőművészeti tanfolyamot végzett. 1980–81 között vezetője volt a bonyhádi művelődési központ szövőszakkörének. 2004-től felnőtt és gyermek szövőszakkört vezet a bonyhádi Székely Házban, melynek helyiségeit az általa készített szőttesek díszítik. Tanítványai közül a legismertebbek: Fábián Mártonné, Beréti Istvánné. Tudását, a szövés iránti szenvedélyét továbbörökítette gyermekeinek, unokáinak is. Szakmai ismereteit írásai is tanúsítják. Pl.: *Tolna megyei székely szőttesek és hímzések* (Budapest, 1973); *A bukovinai ing hímzése és varrása*. In: *Mintagyűjtemény, Tolna megye népi hímzéseiből II. Székely* (Szekszárd, 1979); *Bukovinai székely szőttesek – technikák és mintalapok* (Szekszárd, 2000). Munkásságát számos kitüntetés, elismerés kísérte, többek között: Népi Iparművész (1969), Népművészet Mestere (1970), Aranykoszorú életműdíj, Sebestyén Ádám-díj (1996). Többszörös Gránátalmadíjas, Nívó-díjas, többször nyert Arany Oklevelet. Lőrincz Aladárral kötött házasságából két lánya született. (Steib György)

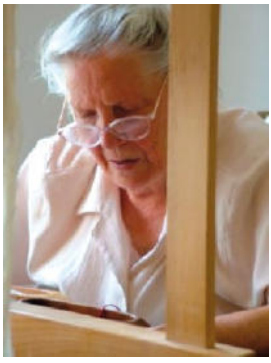

Lőrincz Etel (*1955. márc. 24. Majos): textiltervező iparművész, vizuális- és környezetkultúra szakos tanár. Egy évig a bonyhádi gimnáziumban tanult, 1974-ben a

pécsi Képző- és Iparművészeti Szakközépiskolában érettségizett textiltechnikai rajzoló szakvégzettséggel. Bizsé Kovács Diana és Rétfalviné Fürtös Ilona tanították szőni, Lantos Ferenc és Simon Béla festőművészek voltak a rajztanárai. Szövöttanyag-tervező iparművész diplomáját 1980-ban szerezte a Magyar Iparművészeti Főiskolán, ahol Bakay Erzsébet volt a mestere. 1997-ben a Hagyományok Háza felsőfokú képzésén népi játék és kismesterségek oktatója lett szőnyegszövő és takács szakmában. 2000-ben a Magyar Iparművészeti Egyetemen vizuális- és környezetkultúra szakos tanári diplomával, 2004-ben a Pécsi Tudományegyetem posztgraduális képzésén közoktatási vezető diplomával koronázta meg felsőfokú tanulmányait. Első munkahelyén, a bonyhádi Vörösmarty Mihály Ifjúsági és Művelődési Központban művészeti előadó volt (1980–82). 1981–91 között szellemi szabadfoglalkozású iparművészként tevékenykedett. 1991-től 2001-ig a művelődési központban működő kézműves szakiskola szőnyegszövő szakoktatója. Szövést és néprajzot tanított, valamint továbbképzéseket tartott a szövést oktató mestereknek. Gaz-

dája volt az Országos Ifjúsági Népi Kézműves Pályázat textil kategóriájának. 2001-től a pécsi Világ Világossága Alapítvány, a Látássérült Fiatalok Rehabilitációs Speciális Szakiskolája és Szakiskola szövő szakoktatója, igazgatóhelyettese, 2002-től igazgatója. 2007-től az alapítvány Bálicsi Integrációs Nevelési-Oktatási Központjának szakképzési vezetője, szakoktatója, 2011-től a Világ Világossága Alapítvány és a Via Vita Veritas Alapítvány Bálicsi Integrációs Nevelési-Oktatási Központ szakmai igazgatóhelyettese, szakképzési vezetője. 2001-ben felnőtteknek vezetett szövő tanfolyamot Dencsházán. Az Oktatási és Kulturális Minisztérium, valamint az Országos Közoktatási Értékelési és Vizsgaközpont megbízásából vizsgaelnök és a szakterületein szakértő. 2006-tól az országos textiles zsűri tagja, 2010-től szakmai vizsgaellenőr, 2014-től mesterpedagógus és tanfelügyelő. 1980-ban felvételt nyert a Művészeti Alapba. 1996-tól elnökségi tagja a Bukovinai Székelyek Országos Szövetségének. Előadásaiban, a felnőttoktatásban népszerűsítője a magyar néprajz, a népi díszítőművészet szövött textil kincseinek és a bukovinai székely népcsoport kultúrájának. Rendszeresen publikál, pl.: *A bukovinai festékesek* In: Szita László, Szőts Zoltán (szerk.): *A Völgység ezeregyszáz éve a kultúra és az életmód változásainak tükrében* (Bonyhád, 1996); *Bukovinai székelyek festékes szőnyegei. Hagyományos és új szőnyegek mintakincse, szövésmódja* (Budapest, 2005); *A dél-dunántúli takács szőttesek mintakincse. A reneszánsz stílusjegyek és formák újrafelfedezése a XXI. században* (Győr, 2008). Munkásságának elismerései: Sebestyén Ádám-díj (2000), „A Tolna megyei művészetért" kitüntetés (2002), Életfa díj a népművészet megőrzése és átörökítése érdekében végzett munkájáért (2012). Kontár Juraj (György) grafikusművésszel kötött házasságából négy lánya született.

(Szőts Zoltán)

Lőrincz Vitus (*1933. szept. 22. Istensegíts): festőművész, a hazai tűzzománcművészet kiemelkedő alakja. A Magyar Érdemrend lovagkeresztje kitüntetés birtokosa (2015). Művészete a székely sorsból és érzésvilágból táplálkozik. Tehetségét már kisiskolás korában felfedezték. Első gyermekkori

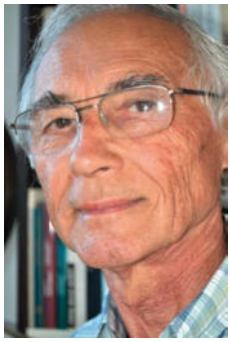

művészeti élményei anyai nagyanyjának és édesanyjának gyönyörű székely szőttesei, édesapjának fafaragásai, apai nagyanyjának csodálatos népdalai voltak. A bukovinai székely falvak 1941-es áttelepítése miatt elemi iskolai tanulmányait Bácskában kezdte. 1944 őszén a háborús helyzet következtében a család Tolna megyébe menekült, 1945-ben Majoson talált új otthonra. Ebben az évben kezdte tanulmányait a bonyhádi gimnáziumban, ahol Horváth Olivér festőművész, rajztanár vette pártfogásába. Kiderült, hogy szobrász adottságai vannak, de a színek varázsa is megérintette, festő szeretett volna lenni. 1950-ben a Budapesti Képző- és Iparművészeti Gimnáziumba került, ahol festő szakon tanult, 1953-ban érettségizett. Tanulmányait a Magyar Képzőművészeti Főiskolán folytatta rajztanár szakon, egyik tanára Barcsay Jenő volt, akitől sokat tanult, mestereként tiszteli. Munkái alapján Pátzay Pál át akarta vinni szobrász szakra, de nem ment, mert fontosnak tartotta a tanári oklevél megszerzését is. 1954-ben a Képzőművészeti Főiskolán megszüntették a középiskolai rajztanárképzést, így az egri Állami Pedagógiai Főiskolán szerzett rajz–földrajz szakos tanári oklevelet 1957-ben. Tanári pályafutását a bonyhádi Vörösmarty Mihály Általános Iskolában kezdte. Termékeny alkotói barátság fűzte Bertalan Sándorhoz és

Szárnyas oltár (triptichon)

Máté Gyulához. Máté hívta fel figyelmét a tűzzománcban rejlő képalkotási lehetőségre, és ez meghatározta további alkotói pályáját. Első zománcozott táblaképeit a zománcgyárban készítette, ehhez technológiai segítséget Stekly Gyulától kapott. 1962-ben rendezte első önálló kiállítását Pécsen. Ebben az évben művész tanárokat kerestek a Fóti Gyermekvárosba, így került sor arra, hogy az Oktatásügyi Minisztérium ének–zene szakos tanár feleségével, Bács Klárával együtt helyezte a gyermekvárosba, ahol alkotómunkássága mellett évekig dolgozott. 1982-től szellemi szabadfoglalkozású művészként alkot, soha nem tartozott művészcsoporthoz. 1960-ban lett tagja a Magyar Népköztársaság Művészeti Alapjának, majd a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetségének (1980). 1972-ben, 1973-ban és 1974-ben több hónapot töltött Ausztriában a Wiener Email- und Glasurfarbwerk Schauer cég meghívására, ahol az ékszerzománcok megismerésével bővítette technikai tudását. Ezt követően munkái jelentős részét ékszerzománccal készíti. Nagy méretű tűzzománc alkotásait plasztikai megoldásokkal ötvözi. Alkotásai az emberről szólnak, a hitről, a szeretetről, az összetartozásról. Munkásságában a gazdag székely népművészeti motívumkincs játssza a meghatározó szerepet. Képeinek nagy része szakrális kompozíció. Érzésvilágának, mondanivalójának középpontjában az anyai szeretet áll, mely főként ikon jellegű, bibliai tárgyú képeiben jelenik meg. Számos Madonna képe a bukovinai székelyekre annyira jellemző mély istenhitet tükrözi. Hitükben Szűz Mária központi helyet foglal el, a család és a gyermekszeretet is. Jelentős fafaragása a fóti katolikus közösségi házban elhelyezett Krisztus-feszület. Készített oltárképeket, melyek közül a csopaki katolikus templomé a legismertebb. 1957 óta számos hazai és külföldi kiállításon vett részt önálló kiállításai mellett. A teljesség igénye nélkül: Budapesten, Bonyhádon, Miskolcon, Szegeden, Pécsen, Érden, Vácon, Szentendrén, Szekszárdon, Sopronban, Salgótarjánban, Fóton, Békéscsabán, Bécsben. Jelentős csoportos kiállításai: Párizs (1973), Tokió (1974), Limoges (1978), Moszkva (1982). Képei magángyűjteményekben is megtalálhatók Európában, az Egyesült Államokban, Kanadában, Ausztráliában, Japánban és Izlandon. Ma Pilisszentivánon él és alkot. Olaj-, akvarell-, pasztell-, tűzzománc- és fafaragás-technikákkal dolgozik. Házasságából egy lánya született. (Steib György)

Lőrinczy Gyula (*1932. szept. 9. Medgyes, †1993. febr. 16. Szekszárd): építészmérnök. Elemi iskolai tanulmányait Erdélyben kezdte, német nyelvű iskolában. Családja az akkoriban magyar földön lévő Kolozsvárra, majd a háború miatt Esztergomba települt. A középiskola első évét az Esztergomi Bencés Gimnáziumban járta, majd a bonyhádi gimnáziumban tanult, itt érettségizett 1952-ben. 1957-ben szerzett építészmérnöki diplomát a Budapesti Műszaki Egyetem Építészmérnöki Karán. Első munkahelye a Baranya Megyei Magasépítő Vállalat volt Pécsen. 1958-tól a Tolna Megyei Tanácsi Tervező Vállalat munkatársa, csoportvezetője, szakosztályvezetője, majd építész szakfőmérnöke. 1987 végén bekövetkezett infarktusa miatt 1988-ban nyugállományba került, de tervezői munkáját otthon is folytatta. Szenvedélye volt a zene: a Szekszárd Jazz Quartet bőgőse volt. 1962-ben tagja lett a Magyar Építőművészek Szövetségének. Munkáját Szekszárdon több hivatali épület, sorház, az új pedagógiai főiskola tervezése, továbbá az Augusz-ház felújítása hirdeti. Bonyhádon az ő nevéhez fűződik – több családi ház tervezése mellett – a Perczel M. u. 2. és 4. sz. épület rekonstrukciójának a tervezése. Munkásságáért Ifjúsági Nívódíjban (1977) és Városi Építészeti Nívódíjban részesült. Az általa tervezett szekszárdi Táncsics utcai sorház elnyerte az „Év lakóháza” címet. Számos szakmai publikációja jelent meg, pl.: *Tanítóképző Főiskola, Szekszárd* (*Magyar Építőművészet*, 1979), *Úttörőház, Szekszárd* (*Magyar Építőművészet*, 1977), *Augusz-ház rekonstrukciója* (*Magyar Építőművészet*, 1979), *Táncsics utcai sorházak, Szekszárd* (*Műszaki Tervezés*, 1984). Székely-Németh Gabriellával kötött házasságából három lánya született.

[Kolta László] – (Steib György)

Lukács Szilveszter (*1897. ápr. 11. Kiskunfélegyháza, †1979. febr. 4. Pécs): cukrász. Bonyhád közismert, közkedvelt személyisége. Szakmájában Szolnokon szabadult fel 1913-ban. Ötévi frontszolgálat és hadifogság után segédként dolgozott többek között Budapesten és Nagyváradon. Először 1922-ben önállósította magát szülővárosában. Házassága révén került Bonyhádra 1927-ben, majd 1932-ben átvette elhunyt apósa, Hellebrandt István Perczel M. u. 8. sz. alatti cukrászdája irányítását. Dekoratív tortákkal, egyedi ízű süteményekkel, gyümölcsfagylaltokkal, házi készítésű táblás csokoládéval és szaloncukorral lendítette fel az üzlet forgalmát. A szakmai versenyeken sorra nyerte készítményeivel a díjakat, 1934-ben Szekszárdon aranyérmet vehetett át.

Cukrászdáját elegancia jellemezte. Jövedelmének jelentős részét a bonyhádi sportélet, elsősorban a labdarúgás fejlesztésére fordította. Előkészítője, megszervezője, majd ügyvezető elnöke volt az 1933-ban alakult Bonyhádi Testgyakorlók Körének (BTK). A lelkesedésből futballozó játékosokat egy-egy mérkőzés után megvendégelte. A cukrászdát az államosítás (1952) után vezetésével a Tolna Megyei Vendéglátóipari Vállalat üzemeltette. 1965-ben nyugdíjba vonult és Pécsre költözött. Hellebrandt Bertával kötött házasságából született öt gyermeke közül kettő érte meg a felnőttkort. (Steib György)

Mackócsalád: szoborcsoport a Perczel-kertben. Alkotói: Biszak Antal és Szemcsuk István népi fafaragó művészek. A két medveszülőt és bocsukat ábrázoló szoborcsoportot a 2014-ben kivágott, mintegy százéves, kettős törzsű császárfa – gyökérzetével a földbe kapaszkodó – csonkjából faragták ki, Kult Imréné könyvtárigazgató kezdeményezésére. Filóné Ferencz Ibolya, Bonyhád város polgármestere avatta fel 2015. máj.

A cukrászda portálja az 1930-as évek végén. A képen jobbra Lukács Szilveszter, mellette felesége, sz. Hellebrandt Berta, háttérben anyósa, Hellebrandt Istvánné.

13-án. A császárfa (Paulownia tomentosa) a legszebb mérsékelt övi díszfák közé tartozik. Szinte csomómentes, világos, puha fáját faragáshoz, hangszerkészítéshez, építkezéshez

A facsonk a faragás kezdetén

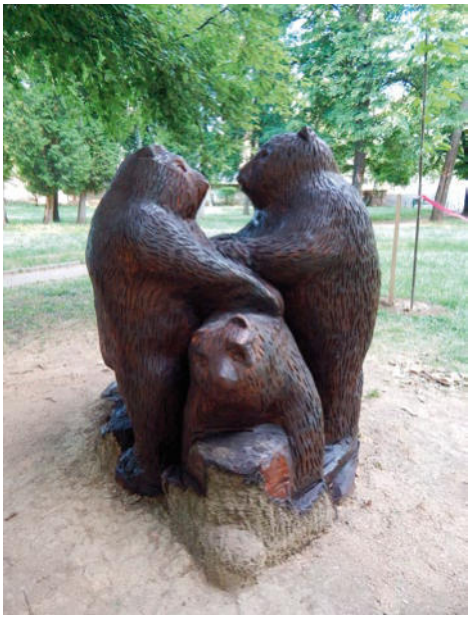

is használják. Eredeti hazája Kína. Virágai lombfakadás előtt nyílnak, ibolyakékek és illatosak. A Perczel-kert egyik legszebb, hatalmasra nőtt fája utolsó éveiben már alig hozott virágot. Kipusztulása megkezdődött, kivágása szükségessé vált. Emlékét e szobor-csoport őrzi.

(Fotó: Matisz Nóra) (Steib György)

Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének (MANSZ) bonyhádi csoportja: a konzervatív-keresztény, nemzeti szellemiségű női szervezet bonyhádi csoportja 1922-ben jött létre. Működtetésében jelentős szerepe volt Benedek Jánosné, Krasznay Istvánné és Eibach Kornélné elnököknek, Emele Károlyné és Hargittay Károlyné elnökhelyetteseknek, továbbá Gömbös Miklós egyesületi titkárnak. Az általuk rendszeresen szervezett Magyar Est műsorok az egyesület szellemiségét hordozták. A programokból tallózva: Dsida Jenő: *Psalmus Hungaricus* (szavalat), *Hiszek Magyarország feltámadásában* (élőkép), magyar nóták, magyar páros tánc, Áprily Lajos és Ady Endre versei, székely népballadák, *Tüzek az éjszakában* (hazafias színdarab). Az 1943. máj. 8-ai esten Boros Jolán magyar műdalokat, Kodály és Bartók dalokat énekelt. Részt vett Tatay Sándor és Féja Géza író. Utóbbi *Magyar életforma* címmel előadást tartott, mely szerint *„Eredeti, sajátos lelkű és végzetű nép vagyunk. Nekünk a magunk törvényei szerint kell élnünk. Egy nemzetnek, mely ily magasrendű erényekkel rendelkezik, kis nemzet létére is feltétlen joga van az önálló, független, szabad élethez."* A rendezvényeken magyar ruhás lányok asszisztáltak. Bonyhádi vezető tisztségviselők és értelmiségiek aktív jelenlétükkel – szervezéssel, rendezéssel, fellépéssel – támogatták a csoport törekvéseit. Karitatív tevékenységet is folytattak, rendszeresen segélyeztek szegényebb sorsú gyermekeket. A tagok száma 80 körüli volt. Az egyesületet a 256.812/1946. (IV.3) sz. belügyminiszteri rendelet oszlatta fel 1946-ban. (Steib György)

Magyar Honvédelmi Szövetség (MHSZ): 1967-ben alakult, sport- és szabadidős tevékenységeket szervező országos félkatonai szervezet. Elődszervezetei voltak az 1948-ban alakult Magyar Szabadságharcos Szövetség (MSZHSZ), az 1955-ben létrehozott Magyar Önkéntes Honvédelmi Szövetség (MÖHOSZ), illetve az 1957-ben szerveződött Magyar Honvédelmi Sportszövetség (MHS). Elsősorban a technikai sportok iránt érdeklődőket gyűjtötte egybe, elvégezték a sorkötelesek előképzését, a leszerelt, tartalékos állomány utóképzését. Az MSZHSZ bonyhádi csoportja meg-

alakulásának időpontját nem ismerjük. Motoros szakosztálya először 1949. dec. 18-án rendezett háztömb körüli motorversenyt. A rendszeres versenyek, a közismert személyek (Rimai István, id. Szokolics György) futamai nagy érdeklődést váltottak ki. Az MHS alapszervezeteként valószínűleg az 1960-as évek elején szerveződött meg a bonyhádi járási vezetőség. Központjukat a Perczel M. u. 7/b. épületben (ma Ifjúsági Klub és díszállat-kereskedés) alakították ki. Az alapszervezet meghatározó személyisége Tóth István titkár volt. Bonyhádi bázisaikat termelőüzemekben,

Dózsa Gy. u. 29.

intézményekben teremtették meg. Így – kezdetben MHS, majd a névváltozással MHSZ – klub jött létre többek között a zománcgyárban, a cipőgyárban, a bőripari szövetkezetben, a Pannónia Mgtsz-ben, a rendőrségen, a gimnáziumban, a közgazdasági szakközépiskolában, az általános iskolákban, valamint működött egy Bonyhád területi- és mintegy húsz vidéki klub. A leglátogatottabbak a kispuskákkal és légpuskákkal felszerelt lövészklubok voltak. (Bonyhádi lőterük a vásártéren volt. 1981-es lebontását követően az Óhegyen lévő lőteret használták.) Működött még rádiós, repülő- és hajómodellező, honvédelmi, tartalékos tiszti és előképzős klub. A legnagyobb a 110 fős zománcgyári Budai Nagy Antal Klub volt, melyet Forró Ferenc vezetett. Legaktívabb tagjai voltak: Laki Iván, Bajkai Ferenc, Putschli Miklós, Sebesy Sütő Albert. A gyár tömegmozgalmi klubját Balog László vezette. Lövészszakosztályuk női és férficsapatból állt. Az általános iskolák központi műhelyében Gagarinról elnevezett 30 fős repülőmodellező klub működött. A cipőgyár Dózsa György lövészklubjának legaktívabb tagjai Szabó Lajos, Pálfi Mihály, Lengyel László, Arndt Henrik voltak. A gyár tartalékos klubját – mely tartalékos tisztek utóképzését végezte – Vörös István és Tisza Béla irányította. A község mintegy húszfős rádiós klubjának legeredményesebb tagjai Laufer Imre, Wagner József, Fodor Antal és Balázs Mátyás voltak. A gimnázium lövészklubját Kövecses Vilmos vezette. 1978-ban a járás területén 25 lövész, 3 tartalékos, 1 rádiós és 1 modellező klubot tartottak nyilván, tagjaik száma összesen 1100 körül mozgott. Évente részt vettek a honvédelmi kupa lövészversenyen, az összetett honvédelmi versenyen, az úttörő honvédelmi versenyen, a tartalékosok honvédelmi versenyén. Rádiós- és modellező versenyt, harci túrát, légpuskás úttörő-olimpiát, városi légpuskás bajnokságot, úttörő honvédelmi napot, vetélkedőket szerveztek. Polgári védelmi kiképzéssel és gépjárművezető-képzéssel is foglalkoztak. Utóbbit öt főállású és több megbízott oktatóval végezték. Tizenegy gépjárműbarát-szakkörük működött. 1978-ban megkezdték egy új kiképzési bázis, iroda kialakítását a Dózsa Gy. u. 29. sz. alatti épületegyüttes és környezete felújításával. Az 1979-ben MHSZ Bonyhád Városi Vezetőségévé alakult alapszervezet tevékenysége 1990-ben ért véget az MHSZ felszámolásával, utódszervezeteibe való beolvasztásával.
(Steib György)

magyar–lengyel barátság emlékműve: a Zrínyi és a Gyár utca elágazásánál felállított, fából készült alkotás a magyar és a lengyel nép közös múltját, barátságát hivatott jelképezni. Az emlékmű középpontjában a częstochowai Fekete Madonna faragott képe látható Jézussal az oldalán, az elő- és a hátoldalon magyar és lengyel nyelven a két nemzet jelentős személyiségei, valamint a barátságunkat taglaló faragott írások olvashatók. A Magyar–Lengyel Baráti Társaság kezdeményezésére, Bonyhád Város Önkormányzatának támogatásával készült, beton alapra állított, 3,5 m magas és 3,5 m széles, kitárt szárnyú sast formázó szárnyas oltárt 2011. szept. 18-án avatták. Tervezői ifjabb és idősebb Kercsó József voltak, kivitelezésében a társaság magyar és lengyel tagjai, támogatói vettek részt. Az avatáson köszöntőt

mondott Surján József, a társaság alapítója, Potápi Árpád János, Bonyhád város polgármestere, Piotr Wojtiuk, Jastrowie testvérváros polgármestere és Roman Kowalski, magyarországi lengyel nagykövet. Az emlékművet Erb József (Bonyhád) és Łącki Stanislaw (Jastrowie) katolikus lelkészek áldották meg. (Fotó: Kirchné Máté Réka) (Steib György)

Major Kamill (*1948. febr. 20. Perkáta): képzőművész. Az általános iskolát Bonyhádon végezte, ahol rajztanára, Lőrincz Vitus ébresztette fel benne a festőművészet iránti

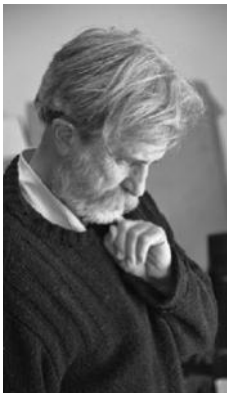

érdeklődést. 1963-tól, a Pécsi Művészeti Gimnázium ötvös szakának hallgatójaként tanárai, Simon Béla és Lantos Ferenc a modern művészetek felé terelték. Rajtuk kívül Gábor Jenő, Martyn Ferenc és Erdős János hatottak leginkább alkotói fejlődésére. Az iskolai szünidőben a bonyhádi zománcgyár gyakornokaként – Máté Gyula mentorsága alatt – ismerkedett meg a zománc művészeti célú felhasználásával. Olajfestékkel készült képein a fekete és a fehér színek dominálnak, ezek jobbára nonfiguratívak, konstruktivista módon szerkesztettek. 1966-ban Bonyhádon, 1967-ben Pécsen rendezett önálló kiállítást, majd több csoportos tárlaton szerepelt. 1968-ban részt vett Bonyhádon a zománcművészeti alkotótáborban. Az Iparművészeti Főiskolára két egymást követő évben sem vették fel. Ez időben különböző munkahelyeken dolgozott. Hidason, Ófaluban volt tanító, iskolaigazgató. Dolgozott díszletezőként a Pécsi Nemzeti Színházban és könyvtárosként a Pécsi Püspökségen, miközben egyházi rendezvények plakátjait készítette. 1970–72 között Budapesten lakott. Itt ismerkedett meg Gyarmathy Tihamér, Bálint Endre és Keserű Ilona festőművészekkel, valamint Mezei Árpád művészettörténésszel. A Mezőgazdasági Múzeumban grafikusként helyezkedett el. Járta az országot, autóstoppal végigutazta a horvát tengerpartot. 1972-ben Bécsbe utazott, bejárta Nyugat-Európát, majd Párizsba emigrált. Jelentkezett a párizsi Iparművészeti Főiskolára (École nationale supérieure des arts décoratifs de Paris). A Magyarországról magával vitt alkotásai alapján az 5 éves főiskola harmadik évére iratkozhatott be, a sokszorosító-grafika szakra. 1973-ban, a magyarok baráti körében ismerkedett meg leendő feleségével, Christine Jouars-ral. Házasságukból egy fiuk és egy lányuk született. A főiskolás években különböző munkákkal

biztosította megélhetését, javarészt neves művészeknek volt az asszisztense. Kapcsolatot teremtett a Párizsban élő magyar művészemigrációval, így Székely Verával, Hantai Simonnal, Márk Annával, Pátkai Ervinnel, Yvarallal (Victor Vasarely fiával), Lucien Hervé (Elkán László) fotográfussal. Az írók közül Fejtő Ferenccel és a Párizsban megjelenő *Magyar Lap* szerkesztőjével, Nagy Pállal. 1975-ben rendezte első önálló párizsi kiállítását. Végzett grafikusként elsősorban szitanyomás-technikával dolgozott, albumokat tervezett. 1979-től 2013-as nyugdíjazásáig a párizsi Iparművészeti Főiskolán rajzot és képzőművészetet tanított, kezdetben óraadó tanársegédként, majd elnyerte a tanári címet. 1984-ben együtt dolgozott Hantai Simonnal. 2000-ben egy Provence-ban lévő kis faluba, St.-Christol-de-Rodiéres-be költözött, itt él és alkot. A világ számos helyén szerepelt önálló vagy csoportos kiállításon, így többek között Ausztriában, Németországban, Svédországban, Kanadában, Kínában, az USA-ban, Luxemburgban, Belgiumban, Olaszországban. Egy időben kiállítások szervezésével is foglalkozott. 1971-ben állított ki először Budapesten. 1983-tól ismét rendszeresen kiállít Magyarországon. Több művészeti albumot adott ki. Művei közgyűjtemények értékes darabjai, többek között: Musée d'Art Moderne de la Ville de Paris (Párizs), Bibliothèque Nationale (Párizs), Centre Georges Pompidou (Párizs), Bibliothek Wolfenbüttel (Hannover), Institut Supérieur pour l'Etude du Langage Plastique (Brüsszel), Magyar Nemzeti Galéria (Budapest), Városi Múzeum (Győr), Janus Pannonius Múzeum (Pécs), Fővárosi Képtár (Budapest), Szépművészeti Múzeum (Budapest). Fotók százait készítette a párizsi Père-Lachaise temetőben, később e „motívumgyűjtő" tevékenységét más temetőkre is kiterjesztette. Ezekből született első kiadványa, a *Le Livre des Morts* (*Holtak könyve*) c. szitaalbuma 1978-ban. Festészettel is foglalkozik. A fekete és fehér, színes és színtelen, telt és üres közötti metamorfózist, bennük az ember és kultúrájának mulandóságát kutatja. Méltatói egy része szerint munkásságának kulcsszavai a melankólia és a nosztalgia, mások a léten túli lét biztató üzenetét olvassák ki alkotásaiból. (Sós Csaba)

Major (Merber) Mátyás (*1914. szept. 17. Dunaszekcső, †1990. szept. 14. Hidas): tanító, népművelő, Bonyhád kulturális életének egyik legjelesebb alakja. A dunaszekcsői

népiskola után a pécsi jezsuita Pius Gimnáziumban folytatta tanulmányait. Öt gimnáziumi, majd egy papneveldei év után a pécsi Püspöki Tanítóképző következett, ahol 1937-ben szerzett tanítói képesítést – a német nyelvű oktatáshoz is. 1938-ban Baján horvát nyelvből is képesítést szerzett, 1939-ben pedig a pécsi kántorképzőn kántori oklevelet. Marázán kezdte tanítói pályafutását 1938-ban, ideiglenes tanítóként. 1939-től 1941-ig Kiskassa következett, ahol munkája mellett színjátszó csoportot szervezett, németül és horvátul kántorkodott. 1941-től Szakadáton a besorolása már „rendes" tanító. A gazdakörben színjátszó csoportot szervezett, esténként ismeretterjesztő előadásokat tartott, tanfolyamokat vezetett. Hazafiúi elkötelezettsége a Hűséggel a Hazához mozgalomba vezette, miközben Volksbund-ellenes magatartása miatt vizsgálat alá vetették. 1943-ban Perkátán alkalmazták. 1948-tól a Gyönki Általános Iskolában latint, németet, biológiát tanított, később igazgatóhelyettes, egyben kollégiumi gondnok, népművelési ügyintéző volt. 1952-től a hőgyészi Antifasiszta Menekültek Otthona állami gyermekintézet nevelőtanára, mellette a községben népművelői feladatokat is ellát. 1954 nyarán helyezték Bonyhádra, a járási kultúrház igazgatói posztjára. 1956 végétől néhány hónapig párhuzamosan ellátta a járási művelődési osztály vezetői feladatát is. Az intézmény tízéves működését 1962-ben kiadványban (*A tíz éves művelődési ház*) foglalták össze. A *Tolna Megyei Népújság* tudósítása szerint *„Ez a tíz év szorosan összefügg Major Mátyás igazgatói tevékenységével. A bonyhádi művelődési házat Tolna megye legjobb járási népművelési intézményének tartják. Joggal."* Elhivatott, szenvedélyes népművelő volt. Szervezőkészségével, ötletgazdagságával, kifogyhatatlan energiájával pezsgő életet

varázsolt a művelődési házba. Eredményeikről, terveikről folyamatosan tudósította a megyei napilapot. Nagy hírű volt bábszínházuk, fotószakkörük, énekkaruk, képzőművészeti körük. Kiemelkedően szerepelt műkedvelő színjátszó csoportjuk. 1967-től a hidasi, majd nyugdíjba vonulása (1977) után félállásban a mecseknádasdi művelődési házat vezette. Az előbbiben a székely, az utóbbiban a német hagyományok ápolását szorgalmazta. Hidas község krónikaírója volt. A település művelődési házában felnőttek részére esti oktatást szervezett általános iskolai és gimnáziumi szinten. Pályafutását számos elismerés övezte: a népművelés terén végzett munkásságáért háromszor kapott Szocialista Kultúráért kitüntető jelvényt (1954, 1967, 1972), 1973-ban pedig Kiváló Népművelő címmel jutalmazták. Polinszky Károly oktatásügyi miniszter a felnőttoktatás érdekében végzett eredményes tevékenységét emlékplakettel jutalmazta (1976). Honismereti munkáját 1978-ban oklevéllel ismerték el, önéletrajzi pályamunkáját (*Emlékek, küzdelmek, tapasztalatok*) emléklappal jutalmazták (1983). Halálakor Hidas község díszsírhelyet biztosított számára. Munkásságának elismerését hirdeti a bonyhádi művelődési központ falán 2014-ben elhelyezett emléktábla is. Csomor Arankával kötött házasságából két fia és két lánya született.

(Steib György)

Majos (németül: Maiesch): Bonyhádtól három kilométerre nyugatra található község. Fekvése észak–déli irányú, felszíne dombos, kiterjedése mintegy 2500 kataszteri hold. Lakóinak száma 1200 körüli. Történetének kezdetét, kőkorszakbeli helyét a mai településtől északkeletre, a bonyhádi Szecska (Szöcske) szőlői közt feltételezik, melynek mocsaras, nádas völgye, valamint a Hant felől jövő patak gazdag volt halban és vízimadarakban. A honfoglalást követően a vidék Árpád-házi Tevel fennhatósága alá, majd a – település nevét is adó – Majs nemzetség birtokába került, 1347-ben a Somogy vármegyei Ugaliaké a falu. 1546-ban 13, 1552-ben 20, 1570-ben 22, 1579-ben 26 családfővel rendelkezett. Az egy családfőre eső adó összege 1546-ban 72, 1552-ben 164, 1570-ben 340, 1579-ben 324 akcse volt, a környékbeli települések között a közepes jövedelműek közé tartozott. Ekkorra már nem volt papja. Az egykori Majs a törökdúlások idején megsemmisült. 1687-ben a kamarai nyilvántartásban puszta hely. Az 1715. évi összeírás Majost már mint új települést említi. 1720–21-ben 4 szerb jobbágyot írtak össze 50 köblös szántóval, 8 kaszás réttel. Az evangélikus vallású németek letelepítését 1719-ben kezdte meg báró Schilson János Mihály, majd Kun Ferenc földesúr folytatta, aki egy letelepítési szerződéssel (1720. szept. 28.) szabályozta jogaikat és kötelességeiket. A települést ekkor mintegy 75 család lakta. A bevándorlókkal lelkész és tanító is érkezett. 1730-ban Bél Mátyás szerint Majusch Schilson és Kun-birtok, *„földjei műveltek, szép és termékeny völgyben terül el. Nem a legutolsó a német települések között."* Az 1772–73-as helynévtárban német falu, tanító nélkül. A majosi ágostai hitvallású evangélikus egyházközség 1720-ban alakult meg. Imaházat építtettek, később templomot, melyben 1784. okt. 3-án tartotta első prédikációját Hágen Pál lelkész. Leányegyházként (filia) Hidas és Cikó, valamint 1788-tól 1816-ig a bonyhádi gyülekezet is a majosi

Első világháborús emlékmű

egyházközséghez tartozott. 1828-ban 183 házban 4 katolikus, 1370 evangélikus és 14 zsidó lakos élt. Földbirtokosa a Kliegl és a Perczel család, lakói a virágzó lótenyésztés mellett gabonát és dohányt termesztettek. A gyermekeket az 1852-ben épült és az evangélikus egyházközség által fenntartott két tantermes felekezeti iskolába járatták. 1848-ban a majosi honvédők Perczel Mór seregében harcoltak az ozorai és a szenttamási csatában. Lakói közül az első világháborúban 28-an szenvedtek hősi halált, áldozatuknak emlékmű felállításával tisztelegtek. 1945-ig a község lakosainak 99%-a német anyanyelvű volt, majd a háborút követően a kitelepítettek és a „málenkij robotra" elhurcoltak helyébe 130 bukovinai- és 20 erdélyi székely, továbbá 22 horvátországi, néhány boszniai, újvidéki, felvidéki és orosházi családot telepítettek. A székelység hazatelepítésében aktív szerepet játszó Gáspár Márton lett a község háború utáni első bírája. A betelepültek közül sokan vállaltak aktív közéleti szerepet, többek között Márton Károly, Heim József, Lőrincz Imre. A székelyek sajátos népművészetét alkotta tovább Lőrincz Aladárné és leánya, Etel a bukovinai szövő szakkörben, Lőrincz Vitus a festőművészetben, ill. Höfler Lajosné, aki táncházat szervezett. Majosról indult a pályafutása Szentes Lázár válogatott labdarúgónak és Szabadi Mihály táncművésznek, Majos lakója volt Ettig László, a Pannónia Mgtsz elnöke, jellegzetes figurája Schneiker János építész, fanatikus Fradiszurkoló. A háborút követően a katolikus telepesek egy juttatott, alkalmas méretű lakóházat kápolnaként rendeztek be. Hosszabb időn át a plébánosuk Pataki István volt. A korábbi időktől már a Bonyhádi Egyházközség filiájaként működő közösségük 2015. jan. 1-jével beolvadt a Bonyhádi Egyházközségbe. A település tanulóinak száma a háború előtti 85-ről 200 fölé emelkedett, a gyermekek nagy része katolikus volt. Részükre 1946-ban egy nagyobb épületet utaltak ki, melynek átalakítását követően Hadikfalvi István igazgató vezetésével, négy tanerővel 1947 márciusában megkezdődött a tanítás. Az iskolák államosítása után, az evangélikus és a katolikus iskola egyesítésével 1948 szeptemberében 7 tanteremben, 7 tanerővel, 241 tanulóval kezdte meg működését a majosi önálló általános iskola, melynek közkedvelt igazgatója hosszú ideig Kedves Henrik volt. Az iskolát – és az 1953-ban létesített óvodát is – 1976. jan. 1-jével a bonyhádi II. Sz. Általános Iskolához csatolták. A község gazdálkodása a 18. századtól – a német rajok betelepítésével – elsősorban takarmánynövények termesztésére és állattenyésztésre összpontosult. Hamarosan igen fejlett szarvasmarha-tenyészettel rendelkeztek, mely a gazdáknak szép jövedelmet biztosított. A tejbegyűjtést és -feldolgozást szövetkezeti alapra helyezték. A feldolgozás során keletkezett nagy mennyiségű savó és író fellendítette a sertéstenyésztést. Tejszövetkezet alakult, mely 1928-ban szerződést kötött Sebestyén Imre tejipari vállalkozóval, aki országos hírű és nagyságú tejfeldolgozót, úgynevezett vajgyárat hozott létre Majoson. 1930-ban már 20 község 16.000 liter tejét dolgozták fel

Evangélikus templom

naponta az üzemben. Csúcsidőben napi 700-800 kg márkás vajat (Majosi teavaj) állítottak elő, melynek egy részét exportálták. Edámi sajtjuk a legjobb külföldi márkákkal is felvette a versenyt. A majosi tejtermék, továbbá a gyümölcs, baromfi, hízott sertés, hízott ökör, az asszonyok által font gyap-

júfonal, a kötött lábbeli (pacsker), a férfiak által kötött cirokseprű és fűzfa kosár biztos piacra számíthatott. Ebben jelentős előny volt Bonyhád közelsége. A második világháborút követően a mezőgazdasági magángazdálkodás, a szarvasmarhatenyésztés, s az arra épülő ipar nem sokáig tartotta magát, átszerveződött a szocialista, kollektív munkarend szerint. 1949-től 1956-ig működött a Kossuth Termelőszövetkezeti Csoport. 1959-ben megalakult az Aranykalász Mezőgazdasági Termelőszövetkezet, majd két bonyhádi tsz-szel egyesülve 1973. jan. 1-jével, bonyhádi székhellyel létrehozták a Pannónia Mezőgazdasági Termelőszövetkezetet. 1952-ben kultúrotthont, 1955-ben sportpályát létesítettek. Az 1964-ben alakult Aranykalász Sportegyesületet (a labdarúgócsapatot) az Aranykalász, 1973-tól 1985-ig (Pannónia Sportegyesület néven) a Pannónia Mgtsz patronálta. Az 1989-ben alakult Majosi Sportegyesület labdarúgócsapata a megyei II. osztályban kezdett, 2004-től az I. osztályban szerepel. A 2012–13-as bajnokságban aranyérmesek lettek. Az egészségügyi ellátást a Bonyhádról heti kétszer kijáró orvos végezte, többek között Bács László körorvos. A Majosi – majd a Bonyhádi – Földművesszövetkezet két vegyesüzletet, kocsmát és szikvízüzemet, a Bonyhádi Ruházati Szövetkezet a megszüntetett vajgyár (tejüzem) épületeiben 1966. jan. 1-jétől gumicsizmagyártó, később gumitömegcikk, papucskészítő, 1972-től kerékpárnyereg és kerékpárszerszámtáska készítő részleget működtetett, közel 60 fővel. A településen önkéntes tűzoltó egység és mozi is működött. A község postája (Bonyhád 2-es Posta) a bonyhádi intézményhez tartozik. Az 1970-es évektől a községközponttól keletre új lakótelepet alakítottak ki. 1989–90-ben kiépítették a szennyvízcsatorna-hálózatot, a szennyvizet a bonyhádi tisztítótelepre vezették. 1992-ben építették ki a községet Bonyháddal összekötő kerékpárutat. Pezsgő szellemi, közösségi élet bontakozott ki. 1994-ben Bolbach János és Cserháti Sándor megalapították a Fiatal Felnőttek Körének Majosért Szekciót (Bagoly kör), mely az ev. egyház termében tartott beszélgetős programokat. 1995-ben létrehozták a Majosért Alapítványt, hogy alapot teremtsenek a település természeti értékeinek fejlesztésére, a kulturális élet és a hagyományőrzés ápolására. Gyermeknapot, szüreti fesztivált rendeztek, gyermektánccsoportot szerveztek. 1990-ben Bolbach János vezetésével polgári jogi társaságot alakítottak, mely a hálózat kiépítésével megteremtette a kábeltelevíziós vétel lehetőségét. 1995-ben csatlakoztak a bonyhádi hálózathoz, 1999-ben pedig a rendszert új tulajdonosi formában véglegesen egyesítették. 1999 júniusában megszűnt az általános iskolai oktatás, a tanulók Bonyhádra járnak iskolába. 1970. júl. 1-jei hatállyal, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa határozatával, Bonyhád székhellyel községi közös tanácsot szerveztek Bonyháddal, ezzel a majosi tanács megszűnt. Az egyesülést megelőzően Majos Község Tanácsa 1970. febr. 17-én kelt határozatában

2010-ben

javasolta a település egyesítését Bonyhád községgel, majd a kérelmet 1972. szept. 7-én, falugyűlésen megerősítették. Az egyesülésre – a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 17/1972. sz. határozata nyomán – 1973. ápr. 16-ai hatállyal került sor. A csatolt település neve ez időtől: Bonyhád-Majos. Az egyesítést követően az utcaneveket megváltoztatták, római számokkal cserélték fel. 1977-ben Bonyhád a majosi településrésszel együtt városi rangot kapott. A rendszerváltozást követően a megszűnt mezőgazdasági termelőszövetkezet helyén több vállalkozást létesítettek, a vállalkozók új épületeket, üzemcsarnokokat építtettek, a volt tejüzemben és a hozzáépített műhelyekben cipőfelsőrészkészítő-üzem működik. Gabonaszállítmányozással foglalkozik a Bogos–Trans Kft.

(Fotó: Kirchné Máté Réka) (Steib György)

május elseje: 1891-től a világ munkásságának ünnepnapja, mely kezdetben a 8 órás munkanapért folyó küzdelem, később a nemzetközi munkásszolidaritást kifejező

Zománcgyári dolgozók a gyülekezőhelyre indulnak, és feldekorált teherautójuk – 1951

felvonulások, majálisok napja. A munka ünnepe. Bonyhádon az 1900-as évek elején a felvonulások a Fehérvári (ma Rákóczi) utcából indultak el, az Erzsébet-ligetbe (később vásártér) tartottak, és az ottani vendéglőben majálissal értek véget. A demonstrációkat a szakmunkások helyi – jobbára szakszervezeti – csoportjai szervezték. A *Bonyhád és Vidéke* tudósítója szerint 1907. máj. 1-jén *„A munka egész nap szünetelt a műhelyekben, délután pedig hosszú menetekben vonultak fel a községen keresztül az Erzsébet-ligetbe zene mellett, jelzőtáblák alatt."* Ott Schramek Alajos lakatos és egy kismányoki földmunkás tartott beszédet. A korábbi évek ünnepi szónokai Budapestről érkeztek. Az 1908. évi ünnepségről a *Népszava* is beszámolt: *„Délelőtt a városi vendéglőben nyilvános gyűlés volt. Délután tüntető felvonulás volt, amelyen mintegy 600 ember vett részt. A tüntető menet bejárta a város főbb utcáit hangosan éltetve a választójogot és a munkásság követeléseit. Abcugolták a klerikálisokat. Ezután a városon kívül fekvő Kálvária-hegyre vonultak, s ott egy vendéglőben nagyszabású ünnepélyt rendeztek. Az ünnepély késő éjjelig tartott, amelyen Hidas, Bátaapáti, Kismányok és Börzsöny községek is képviseltették magukat."* 1911-ben a kőművesek helyi csoportja tartott felvonulást és népgyűlést mintegy 40 fővel, május elseje jelentőségét Riegl Alajos méltatta. 1914-ben a *„szervezett építőmunkások"* a Fehérvári utca 491. sz. házban gyülekeztek. A községi főjegyző jelentése szerint *„a kivonulás rendben, csendben megtörtént, népgyűlés tulajdonképpen nem volt, (…) és a 40-50 tagból álló közönség az Erzsébet-ligeti vendéglőbe érve néhány ismert jelszavat hangoztatva (le az osztályparlamenttel, éljen a szociáldemokrácia, éljen az egyenlő titkos választási jog stb.) rendben asztalokhoz ültek és elszórakoztak."* Az 1919-es Tanácsköztársaság kitüntetett – munkaszüneti – nappá emelte május elsejét. A zászlódíszbe öltözött Bonyhádon több ezer felvonuló vett részt a vásártéren rendezett majálison. A szocializmus idején állami feladattá vált a május elsejei ünnepség megszervezése. 1955-ben a dísztribün a Sztálin (ma Szabadság) téren állt. A felvonulás élén lovas bandérium haladt, őket kerékpárosok követték. A tsz lovas kocsikkal, a gépállomás traktorokkal vonult. 1956-ban az ünnepség négy napra terjedt ki. Április 30-án este fáklyás felvonulással,

A pártbizottság előtt felállított dísztribün – az 1970-es évek elején

tábortűzzel, tűzijátékkal kezdődött. Május elsején a felvonulók élén lovasok, kerékpárosok haladtak, délután sport- és kultúrműsort, este bált rendeztek. Másodikán egész napos sportműsor volt, harmadikán este az Állami Faluszínház művészei vígjátékkal szórakoztatták a közönséget. 1963-ban az ünnep előestjén 800 fiatal részvételével fáklyás felvonulást tartottak, majd tábortüzet gyújtottak az általános iskola udvarán. Az ünnepnap délelőttjén 44 vállalat és intézmény képviselői haladtak el a Szabadság téren felállított dísztribün előtt. A fúvószenekart követő menet élén megtiszteltetésként az évben a község veteránjai és a munkásmozgalomban megedzett öregek vonulhattak. 1964-ben az Élüzem címet ötödször elnyerő zománcgyár dolgozói álltak a mintegy 6000 főt számláló menet élén. A felvonulók leggyakrabban a Perczel Mór utcán haladtak, ilyenkor a dísztribün a járási pártbizottság székháza előtt állt. A felvonulásokat követő majálisokat különböző helyeken rendezték: a gimnázium udvarán, a sportpályán, az Ifjúsági parkban, a Perczel-kertben vagy a szabadtéri színpadnál. Ezekben az években az ünnepség a hajnali órákban egy teherautó platóján utazó úttörő fúvószenekar zenés ébresztőjével kezdődött. 1981-ben Bonyhádon nem rendeztek felvonulást, az egész napi sport- és kulturális program Váralján zajlott a parkerdőben, ahová buszokkal ingyen utazási lehetőséget biztosítottak. Ezt követően még hatszor (1983, 1985, 1987, 1988, 1989, 2004) volt a váraljai parkerdő a bonyhádi majális színhelye, felvonulás helyett. Bonyhád társadalma 1986-ban vonult utoljára e napon. Az utolsó munkásmajálist – virslivel, sörrel – az Ifjúsági parkban rendezték 1992-ben. A május elsejei ünnepségek a további években térzenével, közösségi májusfa-állítással, kulturális programmal, utcabállal zajlottak. 2008-ban állították fel a Szabadság téren a Bajorországból hozott, 32 méter magas fenyő májusfát, melyet régi szakmák címereivel díszítettek fel. A fát 2013-ban Erdélyből (Borszék) származó, kb. 150 éves, 33 méter magas fenyőoszlopra cserélték. 2016. május 1-jén a Magyar Szakszervezeti Szövetség Tolna Megyei Képviselete az Ifjúsági parkban – a szocializmus időszaka rendezvényeinek hangulatát idéző – retró majálist rendezett. (Steib György)

málenkij robot (magyarul: kis munka, németül: Zwangsverschleppung): a kifejezést az 1945 januárjában a Szovjetunióba hurcolt, jóvátétel címén kényszermunkára

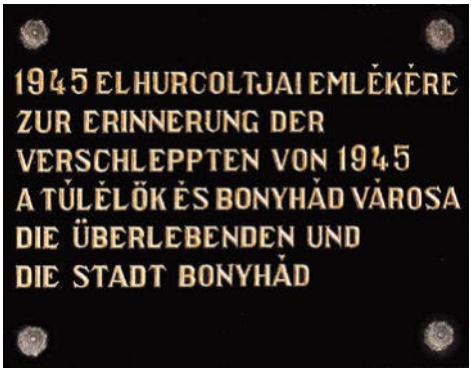

fogott, többségében német ajkúak viszontagságos éveire, körülményeire használjuk. (1941-ben Bonyhád mintegy nyolcezres lakosságának több mint fele a német népcsoporthoz tartozott.) A málenkij robotosok

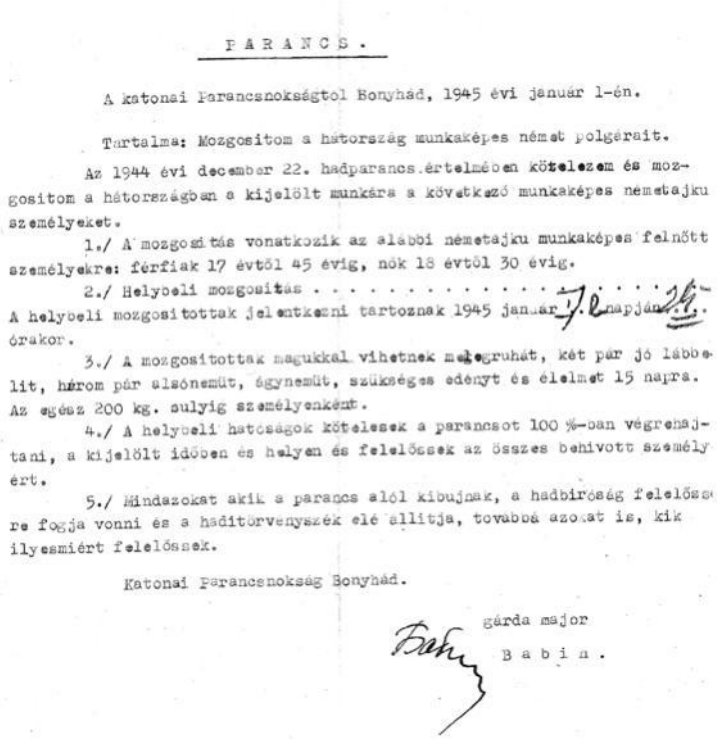

PARANCS.

A katonai Parancsnokságtól Bonyhád, 1945 évi január 1-én.

Tartalma: Mozgositom a hátország munkaképes német polgárait.

Az 1944 évi december 22. hadparancs értelmében kötelezem és mozgositom a hátországban a kijelölt munkára a következő munkaképes németajku személyeket.

1./ A mozgosítás vonatkozik az alábbi németajku munkaképes felnőtt személyekre: férfiak 17 évtől 45 évig, nők 18 évtől 30 évig.

2./ Helybeli mozgositás . . . . . 1. napján 24. órakor.

A helybeli mozgositottak jelentkezni tartoznak 1945 január 1. napján 24. órakor.

3./ A mozgositottak magukkal vihetnek meleg ruhát, két pár jó lábbelit, három pár alsónemüt, ágynemüt, szükséges edényt és élelmet 15 napra. Az egész 200 kg. sulyig személyenként.

4./ A helybeli hatóságok kötelesek a parancsot 100 %-ban végrehajtani, a kijelölt időben és helyen és felelősek az összes behivott személy ért.

5./ Mindazokat akik a parancs alól kibujnak, a hadbiróság felelősségre fogja vonni és a haditörvenyszék elé állitja, továbbá azokat is, kik ilyesmiért felelősek.

Katonai Parancsnokság Bonyhád.

gárda major

Babin.

hazaérkezők idegen családot találtak a régi házukban, és csak ekkor tudták meg, hogy szeretteiket Németországba telepítették. A hazatérők egy részét kitoloncolták Németországba. Az elhurcolt völgységi németek harmada sohasem tért haza, nem élte túl a megfeszített munkát és az embertelen körülményeket. A túlélőknek tilos volt beszélniük az átélt szörnyűségekről, a tiltást csak 1989 után oldották fel. A rendszerváltozás után számos emlékoszlopot állítottak a Szovjetunióban eltűnt foglyok, málenkij robotosok emlékére. A megemlékezések, emlékművek mellett törvényi szabályozás is életbe lépett Magyarországon és Németországban az elhurcoltak kártalanítása érdekében. A Nagymányokról málenkij robotra kényszerített, későbbi bonyhádi lakos Bayer Péter háromszor (2000, 2004, 2006) szervezett látogatást volt munkatábora helyszínéhez. A Bonyhádi Német Kisebbségi Önkormányzat 1995-ben táblát helyeztetett el a gimnázium falán, amelyet azóta minden év januárjában koszorúznak, és megemlékeznek a deportálásról. *Az elhurcoltak emlékezete* c. pályázatukban visszaemlékezések, tárgyak és fotók gyűjtésére ösztönzik a mai ifjúságot.

(Fotó: Kirchné Máté Réka) (Szőts Zoltán)

lágerei az orosz munkatáborrendszer részeként jöttek létre. Tolna megyében a Vörös Hadsereg 1944. dec. 22-ei parancsára 28-án rendelték el a német nevű, 18–30 év közötti nők és a 17–45 év közötti férfiak összeírását. Bonyhádon Babin őrnagy városparancsnok jan. 1-jén kiadott parancsa kötelezte a kijelölt személyeket a jelentkezésre 2-án 24 óráig. A nagyközség a dél-dunántúli gyűjtőhelyek egyike volt, a gimnázium épületében és kollégiumában koncentrálták a környékről szekéren, teherautóval vagy gyalog érkezőket. Bonyhádról 215 (55 volksbundos, 1 nyilas, 136 megbízható, 23 hűségmozgalmi tag), a Völgységi járásból összesen 1971 német ajkú személyt vittek el. A gimnáziumból az első csoportot 5-én indították útnak gyalogosan a bevagonírozás helyszínére, Bajára. Elsősorban a Donbasz iparvidéken végeztek kényszermunkát vasútépítéseken, bányákban, mezőgazdaságban, de sokan kerültek az Ural vidékére is. 1946-tól csak a súlyos betegek, a többség 1948 és 1950 között szabadult. Több esetben előfordult, hogy a

máltai szeretetszolgálat: karitatív szervezet, jelképe a máltai kereszt. Feladata: rászorulók segítése, adományok gyűjtése és szétosztása; jelmondata: a hit védelme és a szegények szolgálata. A Magyar Máltai Szeretetszolgálat Egyesület 1989. febr. 4-én alakult meg Budapesten, Kozma Imre római

katolikus pap, irgalmas rendi szerzetes vezetésével. A pécsi csoport létrehozására (1991) meghívást kapott Kiss T. Mária, Bonyhádon praktizáló ideggyógyász főorvos is, akit Mayer Mihály megyés püspök arra biztatott, hogy szervezzék meg a bonyhádi szolgálatot. A Bea József önkormányzati képviselő és Jónás János esperesplébános segítségével létrehozott, önkéntesekből álló, mintegy 20 fős csoport – mely tagjai közt tudhatott orvost, védőnőt, tanárt, óvónőt, egészségügyi dolgozót, kétkezi munkást, nyugdíjast – 1994 januárjában öltött szervezeti formát (Magyar Máltai Szeretetszolgálat Egyesület Bonyhádi Csoportja), ekkor nyert Kiss T. Mária csoportvezetői megbízást. A pénzügyekkel Pálos Tibor foglalkozott. Oroszki István polgármester az eszmei támogatás mellett aktívan kivette részét a munkából is. Székhelyül és raktározásra a Perczel M. u. 49. sz. alatti épületben, később a kórházban (Ablonczy-ház), majd a Perczel M. u. 9., ill. a Kossuth L. u. 9. sz. alatt biztosítottak helyet számukra. A csoport már 1991-ben 35 zsák ruhaneműt gyűjtött. Az adományok – ruhanemű, élelem, játék, technikai eszköz, bútor, hagyaték, pénz stb. – nagy részben helyi személyektől származnak. Az első évek legnagyobb adományozója a németországi, Csilla von Boeselager által létrehozott máltai szeretetszolgálat, az Ungarischer Malteser Caritas-Dienst volt. Elsősorban egészségügyi és kórházi felszereléseket hoztak, melyből nagy részben felszerelték a kórház ápolási osztályát. A sok német magánszemély közül kiemelkedik Ulrike Rauscher, aki évente többször is hoz maga által gyűjtött ruhákat. A szolgálat önkéntesei az összegyűjtött, valamint a központtól kapott nagyobb tételeket kiadagolják és szétosztják a rászorultaknak: házhoz viszik vagy a heti ügyelet alkalmával kiadják. A rászorultság megállapítását óvónők, tanárok, védőnők, önkormányzati munkatársak segítik. Az Árpád-házi Szent Erzsébet Otthon lakóit képes újságokkal, könyvekkel, ridikülökkel, imakönyvekkel ajándékozták meg. Az 1995-ben alapított pátyi Gondviselés Házának konyháját a zománcgyár nagylelkű felajánlásából zománcedényekkel látták el. Kapcsolat alakult ki a paradicsompusztai gyermekotthonnal, ahová játékokat, édességet, ruhaneműt vittek, és műsorral kedveskedtek. Támogatást nyújtottak árvízkárosultaknak, vendégül láttak ukrán árvízkárosult gyermekeket. A kezdeti években orvosi ügyeletet tartottak, ahol minden feltétel nélkül fogadtak betegeket. Rendszeres kapcsolatot tartanak környékbeli településekkel (Grábóc, Kisvejke, Váralja, Lengyel, Závod). Részt vesznek országos akciókban: kerékpár-, takaró- és a karácsony előtti élelmiszergyűjtés. Rendszeresen szerveznek jótékonysági bált, melyhez a művelődési központ térítésmentesen biztosítja a helyiségeket. Az első bál

év	liszt	cukor	rizs	étolaj	szaloncukor	kávé	tea	édesség	zacskósleves	tészta	konzerv	mák/dió	margarin
	kg	kg	kg	lit.	csomag	kg	csomag	db	csomag	csomag	db	kg	kg
2008	391	272	56,25	111	7	3,7	39	546	30	245	474	15,25	11,5
2011	454	253	75	154	6	0,5	42	672	50	310	340	8	7,5

A csoport részéről a bonyhádi Spar áruházban karácsony előtti héten gyűjtött élelmiszer

120 ezer forintos bevételét élelmiszer, iskolaszer, gyógyszer vásárlására fordították. Kiss T. Máriát a csoport élén 1998-ban Illés Ildikó, 2000-ben Scheidler Jánosné, 2015-ben Surján József követte. A működéshez szükséges anyagiakat területi támogatásból, adományokból, rendezvények bevételeiből, pályázatok útján teremtik elő. Számíthatnak a kórház, a katolikus egyházközség, a gondozási központ, az önkormányzat, valamint a Dél-Dunántúli Régió Központ segítségére.

(Steib György)

március 15.: az 1848–49-es forradalom és szabadságharc emléknapja, a modern, parlamentáris Magyarország megteremtésének napja, Magyarország nemzeti ünnepe. Az 1848. márc. 15-én, Budán és Pesten történt eseményekről a „Honi izraeliták belügyeit kezelő országos választmány" márc. 17-én kelt körlevelében tudósította a zsidó hitközségeket, így a bonyhádit is. Közölték a követelések 12 pontját, és – *„miután hazánk már minket is kebelébe fogad"* – kifejezték abbéli reményüket, hogy a zsidó közösségek eztán a hon egyenlő tagjaivá válhatnak, hogy *„polgári és politikai tekintetben csak magyarok lesznek, és a vallás semmi*

A polgári leányiskola másodikos tanulóinak március 15-ei megemlékezése 1930 táján

akadályul nem fog szolgálni". Felszólították a zsidó hitközségeket, hogy híveiket *„ezen nemzeti mozgalomhoz tiszta szívvel és erős akarattal leendő csatlakozásra buzdítsák"*, hogy *„jóravaló becsületes honfiak legyenek"*. Perczel Mór márc. 20-án kelt, 23-án Bonyhádra érkezett levelében a magyar átalakulásról tájékoztatta bonyhádi barátját és eszmetársát, Borbély József evangélikus esperest. *„Nem mulaszthatom el ezen rendkívül fontos eseményt tisztelt honfitársaimmal közölni, hogy azokat a község lakosaival, polgári üdvözletemmel közhírré tegye. Bonyhád az én szülőföldem, és a legnehezebb időkben annyi baráti támogatásban részesültem lakosaitól, hogy a legnagyobb örömmel siettem elsőként a szabadságtörvényt velük közölni. Isten áldja meg Honpolgár!"* – zárult a levél. Borbély még aznap a főtérre népgyűlést hívott össze, melyen magyarul és németül felolvasta Perczel levelét, majd választmányt alakítottak *„a csend, a közbátorság és jó rend"* fenntartására. A választmány elnökeként – a Perczel Pál által ajándékozott, *Egyenlőség, egyesség és szabadság* feliratú nemzeti színű zászlóval és zeneszóval – este menetet szervezett Perczel Sándor házához, hogy kifejezésre juttassák fiához, Perczel Mórhoz való ragaszkodásukat. A márciusi vívmányok védelmére országos mozgósítás kezdődött. Bonyhádon Borbély József állt a küzdelem élére. Sorra járta a Tolna, Baranya, Somogy megyékre kiterjedő egyházmegye községeit, és fegyverfogásra buzdította az odatelepített németséget. István fiának írta ápr. 3-án, hogy *„Mindenki izgatott, alig dolgozik valaki. Nemzeti csapatokat szerveznek, a parasztok szántás helyett katonai gyakorlatokat tartanak."* Máj. 30-án arról értesítette, hogy a horvát bán fellázadására *„Mindenütt nemzeti csapatokat szerveznek, magában Bonyhádon is három szakaszt állítottak össze, Szekszárdon tegnap 120-an álltak be csákójukon a felírás »honvédő«"*. Júl. 10-én kelt levele szerint *„Megyénk 4000 embert állított népfelkelőnek; Bonyhádról 140 férfi csatlakozott még az elvonulás előtt, kiket puskákkal és kiegyenesített kaszákkal szereltek fel. (…) Ezek a századok egyelőre az Eszék körüli rácfalvakat szállták meg."* Bonyhádon egész évben folyt a felkelők kiképzése. A bonyhádi nemzetőrsereg toborzását, felállítását Perczel Gyula I. vállalta magára, majd annak kapitánya lett. A járásban irányítója volt a kiképzési- és hadiköltségek összegyűjtésének, maga 500 Ft-ot ajánlott fel e célra. 1849 tavaszán Erhardt Frigyes szabómester 221 főből álló nemzetőrséget állított fel a Pécs felől közeledő császári csapatok megállítására, de július végén ütközet nélkül szétoszoltak a túlerő láttán. 1849. aug. 20. táján Ottinger osztrák generális parancsnokkal az élen a császári csapatok bevonultak Bonyhádra, s 1854 júniusáig megszállva tartották. A megtorlás Perczel Mórt száműzetésbe juttatta, Erhardtot és Borbélyt politikai megfigyelés alatt tartották. Utóbbi sokáig harcolt a bebörtönzöttek kiszabadításáért. A polgári forradalom emlékének megünneplése csak az önkényuralom enyhülésével, fokozatosan vált lehetsé-

gessé. Az 1898-ban nemzeti ünneppé emelt, a polgári átalakulást rögzítő, ún. áprilisi törvények emléknapját (ápr. 11-ét) csak hivatali szinten ünnepelték. A civil szféra márc. 15-ét tekintette ünnepének, holott törvénybe iktatása csak 1927-ben történt meg. Bonyhádon az első megemlékezésre az 1880-as évek közepén került sor. A polgári olvasóegylet 1886. évi összejövetelén – az újságtudósítás szerint – az egybegyűlteknek *„arcán öröm sugárzott”*, hogy *„ők szívből örvendeznek az 1848. márc. 15-i eseménynek”*. A *Szózat* eléneklésével kezdődő megemlékezés ünnepi beszédekkel, nemzeti dalok éneklésével folytatódott, és vacsorával, pohárköszöntőkkel zárult. A hivatali dolgozók tüntető távolmaradása jelezte az ünnepség féllegális voltát. 1897-től miniszteri rendelet határozott arról, hogy az iskolákban márc. 15-én tanórák helyett a forradalomra emlékezzenek. 1928-tól a közhivatalok március idusán zárva tartottak, a községházát pedig fellobogózták. 1938-tól az ünnepnapon – egy zászlóakció nyomán – Bonyhád úgyszólván összes lakóháza zászlódíszbe öltözött. Az 1920-as évek ünnepségei a revízió, az irredentizmus (*Magyar Hiszekegy; Nem, nem, soha!; Ébresztő!)* jegyében teltek, a 30-as évek ünnepségein pedig már jelen volt a németség ideológiai meghasonlottsága is. Az 1929. évi ipartestületi ünnepség szónoka, Gömbös Miklós *„egészen lebilincselte hallgatóságát, megjelölve az utat, amely elvisz a Kárpátoktól az Adriáig. A szép beszéd hatása alatt valamennyien fogadalmat tettek, hogy kivétel nélkül ott lesznek mind, ha majd megfújják a harci kürtöt”*. A felekezetek istentiszteletet tartottak, a hősök szobránál rendezett községi megemlékezés Perczel Mór sírjánál tiszteletadással, koszorúzással végződött. Az evangélikus gyülekezet megkoszorúzta Borbély József, később Erhardt Frigyes sírját is. Külön tartotta ünnepségét a tanulóifjúság (a Perczel Mór-emlékműnél), az ipartestület, a katolikus és a protestáns kör, a polgári kaszinóegylet, a leventeegyesület. A beszédek magyar és német nyelven szóltak. 1945-ben az Ideiglenes Nemzeti Kormány március 15-ét megerősítette jogaiban, de 1951-ben a hivatalos politika nemzeti ünnepének jelentőségét csökkentette, 1991-ig nem volt munkaszüneti nap. Az iskolákban 1967-től a Forradalmi Ifjúsági Napok keretében beolvadt a „három forradalmi tavasz” elnevezésű megemlékezés-folyamba (1848, 1919, 1945). Az 1948. évi centenáriumi megemlékezésekből kiemelkedett a gimnázium ünnepségsorozata: a színjátszók, a regösök, az énekkar és a szavalók Sárszentlőrincen – az iskola bölcsőjénél – idézték Petőfi szellemét. A májusi főrendezvényen avatták fel a gimnázium előkertjében Kossuth Lajos és Petőfi Sándor mellszobrát. 1988-ban Sántha Lázár tanár a városi tanács vb ülésén 1848-as emlékmű felállítását javasolta a Vörösmarty térre. 1989. márc. 15-én a Magyar Demokrata Fórum helyi szervezete a Perczel család tagjaival – elkülönülve a városi rendezvénytől – a régi hagyományt felújítva „alternatív”

(Fotó: Kirchné Máté Réka)

ünnepséget rendezett Perczel Mór sírjánál, mely az elkövetkezőkben a megemlékezések egyik helyszíne lett. A párt kezdeményezésére Ohnmacht György, Prikk Imre, Deér Mátyás, Deér Gábor és sokan mások rendbe hozták a teljesen elhanyagolt sírt. Gondozását a továbbiakban a Perczel Mór Közgazdasági Szakközépiskola tanulói vállalták magukra. 1990. márc. 15-én avatták a művelődési központ előkertjében felállított Vörösmarty Mihály szoborcsoportot.

1994-től az újra felállított országzászlónál az MDF külön ünnepséget tartott, ez a helyszín 1998-tól részévé vált a városi ünnepségnek, akárcsak Borbély József és Erhardt Frigyes sírjának megkoszorúzása a bonyhádi köztemetőben. 1998-ban az ünnep kapcsán *Perczel Mór és katonái* címmel kiállítást rendeztek a Völgységi Múzeumban. Az ünnepség részévé vált az országzászló felvonása, a művelődési központban a korabeli időket idéző irodalmi összeállítás, a rendezvények helyszínei között vonuló menet élén haladó lovas huszárok. 2006-ban a gimnázium tanulói a Szabadság téren korhű jelenetekkel idézték a forradalom szellemét, melyben megjelentek a korabeli bonyhádi események, majd – tiszteletük jeléül – fáklyákkal vonultak Perczel Mór sírjához. Márc. 15-én adják át a város legrangosabb kitüntetését, a Perczel-díjat. (Steib György)

Marhauser Imre (Henrik) (*1847. jan. 26. Börzsöny, †1911. okt. 24. Bonyhád): tanár, a bonyhádi gimnázium igazgatója, egyik legjelesebb személyisége. Az elemi iskolát Bonyhádon, az algimnáziumot Sárszentlőrincen járta, a szarvasi evangélikus főgimnáziumban érettségizett. Ezt követően teológiát hallgatott egy évig Szarvason, két évig Sopronban, egy évig Bázelben.

1871-ben avatták evangélikus lelkésszé. Főhivatású lelkészi tevékenységet nem folytatott, de a bonyhádi gimnáziumban eltöltött időszakában – miután a templomi istentiszteletek német nyelven folytak – a tanulók kedvéért időnként magyar nyelvű istentiszteletet tartott. Kétévnyi nevelői tevékenység után 1873-ban kezdett tanítani a bonyhádi evangélikus algimnáziumban hittant és latint. 1879–82 és 1885–88 között igazgatta is a mintegy százfőnyi diákot és 4-6 tanárt foglalkoztató iskolát. 1906. szept. 1-jén ment nyugdíjba. Pályafutása rendkívül gazdag és sokoldalú volt. Neki köszönhető az iskolaudvar parkosítása. Munkássága alapozta meg a gimnázium hírnevét, tekintélyét. Megteremtője és vezetője volt a diákmenzának, a konviktusnak – akkori nevén a tápintézetnek –, amely csekély fizetségért háromszori étkezést biztosított szegényebb sorsú diákoknak. A jobb ellátás érdekében kilincselt adományokért, pénzbeli támogatásért, gyakran önmaga intézte a piaci beszerzést. Szigorúsága mellett rajongásig szerette tanítványait. A halála után közreadott nekrológ szerint Marhauser volt *„a gimnázium lelke, a társadalom kegyeltje, sok szegény szülőnek jótevője, a tanuló ifjúság szerető atyja”*. Közéleti tevékenysége is sokrétű: tagja volt a községi képviselő-testületnek, elnöke a Bonyhádi Takarékpénztár felügyelő bizottságának, könyvtárnoka a Bonyhádi Polgári Kaszinóegyletnek, aligazgatója a Segélyegyletnek. 1898-tól hat évig részt vett Tolna vármegye törvényhatósági bizottságának munkájában. Filoxérafelügyelőként elszántan harcolt a szőlőt támadó rovarok ellen. Tudósítója volt a *Tolnamegyei Közlöny*nek, esszéiben, vitairataiban harcosan küzdött az iskola jó híréért, a magyar nyelv védelméért. 1907-ben Ferenc József Rend lovagkeresztje kitüntetésben részesült. A mai Bajcsy-Zsilinszky utca az ő nevét viselte 1934-től 1946-ig – ott állt lakóháza, a későbbi trachomagondozó intézet kertes-ligetes épülete. (Steib György)

Marschall József (*1780 körül, †1827 körül Bonyhád): orgonaépítő. Születésének pontos idejét és helyét nem ismerjük. 1807-ben már biztosan bonyhádi lakos volt. Ő vezette tovább a Róth József által alapított orgonaépítő műhelyt egészen 1827–28 telén bekövetkezett haláláig. A Róth által épített kismányoki ev. orgonát is ő fejezte be. Első önálló munkája a gödrei r. k. orgona (1809, 1 manuál, pedál, 12 regiszter). A továbbiak: Táp r. k. (egykor Mohács ref., 1811, 1 manuál, 8 regiszter, ma bővítve), Szederkény r. k. (1812, 2 manuál, pedál, 15 regiszter, elpusztult), Egyházaskozár ev. (1813–14, 2 manuál, pedál, 16 regiszter), Marcali-Nagygomba r. k. (1818, 1 manuál, 4 vagy 5 regiszter, elpusztult), Kakasd r. k. (1818, 2 manuál, pedál, 16 regiszter, elpusztult), Szeremle ref. (1820–21, 2 manuál, pedál, 16 regiszter), Olasz r. k. (1823, 1 manuál, pedál, 10 regiszter). Minden bizonnyal ő építette az erzsébeti és a martonfai r. k. templom orgonáját is (1 manuál, pedál, 12 regiszter, ill. 1 manuál, 6 regiszter – mindkettő utólag került mai

helyére). Több segéddel dolgozó, akkoriban jelentősnek számító műhelyt tartott fenn. Egyházaskozári orgonája ma is jó állapotban van, diszpozíciójának olasz barokk vonásaival, gazdag hangszín-lehetőségeivel a hazai műemlék orgonaállomány egyik legbecsesebb darabja. (Győrffy István)

Martin Rudolfné sz. Zvarinyi Olga (*1914. febr. 2. Bonyhád, †2010. márc. 15. Bonyhád): tanár. Elemi és középiskolai tanulmányait szülőhelyén végezte, 1932-ben érettségizett a gimnáziumban. 1932–37 között a Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Kara német–angol szakának hallgatója. 1949-től német, majd orosz tanfolyamokat végzett, 1952-ben a Pécsi Tudományegyetemen tanári képesítést szerzett orosz nyelv és irodalom, valamint pedagógia szakon. Pályáját Budapesten kezdte a Központi Távírdában. 1943-tól egy évig segédlektor, majd lektor a budapesti Egyetemi Nyomdában, 1946-tól a bonyhádi gimnázium, 1948-tól a kereskedelmi középiskola orosztanára egészen nyugdíjazásáig (1969). Szuggesztív személyiségével, rendkívüli műveltségével, szabad gondolkodásával széttörte a tanmenet kereteit. Óráit a tanítványokkal való együtt gondolkodás jellemezte, melyet átitattak a művészet, a filozófia, az erkölcs világából hozott példázatai. Nyugdíjasként otthona a szellemi társalgás zarándokhelyévé vált. Munkásságának elismeréseként 2009-ben Merész Konrád-díjban részesült. Martin Rudolffal kötött házasságából egy fia született.

(Steib György)

Mártonffi Mór Antal (*1739. márc. 3. Csíksomlyó, †1794. dec. 22. Istensegíts) **kopjafája:** A Völgységi Múzeum udvarán található kopjafát az 1764-es madéfalvi veszedelem után Moldvába bujdosott székelyek minorita plébánosának emlékezetére állították. Vezetésével alapították a menekült székelyek a bukovinai Istensegíts falut, amelyet ő nevezett el így. Iskolákat létesített a saját falujában és a másik négy magyar

faluban. Kísérletet tett a szőlő- és bortermelés meghonosítására. 1989. máj. 21-én a székely napok keretében, Sántha Lázár avatta fel Beréti István fafaragó alkotását. (Fotó: Kirchné Máté Réka) (Dudás Olga)

Márvány (Marhauser) János (*1921. jan. 13. Börzsöny, †1994. nov. 2. Szeged): tanár. A gimnázium nyolc osztályát Bonyhádon végezte. Az érettségi vizsga (1941) után a szegedi Horthy Miklós Tudományegyetemen folytatta tanulmányait. Az ország hadszíntérré válásakor, 1944 őszén behívták sorkatonai szolgálatra. Németországban amerikai hadifogságba esett, ahonnan 1946 tavaszán tért haza. Az egyetemi képzést bölcsészdoktorátussal (1946) és magyar–német szakos középiskolai tanári oklevéllel fejezte be (1947). A békési gimnázium alkalmazta (1947–55), letette az orosz nyelvtanári vizsgát is. 1955-től a bonyhádi gimnázium tanára lett. 1956 után újra lehetőség nyílt a középiskolákban nyugati nyelvek oktatására, ekkortól a német nyelv mellett angolt is tanított. Felnőtteknek a művelődési házban német és angol nyelvtanfolyamokat vezetett. A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat rendezvényein számos irodalmi és nyelvészeti előadást tartott. 1965-ben a szegedi József Attila Tudományegyetem német nyelvi és irodalmi tanszéke meghívta oktatónak.

Megbízták a germán nyelvek története, valamint a hazai német dialektusok fonetikai, alaktani és szóföldrajzi fejlődésének kutatásával, illetve előadások tartásával. 1968-ban kinevezték adjunktusnak, 1973-ban a nyelvtudományok kandidátusa fokozatot nyerte el, 1981-ben egyetemi docenssé léptették elő. 1986-ban vonult nyugdíjba. Jelentősebb nyelvészeti értekezései: *Deutsche Sprachwissenschaft* (1946); *Verdunkelte ungarische Lehnwörter im Bonyhader deutschen Dialekt* (1967); *Indogermanisch und Gotisch* (1968); *A magyar „rész" a völgységi német nyelvjárásban* (1970); *Zur Wortgeographie der deutschen Mundarten im Tolnauer Hügelland und Talboden* (1971); *Lautlehre der deutschen Mundart von Börzsöny* (1973); *Leitfaden zur Geschichte der deutschen Sprache* (1979); *Deklination des Substantivs in der deutschen Mundart von Bonyhád* (1987). Berecki Zsuzsannával kötött házasságából egy fia született. [Kolta László] – (Steib György)

Marx János (*18. század közepe, †1807. [?], Bonyhád): molnár. Szülei Elzász-Lotaringiából települtek Bonyhádra, ő valószínűleg már itt született. Nevéhez fűződik a másfél évszázadon át üzemelő, jó hírű Marx-malom alapítása a Bonyhád déli végén fekvő – akkor közigazgatásilag Püspöknádasdhoz tartozó – Schweitzerhof-dűlőnél. Tagja volt az 1780-as években szerveződő molnárok céhének. A céhtagok összefogása és közös vállalkozása kiszorította a kontárokat. A mezővárossá fejlődő Bonyhád lakosai maguk akarták a gabonájukat megőrölni, ezért az ingovánnyal körülvett, lápos Völgységi-patak vizét szabályozni kellett: egy részét átterelték a mesterségesen kiásott Völgységi-malomárokba, így viszonylag egyenletes és szabályozható vízjárást biztosítottak a szekerekkel is megközelíthető vízimalmok részére. Marx vállalkozása „házasságpolitikája", utódainak szorgalma révén jómódú molnárdinasztiává terebélyesedett. Háromszor nősült, két felesége fiatalon hunyt el (Tratlauer Mariann 1769-ben, a jelentős hozománnyal rendelkező Dravkovics Katalin 1782-ben halt meg, Knoll Borbála túlélte a férjét). A három házasságból 3+3+2 gyermek született. A legfiatalabbat, a 16 éves Borbálát (*1799. Bonyhád, †1870. Bonyhád) a középnemes birtokos bonyhádi Perczel család egyik tagja, a 32 éves Perczel II. Ignác vette feleségül. Az átépítésekkel, bővítésekkel korszerűsített Marx-malmot őrleményei jó minősége tette híressé. 1949-ben a családi vállalkozású vízimalmokat államosították. 1951 végén Marxék tanyája és malomépülete a szociális otthonnak adott helyet. [Kolta László] – (Steib György)

März Konrád (*1878. aug. 19. Liebling, †1957. dec. 21. Bonyhád): tanár. Budapesten szerzett tanári oklevelet (Mintatanoda és Rajzképezde), majd négy évig tanított a mezőberényi polgári iskolában. 1908-ban a bonyhádi gimnázium alkalmazta mértan–szabadkézi rajz tanítására. Tanári munkásságát a rend, pontosság és fegyelem jellemezte. Rajzóráit gondosan előkészítette és tudatosan irányította, az eltérő képességű tanulóknak differenciált feladatokat adott. Nem mutatkozott be kiállításokon, holott több alkotása is említésre méltó. Ő tervezte a Horthy Miklós (ma Szabadság) téren 1933-ban felállított Perczel Mór-emlékmű impozáns talapzatát. Pasztelltechnikával készült Krisztus képe az evangélikus templomban kapott helyet. *A magyar anya imája* című, érzelmekre ható, színpadra írt életképét a bonyhádi siker után a budapesti Városi Színházban is bemutatták (1933–35). Széles körű társadalmi tevékenységet folytatott: a bonyhádi evangélikus egyházközség presbitere, világi elnöke (felügyelője), az evangélikus nőegylet titkára, a protestáns kör elnöke volt. A községi ipariskolában óraadó, az iskolai filmvetítések szervezője, a műkedvelő színjátszók díszlettervezője, a Hangya Szövetkezet igazgatási elnöke, díszoklevelek tervezője és elkészítője. 1939-ben vonult nyugdíjba. Kálmán Irmával kötött házasságából két fia és egy lánya született. Díszes síremlék alatt nyugszik a bonyhádi köztemetőben. [Kolta László] – (Steib György)

második világháborús emlékmű: a Táncsics utca és a II. Rákóczi Ferenc utca által határolt téren álló, a háború bonyhádi áldozatainak és hőseinek emléket állító, lé-

lekharangot és bronzba öntött tábori levelezőlapot mintázó mű Bertalan Sándor helyi szobrászművész alkotása. Kivitelezésében Szatmári Juhos László szobrászművész segédkezett. 1989-ben alakult „A II. Világháború Tolna Megyei Halottaiért Alapítvány", mely a Magyar Demokrata Fórum bonyhádi szervezetével közösen kérte a város lakóinak segítségét a háborús áldozatok neveinek összegyűjtésében. Kezdeményezték egy emlékmű felállítását, és gyűjtést indítottak ehhez. A munkálatokat Oroszki István polgármester koordinálta. Bonyhád város önkormányzati képviselő-testülete 1991. júl. 18-ai ülésén hozott határozatot az emlékmű felállításáról, melyet Andrásfalvy Bertalan, művelődési és közoktatási miniszter avatott 1992. jún. 7-én. Az alkotás hátoldalán 328 név olvasható, továbbá egy felirat: *„Kegyelettel emlékezünk 1125 zsidó honfitársunkra, akik mártírokká váltak a II. világháború poklában."* (Fotó Dudás Olga) (Dudás Olga)

Máté Gyula (*1933. aug. 18. Szombathely, †2000. márc. 3. Bonyhád): vegyészmérnök, a vasipari szövetkezet elnöke. Szülővárosában, a Premontrei Rendi Szent Norbert Gimnáziumban kezdte középiskolai tanulmányait, Győrben érettségizett 1951-ben. A Veszprémi Vegyipari Egyetem Szilikátkémiai Szakán szerzett diplomát 1956-ban. A bonyhádi zománcgyár zománcőrlő malom részlegének lett vezetője, majd 1964-től 7 éven át a gyár főmérnöke volt. Kitűnt fejlesztő- és szervezőképességével. Működésének idejére esett az első alagútrendszerű égetőkemence megépítése, a kemencék széntüzelésről pakuratüzelésre való átállítása. 1971-től négy évig dolgozott a ruházati szövetkezetben, kezdetben műszaki tanácsadó volt, 1972-től pedig elnökhelyettes. 1975-ben választották meg a Bonyhádi Vasipari Szövetkezet elnökének, mely beosztásban 1986-ig dolgozott. Ez idő alatt épült fel a szövetkezet autószerviz részlege. 1987-től

Fotó: Imádkozzál és dolgozzál

nyugdíjazásáig (1990) a zománcgyár műszaki-gazdasági főmunkatársa volt. A képzőművészet iránti vonzalma korán kitűnt, már középiskolásként részt vett a Derkovits Gyula Képzőművészeti Szabadiskola foglalkozásain. Egyik vezetője lett a bonyhádi művelődési ház fotószakkörének (1960-as évek), tagja volt az Országos Fotótanácsnak. Művészi hatású fotóival kiállításokon vett részt. Ötletgazdag és kreatív képvilága tűzzománc képekben, fotógrafikákban, kollázsokban öltött testet. Alkotó részese volt a mail art (küldeményművészet) világhálózatának. Önálló tárlata volt Győrben, Kaposváron, Bonyhádon, Budapesten. Műveivel sok ország kiállításain szerepelt, többek között az USA-ban, Németországban, Brazíliában. 1999-ben jelent meg *Grafirkák* című albuma és 2000-ben – már

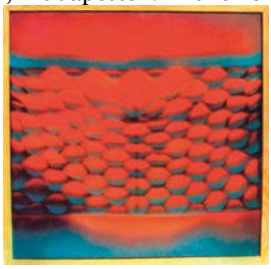

Zománckép

posztumusz – *ST.ART 2000* címen válogatott alkotásai. Domoszlai Katalinnal kötött házasságából két fia, Illés Erzsébettel kötött házasságából egy lánya született.
(Steib György)

Máté János (*1948. dec. 23. Bonyhád): tanár, válogatott labdarúgó. Általános iskolába szülőhelyén járt. A pécsi Radnóti Miklós Közgazdasági Szakközépiskolában tett érettségi vizsgát követően a Pécsi Tanárképző Főiskola levelező tagozatán szerzett testnevelő tanári diplomát 1970-ben. Labdarúgó pályafutását 12 évesen a Bonyhádi Vasas Sportkör ifjúsági csapatában kezdte, majd bekerült az NB III.-as felnőttcsapatába. Kivételes lövő erejű, jól cselező, technikás csatár volt. 1967-ben a Pécsi Dózsa NB I.-es csapatához igazolt. 1970-ben, a Jugoszlávia–Magyarország mérkőzésen szerepelt először a magyar labdarúgó-válogatottban. Hét válogatott mérkőzésén két gólt szerzett, mindkettőt Jugoszlávia ellen. 1973-ban a Ferencvárosi Torna Club (FTC) játékosa lett, ahol két sikeres szezont töltött, 93 mérkőzésen 34 gólt szerzett. 1975-ben az FTC csapatával döntőt játszott a Kupagyőztesek Európa-kupájában. Egyik legfontosabb gólját e kupasorozatban lőtte: a Liverpool FC ellen a 92. percben egyenlített. Időközben elvégezte a vendéglátóipari technikumot, és edzői képesítést is szerzett. Pályája a Budapest Honvéd FC (egy év), majd a Kaposvári Rákóczi FC (két év) NB I.-es csapatában folytatódott. 240 NB I.-es mérkőzésen 66 gólt szerzett. Ezt követően még évekig játszott alacsonyabb osztályú csapatoknál (Bp. Építők SC, Dömsödi Dózsa Tsz SE, Magyar Kábel SC). Legjobb mesterének Czibulka Mihályt, a Pécsi Dózsa edzőjét tekintette. Labdarúgó pályafutása befejezését követően egy ideig edzőként dolgozott, majd közel 30 évig családi vállalkozást vezetett Budapesten. 2009-ben Gyulára került, ahol a Grosics Gyula Katolikus Labdarúgó Akadémia edzője, kollégiumának vezetője lett. 2013-tól a Göndöcs Benedek Középiskolában testnevelő tanár. Korpa Máriával kötött házasságából két fia született.
(Steib György)

Az FTC csapatában

Máté Károly (*1896. nov. 17. Kajmádpuszta, †1987. jún. 1. Budapest): tanár, irodalom- és sajtótörténész. Elemi iskolai tanulmányait Kajmádpusztán és Bátaszéken végezte, gimnáziumba Bonyhádon járt, ahol 1914-ben érettségizett. A Budapesti Tudományegyetem Bölcsészeti Karán 1920-ban szerzett magyar–német szakos tanári oklevelet. 1916-tól katona a világháborúban. 1918–23 között a dombóvári főgimnázium tanára, és a *Dombóvári Hírlap* munkatársa. 1923-tól a Pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tu-

dományegyetem Bölcsészkarának beosztott tanára, itt szerez bölcsészdoktorátust 1925-ben. 1932-től a pécsi, 1941-től a budapesti egyetemen a sajtótörténet magántanára. 1934-től az Egyetemi Nyomda irodalmi igazgatója, a *Diárium* c. folyóirat felelős szerkesztője. 1936-ban alapítója, majd alelnöke a Magyar Sajtótudományi Társaságnak. Egyik fő szervezője volt az 1940-ben elindított „Könyvet Erdélynek" mozgalomnak. 1949-től a Tankönyvkiadó, 1952–56-ig a Kartográfiai Vállalat szerkesztője. Nyugdíjasként, 1956-tól részt vett *A magyar nyelv értelmező szótára* szerkesztésében, 1962-től 1978-ig az Akadémiai Kiadó Lexikonszerkesztőségének munkatársa. Élete végéig szoros kapcsolatban állt bonyhádi iskolájával. Szorgalmazta a volt bonyhádi diákok egyesületének létrehozását. Egyik alapítója volt a Bonyhádi Öregdiákok Szövetségének, melynek üléseit, valamint az iskola kiemelkedő rendezvényeit személyes jelenlétével is megtisztelte. A gimnázium előkertjében 1948-ban felállított Kossuth-szobor avatásának ünnepi szónoka volt. Főbb művei: *Irodalomtörténetírásunk kialakulása* (Budapest, 1928), *A könyv morfológiája* (Budapest, 1930), *Sajtó és nevelés* (Budapest, 1947). (Steib György)

Mayer Mihály (*1941. jan. 31. Kisdorog): római katolikus pap, megyés püspök. A bonyhádi gimnáziumban érettségizett 1959-ben. A teológiát Győrben végezte, 1964. jún. 21-én szentelték pappá a pécsi székesegyházban. 1964–66 között Simontornyán, 1966–67-ig Pincehelyen, 1967–72-ig Tamásiban volt káplán. Ezután Dunaföldvárra került, ahol 1975-ig káplán, azt követően plébánoshelyettes, 1980-tól plébános volt. Szolgálatának következő állomása 1985-től a szekszárdi Belvárosi Plébánia. 1988-ban kerületi esperes lett, majd még ugyanebben az évben, dec. 30-án II. János Pál pápa pécsi segédpüspökké nevezte ki. 1989. febr. 11-én Esztergomban szentelték püspökké. 1989. nov. 3-án II. János Pál pápa a Pécsi Egyházmegye püspökévé nevezte ki. Beiktatására 1989. dec. 16-án került sor. Püspöki jelmondata: *„Gaudium nostrum Dominus"* – a mi örömünk az Úr. Az 1990-es rendszerváltozás lehetővé tette, hogy az egyházak visszakapjanak oktatási, egészségügyi és egyéb ingatlanaikból olyan részeket, amelyek állami tulajdonban maradtak. Püspökségéhez fűződik a Pécsi Hittudományi Főiskola újraindítása, egyes szerzetesrendek visszatelepítése. Püspöki időszakának kiemelkedő eseménye volt 1991-ben II. János Pál pápa pécsi látogatása, a pápa által a pogányi repülőtéren celebrált szentmise, valamint a hitélet megújítására rendezett egyházmegyei zsinat (1998) és az egyházmegye ezeréves jubileumának ünnepsége. A pápa, Mayer Mihály kérésére a pécsi székesegyházat – újjáépítésének 100. évfordulója alkalmából – a basilica minor (kisbazilika) rangjára emelte. Az 1990-es években az egyházmegyében több új templom és kápolna épült. A Justitia et Pax püspökkari bizottság elnöke, a papi és szerzetesi hivatásokért imádkozó Serra Klub megalapítója, a Magyarországi Katolikus Németek Szent Gellért Egyesületének fővédnöke, a Szent Sír Lovagrend főtisztje, a Harmadik Világ Bizottság elnöke, a Páneurópai Unió magyarországi fővédnöke. 2000-ben Pécs Város Millenniumi Díja kitüntetést kapott. 2006-ban Pécs város díszpolgárává választották, 2010-ben pedig megkapta a Tüke díjat. Dunaföldvár és Vokány díszpolgára, a Bezerédj-díj tulajdonosa, a Nikolaus Lenau-díj 2014. évi kitüntetettje. Betegsége miatt lemondott, amit XVI. Benedek pápa 2011. jan. 19-én elfogadott. Nyugdíjasként 2011 augusztusa óta a nagy paphiány enyhítése miatt a jogilag a szekszárdi Belvárosi Plébániához kapcsolt településeken lelkipásztori kisegítő szolgálatot végez. Jelenleg Kakasdon működik. (Sós Csaba)

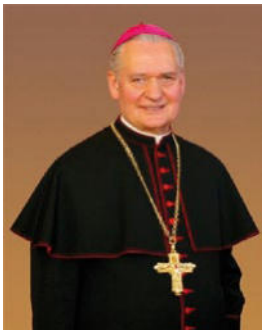

Merész Konrád-díj: Bonyhád Város Önkormányzata által 1997-ben alapított elismerés. Merész Konrád-díj adományozható azoknak a személyeknek és közösségeknek, akik, ill. amelyek kiemelkedő eredményt értek el az óvodai, iskolai oktató-nevelő munkában; a tehetséggondozás területén magas színvonalú pedagógiai munkát végeztek,

szakmai felkészültségük alapján élen járnak az újszerű és hatékony pedagógiai módszerek kidolgozásában és alkalmazásában. Az aug. 20-ai állami ünnep keretében adják át a díjat, melyhez oklevél, plakett és pénzjutalom jár. A plakett Ligeti Erika alkotása. (Steib György)

Merész Konrád-díjasok: 1997: Rausch János, Schwarcz Tibor; 1998: Pálos László, Kovács Ferenc; 1999: Rónai Józsefné, Steiner Józsefné; 2000: Révészi Etelka, Höfler Lajosné; 2001: Pető Ede; 2002: ifj. Nikodémusz József; 2003: Bajor László; 2004: Havasi János; 2005: Balogh Mihály; 2006: id. Katz Sándor; 2007: Drága László; 2009: Biró Imréné, Lencz Henrikné, Martin Rudolfné; 2010: Faludi Béláné; 2011: Elmauer József; 2012: Markovics Mihályné; 2013: Zsók Antalné, Seleljo Jaroszlav; 2014: Nikolov Tamásné; 2015: Szarvas Szilvia; 2016: Gruber László. (Steib György)

Merész (März) Károly (*1909. nov. 19. Bonyhád, †1973. aug. 30. Sopron): tanár. A bonyhádi gimnázium tanulójaként 1927-ben érettségizett. A budapesti Képzőművészeti Főiskolán Csók István, Kisfaludi Strobl Zsigmond és Vaszary János tanítványaként 1931-ben szerzett rajztanári diplomát, melyet 1949-ben ábrázoló geometria tanítására jogosító oklevéllel egészített ki. A kötelező katonai szolgálat után rövid ideig Bonyhádon és Kiskunhalason tevékenykedett óraadó tanárként, végül Sopronban vert gyökeret, 1935-ben az ottani evangélikus gimnázium alkalmazta. A második világháború idején többször behívták frontszolgálatra, a hadifogságból 1945 őszén tért haza. Az iskolák államosítását követően áthelyezték a soproni középfokú óvónőképzőbe (1952–59), majd a Felsőfokú Óvónőképző Intézetben tanított (1959–71). Tanszékvezető tanárként innen vonult nyugdíjba. Munkakörének megfelelően behatóan foglalkozott az esztétikai nevelés céljaival és lehetőségeivel. Több módszertani könyve jelent meg: *Az óvodai ábrázolás és kézimunka módszertana, Rajz és kézimunka az Óvónőképző Intézet számára I–II.* Kiegyensúlyozott, szerény egyéniségéhez illően a pasztellszíneket kedvelte. Főleg a történeti arcképfestészet foglalkoztatta: Széchenyi Istvánról és Brunszvik Terézről készített portrét. Történelmi személyekről formálta domborműveit is. Első alkotása, a bonyhádi Perczel Mór-emlékmű reliefje ma a közgazdasági szakközépiskolában látható. Soproni éveiben Berzsenyi Dániel költőről és Kis János evangélikus lelkész (szuperintendens) költőről domborművet, Kapi Béla püspökről plakettet készített. Kitüntetései: Az Oktatásügy Kiváló Dolgozója (1965), Munka Érdemérem ezüst fokozat (1971). Gráf Margittal kötött házasságából két lánya született.

[Kolta László] – (Steib György)

Merész (März) Konrád (*1908. szept. 1. Endrőd, †1996. jan. 30. Bonyhád): tanár. Iskolai tanulmányait Bonyhádon kezdte, a helyi gimnáziumban érettségizett 1926-ban. 1931-ben kapta kézhez a szegedi Ferenc József Tudományegyetemen természetrajz–földrajz szakos középiskolai tanári diplomáját. Egyéves katonai szolgálatot követően a bonyhádi gimnáziumban helyezkedett el. Kezdetben óraadó-, kisegítő-, helyettes-, végül 1938-ban „rendes” tanárrá léptették elő. 1942-ben behívták katonai szolgálatra Kőszegre, a hadapródok középiskolájába oktatónak. Egy év múlva Pécsre vezényelték a kadétiskolába. 1944 őszén az iskola állományával együtt Németországba menekült, ahol amerikai hadifogságba esett. 1946-ban térhetett haza Bonyhádra. „Nyugatos” megbélyegzése mi-

att nehezen helyezkedett el: óraadó, általános iskolai tanár, végül 1949-től a bonyhádi Petőfi Sándor Állami Gimnázium tanára. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem levelező tagozatán 1953-ban középiskolai tanári oklevelet szerzett kémia szakból, mely fő tantárgya lett. 1954-től 1971-ig – nyugdíjazásáig – a kémia és a biológia tantárgyak megyei szakfelügyelője, elismert szaktekintélye volt. Emberszerető, bölcs, igényes, magával ragadó személyiségével tanítványai kedvencévé, példaképévé, sokuk pályájának elindítójává vált. A gimnáziumban nyugdíjasként évekig volt még óraadó, és vezette a kémiaszakkört. A közéletben is példamutató szerepet vállalt. Szaktárgyaiból sok előadást tartott a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat tagjaként. Már ifjú tanárként részt vett a bonyhádi műkedvelő színjátszásban, szereplőként és rendezőként egyaránt. Gyermekként tanult meg hegedülni nagyapjától, s a zene szeretete, művelése egész életében elkísérte. Első hegedűse volt a járási kultúrotthon szimfonikus zenekarának, kultúrfelelőse a járási Pedagógus Szakszervezetnek, alapítója és örökös elnökségi tagja a Bonyhádi Öregdiák Szövetségnek, nyugdíjba menetele után másfél évtizeden át vezetője a nyugdíjas pedagógus klubnak. Az örök tevékeny, a munka örömét élvező, vidám életszemléletű tanárembert mindenki „Koma" becenéven ismerte, szólította. 1970-ben Kiváló Tanár, 1987-ben Szakszervezeti Munkáért ezüst fokozat kitüntetésben részesült. Bonyhád város önkormányzati képviselő-testülete kiemelkedő életművét 1994-ben Perczel-díjjal jutalmazta, 1997-ben pedig Merész Konrád – *„aki a város pedagógustársadalmának kiemelkedő személyisége volt"* – nevével díjat alapított az oktatás és nevelés területén elért kiemelkedő teljesítmények elismerésére. Hargittay Hedviggel kötött házasságából két lánya született. (Steib György)

Mess Béla (*1927. febr. 23. Bonyhád): orvos, egyetemi tanár. A bonyhádi gimnáziumban letett érettségit (1945) követően a pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetemen szerzett orvosdoktori diplomát 1951-ben. Még orvostanhallgatóként kezdte oktatói munkáját az egyetemen, a Szentágothai János professzor által vezetett Anatómiai Intézetben. Doktorrá avatása után, az egyetemi ranglétra (tanársegéd, adjunktus, docens) bejárását követően 1972-ben egyetemi tanárrá nevezték ki. Ebben a minőségében dolgozott egészen nyugdíjba meneteléig (1994), majd mint professor emeritus (nyugdíjas professzor) vett részt továbbra is a magyar, angol és német nyelvű orvosképzésben 88 éves koráig. A német nyelvű oktatás irányításában vezető szerepet is játszott. Kutatói tevékenysége még egyetemista korában kezdődött az Anatómiai Intézetben, az idegrendszer és a hormonális rendszer kapcsolatának (neuroendokrinológia) vizsgálatával. 1958-ban elnyerte az orvostudományok kandidátusa, 1970-ben pedig az orvostudományok akadémiai doktora tudományos fokozatot. Pályája során egy évet a Milánói Egyetem Gyógyszertani Intézetében, fél évet Párizsban, a College de France Szövettani Intézetében, 3 hónapot a Tokiói Agykutató Intézetben töltött kutatómunkával. Munkáján kívül a vadászat töltötte ki az életét, pihenésül pedig klasszikus zenét hallgat. Társszerzőkkel 10 szakmai és egy tudományos ismeretterjesztő könyve jelent meg, többségében angolul; a vadászat tárgykörében 11 önálló kötete látott napvilágot. Főbb kitüntetései: Pro Universitate Emlékérem arany fokozata, Akadémiai Kiadó Nívódíja, Szentágothai-díj, Hubertus Kereszt arany fokozata, Magyar Vadászkamara Aranyérme, Koritsánszky Ottó-díj (2011), Gyalog István-díj, Arany Katedra Díj, Oktatásügy Kiváló Dolgozója, Nimród Vadászérem, Arany Fácán Toll irodalmi nagydíj. Mezey Klárával kötött házasságából két lánya és egy fia született. (Steib György)

Mestyán Gyula (*1922. márc. 7. Gyönk, †1996. febr. 8. Pécs): orvos, egyetemi tanár. Elemi iskolai tanulmányait szülőfalujában végezte. Itt kezdte gimnáziumi tanulmányait is, de a család Bonyhádra költözésével (1934) az itteni gimnáziumban folytatta, ahol 1941-ben érettségizett. A pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetemen

1948-ban avatták orvosdoktorrá. 1944 szeptemberétől 1945 őszéig az egyetemi zászlóaljjal Hallében tartózkodott. 1956-ban kandidátusi, 1966-ban az orvostudományok akadémiai doktora tudományos fokozatot szerzett. Pályafutását a Szigetvári Kórház belgyógyászatán kezdte, majd 1948 őszén a Pécsi Orvostudományi Egyetem Kórélettani Intézetébe kapott meghívást. 1957-től a Gyermekklinikán adjunktus, docens, 1968-tól egyetemi tanár, közben 1960-tól ösztöndíjasként egy évet Oxfordban töltött. 1977-től nyugdíjba vonulásáig (1987) a klinika intézetvezető professzora. Gyermekgyógyászati tevékenysége mellett elsősorban a koraszülött csecsemők testhőmérséklet szabályozását, a fenntartási energiaforgalmat és komponenseit, valamint a magzati növekedést befolyásoló tényezőket kutatta. Tagja volt a Magyar Élettani Társaságnak, a Magyar Gyermekorvosok Társaságának, az Angol és a Német Perinatális Társaságnak, számos hazai és külföldi folyóirat szerkesztőbizottságának. Kutatásairól szóló írásai hazai és külföldi szaklapokban (*Orvosi Hetilap*, *Journal of Pediatrics*, *Biologia Neonatorum* stb.) jelentek meg. Tudományos munkásságát – többek között – Bókay János- és Schöpf-Merei-emlékéremmel, Munka Érdemrend arany fokozata kitüntetéssel (1987) ismerték el. Életművéért, iskolateremtő tevékenységéért 1994-ben a Magyar Tudományos Akadémia Eötvös József-koszorúban részesítette. A Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Tanácsa Mestyán Gyula-díjat alapított, melyet évente ítélnek oda az Orvosi Kar legkiválóbb tudományos teljesítményt nyújtó végzős hallgatójának. 1996-ban – halála után – a Gyermekklinika diabetes osztályát Mestyán Gyuláról nevezték el, és emlékére márványtáblát avattak. Gábor (Gutermuth) Máriával kötött házasságából két lánya és egy fia született.

(Steib György)

Metal-Work 2003 Ipari és Kereskedelmi Kft.: az alapító okirat 2002. nov. 29-én történt aláírásával létrejött társaság a Zrínyi M. u. 25. sz. alatti telephelyen kezdte meg működését, 3.000.000 Ft törzstőkével. Alapítója Balogh Károly és Balogh Károlyné, ügyvezetője Balogh László volt. Fő tevékenységi köre: acéllemez hidegalakító (mélyhúzó, kivágó, sajtoló) és műanyag fröccsöntő szerszámok készítése, valamint – leginkább 20-500 db-os szériában – forgácsolt és sajtolt termékek gyártása. A cég műszaki-technológiai irányultságát az 1999. máj. 10-én alapított Produktor ’99 Ipari és Kereskedelmi Kft. teremtette meg. Baricz Attila ügyvezető, a társaság meghatározó személye kezdeményezője, aktív résztvevője volt a Metal-Work alapításának. Kezdetben műszaki vezetője, 2008-tól többségi tulajdonosa, konstruktőre és ügyvezetője. A Produktor ’99 Kft. tevékenysége 1999 szeptemberében egy 60 m²-es bérelt műhelyben, szerszámok bérmunkában történő szikraforgácsolásával kezdődött, majd fokozatosan áttértek komplett szerszámok gyártására. A műhelyt – melyet több lépésben 2013-ig 1920 m²-es, több üzemrészből álló csarnokká bővítettek – 2005-ben a Produktor, majd tőle 2010-ben a Metal-Work Kft. megvásárolta. A csarnokot a társaságok – melyeket Baricz Attila többségi tulajdonlása és ügyvezetése köt össze – együtt használják. A termelés bővülése, a mind nagyobb mértékű exportálás a Metal-Work 2003 Kft. ismert márkanévvé való fejlesztését tette szükségessé. Így 2012-től nem csak szponzorálják a bonyhádi kosárlabdacsapatot, de a sportkört is a társaság nevével jegyzik (Metal-Work Bonyhádi Kosárlabdázók Sportegyesülete). A társaság jószolgálati tevékenységet is folytat: jelentős összegekkel támogatja a Gyermekkor Alapítványt. 2003-ban közel 59, 2007-ben 143, 2011-ben 190, 2014-ben 310 millió forint árbevételt értek el. Ugrásszerű fejlődésük

hátterében nagy fokú gépi beruházás, megbízható teljesítés áll. Huzalszikraforgácsológépeik, szerszámgépeik rendkívüli pontosságú megmunkálást tesznek lehetővé, a szerszámpróbákhoz, a termékek legyártásához pedig nagy teljesítményű présgépekkel rendelkeznek. Elnyerték a BMW és az Audi-autógyárak bizalmát, rendeléseit is. Évente, mintegy 20 dolgozóval átlagosan 25 nagy méretű, saját tervezésű, leginkább 12-14 lépéses sorozatszerszámot gyártanak. Termékeik közel 30%-át exportálják. (Steib György)

Mezőgazdasági Szakiskola: a mezőgazdaság kollektivizálásának (szocialista átalakításának) – a gépállomással együtt – fontos láncszeme volt az 1950-es évek elején. Rendeltetése traktorvezetők és mezőgazdászok kiképzése volt akkor, amikor a mezőgazdasági művelésnél alkalmazott állati vonóerőt traktorok kezdték felváltani. Az 1950 tavaszán létrehozott bonyhádi intézmény (a köznyelvben traktoriskola) a jelenlegi Székely emlékpark helyén, valamint a Pannónia Mezőgazdasági Rt. irodaházáig húzódó területen álló épületekben működött (akkor Zrínyi M. u. 1–3.), északi irányban szántófölddel. Az iskola vezetője Török János, majd Fulmer István, ill. Dabi József volt, mintegy ötfős oktatói karral rendelkezett. A nemek tekintetében vegyes összetételű, öt hónapos, bentlakásos tanfolyamoknak átlagosan 80 résztvevője volt, akiket a gépállomások delegáltak. Teljes ellátást kaptak és keresetük 50–90%-át. A technikai ismeretek és a gyakorlat elsajátítása mellett politikai, ideológiai képzésben is részesültek. Zárásként a hallgatók elméleti és gyakorlati vizsgát tettek. A traktorvezető-képző tanfolyammal párhuzamosan mezőgazdászok továbbképzése is folyt, akik állattenyésztésről, talajismeretekről, trágyázásról, növénytermesztésről hallgattak előadásokat. Az iskola 1955 júliusában fejezte be tevékenységét. (Steib György)

Mezőgép: lásd **gépállomás**

Mező Lajos (*1930. febr. 22. Mezőlak, †1999. febr. 8. Budapest): építészmérnök. A Bakony-vidéken élő sokgyermekes pásztorcsalád fiát az országos tehetségmentő akció keretében az állam taníttatta, és nevelését 1942-ben a bonyhádi gimnáziumra bízta, ahol 1950-ben érettségizett. Tandíjmentességet, a diákotthonban ingyenes ellátást, tanévenként ösztöndíjat kapott. Népszerűségét példamutató szorgalmával, rajztehetségével és sportsikereivel fokozta. 1955-ben a Budapesti Műszaki Egyetemen szerzett építészmérnök–építőművész diplomát. Első munkahelye a budapesti Általános Épülettervező Vállalat volt. 1962-ben munkatársaival közösen első díjat nyertek az Óbuda városközpontjának rendezési tervére kiírt pályázaton. 1963-tól a Budapesti Városépítési Tervező Vállalat vezető tervezője. Később a Fővárosi Tanács városrendezési osztályának élén irányítója a budapesti lakótelepek helykijelölésének, a beépítési tervek elkészítésének. Nevéhez kötődik a Dunakanyar regionális fejlesztése, Visegrád, Nagymaros, Szentendre, Érd, Gödöllő városrendezése, valamint Budapest általános rendezési tervének elkészítése. Publikációi építőművészeti és városfejlesztési szakfolyóiratokban jelentek meg. Szakismereteit és komplex szakképzettségét változatos szerepkörökben bizonyította: egyetemi tanársegéd, vállalati tervező, településfejlesztési főmérnök, főépítész, városrendezési osztályvezető, minisztériumi osztályvezető, a Városépítési Tudományos és Tervező Intézet munkatársa. Alapító tagja volt a Magyar Urbanisztikai Társaságnak és a Budapesti Városépítő Egyesületnek. 1969-ben Óbuda városrendezési tervéért Ybl Miklós-díjat kapott, 1978-ban Reitter Ferenc-díjban részesült. Felesége May Alice volt, házasságukból két fiuk és egy leányuk született. [Kolta László] – (Steib György)

Mihálkovics Árpád (*1852. [?] Pest, †1889. szept. 14. Bonyhád): királyi járásbíró. Az 1880-as évek elején nevezték ki Bonyhádra a Völgységi járás vezető bírájává. Nevét irodalmi tevékenységével örökítette meg: versírással és műfordítással foglalkozott, pécsi újságok több költeményét közölték. Rousseau *La Nouvelle Héloïse* c. műve fordításában *Júlia, a második Heloise* címmel 1882–85 között 15 füzetben jelent meg Pécsen. A *Pesti Hírlap* és a *Szolnoki Híradó* is közölt belőle részleteket. Hamvai a Kálvária sírkertben nyugszanak. Házastársa Kramoliny Gizella volt. (Steib György)

Miklós Péter (*1907. jún. 7. Kisvaszar, †1996. jan. 11. Dombóvár): tanár. Szülőfalujában végezte az elemi iskola 6 osztályát. Ezt követően magántanuló, majd a dombóvári Királyi Katolikus Esterházy Miklós Nádor Főgimnázium hallgatója, ahol 1928-ban érettségizett. 1933-ban diplomázott a pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar latin–német szakán. Tanári állás hiányában három évig magántanárként tartotta fenn magát, majd 1936-tól a nagykállói Szabolcs Vezér Gimnázium, 1939-től a szekszárdi Garay János Gimnázium tanára volt. Többször behívták katonának, másfél évet hadifogságban töltött az Urálban. A népi kollégiumi mozgalom kezdetekor a szekszárdi Béri Balogh Ádám Népi Kollégium szervezője, gondnoka, majd két évig igazgatója volt. 1949. máj. 6-ától a bonyhádi gimnázium igazgatója. Ezzel egy időben ellátta Tolna, Somogy és Baranya megye középfokú intézményeinek német szakfelügyeletét. 1953-ban régi iskolájába – akkor Gőgös Ignác-, ma Illyés Gyula Gimnázium – hívták vissza igazgatónak Dombóvárra, ahol nyugdíjba vonulásáig (1967) teljesített szolgálatot. Vezetése alatt az intézmény országos elismertségre tett szert. Nyugdíjas éveiben aktív közéleti szereplést vállalt Kisvaszaron, miközben gyűjtötte a falu szellemi és tárgyi emlékeit. Élete utolsó szakaszát gyermekénél töltötte Dombóváron. Munkája elismeréseként 1952-ben Közoktatás Kiváló Dolgozója, 1967-ben Munka Érdemrend ezüst fokozata kitüntetésben részesült. Schilhán Erzsébettel kötött házasságából egy lánya született. (Nagy István)

Móser Zoltán (*1946. márc. 11. Szekszárd): fotóművész, tanár, író. Gyermekkorát Tevelen töltötte, majd a bonyhádi gimnáziumban érettségizett 1964-ben. Az 1964–65-ös tanévben képesítés nélkül tanított a teveli általános iskola alsó tagozatán. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen 1970-ben szerzett magyar–történelem szakos középiskolai tanári diplomát. Több munkahely (köztük a Néprajzi Múzeum) után 1971 nyarától a Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola kollégiumában lett nevelőtanár. 1998-tól – a kollégium bezárását követően – másfél évig munkanélküli, fél évig olvasószerkesztő egy napilapnál, majd a Zsámbéki Tanítóképző Főiskola tanára. 1990-től a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karának Kommunikáció- és Médiatudományi Intézetében fotóelméletet és gyakorlatot, valamint fotóesztétikát tanított, miközben három évig vendégtanár volt a kolozsvári Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem filmművészet és média szakán. 2001-től Piliscsabán, a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen fotóelméleti és esztétikai kurzusokat tartott. 2006-tól nyugdíjas, de még néhány évig óraadó tanár Piliscsabán. 1973-tól Zsámbék, 1979-től Mány, 1983-tól Bicske, 2016-tól Mecseknádasd lakója. A fotózás világába Hopp Ferenc, Tevel katolikus lelkésze vezette be. Tízévesen kapta első – Pajtás – fényképezőgépét, érettségi ajándéka már egy Werra 3 gép volt. Egyetemistaként az Eötvös Kollégium fotólaborjának fotósa. Trabantjával bejárta a Kárpát-medence tájait, hogy képben és írásban megörökítse a magyar hagyományokat, emlékeket. Erdélyi fotóiból rendezte első kiállítását 1968-ban. Művészetének ihletői a portré, a táj és a néprajz. Stílusára, gondolkodásmódjára Lucien Hervé, Kósa Ferenc és Sára Sándor volt hatással. Analóg technikával készült fekete-fehér képeinek száma eléri a 60 ezret (közte mintegy 3 ezer portré), színes képet több mint ötezret készített. Fotóillusztrációival több mint száz kötet jelent meg. Önálló

Budapesti ősz – 1969

fotókiállításainak száma kétszáz feletti. Folyamatosan jelennek meg írásai a magyar irodalom, a modern magyar művészet, a fotóesztétika, a magyar középkor, a népköltészet és népzene tárgyköreiből szakfolyóiratokban, periodikákban, önálló kötetekben. 2006-tól tagja a Magyar Művészeti Akadémiának. Életművét összegző, *ÉRKEZŐ IDŐ álmok – könyvek – képek* c. albuma 2016-ban jelent meg. Ez évben Bonyhádon, a II. Rákóczi F. u. 57. sz. épületben alkotásaiból gyűjteményt hozott létre (Kép-Tár-Ház). Elismerései: Prima díj (2003), Balogh Rudolf-díj (2011), Gyalog István-emlékérem (2014). Gergelits Mártával kötött házasságából két lánya és egy fia született. (Antal Mária)

Mosonyi Gyula (*1944. júl. 20. Fadd): tanár, politikus. Általános iskolai tanulmányait szülőfalujában végezte, majd 1958–62-ig a Szekszárd-Palánki Mezőgazdasági Technikum tanulója volt. A Pécsi Tanárképző Főiskolán 1966-ban szerzett matematika–kémia–műszaki ismeretek és gyakorlatok szakos tanári oklevelet. Pályafutását a faddi általános iskolában kezdte. A tanítás mellett vezetője volt az úttörőcsapatnak és az ifjúsági klubnak. Kiemelkedő a sport iránti érdeklődése, kedvtelésül rendszeresen futballozott. 1969-től a bonyhádi Vörösmarty Mihály Általános Iskola tanára, majd 1974-től 1979-ig az MSZMP Bonyhádi Járási Pártbizottság munkatársa volt. 1982-ben az ELTE Természettudományi Karának levelező tagozatán oktatásszervezői kiegészítő szakot végzett. 1979-ben nevezték ki a II. Sz. Általános Iskola igazgatójának. Vezetési módszerét a kompromisszumkeresés, a kölcsönös előnyök kimunkálása jellemezte. Az iskola tanulói a tanulmányi és sportversenyeken a megyei iskolák élvonalába tartoztak. Igazgatása idején alakították ki a sportudvart, 1984-ben koordinálta a pedagógus- és tanulóáthelyezéseket a megnyíló III. Sz. Általános Iskolába. 1999-ben visszatért a tanításhoz, munkája elismeréséül pedig „az iskola címzetes igazgatója” címmel tüntették ki. 2004-ben vonult nyugdíjba. Nyugdíjasként a helyi gimnáziumban óraadóként matematikát tanított a nyelvi előkészítő és az Arany János Tehetséggondozó Programban résztvevő osztályokban. Tanítványai a területi és országos versenyeken egy első és több dobogós helyezést értek el. A Magyar Szocialista Párt első bonyhádi elnöke volt, a párt listájáról választották be Bonyhád város önkormányzati képviselő-testületébe, ahol elnöke volt az oktatási és kulturális bizottságnak. 1994-től 1996-ig elnöke volt a Bonyhádi Sportegyesületnek. Munkásságát miniszteri dicsérettel (1973) és Kiváló Pedagógus (1986) elismeréssel jutalmazták. 2001-ben elnyerte a helyi gimnázium Lehr András-díját. Galambos Máriával kötött házasságából egy lánya és egy fia született. (Steib György)

mozi: mozgófilmek nyilvános vetítésére szolgáló helyiség, vagy épület. Bonyhádon kizárólagos rendeltetéssel mozi nem létesült, a vetítőgépet gyakran vándoroltatták a legjobb körülményeket biztosító helyekre. Legtovább a Dózsa György u. 6. sz. alatti épületben (mely kezdetben a protestáns kör nagyterme volt) működött, ezért Bonyhádon „a mozi” fogalomkörébe leginkább ez a helyiség tartozott. Valószínű, hogy Bonyhádon az első filmvetítést Bozóky Imre vándormozis tartotta bioszkóp rendszerű vetítőgépével 1909 januárjában, az Arany Oroszlán Szálloda nagytermében. A *Bonyhád és Vidéke* tudósítója szerint: *„képeik tiszták, tanulságosak, szórakoztatók és vallásosak*” voltak. A vetítések *„a közönség teljes meg-*

„OTTHON“
Mozgófénykép Szinház
BONYHÁD. (Czukker-Szálloda.)

Szombaton, március 29-én este fél 9 órakor rendes helyárakkal:

1-2. A nyomorultak I-ső része: Jean Valjean. (Dráma 2 felvonásban.)
3. Pali mint szolgáló. (Humoros.)
4. A Chamlord kastély. (Szines természetes felvétel.)
5. A csomó. (Humoros.)
6. Maxi nyaral. (Vigjáték.)

Vasárnap, 30-án két előadás. Délután 4 órakor félhelyárakkal. Este fél 9 órakor rendes helyárakkal.

1. Károlyka és a cigányok. (Humo.)
2. Moszkva. (Természetes felvétel.)
3. Leó az özvegyek támogatója. (Vigj.)
4. A tengerpart királynője. (Humor.)
5-7. Ujdonság. Keresztülhuzott tervek. (Nagy detektiv dráma 3 felvon.)

Április elején jön az Ember tragédiája.

Hirdetés a Bonyhádi Újság 1913. márc. 29-ei számában

elégedése mellett" folytak. Az 1910 januárjában bemutatkozó budapesti Zeller-féle kinematográfus társulat működését már elégedetlenség, inzultus és botrány övezte. Ezt követően sorra jöttek a vándormozisok *„hárfa élő zenére és mozgófénykép előadásra"*. Bonyhádon az első állandó – akkor Mozgófénykép Színháznak nevezett – mozit Heisler Jenő rendezte be a Zucker Szálloda emeleti nagytermében. Az első előadáson – melyen Perczel Dezső is megjelent családjával – különösen nagy hatást keltett a *Színésznő nyakéke* c. kétfelvonásos dráma, melyhez a zenét Jónás Laci zenekara szolgáltatta. Az Otthon névre keresztelt mozi rendőrhatósági engedélye 1912. okt. 26-ától kezdődően fél évre szólt, majd – több szakaszban – 1914. szept. 30-áig meghosszabbították. Ezután a zománcgyár tulajdonosa, Perczel Béla kapott játékengedélyt – többszöri meghosszabbítással – 1918. okt. 31-éig. 1916. jan. 29-étől a helyi protestáns kör a saját termében kezdett vetíteni, így egy ideig Bonyhádnak két mozija is volt. A protestáns kör nagytermébe a vetítés jogát 1918. febr. 22-én kelt engedéllyel Heisler Jenőné kapta meg. A terem befogadóképessége 426 fő volt: 5 páholy 4-4 üléssel, 70 páholyülés, 56 első hely, 60 második hely, 100 harmadik hely, az emeleti erkély pedig *„120 személy befogadására mondatott ki alkalmasnak"*. Ez utóbbiak állóhelyek voltak. 1920-ban Perczel Béla megvette Heisler Jenőné felszerelését, nevére átírták a protestáns kör nagytermére vonatkozó bérleti szerződést és a rendőrhatósági engedélyt. 1921-ben belügyminiszteri felülvizsgálat, valamint a mozik engedélyeztetésére vonatkozó rendelkezés megváltozása miatt Perczel elveszítette üzemeltetési jogát. A protestáns kör helyiségében történő vetítések engedélyese a belügyminisztérium 1921. jún. 23-án kiadott mutatványi engedélyokirata alapján – 20 évre terjedően – a budapesti székhelyű Magyar Protestáns Nők Országos Szövetsége lett. Az üzem vezetésére Demiány Ervin bonyhádi főgimnáziumi tanárral, a gép kezelésére Gömör Ferenc villanytelepi szerelővel kötöttek szerződést. A tiszta jövedelem 1923 januárjában mintegy 65 ezer, szeptemberében pedig 145 ezer korona volt. A nyári hónapokban a teremben uralkodó elviselhetetlen hőség miatt üzemszünetet tartottak. Tekintve, hogy a mozi a város központjától távol és rossz időben nehezen megközelíthető helyen volt, 1924. február 5-én áttették működésüket az Arany Oroszlán Szálloda emeleti helyiségébe, melynek nézőterén 384 ülő- és 100 álló vendéget tudtak fogadni. Az alkalmazottak száma 6-7 fő volt, köztük két zenész a némafilmek zenei aláfestéséhez. Ekkorra a gépkezelő már Ruppert Jakab villanyszerelő. 1927 nyarán a szálloda teraszán szabadtéri mozit létesítettek, ahol 281 néző fért el. 1928-ban mintegy 18 ezer pengő bruttó bevételre tettek szert. Az emeleti helyiségben a tűzbiztonsági előírásokat nehezen tudták betartani, ezért a községi képviselő-testület határozatának eleget téve

A mozi dolgozói az államosítást követő időben. Balról, állók: Wágner Jánosné, Oláh Józsefné, Dávid Lajos, Lőrinczi Sándorné; ülők: Fekete Ferenc, Szilágyi Ferencné, Ferenczi Henrik.

1934-ben visszaköltöztek a protestáns kör 301 ülőhelyet biztosító nagytermébe. 1932-ben a Magyar Protestáns Nők Országos Szövetsége társulási szerződést kötött a bonyhádi Tóth és Társai (Klim, Singer) elnevezésű vállalkozással. Valószínűleg ekkor kezdődött a hangosfilm időszaka a településen. A társulási szerződés idejére a mozi neve Fórumra változott. A társulás 1936-ban felbomlott, Klim Albert hangosfilmvetítő-gépét a szövetség bérbe vette. 1938-ban a Magyar Protestáns Nők Országos Szövetsége a tulajdonában lévő vetítési jogról lemondott, azt Makk János, a hengermalom motorszerelője kapta meg 15 évre. Az épületet 1945. jan. 20-án német bombatalálat érte, ezért a helyreállítás idejére – 1945 februárjától 1947 júliusáig – a katolikus kör nagytermét vették igénybe. 1946. okt. 18-ai hatállyal az Otthon filmszínház vetítési engedélyét a

A cipőgyár és a mozi bejárata 1952-ben. A mozi épülete előtt álló cukorka-, szotyola- és dohányárusító bódé ez évben épült.

Belügyminisztérium a budapesti Kisgazda Mozgóképüzemi Rt. részére adta ki. 1948-ban a mozit államosították, annak kezelését a Mozgóképüzemi Nemzeti Vállalat (MOKÉP) Tolna Megyei Kirendeltsége vette át. Az ingatlanvagyon először a község, később a cipőgyár tulajdonába került. Az Otthon mozi üzemvezetője Szilágyi Ferencné – nőikalap-készítő – lett, őt 1952-ben Wugrik Bálintné, majd Gyimothi Sándorné (1958–1987) követte. Üzemeltetője 1953. jan. 1-jétől a Tolna Megyei Moziüzemi Vállalat volt. A mozigépészek gyakran váltották egymást, az államosítást követő időben hosszabb ideig Ferenczi Henrik, Dávid Lajos, Kecskés Lajos és Filamella József látta el a szolgálatot. Az államosítás előtti időben heti egy vagy két napon vetítettek és jobbára hét végén, az államosítást követően „hatnapos" üzemű lett, csütörtöki szünnappal. A 35 mm-es, normálfilmet használó mozi 1963-ban szélesvásznúvá vált. Ez évben – a járási művelődési ház szabadtéri színpadának átalakításával, vetítőfal és gépház építésével – kezdődtek a szabadtéri vetítések. A moziterem 1969-től 1972-ig tartó renoválásánál kicserélték a székeket és a padlózatot, új falburkolással javították a hanghatást, az előadások csak a parkettázás idején szüneteltek két hétig. 1987-ben az épületet egy csőtörés életveszélyessé tette, a vetítéseket aug. 2-ától leállították. (A mozi helyisége a cipőgyár gépraktára lett.) 1987. dec. 23-ától a Vörösmarty Mihály Ifjúsági és Művelődési Központban üzemelt tovább, de az évi 300.000 forintos bérleti díj, és a csökkenő nézőszám miatt egyre inkább veszteségessé vált. 1992-ben, a Tolna Megyei Moziüzemi Vállalat felszámolását követően a bonyhádi mozi mintegy 400 ezer forint értékű gépeit és berendezéseit Bonyhád Város Önkormányzata vette át. A vetítések jogtulajdonosa a művelődési központ lett. A vetítési napok száma 1987 decemberétől heti háromra (hétfő, csütörtök, vasárnap), 2008-tól havi kettőre csökkent. A *Harry Potter és a Halál ereklyéi* c. film második részének 2011. szept. 8-ai vetítésével – érdektelenség és a vetítőgépek rossz műszaki állapota miatt – a bonyhádi mozi története véget ért. Szabadtéren 1992-ben vetítettek utoljára.

(Steib György)

Mőcsényi (Breining) Mihály (*1919. nov. 9. Mőcsény): tájépítész, egyetemi tanár, a tájrendezés magyarországi oktatásának megalapozója. Értékrendjében a táj *„magasrendű vizuális-esztétikai értékek hordozója, az ember és természet kölcsönhatásainak tárgyiasult – az ember alakította anyagi világban manifesztálódott – története."* Szülőfalujában végzett négy elemi osztályát nyolc bonyhádi gimnáziumi év követte, 1938-ban érettségizett. A bajai kertészképzőben eltöltött kötelező gyakorlati évét követően felvételt nyert a budapesti Kertészeti Akadémiára, ahol 1944-ben szerzett kertészmérnöki diplomát. 1941 őszétől – hosszabb-rövidebb megszakításokkal – 1945 májusáig katonai szolgálatot teljesített. 1944 őszétől kezdődően alapdiplomáját közgazdászi és építészmérnöki tanulmánnyal, agrármérnöki és muzeológus diplomával, valamint városépítési–városgazdálkodási szakmérnöki oklevéllel egészítette ki. A Kertészeti Egyetemen, majd a Budapesti Műszaki Egyetem Építészmérnöki Karán is doktori címet szerzett. 1962-ben kandidátusi, 1993-ban a mezőgazdasági tudományok

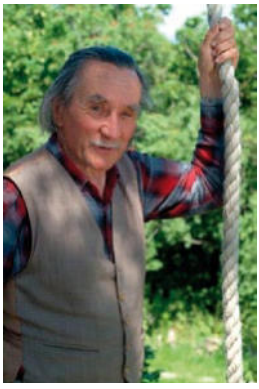

85 éves koráig naponta függeszkedve mászott fel a 7 méteres kötélre

akadémiai doktora tudományos fokozatot szerzett. 1980-ban – a szakterületén elért kiváló eredményeiért – doctor honoris causa (tiszteletbeli doktor) kitüntető címet nyert. A Kertészeti Egyetem volt az egyetlen munkahelye. 1945. szept. 1-jétől a Kertművészeti Tanszéken tanársegéd, 1969-től tanszékvezető, 1970-től egyetemi tanár. 1971-ben a kertépítészeti szak vezetője, majd az általa 1992-ben létrehozott Tájépítészeti Kar dékánja lett. Közben 1947 őszétől egy évet töltött Svájcban tanulmányúton. A kert- és tájépítészeti szak létrehozásának időszakában (1963) a tájrendezés honi tematikájának, tananyagának megalapozójaként folyamatosan reformálta a szaktárgy tantervét. Kidolgozta és oktatta a szintvonalas tereprendezés tantárgyat, bevezette a városépítészet, a regionális tervezés, valamint a területfejlesztés tantárgyakat. 1979-ben nyugdíjazását kérte, mert a Földművelésügyi Minisztérium nem engedélyezte kétlépcsős oktatási reformját. Ezután idejét kutatásoknak, nemzetközi szakterületi tevékenységnek szentelte, valamint – a család tusculanumának (vidéki lakának) megvalósítása „ürügyén" – az elárvult balatongyöröki dolomitbányát felületplasztikával, növényzettel, műtárgyakkal szép tájegységgé alakította. 1976-ban a Tájépítészek Nemzetközi Szövetségének (IFLA) alelnökévé, 1986-ban elnökévé választották, mely tisztséget 1990-ig töltötte be. Világkongresszusokat szervezett és vezetett, előadásokat tartott. Nemzetközi kertészeti világkiállításokon (Hamburg, Stuttgart, Bécs, München) létrehozott „Magyar kert" interpretációit két ezüst- és két aranyéremmel díjazták. Nevéhez fűződik a budapesti Feneketlen-tó, a szekszárdi Prométheusz-park tervezése, kivitelezésének irányítása. Számos országban járt, küzdött a tájépítészet eszmeiségének gyakorlati megvalósításáért. A rendszerváltozás után ismételten kinevezték egyetemi tanárrá, az 1991–93 közötti időszakra pedig a Kertészeti Egyetem rektorává választották. 1994-től professor emeritus (nyugállományban lévő, aktívan oktató professzor), 90 éves koráig tanított. Ezt követően is rendkívüli aktivitással vesz részt a szakmai közéletben: 2015-től az Eszterháza Bizottság elnöke, 2015-ben az Európai Tájdíj zsürijének tagja, 2016-ban a Városliget Parkrehabilitációs Tervpályázat zsürijének elnökhelyettese volt. Gimnazistaként tagja lett a Hűséggel a Hazához mozgalomnak, diáktársaival részt vett Volksbund-ellenes akciókban. (Szülei – akiket az 1950-es években kulákká nyilvánítottak és kitelepítettek Bátaapátiba – 1960 tájékán Bonyhádra költöztek.) Szülőfalujával és bonyhádi iskolájával szoros kapcsolatot alakított ki. 1982-től 2007-ig elnökségi tagja volt a Bonyhádi Öregdiák Szövetségnek. Munkásságát számos elismerés kísérte. Főbb kitüntetései: Hild János-díj (1986), Tessedik Sámuel-díj (1987), Ormos Imre-emlékérem (1988), Széchenyi-díj (2000), Eötvös József-koszorú (2003), Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje a csillaggal – polgári tagozat (2009), Koritsánszky Ottó-díj (2009), Ezüst Corvina (2012), Kossuth-díj (2014). 2012-ben számára ítélték a tájépítészet legrangosabb, életműdíjnak számító nemzetközi elismerését, a Sir Geoffrey Jellicoe-díjat. Jelentősebb publikációi: *Kertépítéstan* (1965), *Környezetünk védelmében 1.* (1990), *Eszterháza fehéren-feketén* (1998), *Eszterháza korszakai* (Budapest, 2016). Társszerzőként megjelent írásai: *Az én házam* (1977), *A tömeges lakásépítés zöldfelületi vonatkozásai* (1977), *Királyi és hercegi kertek Magyarországon* (2001). Számos tanulmánya jelent meg szakfolyóiratokban, valamint munkásságáról írások egyes szaklapokban (*Kertészet, Tájépítészet, '4D' Tájépítészeti és Kertművészeti Folyóirat* stb.). Misley Évával kötött házasságából egy fia és egy lánya született.

(Antal Mária)

Széchenyi-díját, Kossuth-díját és Magyar Köztársasági Éremrendjét a Bonyhádi Evangélikus Gyűjteménynek ajándékozta (Nagy István, Mőcsényi Mihály) (Fotó: Kirchné Máté Réka)

MUK (Márciusban újrakezdjük): az 1956-os forradalom leverését követő időben elterjedt jelszó, reménye szerint a forradalmat 1957 márciusában folytatni lehet. A MUK szelle-

me Bonyhádon is teret nyert, illegális akciókban, retorziókban öltött testet. A fiúkollégiumban röplapokat készítettek, melyeken – az 1956. dec. 13-ai rendőrségi jelentés szerint – többek mellett ez volt olvasható: *„magyarok, honfitársak, követeljük az oroszok azonnali kivonulását, független Magyarországot, a Kádár-kormány leváltását és nemzeti kormány megalakítását, szabad választásokat."* A zománcgyárban március 15-ére virradóra véletlenül olaj került egy tartály zománcba. A MUK részeként értelmezett „provokációt" keményen megtorolták: a gyanúsított dolgozókat (Szabó Lajos és Sebestyén János) a rendőrségen nagyon megverték. 1957. márc. 12-étől „közbiztonsági őrizetbe" vették Losoncz Józsefet, *„mert nevezett személy az októberi események során ellenforradalmi tevékenységet fejtett ki. (...) Nevezettnek most is vannak és voltak olyan véleményei, hogy a forradalomnak még nincs vége, mert ki kell vívni az igazi szabadságot."* (Steib György)

munkástanácsok 1956-ban: a munkásönigazgatás szervei, melyek az 1956-os forradalom idején jöttek létre. A gyárak, intézmények vezetői felett álló csoportok voltak. 1956. okt. 26-án délelőtt a zománcgyárban kezdték szervezni az első bonyhádi munkástanácsot. 15 tagú jelölőbizottságot hoztak létre, melynek élén Losoncz József állt. A bizottság kijelölte a munkástanács 70 tagját, akiket a másnap délelőtti gyűlésen választottak be a tanácsba. Schlichtherle László lakatos csoportvezetőt választották meg elnöknek, Salacz Ottó gépészmérnököt és Rendes Ferenc sajtolóműhelyi gépbeállítót helyettesnek, Szarvady Egon számviteli vezetőt titkárnak. A járási tanácson megválasztott 10 tagú munkástanács vezetője Faludi József lett. A cipőgyárban 27-én létrejött 60 fős ideiglenes munkástanács 7 tagú elnökséget választott Tamás István, Tóth Zoltán, Schultheisz Imre, Kereki István, Antal Imre, Schultheisz Károly és Laki Ferenc személyében, az elnök Apaczeller István főművezető, a titkár pedig Tóth Zoltán jogtanácsos lett. Az elnökség 28-án Igazgatói Tanáccsá alakult át, mely 29-ei ülésén az üzemi MDP-pártszervezetet azonnali hatállyal feloszlatta, lefoglalta a személyzeti osztály által kezelt ún. káderanyagot, gyáron belül eltörölte a 4%-os gyermektelenségi adót. A községi tanácson Kiss Gyulát, a gazdasági csoport előadóját, a malomban Pécsi Istvánt állították a munkástanács élére. A munkástanácsok ülésein meghozott döntéseket jegyzőkönyvben rögzítették. Határoztak politikai kérdésekben (sztrájk), személyek sorsa felett (igazgatók elbocsátása) és a napi termelés folyó ügyeiben. Létszámuk és vezetőik gyakran változtak. 27-én délután a megalakult munkástanácsok küldöttei tanácskozáson vettek részt, és fontos döntéseket hoztak. Másnap létrehozták a Bonyhádi Központi Nemzeti Tanácsot, és megkezdték a nemzetőrség szervezését. Nov. 14-én a bonyhádi üzemek és a közeli bányák munkástanácsainak küldöttei – erejük összpontosítására – létrehozták a Bonyhádi Központi Munkástanácsot. Megfogalmaztak egy Kádár-kormány elleni kiáltványt, melyet 15-én Budapestre vittek a fővárosi üzemek munkástanácsainak összejövetelére. Összekötőket jelöltek ki a kapcsolat további fenntartására. Legfontosabb feladatuk ebben az időszakban a munka mielőbbi újraindításának szorgalmazása, elősegítése volt. A forradalom idején létrejött intézményi formák közül a munkástanácsok maradtak legtovább életben. A forradalom leverése után még sokáig jelentős politikai befolyással, mozgósító erővel bírtak. Vezetőik letartóztatása vagy emigrálása után – egyre erősödő MSZMP-s irányítással és vezetéssel – egy ideig még gazdasági tényezők maradtak. 1957. május körüli megszűnésük idején már csak formális volt a működésük. (Steib György)

Mühl Henrik (*1901. ápr. 22. Bonyhád, †1963. jan. 6. Mühlhausen): orvos, politikus. Elemi és középiskolai tanulmányait Bonyhádon végezte, 1920-ban érettségizett a gimnáziumban. A pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetemen, valamint a budapesti, ill. a hamburgi egyetemen folytatott tanulmányait követően 1926. dec. 23-án avatták orvosdoktorrá. Még budapesti egyetemis-

taként belépett a német származású egyetemi és főiskolai hallgatókat tömörítő „Suevia" Egyesületbe, mely a diákok német öntudatban történő nevelését szolgálta. Szekszárdi és hamburgi kórházi gyakorlatot követően 1929-ben tért vissza Bonyhádra, ahol megkezdte magánorvosi praxisát. Hivatása mellett mintegy 50 kataszteri holdon gazdálkodott, teheneket, sertéseket tartott. Rendkívül intenzív közéleti szereplése – az 1920-as évektől kezdődő nemzeti érzelmek fellángolásában – Bonyhádon és környékén a nemzetiségi, ideológiai és politikai hatalmi harcok egyik vezéregyéniségévé emelte. Azon öntudatos, német nemzeti érzelmű, német–sváb származásukat és anyanyelvüket felvállaló, felsőfokú végzettséggel rendelkező ifjú értelmiségiek köréhez tartozott, akik kiálltak a magyarországi németség egyéni és kollektív nemzetiségi jogainak biztosításáért. (Erős identitástudatát jelzi, hogy a hozzá forduló szegény sváb betegeket ingyen kezelte, bár cserébe elvárta tőlük, hogy azok támogassák az általa is fémjelzett német nemzetiségpolitikai irányvonalat.) Ebbéli tevékenysége miatt folyamatosan konfliktusban állt az államhatalom helyi képviselőivel és a vezető értelmiségiekkel, akik rendszerint rásütötték a „hazafiatlan", „pángermán", „hazaáruló" bélyeget. Módszerei, személyiségjegyei és a kiélezett ellentétek miatt sok konfliktus elindítója vagy szenvedő alanya volt. 1930-ban testi inzultusig fajuló konfliktusba keveredett Gömbös Miklós gimnáziumi tanárral, az eszmék küzdelmének ellenkező pólusú képviselőjével. Gimnáziumi diákok az 1935-ös országgyűlési kampányának hevében tojással dobálták meg, és vízzel öntötték le az internátus ablakából. Ugyanebben az évben izgatás bűntette, *„a magyar nemzet megbecsülése ellen irányuló vétség"* miatt bűnvádi eljárás folyt ellene. 1936-ban a bonyhádi csendőrségen nagyon megverték. 1937-ben betörték házának ablakait. 1939-es választási győzelmét követően – ma Vörösmarty tér 19. számú – lakóháza falára a *„Hazaáruló piszok"*, *„Du bist ein Schwein"* (Disznó vagy) feliratot mázolták. A német népcsoport polarizálódásában a német nemzeti érzéseket erősítő, majd részben a nemzetiszocialista ideológia mentén politizáló mozgalmak oldalán szenvedélyes, esetenként agresszív agitációs tevékenységet folytatott. Kisebbségi kérdésekben publikált is. Aktív tagja volt az Ungarnländischer Deutscher Volksbildungsverein (Magyarországi Német Népművelődési Egyesület), a Volksdeutsche Kameradschaft (Népi Német Bajtársi Szövetség) és a Volksbund der Deutschen in Ungarn (Magyarországi Németek [Népi] Szövetsége) szervezeteknek. Utóbbinak megalakulásakor (1938) egyik tiszteletbeli elnöke és választmányi tagja is volt, 1940–42 között Tolna megye területi vezetőjeként tevékenykedett. 1939-ben a kormánypárt, a Magyar Élet Pártja jelöltjeként a bonyhádi választókerületben országgyűlési képviselővé választották, és 1944-ig tagja volt a magyar törvényhozásnak. 1941 januárjában átvette a Volksbund gazdasági részlegének irányítását, majd ez év márciusában tagja lett a Pécsvárader Sparkasse und Bank AG (Pécsváradi Takarékpénztár és Bank Rt.) igazgatóságának is. 1942-től az akkor alapított Agronomia – Zentrale Milch und Verwertungsgenossenschaft (Központi Tej- és Tejfeldolgozó Szövetkezet), közismertebb nevén a MILAG elnöke. 1943 végére olyannyira megromlott a kapcsolata a Volksbund vezetőségével, hogy 1944 februárjában kizárták a szövetségből, és lemondatták a MILAG elnökségéről. 1944-ben behívták a Magyar Királyi Honvédséghez. 1944. nov. 28-án szekérrel menekült el Bonyhádról Ausztria területére, ahol Salzburgban és Linzben a népi német menekültek ügyeit intézte. 1948-ban a későbbi Német Szövetségi Köztársaságban (NSZK) telepedett le, Heidelberg környékén orvosként tevékenykedett. Tartományi szinten a politikai életbe is bekapcsolódott, a szülőföldjükről elűzött németek érdekvédelmi szervezetének – a későbbi Bund der Vertriebenen (Elűzöttek Szövetsége) – tartományi alelnöki tisztségét is betöltötte. 1953 és 1956 között e szervezet képviseletében tagja volt Baden-Württemberg tartomány parlamentjének is. Noha 1945-ben a magyar hatóságok felvették a nevét a háborús bűnösök listájára, nem adták ki Magyarországnak. Erhardt Idával kötött házassága gyermektelen maradt. (Steib György)

műkedvelő színjátszás: nem hivatásos színészek, rendezők, díszlettervezők munka vagy tanulás mellett művelt színházi tevékenysége. Bonyhádon állandó, hivatá-

sos színtársulat nem működött. Az 1850-es évektől vándorszínész-társulatok léptek fel a községben, előadásaik a helyi műkedvelők tanulóiskolái voltak. Egyesületek, sportkörök, iskolák, kultúrotthonok, tömegszervezetek, munkahelyek kollektívái szerveztek csoportokat színházi bemutatókra. Fellépéseik helyszíne kezdetben a közel 400 nézőt befogadó Arany Oroszlán-, valamint a Zucker Szálloda táncterme volt, később kocsmák vendégterme, kultúrotthonok színházterme, iskolák tornaterme, az Otthon mozi helyisége. Nagy sikerű produkciókat láthattak a nézők szabadtéren is: a strandon, a Perczel-kastély parkjában, a községháza és a katolikus kör kertjében. Szenvedélytől fűtött előadások születtek, melyek jelentős társadalmi eseményekké váltak, felpezsdítették a szervezőközösség és a település életét. Ismeretünk szerint az első műkedvelő előadást a katolikus egyházközség társulata mutatta be 1885. nov. 11-én, Csiky Gergely: *Buborékok* c. vígjátékát. A bonyhádi műkedvelő színjátszás 1892-ben intézményesült. A korabeli újság tudósítója szerint *„az eszmét Perczel Crescence és Forberger László pendítették meg”*. Műkedvelő Kört alapítottak, melynek Perczel Crescence – Perczel (Bonyhády) Gyula leánya – lett az igazgatója, Forberger László a rendezője. Kettőjükre hárult még a díszletek, a kellékek előteremtése, a terem dekorálása, a világítás biztosítása, a színpad felállíttatása, majd elbontatása. A társulat első fellépésére Müller József: *A tavasz ébredése* c. énekes allegóriájával, valamint *Az egyetlen leány* c. vígjátékkal október 29-én, az Arany Oroszlán Szálloda nagytermét megtöltő közönség előtt került sor. Vállalt rendezést ez időben Forberger asszony, Mihálkovics Árpádné és Perczel Crescence is, utóbbi – a korabeli sajtó szerint – *„lelke geniális szellemével és fáradhatatlan tevékenységével a legnagyobb dicséretre tette magát érdemessé”*. Hasonló szellemiség áradt Müller József kántortanítóból, a műveket kísérő zenekar és kórus karnagyából is. A sikeres kezdést követően egymást érték a bemutatók. 1893 januárjában Szigligeti Ede: *A nőuralom* c. vígjátéka, valamint *A fonóban* címmel előadott népi játék került színre. Előbbi főszereplői Lengyel Ilona, Halász Géza, Perczel Teréz és Vámosy voltak. Utóbbi darabban paraszt-menyecskék, csikósok, huszárok énekeltek, ropták a táncot, biztosítva a közönségsikert. A színpadi produkciókat többnyire hajnalig tartó bál követte. Április 16-ai előadásuk tiszta bevételét a gerjeni árvízkárosultak javára ajánlották fel. Májusban olyan darabokat is előadtak, melyeket a budapesti Nemzeti Színház társulata is repertoárjára tűzött, s ezt hirdetéseiken is feltüntették. Nov. 25-ei előadásuk Csiky Gergely: *Buborékok* c. 3 felvonásos vígjátéka volt több mint húsz szereplővel, a főbb szerepekben: Brandeisz Ferenc, Lengyel Ilona, Huszár Aladár. A tiszta bevételt a gyermekmenházaknak adták. Az előadásokra a jegyeket Raubitschek Izór könyvkereskedése árusította, a plakátok, meghívók java része pedig nyomdájából került ki. 1895-ben a rendezői szerepkört Beke Andor vette át. 1898-ban megvásárolták az addig bérelt színpadot. A Műkedvelő Kör tevékenysége 1902-ig tartott. Ekkorra már a gomba módra szaporodó egyesületek karolták fel a helyi színjátszás ügyét. Színjátszói voltak az ifjúsági önképző körnek, a gimnázium Petőfi körének, a sportkörök (BTK, ZTE) műkedvelő szakosztályokat szerveztek színdarabok előadására. A magyar mellett gyakran szóltak német nyelven a katolikus kör (*Szent Genovéva*), a katolikus legényegylet (*Der Wunderdoktor, Tannenburgi Róza*), valamint a protestáns kör (*Harry soll heiraten*, *Wem gehört das Zimmer*) előadásai, a darabok rendezésére jobbára lelkészek (Marton Sándor, Eberhardt József, Schmidt – későbbi nevén Solymár – György) vagy tanítók (Baier – későbbi nevén Bajor – János, Knábel Vilmos, Wickert Lajos, Dlusztus Imre és Dlusztus Imréné) vállalkoztak. A színházkedvelők összefogására, a műkedvelők pártolására, szervezési feladataik ellátására 1911. ápr. 30-án 45 taggal Színpártoló Egyesületet alakítottak. Elnöknek Molnár Kálmánt, alelnöknek Barabás Imrét és Hagymássy Zoltánt, jegyzőnek Eibach Kornélt választották. Önálló színház felépítésén is fáradoztak, adományokat gyűjtöttek, de törekvésük nem valósult meg. A színjátszók társadalmi elismertségét mutatja, hogy amikor a szekszárdi Állandó Műkedvelő Társaság 1912 októberében Bonyhádon lépett fel (*A vasgyáros*), Perczel Béla főszolgabíró fogadta őket a hidasi vasútállomáson. 1913-ban az ifjúsági önképző kör állandó

János vitéz – 1938, a katolikus legényegylet előadásában, a katolikus kör kerthelyiségében. Rendező: Feuerbach Péter, díszlettervező: Kollmann Jenő, Kukorica Jancsi: Glöckler Ferenc, Iluska: Kovács Mária, francia király: Steib György.

színpadot építtetett a Zucker Szállodában. Helyi szerzők (Knábel Vilmos: *Jairus leánya*, Kunszt Henrik: *Soupé csárdás*, März Konrád: *Magyar asszony imája,* Lombos Alfréd: *Mátyás király*) mellett leginkább országosan is elismert, nagynevű szerzők (Herczeg Ferenc, Csiky Gergely, Szigligeti Ede, Mikszáth Kálmán, Békeffi István, Huszka Jenő, Zilahy Lajos stb.) darabjait játszották. A századelőtől a dalok, kórusok betanítója Schnell József volt. Rendezőként tevékenykedett ez időben – többek között – Feuerbach Péter, Heisler Jenő, Kunszt (Kerényi) Henrik, Bene Ferenc, Pfeifer János, Boross György, Merész Konrád, Czenczik László és az 1930-as évek elejétől Bárány Ernő, aki a helyi műkedvelő színjátszás egyik legnagyobb alakja volt 1956-os emigrálásáig. Bonyhádon ő állított először színpadra operettet 1938. febr. 12-én, a Békeffi István – Szilágyi László – Gyöngy Pál: *Kadétszerelem* c. háromfelvonásos mű bemutatásával. A díszleteket Kollmann Jenő tervezte, a zenekart Vargha Gyuláné vezényelte, főszereplők: Axnix István, Csetneki Pál, Gasztonyi József. Kálmán Imre – Harsányi Zsolt: *Marica grófnő* c. operettjét a strandfürdő parkjában vitték színre 1938 augusztusában, Bárány Ernő rendezésében. A címszerepet Gasztonyiné Lakatos Mária játszotta, a fürdő félig leeresztett vízében felállított színpadon játszó 24 tagú zenekart Vargha Gyuláné vezényelte. A már megnevezetteken kívül a kor további jeles szereplői voltak: Merész Konrád, Szarvasy István, Schwarcz János, Pfeifer János, Faik Éva, Bene Ferenc, Hargittay Hedvig. Számos tekintélyes személy támogatta a helyi színjátszást, védnökséget vállalva egy-egy előadás felett: Perczel Béla alispán, Perczel József gyártulajdonos, Straicher Benő kereskedő, Schreck Ádám orvos, Schlenker Mihály tanító, Koritsánszky Ottó és Eibach Kornél gyógyszerészek. A második világháború után betelepülő székelyek új látásmóddal, érzésvilággal gazdagították a bonyhádi műkedvelő színjátszást. Szakács Antal tanár vezetésével, szövetkezeti támogatással 1948-ban létrehozták a Gábor Áron színkört, és már az évben Vándor Kálmán: *Özvegy Var-*

János vitéz – 1950, Kukorica Jancsi: Müller János, Iluska: Beck Józsefné

ga Ábrisné c. hadifogoly-drámájával első helyezettek lettek a kaposvári 48-as színjátszó- és szavalóversenyek országos középdöntőjében, s bejutottak az országos döntőbe. 1955-ben bemutatták Földi István: *Madéfalvi veszedelem* c. színművét, 1959-ben pedig Tamási Áron: *Énekes madár* c. népi játékát. Utóbbi rendezője Szakács Antal, díszlettervezője és egyik főszereplője Lőrincz Vitus volt. A jan. 17-ei díszelőadást Tamási Áron is megtekintette. Az 1948-ban megkezdődött társadalmi átalakulás beszűrődött a kultúra területére is. Sok egyesület, egyházi szervezet feloszlatása, betiltása után új alapokra helyeződött a műkedvelő színjátszás. A megnyíló Cipőgyári- és Zománcgyári Kultúrotthon, a működését 1952-ben megkezdő járási kultúrház, továbbá pártok, tömegszervezetek, testületek is aktív részt vállaltak színdarabok bemutatásában. A Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalom szervezte meg Madách Imre: *Az ember tragédiája* (1946), a Magyar Dolgozók Pártja pedig a Petőfi Sándor elbeszélő költeményéből született, Bakonyi Károly – Heltai Jenő – Kacsóh Pongrác: *János vitéz* (1950) c. előadását. A műkedvelő csoportok a klasszikus darabok színrevitele mellett a politikai propaganda eszközeként is szolgáltak. A hengermalom színjátszói 1953. jan. 11-én a járási kultúrversenyen Gádor Béla – Urbán Ernő: *Sebe Donát kincse* c. színdarabjával szerepeltek, mely – az újságtudósítás szerint – *„a kuláknak és a klerikális reakció képviselőinek ravasz, fondorlatos aknamunkáját”* leplezi le, *„amellyel a népi demokráciánkat kívánják aláásni”*. A bonyhádi színjátszó mozgalom ez idő tájt két jelentős személyiséggel gazdagodott, a rendező Szücs Aladárral és a díszlettervező Stekly Gyulával. Az öntevékeny színjátszás egyre inkább a járási kultúrházba összpontosult, az intézmény színjátszó csoportja 1954-ben alakult. Minden évben jelentkeztek új darabbal, 1958-ban hárommal is. Csiky Gergely: *Buborékok* c. vígjátékával mutatkoztak be. 1955-ben Kálmán Imre: *Csárdáskirálynő* c. operettjéből 15, 1957-ben Farkas Imre: *Iglói diákok* c. zenés vígjátékából 24 előadást tartottak, a bonyhádi előadásokat követő vidéki tájolással együtt. Nagy sikert ért el a cigány kultúrcsoport a maguk alkotta, *A cigányvajda lánya* c. háromfelvonásos zenés színművel, Miklós Kálmán és Miklós Kálmánné főszereplésével. Ez az időszak is kitermelte jelentős szereplőit, közülük csak szemelgetni lehet: Csima József, Szabó Margit,

Knoblauch: A Faun – a Bonyhádi Vasas Sportkör szervezésében, a Zománcgyári Kultúrotthon udvarában (1954). Balról, álló sor: Kedves László, Szücs Aladár (rendező), Lőrinczi Géza, Király Ernő (Faun), Schultheisz Imre, Bonyhádi Márton, Szekerczés Sándor, Hahn József; ülő sor: Weisz Vivien, Szita Irén, Stekly Gyula (díszlettervező), Veszprémi Mária, Kasler Irén.

Kertes-Kollmann Jenő grafikája

Kovács Péter, Potyondi Sándor, Bonyhádi Márton, ifj. Barcza Imre, Fenyvesi Györgyné, Schultheisz Imre, Németh Zoltánné, Király Ernő, Faragó Ágnes, Szakács Antal. 1957-ben újabb társadalmi mozgalom indult egy állandó színház felépítéséért, de ez is megfeneklett. 1968-tól a művelődési központ korlátozott lehetőségei miatt a műkedvelő színjátszás szünetelt. A Vörösmarty színjátszó kört Wagnerné Pál Ágnes indította útjára 1996-ban, munkáját 2000-től Fenyvesné Palkó Mária, 2004-től Klamik Aranka folytatta. A színjátszó kör gyermek és ifjúsági korúakat foglalkoztat. Körükben nevelődött Váncsa Gábor, aki később hivatásos színművész lett. Repertoárjukban – többek között – mesejátékok (Grimm testvérek: *Holle anyó* – 2005, *Mendemondák Mátyás királyról* – 2009), irodalmi feldolgozások (Petőfi Sándor: *A helység kalapácsa* – 2005, 2008), átiratok szerepelnek. Bemutattak saját szerzeményeket (Gajdos Csaba: *Egy szó, mit mondok…* – 2004, Gutai István: *A medve bőrire* – 2008, *A döbrögi Libás Mátyás esete* – 2012) is. A bonyhádi műkedvelő csoportok által előadott színpadi produkciók számbavétele nem számolhat a teljességgel. A fellelhető források szerint az alábbi színpadi előadások születtek. 1885: *Buborékok*. 1892: *A tavasz ébredése*; *Az egyetlen leány*. 1893: *A nőuralom*; *A fonóban*; *Hármas szövetség*; *Phrenolog; A bálkirálynő*; *Buborékok*. 1894: *Hófehérke*. 1895: *Egy szellemdús hölgy*. 1898: *Katonásan*. 1903: *Az egyetlen kabát*; *Kasper Larifari als Wunderdoktor*. 1907: *A miniszterelnök bálja*. 1912: *A betyár kendője*; *Kérők*. 1913: *A szökött katona*; *A féltékenység*. 1919: *A harang*. 1920: *Az árvák karácsonyi álma*; *A kereszt diadala*. 1922: *A szálka*. 1923: *Az aranykakas*. 1924: *Télen*. 1925: *A Gyurkovics-lányok*; *Sárga csikó*; *Der Wunderdoktor*; *A betyár kendője*. 1926: *Süt a nap*; *A hittanár és a papa vizsgázik*. 1927: *Pastor bonus*; *Három árva*. 1928: *A nagymama*. 1929: *Szent Genovéva*; *Házasságok az égben köttetnek*; *Két ember a bányában*; *Harry soll heiraten*; *Wem gehört das Zimmer*. 1930: *A tavasz ébredése*; *A kanyargó Tisza partján*; *Mi a haza?*; *Csodás érem*; *Szent Imre látomása*; *Tannenburgi Róza*; *Templom egere*. 1931: *Magyarországi Szent Erzsébet*; *Jaj de jó a lakodalom*; *A Noszty fiú esete Tóth Marival*. 1932: *Hableány panzió*; *Százhúszas tempó*; *Magyar nők a történelemben*; *A magyar asszony imája*. 1933: *Szegény leányt nem lehet elvenni*; *Gyerekek*; *Igazgató úr*; *Csak finoman*; *A királyné rózsája*; *Idő és örökkévalóság*; *Mexikói hősök*; *Soupé csárdás*; *Végek sóhaja*; *A szent anya kegyeltje*; *A vén gazember*. 1934: *Egy kis senki*; *Ember a híd alatt*; *Jairus leánya*; *Képek Marillac Szent Lujza életéből*; *Passiójáték*. 1935: *Tengerre Manó*; *Jairus leánya*; *Trianon*; *Az öreg tekintetes*; *Abbé*. 1936: *Helyet az ifjúságnak*; *Csók a pusztán*; *Darázsfészek*; *Az elcserélt ember*; *Mindenki lépik egyet*; *Ida regénye*; *Irredenta némajáték*; *A virágember*;

Háy Gyula: Szabadság, szerelem c. daljátékának szereplői a járási kultúrház előadásában (1956). Az ülő sor közepén a szerző.

Szent Péter esernyője; *A Noszty fiú esete Tóth Marival*. 1937: *Te csak pipálj, Ladányi!*; *Kadétszerelem*; *Érettségi*; *A Gyurkovics-lányok*; *Az elcserélt ember*. 1938: *Jézusfaragó ember*; *A cigány*; *A fekete lovas*; *Az anyai könny*; *A fájdalom angyala*; *Elmarad a számtanóra*; *Golgotán*; *János vitéz*; *Marica grófnő*; *Vándormadár*; *Kadétszerelem*. 1939: *Ígéret földjén*; *Zsúfolt vonat*; *Vili, te kártyázol*; *Viktória*; *Bocsánat, felség*; *A butaság széruma*; *A falu rosszsza*; *Gólem*; *Az obsitos*; *Csókos huszárok*. 1940: *Fűszer és csemege*; *Erzsébet*; *Fruska*; *Aranykakas*; *Pestiek lettünk*; *Melyik az igazi*; *A jó parti*; *Náni*; *Az írógép meséje*. 1941: *Mátyás király*. 1942: *Mi vagyunk a tavasz*; *Egy bolond százat csinál*; *Becsület*. 1945: *Csipetke*. 1946: *Az ember tragédiája*; *Egy bolond százat csinál*. 1948: *Özvegy Varga Ábrisné*; *Mélyek a gyökerek*. 1949: *A fösvény*. 1950: *János vitéz*. 1952: *A kolomp*; *Fény a pusztában*; *A béke hadserege*; *Zsák és foltja*. 1953: *Sebe Donát kincse*. 1954: *A Faun*; *Csínom Palkó*; *A kőszívű ember fiai*; *Buborékok*. 1955: *Ingyenélők*; *Talpsimogató*; *Csárdáskirálynő*; *Madéfalvi veszedelem*; *Gül baba*; *Új föld*. 1956: *Mézeskalács*; *Ármány és szerelem* (német nyelven is: *Kabale und Liebe*); *A Pál utcai fiúk*; *Családások*; *A békakirályfi*; *Szabadság, szerelem*. 1957: *Mária főhadnagy*; *Iglói diákok*; *Zeng az erdő*; *A Faun*. 1958: *Három a kislány*; *A cigányvajda lánya*; *Földindulás*; *Egerek és emberek*. 1959: *Szélvihar*; *Néma levente*; *Énekes madár*; *Földindulás*. 1960: *Oh, mai gyerekek*. 1961: *Tartuffe*. 1962: *Nem olyan világot élünk*. 1996: *A hajnalok itt csendesek*. 2000: *Csongor és Tünde*. 2002: *A csodatévő fakéreg*. 2004: *Micimackó*; *Egy szó, mit mondok…* . 2005: *Holle anyó*; *A helység kalapácsa*. 2008: *A medve bőrire*; *A helység kalapácsa*. 2009: *Mendemondák Mátyás királyról*. 2011: *Lúdas Matyi*. 2012: *A döbrögi Libás Mátyás esete*. (Steib György)

Müller József (*1843. [?], †1911. márc. 3. Bonyhád): kántortanító, karnagy, zeneszerző. Pécsen szerzett tanítói és kántori oklevelet. 1874-ben alkalmazta a bonyhádi községi elemi népiskola tanítónak. Később a katolikus felekezeti iskola tanítója, közben segédkántor, 1888-tól pedig kántor is. 1901 júniusában nyugdíjazták, szolgálataiért fizetésével megegyező – évi 1220 korona – nyugdíjban részesült. A kántori teendőket 1905 végéig ellátta. Magyarul alig tudott,

ezért gyakran támadták. Tolna vármegye királyi tanfelügyelője 1895-ben – Hoffer István kollégájával együtt – *„a magyar nyelv kellő nem tudása”* miatt nyugdíjaztatni kívánta. Az egyházközség képviselő-testülete megvédte tanítóikat, mint akik *„a római katolikus hitközségnek évtizedeken át ügybuzgó, fáradhatatlan tanerői voltak, kik tehetségükhöz képest teljes erejüket a gyermeknevelés magasztos feladatának szentelték. A polgári és társadalmi életben is szerény magaviseletükkel és műveltségükkel biztos állást vívtak ki maguknak és közbecsülésnek, szeretetnek örvendettek.”* Kora kulturális életének egyik legjelentősebb bonyhádi alakja volt: a hangversenyélet fellendítésében, a műsorkínálat bővítésében kiemelkedőek az érdemei. 1881-ben 24 tagú fúvószenekart szervezett. Ő hívta életre az 1890-es évek elején a katolikus templom első énekkarát, majd 1899-ben az Önkéntes Tűzoltó Egylet 16 tagú fúvószenekarát. Karnagya volt a Bonyhádi Dalárdának, majd nyugdíjasként a katolikus kör dalárdájának. Saját szerzeményei száma a százat is meghaladják. Egyházzenei kompozícióit és variációit (*Tedeum*, *Ave verum*, *Rekviem*) a liturgikus szertartásokhoz illesztette. Perczel Dezső bonyhádi esküvőjén (1878) az alkalmi kórus az ő szerzeményét (*Ecce sacerdos magnus*) adta elő. A bonyhádi dalés zeneestélyeken zongora-, harmónium- és citerajátékával lépett fel, gyakran tanítványaival együtt. Műsorán klasszikus szerzők alkotásai (Beethoven, Haydn, Schubert) és szórakoztató számok egyaránt megszólaltak, köztük a fennmaradt *Ébredő gyöngyvirágok* című, zongorára komponált magyar ábrándja. *A tavasz ébredése* c. zenés játékát 1892-ben adták elő a bonyhádi műkedvelő színjátszók. Hamvait a bonyhádi katolikus temető őrzi. Felesége Hacker Karolina volt, egy lányukról van ismeretünk. (Steib György)

művelődési központ: közművelődési alapellátást nyújtó intézmény. A társas együttlét, a közösségi művelődés, művészet, oktatás és szórakoztatás egyik otthona Bonyhádon a Vörösmarty Mihály Művelődési Központ (Széchenyi tér 2.). A második világháborút követően a közművelődés szervezett formáit az épület térségében álló, 1974-ben lebontásra került járási művelődési házban teremtették meg, mely korábban a Bonyhádi Római Katolikus Olvasókör otthona volt. Az olvasókört 1949-ben feloszlatták, az épület községi, később állami tulajdonba került. A létesítmények ifjúsági és kulturális célú hasznosítását a Magyar Ifjúság Népi Szövetsége (MINSZ) helyi szervezete, majd utódszervezete, a DISZ látta el. Az épület külső tatarozására 3000 Ft-ot biztosított a község költségvetése, belső felújítását társadalmi munkában végezték el. Az Ifjúság Házának nevezett intézmény 1950. máj. 1-jére készen állt arra, hogy Bonyhád kulturális centrumává váljon. 1952-ben az Ifjúság Házát járási kultúrotthonná szervezték. Az épületet átalakították, új berendezésekkel látták el, a nagyteremben 350 ülőhelyet biztosítottak. Az avatási ünnepséget aug. 20-án tartották, az intézmény neve Alkotmány Járási Kultúrház lett, mely 1956 decemberében Vörösmarty Járási Kultúrház, 1959-ben Vörösmarty Mihály Járási Művelődési Ház elnevezésre változott. A megnyitó programja a kor kliséiből épült fel: a *Himnusz*szal kezdődött és az *Internacionálé*val zárult. A szavalatok (*Korea harca*, *Sztálini alkotmány*), a jelenetek (*Begyűjtés*, *Ifjú munkás*) a politikai agitáció részét képezték. Az intézmény vezetője Gyenei István lett, akit még az évben György Antal, később félállásban Sütő Józsefné, a járási tanács népművelési előadója, 1954-ben pedig Major Mátyás főállású igazgató követett. Utóbbi tevékenysége kiemelkedő jelentőségű: tízéves munkája a kultúrotthont Tolna megye egyik vezető kulturális létesítményévé emelte, az intézmény a bonyhádi társasági élet egyik fontos színterévé vált. A programok hozzájárultak az itt élő népcsoportok – a zsidóság, a németség, a cigányság, a betelepülő székelyek, a Felvidékről és az Alföldről érkezettek – közötti

harmónia megteremtéséhez, fenntartásához. 1955-ben az udvarrészben, a volt Kaszinókertben szabadtéri színpadot építtettek. A Perczel-kastélyban (Perczel M. u. 50.) – több mint egymillió forintos átalakítással – Vörösmarty Mihály Művelődési Központ néven új centrumot hoztak létre, mely helyet adott a művelődési háznak, a zeneiskolának és a könyvtárnak. Itt tartották az esküvőket és a névadó ünnepségeket is. Az épület – melyet 1968. nov. 22-én adtak át új rendeltetésének – azonban szűknek bizonyult a három funkció ellátására. A szükségállapot 1980. ápr. 3-áig, az új, 400 főt befogadó Vörösmarty Mihály Ifjúsági és Művelődési Központ átadásáig tartott. Földszinti előterét Bujdosó Ernő 50 m²-es freskója (*Ének a dombok alján*), emeleti nagytermét Hock Ferenc 1981-ben átadott mozaikképe (*Négy évszak*), lépcsőházát Mayer Berta 1982-ben készült tűzzománc-kompozíciója díszíti. Az épület tervezője Müller Mária (Pécs) közreműködésével Freivogel Mihály (Pécs), kivitelezője a Tolna Megyei Tanácsi Építőipari Vállalat (TOTÉV) volt. A háború után újraéledő közművelődés, a működését 1950-ben megkezdő Ifjúság Háza tartalmi munkája a társadalmi átalakulás jegyeit hordozta: az 1950. ápr. végén megrendezett Országos Ifjúsági Kultúrverseny bonyhádi döntőjét a gimnázium kultúrcsoportja nyerte meg, *Példaképünk a Komszomol* c. darabjával. A kultúrversenyek, műsoros estek, a politikai-társadalmi évfordulók rendezvényei képezték ez időben a művelődési ház programjának gerincét. Helyet adtak öntevékeny művészeti csoportoknak, szakköröknek, kluboknak, az iskolán kívüli művelődésnek. Az intézmény befogadta a gimnáziumban már 1949-től működő képzőművészeti kört. A volt kaszinóegylet nyári pavilonjában rendezték be műtermüket, ahol évente kiállítást is szerveztek. Alapítója és első vezetője Horváth Olivér volt, 1951–57 között a szakkör irányításában szerepet kapott Palkó József és felesége is. Horváth Olivér távozását követően 1960-tól Lőrincz Vitus, 1962-től Kollmann Jenő, 1970-től Kovács Ferenc irányította a munkát. Festészetet, szobrászatot, anatómiát és iparművészetet tanítottak, a szakkör felkészítette a szakirányú felsőfokú képzésre jelentkező tanulókat. Itt nevelkedett többek között Bertalan Sándor szobrászművész, Várda Ibolya és Bán István textiltervező, Péri József ötvös, Borsódy Ágnes és Erős Márta keramikus iparművész, Mező Lajos Ybl-díjas építész. Itt alkotott Kollmann Jenő-, Stekly Gyula-, Kovács Ferenc-, Lőrincz Vitus-, Darázs Mária festőművész. A felnőttcsoport mellett fiatalokat is foglalkoztattak, Kovács Ferenc évente alkotótábort szervezett részükre. A ma is működő szakkör foglalkozásait a Vörösmarty Mihály Általános Iskola rajztermében tartja. 1951. szept. 1-jén, Molière: *A megcsúfolt férj* c. darabjának előadásával kezdte meg rendkívüli pályafutását a bábszínház, a Sztálin (ma Szabadság) tér 1. – a tanácsháza – gyönyörűen kialakított termében. A Magyar–Szovjet Társaság által létrehozott csoportot 1953. jan. 1-jével vette szárnyai alá a művelődési ház, szakköreként működtette. A Palkó József, Bárány Ernő és Bonyhádi Márton által létrehozott bábszínházat kezdetben Palkó József, később Stekly Gyula, majd Szücs Aladár vezette. Többször szerepeltek a budapesti Állami Bábszínházban is. Működésük 1965-ig tartott. 1960-ban a művelődési ház múzeumi szakköre kezdte gyűjteni azokat a régiségeket és néprajzi anyagokat, melyekből Knábel Vilmos, Bonyhádi Márton és Solymár Imre munkássága nyomán a bonyhádi tájmúzeum létesült. 1974-ben indította útjára Solymár Imre a honismereti kört, melyet sokáig vezetett is. 1982-ben Kolta László újjászervezte, tőle a vezetést 2008-ban Szőts Zoltán vette át. Előadások, beszélgetések a régmúltról adják az összejövetelek tartalmát. Vendég előadójuk volt többek között Jeszenszky Géza külügyminiszter, Darázs Mária festőművész, Füzes Miklós történész. Gyakran foglalkoznak a Perczel családdal, Vörösmarty Mihállyal és kiemelt történelmi évfordulókkal. A Hűséggel a Hazához mozgalom kezdetének ötvenedik évfordulóján, 1992-ben országos rendezvényt tartottak. Közös kirándulásaik a Völgység nevezetességeihez vezetnek. A művelődési otthon adott helyet a megye egyik legjobb fotószakkörének. Az 1954-ben létrehozott szakkört 1965-ben fotóklubbá minősítették. A közös munka – a fotóséták, a képbírálatok, a tanfolyamok, a kiállítások szervezése – baráti közösséggé kovácsolta a tagokat. A csoportot többek között Balogh Lajos, majd Schmidt Henrik, Havasi Ödön vezette. A

szervezési feladatokat Máté Gyula végezte, a titkári teendőket Horváth József látta el. Elsődleges céljuk művészképek létrehozása, bemutatása volt, de feladatkörükbe tartozott az intézmény eseményeinek, Bonyhád nevezetes tájainak, épületeinek megörökítése is. Tagjaik száma 15-40 között mozgott. Évente rendeztek tárlatot saját fotóikból, 1959-ben a szakkör szervezte a megyei kiállítást. Az 1960-as évek közepére országos kiállításokra, külföldi bemutatókra is eljuttottak képeikkel. Számos díjat nyertek, saját kiadványt szerkesztettek, Tolna megye amatőr fotós mozgalmának központjává váltak. Szoros szakmai és baráti kapcsolatot tartottak a Mecseki Fotóklub tagjaival. Működésük az 1960-as évek végéig tartott. Később új vezetőséggel a fotószakkör újjászerveződött. Majosi helyszínnel, Lőrincz Aladárné irányításával 1964-ben alakult meg az intézmény bukovinai szövő szakköre. 1967-ben Faludi Béla hozta létre az utazók klubját. Az úti élménybeszámolóval kísért képvetítések nagy látogatottságnak örvendenek. Meghívott előadójuk volt – többek mellett – Fehér Klára, Tillai Ernő, Rockenbauer Pál. A klub tagjai számos országjáró kiránduláson, külföldi utazáson (Velence, Graz, Bécs, Lengyelország stb.) vettek részt Faludi Béla és felesége szervezésében. 2011-ben – Faludi Béla halálát követően – a vezetést felesége vette át, a klub pedig felvette alapítója nevét. A legnagyobb közönséget az 1954-ben alakult műkedvelő színjátszó csoport – mintegy százéves hagyományra épülő – fellépései vonzották. Kiváló rendezők (Bárány Ernő, Szücs Aladár), díszlettervezők (Palkó József, Stekly Gyula, Kollmann Jenő), előadóművészek (Bonyhádi Márton, Schultheisz Imre, Csima József, Potyondi Sándor, Németh Zoltánné, Kovács Péter, Szabó Margit, ifj. Barcza Imre és sokan mások) olyan együttest alkottak hosszú éveken át, mely nagy szakmai elismertséget eredményezett. Saját jelmez- és kelléktárat létesítettek. A színdarabokból 10-30 előadást tartottak, a helyi előadásokat követően tájoltak Tolna megye kultúrotthonaiban. A művelődési ház rendszeres vendége volt az Állami Déryné, a pécsi, a kaposvári, a szolnoki, a szegedi és a kecskeméti színház társulata, az előadásaikra kiadott bérletek kelendőek voltak. A színházi előadások 1968-tól, a Perczel-kastélyba költözéssel – megfelelő bemutatóterem híján – megszűntek, majd az új épületben 1980-tól folytatódtak. 1996-ban szervezte meg Kolozsvári Zoltán zenetanár az ifjúsági dalszínházat, mely 2011-ig működött. A mintegy húszfős, fiatalokból álló művészeti csoport több előadói verseny eredményes résztvevője volt, repertoárján könnyűzenei dalok, operett- és musicalrészletek, dramatizált ének-zenei betétek szerepeltek. 1996-ban Wagnerné Pál Ágnes műkedvelő színjátszó csoportot szervezett. Szept. 13-án, Borisz Vasziljev: *A hajnalok itt csendesek* c. drámájával mutatkoztak be. A felnőttekből és gimnazistákból álló – Vörösmarty színjátszó kör elnevezésű – csoport irányítását 2000-ben Fenyvesné Palkó Mária, majd 2004-ben Klamik Aranka vette át. A művelődési ház igazgatói gyakran cserélődtek: Major Mátyás (1954–1964), Palánky László (1964-től), Rácz Lajos (1965–67), Varjas János (1967–68), Potyondi László (1968), Gelencsér János (1968–69), Rudolf Gyula (1969-től), Papp Ferenc (1974–76), Paksi András (1976–88), Wagnerné Pál Ágnes (1988–92, 1996–2001), Martin János (1992–95), Juhász Józsa (2001–). Az 1990-es években időnként Rónai József kapott megbízott igazgatói felhatalmazást. Népművelők, művelődésszervezők, a ház alkalmazottainak sokasága dolgozott az intézmény sikeréért. Többek között: Mayer János, Szabó László, Devecseri Zoltán, Csehák János, Szentes András, Klamik Aranka, Márton Antal, Fenyvesné Palkó Mária, Szabóné Énekes Éva, Pálné Szabó Edit. A művelődési ház rendezvények, művészeti csoportok, klubok, tanfolyamok részére biztosítja a működési lehetőséget. Az általános műveltség fejlesztését szolgálták az ismeretterjesztő előadások, melyek elsősorban a kultúrház és a járási Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (TIT) közötti együttműködés nyomán jöttek létre: 1954-ben 123, 1961-ben 165 – közte 41 politikai témájú – előadást tartottak 8427 hallgatónak. Folyamatosan szerveztek orosz, német, angol nyelvtanfolyamokat. Létrehozták a nyugdíjas-, a bélyeggyűjtő- és a cigányklubot. Az épület az 1960-as évek közepétől mintegy tíz évig helyszíne volt ökölvívó-mérkőzéseknek. 1945 februárjától 1947 júliusáig, majd 1987. dec. 23-ától 2011. szept. 8-áig helyet adott a bonyhádi

A szimfonikus zenekar Sztrilich Lajossal – 1960

mozinak. 1957-ben itt folytatták le az 1956-os forradalom tíz bonyhádi vádlottjának nyílt tárgyalását. A művelődési ház lehetőséget nyújt nemzeti ünnepek, közgyűlések, iskolai rendezvények, bálok megtartására. Az 1956. jan. 28-ai, első sváb bálnak 600 résztvevője volt. Itt kezdődött 1954-ben a bonyhádi szervezett zenetanítás. Szimfonikus zenekart szerveztek, melyet kezdetben Botta Rudolf, 1960-tól mintegy hat évig Sztrilich Lajos vezényelt. 1955-ben szervezték első – 1961-től Erkel Ferenc nevét viselő – kórusukat, melyet legtovább Fetzer Ferenc dirigált. 1990-ben szerveződött Stargl Szilvia vezetésével a Bonyhád városi vegyes kar. 1968 őszén alakult az Animato együttes. 1979-ben rendezték az első székely bált – 1987-ig páva bál címen. 1977-ben indult a táncházmozgalom, ez évben Terescsényi Katalin vezetésével újjászerveződött a korábban már működő tánccsoport. Vezetését 1982-ben Szabó Zsolt, 1983-ban Klamik Aranka vette át, működésük 1986-ig tartott. 1980-ban alakult meg a német nemzetiségi klub. 1987-ben indult útjára a német tánccsoport, mely 1998-tól önálló egyesületként („Kränzlein" Volkstanzverein – „Kränzlein" Néptánc Egyesület) arat sikereket. A csoport vezetője kezdetben Heinné Glöckner Dóra volt, őt egy év múlva Köhlerné Koch Ilona követte. 1996-ban Steiner Józsefné művészeti vezető irányításával megalakult a Völgység néptáncegyüttes. Az intézmény működtette a Kézműves Szakiskolát (1991–2012). A ház dolgozói biztosítják a polgári házasságkötések protokolláris részét. Rendszeresek voltak a 80-90 fős társastánctanfolyamok. Évente visszatérő program a városi farsang, a Márton-napi búcsú. A ház otthont ad 1985-től az Országos Népzenei Találkozónak, 1997-től a Bukovinai Találkozások nemzetközi folklórfesztiválnak, 2001-től a Tarka Fesztiválnak és a Völgységi roma napnak, 2009-től a Sommerfestnek. A ház dolgozói szervezik a karácsonyi és a pünkösdi koncerteket, előbbit a katolikus, utóbbit az evangélikus templomban. Innen indult útjára a Virágos Bonyhádért mozgalom, a borbarát kör megszervezése nyomán a Tolnai Borút Egyesület. Itt tartja hangversenyeit a zeneiskola. 1982-ben 4 szakkört, 22 művészeti csoportot, 13 klubot működtettek, 78 műsoros estet, 13 kiállítást, 76 táncos estet, 21 tanfolyamot szerveztek. Az intézménynek 1958-ban 62 ezer, 1982-ben 174 ezer látogatója volt. Fellépett Holéczy Ákos és tánczenekara (1957), Szendrey-Karper László gitárművész (1961), Lukács Margit, Major Tamás és Básti Lajos, akik részleteket adtak elő Madách Imre: *Az ember tragédiája* c. művéből (1962), a Magyar Állami Népi Együttes (1963, 2008), Kocsis Albert

Vörösmarty Mihály Ifjúsági és Művelődési Központ – 1980

hegedűművész (1965), Darvas Iván és Bessenyei Ferenc színművészek (1975), Fischer Annie zongoraművész (1983), a Beatrice együttes Nagy Feróval (1989), többször tartott előadást Papp Lajos szívsebész, és a sor hosszasan folytatható lenne. 1960-ban az intézmény TV-t és magnetofont, 1961-ben pianínót, 1978-ban Ikarus autóbuszt kapott használatra – utóbbi a Röpülj Páva vetélkedőn az Izményi székely népi együttes által elnyert fődíj volt. 1999-ben az épületet mintegy 54 millió forintból felújították, 2008-ban új széksorokat kapott a színházterem. A programokról havi műsorelőzetes tájékoztatja a lakosságot. A művelődési központ dolgozóinak száma 1983-ban 27, 2013-ban 15 fő, állóeszközeinek tulajdonosa Bonyhád Város Önkormányzata. Az intézmény neve 2005. máj. 1-jétől Vörösmarty Mihály Általános Művelődési Központ, 2012-től ismét Vörösmarty Mihály Művelődési Központ. 2014-ben a tetőre 120 db napelemet szereltek fel az épület villamosenergia-szükséglete nagy részének biztosítására, 2015-ben mintegy 250 millió forintos költséggel pályázati támogatással az épületet renoválták. Ősfákkal övezett környezetében áll a Vörösmarty Mihály-szoborcsoport és Wass Albert mellszobra. (Steib György)

Napsugár Leányklub: 1926-ban alapított szervezet, mely a Bonyhádi Római Katolikus Legényegylet kebelén belül, annak alapszabályával, a Katolikus Dolgozó Leányok Országos Szövetsége Bonyhádi Csoportjaként működött. A tisztikar ismert vezetői: egyházi tanácsadó Lehr (későbbi nevén Lehel) Ignác, elnök Strohmayer (későbbi nevén Szepesi) Mária, titkár Erményi Imréné, ifjúsági vezető Bulla Kató. A szervezet tagjai valláserkölcsi alapon művelték magukat, karitatív és szociális tevékenységet fejtettek ki. Tagjainak száma 1940-ben 33 fő volt. A csoportot a Belügyminiszter 256.816/1945. BM sz. rendeletével feloszlatták. (Steib György)

Négy évszak mozaik: a Széchenyi téren 1980-ban átadott művelődési központ emeleti nagytermét díszítő alkotás. A Tolna Megyei Tanács VB művelődési osztályának felkérésére 1978-ban, a Képző- és Iparművészeti Lektorátus által kiírt pályázat eredményeként valósult meg Hock Ferenc tervei alapján. A 42,56 m²-es felület közel 190 ezer db üvegmozaik elemét Muránóban készíttette el a művész. A terem meghatározó dísze vált mozaik az évszakok örök váltakozását, az élet körforgását szimbolizálja. Az 1981-es avatással egy időben a művelődési központban kiállítás nyílt a művész alkotásaiból. A mozaikot avatta és a tárlatot megnyitotta: Póla Károly, a Tolna Megyei Tanács VB művelődési osztályának vezetője. (Fotó: Kirchné Máté Réka) (Dudás Olga)

németek kitelepítése: A magyar történetírás a 20. század közepén lezajlott népességcsere folyamatainak leírására a menekülés, málenkij robot, vagyonelkobzás, internálás, a kitelepítés, áttelepítés és a lakosságcsere fogalmait használja. A német történetírás a kitelepítésnél valamivel találóbban fogalmaz, hiszen a „Vertreibung” szó elűzést jelent (elűzés a szülőföldről). A magyarországi németség az 1945 tavaszától kezdődő, a földreform keretében lejátszódó vagyonelkobzás-internálás folyamatát, a házától-földjétől való megfosztását is kitelepítésként élte meg. Párhuzamosan folytak a vagyonelkobzások és a kitelepítés alóli mentesítési eljárások. A 3820/1945. ME sz. rendelet értelmében háromfős (hármas) bizottságok alakultak, melyek 1945 nyarán megkezdték a németek egyénenkénti igazolását. Nyár

végén a háborúban győztes hatalmak potsdami egyezményének szellemében megkezdődött a kitelepítés előkészítése. A völgységi németség tragikus szétszórása Németországba való kitelepítésükkel teljesedett be. A magyar Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. dec. 29-ei, 12.330/1945. ME sz. rendelete alapján *„Németországba áttelepülni köteles az a magyar állampolgár, aki a legutolsó népszámlálási összeírás alkalmával német nemzetiségűnek vagy anyanyelvűnek vallotta magát, vagy aki magyarosított nevét német hangzásúra változtatta vissza, továbbá az, aki a Volksbundnak vagy valamely fegyveres német alakulatnak (SS) tagja volt."* Az összeíró listákra való felvétel alól mentességet élveztek az antifasiszta tevékenységet igazolni tudó, vagy a magukat magyar nemzetiségűnek valló személyek. 1946 februárjában pedig megkezdődtek a kitelepítések. A német lakosság csoportosan hagyta el lakhelyét és más magyarlakta falvakban, elsősorban tanyákon húzódtak meg, hogy elkerüljék a kitelepítést. Tolna megyében 1946 májusában kezdődött a kitelepítés, de júniusban elakadt. 24 község 15.992 lakosát költöztették át az amerikai zónába. Bonyhádról 1946. jún. 3-án 2271 főt indítottak útnak. 1947 augusztusától folytatódott a kitelepítés, immár Németország keleti (szovjet) megszállási övezetébe. Bonyhádról összesen 3193 főt telepítettek ki. A kitelepítettekért lovas kocsit küldtek, erre felrakhatták fejenkénti 100 kg-os csomagjukat. A hidas–bonyhádi vasútállomáson ablak nélküli marhavagonokba terelték őket. Útjuk napokig eltartott, míg elhagyták Magyarországot. A határ átlépésével elvesztették magyar állampolgárságukat. Németországban táborokban helyezték el őket, majd néhány hét után családokhoz kerültek. Beilleszkedésük, új életük kezdete nagyon nehéz volt. Akik hazaszöktek évekig bujkáltak, hogy elkerüljék a kitoloncolást. A Magyar Országgyűlés 2012. dec. 15-ei döntése értelmében a magyarországi németek elhurcolásának emléknapja jan. 19. A kitelepítés 70. évfordulójára, 2016. jún. 11-én *„az 1946–48 között vagyonuktól és állampolgárságuktól megfosztott, elűzött Tolna megyei német honfitársak emlékére"* emléktáblát avattak a Szabadság tér 1. sz. alatti, egykori községháza épületén. (Szőts Zoltán)

német nemzetiség: az olyan népcsoportot, amely egy államon belül nem a többség nyelvét beszéli, nemzetiségnek tekintjük, így a völgységi németeket is. Az 1720-as, majd az azt követő évtizedek nagy betelepítési hullámai hozták létre a katolikus és evangélikus német közösségeket Bonyhádon. A betelepülő lutheránus németek Württembergből, Hessenből, Szászországból, a Porosz Nagyhercegségből és Ausztriából; a katolikusok Ausztriából, Bajorországból és Fuldából érkeztek. 1745-ben az egyutcás falu keleti házsora – Német-Bonyhád – a Perczel család birtoka, a nyugati – Magyar-Bonyhád – a Kliegleké volt. Bonyhád fejlődéstörténetében a német gyökerű Perczel család kiemelkedő szerepet játszott. A közéletben, politikában, gazdaságban, Bonyhád városképének kialakításában egyaránt múlhatatlan érdemeket szereztek. Közülük legismertebb Perczel Mór, az 1848–49-es forradalom és szabadságharc tábornoka. Az 1767-es úrbéri összeírás már 103 családot talált Bonyhádon. Ettől kezdve rohamosan fejlődött a település, és a színes vallási-nemzetiségi vidék központjává vált. 1786-ban mintegy 3000 lakója volt, intenzív mezőgazdasággal, kiterjedt kereskedelemmel és céhes iparral. Ekkorra kialakult német-zsidó arculata. Egyed Antal, Bonyhád katolikus plébánosa 1823-ban a Völgységi járás német lakosainak arányát 85%-ra tette. *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben* c. millenniumi kiadvány Bonyhádot német városként említi. A községi elsőbírók nagy többsége a németség köréből került ki: Willinger, Réder, Lützenburger, Rein, Becker, Müller stb. A község etnikai-vallási-társadalmi tagozódása az építészetben is kimutatható. A vallásfelekezetek egyik kiemelkedő építtetője a német nemzetiségű katolikus plébános Winkler Mihály volt a katolikus templom és a keresztény kórház felépíttetésével. Német építője volt az evangélikus templomnak is. Az etnikai munkamegosztásban a németek árutermelő földműveléssel foglalkoztak, de az iparosok többsége is közülük került ki. A Bonyhádra települt német földművesek tenyészteték ki a magukkal hozott törzsállományuk és az itt talált egyedek párosításával a bonyhádi tájfajta pirostarka szarvasmarhát. Nagyiparosaik közül kiemelkedőt alkotott Pétermann

Jakab és Glaser Gyula a cipőgyár megteremtésével, valamint Perczel Béla III. a zománcgyár megalapításával. 1941-ben a Völgységi járás lakosainak 75,3%-a, Bonyhád 8333 főnyi lakosságából pedig 4391 fő (52,7%) német nyelvű. Az itt élő német csoport nemzeti identitását kereste a maga által szervezett mozgalmakban. Bonyhád volt a központja az 1910-ben, Betnár Bélával elindított Bauernbund mozgalomnak, a második világháború alatt szerveződött, Mühl Henrik által vezetett helyi Volksbund csoportnak, és a Bauer József, Lehmann István és Perczel Béla IV. által vezetett Hűséggel a Hazához mozgalomnak. A magyarországi németség osztozott a doni katasztrófa vérveszteségében a magyarsággal. A Völgység népi arculatában döntő változást hozott az 1944–48 közötti népességcsere. A németség tragikus szétszóratása az 1944 őszi menekülléssel, illetve a német hadsereg általi evakuálással és az 1945. januári „málenkíj robottal" kezdődött, a földreform keretében lejátszódó vagyonelkobzással és internálással, majd az országból való kitelepítéssel folytatódott. A járásban 6373 fővel csökkent a létszámuk. A háború áldozataivá váltak, csaknem 2000 főt „málenkíj robotra" hurcoltak el a Szovjetunióba, köztük 215 személyt Bonyhádról. Az év végétől 1949-ig terjedően a kényszermunkából kb. csak a kétharmaduk tért vissza. Tolna megyében 1946 májusában kezdődött a kitelepítés. Bonyhádról minden listára kerülőt elszállítottak: 1946. jún. 3-ától kezdődően 2271, majd az 1947 augusztusában folytatódó telepítésekkel összesen 3193 főt. A ma itt élő német nemzetiségű lakosság lélekszámáról a hivatalos statisztikák csak hozzávetőleges képet adnak. A 2001-es népszámlálási – bevallásra alapozott, kulturális kötődésre vonatkozó – létszám 2975 fő volt a völgységi kistérségben, ám ez nem fedheti a német származásúakat. A németség becslés szerint ekkor 6-8 ezer ember. Nagy mértékű a nyelv- és identitásvesztés, ha az anyanyelvi és a nyelvismereti bevallásokat nézzük. Bonyhádon 2001-ben 110-en vallották magukat német nemzetiségűnek, használt nyelvűként 727 főt, anyanyelvűként 666 főt, kulturális kötődésűt 1589 főt regisztráltak. A 2011-es népszámlálási lélekszám – a felkínált választási lehetőségek: a nemzetiség; az anyanyelv; a családi, baráti közösségben használt nyelv legalább egyike szerint – 2038 fő. A Bonyhádon és környékén élő német nemzetiségű lakosok kulturális szerveződése 1979-ben kezdődött meg klubszinten a művelődési központban, mely alapját képezte az 1990-ben létrehozott Bonyhádi Német Ének és Zenei Egyesületnek. Az önszerveződés, majd a nyomában kialakult szervezeti élet vezető alakja Rittinger Antal volt. 1995-ben Német Kisebbségi Önkormányzat alakult, ettől kezdve helyi szinten érvényesül a nemzetiség autonómiája.

(Szőts Zoltán)

Német Nemzetiségi Kulturális Egyesület (Deutscher Nationalitäten Kulturverein): a Bonyhádon és környékén élő német nemzetiségű lakosok részére alapított kulturális szervezet. Elődje a Koch Péter – az MSZMP Városi Bizottság munkatársa – által létrehívott, a művelődési központban működtetett német nemzetiségi klub volt. Vezetését kezdetben Koch Péter látta el, őt 1986-ban Ruppert Józsefné, majd Jenei Józsefné, később Glöckner Éva követte. A szervezést 1979 nyarán kezdték, a jún. 9-ére összehívott érdeklődőknek nemzetiségi műsorral kedveskedtek. Patronálójuk Müller Katalin, a művelődési központ nemzetiségi előadója, majd Kovács Ferenc nyelvtanár volt. A szept. 26-ai összejövetelre – ahol a Kretzer–Moser duó német népdalokat adott elő – több mint hetvenen érkeztek. Célként a német ajkú lakosság közösségi életének megalapozását, nyelvének megőrzését, szellemi és tárgyi kincseinek összegyűjtését, hagyományainak, szokásainak újjáélesztését jelölték meg. Önálló tevékenységük, klubbá alakulásuk 1980 elejére tehető. Elsőként a karácsonyi német nemzetiségi szokások összegyűjtésére vállalkoztak. A 80-100 tagot számláló klub jórészt idősebbekből tevődött össze. Saját kedvtelésükre 12-13 fős éneklő csoportot alakítottak, melyet az 1983-ban csatlakozó Rónai Józsefné művészeti vezető 30-35 tagú vegyes kórussá fejlesztett. A kórussal kapcsolatos szervezési feladatokat kezdetben Koch Péter, 1986-tól Rittinger Antal végezte. A kórus vált a közösség magjává, összetartó erejévé. Műsoros estjeiket, fellépéseiket nagy közönségsiker kísérte. Első – a bonyhádi fúvószenekarral közös – fellépésük 1980-ban Páriban volt. Többször

A kórus 2005-ben. Az ülő sorban jobbról a második Rónai Józsefné kórusvezető, a harmonikával Wusching József.

nyertek arany minősítést, 2001-ben megszerezték a rangos Arany Rozmaring díjat is, népdalkör kategóriában pedig fődíjasok. Harmonikakíséretüket Heim Péter, valamint Köhler János, majd mintegy 25 éven át gombos harmonikával Kleisz Péter, utána Fetzer Gábor, jelenleg pedig Wusching József látja el. A bonyhádi kulturális és szórakoztató rendezvények (sváb bál, Márton napi-búcsú, városi farsang, völgységi szüret, Sommerfest, pünkösdi- és karácsonyi koncert) állandó közreműködőivé, meghatározó szereplőivé váltak. Részt vettek fesztiválokon (Budapesti Zenei Napok, Magyarországi Németek Napja, Egyházzenei Fesztivál) és versenyeken (Cinegemadár, Reicht brüderlich die Hand). Számos helyen felléptek hazánkban (többek között: Sopron, Pécs, Ófalu, Szekszárd, Tolna, Gyula, Tatabánya) és külföldön (Graz, Wernau, Gelnhausen, Linz, München, Hochheim, Újvidék, többnapos körúton Erdélyben, Ausztriában és Németországban). Repertoárjukon a magyar és német népdalok mellett egyházi kórusművek is szerepelnek, német misét énekeltek Baján és évi rendszerességgel a pécsi Belvárosi templomban. 1985-ben kapcsolatot alakítottak ki a németországi Schliengen város zenei egyesületének fúvószenekarával, később a grazi Puntigamer Sörgyár kórusával. Kölcsönössé váltak a látogatások. 1988. dec. 10-én a Kossuth Rádióban is hallhattuk a bonyhádi kórust. Kétszer adtak ki hanganyagot: 1996-ban kazettát *„Ein Sträußchen Rosmarin”*, 2005-ben pedig CD-lemezt *„Unsere Lieblingslieder”* címmel. A kórus vezetését 2015-ben – Rónai Józsefné halálát követően – Stargl Szilvia vette át, őt 2016-ban Németh Tibor követte. 2016. máj. 7-én gálaműsorral ünnepelték megalakulásuk 35 éves jubileumát. Az 1990. máj. 7-én tartott közgyűlésen egyesület létrehozásáról döntöttek, melynek neve: Bonyhádi Német Ének és Zenei Egyesület (Deutscher Gesang und

Musikverein der Stadt Bonyhád) lett. Elnökévé Rittinger Antalt, 2012-ben Fetzer Gábort, 2015-ben Jenei Józsefnét választották. Rittinger Antalt 2012-ben – érdemei elismeréseként – az egyesület örökös tiszteletbeli elnökévé emelték. Az egyesület 1995. nov. 28-ai közgyűlésén nevüket Német Nemzetiségi Kulturális Egyesületre (Deutscher Nationalitäten Kulturverein) változtatták. 1992-ben a bajor állam anyagi támogatásával, a müncheni Haus des Deutschen Ostens közvetítésével a II. Rákóczi F. u. 74. sz. alatt német házat létesítettek (Magyarországi Németek Háza – Ungarndeutsches Haus), melynek gondnoka Jenei József, később Kovács Péterné lett. Összejöveteleik és a kóruspróbák helyszíne a művelődési központból a német házba tevődött át. Az egyesület volt az egyik szorgalmazója, majd tevékeny közreműködője a német testvérvárosi kapcsolatok létrehozásának. A farsangot az egyesület emelte városi programmá, a 90-es évek elejétől rendezik meg a városi felvonulást. Saját rendezvényük az évenkénti sváb bál. A német ház nyújt lehetőséget a német nyelv oktatására, népi szokások, közös disznóvágás, karácsonyi ünnepség, gyermeknap, anyák napja megrendezésére. A ház Bonyhád egyik turisztikai célpontja, állomása (Tájszoba – Heimatstube) a Völgységi Múzeum tanösvény programjának. (Fotó: Kirchné Máté Réka) (Steib György)

Nepomuki Szent János híd: a Völgységi-patakot a Zrínyi utcán átívelő kőhíd. A nagy forgalmú utca a híddal Bonyhád keleti bejárata, a város központja felé tereli a 6. sz. főút felől érkező forgalmat. A kezdetben mocsaras-lápos területen délről északi irányban folyó Völgységi-patakon hajdan fahíd vezetett át. A kétlyukú kőhidat 1782–83-ban

építették. Eredeti méretét, anyagát és esztétikus barokk formáját a mai napig őrzi. A műemlék híd úttestének mintegy nyolcméteres szélessége biztonságos közlekedést tesz lehetővé enyhe bukkanóval és kanyarral, amelyek azonban a közlekedők térlátását korlátozzák. A terméskő boltozatok nyílásmérete 3,8 méter. A híd déli mellvédjén áll Kupi Antal és neje, Konstanczer Borbála 1926-ban készült alkotása, Nepomuki Szent János szobra. Eredetileg a gyalogosforgalom is a hídon zajlott, mígnem 1969-ben a híd déli oldalánál, attól mintegy ötméteres távolságra gyaloghidat építettek. (Fotó: Kirchné Máté Réka) (Steib György)

Nepomuki Szent János-szobor: a Völgységi-patak Nepomuki Szent János hídján álló egész alakos homokkő szobor. Nepomuki Szent János (eredeti nevén: Jan Wolfflin, aki 1340 és 1350 között született a csehországi Pomuk – mai nevén Nepomuk – városkában) emlékére állították. Legendája szerint IV. Vencel király rá akarta venni a királyné gyónásának elárulására, mivel ezt nem tette, az uralkodó 1393. márc. 20-án a Moldvába öletette. Kupi Antal helybeli kőfaragó 1926-ban készítette a folyók, a hidak, a vízimolnárok, a halászok, valamint Csehország védőszentjét, a gyónási titok vértanúját ábrázoló szobrot. Talapzatának szövege: *„Állította: Kupi Antal és neje Konstanczer Borbála 1926.”* A szoborhoz fűződő hiedelem, hogy ha meghallja a harangszót, meghajol.

(Fotó: Kirchné Máté Réka) (Dudás Olga)

nevezetes fák és cserjék: az idős és különleges fák, cserjék és parkok Bonyhád nevezetes értékei. A *rózsás liliomfa* áprilisban virágzik a katolikus templom előtt, és védett

területen a Perczel M. u. 44. sz. alatti leánykollégium udvarában. A *nehézszagú boróka* védett területen található a leánykollégium udvarában, akárcsak a *papíreperfa* (bőrnemű levelek, zöld gömb általermések, narancspiros, nyelvszerű nyúlványokon lógó magok) és az *erdeifenyő*, mely a park egyik legidősebb fája. A Perczel-kertben fellelhető *pirosvirágú vadgesztenye* a közönséges vadgesztenyénél fényesebb és kisebb levelű, termései egyáltalán nem vagy alig tüskések. A *páfrányfenyő* úszóhártyás kacsaláb formájú levelei ősszel gyönyörű sárga színt kölcsönöznek a Perczel-kertnek és a Perczel M. u. 7. sz. alatti ház udvarának. A *tulipánfa* levelei a csúcsukon közel egyenesen levágottak, ősszel élénksárga színűek, virágai júniusban nyílnak a Perczel-kertben és a Kossuth L. u. 12. sz. alatt. A *simafenyő* szürkéskék tűi finom hatást kölcsönöznek a Perczel-kerti fának. A *kaukázusi jegenyefenyő* tűi sötétzöldek, fénylők, fonákjukon ezüstösek, megdörzsölve narancsos illatúak, tobozai gyertyaként felfelé állók – az egyik legszebb parkfa a Perczel-kertben. Az *oregoni hamisciprus* is itt látható. A *japán császárfa* májusban nyíló virágai ibolyás lilák és émelyítően illatosak. Az egyik legszebb mérsékelt övi díszfa a Perczel-kertben és a Perczel Mór u. 13. sz. alatti étterem udvarán látható. *Gyantás cédrus* a Perczel Mór u. 7. sz. alatti ház udvarán, *kocsányos tölgy* a művelődési központ előtt áll. A *közönséges platánt* a nyugati és a keleti platán hibridjének tartják, gyors növésű, hatalmas lombozatú fa a Széchenyi tér 3. sz. alatti Malom Óvoda előtti téren. A *magyal* fényes, csillogó, sötétzöld levelű örökzöld fácska, 8-10 mm átmérőjű piros színű gömbös terméssel, melyet az Ady Endre u. 20. sz. alatti ház udvarában találunk. Védett növények is gazdagítják Bonyhád közigazgatási területét: Az *örménygyökér* 6-8 cm átmérőjű sárga virágai júliustól szeptemberig nyílnak a Szecska-tó Majosi-ároki beömlésénél, a patak menti magas kórós növényzetben. A *karéjos vesepáfrány* fényes és bőrnemű, kitelelő leveleivel a Kossuth L. u. 35. sz. alatti ház téglakerítésén telepedett meg. A *mocsári csorbóka* 2-3 cm-es sárga virágai júliustól augusztusig nyílnak a Szecska-tó Majosi-ároki beömlésénél, levelei lándzsásak, aprón fogas szélűek. A *tallós-nőszőfű* 8-10 mm-es zöldes virágai augusztus–szeptemberben nyílnak a Vörösmarty-forrásnál. A mérgező *nagyezerjófű* bőrszerű, sötétzöld, citromillatú levelei, halvány rózsaszín virágai a Honig-pusztai halastavaktól a grábóci határ felé húzódó cseres-tölgyesben figyelhetők meg. Ugyanitt *jerikói lonc* is van: cserjékre, kisebb fákra felkúszó, fás szárú évelő növény, csőszerű, sárgás-fehér virágai május–júniusban nyílnak, termései áttetsző piros bogyók. Szintén a cseres-tölgyesben található az *illatos hunyor,* egyik legkorábban nyíló vadvirágunk, enyhe teleken már decemberben láthatók 5-7 cm átmérőjű sápadtzöld virágai. A *konkoly* bíbor vagy szennyespiros virágai május–júniusban nyílnak, gabonatáblákban mint gyomnövény található, magja mérgező. A *nyári tőzike* a felső réteken található, a Rák-patak mentén. Május–júniusban nyíló 1 cm-es virágai harang alakúak, fehérek, de a szirmok csúcsa zöldes színű. Egy száron 3-6 virág is terem.

(Tóth István Zsolt)

Nikodémusz József, ifj. (*1940. jún. 13. Rozsnyó): tanár, vegyészmérnök. Szüleivel 1942-ben költöztek Bonyhádra, itt kezdte meg iskolai tanulmányait. A helyi gimnáziumban tett érettségi vizsgát (1958) követően a pécsi Állami Pedagógiai Főiskolán 1961-ben szerzett magyar–német szakos tanári oklevelet, a Veszprémi Vegyipari Egyetem levelező tagozatán 1969-ben szilikát szakos vegyészmérnöki diplomát, végül a Pécsi Tanárképző Főiskola levelező tagozatán 1978-ban ének–zene tanári képesítést. A fizikai munkával fiatalon megismerkedett: az iskolai szünidőket rendre pénzkereső elfoglaltságokra váltotta a vasútnál, a bányánál, a kőműveseknél. Első diplomája megszerzését követően tanári állást vállalt Győrben a Kossuth Lajos Általános Iskolában, másodállásban kollégiumi nevelőtanár volt a Textilipari Technikumban. 1962-től az ajkai timföldgyárban dolgozott, 1964-től – 2002-től nyugdíj mellett – 2013-ig tanár

a bonyhádi gimnáziumban, ahol igény szerint magyar, német, matematika, orosz, technika, kémia, ének tantárgyakat tanított. Rendkívül színes, sokoldalú egyéniség: szenvedélyes elfoglaltságai közé tartozik az éneklés, a zenélés, a faragás, a kertészkedés és a nyelvtanulás. Már általános iskolásként kórust szervezett diáktársaiból, karnagya volt a gimnázium énekkarának. Hegedülni Botta Rudolftól tanult a járási kultúrházban, a középiskolában vonósnégyest szervezett, tagja volt a Pécsi Vasutas Szimfonikus Zenekarnak. Német, orosz, francia és angol nyelvből középfokú nyelvvizsgával rendelkezik. Másodállásban üvegezéssel és képkeretezéssel, kedvtelésből zongorahangolással foglalkozott. Munkásságát Pedagógus Szolgálati Emlékéremmel (2000) és Merész Konrád-díjjal (2002) ismerték el. Az 1956-os forradalom 50. évfordulóján a Magyar Nemzetőrség emlékkeresztjét vehette át. Liszi Ibolyával kötött házasságából egy fia és egy lánya született. (Steib György)

Nikolov Tamás (*1946. febr. 24. Bonyhád): cipőipari üzemmérnök, a cipőgyár igazgatója. A bonyhádi gimnáziumban érettségizett 1964-ben. A gimnáziumi évek alatt

politechnikai gyakorlatot teljesített a cipőgyárban, amiért szakmunkás képesítéssel csaknem egyenértékű bizonyítványt szerzett 1964-ben. Ezt követően a gyár ösztöndíjasaként hallgatója lett a budapesti Kulich Gyula Felsőfokú Könnyűipari Technikumnak, ahol 1967-ben cipőipari szaktechnikus képesítést, majd a Könnyűipari Műszaki Főiskola levelező tagozatán 1974-ben cipőipari üzemmérnöki diplomát szerzett. 1967. aug. 1-jén gyakornokként kezdett dolgozni a Bonyhádi Cipőgyárban. 1969 októberétől a szabász- és csákozó üzem főművezetője, 1971. jan. 1-jétől a műszaki osztály vezetője, 1977. okt. 1-jétől a gyár főmérnöke, 1981-től műszaki igazgatóhelyettese. 1987 decemberében, pályáztatást követően a Vállalati Tanács a gyár igazgatójának nevezte ki, megbízatását 1990 szeptemberéig töltötte be. Közben az 1985-ben megalakult Vállalati Tanács elnökévé választották. Alapító tagja volt az 1990. aug. 30-án létrejött Gloria Cipőipari Kft.-nek, melynek nov. 1-jétől ügyvezető igazgatója lett. 1996–2002 között a Sabona Cipőipari és Kereskedelmi Kft. ügyvezető igazgatója volt. 2003. jún. 1-jén került nyugállományba. Szakmai munkáját fémjelzi többek között a ragasztott technológia bevezetése, a tűződei bérmunkaüzemek hálózatának létrehozása, a számítógépes tűződei rendszer megvalósítása. Meghatározó szerepe volt a Rockport-, a Marc- és a Salamander kooperációk létrehozásában. Munkája elismeréseként kapott főbb kitüntetései: Kiváló Dolgozó, Kiváló Munkáért, Munka Érdemrend bronz fokozata, Közbiztonság Kiváló Dolgozója. Istenes Gizellával kötött házasságából egy lánya és egy fia született. (Sós Csaba)

Nusser Péter (*1889. okt. 13. Bonyhád, †1952. jún. 29. Bonyhád): domonkos szerzetes. Középiskolai tanulmányait a helyi evangélikus gimnáziumban kezdte, majd 1906-tól a pécsi ciszterci gimnázium tanulója volt mint kisszeminarista. Érettségi után egy évet elvégzett a pécsi egyházmegyei szemináriumban (1909–10), majd belépett a domonkos rendbe, és tanulmányait Grazban, a közös osztrák–magyar rendtartomány főiskoláján folytatta. Egy év noviciátus és négy év teológiai tanulmány után 1915. júl. 4-én szentelték pappá Grazban, újmiséjét július 11-én mondta Bonyhádon. 1916-ban Kassára helyezték, majd 1917 és 1931 között hosszabb-rövidebb ideig Szombathelyen, Sopronban, Bécsben, Budapesten, ill. Vasváron teljesített szolgálatot. Állomáshelyein tudását elsősorban kétnyelvű prédikátorként és jó gazdasági szakemberként hasznosították. Feltehetően bécsi tartózkodása idején vásárolt fényképezőgépet, haláláig lelkes fotós maradt. 1931-ben Vasvárról Sopronba helyezték, ahol az ő vezetésére bízta a rend

az újonnan alapított Szent Domonkos Konviktust (középiskolai diákotthon), mely fő feladatának a katolikus elitképzést és a szerzetesi utánpótlás biztosítását tekintette. Az intézményt 1948. évi államosításáig vezette, az ő nevéhez kapcsolódik az új kollégiumi épület, az 1943-ban megnyitott Julianeum felépítése. 1948-tól a rend feloszlatásáig a soproni rendház priorja volt. 1950 nyarán – számos szerzetessel együtt – Máriabesnyőre internálták, majd ugyanezen év őszétől mint világi pap folytatta munkáját szülőhelyén, egészen a haláláig. Fennmaradt 79 prédikációja (1916–29), illetve több száz fényképe, melyek a rend életének fontos dokumentumai. A *Nusser Péter (1889–1952) – egy domonkos szerzetes életútja* c. kiállítás Vasváron, a Domonkos Rendtörténeti Gyűjteményben 2003. aug. 9-étől, ill. Bonyhádon, a Völgységi Múzeumban 2004. ápr. 6-ától került bemutatásra. (Szőts Zoltán)

Nusser Zoltán József (*1968. okt. 17. Bonyhád): neurobiológus-agykutató. Szülővárosában végezte általános- és középiskolai tanulmányait, 1987-ben érettségizett a gimnáziumban. Felvételt nyert a budapesti Állatorvostudományi Egyetemre. Negyedéves korában (1991) három hónapig az Oxfordi Egyetem Anatómiai és Neurofarmakológiai Intézetében tanult. Az Állatorvostudományi Egyetem befejezése után 1992-ben az Oxfordi Egyetem Hertford College vette fel doktorandusz hallgatói közé. Diákévei alatt fontos szerepe volt a neurotranszmitter receptorok kvantitatív immunarany lokalizációs módszerének kifejlesztésében, Somogyi Péter professzor laboratóriumában. 1995-ben szerezte meg az Oxfordi Egyetemen a Doctor of Philosophy (PhD) címet az Aminosav neurotranszmitter receptorok megoszlása a hippokampuszban és a kisagyban című disszertációjával. Ezen munkájával elnyerte az első Glaxo-Wellcome díjat, melyet a legjobb PhD dolgozatnak ítél oda a brit agykutatók társasága. A Londoni Egyetem Gyógyszertani Tanszékén tanult idegélettant és sajátította el a „patch-clamp in vitro" élettani elvezetési technikát, kidolgozta a funkcionálisan kalibrált immunarany lokalizáció módszerét. 1998-tól Los Angelesben, a Kalifornia Egyetem Neurológiai Tanszékén folytatta élettani kutatásait Módy István professzor laboratóriumában, az angol Wellcome Alapítvány ösztöndíjasaként. Kaliforniai évei alatt elnyerte a Chancellor's Award for Postdoctoral Research díjat, mellyel az egyetem rektora a legjobb posztdoktoriális kutatót díjazta. Kutatásainak tárgya az idegsejtek kapcsolatrendszerének élettani jellemzése volt. Eredményei idegrendszeri alapfolyamatok felfedezéséhez vezettek, melyek nélkülözhetetlenek olyan magasabb rendű agyi tevékenységek megértéséhez, mint a szaglás, a látás, a hallás vagy a memória. 2000-ben hazatért Magyarországra, és az MTA Kísérleti Orvostudományi Kutatóintézetében megalapította a Celluláris Idegélettan Laboratóriumot. 2000-ben a német Boehringer Ingelheim Alapítvány Posztdoktoriális Kutatói Ösztöndíját, 2001-ben az amerikai Howard Hughes Medical Institute Ösztöndíját, 2003-ban az angol Wellcome Trust International Senior Research Ösztöndíját nyerte el. 2005-ben az első magyarországi European Young Investigator (Európai Fiatal Kutató) lett. 2001-ben a Cajal Club (Anatómusok Társasága, USA) a Krieg Cortical Kudos Cortical Explorer díjjal ismerte el munkáját. A Közép-Európai Tehetségkutató Alapítvány Talentum 2002. évi Akadémiai Díjának nyertese. 2002-ben az MTA doktora címet szerezte meg. 2004-ben az Osztrák Tudományos Akadémia Ignaz L. Liebendíj, 2006-ban a Federation of European Neuroscience Societies FENS/Boehringer díj és az MTA Akadémiai Díj, 2007-ben a svájci Bebiopharm Life Science díj nyertese. 2004-ben Perczel-díjjal jutalmazta Bonyhád Város Önkormányzata. 2007-ben az MTA legfiatalabb levelező tagjává, 2013-ban rendes tagjává választották. 2012-ben „*világszerte nagy érdeklődést kiváltó eredményeiért, tudományos munkássága elismeréseként*" Széchenyi-díjban részesült. 2013-ban számára ítélték oda a magyar tudományos közélet egyik legrangosabb elismerését, a Bolyai-díjat. 1993–2010 között

több mint 50 nemzetközi konferencia-előadást és tanszéki szemináriumot tartott a világ 20 országában. 2002–12 között nemzetközi pályázatokon kétmilliárd Ft-ot nyert a kutatásai támogatására. Eredeti tudományos közleményeinek a száma 65, továbbá 6 könyvfejezetet írt. Molnár Judittal kötött házasságából egy fia és egy lánya született.
(Kirchné Máté Réka)

nyomda: szövegek és képek gépesített másolásának, sokszorosításának színtere. Bonyhád első nyomdáját Fein Mór alapította az 1880-as évek elején. Első kiadványai közt látott napvilágot 1883-ban a *Közlemények Perczel Mór tábornok irataiból* c. 96 oldalas füzet. Fein Mór 1885-ben meghalt. A nyomdát özvegyi jogon felesége vitte tovább, aki később Raubitschek Izidór felesége lett. Raubitschek kitanulta a nyomdászszakmát, és 1892-től az üzemet már saját nevével jegyzi. Korának legnevesebb helyi nyomdászává vált, a Perczel M. utca 3. sz. alatti nyomdájában készült az első magyar nyelvű bonyhádi újság (*Bonyhád és Vidéke*) is. 1937-ben a hőgyészi Engel Ferenc vette át üzemét, aki a nyomdát 1944-ig működtette. 1902-ben nyílt Weisz Jakab nyomdája és papírkereskedése a községháza épületében. Rövidebb ideig működött Höninger József Hírlapnyomdája (1908–1909), itt nyomták a *Bauernbund* c. német nyelvű hetilapot. Az üzemnek 1910-től már Betnár Béla volt a tulajdonosa. Sonnensein (későbbi nevén Somlai) Artúr 1926-ban kezdte meg szolgáltatását a Vörösmarty tér 24. (ma 26.) sz. épületben, Pannonia Nyomda néven. Jakobovits (vagy Jakubovics) József 1942–44 között volt bonyhádi nyomdaiparos, tevékenységének helyét nem ismerjük. 1944-ben munkával teljesítendő katonai szolgálatra, vagyis munkaszolgálatra hívták Engel Ferencet és Jakobovits Józsefet. Weisz Jakab és Sonnensein Artúr tulajdonosokat Auschwitzba hurcolták, a soá megpecsételte az üzemek sorsát. A 88. életévében járó Raubitschek a gettóban megőrült, Auschwitzban a holokauszt áldozatává vált. A háború után csak özv. Weisz Jakabné és Somlai (Sonnensein) Artúr folytathatták tevékenységüket 1949-ig. Ezzel lezárult egy fejezet a bonyhádi nyomdászat történetében. 1991-ben jött létre a ma is működő Völgység Nyomda. Az évtizedekig a Pécsi Szikra Nyomdában dolgozó Pálffy József alapította a vállalkozást a Pécsről hozott gépekkel, a II. Rákóczi F. u. 6. sz. alatt.
(Szőts Zoltán)

Oblath Adolf (*1847. ápr. 17. Baja, †1924. okt. 9. Bonyhád): orvos. Gimnáziumi tanulmányait Baján végezte, Pesten és Bécsben járt orvosi egyetemre. A Semmelweis Orvostudományi Egyetem Levéltárában őrzött, a végzetteket nyilvántartó ún. promóciós könyv latin nyelvű bejegyzése szerint: *„Oblath Adolf 24 éves, Mózes vallású (…) első orvosi szigorlatát 1871. júl. 19-én tette le, a másodikat 1871. okt. 21-én. Esküt tett, orvosdoktori diplomáját megkapta.”* Ezt megelőzően egy évig kórházi orvos Bécsben, majd 1871-től Bonyhádon magánorvos, 1879-től járásorvos. Kora legsokoldalúbb orvosa. Egy 1899. évi kimutatás szerint képzettsége: orvostudor, sebésztudor, szülészmester, szemészmester. Orvosi tevékenységének 40 éves jubileuma alkalmából, 1911-ben a Ferenc József Rend

Lovagkeresztjével tüntették ki, melyet okt. 22-én ünnepélyes keretek között tűztek a mellére. A kitüntetés előterjesztésében a Belügyminisztérium Elnöksége így méltatta munkásságát: *„Dr. Oblath Adolf orvosi működése kiterjed nemcsak Tolna vármegye, hanem a szomszédos vármegyék területére is, s mindenütt a legmesszebbmenő elismeréssel találkozott. Érdeméül tudható be az is, hogy a szegény embereket teljesen ingyen gyógyítja, s bármikor a legnagyobb szívességgel rendelkezésükre áll. (…) úgy orvosi, mint társadalmi körökben igen nagy népszerűségnek örvend, nagy elfoglaltsága mellett a községi közéletben is odaadó munkásságot fejt ki, közérdekű dolgokban élénk szerepet visz, tagja a Bonyhádon létező összes jótékonysági és kulturális egyletnek. (…) mind jelleménél, mind pedig társadalmi magatartásánál fogva a legfelsőbb kitüntetésre is teljesen méltó és érdemes."* A községi képviselő-testület – melynek tagja volt – halálakor összehívott rendkívüli ülésén úgy emlékezett meg róla, mint aki *„egy emberöltőn át érdemdús polgára volt Bonyhádnak."* Házastársa Mauthner Berta volt. Tiszteletére a lakóháza (ma Perczel M. u. 11.) parkjából megnyitott új utcát Dr. Oblath köznek nevezték el. A nevét 1961-ig viselő köz 1991-től Pór apát utca.

(Sós Csaba)

Ócsag Imre (*1920. ápr. 10. Nagyszokoly, †1996. aug. 1. Budapest): mezőgazdasági mérnök, címzetes egyetemi tanár. Középiskolai tanulmányait a bonyhádi gimnáziumban végezte. Az érettségi vizsgát (1939) követően a Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági Karán diplomázott. A Mezőhegyesi Ménesbirtokon folytatott gyakornoki évek után 1949-től az Állattenyésztési Kutatóintézet lótenyésztési osztályán dolgozott, majd ugyanitt 1957-től 1982-ig osztályvezető volt. Közben 1957-től a Gödöllői, 1980-tól a Debreceni Agrártudományi Egyetemen oktatott lótenyésztést. 1977-től címzetes egyetemi tanár. 1981-ben megszerezte a mezőgazdasági tudományok doktora címet. A gépesítés miatt elsorvasztott lótenyésztés érdekében hadakozott tudományos érveléssel. Műveivel – *Csikónevelés* (1955), *A csikónevelés haszna* (1971), *Kisbéri félvér* (1982), *A nóniusz* (1984), *Lóra gyerekek!* (1986) – a muraközi, a gidrán, a nóniusz, a póni- és a versenylovak regenerálására, génmegőrzésére mozgósított. Megszervezte a gyermeklovagoltatást, vezető szerepet vállalt a szakágazat fejlesztését szorgalmazó tudományos, társadalmi és sportegyesületekben. 1992-ben „örökös tudományos tanácsadó" címmel tisztelték meg. A lótenyésztés mellett a kutyatan (kinológia) jeles szakértője is volt. Munkássága eleinte a magyar kutyafajták felkutatására irányult, a kuvasz, a komondor, a puli regenerálásának kérdésköre foglalkoztatta. A fajták domináns jegyeinek feltérképezésében meghatározó szerepe volt. Nemzetközi kutyabíráló minősítéssel rendelkezett. E témájú művei: *A puli* (1962), társszerzőként: *Magyar kutyafajták* (1987). Számos írása jelent meg *a Kutya* c. folyóiratban. Torma Er-

zsébettel kötött házasságából egy fia és egy lánya született. [Kolta László]–(Steib György)

Oláh Annamária (*1940. okt. 2. Bonyhád): tanár. Bonyhádon végezte általános és középiskolai tanulmányait, 1959-ben érettségizett a gimnáziumban. A Pécsi Tanárképző Főiskolán 1963-ban szerzett diplomát biológia–földrajz–testnevelés szakon. Még abban az évben elkezdett dolgozni a bonyhádi II. Számú Általános Iskolában, innen ment nyugdíjba is 1995-ben. Mindhárom szakát taníthatta és osztályfőnöki teendőket is ellátott. A Petőfi Sándor Gimnáziumban testnevelésből, a Vörösmarty Mihály Általános Iskolában biológiából, a majosi általános iskolában pedig biológiából és földrajzból volt óraadó. Tizenegy éves korában alapító tagja volt a bonyhádi kosárlabdacsapatnak, mellyel a megyebajnokságig meneteltek. 1986-tól tagja a Szekszárdi Atlétikai Club Veterán Sportegyesületének. Dobó ötpróbában versenyez, világbajnoki 8. és Európa-bajnoki 6. helyezéssel is büszkélkedhet. A BONYCOM Kft. égisze alatt működő Colonia Alapítvány elnöke volt 2000–06 között, ez időszakban indították útjára a Virágos Bonyhádért akciót. 2010-ben az Atlétikai Club Bonyhád elnökségi tagjává választották. Elismerései: Minisztériumi dicséret (1973), Testnevelés és Sport Érdemes Dolgozója (1976), Kiváló Munkáért (1985), Gyermekekért végzett munkáért emlékérem, Tolna Megye Sportjáért (1994), Sipos Márton-díj (1995), Boros Dezső-díj (2005).

(Kirchné Máté Réka)

olajgyár: növényolaj előállítására szolgáló üzem. Bonyhádon két olajgyár (olajütő vagy olajmalom) létezett, melyek fő terméke repce-, napraforgó- és lenolaj volt. A repceolajat világításnál, a napraforgóolajat szappanfőzésnél, a lenolajat festékoldásra használták. A Kohn Testvérek Bonyhádi Olajgyárát 1849-ben, a Kohn Mayer és Fia Növényolajgyárat 1864-ben alapították. Az alapító személyek és az alapítás körülményei nem ismertek. Kezdetben mindkét üzemet lovakkal hajtott járgánnyal működtették. A növényolajgyár az Iskola tér 509. népszámú (a későbbi II. Rákóczi F. u. 3.) ház belterületén működött. Az időben a mostani Piac tér déli végénél húzódó sikátorszerű köz – köznyelven a Zsidó köz – kötötte össze az Iskola teret (később Mártírok tere) a Budai (később II. Rákóczi F.) utcával. A gyár a köz Budai utcai kitorkollása déli oldalán helyezkedett el. Kohn Mayertől a céget 1911-ben fia vette át, Kohn Jakab Mózes és Fiai névváltozással. 1929-ben műjég, majd szikvíz gyártására álltak át, az üzemek az 1960-as évekig működtek. A gyárban 1889-ben tűz pusztított, 1907-ben a lóistálló égett le. 1910-ben a lóhajtásról villanyerőre, a kézi sajtolásról hidraulikusra álltak át. Nyomorúságos körülmények között dolgoztak, a közegészségügyi, munkavédelmi és tűzvédelmi körülmények nem feleltek meg az előírásoknak. Az olajőrlésből származó bűzös, piszkos folyadékot az utcai árokba eresztették. A rozzant, összedőléssel fenyegető, piszkos, lakóépületek közé ékelődött üzemet nehezen lehetett megközelíteni. A technológiai átállás során lefolytatott telepengedélyezési eljárásban a körülmények javítására kötelezték a tulajdonosokat. Az idény augusztustól májusig tartott, szükség esetén éjszaka is folyt a munka. 1912-ben olajhajoló gép üzembe állításával tökéletesítették az eljárást. A gép a napraforgómagot különválasztotta a héjától, így csak a mag került a hengerek közé. A két gyár közül a kisebb teljesítményű Kohn Jakab Mózesé lehetett, aki 1918-ban 62, 1921-ben 300, míg a Kohn Testvérek cég 265, illetve 2500 korona adót fizetett. A Kohn Testvérek Bonyhádi Olajgyára 1949-ben fejezte be tevékenységét. A gyár a Budai utca 532. népszámú (később II. Rákóczi F. u. 23. sz.) épület udvarán helyezkedett el. (A Piac téren álló emeletes épület – ma bútorüzlet – az olajgyár üzemépülete volt.) Tulajdonosként az 1900-as évek elejétől Kohn Ábrahámot, majd Kohn Áront, illetve fiát, Kohn Mihályt találjuk. A gyár környékén élők gyakran emeltek szót a gyárból terjengő rossz szag és füst, az utcára kifolyatott bűzös folyadék miatt. Kérvényezték a gyár más helyre való telepítését, ezt azonban nem tudták elérni. A körülmények javítására 1905-ben a régi

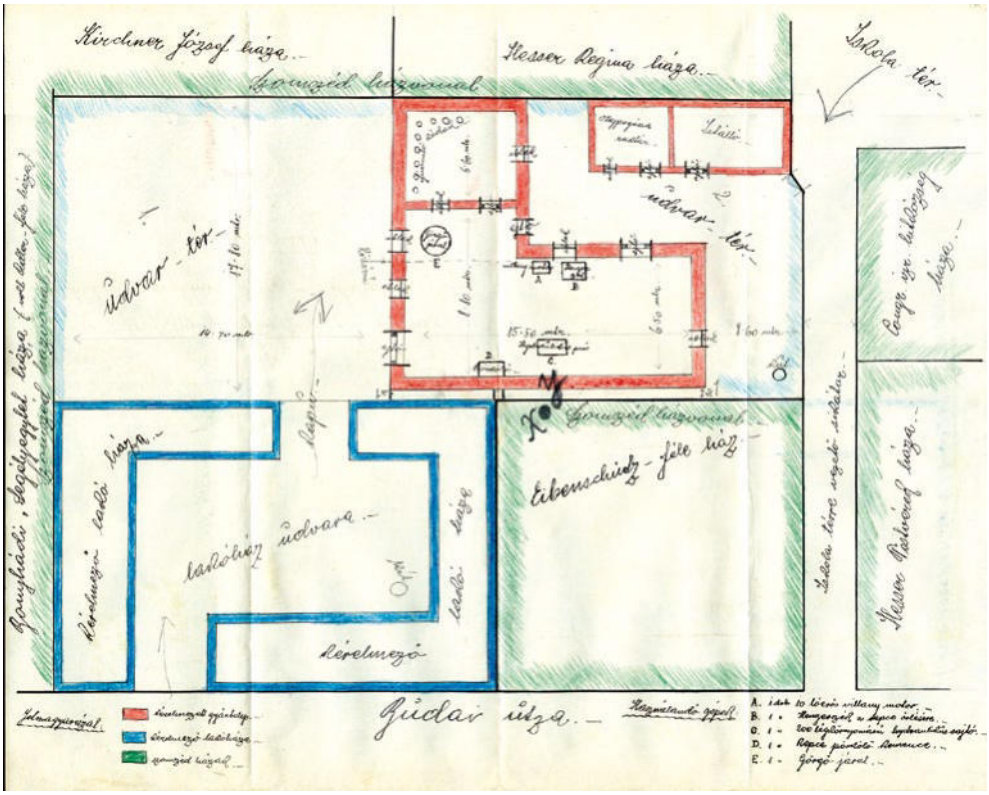
Kirchner József háza
Hesser Regina háza
Iskola tér
Udvar tér
Udvar tér
Hesser Rebeka háza
Gyógyszertár
Ebenschütz-féle ház
Tadlóház udvara
Tadlóház
Kéjelmező
Gyógyszertárral
Gyógyszertár udvara
Gyógyszertár tadlóháza
Gyógyszertár tadlóháza
Gyógyszertár tadlóháza

meg működése 1950 tavaszán. A 25 méter magas kéményt 1978-ban bontották le, az üzemépületet terményraktárként hasznosították, 1979–80-ban üzlethelyiséggé alakították át.
(Steib György)

Ónodi Szabolcs (*1944. jan. 30. Dunavecse): tanár, igazgató, a Magyar Olimpiai Bizottság tagja, a bonyhádi gimnázium történetének egyik meghatározó alakja.

Gyermekéveit Szabadszálláson töltötte, itt végezte el az általános iskolát, majd a kunszentmiklósi Baksay Sándor Református Gimnáziumban érettségizett 1962-ben. 1966-ban a Pécsi Tanárképző Főiskolán biológia–földrajz–testnevelő szakos tanári, majd – munkája mellett – 1979-ben a Magyar Testnevelési Főiskolán középiskolai testnevelő tanári diplomát szerzett. Atlétikából, labdarúgásból, tornából középfokú edzői minősítéssel rendelkezik. A Belecskai Általános Iskolában tanított egy tanévet (1966–67), majd a pincehelyi Vörösmarty Mihály Általános Iskolában dolgozott (1967–75). Itt tanári munkája mellett atlétaedző, aktív labdarúgó és játékos-edző volt. 1975-ben lépett a bonyhádi Állami Petőfi Sándor Általános Gimnázium kötelékébe, mint testnevelő tanár, atléta- és tornaedző. 1981-ben a tantestület vezető tanárnak választotta, 1999 szeptemberétől 2013. júl. 31-éig az iskola igazgatója. A sport az egyik szenvedélye. Atlétaként országos középiskolai bajnokságot nyert gerelyhajításban. Bonyhád sportegyesülete (BMSC) diákatlétáinak edzője, 1975-től 1989-ig a Bonyhádi járás Atlétikai Szövetségének elnöke volt. Minősített, válogatott szintű versenyzők sokaságát nevelte fel. 1987-ben fiú gerelycsapata és női diszkoszvetői országos középiskolai bajnokságot nyertek. 1997-től tagja a Magyar Olimpiai Bizottságnak. 1992-től 2007-ig Tolna megye testnevelési szaktanácsadója: felügyelte és segítette az általános és középiskolai testnevelést és diáksportot. 1991-től 1999-ig a Magyar Testnevelési Egyetem vezetőtanáraként végzős hallgatókat készített elő vizsgájukra a bonyhádi gimnáziumban, 2008-tól 2012-ig tagja volt az egyetem Társadalmi Tanácsadó Testületének. A Tolna Megyei Testnevelő Tanárok Egyesületének alapító tagja, majd elnöke (1989–2004), 1996-tól a Magyar Testnevelő Tanárok Országos Egyesületének alelnöke. A Művelődési és Közoktatási Minisztérium Országos Köznevelési Tanácsának tagjaként 1994–98 között részt vett a testneveléssel és diáksporttal kapcsolatos jogszabályok előkészítésében. 2011–12-ben a Nemzeti Alaptanterv Bizottságban a testnevelés műveltségterület vezetője, majd a kerettanterv munkabizottságában a középiskolai tananyag egyik kidolgozója. 2008-tól 2010-ig Sólyom László, a Magyar Köztársaság elnökének személyes tanácsadója. A *Szárny és Teher* c. kiadvány *Háttéranyag*ának (Bölcsek Tanácsa Alapítvány, 2009) társszerzője. Nyugdíjba vonulását (2013) követően a Magyarországi Evangélikus Egyház Déli-egyházkerület püspökének megbízásából a 2013–14-es tanévben levezette a Szarvasi Evangélikus Gimnázium új épületének felújítását-bővítését, az intézmény átköltöztetését. A 2014–15-ös tanévben az Országos Presbitérium megbízásából közreműködött a miskolci Kossuth Lajos Evangélikus Óvoda, Általános Iskola, Gimnázium és Pedagógiai Szakgimnáziumnál keletkezett konfliktus megoldásában. Igazgatói tevékenysége idején a gimnázium tanulói létszáma 400-ról 600 fölé emelkedett. Valamennyi szabadtéri sportpálya rekortánborítást kapott, a BONY Szolgáltató Szövetkezet 2088 m²-es alapterületű ipari csarnokából – a Salamander cég kivonulását követően – az ország második legnagyobb fedett pályás atlétikai csarnokát alakították ki. Miután a Bajcsy-Zsilinszky utcai, volt algimnázium épületét és területét a helyi önkormányzat átadta a Magyarországi Evangélikus Egyháznak, felújították az osztálytermeket, iskolamúzeumot (Bonyhádi Evangélikus Gyűjtemény) és szolgálati lakást alakítottak ki. A gimnázium udvarából Bonyhád egyik legszebb parkját – közte japánkertet – hozták létre. Az iskolában folyó nevelő-oktató munkát számos belső kezdeményezéssel (többek között: Arany János Tehetséggondozó Program, Csillag program, mindennapos testnevelés, pedagógusok szakmai delegá-

ciói) megújították. Közéleti szerepvállalása: 1994-től 2014-ig tagja volt Bonyhád város önkormányzati képviselő-testületének, ahol az Oktatási, Kulturális és Sportbizottság vezetője. Kezdeményezője volt a Völgység Talentuma, a Merész Konrád-díj, a Boros Dezső-díj alapításának. 1994-től nyolc éven át tagja volt a Tolna Megyei Önkormányzat Közgyűlésének, 2006-ban a Magyarországi Evangélikus Egyház Zsinatának tagjává választották, ahol 2006–12 között az Oktatási és Nevelési Bizottság elnöke. 2006-tól a bonyhádi evangélikus gyülekezet presbitere, felügyelő-helyettese. Kedvtelése a szőlőgazdálkodás és borkészítés, az Alisca Borrend lovagja, a Bonyhádi Borbarát Kör vezetője, országos borszakértői vizsgával a borversenyek rendszeres zsűritagja. Munkássága elismeréseként kapott legfőbb kitüntetései: A tanuló ifjúság testi neveléséért (1987), gróf Esterházy Miksa-emlékérem (1994), Magyar Olimpiai Akadémia Emlékérem (1998), a Magyarországi Evangélikus Egyház Péterfy Sándor-díja (2004), Magyar Köztársasági Arany Érdemkereszt (2006), Perczel-díj (2009), MOB Hajós Alfréd-díj (2010), Magyar Atlétikáért arany plakett (2012), Baksay Sándor Református Gimnázium – Pro Schola-díj (2012), Pro Talento emlékérem (2015), Köztársasági elnök különdíja (2010), Prónay Sándor-díj (2014), Tessedik Sámuel-díj (2010). Faragó Erzsébettel kötött házasságából egy fia és egy lánya született. (Videcz Ferencné)

Ordass (Wolf) Lajos (*1901. febr. 6. Torzsa, †1978. aug. 14. Budapest): evangélikus püspök. A 20. századi magyar evangélikus hitélet egyik legnagyobb személyisége. Az elemi iskola öt osztályát szülőfalujában végezte. Gimnáziumi tanulmányait 1912-ben a bácskai Újverbászon kezdte, de az 1915–16-os tanévet már a bonyhádi evangélikus gimnáziumban járta, ahol 1920-ban érettségizett. Az internátusban lakott. Később, önéletrajzi írásában elismerően nyilatkozott a bonyhádi iskoláról: *„Ez a gimnázium egyházunk – és talán hazánk – jobb iskolái közül való volt.”* Felsőfokú hittudományi tanulmányait a Budapesti Evangélikus Teológián kezdte, harmadik évét 1922-ben ösztöndíjasként a halle-wittenbergi Martin Luther Tudományegyetemen folytatta, végül a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem Soproni Hittudományi Karán fejezte be. 1924. okt. 5-én a budapesti Deák téri templomban avatták evangélikus lelkésszé. Több helyen is (Harta, Mezőberény, Budapest Deák tér, Soltvadkert) végzett lelkészi szolgálatot. Egy évet töltött svédországi tanulmányúton, majd kétévi debreceni katonalelkészi szolgálatot követően 1931-től tíz évig Cegléden volt gyülekezeti lelkész, miközben 1937 augusztusától esperese a Pest Megyei Középső Egyházmegyének. 1934-től számos írása jelent meg a *Keresztyén Igazság*, 1939-től az *Evangélikus Élet* c. evangélikus lapoknál. A háborús évek alatt írásaiban fellépett a nemzetiszocializmus és a Volksbund ellen. Hallatta hangját akkor is, amikor a bonyhádi gimnáziumot egy tervezett német egyházmegye tulajdonába kívánták adni: *„(…) hogy pl. a bonyhádi gimnáziumhoz kinek van több joga, azt nézetem szerint semmi esetre sem az dönti el, hogy az iskolaalapítók késő utódai milyen jogot formálnak, hanem egyedül az a tény, hogy az alapítók milyen iskolát alapítottak.”* 1941-től Budapest-Kelenföld lelkésze. Magyarország 1944. márc. 19-ei német megszállása napján – tiltakozásul – nevének megváltoztatását kérvényezte, majd egyháza megbízásából részt vett a zsidók deportálása elleni tiltakozásban. Tiltakozott a németek kitelepítése, a csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény és az iskolák államosítása ellen is. 1945. szept. 27-én beiktatták

(Fotó: Kirchné Máté Réka)

a Bányai Egyházkerület püspökének. 1947-ben négyhónapos észak-amerikai és európai körutat tett, melynek során nagy elismertségre tett szert a világ lutheránusai körében. Az 1947-ben, Lund városában megalakult Evangélikus (Lutheránus) Világszövetség egyik alelnökévé választották. Az evangélium hirdetésének szabadságáért és az egyház autonómiájáért folytatott harca volt egyházi munkája legfőbb küldetése. Harminchárom éven át volt a Magyarországi Evangélikus Egyház törvényes püspöke, de tisztét politikai okokból – két részletben – mindösszesze öt évig gyakorolhatta. 1948 májusában Bonyhádon, a '48-as forradalom százéves évfordulóján tartott gimnáziumi ünnepségen szabadtéri istentiszteleten szolgált. 1948. szept. 8-án letartóztatták, és dollársegély bejelentésének *„szándékos elmulasztása”*, *„az ország devizagazdálkodását sértő bűncselekmény”* vádjával kétévi fegyházra ítélték. 1950. ápr. 1-jén saját egyházának bírósága – állami nyomásra – hivatalvesztésre ítélte. 1956. október elején állami és egyházi részről is rehabilitálták, nov. 1-jén a Déli Egyházkerület püspökeként folytatta szolgálatát. Pályafutása során többször meglátogatta a bonyhádi gyülekezetet, 1957. febr. 26-án – többek között – tájékoztató előadást tartott egyháza helyzetéről. 1958 júniusában végleg megfosztották püspöki hivatalától, ezután nyugdíjasként, visszavonultan élt családja körében. Hat nyelvről fordított egyházi és irodalmi műveket. Naplója 4000 oldalt tesz ki. Áhítatos könyvet és imádságos könyvecskét írt, vendégeket fogadott a világ minden részéből. Egyfajta „árnyékpüspöki” szolgálatot látott el. Egy USA-beli és egy izlandi egyetem díszdoktorává avatták. 1996. márc. 20-án a bonyhádi evangélikus gimnázium falán emléktáblát helyeztek el tiszteletére, 2002-től az iskolában évente Ordass Lajos Országos Retorikaversenyt rendeznek. 2000. márc. 15-én posztumusz Magyar Örökség díjban részesült. A kitüntetés odaítélésekor Mádl Ferenc akadémikus mondta: *„Ordass püspök helytállásával küldetést vállalt, példaadása sokunknak adott erőt tisztességünk fenntartásához. (…) Alakja, személye ma is sugárzó erő.”* Kirner Irénnel kötött házasságából két fia és három lánya született. (Sós Csaba)

orgonaépítő műhely: Dél-Dunántúlon az első jelentős, máig működő hangszereket készítő barokk orgonaépítő műhely Bonyhádon létesült az 1780-as években. Az itt dolgozó mesterek, Róth József és Marschall József mintegy 40 éven át művelték e mesterséget, a kor hazai viszonylatában igen jó színvonalon. (Győrffy István)

Oroszki István (*1948. nov. 29. Szekszárd): építőipari technikus, polgármester. Általános iskolába lakóhelyén, Nagymányokon járt, 1967-ben érettségizett a pécsi Pollack

Mihály Építőipari Technikumban. Első munkahelye a Bonyhádi Járási Tanács volt, ahol építésrendészeti, műszaki és munkavédelmi szakfelügyelő. 1969. máj. 16-ától a Bonyhád Községi Közös Tanács műszaki ügyintézője, 1971-től a költségvetési üzem házkezelési művezetője volt. 1989-ben lett tagja a Magyar Demokrata Fórumnak, melynek jelöltjeként 1990-ben beválasztották Bonyhád város önkormányzati képviselő-testületébe. A grémium választotta meg Bonyhád első polgármesterének, mely tisztséget 1990. okt. 26-ától 12 évig, három választási cikluson át töltött be. 1990-ben alapító tagja volt a Települési Önkormányzatok Országos Szövetségének. Művezetőként, majd az MDF tagjaként és polgármesterként egyaránt kapcsolatokat épített ki a határon túli magyar közösségekkel. Mély elhivatottsággal személyesen is részt vett ruházati-, élelmiszer-, könyv- és folyóiratsegélyek, adományok gyűjtésében és délvidéki, erdélyi helyszínre szállításukban. Segítette a Felvidékiek Egyesülete Bonyhád létrehozását, baráti és szakmai kapcsolatot tartott a felvidéki magyar települések vezetőivel. Támogatta a németországi (Wernau, Hochheim, Deggendorf, Tauberbischofsheim stb.) társszervekkel, kitelepített németek közösségeivel való sokoldalú kulturális, szakmai együttműködés kiépítését. Polgármesteri időszakában – többek között – megteremtették a város új

vízbázisának alapjait, kialakították a köztemetőt, befejezték a szennyvíztelep modernizációját, mélyfúrással pedig termálvízre leltek. A Vörösmarty Mihály Általános Iskola – teljes rekonstrukciója mellett – német két tannyelvű intézménnyé fejlődött. 2003-ban nyugdíjba vonult, vállalkozói tevékenységgel, családjával, utazással, a magyar történelmi emlékhelyek felkeresésével tölti idejét. Legfontosabb kitüntetései: Magyar Köztársasági Érdemrend kiskeresztje (1994), Esterházy János-emlékérem a nemzeti kisebbségekért (1998), Honvédelemért Kitüntető Cím I. osztálya (1998), Tardoskedd község díja (2008), Perczel-díj (2011). Kovács Erzsébettel kötött házasságából egy lánya és egy fia született. (Fotó: Kirchné Máté Réka)

(Steib György)

Országos Néplap: lásd **Bonyhád és Vidéke**

Országos Röplabdás Találkozó: baráti társaságok fesztiválhangulatú találkozója, melyet „Sporttal a családért” jelszóval a bonyhádi Röplabda Baráti Sport Club

2007-ben

indított útjára 1993-ban, a röplabdasport és az egészséges életmód népszerűsítésére. A klub a Bonyhádi Spartacus Sportkör egykori, 1977-ben az NB II.-ben szereplő női röplabdacsapatának tagjaiból és családtagjaikból alakult. Az első találkozót Mecseknádasdon rendezték, a folytatásra már a bonyhádi sporttelepen került sor 1995-ben, ezt követően majd minden évben. A július végi, augusztus eleji találkozók háromnapos, önköltséges rendezvények voltak, melyeken a több mint tíz pályán zajló vidám, barátságos, de presztízsjellegű röplabdamérkőzéseket színes, zenés, szórakoztató programok tarkították. Megválasztották és megkoronázták a legszebb röplabdás lányt. A találkozók oldott légkörét jelzik a választott csapatnevek is: Tökmindegy, Kisfröccs, Hegyi Tehén, Szexyk. Több százan jöttek az ország minden tájáról, 2000-től már külföldről is. Főszervezője Istenes László, a klub első elnöke volt, akit mindkét tisztségben Vizin Balázs követett 2009-ben. Legfőbb segítőik Apaczeller Dávid klubtitkár, Bernhardt Róbert elnökhelyettes, továbbá Galambos Tímea, a találkozók versenytitkára és Bölcsföldi Árpád, a rendezvény koordinátora voltak. A dobogós helyezetteket serleggel díjazták. A rendezvény 1999-től ifjú röplabdázók edzőtáborozásával bővült. 1999-től a találkozókat szervező baráti közösség – Bonyhádi Röplabda és Szabadidő Klub néven – bejegyzett egyesületként folytatta munkáját. 2004-ben több mint 150 csapat versengett, Berettyóújfaluból harmincan kerékpárral érkeztek. 2008-ban, a 13. találkozón 522 sportoló 364 mérkőzésen, húsz füves és két strandröplabdapályán mérhette össze tudását. A találkozót a sportág nagy egyénisége, egykori válogatott, a magyar férfi röplabda-válogatott volt szövetségi kapitánya, Buzek László is megtisztelte jelenlétével. Az utolsó, 18. találkozót 2013-ban rendezték. 2014-ben a találkozók folytatásaként, hagyományteremtési szándékkal, profi sportolók részvételével „A” kategóriás Országos Strandröplabda Tornát rendeztek a

Bonyhádi Termálfürdő területén. A bonyhádi röplabdaéletből indult Baróti Árpád és Dávid Csanád válogatott röplabdázó sportkarrierje is. (Fotó: Kirchné Máté Réka) (Steib György)

A Sztálin tér 1. alatti fiókban: balról Weber Jánosné előadó, Bouquet Kálmánné fiókvezető, Weber János

Országos Takarékpénztár (OTP): Magyarország legnagyobb kereskedelmi bankja. Jogelődjét, az állami tulajdonú Országos Takarékpénztár Nemzeti Vállalatot 1949-ben alapították. Tolna megye első vidéki OTP-fiókja a volt Bonyhádi Takarékpénztár (Perczel M. u. 9.) épületében működött 1950. júl. 29-éig. Egy 1951. évi forrás szerint az OTP szekszárdi fiókintézete raktárhelyiséget tartott fenn Bonyhádon, a volt Pécsi Takarékpénztár – akkor: Sztálin, ma Szabadság tér 9. sz. – épületében. A bonyhádi fiók egy 1954. évi – az OTP országos hálózatának kiépítését célzó – minisztertanácsi rendelet nyomán telepedett meg tartósan. 1954-ben a községháza épületének földszintjén (Sztálin tér 1.) kaptak egy 37,7 m² összterületű helyiséget, ahol három dolgozóval kezdték meg pénzügyi szolgáltatásaikat Bouquet Kálmánné vezetésével. Az intézet hierarchikus rendjéhez igazodva feletteseik utasítására vagy engedélyével végezték üzletági és szolgáltató tevékenységüket. Kezdetben takarékbetét-gyűjtéssel, állami kölcsönügyletek intézésével és hitelnyújtással foglalkoztak. Fizetéskor személyesen járták az iparvállalatokat, a bányavidéket, hogy a dolgozókat betétkönyv váltására bírják. Végezték szakszervezeti bizottságok, sportegyesületek és egyéb társadalmi szervezetek számlavezetését. Feladataik közé tartozott az államkölcsön (ötéves tervkölcsön, békekölcsönök) szelvényeinek beváltása. 1957-től sokáig kizárólagos joggal rendelkeztek szerencsejátékok lebonyolítására, totó- és lottószelvények árusítására. 1958-ban dolgozói létszámuk már nyolc fő volt, és munkaterületük is bővült, miután kiutalták részükre a szomszédos kenyérbolt helyiségeit. 1969-ben kezdték meg a lakossági valutaforgalmazást. Ez évben költöztek a Szabadság tér – ma – 16. számú, saját beruházásban épített hatlakásos társasház földszinti, 200 m² alapterületű irodahelyiségébe. 1970-ben vezették be ifjúsági takarékbetét-konstrukciójukat: öt éven át rendszeresen befizetett évi 100, 200, 300, vagy 400 Ft után lejáratkor 6% kamatot fizettek. 1970. júl. 1-jén indították útjára átutalási betétszámla szolgáltatásukat, mellyel az intézet átvállalta a betétes havi rendszeres fizetési kötelezettségeinek teljesítését. 1971-től feladatkörük tanácsi számlák vezetésével bővült. Banki feladatokat végeztek a községi tanácsnak: a működési költségekhez, költségvetési feladatok végrehajtásához hitelt nyújtottak. Az intézet felügyelete alatt működtek a népszerű KST-k: a vállalatoknál, intézményeknél létesített Kölcsönös Segítő Takarékpénztárak tagjai egymásnak nyújthattak kölcsönt, betéteik után 3% kamatban részesültek. A bonyhádi fiók 10-14 KST pénzügyeit intézte. A szolgáltatási kölcsönök – többek között – utazásra, lakáskarbantartásra, gépkocsijavításra nyújtottak fedezetet. A nyereménybetétek közül a gépkocsiké volt a legkelendőbb. 1974-től gépkocsifedezeti betétszámlán

A takarékpénztár logója 1953–54-ben

Szabadság tér 10. (Fotó: Kirchné Máté Réka)

lehetett az autóvásárláshoz a befizetett előleget, megtakarítást gyűjteni. Az OTP-fiók kezelte a Bonyhádi járás takarékszövetkezeteinek pénzforgalmi számláját. Az 1960–80 közötti időszakban a lakossági megtakarítási formák közül a kamatozó betétkönyv volt a legnépszerűbb, mely a betétek több mint 80%-át tette ki. Ezek képezték a lakossági hitelezések alapját. A bonyhádi OTP-fiók hitelezési szolgáltatásában vezető szerepet játszott a lakossági építkezéshez való kölcsön nyújtása, melyben sokáig kizárólagossági jogosultsággal rendelkezett. Bonyhádon 1970-ig 589 családi ház és 90 társasházi lakás épült a takarékpénztár pénzügyi közreműködésével. Az 1970-es évek elejétől önálló beruházású lakásépítkezésbe kezdtek, majd a felépült lakásokat – továbbá a tanácsi beruházásban épült lakásokat is – értékesítették, akárcsak a tanács által kijelölt házhelyeket. A vásárláshoz – a szociális és anyagi helyzethez viszonyítva, általában 90–140 ezer forintnyi, 2–3,5% kamatozású, 20–30 éves futamidejű – hitelt nyújtottak. Az OTP közreműködésével épült fel – többek között – a Perczel-kert és a Fáy-lakótelep, valamint a szecskai városrész lakásainak nagy hányada. A bonyhádi lakásépítési láz az 1980-as évek elejére a keresleti piacból kínálatit teremtett. 1982-ben 100 lakásigénylővel 167 eladó lakás állt szemben. A takarékpénztárban foglalkozni kezdtek visszaadott, használt lakások értékesítésével. A vállalatoknál megnyílt annak a lehetősége, hogy dolgozóik fizetésük egy részét kiadásaik fedezésére betétszámlára utaltassák. 1987-ben totólottóárusító boltot nyitottak a Széchenyi téren. 1990. nov. 19-étől 25 dolgozóval – a könyvesbolt és a gyógyszertár lebontásával (1989) létrejött üres telken épített – új, 530 m²-es székházukban (ma Szabadság tér 10.) folytatták munkájukat. Az 1980-as évek végén megkezdték a bankkártya-forgalmazást, az intézmény bejáratánál bankjegykiadó automatát állítottak fel. A rendszerváltozás (1990) jelentősen kihatott az OTP működésére, szervezeti felépítésére, jogállására is. Az 1992-ben indított biztosítási üzletáguk (OTP Garancia Biztosító) kezdetben néhány banki szolgáltatáshoz kínált biztosításokat, majd azt teljes körűvé tették. Komoly feladatot jelentett dolgozóik számára a kárpótlási jegyek kezelése, kiadása, részvények árusítása, tőzsdei műveletek bonyolítása. Az OTP 1990-ben részvénytársasággá alakult, 1992-től egy hosszan tartó folyamatban privatizálták. A bonyhádi fiók vezetői – Bouquet Kálmánné 1974-es nyugdíjba vonulását követően –: Boross László, majd Berlinger Ferenc, Tigelmann Gábor, Kasler György, László-Varga Zsuzsanna és Kuhl Judit. (Steib György)

országzászló: a trianoni döntés következményeire utaló emlékmű a Vörösmarty

Az 1960-as években

téren. A településenkénti országzászló-állítás az 1930-as években vált mozgalommá Magyarországon. A félárbócra eresztett zászlók jelezték a nemzet fájdalmát az elcsatolt országrészek miatt. Bonyhád község képviselő-testülete 1935. aug. 31-ei ülésén határozott felállításáról: *„Az országzászló felállítását a község összlakossága kívánja és az ahhoz szükséges összeget közadakozás útján óhajtja a lakosság megszerezni."* Az 1937. szept. 16-ai testületi ülésen így indokolták az emlékmű építéséhez megszavazott költségvetési összeget: *„Országzászló felállítását a képviselő-testület különösen itt Bonyhádon, nemzetiségi vidéken elsőrangú hazafias célnak tartja."* Az építéshez az özv. Perczel Béláné által vezetett gyűjtésben 1755 pengőt adtak össze, melyhez a község 900 pengőt tett hozzá. Czetz László bonyhádi építészmérnök tervét Nusser János helyi kőművesmester valósította meg 1939 nyarán. Észak-Erdély anyaországhoz való visszatértének örömére 1940. szept. 15-étől egy hétre a zászlót az árbóc csúcsáig felvonták.

2010. okt. 23. (Fotó: Kirchné Máté Réka)

1943. május utolsó vasárnapján – a hősök emlékünnepe keretében – Horthy István emlékét megörökítő, ill. attól jobbra és balra a második világháborúban addig elesett hősök nevét tartalmazó márványtáblát helyeztek el. Az 1948-as kommunista hatalomátvétel után – azzal a szándékkal, hogy az országzászlót 1848-as emlékművé (szabadságzászlóvá) alakítsák át – a kettős keresztet, mint a királyi hatalom szimbólumát az akkori országcímerrel lefedték, a márványtáblákat pedig eltávolították. 1978-ban az emlékművet lebontották, majd az MDF kezdeményezésére – az 1990. febr. 21-ei városi tanácsülés döntése alapján – 1993-ban újra felállították. Az avatást az év okt. 23-án Balsai István igazságügy-miniszter, valamint Roger Kehle, Wernau és Oroszki István, Bonyhád polgármestere végezték. Előterében 2001-ben a volt hadifoglyok és kényszermunkatáborba elhurcoltak, ill. Domokos Piusz és Szakács Jenő, az 1956-os forradalom bonyhádi hősi halottai emlékére oszlopot állítottak. 2005. jún. 3-án – a trianoni békeszerződés aláírásának 85. évfordulója alkalmából – az emlékművön Nagy-Magyarországot ábrázoló márványtáblát helyeztek el. Az emlékmű nemzeti ünnepeinken a városi rendezvények egyik helyszíne, ilyenkor ünnepélyes keretek között vonják fel a magyar zászlót.

(Dudás Olga – Steib György)

országgyűlési képviselők: az Országgyűlés (Nemzetgyűlés), Magyarország legfőbb államhatalmi és népképviseleti szervének tagjai. A bonyhádi választókerületben megválasztott képviselők a következők voltak (1848–2010): 1848 júniusában a bonyhádi választókerületben Perczel Mórt választották meg, akit Budán is képviselővé tettek, végül utóbbit fogadta el, 1867-től 1870-ig pedig Zalaegerszeg képviselője volt. A megismételt választáson Dőry Frigyes lett a képviselő 1848.07.29. – 1849.03.01-jéig. 1849.07.28-ától: Perczel István II. Dőry Frigyes megüresedett helyén lett képviselő, de csupán néhány napig vett részt az Országgyűlés munkájában. 1861: Perczel Vince I. (Határozati Párt). 1865–69, 1869–72, 1872–75: Perczel Béla I. (Deák-párt), 1870-től 1872-ig a képviselőház alelnöke, 1874-től 1875-ig a képviselőház elnöke. 1875–78: Perczel Béla I. (Szabadelvű Párt). 1878–81,

1881–84, 1884–87: Dőry Dénes (Szabadelvű Párt). 1887–92, 1892–96, 1896–1901, 1901–05, 1905.01.[?] – 1905.06.19.: Perczel Dezső I. (Szabadelvű Párt). 1893.10.07-étől 1895.01.19-éig képviselőházi másodelnök. Amikor 1895. jan. 15-én belügyminiszterré nevezték ki, lemondott képviselői megbízatásáról. A febr. 5-én megtartott pótválasztáson újból elnyerte a mandátumot, 1899.03.02-ától 1901.10.26-áig képviselőházi elnök, 1903.11.07-étől 1905.02.17-éig ismét képviselőházi elnök. 1905.07.12. – 1910: Weber János (Függetlenségi és 48-as Párt). 1910.06.23. – 1913.05.18.: Perczel Dezső I. (Nemzeti Munkapárt), halála vetett véget képviselőségének. 1913.10.08. – 1918: Simontsits Elemér (Nemzeti Munkapárt). 1920–22: Weber János (Országos Kisgazda- és Földműves Párt). 1922–27: Apponyi Antal (pártonkívüli). 1927–31: Gratz Gusztáv (kormánytámogató pártonkívüli). 1931–35: Gratz Gusztáv (Keresztény Kisgazda, Földműves és Polgári Párt). 1935 – 1937.08.19.: Pekár Gyula (Nemzeti Egység Pártja), halála vetett véget képviselőségének. 1937.10.26. – 1937.12.10.: Perczel Béla IV. – lemondott mandátumáról. 1938.02.10. – 1939: Klein Antal (Független Kisgazdapárt). 1939–44: Mühl Henrik (Magyar Élet Pártja). 1944-től 1967-ig nem voltak egyéni választókerületes választások, ellenben pártlistán az alábbi bonyhádi személyek kerültek megválasztásra: 1945–47: Lábady Antal (Független Kisgazdapárt, Baranya-Tolna vármegyei választókerület). 1947.08.31. – 1947.11.20.: Lábady Antal (Magyar Függetlenségi Párt, Baranya-Tolna vármegyei választókerület). A pártot feloszlatták, ezért szűnt meg képviselősége. 1949–53: Bogos Domokos (Magyar Függetlenségi Népfront, Baranya és Tolna megyei lista). 1953–58: Bogos Domokos (Magyar Függetlenségi Népfront, Tolnai választókerület). 1958–62: Huth Tivadar (Hazafias Népfront, pártonkívüli, Baranyai lista). 1967–71: Kaszás Imre (Hazafias Népfront). 1971–75, 1975–80, 1980–85: Daradics Ferenc (Hazafias Népfront). 1985–90: Solymosi József (Hazafias Népfront). 1990–94: Barcza Imre (Szabad Demokraták Szövetsége, 1991-től független). 1994–98: Solymosi József (Agrárszövetség). 1998–2002, 2002–06, 2006–10: Potápi Árpád (Fidesz – Magyar Polgári Párt). 2010–14: Potápi Árpád (Fidesz – Magyar Polgári Szövetség). Területi listán megválasztott bonyhádi személyek: 1997.03.17. – 1998: Ábrahám János (Magyar Szocialista Párt, Tolna megyei lista). 1998–2002: Ábrahám János (Magyar Szocialista Párt, országos lista), Solymosi József (Magyar Szocialista Párt–Agrárszövetség, országos lista). A 2011. évi CCIII. törvény átrendezte a választókerületeket: Bonyhád része lett a Tolna megyei 2. sz., Dombóvár székhelyű egyéni választókerületnek. Az itt képviseletet nyert bonyhádi személy 2014-ben: Potápi Árpád János (Fidesz–KDNP) – korábbi ciklusokban (1998–2014-ig) a bonyhádi választókerületben Potápi Árpád néven.

(Steib György)

óvoda: a gyermekeket 3 éves koruktól a tankötelezettség megkezdéséig fogadó, nevelő intézmény. Bonyhádon az első intézményi – római katolikus – gyermekmegőrző (kisdedóvó) 1882. szept. 10-én kezdte meg tevékenységét a zárdában, a megszűnőfélben lévő katolikus kórház (szeretetház) épületében. Létrehozói és működtetői az abban az évben ideérkezett szerzetesrendi apácák, az irgalmas nővérek voltak, akik 1886-ban 37 fiú és 38 leánygyermekkel foglalkoztak. 1893-ban új házat építtettek a kisdedóvónak, amely júl. 2-ától 1907. októberi felszámolásáig itt működött. A község – a kisdedóvásról szóló 1891. évi XV. törvény előírásai alapján – 1893 októberében két gyermekmenházat (menedékházat) indított útjára: az „alsót” a Fehérvári utcában (ma Dózsa Gy. u. 32.), a „felsőt” a Gimnázium (ma Bajcsy-Zs.) utcában, bérelt házakban. Irányítói Nádassy Erzsébet, ill. Glosz Ilona voltak. Kezdetben összesen mintegy 80 gyermekkel foglalkoztak, de az igény rohamosan nőtt. A gyermekmenházak az óvodák (kisdedóvók) elődei voltak, ahol szakképzetlen személyek jobbára a gyermekek megőrzését, felügyeletét látták el. A bonyhádi menházakat nagy társadalmi összefogással hívták életre. Megszervezésükre, majd irányításukra felügyelőbizottság állt fel, melynek elnökévé – a menházak létrehozásának legtevékenyebb szorgalmazóját – Kramoliny Józsefet választották. Óvodává fejlesztésük már 1895-ben felvetődött. Az óvodában a gyermekek tervszerű oktatása, nevelése, az elemi

Egy óvónő (Strohmayer Mária) és 106 óvodás 1926-ban a Perczel Mór utcai, „felső" óvodában

iskolára való felkészítése jóval nagyobb költséget igényelt, ezért fenntartásukhoz a község állami segélyért folyamodott. Miután ezt elutasították, az átalakítás – többszöri halasztást követően – Glosz Ilona 1925-ben bekövetkezett halála után valósult csak meg. (Glosz Ilonát – aki okleveles tanítónői képzettséggel rendelkezett – 35 éves odaadó, példamutató szolgálatáért a község saját halottjának tekintette.) 1925-ben mindkét ház bérletét felmondták, az „alsó" épületét megvásárolták, a „felső" részére pedig a Perczel M. u. 23. sz. épületet szemelték ki megvételre. 1927-ben a község mindkét helyen új házat építtetett, melyek évtizedekig álltak a gyermeknevelés szolgálatában. A „felsőt" 1926-ban, az „alsót" 1934-ben fejlesztették óvodává. A 100 férőhelyes „felső" lett az I. számú, a 70 férőhelyes „alsó" pedig a II. sz. községi óvoda. A „felsőben" Glosz Ilonát Strohmayer (későbbi nevén Sziklai) Mária, majd Lőrinczy Gézáné, Tihanyi Istvánné, ill. Horváth Sándorné, az „alsóban" Nádassy Erzsébetet 1896-ban Buchert Katalin (Rottler Józsefné), 1933-ban Knábel (Kövecses) Jolán (későbbi nevén: Tomka Gusztávné), majd Csomor Ferencné, ill. Nikolov Tamásné követte. Munkájukat gondozónő segítette, a gyermekek étkezéséről a szülők gondoskodtak. A nyitvatartási idő reggel 7–11-ig, délután 2–4-ig tartott, szombaton délelőtt 7-től 10 óráig. A gyermekek többsége kísérő nélkül közlekedett otthona és az óvoda között. A tanítás, az erkölcsös és vallásos életre való nevelés mellett az óvónőktől elvárták, hogy vegyenek részt a többségében német ajkú lakosság magyarosításában, hogy tanítsák meg a gyermekeket magyarul beszélni, ültessék el bennük a hazafiasság érzését. Az intézmény szociális feladatot is teljesített: a műsoros karácsonyi ünnepségeken a lakosság áldozatkészségéből ruházattal, cipővel látták el a szegény sorsú gyermekeket. 1931-ben az óvodaköteles gyermekek száma 165 volt, s már ekkor felmerült a település nyugati részében egy harmadik óvoda megteremtésének gondolata, de csak a meglévő épületek bővítésére volt elegendő pénze a községnek. 1938-ban a vármegyei Közigazgatási Bizottság felszólította az elöljáróságot további fejlesztésre, mert *„Bonyhádon egy óvónőre 100-150 gyerek nevelése esik. Így a meglévő két óvónő emberfeletti munkát végez."* Változtatásra azonban csak a háború után nyílt lehetőség. A bonyhádi iparosodás rohamos tempójával, az anyák munkába állásával, majd a

demográfiai hullámmal az óvodai ellátást igénylők száma számottevően nőtt. Az igények kielégítésére bővítették a kapacitásokat, új óvodákat nyitottak, bevezették az egész napos foglalkoztatást (7–16 óra) és a gyermekek étkeztetését. 1947-ben az I. sz. óvodát a Magyar Nők Demokratikus Szövetségének (MNDSZ) helyi csoportja segítségével napközi otthonos óvodává szervezték. Fekvőhelyeket készíttettek, konyhát rendeztek be, és máj. 1-jén a szövetség aktivistái megkezdték az étkeztetést. A 120 gyermek közül 40 vált napközissé, 1951-ben már 90 gyermek étkezett itt. Megkezdték az életkor szerinti foglalkoztatást: kis- és nagycsoportot alakítottak ki, mely később középső csoporttal bővült. 1949. júl. 26-én megnyitották a Cipőgyári Napközi Otthonos Óvodát a volt protestáns kör helyiségeiben (ma Dózsa Gy. u. 6.), melyet 1960-ben a II. Rákóczi F. u. 31. sz. házba költöztettek. Vezetői voltak: Savanyu Veronika, majd Hágen Mátyásné, Szautner Józsefné, Schnierer Fülöpné, Palkovics Józsefné, Pék Erzsébet, Markovics Mihályné, Mucska Gyuláné, Lochné Molnár Margit, Hufnágelné Szeibert Katalin. (A kezdeti években bölcsődés gyermekeket, valamint napközi otthonos ellátásra iskoláskorúakat is fogadtak.) 1959. júl. 1-jén megnyílt a III. sz. (Perczel M. u. 27. Vezetője: Biró Imréné, majd Nusser Tamásné), 1956. szept. 1-jén a zománcgyári (Perczel M. u. 3. Szakképzett munkaerő híján az óvoda néhány évig szervezetileg a zománcgyári bölcsődéhez tartozott, a bölcsőde vezetőjének a felügyelete alatt működött. Ezt követően a vezetője: Lőrinczy Gézáné, majd Fetzer Ferencné, Berkner Józsefné, Pállné Széplaki Laura.), 1974 elején a IV. sz. (Bolyai F. u. 7. Vezetője: Horváth Sándorné, majd Schlapp Jánosné, Steiner Józsefné), 1978. szept. 13-án az V. sz. Malom Óvoda (Széchenyi tér 3., malomkastély. Vezetője: Szabó Béláné, majd Pállné Széplaki Laura, Zsók Antalné), 1980-ban a VI. sz. óvoda (Fáy ltp. 21. Vezetője: Szabó Béláné, majd Horváth Gézáné, Nusser Tamásné, Pál Jánosné, Szőtsné Eszlátyi Mária, Fetzer Lászlóné). A fejlesztés így sem tudta követni az óvodáskorú gyermekek számának emelkedését, mely az 1970-es évek végére 1000 fő körül tetőzött, majd az 1980-as évek közepétől hosszabb időre 700 körül stabilizálódott. Az óvodák zsúfoltak voltak (férőhelyek száma: 1975: 355, 1978: 523, 1990: 621), sok gyermeket nem tudtak felvenni. A kapacitásbővítéssel a napköziotthonos-ellátás elterjedtté vált, tízórai-, ebéd- és uzsonnaszolgáltatásra bővült. 1966. nov. 1-jével a Perczel M. utcai – I. (az épület udvari elhelyezkedése miatt „lenti" lett a köznyelvi elnevezése) és III. sz. (az utcafronti elhelyezés miatt: „fenti") – óvodákat egy vezetés alá vonták, vezető óvónőnek Biró Imrénét nevezték ki. A két óvodát elválasztó kert kisajátításával 1975-ben összenyitották a két óvoda területét. Az I. sz. óvoda 75 férőhelyét 1976-ban 100-ra bővítették. Az üzemi óvodák a cipő-, ill. a zománcgyár fenntartásával és irányításával működtek, a községi óvodák 1977. dec. 31-éig az általános iskolák igazgatási jogköréhez tartoztak. Az üzemi óvodák elsősorban a gyárban dolgozók gyermekeit fogadták. Nyitvatartási idejük (5–17 óra) alkalmazkodott a gyári munkarendhez. A zománcgyári óvodában a kezdeti években a gyermekek részére óvodai jelükkel ellátott egyenruhát, az alváshoz ágyneműt biztosítottak. Másutt a gyermekek saját ruhájukat hordták, ágyneműről a szülők gondoskodtak. Az óvodák szakmai ellenőrzését a járási felügyelők – többek között Lőrinczy Gézáné – látták el. 1978. jan. 1-jével az óvodák szakmailag függetlenné váltak. Megalakult a Városi Óvodai Igazgatóság, mely önálló intézményként felügyelte a városi tanács, majd az önkormányzat által fenntartott óvodákat. Az igazgatóságon belül két szakmai óvodai egységet hoztak létre. Az igazgatóság vezetője igazgatói státusszal Lőrinci Andrásné lett, aki a munkáltatói jogok gyakorlása, a gazdasági ügyek irányítása mellett ellátta a II. sz. egység szakmai felügyeletét is. Az I. sz. egység élén vezető óvónői tisztségben Biró Imréné, 1991-től Nusser Tamásné állt. Az első egységhez tartozott a Perczel utcai, a Fáy-lakótelepi és a majosi, a másodikhoz a Széchenyi téri, a Bolyai utcai, a Dózsa utcai és – miután a cipőgyártól a város 1989. ápr. 5-ével átvette – a Rákóczi utcai óvoda. Az óvodákban folyó napi szervezési és működési feladatokat csoportban dolgozó vezetőhelyettes óvónők látták el. A teljes dolgozói létszám 1994-ben 120 körüli, a beíratott gyermekek száma 706 volt. A kicsik oktatása óvodánként különböző, speciális foglalkoztatással párosult. 1978-ban a Szé-

chenyi téri, 1985-ben a Perczel utcai „lenti" óvodában két nyelven (magyar–nemzetiségi német) történő oktatás kezdődött, utóbbiban 1992-ben ökumenikus jellegű keresztény szellemű csoport alakult, később egy csoportban megkezdték az óvodások angol nyelvvel való megismertetését. A Dózsa utcai óvodában 1992-ben kezdték meg a homogén életkor szerinti csoportbontás felváltását vegyes csoportokká. A Rákóczi utcai óvodába járó szociálisan hátrányos helyzetű gyermekek speciális fejlesztést igényeltek a magyar nyelv elsajátításában, az egészségügyi szokások kialakításában, a közösségi beilleszkedésben. Az óvodákban szülői kérésre lehetőséget teremtettek hittanfoglalkozások tartására. Tapasztalatszerzési céllal az 1980-as évek végén partnerkapcsolat jött létre Deggendorf német város Rottenbach-i óvodájával. Az együttműködés keretében a nemzetiségi nyelvi nevelést folytató kollégák számára hospitálási lehetőség nyílott, emellett anyagi segítség is érkezett a partnerintézményből. Az 1990. évi rendszerváltozást követően az ország rossz gazdasági állapota miatti szűkülő anyagi forrásoknak az óvodák is károsultjai lettek. 1990. aug. 31-én bezárták a zománcgyári, majd 1996. szept. 1-jén a Dózsa Gy. utcai háromcsoportos óvodát. Megkezdődött a gyermekszámcsökkenés: 1996-ban 602, 1999-ben 529 gyermeket írattak be, kiket 24, ill. 20 csoportban 48, ill. 40 óvónő és 24, ill. 20 dajka foglalkoztatott. 1995. szept. 7-étől az óvodák egy egységként, Napközi Otthonos Óvoda – 2006. márc. 9-étől Varázskapu Óvoda – elnevezéssel, tagóvodai szervezeti felépítésben működtek tovább, függetlenített óvodavezető (Lőrinci Andrásné, majd Markovics Mihályné, Zsók Antalné, Horváth Klára) irányításával. Az intézmény székhelye a Malom Óvoda (Széchenyi tér 3.). 1998-tól a Fáy-lakótelepi Városi Bölcsőde is a szervezethez tartozik. 2001-ben megszűntek az óvodák helyben főző konyhái, a fenntartó önkormányzat vállalkozói közétkeztetés keretében gondoskodik a gyermekélelmezésről. 2001-ben a beíratott gyermekek száma 487 volt. 2003-ban a hét tagóvodát névvel látták el. A Széchenyi téri lett a Malom, a Perczel M. utcai „fenti" a Szélkakasos, a „lenti" a Vackor, a Fáy-lakótelepi a Ficánka, a Bolyai utcai a Liget, a II. Rákóczi F. utcai a Pitypang, a majosi a Napsugár. 2005-ben nyílt meg a Szélkakasos Óvodában az óvodatörténeti kiállítás, a Varázskapu Óvodamúzeum. 2006-tól a Varázskapu Óvoda tagintézménye a kisdorogi óvoda, 2007-től a kisvejkei óvoda. A Varázskapu Óvoda egységei 2008. júl. 1-jétől, mint „bölcsőde-óvodai intézményegység", részévé váltak a Bonyhádi Oktatási Nevelési Intézmény (BONI) elnevezésű integrációnak. Az integrált intézményhez 2008 szeptemberében csatlakozott az izményi óvoda, a Váraljai Játszóház, valamint a Kakasdi Bezerédj Amália Óvoda. 2010. szept. 1-jétől a Perczel M. u. 27. sz. „fenti" óvoda épülete más funkciót kapott, három csoportját a 23. sz. „lenti" épületben helyezték el, ahol Szélkakasos óvodaként működik, a Vackor Óvoda két csoportját a Ficánka és Liget Óvodákban helyezték el. 2012. júl. 1-jei hatállyal Bonyhád város önkormányzati képviselő-testülete a BONI szervezetétől leválasztva, Bonyhádi Varázskapu Bölcsőde és Óvoda elnevezéssel önálló egységet hozott létre hét bonyhádi feladatellátási hellyel (Városi Bölcsőde, Ficánka-, Szélkakasos-, Malom-, Liget-, Pitypang- és Napsugár Óvoda) és öt vidéki (izményi-, kakasdi-, kisdorogi-, kisvejkei tagóvoda, Váraljai Játszóház) intézménnyel, utóbbiak közül Kakasd 2013-tól kivált. A 2011-ben csatlakozott kismányoki óvoda 2015 szeptemberétől szünetel, az óvodaköteles gyerekeket a Napsugár Óvoda látja el. 2015 szeptemberétől a bonyhádvarasdi óvodaköteles gyerekeket a kisdorogi óvoda látja el az óvoda bezárása miatt. A régi-új intézményvezetői megbízását Zsók Antalné kapta, helyét 2013. júl. 1-jétől Horváth Klára vette át. (Steib György)

Önkéntes Tűzoltó Egylet: kiterjedt tüzek oltására, azok megelőzésére, katasztrófák és vészhelyzetek esetén segítségnyújtásra szakosodott szervezet. Bonyhádon 1781. máj. 29-én nagy tűzvész pusztított, néhány óra leforgása alatt a mai Szent Imre utcától a József A. utcáig 75 lakóház – közte a katolikus paplak – vált a lángok martalékává. A tűz oltását községi tulajdonban lévő eszközökkel a lakosság végezte. 1782-ben a mezőváros tanácsa „tűzi kasszát" hozott létre, hogy „*a létező kevés és heányos tűzoltószerek javíttathassanak, jó karban tarthassanak, és azok száma időről időre újból*

szaporíthassék." Ezen túl, hogy alapul szolgáljon a tűz észlelésében és elfojtásában kitűnt egyének megjutalmazására, *„s ez által az eddig lanyha részvétlenséget tanúsító lakosság a tűzoltásbani részvétre serkenthessék és buzdíthassék."* Végezetül pedig: *„A jövőben alakulandó tűzoltó egylet szükségleteinek fedezhetése"* lehetőségét megteremtve. 1870-ben Dőry Dénes, a Völgységi járás főbírája egy 1869. évi belügyminiszteri rendeletre utalva felszólította a községek vezetőit *„a helyi viszonyoknak megfelelő tűzőrség szervezésére, a hol lehetséges, tűzoltó egyletek létesítésére törekedjenek."* A Bonyhádi Tűzoltó Egylet létrehozásának gondolata Hoffer István tanítóban érlelődött meg. 1874. márc. 15-én mintegy 80-an vettek részt az általa kezdeményezett összejövetelen, melyen *„elhatároztatott, miként Bonyhádon tűzoltó egylet létesíttessék."* Megalkották az alapszabály-tervezetet és megválasztották a leendő parancsnokokat. Az elnök Hoffer István, a főparancsnok Willinger Márton, a község bírája lett. Az egylet alapszabálya 1874. ápr. 1-jén kelt. Meghatározása szerint: *„Rendes vagy működő taggá felvétetik minden feddhetetlen jellemű férfi, ki a 18-ik évét meghaladta és magát a tényleges működésre kötelezi."* Működő tagok részére a beíratási díj 20 krajcár, a tagdíj évi 40 krajcár volt. Az alapító tagok 10 forint egyszeri tagsági díjat fizettek, a pártoló tagoktól évenként 1 forint hozzájárulást kértek. A kezdő évben 91 pártoló tag jelentkezett, az alapítók között pedig ott találjuk Perczel Bélát, Perczel Mórt, Wimmersperg Vincét, Kramoliny Józsefet és Perczel Dezsőt. A működőtagok száma 30 fő volt. Az alapszabályt a belügyminisztérium júl. 14-én hagyta jóvá olyan megkötéssel, hogy *„az egylet magát a tűzvész helyén és közvetlenül az oltásnál a hatósági rendőrfőnök, vagy helyettese feltétlenül alárendelni köteles, technikai működését azonban attól teljesen függetlenül végzi*." A község tulajdonában lévő tűzoltó szereket használatra átengedték az egységnek. A polgári kaszinóegylet 1875-ben „táncvigalmat" rendezett a tűzoltók javára. 1876-ban a dalárda fellépése bevételéből 86 forintot és 9 krajcárt juttatott részükre. Ekkor már Kramoliny József gyógyszerész volt az elnökük. Működésük szalmaláng életű volt: a működőtagok számának nagy méretű megfogyatkozása, kellő mértékű anyagi támogatás hiánya és a lakosságnak a tűzoltók iránt mutatott nagy fokú közömbössége miatt az egylet 1878 márciusában feloszlott. A Zsák (ma Gábor Áron) utca végében álló tűzfigyelő őrtornyot is eladták. Az 1878. máj. 11-ei képviselő-testületi ülésen felszólaló szerint: *„köztudomású, hogy Bonyhádon tűzi pénztár van, mely szinte az elöljáróság által kezeltetik. (…) Nem tartja szükségesnek az elöljáróság egy tűzoltó egyletet alakítani, szervezni?"* 1885-ben egy alakulási szándékot – a község súlyos anyagi helyzete miatt – még visszautasított a képviselő-testület, de 1889-ben már fontosnak tartották a tűzoltóság megszervezését. Létrejöttét a megfékezhetetlen tűzesetek sürgették. 1890-ben leégett Perczel Dezső országgyűlési képviselő terménnyel teli pajtája. Az esetről így tudósított a *Tolnamegyei Közlöny*: *„E tűz alkalmával (…) ismét tapasztaltuk községünkben annyira uralkodó hanyag közömbösséget a közügyek irányában; – tűzoltóságunk nem lévén – alig jelent meg itt egy pár kabátos mesterember és úri ember (…) távolban megállva, egymás közt tréfásan beszélgetve nevettek és ismét eltávoztak anélkül, hogy csak egy is az oltásnál segített volna. (…) Midőn a veszély elháríttatott és a tűz lokalizálva volt, a községi tűzi fecskendők is megjöttek, azonban, – miután a nemrég (900 frtért) beszerzett új fecskendőnek valami baja volt, vagy senki sem tudott vele bánni, – szóval vizet belőle szivattyúzni nem lehetett, (…) azok ismét haza szállíttattak."* 1893. febr. 22-ére elkészült Bonyhád tűzrendészeti szabályrendelete, mely minden ellenszolgáltatás nélküli tűzoltói közszolgálatra kötelezte a 20–40 éves korú férfiakat. Az 1893. okt. 20-ai községi képviselő-testületi ülésen bejelentették a tűzoltó egylet újjáalakulását Bonyhádi Önkénytes Tűzoltó Egylet néven. Használatra megkapták a község tűzoltó eszközeit, és megszavaztak részükre mintegy 460 forint összegű pénzsegélyt új felszerelések vásárlására. Az alakuló közgyűlést 1893. jún. 11-én tartották, alapszabályukat nov. 22-én hagyta jóvá a belügyi államtitkár. Az egylet elnöke Kramoliny József, titkára Vámosi Ernő, főparancsnoka Moldoványi István ügyvéd, alparancsnoka Forberger László tanár lett, aki 1899-től át-

vette az elnöki tisztséget. Az egy mászó és két szivattyús szakaszból álló egység 57 tagból szerveződött. Müller József katolikus kántortanító még az évben 16 tagú zenekart szervezett, később karnagyuk Strohmayer Péter lett. 1895-ben az egylet eszköztára egy ún. mozdonyfecskendővel bővült. A Tolnavármegyei Tűzoltótestületek Szövetsége 1896. aug. 20-án Bonyhádon tartotta éves közgyűlését. Az ekkorra már jól képzett bonyhádi tűzoltók látványos bemutatót tartottak a Fő téren felvonultatott fecskendőkkel és lajtkocsikkal. A siker kovácsa Forberger László volt, aki önzetlen, többéves áldozatos munkával képezte ki az önkéntes egységet. A község vagyonának megőrzésében játszott szerepük ettől kezdve egyre elismertebbé vált, létük, működésük felértékelődött. 1896-tól három éven át évi 450 forint támogatást kaptak a községtől felszerelés vásárlására. Ekkor született döntés egy tágas szertár létesítéséről. Az ebben az időszakban kitört nagyobb tüzek (olajmalom 1895; Davidovics-üzlet, Schustermalom 1898) az egylet tagjainak gyors és szakszerű tevékenységével maradhattak lokális jellegűek. Bonyhád lakosságának köszönetét és elismerését jelentette a Perczel Dezsőnétől 1903. aug. 30-án kapott selyem csapatzászló. Rajta hímezve hitvallásuk: „*Hittel, Becsülettel, Buzgalommal*". Az előző esti fáklyásmenetben a tűzoltókkal vonult a község lakóinak nagy része is. A *Tolnamegyei Közlöny „Bonyhád ünnepe*" címmel számolt be az eseményről: „*A kora reggeli órákban a zenekar riadója költötte fel az álomban szendergőket, azután a gyülekezés vette kezdetét. Az egybegyűlt testületek a még bevont zászlóval felvonultak a zászlóanyához, hogy aztán részt vegyenek az istentiszteleten. Elsőbb a r. kath. lelkész áldása érte a lobogót, mit követett az ág. hitv. és az ev. ref. lelkész, valamint az izr. főrabbi emelkedett alkalmi beszéde. A zászlószentelés után a helybeli önk. tűzoltó-testület mutatta be támadási gyakorlatát, mely után Bodó Vilmos orsz. gyűlési képviselő, mint a várm. szövetség elnöke a 10 és 5 éves szolgálati érmeket osztotta ki az erre jogosultaknak. A díszgyakorlat után a vármegyei szövetség tartotta meg évi rendes közgyűlését. (…) A nap hivatalos programját méltóképen zárta be az »Arany oroszlán« nagytermében rendezett 300 terítékű közebéd, melyen részt vettek a bonyhádi köz- és társas élet kimagasló alakjai, valamint a megjelent testületek parancsnokaik vezetése alatt. (…) A mindvégig emelkedett hangulatú közebéd végeztével a vendéglő helyiségbe vonult a közönség, hogy részt vegyen az itt rendezett tánczmulatságban.*"
Az egylet tisztikarában az elkövetkező években gyakoriak voltak a változások. 1906-tól az elnökük Eibach Ödön gyógyszerész, 1919-től Rózsa Sándor tanár, majd Lovászy Gábor bankelnök volt. A parancsnoki tisztségben 1899-től Kesztyűs István, Csik József, Eibach Kornél és Reinwald István váltották egymást. 1905-ben a Fő téren megvásárolt községháza (ma Szabadság tér 1.) udvarára költözött az egylet székhelye, ügyelőszobája és szertára. 1911-ben tűzjelző és riasztórendszert építettek ki, megvásárolták a 3. kocsifecskendőt, a képviselő-testület évi 800 korona támogatást szavazott meg az egylet fenntartására. 1908-ban és 1915-ben Csik József gőzmalmában keletkezett nagy tűz, melyek eloltása rendkívüli erőfeszítésre késztette a csapatot. Az utóbbi eset több mint 200 ezer korona kárt okozott. A világháború és a Tanácsköztársaság idején a tűzoltószolgálat szervezetlenné vált. Sokan bevonultak katonának, a felszerelés egy részét elhordták, a széthullás veszélye fenyegetett. Eibach Ödön tevékenységének köszönhetően 1919. aug. 22-én újjászerveződtek, majd a szept. 1-jére összehívott közgyűlésen az egylet további fennmaradásáról határoztak. Legsürgősebb feladatuk a felszerelések javítása és pótlása, a leépített telefonos riadólánc részbeni visszaépítése volt. A pénzforrások azonban teljesen kiapadtak. Az egylet elnökévé választott bankvezetőnek, Lovászy Gábornak az 1923. októberi választmányi gyűlésen elmondott elemzése szerint: „*A közérdekű és fontos, nemes célt szolgáló egylet beteg, súlyos beteg, úgy annyira, hogy léte, vagy nem létéről kell intézkedni!*"
Adakozásból, bálok rendezéséből 57.500 korona gyűlt össze, az elhalálozott Eibach Ödön családja pedig 200.000 koronás alapítványt hozott létre az egylet támogatására. Mindez azonban kevés volt. 1924-ben Lovászy lemondott, mert „*A közöny, a nemtörődömség, ami az egylet irányában úgy a tagok, mint a közönség részéről megnyilvá-*

nul, letörte ambitióját." Lemondott Reinwald István parancsnok is a fogyó létszám miatt. 1924 szeptemberében Hargittay Károly főjegyző, az egylet alelnöke rábírta Schreck (későbbi nevén Bese) Ádám községi orvost az elnöki teendők elvállalására, Knábel Vilmos tanítót pedig a parancsnoki pozíció betöltésére. Tekintélyükkel, kemény munkával megmentették az egyletet. A 10-12 fős csapatot az ifjúsági és cserkész tűzoltócsapat tagjaival egészítették ki, és új felnőtt tagokat is toboroztak. Feltöltötték a kasszát, nagyvállalatokat vontak be támogatóik körébe: a gazdaszövetségi bankot, a cipőgyárat, a gőzmalmot és az olajgyárat. 1925. februári közgyűlésükön a beszámolót tartó elnök szerint: *„a háborús évek és a forradalmak után Bonyhád községe, nagyérdemű elöljárósága és áldozatkész közönsége támogatásával tűzoltóéletünk új életre kelt."* Önmaga 1-1 q búzaértéket ajánlott fel a legügyesebb mászónak, fecskendőkezelőnek, az egyszer sem hiányzó tűzoltónak, ill. 2 q-t a zenekarnak. Knábel parancsnok elvégezte a tűzoltótiszti tanfolyamot. 1925-ben Bonyhádon tartották a vármegyei szövetség éves közgyűlését. Minden évben részt vettek tűzoltóversenyeken, sokszor saját költségükön. A gőzmalom 1926. febr. 10-ei oltásánál nyújtott tevékenységükért a malomtól és az Adria biztosítótól magas jutalmat kaptak. Ez évben egy 35 lóerős benzinmotoros kombinált motorfecskendőt és automobilt vásároltak a hozzá való 1000 m-es tömlővel. 1927-ben a község képviselő-testülete munkája elismeréseként ezüstplakettet adományozott Schreck Ádám elnöknek és Knábel Vilmos parancsnoknak: *„Elnök Úr! Büszkék vagyunk tűzoltóságunkra, s hogy azok lehetünk, azt kizárólag Nagyságod fáradtságot nem ismerő, áldozatkész munkájának köszönhetjük"* – írták többek között elismerő levelükben. 1929-ben Hargittay alelnököt és Knábel parancsnokot beválasztották az országos választmányba. Ez évben vettek részt először országos versenyen, Szombathelyen. 1930-ban szirénát szereltek a községházára riadóztatás céljából. Az 1930-as év nagy próbatétele a Feldmann és Sauber tojáskereskedésben keletkezett tűz eloltása volt, melyben elégett 2 vagon tojás, 200 kg dió, 1500 kg méz. Az évben 9 tűzesethez vonultak. 1931-ben ünnepi közgyűlést tartottak, melyen 24 egyesület 400 tűzoltója vett részt. Az 1932. jún. 17-én Majoson rendezett járási tűzoltóversenyen Gasz Zoltán bonyhádi tűzoltó első helyezett lett. 1938-ban Bonyhádon 12 napos tűzoltó altiszti tanfolyamot tartottak. 1942. márc. 18-án nagy tűz pusztított az olajgyárban. A bonyhádi önkéntesek 12 órán át dolgoztak, a pécsi tűzoltók habbal oltották az égő olajat. A második világháború megritkította soraikat. Knábel Vilmos után Polgár József, majd Varga János lett a parancsnok. A felszerelés nagy részét széthordták, egy részét nyugatra hurcolták. A háborút követően az egyesületek működését a 20.165/1945. BM számú rendeletben foglaltak alapján felülvizsgálták. Az ellenőrzést végző miniszteri osztályvezető 1946. febr. 19-én kelt leiratában az egylet feloszlatásáról döntött és utasította *„Tolna vármegye Alispánját és a Magyar Államrendőrség vidéki Főkapitányság Vezetőjét, hogy a Bonyhádi Önkéntes Tűzoltó Egyletet a nyilvántartásból törölje."* (Steib György)

öntöttbeton épületek: a Bonyhádi Építőipari Szövetkezet által alkalmazott, újszerű technológiával épült, ún. könnyűbeton lakóházak. A szövetkezet 1974-ben, licencvásárlással nyerte el a jogot a londoni székhelyű G. Wimpey & Co. Ltd. cég „egyszemcsés öntöttbeton" (no-fines) építési technológiájának alkalmazására. Az építés – a hagyományos kőműves szakipari munkák helyett – döntő hányadában szerelési tevékenységből állt, a falak bedolgozásához kőzúzalékot (a bonyhádi építkezésekhez Nagyharsányban bányászott bazaltot), cementet és vizet használtak. Az angol cég vállalta, hogy díjmentesen szakembereket képez ki Angliában, a szövetkezettől hatan mentek tanulni a londoni építésvezetőségre. Az új technológia alkalmazása mintegy felére csökkentette az egy lakásra jutó építési időt. A „no-fines" technológia szerinti építkezés első ütemének beruházási programját 1975. okt. 14-én hagyta jóvá Bonyhád Községi Tanács Végrehajtó Bizottsága. Ennek eredményeként a Fáy-lakótelepen – a Fáy és az Alpári (ma Mátyás király) utca találkozásánál – hat „Bonyhád" típusú 16 lakásos, négyszintes lakóépületet húztak fel, először a Fáy-ltp. 13., 14., 15. sz. házakat. A továbbiakban öntöttbeton technológiával épültek

a Fáy-lakótelep 19 lakásos kockaházai, a 20, 24, 39 lakásos sávházak, a Mónus Illés utca 12 lakásos sorházai és 18 lakásos társasházai, a Széchenyi tér és a Gyár utca társasházai. Bonyhádon összesen közel 900 öntöttbeton lakás épült. A „no-fines" technológiával épült lakóházaknál alkalmaztak Bonyhádon először ún. szárazvakolatot (gipszkartont), e lakások távfűtésére létesült a Fűtőmű. A technológiát helyben az 1980-as évek végéig alkalmazták, majd helyébe a Bátaszéken gyártott Wienerberger Porotherm blokktégla, és egyéb típusú falazóanyagok használata lépett. (Steib György)

Öregek Napközi Otthona: lásd **Bonyhádi Gondozási Központ**

pacsker (németül der Patschker)**:** a Dél-Dunántúlra betelepült németek (svábok) jellegzetes lábbeli viselete. A két, ill. négy tűvel kötött, jobbára fekete vagy fehér felsőrész gyapjúfonalból, a talp szőtt kendervászonból készült. Többféle típusát ismerjük. 1. A „Schuhpatschker" boka alá ér, szegélyét néhány sor horgolással erősítették meg, hogy a kötött perem vissza ne pöndörödjék. A fejrészt színes báránygyapjú fonállal (Zwickelgarn) díszítették, melyet vagy készítés közben kötöttek bele vagy utólag húztak bele horgolótűvel. A megfelelő méret tartásához és a talpaláshoz kaptafát használtak. Az ünneplő pacsker talpának tisztának, makulátlan fehérnek kellett lennie. A szabadban klumpát vagy ünnepélyes alkalmakkor jellegzetes fekete papucsot viseltek, belebújtatva pacskeros lábukat. Templomba menet ki kellett villannia a hibátlan fehér talpnak a papucsból. 2. A „Langer Patschker" megtalpalt, fél lábszárig érő, többnyire fehér zokni. Szárának a felső, félarasznyi részét díszítették a pacsker anyagából kötött csipkemintával. A minta minősítette a készítőt. A férfiak a nadrágszárat betűrték a pacsker szárába. 3. „Ackerpatschker": az ünnepi használatra már alkalmatlan „Langer Patschker" végezte így. A tartósság érdekében nemcsak a talpát, hanem a boka alatti magasságig a peremét is megerősítették kendervászonnal. Ez esetben kiszolgált, dupla szövésű hirdi liszteszsák (Hirder Sack) anyagát használták fel, és a tartósság növelése céljából még impregnálták szurokkal (Pechpatschker). A szurkozást a hétköznapi pacskerokon általánosan alkalmazták. A pacsker tartós alkalmazása garantáltan bokasüllyedéshez – lúdtalphoz – vezetett. (Fotó: Kirchné Máté Réka) (Krähling Dániel, ifj.)

Paksi András (*1937. máj. 1. Szentes, †1988. júl. 7. Bonyhád): cipőipari technikus, tanár, népművelő. Általános iskolai tanulmányait szülőhelyén végezte. 1969-ben Bonyhádon, a Dolgozók Cipőipari Technikuma levelező tagozatán cipőipari technikus, 1979-ben Budapesten, a Szakszervezetek Országos Tanácsa Központi Iskolán, az egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola kihelyezett tagozatán népművelő–pedagógiatanár szakképesítést szerzett. Első munkahelyén, a Betonútépítő Vállalatnál vasbetonszerelő, majd az Országos Villamostávvezeték Vállalatnál segédraktáros volt. 1953 decemberében került a Bonyhádi Cipőgyárba, ahol csoportvezető, majd művezető, diszpécser, a szakszervezeti bizottság titkára. Beosztása mellett KISZ-titkár, 1955-től 1970-ig pedig a Cipőgyári Kultúrotthon tiszteletdíjas vezetője. 1970. jún. 1-jétől a Szakszervezetek Tolna Megyei Tanácsa Kulturális Agitációs és Propaganda Osztályának volt a vezető-

je. 1976. szept. 1-jei hatállyal nevezték ki a Vörösmarty Mihály Művelődési Központ igazgatójának, mely munkakört a haláláig ellátta. Főbb kitüntetései: Kiváló Dolgozó (1965), Szakszervezeti Munkáért kitüntető jelvény arany fokozata (1975), Ifjúságért Érdemérem (1983), Szocialista Kultúráért kitüntető jelvény (1987), Kiváló Társadalmi Munkáért érem (1987). Reményi Margittal kötött házasságából egy lánya született.
(Steib György)

Palkó József, id. (*1919. jan. 17. Drávaszilas, †2004. jún. 5. Kecskemét): tanár, festőművész. Hatévesen elveszítette édesapját, ezért az Országos Tanítói Árvaházba került. Elemi iskoláit Bonyhádon és Kecskeméten járta. A Kecskeméti Állami Főreáliskolában érettségizett, majd 1938-ban a kiskunfélegyházi Állami Tanítóképzőben szerzett tanítói oklevelet. A Magyar Képzőművészeti Főiskolán

Önarckép – 1956

– ahol a festő tanszakon Rudnay Gyula, a szobrászon Kisfaludi Strobl Zsigmond, az ábrázoló geometrián Sidló Ferenc tanítványa volt – ábrázoló geometria tanári diplomát szerzett. 1944-től katonai szolgálatot teljesített. Hadifogságból 1946-ban érkezett Bonyhádra, édesanyjához. A katolikus egyházközség képviselő-testülete 1947. aug. 17-ei ülésén választotta meg a katolikus általános iskola tanárává. 1948-ban az államosított általános iskola rajztanárként alkalmazta. 1950-től megyei rajz szakfelügyelő. Az iskolában feleségével bábszakkört létesítettek, majd kezdeményezésére megalapították a bonyhádi bábszínházat, melynek 1957-ig volt a vezetője. Az ország legkiválóbb bábosai közt tartották számon. Titkára volt a Tolna, valamint a Bács-Kiskun Megyei Képzőművészeti Szövetségnek, aktív résztvevője a bonyhádi járási kultúrház képzőművészeti körének. 1957-ben családjával Kecskemétre költözött. Az Országos Nevelőintézetben és a Kecskeméti Katona József Gimnáziumban tanított, majd a nevelőintézet igazgatóhelyetteseként dolgozott. Közben ellátta a városi-járási rajz szakfelügyeletet és az Erdei Ferenc Művelődési Ház képzőművész szakkörének vezetését is. A realista stílusú alkotó a képzőművészet csaknem minden ágát művelte: rajz, festmény, rézkarc, mozaik, linómetszet, freskó. Portréit, kompozícióit több múzeum (Történeti Múzeum Budapest, Kecskemét, Szekszárd, Szolnok) és intézmény (művelődési központ Bonyhád, Kecskemét) őrzi, alkotásai külföldre is eljutottak (Svédország, Németország, Franciaország, USA). Tagja volt a Magyar Népköztársaság Művészeti Alapjának. Egyéni kiállítása volt Bonyhádon, Baján, Kecskeméten. Számos csoportos kiállításon vett részt: Budapesten a Fészek Művészklubban és az Ernst Múzeumban, Szolnokon, Szekszárdon, Franciaországban, a Szovjetunióban. Kiváló Tanár, Magyar Népköztársaság Érdemérem, Erdei Ferenc-emlékérem, SZOT-kitüntetés tulajdonosa. Marostordai Annával kötött házasságából négy fia és egy lánya született.
(Steib György)

Balatoni táj

Palko József, **ifj.** (*1951. máj. 24. Bonyhád): szobrászművész. 1957-től kecskeméti, 1966-tól budapesti lakos. A kecskeméti általános iskola elvégzését követően a budapesti Képző- és Iparművészeti Szakközépiskolában érettségizett 1970-ben, majd a Magyar Képzőművészeti Főiskola esti tanfolyamával (1970–71) fejezte be

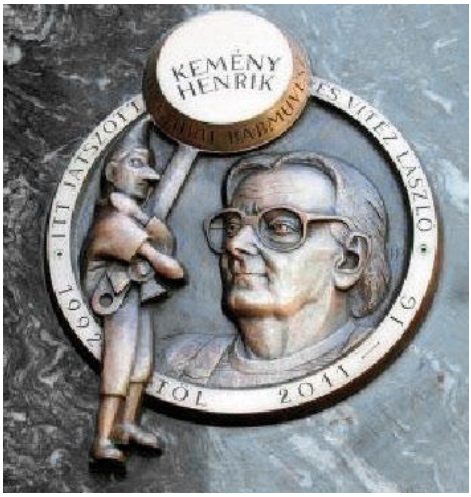

Kemény Henrik emléktábla

iskolai tanulmányait. Első munkahelyén, a budapesti Pannónia Filmstúdióban kulcsrajzoló, később megbízott tervező (1970–79), itt Animációs Akadémiát végzett. Az Állami Bábszínházban (1979–80), majd a Magyar Állami Televízióban (1980–86) bábszobrász és -mechanikus volt, ahol neves művészekkel – Kemény Henrikkel, Foky Ottóval és Lévai Sándorral – dolgozott. 1986-tól szellemi szabadfoglalkozású szobrász. Alkotóművészi pályája első inspirálói festőművész szülei voltak, akik nemcsak a képzőművészet, hanem a bábművészet iránti vonzalmat is beléplántálták. Óvodáskori élményei a szülei által vezetett bonyhádi bábszínházban életre szóló alapanyagul szolgáltak szenvedélyes érdeklődéséhez, melyet a szobor és báb kapcsolata, viszonylatrendszere jellemez. Kezdetben édesapja, majd Borbás Tibor, Csíkszentmihályi Róbert és Matzon Frigyes voltak mesterei. Plasztikáit többnyire fából és bronzból alkotja, de dolgozik márványnyal, bazalttal is. Leggyakrabban kisplasztikát készít, de alkot 1:1-es méretű márványportrékat is. Kedves témái a magyar szentek és történelmi alakok, valamint az anyaság és nőiség misztériuma. Negyvenöt egyéni (többek között: Pannónia Filmstúdió, Budapest – 1979; Biblia Múzeum, Budapest – 1999; Art Salon Társalgó Galéria, Budapest – 2006; Kós Károly Művelődési Ház, Budakalász – 2013; Rátkai Márton Klub, Budapest – 2016) és csoportos kiállításon vett részt idehaza, Franciaországban és Olaszországban. Vannak szobrai kanadai, japán, mexikói, malajziai magántulajdonban. Rendszeresen szerepel az Országos Érembiennálén Sopronban. Köztéri műve az egykori kecskeméti Fotóművészeti Galéria (ma lakóház, Rákóczi út 5.) részére 1988-ban készített 24 db, 160 cm magas homlokzati kopjafa. Hat darabos fa mesedombormű sorozatot faragott a Csodalámpa Alapítvány számára, a Budapest XI. kerületi Mecénás pályázat nyerteseként. 2012-ben adták át a Kolibri Színház (Budapest, Jókai tér) falára készített Kemény Henrik bronz-gránit emléktábláját. Tagja a Benedek-Laborcz Szobrász Egyesületnek, és 1983 óta a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének. Elismerései: Pannónia Nívódíj (1975, 1977), MTV Nívódíj (1983). (Névformája anyakönyvezetten Palkó, de a művészeti életben németalföldi képzőművész ősei Palko írásmódját használja.)

(Steib György)

Pálos (Popp) László (*1933. febr. 19. Cikó, †2015. jan. 25. Szekszárd): tanár. Egyéves volt, amikor Bonyhádra költöznek. Hazafias és vallásos szellemiségben nevelkedett a hatgyermekes családban. Bonyhádon végezte elemi- és középiskolai tanulmányait, a Bonyhádi Állami Közgazdasági Középiskolában érettségizett 1951-ben. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán szerzett magyar nyelv és irodalom szakos tanári diplomát 1955-ben, majd 1983-ban bölcsészdoktori tudományos címet. Egyetemi évei alatt, humán érdeklődése kiterjesztéseként hangversenyekre, színházba, könyvtárba járt. A nagykanizsai gimnázium volt az első munkahelye. Két tanévet követően, Kende Ferenc igazgató hívására tért vissza Bonyhádra, volt középiskolájába tanítani, majd 1959 szeptemberétől nyugdíjazásáig (1994) a Petőfi Sándor Gimnázium tanára volt. Tanítványait első osztálytól kezdve módszeresen készítette fel a tanulmányi versenyekre, melyeken sok sikert értek el.

Tizenöt évig vezette az iskola irodalmi színpadát, műsoraikat Tolna és Baranya megye több iskolájában is bemutatták. Szövegkönyveket, jeleneteket írt a csoport számára. Nyugdíjazását követően óraadóként még évekig tanított a gimnáziumban. Igazságos és következetes módszerei miatt tanítványai – szigorúsága ellenére is – szerették. Kitüntetései: Miniszteri dicséret (1970), Az Oktatásügy Kiváló Dolgozója (1973), Merész Konrád-díj (1998). Nagy Jolánnal kötött házasságából két lánya született.
(Steib György)

Pannónia Mezőgazdasági Termelőszövetkezet: a bonyhádi Petőfi és az Ezüstkalász, valamint a majosi Aranykalász Mezőgazdasági Termelőszövetkezet képviselői 1972. dec. 4-én, Szekszárdon tartott közös közgyűlésükön a három szövetkezet 1973. jan. 1-jén hatályba lépő egyesüléséről döntöttek. A 920 tagot számláló Pannónia Mezőgazdasági Termelőszövetkezet elnökévé Ettig Lászlót, általános elnökhelyettesévé Hahner Józsefet választották. A termelési elnökhelyettesi (főagronómusi) tisztséget rövid ideig Szakács Zoltán, majd ápr. 1-jétől Kalita Imre, 1974. márc. 11-étől pedig Solymosi József töltötte be. A közgazdasági elnökhelyettesi (főkönyvelői) teendőket Szőcs László látta el. A szövetkezet állatorvost is foglalkoztatott Acsádi Gyula, majd Kovács Aladár személyében. A kollektív irányítást 21 tagú vezetőség biztosította. A létrehozott főágazatok vezetői az alábbiak voltak: állattenyésztés Fábián Ferenc, majd Füller Imre; növénytermesztés Lőrincz Antal, majd Mártonfalvi Péter; műszaki Galambos Károly; háztáji Kelemen Ferenc. Gazdálkodásukat mintegy 5000 hektáron kezdték, a szövetkezet vagyonértéke 1973. jan. 1-jén 76.566.000 Ft volt. Központjukat kezdetben a Dózsa Gy. u. 29. számú házban rendezték be, 1981-ben pedig a Zrínyi utca 3. sz. alatt – a volt tűzoltólaktanya helyén – felépített épületbe települtek. Központi majorjukat a volt Petőfi Mgtsz telepénél alakították ki. Alaptevékenységük növénytermesztés (áru- és takarmánynövények: búza, kukorica, napraforgó, silókukorica, lucerna), állattenyésztés (szarvasmarha, juh, hal, baromfi, sertés), szolgáltatás, mezőgazdasági termények és termékek kereskedelme, erdőgazdálkodás, fakitermelés volt. 1974-ben felhagytak a baromfi- és sertéstartással, utóbbit a háztáji gazdaságokba helyezték át. Mintegy 60 hektárnyi gyümölcsösüket (szilva, kajszi, őszibarack, alma) néhány év alatt leépítették. Kezdetben 23 hektáron folytattak szántóföldi zöldségtermesztést (káposztafélék, paradicsom, paprika stb.). Korszerűsítették országos hírű szarvasmarha-törzstehenészetük tartási körülményeit: új istállók, zöldtakarmány-szárító, lucernalisztkészítő üzem, beton silóterek épültek. Kialakították megnövekedett gépparkjuk helyét, korszerű gépjavító műhelyt létesítettek, megnövelték terménytároló kapacitásukat. A börzsönyi Honig-pusztán három juhhodályt, a pusztához 1978-ban bekötőutat építettek. A kivitelezések nagy hányadát a szövetkezet építőbrigádja végezte. Néhány év alatt a kapálásos gyomirtó technológiát a növényvédő szerek alkalmazása váltotta fel. 1974-ben csatlakoztak a nádudvari zárt rendszerű kukoricatermesztési társuláshoz (KITE), a

Palántázás Istvánmajorban – 1975
(Fotó: Solymosi József)

korszerű technológia alkalmazásához nagy teljesítményű gépsort vásároltak. Ez időben érkezett a szövetkezetbe az első John Deer kombájn és fotocellás vetőgép, ekkor jelent meg az első mezőgazdasági repülőgép Bonyhád felett. Ötszáz anyajuhhal kezdtek foglalkozni, számukat dinamikusan emelték 3000 fölé. Az ország legnagyobb bonyhádi tájfajta pirostarka tehénállományát birtokolták. 1976-ban csatlakoztak a Bikali Haltermelési Rendszerhez. A Rák-patak által táplált Honig-pusztai, mintegy 40 hektárnyi halastó vízfelületüket az 1982 tavaszára elkészült új völgyzáró gátas tóval közel 102 hektárra növelték. Fő halfajtájuk a ponty. A központi majorban ebédlőt, fürdőt, öltözőt létesítettek, 1981-ben 220 vagonos, 1983-ban 110 vagonos gabonatárolót építettek. A szövetkezetben „Kiváló" minősítésű vöröskeresztes alapszervezet működött. Pannónia Sportegyesület néven 1985-ig majosi labdarúgócsapatot szerepeltettek a megyei II. osztályú bajnokságban. 1973-ban megalapították a Pannónia Horgász Egyesületet. Támogatták a tömegsportrendezvényeket (labdarúgás, asztalitenisz, lövészet), a kispályás bajnokságban Pannónia Öregfiúk néven szereplő, veterán bonyhádi labdarúgókból álló csapatot. 1978. jan. 1-jén a kakasdi Egyetértés Mgtsz is csatlakozott a Pannóniához, 6500 hektárra nőtt gazdaságukkal Tolna megye második legnagyobb területű mezőgazdasági termelőszövetkezetévé váltak. 1979-ben a szövetkezet tiszta nyeresége meghaladta a 18 millió forintot, a tagok átlagos havi jövedelme 4100 forint volt. 1981. aug. 1-jén a szövetkezet élén Ettig Lászlót Solymosi József váltotta, a felső vezetést Tóth Ferenc általános elnökhelyettes, Szőcs László gazdasági elnökhelyettes és Hahner Ferenc termelési főmérnök képviselte. A nádudvariból a szekszárdi termelési rendszerhez (KSZE) léptek át. Országosan is jó termésátlagokat értek el: búzából 6,3 tonnát, kukoricából 10 tonnát arattak hektáronként. Az 1982. évi Országos Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Kiállításon bemutatott magyartarka anyaállatuk nyerte el a „Kiállítás legszebb tehene" címet. A korszerű nagyüzemmé fejlődött szövetkezet a környékbeli gazdaságok körében iránymutatóvá, vezető szereplővé vált. Kezdeményezésére alakult meg a Magyar Agrártudományi Egyesület Bonyhádi Agrárklubja. Gesztora lett a környékbeli szövetkezetek által létrehozott agrokémiai központnak. Bázisán szakirányú szakmunkásképzés kezdődött. Bemutatószövetkezetté váltak, sorjáztak telephelyükön a tapasztalatcserére látogató belföldi és külföldi szakemberek. 1982-ben a Majos-patak gáttal való elzárásával elárasztották a város északnyugati részében fekvő rétjüket, mellyel záportározót, majd horgásztavat (Szecska-tó) alakítottak ki. 1983 kiemelkedően jó évük volt, amiért Miniszteri Dicsérő Oklevelet kaptak. 2176 szarvasmarha (ebből 840 tehén), 4728 juh (ebből 3156 anya), 31 ló alkotta az állatállományt. A tehenenként fejt évi 4085 liter tej teljesítménnyel a hasonló kategóriájú magyartarka tenyészetek között országos másodikak lettek. A tejtermelés 3.304.000 liter, a halhústermelés 98 tonna volt, a háztáji gazdálkodásból 4202 sertést értékesítettek. Gazdálkodásuk eredménye így alakult:

	1973	1975	1981	1982	1983
termelési érték (ezer Ft)	27.447	92.001	153.141	160.704	204.661
nyereség (ezer Ft)	7070	12.614	27.661	32.476	48.678

1985-ben a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium értékelése alapján a Pannónia Mgtsz a 10. helyet foglalta el az országban működő 1270 szövetkezet között. Az országos fajlagos tejtermelési verseny első vagy második helyezéseit érték el. 1985-ben egy tehéntől átlagosan 4554 liter tejet fejtek. Ez évi munkájuk eredményeként harmadszor nyerték el a Kiváló Szövetkezet címet. Példaszerű kapcsolatot alakítottak ki a III. Sz. (Széchenyi István) Általános Iskolával és a zománcgyárral. Évente találkozót szerveztek nyugdíjasaiknak. 1987-ben folyékony műtrágyát előállító agrokémiai telepet létesítettek. Ebben az évben szőlészeti ágazatot hoztak létre, három év alatt mintegy 107 hektár szőlőt telepítettek. 1988-ban 750 férőhelyes üszőnevelő telepet építettek. 1990-ben 6644 hektár területen gazdálkodtak, melyből 4662 volt szántó, 110 szőlő, 957 gyep, 610

erdő, 102 halastó, 10 nádas, 193 termelésből kivont terület. 2042 szarvasmarhát, 1820 juhot birtokoltak, halhústermelésük 135 tonna volt. A háztáji gazdaságokban 2052 sertést neveltek. 1990. nov. 30-án – német és svéd tőkéstársakkal – létrehozták a Pannónia Kereskedelmi és Szolgáltató Kft.-t. A társaság 1991-ben üzemanyagtöltő állomást (benzinkutat) építtetett Bonyhád határában, a 6. sz. főút mentén. A vállalkozásban a szövetkezet 2 millió forint készpénzzel és 3 hektár 1345 m² nagyságú földterülettel vett részt. A benzinkutat a Shell Hungary Rt. bérelte és üzemeltette. A vállalkozásban a szövetkezet 8%-nyi tulajdonnal rendelkezett, melyet 1997. ápr. 14-én értékesített. 1992-ben a szövetkezet vezetőinek javaslatára termálvíz keresésére fúrási munkálatok kezdődtek a szövetkezet alsó-széplaki területén. A költségek fedezésére 1991-ben alakult Völgységi Termál Vízfeltáró Kft.-nek a Pannónia is tagja lett. 1992-ben felszámolták a börzsönyi településen kialakított juhászatukat, a juhokat értékesítették. A szövetkezeti átalakulási törvény előírásai szerint a tsz 1992. dec. 11-én tartott közgyűlésén Pannónia Mezőgazdasági Szövetkezet néven újjáalakult, felosztható, mintegy 440 millió forint értékű vagyonát 639 tagja részére nevesítették. A szövetkezet gazdálkodását egyre romló gazdasági környezetben kellett egyensúlyban tartani. Töretlen fejlődésük a ’90-es évekre lendületet vesztett. A beruházási lehetőségek csökkentek, az elöregedett gépparkot nem tudták felfrissíteni. Szerkezetváltással, az állattenyésztő telepek összevonásával, észszerűbb létszámgazdálkodással, bérgazdálkodással próbáltak úrrá lenni a nehézségeken. A gazdasági és politikai folyamatok eredményeként a 2000. dec. 15-én tartott közgyűlés a 225 fős tagsággal rendelkező szövetkezet részvénytársasággá való átalakítása mellett döntött. Ennek értelmében a 2001. febr. 15-én tartott zárszámadó és átalakulási közgyűlésen az alapító okirat aláírásával – a Pannónia Mezőgazdasági Szövetkezet jogutódjaként, 279 részvényes 463.423.000 Ft névértékű, nem pénzbeli (apport) jegyzett alaptőkéjével (törzsrészvénnyel) – létrehozták a Pannónia Mezőgazdasági Zártkörűen Működő Részvénytársaságot. A társaság cégbírósági bejegyzésére máj. 31-én került sor. A tagság által választott héttagú igazgatóság elnökéül Solymosi Józsefet, igazgatójául Hahner Ferencet választotta meg. A pénzügyi vezető (főkönyvelő) Sebestyén Gergely lett. A szövetkezet a társaság tulajdonába adta 663.641.000 Ft-ra értékelt – földtulajdont nem tartalmazó – vagyonát. 2001-től rendezi meg Bonyhád városa a Tarka Fesztivált, mely a bonyhádi tájfajta pirostarka szarvasmarha hírnevének öregbítésére szerveződött. Egyik fő támogatója – két ökör felajánlásával – a Pannónia Zrt. 2002. júl. 19-én, miután Solymosi József lemondott tisztségéről – állása összeférhetetlenné vált a Mezőgazdasági Minisztériumban végzett munkájával –, a részvénytársaság igazgatósága elnökének Hahner Ferencet választották. 2002-ben – az elavult fejési és takarmányozási technológia felváltására – több mint 150 millió forintos

Törzstenyészet – 2009 (Fotó: Kirchné Máté Réka)

beruházással 672 tehénférőhelyes telepet hoztak létre, 24 fejőállásos, halszálkás rendszerű fejőházzal. A társaság a 2003-as gazdasági évet 1,7 millió forintos veszteséggel zárta, melynek kiegyenlítésére értékesítették az agrokémiai telepet. 2004-ben 3100 hektár bérelt területen gazdálkodtak saját termelésre, továbbá az új birtoktulajdonosok részére mintegy 1500 hektár területen végeztek szolgáltatást. Magyartarka szarvasmarha törzstenyészetük mintegy 1900 db-ot számlált. Szarvasmarha-értékesítésből származó bevételük 2004-ben 339, halból 24 millió forintot tett ki. Ebben az évben 4967 liter/tehén tejátlagot értek el, 2011-ben pedig 7052 literes tehénátlaggal a magyartarka tenyészetek összehasonlításában a legjobb országos eredményt produkálták. 2005. jan. 1-jétől egy négyfős befektetőcso-

port többségi tulajdont szerzett, az igazgatóság elnöke Friebert Miklós szegedi lakos lett. A hatékony működés érdekében a dolgozói létszámot 110-re, majd 2011-ig 80 körülire csökkentették. 2008-ban biogázüzemű kiserőmű létrehozásába kezdtek, melyben a hígtrágya zárt rendszeren keresztül jut el az üzembe, ahol áramfejlesztésre hasznosul. Az erőművet két ütemben – 2010. nov. 4-én, ill. 2011. dec. 31-én – vették használatba. 2011-ben már 126 millió forint árbevételük származott áram értékesítéséből. 2010-ben mintegy 105, 2011-ben közel 164 millió forintos nyereséget értek el. 2012. júl. 2-án 1000 hektáron való önálló gazdálkodásra a zrt. szerves részeként és irányításával, nemesnádudvari központtal PANNONVÁR Termelő, Termeltető és Kereskedelmi Kft. alakult. 2013-ban két kft. létrehozásával

Az irodaház bejárata – 2014
(Fotó: Kirchné Máté Réka)

kiszervezték a részvénytársaságból az állattenyésztést és a halgazdálkodást. A nov. 4-ei bírósági bejegyzéssel, szegedi központtal létrehozott „Pannónia – Állattenyésztő Kereskedelmi és Szolgáltató Kft." az állattenyésztést, a „Pannónia – Halászati Kereskedelmi Szolgáltató Kft." pedig a halászatot viszi tovább. A Pannónia Mezőgazdasági Zrt. vezetője Friebert Anikó.
(Steib György)

Péntek Zoltán (*1936. febr. 3. Pécs): radiológus szakorvos, kórházigazgató. A mammográfia – az emlő röntgenvizsgálattal történő rákszűrésének – bevezetésével és meghonosításával a bonyhádi kórház történetének legjelentősebb orvosai közé emelkedett. Az országos szinten is úttörő jellegű diagnosztikai eljárást egy orvosi csoport felállásával 1969 májusától 1972 decemberéig végezték. Iskoláit szülővárosában járta:

1954-ben érettségizett a Nagy Lajos Gimnáziumban, majd 1960-ban avatták orvosdoktorrá a Pécsi Orvostudományi Egyetemen. 1964-ben szerezte szakorvosi képesítését. Első munkahelyén, a szekszárdi Balassa János Megyei Kórházban 1967-ig röntgenalorvosként dolgozott. Ez év márc. 1-jétől a bonyhádi kórházba helyezték, ahol 1970. aug. 15-étől röntgenosztályvezető-főorvossá léptették elő. Osztályos feladatai elvégzése mellett 1970. febr. 24-ei hatállyal megbízták az igazgatói feladatok ellátásával. 1973. jan. 1-jétől a szekszárdi kórház röntgenfőorvosa, 1983-tól osztályvezetője lett. 1997-ben ment nyugdíjba. A mammográfia iránti érdeklődése és munkálkodása egész pályafutását végigkísérte. 1980-ban nyert kandidátusi fokozatot „Xeroradiográfia" c. disszertációjával. Az 1990-es években összességében 2 évet dolgozott Svédországban, mammográfiás szűrőközpontokban. 1995-től 2005-ig a budapesti székhelyű MaMMa Egészségügyi Zrt. orvos igazgatója, majd az intézmény szakorvosi, tudományos tanácsadója, tiszteletbeli elnöke. 2001-ben Mikola István egészségügyi miniszter az országos mammográfiás lakosságszűrést felügyelő Szakértői Munkabizottság vezetőjévé nevezte ki, a tisztséget 2010-ig látta el. 2010-től a Magyar Radiológus Társaság Mammográfiás Szekciójának elnöke, majd alelnöke. Főbb kitüntetései: Kiváló Munkáért kitüntető jelvény (1978), Bolyai János alkotói díj (1985), Pro Urbe Szekszárd emlékplakett (1987), Beszédes József-emlékérem (1989), Ratkóczy Nándor-emlékérem (1997), Liszka György-

emlékérem (2002), Lányi Márton-díj (2015). Két házasságából három fia született.
(Steib György)

Perczel Antal III. (*1818. szept. 26. Bonyhád, †1880. aug. 1. Pécs): katonatiszt. Perczel Lajos II. és Geitl Katalin házasságából született. 1837-ben a 4. sz. huszárezredben volt kadét. 1840-ben tiszti fokozatot nyert, 1844-ig szolgált, majd önként kilépett a seregből. 1848-ban katonai szakértelmét a „baranyai mozgalom" szolgálatába állította, annak egyik vezetője lett. A pécsi őrsereg kapitányaként 1848. máj. 4-én a Baranya vármegyei közgyűlés állandó bizottmányának tagjává választották. Júl. 19-én őrnagyi rendfokozattal a vármegyei nemzetőrség zászlóaljparancsnoka lett, hatezer nemzetőrrel ellátták a drávai őrvonal felügyeletét és védelmét egészen a somogyi határig. Szept. 28-án 500 baranyai nemzetőrrel Oroszlónál rajtaütéssel elfogták Roth tábornok társzekereit kísérő nyolcvan katonáját, majd megszerezték a csapat hadianyag-utánpótlását. Ezzel alaposan megnehezítették a tábornok csapatának helyzetét, és részesei lettek a Perczel Mór által irányított ozorai diadalnak. Perczel Antal a szabadságharc leverése után önként jelentkezett a császári és királyi katonai parancsnokságnál. Haditörvényszék elé állították, 10 év várfogságra és teljes vagyonelkobzásra ítélték. Büntetését az aradi várbörtönben kezdte. 1851-ben kegyelmet kapott, 1855-ben visszakapta a birtokát. Újra bekapcsolódott a közéletbe, azonban az 1867-es és az 1878-as országgyűlési választáson is alulmaradt.

(Szőts Zoltán)

Perczel Béla I. (*1819. jún. 25. Bonyhád, †1888. márc. 25. Budapest): jogász, politikus. Perczel Sándor I. és Kajdachy Erzsébet 13. gyermeke. Tanulmányait Pesten, a Piarista Gimnáziumban kezdte, majd a Pécsi Püspöki Joglíceumban fejezte be 1839-ben. Tolna vármegye alispánja mellett lett jog-

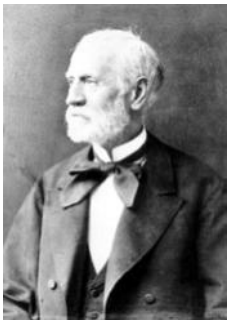

gyakornok, jogi oklevelét 1841 májusában szerezte meg. 1840-től Tolna vármegye tiszteletbeli aljegyzője, 1845. aug. 24-étől másodaljegyző, októbertől a Központi járás főszolgabírája. 1848 júliusában egy Bács megyébe küldött nemzetőregység egyik kapitánya lett. 1848 szeptemberében Tolna vármegye másodalispánjává választották. A tavaszi hadjárat sikere nyomán az osztrákok kivonultak Tolnából, 1849. jún. 12-étől pedig Perczel Béla lett a megye alispánja. A szabadságharc bukásával Tolna vármegye ismét osztrák megszállás alá került, ezért aug. 6-án lemondott hivataláról és visszavonult a közélettől. Egy évtizedig a család bonyhádi birtokain gazdálkodott. 1860. dec. 16-án tanácsosi kinevezést nyert a helytartótanácshoz, amikor azonban az uralkodó feloszlatta az Országgyűlést és kihirdette a kivételes állapotot, lemondott. A bonyhádi kerületben lett országgyűlési képviselő 1865-ben. 1869-ben harmadszor is képviselőnek választották. Szorgalmazta a Bátaszék–Dombóvár–Zákány vasútvonal mielőbbi megépítését, ez ügyben vezetője volt a közmunka- és közlekedésügyi minisztert felkereső Baranya és Tolna vármegyei küldöttségnek. 1870-ben a képviselőház alelnökévé, 1874-ben elnökévé választották. 1875. márc. 2-ai okiratában Ferenc József igazságügy-miniszterré nevezte ki. Számos előkészítésben, elfogadáson (büntető kódex, közjegyzői-, váltó- és kereskedelmi eljárások, cégbejegyzések szabályozása stb.) játszott fontos szerepet. Köztiszteletnek örvendett, ezért meglepetést keltett, hogy 1878. jún. 30-án lemondott. A király – lemondásának elfogadásával egyidejűleg – valóságos belső titkos tanácsossá nevezte ki, továbbá megbízást kapott a kúriai semmítőszék alelnöki teendőinek ellátására. Évekig alelnöke, 1883-tól másodelnöke, majd 1884-től elnöke volt az ország első bíróságának, a Kúriának. A magyar közéletben komoly tekintélynek számított, a Kúria elnökeként bekerült a főrendiházba. 1884 végén Ferenc József a Vaskorona Rend I. osztályú csillaga kitünte-

tésben részesítette. Karrierjének, népszerűségének csúcspontján, 1884 decemberében a Deák-párt elnökévé választották. Fáradhatatlanul dolgozott, de 1887-re megromlott az egészségi állapota. Amikor októberben a főrendiház közjogi és törvénykezési bizottsága tagjává választották, már nem tudott személyesen megjelenni. Boronkay Elvirával kötött házasságából egy lánya és öt fia született.

(Sós Csaba)

Perczel Béla IV. (*1884. júl. 23. Szekszárd, †1945. ápr. 7. Győr): jogász, köztisztviselő, politikus. Perczel Dezső I. és Perczel Júlia házasságából született. Elemi iskoláit Bonyhádon kezdte, a negyedik osztályt már Budapesten fejezte be. A nyolcosztályos gimnázium első négy évét a Budapesti Piarista Gimnáziumban, a felsőbb évfolyamokat a Kalocsai Jezsuita Főgimnáziumban végezte. Jogi tanulmányait Budapesten kezdte, a berlini egyetemen fejezte be, majd Budapesten 1907. ápr. 2-án a politikai tudományok doktorává avatták. 1907 februárjától Tolna vármegye szolgálatában közigazgatási gyakornok. 1907 decemberében a vármegyei közgyűlés aljegyzőnek választotta. 1912 márciusának végén a Völgységi járás főszolgabírájává nevezték ki. 1913-ban feleségül vette unokatestvérét, Perczel Etelkát. Házasságukból egy fiuk és két lányuk született. Közigazgatási tevékenysége mellett vállalta a Tolnavármegyei Közművelődési Egyesület bonyhádi választmányának elnöki teendőit is. A háborús közigazgatás terhei, a család gondjai aláásták egészségét, ezért 1917-ben lemondott posztjáról. 1927 januárjában a megyei törvényhatósági ülés javaslatára az Országgyűlés felsőházának póttagja, 1929 novemberétől rendes tagja lett. Ugyanezen évben a vármegyei közgyűlés örökös tagjának választották. 1930 novemberétől újra a Völgységi járás főszolgabírája, 1931. okt. 22-étől Tolna, nov. 17-étől Bács-Bodrog vármegye főispánja volt. Ellátta Baja város főispáni teendőit is. 1933 áprilisában – tiltakozásul a Gömbös-kormány politikai stílusa és elkötelezett németbarát külpolitikája ellen – lemondott főispáni állásáról. Visszavonulása azonban csak pár hónapig tartott, szept. 27-én Tolna vármegye alispánjává választották. Bonyhád képviselő-testülete 1935. dec. 20-án díszpolgárrá választotta, azonban a címet összeférhetetlenség okán nem fogadta el. 1937 augusztusában 100 tagú küldöttség kereste fel hivatalában arra kérve, hogy fogadja el a jelöltséget a bonyhádi kerület megüresedett képviselői helyére. Lemondott alispáni tisztségéről, s mint egyetlen, a pártok által közösen támogatott, pártonkívüli jelölt, formális választás mellőzésével került a parlamentbe. 1937 őszén Tolna vármegye új felsőházi tagjának megválasztására készültek. Perczel a választás tisztátalanságait, hívei pálfordulását nem tudta elfogadni. Óriási lelki vívódás után 1937. dec. 10-én lemondott képviselői mandátumáról és a megyei törvényhatósági bizottságban viselt örökös tagságáról. Pályafutását, magatartását, gondolkodását mindig a szerénység, a tiszta erkölcsiség jellemezte. Visszavonulása a politikától nem tartott sokáig. 1939-ben, *Az Est* c. lapban nyílt levélben állt ki a képviselő-választáson induló, és a nemzeti értékek megőrzésére törekvő kisgazda Klein Antal mellett, a Magyar Élet Pártja jelöltje, Mühl Henrik ellenében. 1942. jan. 25-én Bonyhádon zászlót bontott a Hűséggel a Hazához mozgalom, melynek elnöke lett. Magyarország német megszállása (1944. márc. 19.) után a belügyminiszter betiltotta a pártokat és az egyesületeket, a hűségmozgalom üldöztetése viszont csak a nyilasok hatalomra kerülését követően következett be. 1944. okt. 19-én Perczel Bélát letartóztatták, és Pécsre szállították. A Mecsekben lévő Nendtvich szállóban kialakított internálótáborban tartották fogva, ahol naponta kihallgatásokkal gyötörték, csak nov. 6-án engedték haza. 22-én ismét letartóztatták, a pécsi fogdába, onnan a budapesti toloncházba, majd a komáromi Csillag erődbe vitték, ahonnan unokaöccse komáromi lakásába távozhatott. 1945 februárjában Győrbe ment, ahol találkozott régi jó barátjával, Apor Vilmos püspökkel. A nyilasok elől a csallóközi Keszegfalvára menekítették, itt tartózkodott a harcok befejezéséig. Ezt követően számos nehézség után eljutott Komáromba, majd gyalog visz-

szatért Győrbe, ahol Apor püspök meggyilkolásának híre nagyon felzaklatta. Ápr. 7-én szívrohamot kapott és meghalt. A püspöki palota kertjében temették el. Családja exhumáltatta, majd 1946. okt. 19-én a bonyhádi Kálvária temetőben helyezték végleges nyughelyére. A gyászszertartást Mindszenty József bíboros, esztergomi érsek végezte. (Sós Csaba)

Perczel Bertalan II. (*1915. jan. 4. Bonyhád, †2007. dec. 17. Dombóvár): mezőgazdász, kántor. Perczel Béla IV. és Perczel Etelka VI. házasságának elsőszülött gyermeke. Zenei adottságát édesanyjától örökölte, az első zongoraleckéket is tőle kapta. Elemi iskoláit Pestszentlőrincen és Bonyhádon járta. Gimnáziumi tanulmányait Gödöllőn kezdte, hetedik osztálytól a bonyhádi gimnázium tanulója, ahol 1933-ban érettségizett. A keszthelyi Gazdasági Akadémián 1936. júl. 15-én szerzett gazdatiszti oklevelet, majd a műegyetem gazdasági karán folytatta tanulmányait. 1937-ben önként jelentkezett az 1. sz. jászkun huszárezredbe, ahonnan Sopronba, a huszárönkéntes-iskolába, majd a Bem József tüzériskolába került. 1938 októberében hadapród őrmester lett, majd leszerelt. 1939 márciusában Fürgeden helyezkedett el gazdasági gyakornokként. A második világháború első két évében, 1939–40-ben több alkalommal bevonultatták, majd zászlóssá léptették elő. 1941-től a Magyar Királyi Gazdasági Felügyelőség székesfehérvári kirendeltségén kisegítő, majd gyakornok volt. 1944-ben behívták a 4. huszárezredbe. A visszavonulások során Tapolcára került a 67. gyalogezredhez, a Simontornya környéki harcokban karlövéssel megsebesült. A kórházzal Németországba települt, ahol amerikai fogságba esett, majd egy német családnál végzett kerti munkát. 1948-ban tért vissza Bonyhádra. A politikai helyzet miatt nem tudott elhelyezkedni, ezért a családi ház kertjét művelte, sertéseket tartott, erdészetben alkalmi munkát vállalt. Gondozta édesanyját, akivel csatlakoztak egy bonyhádi, ferences harmadik rendi csoporthoz, ahol főként a szegényeket segítő, karitatív tevékenységet végeztek. A családot minden megmaradt vagyonától megfosztották, míg végül 1951-ben el kellett hagyniuk az ősi, Perczel M. u. 44. sz. alatti házat. A család régi ismerőse, Stampf Dánielné fogadta be őket Somogyi (ma Sándor) u. 8. sz. alatti házába. 1951-ben a hidasi téglagyárban kapott munkát. 1955 októberétől a bonyhádi katolikus egyházközség szállást biztosított részére a plébánián, felkérték a kántori teendők elvégzésére és a plébánia kertjének gondozására. Munkája mellett énekkart szervezett és vezetett a katolikus templomban. 1981-ben jutott önálló lakáshoz a Dózsa György utcában. A Perczel család utolsó Bonyhádon élő tagját Bonyhád város 1993-ban Perczel-díjjal tüntette ki. Kántori szolgálatát szinte élete végéig ellátta. (Sós Csaba)

Perczel (Bonyhády) Béla III. (*1862. júl. 23. Bonyhád, †1929. ápr. 9. Bonyhád): köztisztviselő, vállalkozó, a zománcgyár alapítója. Apja Bonyhády Géza I., anyja Perczel Jerta I. Bonyhádon járta alsóbb iskoláit, majd önkéntes az 5. dzsidás ezredben (1881–82). 1883. márc. 17-én jogvégzettség és államtudományi államvizsgát tett. Ezt követően Pécsváradon közigazgatási gyakornok, tiszteletbeli szolgabíró (1884–86), Pécsen tiszteletbeli aljegyző, árvaszéki jegyző, másodaljegyző (1886–92), Siklóson (1892–93), majd Mohácson (1893–94) beosztott szolgabíró, tiszteletbeli főszolgabíró (1894–95), Sásdon tiszteletbeli főszolgabíró (1895–96) volt. 1895. dec. 16-án a Völgységi járás főszolgabírájává választották, szolgálatát 1896. jan. 1-jével kezdte meg Bonyhádon. Családnevét 1886-ban változtatta vissza Bonyhádyról az ősei nevére, Perczelre. 1896-ban nőül vette Schönherr Erzsébetet, aki gazdag hozománnyal rendelkezett. Házasságukból négy lányuk és két fiuk született. Főrészvényese lett a Forberger László által 1901-ben létrehozott Bonyhádi Vil-

lanyvilágítási Társaságnak. 1903-ban – a főispánnal való összetűzése miatt – lemondott főszolgabírói állásáról, majd frissen vásárolt mintegy 1800 holdas tabi birtokára költözött. Ott élt 1907-ig. Miután elpusztult a közel 100 ezer koronát érő sertésállománya, és tudomására jutott a bonyhádi villanytelep válságos anyagi helyzete, eladta birtokát. Rövid ideig Budapesten élt, majd Bonyhádra költözött azzal a szándékkal, hogy megmentse a villanytelepet a csődtől. Névértéken felvásárolta a betéti társaság tagjainak betéteit, majd Forberger halálát (1908) követően a villanytelep egyszemélyi tulajdonosává vált. Egyidejűleg tulajdonosa lett a strandfürdőnek is. A villanytelep gazdaságos üzletmenete, kapacitásának jobb kihasználása érdekében 1909-ben létrehozta a Magyar Zománcmű és Fémárugyárat. Még az évben engedélyt kapott a Kereskedelemügyi Minisztériumtól helyi érdekű vasútvonal kiépítésére a község és a hidasi vasútállomás között. A beruházáshoz – a minisztérium által – kikötött feltételeket azonban nem tudta teljesíteni, így az építkezés meghiúsult. 1910-ben gőzmosodát kezdett üzemeltetni a villanytelepen. 1914. febr. 1-jén a Bonyhádvidéki Takarék és Gazdasági Bank elnökévé választották. 1914. nov. 1-jén engedélyt kapott mozgófényképszínház (mozi) üzemeltetésére a helyi Zucker Szállodában, de üzemeltetési jogosultságát 1921-ben elvesztette. 1920-ban a bonyhádi választókerületben a Keresztény Nemzeti Párt nemzetgyűlési képviselőjelöltjeként alulmaradt riválisával, Weber Jánossal szemben. A hirtelen haragú, indulatos, de rendkívül ambiciózus, kudarcot-kudarcra halmozó Perczel Béla 1927-ben végleg visszavonult a gazdálkodástól, s a zománcgyár vezetését átadta fiának, Józsefnek. Idős korára eluralkodó elmebetegsége miatt gondnokság alá helyezték. Hamvai a Kálvária sírkertben nyugszanak. A zománcgyárral szemben kiépülő új utcát 1939-ben tiszteletére – Bonyhád iparosításának érdekében kifejtett tevékenységéért – Béla utcának nevezték el. A zománcgyár alapításának 100. évfordulóján – 2009-ben – emléktáblát helyeztek el a gyár bejáratánál: *„A gyáralapító Perczel Béla és fia József, valamint mindazok emlékére, akik hozzájárultak a gyár 100 éves fennállásához. A gyár dolgozói.”* (Sós Csaba)

Perczel (Bonyhády) Géza I. (*1819. aug. 3. Cegléd puszta, †1890. szept. 26. Bonyhád): ügyvéd, földbirtokos, vállalkozó. Perczel Tamás és Szily Ernesztin házasságából született. 1836-tól Pozsonyban jogot hallgatott. 1839. máj. 21-én a pécsi vármegyei tisztújító közgyűlés aljegyzőnek választotta. 1845-ben a mohácsi járás alszolgabírája volt, az 1848-as forradalom kezdetén ugyanott főszolgabíró. A szabadságharc bukása után – mint a Perczelek közül többen – behódolt a hatalomnak, családnevét Bonyhádyra változtatta. 1850-ben a Pécsváradi, majd a Szentlőrinci járásban volt járásbíró, megbízatásáról azonban lemondott. 1856-ban feleségül vette Perczel Jertát, házasságukból egy lány és három fiú született. Tulajdonosa volt a bonyhádi hengermalomnak, melynek kapacitása nagyobb volt, mint a Bonyhádon és környékén működő 19 patakmalomé összesen. A vállalkozás nagy tőkeigénye miatt a tulajdonos gyakran küzdött adóelmaradással. A fizetési nehézségek ellenére bővítette vállalkozásai körét: szeszfőzdét, gőzmosodát létesített. Váralján saját tulajdonú szénbányát műveltetett, és mintegy 220 katasztrális hold földbirtokkal rendelkezett. Kora egyik kiemelkedő vállalkozójaként éveken át vezette a legnagyobb községi adófizetők listáját, s mint virilista, tagjává vált Bonyhád község képviselő-testületének. 1884-ben a malom tulajdonjogát átadta legidősebb fiának, József IX.-nek. Élete alkonyán vállalkozásaitól visszavonult, a közéletet a kaszinó jelentette számára, melynek – 1885 decemberében – választmányi tagjává választották. (Sós Csaba)

Perczel (Bonyhády) Gyula I. (*1817. ápr. 7. Bonyhád, †1898. márc. 5. Bonyhád): politikus. Perczel János II. és Dőry Aloyzia házasságából született. Nyolcévesen árvaságra jutott, gyámjának 20 éves nagybátyját, Perczel Imrét jelölték. Tanulmányait a pécsi jogi líceumban végezte. Tizenkilenc esztendősen Tolna vármegye közgyűlésének tisz-

teletbeli aljegyzőjévé nevezték ki. 1840-től a Völgységi járás szolgabírája, 1843-tól főszolgabírája. 1848-ban ő szervezi meg a bonyhádi nemzetőrséget, majd felállításakor annak kapitánya lesz. A vármegyei állandó bizottmány ülésén 500 forintot ajánlott fel a haza javára, ekkor megbízták a gyűjtés irányításával a járásban. Erőszakos fellépése rossz vért szült: amikor Bonyhádon, Kakasdon, Belacon és Majoson a német lakosok nem akartak a nemzetőrségbe beállni, katonai eszközöket vett igénybe. Válaszul a felháborodott lakosok megtámadták és megverték. 1848 decemberében a megyei önkéntes lovascsapat kapitányaként az eszéki várba vezényelték. Itt szolgált hónapokig, de amikor sor került Baranya és Tolna vármegye császári megszállására, távozott szolgálati helyéről. Jelentkezett a császári kormányzatnál, tisztázta magát, majd hazatért Bonyhádra. 1850-ben belügyminiszteri engedéllyel családi nevét Bonyhádyra változtatta, közigazgatási főbíróként pedig a Bach-rendszer behódoló tisztviselője lett. 1851-től a császári-királyi megyefőnök tisztét töltötte be Békés és Csanád vármegyében, amely funkcióban tekintélyt szerzett magának. Ügybuzgalmával kivívta a helytartótanács elnöki köszönetét, és a Ferenc József Rend kiskeresztjét. 1856-ban Vas vármegye megyefőnöke, majd – tevékenysége elismeréseképpen – 1859-ben császári és királyi kamarás lett. Amikor a császár az 1860. okt. 20-án kibocsátott Októberi

Kúriája a Perczel Mór utcában

diplomával szövetségi alkotmányt adott birodalmának, a rendszer kiszolgálóit – így őt is – rendelkezési állományba helyezték. Később, a politikai helyzet változásával visszakerültek a császárhű emberek a hivatalokba. 1865 augusztusáig Békés vármegye főispáni tisztét tölthette be. A kiegyezés elfogadása után kiszorultak a politikai életből azok, akik a Bach-korszak idején vezető szerepet töltöttek be. Így Bonyhády Gyulát 1866. ápr. 8-án, mindössze 49 évesen nyugállományba helyezték. Ezt követően a politikától visszavonultan, gazdálkodással foglalkozott Bonyhádon. Ráth Terézzel kötött házasságából négy fia és négy lánya született.

(Szőts Zoltán)

Perczel (Bonyhády) Imre I. (*1805. aug. 5. Bonyhád, †1871. febr. 25. Bonyhád): közhivatalnok. Perczel Sándor I. és Kajdachy Erzsébet házasságából született, Perczel Mór testvére. Kiemelkedő tanulmányi eredményei alapján már 18 évesen, 1823 áprilisában bölcsészdoktorrá avatták. Ezután jogi tanulmányokat folytatott, majd Tolna vármegyében lett joggyakornok. 1827 októberében a vármegyei közgyűlés esküdtnek választotta a Simontornyai járásba, majd becsületbeli aljegyzőnek nevezték ki. 1830-tól a Völgységi járás alszolgabírája, 1836 novemberétől ugyanott főszolgabíró volt. Két évvel később lemondott hivataláról, mivel konzervatív, királyhű magatartása ellentétben állt a Tolna megyei „renitens” szellemmel. Ezután Pesten töltött négy évet a helytartótanács titoknokaként, majd 1842-ben visszatért a vármegyei közigazgatásba. Baranyában vállalt szolgálatot. 1844-től a Pécsi járás helyettes szolgabírája volt. 1848 januárjában a közgyűlés másodalispánnak választotta. Tevékenységéért elnyerte a Pécs város tiszteletbeli polgára címet. A Perczelek közül ő változtatta elsőként a nevét Bonyhádyra. Nem értett egyet a Habsburgok elleni nemzeti felkeléssel, nem támogatta a magyar forradalmat és szabadságharcot. Baranya császári megszállásakor

a megye alispáni teendőivel bízták meg. 1849 tavaszán a magyar honvédség sikereit követően Szlavóniába utazott gyógykezelésre – valójában elmenekült. A közállapotok stabilizálódása után visszatért, és alispáni rangjának meghagyásával a törvénykezési ügyek vezetését bízták rá, gyakorlatilag ő lett Baranya vármegye törvényszéki elnöke. Miközben testvérei közül Perczel Mór és Miklós emigrációban voltak, Béla pedig visszavonult, ő császárhű szolgálataiért 1850-ben megkapta a Ferenc József Rend kiskeresztjét. 1851 márciusában már Szolnok vármegye megyefőnöke, két év múlva pedig megerősítették tisztségében, és megkapta a helytartósági tanácsosi címet. 1858-ban nyugalomba vonult és visszatért Bonyhádra. Ezt követően sokat utazott, olaszországi úti élményeit naplójában rögzítette.

(Sós Csaba)

Perczel Dezső I. (*1848. jan. 18. Szekszárd, †1913. máj. 18. Bonyhád): jogász, politikus, Tolna vármegye közigazgatásának, Bonyhád község társadalmi életének

jelentős alakja. Apja Perczel Béla I., anyja Boronkay Elvira. Budapesten végzett jogi tanulmányokat. Szakmai pályafutását joggyakornokként kezdte Baranya vármegye szolgálatában. Az osztrák–magyar kiegyezést követő években tiszteletbeli aljegyzőként dolgozott, majd hamarosan aljegyzőnek választották. 1871-ben visszatért Bonyhádra, ahol megbízták a Völgységi járás szolgabírói teendőivel. Felkészültsége, közvetlensége és családja nagy tekintélye 1877-ben a vármegyei önkormányzat első számú tisztviselőjévé emelte. Tízévi alispáni tevékenységének számos érdeme közül kiemelkedik a megye közlekedésének fejlesztéséért folytatott tevékenysége. Fő szorgalmazója volt a Pécs–Budapest vasútvonal megépítésének, a Szekszárd–Rétszilas szárnyvonal megnyitásának. 1878-ban feleségül vette első unokatestvérét, Perczel Mór leányát, Perczel Júliát. Házasságukból négy fiuk és három lányuk született. 1887-ben – a Szabadelvű Párt képviseletében – Bonyhád választókerület országgyűlési képviselője lett. 1887 és 1892 között a közigazgatási bizottság tagja és titkára volt, megválasztották a vármegyei közigazgatási reformjavaslat előadójának, ellátta a kérvényi és az egyik bírálóbizottsági elnöki feladatkört is. 1895. jan. 18-án belügyminiszterré nevezték ki. Szorgalmazója volt a szabadelvű egyházpolitikának és a polgári házasságkötésnek. Ő formulázta a polgári anyakönyvvezetés törvényjavaslatait. Minisztersége idején készült el a közigazgatási reformjavaslat tervezete. Országos teendői miatt kénytelen volt lemondani Tolna vármegyei tisztségeiről. 1896-ban Ferenc József császár valóságos belső titkos tanácsossá nevezte ki. 1897 szeptemberében Vilmos porosz király az I. osztályú Vörös Sas renddel tüntette ki, majd Ferenc Józseftől elnyerte az I. osztályú Osztrák Császári Vaskorona rendet a csillaggal. 1899. febr. 26-án lemondott a miniszterségről, majd márc. 2-án a képviselőház elnökévé választották. 1901-ben a Tolna megyei Takarék és Hitelbank közgyűlése a felügyelőbizottság tagjává választotta. Ugyanebben az évben megvédte országgyűlési mandátumát a bonyhádi kerületben. A Szabadelvű Pártban 1901 és 1905 között számos bizottság elnöke, közben az Országos Gazdasági Egyesület Igazgatói Választmányának tagja, a Völgységi Jótékony Egyesület díszelnöke, Tolna vármegye közigazgatási bizottságának tagja volt. Mint gazdálkodó, országos tekintélyt vívott ki a bonyhádi tájfajta szarvasmarhát reprezentáló tenyészállataival, országos versenyek díjazottja, az 1900-as párizsi világkiállításon is sikert ért el. 1903-ban másodszor is a képviselőház elnökévé választották. Tisza István miniszterelnök 1904 novemberében – az ellenzék kormányt bénító parlamenti tevékenysége miatt – új házszabályjavaslatot terjesztett az Országgyűlés elé. Perczel házelnök házszabályellenesen, még a vita befejezése előtt jelt adott zsebkendőjével a szavazásra. A kormánypárt az előterjesztést megszavazta, emiatt verekedés tört ki, a berendezést is összetörték. 1905. január végén – a Szabadelvű Párt népszerűségvesztése ellenére – megvédte mandátumát. Jún. 19-én az ellenzék kezdeményezésére – a „zsebkendős szavazás” megtorlásaként – az országgyűlés

megfosztotta képviselői megbízásától. Pártja ezután az országos vezetésben adott neki munkát különböző bizottságokban. Tagja volt Bonyhád község képviselő-testületének, elnöke a Bonyhádi Takarékpénztárnak és a Bonyhádi Polgári Kaszinóegyletnek. 1910-ben a Nemzeti Munkapárt egyik alapítója, majd Tolna megyei társelnöke, országos elnöke lett. Abban az évben ismét képviselői mandátumot szerzett Bonyhádon. Népszerűségére jellemző, hogy amikor ezt átvette, fáklyás felvonulást rendeztek tiszteletére, kocsiját – a lovakat kifogva – az emberek vontatták végig a községen. A képviselőház beválasztotta az országos közlekedési tanácsba és a kereskedelmi tarifabizottságba. 1913. jan. 9-én betegsége miatt lemondott a Munkapárt elnökségéről, ugyanakkor a párt díszelnökévé választották. Bonyhádon a Dr. Kolta László utca korábban (1934. nov. 15. – 1945. dec. 28.) az ő nevét viselte, 2013-tól a Dezső utca őrzi emlékét. Hamvai a bonyhádi Kálvária temetőben nyugszanak. A magyar történelem és kultúra jelentős alakjaként sírját a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság a Nemzeti Sírkert részévé nyilvánította.

(Sós Csaba)

Perczel-díj: Bonyhád Város Önkormányzatának 1992-ben alapított elismerése. A díj Perczel Mór tábornok emlékét őrzi. Perczel-díjban az a személy vagy közösség részesíthető, aki, ill. amely: különösen a közélet, a gazdaság, az oktatás, a kultúra, az egészségügy vagy a közigazgatás területén kiemelkedő munkát végzett; olyan személyek, akik hosszú időn keresztül végzett közéleti tevékenységükkel, ill. életművükkel elősegítették Bonyhád város szellemi, anyagi gyarapodását, hírnevének öregbítését. A kitüntető díjat a márc. 15-ei nemzeti ünnep keretében adják át, melyhez oklevél, plakett és pénzjutalom jár. A plakett Bertalan Tamás alkotása.

(Steib György)

Perczel-díjasok: 1993: ifj. Katz Sándor, Perczel Bertalan; 1994: Merész Konrád, Solymár Imre; 1996: Ablonczy Pál, Juhász Béla, Kovács Zoltán (posztumusz); 1998: Kolta László; 1999: Hegedüs Éva; 2000: Brauer János, Jónás János, Krähling Dániel; 2001: Hofmeister Lajos; 2002: Barcza Imre; 2003: Stekly Zsuzsanna; 2004: Nusser Zoltán; 2005: Farkas Ferenc; 2006: Antal Mária; 2007: Barabás Éva, Hübner József, Tamás Zsolt; 2008: Bertalan Sándor (posztumusz); 2009: Bayer József, Ónodi Szabolcs; 2010: Steib György, Szabó László; 2011: Oroszki István; 2012: Schlichtherle László; 2013: Fábián Gergely; 2014: Soczó László; 2015: Potápi Árpád János; 2016: Füller Imre.

(Steib György)

Perczel Etelka II. (*1807. nov. 1. Börzsöny, †1861. júl. 31. Szabadka): Vörösmarty Mihály ifjúkori múzsája. Perczel Sándor I. és Kajdachy Erzsébet gyermeke, Perczel Mór testvére. Keresztelésekor a bonyhádi katolikus plébánián Adelais Carolina Ludovika Rosa Camilla néven jegyezték be. Családja nem Adélnak, hanem az Adelais magyar megfelelőjeként Etelkának hívta.

Vörösmarty Börzsönybe kerülése idején 13 éves volt. Az akkor 20 éves költő mintegy ötévnyi börzsönyi tartózkodása idején vált a kék szemű, sötét hajú lány viruló, sudár termetű hajadonná. Lényének kisugárzását, hatását a költőre verseiből, leírásaiból ismerhetjük meg. *„(…) ő azon szelíd mosolygással, mellyel mindeneket fogad, fogadott engem is. Ifjúsága legszebb bíborában állott alkony felé szülei, 's testvéri körében; hasonlíthatatlan szépségű sugár termetével nem mutatott földi származásra; mint az örömnek angyala, úgy fogadott bútlan tiszta tekintettel. Én, a' ki kevesebbet vártam, olvadozni érzém elfásult szívemet 's hálát adtam Istennek, hogy még egyszer láthatom"* – írta Vörösmarty barátjának, Etelkával való utolsó találkozását követően 1825-ben. A nemesi származású, de szegény házitanító, még ismeretlen költő, s a gazdag, társadalmi befolyásban emelkedő pályán álló család közötti szakadékot nem lehetett

áthidalni. Vörösmartynak a börzsönyi idők Etelkájáról megmaradt ábrándképe szerelmi líráját gazdagította. Perczel Etelka 1833. aug. 8-án a bonyhádi katolikus templomban felesége lett Vojnits Barnabás szolgabíró, szabadkai birtokosnak. Szabadkán és a Bács-Bodrog vármegyei Bajsa községben, a család birtokán éltek. Vörösmarty boldogtalannak tudta házasságát, melyből egy gyermek, Vojnits Erzsébet született, kinek hamvai – férjével, Ermel Gyula evangélikus lelkésszel együtt – a bonyhádi Kálvária-hegyen emelt sírkápolnában nyugszanak. Etelka mellrákban halt meg – nem sokkal a Balassa János sebészprofesszor által elvégzett műtétet követően. Emlékét 2013-tól Bonyhádon az Etelka utca is őrzi.
(Steib György)

Perczel Ferenc III. (*1824. márc. 12. Bonyhád, †1849. máj. 26. Pest): katonatiszt. Perczel Sándor I. és Kajdachy Erzsébet házasságából született, Perczel Mór testvére. Az elemi iskola elvégzését katonai pálya követte. Tizennyolc évesen már a 3. császári lovasezred kadétja volt, később Zomborban teljesített szolgálatot. 1845-ben az a megtiszteltetés érte, hogy Tolna vármegye javaslatára a magyar királyi testőrség tagja lett, így ott volt az 1847-es pozsonyi országgyűlésen a kirendelt magyar testőrkülönítményben. 1848. szept. 10-én elbocsátását kérte a testőrségtől, majd tíz nappal később számos társával elhagyta Bécset, hogy a magyar szabadságharc szolgálatába álljon. Batthyány Lajos miniszterelnök szept. 27-én főhadnagyi rendfokozattal Hódmezővásárhelyre, a 30. honvédzászlóaljhoz vezényelte. Még ugyanebben a hónapban századosnak nevezte ki Mészáros Lázár hadügyminiszter. 1849 telén Arad ostrománál, a várőrség kitörésekor csapatai és a lengyel légió menekülésbe fogott, de ő nem veszítette el lélekjelenlétét. Két ágyúval tüzelt a támadó ulánusokra, akiket ezzel megállított, időt nyerve a sereg és az ágyúk megmentésére. 1849. máj. 21-én, Budavár bevételekor az elsők között jutott fel a vár falára. Súlyos comblövést kapott, amelyből már nem tudott felépülni, hősi halált halt.
(Szőts Zoltán)

Perczel István II. (*1803. nov. 11. Bonyhád, †1887. nov. 26. Kiskajdacs): jogász, földbirtokos, politikus. Perczel Lajos II. és Geitl Katalin házasságából született. A pozsonyi akadémián folytatott jogi tanulmányai során minden tantárgyból „eminens” minősítést szerzett. Tolna vármegyében lett joggyakornok, majd jegyző. 1839. máj. 8-án a vármegyei közgyűlés a „pecsovicsok” – a Habsburg-pártiak – jelöltjeként országgyűlési követnek választotta. 1848. máj. 1-jén a Tolna vármegyei közgyűlésen beválasztották a középponti, valamint az állandó választmány tagjai közé. Május 8-án őt bízták meg Tolna vármegye nemzeti őrseregének *„összve szerkesztésére”*. A Dráva mentét felvigyázó őrsereg 8. századának őrnagykapitánya, később a 2. zászlóalj parancsnoka lett. A Jellasics elleni népfelkeléskor a nemzetőrség egyik csapatát irányította. Az ozorai ütközetben osztályparancsnokként járult hozzá a győzelemhez. A szabadságharc leverését követően katonai törvényszék elé állították, ahol tisztázta magát. Ezt követően nem vállalt hivatalt, a birtokán gazdálkodott. 1861-ben, 1865-ben és 1869-ben országgyűlési képviselőnek választották. 1866-ban beválasztották a házszabály, valamint a közintézetek ügyeivel foglalkozó bizottságba. Az Országgyűlésben, a felirati vitában Tisza Kálmán indítványát támogatta. Az osztrák–magyar kiegyezést követően is a bihari pontokban látta a megoldást az ország számára. 1875. ápr. 21-én az uralkodó – Tisza Kálmán miniszterelnök javaslatára – Tolna vármegye főispánjává nevezte ki. Hivatalába máj. 13-án iktatták be. 1882 januárjában a vallás- és közoktatásügyi miniszter köszönetét nyilvánította, mert kiskajdacsi birtokán cselédsége gyermekei számára elemi iskolát rendezett be, és

a tanító javadalmazásáról is gondoskodott. 1884 novemberében, az ekkor már 81 éves Perczel Istvánt saját kérelmére az uralkodó felmentette főispáni állásából, s a közügyek terén szerzett érdemei elismeréseként a Lipót Rend lovagkeresztjét adományozta számára. Az ő nevét viseli a Bonyhád keleti fennsíkján felépült Istvánmajor, melynek – a körülötte fekvő földekkel és szőlővel együtt – birtokosa volt. Perczel Annával kötött házasságából három fia született. (Szőts Zoltán)

Perczel József I. (*1699. jan. 15. Veszprém, †1768. aug. 4. Bonyhád): földbirtokos, a Tolna megyei, egyben a bonyhádi Perczelek ősatyja. Nemes Perczel Tamás és Előry Pordán Zsuzsanna házasságából született. A Gyulai Gaál Katalinnal 1727. júl. 8-án kötött házasságából nyolc fia és nyolc lánya született. 1727-től számíthatjuk letelepedését Tolna vármegyében, ebben az évben bízta meg a közgyűlés a vármegye régi számadásainak felülvizsgálatával. Vármegyei aljegyző, 1732-től valóságos jegyző lett. Munkája eredményességét jelzi, hogy 1735-ben a megye képviselőjének jelölték a nádori értekezletre, majd a királyi kamarával való tárgyalásokra. 1736-ban első alispánnak választották meg, a tisztséget 1753-ig töltötte be. Tolna vármegye követeként vett részt az 1741. és 1751. évi pozsonyi országgyűlésen. Érdemeinek legfelsőbb szintű minősítését jelzi a Mária Terézia által 1745-ben adományozott oklevél, mellyel helybenhagyta birtokvásárlásait, egyben engedélyezte Józsefnek és utódainak a „bonyhádi" előnév használatát. Alaposan felkészült, erős egyéniségű, rámenős ember volt. Alispáni funkciója mellett gazdálkodott, birtokát gyarapította. Apja halálakor megörökölte a vámosi birtokot. 1738 és 1742 között megvásárolta a Somogy vármegyei Boronka falut, Keszi-, Sárköz-, Szentgyörgy-, Kercseliget-, Nádfő- és Szederjes-pusztákat, zálogba vette Lápafőt. Legjelentősebb birtokakcióját 1743. máj. 28-án bonyolította le: a Simontornyán aláírt adásvételi szerződésben foglaltak szerint *„Báró Schilson eladta Tolna és Baranya vármegyékben fekvő minden birtokát: Bonyhád, Hidegkút helységek felét, az egész Cikó és Majos helységet, Széplak, Csetske, Eszter, Ófalu, Sibrig pusztákat, valamint Fülöpszerdahely, Csicsó és Csernéd puszták felét 45.000 forintért Perczel Józsefnek és Gyulai Gaál Sándornak."* A vásárlás és további ügyletek tisztázatlanságai perek sorozatát indították el, de az ítélethozatal előtt Perczel József és a Kun–Kéthelyi örökösök 1744. júl. 31-én megállapodtak. A békés birtoklás, a jó szomszédság azonban nem tartott hosszú ideig. A Kun–Kéthelyi örökösök és a Perczelek torzsalkodásának viharos évtizedei következtek. Perczel József építkezésekbe is belekezdett. Lakóházat építtetett Cikón, majd Alsóbörzsönyben, ahol a kúria mellett gazdasági épületeket emeltetett. Vallásos buzgóságtól vezérelve a bonyhádi katolikus egyházat jelentős összegekkel támogatta, Cikón pedig iskolát, plébániaházat, valamint egy templomot építtetett. E templom alatt alakították ki a családi sírboltot. Jelentős hiteleket vett fel, adósságainak törlesztése végigkísérte egész életét. Birtokainak éves jövedelme, a borkimérés (korcsmáltatási jog), valamint a mészárszéktartási jog éves haszna sem volt elegendő a család fenntartása mellett adósságainak törlesztésére. Másfél évtizeddel a vármegyei tevékenységtől való visszavonulása után, élete alkonyán nagy üzleti vállalkozásba kezdett. 1766 nyarától kezdődően – egy szállítmányozási vállalkozás segítségével – nagyobb mennyiségű árut, elsősorban gabonát, dohányt és hamuzsírt értékesített a trieszti kikötőn át külföldre. A vállalkozás eredménye azonban alapvetően nem módosította a család anyagi helyzetét, nem segítette az adósságok törlesztését. Végrendeletében meghagyta, hogy addig a birtokot ne osszák fel, míg az adósság felét ki nem fizették. Nem sejthette, hogy a halálát követő évtizedek költséges birtokperekkel telnek. A birtokfelosztást az örökösök 1780-ban végrehajtották, bár az adósságtól addig sem tudtak megszabadulni. (Sós Csaba)

Perczel József XI. (*1899. máj. 15. Bonyhád, †1981. szept. 22. Bécs): a zománcgyár tulajdonosa. Perczel Béla III. és Schönherr Erzsébet második gyermeke. Teljes nevén

Perczel József Mihály, a köznapi életben barátai, rokonai Mihálynak (Misinek) szólították. 1917-ben érettségizett a Budapesti Királyi Egyetemi Katolikus Gimnáziumban, majd kétéves frontszolgálat következett. 1918-ban az olasz harctéren megsebesült, magatartásáért első osztályú ezüst vitézségi éremmel tüntették ki. 1919-től a műszaki egyetem hallgatója. 1922-ben megszakította tanulmányait, mert átvette az apja, Perczel Béla által alapított és vezetett, válság felé sodródó zománcgyár vezetését. Ettől kezdődően – kisebb megszakításokkal – az 1948-as államosításig élete egybeforrt a zománcgyár történetével. Apjával való összetűzése miatt 1926-ban visszatért egyetemi tanulmányaihoz, de 1927-ben ismét hazaköltözött, és a gyár igazgatója lett. Apja 1929-ben, majd anyja 1939-ben bekövetkezett halálát követően a zománcgyár egyszemélyi tulajdonosává vált. Tulajdonosa lett továbbá Börzsönyben 360, Eszterpusztán 40, Ófaluban 20 kataszteri hold mezőgazdasági területnek, szántónak és szőlőnek. Övé lett a lakóház (kastély) a hozzá tartozó 12 kataszteri hold kerttel, kertészettel. A zománcgyárat személyesen irányította, a kereskedelemben kiterjedt kapcsolatrendszert épített ki. Tevékenysége elismeréseként 1938. máj. 30-án vitézzé avatták, 1943. jan. 7-én Nemzetvédelmi Kereszt kitüntetést kapott. Örökölt gazdaságát tovább bővítette, 1942–43-ban Börzsöny határában mintegy 60 kataszteri hold nagyságú halastavat, halgazdaságot, továbbá termőföldet vásárolt Honig Albert földbirtokostól. Mint virilista, tagja volt a községi képviselő-testületnek. Részt vett Bonyhád társasági életében. 1925 körül alelnöke volt a Bonyhádi Vívó Egyletnek. Bérbe vette Bonyhád 1. sz. vadászterületét (1929). 1946 augusztusában megalapította a Bonyhádi Vadásztársaságot, melynek elnöke lett. 1942. ápr. 15-én besorozták katonának, egy évig a szovjet fronton teljesített szolgálatot. 1944. október végén – a zománcgyári haditermelés szabotálásának vádjával – a Gestapo letartóztatta, két napig őrizetben tartották Pécsen. 1945-ben a földreform következményeként birtokait elkobozták, halastavát Bonyhád községnek juttatták. 1948. márc. 25-én a zománcgyárat államosították. 1949-ben előzetes letartóztatásba helyezték, *„több közellátási érdeket veszélyeztető és egyéb cselekménnyel”* gyanúsították, személyes tárgyait – közte díszmagyarját és kardját – elrettentő példaként üzletkirakatban mutogatták. Bécsben élő Jerta testvére magyar kapcsolatának segítségével engedték szabadon. Lakóházát el kellett hagynia, egy ideig bonyhádi rokonainál húzódott meg, majd Pécsre költözött, ahol orvostudományi kísérletekhez fehér egereket tenyésztett. 1957 táján el kellett hagynia az országot. Bécsben telepedett le, osztrák zománcgyáraknál dolgozott szakértőként, valamint tőzsdei ügyletekkel foglalkozott. Egyszer még hazalátogatott szülővárosába. Bécsben hunyt el, hamvait – nagyszámú gyászoló részvétele mellett – a bonyhádi Kálvária sírkertben lévő családi kriptában helyezték el. A zománcgyár alapításának 100. évfordulóján, 2009-ben emléktáblát helyeztek el a gyár bejáratánál: *„A gyáralapító Perczel Béla és fia József, valamint mindazok emlékére, akik hozzájárultak a gyár 100 éves fennmaradásához. A gyár dolgozói.”*

(Steib György)

Perczel-kúria Alsóbörzsönyben: Bonyhádról Mőcsény felé elindulva, a börzsönyi lejtőn túl érünk el a Rák-patak völgyébe. Itt fekszik Alsóbörzsöny, a barokk Perczel-kúria és a hozzá tartozó major. Az 1740–46 között épült kúriát Perczel Sándor I. 1813-ban vette meg sógorától, Kajdachy Ferenctől. A lakóépület téglalap alaprajzú, földszintes, nyeregtetős. Keleti, bejárati oldalánál pilléres, kapuszárnyak nélküli kocsibejárót és gyalogkaput találunk. A kerítésfalnál délre található az egykori magtár. Többek között búzát, rozst, árpát, repcét, kukoricát, bükkönyt, burgonyát és kendert termeltek, majd eladták vagy elcserélték a tulajdonosok. A majorban jelentős szőlőtermelés és -feldolgozás, törkölypálinka-készítés és téglagyártás, csekély állattenyésztés folyt. A kúria földszintes, boltíves tornácú épületének igényessége egy parasztházéhoz hasonlítható. Jelentős irodalmi és történelmi

(Fotó: Kirchné Máté Réka)

emlékhely. Az épület adott helyet az 1957-ben megalakult alsóbörzsönyi Vörösmarty Mezőgazdasági Termelőszövetkezet központjának. A 20. században átépített épületegyüttes környezetével együtt elhanyagolt,

1982-ben

pusztulóban van, a kúriában alkalmi szükséglakások vannak berendezve. Az épület falán 1950-ben elhelyezett márványtábla Vörösmarty Mihály itt eltöltött nevelői és költői munkásságának állít emléket. Az épületegyüttes a Pannónia Mezőgazdasági Zrt. tulajdona.
(Ferger Jolán)

Perczel Miklós II. (*1812. dec. 15. Bonyhád, †1904. márc. 14. Baja): honvéd ezredes, Baranya vármegye és Pécs főispánja. Perczel Sándor I. és Kajdachy Erzsébet házasságának sarja. Az elemi ismeretekre – bátyjaival, Sándorral és Mórral együtt – a család házi nevelője, az ifjú Vörösmarty Mihály oktatta. Később a fővárosban

bölcseletet, majd jogot tanult. Pályáját a Baranya vármegyei közigazgatásban kezdte. Rövid aljegyzői, majd szolgabírói tevékenysége után lemondott hivataláról és visszavonult Bonyhádra. Testvérével, Mórral együtt a radikális reformerek közé tartozott, egyénisége azonban visszafogottabb volt, magatartását inkább a megfontolt, józan, átgondolt cselekvés jellemezte. Mórral együtt a Dél-Dunántúlon indított védegyleti mozgalom aktív szervezője volt. A polgári forradalom előtt a közteherviselés, érdekegyesítés élharcosának számított. Az 1848-as forradalom kezdete Baranyában érte. 1848. márc. 19-én Pécs város tiszteletbeli polgárává, majd a vármegye követévé választották. Az első népképviseleti országgyűlésben mandátumot szerzett, Kölesden 1848. máj. 23-án választották a kerület képviselőjének. Csapatparancsnoki teendői miatt nem tudott részt venni az országgyűlési munkában. Szervezte és irányította a Tolna megyei nemzetőrséget. 1100 nemzetőr élén sikerrel harcolt a pákozdi csatában. Jellasicsot a magyar csapatok a Lajtáig üldözték, ekkor Perczel küldöttként bejutott a forradalmi Bécsbe. Emlékirataiban részletesen leírta a bécsi forradalom okozta kaotikus állapotokat. A schwechati vereség után megbízást kapott a 48. szabolcsi zászlóalj vezetésére. A móri csatában – Perczel Mór csapatainak részeként – zászlóalja is súlyos veszteséget szenvedett, a zászlóalj tisztjei azonban bizonyítványt állítottak ki parancsnokuk személyes bátorságáról és körültekintő parancsnoklásáról. 1849. jan. 4-én Mészáros Lázár hadtestében helyettes dandárparancsnokként vett részt a kassai harcokban. Ezt követően ismét Mór seregében küzdött a szolnoki és ceglédi ütközetekben. Április elején kis érdemkeresztet kapott a kormánytól, és alezredessé léptették elő. Nem sokkal később bátyja a kulcsfontosságú délvidéki erőd, Pétervárad parancsnokává nevezte ki. A szabadságharc idején utolsó állomáshelye Arad vára volt, ekkor már ezredes. Damjanich tábornok az írásos pa-

rancs ellenére nem volt hajlandó átadni neki a várparancsnoki tisztet, sőt engedetlenség vádjával várbörtönbe csukatta. Vörösmarty Mihály közbenjárásával szabadulhatott ki. 1849. aug. 5-én Mórral együtt a déli határ felé indult. 1849. aug. 16-án léptek török földre Orsovánál. A sumeni téli szállásról 1850. ápr. 13-án érkeztek internálásuk színhelyére, a kis-ázsiai Kütahyába. A hatóságok azzal a feltétellel engedték hozzá a feleségét, Latinovics Herminát, hogy többé nem térhet haza. A táborban a Perczelek kapcsolata megromlott Kossuthtal. 1851. szept. 10-én Perczel Miklós több társával Amerikába indult. Gibraltárban kapták a hírt, hogy Kossuthot 40 társával – közöttük a Perczel fivérek – távollétükben halálra ítélték, vagyonukat elkobozták, és jelképesen felakasztották őket az Újépület udvarán. Perczel Miklós feleségével az Iowa állambeli Davenportba költözött, ahol egy kis farmon gazdálkodtak. Házasságukat nem kísérte gyermekáldás, de az anyagi gondokkal küzdő, sokgyermekes Perczel Mór hozzájárult, hogy Miklós nevű fiát adoptálják. Az Egyesült Államok polgárháborúja idején, Iowa állam felkérésére megszervezte a 10. gyalogezredet, melynek vezetője lett. Grant tábornok dandárparancsnokaként számos sikeres ütközet részese volt. Több katonai egységet is vezetett. 1864-ben felmentését kérte a hadseregből. Ismét gazdálkodásba fogott, majd New Yorkba költözött, ahol borkereskedelemmel foglalkozott, és ő lett a Magyar Egyesület irányítója. Az 1867-es kiegyezés után rögtön hazatért. A Baranya megyei szalántai kerületben nem sikerült mandátumot szereznie, de 1868. máj. 26-án elfogadta a Ferenc József által felajánlott főispáni megbízatást. Közel két évtizedig állt Baranya vármegye élén. Politikai nézeteire jellemző, hogy a kiegyezést józan és reális kompromisszumnak tartotta. Munkája során hű volt alapelvéhez, miszerint *„a hivatal tekintélyét nem a rang és méltóság, hanem a kötelezettségek hű teljesítése jelenti”*. 1875 februárjában a király megbízta Pécs szabad királyi város főispáni teendőinek ellátásával is. 1887-ben megkapta a Szent István Rend kiskeresztjét, Pécs város díszpolgárává választották, az uralkodó élethossziglani főrenddé nevezte ki, és párton kívüli programmal Pécs országgyűlési képviselője lett. Beiktatásakor élesen bírálta a választók etetésével, itatásával, az ellenfél lejáratásával folyó választási gyakorlatot. Hibáztatta a kormány politikáját azért, mert *„nem a parlament ad törvényeket a kormánynak, hanem a kormány a parlament ura, irányítója.”* Az agg politikust elfogult királypártisága szembeállította Tisza Kálmán kormányával. 1892-ben visszavonult a nagypolitikától és Bajára költözött, ahol 2 évig a törvényhatósági bizottságban tevékenykedett. 1901-ben még a kiegyezést méltatva szónokolt a Szabadelvű Párt bajai választási nagygyűlésén. Emlékét Bonyhádon a Miklós utca őrzi. (Sós Csaba)

Perczel Mór I. (*1811. nov. 14. Bonyhád, †1899. máj. 23. Bonyhád): politikus, hadvezér, Magyarország történelmének kiemelkedő jelentőségű személyisége. Perczel Sándor I. és Kajdachy Erzsébet hetedik gyermeke. A haza tiszteletének és szeretetének csíráit házitanítója, Vörösmarty Mihály ültette el szívében. Tőle kapott élete küzdelmeihez érzelmi és értelmi útravalót. Ifjúként nagy csodálója volt Napóleonnak.

1826-ban Pesten kezdett tanulmányokat. A piarista gimnáziumban társaival harcba szálltak a magyar nyelven történő oktatásért. Kiállásáért, valamint társaival állandósult kicsapongásaiért, dékánellenes megnyilatkozásaiért az iskolából eltanácsolták. Tanulmányait katonai iskolában folytatta, 1827-ben már az 5. tüzérezred kadétja volt. Az 1830-as lengyel forradalom kitörésekor szervezkedni kezdett annak megsegítésére, amiért 1831. máj. 2-án letartóztatták. A katonai törvényszék főbelövésre ítélte, de Fáy András, Pest vármegye főispánjának közbenjárására kegyelmet nyert. Az eset kapcsán országosan ismertté vált. Katonai pályafutásának megtörése után – végzettség nélkül, családja segítségével – Tolna vármegye közigazgatásában vállalt tisztségeket. Megyei esküdt, aljegyző, majd 25 évesen a Simontornyai járás főszolgabírája lett. A megyében folyó pártvillongások, a haladók és a konzervatívok összetűzései miatt,

Születési anyakönyvi kivonata. A bejegyzés szerint 14-én született, 18-án keresztelték. Perczel Mór születése napjának általánosan elterjedt időpontja nov. 11., ez szerepel bibliájában is saját kezű bejegyzésével. Az eltérésre nem tudunk magyarázatot.

továbbá a liberális ellenzék félreállítására a király biztost nevezett ki a megye élére, aki Perczelt – felségsértés és lázítás vádjával – állásából elbocsátotta. A vádak alól 1841 márciusában felmentették. Politikai aktivitása, a haladó liberális eszmék és a nemzet érdeke melletti kiállása ezekben az években erősödött meg. Számos megyegyűlésen szólt a közteherviselés bevezetéséért. Baranya, Tolna és Fejér vármegyékben – Kossuthot megelőzve – egyik kezdeményezője volt a védegyleti mozgalomnak. Már 1843-ban a nemzetőrség felállításának szükségességéről győzködte a vármegyéket. Reformgondolatait a Kossuth által szerkesztett *Pesti Hírlap*ban terjesztette. Az 1843–44-es rendi országgyűlésen Tolna vármegye követeként vett részt. 1844. jún. 19-én feleségül vette a 16 esztendős Sárközy Juliannát. Házasságukból hét fiú és hét lány született. 1845. jan. 14-én Székesfehérvár díszpolgárává választották. Az 1848-at megelőző években az ellenzék egyik vezéregyénisége, a reformeszmék radikális képviselője volt. A magyar nyelv államnyelvként való elismeréséért háromszor is felszólalt az Országgyűlésben. 1848. márc. 11-én részt vett a magyar nép kívánságait magába foglaló 12 pont megfogalmazásában. Tagja lett az Ellenzéki Kör elnökségének. Bonyhádon 1848. márc. 23-án népgyűlésen olvasták fel levelét, melyben a pesti helyzetről tájékoztatta barátját, Borbély József bonyhádi evangélikus lelkészt. Szinte minden jelentős fővárosi eseménynek aktív résztvevője volt. Szorgalmazta a honvédelem megszervezését. Magyarország első rendőrfőnöke, a népképviseleti országgyűlés megválasztott tagja volt. Szókimondásával, heves természetével sokak ellenszenvét kivívta. A nemzetgyűlést legazemberezte és *„akasztófára valók vagytok”* minősítéssel jellemezte, amiért a sorezredeket német nyelven vezényelték. Görgeyvel, majd később Kossuthtal is összekülönbözött. A szabadságharcban a Zrínyi zászlóalj szervezője, vezetője volt, hadtestparancsnok a muraközi hadjáratban, az első kinevezett tábornok. Huszonnégy csatában vett részt, tizenhétszer került ki győztesen. Legfényesebb diadalát népfelkelők és nemzetőrök élén, 1848. okt. 7-én Ozoránál aratta a császári csapatok ellen. A képviselőház nyilatkozatban mondott köszönetet a győzelemért. Kossuth elismerő szavai szerint *„Perczel a legbecsületesebb hazafiak egyike”*. Utolsó csatáját

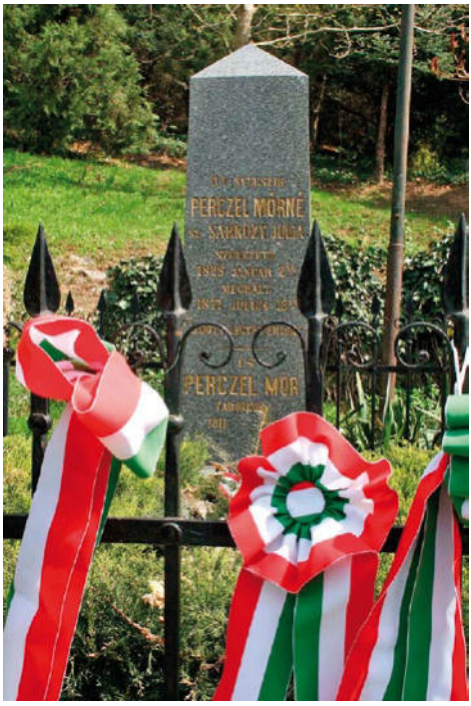

(Fotó: Kirchné Máté Réka)

– mindössze kaszával felszerelt seregével – 1849 júliusában vívta az ötszörös túlerőben lévő orosz csapattal szemben, mely visszavonulásával végződött. Júl. 29-én felmentették csapatvezetői tiszte alól, aug. 1-jén pedig elbúcsúzott katonáitól. Néhány nappal később Miklós testvérével együtt elhagyta az országot. 1850. ápr. 13-án érkeztek száműzetésük színhelyére, a törökországi Kütahyába. Szeptemberben megérkezett Mór felesége is, három gyermekükkel. 1851 szeptemberében, távollétében a hadbíróság halálra ítélte, és jelképesen felakasztották. 1852 márciusában elhagyta Törökországot, ezt követően tíz évet töltött a La Manche csatorna Jersey-szigetén fekvő Grouville-ben, ahol gazdálkodással foglalkozott. Szaporodó, nagy családjával egyre nyomorúságosabban éltek. 1862-ben Brüsszelbe költöztek, 1867-ben, az osztrák–magyar kiegyezést követően tértek haza. Itthon mindenütt nagy lelkesedéssel fogadták.

Kézjegye

Zalaegerszegen országgyűlési képviselőnek választották, Cegléd díszpolgárává fogadta. Kossuth-ellenes beszédei miatt veszített népszerűségéből. 1870-ben vonult vissza a közélettől, a bonyhádi családi kúria magányában önéletrajzát írta, emlékiratait rendezte. Visszaemlékezéseinek részleteit 1881 februárjától a *Tolnamegyei Közlöny* közölte folytatásokban *Aranykor Tolnamegyében* címmel. Bonyhád főutcáját nevezte el nagy fiáról, szülőházát (44. házszám) emléktábla jelöli. A Kálvária temetőben fekvő sírja – melyet a nevét viselő középiskola tanulói, nevelői gondoznak – zarándokhelye a március 15-ei és október 6-ai ünnepségeknek. A magyar történelem és kultúra jelentős alakjaként sírját a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság a Nemzeti Sírkert részéve nyilvánította.

(Sós Csaba)

Perczel Mór bibliája: a Völgységi Múzeum Perczel-relikviáinak egyik legértékesebb darabja. Megmaradásában kulcsszerepe volt Molnár Imrének, a Szigetvári Várbaráti Kör alapítójának és első elnökének. 1985. ápr. 23-án kelt levele szerint *„a Perczel-relikviák eltartáson épülő végrendeleti örökösödés útján kerültek (...) egy Szigetvár melletti falucskába* [Nagyvátyra]. *Mi az örökösöktől néhány darabot készpénzen vásároltunk meg."* Az értékes örökség birtokosa a kutató tanár egy nagyvátyi tanítványának családja volt. Perczel Armandnak, a tábornok unokájának özvegye költözött Nagyvátyra, s az ő halála (1978) után kerültek a relikviák Szigetvárra. Molnár Imre könyvészeti vizsgálódásai nyomán megállapította, hogy *„a bibliát Hollandiában, Utrechtben nyomták 1730-ban. Minden tekintetben pontos mása Misztótfalusi Kis Miklós 1685-ben Amszterdamban nyomott »aranyos bibliájá«-nak."* Érdi Marianne restaurátor-művész leírása szerint: *„Barna színű, zölddel márványozott egészbőr kötés, gerincén a három borda két oldalán aranyozott levéldíszítéssel. Tábláján gerincnél két vaknyomásos léniacsík fut le. Metszése aranyozott, mindhárom élén poncolt. A könyvtestből egy-két ív kiugrott, fűzése ép. A könyv egy durva átkötésen esett át, amelyhez egy korabeli, 19. századra jellemző egészbőr kötést használtak fel."* Méretei: magassága 20 cm, szélessége 13 cm, vastagsága 7,8 cm. Terjedelme 1196 + 103 oldal. A címlapon ez áll: *„SZENT **BIBLIA** AZ AZ Istennek Ó és ÚJ TESTAMENTOMÁBAN Foglaltatott egész SZENT ÍRÁS, Magyar Nyelvre Fordíttatott KAROLI GASPAR által És mostan hetedszer é kis formában kibotsáttatott Nyomtattatott Ultrayektumban ANSELMUS MUNTENDAM által 1730. esztendőben."* A címlap előtti oldalakon található kézírásos bejegyzések alapján megállapítható, hogy a könyv eredetileg a Kazay családé volt, tőlük a Sárközy család örökölte. Akkor került a Perczel családhoz, amikor 1844-ben Perczel Mór nőül vette Sárközy Juliannát. A biblia vigasztalója volt Perczel Mórnak a szabadságharcban, 18 éves emigrációja alatt és élete alkonyán, önként vállalt bonyhádi magányában. A legszembetűnőbb helyen olvasható tulajdonosi bejegyzés szerint a *„bócsay Sárközy család bibliája később Perczel Móric 1848/9 tábornoka esténként ezt a bibliát olvasgatta."* Perczel Mór 6 oldalon megjelenő saját kezű beírásai elsőran-

gú és hiteles forrásul szolgálnak a tábornok 1844 és 1891 közötti életszakaszáról, családi viszonyairól, tizennégy gyermeke születéséről, felesége és két gyermeke elhalálozásáról, Hermina nevű lánya eltűnéséről, aki 20 évesen valószínűleg a Dunába fulladt. A nyolcvanas éveiben járó tábornok végezetül megvonta élete mérlegét: egyrészről írt feleségéről, a szent nőről, a szent asszonyanyáról, másrészről pedig életének másik szent emberéről, nevelőjéről, a nemzet legnagyobb költőjéről, Vörösmarty Mihályról. Így kapcsolódott össze élete alkonyán Isten, Haza, Család. 1891. aug. 3-án, 80 évesen a biblia lapjain összeszámlálta népes családjának tagjait. (Szőts Zoltán)

Perczel Mór-emlékmű: a „Hazáért" feliratú emlékmű Perczel Mór honvédtábornok – az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején tanúsított – dicső tetteinek kívánt emléket állítani. Megvalósításának gondolatát Molnár Kálmán, a helyi gimnázium tanára vetette fel – tíz évvel Perczel halála után – 1909. márc. 14-én, a *Tolnamegyei Hírlap* hasábjain: *„(…) a bonyhádi temetőben is nyugszik egy nagy emberünk, a 48-as harcok nagy alakja, Perczel Mór. Jeltelen a sírja, a »nemzet hálája« késik. (…) Állítsunk Perczel Mór porladó teteme fölé síremléket!"* A javaslat felkarolására márc. 25-én bizottság alakult, melynek elnöke Weber János, a térség országgyűlési képviselője, társelnöke pedig Molnár Kálmán lett. A *Tolnamegyei Hírlap* márc. 28-án Weber János tollából vezércikket szentelt a kezdeményezésnek. Augusztusban a bizottság körívet bocsátott ki, melyben *„nemesen érző honfitársaink"*

MEGHIVÓ.

A BONYHÁDI TESTNEVELÉSI BIZOTTSÁG

f. é. november hó 12-én vasárnap d. e. 11 órakor tartja

hazánk kiváló fiának a hősiségünk nagy szülöttjének

PERCZEL MÓR

48-as honvéd tábornoknak

emlékére emelt emlékműnek leleplezési ünnepélyét, melyre

kivül címzett és h. családját hazafias tisztelettel

meghívja

A rendező bizottság.

támogatását kérték az emlékmű felállításához. Weber János 200 korona adománnyal nyitotta meg a sort. 1910. jan. 2-án a hírlap már 9000 korona bevételről számolhatott be. Műsoros estet, hangversenyt, mulatságot rendeztek a szoboralap javára. A felhívás országos visszhangra talált, távoli vidékekről is küldtek pénzadományokat. 1914-re már elegendő összeg – mintegy 30.000 korona – gyűlt össze az emlékmű elkészítéséhez. A *Bonyhádi Újság*ban a Vörösmarty térre javasolták az emlékmű felállítását. A közbejött háborúban a pénznek nyoma veszett vagy az inflációban elértéktelenedett. A községi képviselő-testület 1933. júl. 28-ai ülésén napirendre került a Bonyhádi Levente Egyesület javaslata, mely szerint a katolikus templom előtt *„hazafias érzéstől áthatva"* Perczel Mór-emlékművet óhajt létesíteni. Az ülést levezető elnök szerint *„a szükséges kőanyag rendelkezésre áll, a kőműves munkálatokat a község egyik szol-*

gája végzi, aki kőműves, az emlékműnek művészi munkáját Merész Károly okleveles tanár díjtalanul végezte." A talapzatot März Konrád, a gimnázium rajztanára tervezte. A Horthy Miklós (ma Szabadság) téren, a katolikus templom bejárati részénél felállított emlékművet 1933. nov. 12-én Lovik Kálmán, a gimnázium tanára, a leventeegyesület elnöke avatta fel. Fennállása idején térségében tartották meg a március 15-ei ifjúsági ünnepségeket, az 1956-os forradalom idején pedig koszorúzásokat, tiltakozó rendezvényeket tartottak itt. A tér általános rendezése idején (1963–64) az emlékművet lebontották. Perczel Mór bronz domborműve a nevét viselő közgazdasági szakközépiskolába került. (Relief fotó: Kálmán Tamás)

(Steib György)

Perczel Mór Közgazdasági Szakközépiskola: középfokú oktatási intézmény. A bonyhádi gimnázium 1945. szept. 1-jei tanévnyitó értekezletén terjesztette elő Rózsa Sándor igazgató az elgondolását egy négyéves képzési idejű, koedukációs (fiúk és leányok által egyaránt látogatható) kereskedelmi tagozat létrehozásáról. Táviratilag felterjesztett kérelmét a Kereskedelem- és Közlekedésügyi Minisztérium szept. 12-én kelt leiratában jóváhagyta, így okt. 1-jén – a gimnázium tagozataként, 30 tanulóval – megkezdődött a tanítás a bonyhádi Evangélikus Kereskedelmi Középiskola első évfolyamán. (A hivatalos engedélyt hosszas egyeztetést követően utólagosan, csak 1946. jún. 8-án adta ki a Kereskedelem- és Szövetkezetügyi Minisztérium.) 1947 szeptemberétől a

Kövecses Vilmos osztályfőnök, és 19-en az először érettségizett 23-ból – 1949

tagozat a volt algimnázium épületében (Bajcsy-Zs. u. 38.), 1948 szeptemberétől pedig már önálló, államosított intézményként folytatta tevékenységét Kárpáti Ede igazgatásával. (Közben az 1949–50-es tanévre visszaköltöztek a gimnázium épületébe.) Az első érettségi vizsgát 1949-ben bonyolították le, 23 tanulóval. Az intézmény tartalmi munkájában jelentős fordulatot hozott a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium döntése, mely a kereskedelmi iskolát az 1949–50-es tanévben közgazdasági iskolává szervezte át, neve Közgazdasági Gimnáziumra változott. A végzős diákok közgazdasági technikusi oklevelet kaptak, képesített könyvelő, alapfokú statisztikus és tervező szakképesítést

Az iskolaépület 1968-ig – a volt algimnázium

nyertek. Az iskola neve 1950-től Közgazdasági Középiskola, 1952-től Közgazdasági Technikum Mezőgazdasági Tagozat lett. A köznyelvben pedig kezdettől: „keri". Igazgatója az 1951–52-es tanévben Kolta László, 1952 decemberétől húsz éven át Kende Ferenc volt. Az 1948-ban önállóvá vált iskolába csak nagy nehézségek árán tudták a tanári kart összegyűjteni. Kezdetben hat, 1952-re már tizenkét pedagógussal dolgoztak. Különösen szaktanárokból volt hiány: üzemi főkönyvelő, közgazda, vidékről utazó óraadó volt a szükségmegoldás. A gyorsan népszerűvé váló képzés vonzotta a diákokat: 1950-ben már két első osztályt indítottak, az öt tanulócsoportban 165 diákot foglalkoztattak. A szakmai tantárgyak (kereskedelmi levelezés, politikai gazdaságtan, közgazdasági ismeretek, üzemgazdaságtan, könyvvitel, számvitel, statisztika, gépírás stb.) felvétele követte az iskola profiljának változásait. 1948-ban Gébert Imre vezetésével iskolai diákszövetség alakult. A tehetségek gondo-

zását ez időben a szakkörök (kémia, orosz, számvitel, matematika, gyorsírás) biztosították. A tanulmányi versenyeken kiemelkedő eredményt elért tanulók felsorolása csak példaszerű lehet: Endrédy Julianna, Nagy Piroska, Bertalan László, Nagy Ernő, Bertalan Ilona, Guttyán Margit, Illés Erzsébet, Bomba Margit, Weiler Ibolya, Solymár Imre, Weller János, Wirth Erzsébet, Baumann Éva, Tekucsov Ilona, Mészáros Éva, Keller Ilona, Csizmadia Erzsébet, Rábai Erzsébet, Szőcs Gyöngyi, Enyedi Angelika, Hahner Ferenc, Ratting Anita, Szentes László. Számos csapat ért el szakmai pályázatokon országos első helyezést. 1951-ben megalakult az iskolai sportkör, mely elsősorban atlétika-, kosárlabda-, labdarúgás-, röplabda-, torna-, kézilabda-szakosztályokkal működött Pál László testnevelő tanár irányítása mellett. 1957-ben és 1959-ben leánycsapatuk megnyerte a megyei középiskolai kézilabda-bajnokságot, 1965-ben Szücs Erika Tolna megye középiskolás összetett tornászbajnoka, 1993-ban az iskola röplabdacsapata a diákolimpia megyei bajnoka, Tóth Balázs az Országos Diákolimpia kajakversenyein 1996-tól négy éven át aranyérmes volt. Az iskolából indult Baróti Árpád és Dávid Csanád felnőttválogatott röplabdázók sportkarrierje. Az 1950-es évek elejétől kezdődtek meg az iskolán belüli tanulmányi versenyek, az országjáró tanulmányi kirándulások. A legjobb tanulóknak „Kitűnő tanuló érdemérem” volt a jutalmuk, első tulajdonosai Hahn Fülöp, Feleki Árpád és Halmos Irén végzős hallgatók voltak. 1952 szeptemberében indították útjára a kétéves Gépíró-, Gyorsíró- és Irodakezelői Szakiskolát, ahol évfolyamonként egy osztályban irodai ügyintézőket (adminisztrátorokat) képeztek 1995-ig; kezdetben csak levelező délutános, az 1980-as évektől már nappali rendszerű képzésben. A szakiskolát az igazgatóhelyettes felügyelte, 1973-ig Kiss Istvánné (a későbbi Kende Ferencné). Az első ízben jelentkezett 33 leánytanuló heti 30 órai oktatásban részesült. 1953. nov. 14-én az iskola felvette Perczel Mór nevét, szülőházán nov. 22-én emléktáblát avattak, s megteremtették a születésnapjára emlékeztető program, a Perczel-napok hagyományát. A novemberi rendezvényen koszorúzással, díszőrséggel, Perczel Mór sírjához történő kegyeleti stafétával, továbbá a sírhely ápolásával, relikviák gyűjtésével, a kerek évfordulók kiemelt programjaival ápolják a tábornok kultuszát. A Perczel-napok keretében rendezik évente „Az iskola legjobb közgazdásza” címért folyó versenyt. 1955-ben jelentették meg a *Bonyhádi Közgazdász* első számát. A Kende Ferenc által szerkesztett, kétévi kihagyással tizenhét évfolyamot megélt periodikát diákok és nevelők írták. Itt közölt cikkeivel indult Solymár Imre helytörténészi pályája. Az 1955–56-os tanévtől sokáig évkönyvekben rögzítették a hátrahagyott tanév fontosabb eseményeit. Az iskola 10 éves fennállása alkalmából a színjátszó csoport előadta Csiky Gergely: *Ingyenélők* c. háromfelvonásos színművét. 1958-tól 1981-ig – megszakítással – négyéves levelező tagozatos felnőttoktatás is folyt, 1975-től 2008-ig pedig a Szakmunkások Szakközépiskolája levelező tagozaton hároméves képzéssel szakmunkások juthattak érettségi bizonyítványhoz. Gimnáziumi érettségivel rendelkezők kétéves levelező tagozaton könyvelő, statisztikus, vagy tervezői képesítést szerezhettek (1977–99). A középiskolai oktatási reform eredményeként az iskola 1965-ben közgazdasági szakközépiskolává vált. Az 1964-ben kezdő tanulók már általános irányú képzést kaptak, a

Tanárok 1952-ben, balról: (?), Pál László, Sebestyén Zsuzsanna, Martin Rudolfné, Kende Ferenc, Oláh Mária, Csánki Dezsőné, Faludi Béla, Simon Imréné

mezőgazdasági ágazat ipari és szövetkezeti kereskedelmi ágazattal bővült. A tanítás mostoha körülmények között, öreg, korszerűtlen épületben folyt. 1959-ben lebontották az iskolaépület északi szárnyának egy részét, helyébe 1961 tavaszára zsibongót és két új tantermet építettek – jelentős részben szülők, nevelők és diákok önkéntes munkájával. (A teljes északi szárnyat 1975-ben bontották le.) A fokozódó igény középfokú közgazdászok képzésére sürgetővé tette a tanulócsoportok számának növelését, új iskola építését. Nagy küzdelmek árán, hosszas előkészület után, 1968. szept. 30-án vehették birtokba a Szabadság (ma Széchenyi) tér 18. sz. alatti, mintegy 10 millió forint költséggel épített nyolc tantermes, tornatermes épületet. Átadására, avatójára 1969. márc. 22-én került sor. Zsibongója az iskola névadójának emlékhelyévé is vált. Itt kapott helyet a főtéren lebontott Perczel-emlékmű Merész Károly által készített domborműve, valamint

Az 1970-es évek elején

a Bertalan Sándor által készített mellszobor, az iskola külső kertjét pedig 1979-től Szabó György Perczel szobra díszíti. A névadó megismertetését célozta az iskola kiadásában 1963-ban megjelent Kolta László: *Perczel Mór élete és munkássága* c. kiadvány. 1970-ben adták át először a négy éven át kiemelkedő teljesítményt nyújtó tanulóknak a Perczel Mór-emlékérem kitüntetést. Az időközben elmaradó díjat a 2003–04-es tanévtől ismét átadják (Perczel-plakett). 1959-től a tanulók hetenként egynapos gyakorlati (politechnikai) oktatásban részesültek, melyhez – helyhiány miatt – a régi épületet is igénybe vették. A gyakorlati munkára nevelést szolgálta az 1959-től 1974-ig önállóan működő, a tanulókat, nevelőket papír-írószerrel, édességgel, tejtermékféleségekkel, péksüteménnyel, üdítőitallal stb. ellátó iskolaszövetkezeti csoport (iskolabolt) is. A Bonyhádi Földművesszövetkezet fiókintézményének első elnöke Haip Adél, főkönyvelője Nagy Ilona tanuló volt. Az 1972–73-as tanévtől kezdve a politechnikai képzést fokozatosan kivezették, helyette a tanulók a második és harmadik osztály befejezését követően nyári szakmai gyakorlatot teljesítettek. 1972 jelentős változást hozott: ekkor kezdődött az ügyviteltechnikai ismeretek oktatása. A hagyományos, mechanikus osztó-szorzó készülékek mellett megjelentek az elektromos gépek. Ez évtől új tanterv szerint, három ágazatban folyt a tanítás: az „A” osztályban számviteli gazdálkodás, a „B” osztályban pénzügyi, a „C” osztályban igazgatási-ügyviteli képzés alapján kaptak képesítést a tanulók négy évfolyamon, tizenkét osztályban. Tolna megye egyetlen középfokú közgazdasági iskolája már átadásakor kicsi volt. A tanításhoz igénybe vették a KISZ-termet, a fiúöltözőt, a szertárakat, a folyosót. A tarthatatlan állapot miatt 1975-ben hárommillió forintos ráfordítással négy tanteremmel, ügyviteli gépteremmel és három szertárral bővítették az épületet. Szűknek bizonyult a Perczel M. u. 44. sz. alatti Perczel-kastélyban berendezett leánykollégium is. Az 1976-ban felépített új épületben elhelyezhető száz tanulóval a szálláshelyek száma kétszáz fölé nőtt. Az iskola immár a megye teljes területéről tudta fogadni a jelentkezőket. A tanítás nagyüzemi jelleget öltött. Az 1967–68-as tanévben a nappali képzésre 398, a gép- és gyorsíró tagozatra 57, a levelező oktatásra pedig 237 fő járt. A nappali képzés tanulólétszáma 1974-ben érte el a csúcspontját 488 tanulóval, majd mintegy 30 éven át 400-450 fő között mozgott. A rohamos tempójú növekedést csak késéssel követte a 25-30 fős pedagógusi állomány: a folytonos tanárhiány csak az 1980-as évekre szűnt meg. Szakosodás alapján is tagolódott a tanmenet: a mezőgazdasági szakágazat mellett 1961-től ipari, 1968-tól szövetkezeti kereskedelmi, 1972-től számviteli, pénzügyi, igazgatás-ügyintéző képzés szerint. Az addig önálló egységként működő kollégiumot az 1977–78-as tanévtől közös gazdálkodás alá vonták az iskolával, melynek neve Perczel Mór Közgazdasági Szakközépiskola és Kollégiumra változott. 1950-től folyamatosan

kialakult, stabilizálódott egy új, meghatározó tanárnemzedék. Mások mellett: Pál László, Faludi Béla, Pfeifer Mária, Kolta László, Rausch János, Kolta Lászlóné, Ezer Mihály, Ezer Mihályné, Rausch Jánosné, Domán Gábor, Domán Gáborné, Gombos Bertalanné, Fazekas József, Fazekas Józsefné, Pogonyi Gábor, Pogonyi Gáborné, Katz Sándorné, Strigensné Lajtai Katalin, Kretz István. Az iskola igazgatói 1972-től: Ezer Mihály, majd Láng Gáspár (1981–84), Bábel Ernő (1984–2000), Petz Józsefné (2000–08), Kocsis Csaba (2008–11), Schattmanné Szőcs Lívia (2011), Nagy Brigitta (2011–13), Schattmanné Szőcs Lívia (2013–14), Sőreg Anikó (2014–15), Ziegler Teréz (2015–). Az 1970-es évek végén áttértek a 11 napos ciklusos tanításra: egybevont két hét egy szabad szombattal. 1980-ban sportpályával bővítették az udvart. 1989-ben négy első osztállyal, 434 tanulóval az osztályok száma 13-ra emelkedett. A tanárok száma mintegy 35 fő volt. Az elkövetkező években közel hét és fél millió forintos beruházással három korszerű számítógéptermet hoztak létre. Az intézmény jó kapcsolatot ápol az ország közgazdasági szakközépiskoláival. 1975-ben Ezer Mihály igazgató kezdeményezésére – Baja, Bonyhád, Kaposvár, Komló és Pécs iskoláinak közreműködésével – létrejött a dél-dunántúli közgazdasági szakközépiskolák együttműködése. Évente – az iskolák valamelyikében – tantárgyi, sport és kulturális vetélkedéseken vesznek részt a delegált diákok. Az iskolában kezdettől folyt nyelvoktatás: angol, német, majd orosz, utóbbit 1990-től fokozatosan megszüntették. 1995-ben háromnapos rendezvénysorozattal, jubileumi kiadvánnyal (*Évkönyv*) emlékeztek meg az iskolaalapítás ötvenéves évfordulójáról. Az 1995–96-os tanévtől fokozatosan kivezették az ágazatos (számviteli, pénzügyi, igazgatási) képzési formát. Helyette felmenő rendszerű, ötéves oktatásra tértek át. Az első két évben a tanulók általános képzésben részesültek közismereti tárgyakból, majd a harmadik és negyedik évfolyamban kapcsolódtak a szakmai tantárgyak. A négy év érettségi vizsgával zárult, majd a szabadon választható ötödik évfolyamon számviteli és pénzügyi ügyintézői vagy ügyintéző titkári szakképesítést nyertek. 2001-ben a rendszer további egy évvel bővült, a négyéves alapszakaszban pedig megnövelték a szakmai órák számát. Ez a képzési szerkezet lehetőséget teremtett a Dunaújvárosi Főiskolával, majd 2004-ben a kalocsai Tomori Pál Főiskolával való megállapodás alapján emelt szintű – többek között számviteli szakügyintéző, pénzügyi-számviteli ügyintéző, vállalkozási ügyintéző, szakstatisztikus, gazdasági informatikus – szakképesítés megszerzésére. Szakmai gyakorlati képzés folyik az iskolában 2000-ben létrehozott tanirodában és a számítógéptermekben, ahol a diákok gépírást, levelezést, gépkönyvelést, programozást tanulnak, ill. a szaktantermekben, ahol bizonylatokat állítanak ki, adót, járulékot számolnak. 2006-ban az iskola tagja lett a Magyarországi Ökoiskola Hálózatnak. A Bonyhád város önkormányzati képviselő-testülete által 2005-ben engedélyezett profilbővítéssel 2006 őszétől a 2011–12-es tanévvel bezárólag általános gimnáziumi oktatás is folyt, évfolyamonként egy osztállyal. Az intézmény neve az engedéllyel egyidejűleg Perczel Mór Közgazdasági Szakközépiskola, Gimnázium és Kollégium lett. Az iskola lehetőséget nyújt tanulói részére az Európai Számítógép-használói Jogosítvány (ECDL) és az Egységes Európai Gazdasági Oklevél (EBC*L) megszerzésére, mindkettőnél bejegyzett vizsgaközpont. A nappali rendszerű oktatásba beiratkozott tanulók száma 2006-ban 396, 2010-ben 314, 2013-ban 241, 2014-ben 198 volt. 2005. nov. 12-én ünnepséggel, *Emlékkönyv* kiadásával emlékeztek az iskola megalakulásának 60. évfordulójára, ekkor neveztek el két tantermet két volt tanárról (Pfeifer Mária, Kolta László). 2009-ben megjelentették a *Tablók könyve 1949–2008* c. kiadványukat, szerkesztője Petz Józsefné volt. Bonyhád Város Önkormányzata az iskola fenntartását 2008. júl. 1-jével átadta a Tolna Megyei Önkormányzatnak, egyidejűleg tagintézményévé vált a Térségi Integrált Szakképző Központnak (TISZK). 2010-től az iskola neve Tolna Megyei Szent László Szakképző Iskola és Kollégium Perczel Mór Szakközépiskolai Tagintézménye, 2013. jan. 1-jétől 2015. jún. 30-áig fenntartója a Klebelsberg Intézményfenntartó Központ. 2015. júl. 1-jével (a TISZK megszűnésével) az intézmény közös igazgatás alatt és közös néven összeolvadt a Jókai Mór Szakképző Iskolával, tagiskolájává vált a Szekszárdi

Szakképzési Centrumnak, neve Perczel Mór Szakképző Iskola és Kollégium, fenntartója pedig a Nemzetgazdasági Minisztérium lett. 2016. máj. 28-án ünnepi programmal és kiadvánnyal (*A Perczelesek múltja és jelene*) emlékeztek meg az iskola 70 éves múltjáról.
(Steib György)

Perczel Mór köztéri szobra: mészkőből készült, életnagyságú mellszobor a Perczel Mór Szakképző Iskolától nyugatra fekvő parkban. Alkotója Szabó György. Eredeti helyén, az iskola bejáratánál 1979-ben állították fel. Méltóbb helyre való áthelyezésére, felújítására a tábornok születésének kétszázadik évfordulója adott alkalmat. Ekkor a talapzathoz egy feliratos, kiegészítő táblát is elhelyeztek (*Perczel Mór* [aláírási formájában] *honvéd tábornok 1811–1899*). Az újraavató ünnepségre 2011. nov. 11-én került sor. Az iskola közössége évente kétszer koszorúzza: márc. 15-én és nov. 11-én. Az 1848-as forradalomra emlékezve, március idusán itt helyezik el virágaikat, zászlóikat, kokárdáikat a bonyhádi óvodások. Október 6-án a város diákjai fáklyás futással emlékeznek a szabadságharc mártírjaira, üldözötteire. A futás Perczel Mór szobrától indul és a Kálvária-hegyen, a tábornok sírjánál megemlékezéssel ér véget.
(Bischof Tamás)

Perczel Mórné sz. Sárközy Júlia (*1828. jan. 1. Kömlőd, †1877. júl. 13. Bonyhád): Perczel Mór tábornok felesége, gyermekeinek édesanyja. Perczel Mór, Tolna vármegye követe a pozsonyi rendi országgyűlésen ismerte meg Sárközy József, Komárom vármegyei alispán lányát. A harminchárom éves Mór a tizenhat éves Júliával 1844 nyarán kötött házasságot. Az ifjú pár Kajdacson, majd Dunakömlődön, Pesten lakott. A bájos, kedves, mindig mosolygó, karcsú Júlia nem sejtette, hogy milyen megpróbáltatások várnak rá. Huszonkét éves volt, már három gyermek édesanyja, amikor az emigrációba kényszerülő férjét követte: 1850 szeptemberében kalandos körülmények között érkezett gyermekeivel a törökországi Kütahyába. Az emigrációban töltött tizenhat év alatt még tíz gyermeknek adott életet. A gyermekáldás öröme a fokozódó nyomor gondjaival párosult. Rónay Jácint, az emigrációban élő magyar szerzetes emlékirataiban a Jersey-szigeti (1852–62) állapotokat tömören így jellemezte: *„A szelídlelkű, őszinte, előzékeny kis Sárközy Juliska szeméből setétlenek a nehéz gondok”*. A sokgyermekes, betegeskedő családanya tiszteletre méltó szívóssággal és nagy lelkierővel tűrte a nélkülözést. A hontalanság kínja, keserve a brüsszeli évek (1862–67) során sem változott. Hazatérésük után, 1868-ban megszületett a tizennegyedik gyermekük. A gondoktól, fáradalmaktól megtört asszony életének ötvenedik évében Bonyhádon elhunyt. Sárközy Júlia, a hű feleség és a gyermekszerető édesanya mintaképe, a megpróbáltatások és a szenvedések éveiben odaadással állt férje és gyermekei mellett. Halálakor Perczel Mór a következőket jegyezte be a családi bibliába: *„Hű, odaadó hites nőm meghalt leírhatatlan keservünkre. A páratlan, az igazi szent nő, anya és gyermek egyszemélyben”*. Hamvai a bonyhádi Kálvária sírkertben nyugszanak.
[Kolta László] – (Steib György)

Perczel Mór Szakképző Iskola: lásd **Perczel Mór Közgazdasági Szakközépiskola** vagy **iparitanuló-képzés**

Perczel Mór utca: a katolikus templomtól déli irányban húzódó főközlekedési út. Korábban Hidasi útnak nevezték, majd az 1892. aug. 29-ei községi képviselő-testületi ülés határozatával a „Fő utcza” nevet kapta. Szini Márk (a helyi ortodox izraelita iskola tanítója) és társai, bonyhádi lakosok hét évvel Perczel Mór halálát követően, az 1906. júl. 31-ei képviselő-testületi ülésen kérvényezték „Perczel Mór utcza” névre vál-

toztatását. Némi vitát követően a testület egyhangú szavazással elfogadta a kérvényt, és utasítást adott az elöljáróságnak a névváltoztatás végrehajtására. 1953. jan. 27-én Bonyhád Községi Tanács Végrehajtó Bizottsága határozatában a Perczel Mór utca nevet Vörös Hadsereg utca névre változtatta, de a végrehajtásra nem került sor. (Steib György)

Perczel Mór utca 7.: az épület eredetileg Perczel-kúria volt. Építési idejét nem ismerjük, feltehetően az 1800-as évek eleje, közepe. (Az 1859. évi kataszteri térképen

– 165. számú házként – már szerepel a mai 7. és 7/b. sz. épületegyüttes.) Építtetője valószínűleg Perczel (Bonyhády) Gyula járási főszolgabíró volt. Az 1909. évi házadó felmérésnél ő a ház tulajdonosa, családjával lakják a 18 szobás kastélyt, melynek homlokzati középrészén a család négyes osztású, kettős haránt pólyával és oroszlánokkal díszített címere látható. 1952-es államosításakor Perczel György ügyvéd volt a tulajdonos, aki 1945-től lakott a házban. Itt lelt átmeneti menedékre Perczel József Mihály, a zománcgyár volt tulajdonosa – miután lakóháza (ma Perczel M. u. 50.) elhagyására kényszerítették 1948-ban – és testvére, Vilma. 1952 márciusában Perczel Györgyöt kilakoltatták (egy székely telepesnél nyert befogadásra a II. Rákóczi F. utcában), ingóságait zár alá vették, a házat a 6. sz. főutat építő Betonútépítő Nemzeti Vállalat rendelkezésére bocsátották. (Perczel György ingóságai felett a Pénzintézeti Központ helyszínre kiszállt felszámolási osztálya rendelkezett. Azok egy részét a bonyhádi rendőrségnek adták át, más részét Sztálinvárosba és Budapestre szállították. A műtárgyak a szekszárdi múzeumba kerültek, a könyveket a Bonyhádi Járási Könyvtárnak juttatták, az iratokat a szekszárdi levéltárban helyezték el. Az ingóságok fennmaradó részét elárverezték.) A betonútépítő kiköltözésével (1953) használata vegyes rendeltetésű lett. Utcai frontján üzlethelyiségeket, udvari részében bérlakásokat alakítottak ki. 1991-től önkormányzati, 1995-től magántulajdon, jellege társasház. (Fotó: Kirchné Máté Réka) (Steib György)

Perczel Mór utca 9.: az 1740-es években épült, eredetileg földszintes földesúri kúria. A Perczel család tulajdonában állt, feltevések szerint a Perczel József I. által építtetett épület a 11. sz. lakóházzal egy – „L" alaprajzú – egységet alkotott. Északi, utcai szárnyát 1870-től a Bonyhádi Takarékpénztár Rt. bérelte, majd megvásárolta. Itt kapott helyet a királyi járásbíróság és a hozzá kapcsolt telekkönyvi hatóság is. A helyiség szűknek bizonyult, ezért az északi szárnyra 1890-ben emeletet húztak, a két szárny közötti átjárót pedig befalazták. A nyugati, eklektikus stílusú utcai homlokzaton, az emeleti középső ablak felett íves oromzatot alakítottak ki csúcsdísszel. Az északi homlokzat hátsó sarkához kerítésfal épült, melyben kőkeretes gyalogkapu és kocsikapu szolgálja az átjárást. A bíróság a telekkönyvi hivatallal

A kép készítése idején – 1900-as évek eleje – még az udvar felől volt a bejárás. Később nyitottak ajtót az északi falon. A képen egy zenekar tagjai is láthatók. A takarékpénztári kapun át megközelíthető Kaszinókertben – később szabadtéri színpadon – gyakran rendeztek, rendeznek kulturális, vagy szórakoztató műsort.

felköltözött az emeletre, ahol a bank vezetői és egyes dolgozói is laktak. 1931. jan. 15-én a túlzsúfolt telekkönyvi irattárban tűz ütött ki, így a bíróság még ebben az évben elköltözött. 1949-ben a pénzintézetet felszámol-

ták, az épület földszinti termeit az Országos Takarékpénztár Nemzeti Vállalat Bonyhádi Fiókjának utalták ki, majd a Bonyhádi Földművesszövetkezet részére terményraktárnak. 1950. szept. 1-jétől itt működött a Bonyhád és Vidéke Hitelszövetkezet. 1951. jún. 18-án a földszinti helyiségeket a Magyar Dolgozók Pártja Járási Bizottságának juttatták. 1952-ben az épületet államosították, kezelője a községi tanács, 1953-tól a járási tanács lett, itt működtek a Bonyhádi Járási Tanács egyes irodái 1956-ig. Az 1950-es évek közepétől 1971-ig a házban lakott és rendelt Torondy József körzeti orvos. A városi tanács 1987 őszén az épület gyógyszertári hasznosításáról döntött. A földszinten székelő MSZMP városi alapszervezetet az emelet északi részébe költöztették. Az emelet adott helyet négy lakásnak is. Az átalakításokat követően 1988. nov. közepén – a két korábbi gyógyszertár összeköltöztetésével – nyílt meg az épület földszintjén a 11/7-es számú Aranysas Gyógyszertár. A patika 2006 októberében kiköltözött, ezt követően a helyiséget különféle rendeltetésű bérleményként hasznosítják. Az emeleten lakások vannak és az MSZP pártirodája. Az épület hétnyolcad részben Bonyhád Város Önkormányzata, egynyolcad részben az MSZP tulajdona.
(Steib György)

Perczel Mór utca 13.: hivatali épület, eredetileg a Magyar Királyi Adóhivatal székháza volt. A Magyar Királyi Pénzügyminisztérium 1892. okt. 7-én hozott határozatot Bonyhádon felállítandó adóhivatalról, mely 1893. jan. 1-jén kezdte meg működését egy – a község által fizetett – bérleményben. A többször költöző hivatal bérleményét 1926-ban felmondták. A községi elöljáróság ekkor az Oblath-ház (Perczel M. u. 11.) kertjéből 378 négyszögöl vásárolt egy adóhatósági épület felépítéséhez, további 289 négyszögöl területet egy új utca – a későbbi Dr. Oblath köz (ma Pór apát utca) – megnyitásához. Az 1927-ben megkezdett építés költségét az államkincstár finanszírozta. Az új épületben kapott helyet a pénzügyőrség is, az adóhivatal mindenkori vezetője részére az emeleten szolgálati lakást biztosítottak. Az „L” alakú épület északi szárnya emeletes, nyugati – Perczel M. utcai – szárnya földszintes. Az északi szárny hossza eredetileg a lefolyó csatornáig ért. Az ettől keletre eső traktus, az öt ablakot befoglaló, mintegy 13 méter hosszú szakasz földszintje (az alagsorban konyha-étkezde, a földszinten tanácsterem és irodák) 1961-ben épült meg, az emeletráépítés (tanácselnöki szoba és irodák), valamint a padlástér beépítése (irodák)

(Fotó: Kirchné Máté Réka)

1963-ban történt. 1980-ban az épületet felújították. 1944. nov. 7-étől valószínűleg 1945 decemberéig a Bonyhádi járást megszálló szovjet katonai erők parancsnokságának adott helyet. Az adóhivatal és a pénzügyőrség az 1950-es évek elejéig működött itt. Ezt követően a járási tanács, 1971-től a járási hivatal épülete. 1979. jan. 1-jétől – a Bonyhádi járás megszűnésével – az ingatlant a városi tanács vette át, annak „B” épületeként funkcionált. A városi tanács egyes szakigazgatási szerveit (egészségügyi, művelődésügyi, pénzügyi, ellátás felügyeleti osztály) helyezték itt el, mellettük helyet kapott a Köjál, a Polgári Védelmi Törzsparancsnokság és a Lakásépítő Szövetkezet. A későbbiek során a helyiségek, az irodák funkciója gyakran változott. Itt kapott helyet 1990-ben a Bonyhád Városi Ügyészség, majd a Munkaügyi Kirendeltség, 1999-ben pedig a Bonyhád Városi Önkormányzat Gazdasági Ellátó

Szervezete (GESZ). Itt nyílt meg az MDF és a MIÉP pártirodája, valamint Potápi Árpád János országgyűlési képviselői fogadóirodája. Az alagsori, volt tanácsi étkezdében és a kertben 1992-től 2016-ig magánvállalkozásban a Platán étterem üzemelt. Az épület Bonyhád Város Önkormányzata tulajdona. (Steib György)

Perczel Mór utca 17.: a lakóházat 1911-ben Berde Mózes községi orvos építtette, aki 1944-ben a holokauszt áldozatává vált. A házat 1947-ben Schmidt Sándor vásárolta meg, akit 1950-ben kiköltöztettek. Az épületre a Völgységi Járási Rendőrkapitányság tartott igényt a bonyhádi rendőrőrs elhelyezése céljából. 1951. ápr. 1-jével államosították. 1983-ig a rendőrség használatában állt, 1984-től (a 19. sz. épülettel együtt) a Bonyhádi Ruházati Szövetkezet tulajdona, központja volt. 2002-től a Szignál-KTV Kft. tulajdona, melyet bérleményként hasznosít. (Steib György)

Berde Mózes kovácsoltvas monogramja a ház kapubejáróján

Perczel Mór utca 29.: az épületet Glaser (későbbi nevén Gáti) Gyula, a cipőgyár társtulajdonosa építtette 1932-ben. A gyár 1948. évi államosítását követően a házban lakó, akkorra már özvegy Gáti Gyuláné és családja mellett egy helyiséget Gyopár Ferenc zománcgyári főmérnöknek utaltak ki. A lakókat 1953-ban kiköltöztették, az épületet pénzügyőrlaktanyává alakították át. A vám- és pénzügyőri szakasz 1971. dec. végéig vehette igénybe, mert tanácsi határozatot követően itt rendezték be az Öregek Napközi Otthonát. Az 1972. márc. 6-án megnyílt intézetben kezdetben 20 főt fogadtak. 1987. jan. 1-jétől a szociális és gyermekjóléti ellátást biztosító gondozási központ székhelye, az I. Sz. Idősek Klubja otthona. 2011. dec. 16-án csőtörés következtében az épület súlyosan megrongálódott, felújítását követően 2012 szeptemberében vehették ismét használatba. (Steib György)

Perczel Mór utca 44.: Perczel Mór szülőháza. Nagy, földszintes, „U” alakú épület, két udvari szárnyán tetőemelettel. Az utcai homlokzat közepén háromszögű oromzat,

Parkrészlet – 1902

két oldalán és az oromzat alatt rizalit (kiemelkedő falfelület) található. A homlokzathoz kerítésfal csatlakozik, benne falfülkében Szent Rókus XVIII. század végi mészkő szobra helyezkedett el. A 4 kataszteri hold 1196 négyszögöl kiterjedésű parkban álló kastély a bonyhádi Perczel nemzetség Gábor ágának szolgált lakóhelyül. A Perczelek Bonyhád környéki megtelepedése idején szálláshelyül szolgáló alsóbörzsönyi kúria a nagy gyermekszaporulat miatt szűknek bizonyult, ezért új lakóházra volt szükség. A bonyhádi „rezidentialis ház” (a „nagy ház”) építtetését Perczel Gábor I. (Perczel Mór nagyapja) és felesége, Dőry Rozália kezdeményezték. Az építkezést (1785–89) Perczel Gábor 1785. jan. 1-jén bekövetkezett halála miatt a gyermekeik gyámja – az özvegy édesapja –, Dőry Ádám irányította, aki biztosította annak részbeni fedezetét is. Az építés vállalkozójával, a Dorogon (a mai Kisdorog) lakó Lehmann Ádám kőművesmesterrel 1785. febr. 23-án kötött szerződést. A házat 1827–30 között Perczel Gábor fia, Sándor I. továbbépíttette, kibővíttette, ekkor nyerte el mai struktúráját. Az udvarban kerti lak is épült, ahol az utolsó évtizedeit visszavonultságban töltő Perczel Mór iratait rendezgette, visszaemlékezését (*Az aranykor Tolna megyében*) megírta. 1945-től 1959-ig a kerti lakban Lábady Antal orvos és családja lakott. A kastély utolsó Perczel nemzetségbeli lakóit, Perczel Bertalant és testvérét, Ágnest (Bouquet Frigyesné) 1951-ben kényszerítették lakóházuk elhagyására.

(Fotó: Kirchné Máté Réka)

Ezt követően az épületben – a Bonyhádi Járási Tanács 1951. szept. 7-én kelt határozatával – általános iskolai tantermeket alakítottak ki. Az ingatlan az 1952. febr. 17-én kelt 4. törvényerejű rendelet hatályával állami tulajdonba került, a volt tulajdonosok („Perczel Bertalan és társai") 1952. ápr. 21-én kelt okiratukkal *„azonnali hatállyal Bonyhád község tanácsának ellenszolgáltatás nélkül"* átadták. 1952 szeptemberétől a főépületet leánykollégiumként hasznosították. A Perczel Mór Közgazdasági Szakközépiskola közössége 1953. nov. 22-én márványtáblát helyezett el az épület utcai frontján, mellyel itt született névadójukra emlékeznek. Az 1950-es évek közepétől a park nagy részét felparcellázták lakóházak és középületek (MSZMP, továbbá munkásőrségszékház) építésére, a megmaradt parkrész 1975. jan. 1-jétől természetvédelmi terület. 1960-ban szolgálati lakás céljára az utcafronton kétszoba-konyhás ház épült. 1976-ban a volt gyümölcsös helyén felépített új, kétemeletes épületben 100 kollégiumi helyet alakítottak ki. 1999-ben a Völgységi Múzeum – időszaki tárlatának („Perczel Mór katonái") elhelyezésével – Perczel Mór emlékszobát létesített, mely 2015-ben egy betörés miatt ellehetetlenült. 2006-tól a kastély – a kollégium itteni megszüntetésével, fűtetlen raktári funkciójával – állaga rendkívüli mértékben romlik. A Bonyhád Város Önkormányzata kezelésébe került épület megmentésének kísérletei (vállalkozások bevonásával idegenforgalmi célra, a Norvég Alap támogatásával Civil Házzá alakításra) ez ideig sikertelenek.

(Steib György)

Perczel Mór utca 46.: eredetileg pártszékház. 1961 júniusában kezdte meg a 16x22 méter főméretű, egyemeletes ház építését a Komlói Építőipari Vállalat. Műszaki átadására 1962 júliusában került sor. Itt kapott helyet 1962. szept. 12-én az MSZMP és a KISZ Bonyhád Járási Bizottsága, később a járási úttörő titkár, az MSZMP Községi, majd Városi Bizottsága is. 1989-ben – a pártvagyon felosztásával – új funkciót kapott, belső átalakítását követően a Szekszárd Városi Bíróság bonyhádi

Az 1970-es évek elején

kirendeltségének, majd 1991. jan. 1-jével a Bonyhád Városi Bíróságnak, Ügyészségnek, valamint a Közjegyzőségnek adott helyet. 2013. jan. 1-jétől a Bonyhádi Járásbíróság székhelye. Az épület a Magyar Állam tulajdona, kezelője a Szekszárdi Törvényszék.

(Steib György)

Perczel Mór utca 48.: építését Csánk Rottmann Elemér budapesti építész terve alapján 1931 májusában kezdték el, és még az évben elkészült. A községi elöljáróság 1928-ban vásárolta Perczel Béla IV.-től a telket, és ingyen bocsátotta a beruházó Igazságügyi Minisztérium rendelkezésére. Északi oldalánál az építkezéssel egyidejűleg új utcát nyitottak, mely 1934-ben a Perczel Dezső nevet kapta (ma Dr. Kolta László utca). Az épületben helyezték el a Királyi Járásbíróságot és a Völgységi Járási Telekkönyvi Hivatalt, melyek addig a Bonyhádi Takarék-

1934-ben

pénztár Rt. épületének bérelt helyiségeiben működtek, ahol a rendkívül zsúfolt elhelyezési körülmények miatt 1931-ben tűz is veszélyeztette a telekkönyvi nyilvántartást. Egy 1956-os irat a Járási Ügyészséget is ide sorolja. Vízbeömlés következtében az épület födémszerkezetében jelentős repedések keletkeztek, ezért 1976. dec. 13-án életveszélyessé nyilvánították. A bíróságot és a hivatalt kiköltöztették, majd a tatarozás után az épületben nyolc tantermet alakítottak ki a II. Sz. Általános Iskola más helyeken, szükségtantermekben elhelyezett osztályai részére. 1988-tól fokozatosan kiköltöztek és átadták az épületet az 504. Sz. Ipari Szakmunkásképző Intézetnek. Tíz tantermessé alakították át és 2014-ig használták az iskola „B" épületeként. Az évtől a zeneiskolának ad helyet.
(Steib György)

Perczel Mór utca 49.: a jelenleg orvosi rendelőknek helyet adó épület eredetileg Eisenberg Bernát ügyvéd 1932-ben épített hatszobás lakóháza volt. A ház tulajdonosa és felesége a holokauszt áldozatává vált. Az MNDSZ bonyhádi csoportja 1947-ben birtokba vette, és Bonyhád Járási Szülőotthonként hasznosította az épületet. A tulajdonjogot megörökl Eisenberg Dénes budapesti lakos 1948. júl. 25-én az épületet Dévényi László és felesége részére értékesítette, akik azonban nem tudták használatba venni. Az 1951-ben megindított kisajátítási eljárás az épület államosításával végződött 1952-ben. 1959-től a Bonyhád Járási Kórház szemészet és trachoma osztálya működött itt, 1971-től fogászat és központi orvosi ügyelet, később az ügyelet helyén (családi) orvosi rendelő. Az épület tulajdonosa 1991-től Bonyhád Város Önkormányzata, 2011-től a Szinkrón-Bonyhád Kereskedelmi és Szolgáltató Kft.
(Steib György)

Perczel Mór utca 50.: könyvtár, eredetileg Perczel Béla III. – a zománcgyár alapítója – és családja kastélya, lakóháza. Perczel Béla Bonyhádon született, felnőttként többször szólította el foglalkozása más vidékre. A kastély építését megelőzően budapesti lakos volt. Két üzemet vásárolt, melyeket Bonyhádra telepített, ezért visszatért ide. 1908-ban kezdték meg az üzemek építését, melyek 1909. ápr. 30-ára készen álltak a telepengedélyezés lefolytatására. Ezt követően a gyárat építő szakemberek a korábbi vásártér mintegy négy kataszteri hold kiterjedésű területén felépítették a kastélyt. Perczel 1909. okt. 3-án nyújtotta be házadómentesség iránti kérelmét, melyet a nov. 20-ai helyszínelés után továbbítottak jóváhagyásra. (Új házként 1910. márc. 18-ától 1920. szept. 30-áig adómentesség illette.) Az épület a bonyhádi utcabesorolásban a 352. házszámot kapta. A 600 m² alapterületű, 4800 m³ légterű, 17 szobás kastély Perczel Béla ötgyermekes családjának lakóházául, társasági helyszínéül szolgált 1948-ig. A zománcgyár államosítását követően Perczel József Mihálynak – a gyár és a kastély tulajdonosának – és ott lakó testvérének, Vilmának távoznia kellett a családi kastélyból, melyet rövid ideig gabonatárolásra használtak. 1949 tavaszán kibérelte a Magyar Szabadságharcos Szövetség és a Magyar–Szovjet Művelődési Társaság. Végleges hasznosításául ekkor szociális otthonnak szánta a járási főjegyző, melynek megvalósításához 70 ezer forintot különítettek el a községi költségvetésben. A terv nem valósult meg, így 1949 végén a Magyar Dolgozók Pártja Völgységi Járási Bizottsága vette használatba pártiskola

Az épületet Reitener Gyula budapesti műépítész tervezte

céljára, propagandistái képzésére 1955-ig. Egy-egy turnusban mintegy 90 személy képzése folyt, akik teljes ellátást, napi ötszöri étkezést kaptak. Az ingatlant 1952-ben államosították. Valószínűleg 1955. jan. 1-jétől 1967. szept. 1-jéig József Attila Nevelőotthon: 50-70 állami gondozásba vett, 10–18 éves, általános iskolás és cipőipari tanuló lány részére biztosított férőhelyet. Jövőbeni tartós hasznosításául a Tolna megyei egészségügyi és a bonyhádi községfejlesztési tervekben az 1960-as években felépítendő 400 ágyas kórház központi épületeként szerepelt. Az elképzelést 1966-ban elvetették. Átalakítást követően 1968-ban a Vörösmarty Mihály Művelődési Központ került ide. Itt kapott helyet a zeneiskola és a könyvtár is. Helyszűke miatt 1980-ban kiköltözött a művelődési központ, majd 1988-ban a zeneiskola. 1982-től kezdődően – Sebestyén Lajos és Urbán László tervei alapján – az épület belső átrendezésével, szobák összenyitásával, galéria kialakításával könyvtári rendeltetésre alakították át. 1985. nov. 10-ei avatásától könyvtár. Gyönyörű, védett fáktól árnyékos parkja gyermekek játszóhelye, idősek sétatere, pihenőhelye. (Steib György)

Perczel nemzetség: a 16. század közepe táján Bajorországból Magyarországra áttelepült Perczelek (eredetileg Perzl) késői leszármazottai Bonyhád történetének meghatározó személyei voltak. A birodalmi nemesi családban a magyar nemesi címet Perczel József I. apja, Perczel Tamás szerezte meg 1697-ben. Kiterjedt családot alkottak Veszprémben, Komáromban és Budán is. Bonyhád a Perczelek városa. Főispánok, alispánok, miniszterek, országgyűlési képviselők, magas rangú katonák, az 1848–49-es szabadságharcban vezérszerepet játszó hazafiak kerültek ki a családból. A bonyhádi (Tolna megyei) Perczel nemzetség ősatyja **József I**. volt, aki 1727-ben kezdte meg közszereplését Szekszárdon (aljegyző, majd alispán, vármegyei követ). 1743-ban vásárolta a bonyhádi és Bonyhád környéki (Cikó, Ófalu, Majos, Széplak, Csöcskepuszta stb.) birtokait, ezzel kezdődött a Perczelek itteni jelenléte. A birtokvásárlást követően József lakóházat építtetett Cikón, a birtokközpontot – a kúriát – Alsóbörzsönyben építették ki (1740–46). Mária Terézia 1745-ben – birtokvásárlásai helybenhagyásával (donációval) – Józsefet a nemesi rend tagjai közé emelte, egyben engedélyezte számára és törvényes leszármazottainak a „bonyhádi” előnév használatát. Első temetkezési helyük Cikón volt: a templom alatti kriptában 71 Perczel nyugszik. Az 1870-es évektől a bonyhádi Kálvária sírkert vált temetkezési helyükké.

II. Rudolf császár 1582-es címeradománya

Perczel Józsefnek 16 gyermeke született, ezért a szűknek bizonyult börzsönyi kúriát elhagyva Bonyhádra települtek. Fiai közül **Ignácnak**, **Tamásnak** és **Gábornak** születtek utódai, ezért a bonyhádi nemzetség az ő ágaikon terebélyesedett ki. **Ignác** építtette a Perczel Mór u. 16. sz. (ma Bese-féle) házat. Neki még 18 gyermeke született, majd az egymást követő nemzedékekben a gyermekek száma fogyóban, az ág sorvadóban volt, a 20. században ki is halt. **Tamásnak** 12 gyermeke született. Az ő leszármazottja volt (Bonyhády) Géza I.: földbirtokos, a hengermalom és a váraljai bánya tulajdonosa; Béla III.: földbirtokos, a villanytelep, az uszoda tulajdonosa, a zománcgyár alapítója, a Perczel M. u. 50. sz. kastély (ma könyvtár) építtetője; József XI.: földbirtokos, egy halastó és a zománcgyár tulajdonosa; (Bonyhády) Gyula I.: a Völgységi járás főszolgabírája, az 1848-as forradalom idején a bonyhádi nemzetőrség megszervezője,

majd kapitánya, Békés és Csanád megyefőnöke, Békés vármegye főispánja, a Perczel M. u. 7. sz. alatti kúria építtetője; István II.: földbirtokos, az Istvánmajor tulajdonosa. A nemzetség legnagyobb családja a **Gábor** ágon sarjadt. Fia, Sándor I. földbirtokos és hivatásos katona volt. Ő alakíttatta mai formájára a Perczel M. u. 44. sz. alatti kúriát. Sándor fia volt a legismertebb Perczel: Mór I., Vörösmarty Mihály tanítványa, az 1848–49-es forradalom és szabadságharc tábornoka, országgyűlési képviselő. Mór nevét viseli Bonyhád főutcája, kereskedelmi szakközépiskolája és a város legrangosabb kitüntetése. A Kálvária sírkertben sírja zarándokhely. Mór testvére volt Béla I.: jogász, Tolna vármegye alispánja, országgyűlési képviselő, a képviselőház elnöke, igazságügy-miniszter, a Kúria elnöke; Etelka II.: Vörösmarty ihlető múzsája; Miklós II.: 1848-as honvéd ezredes, Baranya vármegye főispánja, országgyűlési képviselő. Béla fia volt Dezső I.: Tolna vármegye alispánja, országgyűlési képviselő, belügyminiszter, a képviselőház elnöke, a Bonyhádi Takarékpénztár vezérigazgatója. Dezső fia volt Béla IV.: a Völgységi járás főszolgabírája, Tolna és Bács-Bodrog vármegye főispánja, Tolna vármegye alispánja, országgyűlési képviselő, a Hűséggel a Hazához mozgalom alapítója. Béla fia volt Bertalan II.: mezőgazdász, kántor, a nemzetség utolsó Bonyhádon élt tagja. A bonyhádi Perczelek tevékenysége a felsoroltakon kívül is jelentős és szerteágazó volt, szinte felmérhetetlen. Összesen harmincnégyen viseltek vármegyei, huszonketten állami közigazgatási tisztséget. Huszonhatan voltak hivatásos katonák, köztük hatan tábornoki rendfokozattal. Tizenegy Perczel lett országgyűlési képviselő. A polgári forradalom nemzetőrségében és honvédségében kilencen szolgáltak tiszti beosztásban. Mint Perczel közbirtokosság, közösen építtették fel, majd működtették az Arany Oroszlán Szállodát. Közösen birtokoltak vásártartási, italmérési jogot. Virilis (legnagyobb adófizetői) képviseletük volt a községi képviselő-testületben. Jelentős szerepük volt a bonyhádi és a cikói katolikus templom felépítésében. Ideológiai, eszmei hovatartozás tekintetében megosztottak – liberálisok, királyhű-konzervatívok, reformerek, nemzeti radikálisok – voltak. Akadtak, akik ideológiai-eszmei megfontolásból Perczel családnevüket Bonyhádyra változtatták. A Perczelek emlékét őrzi (őrizte) a Sándor, a József (ma József Attila), az Ignác (ma Ady Endre), a Béla, a Dezső, a Miklós és az Etelka utca. A 365 személyből álló bonyhádi Perczel nemzetség tagjai mintegy kétszáz évig – és utóhatásában máig – Bonyhád főszereplői voltak.

(Steib György)

Perczel-relikviák a Völgységi Múzeumban: a bonyhádi múzeumban található legértékesebb Perczel-ereklye Perczel Mór tábornoki atillája és családi bibliája. Eszmei értékük felbecsülhetetlen. Az első Perczel-emléktárgy, egy önémet stílusú márványlapos dohányzóasztal 1993-ban, vásárlás útján került a múzeum tulajdonába, 2015-ben az emlékszoba feltörése idején megsemmisült. 1996-ban Perczel Bertalan „örökös letétjével", édesapja, Perczel Béla íróasztalával folytatódott a gyarapodás. 1997. dec. 17-én került sor a tábornoki atilla és Garay Ákos Perczel Mórt ábrázoló olajképének megvételére. A polgári forradalom 150. évfordulóján, 1998. márc. 15-én – *A Perczel Mór katonái* c. időszakos kiállítás megnyitóján – mutatták be az érdeklődőknek a Völgységi Múzeumban letétbe helyezett családi bibliát. Megvásárlására 2006-ban került sor. 2008-ban vette meg a múzeum a Perczel család márványlapos ebédlőszekrényét. Az íróasztal és az ebédlőszekrény restaurálását 2009-ben Pászner Jenő restaurátor, Perczel Mór tábornoki atilláját 2011-ben a Néprajzi Múzeum osztályvezetője, Sterbetz Katalin főrestaurátor, bibliáját pedig Érdi Marianne restaurátor, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa végezte el. A restaurált biblia és atilla 2011. nov. 11-étől a Völgységi Múzeum *„Isten, Haza, Család – Perczel Mór 1811–1899"* c. időszaki kiállításán volt látható. Az intézmény Perczel-relikviái: Perczel Mór – olajkép; Perczel Béla – olajkép; Perczel Mór időskori arcképe – tusrajz; H. Dembinsky, J. Bem, Perczel Mór – színes nyomat; Perczel

Mór tábornoki atillája; Perczel Mór arcképe – olajkép; Perczel Béla íróasztala; Perczel Mór bibliája; a Perczelek márványlapos szekrénye; székek. (Szőts Zoltán)

Perczel Sándor I. (*1778. nov. 2. Csötskepuszta, †1861. máj. 10. Bécs): hivatásos katona, jómódú középbirtokos. 1793-ban, mindössze 15 évesen a Vécsey-huszárezred kadétja, 18 éves korára alhadnagy, majd főhadnagy. A franciák elleni harcokban hét év alatt 13-szor sebesült meg. Miután jobb lába megfagyott, 22 évesen leszerelt, és visszatért Tolna megyébe. 1801-től a család börzsönyi birtokán gazdálkodott. Elsősorban szőlőműveléssel, borgazdálkodással, gabonatermesztéssel, tégla- és mészégetéssel, fakitermeléssel, annak feldolgozásával foglalkoztak. Jelentős bevételt hozott a saját lepárlású törkölypálinka értékesítése és a dohánydézsma. A gazdálkodás mellett Tolna és Baranya vármegyék táblabírája, 1800 és 1837 között az úriszék elnöke volt. 1848-ban a vármegyei közgyűlés az állandó választmány tagjai közé választotta. 1801-ben feleségül vette Kajdachy Erzsébetet, házasságukból 19 élő gyermek (12 fiú, 7 lány) született. Családja anyagi biztonságának megteremtése mellett nagy gondot fordított gyermekei szellemi képzésére. Rendszeresen alkalmazott házitanítót és nevelőnőt gyermekei mellé: Sándor, Miklós és Mór nevelője Vörösmarty Mihály költő volt. Önmaga széleskörűen művelt ember, aki előfizetője volt a *Tudományos Gyűjtemény*nek és több újságnak. Hatszáz kötetes könyvtára vármegyei követi utasításokat, országgyűlési előterjesztéseket, a dunai gőzhajózást elemző és más témájú könyveket tartalmazott. 1838-ban jelentős adománnyal járult hozzá a pesti árvízkárosultak megsegítéséhez. Ötéves özvegység után, 1841-ben feleségül vette Mirtinger Annát, akivel a telet rendszeresen Bécsben töltötték. 1849 után a birtok irányítását Béla fiára bízta. 1853-ban, Ferenc József úrbéri pátense nyomán – 74 és háromnegyed jobbágytelek, valamint 62 kisházas zsellér megváltásáért – 53.143 forint 43 krajcár összegű államkötvényhez jutott. Rendszeresen látogatta az emigrációban élő fiait, Mórt és Miklóst. Hamvai Cikón, a családi sírboltban nyugszanak, atyja és nemzetségalapító nagyapja mellett. Végrendeletéből árad családja iránti szeretete*: „Végtére érzékeny atyai szívemmel búcsúzok tőletek és kérem a mindenható jó istent, hogy mentül bővebben áraszsza reátok áldását és óvja meg azon szerencsétlen gyávaságtól, miszerint a jelen öremiért a jövendőről megfeledkezzetek. Intelek továbbá, hogy az egyezséget, a vérséges szeretetet tovább híven ápoljátok."* A sok gyermek örökségének jelentős részét Béla megváltotta testvéreitől, a birtokaprózódást azonban nem tudták elkerülni. (Sós Csaba)

Perczel Sándorné sz. Kajdachy Erzsébet (*1782. okt. 11. Börzsöny, †1836. febr. 9. Bonyhád): Perczel Mór édesanyja. A Perczel család *„nemcsak jeles, híresnevű férfiakkal dicsekedhetik"*, hanem *„ritka erényű és nagy érdemű nőkben"* is gazdag. Róluk keveset tudunk, hiszen női hivatásukat gyakorolva családjuknak éltek, és gyermekeikből hasznos polgárokat neveltek. Perczel Sándor 1801-ben kötött házasságot Kajdachy Ferencnek, Tolna vármegye alispánjának (1790–99) a lányával. Erzsébet asszony 1802–29 között huszonegy gyereket szült (kettő holtan jött világra, négy kis korában halt meg). Fiai közül 1848–49-ben öten védelmezték a hazát és a szabadságot: egy tábornok, egy ezredes és várparancsnok, egy őrnagy és két százados (kapitány). Lányai közül a *„bájos és hiba nélküli"* Etelka Vörösmarty Mihály múzsája volt. Perczel Mór a következőképp jellemezte édesanyját: *„Méltóság és nyájasság, régi magyar egyszerűség és magas szellemi műveltség egyesültek benne. (…) Gyermekei, a házi nép, cselédség, jobbágyság szinte imádta. (…)*

Leírhatatlan édes vala, midőn imádkozni tanítá kisgyermekeit, türelmes, midőn kötni, varrni leányait. Kedélyes, ha mesélt. Páratlan asszony volt”. Gyermekei számára ő volt a *„legdrágább virág”*, a *„legfényesebb ékszer”*, a *„ritka erényű nő”*, a *„szent anya”*. Hamvait a cikói családi kripta őrzi.

[Kolta László] – (Steib György)

Pesthy Pál (*1873. júl. 9. Uzdborjád, †1952. máj. 7. Sárszentlőrinc): jogász. Középiskolai tanulmányait a bonyhádi és a selmecbányai gimnáziumban végezte, szakmai

felkészültségét a budapesti és a berlini egyetem jogi karán szerezte. A jog- és államtudományi doktorátus megszerzése után ügyvédi és bírói szakvizsgát tett. Pályája gyorsan ívelt felfelé: 1908-tól szekszárdi járásbíró, 1914–22 között a szekszárdi törvényszék elnöke, miközben 1921-től kúriai bírói jogkörrel is rendelkezett. 1922-től 1939-ig a gyönki kerület nemzetgyűlési, ill. országgyűlési képviselője, 1923-tól néhány hónapig nemzetgyűlési alelnök. 1924. márc. 13-ától 1929. jan. 8-áig Bethlen István kormányában igazságügyminiszter. 1929–31 között az Egységes Párt, 1930-tól a Földbirtokrendezés Pénzügyi Lebonyolítására Alakult Szövetkezet, 1936-tól az Országos Földhitelintézet elnöke. 1940-től felsőházi tag. Sokirányú elfoglaltsága mellett szívesen vállalt egyházi tisztségeket: a paksi és a sárszentlőrinci evangélikus egyházközség, majd a Tolna-Baranya-Somogyi Evangélikus Egyházmegye felügyelője (világi elnöke) volt. Ez utóbbi megbízatása kiterjedt a bonyhádi evangélikus gimnázium patronálására is. Szívügyének tekintette az iskola fejlesztését és hírnevének erősítését. Ellenőrként, elöljáróként és vendégként gyakran látogatott diákévei helyszínére, Bonyhádra.

[Kolta László] – (Steib György)

Péterfi (Pétermann) Jakab (*1887. okt. 6. Gyönk, †1947. máj. 2. Bonyhád): cipész, gyártulajdonos, a cipőgyár alapítója, Bonyhád ipartörténetének egyik legjelesebb alakja. Munkássága indította el azt a fejlődést, mely a települést a hazai cipőipar egyik fellegvárává tette. Az elemi iskola 6 osztályát Gyönkön járta ki. 1900-ban Bonyhádon lett cipészinas János bátyja műhelyében, 1904-ben szerzett segédlevelet. Ezt követően vándorsegédként gyarapította szakmai tudását. 1907-ben Budapesten folytatta tanulmányait, ahol mintavágói (szabász) és modellőri képzettséget szerzett. Nagyváradon helyezkedett el, majd 1911-ben visszatért Bonyhádra, bátyja műhelyébe. Még ez évben önállósodott egy segéddel. 1912-ben már 4 segédet és 3 inast, 1916-ban 10 segédet foglalkoztatott. 1917-ben a kézi cipőkészítésről gépi gyártásmódra tért át, mellyel lerakta a bonyhádi cipőgyár alapjait. Ez évben vásárolta meg azt a Fehérvári (ma Dózsa Gy.) utcai lakóépületet és telket, ahol a cipőgyár az idők folyamán kifejlődött. 1919-ben társult hozzá Glaser (Gáti) Gyula, később Karl Gusztáv. 1925-ben 120, 1929-ben már 230 munkást foglalkoztattak, s évi mintegy 100 ezer pár cipőt gyártottak. Kezdetben fizikai munkával is részt vett a termelésben, de az üzem bővülésével lekötötték az irányítási, menedzselési feladatok. Kezdetben a gyár telkén lakott családjával, majd amikor már lehetősége nyílott rá, a Dr. Oblath közben (ma Pór apát u. 1.) építtetett egy nagyobb villát. Kezdeményezője volt a gyár sport- és kulturális életének. 1925-ben – a labdarúgás, az atlétika és a birkózás felkarolására – létrehozták a Pétermann és Glaser Cipőgyári Sport Egyletet. Elnöke lett az 1938-ban megalakult Bonyhádi Cipőgyári Dalkörnek, 1939-től tagja volt Bonyhád község képviselő-testületének. Alelnöke volt a Magyar Cipőgyárosok Országos Egyesületének. Nevét 1946-ban magyarosította: *„Kérésemet azzal indokolom, hogy mindenkor magyar érzésű voltam és magyarnak vallottam magam”* – írta kérelmében. Szegény családban nőtt fel, ezért nagy szociális érzékenységgel rendelkezett, szerény és egyszerű ember maradt mindvégig. 1929-ben – a hazai ipar fejlesztése terén szerzett érdemeiért

– a polgári szalaggal ellátott Signum Laudis kormányzói kitüntetésben részesült. *„Célom és törekvésem mindig az volt és lesz, hogy szolid üzleti alapon dolgozzunk, és jó magyar árut nyújtsunk”* – vallotta meg filozófiáját a kitüntetés átvételekor. Gyászjelentése szerint: *„A megboldogult kiváló szaktudása jelentős mértékben fejlesztette és emelte európai nívóra a hazai cipőgyártást. Nagyszerű emberi tulajdonságai igaz tisztelőket szereztek számára.”* Ipartörténeti érdemeit 2014. ápr. 25. óta emléktábla hirdeti az egykori cipőgyár homlokzatán. Bonyhád Város Önkormányzata 2014-ben Pétermann Jakab-díjat alapított, mellyel az év vállalkozóját jutalmazzák. Karl Irmával kötött házasságából három fia és két lánya született. Hamvai a bonyhádi köztemetőben nyugszanak.
(Steib György)

Péterfi (Pétermann) János (*1916. nov. 3. Bonyhád, †1978. ápr. 11. Budapest): cipész, gépésztechnikus, a cipőgyár műszaki igazgatója. A bonyhádi 4 elemi, majd 4 gimnáziumi osztály elvégzését követően 1936-ban szerzett gépésztechnikusi oklevelet Budapesten, a Magyar Királyi Állami Felsőipariskolában. Családi hagyományokat követve tanulta ki a cipészszakmát (1938), majd Németországban, a pirmasensi cipőipari szakiskolában folytatta tanulmányait (1938–39). 1939-től a bonyhádi cipőgyár műszaki tisztviselője volt. 1942-től megszakítással 1945 májusáig a szovjet fronton teljesített katonai szolgálatot, a fogságból 1947 júliusában szabadult. Hazatérve, gyáralapító és többségi tulajdonos édesapja, Péterfi (Pétermann) Jakab elhunyta miatt a cipőgyár tényleges vezetője lett műszaki igazgatói beosztással. A gyár 1948. márciusi államosítását követően is alkalmazásban tartották mint műszaki vezetőt, mert szükség volt tudására, kapcsolatrendszerére. 1948 augusztusától a Cipőipari Központ műszaki osztályának vezetője, 1950-től a Cipőtervező Vállalat osztályvezetője, 1952-től a Bőr- és Cipőipari Kutatóintézet minőségellenőrző osztályának tudományos munkatársa lett. Tagja volt a Bőr-, Cipő- és Bőrfeldolgozóipari Tudományos Egyesület választmányának és a Cipőipari Szakosztály vezetőségének. Több szakkönyv szerzője, így többek között a *Cipőipari kézikönyv* című kiadványnak, valamint *A cipő szerkesztése* és a *Cipőipari gyártásszervezés* című technikumi tankönyveknek. A magyarországi cipőipart rendszeresen képviselte nemzetközi tanácskozásokon, melyeken több előadást is tartott. Többek között Munka Érdemrend és Könnyűipar Kiváló Dolgozója elismerésben részesült. Tevékenysége nagymértékben hozzájárult a hazai cipőipar fejlődéséhez, maradandót alkotott a cipőipari termelés újjászervezésében, korszerű technológiák bevezetésében, vizsgálati módszerek fejlesztésében és szakmai szabványok kidolgozásában. Teljesítményét, tudását nemzetközi szinten is elismerték. Bóth Edittel kötött házasságából két fia született.
(Steib György)

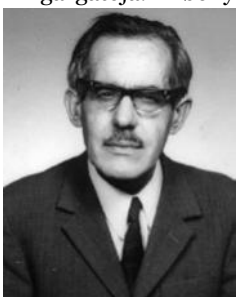

Pétermann és Glaser Cipőgyári Sport Egylet: a cipőgyár által fenntartott egyesület 1925-től 1930-ig működött. Alakuló közgyűlését 1925. febr. 26-án tartották. Elnökévé Karl Gusztávot, alelnökévé Ernszt Istvánt választották. Az egyesület színe piros-fekete volt. Labdarúgás, atlétika és birkózás sportágakban teremtettek sportolási lehetőséget, nem csak az üzem dolgozói számára. A sportrendezvények mellett szórakoztató, bemutató, hírverő programokat, sportfilmbemutatókat, tekeversenyeket is szerveztek. 1926-ban egy kabaréest keretében mutatták be *„A hittanár és a papa vizsgázik”* c. Szenes-bohózatot. Schnepf vezetéknevű rendezője egyben a labdarúgócsapat edzője is volt. A források nagyrészt a labdarúgócsapat szerepléséről szólnak. Első, barátságos – már az egylet nevén, de a hivatalos megalakulás előtt játszott – mérkőzésüket az Alsónyéki Levente Egyesülettel vívták 1924. aug. 31-én, és 3:0 arányú vereséget szenvedtek, decemberben viszont már 4:1-re diadalmaskodtak a Nagymányoki Bányász Sport Egylet csapata felett. 1927-ben beneveztek a Délnyugatmagyarországi Labdarúgó Alszövetség keleti, II. osztályú bajnokságába. 1929-ben az őszi szezonban ötödikek voltak, legjobbjaik: Tóth, Herger

és Graf csatárok, Hauser és Faragó védők, valamint Serdán kapus. Az alszövetség 1930 februárjában visszalépése miatt törölte a bajnokságból a csapatot. Még az év májusában az egyesület is beszüntette működését. (Steib György)

Pétermann Jakab-díj: Bonyhád város önkormányzati képviselő-testülete 2014. ápr. 24-ei ülésén döntött a cipőgyár alapítójáról elnevezett díj létrehozásáról. Az év vállalkozójának járó elismeréssel oklevél, plakett és pénzjutalom jár. Átadására decemberben kerül sor a vállalkozók fogadására rendezett városi ünnepségen. Az év vállalkozójának lehetősége van dönteni arról, hogy a helyi iparűzési adójának 30%-át milyen célra fordítsa az önkormányzat. A plakett Bertalan Tamás alkotása. (Steib György)

Pető (Pieler) Ede (*1919. máj. 17. Sopron, †2006. szept. 6. Bonyhád): tanár. Szülővárosában járt iskolába, az Evangélikus Tanítóképző Intézetben vette át a tanítói oklevelét 1940-ben. A bonyhád-börzsönyi elemi népiskolában kezdett tanítani, melyet 26 hónapos katonai szolgálat, majd 1944-től frontszolgálat szakított meg. 1949-ben a bonyhádi Állami Általános Iskolában folytatta pályafutását. A Pécsi Tanárképző Főiskola levelező tagozatán szerzett számtan–fizika szakos általános iskolai tanári oklevelet 1954-ben. 1953-tól a Bonyhádi Járási Tanács oktatási osztályának vezetője, 1957. jan. 16-ai hatállyal a Bonyhádi Általános Iskola nevelője, 1957. febr. 1-jétől a Bonyhádi járás általános iskoláinak számtan–fizika szakfelügyelője, majd 1961-től nyugdíjazásáig, 1974-ig az általa szervezett, újonnan épült II. Sz. Általános Iskola igazgatója. Hivatása mellett sokoldalú társadalmi tevékenységet folytatott. Évtizedeken át lelkesen dolgozott a pedagógus szakszervezetben: a járási vezetőség tagja, majd titkára, nyugdíjas korában elnöke volt. Mint tanácstag és a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat előadója, a város lakosságának kulturális fejlődését, valamint a polgári védelem szervezettségét segítette. Munkássága elismerését kitüntetései jelzik: Oktatásügy Kiváló Dolgozója (1960), Munka Érdemrend bronz fokozata (1965), Szakszervezeti Munkáért ezüst, majd arany fokozat (1968, 1973), a pedagógus szakszervezet részéről Elismerés és Köszönet Emlékérem (1985). 2001-ben Bonyhád Város önkormányzati képviselő-testülete Merész Konrád-díjban részesítette. Róth Vilmával kötött házasságából két fia született. (Fotó: Kirchné Máté Réka) [Kolta László] – (Steib György)

Petőfi Mezőgazdasági Termelőszövetkezet: 1957. jan. 22-én jött létre, az 1956 novemberében feloszlatott Szabad Föld Mezőgazdasági Termelőszövetkezet 17 volt tagja alapította. A társuló új tagok azok közül verbuválódtak, kik termelőeszköz és föld híján megélhetési forrással nem rendelkeztek. Többségük az itt élő német lakosok közül került ki, ezért a Petőfi Mgtsz-t a köznyelv „sváb tsz”-nek nevezte. Elnöke Prikk Imre lett, akit rövid idő után Hahner József váltott. Prikk Imre főagronómusi beosztásban dolgozott tovább, itt később Kalita Imre követte. A főkönyvelői beosztásba Szőcs László került. A Szabad Föld Mgtsz felszámolásakor széthordott, zömében ismét összegyűjtött állatállománnyal, továbbá az ősszel bevetett kalászos területekkel és állami tartalékterületekkel kezdték meg a közös munkát. Búza, árpa, zab, kukorica, burgonya, cukorrépa, borsó termesztésével foglalkoztak. Irodájukat a Vörösmarty tér 3. sz. házban, központi majorjukat a II. Rákóczi Ferenc utca vége után, a zomba–teveli útelágazásnál, a volt Járványkórház környezetében rendezték be gépparkkal, sertés-, szarvasmarha- és birkaállománnyal. Később irodájukat is ide költöztették. Majorjuk volt még Honig-pusztán, ahol mintegy 40 hektár vízfelületű halastavon gazdálkodtak. Az 1959-es tsz-szervezés robbanásszerű változáshoz vezetett: 1960 végére előző évi 55 fős

taglétszámuk 152-re, 534 kh földterületük 1502-re növekedett. Az 1958. évi 38 db-os szarvasmarha-állományuk egy év alatt 189-re, 9 anyakocájuk száma 30-ra szaporodott. A meglévő 40 kh szilvafás gyümölcsös mellé további 20 kataszteri holdat (kajszi, alma, őszibarack) telepítettek. Az 1959 végén meglévő 11 millió forintnyi vagyonuk 1962-re közel 15 millióra gyarapodott. 1960-ban 50 férőhelyes tehénistállót, 120 férőhelyes sertéshizlalót építettek. A Vörösmarty téren zöldség-gyümölcs-, valamint hal- és tejboltot nyitottak, melyeket később a Szabadság tér 6. sz. alatti házba költöztettek. 1961. jan. 1-jével a tabódi Alkotmány Mgtsz beolvadt a Petőfi szövetkezetbe, 460 kh területet, 21 tagot vettek át. Állatállományuk az egyesülést követően: 235 szarvasmarha, 408 sertés, 301 juh, 42 ló és mintegy 2000 baromfi. Tabódon tőzegkitermelést folytattak. 1962-ben 300 férőhelyes juhhodályt építettek, traktorokat és egy kombájnt vásároltak. 1964-re 227 dolgozó tagot számláltak, földterületük elérte a 2300 kataszteri holdat. Építőbrigádot szerveztek, mellyel megkönnyítették saját beruházásaik megvalósítását. Fennmaradó kapacitásukkal a község lakásépítési programját segítették. Kovács-, bognár- és gazdasági javítóműhelyt, fűrésztelepet létesítettek. 1964-ben termelésösztönző módszereket vezettek be: prémiumrendszerben dolgozó, önállóan gazdálkodó egységeket alakítottak ki. Ez évben súlyos száj- és körömfájás-megbetegedés károsította a szarvasmarha-állományt. 1965-ben labdarúgócsapatot alakítottak, mellyel már az első évben megnyerték a járási bajnokságot. 1968-ban mind felnőtt, mind ifjúsági csapatuk – Réder János és Wagner József edzők irányításával – a megyei „B" osztály bajnoka lett, így jogosultságot szereztek a megyei „A" osztályban való szereplésre. 1967 januárjában a Dózsa Népe Mgtsz beolvadt a Petőfi szövetkezetbe, ezzel az Istvánmajor (Weber-puszta) is rendelkezésükbe került. A termelési profilt váltó gépállomástól két traktort, egy kombájnt, három szerelőkocsit vásároltak. Itatásos borjúnevelőt és szerelőműhelyt építettek. 1968. jan. 1-jén a Tolna megyei mezőgazdasági termelőszövetkezetek közül elsőként vezették be a havi rendszeres készpénzelőleg-fizetést. A bonyhádi mezőgazdasági termelőszövetkezet-történelem egyik legsikeresebb közösségének munkáját ismerte el márc. 27-ei látogatásával Losonczi Pál, az Elnöki Tanács elnöke. Ekkorra már 4227 kh területen és 390 taggal dolgoztak, vagyonuk pedig elérte a 34 millió forintot. 1969-ben a teveli út mentén új majort alakítottak ki, ahol megkezdték egy 370 férőhelyes szakosított tehéntelep építését. 1970-ben 600 férőhelyes juhhodályt, 1971-ben 108 férőhelyes tehénistállót, 3000 liter kapacitású tejházat, szociális épületet építettek. A Szabadság téren borozó-presszót üzemeltettek. Házépítési alappal támogatták törzstagjaikat. A Szecska városrész Móricz Zs. utcáját – a köznyelv szerinti Hahner-telepet – zömében a szövetkezet tagjai lakták. Korosodó, munkát már nehezen vállaló tagjaikat anyagi támogatásban részesítették. Gyakorlattá vált, hogy az aratás befejezése után tagjaikat egynapos kirándulásra vitték Harkányba vagy a Balatonra. Jó kapcsolatot alakítottak ki az Ezüstkalász és a majosi Aranykalász Mgtsz-szel. Közösen alkalmaztak inszeminátort, erdészt és jogtanácsost. 1972-ben kezdeményezték Honig-pusztai halastavuk kibővítését a Rák-patak által táplált völgyzárógátas új tó létesítésével, ez azonban már csak az integráció után valósult meg. 1972. szept. 22-én a szövetkezet vezetősége, majd a tagság közgyűlésen a három szövetkezet egyesülése mellett döntött. 1972. dec. 31-ével a Petőfi Mezőgazdasági Termelőszövetkezet megszűnt, munkájukat az egyesüléssel 1973. jan. 1-jével megalakult Pannónia Mezőgazdasági Termelőszövetkezetben folytatták. (Steib György)

Petőfi Sándor Evangélikus Gimnázium: középiskola, melyet a Tolna-Baranya-Somogy Megyei Evangélikus Esperesség alapított Sárszentlőrincen 1806-ban, s mint négy évfolyamos algimnáziumot, 1870-ben helyezett át Bonyhádra. Az egyházmegye indoklása szerint Bonyhád *„kedvezőbb fekvésű Sár szt. Lőrincnél, iparban és közlekedési eszközökben szintén előrehaladottabb, s azon igényeknek, melyeknek lakás, ellátás és társadalmi életre nézve mind a taníttató szülők, mind a tanárok egy tanintézet helye iránt táplálni szoktak, leginkább megfelel."* Az áthelyezés a magyarosítást, a magyar nyelv kiterjesztését is szolgálta a Bonyhád lakosságának mintegy 70%-át kitevő német

nyelvűek között. Jelenléte rendkívüli hatással volt Bonyhád fejlődésére, működését máig nagy társadalmi elismerés és tisztelet övezi. Sárszentlőrinci időszakának legjelesebb tanára Lehr András, legjelesebb diákja Petrovics (Petőfi) Sándor, aki két évig (1831–33) volt az iskola hallgatója. Itt tanult Marhauser Imre és Gyalog István is, az intézmény későbbi igazgatói. 1870 tavaszán az egyházmegye megvásárolta az izraelita hitközség Hevra Kadisa (Szent Egylet) – a mai Bajcsy Zs. u. 38. sz. ház helyén álló, elemi iskolaként működő – épületét, háromholdnyi telekkel. Nyáron az iskolát Bonyhádra költöztették, és szept. 6-án, 102 tanulóval megkezdték az első tanévet. A diákok négy elemi osztály elvégzését követően kerültek a négy évfolyamú algimnáziumba, mely az evangélikus felekezeti működtetés ellenére befogadott más vallásúakat is. Kezdetben „nyilvános" tanulóként csak fiúk – a lányok magántanulóként – látogathatták az intézményt. A vidékről érkező diákok zöme magánszálláson, később az internátusban (diákotthonban) lakott. Az 1870 őszén létrehozott tápintézetben mintegy 40 tanulónak biztosítottak napi háromszori, olcsó étkezést, melyhez az alapanyag egy részét a vidéki evangélikus gyülekezetek gyűjtésével biztosították. Az iskola udvarában tanári szolgálati lakásokat építtettek, később a főgimnázium épületének környékén tanárok magánházainak sokasága épült fel. Az algimnáziumot 1887-ben átépítették, egy szárnnyal bővítették. Ez évben már 130 diák iratkozott be. A tantestület a kezdeti években négy, 1880-tól öt, a kilencvenes években kilenc főből állt, azonban gyakoriak voltak a személyi változások. Marhauser Imre, Forberger László és Gyalog István voltak azok, akik tartós pedagógiai és közéleti munkásságukkal, személyiségük erejével megszilárdították a gimnázium alapjait. Megteremtettek egy szabad, demokratikus, toleráns szellemiséget, melyben a társadalmi, vagyoni, rangbeli, vallási, nemzetiségi különbségek feloldódtak. Gyalog István a korszak kiemelkedő igazgatója (1889–1918), a főgimnázium létrejöttének „atyja", az intézmény egyik történetírója volt. 1893-ban a hátsó udvarrészben felépítették Tolna vármegye első tornatermét. Az épület egy rajztermet is magában foglalt, melyet később sportszertárrá, öltözővé alakítottak át. Szertárakat (történelem, földrajz, kémia, fizika), gyűjteményeket (numizmatika, régiség, könyvtár) hoztak létre, ezek gazdag anyagát leginkább adományoknak köszönhették. A kiváló és rászoruló diákokat alapítványok kamataival támogatták. (A legnagyobb, 2000 koronás alapítványt végakaratával Rosenstein József orvos létesítette.) Az iskola helyzete stabilizálódott: anyagi alapja megszilárdult, tantestülete megerősödött, folyamatosan nőtt az érdeklődés iránta, a tanulólétszám 1892-ben 193, 1893-ban 202 volt. Gyalog István igazgató elérkezettnek látta az időt az iskola nyolc évfolyamos főgimnáziummá fejlesztésére: 1892-ben memorandumot szerkesztett, melyet huszonnégy tagú küldöttség nyújtott át Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszternek. Kérésük elutasításra talált, ekkor úgy határozott Bonyhád község elöljárósága és az iskola vezetése, hogy a főgimnáziumot önerőből hozzák létre. Pénzgyűjtő akcióba kezdtek, működő előadásokat, hangversenyeket rendeztek az iskola javára. 1892-ben a község képviselő-testülete tízezer forintot szavazott meg a főgimnázium létrehozásához. 1904-ben bizottságot alapítottak a gyűjtés szervezetté tételére. A községi képviselő-testület negyven éven át évi 4000 korona segély juttatására kötelezte el magát. Adakozásból mintegy 31 ezer korona gyűlt össze: Schwetz Antal ügyvéd 4000, Perczel Dezső 2000, Marhauser Imre 3000 koronát ajánlott fel. 1906-ban – a Tolna-Baranya-Somogyi Evangélikus Egyházmegye iskolai nagybizottsága Bonyhádon tartott gyűlésének határozata értelmében –, az

Az algimnázium az 1900-as évek elején

alapítás centenáriumi évében elindították az ötödik évfolyamot. Még ez évben az evangélikus esperesség megvásárolta az algimnázium szomszédságában lévő szántóföldet, s 1907 tavaszán – Baumgarten Sándor tervei alapján, Péter Dániel és fiai vállalkozásában – megkezdődött a főgimnázium (ma Kossuth L. u. 4.) felépítése. A látványos, 64 méter hosszú épületet 1908. okt. 12-én avatták fel. Az algimnázium épületét 1908 őszén internátusnak rendezték be 90 férőhellyel, vezetője Molnár Kálmán, utána három évtizeden át Lovik Kálmán volt. A növendékeknek maguknak kellett ágyneműről, matracról gondoskodni. 1910-ben elkészült az új tápintézet (konviktus), kétszáz fős étteremmel

A főgimnázium az 1910-es években

(a mai Kossuth L. u. 9. hátsó udvarrészében). Évenként új évfolyammal növekedően, az 1909–10-es tanévre teljessé vált a nyolcosztályos, 354 tanulólétszámos főgimnázium, ahol 1910 júniusában tartották az első érettségi vizsgát 23 diáknak. A tantárgyak felvétele az állami rendszer, a miniszteri utasítás szerint történt. A közismereti tárgyak (magyar, történelem, földrajz, menynyiségtan stb.) mellett latin nyelvet, lélektant, szépírást, tornát, éneket tanítottak. A vallásoktatás a tanulók felekezeti hovatartozása szerint folyt. Szabadon választható volt a karének, gyorsírás, szabadkézi rajz, görög nyelv. Az iskola nevelési céljához a valláserkölcs és a hazafiasság szellemisége szolgáltatta az alapot, mélységei és értelmezései azonban követték a társadalmi változásokat. A vallásos lelkület erősítését szolgálta az 1910–11-es tanévben alakult Belmisszió Egyesület. A hazafiasságra való törekvés leginkább iskolai ünnepségeken, műsorokon, egyesületi tevékenységben öltött testet. Ezt szolgálta – kulturális misszióján túl – a Petőfi Sándor önképzőkör, valamint az iskola cserkészmozgalma, a diák színjátszók, az iskola zenekara és énekkara. Az első világháború idején (1914–18) tanárok és diákok is – utóbbiak közül 21-en estek el a csatamezőn (nevüket az iskola folyosóján elhelyezett márványtábla örökíti meg) – teljesítettek katonai szolgálatot, ezért a tanítás akadozva folyt. A nyolcadikosok szabadságuk alatt hadiérettségit tettek. 1918-ban indítottak először egy évfolyamban párhuzamos osztályokat. A Tanácsköztársaság idején államosították az iskolát (1919. jún. 4–6.), majd a proletárdiktatúra bukását követően visszaállt az eredeti állapot. 1922-ben a gimnázium tanulóiból megalakult a 179. Sz. II. Rákóczi Ferenc Cserkészcsapat. 1926-ban alakult meg a Kossuth Sportkör, az intézmény sportszakköre. 1924-től 1935-ig az iskola reálgimnáziumi besorolással működött, jellegét a természettudományos tárgyak kiemelt mértékű tanítása adta. A világháború, a hadigazdálkodás, majd a gazdasági világválság (1929–33) az intézményt nehéz helyzetbe sodorta: a szertári állományok évtizedekig nem fejlődtek, egyre inkább hiányoztak a korszerű szemléltető, kísérleti eszközök. Egy-egy mecénás (pl. Lotz János) segítségével tudták csak a könyvállományt fejleszteni. A tanulók száma 1924–25-ben 330, 1934–35-ben 329 fő volt. A rendtartás értelmében gimnazista 17 óra után nem tartózkodhatott az utcán, nyilvános helyen (mozi, színielőadás) csak osztályfőnöki engedéllyel jelenhetett meg. A vidékiek hazautazását többnyire csak a szünidőkben engedélyezték. Wihart Ferenc tervei alapján új internátus épült: a korszerűen felszerelt, folyóvízzel ellátott, mintegy 85 férőhelyes diákotthont 1935. szept. 9-én adták át a beköltöző 60 tanulónak. 1955-ben felvette Vörösmarty Mihály nevét, s az épület előtt elhelyezték a költő – Horváth Olivér által készített – mellszobrát. A kollégium felépítésével kialakult a gimnázium zárt udvara: a Marhauser Imre által kezdeményezett fásítással, majd a folyamatos fejlesztésekkel szemet gyönyörködtető, a szabadidő eltöltésének, számos sportág gyakorlásának megfelelő tágas tér alakult ki. A tanári kar stabilizálódott, hosszú ideig itt dolgozó, mintegy 15 fős törzsgárda alakult ki Faik Henrik, Hajas Béla, Kiszely Géza, Demiány Ervin, Kovács Jenő,

Zerinváry János, März Konrád, Lovik Kálmán, Polgár Dezső, Molnár Lajos, Rózsa Sándor, Kerényi (Kunszt) Henrik, Gömbös Miklós, Tomka Gusztáv személyében, akik megalapozták az iskola hírnevét. Az 1930-as évek közepétől a németség ideológiai kettészakadása a gimnázium tanulóifjúságát és tanári karát is válságba sodorta. A faji ideológián alapuló eszmerendszer hirdetői – kiknek egyik vezető alakja az iskola egykori tanulója, Mühl Henrik volt – és a magyarsághoz hűek között atrocitásokig fajuló szembenállás alakult ki. Az antiszemitizmus azonban nem tudott teret nyerni. Az evangélikus egyházmegye Volksbund tagjai és pártolói német tannyelvű iskolává akarták fejleszteni a gimnáziumot, törekvésük azonban nem járt sikerrel. Sok diák és tanár lett tagja a Hűséggel a Hazához mozgalomnak. Az 1936-ban megalakult Bonyhádi Öregdiákok Szövetségének (BÖSZ) a vezetői is hitet tettek a magyar kultúra és hagyomány szellemiségének megőrzése, ápolása mellett. 1944 áprilisában a gimnázium és a diákotthon SS kiképző laktanyává, az év nyarától német és magyar, decemberétől szovjet katonák hadikórházává alakult. A tanítás a régi algimnázium épületének négy tantermébe szorult, mígnem 1944. okt. 29-én bizonytalan időre szünetet rendeltek el. Nov. 27–28-án Tomka Gusztáv hittanár 150 zsidó munkaszolgálatost bújtatott el a gimnázium padlásán. A tanítás 1945. március végén folytatódott, s a tanévet július közepén zárták le. A háború mérhetetlen pusztítást végzett az iskola berendezéseiben, készleteiben, a tanárok és a diákság körében. A háborút követő iskolai konszolidációt Rózsa Sándor, majd Miklós Péter igazgatók vezényelték le. A Völgységben zajló kényszerű „népvándorlásban" a német anyanyelvű evangélikus gyülekezetek elnéptelenedése az iskola gazdasági létalapját rengette meg. Szükségszerűvé vált az állam anyagi szerepvállalása. 1945. okt. 1-jén új tagozatot indítottak 30 tanulóval, a bonyhádi Evangélikus Kereskedelmi Középiskola első évfolyamát. 1943-ban alkalmazták a gimnáziumban az első női tanárt, a kereskedelmi tagozaton – majd 1948-tól a gimnáziumi osztályokban is – megjelentek az első „nyilvános" leánytanulók. 1947-től a tagozat a volt algimnázium épületében, 1948-tól – leválva a gimnáziumról – önálló iskolaként folytatta tevékenységét. A gimnáziumi tanári testület átmeneti változásait követően ismét összekovácsolódott egy – Gyalog Béla, Merész Konrád, Boros Dezső, Horváth Olivér, Nikodémusz József, Molnár Lászlóné, Kolta László, Kövecses Vilmos személyével fémjelzett – törzsgárda, mely meghatározta az elkövetkező évtized munkáját. 1948-ban emelkedett hangulatú rendezvényeken emlékeztek a polgári forradalom centenáriumára. A főünnepséget máj. 22–23-án tartották, az iskola előkertjében felállították Kossuth Lajos és Petőfi Sándor mellszobrát, Horváth Olivér alkotásait. Ez év jún. 13-án a gimnáziumot államosították, négy évfolyamossá vált, párhuzamosan a nyolc évfolyamos általános iskola megteremtésével. Az államosításkor a tápintézet és a diákotthon önálló intézménnyé egyesült, igazgatója Boros Dezső, majd Kolta László, ill. Balogh Lajos volt. 1949-ben az iskola felvette híressé vált tanítványa nevét: Állami Petőfi Sándor Általános Gimnázium lett. 1951 szeptemberétől az évfolyamokat „humán"

Tantestület – 1953. Balról: Nikodémusz József, Palásti Erzsébet, Szommer Ilona, Boros Dezső, Horváth Olivér, Merész Konrád, Balogh Lajos, Kerényi Henrik, Kolta László, Tóth Mónika, Molnár Lászlóné, Kövecses Vilmos.

(nyelvi-történelmi), illetve „reál" (természettudományi) tagozatra osztották fel. Megszűnt a hittan, és – az angol, német helyett – megkezdődött az orosz nyelv oktatása, 1959-től pedig a heti egynapos politechnikai képzés, melyet 1970-ben a heti kétórás gyakorlati oktatás váltott fel megszüntetéséig, 1977-ig. Az államosítást követően a nevelési célok a szocialista embereszmény kinevelését irányozták elő. Ezt szolgálták az új ifjúsági szervezetek és a politikai foglalkozások. A magas szintű szakmai munkát az

1970-es években indított emelt szintű, tagozatos osztályok tették lehetővé, mely az 1980-as évek közepétől fakultációs rendszerben folytatódott. A legeredményesebb a matematika és a fizika tanítása volt: 40 év alatt mintegy 60 tanuló több mint száz alkalommal jutott országos versenyen az első tíz közé. A tantárgyi versenyeken kiváló eredményt elért tanulók legkiválóbbjainak felsorolása csak töredékes lehet: Genczler Rozália, Kirch Zoltán, Palasik Sándor, Énekes Béla, Juhász Tamás, ifj. Katz Sándor, Hartmann Miklós, Győrffy Lilla, Bitai Tamás, Barcza Zsófia, Lamm Éva, Cséke Balázs, Énekes Péter, Köpenczei Gergő, Tekeli Tamás, Vámi Tamás Álmos, Bősze Zsuzsanna, Baglyas Márton, Stein Ármin. Felkészítő tanáraik közül kiemelhető matematikából id. Katz Sándor, földrajzból Gruber László. 2013-ban az intézmény hat tanára részesült „Bonis Bona – A nemzet tehetségeiért" díjban. Az iskola vegyes kórusa Stargl Szilvia vezetésével négyszer nyert arany minősítést (2006, 2009, 2012-ben kétszer). A gimnázium sportolói kiváló testnevelő tanárok (Molnár Lajos, Boros Dezső, Ambrus Péterné, Ónodi Szabolcs, Scheidler Géza) felkészítésével különösen atlétikában, kosárlabdában és tornában értek el kiváló eredményeket. Számos bajnok született: Bárdi László, Zag László, Hosszú István, Schmidt Krisztina, Pech József, Bareith Attila, a Borsódy ikrek: Éva és Klára, Lukács József, Keresztes Ágnes, Falvai Gyula, Pataki Miklós, ifj. Boros Dezső, Szakács Ildikó, Csábrák János, György Ferenc, Énekes Béla, Kecskés Mária, ifj. Schwarcz Tibor, Bartha Dávid, Trucza Márk, Bányai Gábor, és a sort hosszan folytathatnánk. Az iskola tanulói közül sokan futottak be kiemelkedő életpályát. Csak a példa kedvéért: Gáti István, Mőcsényi Mihály, Lotz János, Halász Béla, Mess Béla, Gál (Gász) István, Illyés (Illés) Gyula, Tamás Menyhért, Bárdi László, Bayer József, Virág (Blum) Ferenc, Ordass (Wolf) Lajos, Heil Bálint, Nusser Zoltán. 1956 májusában ünnepelték az iskola fennállásának 150. évfordulóját. Kolta László igazgató (1953–58) tollából megjelent az iskola története, felavatták Horváth Olivér alkotását: Petőfi domborművét. Az ünnepség vendége volt Illyés Gyula is. 1956 forradalmában a tanulók önálló felvonulással, szavalatokkal, órai megemlékezésekkel vettek részt. A tanítás egy hónapig akadozott, ill. szünetelt. A forradalmat követő reformok az iskolákat is érintették. Az 1961. évi oktatási törvény végrehajtása Schwarcz Tibor igazgatóra (1966–87) várt, aki megerősítette az iskola hírnevét. Mintegy tízévnyi folytonos tanári fluktuáció után újra kialakult egy törzsgárda, mely évtizedekig meghatározta az iskola arculatát: Simon Imréné, Pálos László, Szemerédi István, Szemerédi Istvánné, Jurisits József, ifj. Nikodémusz József, Lajtos Györgyné, Istók Kálmán, Katz Sándor, Sásdi Béla, Schwarcz Tibor, Erdélyesi János, Körper Mária, Nagy Károly, Dévényi Ferencné, Ónodi Szabolcs, Ónodi Szabolcsné, Hilbertné Szemenkei Katalin, Palásti Erzsébet, Laki Ferenc. A gimnázium iránti érdeklődés rendkívüli mértékben megnőtt. 1955-ben 250, 1960-ban 366, 1965-ben pedig már 555 tanuló kezdte meg a tanévet 26 tanárral. 1965-ben szűnt meg a humán-reál megosztottság. Az elkövetkező években – elsősorban a szakiskolák térnyerésének elszívó hatása miatt – a tanulólétszám fokozatosan csökkent, az 1980-as évekre 280-300 körül állandósult. 1960-ban a diákotthon kollégiummá minősült, 1976-ban a gimnázium igazgatása alá került. Az iskola neve Petőfi Sándor Gimnázium és Kollégium lett. 1989-ben Illyés Gyula szobrot állítottak az emeleti folyosón (Janzer Frigyes szekszárdi szobrának mását), 1990-ben testvérkapcsolatot létesítettek a németországi Treuchtlingen város középiskolájával (Senefelder-Schule), majd 1993-ban Wernau és Marosvásárhely középiskoláival is. 1989-ben természettudományos profilú osztályt indítottak emelt számú matematika-, fizika-, kémia-, biológiaórákkal, az iskola profilja ez irányba tolódott el. Kiemelt óraszámú angol és két tannyelvű német oktatás kezdődött. Az évente megrendezésre kerülő tavaszi diáknap kulturális rendezvényekkel oldja az iskolai tanórák feszültségét. 1992. júl. 30-án Bonyhád Város Önkormányzata a Petőfi Sándor Gimnázium és Kollégium ingatlanát és használatát átadta a Magyarországi Evangélikus Egyháznak, az intézmény neve Petőfi Sándor Evangélikus Gimnázium és Kollégium lett. A kollektív vezetést az Igazgatótanács látja el, az igazgatói székben Sántha Lászlónét (1992–99)

Ónodi Szabolcs (1999–2013), majd Andorka Gábor (2013–) követte. 1992 őszétől az általános iskola hatodik osztályát elvégzett tanulóknak hat évfolyamos képzési struktúrát kínálnak évfolyamonként egy osztállyal, két tannyelvű német és matematika emelt szintű csoportokkal. 1994-ben a bonyhádi gimnázium rendezte meg az Evangélikus Gimnáziumok Országos Találkozóját. 1993–94-ben felújították az iskolát. 1995-ben az iskola külső falán emléktáblát helyeztek el emlékeztetve arra, hogy 1945 januárjában a gimnázium volt a „málenkij robotra" elhurcoltak gyűjtőhelye. 1995–96-ban új kollégiumi szárny épült 90 férőhellyel, majd a későbbiekben a szálláshelyek számát a két szárnyban 300-ra bővítették. 2000-től az iskola részt vesz az Arany János Tehetséggondozó Programban, mely a hátrányos helyzetű, vidéki kistelepülésekről érkező tehetséges diákok továbbtanulását segíti. A 2001–02-es országos tanévnyitót a bonyhádi gimnázium rendezte Pálinkás József oktatási miniszter és D. Harmati Béla, a Magyarországi Evangélikus Egyház elnök-püspöke részvételével. Ez évben kezdte újra működését a 179. Sz. II. Rákóczi Ferenc Cserkészcsapat. Kilencfős kisbuszt vásároltak kisebb diák- és pedagóguscsoportok versenyekre, konferenciákra utaztatásához. 2002-ben informatikai oktatótermet rendeztek be. A 2004–05-ös tanévtől újból a gimnáziumhoz tartozik a volt algimnázium területe, ahol felújítással, környezetrendezéssel hat osztálytermet, rajztermet, pinceklubot, iskolamúzeumot és egy lakást alakítottak ki. A tanulók száma ez évben 610 volt. 2004-ben telket vásároltak a kollégium mögött, ahol sportpályákat alakítottak ki, 1100 m² területű, világítással ellátott, műanyag borítású, labdajátékokra és szabadtéri iskolai rendezvények tartására alkalmas pályává alakították a volt salakos kézilabdapályát. A 2005–06-os tanév az iskola 200 éves fennállásának jegyében telt. Havonta rendeztek programokat, melyek közül kiemelkedett a 2006. márc. 15-ei történelmi játék. Felállították az Emlékezés szobrát, kiállításokat rendeztek, kiadványokat jelentettek meg. A máj. 20-ai záróünnepségen mintegy 1500-an vettek részt. 2006-ban az iskola udvarán lévő salakos futópálya rekortánborítást kapott, és az egykori testnevelő tanár tiszteletére a Forbergerpálya nevet kapta. 2007-ben az iskola Dél-Dunántúli Minőségi Díjban részesült. Ez évben indították útjára az Országos Lotz János szövegértési és helyesírási versenyt. A 2008–09-es tanévben Varga Zoltán, a gimnázium 1984-ben érettségizett diákja 10 millió forintos tőke felajánlásával létrehozta a Bonyhádi Matematikai Tehetségfejlesztő Közhasznú Alapítványt, hogy segítse az iskolában folyó matematikai tehetségfejlesztést. Jelentős összegekkel támogat rendezvényeket is, így az iskola által 2011-ben szervezett XX. Nemzetközi Magyar Matematikaversenyt. 2009-ben megvásárolták a BONY Szolgáltató Szövetkezet 2088 m² alapterületű műhelycsarnokát az iskola telekhatárán, és az ország egyik legkorszerűbb atlétikai centrumává alakították át. 2010 áprilisában vették használatba. A bővülésekkel az iskola területe 4,6 hektár lett. 2011-ben a Tolna Megyei Önkormányzat Közgyűlése *„az intézményben folyó, 200 éves múltra visszatekintő magas szintű oktató-nevelő munka"* elismeréséül a Tolna Megyéért kitüntetést adományozta a Bonyhádi Petőfi Sándor Evangélikus Gimnáziumnak. 2016-ban vették használatba a nemzetközi szintű feltételeknek is megfelelő Schulek Ágoston Atlétikai Ugrópályát, mely a Magyar Atlétikai Szövetség finanszírozásában készült. Az iskola tanulói rendszeresen részt vesznek a Keszthelyi Helikoni Ünnepségek rendezvénysorozatán, ahol 2016-ban hat első, négy második, egy harmadik helyezést és két különdíjat értek el, a fődíjat Ujvári Bors Benedeknek ítélték. (Steib György)

Petőfi Sándor önképzőkör: a gimnázium 1908. szept. 30-án alakult egyesülete. A mintegy 100 tagú kört tanár-elnök (többek közt Demiány Ervin, Rózsa Sándor, Kunszt (későbbi nevén Kerényi) Henrik és diák ifjúsági elnök (többek közt Gál István) vezette, munkájukat a választmány segítette. Rendszeres összejöveteleiken irodalmi témákat, a korszak égető társadalmi kérdéseit, a magyarság történelmi hagyomá-

nyait taglaló, feldolgozó témák szerepeltek. Pályázatok kiírásával szépírói alkotások, elemző kritikák, műfordítások elkészítésére, előadói megnyilvánulásra serkentették a kör tagjait. Műkedvelői előadással – például Herczeg Ferenc: *A Gyurkovics-lányok* c. 4 felvonásos vígjátéka, vagy a Kunszt Henrik által szerzett *Soupe-csárdás* c. 3 felvonásos diákkomédia – egybekötött diákbálokat rendeztek, hogy a kör fenntartására, a pályázati díjak finanszírozására, könyvtáruk gyarapítására, jótékonysági célra, az iskola szegény tanulóinak segélyezésére bevételt teremtsenek. Kiemelt jelentőségűek voltak a márc. 15-ei hazafias és az okt. 6-ai kegyeletes megemlékezéseik. Rendeztek Móricz és Petőfi emlékdélutánt, finn–magyar baráti napot, megemlékeztek Kossuth Lajos halálának ötvenedik évfordulójáról. Üléseiken, rendezvényeiken gyakran szerepelt az iskola kórusa és zenekara. Az önképzőkör a gimnázium egyik legnépszerűbb és legnagyobb hatású közössége volt. Sok diák bontakoztathatta ki itt a tehetségét, többek között: Ordass (Wolf) Lajos, Kardos Tibor, Gál István, Lotz János, Érdy Miklós, Szita László. Az iskola 1948. évi államosításával szűnt meg.
(Steib György)

Pfeifer János (*1906. jún. 30. Mánfa, †1965. máj. 5. Bonyhád): szobafestő és mázoló, szövetkezeti elnök. Tanulmányait Bonyhádon végezte. Segédként, majd önálló kisiparosként dolgozott szakmájában, miközben kitanulta a kárpitosságot is. Katona volt a második világháborúban, majd leszerelését követően tevékeny részt vállalt a kisiparosok szervezeti életében. 1950-ben a Kisiparosok Országos Szabadszervezete (KIOSZ) Bonyhád és Vidéke Csoportjának elnökévé választották. Egyik alapítója volt az 1951-ben megalakult Bonyhádi Építő-Szerelő Kisipari Termelőszövetkezetnek. Tagja lett a megválasztott elnökségnek, annak első ügyvezetője. 1952-től 1955-ig a szövetkezet elnöke, 1958-tól műszaki vezetője volt. Szereplőként és rendezőként aktív részese volt a bonyhádi műkedvelő színjátszásnak. Panholczer Máriával kötött házasságából egy lánya és egy fia született.

(Steib György)

Pfeifer Mária (*1936. aug. 18. Bonyhád): tanár, közgazda. Általános és középiskolai tanulmányait Bonyhádon végezte. A Perczel Mór Közgazdasági Technikumban tett érettségit (1954) követően a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen 1958-ban szerzett okleveles közgazda diplomát. Egykori középiskolájában kezdett tanítani, miközben a közgazdasági egyetem levelező tagozatán elvégezte a hároméves (1959–1962) számviteltanári kiegészítő szakot. Ezzel lett számvitel–statisztika–tervezés szakos tanár. A tanítás mellett 1975-től 1989-ig statisztikából országos szakfelügyelő, szaktanácsadó volt. 1976-tól további kétéves tanulással szakközgazdásszá képezte magát. 1978-ban megszerezte a közgazdaságtudományok doktora tudományos fokozatot. 1985-től 1990-ig óraadó a közgazdasági egyetem kiegészítő tanári szakán. 1987-ben jelent meg *A statisztika tanításának szakdidaktikája* c. egyetemi tankönyv, melynek társszerzője. Saját gyermeke nem lévén, osztályait tekintette családjának, a tanítás és nevelés lett élethivatása. Leginkább könyvvitelt és statisztikát tanított, sok tanítványa nyert országos pályázatot, versenyt. Rendszeresen publikált szaklapokban, közreműködött érettségi tételek elkészítésében. Gyermekként zongorázni tanult, s a klasszikus zene szeretete jelentette számára munkája mellett a legnagyobb örömet. Egyetemi tanulmányai idején énekelt az egyetem kórusában. Munkáját többek között Kiváló Pedagógus kitüntetéssel, Pedagógus Szolgálati Emlékéremmel és Fényes Elek-emlékéremmel ismerték el. Volt középiskolájában osztálytermet jelöltek meg nevével.

(Steib György)

piactér: az a hely, ahol heti rendszerességgel, meghatározott napokon jobbára élelmiszerek kereskedése folyik. Helyét könnyen megközelíthető, központi részen jelölik ki, a közösségi élet fontos színtere. Bonyhád falu pénteki hetipiacával már 1401-től szerepel a forrásokban. Amikor 1782-ben elnyert mezővárosi rangját 1801-ben megerősítették, jogot nyert keddi és pénteki piactartásra. Az első piactér a főtéren, a Szentháromságszobor környékén és attól északra, a mai II. Rákóczi Ferenc – korábban Budai – utcába húzódóan alakult ki. Itt árusították többek között a gyümölcsöt, zöldséget, tejterméket, tojást, tüzelőanyagot, ipari készítményt, gabonát. Ezzel egyidejűleg működött egy fapiac a mai Vörösmarty tér, valamint egy sertés- és egy káposztapiac is a mai Széchenyi tér helyén. (A sertés- és káposztaárusítást később, lakossági kérelemre a fapiacra helyezték át.) A főtéri piac a nagy árufelhozatal miatt szűkössé vált, ezért 1882-ben a község képviselő-testülete úgy határozott, hogy a *„gyolcsos tótok* [Árva, Turóc és Zólyom vármegyék házaló vászonkereskedői], *hagyma, zöldség és halárusok a fapiaczra helyeztetnek át”*. 1894-ben a nagypiacon kínálható áruk körét állatokra is kiterjesztették, 1911-ben pedig – lakossági kérelemre – a szerb zöldségárusokat a Vörösmarty térről visszahelyezték a Budai utcába. Ebben az időben a fapiac fő árukínálata fa, rőzse, klumpa, dinnye, káposzta, sertés és hal volt. A Szentháromság-szobor mögött felépített fabódéban helyezték el a községi mázsát, mellyel – illeték fizetése ellenében – községi alkalmazottak mérték a nagyobb tételeket. A piaci körülmények kezdetlegesek, a higiénia elégtelen volt. A piacnak helyet adó főtér és a Budai utca akkori Forberger (ma Táncsics) utcáig tartó szakaszának terméskővel való burkolását csak 1935–36-ban végezték el. Addig a területet esőben sártenger, a nyári szárazságban pedig porfelleg uralta. Az árukat a földre helyezték egészen 1941-ig, amikor a képviselő-testület 600 pengőt szavazott meg asztalok készítésére. A szabadban fellógatott állati belek elviselhetetlen illatot árasztottak. A baromfiárusok helye nem volt szétválasztva az élelmiszerárusokétól, ezért a repkedő tollak ellepték a túrót, tejfelt, a nyers élelmiszereket. A Perczel és a Kliegl család tulajdonában lévő hetipiaci (valamint az országos állat- és kirakodóvásári) helypénzszedés jogát az 1911. okt. 16-án kelt szerződéssel a község 80.000 koronáért megvásárolta. 1913-ban egy kosár élelmiszer vagy más gazdasági termény után, valamint egy kisebb kocsi rakomány után zsákonként 4 fillér helypénzt kellett fizetni. A községnek helypénzekből az 1930-as években évente mintegy 6-10 ezer pengő bevétele származott. A főtéren és az oda betorkolló utakon egyre növekvő forgalom, valamint az elégtelen közegészségügyi állapotok miatt a piacnak más helyre való telepítésére már 1936-ban született alispáni rendelet. A főtéri piacot azonban csak 1951-ben számolták fel a Vörösmarty térre való áthelyezésével. A szekerek tartózkodási helyéül a Budai Nagy Antal utcát jelölték ki. A hely itt is szűkösnek bizonyult, alkalmas terepet azonban nehezen találtak. 1956-ban a községi tanácsülés a Honig-ház udvarába, valamint a Széchenyi

A malom kastély előtti piactér 1978-ban. Háttérben az épülő művelődési központ.

térre (fa, termény, sertés) megosztva jelölte ki az új helyeket. A Honig-ház udvarára az egészségügyi engedélyeket nem kapták meg, ezért a malom kastély (ma Széchenyi tér 3.) előtti parkrészt alakították ki a piac befogadására. Az átköltözésre 1958 tavaszán került sor, az első piacnapot a Széchenyi téren jún. 3-án tartották. A piac ekkor is megosztva működött: a fa, termény és sertés árusítása a Mikes Kelemen utcában, a Somogyi (ma Sándor) utcával szemközti elkerített részen (ma BONYCOM-telephely) történt egy ideig, majd a vásártéren. A zöldségpiacot 1978 szeptemberében a Széchenyi térről áttelepítették a cipőgyár melletti parkoló helyére. A piac új helyéül az 1967. máj. 2-ai községi tanácsülésen vetődött fel a Kohn-féle ro-

mos lakóépület és telek, a körülötte lévő telkekkel (II. Rákóczi F. utca 9–19. sz. házak kertjei). A megközelítően 2500 m² nagyságú – hivatalos megnevezésében is – Piac tér 1981-től fokozatosan alakult ki, a piac 1984-ben foglalta el új helyét. Vasasztalokat helyeztek el, itt kaptak helyet a zöldség- és gyümölcsárusok. További bővítéshez lebontották a Mártírok tere nagyon rossz állapotú – korábban zsidó, majd cigány lakosok által birtokolt – lakóházait. Erre a mintegy 4600 négyzetméteres területre helyeződött a ruházati- és műszaki cikkek, valamint a kisállatok vására. A mostanra már piactérnek kialakított területen álló, a Kohn Testvérek volt olajgyári épületét a városi tanács 1979–80-ban 1,5 millió Ft költséggel üzlethelyiséggé alakíttatta át. Ma bútorbolt.
(Steib György)

pipagyártó üzemek: Bonyhádon a 19. században országos szinten is jelentős pipagyártóipar fejlődött ki. A manufakturális termelést többnyire zsidó vállalkozók végezték, akik termékeik eladásával is foglalkoztak. A vörösagyagból készült cseréppipák bonyhádi gyártásáról az első írásos forrás 1807-ből származik. Ekkor pipakészítéssel foglalkoztak: Abraham Samuel, Jacob Garfwald, Abraham Rosner, Marcus Saurwein. Közülük a legnevesebb Saurwein volt, akit 1828-ban pipakészítő mesterként jegyeztek, a pipakészítők 1847-es összeírásában pedig elsőrendű kézművesként minősítettek. Négy-öt segéddel dolgozott, kemencéjében egyszerre 500 agyag pipafejet tudott kiégetni. Klein Bernát cseréppipagyáros 1874-ben tette át székhelyét Bonyhádról Bécsbe. Hahn Adolf pipakészítő – egy 1886-os irat szerint – a gyártáshoz szükséges vörösagyagot Vokány község határából hozatta. A gyártás helyszíneiről nem tudunk biztosat, de valószínűleg működött üzem a József (ma József Attila) utcában is, ahol a 32. sz. ház tatarozásánál, 1965 táján (majd a szomszédos házaknál is) nagy mennyiségű pipacserepet találtak. Cseréppipa-törmelékek tömegére, néhány egészben megmaradt pipára leltek a Mikes Kelemen utcai csatorna ásásakor 1972-ben. Az itteni szeméttelepre hordták a törött, selejtes pipákat. A 632 db-os, különféle formájú, díszítésű és színezésű (a lelet nagyrészt terrakotta és fekete, de előfordul téglavörös, szürke, zebracsíkos, márványhatású is) pipalelet a megyei múzeumba került restaurálásra. A mesterek az általuk készített pecsétnyomóval örökítették meg a pipa oldalában a nevüket, a települést, a márkajelzést és a kereskedelmi katalógusszámot. A lelet mintegy 70 féle megformálású pipafeje figurális lenyomatot is tartalmazott: a magyar címert, férfi képmást, császárfőt, szarvast, sast vagy növényi díszítést. A bonyhádi pipagyártást az egyre erősödő konkurencia valószínűleg a két világháború közötti időben tette tönkre.
(Steib György)

PIRAMIS Építőipari Kisszövetkezet: lásd **építőipari szövetkezet**

Pogonyi Pál József (*1938. dec. 11. Torda): gépészmérnök, szövetkezeti elnök. Általános iskolai tanulmányait Kolozsváron, Budapesten, Szálkán, Závodon és Majoson végezte. A Bonyhádi Állami Petőfi Sándor Általános Gimnáziumban érettségizett 1957-ben. A budapesti Pamuttextilművek volt az első munkahelye, másfél hónapig dolgozott itt anyagmozgatóként, majd a halásztelki Szerszámgépfejlesztő Intézetben volt betanított segédmunkás 1960-ig. A fővárosi Hungária Műanyag- és Gumifeldolgozó Vállalat ösztöndíjjal beiskolázta a Budapesti Műszaki Egyetemre, ahol 1965-ben szerzett okleveles gépészmérnök végzettséget. Ezt követően egy évig dolgozott gyakornokként a vállalatnál, majd áthelyezték a Bonyhádi Vasipari Ktsz-hez. Itt 1966-tól gépészmérnök, főtechnológus, 1976-tól főmérnök, majd 1986-tól a szövetkezet elnöke lett, 1996-os nyugdíjazásáig. Felső szintű vezetőtovábbképző-tanfolyamon műszaki vezető végzettséget szerzett 1976-ban. 1970–86 között tagja volt Bonyhád Községi, ill. Városi Tanácsának,

1982–86 között a végrehajtó bizottságnak is. A Kereskedelmi és Iparkamara bonyhádi irodavezetője 1998-tól 2000-ig, a kamara Tolna megyei etikai bizottságának elnöke 1994-től 2001-ig. A Bonyhádi Öregdiák Szövetség elnökségi tagja 2000 óta, tevékenységéért átvehette a Koritsánszky Ottó-díjat (2010). További elismerés: A Szövetkezeti Ipar Kiváló Dolgozója (1982). Békési Erzsébettel kötött házasságából két fia született.
(Kirchné Máté Réka)

Polgár Dezső (*1887. aug. 18. Keszőhidegkút, †1944. jan. 26. Szekszárd): tanár. Gimnáziumi tanulmányait Bonyhádon kezdte (1897–1901), a pozsonyi evangélikus líceumban fejezte be, majd a Budapesti Tudományegyetemen szerzett mennyiségtan–fizika szakos tanári oklevelet. 1909-ben választották meg a bonyhádi gimnázium helyettes tanárának a mennyiségtan–természettani tanszékre. 1911-től az intézmény rendes tanára, mellette az internátus felügyelő-, 1916-tól 1918-ig pedig vezetőtanára. Rendkívül igényes és szigorú tanár volt. A tankönyvet mellőzve, egyetemi módszerrel nagyobb egységekben adta elő a tananyagot – az óraközi szünetet is gyakran igénybe véve –, és kérte számon a tanegység végén. Jelentős szerepet vállalt a két világháború közötti időszakban a természettudományos ismeretek terjesztésében: népszerűsítő előadásokat tartott a fizika, az elektromosság, a csillagászat tárgykörében. Műszaki ismereteivel hozzájárult Bonyhád villamosenergia-ellátásának fejlesztéséhez. Tanári állása mellett évekig a Bonyhádi Hengermalom és Villamosüzem Rt. igazgatósági tagja, a Magyar Királyi Állami Kőszénbánya Hivatal bonyhádi kirendeltségének igazgatója volt. Nekrológjában tanártársa, Hajas Béla olyan pedagógusként mutatta be, aki *„életét és vérét áldozta fel az új nemzedékért. Azért, hogy azt a lángoló lelkesedést, amely őt magát elfogyasztotta, átömlessze növendékeibe is."* Gedő Etelkával kötött házasságából egy lánya és egy fia született.
(Nagy István)

polgári iskola: a negyedik elemi osztályt végzettek számára szervezett középfokú iskolai képzés. Az iskolatípust az 1868. évi XXXVIII. törvénycikkben hozták létre azzal a céllal, hogy vallásos, erkölcsös, nemzeti szellemű, gyakorlati műveltséget szerző ifjakat neveljen. 1905 késő őszén kezdte meg működését a Depaul [vagy: Paulai] Szent Vince Szeretetleányai (Irgalmas Nővérek) Bonyhádi Immaculata Leánynevelő- és Tanintézete Római Katolikus Polgári Leányiskolája. Az évnyitót – az állami oktatással való egyenjogúságot elismerő „nyilvánossági jog" megadását követően – 1906. jan. 26-án tartották. A felügyeletet a bonyhádi római katolikus egyházközség gyakorolta, az iskola igazgatója a mindenkori plébános volt. (Selényi Sarolta vezetésével, 1905-től négy tanéven át működött Bonyhádon négyosztályos magán polgári leányiskola is.) Az irgalmas nővérek által fenntartott és működtetett négy évfolyamos képzés helye a zárda (rendház) volt. Létrehozásának gondolata először 1894-ben vetődött fel, amikor Tolna vármegye királyi tanfelügyelője felhívást intézett a község elöljáróságához polgári leányiskola felállítására. 1902-ben már kötelezővé tették az iskola létesítését, de működtetésének anyagi terhét a község továbbra sem tudta vállalni. A megvalósulás a katolikus egyház által vált lehetségessé, amikor 1898-ban Hetyey Sámuel pécsi megyés püspök elhatározta, hogy Bonyhádon felsőbb leányiskolát létesít, s erre a célra az irgalmas nővérek rendházának 100 forintot adományozott. A bonyhádi irgalmas nővérek már az 1890-es évektől folytattak polgári iskolai magántanítást, a növendékek Pécsen vizsgáztak. Az intézményi, szervezett oktatás a Zárda (ma Szent Imre) utcában álló, a Perczel családtól vásárolt földszintes házban kezdődött, melynek helyére 1906-ban látványos, emeletes épületet emeltek. Fenntartottak internátust is a vidéki tanítványok elszállásolására, akik kezdetben havi 26 korona díjat fizettek. Míg az internátus igénybevételét csak a római katolikus diákok számára tették lehetővé, az iskolába vallási megkülönböztetés nélkül felvették a tanuló-

kat. Az első tanév tantestülete (Riedel Antónia Angelina főnöknő, Nieszler Anna Zsófia, Szepessy Stefánia Koleta és Trsnyánszky Lenke Mária irgalmas nővérek, Fülöp Jolán világi tanító, Morschhauer József hittanár) 34 növendéket tanított. (Az irgalmas nővérek a keresztnevük mellé, hivatásuk felvételekor kapott rendbéli nevüket használták, a „nővér" kiegészítéssel.) A polgári iskola igazgatói tisztét az alapítástól 1930. dec. 31-éig Jozgits János, majd 1948-ig Bauer (későbbi nevén Pór) József plébánosok töltötték be. Az általuk és munkatársaik által megteremtett intézet Bonyhádon fogalommá vált: „a polgári", „a zárda" tartalmi minőségével, belső fegyelmével, szigorával és gyönyörű környezetével a község egyik nevezetessége volt. Leginkább kispolgári és értelmiségi szülők választották leánygyermekeik részére. Az 1911–12-es tanévben 109 rendes és 27 magántanulója volt az iskolának, az internátusban 40 gyermeket tudtak elhelyezni. 1915-ben a 143 diák szülei közül 16 volt kisbirtokos, 26 kisiparos, 21 kiskereskedő, 21 köztisztviselő, 15 tanító, 13 más értelmiségi, 31 egyéb. A tanulók vallási megoszlása: 110 katolikus, 9 evangélikus, 4 református, 20 izraelita. Az iskola elvégzése komoly költséget jelentett. A tandíjon felül fizetni kellett a beíratásért, könyvtárra és nyomtatványokra, tanári nyugdíjra, a könyvekre, az intézeti egyenruha- és kalaphasználatért stb. A jó magaviseletű, szorgalmas, de szegény sorsú tanulók kérelemre kedvezményben, segélyben részesültek. Fizetni kellett a fakultatív zenetanulásért, a francia vagy német nyelv, az akvarell- és olajfestés külön oktatásáért, az internátus lakóinak az ellátásért, mely napi ötszöri étkezést tartalmazott. A bentlakóknak maguknak kellett vinni – többek között – matracot, ágyneműt és takarókat, több váltás ruházatot, mivel hazatávozni – szülői kérelemre – tanévenként csak kétszer, húsvétkor és karácsonykor lehetett. Szigorú előírások szabályozták a látogatások, kimenők, levelezések rendjét. Az elküldendő és beérkező leveleket az ügyeletes nővér ellenőrzésül elolvasta. A bentlakók fülbevalón kívül ékszert nem hordhattak, zsebpénzt maguknál nem tarthattak. Napjaik szentmisehallgatással kezdődtek az intézet kápolnájában. A tanítást imával kezdték és zárták. A katolikus növendékek többsége heti gyónó és napi áldozó volt, mindnyájan tagjai voltak a Mária-lányok egyesületének. Az evangélikus, református és izraelita felekezethez tartozó növendékek saját hitoktatójuk intézkedése szerint végezték vallási kötelezettségeiket. A tanórákon, a közismereti tárgyakon (földrajz, történelem, mennyiségtan, rajz, torna, magyar nyelv stb.) kívül gyakorlatias tárgyak (háztartási és nevelési ismeretek, egészségtan stb.), rendkívüli tárgyak (idegen nyelvek, zenetanulás, festés, tánc, kézimunka stb.) és hittan tanítása folyt. Gyakorlati nevelés céljából az idősebb növendékek maguk javították ki ruhaneműiket, segédkeztek a takarításnál. Főzni és sütni tanultak az intézet konyháján, közreműködtek az udvarban és az iskolakertben végzendő mun-

Az 1941–42-es tanév IV. osztálya. A második sor bal szélén Lehr (későbbi nevén Lehel) Ignác káplán hitoktató, középen Bauer (későbbi nevén Pór) József plébános iskolaigazgató, tőle jobbra Tolonics Alfréda nővér zárdafőnöknő, jobb szélen Vesztergombi József káplán hitoktató.

kákban, megtanulták a szabás, kézimunkázás és hímzés elemi ismereteit. 1925-ben az intézet mozigépet vásárolt: ismeretterjesztő, szórakoztató és vallásos tárgyú filmekkel gazdagították a tanulók ismereteit. Jelentős volt a gyermekek tanórán kívüli foglalkoztatása: az iskola parkjában való játék, séták Bonyhád környékén, kirándulások a környékbeli településekre (Magyaregregy, Börzsöny, Püspöknádasd, Baja, Szekszárd, Kalocsa), tanulmányi kirándulások (Baja–Esztergom–Párkány, Pécs, Budapest). Gyárakat, birtokokat és intézményeket látogattak, elvitték a tanulókat a Balatonhoz, a máriaszéplaki Ótemplomhoz, a Weberpusztára. A hazaszeretet érzését erősítették a megemlékezések nemzeti nagyjainkról, Trianon után a *Magyar Hiszekegy* napi elmondása, a színpadi előadások, a falakat díszítő történelmi képek, a nemzeti ünnepek és -gyásznapok megülése. Azt tanították, hogy *„a nő sokkal többet használ a hazának, ha abban a körben, melybe az Isteni Gondviselés helyezte, híven és önfeláldozóan teljesíti mindennemű kötelességeit, mintha sokat, vagy éppen tüntetőleg beszél a hazaszeretetről. A hazának (…) nem szóra, de tettre van szüksége."* A tanulók jótékonysági akciókban vettek részt maguk készítette festményekkel, kézimunkákkal, játékokkal; háborúk idején sálat, érmelegítőt, térdvédőt kötöttek, szederlevelet gyűjtöttek dohánypótlékul a frontkatonáknak. 1915-ben a tanári testület tagjai voltak: Jozgits János, Fülöp Jolán, Hannig Kazimira, Kálmán Gizella, Tullner A. Specioza, Stippek J. Fidélia. Az intézetben zongorát – többek mellett – Brandeisz Ferencné, Bruckmann Margit és Radics Gabriella világi alkalmazottak tanítottak. A tantestület tagjai évről évre részt vettek szünidei továbbképző tanfolyamokon. Jól felszerelt szertárak (kézimunka, földrajz, torna, ének, természetrajz, vegytan) és több ezer kötetes könyvtár szolgálta az ismeretek bővítését. Több mint tíz folyóiratot (többek között: *Ifjúságunk*, *Szent Vince*, *Nemzetnevelés*, *A Szív*, *Tündérujjak*) járattak. Ifjúsági egyesületeket működtettek. A vallásosság mélyítését célozta a Jézus és Mária Szent Szíve Tiszteletőrségének Társulata. A polgári iskolából kimaradt növendékeket gyűjtötte egybe a Szent Szív leánykör, a jótékonykodás állt a Szívgárda központjában. Önálló munkára, önnevelésre tanított a Marillac Szent Lujza önképzőkör, melyben a tanulók történelmi, néprajzi, irodalmi pályamunkáik ismertetésével, könyvelemzéssel, felolvasásokkal foglalkoztak, tánc-, ének- és zongoraszámokat adtak elő. Aktívan részt vettek az iskolai ünnepségeken. Az intézet énekkara egyházi szertartásokon és rendezvényeken szerepelt vallásos és irredenta dalokkal, egyszerűbb klasszikus kórusművekkel. Évente több műsoros estet rendeztek szavalatokkal, jelenetekkel, zeneszámokkal. Az 1915. nov. 14-ei programjukat a világtalan hősök és Honvédfalva anyagi támogatására rendezték. Tanév végén tornaünnepélyt és kézimunkáikból, rajzaikból kiállítást rendeztek. Az intézet lakóinak egészségét Bockmüller (későbbi nevén Bakács) Miklós orvos felügyelte. A polgári iskola tanulói létszáma a magántanulók nélkül: 1920–21: 109, 1925–26: 145, 1930–31: 103, 1935–36: 115, 1940–41: 128, 1943–44: 185. 1944 novemberétől 1945 márciusáig szünetelt a tanítás. 1946 szeptemberétől betagozódtak a nyolc évfolyamú általános iskolai rendszerbe. Az iskolák 1948. évi államosítását követően szerveződött meg Bonyhádon az egységes állami általános iskola, melynek igazgatási központja a polgári leányiskola – a zárda – épülete lett. Ezzel zárult le a bonyhádi polgári leányiskola története. (Steib György)

Pór (Bauer) József (*1883. aug. 10. Apatin, †1964. nov. 28. Bonyhád): római katolikus pap, apátplébános. Német földműves szülők gyermekeként egy-egy évet töltött Zomborban és Becskereken, hogy megtanuljon magyarul. Középiskolai tanulmányait Kalocsán kezdte a jezsuitáknál, majd Pécsen a cisztercita gimnáziumában folytatta, ahol 1902-ben érettségizett. 1906-ban szentelték pappá a pécsi székesegyházban. Mágocson lett káplán, ahonnan 1907-ben Bonyhádra helyezték segédlelkésznek. Itt a lelkészi szolgálata mellett munkatársa,

később szerkesztője lett a *Bauerfreund* című helyi lapnak. 1911. dec. 21-étől Szekszárdon volt káplán. 1912 augusztusában bölcsészeti tanulmányokba kezdett Budapesten. Kapcsolatba került fiatalokkal foglalkozó papokkal, és amikor csak tehette, segítette munkájukat. 1913-ban lelkészkedett a budapesti gyűjtőfogházban. 1914-ben Faddon és Szekszárdon volt káplán. 1915-ben Znióváralján, a Katolikus Patronázs Egyesület keretében működő gyermeknevelő intézetben lett lelki gondozó. 1916-ban plébánosi vizsgát tett. 1919-ben a Magyar Királyi Állami Fiúnevelő Intézetnek lett az igazgatója Esztergomban. A javítóintézetnek szánt nevelőotthonban polgári fiúiskolát alapított, ahol a tanulók egyúttal szakmát is szereztek. Öt évig vezette az intézetet, végül egyéni módszerei miatt távoznia kellett. 1964-ben Féja Géza író köszönő levelet írt neki: *„Nemrégiben fejeztem be új könyvemet, életregényem második kötetét, ebben részletesen megírom Esztergom tövében töltött éveimet, azt is, hogy Igazgató Úr annak idején forradalmian merész elveket kezdett megvalósítani a gyermeknevelés terén, s éppen mélységes emberségéért kellett távoznia az intézet éléről. (…) engem, aki 1923-ban a legrosszabb politikai minősítéssel jöttem Budapestről, szeretettel és emberséggel fogadott, s védett. Ezt soha nem lehet elfelejteni."* 1925-ben Újpesten, a Clarisseumban, 1926-ban Visegrádon volt lelkész. 1927-ben Pécsre helyezték, ahol négy évig a papnevelde lelki igazgatója volt. 1931-ben nevezték ki bonyhádi plébánosnak, és a katolikus polgári leányiskola igazgatójának. Szolgálata ellátása mellett friss lendületet adott Bonyhád kulturális életének is. Kibővítette a katolikus olvasókört, tudományos előadásokat szervezett, színdarabokat rendezett, zenekart alakított. Az ő nevéhez fűződik a Winkler Mihály, valamint a Vörösmarty Mihály, Egyed Antal és Teslér László tiszteletére elhelyezett emléktábla elkészíttetése (1932), a Szentháromság-szobor felújítása (1936, 1959), a Mária-szobor avatása (1948). Munkájáért esperes, szentszéki tanácsos, címzetes cikádori apát, pápai trónálló címekkel tüntették ki. Az 1930-as évek elejétől – az itt élő németség ideológiai és nemzeti kötődésének kettéhasadása idején – nyíltan, politikai színvallásban fejezte ki meggyőződését: *„Egyes pángermán szellemű lelketlen üzérkedők arra akarnak csábítani, hogy tegyünk különbséget az otthon és a haza (Heimat és Vaterland) között. (…) nekünk csak hazánk van, a magyar haza, mely védelmet, otthont ad."* Német és magyar nyelvű versei is ezt a szellemiséget hordozták az 1930-as évek végétől Apatinban megjelent, keresztény beállítottságú újságban, a *Die Donau*ban, mely 1942-től mindinkább Volksbund-ellenessé vált. Bauer ekkor egyik kezdeményezője és vezetője lett a Bonyhádról indult Hűséggel a Hazához mozgalomnak. Fáradhatatlanul járta a környező falvakat, részt vett a magyar érzelmű svábok Hitler-ellenes megmozdulásain, kulturális rendezvényein és az ún. „magyar bálokon". Beszédeket tartott, szavalta verseit. Bár német, magyar és latin nyelven egyaránt verselgetett, nem tartotta magát költőnek. Egyetlen célja volt: bátorítást nyújtani a vészterhes időkben. Ehhez használta humoros, gúnyos bökverseit. Ő írta a mozgalom indulójának szövegét is. Magyarország német megszállása (1944. márc. 19.) után a kormány megkezdte a mozgalom felszámolását. Bauer minden lehetséges módon próbálta enyhíteni a már gettóba zárt bonyhádi zsidók szenvedéseit, személyesen jelent meg a gettó bejáratánál élelmiszeres kosarakkal. Perczel Bertalan szerint *„olyan tekintélye volt Bonyhádon, hogy nem akadt csendőr, aki vissza merte volna küldeni."* Volksbund-ellenes gúnyversei, a hűségmozgalomban betöltött vezető szerepe, zsidósegítő tevékenysége miatt, amiért *„akadályozta a III. Birodalom céljait"*, a Gestapo 1944. okt. 20-án letartóztatta, majd internálta. Meghurcolásának állomásai Pécs, Komárom, Sümeg, Sopronkőhida voltak. 1945. ápr. 1-jén szabadult, 21-én visszatért Bonyhádra. A nagyközség képviselő-testülete 1945. máj. 22-én *„Bauer József apátplébános úrnak szerencsés hazatéréséről"* a következőt fogalmazta meg: *„A képviselő-testület az apostoli hivatás gyakorlása közben embertelenül elhurcolt, és az internáló táborban és fogházban sínylődött, ízig-vérig igaz magyar érzelmű hazafit örömteljes megmenekülése és hazatérése alkalmával köszönti."* A Nemzeti Bizottság ülésén a Kommunista Párt szónoka is üdvözölte a plébánost, aki *„igaz pap és a legigazibb magyarok egyike, aki méltó a nemzet hálájá-*

ra és Bonyhád büszkeségére". A közvetlen modorú, segítőkész, jó humorú, gyerekszerető lelkipásztor ajtaja nyitva állt mindenki előtt. Puritán, egyszerű életet élt, mindenét szétosztotta a rászorulók között. Emlékét Bonyhádon a Pór apát utca is őrzi. Hamvai a bonyhádi katolikus temetőben nyugszanak.
(Sós Csaba)

Pór apát utca 1.: eredetileg Pétermann (későbbi nevén Péterfi) Jakab, a cipőgyár alapítójának ötszobás lakóháza, melyre 1926. okt. 11-én nyújtotta be az építési engedélyt. A Helfenbein János kőművesmester által felépített házat valószínűleg 1927-ben vették használatba. A 320 négyszögöles telket Oblath Adolf orvos lakóházának (Perczel M. u. 11.) kertjéből vásárolták meg. 1947-ben Péterfi Jakab elhunyt. 1950 elején két szobába lakókat telepítettek. Özvegy Péterfi Jakabnét 1951. ápr. 26-án *„közellátás érdekét veszélyeztető bűntett"* (árurejtegetés) vádjával letartóztatták, majd két év hat hónapi börtönbüntetésre, teljes ingatlan (benne a lakóház fele része) és ingó vagyonának elkobzására ítélték. A lakást 1951. máj. 4-én az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) részére utalták ki. 1952-ben az épületet államosították. 1953 őszén az ötfős ÁVH-s csoportot a rendőrség épületébe költöztették, a házat nov. 1-jétől a bonyhádi járási rendőrőrs hasznosította, 1954-től rendőri szolgálati lakásként. 1957-ben Péterfi István visszaigényelte a volt családi házat, de mint aki *„gyártulajdonos szülőktől származik, osztályidegen, a népi demokráciának áldz ellensége"*, kérelmét elutasították. 1961-től magántulajdon.
(Steib György)

posta: intézmény, mely elsősorban levelek, nyomtatványok, kisebb csomagok és pénzküldemények felvételét és címzetteknek való kézbesítését, pénzbetétek gyűjtését, üzenetek küldését, értékcikkek árusítását végzi. Bonyhádon a postai szolgáltatás első ismert irata 1870-ből való: a bonyhádi községi elöljáróság kívánságának eleget téve a soproni Magyar Királyi Postaigazgatóság máj. 12-én kelt levelével engedélyt adott a Weber és Kallupka dohánynagykereskedő cégnek *„egy levéljegy árulda felállítására, a közönséges levelek gyűjtésére."* Ez évben került sor egy távírda felállítására is. A Magyar Királyi Kereskedelmi Minisztérium által kinevezett hivatalnok 1870. máj. 23-án kezdte meg egy Morse-rendszerű távírdai mellékállomás felállítását. A nagykanizsai Magyar Királyi Távírdai Igazgatóság által felügyelt mellékállomás a szekszárdi középállomással állt vezetékes összeköttetésben. Kezelésére Kramoliny József gyógyszerész kapott megbízást, aki magánvállalkozásban 1870. jún. 13-ától 1872 áprilisáig látta el a feladatot. Ezt követően a község elöljárósága biztosított térítésmentesen az állomás működtetéséhez két szobából, padlásszobából, mellékhelyiségekből álló helyet, fűtésére tűzifát, továbbá kezelőszemélyt. A postahivatalt 1873 végén állították fel. A postamesteri állásra 1873. nov. 5-én írtak ki pályázatot. A jelentkezőtől kellő szakmai ismereteket, 400 forint óvadék lefizetését, valamint a postai szolgálatra alkalmas, tűzmentes és betörés ellen kellően felszerelt helyiség birtoklását kívánták meg. A munkáért évi 800 forintos fizetés, hivatali szerekre pedig 80 forint járt. Kapott továbbá 960 forint évi átalányt a küldemények elszállíttatására. Az első postamester, Kallupka István 1873. dec. 31-éig vezette a hivatalt, őt 1874. jan. 1-jén Frey Béla váltotta. A postahivatalt és a távírdai állomást 1878-ban egyesítették, vezetője Frey Béla lett, működését az 501. népszámú házban (a mai Vörösmarty tér 7. sz. épület térségében) kezdte meg. A postát 1885-ben Magyar Királyi Posta- és Távírda Hivatal Bonyhád elnevezéssel kincstári vezetés alá vonták (államosították), a távíró kezelésére vállalkozót szerződtettek. 1886. máj. 1-jétől – kibővített jogosultsággal – első osztályú kincstári postahivatallá vált. 1886. jan. 1-jétől postatakarékpénztári szolgáltatással, 1889. dec. 1-jétől vasúti menet-

Frey Béla. Hamvai a Kálvárián nyugszanak.

A postahivatal az 1900-as évek elején

jegyek árusításával bővült a kínálat. A legkisebb betétösszeg 50 krajcár volt, felső határt nem szabtak, de kamatot csak 1000 Ft-ig fizettek. Szállító postamestert 1886-tól alkalmaztak, akinek a postahivatalnál feladott küldeményeket naponta kétszer kellett a Hidas–Bonyhád vasútállomásra elszállítani, a beérkezőket pedig a hivatalba juttatni. Köteles volt olyan kocsiról gondoskodni, melyen egy vaslemezzel bélelt és pántolt ládát lehetett elhelyezni. A postaküldeményekért teljes ingó és ingatlan vagyonával kezeskedett. Egyenruháját saját költségén kellett megvásárolnia. A szolgáltatásért 100 forint biztosíték letétele mellett évi 700 forintos fizetés járt. A rablók elleni védelemül külön kérésre rendőri kíséretet kapott. A posta és távírdai hivatalt valószínűleg 1898-ban költöztették mai (Szabadság tér 17.) helyére, Lengyel Zsigmond 1889-ben épített, addig szállodaként és vendéglőként üzemelő házába. 1900. ápr. 19-én a községi képviselő-testület elkötelezte magát, hogy hat éven át évi 340 koronával támogatja egy közhasználatú, törvényhatósági távbeszélő hálózat létrehozását. A Völgységi Járás Főszolgabírói Hivatala és a járás községeinek jegyzői hivatalai közötti telefonösszeköttetés kiépítése azonban csak 1906-ban kezdődött meg, egy 200 állomás bekötését lehetővé tevő, LB-rendszerű, kézi kapcsolású telefonközpontnak a postára telepítésével. Ez évben a szekszárdi telefonközponttal való légvezetékes összekapcsolással a község belépett az országos interurbán hálózatba. 1901-ben a postahivatal kézbesítési kerületében két hírlapkézbesítőt alkalmaztak. Frey Bélát hivatalvezetői tisztségében 1912-ben Schnitzer Rezső követte, majd 1916-ban Gaál Elek János, 1920-ban Tihanyi Vazul, 1922-ben Tholway Zsigmond, 1923-ban Lapping Miklós, 1926-ban Grész Viktor, 1937-ben Dettre Antal, 1943-ban Gasz Alajos, 1944-ben Krassay Hugó, 1946-ban Boros Kálmán, majd Szabó László, 1950-ben Pervai Imre, majd Kozich Zsófia, 1951-ben Farkas Ferenc, 1976-ban Solti József, 1977-ben Haris Zoltán, 1981-ben Peszt Konrád, 1995-ben Bedéné Haág Hanna, 2010-ben Borbás Tiborné, 2015-ben Konczné Molnár Mariann. 1919-ben 20 fő látta el a postai szolgáltatásokat. 1923-ban a kincstári értékek védelmében egy ismétlőpisztollyal látták el a hivatalt. 1936-ban megalakították a Postás Sportegyesületet, azon belül a céllövészakosztályt. Az egyéni telefon-előfizetők száma ez év végére megközelítette a 110-et. 1948-ig csak nappalra biztosították a telefonálási lehetőséget, ez évben vezették be a telefonközpont éjjeli ügyeletét. Az intézmény neve ez idő tájától Bonyhád 1-es Postahivatal lett, 1992-től pedig Bonyhád 1-es Posta. 1950-ben a Magyar Postának juttatták a hírlapterjesztés monopóliumát, mely a bonyhádi hivatalra rendkívüli feladatot rótt. 1952-ben a postai szolgáltatás rendszerét átalakították: addig a felvételi termeket az udvaron át, szűk folyosón keresztül közelítették meg, ezt követően az utcáról nyíló előcsarnokon át teremtettek erre lehetőséget.

Telefonközpont-kezelők az 1960-as évek elején

Pneumatikus csőpostarendszert építettek, mellyel a felvett táviratot az emeleti távírdába juttatták. A lakosság részére kiépítették a vezetékesrádió-hálózatot. Egy falra szerelhető, hangerő-szabályozással ellátott hangszóróból havi 6 forint előfizetési díjért a Kossuth Rádió adása szólt. Új, félautomata, CB-típusú távbeszélőközpontot helyeztek üzembe: híváskor már nem kellett csengetni

a tekerőkarral, csak a hallgatót felemelni. 1957-ben a Morse-távírót betűt író géptávíró váltotta fel. 1959-ben a lófogatú szállítást gépkocsira váltották. 1962-ben az épületet felújították, átalakították, a fogadóhelyiségeket kibővítették, öltözőt, kultúrtermet létesítettek. Automata számlálású központot telepítettek. 1966-ban bekapcsolódtak az országos automatagéptávíró-hálózatba. 1968-ban 108 ezer távolsági, 360 ezer helyi telefonkapcsolást végeztek el a központkezelők. 276 telefon-, 2445 rádió-, 1466 TV-előfizetőt tartottak nyilván, 730 ezer közönséges, 53 ezer ajánlott levelet továbbítottak, 13 ezer táviratot vettek fel. Az egy napon kézbesített táviratok száma időnként a 400-at is elérte. Lottó- és totószelvényből 260 ezret értékesítettek. Ellátták az 1976. jún. 4-én üzembe állított TV-átjátszóállomás adásfelügyeletét. A 43 fős dolgozói létszám 1981-ig 60-ra emelkedett. A személyzethez telefonműszerészek, vonalépítők is tartoztak. 1982-ben 546 telefonállomást működtettek Bonyhádon, melyből 234 volt a közületi, 5 pedig nyilvános. 377-en várakoztak telefonvonalra. Az 1960-as évek végén újságos pavilont létesítettek a Szabadság téren, 1987. dec. 1-jén hírlapárus boltot nyitottak a Szabadság tér 12. sz. alatt, mely 1998-ban levált a postáról, privatizálásra került. A bonyhádi 1. sz. posta felügyeleti szerve a Pécsi Postaigazgatóság volt, miközben körzeti hivatalként elvégezte 22 községi posta ellenőrzését. 1986-ban az 1974-ben használatba vett, 600 állomásos, kézi kapcsolású telefonközpontot 1000 állomású automata (crossbar) központra cserélték. Ezzel 1986. nov. 15-étől lehetővé vált a helyi, 1987. jún. 30-ától az országos telefonállomások tárcsázással való, automatikus hívása. 1986-ban a postaépületet teljesen felújították, kialakították a szakmai feladatokhoz igazodó célszerű elrendezést. A hírlapszolgálat külön helyiséget kapott, megszűnt a posta előterében üzemeltetett nyilvános telefonállomás. 1988. dec. 7-én kezdte meg működését négy fővel a Fáylakótelep 36. sz. alatti, 130 m² hasznos alapterületű, felvevőhivatalként működő Bonyhád 3-as Posta, mely a Szekszárd 1-es Posta felügyelete alá tartozik. (Majoson üzemel a Bonyhád 2-es Posta.) A telefonszolgáltatás 1990-ben levált a postáról. Megszűnt a géptávírós üzenetközvetítés, de a táviratozás lehetősége megmaradt. A Postabank létrehozásával (1988) megkezdődött a bank termékeinek forgalmazása. 1998-ban privatizálták a hírlapárusítást, mely a bonyhádi postahivatalnak jelentős tevékenység- és létszámleépítést eredményezett. Az 1999 novemberében kezdődő átfogó felújításkor a kornak megfelelő bútorzattal látták el az ügyfélteret, ahol postaboltot létesítettek kiterjedt értékcikk-árusítással. Az ügyfélbarát környezet kialakításához 2009-ben három ablakot nyitottá tettek, eltávolították az ügyfél és a felvevő személy közötti üvegfalat. 2002-től a termékek felvétele informatikai rendszer segítségével történik. 2002. júl. 1-jétől megszűnt a rádió és TV-előfizetési díjakat beszedő szolgáltatás. A Bonyhád 1-es Posta 2004-től öt mobil postajáratot működtet, melyek elvégzik Grábóc, Bátaapáti, Bonyhádvarasd, Závod, Mucsi, Nagyvejke, Kismányok, Izmény, Kisvejke, Mucsfa településeken a küldemények kézbesítését és felvételét. 2013 óta a klasszikus postai tevékenységek (levél- és csomagtovábbítás, csekkbefizetés, hírlap-, könyv- és bélyegárusítás) mellett a posta szolgáltatása kiterjed biztosítások kötésére és folyószámlák nyitására is. 2007. jan. 1-jétől a Bonyhád 1-es Postának megszűnt a körzeti feladatköre. 2011. jan. 1-jétől a Magyar Posta Zrt. Nyugat-magyarországi Területi Igazgatóság soproni székhelyű telephelyéhez tartozik. 2016-ban Bonyhád 1. számú postahivatala 35 fővel, a 3. számú 2 fővel működött.

(Steib György)

Potápi Árpád János (*1967. márc. 28. Bonyhád): tanár, politikus. Általános és középiskolai tanulmányait Bonyhádon végezte, 1985-ben érettségizett a gimnáziumban. 1991-ben a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán magyar–történelem szakos általános iskolai tanári, 1994-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetemen történelem szakos középiskolai tanári oklevelet szerzett. Felsőfokú tanulmányai előtt a bonyhádi Vörösmarty Mihály Általános Isko-

la képesítés nélküli nevelője volt (1985–86). 1991–93 között a szegedi Tarjánvárosi 4. Sz. Általános Iskola, 1993-tól 2002-ig a Bonyhádi Petőfi Sándor Evangélikus Gimnázium tanára. 2002-től 2014-ig, három cikluson át Bonyhád város polgármestere. Tevékenysége idején létesült – többek között – az új vízbázis, a Sétálóutca, a termálfürdő, megújult a városháza, valamint a kórház és rendelőintézet. Jelentős szerepe volt Bonyhád új címerének létrejöttében, testvérvárosi szerződések megkötésében (Jastrowie, Pancsova, Treuchtlingen, Borszék). Tevékenyen közreműködött a Wass Albert-szobor és a holokauszt-emlékmű (Mártírok tere) felállításában. Mély, hazafias érzéstől vezérelt közéleti szerepvállalása 1993-ban kezdődött, az 1994-es országgyűlési választásokon pedig már a Fiatal Demokraták Szövetsége (Fidesz) bonyhádi kampányfőnöke. 1997-től a párt tagja, 1998-tól országgyűlési képviselője. Előbb az Országgyűlés Emberi jogi, Kisebbségi, Civil- és Vallásügyi, később a Külügyi és Határon túli Magyarok Bizottságának tagja. 2010–14 között a Nemzeti Összetartozás Bizottsága elnöke. E feladatköréből fakadóan egyben a Kárpát-medencei Magyar Képviselők Fóruma Állandó Bizottságának az elnöke is volt. 2014. jún. 15-étől a Miniszterelnökség nemzetpolitikáért felelős államtitkára. 2007-től a Fidesz Tolna megyei választmányának elnöke. Sokrétű társadalmi tevékenysége során elnöke volt a Völgységi Többcélú Kistérségi Társulásnak (2004–14), tagja az Illyés Közalapítványnak. Elhivatottsággal dolgozik a bukovinai székelyek összetartásáért, hagyományaik megőrzéséért. 1998-tól 2011-ig elnöke volt a Bukovinai Székelyek Országos Szövetségének. A lovak iránti szeretete fejeződik ki szenvedélyében, a lovaglásban. Munkásságát 2012-ben Honvédelemért kitüntetéssel, 2013-ban Sebestyén Ádám-díjjal jutalmazták. *„Bonyhád és a Völgység lakosai iránti elkötelezettségéért, érdekképviseletükért, az értük való önzetlen munkálkodásért, hosszú ideje tartó támogatásukért”* Bonyhád Város Önkormányzata 2015-ben Perczel-díj kitüntetésben részesítette. 2015. szept. 1-jén a Tolna Megyei Önkormányzat Közgyűlése Tolna Megyéért díjat adományozott számára *„Tolna megye értékeinek megőrzése érdekében kifejtett kimagasló, áldozatos közéleti tevékenysége, Bonyhád város és a Völgység fejlődéséért polgármesterként, országgyűlési képviselőként a települések javára végzett fáradhatatlan, magas színvonalú tevékenysége, a határon túli magyarság, a hazai nemzetiségek érdekeinek elkötelezett képviselete elismeréséül.”* Ez évtől Madéfalva díszpolgára. Egy lány és egy fiú édesapja.

(Steib György)

Prell András (*1914. jan. 12. Bonyhádvarasd, †1986. máj. 20. Bonyhád): kereskedő, szövetkezeti elnök. 1918-ban szüleivel Kisdorogra költözött, ott járt elemi iskolába. Dombóváron szerzett vas- és vegyeskereskedő szakképzettséget 1929-ben, majd édesapja üzletében dolgozott Kisdorogon. Édesapja 1938-ban bekövetkezett halála után átvette a vegyeskereskedés vezetését.

Az üzletet gyorsan fellendítette, kerékpár- és motorkerékpár-kereskedéssel is foglalkozott. A Csepel Művektől vásárolt bicikli-alkatrészeket maguk szerelték össze, így jutányosan tudták értékesíteni. A zománcárut is közvetlenül, a bonyhádi gyárból szerezte be. Miután 1947-ben az üzletet államosították, családjával Hőgyészre költözött, ahol először erdőgazdaságban dolgozott, majd betársult egy kereskedésbe. 1951-ben költöztek Bonyhádra, mert munkát kapott a Tolna Megyei Vas-Műszaki Kereskedelmi Vállalatnál. 1954-ben Hidason, 1956-ban Szászváron lett ruházati boltvezető a Baranya Megyei Népbolt Vállalatnál. Később a Bonyhádi Háziipari Termelőszövetkezetben helyezkedett el, melynek elnökévé választották 1959-ben. A Tolna Megyei Háziipari Szövetkezet 1964-es létrehozásakor a bonyhádi telep vezetője lett. Ebben a minőségében dolgozott egészen nyugdíjba meneteléig, 1974. szept. 30-áig. Rendkívüli kereskedelmi és üzleti érzékkel vezette és fejlesztette a szövetkezetet, melynek a német Triumph céggel 1972-ben kötött bérmunka szerződése személyes sikere is volt. Bayer Katalinnal kötött házasságából két lánya született.

(Steib György)

Prikk-lejtő: a Babin-teleptől (Babits Mihály utcától) az Ifjúsági park irányába húzódó, lejtős domboldal. Az elnevezés az 1970-es évek végén keletkezett. Prikk Imre tanár a Babin-telepen lakott. Gyermekeivel a lejtőn szánkózott, mikor egy kisdiák szánkója eltörött. A síró gyermeket a tanár úgy vidította fel, hogy egy szívlapátra ülve ereszkedett le a szánkópályán. Ezt követően terjedt el a diákság körében a Prikk-lejtő elnevezés, mely hamarosan beépült a köztudatba. Rövid idő múlva „hivatalossá" is vált: az iskola faliújságján kitűzött hirdetésen a kiránduló diákok találkozási pontjául a Prikk-lejtőt jelölték meg. (Steib György)

protestáns kör: lásd **Bonyhádi Protestáns Kör**

Quinter Sportegyesület: 1993. aug. 5-én létrejött, önkormányzati elven működő társadalmi sportegyesület. Fő támogatója Bogos Csaba, a Quinter Kft. tulajdonosa, székhelye Perczel M. u. 17., színe zöld-fehér volt. Első elnökének Mézes Ernőt választották, őt 1996-ban Bölcsföldi Árpád, 1998-ban Kassai Zoltán követte. Kezdeti célja a női labdarúgás felkarolása volt, 1996 márciusától pedig a városi sportkörtől (BMSC) átigazolt triatlonszakosztályt is működtette. A női labdarúgó-szakosztály 1993-ban alakult

A Tivoli Kupa (Koppenhága – 1995) 3. helyezett csapata. Balról, ülő sor: Joó Imola, Szücs Rita, Vladika Tünde, Kató Viktória, Miszlai Krisztina, Poczik Zsuzsanna. Középső sor: Horváth Erika, Fazekas József edző, Brettl Ivett, Szászi Tímea, Molnár Mariann, Kovács József technikai vezető. Felső sor: Forray Tünde, Fazekas Mária, Erdős Katalin, Jánosi Gabriella, Major Tímea.

Kovács József vezetésével. Törzstagjait a Bonyhádi Sportegyesületben (BSE) az 1980-as évek közepétől szárnyaikat bontogató, a kupaküzdelmekben sikeresen szereplő női labdarúgócsapat átigazolt tagjai alkották. Az 1993–94-es megyei kispályás bajnokságban az első, az 1993. évi országos kispályás küzdelemben pedig az ötödik helyezést érték el. 1994-ben megnyerték a nagypályás országos utánpótlás-bajnokságot. 1995–96-ban ezüstérmesek voltak az NB II.-ben, mellyel – Tolna megye labdarúgásában elsőként – jogosultságot szereztek az NB I.-ben való szereplésre. Egy szezon (1996–97) után – pénzügyi fedezet híján – újból az NB II.-ben, 1998-tól pedig a megyei kispályás bajnokságban folytatták szereplésüket. A bajnokságban való szereplésen túl számos belföldi és külföldi torna sikeres szereplői voltak. A csapat edzője Fazekas József – 1996-ban rövid időre Mucska Gyula – volt. A triatlonszakosztály vezetője Gergelics István, edzői Varga Gyöngyvér, Németh Gyula, Gulyás Péter, Vukálovics Ákos voltak. A szakosztály 1996-ban rendkívül sikeres évet zárt: a csapat tagjai 26 versenyen 23 arany-, ugyanennyi ezüst-, 15 bronzérmet szereztek. Gergelics Natália a duatlon junior „B" rövidtávú világbajnokságon a 11., ugyanezen kategóriában az országos bajnokságon ezüstérmes lett. Bauer Attila a szenior duatlon országos bajnokságon ezüstérmet, a Gergelics Dóra, Páll Laura, Gergely Izabella összetételű serdülő leánycsapat országos duatlon-csapatbajnokságot nyert. 1997-ben az egyesület csapata ezüstérmes lett a duatlon junior-világbajnokságon. A debreceni diákolimpiai bajnokságon Gergelics Natália tagja volt Tolna megye aranyérmes csapatának. A szponzori támogatások elmaradása miatt a sportegyesület 1998-ban fokozatosan beszüntette tevékenységét. A Tolna Megyei Bíróság 2007-ben elrendelte a megszűnés nyilvántartásba való bejegyzését. (Steib György)

Rabatin Gábor (*1919. okt. 20. Mateóc, †2012. jún. 11. Bonyhád): gépészmérnök, a zománcgyár főkonstruktőre, egy időben főmérnöke. Kivételes adottságokkal bíró konstruktőre, műszaki osztály vezetője volt a gyárnak. Irányítása mellett tervezték és építették meg az alagútkemencéket,

a folytonos savazót, az új zománcőrlő malmot. A műszaki rajztár létrehozásával új műszaki kultúrát teremtett meg. Iskoláit Mateócon kezdte. A Késmárki Német Evangélikus Gimnázium 4 évét követően a Brünni Állami Gépészeti Felsőipariskolában fejezte be középiskolai tanulmányait. 1940-ben mérnöki bizonyítványt kapott. Munkahelyei: zománcgyár Mateóc, vasgyár Cinóbánya, cipőgyár Svit. A magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezmény következményeként 1948 decemberében települtek át Magyarországra, Szederkénybe. Először a Ganz hajógyárban, majd a pécsi Sopiana Gépgyárban dolgozott. 1952-ben került a bonyhádi zománcgyárba, ahonnan 1979-ben ment nyugdíjba. 1963-ban Szocialista Munkáért Érdemérem kitüntetésben részesült. Vittay Jolánnal kötött házasságából két fia és egy lánya született.

(Steib György)

rabbik: a zsidó község, hitközség élén álló vallási és szellemi vezetők. A bonyhádi zsidó hitközség rabbijai **a kongresszusi szakadás (1869) előtt**: 1750–68: Spitz, Jihak Zekl ha-levi (*[?] Nikolsburg, †1768 Bonyhád). 1746-ban Berlinben jelent meg *Birkat Jichak* c. műve. Bonyhádi szolgálatának idején épült fel a község első zsinagógája. Vezetője volt az itteni közismert jesivának. *Béur Jichak* című, a peszahi haggadához írt kommentárja 1790-ben jelent meg Brünnben. 1770 (?)–1781: Bisenc, Jiszrael ben Jehuda Arie (*[?], †1781.02.06. Bonyhád). Szolgálatának kezdő időpontja csak hozzávetőlegesen ismert. 1770-ben és 1777-ben Bonyhádról intézett kérdéseket Ezekiel Landau neves prágai rabbihoz. 1782–1808: Freistadt, Avraham Juda Leib ben Joszef (*1744 [?], †1808 Bonyhád) Vágújhelyről érkezett Bonyhádra. A zsinagógát elpusztító 1794. évi tűzvész emlékére gyászdalt írt. Ábrahám Jehuda Löw néven is ismert a szakirodalomban. 1809–18: Boskovitz, Zeev/Wolf (*1740 Boskovitz [Boskovice, Morvaország], †1818 Bonyhád). 1819–33: Heller Cvi Hirsch/„Hersele Harif" (*1776, †1834) korábban Brody, majd Ungvár rabbija, Bonyhádról Óbudára távozott, ahol rövid idő múlva meghalt. Munkái: *Hiddusé Tiv Gittin* (Zolkiev, 1844), *Tappuhé zahav* (Ungvár, 1865). 1841–54: Perles (Perls) Jichak Mose (*1784 Magyar-Brod [Morvaország], †1854 Magyar-Brod) Pozsonyban és Posenben tanult. Bonyhád előtt Kojeteinben (Morvaország), Holicsban (ma Szlovákia) és 1822-től Kismartonban volt rabbi. Bonyhádról az elöljáróságga való konfliktusa miatt szülővárosába távozott. A kirobbant konfliktus gyökere a konzervatívok és újítók vitája volt, hangsúlyosan a zsidó vallásreform részeként elterjedt templomi (beltéri) esketés ügye, amit Perles ellenzett. Döntvényeit *Bét Neeman* címmel (Máramarossziget, 1907) unokája, Perls Ármin adta ki. 1854–83: ahogy Perles megválasztása előtt is 8 évig betöltetlen volt a rabbi-szék, távozása után is az maradt. A közösség ekkor már jól érzékelhető belső megosztottsága lehetetlenné tette konszenzus létrejöttét a választásban. A feladatokat ezekben az időszakokban rabbi-helyettes látta el, 1854-től 1883-ig (haláláig) Friedenthal Saul. Tényleges rabbit csak a már különvált közösségek választottak maguknak, először a kiszakadó ortodoxok, majd Friedenthal halála után a neológ közösség is. **A kongresszusi szakadás után**; neológ rabbik: 1883–89: Reich Hajim Jehuda. Bonyhádról Bécsbe került az egyik körzet rabbijának. Már Bécsben jelent meg *Kol Jehuda* c. kommentárja 1900-ban, melynek címlapja szerint korábban Boskovice (Morvaország) rabbija is volt. 1891–1921: Rosenthal Tóbiás (*1844, †1921). Korábban Losoncon volt rabbi. A bonyhádi hitközség első magyar ajkú hitszónoka. Az ő idejében, 1896-ban építették át, bővítették a neológ közösség zsinagógáját. A gimnázium zsidó növendékeinek vallásoktatása is az ő feladata volt. Nyomtatásban megjelent héber nyelvű munkája: *Sosan emek* (Bonyhád, 1896). 1924–44: Schwartz Lajos (*1881 Nyírábrány, †1944). Szülőhelyén apja haszid rabbi volt, tanulmányait is ortodox jesivában végezte. A bonyhádi neológ közösség zsinagógájának belső terét épp az ő megválasztása előtt (1923) alakították át ortodoxok számára is elfogadhatóvá, e nélkül Schwartz valószí-

nűleg nem fogadta volna el a megbízatást. 1947–49: Blum Béla (*1913 Szatmárnémeti, †[?]) a budapesti Rabbiképző Intézetben szerzett diplomát. Bölcsészdoktori értekezését *Ó-sémi feliratok a Szináj félszigeten* címmel írta. Bonyhádról Dél-Amerikába került, majd Izraelbe vándorolt, Netanja rabbija volt. Ortodox rabbik: 1872–88: Pollák Mose (*1845 Dunaszerdahely, †1888 Bonyhád). A kezdetben kis létszámú bonyhádi ortodox közösség először tanítónak

Pollák Ábrahám

Pressburger Áron

alkalmazta, majd kinevezte első rabbijának. Meghatározó szerepet játszott az új közösség kiépítésében, megerősítésében. Könyvei: *Va-jedaber Mose* – Mózes öt könyvének magyarázata (1894–95), *Tikkun Mose* – prédikációk és Talmud magyarázatok (Pozsony, 1894–99), *Birkat Mose* – Hullin traktátusról (1911). Halála után a jesivát bonyhádi származású apja, Jichak Zekl (Ignác) Pollák (*1811, †1891) vezette tovább haláláig. 1895–97: Grünwald Juda (*1849, †1920 Szatmárnémeti). Rövid bonyhádi működése után Surány, majd 1898-tól haláláig Szatmárnémeti híres rabbija volt. Ismert döntvénygyűjteménye: *Zikron Jehuda I-II*. (1923–28). 1897–1916: Deutsch Eliezer Hajim ben Avraham (*1850 Petra, †1916 Bonyhád). 1877-től 1897-ig Hunfalu rabbija volt, onnan hívták Bonyhádra, ahol nagy jesivát tartott fenn, sok – később híressé lett – tanítvánnyal. Könyvei: *Tevuot ha-szade I–IV*. – Talmud magyarázat (Lemberg, 1892–97; Paks, 1900–02); *Helkat ha-szade* (1901), *Pri ha-szade I-IV*. – responsum (1906–15), *Sziah ha-szade* – aggadikus Tóra-magyarázatok (Paks, 1914), *Cemah ha-szade* – Talmud magyarázatok és responsa [elismert talmudi tekintélyek döntvénytára] aguna ügyekben (Paks, 1917). Deutsch veje és rabbi-helyettese volt Schwartz József (*1875, †1944), a *Wajlaket Joszef* c. rabbinikus folyóirat szerkesztője. Apósa halála után, az új rabbi megválasztásáig hitszónokként is szolgált. 1924–44: Pressburger Áron (*1884, †1944). Bonyhádot megelőzően 1913-tól a pápai Sasz Hevra rabbija volt. Bonyhádi jesivájában kb. 50 diák tanult. Rabbi-helyettese, egyben veje: Pollák Ábrahám (*1869, †1944), Pollák Mose fia volt. 1947–49: Moskowitz Dávid. Bonyhádról Miskolcra, majd Budapestre került, 1958-ban Izraelbe vándorolt ki.

(Bányai Viktória)

Rajka (Reich) Ödön (*1890. júl. 21. Bonyhád, †1971. jan. 19. Budapest): orvos, bőrgyógyász, a magyar allergológia nemzetközileg elismert alakja, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja (1949). A Budapesti Barcsay Utcai Gimnáziumban érettségizett, 1913-ban avatták orvosdoktorrá a Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetemen. Már egyetemi évei alatt kitűnt rendkívüli képességeivel. Harmadéves korától részt vett az egyetem bakteriológiai intézetének munkájában, majd pályáját is itt kezdte mint gyakornok. Tanulmányai alatt féléves ösztöndíjjal Strassburgban, az immunológia egyik megalapítójának, Paul Uhlenhuthnak a laboratóriumában dolgozott. Az első világháború idején 1914-től 1916-ig csapatszolgálatot teljesített mint laboratóriumvezető és higiénikus. 1918-ban belépett a Kommunisták Magyarországi Pártjába, 1919-ben az első Orvosi Szakszervezet jegyzője lett. 1919-ben a Tanácsköztársaság védelmében a Vörös Hadsereg Duna–Tisza közi higiénikusaként dolgozott. 1920-tól a budapesti Apponyi Poliklinika bőrgyógyászatának asszisztense, egyidejűleg a nemi betegségek ellen küzdő Teleia Egyesület rendelőintézetének alorvosa, majd főorvosa volt. Tudományos munkájának vezérlő gondolata volt, hogy minden bőrgyógyászati

betegségben kutatni kell a lehetséges allergiás faktorokat. 1946-ban a Pázmány Péter Tudományegyetem magántanárrá habilitálta, majd 1949-ben rendkívüli tanárrá választotta. 1947-től nyugdíjazásáig (1967) a budapesti Szent István Kórház bőrgyógyászati osztályának osztályvezető főorvosa volt. 1949-ben a Magyar Tudományos Akadémia Orvosi Tudományok Osztályának titkárává választották. A második világháborút követően megalapította az Üzemorvosi Szakcsoportot, melynek első elnöke lett. Sok magyar és külföldi lap szerkesztőségi tagja volt, számtalan előadással, referátummal szerepelt bőrgyógyászati és allergológiai kongresszusokon, szimpóziumokon itthon és külföldön. Közel 200 szakcikke jelent meg. 1927-ben látott napvilágot a Halleban Lahner társszerzővel írt monográfiája, *Az allergiás bőrjelenségekről*. Társszerzője volt az 1944-ben megjelent *Asthma, ekzema és rokon kórképek az allergia tanának tükrében* c. könyvnek. A Szodoray Lajos professzorral közösen írt *Bőr- és nemi betegségek tankönyve* több kiadást ért meg. 1962-ben német nyelven publikálta az Akadémiai Kiadó *Mikrobialis ekzema* c. monográfiáját, melynek társszerzői munkatársai voltak. Szerkesztette és írta az *Allergia és allergiás megbetegedések* c. kézikönyvet. Több külföldi tudományos társaság (argentin, finn, francia, lengyel stb.) tiszteletbeli tagjává választotta. Munkássága elismeréseként – többek között – Balassa János-díjjal és a Munka Érdemrend arany fokozatával tüntették ki. Tiszteletére Rajka Ödön-emlékérmet alapítottak. (Dudás Olga)

Rákóczi Szövetség Bonyhádi Szervezete: Oroszki István helyi polgármester előkészítésében, Halzl József, a szövetség országos elnökének jelenlétében 1995. máj. 23-án alakult 11 fővel. Elnökévé Gergely Lajost választották. Működése célját az 1989-ben alakult országos szervezet határozta meg: a határon túli magyarsággal való kapcsolatrendszer kiépítése, az együvé tartozás erősítése, a kisebbségben élő magyarok támogatása, II. Rákóczi Ferenc emlékének ápolása. A bonyhádi szervezet a felvidéki települések (Deáki, Udvard, Tardoskedd stb.) polgármestereivel és magyar lakosságával kezdte meg a szorosabb kapcsolat kiépítését kölcsönös látogatásokkal, ünnepi és évfordulós programokon való részvétellel. 1999-ben a helyi Perczel Mór Közgazdasági Szakközépiskola Kretz István tanár által vezetett tanulócsoportja műsort adott Somorja és Pozsony 1848-as emlékünnepségén.

Grosbois-ban, II. Rákóczi Ferenc emlékművénél – 2008

2001-ben húsz kárpátaljai és nyolc felvidéki gyermek nyaralhatott egy hétig Fonyód-Alsóbélatelepen, a bonyhádi gyermektáborban. A kapcsolatok ápolására szinte minden évben szerveznek társasutazásokat. 2003-ban Erdélybe, 2005-ben és 2010-ben Kárpátaljára, 2008-ban a Párizshoz közeli Grosboisba, II. Rákóczi Ferenc szívének nyughelyéhez látogattak. 2000. nov. 3-án elnökké Páll Gábort, az elnökség tagjává Kovács Gábort, Istenes Lászlót, Pállné Széplaki Laurát és Minker Norbertet választották. Az országos szövetség egyik legnagyobb, 164 tagú helyi szervezeteként 2003-ban a bonyhádi szervezetet jelölték ki a Dél-Dunántúl régió (Baranya, Somogy és Tolna megye) központjává. (Steib György)

Raubitschek (Raubiček) Izidor (*1856. Bezdedič, †[?],[?]): órás, nyomdász. A Csehországban született Raubitschek 1884-ben érkezett Bonyhádra. 1886-ban házasságot

kötött özv. Fein Mórnéval, kinek nyomdájában elsajátította új szakmáját. 1892-től a nyomdát már nevével jegyzi. 1897-ben kérvényezett magyar állampolgárságát 1901-ben nyerte el. Utónevét Izórként használta. Könyv- és papírkereskedő, könyvkötő kisiparos, korának legnevesebb – külföldön is ismert – helyi nyomdásza. 1906-ban nyomdájából indult el az első, rendszeresen megjelenő magyar nyelvű bonyhádi újság (*Bonyhád és Vidéke*), melynek megteremtője, kezdetben kiadója és tulajdonosa volt. Intenzíven részt vett Bonyhád társadalmi életében. Tagja volt a község képviselő-testületének, a Bonyhádi Iparos és Társaskör tisztikarának, elnöke a Bonyhádi Izraelita Betegsegélyező Egyletnek. Alapító tagja volt a Színpártoló Egyesületnek, gondnoka az iparos tanonciskola felügyelőbizottságának. Jelentős könyvadománnyal gyarapította a gimnázium könyvtárát. A holokauszt áldozatává vált. (Steib György)

Rausch János (*1937. aug. 7. Majos, †2003. jún. 20. Bonyhád): tanár. Német tannyelvű iskolában kezdte tanulmányait Majoson. A család 1947-ben költözött Bonyhádra, ekkor kellett a magyar tannyelvű iskolában párhuzamosan elsajátítania a magyar nyelvet és a tananyagot. A helyi gimnáziumban 1955-ben tett érettségi vizsgát, majd az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán 1959-ben szerzett magyar–történelem szakos tanári diplomát. Egyetemi évei alatt lakója volt az Eötvös Kollégiumnak, ahol részt vett a maguk közt szervezett, nem bejelentett, önmagukat ironikusan „kolhoz körnek” nevező szabad szellemiségű csoport tevékenységében. 1956. okt. 23-án másodmagával az egyetem koszorúvivője volt a Bem térre igyekvő tüntetők élén. Október végén hazajött a szüleihez, majd 1957 februárjában folytatta tanulmányait. 1959. aug. 1-jén lépett a bonyhádi Perczel Mór Közgazdasági Technikum kötelékébe. A tanítás mellett az iskola könyvtárosa volt, ellátta a szakszervezeti bizalmi feladatokat, tagja volt az Eötvös Bizottságnak. Irodalmi műsorokat és társadalmi ünnepségeket szervezett. 1972-től nyugdíjazásáig (1997) az iskola igazgatóhelyettese volt. Szabadidejében sportolt, tagja volt középiskolája, majd a Bonyhádi Vasas Sportkör kosárlabdacsapatának. Legfőbb kitüntetései: Pedagógus Szolgálati Emlékérem, Az Oktatásügy Kiváló Dolgozója (1976), Merész Konrád-díj (1997). Beck Ágotával kötött házasságából két lánya született. (Steib György)

ravatalozó (halottasház) a köztemetőben: a gyászszertartás elvégzésére emelt épület lehetőséget biztosít a halott utolsó meglátogatására, siratására. Az ember földi útjának utolsó helyszíne.

A Makovecz Imre nevével fémjelzett organikus stílusú épületet Harcos Kornélia és Viczencz Ottó tervezte. Bejárati és belső részében megjelenik a madármotívum mint a lélek szimbóluma, oldalrésze pedig bárkára emlékeztet. A BONYCOM Kft. által felépített, mintegy 8 millió forintba kerülő, 248 négyzetméter alapterületű épületet 1993. máj. 27-én avatták fel. A lélekharang tornyát Viczencz Ottó tervezte. (Dudás Olga)

református egyházközség: Kálvin János és Ulrich Zwingli tanításain alapuló

protestáns vallási közösség. Reformátusok legkorábbi bonyhádi jelenlétére a presbiteri jegyzőkönyvben található feljegyzés utal, mely szerint 1652-ben már volt lelkészük és tanítójuk. Biczó Zsigmond lelkész a gyülekezet keletkezését az 1720-as évekre tette. Tagjai – akik ez időben magyarok voltak – 1721-ben kis imaházat építettek, mellé haranglábat állítottak. Nem tudták azonban fizetni az egyházi tizedet, amiért papjuk panaszára a földesúr imaházukat bezáratta, a haranglábat leromboltatta. Többségük ezután másutt keresett gyülekezetet. Helyükre Kun Ferenc németeket telepített. 1724 augusztusában 14 pontból álló szerződést kötött velük, melynek 6. pontjában szabad vallásgyakorlást biztosított számukra. 1731-ben Bonyhádot Stephanus Túróczi képviselte az egyházi gyűlésen, aki 1752-ig az egyház lelkésze és tanítója volt. 1754-ben Bonyhád már hiányzott a református gyülekezeteket jelölő térképről. A hanyatló egyházközségből a pap távozni kényszerült, 1787-ben a gyülekezetet az akkor virágkorát élő Magyar-Hidashoz csatolták. Száz esztendőn keresztül, 1887-ig kántortanító (korabeli kifejezéssel „előkönyörgő tanító", idegen szóval „preorans") segédkezett a lelki élet körülményeinek megteremtésében. Az alábbi előkönyörgő tanítók neve maradt fenn: Bálint Péter, Madarász János, Schleinig Dávid, Király János, Czeth Henrik, Ohn Péter, Takács Vince, Paul Ádám, Bernhard János, Pfeffer József, Nöthling Dániel, Müller János. Ma is meglévő templomukat 1801-ben vették használatba, a fából készült tornyot 1877-ben helyezték el. 1887-ben helyettes lelkésztanítót rendelt ki a Dunamelléki Egyházkerület Bonyhádra, majd 1897–1903 között missziói egyházközségként működött a gyülekezet, mely támogatásban részesült. Anyaegyház-községgé hosszan tartó folyamat végén, 1903-ban vált, amikor rendes lelkészének Biczó Zsigmondot választották. A gyülekezet tagjai részt vettek az 1909-ben létrehozott protestáns kör életében, segítették működését. Jelentős volt a hívek karitatív tevékenysége. Ezt szolgálták a szeretetszövetség megalakításával (1933), a leányárvaház létrehozásával (1936). A 18. század közepe tájától az 1948-as államosításig felekezeti elemi iskolát tartottak fenn. 1942-ben Szociális Nőnevelő Iskolát indítottak. 1940-ben Magyar-Hidas megfogyatkozott református gyülekezetét Bonyhádhoz csatolták. A gyülekezet életében nagy törést jelentett a németek kitelepítése (1946–47), mellyel lélekszáma 60%-kal csökkent, a földbirtokkal rendelkezők esetében ez az arány 90% volt. 1947. nov. 20-án presbiteri jegyzőkönyvben rögzítették a felvidéki reformátusok felvételét az egyházközségbe, mely ekkor 102 főt számlált. Az egyházközség igazgatása a németség bevándorlásának idejétől a nyelvek aránya szerint működött. Két gondnok – egy magyar és egy német – és azonos számú magyar és német presbiter alkották a lelkésszel együtt a presbitériumot. A gyülekezet lélekszáma a története során a következőképpen alakult: 1816 – 297, 1842 – 335, 1848 – 348, 1855 – 415, 1862 – 409, 1890 – 270, 1905 – 231, 1920 – 245, 1923 – 210 fő. A Bonyhádi Református Egyházközségnek társegyháza volt Börzsöny, ahol a tagok kétnyelvűek voltak. Egy presbitert választottak maguk közül, aki képviselte a börzsönyi reformátusokat Bonyhádon a presbiteri gyűléseken. Felváltva választottak magyar és német presbitert, egy cikluson át a magyar, a következőben a német egyháztagok közül. Börzsönyben a reformátusok száma az 1800-as évek közepén 34-36 fő volt.

(Keresztes Hajnalka)

református elemi iskola: a legrégebbi írásos feljegyzés az 1652-es presbiteri jegyzőkönyvben olvasható a református iskolai tanítóról. Az itt élő evangélikusok és reformátusok 1765-ben közös iskolát létesítettek, 1786-ban azonban a református iskola 28 tanulóval már külön működött. Egy 1789-ben készült összeírásból kiderül, hogy az iskolát a *Reformata Filialis Ecclesia* tartotta fenn. Az oktatás nyelve magyar és német volt. Az 56 tanuló nevéből következtetve néhány fővel több volt a magyar, mint a német származású. A 40 éves iskolamester, Bálint Péter akkor 7. esztendeje szolgált Bonyhádon. Az 1868. évi Eötvös-féle népoktatási törvény értelmében a nemzetiségek saját nyelvükön tanulhattak. A bonyhádi református iskolában magyarul, a katolikus iskolában magyarul és németül, az evangélikus és zsidó iskolákban pedig németül folyt az oktatás. A Szász Károly dunamelléki református püspök 1889-ben tett látogatása

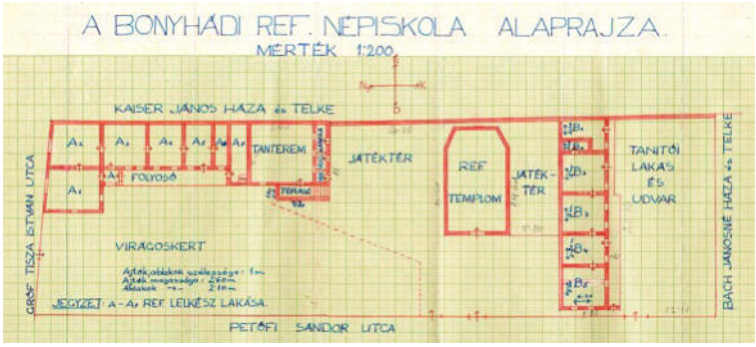

utáni feljegyzésből megtudható, hogy *„Az egészen alkalmas, csinos új padokkal s a szükséges taneszközökkel fölszerelt s a létszámhoz képest elég tágas szobában 20 fiú és 8 lány van együtt a tanításban jártas s*[egéd]*lelkész vezetése alatt. (…) A gyermekek nagyobb része német ajkú lévén hazulról, a magyarosodásra van a főfigyelem fordítva; mindent magyarul tanulnak; (…) a német gyermekek egész gyönyörűséggel törik a magyar szót (a szülők határozott kívánsága, hogy az iskola kizárólag magyar legyen).”* A gyermekeket Sikó Ernő oktatta. 1904-ben Tolna vármegye tanfelügyelője az iskola bővítését vagy új iskola építését szorgalmazta. Az egyházközségi közgyűlés a presbitériumot bízta meg az építkezés koordinálásával, melynek költsége 2000 koronát tett ki. A rossz állapotban lévő paplak felújítása és az iskola építése egyaránt feladattá vált. 1906-ban a presbitérium pályázatot írt ki a munkálatokra, melyet Fischer Péter nyert meg. Az 1910–11-es tanévtől baptisták is felvételt nyertek az iskolába. A haladási naplók adatai szerint német nevűek voltak. Előfordult egy-egy evangélikus német tanuló is. Új tanítói státuszról kellett gondoskodni 1912-ben, melyhez államsegélyt vettek igénybe. 1913-ban tanítói lakást építtettek. 1922-ben – Ravasz László püspök Bonyhádra látogatásakor – az iskola nyelve magyar, a segédnyelv a német volt. A nemzetiségi vidékeken – így Bonyhádon is – az 1923. évi, oktatást szabályozó rendelet három népiskolai típust írt elő. A bonyhádi református iskola C típusú, magyar tanítási nyelvű iskola volt kötelező német nyelvoktatással. A nyolcosztályos általános iskola bevezetésével a gimnázium – az evangélikus és református elemi népiskolával egyesülve – 1946-ban létrehozta az Evangélikus Általános Iskolát, melynek Rózsa Sándor lett az igazgatója. 1948-ban nem kerülhette el az államosítást a nagy áldozatok árán fenntartott református iskola sem. Az intézmény tanulói létszáma: 1786 – 28, 1789 – 56, 1816 – 39, 1842 – 36, 1848 – 41, 1855 – 52, 1861 – 57, 1889 – 28, 1902 – 24, 1905 – 35, 1908 – 15 fő.

(Keresztes Hajnalka)

Református Katalin Leányárvaház: a Bonyhádi Református Szeretetszövetséggel együttműködve jött létre. Az 1936. jún. 21-ei presbiteri gyűlés jegyzőkönyve rögzítette létrehozásának gondolatát. Jelentős esemény volt 1936. júl. 25-én az Országos Református Szeretetszövetség elnöke, Kiss Ferenc nyugalmazott egyetemi tanár látogatása a bonyhádi hitközségnél. Lombos Alfréd lelkész 1936. okt. 4-én már arról nyilatkozott, hogy a felső egyházi vezetés és az Országos Református Szeretetszövetség jóváhagyta a bonyhádi árvaház létrehozását. A gyülekezet pásztora ekkor bútorokat kért kölcsön, az egyháztagoktól ágyneműt és konyhai eszközöket gyűjtött. Az egyházközség az 1937. évben kelt adásvételi szerződéssel vásárolta meg a Zsák (ma Gábor Áron) u. 10. szám alatti, ún. Neumann házat árvaház céljára. (A második világháborút követően a II. Rákóczi F. u. 16. számú házba költöztek.) Az árvaház működését 1937. dec. 12-én hagyta jóvá a Belügyminisztérium, mely kezdetben 10, majd 16 menhelyi gyermek elhelyezését engedélyezte. A kis árvák 1937. dec. 11-én érkeztek meg. Másnap került sor az ünnepélyes avatásra, melyen Arany Dénes decsi lelkész végezte a szertartást. Az árvaház 1939. febr. 5-én – Lombos Alfréd feleségéről – a Katalin nevet vette fel. A gyülekezeti tagok megállapodtak abban, hogy az árva gyerekeket és Lajos Olga diakonissza nővért minden vasárnap meghívják ebédre, ezzel is támogatva az intézményt. 1938 szeptemberében a gondozott gyermekek száma 15 volt. A kislányok az ország legkülönbözőbb települése-

iről érkeztek: 2 budapesti, 2 mezőtúri, 3 pápai, 1 kaposvári, 1 szekszárdi, 1 biharugrai, 1 solti, 1 nyáregyházi, 1 szegedi, 1 debreceni és 1 felsőiregi születésű. Itt lelt menedékre a háború nyomorúságában Makai Zsuzsanna, József Attila nővérének, József Etelkának lánya is. Az árvaház megnyitása a református egyház iskolájára is jó hatással volt, a tanulói létszám növekedésével elkerülte az eltörpülés veszélyét. A gyermekek oktatása és nevelése ökumenikus szellemben folyt egy diakonissza orvosnő, Kermenszky Borbála vezetésével. Az árvaház fenntartásának alapját a nevelőszülőknek kijáró kincstári tartásdíjak biztosították. A nagyobb ellátmány reményében kérvényezték az árvaház intézetté való átminősítését – sikertelenül. 1940-ben tartásdíjul az állam havi 7-8 pengőt fizetett gyermekenként, melyet az Országos Református Szeretetszövetség 12 pengőre egészített ki. E mellett mintegy 2000 pengő bevételre tettek szert gyűjtésből, adományokból, jótékony célú előadásokból. A gyülekezeti tagok támogatása mellett Svájcból is érkeztek adományok, Lombos Alfrédné ismeretségi köréből. A vasúti szállítmány 1938-ban 76 kg súlyú volt, benne ágynemű, ruhanemű és lábbelik. A Kereskedelmi Minisztérium elengedte a mintegy 700 pengő vámilletéket. Pénzbeli adomány 216 pengő érkezett. A következő évben 164 kg súlyú adomány és 118,2 pengő érkezett. Mindkét gyűjtést Pfenninger Bodmer lelkész szervezte Svájcban. 1942-ben 3000 pengő államsegélyben részesültek. Az egyházmegye gyülekezetei figyelmét is felhívta, hogy a termés betakarításakor gondoljanak a tolnai egyházmegye egyetlen református árvaházára. Az intézmény 1948-ban szűnt meg, az épületet lakás céljára hasznosították. (Keresztes Hajnalka)

református lelkészek: a református egyházközségek szolgálatában álló papok, a gyülekezetek lelki vezetői. Bonyhád református lelkészei az alábbiak voltak: 1731-től Túróczi István, 1736-tól Pápai István, 1737-től Patai István, 1749-től Seregélyesi György, 1787-től Páli István. A gyülekezetet 1787-ben Magyar-Hidas reformátusaihoz csatolták, így az ő lelkészeik szolgáltak Bonyhádon mintegy száz éven keresztül. 1807–20: Újvári Cseh József, 1820–28: Szecsey János, 1828–44: Gaál István, 1845-től: Nagy István, 1847: Vámos Dániel, 1848: Török József, 1848–84: Kovács Sándor, 1884: Döczy József (hét hónapig helyettes lelkész), [?]: Moór Péter, 1885–89: Széky Géza – 1887-től 1903-ig missziós egyházközségként működött a bonyhádi gyülekezet –, 1889–92: Sikó Ernő, 1892–95: Dömötör Lajos (helyettes lelkész), 1895–1903: Biczó Zsigmond (helyettes lelkész), 1903–27: Biczó Zsigmond (megválasztott rendes lelkész), 1928–46: Lombos Alfréd, 1947–71: Váróczi (Vollweiter) János, 1972–76: Kalmár Sándor, 1976–82: Gyarmati György, 1982–87: Vikár Béla, 1987–95: Szilvássy Géza, 1995–96: Wagner Tamás, 1996–2009: Lemle Zoltán, 2010–: Mészáros Zoltán. Amikor nem volt helyben lakó lelkész, előkönyörgő tanítók végezték a szertartásokat. (Keresztes Hajnalka)

református templom: a türelmi rendeletet (1781) követően 1787-ben kezdték építeni a kis méretű, késő barokk stílusú templomot. Főhomlokzata ívelt vonalú oromzattal koronázott, falai terméskőből épültek. Az építkezés befejezését latin nyelvű emléktábla örökíti meg a bejárat felett, mely magyarul így hangzik: *„A Szentháromság tiszteletére felállíttatott az 1801. évben a szerencsésen uralkodó II. Ferenc császár alatt, Visoly Sándor és a Bonyhádi Református Egyház költségén 1801.”* A templom északi oldalán Nagy Dániel mórágyi református lelkész közreműködésével a fundamentumba egy

pergamen emlékiratot helyeztek el. Az 1877-ben, fából készült toronyba két harang került. Az 1820-ban készült nagyobb harangot 1916-ban leszerelték és hadicélokra elvitték, magyar és német nyelvű istentiszteletel búcsúztatták. Felirata a következő volt: *„Gegossen im Jahre 1820 für die bonyhader reformierte deutsche in Fünfkirchen."* A háborús idők elmúltával gyűjtést indított a gyülekezet egy új harang öntésére, amelyet 1922. okt. 29-én magyar és német nyelvű istentiszteleten áldottak meg. Felirata: *„A bonyhádi református hívek áldozatkészségéből 1922"*. A templom berendezési tárgyai – a szószék, úrasztala, karzat – fából készültek és festettek. A templomot fennállásának 200 éves jubileumára teljesen felújíttatta a gyülekezet. A felújítási munkák első szakaszát 1999 szeptemberében kezdték meg, majd 2001. máj. 20-án, a Hegedűs Lóránt püspök által tartott ünnepélyes hálaadó istentisztelet keretében adták át a hívőknek. 2003-ban került sor a viharban megrongálódott torony és a kupola teljes helyreállítására. 2008-ban emléktáblát helyeztek el a templom belső falára az itt szolgált lelkészek névsorával. (Fotó: Kirchné Máté Réka)

(Keresztes Hajnalka)

régészeti feltárások: Az 1930-as években Knábel Vilmos réz- és bronzkori cseréptöredékeket talált a bonyhádvarasdi út mellett, a Kreuzberg (Kereszthegy) területén. Ennek nyomán a megyei múzeum régészei 1936–38 között háromszor végeztek ásatásokat az út északkeleti oldalán, ahol egy bronzkori temetőre leltek. Akkor 23 sírt tártak fel, melyekben pannon kerámiát, jellegzetes díszítési módjukról mészbetétesnek nevezett edényeket találtak. Csalog József az általa vezetett feltárást az *Archeologiai Értesítő*ben ismertette 1942-ben. A Pannónia Mezőgazdasági Zrt. biogáz üzeme építésének földmunkái során, 2008 őszén ismét mészbetétes edények kerültek elő a földből. A régészeti feltárást Szabó Géza, a megyei múzeum munkatársa vezette. Mintegy kéthektárnyi területen újkőkori és rézkori településhez tartozó házak és vermek, valamint bronzkori, ill. kelta sírok kerültek elő. A terület Szecska-tóhoz legközelebb fekvő részén mintegy hétezer éves, a dunántúli vonaldíszes kerámia kultúrájához tartozó jellegzetes tárgyakat találtak. Az újkőkori falu leletei között az egykor itt vadon élő őstulkok csontjai is előkerültek. Az egyik kelta sírban, a hosszú túlvilági útra a halott mellé tett marhahúsból megmaradt vastag csontok már a vaskori népek nagyállattartására utalnak. Az előkerült vas- és bronz ékszerek, ruhadíszek a korabeli viseletekre és az elhunyt társadalmi helyzetére adtak ismereteket. A bonyhádi bronzkori temető leletanyaga igazán kivételesnek tekinthető, mert a kora bronzkor végétől a késő bronzkor kezdetéig temetkeztek ide. Így a 4200–3400 évvel ezelőtti, mintegy 800 évet átölelő időszak temetkezési szokásaira és az edények, a tárgyi kultúra változásaira nyílott múltba tekintő ablak. A feltárt sírgödrök alján több esetben vörösre égett földet, valamint anatómiai rendben lévő égett emberi csontokat figyeltek meg, mely arra utal, hogy a halottakat a sírban feltornyozott máglyán égették el. A csontvázas és a hamvasztásos temetkezések közötti átmenet további kutatására és bemutatására két jellemző sírt a talajból kivágva Budapestre, a Magyar Természettudományi Múzeumba szállítottak. A hamvasztásos sírokban a viselethez tartozó fémtárgyakat és a túlvilági útra odakészített étel- és italtartó edényeket is találtak.

A kisebb hajfonatkarikák, nyakláncra fűzött, bronzszálból tekert gyöngyök mellett egy-egy sírból nagy, tömegében is jelentős értékű fémtárgy került elő. A kerámiák alapanyaga apróra zúzott kaviccsal soványított, alacsony hőfokon szürkére vagy barnára égetett agyag volt. A kerámiák bőrszáraz anyagába különféle zsinegekkel, fonatokkal és egyéb eszközökkel mintákat nyomtak. Ezeket a mintákat aztán fehér, pasztaszerű meszes anyaggal kikenték. A bonyhádi temető bronzkori sírjai – a mészbetétes edények népe fejlődésének jól elkülöníthető időszakának leleteivel – az időszámítás előtti 2200-tól 1400-ig terjedő időszakon belül számos új kutatási eredménnyel gazdagították a Kárpát-medence és szűkebb pátriánk, a Délnyugat-Dunántúl bronzkorának történetét. A régészeti és embertani elemzések eredményei alapján először sikerült kimutatni, hogy az edényeken az emberi testtájaknak megfelelően elhelyezett motívumok valójában nem egyszerűen csak díszítések, hanem pontos jelentést hordoznak, a közösség által jól értelmezhető és következetesen használt jelrendszert alkotnak, az urna pedig magát a halottat jelképezi. 2007 őszén, az épülő Tesco áruház területének egy részén Szabó Géza vezetésével két hétig tartó régészeti leletmentés folyt, melynek során 1883 m²-en 170 régészeti objektum került elő a tatárjárás és a török kor közötti időszakból. A leletmentés eredményei megváltoztatták a Bonyhád középkori történetéről addig alkotott képet. A részben feltárt település a középkori forrásokban Bonyhaként említett településsel azonosítható. Ellentétben azzal a korábbi feltételezéssel, hogy a település középkori elődje a mai városközpont környékén terült el; az újabb középkori település megtalálása azt bizonyította, hogy a XIII. század második fele és a XVI. század első harmada közötti időszakban a település a Völgységi-patak keleti oldalán, a középkori út mellett terült el. Bonyha egykori virágzása és pusztulása ugyanannak a közlekedésföldrajzi tényezőnek volt köszönhető: a középkorban is használt, a Pécs felől a mai 6. számú főút vonalát Bonyhád térségéig követő római kori sopianae–aquincumi úthoz való közelsége békeidőben prosperáló településsé tette, azonban a török korban, a balkáni hadszíntér Magyarországra történő áthelyeződésével paradox módon épp a védtelensége okozta a pusztulását. A feltárt település legkésőbb az 1541–42-es török hadjáratok valamelyikében pusztulhatott el. A település a pusztítást hozó hadi úttól távolabb, a Völgységi-patak mocsarai által védettebb, a Völgységi-pataktól nyugatra található lankás területen éledt újjá. Feltehetően a környék mocsaraiban és erdőiben meghúzódó, a hadi eseményeket túlélő lakosság alapította újra, megtartva a település régi nevét és kiváltságait. A hipotézist erősíti a 6-os számú főút nyugati oldalánál

A középkori templomrom feltárása 2015-ben

2015. okt. 1-jétől 7-éig végzett ásatás. Itt valószínűleg a település középkori katolikus plébániatemplomának, vagy kegyúri templomának épségben maradt lábazatára találtak. A templomot 1542 táján a török hadak felgyújtották, 70 cm vastagságú téglafalazatát a lakosok elhordták, épségben maradt, mészkőből épült lábazatának ürege pedig az évszázadok során löszhordalékkal töltődött fel. Az egykori, mintegy 90 m² alapterületű, egyhajós, gótikus templom kelet-nyugati tájolású, 8,8 m szélességű, 14-15 m hosszúságú volt. A szentélyt egészében nem lehetett feltárni, mivel részben a 6-os út alá húzódik. A templom lehetett Bonyhád (Bonyha) középkori fekvésének központja. A Szabó Géza régész vezetésével folyó ásatásnál megtalálták a szentély kupolájának zárókövét, ablakának boltívmaradványát, előkerültek harangtöredékek, feltártak egy emberi csontvázat, összegyűjtöttek számos pénzérmét. Bonyhád egyetlen középkori épített emlékét – a későbbi kutatás lehetőségének megtartásával – 2015 novemberében elföldelték. (Fotó: Pállné Széplaki Laura)

(Sós Csaba – Steib György)

rendőrség: bűnüldöző, közrendvédelmi és igazgatásrendészeti fegyveres testület. Feladatait katonai rendfokozatot viselő hivatásos tisztekkel és tiszthelyettesekkel, irodai rendfokozatú kinevezett polgári állományú és kisegítő tevékenységet végző polgári alkalmazottakkal hajtja végre. Bonyhádon 1945-ig községi rendőrség, azt követően államrendőrség szolgált. A községi rendőrség felállításának idejét pontosan nem ismerjük. Egy 1862-ben keletkezett irat a Völgységi járás rendfenntartó erőinek számát 1 káplárban és 6 pandúrban jelölte meg. 1872-ben hat főből állt Bonyhád község rendőrsége, mely a községházán székelt. A rendőrségi fogdát is a községházán vagy a térségében alakították ki. A képzetlen egyénekből álló egység a községi bíró közvetlen rendelkezési körébe tartozott. Fizetésük évi 150 forint volt, melyhez háromévenként egy szűr, évente egy dolmány, egy-egy szürke posztóból és vitorlavászonból készült nadrág és egy pár csizma járt. Fegyverrel voltak ellátva. Az élet- és vagyonbiztonság felügyeletére 1873-ban alkotott községi szabályrendelet meghatározta teendőiket. Négyen „belrendőri", ketten „külrendőri" feladatokat végeztek: *„Nappal mind a négy rendőr köteles cirkálni, éjjel pedig két tag által teljesíteni a felügyeletet, nemcsak a község beljét járni, de a mellette lévő kocsmákat is betekinteni tartoznak, minden általuk észlelt rendellenességekről másnap reggel a községi bírónál jelentést tenni kötelesek. A külrendőrök (csőszök) pedig a község külhatárát ügyelik fel a nékiek adott eddigi gyakorlat szerint."* (Bonyhádon 1884. jan. 1-jével hozták létre a magyar királyi csendőrőrsöt. A csendőrség 1945-ben történt feloszlatásáig a rendvédelmi feladatokat a rendőrséggel megosztva látták el.) A rendőrök éjjeli szolgálatát szükség szerint lakossági polgárőrök segítették. A községi elöljáróság – elsősorban a gyenge jövedelem miatt – évtizedekig nem tudott szakképzett vezetőt sem alkalmazni. Többnyire az állományból jelöltek ki egy főt, aki külön díjazásért a vezetői feladatot is elvégezte. Ilyen tisztséget látott el Becker Péter, aki 35 évig állt rendőri szolgálatban. Bonyhád község rendőrségének első ismert szakképzett vezetője 1912-től négy éven át Farkas Antal volt. A rendőrség vezetőjének véleményét kikérték a közvilágításként szolgáló petróleumlámpák helyének kijelölésénél, a villanyvilágítás bevezetése után az éjszakai járőr feladatául szabták a kiégett utcai lámpák helyének bejelentését. Ügyeletet tartottak a mozi- és színházi előadásokon, a hetipiacokon és az országos vásárokon, engedélyezték a nyilvános rendezvények tartását. A napszámnál is alacsonyabb bérezés miatt nagy volt a fluktuáció, a rendőrök száma gyakran változott. Az első világháború idején a katonai szolgálatra bevonult rendőröket polgárőrökkel helyettesítették, a Tanácsköztársaság idején a rendőrök a Vörös Őrség tagjaivá váltak. 1920-ban a rendőri költségektől való szabadulás céljából a képviselő-testület kérvényezte Bonyhád község akkor mindössze három főből álló rendőrségének államosítását, ez azonban nem valósult meg. Az igen gyakori vezetőváltások miatt 1921-ben Ritz Henriket élethossziglani időre választották a rendőrség vezetőjének, az akkori szakzsargon szerint rendőrellenőrnek, mely megnevezés később rendbiztos felügyelő címre változott. A vezető feladata volt mindazon rendeletek végrehajtása, mellyel a községi bíró és főjegyző megbízta, az idegenek ellenőrzése, a rendőri legénység fegyelmezése, a rendőrségi szolgálat beosztása, az utcarendészet ellenőrzése, a mezőőrök feletti felügyelet, a napi jelentések elkészítése. Helyzetük javítására 1922-ben felvették a rendőröket a községi tisztviselők nyugdíjintézetébe, járulékuk kétharmadát a község fizette. Évente egy rend nyári és téli ruha, sapka és nyakszegély, egy pár cipő és csizma, háromévenként egy kabát juttatásában részesültek. 1923-tól 1000 négyszögöl szántó ingyenes haszonélvezete, családosoknak a feleség és 15 éven aluli gyermek után havi 10-10 kg liszt illette őket. 1924-től a bonyhádi országos vásárokon – hajnali négytől délután hét óráig – végzett szolgálatukért külön díjazásban részesültek. Ritz Henriket a községi rendőrség élén Várhegyi Henrik követte. A második világháború végére a községi rendőrséget öt rendőr (rendbiztos) alkotta: Hetényi István (1943-tól megbízott vezető), Berki János, Fátrai Jakab, Makkai Ádám és Steib József. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945 márciusában döntött (1690/1945. ME rend.) a csendőrség feloszlatásáról és az államrendőrség megszervezéséről. A csendőrparancs-

nokságok munkakörét a rendőrség vette át. Tolna vármegye főispánja 1945. márc. 25-én kelt levelével Jancsetz Antalt – a Magyar Kommunista Párt bonyhádi szervezetének tagját – bízta meg a Völgységi járás rendőrségének megszervezésével. Az év áprilisára

Rendőri csoport a laktanya udvarában, 1945 őszén. A bal oldali ülő személy Csillag János, a közbiztonság vezetője, az álló sorban jobbról a harmadik Váczi István, 1972-től közrendvédelmi osztályvezető.

Bonyhád központtal felállt a Magyar Államrendőrség Völgységi Járási Rendőrkapitánysága. Állománya volt csendőrökből, rendőrökből, katonákból, valamint polgárőrökből állt össze. A mintegy 140 fős legénységből 79 fő Kecskemétről érkezett. Első parancsnoknak Jancsetz Antalt nevezték ki. Utána Borvendég Imre, 1945. aug. 10-étől Gyimóthy László, 1946. jún. 8-ától Friedmann Márton, okt. 30-ától Dániel Béla, 1947 januárjától Bánki Endre, 1948 júliusától Mikolay Aladár, 1949 februárjától Lukács Tibor, májusától Lipovszki Imre, 1950-ben Fehér Lajos, Szolnoki István, Vihart Károly, 1951-ben Csurgai László állt a kapitányság élén. 1945 augusztusában a volt csendőrök nagy részét eltávolították a rendőrség kötelékéből. A kapitányság e hónapban vette használatba a Perczel Mór utca 19. sz. épületet, a volt csendőrlaktanyát, majd 1950 májusában a mellette lévő, 17. sz. épületet is. Az 1950-es évek elejéig üzemeltették a csendőrség által létesített őrszemélyzeti konyhát, a kapitányság udvarán vágósertéseket neveltek. Közlekedéshez két lovat, szekeret és hintót tartottak, de leginkább kerékpárt használtak. 1946-ban rendőrorvos állást szerveztek, a feladatot Bockmüller (későbbi nevén Bakács) Miklós látta el. A létszám, a személyi összetétel, a szervezeti tagozódás folyamatosan változott. Létrehozták a bűnügyi osztályt, a közigazgatási- és kihágási osztályt, az őrszemélyzeti osztályt, a bejelentőhivatalt, az erkölcsrendészetet, a közlekedésrendészetet. 1953 nyarán az állambiztonsági és a rendőri szerveket összevonták, a Dr. Oblath közben (ma Pór apát utca) székelő ötfős ÁVH-s csoport a rendőrség épületébe költözött. Az összevont egység neve Belügyminisztérium Tolna Megyei Főosztály Bonyhádi Járási Osztálya lett, vezetője az ÁVH állományából került ki. A rendőri feladatokat helyettese irányította. 1956 októberében, az ÁVH felszámolásával állt vissza az 1953-at megelőző struktúra. A bonyhádi rendőrőrs (rendőrbiztosság) megszervezésére Gellai Vince csendőr főtörzsőrmester kapott megbízást 1945 januárjában, aki első parancsnoka lett a márc. 1-jétől működő őrsnek. Őt jún. 18-án Szőke Ferenc váltotta a parancsnoki poszton, majd Váraljai Sándor. Tartósabb ideig Szvorényi János látott el őrsparancsnoki feladatot. 1949-ben a kapitánysághoz tartozó bonyhádi őrs 23, a nagymányoki 11, a teveli 11, a bátaapáti 9, a zombai 7 rendőrt foglalkoztatott. Az őrsök a közbiztonság végrehajtó szolgáltatását végezték, járőröztek és biztosították az őrszemszolgálatot. Elvégezték azokat a feladatokat, melyeket a történelmi-társadalmi átalakulás rájuk rótt. Erőfeszítéseket tettek a kitelepített németség hátramaradt ingóságainak megvédésére. Visszaszolgáltatták a háború során elkobzott, rendőrségen tárolt rádiókat. Közösen járőröztek a szovjet katonákkal. Előállították a szovjet hadsereg élelmiszer-ellátását nem teljesítő gazdákat, állataikat lefoglalták. Rendőri felügyelet alá helyezték a társadalmi rendszerre veszélyesnek, megbízhatatlannak ítélt személyeket. Házkutatásokat végeztek, begyűjtötték a fasiszta sajtótermékeket. Karhatalommal segítették a székely és a felvidéki lakosság betelepülését. Információkat gyűjtöttek a feketézőkről. Az őrsöket az 1960-as évek elején megszüntették. Az 1990-es évek elején újjászervezett őrsök közül a Hőgyészi Rendőrőrsöt 1993. febr. 5-én a bonyhádi kapitánysághoz csatolták, 2015-ben pedig leválasztották. Fokozatosan létrejött az igazgatásren-

dészet, mely alapvetően hatósági munkát végzett. Vezetői – többek között – Jónás Béla, Őszi Ferenc, Horváth Antal, László Antal, Gecséné Slarku Szilvia voltak. Feladatuk széles skálája követte a társadalmi változásokat. Foglalkoztak rádiótartási engedély, kerékpár-igazolvány, erkölcsi bizonyítvány, gépjármű-jogosítvány, személyi igazolvány, útlevél kiállításával. Ezen túlmenően idegenrendészeti feladatokkal, lakcímnyilvántartással, lefoglalt vagyontárgyak nyilvántartásával, fegyvertartási- és rendezvényengedélyek kiadásával, szabálysértési bírságolással. 1990 után feladatkörük a személy- és vagyonőrök tevékenységének engedélyezésével és igazolványuk kiadásával bővült. Az útlevél, a személyazonosító- és a lakcímigazolvány ügyintézést 2000. jan. 1-jével, a gépjárművezetői engedély és a gépjárművek okmányaival kapcsolatos ügyintézést 2001. jan. 1-jével a bonyhádi önkormányzatnál létrehozott okmányirodának adták át. A bűnügyi feladatokat 3-7 fős csoport (változóan alosztály, vagy osztály) végzi. A bűnügyi szolgálat feladata a bűncselekmények megelőzése, felderítése, nyomozása és dokumentálása, melynek során nyílt, törvényi felhatalmazás alapján titkos eszközöket, módszereket is alkalmaznak. A nyomozati munka törvényessége feletti felügyeletet az ügyészség gyakorolja. A bonyhádi kapitányságon hosszú ideig nem volt bűnügyi technikai szolgálat és nyomozókutya – csak az 1970-es évek elején szereltek fel egy bűnügyi laboratóriumot –, ezért jelentősebb ügyekben a helyszíni technikai feladatokat a Tolna Megyei Rendőr-főkapitányság technikusai, egyszerűbb ügyekben maguk a nyomozók vagy könnyű sérüléses baleseteknél a körzeti megbízottak végezték el. A bűnügyi munka értékelésének legfontosabb szempontjai: a bűnügyi fertőzöttség mértéke, az eredményes nyomozások száma, az ismeretlen tettesek felderítési aránya, a bűncselekményekkel okozott kár megtérülésének aránya, a nyomozások időtartama, a lakosság biztonságérzete. A bonyhádi kapitányság valamennyi eredményességi mutató tekintetében rendszeresen az első helyet foglalta el a megyei kapitányságok között, több mutató tekintetében többször volt országos első. Az ismertté vált bűncselekmények száma a bonyhádi kapitányság illetékességi területén: 1985-ben 326, 1990-ben 479, 1995-ben 917, 2010-ben 946. A nyomozás eredményességét tekintve 1993-ban a harmadik, 1995-ben az ötödik helyet érték el az ország 147 kapitánysága között. A felderítési arány jóval kedvezőbb az országos átlagnál (bonyhádi kapitányság/országos): 1985: 86/48,1; 1990: 60,1/28,1; 1995: 69,7/44,9%. A Völgység a bűnözésben legkevésbé fertőzött területek közé tartozik az országban. 1974-ben az alosztály személygépkocsit kapott, mely jelentősen megkönnyítette munkájukat. A bűnügyi részleg vezetője volt – többek között – Simon István, Gyimothi Sándor, Köllő Imre, Soczó László, László Antal, Kelemen József, Pilisi Gábor, Nesz János. Nagy erőt fordítottak a megelőzésre: bűnesetek nyilvános elemzésével, bűnmegelőzési előadásokkal, kiállításokkal, az 1993-ban indult – főként a középiskolások részére kidolgozott – megelőző, ún. DADA-programmal (dohányzás, alkohol, drog, aids). Az eredményességet nagyban segítette a lakossággal kiépített jó kapcsolat. A közrendvédelmi szolgálat alapvető feladata a közterületek rendjének fenntartása, személyőrzés és -kísérés, rendezvények biztosítása, a közlekedés rendjének fenntartása, a lakosságra veszélyes személyek felkutatása és elfogása, bűncselekmények elkövetését elősegítő körülmények feltárása, jelentése, bűncselekmények esetén a helyszín biztosítása, a csapaterővel megoldható karhatalmi feladatok végrehajtása, katasztrófa esetén a mentésben, kárenyhítésben való részvétel, a kiürített, hátrahagyott területek ellenőrzése, az értékek védelme. A járőrszolgálat a közterületek, nyilvános helyek rendjére ügyel, őrző feladatokat lát el. Az 1980-as évektől munkájuk környezetvédelmi szempontokra is kiterjed. A közrendvédelmi osztály vezetői voltak – többek között – Mányok János, Váczi István, Simon László, Müller József, Marcsek Sándor, Dudás Zsolt. Közrendvédelmi feladatokat lát el az 1955-ben létrehozott körzeti megbízotti (kmb) hálózat, mely a területfelelősi szolgálat utódjaként szerveződött meg. Nagyobb településeken (Bonyhád, Hőgyész, Nagymányok) kmb-csoportokat hoztak létre, hozzájuk csatolva a környező kisebb falvakat. Létszámuk és a szolgálati helyek száma változó volt, 2013-ban – a bonyhádi kapitányság illetékességi

területén – tíz székhelyen működött kmb-szolgálat, mintegy húsz fővel. Szolgálati kötelezettségük a kapitányság szinte valamennyi feladatkörét átfogja, legfőbb teendőjük a lakossággal és a helyi szervekkel való mindennapos kapcsolattartás, az önkéntes rendőri csoportok munkájának irányítása. Kezdetben gyalog és kerékpárral, a hatvanas évektől szolgálati motorkerékpárral közlekedtek, a hetvenes évek közepétől volt lehetőségük havi nyolcszáz kilométerig térítés ellenében saját gépkocsit használni. A közlekedéssel kapcsolatos feladatokat korábban a Tolna Megyei Rendőr-főkapitányság közlekedésrendészeti osztálya látta el. 1974-ben rendőri irányítással országszerte megalakultak a közlekedésbiztonsági tanácsok, ekkor a bonyhádi kapitányság létesíthetett egy közlekedési előadói státuszt. 1979-ben került sor a közlekedési szolgálat decentralizációjára, ekkor kapták meg a gépjárművezetőkkel és a gépjárművekkel kapcsolatos ügyintézést, míg a baleseti helyszínelési és járőr feladatokat a szekszárdi kapitányság végezte. 1992-ben szervezték meg az önálló közlekedésrendészetet. Vezetői: Szabó Tamás, majd Marcsek Sándor, Dudás Zsolt, Bálint Zsolt, Radó Roland. A postázás, irattárolás, bűnjelkezelés, bérfizetés, az ügyek nyilvántartása, az épületgondnokság és a takarításfelügyelet a segédhivatal feladatkörébe tartozott. A hivatalt 2013-ban megszüntették, a témakörök szerinti előadó szervezeti felettese a kapitányságvezető lett. 1952 táján Sütő József került a kapitányság élére. Az 1956-os forradalom idején alakult nemzetőrség részben átvette, részben a rendőrökkel közösen látta el a rendvédelmi feladatokat. 1956. okt. 27-én a kapitányságra benyomuló tüntetők feltörték a fegyverraktárt, elvitték a fegyvereket, miközben a rendőrök elmenekültek. A fegyverek idegen kézre kerülése, valamint a forradalom helyi történéseihez való lojális magatartása miatt Sütő ellen büntetőeljárás indult, amely elmarasztalás nélkül végződött, kapitányi tisztségéből azonban felmentették. A kapitányságvezetők ezt követően: Soponyai István, Hideg Mihály (1961–63), Krizsán István (1963–71), Szabó László (1971–72, 1982–91), Varga Lajos (1972–82), László Antal (1991–2004), Horváth József (2004–06), Marcsek Sándor (2006–).

Rendőri csoport 1957-ben. Az ülő sorban jobbról a második Szvorényi János őrsparancsnok.

Az őrsök megszűnésével, a feladatok csökkenésével 1962-re a kapitányság létszáma 35 fő körülire csökkent. 1963-ban 25 fős önkéntes rendőri csoportot szerveztek. 1978-ban hat csoportban már 55 önkéntes segítette a hivatásos állomány munkáját. Különösen jól működött az ifjúságvédelmi csoport, melynek tagjai jobbára pedagógusok voltak – pl. Bajor László, Kovács László, Kovács Ferenc, Sántha Lázár, Kajári Antal – és Torondi József orvos. Az önkéntes rendőrök jogosultak voltak egyes kérdésekben önálló intézkedésre, azonban fegyvert és kényszerítő eszközöket nem használhattak. Az önkéntes rendőri szolgálat megszűnését követően 1991-től polgárőrség lát el társadalmi közrendvédelmi feladatokat, de tagjai önálló intézkedésre nem jogosultak. A kapitányság technikai ellátottsága nagyon gyenge volt. Az 1960-as években a dombóvári kapitánysággal közösen rendelkeztek egy gépkocsival, majd egy GAZ típusú gépkocsit (terepjárót) kaptak. Kis hatósugarú BRG gyártmányú CB – ún. hasáb – rádiókkal rendelkeztek a kapcsolattartáshoz. A járőrgépkocsiba telepített rádióval az ügyeletre telepített stabil URH-állomással tudtak forgalmazni a megye nagy területéről. A körzeti megbízottakkal a kapcsolatot postai telefonon tartották a központon keresztül, a postai szolgálati időn túl „berepüléses” megoldással, közvetlenül összekötötték az állomást. 1993-ban modern híradástechnikai eszközökkel felszerelt gépkocsikhoz, jó paraméterekkel rendelkező kisrádiókhoz, modern fényképezőgéphez, 1997-ben videokamerához, informatikai

eszközökhöz jutottak. 2008 óta traffipax áll a kapitányság rendelkezésére a gépkocsik sebességének ellenőrzéséhez. 1971-ben a Somogyi utca 2. sz. alatt két rendőrségi szolgálati lakás épült, több lakást tanácsi bérlakásokból biztosítottak az állomány tagjai részére, saját lakás építéséhez pedig kedvezményes hitelben részesültek. A rendőrt munkába álláskor alapfelszerelés, évente ruhapénz illeti, korkedvezményes nyugdíjra jogosult. A kapitányság 1983 márciusában vette birtokba a Kossuth L. u. 1–3. sz. alatti új rendőrségi épületet, mely jelentős mértékben javította a munkakörülményeket, az elhelyezési viszonyokat és hozzájárult a kulturált ügyfélfogadás megvalósításához. Az ügyeleti szolgálat a nap 24 órájában fogadja, eligazítja az ügyfeleket, fogadja a bejelentéseket, kezeli a telefonközpontot, kapcsolatot tart a területen dolgozó járőrökkel, rendkívüli esetekben megteszi az elsődleges intézkedéseket. 1977. ápr. 1-jétől – Bonyhád várossá nyilvánításától – a kapitányság elnevezése Városi-Járási

Karjelvény a város címerével

Rendőrkapitányság Bonyhád, 1979. jan. 1-jével – a Bonyhádi járás megszűntetése nyomán – Rendőrkapitányság Bonyhád névre változott. 2015-től a kapitányság két osztállyal, a bűnügyivel (nyomozó- és vizsgálati alosztályokkal, továbbá bűnügyi technikai csoporttal) és a rendészetivel (körzeti megbízotti-, járőr és szolgálati-, közlekedésrendészeti-, igazgatásrendészeti alosztályokkal, továbbá szabálysértési eljárást előkészítő csoporttal) folytatja munkáját. Illetékességi körébe 25 település tartozik.

(Steib György)

Renova Tatarozó és Szolgáltató Kisszövetkezet: a Komplex Épület- és Lakáskarbantartó Leányvállalat dolgozóiból jött létre az 1985. márc. 11-én tartott alakuló közgyűlésen, 23 fővel. Rittinger Antalt választották meg a szövetkezet elnökének, műszaki vezetője Kovács László, főkönyvelője Gorrieri Ernő lett, őt 1986-ban Ambrus Ferenc követte. A szövetkezetnek induló vagyona nem volt, 140 ezer forintos forgóalapját a tagok részjegyei képezték. Működésükhöz szükséges telephelyet a Mezőgéptől (Perczel M. u. 61.) béreltek. 1986-ban megvásárolták a Vörösmarty tér 19. sz. épületet, ahol központi irodát és műhelyeket alakítottak ki. Fő tevékenységük kezdetben épületek – többek között templomok, a helyi gimnázium, a pécsi püspöki rezidencia – felújítása volt, később vállalták új épületek – így a Hotel Rittinger – létrehozását, fővállalkozói feladatkörét is. Működésük első évében 2.315.000 Ft mérleg szerinti eredményt értek el. Legnagyobb létszámuk 70 fő körüli volt. 1989-ben a pécsi Konzum Kereskedelmi és Ipari Rt.-vel közösen létrehozták a Konzum-Renova Kft.-t. A Renova 50%-os tulajdonát bíró társaság a Vörösmarty tér 23. sz. alatti, korábbi vasbolt helyén vegyes profilú műszaki szaküzletet alakított ki. A szövetkezet 1990. okt. 26-án tartott közgyűlésén magántársasággá való átalakulásáról döntöttek. 1991. jan. 1-jén 27 taggal, 8.210.000 Ft törzstőkével kezdte meg tevékenységét a Renova Tatarozó és Szolgáltató Szövetkezeti Korlátolt Felelősségű Társaság. Ügyvezetőjének Rittinger Antalt választották. Fő tevékenységi körük lakás- és kommunális építés, épületfenntartás és korszerűsítés volt. 1992-től 6-8 dolgozót időszakosan németországi munkán is foglalkoztattak. 1995. évi statisztikai létszámuk 49 fő volt. A veszteségbe forduló üzletmenet miatt a társaság 1997. okt. 1-jei taggyűlése a cég jogutód nélküli megszűnéséről döntött. A végelszámolást követően 1998. okt. 19-én a Tolna Megyei Bíróság Cégbírósága elrendelte a társaság cégjegyzékből való törlését.

(Steib György)

Rittinger Antal (*1937. okt. 12. Ófalu): kőműves, szövetkezeti elnök. Az általános iskolát szülőfalujában végezte, majd 1954-ben Komlón szerzett szakmunkás-képesítést. A 49. Sz. Állami Építőipari Vállalatnál kezdett dolgozni Komlón mint kőműves. 1963. okt. 1-jén került a Bonyhádi Járási Építőipari Szövetkezetbe, ahol hamarosan kőművesbrigád-vezetői, művezetői, majd építésvezetői beosztásba került. Kétéves, levelező

tagozatos építőipari művezetőképző-tanfolyam elvégzését követően a szekszárdi Rózsa Ferenc Műszaki Szakközépiskolába járt, majd Székesfehérváron a szakmunkások szakközépiskolájában szerzett érettségi bizonyítványt 1977-ben. Ez évben a szövetkezet megbízott elnökévé választották. 1980-ban a Tolna Megyei Festő és Lakáskarbantartó Szövetkezet Bonyhádi Telepének lett az építésvezetője. 1985-ben kezdeményezésére megalapították a Renova Tatarozó és Szolgáltató Kisszövetkezetet, melynek elnöke volt nyugdíjazásáig (1997). Munkája mellett elhivatottsággal képviselte a magyarországi német kisebbség érdekeit. 1965-ben küldöttként vett részt a Magyarországi Németek Kongresszusán. Munkálkodott Bonyhád és a németországi Wernau, valamint Hochheim am Main településekkel való testvérvárosi kapcsolat megteremtéséért. 1979-ben vezetőségi tagja lett a Magyarországi Németek Demokratikus Szövetségének. Az évben közreműködésével létrehozták Bonyhádon a német nemzetiségi klubot, mely 1990-ben egyesületté alakult (Bonyhádi Német Nemzetiségi Ének és Zenei Egyesület). A szervezet elnökeként sokat fáradozott a Bonyhádon és környékén élő németség kulturális hagyományainak megmentéséért, ápolásáért, az együvé tartozás érzésének megteremtéséért. 1990-től 1994-ig a Magyarországi Németek Demokratikus Szövetségének Tolna megyei elnöke, 1995-től 2002-ig a Magyarországi Német Kisebbségi Önkormányzatok Szövetségének Tolna megyei elnöke, három választási cikluson át (1994–2006) a Bonyhádi Német Kisebbségi Önkormányzat elnöke, 2003-tól tagja az országos önkormányzatnak. 2002-től 2006-ig Bonyhád város alpolgármestere. Munkásságáért – többek között – Munka Érdemrend bronz fokozata (1988), Magyar Köztársasági Ezüst Érdemkereszt (1995), a magyarországi kisebbségek érdekében kifejtett tevékenységéért Nívódíj (1994), Ehrennadel in Gold für das Ungarndeutschtum – Magyarországi Németségért Arany Dísztű (1997), Tolna Megyei Németségért nívódíj (2012) kitüntetésben részesült. Künstler Erzsébettel kötött házasságából két fia és egy lánya született.

(Steib György)

Rónai Józsefné sz. Kiszler Teréz (*1943. dec. 25. Cikó, †2015. aug. 26. Bonyhád): tanár, kórusvezető. Általános iskolai tanulmányait Cikón végezte, majd a Bonyhádi Petőfi Sándor Általános Gimnáziumban érettségizett 1962-ben. A Pécsi Tanárképző Főiskola magyar–német–ének szakán szerzett tanári oklevelet 1966-ban. Még ebben az évben énektanárként helyezkedett el a bonyhádi Vörösmarty Mihály Általános Iskolában, ahol nyugdíjazásáig, 2001-ig tanított, énekkart és német nemzetiségi szakkört vezetett. A Vörösmarty iskolában 1971-ben kezdődött a német nyelv oktatása, ő volt az intézmény első némettanára. Később két tannyelvű osztályokat tanított. Tíz évig az ének-zenei tagozat egyik tanára volt. 1980-tól haláláig vezette a Bonyhádi Német Nemzetiségi Kulturális Egyesület kórusát, 2002-től a Kisdorogi Német Kórust, és 17 évig a Cikói Német Dalkörnek is karnagya volt. Lakóhelyén, Cikón 1989-ben megválasztották a német kisebbségi önkormányzat elnökének, és egy német tájszobát is létrehozott a településen (2003). Tizenkét évig vezetője volt a Tolna megyei német olvasótábornak Váralján. Nyugdíjasként még három évig tanított a cikói általános iskolában. Gyűjtötte a helyi német népdalokat, közülük 11 megjelent a Vargha Károly által szerkesztett *Heimatklänge* című Tolna megyei gyűjteményben. Segítette édesanyját abban, hogy megírja a *Bei uns in Cikó* című, népszokásokat tartalmazó könyvét. Egyik szerkesztője volt a *Szentelt gyógyfű csokor* című füzetnek. *A Völgység ezeregyszáz éve* című kötetben a böjti, húsvéti és karácsonyi népszokásokról jelent meg írása. Többször felkérték előadónak a népszokások témakörében. Elismerései: Magyar Köztársasági Arany Érdemkereszt (1994), Merész Konrád-

díj (1999), Tolna Megye Németségéért díj (2000), Kerner István-díj a nemzetiségi kórusvezetésért (2007), KÓTA-díj a Cikói Német Kórussal közösen (2008), Ehrennadel in Gold für das Ungarndeutschtum – Magyarországi Németségért Arany Díszтű (2010), Pro Cultura Minoritatum Hungariae (2013). Rónai Józseffel kötött házasságából két fia és egy lánya született.
(Kirchné Máté Réka)

Róth József (*1760. aug. 29. Sopron, †1808. ápr. 1. Bonyhád): orgonaépítő. Szakmáját nagyszebeni származású atyjától, Róth Jánostól (1723–92), a kiváló Johannes Hahn-tanítványtól tanulta. Bonyhádra 1786 előtt költözött – a jelek szerint 1-2 éves pozsonyi kitérő után – alighanem annak a mesternek a segédjeként, aki az itteni r. k. templom Pozsonyban épült (1782) orgonáját alkotta. Több hangszere ma is működik. Tőle származik a bonyhádvarasdi r. k. (1793, 1 manuál, pedál, 8 regiszter, ma bővítve) és a kismányoki ev. templom (1807–08, 2 manuál, 13 regiszter) orgonája. Az utóbbi hangszert, mely erdélyi szász vonásaival egyedülálló a mai Magyarországon, 2003-ban a Pécsi Orgonaépítő Manufaktúra restaurálta, ma kitűnő állapotban van. Minden valószínűség szerint az ő munkája a törökkoppányi r. k. (1 manuál, 8 regiszter), a berhidai ref. (egykor Mekényes ev., 1 manuál, 8 regiszter, ma csonka) és az apátvarasdi r. k. templom (1 manuál, 6 regiszter, ma romos) orgonája, valamint több, ma már újabb orgonát tartalmazó szekrényzet: Kisvaszar, Mágocs (1805), Véménd r. k. (1807), Mucsfa ev. Legnagyobb műve a 2 manuál 18 regiszteres mágocsi orgona lehetett. Ennek, és fennmaradt hangszerei minőségének alapján országosan is jelentős mesternek tekinthetjük. Karbantartói tevékenységéről az 1798–1801 közötti évekből maradtak adatok (egyebek közt a pécsi székesegyház akkori orgonáján is végzett egy nagyobb javítást), ezekből kiderül, hogy műhelyében több segédet is alkalmazott.
(Fotó: Kirchné Máté Réka) (Győrffy István)

A *kismányoki ev. templom orgonája*

Rózsa Sándor (*1881. nov. 24. Uraiújfalu, †1952. okt. 28. Székesfehérvár): tanár, gimnáziumi igazgató. Tanulmányait Sopronban, Kolozsváron és Budapesten végezte. A történelem–latin szakos tanár egy-egy évet Rozsnyó, Bártfa, Eperjes és Selmecbánya középiskoláiban tanított. 1913-ban választották a bonyhádi gimnázium tanárává. Az első világháború négy évét a fronton töltötte, ahol érdemeit Signum Laudis, Károly Csapatkereszt és Arany Érdemkereszt kitüntetéssel jutalmazták. Nagy felkészültségű, kitűnő memóriával rendelkező pedagógus volt, ünnepségek gyakori szónoka. Hivatása mellett sokrétű közéleti tevékenységet folytatott: evangélikus egyházközségi felügyelő, a Bonyhádi Protestáns Kör elnöke, éveken át a helyi képviselő-testület és Tolna megye Törvényhatósági Bizottságának a tagja volt. 1944-ben a gimnázium igazgatójává választották, e tisztségből vonult nyugállományba 1949-ben. Szervezőmunkája révén indult útjára 1945. okt. 1-jén a gimnázium tagozataként az Evangélikus Kereskedelmi Középiskola, mely jogelődje volt a későbbi Perczel Mór Közgazdasági Szakközépiskolának. Kezdeményezésére hozták létre 1946 májusában a leánykollégiumot a volt algimnázium épületében. Igazgatója volt az 1946-ban megalakult és 1948-ig működött Evangélikus Általános Iskolának. Roth Erzsébet Máriával kötött házasságából egy lánya született.
[Kolta László] – (Steib György)

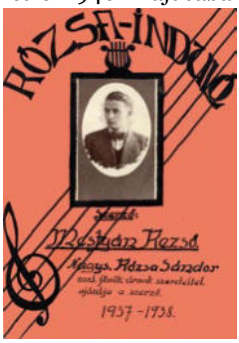

ruházati szövetkezet: tagjainak tulajdonában lévő vállalat, mely főleg javításokkal, szolgáltatásokkal, egyedi megrendelésekkel és rövid szériás gyártással foglalkozik. A Bonyhádi Ruházati Szövetkezet átalakulások folyamának eredményeként jött létre, melynek első fázisa a Szabó Kisipari Termelő Szövetkezet megalakulása volt. A Baján és Dombóváron működő szövetkezetek tapasztalatait felhasználva, a gazdasági- és politikai környezet kényszeréből, Érdi Andor szabómester kezdeményezésére 10 szabó kisiparos 1951. jún. 17-én alapítási szándéknyilatkozatot írt alá. Ennek alapján júl. 9-ére alapító közgyűlést hívtak egybe, melyen a megjelent 11 szabómester aláírta a belépési nyilatkozatot, egyben tulajdonrészt biztosító részjegyet jegyzett. A közgyűlés Pfeifer János festő- és kárpitosmester elnökletével kezdődött meg, az alapítók pedig a következők voltak: Érdi Andor, Kratzl János, Lafferthon József, Érdi József, Dávid Ferenc, Reisz Ádám, Mező János, Spannenberger Ferenc, Topp Mihály, Blénesi Béla és Steib György. A közgyűlésen 3 tagú igazgatóságot és 3 tagú felügyelőbizottságot választottak. Az ügyvezető szerepét Érdi Andor töltötte be. Az alapszabály értelmében eszközeiket összehordták, és a Lenin (ma Szent Imre) u. 1. sz. alatti volt Schmidt-fodrászat helyén a férfi méretes szabósággal kezdődött meg tevékenységük. A megkezdett munkák képezték az indulás alapját. Aug. 14-én a fodrász- és cipész kisiparosok létrehozták a Bonyhádi Vegyesipari Kisipari Termelőszövetkezetet, majd a szept. 17-ére összehívott közgyűlésen a két szövetkezet egyesült Bonyhádi Ruházati és Szolgáltató Kisipari Termelőszövetkezet néven, elnöke pedig Érdi Andor lett. Nehéz volt betanulniuk az új cégforma adminisztrálását, megteremteni a pénzügyi alapokat és megoldani az együtt dolgozásból eredő személyi konfliktusokat. Segítségükre volt a Kisipari Szövetkezetek (KISZÖV) Tolnamegyei Szövetsége, melynek tagjává váltak. A szövetkezet tevékenységi köre az alapításkor: méretes férfi- és női szabó-, méretes cipész-, férfi szabó konfekció-, valamint férfi- és női fodrász szolgáltatás. Ez 1952. márc. 15-én fényképész, 1953 tavaszán pedig gumijavító-részleggel bővült. 1954. júl. 1-jével beolvadt a szövetkezetbe az e napon megszüntetett Nagymányoki Ruházati és Szolgáltató Ktsz. Központjuk kezdetben a Bajcsy-Zs. u. 2. sz. házban (a KIOSZ székházban) volt egy adminisztrátorral és Lékay Rezső vezető könyvelővel. A szövetkezet létszáma 1951. dec. 31-én 52, 1954-ben 102, 1959-ben 183 fő volt. Állóeszközeik nettó értéke ugyanakkor 100 ezer, 224 ezer és 1086 ezer forintot tett ki. Gumibakancsgyártó, bőrdíszműves (táskakészítő), papucskészítő tevékenységgel bővültek, 1960 januárjában már 18 részleg működött. A cipő- és

Szabó dolgozók az 1960-as években

papucskészítés kiemelkedően gyorsan fejlődött, ezért részükre új gyártóműhelyt építettek a Bajcsy-Zs. u. 2. sz. alatti központ területén, mintegy 500 ezer forint értékben. 84 fős létszámánál és termelési eredményénél fogva, valamint összhangban az országos profiltisztító törekvésekkel: a cipész- és papucsos-részleg 1960. júl. 1-jével kivált az anyaszövetkezetből, és Bonyhádi Bőripari Kisipari Termelőszövetkezet néven önállóvá vált. Megörökölték a központi székházat, a raktárt, az irodát, a személyautót, valamint az eszközök 56%-át. Szükségessé vált a csonkán maradt ruházati szövetkezet új életre keltése. A központ kialakításához a községi tanácstól megvásárolták a Vörösmarty tér 23. (ma 25.) sz. ház udvarában lévő pajtát és istállót, itt alakították ki a textilkonfekció-részleget, a szabászatot, a raktárt és 3 irodahelyiséget. Innen irányították a szövetkezetet 1966 novemberéig, amikor is átköltöztek a bank udvar (akkor Szabadság tér 9/14.) végében kialakított új székházba. A termelés tovább bővült. 1964-től kezdtek textilkonfekciót exportálni a Szovjetunióba, ez évben már 36 részleg működött. 1966-ban a textil-

konfekció-részlegben megindult a szalagszerű gyártás. Szolgáltatásuk tovább bővült takarító, manikűr-pedikűr, órás, boy-szolgálat, gyermekfodrászat tevékenységekkel. Behálózták a környező településeket: Nagymányokon, Kisvejkén, Lengyelen, Kakasdon, Zombán, Tevelen és Cikón is működtettek szolgáltató- és termelőrészlegeket. 1964 végére már 218 fővel dolgoztak, termelési értékük pedig 13.918.000 Ft volt. 1965. jan. 1-jei hatállyal a fényképész-, a fodrász- és a manikűrpedikűr-részleg beolvadt a Tolnamegyei Szolgáltató Kisipari Termelőszövetkezetbe. Ez 59 fő és 23,4% eszközérték kiválását jelentette, ennek dacára a fejlődés töretlenül folytatódott. Az 1967. év végére létszámuk megközelítette az 500 főt, s ebben az évben már hatodszor nyerték el a „Kiváló Kisipari Szövetkezet" címet. A vidéki részlegek egyre erősebbekké váltak: 1966-ban Nagymányokon szalagrendszerű, 2 műszakban üzemelő textilkonfekció- és gumihulladékfeldolgozó-részleget indítottak, ez utóbbit 1967-ben Mázára helyezték át; 1966. jan. 1-jén kezdték el 60 fővel a gumicsizmagyártást Majoson; Zombán 1967-ben táskakészítő részleg létesült mintegy 20 dolgozóval, valamint textilkonfekció 40 fővel. A bonyhádi textilkonfekció- és a bőrdíszműves-részleget – nagy mértékű termelésbővülésük miatt – a megvásárolt Kossuth L. u. 30. sz. alatti házba helyezték át. A homogén csoportok termelési értékeinek aránya 1967-ben így oszlott meg: textilkonfekció 44% (ebből 32% export), bőrdíszműves 29,5%, gumiáru 19,3%, méretes szabóság 5,7%, szolgáltatás 1,5%. A szolgáltatási arány ily mértékű csökkenése miatt 1967-ben nevükből elhagyták a „szolgáltató" kifejezést, és Bonyhádi Ruházati Kisipari Termelőszövetkezet lettek. 1966-ban Szarvasy István lett a szövetkezet elnöke, elődei Érdi Andor (1951–54), Rosenberg Ignác (1954–56) és Kratzl János (1956–66) voltak. Az elkövetkező évek elsősorban az 1968-ban életbe lépett új gazdaságirányítási rendszerhez való alkalmazkodással teltek: szaktanácsadókat, üzletkötőket szerződtettek, 1969-ben Budapesten irodát nyitottak. A részlegek száma, működésük helye, valamint a termékszerkezet állandóan változott. Sikeres új termékük, a műbőr sportlabda ekkor került piacra. 1970-ben Mázán szövőüzem létesült ponyvaanyag előállítására, ahol az év végére már 120 fő dolgozott. Teljes termelési értékük 1969-ben az előző évihez viszonyítva 32%-kal, 1970-ben további 40%-kal bővült. A heterogén termékszerkezetű, szerteágazó telephelyű vállalat neve az 1972. márc. 3-ai közgyűlés határozata értelmében Bonyhádi Ruházati Szövetkezetre egyszerűsödött. A 914 fős gárda 18 telephelyen 27 részlegben dolgozott, termelési értékük pedig átlépte a 100 millió forintot. 1972-ben kezdtek gyártani kerékpárnyerget és szerszámos táskát. 1973-ban indították a gépkocsikerék-köpenyek futózását. 1975-ben Szarvasy Istvánt Selényi Ottóné váltotta az elnöki poszton. Ez évben együttműködési megállapodást kötöttek a budapesti székhelyű Minta Női Szabó Szövetkezettel textilruházati termelésük segítésére és szocialista relációjú exportjuk lebonyolítására. Az eredményes együttdolgozás az 1980-as évekre kifulladt, ezért azt 1983. jún. 30. napjával felmondták. 1975-

ben a nagymányoki bányatelepen bérleményben működő konfekciórészlegüket saját tulajdonú épületbe helyezték át. Még ez évben beszüntették a mázai szövőüzemi tevékenységet, az épületet eladták, a mokaszin- és papucskészítést Nagymányokon folytatták. 1976 szeptemberében megünnepelték fennállásuk negyedszázados jubileumát. 1979-ben autóponyvakészítő-részleget indítottak. 1977-ben mintegy 15 millió forintos beruházással új, korszerű konfekciós üzemcsarnokot építettek a Gyár utcában. Ez évben kezdték nyugati termékexportjukat: textilkonfekció, Adidas táska és bőrlabda, valamint faklumpa Hollandiába. Az építkezés 1980-ban folytatódott, ide helyezték a központi szabászatot, az anyagraktárt, a garázst és a karbantartó műhelyt. 1982-ben tértek át a 40 órás munkahétre. Létszámuk ekkor 652 fő volt. Értékesítési problémák, valamint a szolgáltatási igény csökkenése részlegek megszűnéséhez vezetett, megkezdődött a szövetkezet zsugorodása. Az 1980-as évek derekára az alábbi szerkezettel bírtak: központ, Bank u. 8–10. (1984-től Perczel M. u. 17–19.). A részlegek: bőrdíszműves, Vörösmarty tér 25.; mintabolt, Perczel M. u. 1.; szolgáltató, Bajcsy-Zs. u. 1–3.; kerékpárnyereglap-készítő, Kossuth L. u. 38.; textilkonfekció, Gyár u. 6.; női méretszabóság, Babits u. 4.; textilkonfekciós és bőrdíszműves, Zomba; bőrdíszműves, Majos; kerékpárnyereg- és lábbelikészítő, valamint textilkonfekció, Nagymányok. Az ebben az időszakban megszűnt részlegek: szolgáltató, Lenin u. 1.; méretes szabóság, Bajcsy-Zs. u. 28.; gumijavító, Dózsa Gy. u. 13.; méretes szabóság, Zomba; gumitömegcikk-gyártó és gumijavító, Nagymányok; labdavarró, Szakály. Az 1980-as évek végén bekövetkezett politikai-gazdasági változások következtében a béreket bruttósították, az alapszabályt átdolgozták. A gazdasági nehézségek szorításában szerkezeti átalakításokban látták a kiutat. Előbb kisszövetkezetté alakultak (1987. dec. 18.), majd 1988. dec. 20-án visszaalakultak. Profiltisztítás céljából 1989. jan. 1-jével két önálló gazdálkodású leányvállalat kezdte meg működését: a Bonyhádi Ruházati Szövetkezet Cipőipari-, illetve Bőrdíszműves Leányvállalata. Az anyavállalatnál ezt követően csak textilkonfekciós tevékenység folyt. 1991-ben a szövetkezet 60%-os részarányával közös vállalatot alapítottak a német Holfelder HGB céggel hímzések értékesítésére, mely 1996-ig működött. A szövetkezetekről szóló 1992. évi törvény rendelkezései alapján névre szóló vagyonrészekhez juttatták tagjaikat (vagyonnevesítés). A mintegy 38 millió forint szétosztásának elvét 1992. ápr. 30-ai közgyűlésükön határozták meg. (Az üzletrészek többségét 15%-os névértéken 1996-ban visszavásárolták.) 1993-ban Selényi Ottóné nyugdíjba vonult az elnöki posztról, utódját az 1992. dec. 21-ei közgyűlés választotta meg Mezey Mátyásné személyében. A szövetkezet zsugorodása tovább folytatódott. Utolsó nyereséges évük 1998 volt (5.498.000 Ft). Az anyavállalat dolgozói létszáma 2001-re 85 főre csökkent. 2000 elején megszűnt a szakmunkástanulók gyakorlati oktatása. A kilátástalan helyzetben 2002. október 4-ei közgyűlésükön a szövetkezet jogutód nélküli megszüntetéséről döntöttek. Az ezt követő végelszámolási eljárásban eladták a szövetkezet vagyonát (Gyár utcai települet 80 millió, Perczel Mór utcai irodaépületeiket 22.500.000 forintért), a bevételből ki tudták fizetni a tartozásokat. A fennmaradó mintegy 39 millió forint pénzvagyont a tagok részjegy, és üzletrész tulajdoni hányada arányában felosztották. A Bonyhádi Ruházati Szövetkezet utolsó közgyűlését 2003. szept. 30-án tartották. A cégbíróság a vállalatot 2003. nov. 18-ai hatállyal törölte a cégek jegyzékéből.
(Steib György)

Sabbaton (A szombat): helyi kiadású ortodox zsidó hetilap. A holokausztot túlélő, Bonyhádra visszatért ortodox zsidók alapították és működtették. Az Agudat Jisrael ortodox zsidó világszervezet bonyhádi szniffje (részlege) kiadásában megjelent, A/5-ös lap magyarul, kisebb részében héberül íródott. A címfelirat is kétnyelvű. A lap évfolyam- és lapszámozás nélküli, a dátumozás zsidó (héber) és világi naptári időt jelez. A lapfej alatt a péntek esti gyertyagyújtás, ill. a sabbat (sabesz) végének idejét közölték. Felelős kiadója Abrahamson Frigyes, valamint Feldmann Samu volt. Nem ismert sem az első, sem az utolsó szám kiadásának az ideje. Az Országos Széchényi Könyvtár tíz lapszámmal rendelkezik (1946. ápr. 6., 13., 27., máj. 4., 10., 18., 25., 1947. márc. 8., 15.,

SABBATON שבתון

Kiadja: Az AGUDAT JISRAEL BONYHÁDI SZNIFFJE.

5706 Niszán 26. 1946. április 27.	בשנה	שבת פרשת אחרי פרק א
Gyertyagyujtas péntek d. u.	7 35	הדלקת נר בשבת
Sabbat kimenetele	8 35	מוצאי שבת
זמני תפלות וסדר השיעורים בבית הכנסת:		
Mincha ima péntek d. u.	7·45	מנחה בשבת
Sachrith ima sabbatkor	8 00	שחרית בשבת
Mincha sabbatkor	6 00	מנחה בשבת
Sabbat kimenetele	8·35	מוצאי במוצאי שבת
Sachrith ima hétköznap	6·45	שחרית בחול
Mincha hétköznap	8 00	מנחה בחול

29.). Weisz Jakab bonyhádi nyomdájában készült. Rendszeres rovatai: a napi zsinagógai imák időpontjai; az Agudat Jisrael bonyhádi szervezetei – Poálé Uc'iré, valamint a B'not' – által rendezett szombat esti műsoros beszélgetések (szicha), ismeretterjesztő előadások programja, a lezajlott programok ismertetése, kommentálása; személyi és anyakönyvi hírek; az Agudat Jisrael szervezeti élete. A máj. 25-ei lapszámban olvasható, hogy a deportálásból hazatért bonyhádi lányok 50%-a, valamint a munkaszolgálatból hazatért férfiak 60%-a megházasodott. A hírhez fűzött kommentár: *„Hitler és megkergült csatlósainak terve – a zsidóságot teljesen kiirtani – nem sikerült. A zsidóság – ha megfogyva is – él és minden törekvése a lerombolt otthonát újjáépíteni."*

(Sós Csaba)

sábesz: jiddis kifejezés, héberül Sabbath, mely a hét hetedik napját, a szombatot, a nyugalom, a pihenés napját jelenti a zsidóság számára. Örömünnep, mely péntek este naplementekor kezdődik és szombat este naplementekor végződik. Idején tilalom alá esik többek között a tűzgyújtás, teherhordás, sütés-főzés, írás, kereskedés és mindenfajta ipari-mezőgazdasági tevékenység, még a kétezer lépésnél nagyobb eltávolodás a tartózkodási helytől is. A zsidóknak a szombati munkaszüneti nap elsősorban a szentségekben való elmerülést jelenti, ez a lelki megtisztulás napja. Péntek este a férfiak és gyermekek a zsinagógába mennek közös istentiszteletre. A zsinagógai imádkozás után a családi istentisztelet következik. Az asszonyok meggyújtják az asztalra helyezett két gyertyát, a férfiak pedig kötelesek a család papjának teendőit ellátni. Egy hagyományos dal eléneklése után az apa megáldja gyermekeit. A család asztalhoz ül és megkezdődik a kiddus – a megszentelés – borral és két szombati kalács (barchesz) áldásainak elmondásával. Kézmosás után a kalácsot megtörik, feldarabolják, és sóba mártogatva fogyasztják el. Péntek este halat szokásos enni, ezt követi a húsleves, a hús körettel, majd szombati dalokkal kísért sütemény. Szombat délelőtt a reggeli zsinagógai istentisztelet után jobbára csak süteményt esznek kis pálinkával, majd délben elfogyasztják a sóletet. A szombati zsinagógai istentiszteletnek megkülönböztetett jelleget ad a Tóra egy-egy szakaszának felolvasása. A szombat délután meleg hangú szertartása a „harmadik étkezés". A hívők szerény étkek mellett összeülve, vallásos énekekkel, szellemes Tóra magyarázatokkal töltik el a délutánt. Amikor az égen már három csillag látható, megkezdődik a szombatot búcsúztató esti ima. Bonyhádon az 1930-as években az ortodox gyülekezet

Sábeszkalács

Walder nevű templomszolgája (samesze) péntek délutánonként fakalapáccsal megkopogtatta az ajtókat, jelezvén a sábesz közeledtét. Jobb módú zsidóknál a cselédlány gyújtotta meg és oltotta el a lámpát, télen ügyelt a tűzre, a szegények ünnepre felfogadtak egy segítőt a házi munka elvégzésére. A szombat tiszteletére a férfiak a borbélynál fakéssel megborotválkoztak, ellenőrizték az eruv – a teherhordás határainak – drótszálait. A szombati ebéd után az ünneplő zsidók népes csoportjai hosszú sétát tettek a bonyhádi korzón és a főtéren, mely alkalom volt a kapcsolattartásra, az ismerkedésre. A szokásos köszönés ilyenkor „gut sábesz!" volt.

(Sós Csaba)

Sabona Cipőipari és Kereskedelmi Kft.: a Kornwestheim (Németország) székhelyű Salamander Allgemeine Gesellschaft (cipőipari részvénytársaság) részére bér-

munkában lábbeliket gyártó vállalkozás. A társaság a Bonsa-, valamint a Glória Cipőipari Kft. egyesülésével alakult 1996. márc. 31-én, 158.720.000 Ft törzstőkével. Egyszemélyi tulajdonosa a Salamander Budapest Kft., két ügyvezetője Lencz György és Nikolov Tamás volt. A Salamander Gruppe (cégcsoport) 35. sz. gyáregységében (volt Bonsa Kft.) női utcai lábbeliket, a 37. sz. gyáregységében (volt Glória Kft.) férfi utcai lábbeliket gyártottak. A termeléshez szükséges ingatlanokat a BONY Szolgáltató Szövetkezettől, ill. a Botond Cipőgyártól bérelték. A Salamander Budapest Kft. tulajdonosa, a Salamander AG döntésével a Salamander Budapest Kft. 1996. dec. 31-ei hatállyal beolvadt a Sabona Kft.-be, ezzel az új tulajdonos a Salamander AG lett. Többszöri törzstőkeemeléssel (a Salamander AG által szállított gépek, berendezések) 1997. dec. 1-jére a törzsbetét 300 millió Ft-ra emelkedett. 1995-ben 1.200.288, 1996-ban 1.277.986, 1997-ben 1.509.061 pár lábbelit gyártottak. A minőséget a Salamander AG szakemberei ellenőrizték. 1998. aug. 1-jétől 1999. szept. 30-áig a társaság harmadik ügyvezetője Erik Illig (Pirmasens) volt. 1998-ban a foglalkoztatottak száma 1378 fő, az adózás előtti nyereség 6.821.000 Ft volt. 1999. szept. 1-jétől a cég új tulajdonosa a Salamander Shoes & Trend Company GmbH (Kornwestheim) lett. 2002. ápr. 1-jétől harmadik ügyvezető Markus Diller, az év szept. 2-án Nikolov Tamás kilépett a vállalattól. 2001-től megrendelési problémákkal küzdöttek, 2002-től a Salamander radikálisan csökkentette megrendelését, ezért a 35-ös gyáregységet, továbbá a paksi és a szekszárdi üzemet bezárták. A felszámolás 2003. jan. végétől márc. 30-áig tartott. Febr. 12-én 546 dolgozó értesült munkaviszonya megszűnéséről. 2003. júl. 15-én a Salamander GmbH értékesítette 99,997%-os üzletrészét a cégcsoporthoz tartozó Yellomiles GmbH német cég részére. A 2003. okt. 31-ei taggyűlésen a többségi tulajdonos Yellomiles GmbH képviselője értékesítési problémákra hivatkozva javasolta a társaság jogutód nélküli megszüntetését, melyet a taggyűlés elfogadott. A végelszámolás kezdő időpontjául 2003. nov. 1-jét jelölték meg, végelszámolónak Lencz György ügyvezetőt jelölték ki. A cég dolgozói létszáma ekkor 357 fő volt. Mindkét gyáregység felmondott dolgozóinak, a megmaradó szabadságot pénzben megváltották, a végkielégítést kifizették, a felmondási idő alatt munkavégzésre a társaság nem tartott igényt. A Tolna Megyei Bíróság Cégbírósága a Sabona Kft.-t 2003. nov. 1-jei, majd a „felszámolás alatt" álló céget 2004. szept. 23-ai hatállyal törölte a cégek listájáról.

(Sós Csaba – Steib György)

Salacz Ottó (*1897. szept. 18. Arad, †1985. máj. 15. Budapest): gépészmérnök, a zománcgyár főmérnöke. A kiválóan képzett, nagy intelligenciájú vezetőt fáradhatatlan munkabírás és jó irányítókészség jellemezte. Az első világháborúban az olasz fronton harcolt. A hadi érettségi letétele után személy- és teherfuvarozást vállalt. Szabadidejében Asbóth Oszkár műhelyében részt vett kisrepülőgépek építésében, valamint a kísérleti helikopter alkatrészeinek gyártásában és szerelésében. 1923-ban Magyarországra költözött (repatriált). Műszaki ismereteit Budapesten, a Királyi József Műegyetemen szerezte, ahol 1928-ban kapott diplomát. Pályafutása a Lomási Erdőipari Rt.-nél kezdődött, majd 1931-től a Weiss Manfréd Acél- és Fémművek Rt.-nél folytatódott. Itt többféle munkabeosztást követően a második világháború időszakában őt bízták meg a Messerschmitt 210-es repülőgépmotorok gyártásának megszervezésével és a hadiipari termelés beindításával. A repülőgépmotor-gyár főmérnökeként a Weiss Manfréd gyár hadiüzemi parancsnoka lett. 1946-ban kinevezték a Vadásztöltény-, Gyutacs- és Fémárugyár Mosonmagyaróvári Gyáregysége igazgatójának, majd 1948-ban a bonyhádi zománcgyár főmérnökének. 1950-ben a Rajk-per kapcsán letartóztatták, bebörtönözték és a Dunai Vasmű építésének kényszermunkatáborában foglalkoztatták. (A Rajkhoz fűződő „kapcsolata": 1946-ban Mosonmagyaróváron a gyár vendégszobájában két éjszakára vendégül látta a Bécsbe utazó,

és onnan hazatérő Rajkot.) 1953-ban szabadult és visszakerült a bonyhádi zománcgyárba, ahol főtechnológusként, majd – 1954-es politikai rehabilitációja után – újból főmérnökként dolgozott, egészen nyugdíjazásáig (1960). Működése alatt épült fel és kezdett termelni az új zománcozócsarnok. Nyugdíjba menetele után is gyakran kikérték véleményét termelési és fejlesztési kérdésekben, a közgazdasági szakközépiskolában technikaórákat adott. 1974-ben a feleségével Székesfehérvárra költözött. Graf Gizellával kötött házasságából egy fia és egy lánya született.
(Steib György)

Schäfer-Oesterle Hungary Gépjárműjavító Kft.: luxusautó-márkák (Audi, Porsche, BMW, Mercedes stb.) prémium kategóriájú autóiba utastéri kiegészítőket – többek között: kormány-, napellenző- és kézifékkar-bőrbevonatait – gyártó cég. Jogelődjét, a hasonló gyártmányprofilú Hightex Hungary Gépjárműjavító és Autóbelső-nemesítő Kft.-t 2005. júl. 28-án alapították 3.700.000 Ft törzstőkével. Tulajdonosa az althengstetti (Németország) székhelyű Hightex Holding GmbH volt. Nevét 2005. szept. 8-án Hightex Hungary Gépjárműjavító Kft.-re változtatták. Telephelyüket a Bajcsy-Zs. u. 2. sz. alatt, a volt BONY Cipőipari Szövetkezet egykori műhelycsarnokában alakították ki. A 2006 februárjában kezdődő bérmunka jellegű termeléshez az alapanyagot a rendelő biztosítja. Az első ügyvezetőt, Lencz Györgyöt 2006. ápr. 27-ei hatállyal Bernd Josef Knobloch, majd aug. 1-jével egyidejűleg Michael Fahrenbach és Stefan Günther Zimmer követte. A társaság székhelyét és telephelyét 2006. aug. 1-jével a volt cipőgyári épületbe (Dózsa Gy. u. 4–6.) helyezte át, azt a Botond-Cipő Kft.-től bérelte. 2006-ban az anyacég egymillió euro hitelkeretet bocsátott a társaság rendelkezésére. Az évben 217.669.000 Ft értékű terméket értékesítettek, a foglalkoztatottak éves átlagos statisztikai létszáma 59,3 fő volt. 2007. nov. 21-én a würzburgi (Németország) székhelyű Schäfer-Oesterle GmbH megvette a céget, melynek a neve Schäfer-Oesterle Hungary Gépjárműjavító Kft.-re változott. Első ügyvezetői egyidejűleg: Michael Fahrenbach és Michael Ewert voltak. 2007-ben 94 dolgozót foglalkoztattak, ebben az évben közel 360 millió, 2013-ban pedig 511 millió Ft értékű terméket értékesítettek. 2015 márciusában kezdtek termelni a Völgység Ipari Parkban 2014-ben felépített – a Völgység Ipari Park Nonprofit Kft. tulajdonát képező – 4000 m²-es csarnokban, megtartva Dózsa Gy. utcai, mintegy 1600 m²-es gyártóbázisukat is. 2015. márc. 23-án a Széchenyi Tőkebefektetési Alap 220 millió forintos befektetésével tőkeemelést hajtottak végre, mellyel az Alap 26%-os tulajdoni részhez jutott. A társaság jegyzett tőkéje 2015-ben mintegy 60 millió forint, dolgozóinak száma 150, ügyvezetői Frei István és Volker Herrmann voltak.
(Steib György)

Schall Kálmán (*1867. ápr. 11. Tolnaváralja, †1942. márc. 23. Bonyhád): orvos. Középiskolába Bonyhádon, Szarvason majd Sopronban járt, felsőfokú tanulmányait Budapesten végezte, 1892-ben avatták orvosdoktorrá. Kórházi és klinikai gyakorlatának letöltése után Sárbogárdon, majd Gyönkön folytatott orvosi magánpraxist. 1905-ben települt Bonyhádra, ahol kinevezték a Völgységi járás tisztiorvosává, tisztségét húsz éven át látta el. Az Országos Társadalombiztosító Intézet (OTI) körzeti kezelőorvosa, nyugdíjazását követően pedig a helyi gimnázium egészségtantanára volt. Az első világháború idején a bonyhádi hadikórházban végzett orvosi tevékenységének elismeréseként hadi ékítményes Vöröskereszt Díszjelvénnyel tüntették ki. Szívesen vállalt társadalmi tisztségeket: a Tolna Megyei Orvosszövetség, valamint a helyi gimnázium iskolabizottságának elnöke, a Vöröskereszt Egylet alelnöke volt, tagja a Bonyhádvidéki Takarék és Gazdasági Bank Rt. választmányának. Eredményes munkájáért egészségügyi tanácsos címmel jutalmazták, 1922-ben tiszteletbeli vármegyei tiszti főorvossá nevezték ki. Tevékenységével kivívta a bonyhádiak elismerését. Simon Irénnel kötött házasságából két lánya és két fia született.

(Steib György)

Schilson János Mihály (*1670-es évek, †1739. [?] Sopron): földbirtokos. A törökök kiűzésétől (1683–1699) a Rákóczi-szabadságharcot (1703–1711) is magába foglaló több mint fél évszázadban a Habsburg-uralkodók (I. Lipót, I. József, III. Károly) birtokadományainak sorsa nehezen követhető a gyakori adásvételek, az örökösödési perek, továbbá a beházasodó férfiak meggazdagodási törekvései miatt. Kéthelyi Jánosnak a Dunántúl több körzetében elterülő hatalmas uradalmait az 1690-es években két leánya örökölte. Házasságkötésük révén a birtok a Kéthelyi–Kersnerich–Schilson, illetve a Kéthelyi–Somogyi–Rizács–Kun ágra osztódott. Az egyezkedések, a pereskedések, a gyámkodások, a benősülő férjek önzése következtében a rokoni szálak szakadoztak. A Bonyhád környéki birtokért folyó perpatvarban is felborult a családi béke, amikor a megözvegyült Rizács Jánosné Somogyi Anna 1719-ben Kun Ferenccel kötött házasságot. A tekintélyes Schilson és a „jöttment" Kun között éles versengés alakult ki a vagyonért, bár mindketten csak „feleségük nevében és felhasználásával" gyakorolhatták földesúri jogaikat. Schilson János Mihály Németországban született, egy kocsmáros fia volt. Feltehetően a Habsburg-hadsereg ellátásában szerzett érdemei miatt emelkedett ritkán tapasztalható társadalmi magaslatokba: 1704-ben Sopronban nyert polgárjogot, a bécsi udvar támogatásával Sopron város belső tanácsosa (1707), magyar nemes (1715), a győri püspök jószágkormányzója, végül báró lett (1720). Az 1715. évi CXXXVI. törvénycikk alapján – többekkel együtt – a *„római szent birodalmi lovag"* Schilson is magyar állampolgárságot kapott, *„bízván abban, hogy (…) e hazának jó és hasznos polgárai lesznek: őket és leszármazó örököseiket (…) az ország többi polgárainak s valódi honfiaknak számába felvették s befogadták"*. Karrierjéhez hozzájárult a gazdag soproni polgármester leányával, Kersnerich Annamáriával kötött házassága (1708). Schilson így lett a Tolnában és Baranyában elterülő Kéthelyi–Kersnerich-birtok kezelője, majd három gyermeke érdekképviselője. Az uradalom Bonyhád, Börzsöny, Cikó, Széplak, Berekalja, Mőcsény, Mórágy, Hidas, Ófalu, Ösztör, Szerdahely, Csöcske, Majos területére terjedt ki. Azon földbirtokosok egyike volt, akik Bonyhádra, ill. Tolna megyébe németeket telepítettek az 1720-as 30-as években. Tolna megyétől távol élt, hivatala és jelentősebb vagyona Sopronhoz kötötte. Nevéhez fűződik a soproni Schilson-ház valamint Vassurány kastélyának megépítése (1723) és Vasszécseny kastélyának rendbetétele. Az 1719-től előbb Hidason, majd Bonyhádon letelepedő Kun Ferenc – az új távoli „rokon" – kihasználta helyzeti előnyét, és – nem önzetlenül – a birtokmegosztások felülvizsgálatát kezdeményezte. A kiélesedő versengés közben 1726-ban Sopronban meghalt Schilsonné Kersnerich Annamária, 1728-ban Bonyhádon meghalt Kunné Somogyi Anna. Ezután Schilson és Kun már csak mint a kiskorú gyermekek gyámjai intézhették a birtok ügyeit. Az újabb bonyodalmak közepette 1730-ban Kun Ferenc is elhalálozott, majd báró Schilson János Mihály is meghalt 1739-ben. A Bonyhád környéki uradalom tulajdoni állapota szinte áttekinthetetlen volt.

[Kolta László] – (Steib György)

Schlenker Mihály (*1874. márc. 5. Apar, †1951. dec. 8. Bonyhád): tanító, iskolaigazgató. Pécsi középiskolai tanulmányait követően 1894-ben szerzett tanítói oklevelet a Pécsi Püspöki Tanítóképző-intézetben. Pályáját Lengyelen kezdte segédtanítóként, majd Vaszaron, Tolnavarasdon (később Bonyhádvarasd) és Püspöklakon (később Geresdlak) tevékenykedett mint kántortanító. Pályázati úton nyerte el a bonyhádi katolikus népiskola tanítói, valamint az egyházközség helyettes kántori állását 1901. szept. 1-jétől. 1902-ben – tanítói munkája mellett – igazgatóvá, 1905-ben kántorrá léptették elő. Ezzel egy időben tanítója volt a községi ismétlőiskolának, és mértani rajzot tanított az iparos tanonciskolában, melynek 1904-től igazgatója is volt. 1934-ben vonult nyugállományba. Munkája mellett gazdálkodással foglalkozott. 1897-ben négyhetes szőlő- és borgazdasági tanfolyamot végzett.

Tagja volt a Berekalja 537 hold földjét művelő bérgazdaságnak, választott hegybírója a „Szecske" (ma Szecska) szőlőhegyközségnek. Szerteágazó közéleti tevékenységével elismert tekintélye volt Bonyhád társadalmának. Világi jegyzője volt a katolikus egyházközségnek, alapítója és igazgatója a katolikus körnek, 1908-tól több mint harminc éven át választott tagja a község képviselő-testületének. Tagja volt Tolna vármegye törvényhatósági bizottságának, elnöke a Vas Gereben Irodalmi Társaságnak, Tolna vármegye Tanítóegyesületének, a Pécsegyházmegyei Tanítóegyesületnek, vezetője a bonyhádi óvoda gondnokságának. Alkarnagya volt a Bonyhádi Dalárdának. Munkája eredményességét ismerték el 1934-ben a Pro Ecclesia et Pontifice [Az egyházért és a pápáért] Érdemrend aranykeresztjével, melyet Virág Ferenc pécsi püspöktől vehetett át. 1937-ben a Magyar Földrajzi Társaság köszönetét és elismerését fejezte ki Schlenker Mihálynak *„a magyar földrajztudomány értékes támogatásáért"*. Bitter Vilmával kötött házasságából egy fia és egy lánya született.

(Steib György)

Schlichtherle László: (*1927. jan. 22. Szekszárd, †2015. nov. 18. Tullinge): géplakatos, az 1956-os forradalom bonyhádi eseményeinek egyik legjelesebb alakja. Kétéves, amikor a családjával Bonyhádra költöztek. Elemi iskolái elvégzését követően a helyi gimnáziumban folytatta tanulmányait. Az itt lakó németséget kettészakító eszmei viták során 1943-ban összetűzésbe került némettanárával, ezért eltanácsolták az iskolából. Ezt követően géplakatos szakképzettséget szerzett. Tagja lett a Hűséggel a Hazához mozgalomnak, hazafiúi hitvallásának ez a bölcsője. A háború után a Dérmalomban dolgozott mint gépész, majd annak államosítása után a zománcgyárban helyezkedett el, a karbantartó műhely csoportvezetője lett. 1956. okt. 27-én őt választották meg a zománcgyári munkástanács, majd 28-án a Bonyhádi Központi Nemzeti Tanács elnökének. A tanács egyik meghatározó tagjaként, higgadt személyiségével fékező hatással bírt a radikális törekvésekre. A forradalom leverését követően, november 14-én kezdeményezésére létrehozták a Bonyhádi Központi Munkástanácsot, melynek elnökévé választották. Kapcsolatot vett fel a Nagy-budapesti Központi Munkástanáccsal, melynek egyik üléséről hazatérve bujdosni kényszerült a karhatalmisták elől. Nov. 24-én emigrált, Svédországban, Tullingeben telepedett le. Kezdetben részt vett a magyar emigráció megmozdulásain, 1957. márc. 15-én Stockholmban beszédet mondott a fáklyás magyar csoport előtt. Az Alfa Laval szeparátorgyárban, majd a Löwener AB vezérképviseletén dolgozott. A gyár támogatásával levelező tagozaton négy évet tanult Frankfurt am Main Műszaki Főiskoláján. A képzettség (Steuerungstechnik) megszerzése után vezető beosztásba került. Bonyhád város önkormányzati képviselő-testülete 2012-ben *„Az 1956-os forradalom és szabadságharc ideje alatt a Bonyhádi Központi Nemzeti Tanács elnökeként végzett jelentős, meghatározó szerepvállalásáért és a Forradalom emlékének megőrzése érdekében végzett áldozatos munkájáért"* Perczel-díjban részesítette. Az emigrációban a bonyhádi származású Györkönyi Mártával kötött házasságot. Két házasságából két lánya született.

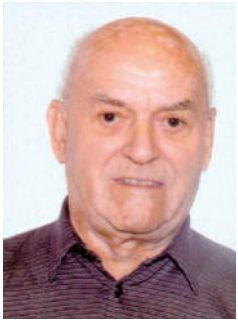

(Steib György)

Schlitt Gyula (*1893. márc. 16. Mekényes, †1969. júl. 30. Bonyhád): evangélikus lelkész. A falusi parasztgyerek a bonyhádi gimnáziumban érettségizett (1911), majd az eperjesi és a soproni akadémián teológiát tanult. 1915-ben avatták evangélikus lelkésszé, később pedig a pécsi egyetemen államtudományi doktorrá (1925). Élethivatásának a papi pályát választotta. A kápláni gyakorlat után 1918-tól a lajoskomáromi, 1932-től a majosi, 1947-től a bonyhádi gyülekezet választotta meg lelkipásztorának. 1941–49 között a Tolna-Baranya-Somogyi Evangélikus Egyházmegye tanügyi esperesi tisztét látta el. Szépíró tagja volt a Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaságnak. Teológiai fejtegetései, versei, történelmi tárgyú elbeszélései, novellái a *Harangszó* és a *Jöjjetek énhozzám* c. lapban jelentek meg. Színpadi

jeleneteit és vígjátékait a majosi és a bonyhádi műkedvelő színjátszók adták elő jótékonysági rendezvényeken. A *Mihály bá'* és a *Briliánsgyűrű* című darabjait a bonyhádi gimnázium színjátszói mutatták be a hagyományos farsangi rendezvényükön. A Bonyhádi Öregdiákok Szövetségének alapító tagja. 1962-ben vonult nyugdíjba. Czéh Teréziával kötött házasságából két lánya született.
[Kolta László] – (Steib György)

Schmidt János (*1889. dec. 21. Felsőnána, †1958. aug. 26. Vaskút): evangélikus lelkész. Nyolc évig a bonyhádi gimnázium tanulója, az 1908-ban alakult Petőfi Sándor önképzőkör első ifjúsági elnöke volt. A gimnázium első érettségiző osztályának tagjaként fejezte be középiskolai tanulmányait (1910). Lelkészi oklevelet a soproni Evangélikus Teológiai Akadémián szerzett. A káplánévek után rövid ideig a kalaznói, majd 1921–44 között a györkönyi gyülekezet lelkésze volt. Jelentős egyháztörténeti kutatásokat folytatott. A bonyhádi gimnázium nagynevű tanár igazgatója, Marhauser Imre életútjáról írt dolgozatát az iskola évkönyve közölte (1939). Gazdag forrásanyagra támaszkodó településtörténeti tanulmánya a *Német telepesek bevándorlása Hesszenből Tolna-Baranya-Somogyba a XVIII. század első felében* címmel Győrben jelent meg 1939-ben. A Tolna megyei evangélikus egyházmegye megalapításának körülményeit tárgyaló művét – *Szenicei Bárány György élete és munkássága 1682–1757* – Györkönyben adták ki 1939-ben. Kisebb egyházi témájú írásai a német nyelvű *Christlicher Hausfreund*-ban, helytörténeti dolgozatai a volksdeutsch szellemű *Deutsch-ungarische Heimatblätter* sorozatban jelentek meg. 1944. november végén – a Volksbund vezetőivel egy időben – önként hagyta el az országot és Ausztria területére menekült. Egy év múlva hazatért, de a györkönyi gyülekezet időközben új lelkészt választott. Az egyházi hatóság rövidesen nyugdíjazta, a politikai rendőrség pedig letartóztatta. Az ellene indított perben Volksbund-pártolással vádolták. Börtönre ítélték, majd enyhítették büntetését: a 10 hónapos előzetes letartóztatási időt beszámítva szabadon bocsátották. Hamvai Pakson nyugszanak, az evangélikus temetőben.
[Kolta László] – (Steib György)

Schneider György (*1919. júl. 28. Vasas, †1996. szept. 28. Boston): molnár, a Bonyhádi Vasipari Kisipari Termelőszövetkezet alapító elnöke. A szülőhelyén elvégzett hat elemi osztály, majd a Pécsen járt négy polgári után édesapja mellett szerezte meg szakképzettségét Vasason. 1939-től tüzérként teljesített hadi szolgálatot, részt vett a Délvidék visszacsatolásában, majd a keleti harctéren küzdött. Szolgálatait I. oszt. Tűzkereszttel és Délvidéki Emlékéremmel jutalmazták. Hadifogságba esett, ahonnan a keletre vivő transzportból megszökött. Közben szülei Bonyhádra költöztek, mert 1941-ben megvásárolták Kohn M. József Széchenyi téren működő szívógázmotoros hengermalmát. Édesapjával közösen vezették a vállalkozást az 1949-ben bekövetkezett államosításig. Egy koncepciós perben kulákként letartóztatták, két év börtönbüntetésre ítélték (1950–51), melyet Sopronkőhidán töltött le. Szabadulása után Bonyhádon vasszerkezeti- és lakatosmunkákat végzett, sofőrként dolgozott, majd az építőipari szövetkezetben az autójavító részleg vezetője lett. Az 1960. márc. 31-én alakult Vasipari Ktsz elnökévé választották, mely tisztségből 1975-ben ment korengedménnyel nyugdíjba. Vezetésével virágzott fel a szövetkezet, felépítették a mintegy hat katasztrális holdnyi területet felölelő új telephelyüket, német gazdasági kapcsolatokat alakítottak ki. 1980-ban feleségével együtt – a korábban kitelepült gyermekei után – az NSZK-ba, később az USA-ba költözött. Felesége Haag Katalin volt, házasságukból két lány született. (Takács László)

Schneider István (*1842. aug. 7. Bonyhád, †[?]): tanító. A pécsi alreáliskolában végzett középiskolai tanulmányait követően a Katolikus Tanítóképző Intézetben szerzett tanítói oklevelet. Pályafutását Zombán kezdte, majd két évig nevelő volt Kadarkúton gróf Somssich családjánál. 1862-ben a pécsi katolikus belvárosi népiskola alkalmazta. Felkészültsége és színvonalas munkája elismeréseként 1887-től az iskola igazgatója és az elemi iskolához kapcsolt alsófokú iparostanuló-iskola vezetője. 1891-től Pécs nép- és polgári iskoláiban tanulmányi felügyelő. A hetvenes évektől államköltségen a nyári szünidőket külföldi tanulmányúton (Németország, Ausztria, Svájc) töltötte. Széles körű tanítási és iskolavezetői tapasztalatait tanulmányaiban adta közre. Szakcikkei a *Pécsi Lapok*, a *Pécsi Figyelő*, a *Fünfkirchner Zeitung* hasábjain jelentek meg. 1874-től alapító szerkesztője volt a *Néptanoda* c. nevelési, oktatásügyi hetilapnak. (Steib György)

Schnell József (*1885. [?] Pécsvárad, †1950. aug. 18. Bonyhád): tanító. Pécsen járt középiskolába és tanítóképzőbe. Pályáját Lánycsókon kezdte, majd Berkesden, Magyarszéken, végül Bonyhádon tevékenykedett mint a római katolikus elemi iskola kántortanítója. Az első világháborúban 30 havi frontszolgálatot teljesített. A kórus- és zenekari kultúra egyik legjelesebb képviselője volt akkoriban Bonyhádon. 1930-ban vezetésével alakult meg a később tartósan fennmaradó katolikus templomi énekkar. 1931-ben alapító karnagya volt a katolikus legényegylet mintegy 50 tagú kórusának. 1938-ban ő indította útjára a sok sikert megért Cipőgyári Dalkört. Öt hangszeren játszott, számos helyi kulturális programon fellépett. Lelkes támogatója, gyakori előadója volt az iskolán kívüli népművelésnek. Mélyen vallásos emberként részt vett az 1933. évi római nemzeti zarándoklaton, majd előadás-sorozatban ismertette az utazás történetét. Házastársa Walter Teréz volt. (Steib György)

Scholl Miklós (*1778. [?] Bonyhád, †1822. [?] Budapest): katonakarmester. Fuvolaművész édesapja zenei tehetségét örökölte. Pesten élt, ott házasodott meg 1817-ben. Katona-karmestere volt az Esterházy Miklós által alapított magyar gyalogezred zenekarának. Ő rögzítette kottába először a cigányzenészek által a 18. században játszott, Rákóczi-nótaként ismert ún. vándordallamot, melyel elindította a mű világkarrierjét. Az általa kottára vetett, majd fúvószenekarra hangszerelt mű lett a Rákóczi-induló további zenei átiratainak alapja. Ezek közül Hector Berlioz szimfonikus zenekari feldolgozása a legismertebb. Saját szerzeményű indulóinak kottáit (*Festmarsch*, *Originalmarsch*, *Auswahl beliebter Märsche*) Bécsben adták ki. (Steib György)

Schramek Alajos (*1859. [?], †1939. febr. 12. Bonyhád): géplakatos, munkásvezető. Foglalkozását tekintve gyári kazánkezelő, gépkezelő, majd önálló lakatos kisiparos. Az 1904-ben alakult Bonyhádi Általános Ipartestület számvevőjévé választották. A bonyhádi munkásmozgalom egyik vezető alakja: szervezője és szónoka volt a május elsejei felvonulásoknak. 1919. márc. 30-án – a Tanácsköztársaság újjászervezett közigazgatási rendszerében – őt választották meg a bonyhádi munkástanács első elnökének. Tolna megye küldötteként a Tanácsok Országos Gyűlésének tagjává választották, ezért az ápr. 14-ei tanácsülésen átadta elnöki tisztét. Az ülés jegyzőkönyvébe rögzített fogadalma szerint: *„azokért az elvekért, melyekért már kora ifjúságától fogva harcol és most diadalra jutni látta, továbbra is azok fenntartásáért fog harcolni”*, hogy *„a bonyhádi proletáriátusságot soha el nem fogja felejteni, hanem ügyüket mindenkor támogatni”* fogja. Ápr. 28-ától ismét jelen volt a bonyhádi munkástanács ülésein, ahol nagy befolyással rendelkezett. A Tanácsköztársaság bukását követő vizsgálat egyik tanújának vallomása szerint *„igen sok szolgálatot tett a nemzeti ügynek és neki köszönheti Bonyhád község azt, hogy itt vérengzés nem folyt, mert ő hacsak lehetett a vörös gárdisták és őrök, valamint a Budapestről kiküldött vörös társaság munkáját keresztezte, azok rendelkezéseivel szembehelyezkedett”*. Visszatért a szakmájához, elismert lakatosmesterként tartották számon. Élete utolsó éveire teljesen elszegényedett, községi segélyből tengődött. Házastársa Hiller Anna volt. (Steib György)

„Schwäbische Türkei” („Sváb Törökország”): tájegység, a megnevezés valószínűleg Haas Mihály pécsi tanár 1845-ben kiadott *Baranya földirati, statisticai és történeti tekintetben* című munkájában bukkan fel először. Nincsenek pontosan meghatározható földrajzi határai. Területe a Balaton, a Duna és a Dráva közötti német telepes falvak földrajzi térségét, Tolna, Baranya és Somogy megyét foglalja magába. A táj kul-

túrtörténeti jelentőségű elnevezése a 16–17. századi török hódoltságra és az azt követő német betelepítésre utal. Az Oszmán Birodalomhoz tartozó hódoltság a németek számára Türkei – azaz Törökország – volt. A török hódoltság dél-dunántúli régióját vegyes császári csapatok, közöttük Ludwig Wilhelm von Baden őrgróf sváb katonái szabadították fel. A felszabadult területekre német lakosokat telepítettek. A „Schwäbische Türkei” sajátságos népkeveredést mutat. Találunk itt pfalziakat, majnai és keleti frankokat, hessenieket, westerwaldiakat, fuldaiakat, svábokat és bajorokat. A 18. században létrejött több német község és mezőváros is vegyes lakosságú volt, így a magyarok mellett németek, szlovákok és délszlávok kisebb közösségei éltek együtt. A „Schwäbische Türkei” elnevezés eleinte kisebb területrészt jelentett, csak az Alsó-Baranyában lakó, a Mohácsi, Baranyavári járások németségét jelölték vele. A 20. században, a két világháború között a Balatontól a Dráváig, 3 megyére kiterjedő, 3700 négyzetkilométer területű „Schwäbische Türkei” 200-250 ezer német ajkú lakosával Magyarország legnagyobb német nyelvterülete volt. A Tanácsköztársaság VI. sz. néptörvénye a közigazgatás átszervezésével kívánta a német nemzetiségi kérdést rendezni: *„Minden község, amelyben a lakosság többsége német anyanyelvű, elvileg valamely német autonóm jogterülethez (kormányzósághoz) tartozik.”* A kormány német népbiztosa a Dél-Dunántúlon létrehozandó „Schwäbische Türkei” kormányzóság székhelyéül Bonyhádot jelölte ki. A körzethez (Gau) öt német nyelvű járást kívántak csatolni: a bonyhádit, a gyönkit, az Észak-Mecsekben megszervezendő hidasit és mágocsit, Somogy megyéből pedig az almamellékit. A terv az előkészítő munkálatokig jutott, a megszervezésre nem maradt idő. A második világháború végén erről a területről is nagy számban telepítették ki a német lakosságot Németországba. (Sós Csaba)

Schwarcz Tibor (*1934. ápr. 19. Dombóvár): tanár, gimnáziumigazgató. Zsidó édesapja 1945-ben elszenvedett tragikus halála meghatározta a család sorsát és behatárolta

a gyermek eszmerendszerét, világnézetét. Tanulmányait Bonyhádon kezdte: az általános iskola elvégzését követően a gimnáziumban érettségizett 1953-ban. Itt jegyezte el magát a sporttal: atletizált és tornázott. Tagja lett Tolna megye atlétaválogatottjának, egyetemista korában 1956-ban és 1957-ben súlylökésben és diszkoszvetésben Csongrád megye bajnoka lett. A szegedi József Attila Tudományegyetemen 1957-ben szerzett matematika–fizika szakos tanári oklevelet. Pályáját a bonyhádi Vörösmarty Mihály Általános Iskolában kezdte, majd egy évet követően főhivatású nevelőtanára lett a gimnázium diákotthonának. Közben tanított is a gimnáziumban. 1966-ban nevezték ki a Petőfi Sándor Gimnázium igazgatójának, mely beosztásban 21 évig szolgált. Feladatát rendkívüli energiával és ambícióval látta el. Igazgatása idején az intézmény az ország 30 legjobb gimnáziuma közé került, ez a tanulmányi versenyeken elért eredményekkel és az egyetemi felvételek számával volt mérhető. Kiépítet-

ték az iskola víz- és szennyvízhálózatát. Új könyvtártermet létesítettek, mely egyben a Tolna megyei pedagógiai könyvtár szerepét is betöltötte. Kicserélődött a teljes tantermi berendezés, modernizálódott a fűtés, a világítás. Kondícióterem, a testnevelőknek tanári szoba, a diákoknak klubszoba létesült. Az iskola sportpályáját sok funkció ellátására alkalmasnak alakították ki. 1976-tól a – szervezetileg az iskolához csatolt – kollégium is vezetői feladatkörébe került. Munkája ellátása mellett tagja volt – többek között – a járási tanács végrehajtó bizottságának és az MSZMP járási bizottságának. Aktívan támogatta Bonyhád sportéletét, kezdeményezője volt a városi sportkör (BMSC) megalakításának. A filozófiaszakosító elvégzése után filozófiát tanított a Marxizmus–Leninizmus Esti Egyetem elnevezésű politikai iskolán. 1988-tól 2007-ig elnöke volt a Bonyhádi Öregdiák Szövetségnek. Igazgatói megbízásának megszűnte után 1987-től egy évig középiskolai nevelési tanácsadó lett, majd nyugdíjazásáig (1994) tanított a gimnáziumban. Eredményes munkásságát – többek mellett – az Oktatásügy Kiváló Dolgozója (1972), Kiváló Pedagógus (1978), Merész Konrád-díj (1997), Koritsánszky Ottó-díj (2008) kitüntetéssel ismerték el. Pap Katalinnal kötött házasságából két lánya és egy fia született.

(Steib György)

Schwetz Antal (*[?], †1916. jan. 15. Bonyhád): ügyvéd. Bonyhád korabeli közéletének jeles alakja. Teljes önzetlenséggel fáradozott a közügyek fejlesztésén, minden nemes törekvésnek támogatója volt. 1901-ben mozgalmat indított a helyi lakosság drasztikus csökkenésének megállítására, merthogy *„községünk közgazdasági viszonyai oly rohamos hanyatlásnak indultak, hogy valamely kulturális, közgazdasági, ipari vagy kereskedelmi intézmény felállítása nélkül a fejlődés, sőt a megélhetés feltételei is teljesen elenyésznének."* 1907-ben hatvantagú küldöttséget vezetett Kossuth Ferenc kereskedelmi miniszterhez annak érdekében, hogy hozzák közelebb a hidasi vasútállomást Bonyhádhoz. 1910-ben indítványozta a közigazgatásilag Hidashoz tartozó, de Bonyháddal egybenőtt területek átcsatolását. Számos beosztásában szolgálta a közjót, mint a község képviselő-testületének tagja, a római katolikus egyházközség világi elnöke, a katolikus elemi iskolaszék, valamint az ipari tanonciskola felügyelőbizottságának elnöke. Az iskolán kívüli, ún. szabadoktatás lelkes híve, patrónusa és előadója volt. Tolna vármegye törvényhatósági bizottságának tagjaként többször hallatta hangját a közgyűlésben. Tiszteletbeli főügyésze volt Tolna vármegyének, jogtanácsosa a Bonyhádi Takarékpénztár Rt.-nek, elnöke a Bonyhádi Polgári Kaszinóegyletnek és a Bonyhádi Polgári Olvasóegyletnek. A függetlenségi elvek lelkes híveként a Függetlenségi és 48-as Párt bonyhádi csoportjának elnökévé választották. Végrendeletében 200-200 koronát hagyományozott a község szegényei, valamint az ipari tanonciskola részére. 63 évesen halt meg, hamvait – valószínűleg – a Kálvária sírkert földje őrzi. Szűkebb családjából felesége, Tótth Klementin és négy fia gyászolta.

(Steib György)

Sebes András (*1924. febr. 28. Gyönk, †2007. máj. 29. Marcali): a kórház gazdasági vezetője. Meghatározó szerepe volt a kórház infrastruktúrájának kiépítésében. Létrehozta a gazdasági hivatalt, a gyógyító munka műszaki és gazdasági hátterét. A bonyhádi gimnáziumban érettségizett 1943-ban, majd különféle közigazgatási tanfolyamokat követően 1967-ben szerzett felsőfokú államháztartási szakképesítést. Bonyhádon lett jegyzőgyakornok, majd 1946-tól Szálkán segédjegyző, 1950-től 1953-ig a Bogyiszlói Községi Tanács Végrehajtó Bizottságának titkára. 1956-ban a szekszárdi megyei kórház dolgozója lett, 1959. jan. 1-jétől nyerte el vezetői állását a bonyhádi kórházban. Tevékenységét többek között az Egészségügy Kiváló Dolgozója kitüntetéssel jutalmazták. 1977-től 1984-ig (nyugdíjazásáig) a szekszárdi csecsemőotthonban volt gazdasági vezető. Gubicza Margittal kötött házasságából két lánya született.

(Steib György)

Sebestyén Lajos (*1943. szept. 4. Szabadka): építészmérnök, Bonyhád város

műszaki osztály vezetője. Családjával 1945-ben települt Kakasdra, itt járt általános iskolába. A szekszárdi Ady Endre Szakmunkásképző Iskola Bonyhádi Tagintézetében 1961-ben szerzett szobafestő-mázoló szakképzettséget. Levelező tagozaton végezte el a középiskolát (Garay János Gimnázium Szekszárd), majd a pécsi Pollack Mihály Műszaki Főiskola négyéves képzését, ahol 1978-ban vehette át diplomáját. 1961-től a Bonyhádi Festő Ktsz-nél szakmunkás, 1970-től a Festő és Lakáskarbantartó Szövetkezet művezetője, 1971-től építésvezetője, 1973-tól a tolnai részleg vezetője, 1974-től a szekszárdi központban az előkészítő csoport vezetője és főépítésvezető volt. 1979. jan. 1-jén lépett Bonyhád város közigazgatásának szolgálatába, mint városi főmérnök. 1982-től műszaki osztály vezetőként dolgozott nyugdíjazásáig (2004). Javaslataival, tanulmányaival, építészeti-, rendezési terveivel, menedzselési tevékenységével, fotózási szenvedélyével a város fejlesztésének, építészeti kialakításának, a hagyományos városkép megőrzésének egyik legjelesebb alakja. Munkája nyomát viseli – többek között – a Szabadság téri községháza, a Szentháromság szobor, a Völgységi Múzeum felújítása, a vezetékes gázközmű hálózat kiépítésének műszaki levezénylése, az országzászló újbóli felállítása, a székely emlékpark létrehozása, a termálkút fúrása és a termálvíz hasznosítására szolgáló fürdő megépítése. A műemlékvédelem, a vízgazdálkodás és az építőipar terén végzett munkásságát ismerte el az öt miniszteri (1984–2000), valamint a Magyarország köztársasági elnöke által adományozott Magyar Köztársasági Bronz Érdemkereszt (1997) kitüntetés. 2016-tól – *„a települést szolgáló több évtizedes, magas fokú szakmai segítségéért, valamint a község civil szervezeteinek támogatásában vállalt kimagasló tevékenységéért”* – Kakasd község díszpolgára. Ömböli Annával kötött házasságából egy lánya és két fia született. (Steib György)

Selényi Ottóné sz. Daradics Klára (*1938. jún. 16. Déva): női szabó, közgazdasági technikus, a ruházati szövetkezet elnöke. Iskolai tanulmányait Bonyhádon végezte. 1955-ben szerzett szabó szakképesítést, 1966-ban érettségizett a Perczel Mór Közgazdasági Szakközépiskola levelező tagozatán. Munkaköri feladatához szabottan több szakirányú tanfolyamot végzett. Egyetlen munkahelye a Bonyhádi Ruházati Szövetkezet volt, ahol a ranglétra fokainak (szabó, csoportvezető, üzemvezető) bejárását követően az 1975. márc. 7-ei közgyűlés a szövetkezet elnökévé választotta. Ebben a tisztségében dolgozott nyugdíjazásáig (1993). Vezetése idején korszerű központi telephely épült (1977–80) a Gyár utcában, 1977-ben kezdték nyugati exportjukat. Jelentős műszaki fejlesztéseket hajtottak végre a bonyhádi, a zombai és a nagymányoki konfekciós üzemben, valamint a nagymányoki lábbelirészlegnél. A gazdaságos üzletmenet fenntartása érdekében leépítették, átszervezték a gazdaságtalanul működő részlegeket (gumijavító, labdavarró bedolgozó, zombai méretes szabóság stb.). Kitüntetései: Kiváló Dolgozó, Munka Érdemrend bronz fokozata. Selényi Ottóval kötött házasságából két fia született.

(Steib György)

Seven Club Singers: férfi vokálegyüttes. 1998-ban alakult a Vörösmarty Mihály Művelődési Központban. Vezetője: Hortobágyi János. Alapító tagjai: Szabó Tibor, Illés László, Ferencz Zsolt, Ménesi Gergely, Hortobágyi János, Pém László, Eppel Győző, Pintér Gábor, Kerekes Csaba és Hortobágyi Miklós. Később utóbbi öt személy kiválásával, Énekes Béla, majd Nász Valentin belépésével hét főre változott a tagok száma. Kezdetben kizárólag néger spirituálékat énekeltek, majd – többek között – gospelekkel, Beatles-, Elvis Presley-, Leonard Cohen-, O' Connor-, Bernstein-dalokkal bővítették repertoárjukat. Egyes számaikat Hortobágyi János

Balról: Ferencz Zsolt, Énekes Béla, Ménesi Gergely, Nász Valentin, Illés László, Szabó Tibor, Hortobágyi János – 2015

gitárkíséretével adják elő. Rendszeres szereplői a bonyhádi rendezvényeknek, a karácsonyi- és pünkösdi koncerteknek, kiállításmegnyitóknak, esküvőknek, felléptek már a pécsi székesegyházban is. Gyakori vendégek németországi testvértelepülésünk, Treuchtlingen rendezvényein. A művelődési központban jubileumi koncertjeiken valamint évzáró előadásokon adnak számot fejlődésükről. (Fotó: Ritzel Zoltán)
(Steib György)

Simon Imréné sz. Szabó Zsófia (*1924. dec. 15. Makó): tanár. A makói belvárosi református elemi iskola négy évét a községi Zrínyi Ilona Polgári Leányiskola követte, majd a Návay Lajos Felsőkereskedelmi Iskolában 1943-ban tett érettségi után egy évig dolgozott. A Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen 1948-ban szerzett közgazdaságtani, jogi ismeretek és földrajz szakos tanári diplomát. Pedagógus-pályafutását 1948-ban kezdte a bonyhádi közgazdasági szakközépiskolában. Szaktárgyai tanítása mellett irodai feladatok végzésével elsajátította az iskolai adminisztráció és szervezés módszereit. 1960 szeptemberében áthelyezték a Petőfi Sándor Gimnáziumba igazgatóhelyettesi beosztásba, mellette a földrajz tanítására volt lehetősége. Az 1961–62-es tanévben megbízott igazgató volt. Mellékállásban a Dolgozók Cipőipari Technikuma igazgatója. Szakismereteit az Országos Pedagógiai Intézet által szervezett továbbképzéseken, rendezvényeken, év végi földrajztanári vándorgyűléseken bővítette, miközben maga tartott politikaigazdaságtan-továbbképzést a Tolna megyei tanároknak. Tagja volt a Magyar Földrajzi Társaságnak. 1977-ben a Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Főiskola szekszárdi tagozatán idegenvezetői képzettséget szerzett. 1979-től két évig a gimnázium kollégiumának vezetője volt. Nyugdíjazását (1981) követően csoportokat vezetett számos belföldi és külföldi turisztikai célponthoz. Az utazás legkedvesebb időtöltésévé vált, sok helyen megfordult. 1995-től siófoki lakos. A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa 1977-ben Kiváló Munkáért kitüntető jelvénnyel jutalmazta. Simon Imrével kötött házasságából egy lánya és két fia született.
(Steib György)

Soczó Lajos (*1933. febr. 18. Endrőd, †1989. dec. 16. Bonyhád): tanár, tanácselnök. Az elemi, majd a polgári iskolát szülőfalujában járta. Munkavégzés mellett levelező tagozaton 1963-ban a Szekszárd-Palánki Mezőgazdasági Technikumban mezőgazdasági technikus szakképzettséget, a Pécsi Tanárképző Főiskolán 1975-ben történelem szakos diplomát szerzett. 1963–65 között a Pártfőiskola hallgatója. A Paksi Állami Gazdasághoz tartozó Andráspusztán kezdett dolgozni brigádvezetőként. Később Budapesten a MÁV-nál főtiszt, 1958-tól 1963-ig Pakson pártmunkás. 1965-ben a család Bonyhádra költözött, ahol tanácsi tisztségeket töltött be: a Bonyhádi Járási Tanács elnökhelyettese, 1971. febr. 2-ától a Bonyhádi Nagyközségi Tanács elnöke, 1977-től a Bonyhád Városi Tanács elnökhelyettese. Működési idejében alakult ki Bonyhád városi arculata: megépült a Fáy-lakótelep, a művelődési központ, benépesült a Perczel-kert, a

déli vízbázis megvalósításával megszűnt a korábbi évek krónikus vízhiánya. 1981-től 1988-ig a nagymányoki II. Rákóczi Ferenc Általános Iskola igazgatóhelyettese. Munkája elismeréseként Szocialista Munkáért Érdemérem (1961) és Honvédelmi Érdemérem (1971) kitüntetésben részesült. Miklósi Ilonával kötött házasságából két fia született.

(Steib György)

Solymár Imre (*1947. szept. 22. Bonyhád, †1997. júl. 10. Bonyhád): közgazdász, üzemgazdász, bankigazgató, helytörténész. Elhivatott képviselője volt tanult szakmájának, megszállott kutatója szülővárosa és a Völgység múltjának, szerelmese a körötte elterülő dimbes-dombos tájnak. Bonyhádon járt általános iskolába, a helyi Perczel Mór Közgazdasági Szakközépiskolában érettségizett 1966-ban. A Pénzügyi és Számviteli Főiskola ipari szakán 1972-ben szerzett üzemgazdász, a budapesti Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem pénzügyi kiegészítő szakán pedig levelező úton közgazdászdiplomát 1983-ban. Pályáját tisztviselőként kezdte a Magyar Nemzeti Bank bonyhádi fiókjánál. 1973-tól a nagymányoki, majd a decsi mezőgazdasági termelőszövetkezet főkönyvelője, 1978-tól a Mezőgazdasági Termelőszövetkezetek Szövetsége Tolna Megyei Szervezetének közgazdasági munkatársa, a szekszárdi Mezőgép közgazdaságiosztályvezetője, 1987-től a Magyar Nemzeti Bank Tolna Megyei Igazgatóságának (Szekszárd) közgazdasági főosztályvezetője, majd igazgatója, 1996. júl. 1-jétől a bank Pécsi Területi Igazgatóságának igazgatója. Már középiskolás korában kialakult helytörténeti és közéleti érdeklődése. Az országos statisztikai és kulturális pályázatokon való részvétele mellett az iskola önképzőkörének egyik vezetője lett. A *Bonyhádi Közgazdász*ban – az iskola lapjában – közzétett cikkei íráskészségéről tanúskodtak. Szerette a természetet, szívesen túrázott. Aktív tagja volt a Völgységi Turista Egyesületnek és a Mecsek Egyesületnek. Előadója volt történészkonferenciáknak, alapítója a bonyhádi honismereti körnek és a múzeumbarátok körének, titkára a Magyar Történelmi Társulat Tolna Megyei Szervezetének, első elnöke a Völgységi Tájkutató Alapítványnak. Enciklopédikus tudással rendelkezett. Kettős érdeklődésének megfelelően publikációi részben szakmaiak, nagyobb részük azonban helytörténeti-néprajzi. Műfaji sokszínűségben, széles körű szakirodalomra támaszkodva mintegy 120 írása jelent meg szaklapokban, kiadványokban. *A dél-dunántúli németek mentalitása* című, 2002-ben megjelent művét Glatz Ferenc *„úttörő jellegű, akadémiai szintű”* munkának minősítette. Társszerzőként jegyzett kiadványai közül a *Válogatott dokumentumok a Hűséggel a Hazához mozgalom történetéhez* című, 1994-ben megjelent kötetnek nemzetközi visszhangja volt, a *Források a bukovinai székelyek történetének tanulmányozásához* címen, 2000-ben megjelent forrásközlést pedig Benda Kálmán *„nemzeti gondolkodásunkban kiemelkedő”* alkotásnak tartotta. További jelentős munkái: *A bonyhádi utcanevek története*; *Az élet megindul* (Bonyhád, 1972), *Bonyhád földrajzi nevei* (Budapest, 1981), *A történeti Völgység*; *Bonyhád – hajdan Bonyha* (Bonyhád, 1987), *A pénz és hitelélet Szekszárdon* (Szekszárd, 1996), *Fejezetek Györe történetéből 1235–1948* (Szekszárd, 1997). Kitüntetései: Babits Mihály-emlékplakett (1978), Perczel-díj (1994), Tolna Megyei Millecentenáriumi Emlékérem (1996). Munkássága elismeréseként 2001-től a Bonyhád Városi Könyvtár, 2013-tól a város egyik utcája is az ő nevét viseli. Tiszteletét a Mecsek Tolna megyei szakaszának legmagasabb pontján és a Györében állított kopjafa, a Csengő-forrásnál nevét jelölő márványtábla, a helyi könyvtárban létrehozott emlékszoba, valamint a Tolna Megyei Természetbarát Szövetség által szervezett Solymár-emléktúrák ápolják. Eilhard Katalinnal kötött házasságából egy lánya és egy fia született.

(Szőts Zoltán – Videcz Ferencné)

Solymár Imre Városi Könyvtár: lásd **könyvtár**

Solymosi József (*1946. dec. 9. Debrecen): mezőgazdasági mérnök, politikus.

Hajdúsámsonban járt általános iskolába, majd a debreceni Fazekas Mihály Gimnáziumban érettségizett 1965-ben. A Debreceni Agrártudományi Egyetemen szerzett mezőgazdasági mérnöki (1969), a Keszthelyi Agrártudományi Egyetemen növényvédelmi szakmérnöki (1972) oklevelet. Doktori értekezését a Gödöllői Agrártudományi Egyetemen védte meg 1985-ben. Első munkahelye 1970-től a bonyhádi Petőfi Mezőgazdasági Termelőszövetkezet, majd a helyi szövetkezetek egyesítését követően 1973-tól a Pannónia Mezőgazdasági Termelőszövetkezet volt. A munkahelyi ranglétrát bejárva kezdetben általános agronómus, majd növényvédelmi szakmérnök, termelési főmérnök volt. 1981-ben megválasztották a szövetkezet elnökévé. Húsz éven át irányította a szövetkezetet elnökként, majd a részvénytársasággá alakulás (2001) után a Bonyhádi Pannónia Mezőgazdasági Részvénytársaság igazgatóságának elnöke lett. 2002-ben a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztériumban folytatta munkáját, ahol 2007. évi nyugdíjba vonulásáig a mezőgazdasági miniszter főtanácsadójaként dolgozott. Munkája mellett 1970-től tagja a Magyar Agrártudományi Egyesületnek, 1988 és 1994 között a szekszárdi TSZKER felügyelőbizottsági tagja, 1992 és 1995 között a Tolna Megyei Vállalkozásfejlesztési Alapítvány kuratóriumának elnöke, 1998–2002 között a Mezőgazdasági Szövetkezők és Termelők Országos Szövetségének (MOSZ) alelnöke volt. 2002-től 2010-ig a Gemenci Erdő- és Vadgazdaság Zrt. igazgatóságának, 2007-től 2011-ig az Aranykorona Önkéntes Nyugdíjpénztár igazgatóságának, 2008-tól 2011-ig a Paksi Atomix Kft. felügyelőbizottságának, 2008-tól 2014-ig a Karádi Mezőgazdasági Zrt. igazgatóságának volt a tagja. Politikai pályája 1971-ben kezdődött a Magyar Szocialista Munkáspártba való belépéssel, melynek 1989. évi megszűnéséig tagja volt. 1985-ben a Hazafias Népfront, 1994-ben az Agrárszövetség egyéni körzeti jelöltjeként, 1998-ban az Agrárszövetség és a Magyar Szocialista Párt közös jelöltjeként országos listán szerzett országgyűlési mandátumot. Tizenhárom évig tartó parlamenti munkája során a Magyar Országgyűlés Mezőgazdasági, Európai Integrációs és Külügyi Bizottságában dolgozott. Az Interparlamentáris Unió magyar–francia, magyar–kanadai, magyar–dél-amerikai baráti csoportjainak volt a tagja, a magyar–belga tagozat alelnöke. 1990-ben lett tagja az Agrárszövetségnek, mely 1993-ban a Tolna megyei, 1994-ben az országos szervezete elnökévé választotta. Szakmai tevékenységét Kiváló Munkáért oklevéllel, Munka Érdemrend ezüst fokozata kitüntetéssel (1989), a Magyar Agrártudományi Egyesület aranykoszorús jelvényével (1989), MOSZ Szövetkezeti Emlékérem kitüntetéssel (1993) ismerték el. A francia–magyar kapcsolatok erősítése terén végzett munkásságát a Francia Nemzeti Érdemrend lovagi fokozatának adományozásával ismerte el a francia köztársasági elnök 2001-ben. Számos szakmai, politikai publikációja jelent meg különböző folyóiratokban, napilapokban, konferenciák kiadványaiban. 1983 óta sportvadász. Kezdetben az aparhanti és bonyhádi vadásztársaságok, 2007 óta a Bátaapáti Egresmenti Vadásztársaság tagja. Felesége Tölgyesi Zsuzsanna, házasságukból két lányuk született.

(Steib György)

Sós Csaba (*1944. febr. 16. Szekszárd): okleveles közgazda, vállalkozó. A bonyhádi általános iskola elvégzését követően a budapesti Cipőipari Technikumban szerzett cipőiparitechnikus-oklevelet 1962-ben. Első munkahelyén, a Bonyhádi Cipőgyárban laboráns, művezető, szervező, fejlesztési csoportvezető, majd osztályvezető lett. Munkája mellett a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karának esti tagozatán 1978-ban okleveles közgazda szakképzettséget, majd 1980-ban közgazdászdoktori címet szerzett. 1978-ban főkönyvelőhelyettesnek, 1980-ban főkönyvelőnek nevezték ki. Tevékenységét műszaki újítások, új közgazdasági módszerek

bevezetése, a vállalati számítógépes rendszer kiépítésének megkezdése jellemezte. Aktívan részt vett az üzem társadalmi-kulturális életében, számos cikke jelent meg cipőipari szaklapokban, éveken át vezette a Szervezési és Vezetési Tudományos Társaságot. 1989-ben családjával Pécsre költözött, az ottani Hunor Kesztyűgyár gazdasági vezérigazgató-helyettese lett. 1991-ben feleségével Sós és Tóbiás Kft. néven cipőipari üzemet hoztak létre Pécsen, majd 1995-ben Szigetváron. A két üzemben 200 főt foglalkoztattak, termékeik 100%-át exportálták. Az üzemek eladását követően 2004-ben nyugdíjba vonult, majd családi vállalkozásként létrehoztak egy sport- és egészségügyi szolgáltatóházat (Wellness villa). Vállalkozói tapasztalatairól előadásokat tartott a Pécsi Tudományegyetemen. Nyugdíjasként is aktív közéleti tevékenységet folytat: szakmai konferenciákon előadásokat tart, társadalompolitikai írásokat publikál belföldi és külföldi lapokban, részt vesz közérdekű alapítványok munkájában. Adományokkal támogatta Pécsen a képzőművészeti életet és Bonyhádon a Völgységi Múzeumot. Kiemelkedő bonyhádi irányultságú munkálkodása: emléktáblákat helyeztetett el a cipőgyár falán (2014), részt vett az *Elfeledett arcok* c. holokauszt-emlékkiállítás megteremtésében (2014). A bonyhádi zsidók történetét feldolgozó kutatási anyagát Los Angelesben (2014), Palm Springsben (2015) és New Yorkban (2015) mutatták be. Alapos kutatást követően megírta a Bonyhádi Cipőgyár történetét, melyet CD-lemezen jelentetett meg (2015); 2015 novemberétől *Bonyhád barátai* címmel kommunikációs rovatot vezet a Facebook oldalán. Munkássága elismeréseként Kiváló Dolgozó (1967, 1969, 1982), Újító Mozgalomért (1974), Könnyűipar Kiváló Dolgozója (1972, 1976), Kiváló Újító arany fokozat (1985), Munka Érdemrend bronz fokozata (1986) kitüntetésekben részesült. Felesége Tóbiás Teréz, egy fiuk van.

(Steib György)

sporttelep: az 1921. évi LIII. törvénycikk – *„megfelelő játszóterek létesítésével és fenntartásával”* – a községek és városok kötelességévé tette a testnevelés támogatását, a törvényi célok megvalósítását. Ennek szellemében Bonyhád község képviselő-testülete 1927. jún. 22-ei ülésén arra utasította az elöljáróságot, hogy a magántulajdonban lévő, leventéknek játszótér céljára bérelt – a Völgységi-patak és a vasúti szárnyvonal közt elterülő – rétet kisajátítással szerezze meg. A testület szándéka az volt, hogy a területre labdarúgópályát, tribünt, gondnoki lakást, lőteret, strandfürdőt, valamint téli–nyári kád- és gőzfürdőt építtessen. (Ez időben a vásártér fennsíkján kialakított labdarúgópályán játszották a mérkőzéseket.) A mintegy 5800 négyszögöl területű, megközelítően téglalap alakú, átlagosan 214,5 m hosszúságú, 97 m szélességű ingatlant 11 ezer pengőért vásárolták meg 1928. márc. 23-án. A körülmények mérlegelése után (a Völgységi-patak gyakran kiöntött, magas volt a talajvíz szintje) a testület 1931-ben a fürdő itteni létesítéséről lemondott, a lőteret a vásártéren építtették ki. A megvásárolt területen kelet–nyugati hossztengellyel labdarúgópályát létesíttettek, melyet kezdetben a Völgységi-patak mentén kialakított útról, később a vasútállomás felől lehetett megközelíteni. Igénybevétele leventekiképzésre, levente-sportra korlátozódott. Az 1933-ban alakult Bonyhádi Testgyakorlók Köre engedélyt kapott a labdarúgópálya díjmentes használatára, cserébe 1935-ben annak északi oldalán tribünt, öltözőt, illemhelyet, artézi kutat létesítettek. A teljes területet 1937-ben 2 m magas deszkakerítéssel körbevetették, a pálya rendben tartására gondnokot alkalmaztak. 1939-ben a Zománcgyári Testedző Egyesület is a pálya használói közé lépett, s 1941-ben – a már meglévő 40 m²-es öltöző mellé – saját, vasbeton tetőzetű öltözőt építtetett. 1944–45 telén az itt állomásozó szovjet katonák a deszkakerítés egy részét lebon-

tatták és – leginkább hadikórházuk priccseinek készítésére – felhasználták. A kerítést – a Bonyhádi Vasas Sportkör szervezésében betonelemekből – 1961–62-ben építették fel újból a községi tanács 105 ezer forintos támogatásával, a sportbarátok pénzadományaival és 400 ezer forintra értékelt társadalmi munkájával. A háborút követően a pályát 90 fokkal elfordítva építették meg, ez lett az edzőpálya, mellé 1950–51-ben versenypályát létesítettek 400 méteres salakos futó- és távolugró pályával. Az ünnepélyes avatás 1951. aug. 20-án volt. 1967-ben 400 személyes lelátó készült: 60 méter hosszúságban három betonlépcső. 1957-ben, majd 1960-ban nagyobbították az öltözőt. 1968-ban több mint félmillió forint költségráfordítással – 4 helyiségből, két fürdőből, játékvezetői öltözőből és raktárhelyiségekből álló – új öltöző építését kezdték meg, melyet 1970-ben vehettek használatba. További korszerűsítésére 1986–87-ben került sor, mintegy 1 millió forint költséggel. 1960-ban épült meg a bejárati pénztárfülke. 1956-ban röplabdapálya, 1968–69-ben kézilabdapálya létesült. 1981-ben a sporttelepet bekapcsolták a városi vezetékes ivóvízhálózatba, a gyep locsolásához a vizet a patakból nyerik. 1984-ben nagy társadalmi összefogással, a bonyhádi üzemek részvételével – 400 ülő- és 400 állóhely részére – 330 m² tetőfelületű fedett lelátó, 1985–87-ben a lelátóhoz kapcsolt, 8,5 millió forint értékű öltözősor épült. A korábbi öltözőt a tömegsport kedvelői vehették birtokba, továbbá klubszobát, 1971-ben büfét alakítottak ki. 1994-ben az öltöző épületének tetejére három lakást építettek sportolók részére, a földszinten helyet kapott a női labdarúgók öltözője és a Bonyhádi Focisuli Alapítvány. Ez évben két salakos teniszpálya épült. 2004-ben – a világítás elkészültével – a pálya esti mérkőzések lejátszására is alkalmassá vált. 1956-ban felújították az atlétikai futó- és ugrópályát, 1962-ben a labdarúgópályát. A sporttelep kezelői jogát az 1950-es évek elejétől a Bonyhádi Vasas Sportkör kapta meg. 1978. jan. 1-jével a Városi Sportlétesítmények és Intézmények Gondnoksága tanácsi intézmény, 1985. júl. 1-jén a városi egyesített sportkör (BMSC), 1994. márc. 1-jén Bonyhád Város Önkormányzata, 1997. ápr. 1-jén a II. Sz. Általános Iskola, 2005. szept. 1-jén az önkormányzat tulajdonában lévő Szabadtéri Sportlétesítmények és Ifjúsági Táborok (2009. júl. 1-jétől: Sportlétesítmények és Ifjúsági Táborok) intézménye, 2014. jan. 1-jén Bonyhád Város Önkormányzata kezelésébe került. A sporttelep legismertebb szertárosa és pályagondnoka id. Sziklai (Stifter) Jakab cipészmester volt, aki 1937-től mintegy 33 éven át mosta a felszerelést, javította a kapuhálót, öntözte és kaszálta a füvet, maga készítette a labdarúgók cipőit és a mérkőzéslabdákat. 1990-től a pályagondnok Donáth Zoltán. A verseny- és tömegsportrendezvényeken, sportbemutatókon túl a sporttelep volt a helyszíne Adolf Hitler parádés, 55. születésnapi megemlékezésének 1944. ápr. 23-án, ill. a bonyhádi gettókban élt zsidó lakosság összeterelésének deportálásuk előtt, 1944 júniusának végén. 2015-ben 27 millió forintos költséggel felújították az öltözőket. A Bonyhád Város Önkormányzata tulajdonában álló Városi Sporttelepen 2016-ban két füves labdarúgó- és egy kézilabdapályát találunk. A használaton kívüli salakos futó- és a két teniszpályát gyep borítja.

(Steib György)

sporttörténet 1951-ig: a szervezett versenysport megszületésének ideje Bonyhádon az 1910-es évek elejére, közepére tehető. Még nem voltak szponzorok, nem volt állami támogatás, nem álltak üzemek, iskolák, intézmények a sportolni vágyók mögött. Csak magánkezdeményezések, lelkes ifjak és változást sürgető vezéregyéniségek. Elsőnek az 1911. nov. 19-én létrejött Bonyhádi Ifjúsági Önképzőkör szervezett labdarúgócsapatot 1912. márc. 10-én. Bemutatkozására okt. 20-án került sor Szekszárdon, ahol a helyi Sport Clubbal vívott mérkőzésen 3:3-as döntetlent értek el. A Glaser Gyula elnök által vezetett egyesület 1925. márc. 29-én a Bonyhádi Ifjúsági Önképzőkör és Sportegylet (BIÖSE) nevet vette fel. 1912. jún. 10-én megalakult a Bonyhádi Lawn Tennis Club. Megszervezése Osztrich Lajos érdeme volt. A klub elnökévé Eibach Kornélt, alelnökévé Barabás Imrét, igazgatójává Osztrich Lajost

választották. Pályájukat a Kaszinókertben (ma a szabadtéri színpad környezete) építették meg. A *Bonyhádi Újság* 1913. júl. 19-ei vezércikkében sürgette a helyi sportélet kiterjesztését: *„Csak Bonyhád nem vett tudomást a mindenüvé elterjedő szépségről és nem tudott eddig sportszerűbb dolgot létesíteni, mint egy teniszpályát a libák részére. Talán Bonyhádon is lehetne egy atlétikai klubot alakítani. (…) hogy az esetleges rendezendő futball mérkőzések vidéki csapatokkal mily szépen hoznának a konyhára. (…) Ha más nem, a hiúság késztesse Bonyhádot egy atlétikai klub alakítására, hogy ebben a tekintetben se legyünk más városok mögött."* Még abban az évben lelkes sportbarátok szervezni kezdték a Bonyhádi Atlétikai Klubot (BAK), mely meg is kezdte működését. Alakuló közgyűlését azonban csak 1914. júl. 12-én tartották meg. A BAK atlétái 1913-ban Baján aratták első sikereiket: a helyből távolugrásban Schrammel Endre első lett, távolugrásban 555 cm-rel a második. A klub alaptevékenysége a labdarúgásra épült. Első mérkőzésükről a *Bonyhádi Újság* tudósított 1913. júl. 26-ai számában: *„Vasárnap volt a mi küzdelmünknek virágfakadása. 11 bonyhádi fiú állott ki a küzdőtérre szakadó esőben, hogy felvegye a harcot a híres bajai csapattal."* Ekkorra már két labdarúgócsapata és – a gimnázium udvarában és a vásártéren – két labdarúgópályája is lett Bonyhádnak. A csapatok az elkövetkező években egymás ellen, továbbá Szekszárd, Baja, Bátaszék és a környező települések csapataival sorra játszották barátságos mérkőzéseiket. 1913-ban a BAK már megküzdött a „Tolnamegyei bajnokcsapat" címért, de vereséget szenvedett. Az évtized végétől gomba módra szaporodtak a sportegyesületek, melyek nagy része kulturális tevékenységet is folytatott. 1919. nov. 30-án 350 taggal megalakult a Bonyhádi MOVE [Magyar Országos Véderő Egylet] Sport Club. Ez időben alakult a Bonyhádi Munkás Sport Club és a Bonyhádi Turul Sport Egylet, 1923-ban a Bonyhádi Sport Egylet (BSE). A BSE alapszabálya szerinti céljai: a tagok közötti baráti viszony fejlesztése, a testi erő fejlesztése az ügyesség és az erő elérésére, a hazafias érzés felkeltése a tagságban, a futballozás sportjának fejlesztése és e célból egy rendes csapat kiállítása, a mérkőzések lefolyásának testületi értékelése, annak jegyzőkönyvben való megörökítése; a tagok kötelesek futás, magas-, táv- és hármasugrás, súlydobás sportágakban is gyakorolni magukat. A BSE elnöke Schäffer Miklós, jegyzője Litzmann Jenő lett. 1924-ben alakult meg a Bonyhádi Keresztény Ifjúsági Önképző és Testgyakorló Egyesület, hogy rendszeres önképzéssel és sportolással öntudatos, honszerető és edzett polgárokat neveljen a hazának. Elnöke Lovik Kálmán, alakuló taglétszáma 86 fő volt. A tagok hetente kétszer szabad- és szertornagyakorlatokat végeztek. A katolikus templomban szentmisén fellépő énekkarukat Schnell József karnagy vezette. Kultúrcsoportjuk műsoros esteket rendezett. 1924. máj. 1-jén alakult meg a Bonyhádi Vívó Egylet. Elnökéül Hagymássy Zoltánt, alelnökéül Perczel Józsefet, titkárának Pirkner Miklóst választották. Aktív tagjainak száma 30-60 fő volt. Az egylet tagja büntetlen előéletű, nemzethűségi és becsületbeli szempontból teljesen kifogástalan magyar állampolgár lehetett, nemre való tekintet nélkül, 16 éves kortól. Gyakorlóhelyiségük a Zucker Szállodában volt, ahol Szombathelyi Béla csapatkapitány vezetésével tőrrel és karddal folyt az oktatás és versenyzés. Az egyletet 1937-ben oszlatta fel a belügyminiszter. Bonyhád sportéletébe új színfoltot hozott az 1924-ben alapított leventeegyesület. Gyakorlatozásuk egyik helyszíne az a Völgységi-patak mellett elterülő rét volt, melyet 1928-ban vett meg a községi elöljáróság – a ma is funkcionáló – sporttelep, labdarúgópálya létesítésére. 1926-ban alakult meg a gimnázium Kossuth Sportköre. Sportolói elsősorban atlétikában, tornában és kosárlabdázásban értek el kimagasló eredményeket. 1926 őszén új korszak kezdődött a bonyhádi labdarúgó életben: megkezdődtek a bajnoki mérkőzések. A BIÖSE csapata benevezett a Magyar Labdarúgó Szövetség Délnyugati Alszövetsége által a bajai alosztályban rendezett területi bajnokságba, a kilenc csapatból a hetedik helyen végeztek. 1927. márc. 26-án 37 taggal megalakult a Bonyhádi Lövészegylet. A főlövészmester Hargittay Károly, az ügyvezető főlövészmester Zerinváry János volt. Az 1930-as évek a bonyhádi teniszsport kiemelkedő időszakát hozták. Házibajnokságokat, bemutatókat, városok közötti mérkőzéseket vívtak, tornákon vettek részt. 1934-ben ta-

roltak Pécs város nyílt teniszbajnokságában. Heténi Jenő megnyerte az egyest, Gonda Miklóssal az oldalán a férfi párost, Posewitz Madyvel a vegyes párost. Hasonló sikerrel szerepeltek Tolna vármegye 1935. és 1936. évi nyílt bajnokságában. A korabeli sajtó értékelése szerint a Dunántúl második legjobb teniszcsapatává emelkedtek. A Bonyhádi Polgári Kaszinóegylet szakosztályaként működő csapat lelke és szakmai irányítója Halmai Károly zenetanár volt. A szakosztály rendezte meg az 1935. évi vármegyei pingpongbajnokságot. A valószínűleg 1935-ben nyíló Klim–Singer-féle strandfürdő megteremtette a lehetőségét az egyesületekben szervezett bonyhádi úszósport megszületésének. 1936. jan. 12-én – céllövő szakosztállyal – létrejött a Postás Sportegyesület bonyhádi csoportja. Elnöke Grész Viktor, titkára Pervay Viktor volt. 1925–30-ig működött a Pétermann és Glaser Cipőgyári Sport Egylet, 1933–45-ig a Bonyhádi Testgyakorlók Köre (BTK), 1939–45-ig a Zománcgyári Testedző Egyesület (ZTE). 1945. máj. 21-én Bonyhád két vezető sportegyesülete, a cipőgyár által támogatott BTK és a zománcgyár által támogatott ZTE összeolvadásával megalakították a MADISZ (Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség) égisze alatt működő, az idő szerinti egyetlen bonyhádi sportegyesületet, a Bonyhádi Testvériség Testedzők Egyesületét (BTTE). Többszöri névváltoztatást – Bonyhádi Munkás Testedzők Egyesülete (1948 [1957-ben újból ezen a néven alakult meg a községi sportkör]), Bonyhádi Szakmaközi Sportegylet (1949) – követően a Belügyminisztérium a sportkört 1951-ben feloszlatta. Ez évben alakult meg a zománcgyár támogatását élvező Bonyhádi Vasas Sportkör, és a cipőgyár által fenntartott Bonyhádi Vörös Lobogó Sportegyesület. Mindkét egyesület a szakszervezet irányítása alatt működött.

(Steib György)

Steib György (*1940. máj. 3. Bonyhád): gépésztechnikus, helytörténetíró. Általános iskolai tanulmányait Bonyhádon végezte, majd a pécsi Zipernowsky Károly Gépipari Technikum általános gépipari tagozatán szerzett technikusi oklevelet 1958-ban. Munkahelyei: Csepel Kerékpárgyár (1958), bonyhádi zománcgyár (1958–97). Zománcgyári munkakörei: technológus, technológiai csoportvezető, lemezleszabóüzemvezető (1977–93), sajtolóüzem művezető (1993–97). Mellékfoglalkozásban a Zománcgyári Kultúrotthon igazgatója (1970. jan. 15. – 1973. dec. 31.). 1997-től 2010-ig a helyi televízió munkatársaként hetven jelentős bonyhádi személyről készített portréfilmet. Helytörténeti munkásságának kezdete kultúrotthoni munkaköréhez köthető, ekkor jelent meg Tarcsay István társszerzőségével *A bonyhádi zománcgyár története* (Budapest, 1973) c. könyve. További helytörténeti munkái: *Bonyhád 1956* (Bonyhád, 2001), *A bonyhádi kórház története* (Bonyhád, 2009), *Zománcgyári centenárium 1909–2009* (Bonyhád, 2009). A zománcgyár archív tárgyaiból és dokumentumaiból üzemtörténeti gyűjteményt hozott létre (1977). A XXII. Országos Amatőrfilm Fesztiválon (Békéscsaba, 1975) *Gépek* c. filmetűdjével második díjat, a Tolna Megyei Levéltár helytörténeti pályázatán két első (2006, 2008) és egy harmadik (1999) díjat nyert. 2010-ben Bonyhád város önkormányzati képviselő-testülete *„Bonyhád város történetét feltáró kimagasló munkásságának elismeréseként”* Perczel-díjban részesítette. Schmidt Erzsébettel kötött házasságából egy lánya született.

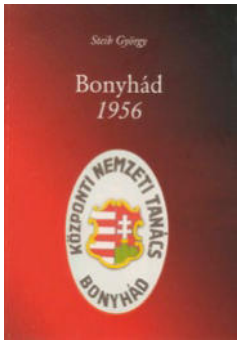

(Kirchné Máté Réka)

Stekly Gyula (*1917. jún. 26. Budapest, †1996. júl. 1. Bonyhád): iparművész. Tizenhárman voltak testvérek, ő a legfiatalabb. Édesapja korai halála miatt 4 elemi és 4 év polgári iskolai kötelezettsége mellett dolgozni kényszerült: kifutó volt egy fűszerüzletben. 1932-től 1938-ig a Magyar Állami Operaház díszlet- és jelmezfestője. A Magyar

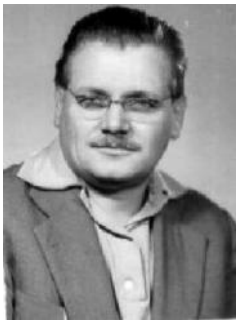

Iparművészeti Főiskola színház szakán elvégzett kétéves tanfolyam segítette tehetsége kibontakoztatását. 1940-ben házasodott, ezt követően 1944-ig apósa fűszerüzletét vezette. A lakásukat ért bombatámadás miatt Bonyhádra költöztek, ahol apósa ecetgyárat üzemeltetett. Itt dolgozott segédmunkásként 1946-ig. Ezt követően papírmasé- és rongybabakészítéssel és -értékesítéssel foglalkozott. 1948-ban lett zománcgyári alkalmazott az üzemkönyvelésen. 1950-ben megbízták a zománcedény-dekoráló részleg megszervezésével és vezetésével, melyet – mint művezető – egészen nyugdíjazásáig (1977) ellátott. Átmenetileg vezetője lett a homokozójátékok festésének és csomagolásának, rövid ideig a táblagyártásnak. Jelentős volt munkakörén kívül végzett kulturális tevékenysége. 1950-ben a közreműködésével létrejött Zománcgyári Kultúrotthon első vezetője lett. Még ez évben gyári bábcsoportot hozott létre, mellyel megalapozták az évtizedekig nagy sikerrel működő bonyhádi bábjáték kultúrát. Táblaképeket festett, tagja volt a helyi képzőművészkörnek. 1962-ben felvették a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetségének Tolna megyei munkacsoportjába. Képeivel kiállításokon szerepelt. Jelentős alakja és mozgatója volt a bonyhádi műkedvelő színjátszásnak, több darabhoz maga készítette el a díszleteket. Feldekorálta a máj. 1-jén felvonuló zománcgyári autókat, megtervezte a gyár vásári edénykiállításait. Tevékenységét Kiváló Dolgozó kitüntető jelvénnyel jutalmazták. Hosszú Hildával kötött házasságából 5 gyermeke született.

(Steib György)

Stekly Zsuzsanna (*1954. dec. 3. Bonyhád): zománcműves. A bonyhádi általános iskolai éveket követően a pécsi Művészeti Szakközépiskolában érettségizett 1973-ban, grafikai rajzoló és sokszorosító képesítést szerezve. Első munkahelye a Nagykanizsai Úttörőház volt, ahol 6 hétig dolgozott dekoratőrként. A bonyhádi zománcgyárban matricázóként kezdte a munkát 1974-ben, 1989-es kilépésekor dekoratőr volt a beosztása. A kecskeméti Városgazdálkodási Vállalatnál reklámszervező művészként tevékenykedett 1990–91-ben, majd a bonyhádi KOBAK

(Fotó: Kovács Patrik)

Bt. mindenese volt 1995-ig, azóta egyéni vállalkozó. 1976 óta zománcműves. 1973-ban rendezte első kiállítását. Országszerte hívják kiállítani, Bonyhádon háromévente mutatja be új alkotásait. 2002-től 2011-ig invitált alkotókat házába egy-egy hétre, a Zománcművészeti Alkotótáborba. Kifejlesztette saját finomrekesz technikáját, 2010-ben kezdte alkalmazni az azsúrzománcot. 2016-ban a krakkói Karol Wojtyla Múzeumban nyílt a 274. önálló kiállítása. A tolnai Bárka Művészeti Szalon alapító tagja (1996). Tizenhét köztéri alkotása van, köztük Székesfehérváron egy 96 négyzetméteres felület. Bonyhádon, Mélykúton

(Fotó: Kirchné Máté Réka)

és Palotabozsokon a Kálvária-stációk, a bonyhádi Arany János Általános Iskolában (ma szakképző iskola) az „Egy üzem - egy iskola” című kompozíció, valamint a kórházi kápolna oltárképe őrzi a nevét. Rendszeresen részt vesz alkotói pályázatok bírálatában. Elismerései: A Szakma Ifjú Mestere (1978), Ipar Kiváló Mestere (1982), Kiváló Kisiparos kitüntetés arany fokozata (1986), Perczel-díj (2003), A Tolna megyei művészetért (2004), Babits Mihály-díj (2010). Kovács Jánossal kötött házasságából egy lánya és egy fia született.

(Kirchné Máté Réka)

Straicher-üzletház: alapítója id. Straicher Benő (*1832. márc. 31. Tevel, †1886. aug. 25. Bonyhád) volt. Bőrös szakmát tanult, majd Bonyhádon telepedett le, és 1855-ben vaskereskedést nyitott a főterén. „A vasemberhez” cégjelzésű üzletének árukínálata elsősorban a parasztgazdaságok felszerelési igényeit elégítette ki. Rendszeresen árusított a környező mezővárosok hetipiacain és vásárain, továbbá jól szervezett bizományosi hálózatával a környező kis falvak

Ifj. Straicher Benő

áruellátásáról is gondoskodott. Szorgalma és házassága (felesége Willinger Katalin, Bonyhád község bírájának lánya volt, akitől nyolc gyermeke született) révén vagyona jelentősen gyarapodott. Az 1870-es évektől mint virilista (a legtöbb adót fizetők egyike), ő és utódja is tagja volt a község képviselő-testületének, elnöke a bonyhádi Kereske-

delmi Kaszinónak. Halála után a fia, ifjabb Benő (1861–1920) továbbfejlesztette az üzletet. Az 1910-től már távbeszélővel is rendelkező bolt *Vas-, fűszer-, anyag-, festék-, ásványvíz-, üveg- és lámpakereskedés*, valamint *M. kir. dohány nagytőzsde, okmány és levélbélyeg árulás* termékkínálattal hirdette magát számlafejlécén. Üzletét Zoltán fia (1900–80) örökölte, aki a Kereskedelmi Akadémia elvégzése után fegyver-, vadhús- és borkereskedelemmel bővítette üzleti kínálatát. Az 1930–40-es években a bolt színvonala hanyatlott, végül a csőd szélére jutott.

[Kolta László] – (Steib György)

strandfürdő a Gyár utcában: Bonyhád első szabadtéri közfürdője. Kezdeményezője Forberger László, a helyi gimnázium tanára volt. Kérvényét az 1893. ápr. 5-ei községi képviselő-testületi ülésen tárgyalták, mely szerint *„nevezett tanár a község tulajdonát képező úgynevezett „Füzes kertből” uszoda és jégpálya létesítésére 1000 ölet bérbe adni kér.”* Forberger 24-én a Füzes kertet (mely nagyjából a későbbi, Klim–Singer-féle

strandfürdő akkor még náddal beborított, vizenyős területét ölelte fel) teljes egészében, harminc évre, évi harminc forintért bérbe vette. Máj. 9-én azonban szerződést bontott, mert Brandeisz Ferenccel – a Bonyhádi Takarékpénztár Rt. titkárával – közösen megvásárolták Pirkner Konrád földbirtokosnak a Völgységi-malomárok mentén, a mai Gyár utcában fekvő kertjét, valamint az ott üzemelő kád- és gőzfürdőjét. (1902-ben Forberger erre a telekre, a fürdő mellé állíttatta fel a villanytelepet.) A patak keleti oldalán, mintegy 16 ezer forintos költséggel felépített strandfürdőt 1893. aug. 6-án adták volna át a nagyközönségnek. A szakadó eső elmosta a nagyszabásúra tervezett megnyitóünnepséget, mely így a Lengyel Szállodában megtartott közvacsorára korlátozódott. (A terv szerint egy feldíszített csónakon két matróz az uszoda víztükrén fényes tűzijáték mellett evez két fuvolással, akik elfújták volna *A csónakos* c. dalt.) Az ünnepélyes megnyitásra 1894. máj. 24-én került sor. Az uszoda vizét nagy vízhozamú kút biztosította, a szennyezett vizet pedig a malomárokba vezették. 1894-ben a kád- és

gőzfürdőt felújíttatták, újabb helyiség építésével masszázskúra szolgáltatást is indítottak. 1895-től a képviselő-testület határozatával a szegények ingyenesen látogathatták a strandfürdőt, a szezonra szóló belépőjegy az uszoda és gőzfürdő együttes használatáért ekkor 10 forintba került. Az embereket azonban a területen üzemelő vendéglő sem csábította kellő létszámban a fürdőbe, ami ráfizetéssel üzemelt. A fürdő – Forberger 1908-ban bekövetkezett halálát követően – Perczel Béla III. tulajdonába került, aki 1909-ben felújíttatta. Újrabetonozták a medencét, biztosították a folyamatos vízcserét, meleg és hideg vízű zuhanyzóval, tornaszerekkel látták el, villanyvilágítást biztosítottak, mellyel lehetővé tették az esti fürdőzést. A strand már reggel hat órától a közönség rendelkezésére állt, külön időszakban a férfiaknak és külön a nőknek. A belépődíj felnőtteknek 40, gyermekeknek, diákoknak 20 fillér, idényjegy 5 korona volt. Fürdőruhát 10, fürdőnadrágot 2, törölközőt 4, lepedőt 10 fillérért lehetett bérelni. A strandfürdő sorsa ezt követően – közös tulajdonos lévén – összefonódott a villanytelepével. 1924-ben a községi elöljáróság tárgyalásokat kezdett a már teljesen elhanyagolt állapotú medence megvásárlásáról, újbóli üzembe helyezéséről a tulajdonos Transdanubia Rt.-vel, de az eladó feltételeit nem tudták teljesíteni. Sorsát végezetül a villanytelep megszűnése, majd elbontása pecsételte meg, valószínűleg az 1930-as évek elején.
(Steib György)

strandfürdő a községháza hátsó udvarában: a főtéri községháza kapuján át megközelíthetően, az ún. Füzes kertben, a Völgységi-malomárok nyugati partjánál üzemelt hideg vizes szabadtéri fürdő. Forberger uszodájának bezárását követően sok oldalról jelentkezett igény egy bonyhádi népfürdő létesítésére. Erre 1912-ben Molnár Lajos terjesztett elő indítványt, majd 1924-ben Kovács Ágoston nyújtotta be kérelmét a község képviselő-testülete elé. Kérelmét elutasították, de tárgyalásokat kezdtek a régi uszoda megvásárlásáról annak tulajdonosával, a Transdanubia Részvénytársasággal. Az évekig elhúzódó tárgyalások kudarccal végződtek. Az 1921. évi, testnevelésről szóló törvény a községek kötelezettségévé tette *„a testnevelést előmozdítani (…) fürdők, uszodák létesítésével, vagy támogatásával. (…) lehetőleg gondoskodni kell az ily célra szükséges terület megszerzéséről.”* Ennek szellemében vásárolta meg a község 1928-ban a jelenlegi sportpálya területén fekvő egykori réteket labdarúgópálya és strandfürdő létesítésére. Az 1928. aug. 24-ei képviselő-testületi ülésen döntöttek a fürdő megépítéséről, s az azt tápláló artézi kút fúrásáról, *„mert a községben fürdő nincsen, s így a közegészségre káros, hogy fürdő hiányában a lakosságnak legnagyobb része testének ápolásáról nem gondoskodhatik”*. Nem volt fürdési lehetőség a bonyhádi magánlakások 99%-ában, a fiú- és leánykollégiumban, mint ahogyan a zománcgyárban és a cipőgyárban sem. A jobb módúak a gőz- és kádfürdő szolgáltatásait vették igénybe, a szegények nyáron a Völgységi-patakban fürödhettek. A 35 m hosszú, 25 m széles, 130 cm-es vízmélységű úszómedence, valamint gyermekmedence létesítésére meghirdetett versenytárgyalásra 7 pályázat érkezett, közülük Péter Ádámtól jött a legkedvezőbb, 25.000 pengős árajánlat. A nehéz gazdasági viszonyok azonban nem tették lehetővé az építkezés megkezdését. A magas talajvíz és a Völgységi-patak rendszeres kiöntése, valamint a központtól való nagy távolság miatt 1931-ben új helyszínt, az akkori Horthy Miklós téren álló községháza kertjét jelölték ki fürdő létesítéséhez. 20.000 pengős hitelfelvételről döntöttek, a többi költséget a lakosságtól kívánták begyűjteni előre váltott kabinbérletekkel. Az általános gazdasági válság, a község szorult gazdasági helyzete azonban továbbra sem tette lehetővé a munkálatok megkezdését, ezért vállalkozót kerestek. Az 1933. máj. 16-ai képviselő-testületi ülésen foglalkoztak a Tóth J. Tibor – Klim Albert István – Singer Fülöp féle bonyhádi cég ajánlatával. 1933. júl. 24-én írták alá a kivitelezési szerződést. Ennek értelmében a község 30 évre bérbe adja a területet, a vállalkozók pedig felépítenek egy 33,3x12 m kiterjedésű, 1,4–1,9 m vízmélységű, 640 m^3 térfogatú úszómedencét a szükséges öltözőhelyiségekkel, vendéglővel, artézi kutat fúratnak a medence vízellátásához, és felépítenek egy gőzfürdőt 4 fürdőkáddal, 4 zuhannyal, gőzkamrával, 15 m^2 kiterjedésű fürdőmedencével. Az építkezéshez a község

anyagi hozzájárulást is vállalt, melynek ellentételezéseként a létesítmény tulajdonjoga 30 év eltelte után, 1963. jún. 1-jétől a községre szállna át. (A szerződés feltételeit Tóth J. Tibor nem vállalta, ezért kilépett a vállalkozásból.) A munkálatok 1934 nyarán kezdődtek. A szerződés egy évben szabta meg a befejezését, de ez nem volt tartható. Az artézi kút – többszöri mélyítés ellenére – 705 m mélységből sem szolgáltatott vizet, emiatt a gőzfürdő nem épült meg. Az úszómedence, az öltözők (32 kabin, 120 szekrény) és a vendéglő létrehozásának költsége mintegy 21.000 pengő volt, a kút fúrása közel 25 ezer pengőt emésztett fel. A fürdő valószínűleg 1935-ben nyílt meg, a vizet a község tulajdonában lévő régi, ásott kútból biztosították. A kút kis vízhozama miatt 1940-ben vízkivételi művet létesítettek, melynek segítségével egy szűrőrendszeren való átfolyatással a Völgységi-malomárokból biztosították a vízszükségletet. A heti kétszeri (később egyszeri) vízcseréért, a patak vizét felhasználó alsófolyás menti tíz malomtulajdonosnak a *„vízkivételezés által okozott lóerőveszteségek”* kártalanítására malmonként évi 1,5 aranypengőt fizettek. Vízcserekor a medencét fertőtlenítették: falát klórmésszel lemosták, majd kimeszelték. A község által átadott telekért – 10 évi ingyenes használat után – a tulajdonosokat évi 600 pengő bérleti díj fizetésére kötelezték. A strand Bonyhád társadalmi életének egyik mozgalmas színtere volt. 1937-ben már úszóversenyt rendeztek. 1938-ban itt adták elő helyi színjátszók a *Marica grófnő* c. operettet. Helyszíne lett az úszósportnak és úszásoktatásnak, lehetőséget biztosított ökölvívó- és vízipóló-mérkőzéseknek. A nyitvatartási idő jún. 15-étől aug. 31-éig tartott. Kezdetben, a fürdőrendszabály értelmében az uszodát reggel 6 órától fél tízig kizárólag férfiak, ezt követően fél 12-ig kizárólag nők, majd napnyugtáig együtt vehették igénybe. Kéjnők és ún. pincérnők az uszodát nem látogathatták. 1939-ben egy szezonra szóló bérlet 16 pengőbe, egyszeri szekrényjegy hétköznap 30 fillérbe került. A strand területén felépített házban a működtető gondnok Klim család lakott. A magántulajdon felszámolását követően a tulajdonjog a községre szállt, a gondnok 1950-től Steib Ádámné lett, őt 1961-től Hegedűs Istvánné követte. 1950 júliusában a napi átlagos vendégforgalom 150 fő volt, a szerdai, vízcserés szünnap kivételével naponta 8,30-tól 19,30-ig üzemeltek. A községtől a strandfürdőt 1951-ben a Bonyhádi Járási DISZ Szervezet kapta meg üzemeltetésre, majd az 1952. máj. 19-én kötött bérleti szerződéssel – 1955-ig – évi 100 Ft-os eszmei bérért a cipőgyár szakszervezeti bizottsága. 1953-ban megszüntették a malomárokból való vízkivételt, annak nagy fokú szennyezettsége miatt. Ezt követően a szomszéd (akkor Gyár u. 7.), Singer László udvari kútjáról, 1977-től hálózati vízvezetékről nyerték a medence vízszükségletét, mely évi 7100 m^3 volt. 1962-ben gyermekmedencét létesítettek. Az

Élet a strandon 1957-ben

1960-as évek végétől a forgalom visszaesett. A medence állapota romlott, teljes felújításra szorult volna. Visszatérő gondot jelentett az úszómester biztosítása, ez időben Markovics Mihály és Berkner József látták el a feladatot. 1974-ben a közegészségügyi felügyelő a fennálló hiányosságok miatt nem járult hozzá az üzemeltetéshez, a teljes szezonban zárva maradtak. Tervezték a strand kisállomás melletti területre való áthelyezését, teljes rekonstrukcióját, de végrehajtásukra nem volt fedezet. 1980-ban 4325 m^2-es területét kisajátításokkal 12.580 m^2-re növelték. A hideg víz (18°C), a medence rossz állapota (a repedéseknél elengedte a vizet) a közönség elmaradásához, ráfizetéses üzemeltetéshez vezetett. Az utolsó szezon 1989-ben volt. 1998-ban az épületeket lebontották, 1999-ben a medencét betemették.

(Steib György)

Szabad Föld Mezőgazdasági Termelőszövetkezet: az 1950. aug. 20-án tartott

közgyűlésen alakult, mint III. típusú termelőszövetkezeti csoport, 131 katasztrális hold területtel. A jelenlévő 24 tag Forrai Fábiánt választotta elnöknek. A szakmai irányítást kezdetben brigádvezetők látták el – többek között Ohmacht Józsefné (állattenyésztés), Magyari Márton (növénytermesztés) –, majd Prikk Imre lett a főagronómus. A könyvelői feladatokat Kovács József, majd Szőts Zoltán végezte. A tagok száma év végére 52 főre nőtt. A tagok mindössze 30 ezer

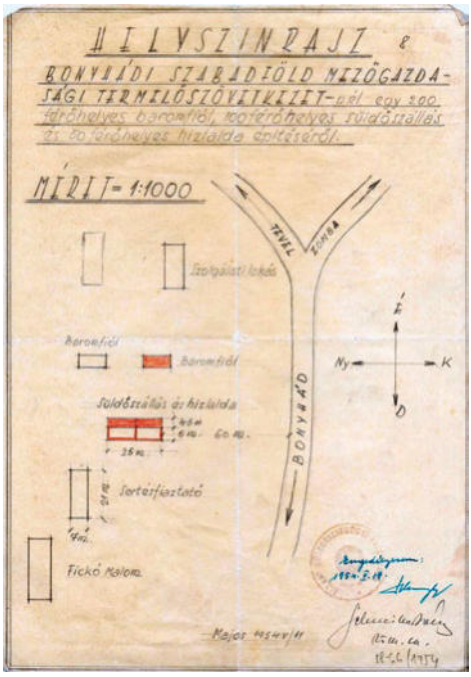

forint értékű felszerelést vittek a közösbe, melyet „kialkudott” értéken kifizettek, de a pénzből 15%-ot visszatartottak fejlesztésre. A szövetkezetnek juttatták Perczel József – a mai Perczel-kert területén állt – istállóit. Központi irodájukat a Kossuth Lajos u. 53. sz. házban rendezték be, a 49. sz. épületben pedig kultúrotthont alakítottak ki. Tej és zöldség árusítására üzletet nyitottak a Vörösmarty tér 3. sz. alatt. Irodájukat később ebbe az épületbe költöztették. Majorjukat kezdetben a II. Rákóczi Ferenc u. 39., 46. és 48. sz. házakban és a külterületi Schleiertanya épületében rendezték be, ahonnan később áttelepültek a volt Járványkórház és a Fickó malom térségébe. 1951 végére már 70 tagot számláltak és 341 holdon gazdálkodtak, melynek zöme juttatott állami tartalékterület volt. 1951. máj. 10-én a III. típusú termelőszövetkezeti csoportot önálló szövetkezetté minősítették. A Völgységi-patak és a Völgységi-malomárok között elhelyezkedő 40 holdas területükön öntözéses gazdálkodást fejlesztettek ki, ebből 10 holdon kertészeti kultúrát létesítettek három üvegházzal korai konyhakerti növények termesztésére. A szövetkezet gazdálkodott a volt Perczel-féle, mintegy 3 holdas kertészetben, mely a mai Perczel-kert területének egy részét ölelte fel. A magas adóterhek és a beszolgáltatási kötelezettségek teljesítése erejüket meghaladó feladatnak bizonyultak. Tetézte a gondokat az elaprózott termékszerkezet: 20-25 féle növénnyel foglalkoztak, közte a kötelező gyapottermesztéssel. A napi munkaszervezés nehéz feladat volt: jó néhány, a közös munkához nem szokott és kényszerűségből belépett, nemrég még egyénileg dolgozó parasztember nem szívesen vett részt a kollektív munkában, így reggelente személyesen szólították fel a tagokat munkavégzésre. A gyengébb gazdasági eredmény, valamint a munkafegyelem megszilárdítására tett intézkedések következtében 1952-ben többen kiléptek, és kizárásokra is sor került. Gyakori lett az elnökcsere. A köztiszteletben álló, tekintélyesebb tagok egymást követték az elnöki tisztségben: Deér Loránd, Ferencz János, Nagy János, Szőts J. Géza, Deér Loránd ismét, majd Nagy Ferenc, Vanya János, végül 1953. jan. 6-ától a megszűnésig Hahner József. 1953-ban megváltoztatták a szövetkezet termékszerkezetét: gyümölcsöst telepítettek, 4 holdon 3600 szilvafacsemetét ültettek, 40 holdon fűmagtermesztésbe kezdtek, és 21 férőhelyes sertésfiaztatót építettek. Heti két alkalommal a pécsi és a komlói piacra szállítottak terményeket lovas kocsival. A nagymértékű munkaerőhiány ellenére a szövetkezet erősödni kezdett. Az 1954. évi zárszámadás jó eredményt hozott. 500 férőhellyel öt baromfiólat, borjúnevelőt, elletőistállót, 150 férőhelyes süldőszállást építettek, 50 férőhelyes tehénistálló és 100 férőhelyes sertéshizlalda építésébe kezdtek. 1955-ben kiemelkedően jó termést takarítottak be a 625 holdra nőtt földterületükről. A tiszta vagyon értéke ekkor 1.369.212 forintot tett ki. Bonyhád legjobb

termelőszövetkezetévé váltak, dolgozóiknak biztos megélhetést tudtak nyújtani. 1956-ra a tagok száma 138-ra emelkedett, földterületük pedig 1031 holdra. Az eredmények ellenére az 1956. nov. 15-én tartott közgyűlésen a tagok többsége a termelőszövetkezet felszámolása mellett döntött. A felvett hitelekből eredően a mérleg 340 ezer forintos veszteséget mutatott ki. A gyümölcstelepítést a Földművesszövetkezetek Járási Központjának, a vagyonelemek egy részét megőrzésre a községi tanács képviselőjének adták át, más részét és az állatállomány egy részét a volt tagok széthurcolták.
(Steib György)

Szabados (Schaffer) Piroska (*1893. dec. 9. Bonyhád, †1967. márc. 28. Budapest): színésznő. A színiakadémia elvégzése (1916) után Kolozsváron kezdte pályáját. 1920-ban Budapestre került, az Andrássy Úti Színház tagja lett, 1921-ben a Belvárosi Színházban, 1922-ben a Budai Színkörben is fellépett. Az 1923-as évet ismét Kolozsváron töltötte. 1924-től az Országos Kamaraszínház tagja volt, 1924–25-ben vendégként fellépett a Nemzeti Színházban. 1928-tól az Új Színház tagja lett. 1933-ban a Magyar és a Belvárosi Színházban játszott. Gyakran vállalt pódiumszereplést is. Részt vett Palasovszky Ödön avantgárd színpadi kísérleteiben (1921–26: Manifesztum csoport, 1928: Cikk-Cakk Esték, 1927–32: Kórus Esték). 1945–48 között a Nemzeti Színház, 1948-ban a Belvárosi Színház vendégművésze volt. 1951-től a Népművelési Minisztériumban dolgozott. 1953–54-ben a Petőfi, 1954-ben az Úttörő, 1955-ben a József Attila, 1955–58 között a Magyar Néphadsereg Színházában szerepelt. 1917-től aktív tagja volt a baloldali feminista mozgalomnak. A 20-as évek közepén bekapcsolódott a munkásmozgalomba: haladó szellemű előadóesteken szavalt. 1947–50 között a Magyar Színészek Szabad Szakszervezetének nőtitkáraként is tevékenykedett. Kolozsváron ígéretesen induló pályája Magyarországon kettétört, 1945 után sem találta meg a helyét. Kezdetben drámai hősnőket és naivákat játszott, később jellemszerepeket formált meg. Nagy Adorjánnal kötött házasságából egy fia született. Személyes irataiban férjezett nevét (Nagy Adorjánné) használta. Főbb szerepei: *Júlia* (Shakespeare: *Rómeó és Júlia*); *Hilda* (Ibsen: *Solness építőmester*); *Rachel* (Lakatos László: *A nagy komédiásnő*); *Tóth Flóra* (Bródy Sándor: *A tanítónő*); *Julie* (Strindberg: *Julie kisasszony*); *Helén* (Déry Tibor: *Tükör*).
(Fotó: Kálmán Béla) (Dudás Olga)

Déry Tibor: Tükör c. drámájában jobbról a második Szabados Piroska (1947)

Szabadság tér: Bonyhád központi tere. Köznyelvi neve Piac tér volt a községi képviselő-testület 1892. aug. 29-ei ülésén meghozott határozatáig, amikor hivatalosan Fő tér lett. 1930. febr. 22-én, Horthy Miklós tízéves kormányzóságának tiszteletére *„a képviselő-testület egyhangúlag nagy lelkesedéssel kimondja, hogy Bonyhád nagyközség Fő terét mai naptól kezdődőleg (...) »Horthy Miklós tér«-nek nevezi el. (...) A képviselő-testületnek ezzel a ténykedésével szeretett Kormányzó Urunk neve a község központjában örökké tündökölne, mint ahogy élni fog a nemzet szívében is."* 1945. aug. 30-án a központ neve Sztálin térre változott. A képviselő-testület ülésén a községi főjegyző bejelentette, hogy *„a magyar kommunista párt bonyhádi szervezete beadványt intézett a község képviselő-testületéhez, amelyben javasolja a Horthy Miklós teret »Sztálin« térre elnevezni azon indokolással, hogy a Szövetséges Nagyhatalmak Horthy Miklóst háborús bűnösnek nyilvánították. (...) Sztálin marsallnak volt legnagyobb része abban, hogy a német fasiszta fenevadat leverték, és ezzel lehetővé tette, hogy a magyarság évszázados álma a német rabság lerázása és a független, erős, demokratikus Magyarország feltámadása valóra váljék."* A Bonyhádi Községi Tanács 1961. dec. 15-ei

ülésén Erb József tanácstag *„időszerűnek tartja, hogy egyes utcák neve felülvizsgálást nyerjen.”* Javasolja többek között, hogy a Sztálin tér neve Szabadság térre változzék. Indoklása szerint az *„elnevezés ma már nem időszerű. Történelmileg túlhaladott, hogy utcáink olyan személyekről legyenek elnevezve, akik erre már nem méltóak.”*
(Steib György)

Szabadság tér 2.: a Völgységi Múzeum otthona. Bonyhád egyik legszebb, kétszintes, palotaszerű műemlék épülete. 1787–90 tájékán épült, klasszicizáló késő barokk stílusban. Eredetileg 14 szobás földesúri lakóház a Nunkovits család birtokában, építtetője nagy valószínűséggel Nunkovits György volt. (A Nunkovits nemzetség 1656. szept. 16-án kapott nemeslevelet Bécsben. György Tolna vármegyében 1753-ban igazolta saját és két fia nemességét, a család egyik ága ekkor telepedhetett meg Bonyhádon.) Téglalap alaprajzú, szabadon álló épület, mindkét végén lekontyolt, cserépfedésű nyeregtetővel. Részben alápincézett. A padlástere kétszintes, terménytárolásra alkalmas megoldású. Az épület földszintjén boltozott, az emeleti részben sík födémet találunk. A két szint

A Nunkovitsok nemesi címere

hasznos alapterülete 475 m², mindkét szinten nagyteremmel rendelkezik. Kőkeretes bejárata az udvar felől nyílik. Az utcai homlokzaton középrizalit (a homlokzat síkjából kiemelkedő falfelület), fölötte mellvéd (attikafal) épült. Az ablakok egyenes, a középrizalit földszintjén szegmensíves, emeletén félköríves záródásúak. A homlokzatot, az emeleti középső ablak felett, ovális medalionban a Nunkovits család címere díszíti. Eredetileg az épület és a mellette lévő községháza között magas kerítésfal állt, benne vízszintes záródású kocsikapuval és gyalogkapuval. A mai Szabadság utcáig, illetve a Völgységi-malomárokig terjedt az ingatlan, az épület mögött angolpark szolgálta a tulajdonosok kényelmét. Az épületet – 662 kataszteri holdas birtokával együtt – Nunkovits Gyula 1903-ban eladta Honig Albertnek, ki lakóházául használta.

Balra a Honig-ház részlete, jobbra a községháza – 1912

Honig a második világháború idején Budapestre távozott, a ház lakatlan maradt. A köznyelvben meghonosodott a Honig-ház, a háborút követően a Székely-ház elnevezés. 1945-ben itt működött a Bodor György által létrehozott Bonyhádi Telepítési Hivatal, majd a bukovinai székelyek által alapított Völgységi Telepesek Központi Szövetkezetének székháza lett. 1945. jún. 10-én itt alakult, majd székelt a – jobbára székelyeket tömörítő – Nemzeti Parasztpárt Bonyhádi Szervezete.

Völgységi Múzeum – 2015
(Fotó: Kirchné Máté Réka)

1945–49 között székhelye volt a Bonyhád-környéki Székely Telepes Községek Szabadművelési Hivatalának. Az épület kertjében tartották 1947. jún. 15-én az Országos Telepeskongresszust. 1947–50 között Székely Múzeum, ezt követően lakóház. 1952-ben államosították. Az épületben kialakított hét lakás felszámolását (1986), majd az

épület átalakítását követően 1987. ápr. 1-jén nyílt meg a Völgységi Múzeum. Az épületen 1998-ban felvidéki emléktáblát helyeztek el.
(Steib György)

Szabó László (*1951. dec. 25. Váralja): népművelő, zenekarvezető. Tanulmányait szülőfalujában kezdte, majd Dombóváron, a Gőgös Ignác (ma Illyés Gyula) Gimnáziumban érettségizett 1970-ben. Közben hegedülni tanult, de romló látása miatt tanulmányait félbe kellett szakítania. Különféle fizikai munkákat követően 1972-től a Váraljai Klubkönyvtár vezetőjévé, majd egy év múltán a Nagymányoki Körzeti Művelődési Ház igazgatójává nevezték ki. 1975-ben szerzett népművelő–könyvtár szakos oklevelet a Szombathelyi Tanárképző Főiskola levelező tagozatán. 1977. jan. 1-jétől módszertani előadóként alkalmazták a bonyhádi Vörösmarty Mihály Járási Művelődési Központban, ahol 1992. dec. 31-ei rokkantsági nyugdíjba meneteléig dolgozott. Érdeklődése mindinkább a magyar népzene felé fordult, mely életelemévé vált. 1975-től Devecseri Zoltán népművelő társával sorra járták a környező falvakat, népzenét népszerűsítő előadásokat, bemutatókat tartottak. 1977 nyarán feleségével, valamint Elmauer Józseffel és Kovács Gáborral megalakították a Szélkerék népzenei együttest, melynek 15 éves működése során meghatározó egyéniségévé, vezetőjévé vált. Nevéhez kötődik a táncházmozgalom bonyhádi meghonosítása, a bonyhádi Országos Népzenei Találkozók megszervezése, és a Völgység Néptánc Egyesület megalakítása, melynek első elnöke lett. Alapító tagja volt a bonyhádi MDF-szervezetnek (1988) és a helyi Szellemi Kármentő Polgári Körnek (1994). 1990 óta a szekszárdi Bartina együttesben zenél. Közel 100%-os vaksága ellenére is teljes életet él. *„A helyi közösségi művelődésben és a táncházmozgalom bonyhádi életében kifejtett kimagasló munkásságának elismeréseként”* 2010-ben Perczel-díjban részesült. Felesége Terescsényi Katalin, házasságukból egy lányuk született.

(Steib György)

Szabó László (*1938. okt. 20. Debrecen, †2015. jún. 8. Bonyhád): tanító, rendőr. Családjával a felvidéki Gesztete községbe költöztek, ahol megkezdte elemi iskolai tanulmányait. 1945-ben, a község Csehszlovákiához való visszacsatolását követően a családot kiutasították. 1946-ban Kistormáson telepedtek le, itt fejezte be az általános iskolát. A Dombóvári Tanítóképzőben szerzett végzettséggel 1957-től a Györkönyi Általános Iskolában tanított. Iskolai munkája mellett kultúrotthon-igazgató, tanácstag, önkéntes rendőr is volt. 1963. aug. 1-jén a Tolna Megyei Rendőr-főkapitányság hivatásos állományában – alhadnagyi rendfokozatban – kezdett dolgozni mint a tanulmányi és kiképzési csoport előadója. 1965-től a főkapitányság titkárságának volt a vezetője, közben munka mellett elvégezte a Rendőrtiszti Akadémiát (1970), 1976-ban a Marxizmus–Leninizmus Esti Egyetem Szakosítójának filozófia szakán felsőfokú képzettséget szerzett. 1971. márc. 1-jétől a Bonyhádi Járási Rendőrkapitányság, 1972. jún. 1-jétől a Szekszárdi Városi és Járási Rendőrkapitányság, 1982. okt. 1-jétől a Bonyhádi Rendőrkapitányság vezetője. 1991. jún. 30-án rendőr alezredesként vonult nyugállományba. Nyugdíjas éveiben vállalkozóként tevékenykedett: a Magyar Gazdasági Cégmutató Társaság megyei szervezője, majd területi igazgatója, később 2002-ig országos alelnöke volt. A szocialista társadalom híve és elkötelezettjeként 1953-tól tagja volt a DISZ-nek, 1957-től a KISZ-nek, 1958-tól az MSZMP-nek. Több választott párttisztséget is betöltött: volt alapszervi titkár, tagja a városi-, járási pártbizottságnak, végrehajtó bizottságának. 1991-től rövid ideig tagja volt pártja Központi Bizottságának, alelnöke a párt megyei koordinációs bizottságának. Az 1994. évi országgyűlési választáson a Munkáspárt képviselőjelölt-

je volt. 1975-től 1981-ig a Szekszárdi Dózsa Sport Egyesület társadalmi elnöke. Munkája elismeréseként – többek között – Haza Szolgálatáért Érdemérem arany fokozata kitüntetésben részesült. Két fia született.
(Steib György)

Szakács Antal (*1900. máj. 17. Gyergyóalfalu, †1980. jún. 3. Érd): tanár, népművelő. Elemi iskoláit szülőfalujában járta, 1917-ben Székelykeresztúron kapott tanítói oklevelet, később kántori vizsgát tett. 1919-ben tanító, majd mellette 1920-ban másodkántor lett szülőfalujában, miközben 1923-ban levelező tagozaton, a kolozsvári Római Katolikus Pedagógiumban földrajz–természetrajz–kémia szakos tanári oklevelet szerzett. Már akkor kitűnt közéleti, népművelői elhivatottságával. A romániai kisebbségi helyzetben élő székelyek szellemi, kulturális vezetőjévé vált: dalkört és műkedvelő színjátszó csoportot szervezett, méhészegyesületet alapított. Egy koholt politikai vád alapján lefolytatott bírósági per következtében 1926-ban elvesztette állását. Egy évig tisztviselő, majd Csíkszentdomokoson kántortanító. 1929-től Gyergyóalfaluban főkántor és a polgári iskola tanára, 1932-től 1940-ig Kézdiszentléleken kántortanító volt. Itt szervezett férfidalárdája a brassói kórusversenyen vándorzászlót nyert, 1938-ban a budapesti Eucharisztikus világkongresszuson is felléptek. Az 1938-ban Kézdiszentléleken, szabadtéri színpadon előadott Nyírő József-színdarab, a *Jézusfaragó ember* műkedvelői tevékenységének csúcsát jelentette számára. A Sepsiszentgyörgyön kiadott *Székely Nép* írása szerint: *„Mindennek ő a lelke. Vezette a színpadépítési munkálatokat, betanította a darabot, játssza a főszerepet, olyan tökéletesen, hogy egy nagy színháznak is dicsőségére válnék a mesteri játék.”* 1940 őszén – Székelyföld Magyarországhoz csatolását követően – Sepsiszentgyörgyön lett tanár, 1941-ben Háromszék vármegye tanügyi-népművelési előadójának nevezték ki. 1944-től katonai szolgálatot teljesített. A front összeomlását követően, 1945 nyarán családjával együtt az Érden lakó bátyjánál találtak menedéket. 1946 júliusában Bonyhádon helyezkedett el, a Székely Szabadművelési Tanácsnál kapott népművelői, később tanácsosi beosztást. Feladata a székelylakta telepes falvak művelődéspolitikájának irányítása lett. 1949-től az általános iskola tanára, itt dolgozott nyugdíjazásáig (1960). Bonyhádi jelenléte a közművelődésnek tett szolgálatával telt el. 1947 júliusában mintegy 50 fő

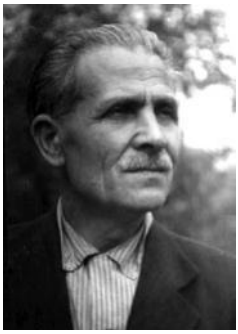

Az Énekes madár színpadra állítói. Az álló sor bal szélén Szakács Antal, az ülő sor közepén Lőrincz Vitus.

– jobbára székely pedagógus – részére kéthetes Kodály-szemináriumot rendezett. Alapító tagja volt a Székely Múzeum Egyesületnek. 1948-ban az általa szervezett színjátszó csoport – rendezésében és főszereplésével – nagy sikert aratott Vándor Kálmán: *Özvegy Varga Ábrisné* c. darabjának bemutatásával. 1956-ban eljátszották Földi István: *Madéfalvi veszedelem*, 1959-ben pedig Tamási Áron: *Énekes madár* c. székely népi játékát. Szenvedélyes versmondó volt, népballadák, hazafias és Ady-versek szerepeltek repertoárján. Műkedvelői tevékenysége során számos dalárdát, szavalókórust szervezett, színdarabot rendezett. Nyugdíjas éveit Érden töltötte, ahol bekapcsolódott az ottani – Kóka Rozália által vezetett – csoport munkájába. 1954. dec. 7-én kelt javaslatában a Bonyhádi Járási Tanács Kossuth-díjra terjesztette fel, de nem nyerte el a kitüntetést. 1955-ben Kiváló Tanár, valamint Szocialista Kultúráért kitüntetésben részesült. 2001-ben a kézdiszentléleki egyházi

vegyes kar felvette egykori vezetőjének – Szakács Antalnak – a nevét. Balázs Annával kötött házasságából két fia és két lánya született. (Steib György)

A BTK labdarúgó csapatában az 1930-as évek elején, a guggoló sor bal szélén

Szarvasy István (*1915. nov. 29. Pesterzsébet, †1986. máj. 4. Budapest): a ruházati szövetkezet elnöke. Iskoláit Pesterzsébeten kezdte, a Bonyhádi Ágostai Hitvallású Evangélikus Reálgimnáziumban érettségizett 1935-ben. Még ez évben tisztviselő lett a cipőgyárban. Munkája mellett aktívan részt vett Bonyhád kulturális- és sportéletében: gyakran szavalt ünnepségeken, hátvédje volt a labdarúgócsapatnak. Gáti Lászlóval közösen cipőboltot működtettek az üzlet államosításáig. 1952-ben kezdett dolgozni a Ruházati és Szolgáltató Ktsz-ben. Mérlegképes könyvelői tanfolyam elvégzését követően 1955-ben a szövetkezet főkönyvelője, 1962-ben műszaki vezetője lett. 1966. szept. 9-én választották meg elnöknek. Vezetése alatt egy sokféle terméket gyártó és szolgáltatást nyújtó, legnagyobb kiterjedésében 36 részleget működtető, 1001 főt foglalkoztató vállalkozás épült ki. Erményi János főkönyvelő értékelése szerint: *„Kiváló gazdasági érzékkel rendelkező dolgozó és vezető volt, aki gazdag és sokoldalú ismereteit gyümölcsöztette szövetkezeti munkájában. Az ő fáradhatatlan, kitartó és szívós munkájának és széleskörű tudásának köszönhető, hogy a szövetkezet (…) a megye legnagyobb kisipari szövetkezetévé vált. Munkássága mindenkor példaképül szolgál (…), érdemei elévülhetetlenek és felejthetetlenek."* Társasági ember volt: szeretett főzni, kártyázni, kirándulni. Munkáját több Kiváló Dolgozó jelvény kitüntetéssel és a Munka Érdemrend arany fokozatával ismerték el. 1975-ben ment nyugdíjba. Faik Évával kötött házasságából két fia született. Hamvai a bonyhádi köztemetőben nyugszanak. (Steib György)

Széchenyi-dombormű: a Széchenyi István Általános Iskola aulájában látható alkotás. Az iskola névfelvételi ünnepségére ajánlotta fel a Széchenyi Alapítvány Vetró András erdélyi szobrászművész alkotását, melyet *„A legnagyobb magyar"* c. országos vetélkedősorozat döntőjén, 1992. szept. 20-án helyeztek el a bejárattal szembeni belső falon. Leleplezte: Buday Miklós, a Széchenyi Alap titkára és Oroszki István, Bonyhád város polgármestere.

(Fotó: Dudás Olga) (Dudás Olga)

Széchenyi István Általános Iskola: Bonyhád III. Sz. Általános Iskolája 1984 szeptemberében kezdte meg működését a Fáy lakótelep 34. szám alatti új iskolában. Megépítését az általános iskolák zsúfoltsága,

11 helyszínen való működése tette indokolttá. Az intézményt a városi tanács 22/1983. (VIII. 29.) sz. határozatával hozta létre, és 1983. nov. 1-jei hatállyal Bősze Istvánt nevezte ki igazgatójának. Munkáját két helyettese segítette: Szabó Lászlóné és Illés Lajos. A későbbiekben igazgatóhelyettesi tisztséget töltött még be Beke Gézáné, Adorján Gyöngyi, Dománszky Zoltánné, Márton Antal, Lamberti Judit, Benéné Kovács Edit, valamint a tanuszoda megnyitásakor (1989) az annak vezetésével megbízott Hajdu Sándor. A gondnoki teendőket Sebestyén Istvánné látta el. A közel 81 millió forintos költséggel megépített háromszintes iskolaépületet 1984. aug. 18-án adták át rendeltetésének.

Ezer Mihály, a városi tanács elnöke avatja az iskolát

Az épületegyütteshez 600 m²-es, függönnyel kettéválasztható tornaterem, a falon tükörfelülettel és balettrúddal ellátott táncterem, tanuszoda és sportudvar tartozik. A beruházással együtt, de külön épületben 1000 adagos konyha is épült, melyet eleinte a helyi ÁFÉSZ, 1990-től 2001-ig az iskola üzemeltetett, majd az épület bérlésével az étkeztetést a Suli-Host Kft. végezte, 2015. szept. 1-jétől a TS Gastro Kft. látja el. Tolna megye legkorszerűbb általános iskolájában, 24 tanteremben 822 tanulóval kezdődött meg a tanítás. Az 55 nevelő nagy hányada a másik két általános iskolából érkezett. 1984. nov. 30-án ünnepi csapatgyűléssel alakult meg a 4219. Sz. Perczel Mór Úttörőcsapat, mely 1989-ig működött. Csapatvezetője Dománszky Zoltánné, 1988-tól Halmosi Sándor volt. A csapatzászlót a Pannónia Mezőgazdasági Termelőszövetkezet adományozta. Az ünnepségen kötött a szövetkezet az iskolával patronálási megállapodást, mellyel csatlakoztak az „egy üzem – egy iskola” mozgalomhoz. 1988-ban adták át az iskola aulájában elhelyezett, Kovács László festőművész (Budaörs) által készített 2,5×13,5 m méretű, *Cirkusz* című kerámia falképet. 1989-ben felépült az iskola tagintézménye, a Városi Tanuszoda, mely 2013. márc. 1-jéig működött az intézmény keretében, majd a BONYCOM Kft. vette át üzemeltetését. Az 1989–90-es tanévtől kezdődően bevezették az emelt szintű úszásoktatást, a 4. évfolyamig valamennyi tanulót kötelező óraszám keretében megtanítanak úszni. 2011-től a 7. évfolyamig tart a tanórai keretbe iktatott úszásoktatás. 1992-ben szervezték meg az első úszótagozatos osztályt. Kezdetben évfolyamonként egy, később már két osztály szerveződött az úszásoktatásra. Más iskolák – hosszú időn át 10-12 város környéki iskola – részére is úszásoktatást, a lakosság részére uszodai szolgáltatást biztosítanak. Rendszeresek az úszóversenyek. Az iskola tanulói 1997-ben 31 versenyen 42 arany-, 41 ezüst- és 27 bronzérmet szereztek. Az 1987-ben, Sere Tibor testnevelő elnökletével létrejött Perczel Mór Diáksport Egyesület keretében Gulyás Péter testnevelő edző munkája nyomán sok kiváló versenyző nevelkedett. Többek között: Horváth Gergő, Kovács Krisztián, Kopecsni Attila, Nagy Csaba, Szemcsuk Dorottya, Kopecsni Gábor, Csenkey Csaba. Az úszás mellett különösen kedvelt a röplabda, a labdarúgás, a torna és a természetjárás. Az iskola a megyei diákolimpiai versenysorozat évi összesítésében 4–6., 2012-től már első helyezéseket ért el. 2012-ben országos hatodik. Ebben az évben az iskola udvarán 20×40 m-es műfüves labdarúgó pályát építettek. A napközis rendszerű iskolában német nemzetiségi és emelt szintű angol nyelvoktatás, az 1–4. évfolyamon logikai matematika-informatikaoktatás folyik. A tanulók részt vesznek nyelvi versenyeken, a német nemzetiségi kulturális hagyományok ápolásában: rendezvényeken, szakkörben, majd 2012-től tanórai oktatás keretében társastáncoktatáson. Az ötödikes tanulók szeptemberben egyhetes erdei iskolában vesznek részt. Diáktanács működik, mely programokat szervez, közéletiségre nevel. Hagyományos a novemberi szülők-nevelők bálja, a karácsonyi ünnepség, januárban koszorúcska, februárban a farsangi rendezvény, a má-

jusi szülői gála, az anyák napja, a gyermeknap, a júniusi osztálykirándulások, a nyári táborozások Váralján, Alsóbélatelepen és Németországban. 2001-től az intézmény a megyei Széchenyi Ödön Tűzoltóverseny házigazdája. Tanulmányi és egyéb versenyeken sok kiváló tanuló szerzett dicsőséget az iskolának. Csak a példa kedvéért: Baumgartner Ágnes (matematika, 2000), Pintér Csilla (történelem, 2001), Vizin Balázs (szónoklat, 2003). Az iskola technikai bázisára (stúdió, videórendszer) épülve kezdődött meg 1989 januárjában Bonyhádon a kábeltelevíziós szolgáltatás, innen kezdte sugározni adásait 1991-ben a helyi Völgység Televízió, majd az évtized közepe táján a klubszobának épült helyiségben kezdte meg kísérleti adásait a Völgység Rádió. Az 1991–92-es tanévben, Dudás Olga koordinációjában az iskola bonyolította le a *Legnagyobb magyar, Széchenyi István* elnevezésű országos vetélkedőt. A döntőhöz kapcsolódó rendezvénysorozat keretében 1992. szept. 25-én tartották meg az iskola névfelvételi ünnepségét. Bonyhád város önkormányzati képviselő-testületének határozata alapján 1992. szept. 1-jétől az iskola neve Széchenyi István Általános Iskola lett. A névfelvételi ünnepség alkalmával adományozta a Széchenyi Alap az iskolának Vetró András gróf Széchenyi Istvánt ábrázoló domborművét, mely az aulában került elhelyezésre. Minden évben szept. 21-én, az iskola névadójának születésnapján tartják az iskola napját, a Széchenyi-napot. Ennek keretében adják át az 1992-ben alapított Diákok Széchenyi-díját annak a végzett tanulónak, aki az iskola hírnevének gyarapítója, a tanulóközösség meghatározó, kiemelkedő tagja volt.

Széchenyi Alap

Weisz Gerda

DIÁKOK SZÉCHENYI-DÍJÁT

Weisz Gerda mind a nyolc évben kitűnő tanuló volt

Először Máthé Krisztinát díjazták, őt követte Köllő Babett, Töttős Ágnes, Gungl Viktória, Fazekas Éva, Stefán Klára, Seleljo Erzsébet, László Szilárd, Töttős László, Baumgartner Ágnes, Hanzel Adrienn, Schattmann Péter, Tóth Mercédesz, Dechant Ramóna, Kismődi Ditta, Lovász Lóránd, Simon Brigitta, Kalamár Laura, Holló Noémi, Deák-Fogarasi Roxána, Nier Janka, Nier Máté, Weisz Gerda, Kaufmann Kata. 1993 tavaszán állították fel az iskola bejáratának térségében Deér Gábor és Deér Zoltán Széchenyi Istvánt ábrázoló mellszobrát. 1995-től partnerkapcsolatot ápolnak a Schullandheime e. V. német egyesülettel (Bautzen Kreis), mely 5 szaktábort és egy gyermekutazási irodát működtet. A nyelvismeret elmélyítését is szolgálják a tanulók németországi csereüdültetései. 1997 szeptemberétől az iskola befogadta Mucsfa, később Grábóc, 2007-től Kisdorog és Bonyhádvarasd bejáró tanulóit is. Teljes körű szaktanterem-hálózattal (számítástechnika, technika, fizika–kémia, biológia–földrajz, rajzterem égetőkemencével), jól felszerelt szertárakkal, tízezer kötetes könyvtárral, technikateremmel, a háztartástan oktatására konyhával rendelkeznek.

(Fotó: Dudás Olga)

Az iskola tanulóinak a létszáma mintegy öt éven át 800 körül mozgott. 1986-ban volt a legtöbb diák, 836. 1988-tól meredeken zuhant a létszám, 1995-ben 450 fő körül érte el a mélypontot. A vidékről bejáró tanulókkal 1997-től 500 körül stabilizálódott, majd 2001-től újra 450 fő körülire esett vissza. Az iskola alkalmazottainak a száma 1998-ban 90 (melyből 48 a pedagógus), 2005-ben 78 (ebből 42 a pedagógus). 1998-tól 2006-ig az iskola szervezetén belül működött az önálló tevékenységű Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálat. Az intézményegység mintegy húsz településen végzett családgondozói tevékenységet a terület lakosságának szociális állapotát veszélyeztető tényezők felmérésével, az adatok elemzésével. Az is-

kola tagozataként egy-egy pszichológussal és pedagógussal 1986-tól 2000-ig Nevelési Tanácsadó Szolgálat működött. 1999 júliusától megszűntek a gazdasági ügyintézői munkakörök, a szakemberek feladatát a júl. 1-jén megalakult Városi Önkormányzat Gazdasági Ellátó Szervezet (GESZ) vette át. A 2003–04-es tanévtől az iskola a Völgység Iskolaszövetség bázisintézménye. Bősze István igazgatót 1999-ben Adorján Gyöngyi, őt 2007-től Szabó Béláné követte. Az iskola neve 2003-ban Széchenyi István Általános és Alapfokú Táncművészeti (2007-től: Művészetoktatási) Iskola lett. Az Oktatási Minisztérium a 2002. évi Közoktatás Minőségéért Díj pályázaton oklevél elismerésben részesítette az intézményt. 2003-ban az általános iskolai tanórák utáni időben, órarend szerinti oktatásban, két tanszakon, több csoportban, 12 évfolyamon alapfokú művészetoktatással bővült az iskola képzési rendszere: Szarvas Szilvia Mónika vezetésével modern- és Hitter Zsolt vezetésével társastáncoktatás kezdődött. A két tanszakhoz szervezetileg 2005-ben néptáncoktatás is csatlakozott. Az iskolaköteles kortól önkéntes oktatáson mintegy 60 fő vesz részt, más intézményből is fogadnak tanulókat. A 8. évfolyam után művészeti alapvizsgát, a 12. évfolyam után pedig záróvizsgát tehetnek a tanulók, melyhez bizonyítvány járul. 2005-ben a művelődési központtal együtt rendezték meg a XIV. Országos Felnőtt Táncművészeti Fesztivál elődöntőjét. A tagozatot 2008-ban a zeneiskolához csatolták, a modern- és társastáncoktatás gyakorlati munkája továbbra is az iskolában folyik. 2005-ben vezette be az iskola – felmenő rendszerben, az első évfolyamtól kezdődően – az ún. kompetencia alapú oktatást, mely a lexikai tudás helyett a képességek (problémamegoldás, kreativitás, alkalmazkodás, együttműködés stb.) fejlesztését helyezi előtérbe. 2008. júl. 1-jén az iskola a Bonyhádi Oktatási és Nevelési Intézmény (BONI) tagintézményévé vált. 2009-től az iskola kibővített vezetőségének javaslatára Év Pedagógusa díj elismerésben részesítik a tanévben legeredményesebben dolgozó kollégájukat. A kitüntetettek: Kovácsné Énekes Erika, Hütterné Kasper Enikő, Bakonyi Ilona, Márton Antal, Gulyás Péter, Csábrák Gyöngyi, Holló Katalin Rita, Wiandtné Gál Zsuzsanna, Dománszky Zoltánné. A 2011. júl. 1-jével megszűnt Arany János Egységes Iskola 2–6. évfolyamos tanulóit, valamint nevelői egy részét az intézmény vette át. Ekkor 28 tanulócsoportban 750 főt foglalkoztattak. 2013. jan. 1-jétől a Széchenyi István Általános Iskola székhelyintézménye a Bonyhádi Általános Iskola, Gimnázium és Alapfokú Művészeti Iskola nevezetű integrációnak. Fenntartója a Klebelsberg Intézményfenntartó Központ (KLIK), működtetője Bonyhád Város Önkormányzata. 2015-ben a tanulók száma 645, a pedagógusoké 69 volt.

(Steib György)

Széchenyi István-szobor: a Fáy-lakótelepen, a Széchenyi István Általános Iskola előtt álló mellszobor. A Deér Gábor és Deér Zoltán helyi alkotók által faragott márványalkotást 1993 áprilisában ünnepélyes keretek között avatta fel Bajusz Viktor, a Bonyhádi Széchenyi Kör titkára. Az iskola tanulói és nevelőtestülete minden év szeptemberében, „A legnagyobb magyar” születésnapjának évfordulóján ünnepi műsort tart, és áprilisban emlékműsor keretében koszorúzzák meg a szobrot.

(Fotó: Dudás Olga) (Dudás Olga)

Széchenyi tér 3.: a Malom Óvoda, a Bonyhádi Varázskapu Bölcsőde és Óvoda székhelye. Eredetileg Csik József, a hengermalom tulajdonosának 1907-ben épült, 240 m²

1913-ban

alapterületű, 11 szobás lakóháza, kastélya. 1952-ben az épületet államosították, majd öt lakást alakítottak ki benne. 1953-ban kiutalták a Tolna Megyei Tanácsnak, hogy a bonyhádi szakorvosi rendelőket és a tbc-gondozót ide telepítsék (Járási Rendelőintézet), de a terv nem valósult meg. 1978. szept. 13-ától óvoda. (Steib György)

Szecska-tó: Bonyhád északnyugati városrészében elterülő horgásztó, mely árvízi szabályozóként (záportározó) is szolgál. Hossza 400, szélessége 120, átlagmélysége 1,9 méter, vízfelülete mintegy 7 hektár, víztérfogata 57.000 m^3. A helyi Pannónia Mgtsz tulajdonában lévő rétet 1982-ben árasztották el a Majos-patak elgátolásával. Megvalósulása elsősorban Hegedűs János, János Jeromos és Solymosi József érdeme. A nép nyelvén Jeri-tó. 1983-ban a Pannónia, valamint a Bonyhád Városi Horgász Egyesület 66 m^2-es gátőrházat építtetett a halállomány etetéséhez szükséges takarmány raktározására, a horgászegyesület tagjainak pihenőhelyül. A Pannónia beruházásában, 80%-os állami támogatással megvalósult víztározót 1993-ban horgásztóvá minősítették. Tulajdonosa 1997-től a Bonyhád Városi Horgász Egyesület. 1992-ben a tóhoz vezető Székely Mózes utcát önkormányzati beruházásból szilárd burkolattal látták el. A tó kedvelt kirándulóhely és turisztikai célpont, Kovács Ferenc festőművész egyik kedvelt témája. (Fotó: Kirchné Máté Réka) (Steib György)

szegényház: közsegély nélkül önmagukat fenntartani nem tudó személyek ellátását szolgáló, karitatív jellegű intézmény. A községek rendezéséről szóló 1871. évi XVIII. törvénycikk a szegényügy kezelését a községek feladatai közé sorolta. Bonyhádon a szegények ellátására – a községi bíró kezelésében álló – pénzügyi alapot hoztak létre, melynek feltöltéséről szabályrendeletet alkottak. A szegénypénztár táncvigalmak, színielőadások, filmvetítések, cirkuszi mutatványok illetékfizetési bevételeiből, egyéni felajánlásokból, szeretetegyletek jótékonysági rendezvényeiből, pénzbüntetések, bírságok befizetéseiből táplálkozott. 1916-ban Schwetz Antalné elhunyt férje hagyatékából 200 koronát adományozott a község szegényei részére. A törvény megszületése idején nem volt községi szegényház. A katolikus egyház tulajdonában lévő és kezelése alatt álló Winkler-féle keresztény kórház akkorra már ápoldaként működött. 1872-ben 10 lakója kéregetéssel gyűjtötte össze élelmét, esetenként házhoz jártak étkezni. Ápolásukról önmaguk gondoskodtak. A kórház alapítványi összegének kamatait fűtésre és az épület karbantartására költötték. Gyógyszerköltségüket az állam, temetési költségüket a község fizette. 1881-ben már csak két lakója volt az intézetnek, átvételüket azonban a község, Bencze István katolikus plébános külön kérésére sem vállalta. A plébános irgalmas nővéreket hívatott, akik gondoskodtak a szegények ellátásáról. A község képviselő-testületének 1884. márc. 29-én hozott határozata alapján 1886-ban megvásárolták a Fürdő (ma Táncsics) és a Gyár utca találkozásánál lévő sarokházat, melyben szegényotthont alakítottak ki. Kezdetben, egy tágas szobában 4 ágy biztosította a szegények ideiglenes elhelyezését. Ellátásukra gondnokot neveztek ki, személye – az anyagi és fizikai körülmények nyomorúságos állapota miatt – gyakran változott (Keserű Lajos, Klein István, Rothpflug János, Várhegyi Jánosné, Szegedi Jánosné). 1911-ben 18 koronából (napi 60 fillérből), 1925-ben pedig 15 aranykoronából kellett egy fő havi élelmezését kigazdálkodni. Ez utóbbi összegből a gondnoknak reggelire 2 dl rántott levest, délre 2 dl levest, 300 g főzeléket vagy tésztát, vacsorára 2 dl levest; naponta 300 g kenyeret, hetenként 2 ízben 100 g húst kellett biztosítani. 1925

decemberében a szegényház elnevezése szeretetházra változott. A ház átalakításával a férfi és női lakókat különválasztották, betegszobát és fürdőszobát létesítettek. Egyenruhát, az alváshoz szalmazsákot és lószőrrel kitömött vánkost, lepedőt és fehér pokrócot kaptak. A rozoga fabútort vasbútorra cserélték. A községnek az volt a szándéka az átalakítással, hogy megteremtse egy leendő községi kórház alapjait. A községi orvos köteles volt hetente kétszer – szükség esetén naponta – megjelenni, a kellő vizsgálatokat elvégezni. A lakókat tollfosztó, kosárfonó, kefekötő és egyéb hasznos munkákkal látták el. A termékeket értékesítették, a bevétel 10%-át a munkát végző egyén kapta. A ház a

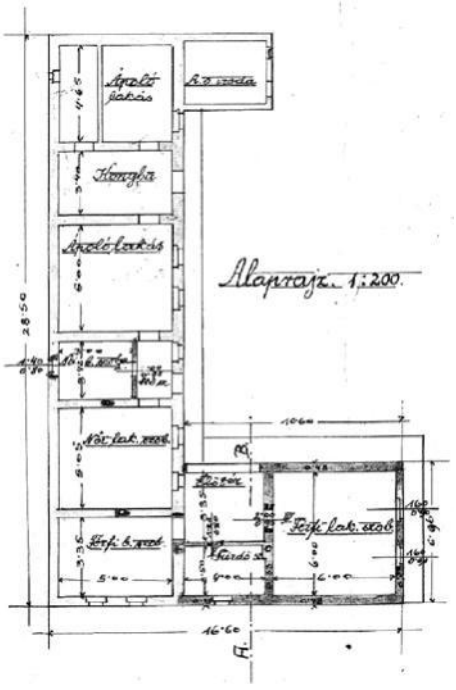

A ház átalakításához készült alaprajz – 1925

Völgységi-malomárok mentén feküdt, mely többször alámosta az épületet, áradáskor pedig elöntötte a telket. 1935-ben a községi képviselő-testület 4200 pengő megajánlásával felújíttatta a nedves falú, korhadt padozatú, kicsiny és sötét szobákból álló, akkor 26 fő által lakott épületet. 1938-ban mintegy 80-90 gondozásra szoruló szegény élt Bonyhádon, akik a községtől az évben 1200 pengő segélyben, a jótékonysági egyesületektől 3600 pengő értékű természetbeni adományban részesültek. A teljesen elaggott, munkaképtelen, átlagosan 20 fő szegényházi ápolt az évben 6700 pengő összegű ellátásban részesült. 1939. júl. 1-jétől – az akkor 10 lakó részére – az egy főre jutó napi étkezési ellátmányt 60 fillérről 80-ra emelte a képviselő-testület. 1944-ben, a zsidó gettó létesítésének elrendelésekor ki kellett lakoltatni a szegényházat, mert a gettó területére esett. Ideiglenesen a II. Rákóczi F. u. 13. sz. alatti épületben helyezték el az ellátottakat. 1944 decemberében a házban szovjet katonák szálltak meg, később, 1945 júliusáig raktári célra hasznosították. Ezt követően az épületet rendbe hozták, az ápoltakat visszaköltöztették. 1949-ben napi ellátásukra 3,50 Ft-ot biztosítottak. Az 1950. évre – az akkor már szociális otthonná átnevezett intézetbe – lepedő, párna- és dunnahuzat, fehérneműés felsőruha vásárlásra 4700 Ft-ot irányoztak elő. A gondozást ezen a helyen 1951-ben szüntették meg. (Steib György)

Székely emlékpark: a székelyek völgységi összetartozását és hagyományait megjelenítő parkrész a Zrínyi utcában. A bukovinai székelyek Völgységbe telepedésének 50. évfordulójára állították fel 1995-ben a székely kaput, a székelyekre legjellemzőbb építészeti elemet. Alkotói – Beréti István, Szemcsuk István, Tusa János és a FÁBA Bt. (Fábián János, Balogh László) – a székely motívumok mellett annak az öt bukovinai falunak a nevét is megörökítették, ahol az idetelepülők korábban éltek: Istensegíts, Fogadjisten, Józseffalva, Hadikfalva, Andrásfalva. Az emlékparkot ünnepi műsor keretében 1998.

máj. 22-én Fábián Gergely, a Bonyhádi Székely Szövetség elnöke avatta. E napon helyezték el a keresztet, a kiskaput és az első kopjafát. A kereszt hátoldalán: *Tisztelet a szülőföldnek*

felirat és Szemcsuk István fafaragó neve olvasható, szárának három oldalára az öt falu nevét vésték. A kopjafán olvasható faragott szöveg: *Halottaink emlékére 1998. V. 22.* A későbbiekben felállított kopjafák Sebestyén Antal, Hadik András, Földi István, valamint a székelyek völgységi megtelepedésének emlékét őrzik. Az ülőpadon Domokos Pál Péter neve olvasható. 2014-ben a madéfalvi veszedelem 250. évfordulóján emléktáblát helyeztek el. A tragikus eseményre emlékezve minden év januárjában koszorút helyeznek el a Bukovinai Székelyek Országos Szövetsége tagszervezeteinek képviselői és a Bonyhádi Székely Kör kórusa.
(Fotó: Kirchné Máté Réka) (Dudás Olga)

Székely Ház: a Bonyhádi Székely Kör otthona, egyes rendezvényeinek helyszíne. A Bukovinai Székelyek Országos Szövetsége a Kincstári Vagyoni Igazgatóság pályázatán

nyerte el a Bonyhád, Dózsa Gy. u. 29. sz. alatti állami ingatlant, ezt alakították át Székely Házzá. Az ingatlan fenntartását pályázati forrásokból és támogatásokból finanszírozza a szervezet. 2001. jún. 14-én vették birtokba, és kisebb felújításokat követően még az év őszén beköltözött az iroda az utcafronti épületbe, melyet 2001. dec. 12-én avattak fel. Az épület udvar felőli szárnyában 2003-ban pályázati támogatással folytatódott a felújítás, mely 2004 márciusára be is fejeződött. 2005. jan. 9-én ünnepélyes keretek között adták át a szövőműhelyt és a tájszobát. 2006. jún. 26-án székely kaput avattak a bejáratnál, melyet Szemcsuk István faragott, az asztalosmunkát Ömböli Zoltán és Ömböli Viktor végezte. 2009. aug. 1-jén adták át a Sebestyén Ádám-emlékszobát, ahol a bukovinai székelyek múltját és hagyományait gyűjtő írónak a dolgozószobáját rendezték be a család által felajánlott hagyatékból. A Székely Házban található további közösségi terek: információs iroda, előadóterem (Kelemen Emma-terem), étterem és konyha. Az épületben 375 m² a hasznos terület, kiállítások rendezésére is van lehetőség. A berendezés és a falakat díszítő szőttesek egyéni felajánlások, utóbbiak Lőrincz Aladárné, Dávid Jánosné és Fábián Mártonné alkotásai. Az ingatlan folyamatos karbantartásában Dávid János, Faragó Lajos, Kercsó József és családja nyújt önkéntes segítséget, a gondnoki teendőket Illés Antal látja el. A Bonyhádi Székely Kör népdalcsoportja heti rendszerességgel tartja itt próbáit, akárcsak a Lőrincz Aladárné által vezetett szövő szakkör a foglalkozásait.

(Fotó: Kirchné Máté Réka) (Kirchné Máté Réka)

Székely Múzeum: a második világháborút követően a bukovinai székelyek által létrehozott és működtetett intézmény. Megalapításának terve már 1945-ben megfogalmazódott. Kis-Várday Gyula bukovinai székely származású orvos Bodor György megbízásából 1945 júliusában kérte a község főjegyzőjének támogatását, hogy a bukovinai székelyek *„ősi fejlett kultúráját mutató, szellemi és tárgyi néprajzára vonatkozó, és még föllelhető értékeit összeszedve, azokból állandó gyűjteményes kiállítást, »Székely Néprajzi Múzeumot«”* hozhasson létre a bonyhádi Honig-házban. 1945 őszén, a Völgységi Telepesek Központi Szövetkezetének választmányi ülésén határozták el a bonyhádi Székely Múzeum létrehozását. A Tevelen megválasztott múzeumi bizottság 1947. márc. 5-én Székely Múzeum Egyesületté alakult. Elnökének Bodor Györgyöt, titkárának Herepei Jánost választották. Az egyesület – Herepei János által kidolgozott – alapszabályban rögzített célja a székelység és a moldvai csángó töredékek folklórjának és tárgyi kultúrájának megőrzése és gyűjtése, a telepítések hatásainak vizsgálata, az új környezetbe való beilleszkedés folyamatának tanulmányozása volt. Ezen feladatok megvalósítását szolgálta volna a Székely Múzeum létrehozása a mai Völgységi Múzeum helyén. A vallás- és közoktatási miniszter

Herepei Jánost, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum korábbi igazgatóját bízta meg a szakmai feladatok elvégzésével, akit e célból keszthelyi munkahelyéről Bonyhádra vezényeltek. Az egyesület kezdetben néprajzi- és ereklyetárgyak, valamint levéltári anyagok összegyűjtésére, szakkönyvtár és kézirattár létrehozására törekedett. Herepei munkájának legfőbb akadálya a pénzhiány volt. A múzeumi baráti kör megszervezésével anyagi hátteret és társadalmi gyűjtőhálózatot remélt, azonban a székely telepesek rossz anyagi helyzete ezt nem tette lehetővé, másra meg nem számíthatott. A minisztérium csak az igazgató és hivatalsegéde bérét állta, a berendezésre, a szükséges minimális technikai felszerelés beszerzésére és működtetésére már nem volt pénz. Herepei, a fennálló körülmények között nem mert, és nem is tudott teljes erőbedobással gyűjteni. Erőfeszítéseinek legfőbb eredménye egy 1500 kötetes szakkönyvtár és a telepítések iratanyagának összeszedése volt. A Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának 7725/1950 sz. rendelete alapján a bonyhádi Székely Múzeum Egyesületet 1950. máj. 19-ei hatállyal feloszlatták, az összegyűjtött anyagot a megyei múzeumba, illetőleg könyvtárba, levéltárba helyezték el.

(Szőts Zoltán)

székely szövetség: egyesületi formában működő ernyőszervezet, mely az erdélyi és a bukovinai székelyek hagyományainak megőrzését és ápolását végző szervezeteket tömöríti, a közösség összetartozásának erősítését hivatott szolgálni. Mások mellett Fábián Gergely, Höfler Lajosné és Szőts Zoltán szervezőmunkája nyomán tíz hagyományőrző csoport és két szakkör részvételével 1989. máj. 21-én a Völgységi Múzeumban

Tábla a Székely Ház falán, Tusa János alkotása
(Fotó: Kirchné Máté Réka)

megalakult a székely körök szövetsége, melyet Bonyhádi Székely Szövetség néven vettek nyilvántartásba szept. 14-én. Elnökévé Fábián Gergelyt választották, aki 1998-ban adta át a tisztét Potápi Árpádnak, őt 2011-ben Csibi Krisztina, 2015-ben Asztalos Zoltán követte. A megalakulást követő években – a helyi székely körök tevékeny részvételével – országos találkozókon jelenítették meg hagyományaikat, teremtették meg az együttlét örömét. 1992-ben Csátalján az 1944-ben meggyilkolt 42 hadikfalvi székelyre való emlékezés állt a rendezvénysorozat középpontjában. 1994-ben kopjafákat állítottak az elhagyott bukovinai falvak temetőiben, 2000-ben emlékkereszteket a templomkertekben. 1998. máj. 22-én, Bonyhádon Székely emlékparkot avattak, az év nyarán, Tevelen bemutattak egy székely lakodalmat. 2000-ben Bonyhád és Zomba központtal Bukovinai Székely Millenniumi Világtalálkozót rendeztek. A hagyományápolás számos formáját alakították ki, ezek voltak a Sebestyén Ádámról elnevezett mesemondó versenyek, a kezdetben (1990, 1991, 1992) Höfler Lajosné, majd Lőrincz Etel vezetésével nyaranta megrendezett néprajzi táborok, a székely találkozók, a szakmai továbbképzések, a zarándoklat Kismányokra, a hagyományos disznóvágás, a Fábián Gergely által szervezett közös utazások a szülőföld falvaiba és a csíksomlyói búcsúba. 1997-től aktív résztvevői és szervezői a Bukovinai Találkozások elnevezésű nemzetközi folklórfesztiválnak. A 2000-től éves rendszerességgel szervezett továbbképzéseket Csibi Krisztina kezdeményezte és vezette. Potápi Árpád elnöksége idején, 2001-ben a szervezet neve Bukovinai Székelyek Országos Szövetsége megnevezésre változott, jún. 14-én pedig birtokba vehették a Dózsa Gy. u. 29. sz. alatti ingatlant, a Székely Házat. Itt a közösségi terek és iroda mellett bukovinai székely tájszoba, szövőműhely, Sebestyén Ádám-emlékszoba, fafaragó műhely, csobányolásról szóló

A szövetség címere

kiállítás és Kelemen Emma-terem létesült. 2007-ben és 2009-ben Márton Attila vezetésével csoport indult Bukovinába, hogy az elhagyott egykori magyar temetőket a lehetőséghez képest rendbe tegye. A szövetség felügyeli a székely népi együttesek, népdalkörök, néptánccsoportok, hagyományőrző csoportok, székely körök szakmai munkáját, segíti fejlődésüket. 2013-ban a csobányolás, a bukovinai székelyek betlehemes játéka felkerült a Szellemi Kulturális Örökség nemzeti jegyzékére. „Jut eszembe!" címmel 2015-től szervezték meg Lőrincz Etel vezetésével a felnőttek néprajzi táborát, az idősek ismeretbővítő előadás-sorozatát, kézműves oktatással, tapasztalatcsere, és találkozás lehetőségével. 2016-ban a szövetség 30 hazai és 11 külföldi tagegyesülettel rendelkezett. A szövetség gondozásában megjelent kiadványok: Szőts Zoltán (szerk.): *Székely Kalendárium 1994* (Szekszárd, 1993), Szőts Zoltán (szerk.): *Sebestyén Ádám-díjasok 1996–2000 – A Székely Szövetség 10 éve* (Bonyhád, 2000), Szarvas Irén – Osipowicz Stanislav (szerk.): *Továbbélő kultúránk – Húsz éves a Bukovinai Székelyek Országos Szövetsége 1989–2009* (Bonyhád, 2010).

(Steib György)

székely telepítés: 1945. ápr. elejére a Völgységi járásban lévő kevés nagybirtok felosztásra került. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 600/1945. ME földbirtokrendelete kimondta: *„Teljes egészében és nagyságra való tekintet nélkül el kell kobozni a hazaárulók, a nyilas, nemzetiszocialista és egyéb fasiszta vezetők, a Volksbund-tagok, továbbá a háborús és népellenes bűnösök földbirtokait."* A német falvakban a földigénylő bizottságok csak formálisan alakultak meg, összetételükből fakadóan nem működtek. A földéhség kielégítése már csak a lakosság valamely rétegének rovására volt megvalósítható. A magyar közigazgatás hamar szembekerült a menekültproblémával. A Dunántúlon szétszóródva vészelték át a háborút a Bácskából menekült magyarok, köztük a többséget alkotó bukovinai székelyek. A két nagy probléma, a földkérdés és a menekültkérdés országos szinten jelentkezett, összekapcsolásuk először Dél-Magyarországon történt. Baranya, Somogy és Tolna vármegye alispánjai április közepén kapták meg Erdei Ferenc belügyminiszternek a délvidéki magyarok elhelyezésére vonatkozó körrendeletét (110 136/1945. (IV.) sz. BM-leirat). A közigazgatás három hetet kapott arra, hogy a 70%-ban német ajkú községekben – Tolna vármegyében ez 28 falu, ebből 24 a Völgységi járásban – a lakosság egyharmadát, vagyis a németek csaknem felét összeköltöztessék. A lakosság erről hivatalosan ápr. 17-én szerzett tudomást, akkor doboltatták ki Kardos László kormánybiztos és Cser Sándor főispán rendeletét a vagyonelkobzásról. Már április elején Tolna megyében volt a földreform ellenőrzésére kiküldött Kardos László és az MKP részéről Árvai Nagy Sándor. A kommunista párt földosztó különítménye ápr. 10-én a református magyar és luteránus német Váraljára szállt ki először, és itt – mintegy kísérleti terepen – megkezdte a földosztást. Összegyűjtötték a falu sváb lakosságát, felolvasták előttük a Pécsről kapott hiányos, úgynevezett „Volksbundos-listák" alapján, hogy kik azok, akiknek vagyonát a rendelet alapján elkobozzák. Bemondás alapján a listákat kiegészítették. Elrendelték az illetők kilakoltatását és összeköltöztetését, megengedték, hogy az elkobzásra ítéltek az új lakókkal együtt házaikban maradhassanak. Ez az eljárás kétségtelenül sok visszaélésre adhatott alkalmat. Az akció a német ajkú Aparhanttal, Cikóval, Izménnyel, Kakasddal, Mőcsénnyel, Majossal folytatódott, annyi különbséggel, hogy a lengyeli Apponyi-kastélyt jelölték ki a németek internálótáborának. Április közepétől itt koncentrálták az éppen telepítendő falu német lakóit. A lengyeli táborból néhány hét után elengedték őket a lelkükre kötve, hogy mindenhova mehetnek, csak haza nem. Sokan mégis hazamentek. A bukovinai székelység áramlása Tolna vármegye felé már március második felében megkezdődött. Az Országos Földhivatal Bodor Györgyöt bízta meg a telepítés segítésével, aki ápr. 25-én Bonyhádra érkezett, létrehozta Telepítési Hivatalát, és a váraljai „recept" alapján ápr. 28-ától folytatta a munkát. A kiürített házakban helyezték el a népvándorlásszerűen érkező bukovinai székelyeket, közülük kerültek ki a megalakuló községi földigénylő bizottságok tagjai. A jogalap nélküli internálás óriási vihart kavart az érintettek és a helyi közigazgatás

körében. A telepítés ütemére jellemző, hogy máj. 2-áig a járás 11 községében és Hidason 1702 bukovinai családot helyeztek el kb. 7500 fővel, ugyanennyi kimozdított német helyére. Máj. 9-éig 20 faluba 1841 családdal 8961 személy, máj. 18-áig a Simontornyai járás 3 községébe és Bátaszékre további 400 család került. Bodor Györgyöt Erdei Ferenc belügyminiszter május végén a telepítés felfüggesztésére utasította. Amikor máj. 27-én Bodor Budapestre utazott, elérte, hogy a már betelepített 25 községben a Népgondozó Hivatal hatáskörébe utalt birtokpolitikai teendőket még a Telepítési Hivatal végezhesse. Utólag gyorsan elfogadtatta a kobzási határozatokat a megyei Földbirtokrendező Tanáccsal. 4360 család szenvedett vagyonelkobzást 1945. jún. 16-áig, javaikba 2446 családot helyeztek a Völgységi járás 22 községébe, a Központi járás 5 községébe és Bátaszékre. A betelepítettek 90-95%-a bukovinai származású volt, a többiek horvátországi és bácskai menekültek, moldvai csángók. További 200-300 család várt letelepítésre ideiglenesen elhelyezve Tolnában (Felsőnánán, Kistormáson, Varsádon, Szakadáton és Diósberényben), Baranyában (Véménden és Palotabozsokon). A községi földigénylő bizottságok és a Népgondozó Hivatal fejezték be a bukovinai székelyek letelepítését. A székelység áramlása nem szűnt meg Bodor telepítésének leállításával. A kijelölt településre érkezők egy része nem jutott házhoz, lakáshoz, máshová vándorolt, egyes családok otthagyták a juttatott házat, és máshová költöztek. 1945–47 között a telepesek falvak közti és falvakon belüli mozgása, átrendeződése is zajlott. A menekülés során családok, rokonok, falubeliek távol kerülhettek egymástól. Társadalmi szerveződésük alapja az egy családhoz, rokonsághoz tartozás tudata volt, mely az élethez szükséges minimális biztonságot jelentette számukra. A bukovinai székelyek telepítési törzsterülete kétségtelenül a Völgységi járás lett, a Simontornyai járáshoz tartozó hat falu közül csak Felsőnánán és Kalaznón nőtt a családszám. Bátaszéken és Hőgyészen egyértelműen csökkent, mivel ezek nagyobb létszámú települések, a székelyek itt eleve kisebbségben voltak. Baranyában egyedül a székely többségűvé vált Hidason növekvő, az összes többi faluban és a bácskai 3 településen is kisebbséget alkot a bukovinai székelység, itt lélekszámuk egyértelműen csökkenő.

(Szőts Zoltán)

Székely vármegye: 1945-ben a Völgységbe telepített székelyek számára elképzelt, de meg nem valósult közigazgatási egység. Bodor György, a vármegye kitervelőjének elgondolása szerint azokat az áttelepült székelyeket, akik nem tudnak vagy nem akarnak a Székelyföldre visszamenni, *„a német kérdés megoldása kapcsán helyezzék el egy megteremtendő székely vármegyében”*. Bodor szerint két vidék jöhetett számításba: Buda, vagy Bonyhád környéke. A Völgységet tartotta alkalmasabbnak, részint a táj jellege és az itt alkalmazott gazdálkodási módszerek miatt; részint, mert a németek kitelepítésével itt alakulhat ki olyan összefüggő terület, ahol az áttelepített székelyek egy tömbben élhetnek, őrizhetik népi hagyományaikat. Bodor maga is elismerte, hogy koncepcióját akkor még jogalap nélkül, antidemokratikus módon, a német lakosság – addig még nem kodifikált – Németországba történő kitelepítésére alapozta. Közérdekű célokra a települések területén lévő állami erdőkből, tartalékföldekből, betelepítetlen uradalmi földekből egy közös székely vagyon kialakítását szorgalmazta, az itt-ott üresen maradt házakból pedig egy székely közbirtokosság megteremtését. A népi önkormányzat tagságát a földhözjuttatottak alkották volna. A közbirtokosság jövedelmeiből finanszírozták volna a székelység gazdasági és kulturális felemelkedését. Bodor belátta törekvésének, a Székely vármegye létrehozásának lehetetlenségét, mivel nem sikerült a székelyek zárt letelepítése. Kudarcáról Ősy-Oberding Józsefnek így írt: *„Az egész álomból, ami engem hajtott – egy kicsiny Székelyföld, egy miniatűr Erdély, az itt lakó székelyek röghözkötése.”*

(Szőts Zoltán)

Szekerczés Sándor (*1935. aug. 19. Magyarpécska, †2000. jún. 18. Szekszárd): gépészmérnök, a zománcgyár újkori történetének egyik meghatározó alakja. Döntő befolyással bírt a vállalati folyamatokra, kezdeményező szerepet játszott a gyár privatizációjának előkészítésében, az állami működtetés alatt kialakult gyári szervezet átalakításában. Teljesítményét többek mel-

lett Kiváló Dolgozó jelvény (1967, 1972, 1973, 1975), GTE Egyesületi Érem (1980), Munka Érdemrend ezüst fokozata (1988) kitüntetéssel ismerték el. A pécsi Zipernowsky Károly Gépipari Technikumban szerzett szerszámgépgyártó technikusi szakképzettséget 1954-ben. Még ez évben kezdett dolgozni a bonyhádi zománcgyárban, ahol technológus, szerkesztő, majd főművezető lett. 1971-ben nevezték ki főmérnöknek, 1980-ban műszaki igazgatóhelyettesnek. 1966-ban szerzett gépészmérnöki diplomát a Budapesti Műszaki Egyetem levelező tagozatán. 1968-tól 1971-ig az MSZMP Bonyhád Járási Bizottságának ipari referense volt. Egy időben társadalmi tisztségben ellátta a GTE Tolna Megyei Szervezetének elnöki funkcióját. A zománcgyár kivásárlására létrejött BOZOM Kft. tagjaként tulajdonrészt szerzett a privatizáció során. 1994. jan. 1-jétől a gyár egyik ügyvezető igazgatójává választották, e tisztséget váratlanul bekövetkezett haláláig töltötte be. Zavarkó Rózsával kötött házasságából két fia, Schön Máriával kötött házasságából két lánya született.

(Steib György)

Szelesi (Sztojkoneszku) László (*1925. jún. 5. Szeged, †2014. dec. 10. Szekszárd): cipőipari technikus, a cipőipari szövetkezet elnöke. Tevékenységének köszönhetően a

manufakturális kisszövetkezet tömegtermelő nagyüzemmé fejlődött. Tanulmányait Szegeden kezdte, ahol cipész szakképzettséget szerzett. 1944-ben érettségizett a Budapesti Bőr- és Cipőipari Technikumban. A szegedi Délmagyarországi Cipőgyárban segédművezetői, személyzeti vezetői munkakörökben dolgozott, majd 1949-ben a gyár ifjúsági szervezetének javaslatára a Külügyi Akadémián folytatta tanulmányait. Ezt megszakítva 1951-ben a Könnyűipari Minisztérium a Bonyhádi Cipőgyárhoz helyezte a műszaki osztály vezetőjének. 1954-ben a Szigetvári Cipőgyár főmérnökévé nevezték ki. 1956-os „ellenforradalmi tevékenysége" miatt politikai hátrányok érték, bíróság elé állították. 1957-től a Szekszárdi Cipőipari Ktsz szabásza, 1958-tól a Bonyhádi Ruházati és Szolgáltató Ktsz dolgozója, műszaki vezetője, 1960. júl. 1-jétől az önállóvá vált Bonyhádi Bőripari Ktsz műszaki vezetője, 1963-tól nyugdíjazásáig (1985) elnöke volt. Elnöki feladatokat látott el a Tolna Megyei Szövetkezeti Bizottságnál is. Munkája mellett kiterjedt társadalmi tevékenységet folytatott: elnöke volt a Bonyhádi Spartacus Sportkörnek, az országgyűlési választások helyi választókerületi bizottságának, a községi (városi) tanács lakáselosztó bizottságának, a tanuszoda-építő társadalmi bizottságnak. Legmagasabb kitüntetései: Könnyűipar Kiváló Dolgozója, Munka Érdemrend ezüst fokozata. Arndt Évával kötött házasságából egy fia és egy lánya született.

(Steib György)

Szélkerék együttes: 1977-ben, a bonyhádi Vörösmarty Mihály Művelődési Központban alakult népzenei együttes. Alapítói Elmauer József (brácsa), Kovács Gábor (nagybőgő) és Szabó László (hegedű) voltak. Még ebben az évben csatlakozott hozzájuk Terescsényi Katalin (citera, furulya). Kezdetben a Vörösmarty Mihály Általános Iskola tánccsoportját kísérték. A hamarosan kilépő Elmauer József helyét Kovács Géza foglalta el, majd Jakab Éva (ének) egészítette ki az együttest. Számos rangos városi és megyei rendezvényen léptek fel. 1979-ben a *„Megfújom a furulyám"* elnevezésű Tolna megyei népdalverseny hangszeres kategóriájának győztesei lettek. Sikerük fő oka az volt, hogy a terjedő táncházmozgalom áramlatában újszerű hangzásvilágot képviseltek. A zenekar tagjai önképzésként rendszeresen látogatták a nyári népzenei táborokat. Kovács Gábor és Szabó László 1978-tól részt vett a Népművelési Intézet hároméves táncházzenész képző tanfolyamán, ahol elsajátították a legjellegzetesebb magyar tájegységek népzenéjének hiteles előadásmódját. Az izményi és a váraljai hagyományőrző népi együttes kísérőzenekaraként járták Jugoszláviát és

Lengyelországot. Személyi kiválások miatt 1981-től rövid ideig szünetelt a zenekar tevékenysége, majd kialakult a második nemzedék együttese. 1990. évi megszűnéséig

Balról: Mohácsy Albert, Prikk Balázs, Lehmann Tamás, Szabó László, Juhász Józsa a 10 éves jubileumi koncerten (1987)

Juhász Józsa (klarinét, furulya, ének), Lehmann Tamás (brácsa), Mohácsy Albert (bőgő), Prikk Balázs (brácsa, tekerőlant), Szabó László (hegedű, tekerőlant, duda) és rövid ideig Erős Ákos (tekerőlant, brácsa) alkotta a zenekart. Jártak Tambovban (Szovjetunió), közös rádiófelvételük készült a walesi Mabsant zenekarral, 1989-ben a Budapesti Tavaszi Fesztiválon együtt játszottak a Vujicsics együttessel. Tízéves jubileumi koncertjükön miniszteri dicsérő oklevelet kaptak. Az együttes vezetője mindvégig Szabó László volt. (Fotó: Tolna Megyei Népújság)
(Steib György)

Szemcsuk István (*1947. júl. 14. Majos): fafaragó népi iparművész. Általános iskolai tanulmányait Majoson végezte. 1964-ben a szekszárdi 505. Sz. Ipari Szakmunkásképző Intézetben esztergályos, 1973-ban az

intézménybe kihelyezett Zipernowsky Károly Gépipari Technikum levelező tagozatán gépésztechnikus, 1987-ben a Dunaújvárosi Főiskola levelező tagozatán műszaki szakoktató szakképzettséget szerzett. 1974-től a bonyhádi 504. Sz. Ipari Szakmunkásképző Intézetben szakoktató, 1999-től gyakorlati oktatásvezető volt nyugdíjazásáig (2007). A fafaragást 1973-ban kezdte. Rendszeresen részt vett a megyei fafaragók összejövetelein, ahol elsősorban Balássy Gyula és Cs. Kiss Ernő népi iparművészektől tanulta a faragás technikáját, a motívumok jelentését. Témaválasztékában kopjafákat (Kakasd, Somberek, Zomba, Lengyel), székely kapukat (Bonyhád, Gara, Nagymányok, Véménd), díszkapukat (Ozora, Uzd), játszótéri játékokat (Ozora, Paks, Uzd) és figurális kompozíciókat találunk. Több faragása közös munka, a Perczel-kerti Mackócsaládnál (2015) alkotótársa Biszak Antal volt. Tagja a Dunai Nemzetközi Alkotókörnek. 2007 óta a Falvak Kultúrájáért Alapítvány szervezésében több külföldi (pl.: Szerbia, Szlovákia, Ukrajna) faragótáborban vett részt. Munkássága elismeréseként 1994-ben Sebestyén Ádám-díjban részesült. Bulla Zsuzsannával kötött házasságából egy fia és egy lánya született.
(Szőts Zoltán)

Szentdemeter: Bonyhád jelenlegi közigazgatási területén létezett egykori falu. Névadója a 304 táján vértanúságot szenvedett sirmiumi diakónus, Demeter, akinek kultusza arra utal, hogy keleti egyházi hittérítést végeztek. A valószínűleg már az Árpád-korban létező település első írásos említése 1309-ből való, temploma az 1333-as pápai tizedjegyzékben szerepel: papja 5 báni dénárt fizetett. 1412-ben egy háromvásáros kikiáltás kapcsán említik hetipiacát, melyről egy 1419-es forrásban is olvashatunk. Ugyanebben az évben Szentdemeteri István tanú egy birtokvitában. 1455-től 1510-ig egy birtoktest Bonyháddal (korabeli leirata szerint: Bohnyánnal) és Fülöpszerdahellyel, tulajdonosai a Bajoni, Baracsi, Morgai, Bucsányi és más köznemesi családok, valamint a pécsi püspök. 1500-ban plébánosát még említik, ezt követően már nincs papja. 1554-ben az adóösszeírásban Szendimitre néven találjuk három adózóval: Nagy Tomás, Timár Jakab és Tód Petre; 1582-ben pedig 4 adózóval bírt. 1546-ban 12, 1552-ben 9, 1579-ben 4 családfővel rendelkezett. 1570-ben és 1579-ben 2500 akcse volt a település szokásos (várható) adóterhe. Búzatizede 1552-ben 1500, 1579-ben 1391 akcse

volt, és bár határában szőlők is voltak, bortizedről nincs adat. Az egy családfőre eső adó összege 1552-ben 203, 1570-ben 278, 1579-ben 625 akcse volt. A tizenöt éves háború idején (1591–1606) a vidék nagymértékű pusztulása vezethetett elnéptelenedéséhez. A falu helye teljes bizonyossággal nem állapítható meg, valószínűleg a Völgységi-patak mentén, Szerdahely közelében feküdt.

(Szőts Zoltán)

Szentes Lázár (*1955. dec. 12. Bonyhád): labdarúgó edző, válogatott labdarúgó. Általános iskolába lakóhelyén, Majoson járt, majd tanulmányait a bonyhádi gimnáziumban folytatta. A szekszárdi Garay János Gimnáziumban érettségizett 1974-ben. A Testnevelési Egyetem levelező tagozatán 1991-ben sportszervezői, 1996-ban labdarúgó szakedzői diplomát szerzett. A bonyhádi gimnáziumban Szabó Miklós irányításával 3 évig atletizált, gerelyhajításban megyei válogatott volt. 1970-ben lett igazolt játékosa a Majosi Aranykalász Sportegyesület ifjúsági labdarúgó csapatának, majd útja az NB II.-ben játszó Szekszárdi Dózsához vezetett (1973–76). Zalaegerszegen mutatkozott be az első osztályban, a ZTE csapatában (1976–81), majd a Rába ETO következett (1981–87). A győri csapattal két magyar bajnokságot nyert (1981–82, 1982–83), valamint két ezüst- és egy bronzérmet szerzett. A Magyarország–Peru mérkőzésen (1982. ápr. 18.) szerepelt először a válogatott színeiben, és játszott az 1982-es spanyolországi világbajnokságon, ahol El Salvador ellen gólt is szerzett. Hatszor öltötte fel a címeres mezt és három gólt lőtt. 249 NB I.-es bajnoki mérkőzésén 108-szor talált be a kapuba. Portugál klubokban fejezte be aktív labdarúgó pályafutását: 1987–88: Vitória FC (Setúbal), 1988–89: FC Louletano, 1989–1990: CDR Quarteirense. Atlétikus, gyors, gólerős középcsatár volt, „érezte" a kaput. Aktív pályafutását követően sem szakadt el a labdarúgástól, élethivatásául az edzőséget választotta. 2003-ban „UEFA Pro Licence" edzői minősítést szerzett. Először 1992-ben Győrben, a Rába ETO-nál dolgozott, majd öt évig ült az osztrák ASV Zurndorf kispadján (1993–98). Több helyen látott el vezetőedzői feladatot. A Szombathelyi Haladással 2002-ben Magyar Kupa ezüstérmet, a Debreceni VSC csapatával az NB I.-es bajnokságban kétszer bronzérmet (2002–03, 2003–04), 2003-ban pedig a Magyar Kupában ezüstérmet szerzett. 2009-ben az Újpest FC vezetőedzőjeként bajnoki ezüstérmet vehetett át. Az év őszétől egy idényt a Soproni Ligában szereplő Nyíregyháza Spartacus FC-nél töltött, majd a Diósgyőri VTK szakmai igazgatója, 2014. okt. 21-étől 2015. ápr. 20-áig a Szombathelyi Haladás vezetőedzője. Bonyhád város önkormányzati képviselő-testülete *„a sportéletben kifejtett több évtizedes kiemelkedő munkássága elismeréseképpen"* 2008-ban Boros Dezső-díjjal jutalmazta.

(Steib György)

Szentháromság-szobor: a Szabadság téren álló műemléki védettségű, mészkőből faragott emlékoszlop. A késő barokk stílusú szobrot Walter József bonyhádi orvos emeltette 1796-ban, a települést sújtó csapások, tűzvészek, járványok elkerülése reményében. Kategóriájában Tolna megye egyik legszebb műalkotása. A copf építészeti elemeket tartalmazó, gazdagon díszített, felfelé piramisszerűen keskenyedő oszlop alkotója ismeretlen. Tetején a Szentháromság szoborcsoportja magasodik. Alatta az osztópárkány kiszélesedésében szeplőtelen Szűz Mária alakja áll, feje fölé koronát tart két angyal. Alatta, a fő nézeti oldalon a gyermek Jézust tartó Szent József, két oldalán pedig Péter és Pál apostolok szobrait találjuk. Az egyes oldalakon a Perczel család védőszentjei: Szent Flórián és Szent Sebestyén szobra. A talapzaton kialakított domborműveken jellegzetes attribútumaikkal szenteket találunk: a főoldalon Szent Rozáliát kereszttel, könyv-

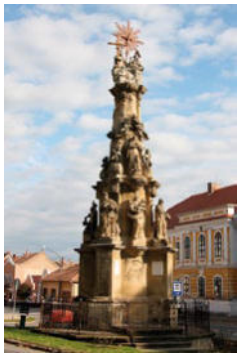

vel és koponyával, baloldalon valószínűleg Borromeo Szent Károlyt templommal, hátul Avilai Szent Terézt szívében nyíllal, jobb oldalon Loyolai Szent Ignácot IHS monogramos kereszttel és török sátrakkal. Az emlékoszlopot többször felújították, restaurálták (1845, 1936, 1959, 1984–85), felső szoborcsoportját rossz állaga miatt újrafaragták. Legutóbbi restaurátorok: Rákos Péter, Sütő József és Osgyányi Vilmos.

(Fotó: Kirchné Máté Réka)
(Dudás Olga – Farkas Noémi)

Szent Imre utca 1.: a Bonyhádi Római Katolikus Egyházközség volt bérháza, építése idején a Zárda utcában. A telken az egyházközség földszintes, kereskedelmi és

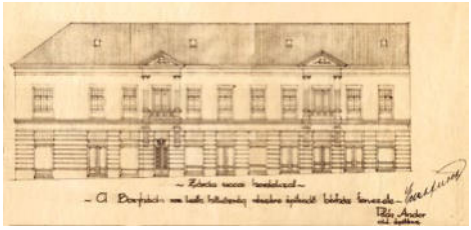

lakás célra hasznosított, egykori elemi iskolai épülete állt, melyet életveszélyes állapota miatt 1927-ben lebontottak. Az egyházközség képviselő-testületének 1907. máj. 31-ei ülésén vetette fel először Jozgits János plébános egy bérház építésének ötletét, mely bérleményként kiadva jövedelmet hozhat az egyházközség számára. Bizottságot alakítottak a terv kidolgozásához, de anyagiak híján a megvalósítást elnapolták. Az építkezés akkor vált realitássá, amikor Virág Ferenc pécsi megyés püspök 1926 decemberében 300 millió koronát (1927. évi értékén: 24 ezer pengőt) ajánlott fel a bonyhádi híveknek:

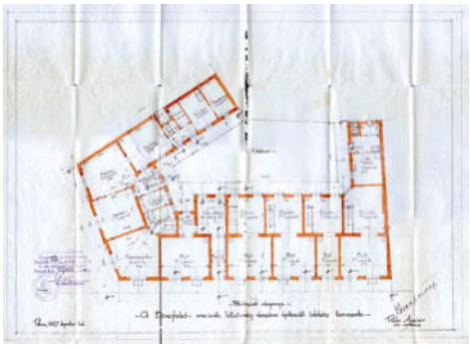

„azt akarom, hogy a bonyhádi düledező római katolikus hitközségi ház díszes katolikus házzá építtessék”. A pénzgyűjtés és a hívek meggyőzésének élére Schlenker Mihály igazgató kántortanító állt. Az egyházközség közgyűlése 1927. febr. 2-ai ülésén döntött a „Bérpalota” felépítéséről. A tervek elkészítésére Pilch Andor pécsi építészt kérték fel, aki az építkezés művezetői feladatait is ellátta. A kivitelezésre Riegel Andor, Nusser Antal és Péter Ádám kaptak megbízást. A felépült házat dec. 8-án áldotta meg Virág Ferenc, aki az aznapi szentmisét is celebrálta, melyen magyar, majd német nyelven beszélt a hívekhez. A bérlemény helyiségeit félkész állapotban adták át az igénybe vevőknek, hogy ki-ki a neki tetsző módon alakíthassa azt végső formájára. A ház földszintjén üzleteket nyitottak, elsőként Schmidt János fodrászatát. Az utca Vörösmarty téri sarkáról ide költözött az Aranysas Gyógyszertár. A földszinti bejárati folyosóra emléktáblát helyeztek el Virág Ferenc pécsi megyés püspök tiszteletére. Az épületet 1952-ben államosították, ma Bonyhád Város Önkormányzatának tulajdona, jellege társasház.

(Steib György)

Szent Vince Szeretet Egyesület: a Paulai Szent Vince Irgalmas Nővérek által alapított katolikus női szervezet. Az egyesületi alapszabályok a tagok legfőbb kötelességének a betegek és szegények testi-lelki gyámolítását jelölték meg. A bonyhádi fiókegyesület 1921-ben kezdte meg tevékenységét *„a társadalom nyomorának enyhítésére”*. Első ismert elnöke Perczel Béláné (sz. Perczel Etelka) volt. Bevételre természetbeni és pénzbeli adományok gyűjtése, műsoros estek, „szeretetdélutánok” rendezése, valamint filmvetítések révén tettek szert. A szervezet évente több vallásos tárgyú filmet mutatott be, *„hogy ezzel a vallásos érzületet mélyítse”*. 1930. márc. 22-én három előadásban vetítették a *Szt. Tarzicius* és a *Kis Szt. Terézke* c. filmeket, melyek bevételéből a szegényeknek húsvéti ajándékként élelmet, fát, ruhát vásároltak. 1933-ban Mikszáth Kálmán: *A vén gazember* c. regényéből írt színdarabot

adták elő. A katolikus kör kertjében, *„a szegények felsegélyezésére”* rendezett Juliális évi rendszerességgel megtartott népünnepély volt zenekarokkal, falatozóval, sorsjátékkal, tekeversennyel, kabaréjelenetekkel, táncmulatsággal. 1930-ban a tombola-főnyeremény 10 mázsa szén volt. A segélyezésre leginkább karácsony és húsvét előtti napokban került sor: 1938-ban mintegy 2700, 1941-ben pedig 3500 pengő értékben osztottak szét adományokat és készpénzt. Az alakuló ülésről készült jegyzőkönyvet elmulasztották felterjeszteni belügyminiszteri jóváhagyásra, ezért 1937. máj. 2-án ismét alakuló ülést tartottak. Az egyesület igazgatójának ekkor Bauer József plébánost, elnökének Perczel Irmát, titkárának Hahn Józsefnét választották. 1939-ben a titkári tisztséget Erményi Imréné, 1940-ben az elnökit Schreck Ádámné vette át. Az egyesület tagjainak száma 150–200 fő körül mozgott. 1947-ben missziós napokat tartottak: gyalogos zarándokutat tettek az Ótemplomhoz Cikóra, háromnapos lelkigyakorlatot végeztek a templomban Máriás Lajos pécsi jezsuita atya vezetésével. Az atya indítványára javasolták Szűz Mária-szobor felállítását, mely szervező- és gyűjtőmunkájuk nyomán 1948 októberében a templom bejárata előtt meg is valósult. A második világháborút követő egyesületi felülvizsgálatok idején a bonyhádi katolikus szeretet egyesületet is feloszlatták (1950). Tolna vármegye alispánja 1649/1949 sz. határozatában olvasható: *„Az egyesület feloszlatását javasolom, mert az egyház leple alatt fejtenek ki demokráciaellenes tevékenységet.”* (Steib György)

szennyvízcsatorna-hálózat: a közművek azon nélkülözhetetlen, alapellátást biztosító eleme, mely a szennyvizet – földbe fektetett, zárt csőrendszeren keresztül – a keletkezési helyétől elvezeti megtisztítási helyéig. Bonyhádon 1961-ben történt minőségi változás a szennyvízkezelésben. Azt megelőzően a háztartási és ipari szennyvizet tisztítatlanul kivezették az utcára, bevezették a patakokba, vagy emésztőgödörben, szikkasztóban helyezték el. 1961-ben a kórház szennyvízelhelyezésének megoldatlansága kikényszerítette a szennyvízhálózat kiépítését. Kényszerítő erővel bírt az 1958-ban kiépített vezetékes ivóvíz-hálózati rendszer korlátozott volta is, mivel – a szennyvízelvezetés és kezelés megoldatlansága miatt – vezetékes vizet csak utcai közkifolyó kutakról lehetett nyerni. A Dél-dunántúli Vízügyi Igazgatóság 1961. ápr. 5-én kelt határozatában indítványozta, hogy a kórházi szennyvízprobléma megoldásához kapcsoltan építsék ki Bonyhád szennyvízhálózatát. A legfontosabb és legsürgetőbb feladat az üzemek, oktatási intézmények, közületek ellátása volt, ezért Dettre Gábor kórházigazgató javaslatára – a munkálatok irányítására – 1961. szept. 27-én 17 intézmény megalapította a Bonyhádi Szennyvízelvezető Társulatot. A közgyűlésen foglalkoztak a csatornahálózat és a derítőmű építési költségeinek megtervezésével, megválasztották a társulat ügyintéző bizottságát. Elnökké Imhof Józsefet, a zománcgyár osztályvezetőjét választották, őt később Sebes András, a kórház gazdasági vezetője követte. Az első szakasz mintegy 3,2 millió forintra becsült költségeihez – többek között – a kórház 600, a zománcgyár 975, a községi tanács 480, a bőripari ktsz 60, a vasipari ktsz 40 ezer forinttal járult hozzá. A munkálatok 1961 őszén kezdődtek. A Tolna Megyei Tanácsi Építőipari Vállalat 1962 januárjában készült el a szakasz megépítésével (műszaki átadás: jún. 14.), a szennyvizet – egy ideiglenes működtetésű ülepítő medencén át – a Völgységi-patakba vezették. A község teljes közművesítése – szakaszosan, az egyes településrészekre alakult csatornamű társulatok közreműködésével, a lakosok anyagi hozzájárulásával, a Tolna Megyei Víz- és Csatornamű Vállalat, valamint a helyi költségvetési üzem kivitelezésében – mintegy harminc évet vett igénybe. A hálózatfejlesztés ütemét a Völgységi-patak bal partján megépült, 1966-tól üzemelő szennyvíztisztító telep kapacitása határozta meg, mely kezdetben napi 375 m^3 víz tisztítására volt alkalmas. A Gyár utcai telep bővítésére 1977-ben (750 m^3/nap), 1986-ban (2250 m^3/nap) és 1993-ban (4500 m^3/nap) került sor. A gerincvezeték 1971-ben 4,7; 1975-ben 9,8; 1986-ban 30; 2013-ban mintegy 72 km hosszú volt. 1984-ben 319, 1985-ben 308, 1986-ban 148, 1987-ben 461 lakást kötöttek be a hálózatba. 1988-ban a lakossági hozzájárulás 25 ezer forintról 28 ezerre nőtt, 1989-re a kiépítettség 90%-ossá vált. 1989–90-ben kiépítették a majosi szennyvízcsatorna-

hálózatot, melyet a bonyhádi tisztítótelepbe kötöttek be. A szennyvízcsatorna-hálózat és a szennyvíztisztító telep a helyi önkormányzat tulajdona, kezelője 2012. jún. 30-áig a bonyhádi BONYCOM Kft. volt, azt követően a paksi székhelyű Mezőföldvíz Kft. 2000-től kiépítették Cikó, majd 2002-től 2004-ig Kakasd, Kismányok és Nagymányok szennyvízcsatorna-hálózatát, és összekötötték a bonyhádi rendszerrel. A bonyhádi szennyvíztisztító mű ezzel regionális telepé, helyi lefedettség tekintetében a szennyvízcsatorna-hálózat szinte 100%-ossá vált.
(Steib György)

Széplak: egykori mezőváros, a helyi német köznyelvben: Sziploch. A mai Cikó községtől mintegy 2,5 km-re álló 12. századi Ótemplom szentélyromja, valamint a Széplaki-ma-

gaslat, Mária-Széplak, Alsó-Széplak földrajzi nevek Cikó területén jelölik ki a hajdani mezőváros központját. A környék talán legnépesebb középkori települése volt, fekvéséről régészeti bizonyítékok nincsenek, de helynevek vallanak arról, hogy az ősi mezőváros, majd puszta Bonyhád és Cikó egymással határos szeletein húzódott. Ma már Bonyhád területén vannak a széplaki földek, a Széplaki-szőlőhegy és Alsó-Széplak, mely elnevezések azt valószínűsítik, hogy a középkori mezőváros a mai termálfürdőig húzódhatott. Györffy György szerint a 'lak' az udvarhelyek magyar neve volt, a Széplak helynevek „birtokközpont" értelmét a 12. századi „uradalmi gazdasággal" azonosítja. Az Ótemplom a hozzátartozó kolostorral az ágostonrendiek egyik ágának, a II. Géza király által 1150 körül alapított stefanitáknak, egyben a településnek volt a temploma. III. Ince pápa figyelmeztette a rendet, hogy Széplakon tizedfizetés alóli mentességükkel ne éljenek vissza. A hajdani település III. Orbán pápa 1187-ben Veronában kelt bullájában az esztergomi egyház fiókjaként jelenik meg. Egy 1296-os oklevél a Kórógyiak birtokosztályát rögzíti: „(...) *a Zeplok-i keresztesek földjeinek a határáról indul két olyan határjel, amely az ő dombjuk oldalán van, rajtuk két tölgyfa, az egyik kereszttel megjelölt* (...)*".* Csánki Dezső egy 1498-ban kelt oklevélre (*„Civis in opido Zephlak"*) hivatkozik, mely szerint a mezőváros a Buda melletti felhévízi prépostságé, hozzáteszi: *„(...) Régi szép templomát dr. Békefi Remig ásatta ki."* Lázár deák híres 1528-as Magyarország térképén is ott van Zeplak. Wolfgang Lazius 1552-es térképén „Seplak"-nál egy kisebb romot jelölt. A templomot bizonyára felégette a török, a mezőváros viszont megmaradt. Erről tanúskodnak a nem mohamedánokra kivetett török fejadó összeírásai, ahol Széplak városként szerepel. Lakosai magyarok. A magyar adóösszeírásokban 1553-ban 53 adózót találunk. 1564-ben Széplak részben a pécsi püspöké volt. A vidék tehetősebb települései közé tartozott. A török adóösszeírásokban 1546-ban 86, 1552-ben 101, 1570-ben 56, 1579-ben 58 családfővel rendelkezett. 1546-ban 16.495, 1552-ben 14.540, 1570-ben 28.000, 1579-ben 27.900 akcse várható adóval bírt. Ugyanezekben az években búzatizede 2000, 2640, 3600, 3770 akcse volt, a bortizede 10.800, 6300, 18.720, 18.000 akcse. A Székház városrészében szolgáló 9, illetve 7 pap adata arra utal, hogy kolostora még lehetett ebben az időben. Hans Siebmacher 1599-ből származó metszetén már leomlott a széplaki templom egyik tornya. Stengri Emanuel 1664-es térképén „Seplack" egy kisebb egytornyú templomot ábrázol. Az 1721. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv ír az elhagyatott templomról: *"Hidas falu után Grábóc felé, Széplak elhagyott helyén volt valamikor egy téglából épült templom, amelynek hajóját a törökök lerombolták* (...)*".* Schnemann József 1816-os térképén sematikus a romjelölés *„Rudera Széplak"* felirattal. 1828-ban

Egyed Antal a puszták között sorolja fel, egy statisztika szerint sem háza, sem lakosa nincsen. Fényes Elek is hasonlóképpen nyilatkozik 1841-ben: Széplak puszta 450 holdat foglal el, Cikóhoz tartozik. 1866-ban: *„Földbirtokosa a Perczel vérség, mely bírja az egész széplaki pusztát* (…), *e rom »Mária Széplak«* (…) *s nyáron az ájtatoskodók távoli megyékből is meglátogatják."* Széplakot Vörösmarty Mihály emelte be a magyar irodalomba, verses énekének címadója, megfogalmazásában: *„a széplaki bús rom"*. Babits Vörösmarty-esszéjében a költő *„fiatalságának tündérországa"*-ként említi: *„A Széplak gyönyörű tájképe melankolikusan zárja be ezt a fiatalságot."* A település, mely benne él a bonyhádi köztudatban, a török pusztítások hatására – az Ótemplom romját kivéve – nyomtalanul eltűnt.

(Fotó: Kirchné Máté Réka) (Szőts Zoltán)

Szita László (*1933. márc. 26. Pécs, †2005. febr. 28. Pécs): tanár, történész, levéltáros. Az 1930-as évek végén költözött családjával Bonyhádra. Öt évig járt a bonyhádi Evangélikus Elemi Népiskolába, ahol németül tanították a tárgyak döntő részét. Az addig csak magyarul beszélő ifjú tanulás közben sajátította el a német nyelvet gót betűs írásmóddal, melynek későbbi kutatásai során nagy hasznát vette. A bonyhádi Petőfi Sándor Állami Gimnáziumban érettségizett 1952-ben. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán 1956-ban szerzett történelem szakos tanári diplomát, majd levéltáros szakvizsgát tett. Pályáját a Pécsi Állami Levéltárban kezdte segédlevéltárosként, a papírgyártás történetének kutatásával foglalkozott. E témában írta doktori disszertációját 1967-ben. 1958–63 között pécsi általános iskolákban tanított. 1963-tól 1967-ig a Pécsi Tanárképző Főiskola történelem tanszékén tanársegéd, majd adjunktus volt. 1967-től az MTA Dunántúli Tudományos Intézetében dolgozott. Kutatási témái: az ipar szociológiai és politikai összefüggései, a Délkelet-Dunántúl szociáldemokrata munkásmozgalmának története. 1971 februárjától nyugdíjazásáig (1993) a Baranya Megyei Levéltár igazgatója volt. Szerkesztette és írta *A baranyai-pécsi munkásmozgalom története* c. monográfiát (Pécs, 1985). Sokat foglalkozott Baranya megye, majd a Délkelet-Dunántúl nemzetiségeinek történetével, valamint a török elleni felszabadító háborúval. Utóbbi feltárásához nyugat-európai (Bécs, München, Karlsruhe, Bologna, Vatikán, Urbino) kutatásaiból származó autentikus forrásanyagot használt. Szerkesztője volt a *Baranya Monográfia* köteteinek, ill. a *Baranyai Helytörténetírás*, majd a *Baranyai Történetírás* c. tudományos évkönyvsorozatnak (1971–95). 1993–2002 között tagja volt a *Pécs története* nagymonográfia szerkesztőbizottságának. A Magyar Történelmi Társulat Dél-dunántúli Csoportjának előbb titkára (1967–82), majd ügyvezető alelnöke (1982–91), elnöke (1991–2005), s emellett országos alelnöke (1991–99) volt. 1996–2005 között tagja volt az MTA Pécsi Területi Bizottsága Filozófia-, Történettudomány és Néprajztudományok szakbizottságának, 1990-től a Magyar Történészek Világszövetsége választmányának, 1994-től pedig a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány Osztrák–Magyar Közös Múlt szakalapítványi kuratóriumának. 1980-tól a *Baranyai Művelődés* c. folyóirat rovatvezetője volt. 1985-ben elnyerte a történelemtudomány kandidátusa, 1996-ban pedig a történelemtudomány akadémiai doktora tudományos fokozatot. 19 önálló kötete, 120 tanulmánya jelent meg, mintegy 33 népszerű tudományos cikkét közölte a sajtó. Értékes munkakapcsolatot ápolt a Völgységi Múzeum munkatársaival. A Völgységi Konferenciák előadója (1990, 1995, 2000), a kiadványkötetek társszerkesztője volt. Főbb művei: *Baranya népeinek pusztulása a 18. század elején* (1976), *A baranyai nemzetiségek története* (1987), *A karlócai béke és Európa* (társszerzőként, 1999). Munkásságáért Szocialista Kultúráért Érdemérem (1974), Munka Érdemrend bronz fokozata (1977), Baranya Megyei Tanács Közművelődési Díja (1979), Pécs Város Tudományos Díja (2001), Baranya Megyei Közgyűlés Elnöki díja (2003), Pauler Gyula-díj (2003), a Magyar Történelmi Társulat Emlékérme (2003) elismerésben részesült. Lakos Erzsébettel kötött házasságából egy fia és egy lánya született.

(Sós Csaba)

Szociális Nőnevelő Iskola (Kisanyaképző): a református egyházközség által működtetett, de más vallási felekezetű hallgatót is befogadó szociális, egészségügyi oktató intézmény. A Budapesten már működő „kisanyák iskolájának" mintájára, valamint a széleskörű községi összefogással megvalósított terv Lombos Alfréd református lelkész nevéhez fűződik. Az ünnepélyes tanévnyitót 1943. okt. 31-én tartották, ahol a jelenlévő növendékek fogadalmat tettek. A két évfolyamú magániskola óvodák, napközi otthonok, orvosi rendelők, kórházak dolgozói számára biztosított egészségügyi előképzést. Ezen túlmenően felkészítette a lányokat

Az iskola tantestülete az 1943–44-es tanévben: (balról) álló sor: Kiss B. József ref. tanító, Benedek János járási tisztiorvos, Zerinváry János gimnáziumi ig., Kermenszky Borbála gyermekorvos, diakonissza, Schreck (későbbi nevén: Bese) Ádám községi orvos, Bayer (későbbi nevén: Bács) László községi orvos, Kustár András banktisztviselő; ülő sor: Jancsó Olga védőnő, Inotay Ilona szociális gondozó, Genersich Tivadar ev. lelkész, Lombos Alfréd ref. lelkész, igazgató, Vesztergombi József r.k. hittanár, Wölfel Irén gimnáziumi tanár, Eckert (későbbi nevén: Eszterhás) Ilona védőnő

családanyai és háziasszonyi feladataik ellátására. Kiemelt figyelmet fordítottak a református leányárvaházban nevelkedők képzésére. Az erkölcsi nevelést lelkészek végezték, a közismereti tárgyakat két gimnáziumi tanár és egy tanító oktatta. Az orvosi ismereteket négy orvos közvetítette, a gondozás-ápolás technikájára három védőnő képezte a lányokat. Az 1943–44-es tanév első félévében elméleti oktatás folyt, a második félévtől szabás-varrás, háztartásvezetés, gyermeknevelés, sütés-főzés szerepelt a tematikában. Az első tanév sikeresen zárult 1944-ben, de a második a háborús körülmények miatt félbeszakadt, és ezzel be is fejeződött az intézmény története. Az iskola igazgatójának, Lombos Alfrédnak továbbfejlesztő ötletei is voltak, melyek a *Köznevelés* c. folyóiratban 1945-ben kaptak nyilvánosságot, *Kisanyák iskolája* címmel. Azt szerette volna elérni, hogy a gazdasági jellegű szakiskolák mintájára – megyénként legalább egy – négyéves szociális nőnevelő iskolát hozzanak létre, 14–18 éves korú lányok részére.

(Keresztes Hajnalka)

szociális otthon: életkoruk, illetve egészségi állapotuk vagy szociális helyzetük miatt rászoruló személyek elhelyezését, ellátását és gondozását biztosító intézmény. Bonyhádon a szociális gondoskodás kezdeti intézményeit, a szegényházakat felekezetek működtették. Az 1886-ban létesített községi szegényházat 1949-ben szociális otthonnak nevezték át. A Gyár u. 23. sz. házban folyó gondozást 1951-ben beszüntették, e célra a Bonyhád délkeleti határában, a Schweitzerhof-dűlőben (Külterület 52.) működött patakmalmot (Marx-malom) és gazdasági épületeit utalták ki. (Ma Schweitzer tanya 51.) Itt kezdte meg működését húsz gondozottal és hat alkalmazottal a Járási Szociális Otthon 1951. dec. 21-én. Az intézmény vezetőjének Szegedi Jánosnét nevezték ki, őt 1955-ben Nagy Ferencné, 1962-ben Benács József, 1988-ban Seres István, 2006-ban Fábián Cecília, 2010-ben Tóthné Ömböli Henrietta követte. Az első főápoló rövid ideig Melter János volt, utána Molnár János állt a gondozottak rendelkezésére 1967-ig. A főnővér 1967-től Kutnyánszkyné Szép Ilona, 2002-től Rausch Imréné, 2007-től Sebestyénné Kovács Gabriella, 2013-tól Dobosi Tímea. 1952 júniusában Borjádpusztáról 20, 1953-ban Paksról 40 főt helyeztek át ide. 1954-ben az intézet befogadóképessége 50 fő volt, jan. 30-án 33 gondozottat látott el az 5 fős személyzet. 1958-ban külön helyezték el az elmebetegeket, majd az otthon elmebetegekre szakosodott, neve 1961. aug. 1-jétől Járási Szociális Elmebetegotthon lett. A Marx-malom használatbavételekor az épületegyüttes és környéke teljesen lepusztult állapotban volt: nem volt villany, vezetékes víz, szilárd útburkolat. A szenny-

vizet az udvaron átfolyó Völgységi-malomárokba vezették. A rendeltetésnek megfelelő, az idősek, illetve betegek emberi méltóságát tisztelő körülmények kialakítása évtizedeket vett igénybe. Főzőkonyha üzemeltetésére 1953-ban kaptak engedélyt, a villanyt 1955-ben vezették be. 1963-ban korszerű, 200 adagos új konyhát és ebédlőt adtak át. A vízvezetéket és a csatornahálózatot 1963-ban építették ki az otthon ásott kútjának vízére, majd 1978-ban csatlakoztak a városi vezetékhálózatra. Az 1970-es években a 6. sz. főúttól az otthonig vezető, mintegy kétszáz méteres földutat feltöltötték és lebetonozták, az otthont övező területre közel ezer fát ültettek. A munkálatokból az otthon alkalmazottai, valamint – munkaterápiás foglalkoztatás gyanánt – gondozottai is kivették részüket. A zsúfoltság és a beutalásra várók nagy száma miatt szükséglakóhelyeket létesítettek: a régi garázst lakószobává alakították át, 1975-ben 36, 1986-ban 50 férőhelyes új pavilont, 1990-ben – Bencze István otthonlakó adományából – 24 fő elhelyezésére alkalmas új lakószárnyat építtettek. 1976-ban az öt épületben elhelyezett 157 gondozottnak egy fürdőszoba és három kád állt rendelkezésére, hetente egyszer volt általános fürdetés. A kezdettől heti kétszeri, továbbá szükség szerinti orvosi ellenőrzést és ellátást eleinte Bese Ádám biztosította, majd Hegedűs Ádámné, Bese Ferenc, Csullag József, ill. Molnár Mária. Fontos szerepet játszott a szekszárdi kórház pszichiátriai szakorvosi tevékenysége, melyet 1993-tól Kerekes Anna pszichiáter lát el. Az 1990-es évektől – a főnővér és pszichiáter szakorvos szakmai munkájának irányításával, az egészségügyi és mentálhigiénés csoport segítségével – fokozatosan felszámolták a pszichiátriai betegek, valamint az önmagukra és környezetükre veszélyeztető magatartást tanúsító, értelmileg súlyosan fogyatékos emberek szabadságát korlátozó speciális, mintegy 30 hálós, ill. rácsos ágy használatát. Az 1990-es évek végéig több mint tízhektárnyi földön gazdálkodtak: burgonyát, kukoricát, gyümölcsöt, konyhakertben zöldségféléket termesztettek, sertéseket és mintegy tíz évig baromfit is tartottak saját szükségletre. Kezdetben tehén, két ló, két szamár is az állatállomány része volt. Az otthon vezetése jó kapcsolatot ápolt a helyi és környező üzemek vezetőivel, dolgozóival. Mindig számíthattak a cipőgyár, a posta, a gyógyszertárak, a szekszárdi Patyolat Vállalat segítségére. A kisvejkei, majd a bonyhádi Pannónia Mgtsz díjtalanul elvégezte földjükön a szántást és a gyomirtást. Az intézmények dolgozói, „szocialista brigádjai" gyakran látogatták az ápoltakat, ajándékokkal, műsorral kedveskedtek nekik. A II. Sz. Általános Iskola tanulói nemzeti és egyházi ünnepeken műsorral tisztelték meg az otthonlakókat. Könnyítették az intézet gazdálkodását hagyatékok, adakozók is, közülük kiemelkedett a Németországban élő Oppermann János volt hidasi, valamint Hesz Jakab volt börzsönyi lakos, akik éveken át összesen több millió forint értékű tárgy-, ill. pénzbeli adománnyal segítettek. A beérkező pénzösszegek kezelésére hozták létre a Gyöngyösi József Emlékére Alapítványt, melyet nevezett lakó Svédországban élő leánya alapított. Az alapítvány segítségével – többek között – ipari mosógépet, centrifugát, gépkocsit vásároltak. Jelentős összeggel hozzájárultak a bonyhádi második világháborús emlékmű felállításához. Az intézmény lakóit kezdettől fogva bevonták kulturális, szórakoztató foglalkozásokba, később autóbuszos kirándulásokba, nyaralásokba. Versmondással, énekléssel részt vettek a Tolna megyei szociális otthonok kölcsönös vendégszereplésein. 1976. jan. 1-jei hatállyal összevonták Bonyhád szociális létesítményeit: az otthonhoz csatolták a Gondozási Központot, az Egyesített Szociális Intézmény elnevezésű integráció 1986-ig létezett. 1995. máj. 15-én az – akkor Szakosított Szociális Otthon nevű – intézet felvette a Fogyatékosok Árpád-házi Szent Erzsébet Otthona nevet. 2004-ben 1,1 milliárd forintos beruházás kezdődött, melynek eredményeképp 2005 júliusában egy teljesen megújult, a modern kor igényeit mindenben kielégítő otthont vehettek birtokba. A 170 gondozott részére 1–4 ágyas, televízióval ellátott szobákat alakítottak ki. Könyvtárszobával bővült az intézmény. Kézműves műhelyeket hoztak létre, ahol 2007. nov. 1-jétől szociális foglalkoztatás keretében mintegy 30 főnek teremtettek munkalehetőséget, többek között bőrtermékeket, söprűt, párnát, ágytakarót, szőnyeget, kézműves termékeket készítenek és árusítanak. Képességeikhez mérten az ellátottak részt vesznek a

takarításban, az udvar rendben tartásában, a mosodai, varrodai munkákban. Rendszeres a napi foglalkoztatás: reggeli torna, csoportos meseolvasás és éneklés, verstanulás, közös séta, sport- és kézműves foglalkozások. Tánc-, főző- és bábszakkör is működik. Az ellátottak rendszeresen részt vesznek a város rendezvényein, programjain, a dolgozók pedig a megye szociális intézményei részére rendezett évi sportnapon és kulturális találkozón. Lehetőség van a hitélet gyakorlására, a különféle felekezetű lelkészek rendszeres látogatói az otthonnak. A lelkiélethez 1988-tól felszentelt oltár állt a lakók rendelkezésére, majd később feszületre váltottak. A fenntartó Bonyhád Város Önkormányzata 2000. jan. 1-jei hatállyal, ingatlan vagyonával együtt, fenntartásra, ill. működtetésre az intézetet átadta a Tolna Megyei Önkormányzatnak. 2009. júl. 1-jén Tolna megye 11 szociális intézményének integrációjával létrejött a Tolna Megyei Önkormányzat Integrált Szociális Intézménye (ISZI), melynek a bonyhádi otthon is része lett. 2013. ápr. 1-jén az Integrált Szociális Intézmény – a bonyhádi otthonnal együtt – állami tulajdonba került, fenntartója a Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság lett. Az otthon neve: Tolna Megyei Integrált Szociális Intézmény Árpád-házi Szent Erzsébet Fogyatékosok és Pszichiátriai Betegek Otthona Bonyhád. A gondozottak, ill. alkalmazottak száma így alakult: 1962: 121/36, 1972: 157/45, 1982: 163/61, 1992: 210/86. Sokan dolgoztak hosszú ideig az intézetben, többek között: Balogh Gizella, Baumann Jánosné, Benács József, Benács Józsefné, Birkás Istvánné, Breining Rezsőné, Buday Vincéné, Csullag József, Fáth Józsefné, Hámori Józsefné, Hámori Mihályné, Kásler Péterné, Kerekes Anna, Kócsidi Zoltánné, Kovács Béláné, László Mártonné, Kromerenczki Józsefné, Kutnyánszkyné Szép Ilona, Nemes Imréné, Rausch Imre, Rausch János, Ritter Józsefné, Rottár Róbertné, Salgó Lajosné, Varga Antal, Vugrik Lászlóné. 2014-ben a 150 gondozottból 80 volt a fogyatékkal élő, 70 pedig a pszichiátriai beteg. (Steib György)

szovjet hősi emlékmű: a második világháborúban a Völgységi járás területén elesett szovjet katonák síremléke. A községi képviselő-testület 1945. aug. 3-ai ülésén döntött

az emlékmű felállításáról, miután *„a helybeli orosz katonai parancsnok (…) parancsot adott arra, hogy a község és a járás területén eltemetett orosz katonákat Bonyhádon létesítendő közös sírban kell elhelyezni és részükre díszes síremléket kell készíteni. A közös sírt az orosz parancsnok utasítására Bonyhádon, a kálvárián kell létesíteni."* Felszólították a járás jegyzőit, hogy indítsanak gyűjtést a költségek előteremtéséhez. Az emlékmű elkészítésére Nusser János kőműves mester kapott megbízást. A sírba koporsókban 10 tisztet, 35 közkatonát és 38 névtelent temettek el. A temetés szept. 20-án és 21-én volt. A 21×14,8 méter területű emlékművet a 6 méter magas obeliszkszerű felépítménnyel 23-án leplezték le, díszítéséhez a lakosságtól kértek kölcsön cserepes piros muskátlikat. Felkérték a hivatalok, a gyárak, az egyesületek vezetőit, hogy lehetőleg magyaros ruhában, zászlók alatt gyülekezzenek a Sztálin (ma Szabadság) téren, ahonnan együtt vonultak az ünnepség helyszínére. Beszédet mondott többek között Vér Béla járási főjegyző, Babin katonai városparancsnok, Cser Sándor főispán, Rózsa Sándor gimnáziumigazgató. A beszédeket kegyeleti staféta követte. Az ünnepség a cipőgyári dalkörnek az erre az alkalomra szerzett énekszámával ért véget. 1945. nov. 16-án orosz és magyar nyelvű feljegyzésben rögzítették a körülményeket: *„Mi alulírottak, egyrészről a bonyhádi katonai parancsnok Babin Iván Szergejevics gárdaőrnagy, másrészről Bonyhád nagyközség főjegyzője, Erményi János kiállítottuk ezen ügyiratot a Bonyhádon létesített orosz hősi sírbolt és emlékmű átadásáról, amely magába fogadja az eltemetett orosz hősöket és tiszteket, szám szerint 84-et* [!], *amely a kálvárián létesült. A hősök neve arany betűkkel van bevésve.*

A hősi sírboltban ugyanilyen irat üvegben van elhelyezve és le van pecsételve (...).” 1947. márc. 14-én Tolna vármegye szovjet katonai parancsnokhelyettese és Bonyhád község elöljárói jegyzőkönyvben rögzítették a gondozási kötelezettségeket. E szerint az elöljáróság kötelezi magát arra, hogy *„(...) minden esztendőben, a szükséghez mérten, az emlékmű bekerített részén pázsitot létesít és virágokat ültet ki, (...) az emlékművet és sírt az elöljáróság állandóan*

Márványtáblák az emlékmű oszlopán
(Fotó: Kirchné Máté Réka)

figyelemmel kíséri, hogy abban kárt senki ne okozzon.” Az emlékoszlopot 1956. okt. 27-én a forradalom tüntetői lerombolták, 1957. március végén állították helyre. Az emlékmű díszlánccal körbevett térségében nyugszik még a szovjet hadsereg hat katonája, akik Nagymányok környékén zuhantak le repülőgépükkel 1944. aug. 10-én. Exhumálás utáni újratemetésükre 1957. ápr. 4-én került sor. A szocializmus időszakában az ápr. 4-ei és a nov. 7-ei ünnepség keretében az emlékművet megkoszorúzták, 1986-ban 52 ezer forintos költségráfordítással teljesen felújították. Az 1990-es rendszerváltozást követően az emlékoszlop tetején lévő vörös csillagot eltávolították.
(Steib György)

szökőkút: a Perczel-kertben, a Solymár Imre Városi Könyvtár bejáratával szemben található a Kerényi József Ybl- és Kossuth-díjas építész által tervezett, Flamingók nevű műalkotás. Alapját a már korábban itt állt szökőkút képezi, melyet a könyvtárépület (kastély) első birtokosa, a zománcgyár-tulajdonos Perczel Béla készíttetett el. A három kiterjesztett szárnyú flamingóra emlékeztető, vörösréz lemezből készült díszkút 1982-ben került felállításra. Alkotója Mihály

Gábor szobrászművész. 2005-ben renoválták és díszkivilágítással látták el.
(Dudás Olga)

Szőts Zoltán (*1956. aug. 2. Bonyhád): tanár, történész-muzeológus, a Völgységi Múzeum igazgatója. Bonyhádra települt bukovinai székely család sarja. A helyi általános iskola, majd gimnázium elvégzését (1974) követően a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen szerzett történelem–földrajz szakos tanári diplomát 1980-ban. Ötödéves hallgatóként nevelőtanári állást vállalt a bonyhádi Petőfi Sándor Gimnázium kollégiumában, 1981-től a gimnázium szaktanára, majd osztályfőnök, munkaközösség-vezető. Rövid ideig tanított a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Karának földrajz tanszékén. Létrehozta és vezette

a gimnázium honismereti szakkörét, a tagokkal felújították az iskola múzeumát. Ekkor jegyezte el magát a helytörténettel és honismerettel. A Baranya Megyei Levéltár megbízásából foglalkozott a bukovinai székelyek sorsával, történetével. 1986-ban tagja lett a Magyar Történelmi Társulatnak. 1987-től a Völgységi Múzeum vezetője, melynek gyűjtőköre, a Völgység sokszínű nemzetiségi-etnikai arculata szabott irányt kutatómunkájának, publikációinak. A Völgységi Konferenciák, az időszaki kiállítások, a tanösvény, a megjelenő kötetek, a múzeum modernizálása a lépcsőfokai szakmai tevékenységének. Múzeumvezetői munkája mellett tanított általános- és középiskolákban, utoljára 2003-tól 8 szemesztert a pécsi egyetem szekszárdi főiskolai karán kutatásmódszertant, a történettudomány segédtudományait és közgyűjteményi ismereteket. 1990–94-ben Bonyhád város önkormányzati képviselő-testületének a tagja, két évig az oktatási bizottság elnöke, majd tagja volt. Aktív szereplője a székelyköri mozgalomnak: 11 évig a Bonyhádi Székely Szövetség vezetőségének tagja, kulturális elnökhelyettese volt. Kezdeményezése nyomán jött létre a Felvidékiek Egyesülete. Elnökségi tagja a Tolna Megyei Egyed Antal Honismereti Egyesületnek, vezetője a helyi művelődési központ honismereti körének. 2006-ban PhD tudományos fokozatot szerzett a Pécsi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskolájában. E tudományos fokozat 2009-től az Oktatási és Kulturális Minisztérium (tárgyi kulturális örökség szakág) szakértői, a Magyar Tudományos Akadémia köztestületi tagságát is eredményezte. A szentendrei Múzeumi Oktatási és Képzési Központ szakértő megyei koordinátora (2012–), mely több évtizedes oktatóimuzeológusi tevékenységének elismerése. Számos szakmai cikket publikált. Jelentősebb kötetei: *Források a bukovinai székelyekről* (Foki Ibolyával és Solymár Imrével társszerzőként; Szekszárd, 2000), *Üdvözlet Bonyhádról* (Hofmeister Lajossal társszerzőként; Bonyhád, 2010), *A völgységi nemzetiségi-etnikai csoportok együttélése a második világháborútól napjainkig* (Bonyhád–Szekszárd, 2007), *László Mihály életútja 1849–1932* (Bonyhád, 2015). Szerkesztője volt a Völgységi konferenciakötéteknek, és a Völgységi Füzeteknek. Munkáját kísérő főbb elismerések: Diákokért plakett (1986), Sebestyén Ádám-díj (2002), Honismereti munkáért emlékérem (2015). Hetényi Annával kötött házasságából egy fia született.

(Steib György)

szövőgyár: a szövött áruk gyártását végző üzemet – valószínűleg 1921-ben – Eppel József teveli szabómester létesítette, aki ebben az évben költözött Bonyhádra.

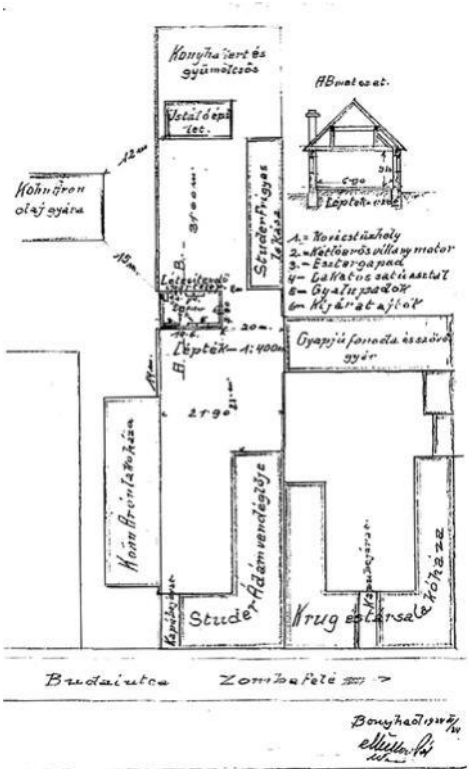

A szövőgyár és környezete az 1924-ben készült vázrajzon

Gyapjúfonoda és szövőgyárát a Zsák (ma Gábor Áron) utcában rendezte be. Huszonnégy alkalmazottal dolgoztatott, gép-

parkjában volt 3 mechanikai szövőgép, 4 kézi szövőgép, 2 fésülőgép, 1 előfonó gép, 2 kézi fonógép. 1923-ban Keller Jenő és Krug Ádám megvásárolta a gyárat, mely többszöri rövidebb üzemszünetet leszámítva 1948-ig működött. Egy 1949-ből származó jelentés szerint az üzemen kívül álló gyár 10-15 alkalmazottat tudott volna foglalkoztatni, de újraindítására már nem került sor. Az épületet később raktárként hasznosították.
(Steib György)

Sztrilich Lajos (*1903. aug. 22. Zombor, †1979. jan. 26. Szekszárd): szemész szakorvos, a kórház első igazgatója. A Bonyhádon létrehozott trachomagondozó intézet vezetőjeként kulcsszerepet játszott a háború után fellobbant fertőző szembetegség, a trachoma leküzdésében. Kiemelkedő volt előadói, szakírói, közéleti tevékenysége. Mint zenekarvezető és karmester meghatározó alakja volt kora bonyhádi zenei kultúrájának. Többek mellett Köztársasági Érdemrend, Érdemes Orvos, Munka Érdemrend bronz fokozata kitüntetésben részesült. Tanulmányait Zentán, Kalocsán, Budapesten és Pécsen végezte, 1930-ban avatták orvosdoktorrá az Erzsébet Tudományegyetemen. 1932-től Mádon praktizált, innen vezényelték délvidéki szolgálatra 1941-ben. 1944-ben tért vissza Pécsre, ahol városi orvos lett. 1947-től Bonyhádon dolgozott, a Trachomagondozó és Fektető Intézet vezetőjeként. Az intézetből 1959-ben járási kórházzá alakult létesítmény igazgatója volt másfél évig, emellett vezető főorvosa lett a szemészet és trachoma osztálynak 1970. dec. 31-ei nyugdíjazásáig. Szikszai Máriával kötött házassága gyermektelen maradt. Hamvai a bonyhádi katolikus temetőben nyugszanak.

(Steib György)

Szücs Aladár (*1909. jún. 12. Szombathely, †1988. júl. 11. Szekszárd): könyvelő, Bonyhád kulturális életének jeles alakja. Iskoláit szülőhelyén végezte, a 4 elemi és a 4 polgári osztály elvégzése után a Felső Kereskedelmi Fiúiskolában érettségizett 1928-ban. Pályafutását bérszámfejtőként kezdte, majd munkatársa, felelős szerkesztője lett először a *Hír* (1931–34), majd az *Érdekes Újság* és a *Nyugatmagyarország* (1935) c. szombathelyi lapoknak. Ezt követően különféle irodai munkákat végzett, miközben többször teljesített katonai szolgálatot, részt vett az erdélyi bevonulásban is. 1945-ben szovjet hadifogságba került. Szabadulását követően (1947) a Szombathelyi Bőrgyár Rt. vezető könyvelője, cégvezetője, vállalatvezető helyettese lett. 1951-ben helyezték a Bonyhádi Cipőgyárhoz, ahol főkönyvelői, tervosztály vezetői, üzemgazdasági csoportvezetői, belső ellenőri munkaköröket töltött be. Részt vett a cipőgyári szakmunkások képzésében. 1969-ben lett nyugdíjas. Munkaköre ellátása mellett sokféle társadalmi tevékenységet végzett, elsősorban kulturális területen. A cipőgyári sportkör elnöke, 12 évig a cipőgyári szakszervezet kultúrfelelőse, 3 évig a sakk-szakosztály vezetője, 10 évig a társadalmi bíróság elnöke volt. 1954–69-ig vezette a Járási Művelődési Ház színjátszó csoportját, 1957–62-ig a bábszakkörét. Mintegy 15 színdarabot (többek között Kálmán Imre: *Csárdáskirálynő* – 1955, Schiller: *Ármány és szerelem* – 1956, Knoblauch: *A Faun* – 1957, Schubert: *Három a kislány* – 1958, Molière: *Tartuffe* – 1961) rendezett, legnagyobb sikereit e területen érte el. Több darabban szerepet is vállalt. Munkásságáért a Könnyűipar Kiváló Dolgozója (1968) kitüntetésben részesült. Hencsei Teréziával kötött házasságából két lánya született.

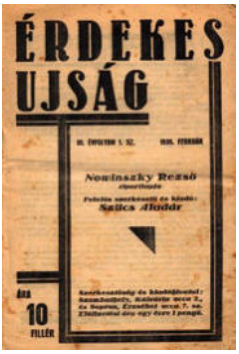

(Steib György)

szülőotthon: lásd **Bonyhád Járási Szülőotthon**

Szűz Mária-szobor: a római katolikus templom bejáratánál álló, teljes nevén Szűz Mária Világ Királynője c. fehér mészkő szobor Bory Jenő székesfehérvári szobrászművész alkotása. Felállításának gondolata 1947-ben merült fel. Aug. 15-én a római katolikus egyház Boldogasszony-évet (Mária-évet) hirdetett. Ennek jegyében, Szűz Mária tiszteletére háromnapos missziót – lelkigyakorlatot – rendeztek Bonyhádon. A szakrális rendezvény lelkivezetője, Máriás Lajos pécsi jezsuita atya a Szent Szűz oltalmába ajánlotta a községet, és Mária-szobor felállítását indítványozta. A felállítással kapcsolatos feladatok nagy részét – a szervezést, az anyagiak összegyűjtését, a hatósági engedélyek beszerzését, az alkotó kiválasztását – Lehel Ignác káplán, a Szent Vince Szeretet Egyesület két tagja: Perczel Ágnes (Bouquet Frigyesné) és Virányi Lajosné, valamint Hedvig és Klarissza irgalmas nővér végezték el. A község a tulajdonában álló területet – a katolikus egyház kérésére – a járási főjegyző 1948. júl. 24-én született döntésével díjtalanul átadta az egyházközségnek. Az alkotó közreműködésével helyére állított szobor felszentelését Virág Ferenc pécsi megyés püspök végezte el a háromnapos Mária-ünnep részeként, 1948. okt. 24-én. 2008-ban a szobrot Deér Zoltán vezetésével az egyházközség önkéntesei felújították. A magas posztamensen és a világmindenséget jelképező félgömbön álló egész alakos szobor a redőzött hosszú ruhával, Szűz Mária-attribútumokkal (korona, rózsafüzér, Nap, Hold, csillagok), a hátterében álló tiszafával lelki ráhangolódás a templomba érkezőknek. (Fotó: Kirchné Máté Réka)

(Steib György)

Tabód (Németül Taboldsdorf, a tabódi és környékbeli német lakosok Tawed néven említették.): Bonyhádtól északra, mintegy 8 km-re fekvő kisközség. Közigazgatásilag Bonyhádhoz csatolták, neve ezt követően Bonyhád-Tabód. A tanyatelepülés története során Kis-Tabódra és Nagy-Tabódra tagolódott, továbbá a hozzájuk tartozó mezei birtokokra (pusztákra), úgymint: Mihálydomb, Angyaldomb (Blum-puszta), Noszlop, Zichy- és Dőry-puszta, Schlichtherle-tanya. Első írásos említése egy 1291-ből származó oklevélen található. A pápai tizedjegyzékekben három évben is szerepel mint templomos hely Tabold, Tobol, Tobold néven, 1333-ban 30, 1334-ben 10, 1335-ben 15 báni dénár adót fizetett. A 14. és 15. században földvárral megerősített hely, a Tabódy család uradalma, később a pécsi püspök birtoka, vagy részbirtoka. 1546-ban 15, 1552-ben 19, 1570-ben 16 családfővel rendelkezett. A hódoltság idején megsemmisült helység története a XVIII. században katolikus németek betelepítésével folytatódott: az Apponyiak birtokán tíz önállóan gazdálkodó német család tagjai az első lakók. A további húsz betelepült család tagjai – az uradalom napszámosai – többségében magyarok voltak. Egyed Antal 1828-ban a puszták közé sorolja. Fényes Elek szerint Kisdoroghoz tartozik, 1836–40 között 186 katolikus, 123 evangélikus lakta; 2 vízimalma volt. 1913-ban 390 lakost számlált. A mezőgazdasági jellegű település területe mintegy 1880 kataszteri hold. 1868-ban a községet a Simontornyai járásból a Bonyhádiba helyezték át. Katolikus gyülekezete leányegyházként (filia) a kisdorogi egyházközséghez tartozott. Tabódon 1890 táján a Szabó István – Bakó Borbála házaspár kápolnát építtetett, ahol havonta tartott szentmisét a kisdorogi, később a teveli lelkész. A kápolnát 1964-ben renoválták, bővítették, egykor búcsújáró hely volt. 1864-ben alapították a „puszta-tabódi" (Kis-Tabód) római katolikus elemi népiskolát, ahova német és magyar ajkú gyermekek egyaránt jártak, a mintegy két kilométer távolságú Nagy-Tabódról (és Tabódszerdahelyről is) gyalogosan. A kétnyelvű tanítást 1945-ben váltotta fel a magyar oktatási nyelv. Kezdetben vándortanítók oktattak. Az első helyben lakó kántortanító Czay György volt, aki 1872-től 1915-ig látta el a szolgálatot. 1929-ben Vejkey Jánost választották kántortanítónak, aki a község szellemi vezetőjévé vált, hosszú szolgálata alatt a település

történetének feldolgozásával is foglalkozott. 1933-ban emlékművet emeltek az első világháború 13 tabódi hősi halottjának. 1945–47 között 133 bukovinai székelyt és 17 felvidéki magyart telepítettek be a németek házaiba, többnyire a még ott lakókhoz való „rátelepítéssel". A német lakosok közül 1946–48 között 156 személyt telepítettek ki Németországba. A község a háború előtt 450, a betelepítés végeztével 526 lakost számlált, 1948 júliusára 370-re fogyatkoztak. Közigazgatásilag 1950-ig Kisdoroghoz tartozott, ebben az évben önálló tanács alakult. 1951-ben Nagy-Tabódon tanácsháza épült, ahol heti egy alkalommal orvosi rendelést is tartottak. A volt pusztai gazdasági épületeket, majorokat 1948-tól a Hőgyészi Állami Gazdaság használta, fejlesztette, klubszobát létesítettek. 1949-ben Rákóczi néven III. típusú termelőszövetkezeti csoport alakult, 1951 őszén pedig 140 kataszteri hold földdel 26 tag megalapította az I. típusú Alkotmány Mezőgazdasági Termelőszövetkezetet.

Az első világháborús emlékmű

A székelyek betelepítésével sok kisgyermek érkezett a községbe, ezért Nagy-Tabódon is – a tanácsházán és lakóépületben kialakított egy-egy tanteremben – megkezdődött az oktatás. Mintegy száz könyvvel, a tanító segédletével 1952-ben könyvtárszolgálatot indítottak. 1951-ben kezdték meg a villanyvilágítás kiépítését. 1961-ben az Alkotmány Mgtsz beolvadt a bonyhádi Petőfi Mgtsz-be. Az 1940-es évek végétől a Tabódi Földművesszövetkezet szatócsboltot és italboltot működtetett, melyeket az 1960-as években a Bonyhádi Földművesszövetkezet átvett. 1966. okt. 1-jei hatállyal, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa határozatával, Bonyhád székhellyel községi közös tanácsot szerveztek Bonyháddal. Ezzel a tabódi önálló tanács megszűnt, helyben csak kirendeltség működött. 1972. szept. 9-én falugyűlésen kérte a tabódi lakosság a község Bonyhádhoz csatolását. Ezt követően az Elnöki Tanács 17/1972. sz. határozatával elrendelte Majos és Tabód községek Bonyhád nagyközséggel, Bonyhád névkiegészítéssel történő egyesítését. A rendelkezés 1973. ápr. 16-án – az előző napon lezajlott tanácsválasztást követően – lépett életbe. Tabód és Tabódszerdahely 1993 óta önálló vízbázissal és ellátó hálózattal rendelkezik, melynek főbb elemei: egy mélyfuratú kút, egy 50 m^3-es tározó és az elosztóhálózat. Még abban az évben a zombai úttól a kisdorogi útig 3,6 km-nyi betonút épült, amely megszüntette Tabód és Tabódszerdahely elzártságát a külvilágtól. 2007-ben kiépült a vezetékes gázhálózat. A lakosság száma az 1960-as évektől fogyatkozni kezdett, sokan költöztek el a környező településekre. Kis-Tabód az 1980-as évek végére elnéptelenedett, a házakat lebontották, a településrész megsemmisült. 1965-ben Nagy-Tabódon két tantermes iskola épült. 1970-től a felső tagozatos tanulók Zombára jártak, az évtized végére pedig a tanítás teljesen megszűnt Tabódon. Az iskola épületét 1978-ban lebontották, anyagából orvosi rendelőt építettek, ahol heti egy alkalommal volt rendelés 2012-ig. Bonyhádról Ablonczy Pálné, majd 1989-től Sebestyén József látta el az orvosi szolgálatot. A 2010-es évekre a pusztulófélben lévő település lakosainak száma 80 körülire csökkent, a 4-5 általános iskolai tanuló Bonyhádra jár iskolába. Az üzlet bezárt, a közösségi élet egyetlen színtere a kocsma.

(Steib György)

Tamás Ádám (*1945. jún. 18. Bonyhád): cipész, közgazdász, politikus. Cipész szakmunkás képesítésével a Bonyhádi Cipőgyárban kezdett dolgozni, mint szakmunkás, majd segédművezető, munkaügyi csoportvezető feladatokat látott el. Munka mellett végezte el a közgazdasági, majd a könnyűipari technikumot. A cipőgyárban alapító vezetője volt a Botond Ifjúsági Klubnak. Az *Ifjú Botond* c. üzemi lap létrehozója és szerkesztője, az üzemi KISZ-bizottság titkára volt. 1971-től 1976-ig az MSZMP Bonyhádi Járási Bizottságán dolgozott különböző beosztásokban. A Marxizmus–Leninizmus Esti Egyetem, majd a Politikai Főiskola nappali tagozatának elvégzése után az MSZMP Tolna Megyei Bizottsága gazdaságpolitikai osztályának lett a munkatársa, később

helyettes vezetője. 1983-ban választották meg az MSZMP Bonyhád Városi Pártbizottságának első titkárává. Közben a Janus Pannonius Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karán iparszakos közgazdász végzettséget szerzett. 1987. jan. 28-án a Tolna Megyei Tanács általános elnökhelyettesének, 1988. jún. 8-án pedig elnökének választották. 1990-től az Iparbank Rt. szekszárdi fiókjának vezetője, majd a Magyar Nemzeti Bank szekszárdi igazgatóságának osztályvezetője (1994–96), 1996-tól 2000-ig – nyugdíjazásáig – a Szekszárdi Húskombinát vezérigazgatója volt. Munkássága elismeréseként a Munka Érdemrend ezüst fokozata (1982) és a Haza Szolgálatáért Érdemérem arany fokozata (1985) kitüntetésekben részesült. Bíró Máriával kötött házasságából egy lánya és egy fia született.

(Steib György)

Tamás Menyhért (*1940. júl. 24. Hadikfalva): újságíró, író, költő. A kisdorogi általános iskola elvégzése után a bonyhádi gimnáziumban érettségizett 1959-ben.

Ezt követően Budapesten segédmunkásként, majd újságíróként kereste kenyerét. 1963-ban végzett a Magyar Újságírók Országos Szövetségének Újságíró Iskolájában. 1971-ben alapítója, majd szerkesztője volt a *Népszava* Szép Szó irodalmi mellékletének. 1990–91 között a lap helyettes főszerkesztője. 1986-tól 2008-ig tagja volt a Magyar Írószövetség választmányának, 1996-tól 2005-ig irodalmi alelnöke a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete elnökségének. 2010-től a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja, 2014-től az elnökség tagja. 2016-tól a Nemzeti Kulturális Alap tagja. Kisgyermekként élte át a szülőföld elhagyásának (1941), majd a bácskai otthonból (Horthyvára) való menekülésnek (1944) a tragikumát. Költészetének nyelve és stílusa a székelyek balladai nyelve, ennek megőrzését tartja írói és költői életműve egyik fő feladatának. Líráját áthatja a székely népköltészet ihlete: *„Kilobbant szememből / nem indul a patak, / Bezúzott mellemből / Felszállni egy madár sem maradt”* (*Műterem – Csángó siratóasszony*). Írásaiban gyakran megjelenik ifjúsága helyszíne, a tolnai táj, a bonyhádi iskola emléke*: „Gimnázium, Petőfi, Illyés, / előtteim padsora szédít, / más ütemet, mennyei színt és / fényt szentít igyekezetemnek”* (*Évgyűrűk olvasata – A tizenötödik*). Hontalansága krónikájának első verseskönyve, a *Szövetségben a fákkal* 1974-ben jelent meg. Három verseskötetét 1981-ben követte az első prózai munka, *Vigyázó madár* c. kisregénye. 1991-ben megjelent negyedik verseskönyve, a *HELYtelen* ajánlásában ő maga vall művészetéről: *„Regényeim lírai regények, prózai-költemény-prózák. Mindkét műfaj, műfajötvözés egyet szolgált: az 1941-ben Bácskába, majd Dunántúlra telepített bukovinai székelység – az ő sorsukon keresztül minden kisebbség, nép – kálváriás életének megörökítését.”* 2001-ben hangjátékkal indult drámairói ciklusa, *A kőgörgetővel*. 2003-ban sorstársainak is bemutatta Bonyhádon *Bűnfenyítők és befogottak* c. drámakötetét, melynek alaptémája a madéfalvi veszedelem, a bukovinai székelyek sorsfordító tragédiája. *„Tamás Menyhért számára nemcsak téma a bukovinaiak élete, sorskérdés is”* – írta róla egy kritikusa. További fő művei: *Esőrácsok* (kisregény, 1984), *Balbina* (regény, 1987), *A Szent Anna-tó regéje* (regény, 1989), *Koponyák völgye* (versek, 1992), *Kísértések* (versek, 2006), *Alkonyút* (versek, 2010), *Tanúságtevők* (drámák, 2013), *Elfelé utak I–II*. (válogatott versek, regények, 2015). Főbb elismerései: A legjobb elsőkönyves író díja (1974), Babits Mihály-emlékplakett (1982), József Attila-díj (1984), SZOT-díj (1986), Arany János-díj (2009), Balassi Bálint-emlékkard irodalmi díj (2011), Magyarország Babérkoszorúja díj (2015). Varga Gabriellával kötött házasságából egy lánya született. Második felesége Mátai Györgyi.

(Sós Csaba)

Tamás Zsolt (*1969. dec. 14. Bonyhád): a 2007. év ultratriatlon világkupa futamainak összetett győztese. A bonyhádi Vörösmarty Mihály Általános Iskolában végezte tanulmányait, majd a budapesti Bercsényi Miklós Élelmiszeripari Szakközépiskolában szerzett húsipari termékgyártó szakképzettséget 1988-ban. A Szekszárdi Húsipari Vállalatnál

dolgozott 1995-ig, majd az édesapja által alapított családi vállalkozásban, a Tamás Ponyva Bt.-ben kezdett tevékenykedni. A sport mindig része volt életének. Általános iskolában az atlétika vonzotta, középiskolás korában a birkózás, az ökölvívás és a kyokushin karate sportágakat űzte. Az 1992-ben megalakult bonyhádi triatlon egyesület, az Anonym SE egyik alapító tagja. Első sprint távú triatlon versenyét (750 m úszás, 20 km kerékpározás, 5 km futás) 1992-ben, első maratonját 1993-ban, első Ironman távú triatlon versenyét (3,8 km úszás, 180 km kerékpározás, 42,195 km futás) 1994-ben teljesítette. 2004-ben ismerkedett meg az ultratriatlonnal, júliusban tripla távú versenyt teljesített a németországi Lensahnban. 2005-ben alapító tagja volt az Easy Star Sportegyesületnek, mellyel karitatív célú futást szerveztek a Pécsi Gyermekklinika támogatására 2007-ben, 2008-ban és 2009-ben. Utóbbi évben Budapesttől Pécsig futottak, és az adományozóknak köszönhetően 7 millió Ft-tal járulhattak hozzá a klinika műtőinek felújításához. 2007-ben 24 Ironman távú triatlont teljesítve – rajthoz állt többek között az Egyesült Arab Emirátusokban, Ausztriában, Kanadában, Németországban, az USA-ban, Mexikóban – összetett világkupa győzelmet szerzett. A mexikói „10 nap 10 Ironman" (naponta egy triatlon) versenyen 141 óra 40 perccel új magyar csúcsot állított fel. A Nemzetközi Ultratriatlon Szövetség (IUTA) elnökének felkérésére szervezte meg Bonyhádon 2008 augusztusában, majd 2009 júniusában a dupla ultratriatlon világkupa futamot. 2010-ben már világbajnokságot rendeztek. 2009 februárjában a Nemzetközi Ultratriatlon Szövetség elnökhelyettesévé választották. Kitüntetései: a Tolna Megyei Közgyűlés elnökének elismerő oklevele (2007), Perczel-díj (2007), Miniszteri Elismerő Oklevél (2008), Sipos Márton-díj (2008). Elismerései: Fair Play díj és Közönségkedvenc díj Litvániában (2005), „A verseny versenyzője" Lensahn-ban (2007). Hobbija a díszmadarak, ezen belül a színmutációs ausztrál papagájok tenyésztése. Cser Judittal kötött házasságából egy lánya és két fia született. (Fotó: Kirchné Máté Réka)

(Kirchné Máté Réka)

tanácselnökök: a tanácsrendszer időszakában (1950–1990) Bonyhád község (város) helyi tanácsának, annak szűkebb körű testületének, a végrehajtó bizottságnak (vb) élén álló vezetők az alábbiak voltak: Guzorán Gáspár (1950.11.04. – 1952.02.04.), Lovák András (1952.03.20. – 1953.04.27.), Wozdetzky Vencel (egy ülés idejére, 1953.05.09.), Galambos Árpád (1953.05.[?] – 1953.06.25.), Palkó István (1953.06.25. – 1954.06.11.), Tóth Bálint (1954.06.11. – 1956.10.31., 1957.01.08. – 1959.04.18.) [Tóth Bálint jogilag folyamatosan tanácselnök volt. Az 1956-os forradalomban okt. 31-én eltávolították posztjáról, ettől kezdődően nem látta el feladatát. A forradalom leverését követően tért vissza munkahelyére, 1957. jan. 8-án vezette az első ülést.], Schuler Sándor (1959.04.18. – 1963.03.01.), Kerner József (1963.03.01. – 1967.01.31.), Kovács János (1967.03.19. – 1971.01.31.), Soczó Lajos (1971.02.01. – 1977.01.31.), Hegedűs János (1977.02.01. – 1983.01.20.), Ezer Mihály (1983.02.01. – 1990.10.26.). (Steib György)

Tanácsköztársaság: Magyarország történetének 1919. márc. 21-étől aug. 1-jéig tartó időszaka, melyben szovjet mintára tanácsrendszeren alapuló, proletárdiktatúra jellegű államformát hoztak létre. Teljes nevén Magyarországi Tanácsköztársaság. Megalakulása vidéken is új hatalmi szervek létrehozásával járt. Bonyhádon márc. 30-án választották meg a község új vezető testületét: a munkástanács elnökévé Schramek Alajos géplakatost, a paraszttanács elnökévé pedig a község bíráját, Faik Ádámot tették. A mindkét tanácsot magába foglaló, a képviselő-testület helyébe lépő 50 fős együttes tanács – országos elnevezés szerint: munkás-, paraszt- és katonatanács (gyakorlati megnevezésében: munkástanács) – ápr. 1-jén tartotta első ülését. A választáson legtöbb szavazatot kapott Schramek Alajos elnökletével létrehozták a községi bizottságokat: jóléti, közigazgatási, pénzügyi, építkezési, község-

ház kezelési, kutató, iskolai, lakásügyi és sajtó bizottság megosztásban. Ápr. 10-én egyhangú felkiáltással öttagú végrehajtó testületet, intézőbizottságot (direktóriumot) választottak: Schramek Alajos, Heisler Jenő, Faik Ádám, Jung J. Péter és Riegl Alajos. Az ápr. 14-ei ülésen elbúcsúztatták Schramek elnököt, akit Tolna megye egyik küldöttének választottak a Tanácsok Országos Gyűlésébe. Helyére az elnöki tisztségbe Heisler Jenőt, az intézőbizottságba Csákány Lajost választották. Az ülésen – jan. 1-jei visszamenőleges hatállyal – jelentősen megemelték a község 15 alkalmazottjának a fizetését. A főszolgabírói hivatal teljes hatáskörét ápr. 10-én az új, 52 tagú járási tanács által megválasztott 12 fős intézőbizottság (járási direktórium) vette át. A járási tanácselnök tisztségét Fischer János és Leitz István együttesen gyakorolta. A munkástanács a megszüntetett rendőrség és csendőrség tagjaiból – a közrend védelmére, az utak ellenőrzésére – Vörös Őrséget szervezett (Magyar VI. Vörös Kerület Bonyhádi Vörös Őrs), vezetőjévé Kovács István csendőr főhadnagyot nevezték ki. Április elején toborzást hirdettek a Vörös Hadseregbe, ahová – többek között – 14 gimnáziumi diák is jelentkezett. Bonyhád község két tehergépkocsit ajánlott fel. A járási székhelyeken forradalmi törvényszékeket állítottak fel, hogy felülvizsgálják a Tanácsköztársaság előtti bűnügyeket. Elnökévé Polgár Dezső tanárt, vádbiztosává Vidor Leó ügyvédet nevezték ki. Kiemelt szerepet szántak a szakszervezeteknek, ezért erőteljes tagtoborzásba kezdtek. Megalakult a Földművesek és Földmunkások Szakszervezete. A néptanítók Knábel Vilmos vezetésével megalakították a Nevelők Szakszervezetének helyi csoportját, mely időközben Közalkalmazottak Szakszervezetévé bővült. A munkaszüneti nappá nyilvánított május elseje megünneplésére zászlódíszbe öltözött a város. Több ezres tömeg gyűlt össze a Fő téren: a munkások mellett ünneplőbe öltözött parasztok, egyenruhás bányászok és a járás falvaiból ideérkezett munkástanácsi küldöttek. A vásártérre vonultak, miközben munkásmozgalmi dalokat, indulókat énekeltek. A nők hajukba vörös szalagot kötöttek, a férfiak vörös zászlókat lengettek. Az *Internacionálé* eléneklését szónoklatok követték. A szeszfogyasztás korlátozását ideiglenesen feloldva, a 16 éven felüliek részére jegy ellenében engedélyezték fél liter bor kiszolgálását. A 12 évnél fiatalabb gyermekeknek tejet osztottak. Bonyhádon járási népkönyvtár létesült, melyet Eibenschütz (későbbi nevén Nádasdi) Vilmos kezelt. Delegált pártemberek és helyi értelmiségiek tanfolyamokat tartottak, melyeken elsősorban ideológiai kérdések szerepeltek. A Tanácsköztársaság nemzetiségi politikája részeként a központból két erdélyi szász tanár érkezett Bonyhádra a német önkormányzatiság, a területi autonómia (Gau) előkészítésére. Az ún. „Schwäbische Türkei" területén létrehozandó autonómia központjának Bonyhádot jelölték meg. A Tanácsköztársaság idején – de már 1918. dec. 19-étől a képviselő-testületi, majd – a munkástanácsi jegyzőkönyveket két nyelven, németül és magyarul írták. Az ország alkotmányában és államformájában történt változás radikális társadalmi fordulat végrehajtását követelte. A Tanácsköztársaság legfőbb célja a kapitalista rend megdöntése, egy kizsákmányolásmentes társadalom megteremtése volt, melyhez a magántulajdon széles körű felszámolása, korlátozása vezetett. A Völgységi járás főszolgabírája márc. 31-én kiadott utasítására a tanács által kiküldött „bizalmi férfiak" felügyelete alá helyezték a bonyhádi üzleteket. Az árukészleteket leltározták, az árakat maximálták. Ápr. 24-én szocializálták (államosították) a 100 katasztrális holdnál nagyobb földbirtokokat: Bonyhádon és Bonyhád-Börzsönyben összesen négy mezőgazdasági termelőszövetkezetet hoztak létre, hivatalos elnevezésük szerint: III/3–17., 18., 19., 21. sz. állami gazdaság. Spitzer Jenő Tolna vármegyei gazdasági biztos rendelkezésére összehívták a birtokon dolgozó mezőgazdasági munkásokat, akik előtt a szövetkezet előnyeiről beszélt. A jelenlévők egyhangú szavazása után Spitzer bejelentette a szövetkezet megalakulását: Bonyhádon Weber Kálmán Istvánmajori birtokán 26, a Schleier birtokon ismeretlen számú, Märcz Henrik alsóbörzsönyi birtokán 11, Honig Albert börzsönyi birtokán 28 taggal. A szövetkezet vagyonát leltárba vették, vezetésével az addigi tulajdonost és a számtartót bízták meg. A tagok képviseletére, a vezetés ellenőrzésére *„a földmunkás elvtárs gyülekezet"* 3-3 „bizalmi férfiból" álló intézőbizottságot jelölt ki.

Köztulajdonba vették a három bonyhádi szállodát, a szobaárakat proletárok részére 7–14 koronában, a burzsujok részére 10–20 koronában határozták meg. Az oktatási intézmények államosításának végrehajtására Rózsa Sándor és Knábel Vilmos, majd az ápr. 28-án megalakult Járási Művelődési Osztály, továbbá Bonyhád Művelődési Osztályának 30 tagja (köztük März Konrád, Polgár Dezső, Wickert (későbbi nevén Virányi) Lajos, Blum János, Berde Mózes, Rózsa Sándor, Hajas Béla) kapott megbízást. A népiskolákat május 14-én, a gimnáziumot – ahol máj. 16-án három tanár vezetésével diáktanács alakult – jún. 4–6. között államosították. Eltörölték az érettségi vizsgát. A népiskolák tantermei zsúfoltságának enyhítésére vegyes felekezetű osztályokat hoztak létre, így egy-egy tanítóra és osztályra átlagosan 55 tanuló jutott. A zsidó gyermekeket szombati ünnepükön is iskolába járásra kötelezték. A különböző felekezetű tanulók, és az iskolák bútorainak összekeverése nagy felzúdulást váltott ki a lakosságból. Tolna vármegye Intéző Bizottsága ápr. 22-én kelt rendeletével azonnali hatállyal betiltotta az iskolai vallásoktatást. A tantermi feszületeket eltávolították, lelkészek világi tárgyakat is csak abban az esetben taníthattak, ha a papi szolgálatból kiléptek, lelkészi állásukról lemondtak. Az elemi és polgári leányiskola irgalmas nővérei, hogy továbbra is taníthassanak, öltözetüket világi ruhára cserélték. Az egyházak vezetőitől az új államrendhez való csatlakozás megnyilvánulásaként hűségeskü letételét kívánták. Márc. 27-én minden párbér (egyházi adó) szolgáltatást eltöröltek. Javadalomként az egyházi személyeknek meghagyták a természetbeni juttatásokat (fa, széna), a javadalmas földek haszonbérét, valamint – részint fizetésül, részint a kegyhelyek fenntartására – azokat a pénzügyi alapokat (temető-, templom-, egyházközségi alap stb.), melyekben a pénz a hívők korábbi befizetéseiből gyűlt össze. Bonyhád ipari létesítményei közül a villanytelep ápr. 29-én köztulajdonba került. Valószínűleg a Krausz és az Ausch-féle téglagyár is. A jún. 7-ei munkástanácsi ülésen megjelent Aranyos György kormányzótanácsi biztos elrendelte, hogy a *„téglagyárak és szállodák szocializálandók”*. Végrehajtását igazolja, hogy Bonyhádon létrehozták az Ipari Termelési Tanácsot, mely testületet legalább három köztulajdonba vett üzem megléte esetén állíthatták fel, azok felügyeletére, működésük koordinálására. A testület elnöke Eibach Kornél bankigazgató lett. Májusban a Pétermann és Glaser cipőüzem hatósági cipőüzemmé való átalakítási kísérlete kudarccal végződött. Valószínűleg szocializálták Csik József hengermalmát is, de erre csak közvetett utalást találunk. (*„Csik József jelenleg épp oly proletár, mint bárki más”* – hangzott el a munkástanács ülésén.) A háború következményeként alig üzemelő zománcgyárat meghagyták Perczel Béla tulajdonában. A bonyhádi tanács egyik legsúlyosabb problémája a lakáskérdés megoldatlansága volt. A Forradalmi Kormányzótanács márc. 26-án kelt rendelete rögzítette, hogy minden lakóház a Magyar Tanácsköztársaság tulajdona, minden lakóház az állam tulajdonába kerül át. A bonyhádi lakások feletti rendelkezési jog máj. 20. táján a Simon Lajos által vezetett lakásbizottság kezébe került. A bizottság legbefolyásosabb személye Csákány Lajos volt. Lakásigénylő névsort állítottak össze. A lakásbizottság önkényes kilakoltatásai – melyeket részint szociálpolitikai megfontolások, részint a hatalom belső problémáinak megoldása vezérelt – rendkívüli indulatokat váltottak ki a lakosságból. A kilakoltatásokhoz a fegyveres erőszakot a Vörös Hadsereg katonái biztosították. A munkástanács – részint saját túlköltekezése miatt – a költségvetés egyensúlyát nem tudta megőrizni. Május 17-én Heisler Jenő, a munkástanács elnöke azt jelentette a járási intézőbizottságnak, hogy a község teljesen pénz nélkül áll. Segélyeket osztottak a rászoruló szegényeknek és hadirokkantaknak. Az intézőbizottság tagjai részére havi 1000 koronás fizetést szavaztak meg, 33 korona 33 fillér napidíjat fizettek mindazon munkástanács tagoknak, akik hivatalos ügyet végeztek a község és a köz érdekében. Felemelték a községháza takarítójának és a mezőőröknek a fizetését, kétszer a szegényház ellátmányát. A községi kenderáztatónál megrendelt átalakítási munkálatok számláinak kifizetésére már nem maradt pénz. Április végén egy munkásszázadot szállásoltak el a községben. A szerb járőrök betöréseinek megakadályozására május végén egy Zay nevezetű egyén vezetésével 230 fős határvédelmi

osztagot helyeztek Bonyhádra. Az egységek élelmezése nagy nehézségekbe ütközött. A júliusban elszállásolt közel 300 vörös katona és 40 ló részére naponta kb. 9 kg zsír, 400 kg főzelék, 1 szekér széna szükségelt. A község csak néhány napos élelmiszerkészlettel rendelkezett, ezért a magánszemélyeknek megtiltották, hogy élelmiszert vigyenek ki Bonyhádról. Az Ermel-féle üzletet árucsere hellyé jelölték ki, ahol a leadott élelmiszert iparcikkre váltották. Közben működött a spekuláció, a „feketekereskedelem" is. Élelmiszer, iparcikk felkutatásáért több ízben tartottak házkutatást, a felhalmozott cikkeket elkobozták (rekvirálták). Bonyhádon a Tanácsköztársaság idején 200-300 budapesti és pestkörnyéki proletárgyermek nyaralt, egy részük rokonoknál, de a többségük az Országos Gyermeküdültetési Hivatal révén jött ide. A közigazgatás új irányítóinak, a munkástanács tagjainak ideológiai ábrándok által vezérelt határozatai sok ízben nélkülözték a gazdasági realitásokat, tanácskozásaik nagy belső feszültségről tanúskodtak. A katonaság túlkapásait, a megyei direktórium tagjainak bonyhádi önkényeskedéseit elítélték, éles kritikát gyakoroltak mindazokkal szemben, akik a hatalommal visszaéltek. Heisler máj. 7-én lemondott, az intézőbizottság elnöki feladatait ideiglenesen Csákány Lajos látta el. Jún. 12-én a teljes intézőbizottság lemondott, majd Jung J. Péter, Riegl Alajos, Schlichtherle Rezső, Csákány Lajos és Wildanger József részvételével új bizottságot, Riegl Alajos személyében új elnököt választottak. A munkástanácsot gyakran látogatták a budapesti és a szekszárdi központból, ellenőrizték a testület működését, utasításokat osztottak, irányelveket szabtak meg. Itt volt többek mellett Aranyos György kormányzótanácsi biztos és Soós György, a Tolna vármegyei intézőbizottság elnöke. A munkástanács működése aug. 5-ei lemondásával ért véget, de helyén maradt a régi-új testület aug. 9-ei hivatalba lépéséig. Az új képviselő-testületben helyet foglaló Riegl Alajos másodbíró, Loos Károly főjegyző és Schramek Alajos tagjai voltak a munkástanácsnak is, ezért vizsgálatot kértek maguk ellen. Hagymássy Zoltán főszolgabíró aug. 7-én vette vissza a járási közigazgatás vezetését. A tulajdonviszonyokat visszarendezték a márc. 21. előtti állapotba. A Vörös Őrségből csendőrséget szerveztek. A munkástanács tagjait felszólították, hogy törvénytelenül felvett napidíjaikat fizessék vissza. A magánszemélyeknél lévő katonai lőfegyvereket begyűjtötték. Dobszó útján felszólították a lakosságot, hogy ha a proletárdiktatúra ideje alatt elkövetett büntetendő cselekmények miatt bárki ellen panaszuk van, bizonyítékaikkal együtt terjesszék a községi elöljáróság elé. Feloszlatták a szakszervezeteket és a szocialista pártot. Többeket (Knábel Vilmos, Schultheisz Menyhért, Tewald Henrik, Eibenschütz Vilmos, Pártos Béla, Csákány Lajos, Halasi Andor stb.) vizsgálati fogságba vetettek. A szekszárdi fogházban a begyűjtöttek kegyetlen bánásmódban részesültek. A vád tárgya: bujtogatás, izgatás, a Tanácsköztársaság szolgálata volt. A vizsgálati fogságból mintegy fél év után szabadultak. Többeket elbocsátottak munkahelyükről, egyeseknek fizetését, járandóságát csökkentették, hátrányosabb településre helyezték át. A Tanácsköztársaság bonyhádi eseményeinek elemzésére a szolgabírói hivatal kapott megbízást. A jelentés 1920. ápr. 9-én készült el: *„(…) elmondhatjuk, hogy a szekszárdi direktórium és a Zay féle terrorcsapatok szereplésétől eltekintve a kommunizmus helybeli apostolai tartózkodtak minden lényeges erőszakosságtól s a járás területén az ő közreműködésük folytán senkinek semmi bántódása nem volt. (…) Sajnos azonban a törvényes rend felé való haladás ezen kedvező állapotot az újonnan Salgótarjánból érkezett zászlóalj megzavarta s úgy látszik azon feltevésében, hogy itt is olyan viszonyok uralkodnak, mint ott, a zászlóalj ismeretlen közegei több erőszakos és önhatalmú cselekményt követtek ártatlan és olyan egyénekkel szemben is, akik a kommunizmus által érdekelve nem voltak és a zsidó üldözést inaugurálták."*

(Steib György)

tanácstitkárok: a tanácsrendszer időszakában (1950–1990) a helyi tanács, 1971-től annak szűkebb körű testületének, a végrehajtó bizottságnak (vb) vezető tisztviselői (vb-titkár). Fő feladatuk a szakigazgatási szervek irányítása, a tanácsi munka törvényességének biztosítása volt. Bonyhád község (város) tanácsának titkári pozícióját az alábbiak töltötték be: Erményi János

(1950–51), György Domonkos (1951–53), Kovács Lajos (1953), Fenyvesi György (1953–54), Schuler Sándor (1954–59), Sziget György (1959–62), Horváth Marcell (1962–65), Márkus Lajos (1965–66), Incze József (1968–77), Schuler Zoltán (1977–83), Sebestyén István (1983–90). (Steib György)

táncház: a paraszti kultúrában gyökerező zenés-táncos néphagyomány elsajátításának módszere, annak egyik megjelenési formája. Az első magyarországi táncház 1972-ben nyílt meg Budapesten, ezt követően országos mozgalommá szélesedett. Ehhez csatlakozott Bonyhádon a Vörösmarty Mihály Művelődési Központban 1977–78-ban indított táncház is. A kezdeti időszak ismeretterjesztő célú rendezvényein az akkor élvonalhoz tartozó zenekarok (Sebő, Vízöntő, Muzsikás, Kapos stb.) léptek fel, és a bemutatkozó koncertet követően kezdődött a táncház, a közös tánctanulás, melyet szakavatott táncházvezető irányított. Az ily módon megismertetett új szórakozási formát az 1977-től működő Szélkerék népzenei együttes és a vele együtt megalakult néptánccsoport tette rendszeressé. A bonyhádi táncház szakmai irányítását a dombóvári Kapos Táncegyüttes tagjai végezték. 1980-tól az új művelődési központ tánctermében folytatta működését a táncház, mely a környék leglátogatottabb ilyen jellegű szórakozási lehetősége volt. 1983-tól gyermektáncházzal, a „Játszó"-val színesedett a kínálat. 1986–88 között a Bonyhádon szervezett népzenei tanfolyam havonkénti foglalkozásaihoz kapcsolódtak a táncházi programok, melyeken a tanfolyam résztvevői szolgáltatták a zenét. Az 1990-es években csupán alkalmi összejövetelek voltak. Újabb lendületet a 2006-ban indított, havi rendszerességgel megtartott összejövetel hozott, mely rövid idő alatt a Dél-Dunántúl legjobb táncházává tette a bonyhádit. Állandó zenekara a Bartina lett, de a zeneiskola népzene tagozata által szervezett „mesterkurzusok" oktató zenekarai is bekapcsolódtak a zeneszolgáltatásba, változatos kínálatot nyújtva a mintegy 50 km-es körzetből idelátogató közönségnek. A zeneszolgáltatást 2012-ben a Bartina zenekartól a Csurgó zenekar vette át. A bonyhádi táncház sajátossága, hogy a különböző generációk együttes jelenlétével a régi falusi mulatságok hangulatát keltik életre. (Szabó László)

tanösvény: a Völgységi Múzeum munkatársai által szervezett, csoportos látogatási útvonal, melynek célja a Völgység táji értékeinek bemutatása. A 2008-ban indított program tartalmát – az épített örökséget, a népi sajátosságokat, a tárgyi kultúrát tükröző gyűjteményeket, a kézműves műhelyeket, a szellemi értékeket megjelenítő közösségi ünnepeket – a 2009-ben kiadott *Völgységi Múzeumi Tanösvény és Tematikus Utak* c. információs füzet foglalja össze. További tájékoztatást az állomásokon kihelyezett megállító táblák nyújtanak. A bonyhádi tanösvényen 12 állomást (Perczel Mór sírja, Székely Emlékpark, Tűzoltó Múzeum, Völgységi Múzeum, Német tájszoba – Ungarndeutsche Heimatstube, Székely Ház – néprajzi kiállítás és szövőműhely, Ózsinagóga – „Elfeledett arcok" fotókiállítás, gimnázium – iskolatörténeti tárlat, Óvodamúzeum, „Barokk orgonák Bonyhádról" fotókiállítás, Perczel-kúria és park – Solymár Imre Városi Könyvtár, zománcgyár – gyárlátogatás és üzemtörténeti gyűjtemény), továbbá 2 kézműves műhelyt (Stekly Zsuzsanna zománcműves tűzzománc műhelye, Herbszt Helga keramikus műhelye) találunk. A kínálatból

Herbszt Helga

egy-egy napos tematikus (ipari-, néprajzi-, bukovinai székely-, német) út szervezhető. A bonyhádi egynapos programajánlatok az ide látogató vendégek érdeklődésének megfelelően a völgységi utakkal két-három naposra bővíthetőek. (Steib György)

Tarka Fesztivál: elnevezése az egykor híres bonyhádi tájfajtára, a pirostarka szarvasmarhára és a rendezvény sokszínűségére egyaránt utal. Első alkalommal 2001-ben rendezték meg az akkor háromnapos (2002-től kétnapos) fesztivált. Minden év augusztusának második hetén tartják, több ezren

látogatják, Bonyhád legnagyobb rendezvényévé nőtte ki magát. A városvezetés ehhez a programhoz csatlakozva ünnepelte 2007-ben Bonyhád 30 éves városi jubileumát, ill. a testvérvárosi kapcsolatok kerek évfordulóit is ekkor tartják. Péntek délelőtt országos agrárfórumra várják a szakembereket, délben felszeletelik a két sült ökröt, majd megkezdődnek a színpadi szórakoztató programok, melyek szombat este bállal és tűzijátékkal zárulnak. A Főzőcske keretében alkalmanként közel kétezer főre főznek marhahúsos bográcsételt a jelentkező baráti társaságok. 2003 óta része a Tarka fotópályázat, melyre szarvasmarhát ábrázoló fényképeket várnak, a beérkezett képekből összeállított kiállítás augusztus végéig látogatható. A fesztivál főszervezői: Bonyhád Város Önkormányzata, Vörösmarty Mihály Művelődési Központ, Magyartarka Tenyésztők Egyesülete, Pannónia Mezőgazdasági Zrt. A rendezvény elnevezése – Potápi Árpád János polgármester döntése alapján – 2011-től Tarka Marhafesztivál lett.

(Kirchné Máté Réka)

téglagyárak: az építőipar egyik hagyományos alapanyaga, az égetett tégla gyártásának bonyhádi kezdeteit nem ismerjük. A legrégibb forrás 1888. évi, amikor Kirchner József és Steiner János a régi téglaégető helyén mészégető felépítésére kértek engedélyt. Helye ez idáig nem ismert. Galandauer Gyula és Társai (Hesz János és Hartai János) 1905. aug. 5-én kapták meg az engedélyt téglagyár működtetésére. A Kálvária-hegy szőlőhegyi dűlőjében fekvő, Bonyhád–Szekszárd törvényhatósági út felé húzódó gyárterület négy és fél katasztrális hold nagyságú volt. Égetésre tábori kemencét használtak. A gyár 1906. évi termeléséről vannak dokumentációk, ezt követően azonban a cég már hiányzik a bonyhádi iparvállalatok listájáról. Az Ausch család Téglaház utcai tégla- és tetőcserép gyára a mai Bolyai utcai „Liget” óvoda térségében volt. A gyár 1897-es alapításakor Ausch és Eisner cégként kezdte meg működését. 1903-ban már Ausch Izsák volt az egyedüli tulajdonos. Auschék kiterjedt téglagyártó hálózattal rendelkeztek Bonyhádon kívül is, saját tulajdonban valamint bérleményként, mellette épület- és tűzifa kereskedéssel, faműrészeléssel foglalkoztak. 1923-ban téglagyári telepükön – az addig használt tábori kemence helyett – termelékenyebb és olcsóbb üzemű körkemencét építtettek, melyet 1924-ben vettek használatba. A kemencét Helfenbein János helyi kőműves mester tervezte és cége (ill. a kéményt Vornbirn Ádám kőműves vállalkozó) készítette. Ebben az évben munkáslakásokat és kettős mészégető kemencét építtettek a téglagyári telep melletti ingatlanra. 1926-

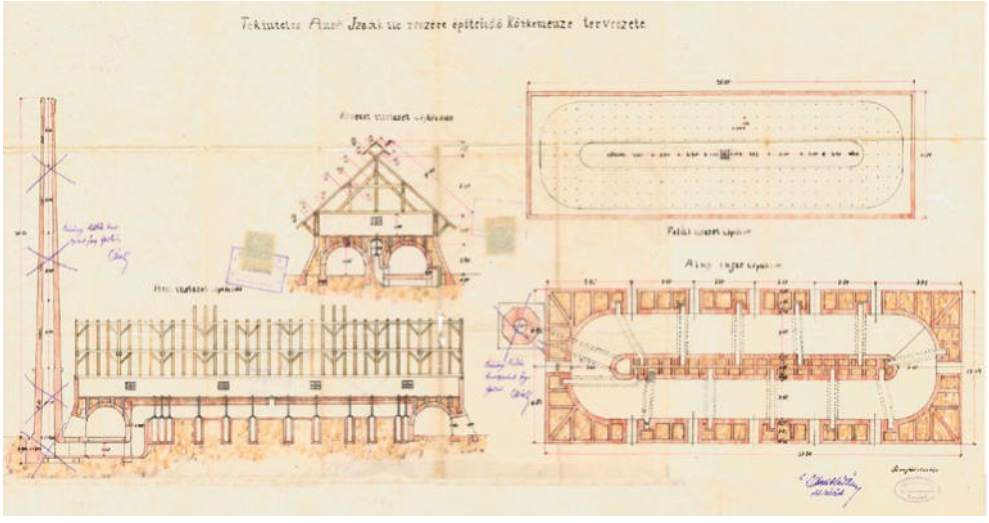

ban a gyár üzemeltetését Ausch Izsák fia, Sámuel vette át. A nyári idényben átlagosan 30 munkást foglalkoztattak, a nyersgyártás kézi vetéssel történt, évi átlagban 700 ezer tégla, mellette tetőcserép készült. Szabálytalan agyagkitermelés miatt 8-10 méteres meredek, leomlással fenyegető partoldalak keletkeztek, ezért gyakran kerültek összeütközésbe a hatósággal, a munkagödör hiányos körülkerítése pedig kívánni valót hagyott maga után. A gyár utoljára 1944-ben működött. Ausch Sámuel a holokauszt áldozatává vált. Az életben maradt örökösök, Ausch Piroska (Guttmann Károlyné) és testvére, Ausch Ilona (Katz Jenőné) tőkehiány miatt nem tudták a termelést újraindítani. A telephelyen tárolt téglát és cserepet Tolna megye iparügyi miniszteri biztosa zárlat alá vette. A telep felügyeletére zárgondnokot jelölt ki. A gyárat 1952-ben államosították, majd a kemencét hamarosan lebontották, mellyel lezárult az Ausch-féle téglagyár története. A legnagyobb, és legtovább működő téglagyár a Krausz-féle volt. A legkorábbi ismert irat 1903-beli, melyen Krausz Vilmos szerepel a gyár tulajdonosaként. A telep mai behatárolással a Perczel Mór utca 80. sz. alatt, a zománcgyár északi szomszédságában helyezkedett el. 1911-ben Krausz Vilmos fia, Salamon – aki Krausz Vilmos Fia néven vezette a céget – kért engedélyt egy 12 kamrás, 44,6 m magas kéménnyel ellátott kemence építésére, hogy felváltsa az addigi tábori kemencét. 1912 tájától Litzmann Miksa volt a tulajdonos, 1918-tól a Gazdaszövetségi Bank Rt., majd a Bonyhádi Takarékpénztár Rt. 1923 táján visszakerült Krausz Salamon, 1940-ben bekövetkezett halála után pedig felesége birtokába. A téglagyártás mellett mészégetéssel, épület- és tűzifa, továbbá szénkereskedéssel is foglalkoztak. Krausz Salamon tulajdona volt a hidasi téglagyár, valamint a szénbánya is – utóbbiból biztosították az égetéshez szükséges szén nagy hányadát. A bonyhádi téglagyár havi szénszükséglete 1941-ben 2150 kg volt, a 30-40 munkás egy szezonban – mely az időjárás függvényében áprilistól októberig tartott – kézi vetéssel átlagosan egymillió téglát, mellette tetőcserepet gyártott. Az égetés télen is folyt. 1945-ben a termelés leállt. Krausz Salamonné Auschwitzban végezte életét. Unokája, Krausz Lázár vállalatvezető nem tudta újraindítani a gyártást. Az ott tárolt közel másfél millió téglát és húszvagonnyi ki nem égetett mészkövet – az Ausch-gyárhoz hasonlóan – zár alá helyezték, Krauszt az üzemből kitiltották. A gyárat 1949. dec. 28-án államosították. Tolna Megyei Tanács Téglagyári Egyesülés Bonyhádi Téglagyára néven, Berkovics Ernő telepvezető irányítása mellett 1952-ben, kétműszakos munkarendben kezdődött meg a termelés. A kezdetben kézi vetésű nyersgyártást 1953-ban gépi gyártástechnológia váltotta fel: gépházat, szárító fészereket, továbbá szociális blokkot – fürdőt, kultúrtermet, étkezdét és irodát – építtettek. 1954-től a gyár a Tolna Megyei Tanács Bánya- és Építőipari Egyesülés tagja, legjobb gyártelepe volt. Ez évben két új mészégető kemencét kezdtek

Az „elszedés” – 1955 táján

üzemeltetni. A telep vezetését 1953-ban Perényi János vette át, tőle később Zakomer Bálint. 1956-ban nagyobb teljesítményű présgépet állítottak üzembe, korszerűsítették a föld (agyag) szállítását (csille helyett transzportőr) és előkészítését. A fejlesztés eredményeként egyműszakos termelésre álltak át, az átlagosan 55 dolgozó havonta mintegy 700 ezer téglát gyártott. 1959-ben lebontották a régi, Büchler-féle, cikcakk rendszerű égetőkemencét, helyette 540 ezer forintos költséggel nagyobb kapacitású, gazdaságosabb üzemű, 16 kamrás Hoffmann-rendszerű, 624 m^3 térfogatú körkemence épült. Az 1950-es évek végétől a napi átlagteljesítmény 40 ezer tégla, az évi gyártás közel 6 millió volt. 1960-ban a föld kitermeléséhez 400 ezer forintos beruházással kanalas kotrógépet állítottak üzembe. A nyersgyártást 1962-ben befejezték. A kemencét utoljára 1963. április elején fűtötték be, hogy kiégessék az elmúlt évről

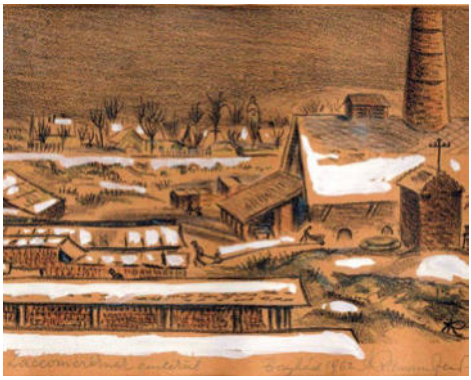

Kollmann Jenő grafikája a téli téglagyárról – 1962

visszamaradt mintegy 900 ezer téglát, majd értékesítését követően a gyárat bezárták. 1963 decemberében a Bonyhádi Járási Építőipari Ktsz vásárolta meg a közel 8 kataszteri hold kiterjedésű gyártelepet, és a létesítmények átalakítása után építőipari célra hasznosították. (Steib György)

telepeskongresszus: rendezvény 1947. jún. 15-én. A második világháborút követő telepítések feszültségeinek orvoslására a Nemzeti Parasztpárt Országos Központja 1947 májusában országos telepes nagygyűlés és kongresszus szervezését kezdte meg Bonyhádra. Május 30-án kelt meghívójukban rögzítették célkitűzéseiket: *„A Nemzeti Parasztpárt magáévá tette úgy a székely telepesek, mint az anyaországi belső telepesek és a most telepítés alatt álló felvidéki magyarok minden gondját és baját. A telepesek kérdései politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális téren is azonnali segítséget és megoldást kívánnak."* Az I. Országos Telepes Kongresszus eszmeiségét 12 pontban foglalták össze. Többek között magyar parasztdemokráciát, népi Magyarországot, népi szociálpolitikát, virágzó parasztgazdaságot, magyar öntudatot, független Magyarországot követeltek. A nagygyűlésen Tolna, Baranya, Somogy és Bács-Bodrog vármegyék telepeseit mintegy 6000 küldött képviselte. Térzenével, majd 10 órakor a Sztálin (ma Szabadság) tér 2. sz. alatti Székely-ház (vagy Honig-ház, ma Völgységi Múzeum) udvarán, a nagygyűlés helyszínén Pór (Bauer) József apátplébános által celebrált szentmisével kezdődött a rendezvény. A Parasztpárt országos vezetőit lovas bandérium kísérte a helyszínre. A *Himnusz* eléneklése után Czéh József nemzetgyűlési képviselő megnyitója, majd Veres Péter író, honvédelmi miniszter, a Nemzeti Parasztpárt elnökének másfél órás beszéde következett. Az Arany Oroszlán Szálloda nagytermében 15 órakor kezdődő, mintegy négyórás kongresszuson felszólalt – többek között – Erdei Ferenc, a Nemzeti Parasztpárt országos főtitkára, Bodor György telepítési biztos, majd szót kaptak a küldöttek. Jelen volt Illyés Gyula is. A kongresszus Veres Péter záróbeszédével ért véget, majd műsor és bál zárta a rendezvényt. (Steib György)

televíziós átjátszóállomás: a Bonyhád keleti domboldalán (Úri-hegy), a 4449/1 helyrajzi számú 1569 m²-es területén lévő adótornyot a televíziós adás erősítésére állították fel. Az 1976. jún. 4-étől 50 Watt teljesítménnyel üzemelő mikrohullámú állomás kezdetben a pécsi adó által sugárzott Magyar Televízió 1-es (MTV1) műsorát továbbította mintegy 6 km-es körzetben. Készítője az Elektromechanikai Vállalat volt, az építőipari munkákat a bonyhádi költségvetési üzem végezte. Az automatikusan működő torony műszaki felügyeletét a bonyhádi posta szakemberei végezték. Az adás minőségét, folyamatosságát a telefonközpont kezelői ellenőrizték a központban elhelyezett tv-készülék segítségével. Tulajdonosa 1977-től a magyar állam, 1992-től a Magyar Műsorszolgáltató Vállalat, 1993-tól az Antenna Hungária Magyar Műsorszóró és Rádióhírközlési Rt. A 30 méter magas, jelenleg 0,16 kW teljesítménnyel működő, digitális televíziós szolgáltatást nyújtó adótorony a MinDig TV csatornáit sugározza. Üzemeltetője az állami tulajdonú Antenna Hungária Zrt. (Steib György)

termálfürdő: 30 °C-nál melegebb vízzel működő strandfürdő. Bonyhádon termálvíz használatára először 1929-ben vetődött fel igény, amikor a községi képviselő-testület

téli-nyári fürdő létesítéséről határozott. A fürdő helyéül a jelenlegi sporttelep területét jelölték meg, ahol az 1930-ban végzett szakértői vizsgálatok szerint *„egy cca 600-650 m mélységű fúrással meleg felszökő víz feltárására van kilátás”*. A strandfürdőt végül más területen építették meg, ahol a vízkereséssel kudarcot vallottak. A község területén legközelebb 1957-ben, majd 1970-ben végeztettek geofizikai kutatásokat, melyek gyógyító hatású melegvíz jelenlétére utaltak. A kutatásnak újabb impulzust adott egy tervezett iskolai tanmedence vízellátási igénye. A városi tanács megrendelésére elkészült tanulmánytervben (1986. okt. 14.) a Vízgazdálkodási Tudományos Kutató Intézet (VITUKI) jó esélyt látott arra, hogy a Völgységi-patak jobb partján, 1000 m-es mélységben termálvíz található. Feltárására azonban pénzügyi fedezet hiányában nem került sor. 1991-ben a Pannónia Mezőgazdasági Termelőszövetkezet – német és svéd tőkéstársakkal – a 6. sz. főút mellett benzinkutat létesített. Ekkor vetődött fel a kút térségében, a szövetkezet Alsó-Széplaknál fekvő földterületén egy komplex üdülőrész létesítésének gondolata szállodákkal, nyaralókkal, termálfürdővel. A pozitív előrejelzésű hidrogeológiai szakvéleményre alapozva az 1991. szept. 1-jén tíz taggal – a Pannónia és az önkormányzat egyenlő részű többségi tulajdonlásával, 9,6 millió forintos törzstőkével, Hahner Ferenc és Sebestyén Lajos társadalmi elnökletével – megalakult Völgységi Termál Vízfeltáró Kft. megrendelte a feltáró fúrást. A munkálatokat a debreceni Vízkutató és Fúró Vállalat 1991. dec. 17-én kezdte meg, majd 1992. júl. 25-én 963 m mélységben termálvízre leltek. A 067/9 helyrajzi számon létesített K-60 kataszteri számú termálkútból kifolyó víz 66 °C hőmérsékletű, a kút üzemszerű vízhozama 400 liter/perc. A Pannónia Mezőgazdasági Termelőszövetkezet eredeti hasznosítási elképzelése a külföldi üzlettársak visszalépése következtében meghiúsult. A több százmillió forint költségűre becsült beruházás megvalósítására a Termál Kft. tárgyalásokat kezdett a környező önkormányzatokkal, eredménytelenül. Bonyhád város önkormányzati képviselő-testülete 1993. febr. 25-ei ülésén határozatot hozott az igen kedvező közlekedési és természeti adottságokkal bíró alsó-széplaki városrészen üdülőterület létrehozásáról, elfogadta annak általános rendezési tervét. Első lépcsőben egy termálfürdő építését jelölték meg, ezt szolgálta az 1997-ben létesített pihentető tó. A 2002-ben elnyert Széchenyi Terv pályázata lehetővé tette a tervezés, majd az építés-engedélyeztetés beindítását. A termálkút körüli mintegy 21 hektáros terület, valamint a Termál Kft. üzletrészei közel tíz év leforgása alatt az önkormányzat tulajdonába kerültek, miközben a társaság szüntelenül pénzügyi befektetőket keresett a termálfürdő létrehozásához. Az ekkor készült tervek a teljes üdülőövezet és a fürdő egyidejű kialakítását célozták, mely megközelítően 1,2 milliárd forintot igényelt volna. A beruházás előkészítési munkálatai 2008-ban kezdődtek. Az építészeti terveket Czigány István (Zala Art Kft.) készítette el. A kivitelezés lebonyolítására 2009. aug. 27-én – Bonyhád Város Önkormányzatának 300 millió forintos, valamint a Termál Kft. 28,5 millió forintos (a termálkút üzemeltetési jogát apportáló) törzstőkéjével, Glöckler Ferenc ügyvezetésével – társaságot alapítottak Bonyhádi Fürdő Beruházó és Szolgáltató Kft. néven. Az építkezést akkor kezdték el, amikor – többszöri karcsúsítás után – a tervek összhangba kerültek a pénzügyi lehetőségekkel. A végleges terv 2010. nov. 15-én kapott jogerős építési engedélyt. 2011. márc. 17-én a Tempero Építőipari és Uszodatechnikai Zrt. kapott megbízást, mely a munkálatokat ápr. 5-én megkezdte. Ezen a napon a Fürdő Kft. törzstőkéjét – a beruházási költségekhez való igazodás miatt – a BONYCOM

Kft. bevonásával 443,5 millió forintra emelték. A 417 millió forintból megépített, 13 ezer m²-en fekvő, 640 m² vízfelületű strandfürdőt 2012. máj. 1-jén adták át rendeltetésének. Három medence szolgálja a fürdőzőket: 1. Élmény- és úszómedence 25 méteres úszósávokkal, csúszdával, sodróárral, gejzír és nyakzuhany élményelemekkel. Vízhőmérséklet: 28-32 °C. 2. Ülőmedence 6 db hátmasszázs élményelemmel. Vízhőmérséklet: 36-38 °C. 3. Gyermekmedence csúszdával, gombával és vízköpő fókával. Vízhőmérséklet: 30-32 °C. A strandlabdarúgó- és röplabda pályával bíró létesítmény szezonálisan, a nyári időszakban tart nyitva. A sportlétesítmények megfelelnek a nemzetközi előírásoknak. Színvonalukat jelzi, hogy 2012-ben itt edzőtáborozott a magyar strandlabdarúgó-válogatott, továbbá helyszíne volt országos strandlabdarúgó és -röplabda tornáknak is. 2014-től fürdőolimpiát rendeznek. A termálfürdő üzemeltetését 2012 márciusától a BONYCOM Kft. végzi. 2013-ban az előző évi üzemeltetési tapasztalatok figyelembevételével egy speciális, a legkorszerűbb vízkezelési sorral rendelkező gépház épült. A fürdőt 2012-ben 23.501, 2016-ban 23.038 látogató vette igénybe. 2015-ben áramtermelésre naperőművet létesítettek.
(Fotó: Bölcsföldi Zoltán) (Steib György)

Termelési, Felvásárlási és Értékesítési Szövetkezet: Bonyhád és környéke friss és tartósított mezőgazdasági termékekkel való ellátására alakult társulás. Szániel Imre agrármérnök kezdeményezésére a Bonyhádi Földművesszövetkezet kebelén belül jött létre. Első közgyűlésüket 45 alapító taggal 1956. dec. 14-én tartották, irodájukat a Széchenyi téri – mai városháza helyén állt –, volt Kaiser-kocsmában alakították ki. Mintegy 230 kataszteri hold föld állt rendelkezésükre: szántó, gyümölcsös és kertészet. Tevékenységi körük a következő volt: nagyüzemi zöldség- és gyümölcstermesztés, szántóföldi növénytermesztés, zöldség-gyümölcs felvásárlás, nagyüzemi zöldségtartósítás, a zöldség- és gyümölcsboltok ellátása és üzemeltetése, szalma és széna felvásárlása és értékesítése. A szövetkezet elnöke Szániel Imre lett, akit 1957. ápr. 16-án Szakács Zoltán követett. A főkertész Németh Lajos, a gazdasági vezető pedig Miklós István volt. 1957 végére már 86 taggal 300 holdon gazdálkodtak. Termelésen kívül magángazdálkodók áruinak felvásárlásával is foglalkoztak. Az országban egyedülálló, önálló elszámolással és érdekeltségi rendszerrel dolgozó, „kapitalista kolhoznak” titulált társulás rendkívüli kreativitással foglalta el helyét az ellátási nehézségekkel küszködő szocialista zöldségpiacon. A Budai Nagy Antal utcában rendelkezésükre álló hatalmas pincében folyt a zöldségáruk előkészítése, befőttek,

A szövetkezet munkatársai (balról): Szakács Zoltán, Fehérvári Erzsébet, Dombos Éva, Miklós István

savanyúságok feldolgozása, gyümölcsízek készítése. 1956-ban 130 q, 1957-ben megközelítően 1000 q savanyított káposztát értékesítettek 100 literes fahordókban. Termékeiket Bonyhádon és környékén (Nagymányok, Cikó, Váralja, Szászvár), saját zöldségüzleteikben és piaci standjaikon árulták, de szállítottak Pécsre, Komlóra, ill. uborkát és kaprot a Szigetvári Konzervgyárnak. Dolgozóikat havonta kétszer fizették, a szövetkezet tiszta jövedelme 1957-ben meghaladta a 150 ezer forintot. A szövetkezet újszerű gazdálkodása ideológiai, politikai vihart kavart, az akkori megítélés szerint nem hordozta a tulajdoni és gazdálkodási formák szocialista jellegét. Az elmarasztaló megítélés hatására, felettes hatóságuk kényszere miatt az 1959. márc. 4-ére összehívott vezetőségválasztó közgyűlésükön ezüstkalász néven mezőgazdasági termelőszövetkezetté alakultak át.
(Steib György)

Teslér (Tischler) László (*1794. okt. 8. Bakóca, †1849. aug. 22. Bükkösd): római ka-

tolikus pap. Pécsen járt középiskolába, majd Szegeden és Pozsonyban filozófiai tanulmányokat folytatott. A pécsi papnevelő intézet (szeminárium) elvégzését követően szentelték pappá 1817. okt. 25-én. 1817. nov. 16-án került Bonyhádra, ahol Egyed Antal plébános káplánja lett. 1820. okt. 26-án távozott Bonyhádról. Több helyen teljesített papi szolgálatot, 1830-tól 19 éven át Bükkösdön volt plébános. Itt templomi énekkart és zenekart szervezett, ő maga hegedűn játszott. A rendkívül művelt Teslér öt nyelven beszélt, nagy könyvtárat tartott, ismerte a kortárs drámairodalmat. Tanulmányokat írt a *Tudományos Gyűjtemény* c. folyóiratba, melynek egyszersmind előfizetője is volt. Kazinczy Ferenc, nagy nyelvújítónk írta róla: *„A' tavalyi kötetekben néhány Historiai értekezés állott T. betűvel signálva. Az Teslér László Bonyhádi Káplán, Szekszárd mellett. Jó fej, tiszta fej, s tolla szép."* 1817 őszén ismerkedett meg Vörösmarty Mihállyal, amikor a költő Börzsönybe került nevelőnek a Perczel családhoz. A két bonyhádi – Egyed Antal és Teslér –, valamint a Pécsen élő pap, Klivényi Jakab valóságos kis irodalmi kört alkottak Vörösmartyval. Ők voltak a költő társasága, közönsége, barátai és bírálói, kikre mindig hálával emlékezett. Vörösmarty világirodalmi olvasmányainak fő forrása Teslér könyvtára volt, itt ismerkedett meg Shakespeare, Schiller és Goethe műveivel. A költő erre így emlékezett*: „Literatúránkra nézve a jobb ízlést akkor kezdtem valamenynyire ösmerni, midőn először Börzsönybe jutottam, hol a szomszéd helységbeli papok: Teslér és Egyed, képzettebb munkákat adtak a kezeimbe, egyébként maga az uraság is segített könyveivel."* Az életkorban hozzá közelebb álló Teslérről Vörösmarty így írt önéletrajzában: *„Teslér' biztatása és Kisfaludy Károl' darabjainak elő' adatása megkedveltették velem a' színjátékokat."* Teslér így idézte fel együttlétüket Vörösmartyhoz írt levelében: *„Édes örömmel voltam mindenkor társaságodban, mert beszédünk csak a haza, csak a literatúra volt."* Teslér maga is foglalkozott drámaírói tervekkel, melyek azonban nem valósultak meg. Ő segítette Vörösmartyt Kazinczyhoz. Amikor 1822 nyarán Vörösmarty megtudta, hogy Pincehelyről Görbőre távozik, ujjongó verset küldött barátjának: *„Teslér, ki hitte, hogy megint feléd / Visz változékony sorsom istene? / Ki hitte, hogy még egyszer nyughatom / A hű barátság karjain veled."* Vörösmartyhoz fűződő barátságát jól jellemzi 1823-ban hozzá intézett levele: *„Fogadd így el jobbomat, mellyet néked is tisztelő barátsággal nyujtok, feleljünk meg rendeltetésünknek, legyünk szoros barátok a' haza az Ész 's a' Szív dolgában, 's legyünk azok a' sírig 's túl azon."* 1820-ban jelent meg utolsó cikke a *Tudományos Gyűjtemény*ben, 1823-tól pedig már nem előfizetője a lapnak. A falusi pap nehéz sorsa lehúzta, nem segítette szellemi fejlődését. *„(…) én is a' többi falusi papokkal ájult tehetetlenségbe fogok sülledni"* – írta ismerősének. Vörösmartynak, a régi barátnak pedig levélben panaszolta el 1826-ban, hogy kedve *„majd mindentől megszakadt"*, és beszámolt félig kidolgozott drámaterveiről is. Források szerint felettes egyházi hatóságával sem volt felhőtlen a viszonya. Egy álláspályázata kudarca nyomán írta: *„(…) nékem, mint a' szegény Teslérnek, hol a' jezsuiták voltak, kalászom nem nyílott. Azonban inkább fogok még is az igazságban koldulni, mint a hamisságban Királyok királya lenni."* Kazinczy Teslér iránti megbecsülésére és barátságára utal, hogy elküldi neki véleményezésre népiskolai tankönyve előszavát. Bükkösdi plébánosi szolgálata anyagi gondok közt telt. *„Minden írói kedv, ösztön és lelkesedés nélkül"*, csendesen éldegélt vidéki magányában. 1848 forradalma idején hazafias érzelmektől vezérelve tüzes beszédeivel nagy csapatot verbuvált honvédnek, s azt maga vezette Palánkra. A bécsi kormány ellenséges szemmel nézte tevékenységét: 1849 februárjában megfosztották állásától, s börtönbe hurcolták. Scitovszky püspök közbenjárására szabadon bocsátották, de állását többé már nem nyerte vissza. Egy ideig Pécsen lakott, tavasszal helesfai szőlőjébe költözött. A halotti anyakönyv kolerát jelöl meg halála okaként. Bükkösdön, a közös temetőben nyugszik, sírja helye nem ismert. Kapcsolatát Vörösmarty Mihállyal a katolikus plébánia falán elhelyezett márvány emléktábla őrzi.

(Sós Csaba)

testvértelepülések: Bonyhád város együttműködési okirattal hitelesített külországi testvértelepülései: Wernau (Né-

metország) – 1989. okt. 7., Hochheim am Main (Németország) – 1997. szept. 19., Tardoskedd (Szlovákia) – 1998. jún. 20., Jastrowie (Lengyelország) – 2005. aug. 6., Pancsova (Szerbia) – 2010. márc. 15., Treuchtlingen (Németország) – 2011. ápr. 9., Borszék (Románia) – 2014. máj. 3., Madéfalva (Románia) – 2016. márc. 15. (Steib György)

Teveli (Maurer) Mihály (*1867. szept. 29. Tevel, †1934. aug. 7. Budapest): tanár. Elemi iskolai tanulmányait Tevelen, a gimnázium első három osztályát Bonyhádon, a további ötöt Pécsen végezte el, 1888-ban érettségizett. A Budapesti Tudományegyetem klasszika-filológia szakán 1894-ben szerzett latin–görög–német szakos középiskolai tanári oklevelet. 1892-től a körmöcbányai gimnázium helyettes, 1895-től rendes tanára, 1910-től a budapesti I. kerületi Királyi Katolikus Főgimnázium tanára, 1920-tól 1930-ig (nyugdíjazásáig) a II. kerületi Mátyás Király Főgimnázium igazgatója. Hivatása mellett ifjúsági egyesületeket, céllövő- és cserkészcsapatot szervezett, önképzőkört alapított. Korának kedvelt ifjúsági írója volt. Már egyetemi tanulmányai idején is publikált: a *Hasznos Mulattató* és a *Lányok Lapja* c. ifjúsági újságokba írt elbeszéléseket és költeményeket. Nyelvészeti dolgozatai az *Egyetemes Philologiai Közlöny*, a *Magyar Nyelvőr* és a *Magyar Pedagógia* c. szakfolyóiratokban jelentek meg. Ifjúsági elbeszéléseit, tárcáit, novelláit – többek között – a *Tolnavármegyei Hírlap*, a nagyváradi *Magyar Szó*, és a *Zólyomvármegyei Hírlap* közölte. 1900-ban jelent meg Csokonai Vitéz Mihály: *A lélek halhatatlansága* c. verséről írt tanköltemény. Főbb művei: *A zászló* (Budapest, 1902), *Mosolygó arcok* (Budapest, 1903), *Emlékeim* (Zólyom, 1906), *Izenet a másvilágból* (Zólyom, 1907). *Diákélet félszázaddal ezelőtt* c. írásában szeretettel emlékezett meg a bonyhádi gimnázium demokratikus szellemiségéről: „*Bonyhádnak az volt az érdeme, hogy ott az élet intézményesen gondoskodott az ifjúságról. A társadalmi, vagyonbeli különbségek elsimultak. A Pesthy, Perczel, Fördös, Simonits, Szakách, Késmárky, Hagymássy családok fiai együtt hancúroztak az öreg Bergl zsidó Sándor fiával. A Nagy Jóskák, meg a Kis Pisták együtt laktak a Szauerwein Henrikekkel és Pfendesack Gáspárokkal, no meg a medinai Tyoszity Milivojokkal és a tót gyerekekkel, a Hagyikokkal és Szurmákkal. Gyalog István tanár a magyarul alig tudó I. osztályos sváb gyerekeknek németül magyarázta a számtant, németül feleltette őket az iskolában.”* (Steib György)

„Tolnamegyei Hirlap”: lásd **Bonyhád és Vidéke**

Toronyi (Thron) Ádám (*1918. dec. 14. Bonyhád, †2004. júl. 8. Szekszárd): könyvelő. A népiskola elvégzése után a helyi gimnáziumban tanult, ahol 1939-ben érettségizett. A Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen folytatott tanulmányait 1942-ben megkezdett katonai szolgálata miatt nem fejezte be. Néhány hónapos angol hadifogság után 1945 októberében tért haza Ausztriából. Változatos beosztásokban dolgozott: volt terményforgalmi alkalmazott, fizikai munkás, a Dózsa Népe Mgtsz-ben irodista, a földműves-szövetkezetben adminisztrátor, a szászvári bányahivatalban anyagkönyvelő. 1960-ban a Bonyhádi Vasipari Kisipari Termelőszövetkezet főkönyvelője lett, mely munkakört nyugdíjba meneteléig (1978) látta el. Nyugdíjas éveit sokoldalú tevékenység jellemezte: tagja volt a Városi Rendőrkapitányság Közlekedésbiztonsági Tanácsának, KRESZ-előadásokat tartott, autós ügyességi versenyeket rendezett. Tagja volt a Magyar Éremgyűjtők Egyesületének, tizenkét évig gazdasági ügyintézője a Bonyhádi Öregdiák Szövetségnek. Európát bejáró utazásairól – fotókkal és diaképekkel szemléltetve – számtalan élménybeszámolót tartott különböző klubokban. Éveken át vezette a művelődési központ bélyeggyűjtő körét és nyugdíjas klubját. Munkája elismeréseként Kiváló Dolgozó (1975) és Kiváló Munkáért (1978) kitüntetésben részesült. Mess Irénnel kötött házasságából egy lánya született.

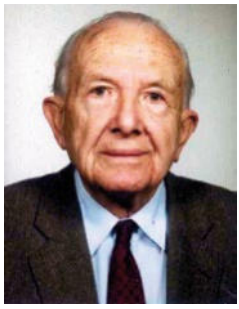

[Kolta László] – (Steib György)

Tóth István Zsolt (*1953. nov. 12. Bonyhád): erdőgazdálkodási technikus, természetvédő. A Bonyhádon folytatott tanulmányait a gimnáziumban tett érettségivel zárta 1972-ben. 1972–81 között a Gemenci Állami Erdő- és Vadgazdaságnál dolgozott mint erdészgyakornok, miközben katonai szolgálatot teljesített (1974–76), majd a szegedi Kiss Ferenc Erdészeti Szakközépiskola levelező tagozatát elvégezve 1979-ben erdőgazdálkodási technikus szakképzettséget szerzett. 1981-től a Szekszárd Városi Tanács Költségvetési Üzem (1986-tól: Városgazdálkodási Vállalat) parkfenntartásánál művezető, 1991-től – majd 1994-től 2005-ig – a pécsi Dél-dunántúli Természetvédelmi Igazgatóságnál (1996-tól: Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóság) természetvédelmi őr, 2011-től területkezelő. Közben: 1992-től 1994-ig a szekszárdi Héliosz Önkormányzati Közszolgálati Kft.-nél művezető, 2006-tól 2011-ig a bonyhádi Árpád-házi Szent Erzsébet Szociális Otthonban munkaügyi előadó, majd gépkocsivezető-ügyintéző. Munkáját 2005-től egy évig egyéni vállalkozóként látta el. Középiskolásként kezdett atletizálni: súlylökésben felnőtt megyei csúcstartó volt, a gimnázium súlylökő csapatának tagjaként országos középiskolai bajnok (1972). Elhivatottsága a természet értékeinek védelme, megőrzése, mely napi feladatai mellett publikációkban és kutatásokban is megnyilvánul. Számos szakcikke jelent meg folyóiratokban. A *Magyarország orchideáinak atlasza* (szerk.: Molnár V. Attila, Budapest, 2011) c. könyv társszerzője, mint a faj első hazai megtalálója és leírója: a *Ciklámenlila nőszőfű* c. fejezet szerzője. Külföldi tudományos kutatóutakon vett részt (megfigyelés, fotózás, adatgyűjtés, madárgyűrűzés, tegzes gyűjtés): Törökország és Szíria 1989, Mongólia 1993, 1994, 1996. Munkássága elismeréseként 2011-ben Magyar Köztársasági Ezüst Érdemkereszt kitüntetésben részesült.

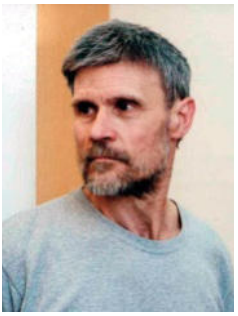

(Steib György)

trachomagondozó intézet: a második világháború után fellobbant fertőző szembetegség – a trachoma – leküzdésére létrehozott egészségügyi ellátó hely. A betegség gyógyítására a Bajcsy-Zsilinszky u. 27. sz. alatti épületet rendezték be. A munka 1947. máj. 1-jén kezdődött Sztrilich Lajos szemész szakorvos vezetésével. Ez évi működési költségeiket a Tolna megyében befolyt ebadóból biztosították. 1947-ben 1284 személy 5090 ambuláns szemkezelését végezték el, 194 főnek írtak fel szemüveget. Tevékenységük fontos része volt a népesség szűrése lakóhelyükön. Hatókörük területén 6 gondozási kört alakítottak ki: Aparhant, Bonyhád, Hidas, Kéty, Tevel, ill. Hőgyész központtal. Az intézet dolgozóinak száma 1953-ban 6 fő volt. A járvány csúcspontján a Bonyhádi járásban nyilvántartott trachomás betegek száma így alakult: 1948: 1524, 1949: 1420,

1950: 1316, 1951: 1280, 1952: 1152 fő. A gyógykezelés a trachomás göbök lekaparásából, lápiszos ecsetelésből, fertőtlenítő öblítésből, kimosásból állt. A szövődményes esetek kezelésére létrehozott fektetőben közel 5000 ápoltat láttak el. 1954-ben új, 40 ágyas pavilon építését kezdték el, melyet 1958-ban adtak át rendeltetésének. Addigra azonban – a higiénia és a szociális viszonyok javulása, az antibiotikumos kezelések hatása következtében – a járványos betegség felszámolódott. Az intézet 1959. jan. 1-jével általános, 4 szakmás (belgyógyászat, sebészet,

Balról: Sztrilich Lajos, Pfendesack Mária, Sztrilich Lajosné, Végh Katalin, Tóth András az intézet dolgozói. A háttérben: Bendenritter Ferenc országos trachoma főorvos.

szemészet és trachoma, szülészet-nőgyógyászat), 100 ágyas járási kórházzá alakult át. (Steib György)

traktoriskola: lásd **Mezőgazdasági Szakiskola**

Tréber Tibor (*1936. júl. 29. Pécsbányatelep): technikus, a cipőgyár igazgatója, a Bőripari Dolgozók Szakszervezetének főtitkára. A pécsi 19. Sz. Gépipari Technikumban szerzett kohó- és szerszámgépész technikusi oklevelet 1956-ban. Első munkahelye a bonyhádi zománcgyár volt, ahol technikus gyakornok, csoportvezető, segédművezető beosztásokban dolgozott. 1961-ben a helyi gépállomáson munkagép mechanikus, később gépműhelyvezető lett. 1964-ben a cipőgyárba került, az akkor folyó nagy beruházás levezényléséhez. 1970-től a gyári pártszervezet (MSZMP) függetlenített titkára, miközben politikai képzéssel (Marxizmus–Leninizmus Esti Egyetem munkásmozgalmi szak) főiskolai diplomát szerzett. 1975. okt. 15-étől 12 évig a cipőgyár igazgatója volt. A varrott eljárás további alkalmazása mellett ekkor vezették be a talpragasztás technológiáját. 1987. szept. 1-jétől 1991 augusztusáig töltötte be a szakági szakszervezet főtitkári tisztségét, ahonnan felmentését követően korengedményes nyugdíjba vonult. Főbb kitüntetései: Eötvös Loránd-díj, Munka Érdemrend ezüst fokozata, Könnyűipar Kiváló Dolgozója. Csaider Terézzel kötött házasságából két lánya született. (Steib György)

Trianon-emlékmű: a Petőfi Sándor Evangélikus Gimnázium udvarán álló emlékművet Bertalan Sándor egy korábbi alkotása alapján Bertalan Tamás készítette. A siklósi mészkő tömbre rögzített fekete gránittáblán sugárzó napot látunk. A feketített bronz női arc alatt felirat olvasható: *„TRIANON 1920. június 4. »de aki nem volt még magyar, / nem tudja, mi a fájdalom!« Dsida Jenő: Psalmus Hungaricus.”* A 2010. jún. 4-én avatott emlékműnél tartják trianoni megemlékezéseiket a középiskola diákjai és tanárai. (Fotó: Kirchné Máté Réka) (Kirchné Máté Réka)

turistautak: a Bonyhádról kiinduló főbb turistautakat a városi autóbusz-pályaudvaron elhelyezett, Beréti István által faragott útbaigazító oszlop jelzi. Az útvonalakat 1985-től kezdődően, többéves munkával alakították ki a „Völgység” Turista Egyesület és jogelődje – a Bonyhádi Munkás Sport Club Vasas Természetjáró Szakosztályának tagjai –, Chlebovics Miklós és Dománszky Zoltán vezetésével. Jelenleg a turistautak kezelését Bonyhád környékén a Dobogó Természetjáró és Hegymászó Egyesület végzi. A sárga „sáv” jelzésű út kelet, északkeleti irányban Istvánmajor – Ladomány – Óriáshegy érintésével Szekszárdig vezet. Erről az útról leágazva a Szekszárdi-dombság különböző települései (Kakasd, Grábóc, Szálka

stb.) és kirándulóhelyei (pl. Sötétvölgy) elérhetőek. Dél, délkeleti irányban Hidas–Bonyhád vasútállomás – Kishidas – Berekalja – Zsibrik – Bátaapáti – Mórágy útvonalon Véméndig, onnan 2016 óta Kátolyig tart a sárga „sáv" jelzés. Erről a szakaszról a Baranyai-dombság települései és kirándulóközpontjai kereshetők fel. Hidasnál a piros és sárga „kereszt" jelzések ágaznak le, melyek a Mecsek turistaútvonalaihoz csatlakoznak. A kék „kereszt" jelzésű turistaút a Kálváriától indul és a Honig-pusztai tavak érintésével érkezik Grábócra. Erről a turistaútról a kék „négyzettel" jelzett leágazó út az Alsóbörzsönyben található egykori Perczel-kúriáig vezet. Az autóbusz-pályaudvartól induló sárga „kereszt" jelzésű turistaút a városközpont – Ifjúsági park – Szecska-tó érintésével az Óhegynél éri el a sárga „sáv" jelzésű utat, mely visszatér a kiindulóponthoz.

(Dománszky Zoltán)

tüdőbeteg-gondozó intézet: a tüdőtuberkulózis (tbc) kiszűrésére, gyógykezelésére és gondozására létrehozott intézmény. Alapítását Tolna vármegye alispánja rendelte el 1949. máj. 21-én kelt határozatával. Felállításával és működtetésével Hegedüs Ádám belgyógyász-tüdőgyógyász szakorvost bízták meg. Az intézmény 1950. márc. 4-én kezdte meg működését a Kossuth L. u. 13. (ma 11.) sz. alatti magánház 4 alagsori helyiségében. A Völgységi (Bonyhádi) Járási Tüdőbeteggondozó Intézet ellátási köre kiterjedt a környező településekre is, mintegy 60.000 lakosra. A járás teljes szűrővizsgálatát először 1956-ban végezték el. A mostoha körülmények miatt 1967-ben átköltöztek a kórház szomszédságában – az akkor még a plébániához tartozó területen – felépített új épületbe. Az asszisztensek száma 1968-ban 6 fő volt. Megfeszített munkájuk, az antibiotikumos gyógyszerek használata, és az újszülöttek számára kötelezővé tett BCG-oltás eredményeként a népbetegséget felszámolták. A gondozóban nyilvántartott betegek száma az 1953. évi 408 főről 1968-ban 321-re, 1978-ban 7-re csökkent. A tbc-s megbetegedések számának csökkenésével párhuzamosan a gondozó fő feladata a tüdődaganatos és az idült légzőszervi megbetegedések gyógykezelésének irányába tolódott el. Hegedüs Ádám nyugdíjba vonulását követően az intézet vezető főorvosa 1970-től Hegedüs Éva, 1999-től Gyimesi Éva, 2010-től Helf László tüdőgyógyász szakorvos lett. A gondozó kezdetben önálló intézmény volt, 1952-től részévé vált a Tolna Megyei Tüdőgondozó hálózatának. 1977. jan. 1-jével a szekszárdi megyei kórházhoz, 1978. jan. 1-jével a bonyhádi kórházhoz csatolták.

(Steib György)

Türje (Lehmann) István (*1894. ápr. 30. Bonyhád, †1968. okt. 1. Bonyhád): orvos. A bonyhádi gimnáziumban érettségizett 1912-ben. Az első világháborús katonai szolgálata miatt elhúzódó egyetemi tanulmányait orvosi diplomával fejezte be. Három évtizeden át Bonyhád köztiszteletnek örvendő orvosa volt. Sokoldalú társadalmi tevékenységéből kitűnik a hitleri eszmeáramlattal szembehelyezkedő magatartása. Tolna Vármegye Törvényhatósági Bizottságában Bonyhád képviselőjeként már 1935-ben felhívta a figyelmet a náci propaganda veszélyeire: *„Felütötte fejét az ellenség, hogy megbontsa az egységet a magyar és német lakosság között. (...) Lelkiismeretlen egyének izgatnak az ellen a haza ellen, mely a keblünkre ölelte őket. (...) Nem szeghetjük meg azt a vérszerződést, melyet '48-ban kötöttünk a magyarsággal!"*. Alapító- és elnökségi tagja volt az 1942-ben Bonyhádon zászlót bontó Hűséggel a Hazához mozgalomnak, amiért a Gestapo 1944. okt. 20-án letartóztatta. Az internálástól úgy menekült meg, hogy a magyar honvédség behívta hadikórházi szolgálatra. Az amerikai hadifogságból, Németországból 1945 őszén tért haza. Mint politikai szempontból megbízhatatlan „nyugatost" vette nyilvántartásba az Államvédelmi Osztály (ÁVO). „Bűneit" azzal tetézte, hogy a kollektív bűnösként kezelt német anyanyelvűek kitelepítése idején síkra szállt a „hűségesek" védelméért. 1951-ben „a szocializmus építése érdekében" Dunaújvárosba helyezték körzeti

Feleségével

orvosnak. Hetvenéves korában nyugdíjazták, majd visszatért száműzetése idején is fenntartott bonyhádi otthonába. Dimb Annával kötött házasságából két fia született.

[Kolta László] – (Steib György)

Tüzép: tüzelő- és építőanyagok kereskedésével foglalkozó vállalat. A Bonyhád, Sport utca 1. sz. alatti (egykor Zrínyi u. 2.) telep történetét 1937-től ismerjük. Ez évben vette meg Péter Ádám és Péter János a Rothermel Károly által alapított és működtetett, 1 kataszteri hold 920 négyszögöl kiterjedésű

A Péter testvérek: János, Krisztina, Ádám

fakereskedést. 1938-ban létrehozták a Péter Testvérek Közkereseti Társaságot, és a fakereskedést fokozatosan épületfa, tűzifa és egyéb építkezési anyagok árusításával foglalkozó céggé fejlesztették. (Ez időben három fakereskedés működött Bonyhádon.) 1941-ben gatter fűrészgépet vásároltak és egy fedett pajtában rönkfából deszkát szabtak. A tüzelőanyagot 3 nyitott és 3 csukott fészerben tárolták. A Péter testvérek a telepet 1949. szept. 30-áig üzemeltették. Okt. 5-én bérbe adták a Pécsi, majd 1950. jún. 1-jétől a Szekszárdi Tüzelőszer- és Építőanyagértékesítő (Tüzép) Nemzeti Vállalatnak. A telepet 1952-ben államosították, kezelője a bonyhádi tanács, 1953. okt. 15-étől a Szekszárdi Tüzép Vállalat lett. A két vállalat 1955. jún. 1-jei egyesítése után a Pécs-Szekszárdi Tüzelőszer- és Építőanyagértékesítő Vállalat 22. számú, majd 1974. jan. 1-jétől a Kaposvári Tüzép Vállalat csatlakozásával: a Dél-dunántúli Tüzép Vállalat 24. sz. telepe. Vezetői Patocskai Béla, majd Piros Ferenc, Erb Imre, Ettig Elemér, Weszely László, Szederkényi György, Kozma Béla, Joós Mihály, Peternai Sándor, Eilhard Zsuzsanna voltak. Az 1960-as években az alkalmazottak száma 20 fő körüli. 1952-ben a fűrészt átadták az Építőipari Termelőszövetkezetnek. 1960-ban és 1961-ben, majd 1983-ban a területet kibővítették, a telep legnagyobb kiterjedése 21 ezer m² körüli volt. 1966-ban jelentős korszerűsítést végeztek: 15 tonnás hídmérleg épült, a telepet bekerítették, bevezették a vezetékes vizet, vasúti iparvágányt létesítettek, megkezdték az utak lebetonozását, aug. 4-én a Rákóczi u. 41. sz. alatt vegyesboltot létesítettek, ahol építőanyagokat árusítottak kis tételben. Később Szászváron is nyitottak üzletet műszaki termékek és építési segédanyagok értékesítésére. Az 1960-as években kezdődő nagy bonyhádi lakásépítkezés miatt hiánycikké vált a cement, a mész, a fenyő fűrészáru, a hajópadló, a mozaiklap, a tetőcserép, a tégla, tüzelőanyagból pedig a brikett. Vásárlási előjegyzést vettek fel, az OTP-hitellel építkezők előnyben részesültek. 1983-ban kezdtek műanyag nyílászárókat értékesíteni. Ez időben már két teherautóval, targoncával, markológéppel rendelkeztek, betonkeverő, valamint építéshez szükséges bakok és állványok kölcsönzésével is foglalkoztak. A Dél-dunántúli Tüzép Vállalat telephelyei közül a bonyhádi tüzelőanyag-értékesítése kiemelkedően magas volt. 1994-ben a telepből Herner Ádám és Alföldi Zoltán egyenként 3231 m²-nyi területet megvásárolt saját vállalkozása céljára. A Dél-dunántúli Tüzép Vállalatot 1995-ben

A Tüzép a kép közepén látható. A piros tetejű épületek Herner Ádám asztalos üzeme, tőle jobbra Alföldi Zoltán autóbusz parkolója, fenn jobbra a Gemenc Volán telephelye, a bal felső sarokban a Szelénia bútorbolt (volt kenyérgyár) épülete, a lenti sarokban a malom hengeres terménytároló silói. (Fotó: Kirchné Máté Réka – 2015)

megvásárolta a német–osztrák tulajdonú Raab Karcher GmbH, és Raab Karcher Tüzép Rt. néven létrehozta Magyarország legnagyobb Tüzép hálózatát. A bonyhádi telep ennek egyik tagjává vált. 1996-ban a

társaság leválasztotta és lekerítette a tüzelőanyag üzletágat, és azt bérbe adta. 2000-ben a telepet eladták. Területéből – üzeme bővítésére – Herner Ádám 5250 m²-t megvásárolt, a fennmaradó mintegy 10.000 m² nagyságú Tüzép-telep új tulajdonosa pedig a Baumgartner Tüzép Kft. lett. A telepet korszerűsítették: új irodaépületet és bemutatótermet, raktárakat építtettek, 40 m³/óra kapacitású készbeton gyártó berendezést telepítettek, a teljes üzemet lebetonoztatták, a hídmérleget 60 tonnásra építtették át, megszüntették az iparvágányt. 2013-ban Hőgyészen fióktelepet hoztak létre. A társaság fő tevékenységi köre: előre kevert beton gyártása, épületfa, építő- és tüzelőanyag kereskedelem, fémhulladék nagykereskedelem. Tulajdonosai: Baumgartner Péter és Baumgartner Péterné. (Steib György)

Tűzoltó Egylet: lásd **Önkéntes Tűzoltó Egylet**

Tűzoltó Múzeum: kiállítóhely, mely a tűzoltás eszközeit, a tűzvédelem tárgyi és írásos emlékeit mutatja be. A Szabadság tér 13. sz. alatt 1985. máj. 27-én megnyílt Tűzoltó Múzeumot Csőglei István tűzoltó alezredes kezdeményezésére és aktív közreműködésével hozták létre. Az állandó kiállítás tervezője Minárovics János tűzoltó alezredes, az Országos Tűzoltó Múzeum igazgatója volt. A Tolna megyében megszüntetett önkéntes tűzoltó egyesületek leadott vonulási szerei, eszközei képezik a kiállítás törzsanyagát. A 144 m² alapterületű létesítményt egy korábbi magtárból alakították ki, mely egy 28 m² nagyságú galériával és egy – 1989 tavaszán berendezett – 70 m²-es szertár épülettel egészült ki. A „*Tűzre, vízre vigyázzatok*!" című állandó kiállítás korhűen szemlélteti a szervezett tűzoltóságok előtti időszak felszereltségét, tűzoltói szolgálatát. A galérián az 1874-ben alakult bonyhádi Önkéntes Tűzoltó Egylet történetét bemutató fotók, egyenruhák, sisakok, fennmaradt relikviák – az egyesület alapító levelének másolata és 1903-ban készült selyem csapatzászlója – láthatók. A szertárban 19–20. századi kocsifecskendőket sorakoztattak fel. A múzeum a Tolna megyei tűzoltók önkéntes munkájával valósult meg. A tablókat Baráth Pál és Drietomszky Sándor grafikusművészek készítették. A szertár épületét Hübner József tervei alapján alakították ki. A Katasztrófavédelem Központi Múzeumának állandó tárlata 2010 óta a Völgységi Múzeum kiállítóhelye. (Fotó: Kirchné Máté Réka)

(Steib György)

tűzoltóság: kiterjedt tüzek oltására, azok megelőzésére, katasztrófák és vészhelyzetek esetén segítségnyújtásra szakosodott szervezet. A bonyhádi Önkéntes Tűzoltó Egylet a második világháborúban felmorzsolódott. A Belügyminisztérium 97.800/1944. sz. rendelete értelmében 1944 októberében a község elöljárói megkezdték egy 6 fős fizetett tűzoltóegység szervezését, ehhez az 1945. évi költségvetésben pénzt is biztosítottak. Bonyhád szovjet katonai parancsnoka, Babin őrnagy 1944. dec. 9-én kiadott 2. sz. parancsával utasította a helyi hatósági szerveket, miszerint kötelesek *„3 napon belül a tűzoltóságot megszervezni, felszereléssel ellátni, kioktatni és ellenséges légi támadás esetére óvóhelyeket berendezni."* Az Önkéntes Tűzoltó Egylet felszereléseit és ingóságait, valamint a községháza épületében lévő tűzoltó őrszoba használatát az egylet volt parancsnoka, Polgár József 1946. szept. 10-én átadta Varga Jánosnak, az újonnan szervezett fizetett községi tűzoltóság parancsnokának. A parancsnoki tisztségben őt Szabó Mátyás, Wugrik Valdemár, Havasi (Haág) János, majd Szászi János követte. A községi egység mellett létrejöttek üzemi, termelőszövetkezeti és iskolai önkéntes tűzoltó rajok is. Megalakult, majd az idők folyamán többször átszerveződött egy 20-25 fős tűzoltózenekar, melynek vezetői – többek között – Teszler Vendel és Wagner József voltak. A zenekar állami ünnepségeken, bemutató-

Varga János

kon, térzenéken játszott. 1961-ben a községi tanács 30 ezer forintot költött új hangszerek vásárlására. 1947 karácsony éjszakáján tűzvész pusztított az olajgyárban, melyet a kivonuló pécsi és szekszárdi tűzoltók előtt a bonyhádi egység lokalizált. 1948. ápr. 30-án kelt a területi tűzoltóságok államosításáról szóló kormányrendelet, dec. 9-én pedig elrendelték a tűzoltóságok használatában lévő vagyontárgyak állami tulajdonba vételét. A bonyhádi tűzoltóság 1951-es államosításával járási tűzrendészeti alosztály (készenléti egység) jött létre. Ebben az időben kapták az első – 1000 liter vizet tároló Csepel típusú – tűzoltóautót, addig lovak vontatták a tűzoltó fecskendőt a tűz helyszínére. 1959. jan. 11-én 30 fő részvételével önkéntes, a feladatát ingyenesen ellátó községi tűzoltó testület jött létre. 1961. szept. 1-jével az állami alosztály megszűnt, egyidejűleg létrejött egy szakhatósági feladatokat ellátó (ellenőrzés, tűzvizsgálat, véleményezés, bírságolás, az önkéntesek szakmai felügyelete), hivatásos tiszteket (Szászi János, Vál Pál, Bandel József) foglalkoztató tűzrendészeti kirendeltség. Az ezt követő időben párhuzamosan működött a 2-4 fős I. fokú tűzvédelmi hatóság és a tűzoltást végző önkéntes, ún. vonulós alakulat. Az önkéntesek első parancsnoka Varga János, majd 1969-ig Haág Ödön, 1990-ig Bányai Gergely volt, őt Hübner András követte, aki egyidejűleg elnöki tisztséget is ellátott. A további parancsnokok: Krómer Ferenc, majd Lipinka Zsolt, Kiefaber Gábor, Folkmann Norbert. 1972-ben az egység Önkéntes Tűzoltó Egyesület néven új szervezeti formává alakult. Élén az elnök állt, többek között: Engemajer János, Frittmann Gusztáv, Kovács Ignác, Hübner András, Tóth Ferenc, Alföldi István, Varga Szilárd, Alföldi Zoltán. Az állami alosztály 1961-es megszűnése után nehezen tudták az önkéntesek szükséges létszámát biztosítani, a munkahelyi elfoglaltság miatt a kiképzéseket, gyakorlásokat megtartani, a versenyeken részt venni. Nem volt munkaruhájuk, a tűzoltáshoz szükséges felszerelések elhasználtak és korszerűtlenek voltak. A riasztás módjának elégtelensége, a telefonhálózat kiépítetlensége (1966-ban szereltek fel telefont a parancsnok és a gépkocsivezetők lakásába) sokáig nehezítette munkájukat. Az 1940–50-es években a gimnázium tornyában felszerelt szirénával történt a riasztás, melyet a tanácsháza udvarán lévő tűzoltó szertárból lehetett vezérelni. Nyári, aratási időszakban a toronyban látták el az ügyeleti szolgálatot a határ kémlelésére. Éjszakánként és ünnepnapokon ügyeletet tartottak a tanácsháza kijelölt szobájában, a tűzoltók értesítése ilyenkor futárszolgálattal történt. 1974-ben a testület megünnepelte az első bonyhádi önkéntes alakulat, az Önkéntes Tűzoltó Egylet megalakulásának 100. évfordulóját. A centenárium keretében a belügyminiszter Bányai Gergelyt és Varga Jánost a Tűzbiztonsági Érem arany fokozatával tüntette ki. Május 19-én ötvenhárom községi, iskolai önkéntes és vállalati tűzoltóraj részvételével járási tűzoltóversenyt rendeztek. 1977-ben 8, 1980-ban 16, 1981-ben 23, 1982-ben 20 tűzesethez riasztották az egységet. A tűzoltó laktanyát a községháza udvarán alakították ki, onnan 1958-ban költözött a Zrínyi, majd 1979-ben a Táncsics utcába. Az 1985-ben megnyílt Tűzoltó Múzeum az önkéntesek társadalmi munkájával valósult meg. Az 1980-as évek végétől egyre szélesebb körű kapcsolatot építettek ki német tűzoltó egyesületekkel Bonyhád testvérvárosaiban. 1987-ben Mundelsheim tűzoltó egyesületétől egy Opel Blitz rajtűzoltó autót, 1993-ban Wernauból egy Magirus gépjárművet, 1994-ben Hochheimből egy 30 m magas emelőkosaras létraszerrel ellátott Mercedes tűzoltóautót, 1996-ban Linsengerichtből egy Opel Blitz gépjárműfecskendőt, 2000-ben, majd 2015-ben Wernauból egy-egy Mercedes gépjárműfecskendőt kaptak ajándékba. 1995. júl. 1-jével a tűzmegelőzési és hatósági feladatokat ellátó hivatásos tűzoltók Bonyhád Város Önkormányzatának hatáskörébe kerültek. Az akkor 4 fős Városi Tűzoltóparancsnokság feladatkörébe 28 település tűzvédelme tartozott. Az egység parancsnokai – többek között – Szászi János, Bach József, Studer Péter, Szabó Vilmos, Gergelics István, Farkas Attila voltak. 2009-ben eladták az Önkéntes Tűzoltó Egyesület használatában lévő tűzoltóautókat, és egy minden feladat ellátására alkalmas, 1991-ben gyártott Volvo típusú autót vásároltak. Az aktív önkéntesek száma 2011-ben mintegy 20 fő volt, akik 10-15 pártoló tag támogatására is számíthattak. Legnagyobb támogatójuk Bányai Béla vállalkozó, a gépjárművek ingyenes javításával. A tűzvészek

számának és kiterjedtségének nagymértékű csökkenésével feladatuk jobbára rendezvények biztosítása, nagyobb fák kivágása, önkéntes munkák elvégzése irányába tolódott el, elsősorban Bonyhád közigazgatási területén. Jelentős tűz Herner Ádám asztalos üzemében pusztított 2004. dec. 15-én, ahol mintegy 16 millió Ft kár keletkezett. Nagy munkát jelentett számukra a Völgységi-patak 1999. júniusi és 2010. május–júniusi kiáradása, számítanak rájuk nagy esőzések idején a pincéket és mélyebb helyeket elöntő víz kiszivattyúzásánál. Az önkéntes tűzoltó egység fenntartásáról Bonyhád Város

Az önkéntes egység a Wernau testvérvárostól 2015-ben ajándékba kapott Mercedes fecskendős autóval (Fotó: Kirchné Máté Réka)

Önkormányzata gondoskodik. 2012. jan. 1-jei hatállyal a hivatásos állományú városi parancsnokságot államosították, majd ápr. 1-jével – Szekszárdra történő áthelyezésükkel – beolvasztották a Szekszárdi Katasztrófavédelmi Kirendeltségbe. 2013. júl. 1-jével létrehozták a Bonyhádi Katasztrófavédelmi Őrsöt. A folyamatos, éjjel-nappali szolgálatot egy gépjárműfecskendővel négy fő hivatásos tűzoltó látja el a Táncsics utcai laktanyában, az önkéntes tűzoltókkal egy épületben. Feladatuk a tűzoltási és műszaki mentési tevékenység, amit az őrs működési területéhez tartozó 30 településen látnak el. Bonyhád közigazgatási területén lévő tűzoltásoknál és műszaki mentéseknél csatlakoznak hozzájuk az önkéntes tűzoltók is. Az őrs a Szekszárdi Hivatásos Tűzoltó-parancsnokság alárendelésébe és felügyelete alá tartozik. A Bonyhádi Katasztrófavédelmi Őrs első parancsnoka Lukács Balázs tűzoltó százados. (Steib György)

ultratriatlon versenyek: az Ironman távú triatlon sportág 3,8 km úszás, 180 km kerékpározás, és 42,2 km futás folyamatos teljesítéséből áll. Az ultratriatlon ezen távok többszörösének teljesítését jelenti. Rendeznek versenyeket kétszeres, háromszoros, ötszörös, tízszeres, illetve hússzoros kategóriában. A Nemzetközi Ultratriatlon Szövetség (IUTA) elnöke 2008 márciusában felkérte a bonyhádi Tamás Zsoltot, az ultratriatlon világkupa futamok 2007. évi győztesét, hogy rendezzen dupla ultratriatlon világkupa futamot Magyarországon. A legyőzendő távok: 7,6 km úszás, 360 km kerékpározás, és 84,4 km futás. Ezt először 2008. aug. 28–31. között rendezte meg az Easy Star Sportegyesület, sok lelkes önkéntes segítővel közösen, 24 sportoló részvételével. Az úszásra Dombóvár-Gunarasfürdőn került sor, majd onnan átkerékpároztak Bonyhádra a sportolók, és itt folytatódott a verseny. A férfi győztes Andreas Karall (Ausztria), a női pedig Elke Streicher (Németország) lett. Az eredményhirdetésen vehette át Tamás Zsolt az előző évi világkupa futamok összetett bajnoki címét. A 2009. jún. 25–28. között megrendezett bonyhádi világkupa futamon 26-an álltak rajthoz. Ekkor Matej Markovič (Szlovénia), illetve Sarka Kolbova (Csehország) állhatott fel a dobogó legfelső fokára. 2010. jún. 23–27. között már világbajnokságot rendezhettek Bonyhádon, egy nemzetközi sportkonferenciával kiegészítve. Ebben az évben 52 egyéni versenyző, és egy háromfős csapat vágott neki a távnak. Adrian Brennwald (Svájc), illetve Malatinszky Zsófia (Magyarország) személyében avathattak világbajnokot. A sportág népszerűsítése érdekében egy VIP-váltó is bemutatkozott, az olimpiai távot teljesítve (1,5 km úszás, 40 km kerékpározás, 10 km futás). A VIP-váltó tagjai voltak: Barabás Éva, az RTL Klub bonyhádi származású műsorvezetője, a bonyhádi ultratriatlon világversenyek háziasszonya, Alföldi Zoltán televíziós újságíró, Pulai Imre olimpiai bajnok kenus, Katus Attila világbajnok aerobik edző és Babinyecz Tímea, Miss Universe Hungary. A 3 év során 15 ország sportolói vettek részt a bonyhádi erőpróbákon: Ausztria, Csehország, Egyesült Királyság, Franciaország, Horvátország, Kanada, Magyarország, Mexikó, Németország, Olaszország, Svájc, Svédország, Szingapúr,

Szlovénia, USA. A világversenyek védnöki tisztét Bonyhád és Dombóvár polgármestere, valamint a Gunaras Zrt. vezérigazgatója vállalta. A 2010. évi világbajnokság fővédnöke Schmitt Pál, az Országgyűlés elnöke volt.
(Kirchné Máté Réka)

utcakövezés: szilárd útburkolat készítése. Bonyhád utcái a 19. század közepéig földutak voltak, melyeket esőben sár, száraz időben por borított. A gödröket, keréknyomokat vermelővel, ásóval, kapával, gereblyével időnként „jókarba helyezték". *„A bonyhádi vasútállomás felé vezető Perczel Mór utca küllőkig érő sártengerbe fúl"* – írta a *Tolnamegyei Hírlap* 1911-ben. Útkövezésről szóló határozatát 1875. nov. 26-án hozta meg a képviselő-testület. Az addigi – Budai (ma II. Rákóczi F.) utcában folyt – szórványos kövezést tudatos útépítési program váltotta fel, leginkább makadám burkolat készítésére. 1889-ben – a pécsi püspök ajándékaként – 400, majd 1897-ben további 300 szekér kavicsot terméltek ki a püspöki uradalom erdei patakjaiból, melyet a forgalmasabb utakra és a katolikus templom körüli térre terítettek. Kavicsozást használtak a makadám utak javítására is. Néhány hónap alatt a forgalom hatására a kavics, a kőzúzalék elporladt, az elhaladó jármű, a legelőre kihajtott marhacsorda porfelleget hagyott maga után. 1904-ben – Berde Mózes községi orvos javaslatára – a képviselő-testület határozatban kötelezte a háztulajdonosokat a kocsiutak nyáridőben való seprésére és öntözésére. 1912-ben két öntözőkocsi beszerzéséről döntöttek, ezek használatával közel egy méter szélességű felületet tudtak fellocsolni. A víz mellett olajozással is portalanítottak. A község képviselő-testülete 1907-ben alkotott szabályrendeletet a járdákról, a vízelvezető csatornákról, a közlekedési utakról. A járdakészítés költségének ¾-ed részét a háztulajdonos, ¼-ed részét a község viselte. Az utak kövezését a község fedezte, a településen áthaladó törvényhatósági utak építési költségének felét a vármegye állta. A meredek utcákat terméskőborítással fedték, először a József (ma József Attila) utcát 1882-ben, majd a Sándor és az Attila utcát. Terméskővel burkolták a katolikus templom mögötti háromszög alakú, ma parkosított térséget is 1936-ban. 1926-ban kezdték a kiskockakő (macskakő) borítás alkalmazását, mely minőségi váltást, a községnek viszont nagy adósságterhet jelentett. Öt méter pályaszélességű, ezer folyóméter kiskockakő burkolat készítése – a padka hengerelt kavicsozásával, az alépítményt képező makadámburkolat hengerlésével – 1926-ban 1 milliárd koronába került. A munkálatok – kezdve a katolikus plébánia és a templom közti útszakasszal, majd folytatólag a Perczel Mór, Szent Imre, Marhauser (ma Bajcsy-Zsilinszky), Kossuth L. utcákkal – mintegy 10 évig tartottak. A II. Rákóczi F. utca nagy része az 1930-as évek végén, a Tisza István (ma Dózsa Gy.) utca – a Vörösmarty tértől 450 m hosszban, 4 m szélességben – 1941-ben, a Budai Nagy Antal utca – 3,4 m szélességben – 1948-ban kapott betonborítást. 1949-ben a község kezelésében álló utak közül 11,2 km volt burkolatlan földút. A kiskockakövek aszfaltborításra váltása a főtéren kezdődött 1964-ben. A Kossuth L. utca, a Lenin (ma Szent Imre) utca és a Vörösmarty tér 1975-ben, a Perczel Mór utca 1976-ban került sorra. A József Attila utca terméskőborítását 1975-ben váltották betonlap burkolatra, a Somogyi (ma Sándor) utcáét 1976–77-ben aszfaltborításra. A szilárd útburkolat építése sokáig nem tudott lépést tartani a település fejlődésével. A terméskő borítású Bacsó Béla utca 1966–67-ben, a földútborítású Táncsics M. utca 1979-ben, a Mónus Illés utca 1981-ben, az Alkotmány utca 1988-ban kapott aszfaltborítást. 1989-ben Bonyhád 14 utcájának még nem volt szilárd burkolata. Hasonló nagyságú problémát jelentett a járdák állapota is: a földjárdákon esős időben ellehetetlenült a gyalogos közlekedés. A képviselő-testület 1891-ben hozott határozatot a forgalmasabb járdák téglából, kőből való kirakásáról, majd 1909-ben aszfalt burkolásáról. A Helvey Tivadar budapesti cége által készített aszfaltborítás mintegy 67 ezer koronájába került a településnek.
(Steib György)

utcanevek: Bonyhád utcáinak tulajdonnévvel való ellátásáról 1892. aug. 29-én döntött a községi képviselő-testület. Azt megelőzően az utcák köznyelvben meghonosodott népi neveket viseltek, a házakat pedig szakadatlan sorrendben körbeszámozták. Az egyes házszámot (az akkori megfogalmazás sze-

rint: az egyes népszámot) az 1800-as években a II. Rákóczi F. (akkor Budai) utcában állt községháza, az 1909. évi újrarendezést követően pedig az Arany Oroszlán Szálloda viselte. A számfolyam a II. Rákóczi F. (akkor Budai) utca mai páratlan számozású oldalán indult – közbevéve egyes mellékutcákat –, a másik oldalán érkezett vissza a Szabadság (akkor Fő) térre, majd folytatólagosan számba vette az összes utcát. A számfolyam a Szent Imre (akkor Zárda) utca mai páros házszámú oldalán érkezett vissza a kiindulási ponthoz. A körbeszámozást – a megnyíló új utcák által teremtett kaotikus állapot miatt – a képviselő-testület 1934. nov. 15-én kelt határozata alapján az utcák szerinti házszámozás váltotta fel, az utca egyik oldalán páros, másik oldalán páratlan számozással. Ekkorra még mintegy 10 utcának nem volt neve, 400 háznak nem volt száma. Bonyhád régebbi utcái és terei, a népi, ill. az első elnevezéstől kezdődően az alábbi neveket viselték a zárójelben jelzett évtől: Alsó Zvölfer: Patak (1892), Zombor (1934), Mikes Kelemen (1948) utca. Középső Zvölfer: Mező (1892), Winkler Mihály (1934), Alkotmány (1950) utca. Zvölfer: Sándor (1892), Somogyi (1946), Sándor (1991) utca. József utca: nyugati szakasza Kossuth Lajos (1934), keleti szakasza József Attila (1946) utca. Hidasi út: Fő (1892), Perczel Mór (1906) utca. Piactér: Fő (1892), Horthy Miklós (1930), Sztálin (1945), Szabadság (1961) tér. Sörház tér: Széchenyi (1892) tér. Fapiac: Vörösmarty (1892) tér. Szén utca: Gimnázium (1892), Marhauser Imre (1934), Bajcsy-Zsilinszky (1946) utca. Gyógyszertár utca: Zárda (1892), Szent Imre herceg (1930), Lenin (1950), Szent Imre (1991) utca. Rics: Fehérvári (1892), gróf Tisza István (1934), Dózsa György (1946) utca. Budai út: Budai (1892), II. Rákóczi Ferenc (1934) utca. Fürdő utca: Forberger László (1934), Táncsics Mihály (1946) utca. Református köz: Petőfi (1892) utca. Bika utca: Zsák (1892), Kassa (az évszámot nem tudjuk), Gábor Áron (1948) utca. Zsinagóga tér: Iskola tér (1892), Mártírok tere (1947). Majosi utca: Eibach Kornél (1934), Budai Nagy Antal (1946) utca. Dr. Oblath (1928) köz: Mátai Antal (1961), Pór apát (1991) utca. Szekszárdi út: Zrínyi Miklós (1934) utca. Ignác utca: Ady Endre (1946) utca. Perczel Dezső (1934) utca: Bacsó Béla (1946), Dr. Kolta László (2013) utca. Kereszt (1905) utca: Vasvári Pál (1934) utca. Béla (1939) utca: Dr. Perczel Béla (1946), Mező Imre (1961), Béla (1991) utca. Schaff gasse: Bárány (1892), Lőcse (1934), Rózsa Ferenc (1948), Bocskai István (1991) utca. Marhahajtó út: Szatmár (1934), Sallai Imre (1948), Bethlen Gábor (1991) utca. (Steib György)

úttörőház: az úttörőélet központja, az általános és középiskolai tanulók foglalkoztatását, képzését, szórakoztatását szolgáló intézmény. Az 1954–55-ös tanévben Ifjú Természetkutató Állomást (induláskori neve: Micsurin Kutató Telep) hoztak létre a Kossuth L. u. 53. sz. alatti – a köznyelvben Micsurin-háznak nevezett – épületben és a körülötte fekvő mezőgazdasági területen, melynek igazgatója 1954. szept. 1-jei hatállyal Oláh Béla tanár lett. A Földművelésügyi Minisztérium által felügyelt állomás célja az volt, hogy a tanulók elsajátítsák a kertészet és a földművelés alapjait. A kezdeti időszak arculatát a Szőts Gergely szakfelügyelő tanár által vezetett kertészeti és biológiai szakkör határozta meg. Egy kataszteri hold nagyságú területen kertészeti kultúrát hoztak létre, ahol melegházi kísérleteket végeztek, primőröket termesztettek, díszfákat és cserjéket honosítottak, nyulakat neveltek. Az iskolák biológiai szertárait növény- és rovargyűjtéssel gazdagították. Megtanulták madarak és szőrmés állatok boncolását, nyúzását, tömését. 1956. márc. 10-én, az úttörőmozgalom fennállásának 10. évfordulójára rendezett ünnepségen avatták fel zászlójukat. Aug. 5-én, a vásártéren tartott körzeti mezőgazdasági kiállításon önálló pavilonjukban gabonafélék, kitömött madarak, rovar- és lepkegyűjtemény, rókák, nyulak és teknősbéka volt látható. 1958 júniusában a természetkutató állomást úttörőházzá minősítették át, neve Alpári Gyula Úttörőház lett, felügyeletét a Magyar Úttörők Szövetsége Országos Tanácsa vette át. A maga területén Tolna megyében egyedülállóan magas színvonalú, országosan is elismert intézményt hoztak létre. Júl. 15-étől Berghoffer László került az

igazgatói székbe. Rajta kívül függetlenített kertész és takarító, valamint félállású gondnok (Sántha Lázár, majd Brenner György, Balaskó János) dolgozott. Tizenkét teremben – közte az istállóból átalakított nagyteremben – folytak a foglalkozások. Öt hold földön káposztát, cukorrépát, paradicsomot, kukoricát, virágot termesztettek, majd árusították. 1959. évi költségvetésük 97 ezer Ft volt. Változóan 9–16 szakkört működtettek, mintegy 300 taggal. A sportszakkört Bajor László, majd Végh Andor, a főzőt Gálos Endréné, majd Kozma Istvánné, a csillagászatit Berghoffer László, a rádiótechnikát – ahol tranzisztoros rádiók készültek – id. Nikodémusz József, majd Balogh Mihály, az ezermestert Berkényi Ádám, a kulturális szakkört Tisza Béla vezette. Működött még sakk, éghajlatkutató, vöröskeresztes, fotó (ahol 8 mm-es mozgófilmet is készítettek), székely motívumokat gyűjtő, barkácsoló, varró, repülőmodellező szakkör. A vidéket kerékpárral járó regös szakkör népdalokat, népmeséket, népi motívumokat gyűjtött. Volt színjátszó csoportjuk, a kisdobosoknak mesejátszó csoportja. Naponta 80-100 fő látogatta a foglalkozásokat. A vasárnapok – középiskolások irányítása mellett – játékkal, szórakozással (gombfoci, sakk, társasjáték, asztalitenisz, filmvetítés, táncest) teltek, egy-egy őrs önálló programmal is fellépett. Évente tartottak műsoros, jelmezes, farsangi úttörő karnevált. 1959-ben szellemi olimpiászt rendeztek. Időnként pártfunkcionáriusok, veteránok, neves sportolók tartottak beszámolót. A nyári szünidőre cseretáborozásokat szerveztek. Az úttörőház járási módszertani központként működött. A tanítási szünetekben évi két alkalommal őrsvezetőképző tanfolyamot tartottak, mely vizsgával zárult. Az egyhetes képzés mintegy 60 résztvevője énekeket és játékokat tanult, elsajátították az őrsvezetők feladatait, az úttörők 12 pontjának és a vörös nyakkendőnek az értelmezését. 1960. ápr. 10-én a teveli és kakasdi úttörőcsapattal közös műsoros, játékos napot rendeztek. 1961 végén ifjúvezető tanfolyam indult, amelyen 24 KISZ-tagot képeztek ki az úttörőcsapat munkájának segítésére. 1962 őszén a Szabadság tér 6. sz. alatti házba költöztek, a pártbizottság volt épületébe. 1963 őszén egy nagy esőzéstől az épület falai megrepedtek. Az igazgatói posztot 1964. szept. 1-jével Kajári Antal vette át. A nagymányoki tanulókból álló „Csupaszem" riporterőrs sikeresen szerepelt 1966 februárjában az *„Egész évben születésnap"* elnevezésű székesfehérvári vetélkedőn, ahol elsők lettek. Eredményük alapján Tolna megyét képviselték a márciusi országos döntőn, melyet felvételről a televízió is közvetített. A 3. helyezést érte el a Baczó Ilona, Füzesi Zsuzsanna, Noteisz Zsuzsanna és Aszman Béla alkotta csapat. Az életveszélyessé váló házat 1968-ban lebontották. Az úttörőház ezt követően a Járási Művelődési Központban kapott helyet, azonban a csökkenő érdeklődés miatt néhány hónapon belül megszűnt.

(Steib György)

Váczi István (*1927. szept. 4. Tószeg): rendőr. Öt elemi iskolai osztály elvégzését követően napszámosnak szegődött. 1945 augusztusában jelentkezett a rendőrség kötelékébe Kecskeméten, ahonnan Bonyhádra vezényelték. Hathetes tanfolyam elvégzése után a bátaapáti rendbiztosság vezetője lett. 1946. szept. 20-án leszerelték, eztán segédmunkásként dolgozott. 1952. dec. 1-jétől ismét rendőr: a bonyhádi járási tiszti őrs járőre lett. Közben 1956 októberétől néhány hónapig Cikón körzeti megbízott. 1962. aug. 15-ei hatállyal a Bonyhádi Járási Rendőrkapitányság nyomozója, 1963. dec. 1-jétől alhadnagyi rendfokozattal a járási tiszti őrs parancsnokhelyettese. Munka mellett levelező tagozaton elvégezte az általános iskolát, a helyi gimnáziumot (1961), majd a tiszthelyettesi tanfolyamot követően 1964-től a 3 éves Rendőrtiszti Akadémiát. 1970. szept. 1-jei hatállyal a Szekszárd Városi Rendőrkapitányság, 1972 júniusában pedig a Bonyhádi Járási Rendőrkapitányság közrendvédelmi osztályvezetőjévé nevezték ki. Nyugdíjazását követően, 1983-tól 1990-ig az Önkéntes Rendőri Tanácsadó Testület vezetője. Tagja volt a Német Nemzetiségi Kulturális Egyesület kórusának. Munkásságát többek között a Haza Szolgálatáért Érdemérem arany

fokozatával és Arany Dísztőrrel jutalmazták. 75. születésnapja alkalmából nyugállományú alezredessé léptették elő. Felesége Ziech Éva, házasságukból két fiuk született. (Steib György)

Váczy József (*1924. márc. 12. Hajdúböszörmény, †2005. júl. 14. Szekszárd): orvos, a bonyhádi kórház igazgató főorvosa. Elemi és középiskolai tanulmányait szülőhelyén végezte, a Bocskai István Református Főgimnáziumban érettségizett 1942-ben. Felsőfokú tanulmányait 1943-ban Sopronban kezdte, a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Erdőmérnöki Karán. A háború idején egyetemista társaival együtt nyugatra telepítették. Visszaérkezését követően, 1946-ban a Debreceni Egyetem Általános Orvostudományi Karán folytatta tanulmányait, melyet betegsége miatt többször megszakított. Negyedévesen, 1953-ban azzal az indokkal távolították el az egyetemről, hogy elhallgatta kulák származását. Ezt követően három évig fizikai munkát végzett. Rehabilitálását követően a Budapesti Orvostudományi Egyetemen fejezte be tanulmányait, ahol 1961-ben avatták orvosdoktorrá. Tanulmányai közben 1960-tól két évig mentőtisztként dolgozott. Orvosi pályáját 1961. okt. 19-én Zombán kezdte, mint körzeti orvos. 1972. nov. 16-ai hatállyal a Bonyhádi Járási Tanács Kórházának igazgatójává nevezték ki, egyben 1978 márciusáig a Bonyhádi Járási Hivatal egészségügyi osztályának főorvosi teendőit is ellátta. Munkája mellett egészségügyi szervező szakképesítést szerzett. Igazgatói tevékenysége idején épült fel a kórház szakrendelő intézete. 1984-es nyugdíjazását követően Nagymányokon 6 évig körzeti orvos. Tóth Erzsébettel kötött házasságából két fia született. (Steib György)

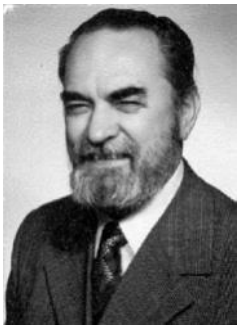

vágóhíd: élő állatok vágásával, feldolgozásával és értékesítésével foglalkozó üzem. Bonyhád község képviselő-testülete 1884. márc. 29-ei ülésén döntött közvágóhíd létesítéséről. E célból megvásárolták a Fürdő (ma Táncsics) és a Gyár utca sarkán (akkor Gyár u. 23.) álló épületet, melyet szegényháznak rendeztek be, udvari részén pedig vágóhidat építtettek. Utóbbi működtetésére 1886-ban közvágóhídi szabályrendeletet alkottak, melyben előírták, hogy marha, borjú és birka levágása csak a vágóhídon történhet. Használatát dec. 1-jével engedélyezték, a munkát állatorvos felügyelte. (Bonyhádon ekkor 9 mészáros működött.) 1893-ban 252 szarvasmarha, 243 borjú és 1140 juh levágására került sor a vágóhídon. 1939-ben alkalmassá tették sertések fogadására, 1940. júl. 1-jétől a közfogyasztásra szánt sertések levágása csak a közvágóhídon történhetett. 1950 novemberében a vágóhíd működtetésére a községi tanács felügyelete alatt álló vállalatot (Bonyhádi Vágóhíd és Húsfeldolgozó Vállalat) létesítettek. Tevékenységét 1951. jan. 17-én kezdte meg négy szakmunkással és egy kisegítővel, vezetője Palkó Márton volt. A szigorú tervgazdálkodás szerint működő üzem az ellátásra kijelölt Bonyhádi járás lakossága és közületei által igényelt húsmennyiségnek mintegy 20%-át dolgozta csak fel. A krónikussá vált húshiány ezekben az években a húsboltok előtt hosszú sorállást, a lakosság körében nagy feszültséget eredményezett. A járás húsellátására kijelölt üzem a feladathoz kicsi, felszerelése hiányos, a higiénia pedig kritikus állapotban volt. Hűtőberendezéssel, vízvezetékkel nem rendelkezett. A feldolgozott áru szállítása 15-20 km-es távolságra is lófogatú járművel történt. 1952. ápr. 1-jével a vágóhíd működtetését a szekszárdi székhelyű Kelet-Tolna-megyei Vágóhíd és Húsfeldolgozó Vállalat vette át, majd 1955. márc. 23-ától ismét a községi tanács kezelésébe került. Az 1960-as években hatósági kényszervágóhíddá minősítették. A húsfeldolgozás megszűnt, a szükségletnek megfelelően heti 1-2 vágást végeztek. A telepet 1975-ben térburkolattal látták el, 1977-ben felújították, 1988-ban értékesítették, az épületet a bonyhádi posta saját céljaira hasznosította. (Steib György)

Vajtai (Waitsch) István (*1895. máj. 7. Bonyhád, †1986. okt. 28. Szeged): tanár, irodalomtörténész. 1907-től a bonyhádi gimnázium tanulója. Az 1915-ben tett ha-

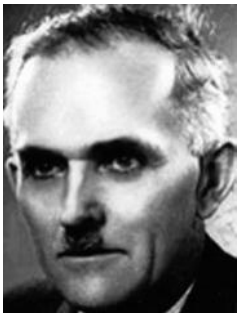

diérettségi után a világháborúban az orosz fronton harcolt, 1916 júliusában fogságba esett. 1918 augusztusában tért haza, és beiratkozott a budapesti egyetem magyar–német szakára. Megélhetési gondjai miatt (házi tanítóskodásból, magántanítványokból, alkalmi munkákból fedezte iskolai költségeit) többször megszakította tanulmányait, így csak 1926-ban szerezte meg tanári oklevelét. Ősztől a jászberényi József Nádor Gimnázium, 1936-tól a szegedi Baross Gábor Gimnázium – 1941-től gyakorlógimnázium – tanára volt. 1944 őszén a front elől családjával Bonyhádra menekült, itt vészelte át a háborút. 1945 őszétől – gyakorlógimnáziumi tanári státuszának megőrzése mellett – Sík Sándort helyettesíti annak megbízásából a szegedi egyetem Magyar Irodalomtörténeti Tanszékén. 1945-ben Tömörkény Istvánról írott dolgozatával bölcsészdoktori oklevelet szerzett. 1951-től a szegedi Tanárképző Főiskola adjunktusa, 1954-től docense. *A költészet varázsa* c. tanulmányát (*Tiszatáj*, 1955. jan.) jobboldali elhajlásnak minősítették, megfosztották a katedrától, és a főiskola könyvtárába osztották be. Az 1956-os forradalom idején tett nyilatkozatai miatt 1957-ben nyugdíjazták. Tudományos dolgozataiban a magyar lírikusok (Vörösmarty, Petőfi, Ady, Babits) társadalmi üzenetét elemezte, Tömörkény István és Móra Ferenc életművét méltatta. Főbb művei társszerzőként: *A te íróid* (Szeged, 1941), *A mi íróink* (Szeged, 1948). Önálló írásai: *A naturalista Móricz Zsigmond* (*Délvidéki Szemle* Szeged, 1944), *A költészet varázsa* (1955), *Móra Ferenc* (Szeged, 1979), *Közelharc* (Szeged, 1995). Móra Ferenc összegyűjtött művei három kötetének egyik szerkesztője. Élete alkonyán *Pályánk emlékezete* c. írásában felidézte bonyhádi gimnáziumi éveit: *„A régi gimnáziumot szeretik úri iskolának mondani, pedig nem volt az. Egy nem demokratikus társadalomnak éppen ez az »úri iskola« volt a legdemokratikusabb intézménye. (…) Nem azon múlt egyik-másikunk vezérszerepe, hogy ki a papája-mamája, hanem azon, hogy jó matematikus-e, vagy »fölényesen« fordítja Cicero vagy Vergilius szövegét.”* Munkássága elismeréseként 1995-ben a volt Baross Gábor Gyakorló Gimnáziumban (ma Vedres István Építőipari Szakközépiskola) emléktáblát helyeztek el tiszteletére. Bathó Katalinnal kötött házasságából két lánya és két fia született. [Kolta László] – (Steib György)

Vanya György (*1948. márc. 29. Bonyhád): közgazdász. Bonyhádon végezte általános és középiskolai tanulmányait. A Perczel Mór Közgazdasági Szakközépiskolában 1966-ban tett érettségit követően 1971-ben államvizsgázott a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Ipari Szakán. Munkája mellett számos szakmai továbbképzésben (pl.: felsőfokú vezetőutánpótlás-képző tanfolyam 1978 – Budapest, marketing-képzés 1993 – Németország) részesült, és elvégezte az MSZMP Politikai Főiskola Iparpolitikai Szakának levelező kurzusát (1984–88) is. Első munkahelye 1971-től a Bonyhádi Cipőgyár volt, ahol elemző közgazdász, majd közgazdasági osztályvezető, egyben főkönyvelő helyettes tisztséget töltött be. Tevékenysége a komplex anyagi érdekeltségi rendszerek kidolgozására és alkalmazására koncentrálódott. 1980-tól a Központi Statisztikai Hivatal Számítástechnikai és Ügyvitelszervező Vállalat Szekszárdi Számítóközpontjának gazdasági osztályvezetője, 1981-től az MSZMP Tolna Megyei Bizottságának a munkatársa, ahol gazdaságpolitikai elemző, majd gazdaságpolitikai osztályvezető-helyettesként dolgozott. 1987 januárjától az MSZMP Bonyhád Városi Pártbizottságának titkára. 1989-től a szekszárdi Skála Áruház igazgatójaként tevékenykedett, 1992-től egyben a szekszárdi Általános Fogyasztási és Értékesítési Szövetkezet (ÁFÉSZ) kereskedelmi igazgató munkakörét is ellátta. A Skála Áruházban országos viszonylatban az elsők között vezettette be a törzsvásárlói rendszert. 1995-től a Raab Karcher Tüzép Rt. területi képviselője, majd Tolna megyei

területi igazgatója, 2001-től 2010-ig Dombóvár Polgármesteri Hivatalának vezető főtanácsosa volt. Hivatali elfoglaltságai mellett intenzív kulturális tevékenységet folytatott. Már középiskolás korában sokat publikált az iskola lapjában (*Bonyhádi Közgazdász*), a cipőgyári KISZ-szervezet lapját, az *Ifjú Botond*ot már főszerkesztőként jegyezte. Énekelt a Szekszárdi Madrigálkórusban, harmonikával kísért bonyhádi, szekszárdi és mórágyi német nemzetiségi csoportokat. Munkásságát kitüntetések kísérték: Kiváló Ifjúsági Vezető (1974), A Szövetkezeti Ipar Kiváló Dolgozója (1986), Munka Érdemrend ezüst fokozata (1988). Németh Annával kötött házasságából két fia született.

(Steib György)

Váradi László (*1939. márc. 9. Fülek): mezőgazdasági gépész üzemmérnök, politikus. A bonyhádi Petőfi Sándor Gimnáziumban tett érettségit (1957) követően egy évig a

zománcgyárban dolgozott, majd a helyi gépállomásra került termelésirányítói beosztásba. Levelező tagozaton szerezte diplomáját 1971-ben Körmenden, a Keszthelyi Agrártudományi Egyetem Mezőgazdasági Gépészeti Főiskolai Karán. Középiskolás korában kezdett kosárlabdázni, majd a labdarúgásnál kötött ki (Bonyhádi Vasas NB III.), megyei válogatottságig vitte. 1964-ben kezdődött politikai pályafutása az MSZMP Bonyhádi Járási Bizottságán, ahol a Párt- és Tömegszervezetek Osztályára került. Később az ipar és a kereskedelem lett a szakterülete, a bonyhádi ÁFÉSZ-áruház építésének és a vízmű fejlesztésének segítése lett a feladata. A Politikai Főiskola elvégzése (1972) után az MSZMP Tolna megyei apparátusába került. Kiemelten a Paksi Atomerőmű és a Szekszárdi Húskombinát beruházásainak politikai jellegű felügyeletét, az építkezések feltételeinek megteremtését végezte. 1976-tól 1979-ig az MSZMP Szekszárd Városi Pártbizottságának gazdaságpolitikai titkára. 1979-től az MSZMP Központi Bizottsága Párt- és Tömegszervezeti Osztályának instruktoraként Fejér, Veszprém, Somogy és Zala megye tartozott felügyeleti, kapcsolattartási feladatkörébe. Időközben doktori címet szerzett, majd a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián kapott diplomát és alezredesi rendfokozatot. 1985-ben az MSZMP Tolna Megyei Bizottságának lett a titkára. A rendszerváltozást követően a Martonvásári Büntetés-végrehajtási Intézetnél középvezető, majd intézetvezető parancsnok, innen ment nyugdíjba 1994-ben. Ezt követően lett a Fiat Stoll Szekszárd Kft. ügyvezető igazgatója 3 évre. Főbb kitüntetései: Munka Érdemrend arany fokozata (1982), Magyar Népköztársaság Csillagrendje (1988). Miller Máriával kötött házasságából egy fia és egy lánya született.

(Steib György)

Varga Lajos (*1933. nov. 5. Szakály): rendőr. Szülőhelyén végezte az elemi iskola négy osztályát, majd a dombóvári gimnáziumban folytatta tanulmányait, ahol 1952-ben érettségizett. 1953-ban Tamásiban, a Járási Rendőrkapitányságon kezdett dolgozni, ősszel felvételt nyert a nappali tagozatos Korvin Ottó Bűnügyi Szakiskolába. 1954 decemberében alhadnagyi rendfokozattal rendőrtisztté avatták, ezután Budapesten a VII. kerületben teljesített gyakorlati munkát, majd a Dombóvári Járási Rendőrkapitánysághoz helyezték bűnügyi munkára. 1960-tól a Tolna Megyei Rendőrfőkapitányság bűnügyi osztályának előadója, majd az életvédelmi szakterület vezetője, 1971-től a Szekszárdi Rendőrkapitányság bűnügyi osztályának vizsgálati alosztályvezetője. Munkája mellett elvégezte a Rendőrtiszti Akadémia bűnügyi szakát (1962–65), az MSZMP Marxizmus–Leninizmus Esti Egyetem szakosító tagozatának filozófia szakterületén főiskolai végzettséget szerzett (1971–75). 1972-ben a Bonyhádi Járási Rendőrkapitányság, 1982-ben a Szekszárdi Rendőrkapitányság vezetőjévé nevezték ki, ahonnan 1988-ban ment nyugdíjba. A bűnüldözés kiemelkedő szakértőjeként mélyrehatóan foglalkozott a bűnözés okainak elemzésével, a bűnmegelőzés kérdésével.

Illetékességi területén látványos sikereket ért el, kiváló közbiztonsági helyzetet teremtett. Bonyhádi tevékenysége idején alapfokú, majd tiszthelyettes-képző tanfolyamot szervezett kiképzetlen rendőrök számára. Kezdeményezése nyomán épült fel Bonyhádon az új kapitánysági épület a Kossuth L. utcában. Nyugállományba helyezése alkalmából munkája elismeréseként a belügyminiszter soron kívül ezredessé nevezte ki. Főbb kitüntetései: hat ízben Szolgálati Érdemérem (1963–1988), Közbiztonsági Érem ezüst fokozata (1965), Haza Szolgálatáért Érdemérem ezüst (1969), majd arany fokozata (1974), Kiváló Szolgálatért Érdemrend (1979). 2003-ban, 70. születésnapja alkalmából életműve elismeréséül Lamperth Mónika belügyminiszter Dísztőr emléktárgyat adományozott számára. Kovács Máriával kötött házasságából egy fia született. (Steib György)

Városi Sportcsarnok: iskolai testnevelés, valamint tömeg- és versenysport céljára rendelt létesítmény a Madách utcában. A Tolna Megyei Tanácsi Építőipari Vállalat (TOTÉV) és a bonyhádi költségvetési üzem

közös kivitelezésében, 12 millió forintos beruházással épült, 36×24 méteres alapterületű épület (a küzdőtér 30×24 m) műszaki átadására 1978. ápr. 1-jén került sor, ünnepélyes avatását 19-én tartották. Felépítését az iskolák tornatermeinek szűkössége tette szükségessé. Itt tartják testnevelési foglalkozásaikat a helyi óvodák, az Arany János Gimnázium, valamint részben a Széchenyi István Általános Iskola tanulói. 2012-ig helyet adott az Arany János Általános Iskola, 2014-ig az 504. Sz. Ipari Szakmunkásképző Intézet (későbbi nevén: Jókai Mór Szakkép-

ző Iskola) testnevelésóráinak is. Itt rendezik meg az óvodák visszatérő sportrendezvényeit. Helyszíne a kosárlabdaedzéseknek és -mérkőzéseknek, téli időszakban a röplabdázók és labdarúgók edzésének, teremlabdarúgó kupáknak. Korábban itt tartották edzéseiket – többek között – ökölvívók, cselgáncsozók, teniszezők. Sportrendezvényen mintegy 300 néző befogadására képes. Külső homlokzatán 2004-ben Ábrahám János munkásságát méltató emléktáblát helyeztek el. 1981-ben kosárlabda mérkőzések elektromos eredményjelző tábláját helyeztek el a csarnokban, melyet Klujber Károly zománcgyári villanyszerelő és társai készítettek társadalmi munkában. 2009-ben mintegy 9 milliós felújítást végeztek, 2010-ben új eredményjelző rendszert telepítettek. A sportcsarnok kisebb helyiségeiben különféle sportegyesületek irodái kaptak helyet, itt dolgozik a Bonyhád város tulajdonát képező sportlétesítményeket felügyelő ügyintéző. A sportcsarnok lapos tetejére 2014-ben napelemes rendszert építettek, mely megtermeli a csarnok villamosenergia szükségletét. (Fotó: Kirchné Máté Réka) (Steib György)

Városi Sporttelep: lásd **sporttelep**

Városi Tanuszoda: iskolai úszásoktatásra létrehozott, sportolást és szaunázást is biztosító létesítmény. A bonyhádi strandfürdő tönkrement medencéje miatt 1984-ben vetődött fel először a város vezetőiben egy fedett fürdő építésének gondolata. Az Ybl Miklós Építőipari Tervező Szövetkezet által elkészített tanulmányterv egy 33,3×21 méteres, 101 millió forint beruházási költségű medencéről készült. Ekkora összeget a város nem tudott biztosítani, ezért Bonyhád

Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága 1986. okt. 24-én egy – a III. Sz. (később Széchenyi I.) Általános Iskolához csatlakozó – fedett tanuszoda felépítéséről határozott. A 851 m² alapterületű épület terveit a Tolna Megyei Tanácsi Tervező Iroda készítette, Link Péter vezető tervező irányításával. Kivitelezője a Tolna Megyei Tanácsi Építő- és Szerelőipari Vállalat volt. A beruházás mintegy 36 millió forintos költségéből közel 10 millió forintot magánszemélyek, szocialista brigádok, az iskola úttörőcsapata és vállalatok álltak. A műszaki átadást 1989. febr. 28-án tartották, a 25×8 m nagyságú, 1,3 m átlagmélységű medencét ápr. 2-án vették birtokba az iskolások és az úszni vágyók. A létesítmény kezdetben az iskola tagintézményeként működött, vezetésével Hajdu Sándort bízták meg igazgatóhelyettesként. 2012-ben az uszodát mintegy 42 millió forintos költséggel felújították. 2013. márc. 1-jétől a BONYCOM Kft. működteti. (Steib György)

vásártér: kereskedés lebonyolítására kialakított szabadtéri hely. Bonyhád falu már a török hódoltság előtt is jelentős vásárhelynek számított, 1401-től pénteki hetivásárával (mai értelmezés szerinti hetipiacával) szerepel a forrásokban. 1782-ben történt mezővárosi rangra emelkedésével, II. József 1782. júl. 5-én kelt kiváltságlevelével évi négy országos vásár tartására nyert jogosultságot. A vásártartás jogát a Perczel–Kliegl közbirtokosság nyerte el. A vásár helyét a Kálváriahegy környezetében jelölték ki. Egyed Antal írta Bonyhádról 1823-ban, hogy *„Négy vásár esik benne: Mártzius tizenötödikén, Áldozó előtt egy héttel, Július hatodikán, és negyedik Szeptemberében. Ha kedvez az idő, mind a Ruha- mind a marha-vásárjaik elég nagyok."* Egy 1870-ben írt jelentésből megtudható, hogy az évi négy bonyhádi vásárt hétfői és a rákövetkező keddi napokon tartották. Hétfőn kirakodóvásárt, kedden állatvásárt rendeztek. Az 1878-ban rendezett négy bonyhádi országos vásáron 946 lovat, 397 ökröt, 97 borjút, 221 tehenet, 5 bikát, 400 sertést, 200 birkát, 50 kecskét kínáltak eladásra. 1887-ben Bonyhád község engedélyt kapott egy – december hónapban tartható – ötödik vásár rendezésére. A vásártér az 1890-es évek végén a mai Perczel-kert területére települt át, majd 1907-ben a mai Kossuth L. u. északi házsorát követő – akkor Perczel Dezső tulajdonában álló – területre (Erzsébet-ligeti dűlő). A község képviselő-testülete 1913. ápr. 17-ei ülésén jelölte ki ezt a területet az Országos Állat- és Kirakodóvásár végleges helyéül, 1915. márc. 15-ével kezdődően. A nagy tömeget és árukészletet felvonultató vásárok segítették Bonyhád kereskedelmi centrummá fejlődését. Kiemelten fontos piacává vált a bonyhádi tájfajta pirostarka szarvasmarhának, mely egyben a vásár rangját is emelte. Az 1931. aug. 31-ei vásárban 2500 szarvasmarhát kínáltak eladásra. A vásári (és piaci) helypénzszedési jog 80.000 korona vételárért az 1911. okt. 16-án kelt szerződéssel a községre szállt, melyet bérlőknek adtak tovább. A helypénzdíjak 1913-ban többek között az alábbiak voltak: 1-1 liba, pulyka, szopós malac 4 fillér, 1-1 sertés, kecske, juh, szamár 10 f., 1-1 szarvasmarha, ló 20 f., gyalogteher után, ha az áru kézben tartva, nyakba akasztva vagy hátról árusíttatik 10 f., komédiások, csepűrágók, körhintások m²-enként 10 f., köszörűsök, házalók, akik a vásártéren fel-alá járkálva árusítanak 10 f. Helybeli iparosok és kereskedők kedvezményben részesültek. A kirakodóvásárok színes népesemények is voltak jövendőmondókkal, bűvészekkel, légtornászokkal, erőművészekkel, cirkuszi produkciókkal. A vásári napok száma, időpontja többször változott. A kétnapos vásár egynapossá zsugorodott. A városi tanács 1977. aug. 1-jén alkotott rendeletével a vásárok idejét március, május, augusztus és november hónapok első hétfőjében határozta meg. A vásártéren alakították ki az 1920-as évek közepétől a bonyhádi leventék sportgyakorló terét, és itt vertek sátrat a vándorcirkuszosok. Az 1960-as évektől itt működött a sertéspiac. Az érkező érdeklődők parkoló autói akadályozták az úttesten zajló forgalmat, ezért az 1980-as évek közepén új helyszínről is tárgyalt a községi tanácsülés, ennek kialakítására azonban nem volt pénz. Az autókínálattal bővülő állat- és kirakodóvásárról Bonyhád Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága 1987. jún. 17-én szabályrendeletet alkotott, mely a vásárok időpontjául – január és december kivételével – a hónapok utolsó vasárnapját jelölte meg. A körülmények romlása miatt folyamatosan csökkent a forgalom, kirakodóvásár jelleget

egyre inkább a pénteki piaci napok öltöttek. A kirakodóvásárok elmaradtak, a hónap első péntekén tartott állatvásárból 2004 márciusában rendezték meg az utolsót. (Steib György)

Vasas István (*1947. febr. 10. Salgótarján): gépészmérnök, a zománcgyár igazgatója. Tanulmányait szülővárosában kezdte. A budapesti Bánki Donát Gépipari Technikumban

érettségizett (1966), 1971-ben szerzett diplomát a Budapesti Műszaki Egyetem Gépészmérnöki Karán. Budapesten, a Lampart Zománcipari Művek Vezérigazgatóságán alkalmazták fejlesztőmérnökként. Itt dolgozott 1980-ig, az utolsó két évben a gyártásfejlesztési osztály vezetője volt. Munkája mellett szerszámszerkesztő és -gyártó szakmérnöki diplomát szerzett, 1973-ban műszaki doktorrá avatták. Egyidejűleg tanított is a Bánki Donát Gépipari Műszaki Főiskolán. 1981-ben lett az önállóvá vált Bonyhádi Zománcárugyár igazgatója, egészen 1993. dec. 31-éig. Fontos feladatává vált a gyár önálló arculatának megteremtése, kapcsolatainak kiépítése. Szerepet játszott a gyár új, oroszlános emblémájának és elnevezésének (1982: Ema-Lion) kialakításában. Hatékonyan közreműködött a nyugati exportoffenzíva elindításában, annak gyártási és pénzügyi kereteinek megteremtésében. Vezetése idején vásárolták meg és üzemelték be az Austria Email bécsi zománcgyár gépeit. 1991-ben szakközgazdász diplomát szerzett a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetemen. Részt vett a gyári privatizáció előkészítésében, majd a megalakult BOZOM Kft. egyik tagjaként tulajdonrészt szerzett. 1994. jan. 1-jétől 2004 végéig – nyugdíjba vonulásáig – a privatizált gyár belkereskedelmi vezetője volt. Kitüntetése: Munka Érdemrend bronz fokozata. Bódi Klárával kötött házasságából két lánya született. (Steib György)

vasipari szövetkezet: lásd **Bonyhádi Vasipari Kisipari Termelőszövetkezet**

vasúti szárnyvonal: kisebb forgalommal bíró, jobbára helyi érdekű vasút, vicinális, a fővonalról leágazó mellékvonal. Bonyhádot a vasút fővonalai elkerülték, s ez rendkívül hátrányosan érintette a fejlett mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi kultúrával rendelkező települést. Országúton, társzekérrel történő szállítással – különösen esős időben – sok település megközelíthetetlen volt. A hátrányok enyhítésére a község elöljárósága, jeles személyiségei és vállalkozói nagy erőfeszítéseket tettek. Már a Dombóvár–Bátaszék vasútvonal tervének jóváhagyását követően, 1872-ben kivívták, hogy a községtől 3,7 km távolságra kerülő Hidas–Bonyhád vasútállomás – a tervezettől eltérően – a vágányoktól északra, Bonyhád felé épüljön meg. 1904-ben és 1905-ben Schwetz Antal ügyvéd vezetésével, Perczel Dezső országgyűlési képviselő részvételével küldöttség tette tiszteletét a közlekedési miniszternél azzal a kéréssel, hogy – a Dombóvár–Bátaszék vasútvonal fővonallá való fejlesztéséhez kapcsoltan – a Hidas–Bonyhád vasútállomást helyezzék át Bonyhád határára. A kérelem teljesítése a pálya 10-12 km hosszú szakaszának áthelyezésébe, 3 km-rel történő meghosszabbításába, a nehéz terepviszonyok miatt pedig a kincstárnak mintegy 2 millió koronájába került volna. Az áthelyezési törekvésnek újabb impulzust adott a bajai vasúti Duna-híd építése. 1907. máj. 10-én 60 fős küldöttség kereste fel Kossuth Ferenc kereskedelemügyi minisztert, a bonyhádi kérelem teljesítését azonban – *„technikai nehézségek állván fenn”* – ismét elutasították. A miniszteri végzés azonban felvetette egy szárnyvonal megépítésének lehetőségét. Ennek előmunkálataira több vállalkozó – többek között Forberger László és társai, Perczel Béla III., André László budapesti lakos – kért engedélyt. Egy bonyhádi vasúti pályaudvar létesítése leginkább a hengermalomnak állt érdekében. Csik József, a malom tulajdonosa egy Hidas–Bonyhád állomásról kiinduló, Bonyhádot és Kakasdot érintő, Szekszárd végállomással kiépítendő vonal előmunkálatainak elvégzésére kért engedélyt, a megépítéshez szükséges pénzösszeget azonban nem tudta előteremteni. A szárnyvonal kiépítésére a Budapesti Általános Tejcsarnok Rt. Bonyhádi Tejtelepe és a Gőzmalom Rt. közös vállalkozása kapta meg az engedélyt.

A vasút nyomvonalának közigazgatási bejárását 1918 júniusában végezték el, majd hamarosan megkezdődött az építkezés. Elkészültek a földmunkák, a töltések és bevágások, a hidak ellenfalai, megépítették a bonyhádi állomás raktár- és irodaépületét. A lendületes munkavégzést azonban felülírta a háború: a már leszállított síneket, talpfákat és egyéb építési anyagokat felsőbb rendelkezésre más célra használták, ill. részben szétlopkodták. A háborút és a Tanácsköztársaságot követő idők gazdasági pangásában az építés nem folytatódhatott. A félbemaradt létesítményt időközben a bonyhádi hengermalmot is magában foglaló, nagykanizsai székhelyű Transdanubia Egyesült Gőzmalmok Részvénytársaság szerezte meg. A Transdanubia a vasút megépítésére, majd működtetésére 12 millió koronás alaptőkével megalapította a Bonyhád–Hidasbonyhád Korlátolt Közüzemi Vasút Részvénytársaságot. A munkálatok 1922 júniusában újraindultak. Az építést egy Somló nevű mérnök vezette, akinek az anyagok beszerzésében Szunyog Béla mérnök, a hidak építésében, a sínek lefektetésében pedig Mokry Bálint MÁV műszaki segédtiszt állt rendelkezésére. A szárnyvonal végállomásától (Bonyhád Gőzmalom, későbbi nevén Bonyhád Rakodó, köznyelven kisállomás) további 82 m hosszúságú iparvágányt fektettek le a malom udvaráig. A közel 4 km hosszúságú, Bonyhád gazdasági életére rendkívüli hatású vasútvonal műszaki átadására és ünnepélyes avatására 1922. nov. 18-án került sor. A képviselő-testület nov. 29-ei ülésén a község örök háláját, jegyzőkönyvi köszönetét fejezte ki Hoyos Miksának, a Transdanubia elnökének, nemzetgyűlési képviselőnek és Honig Albert bonyhádi földbirtokosnak a vasútállomás megvalósítása terén kifejtett erőfeszítéseikért. Bonyhádon az árufeladás, -leadás és az elszámolás szakmai munkájának elvégzésére egy MÁV-kirendeltséget hoztak létre. Az 1930-as évek gazdasági válsága megroppantotta a vonalat működtető részvénytársaságot: 1934-ben üzemét beszüntette, a műszaki berendezéseket, építményeket árúba bocsátotta. Tárgyalások kezdődtek a Magyar Királyi Államvasutakkal a létesítmény átvételéről, mely valószínűleg 1935-ben következett be. Az átvétel elvi lehetőséget nyújtott a személyszállítás megteremtésére is, melyet a község elöljárósága és lakosai többször szorgalmaztak, de gazdaságtalansága miatt a MÁV igazgatósága a kérést sokáig elutasította. Az első személyszállító járat a Hidas–Bonyhád állomásra 1951. máj. 1-jén indult. A személyszállításhoz mostohák voltak a körülmények: sötétség, kiépítetlen utak, lassan közlekedő – a köznyelvben Muki névre hallgató – szerelvények. A bonyhádi rakodó pályaudvar az 1950-es években havonta 600-700 vagon forgalmat bonyolított: itt zajlott a járás 28 községének állatszállítása, húsz vállalat (zománcgyár, cipőgyár, téglagyár, malom, állatforgalmi vállalat, földműves-szövetkezet stb.) áru, termény, tüzelő- és nyersanyag forgalma. A személyszállítás 1960-ban szűnt meg. A teherforgalom az 1970-es évektől kezdődően fokozatosan csökkent, és az 1990-es évek elejére megszűnt. A vonal műszakilag üzemképes. Az igényeknek megfelelően néha végiggördül egy szerelvény, utoljára 2010-ben.

(Steib György)

vezetékes gázellátás: a földgáz energiahordozóként való széles körű hasznosítása 1960-ban kezdődött Magyarországon. Bonyhád – Szekszárddal egyidejűleg – 1982-ben kapott lehetőséget arra, hogy beruházási programot készítsen vezetékes földgázellátásra. Az 1983-ban elkészült – a fűtőolaj kiváltását célzó – program jóváhagyását követően Bonyhád országos vezetékes gázhálózatra kapcsolását az Ipari Minisztérium 1984. márc. 20-án engedélyezte. A Pécsi Közúti Építő Vállalat által megépített alapvezetéket 1984. okt. 24-én adták át. Az első ütemben, még 1984-ben a nagyfogyasztók (zománcgyár, Fáy-lakótelepi fűtőmű, cipőgyár, kórház, gimnázium stb.) rákötése valósult meg. 1985. jún. 12-én területi egységekre osztva kezdődött meg a – kezdetben lakásonként 14.000 forint önköltségi áron történő – lakossági hálózat kiépítése. A telekhatárig a kiépítés a városi tanács beruházásában készült. 1985. dec. 31-én már 18 km elosztóvezetéken 357 fogyasztónak (lakásnak) szolgáltattak gázt. 1987-ben a Déldunántúli Gázszolgáltató Vállalat Bonyhádi Kirendeltsége megkezdte működését a Bank utcában. Több mint 50.000 folyóméter vezeték kiépítésével 1992 végére a földgázzal ellátható lakásokat (az összes lakás mint-

egy 80%-át) rácsatlakoztatták a hálózatra. Bonyhád egyik legnagyobb műszaki beruházásának irányítója, szervezője Sebestyén Lajos, a városi tanács műszaki osztályának vezetője volt. (Steib György)

Videcz Ferenc (*1944. aug. 12. Pécs, †2011. jan. 20. Pécs.): tanár, író. Általános iskolai tanulmányait követően a pécsi Nagy Lajos Gimnáziumban érettségizett 1962-ben.

A Pécsi Pedagógiai Főiskolán szerzett magyar–ének–orosz szakos tanári oklevél birtokában 1966-ban a hidasi általános iskolában kezdte pályáját. Az iskolában énekkart szervezett, nagy sikerrel szerepeltek iskolai ünnepségeken, iskolán kívüli fellépéseken, az Éneklő Ifjúság mozgalomban. 1990-től nyugdíjazásáig (2006) Bonyhádon, az 504. Sz. Szakmunkásképző Intézetben tanított. Átlagon felüli általános műveltséggel és előadói adottsággal rendelkezett, sokfelé tartott előadásokat, bemutatókat. Szenvedélyes vadász és természetrajongó volt. Íráskészsége már kora ifjúságában megmutatkozott, az 1980-as évek elejétől írásai rendszeresen megjelentek irodalmi, közéleti folyóiratokban (pl.: *Hetedhéthatár*, *Lyukasóra*, *Hitel*, *Bárka*). A *Nimród* vadászújság irodalmi pályázatán első helyezéseket ért el, rangos díjakat nyert költeményeivel. Önálló kötetben jelentkezett vadászati élményeivel (*Verőfény és alkonyat*, 1998; *Vadász voltam egykoron*, 1999; *Tanítványok*, 2001), verseivel (*Tucatversek*, 2005; *Gyónás könyve*, 2008) és karcolataival. Verseit – a „kortárs író" kategóriában – érettségi tételnek is feldolgozták. Számos könyvbemutatón, szerzői esten találkozott olvasóival. Alelnöke volt a Magyar Vadászírók Társaságának, tagja volt többek mellett a Fekete István Irodalmi Társaságnak, a Magyar Írószövetségnek. Vezetője volt a bonyhádi Madárbarát Körnek. Főbb kitüntetései: Szent Hubertus Kereszt arany fokozata (1998), Nimród Vadászérem (1998), Tolna Megyéért díj (2009). Rendes Máriával kötött házasságából egy fia és egy lánya született. (Steib György)

Vidor (Weingarten) Leó (*1888. febr. 24. Sebeskellemes, †1944. júl. 9. Auschwitz): jogász. A három nyelven (magyar, szlovák és német) beszélő, szegény családból

származó ifjú 1906-ban érettségizett az eperjesi evangélikus gimnáziumban. Felsőfokú tanulmányait az Eperjesi Jogakadémián kezdte, de mivel ott doktorálni nem lehetett, átiratkozott a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemre, ahol 1911-ben szerzett jogászdoktori diplomát. 1913-ban tette le ügyvédi szakvizsgáját Budapesten, s még ez évben húga (Hirschfeld Dezsőné) ösztönzésére Bonyhádra költözött. Ebben az időben ipari, kereskedelmi és pénzügyi vonatkozásban robbanásszerű fejlődésnek indult a járási székhely, ennélfogva igényelte jogi szakemberek fellépését. Ügyvédi irodáját az akkori Zárda (ma Szent Imre) utcában nyitotta meg. Átlagon felüli műveltségével rövidesen a közélet elismert alakja lett. 1914. márc. 28-ától a *Bonyhádi Újság* felelős szerkesztője volt. Ő írta a vezércikket Ferenc Ferdinánd trónörökös meggyilkolását követően: *„A sarajevói tragédia. Mintha az ország életfonala szakadt volna ketté. Döbbenetes hatása volt a sarajevói tragédia hírének. Egy birodalom ütőerének verése szűnt meg egyszerre és az emberek aggódva, kétkedően lesték egymás arcáról a feleletet arra a kérdésre: mi lesz most?"* A háborúban tartalékos zászlósként vett részt az orosz fronton. Hároméves fogságot követően tért haza. Jól jövedelmező ügyvédi irodája Bonyhád tehetős polgárai közé emelte. A Tanácsköztársaság bonyhádi vádbiztosa, a Völgységi Járási Általános Ipartestület ügyésze, Bonyhád község jogi képviselője volt. Karitatív, segítőkész ember lévén anyagilag támogatta a helyi gimnázium egy-egy kiemelkedő tehetségű szegény sorsú tanulóját. Mint virilista (a legnagyobb adófizetők csoportja), tagja lett a nagyközség képviselő-testületének. *„A zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról"* szóló, 1939. évi ún. „második zsidótör-

vény” azonban pályafutása végét jelentette: 1939-ben kizárták a képviselő-testületből, 1944-ben pedig fel kellett hagynia ügyvédi tevékenységével. 1944 májusában a bonyhádi gettóba zárták, majd onnan Auschwitzba hurcolták. Berde Margittal kötött házasságából két lánya és egy fia született.
(Steib György)

villanytelep: a Gyár utcában létesített, egyenáramot szolgáltató áramfejlesztő telep. Az elektromos energia meghonosítása előtt Bonyhádon petróleumlámpákkal, ritka alkalmakkor helyileg fejlesztett gázzal világítottak. A közvilágítás 1874-ben kezdődött, amikor *„a lakosok néhányai által”* létrejött csoport 3 évre vállalta mintegy 45 utcai petróleumlámpa működtetését. Miután a költségeket tovább nem viselték, 1877. jan. 1-jétől az utcai lámpásokat a község közkezelésre átvette, nehogy *„a község világhírét emelő ezen művelet”* megsemmisüljön. 1885-től már 80 petróleumlámpa világított Bonyhád utcáin. Villanyvilágítás bevezetésére először Wilheim Kálmán, a hengermalom tulajdonosa tett ajánlatot az elöljáróságnak 1892-ben. Kétezer forint évi átalányért vállalta *„az utcai világítást villamos fénnyel eszközölni”*. Költségszámítás híján azonban elutasították. 1901. júl. 7-én már költségszámítással együtt lépett ajánlatával a községi képviselő-testület elé Forberger László, a helyi gimnázium tanára, miszerint *„a község néhány tekintélyes férfiával szövetkezve Bonyhád nagyközségben a »villany világítást« óhajtaná bevezetni.”* A községgel kötött, szept. 6-án életbe lépő szerződésben a „Bonyhádi Villanyvilágítási Vállalat Betéti Társaság Forberger és Társai” néven bejegyzett cég vállalta, hogy saját költségén, 80 ezer korona hitel felvétele mellett felépíti a telepet és kiépíti a községben a vezetékhálózatot. A szerződéssel 50 évre megszabott – bonyolult és zavaros működési, tulajdoni, technikai és pénzügyi – szabályzórendszer jött létre, melyben Forbergerék anyagi erejükhöz mérten túlvállalták magukat. A villanytelep építése 1902 elején kezdődött a 125. népszámú telken (ma a Gyár u. 7. sz. épület körüli térségben) és május végére elkészültek a községi hálózat egy részének kiépítésével is. Júniusban felgyulladtak a villamos izzólámpák Bonyhád utcáin. Kezdetben csak éjszaka biztosítottak áramot, a közvilágítás be- és kikapcsolási időpontjait világítási naptárban rögzítették. A villanyszolgáltatás kezdeti sikereit technikai és pénzügyi bajok követték. Suhancok kidobálták az égőket, szélvihar tépázta a vezetékeket, a társaságot rendre bírsággal sújtották. 1904 második felétől – Pollák József mérnök, a cég igazgatója tevékenységének eredményeként – nappalra is

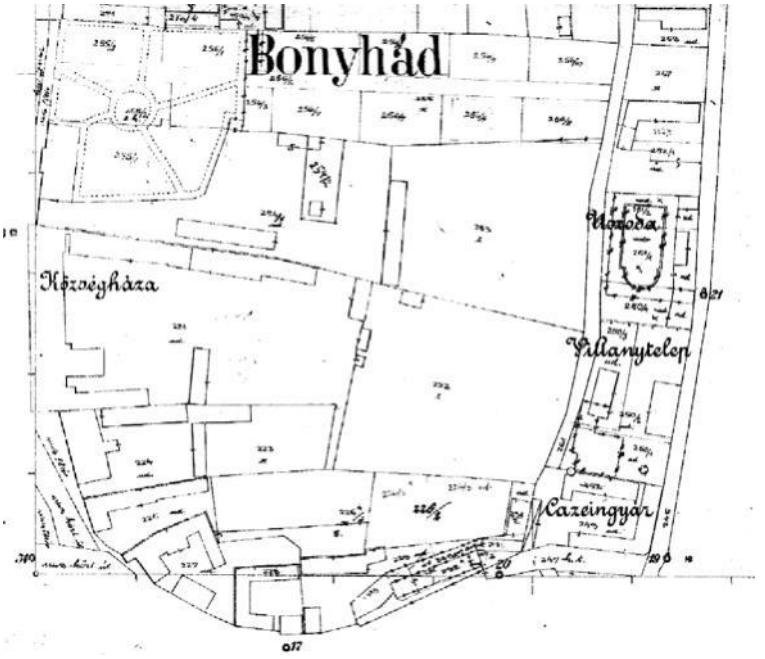

A villanytelep elhelyezkedése a Gyár utcában, Bonyhád 1912 táján készült kataszteri térképén

biztosítottak áramot. Év végére már 11 iparos alkalmazta gőzgép vagy állati erőforrás helyett a villanymotort. 1906-ban Forberger a ráfizetéses villanytelep működtetését átruházta volna a képviselő-testületre, de ajánlatát nem fogadták el. Ellenben felszólították, hogy ha az utcai világítás évek óta tartó zavarát nem szüntetik meg, pert indítanak a szerződés felbontására. A bajok orvoslására ekkor az áramfejlesztő dinamót forgató gőzgépet nagyobb teljesítményűre cserélték. 1908-ban a kereskedelemügyi miniszter a telep továbbfejlesztésére 24 ezer korona államsegélyt juttatott. Abban az évben az alacsony, vaslemezből épült kémény helyett 25 m magas téglakéményt építtettek. A villanyáram használatának elterjedése csak nagyon vontatottan haladt. Az áramfejlesztő kapacitásának jobb kihasználására, a csőd elkerülésére Perczel Béla III. – a társaság tagja – dominó és zománctábla gyárat létesített. Névértéken megvásárolta a betéti társaság tagjainak betéteit, majd Forberger László halálát követően, 1909-ben a villanytelep – egyben a mellette üzemelő strandfürdő – egyszemélyi tulajdonosává vált. Perczel minden tőle telhetőt megtett a gazdaságos üzemeltetésért. Újratárgyalta a községgel kötött szerződést – nem sok sikerrel. 1910-ben a telepen gőzmosodát, vasalóhelyiséget és mezőgazdasági gépjavító műhelyt létesített. 1912-ben a dinamó működtetéséhez nagyteljesítményű dízelmotort vásárolt. A villanyáram használata egyre jobban terjedt: 1920-ban már 139 utcai égő világított. A háború azonban – a megemelkedett költségek s a szénhiány miatt – válsághelyzetet teremtett. Perczel Béla és a községi képviselők között állandósultak az árviták, megegyezésre pedig a sorozatos szakértői vizsgálatok ellenére sem jutottak. Az 1920. dec. 28-ai képviselő-testületi ülésen határozatot hoztak a villanyteleppel kötött szerződés felmondásáról, s a telep – az egyéves felmondási határidő letelte után – 1922. jan. 1-jei érvénnyel, 6,5 millió korona vételárért a község tulajdonába került. A veszteséges üzemelés tarthatatlansága miatt az elöljáróság a villanytelep átvételére és üzemeltetésére ajánlatokat kért, melyek közül a bonyhádi hengermalomét (Transdanubia) fogadták el a képviselő-testület 1922. jún. 16-ai határozatával, aznapi hatállyal. A tényleges átadás júl. 1-jén történt. Az elkövetkező évek során a malom többszöri drasztikus áremelési igényét a testület elfogadta. A villanytelep sorsát a váltakozó áramra való átállás pecsételte meg. Az áramszolgáltatást végző malom 1928. jún. 11-én jelentette be átállási szándékát a képviselő-testületnek, és 1929 áprilisában a váltakozó áramú szolgáltatást – mint áramelosztó – meg is kezdte. A Gyár utcai villanytelep ekkor fejezte be működését.

(Steib György)

Virág (Blum) Ferenc (*1869. aug. 22. Bonyhád, †1958. márc. 22. Pécs): római katolikus pap, megyés püspök. Nevét 1895-ben magyarosította, de korábbi verseit már Virág Ferenc néven jegyezte. Bonyhádon végezte a népiskolát és az algimnáziumot. Pécsen érettségizett, majd a Hittudományi Főiskola elvégzését követően 1892-ben szentelték pappá, újmiséjét júl. 3-án mondta Bonyhádon. Sombereken és Pécsen káplán, 1901-től a papnevelőben lelki igazgató, 1912-től Pakson plébános. 1915-től pápai kamarás, majd 1922-től Szekszárdon plébános, koroncói címzetes apát. 1926. máj. 6-án szentelték fel a pécsi egyházmegye püspökévé. Püspöki jelmondata: *„Per crucem ad lucem”* – a kereszt által a fénybe. Kinevezése alkalmából a bonyhádi egyházközség emléktáblát helyezett el a mai Bajcsy-Zs. u. 34. sz. ház falára, melyben – a tábla szövegétől eltérően – kisgyermekkorától nevelkedett. (Szülőháza az utca szemközti oldalán, Frank Ignác düledezőfélben lévő háza volt, melyből később megözvegyült édesanyjával átköltöztek.) 1926. okt. 28-án Bonyhád képviselő-testülete a község díszpolgárává választotta. 1927-től 1944-ig tagja volt a magyar felsőháznak. Írói-költői tehetségét az 1893-ban megjelent *Hajnal* c. verseskötete igazolja. Irodalmi, publicisztikai munkáiban a papnevelés, a tanítóképzés, az iskolán kívüli katolikus nevelés kérdéseivel is foglalkozott. 1896-ban Pécsen jelent meg *Általános neveléstan katholikus tanítók és tanítóképző intézetek számára* c. könyve. *Imádkozzál*

és dolgozzál c. művét 1904-ben, *Egyházi és alkalmi beszédek* c. beszédgyűjteményét 1937-ben adták ki. Püspöksége alatt, a két világháború között az egyházmegyében a vallási élet virágkorát élte: sorra

Ezt az eredeti emléktáblát sérülése miatt 2016-ban kicserélték (Fotó: Kirchné Máté Réka)

alakultak a katolikus egyesületek, imatársulások; megkezdte működését az Actio Catholica mozgalom, mely a vidék kulturális és egyházi életét szervezte. Előszeretettel foglalkozott a legényegyletekkel, a munkásifjúsággal, támogatta a szociális egyesületeket. Megalakulásától tagja volt az Egyházmegyei Papok Missziós Egyesületének. Az egyházmegye vezetőjeként 1929 elején egyházmegyei zsinatot hirdetett, hogy megerősítse az egyházi fegyelmet és választ adjon a kor gazdasági és társadalmi kérdéseire. A zsinat 1936. jún. 22-én ült össze, melynek felvezetésére jún. 10–14. között országos hírű kulturális eseményt szerveztek. Számos vallási egyesületet alapított. A Sarutlan Kármelita Nővérek rendjét ő hívta Pécsre 1928-ban. Átadta nekik a Mindenszentek templomát és a mellette lévő területet. Püspöksége idején, 1934 októberében szentelték fel a Pécsre telepedett pálosok kolostorát is. Kormányzása alatt az egyházmegyében közel 30 templom épült és számos megújult. A hitélet további erősítésére 1930–49 között új lelkészséget szervezett Györében, Dombóváron, Pécsen. Munkássága legfontosabb elemének a lelkipásztori tevékenységet tekintette. Nem tért ki a legfontosabb társadalompolitikai kérdések megválaszolása elől sem. Az 1930-as években elutasította Gömbös Gyula miniszterelnök politikai törekvését, mely a helyi egyházakra kívánta bízni a kormány pártja, a Nemzeti Egység Pártja építését. 1936-ban magyar királyi titkos tanácsossá nevezték ki. 1943-ban a pécsi polgármester kezdeményezését magáévá téve a várost – nagyszabású ünnepség, körmenet és mise keretében, mintegy 50 ezer ember részvételével – Jézus Szíve oltalmába helyezték. A világháború éveiben felemelte szavát az üldözött zsidók érdekében. 1945. jún. 4-én püspöki körlevélben szólította fel az egyházmegye papjait, hogy mutassanak be hálaadó istentiszteletet az ország felszabadulásáért. Amikor megkezdődött a német ajkú lakosság kitelepítése, körlevélben szólította fel papjait, hogy maradjanak híveik között. A németek helyére kerülő székely telepesek részére Kalaznón, Izményben, Kétyen és Majoson lelkészséget szervezett. Püspöksége alatt, 1945-től kezdődött az egyházmegye földjeinek elvétele, ingatlanainak államosítása, az egyház és az állam formális szétválasztása; a püspöki palotába kerültek az Állami Egyházügyi Hivatal által kinevezett ún. „bajszos püspökök", akiknek a püspöki levelezés ellenőrzése, a plébánosi kinevezések felügyelete, a szervezet egészének megfigyelése is a feladatuk volt. Ebben a helyzetben is méltó tudott maradni

Előkelőségek az emléktábla avatásán (1926. aug. 22.)

elődeihez. Megmaradt mecénásnak, a művészetek pártfogójának, és mindemellett költőnek. 1954-ben a püspökszentlászlói kastélyt az egyházi szeretetszolgálatnak adta. 1956. okt. 29-én pásztorlevelet adott ki, mely feltárta a magyar katolikus egyház kirívó sérelmeit. XII. Piusz pápa 1956. okt. 28-án enciklikát bocsátott ki a magyar nép békéjéért és szabadságáért folyó nyilvános imákról, melyet beolvastak a Vatikáni és a Szabad Európa Rádióban. A hívek értesítésére és lelki megerősítésére Virág körlevelet adott ki az enciklikáról. Az 1940-es évek második felében már sokat betegeskedett, ezért a pápa 1948-ban kinevezte mellé segédpüspöknek Rogács Ferencet. A püspöki kriptában helyezték örök nyugalomra.

(Sós Csaba)

Virányi (Kocsis) Sándor (*1885. dec. 21. Bonyhád, †1923. júl. 22. Budapest): színész. Tanítóképzőt végzett. Vidéken kezdte színészi pályáját: előbb Kassán és Temesváron, később a debreceni, a szegedi, majd a szabadkai társulatnál vígjátékokban, operettekben bonviván szerepeket játszott. Budapesten először a Vígszínházban lépett fel 1912 szeptemberében, s hamarosan ismert színész lett. 1914-től Beöthy László színházaiban, elsősorban a Magyar Színházban szerepelt. 1921-ben az Apolló Kabarében, 1921–23 között a Renaissance Színházban játszott. Sokféle szerepkört betöltött. Főszereplő volt Bíró Lajos: *Hotel Imperial*, és Harsányi Zsolt: *Az őrgróf* c. darabjában. Egyik legkiemelkedőbb alakítását 1914-ben a Király Színházban nyújtotta a *Vilmos huszárok* c. operett főszerepében. Szegeden szerepet kapott Molnár Ferenc: *A farkas* c. darabjában. Az egyik szegedi lap tudósítása szerint: *„Virányi Sándor, Gömöry Vilma és Baróti József pazar játékával a színház nagyszerű előadást produkál. A közönség tódul a színházba, s »A farkas«, a maga 13 előadásával az operettek sikerével vetekszik."* Néhány filmben is szerepelt: *Barbárok* (1918), *Anna Karenina* (1918), *Viola, az alföldi haramia* (1920).

(Dudás Olga)

virilisták: a városi, községi képviselő-testületek azon kitüntetett jogú tagjai, akik vagyonuk, adózásuk nagysága alapján kerültek a grémiumba. Az 1871-től 1945-ig érvényben lévő szabályozás szerint a testületek felét alkották a virilista képviselők. Bonyhád nagyközség 1877. évi képviselő-testületének legtöbb adót fizető tagjai Straicher Benő, Hirschfeld Mór és Traiber Vince kereskedők voltak. A 20 virilista között ekkor 9 földbirtokost, 9 kereskedőt és 2 értelmiségit találunk. Az előírások szerint az értelmiségieknél a ténylegesen befizetett adójuk kétszeresét számították, így került a lista élére az évben Bonyhády Géza ügyvéd, aki viszont 160 hold szántón gazdálkodott és ipari tevékenysége is jelentős, mert 1862-ben pálinkafőzdéje volt, 1863-ban pedig ő alapította a megye első gőzmalmát, tehát birtokos-iparos, így nem tekinthető pusztán értelmiséginek. 1880-ban a legtöbb adót fizető Straicher Benő volt, őt Perczel István földbirtokos és Mauthner Fülöp tőkepénzes követték. Az 1939. évi képviselő-testület virilistáinak élén Englman Antalné kereskedőt, Erdős Zsigmondné szállodatulajdonost, Vidor György ügyvédet és Weber Kálmán földbirtokost találjuk. A képviselő-testületnek nők nem lehettek tagjai, ezért özv. Perczel Bélánét József fia, özv. Englman Antalnét Sándor fia, özv. Erdős Zsigmondnét pedig Pál fia képviselte a virilisták között. Megbízást teljesített Jozgits János, majd Bauer József katolikus plébános is, akik a Perczel család képviseletét látták el. Intézmények is megbízottat – a Bonyhád és Vidéke Hitelszövetkezet Boross György igazgatót – küldtek a testületbe. Alapvető változást hozott a virilizmus rendszerében az 1939. évi ún. második zsidótörvény, mely szerint zsidó „legtöbb adófizető" minőségében nem lehet tagja a községi képviselő-testületnek. Bonyhádon 1939. szept. 5-ei hatállyal a testület 13 zsidó tagját kizárták, ezzel mintegy lefejezték a képviselő-testületet, hiszen az első ötből négyet, a tízből hetet távolítottak el, köztük a legtekintélyesebb bonyhádi polgárok közé tartozó személyiségeket: Englman Antalnét, Erdős Zsigmondnét, Vidor Leót, Honig Albertet. Bonyhád utolsó virilistái 1944-ben az alábbiak voltak: Gáti Gyula, Karl Gusztáv, Perczel József, Rózsa Lajos, Weber Kálmán, Kaiser János, Perczel György, Lékay Rezső, Bitter Károly, Siklósi Tamás, Pausch János, Szokolics Pál, Merényi Pál, Novotni Rezső, März Konrád, Straicher Benő, Szlani Antal, Perczel Béla IV., Brauer János, Weber Jakab.

(Szőts Zoltán)

Volksbund: az 1938. nov. 26-án, Budapesten alakult szervezet teljes neve Volksbund der Deutschen in Ungarn (Magyarországi Németek [Népi] Szövetsége). Vidéki zászlóbontó nagygyűlését Cikón tartották 1939. ápr. 30-án. A szövetség alapszabályaiban lefektetett célja a magyarországi német nemzetiségű magyar állampolgárok kulturális érdekeinek érvényesítése, a hazához

való ragaszkodás erősítése. Hivatalos nyelve a német volt. Működését az 1924-ben alapított Magyarországi Német Népművelési Egyesület (Ungarnländischer Deutscher Volksbildungsverein) tevékenysége előzte meg. (1920-ban a bonyhádi lakosság 66,5%-a vallotta magát német anyanyelvűnek.) 1925-től a Völgység falvaiban – elsősorban a német lakosok részvételével – sorra alakultak a Volksbildungsverein által szorgalmazott olvasókörök. Bonyhád kivételt képezett, mert német–magyar nyelven működő egyesületei és felekezetei biztosították a német lakosság etnikai identitását, teljesítették művelődési és szórakozási igényeit. Mindazonáltal a közel kétszáz éve itt élő németségben az 1920-as évektől kezdődően ideológiai, eszmei, majd politikai szakadék keletkezett. A szembenállás csúcsán egyrészről a Volksbund, másrészről az 1942. jan. 25-én alakult Hűséggel a Hazához mozgalom állt. Bonyhádon, a „Schwäbische Türkei" („Sváb Törökország") centrumában ez a kettéválási folyamat rendkívüli mértékben, tettlegességig fajulóan elmérgesedett. A Volksbundban menedéket találó német kisebbség a magyarosítási, asszimilációs törekvésekre, a megbélyegzésekre (hazafiatlan, pángermán) a nemzeti öntudat erősítésével felelt, mely – a náci Németország politikai és katonai sikereivel támogatottan – egyre agresszívabbá vált. A Volksbund a magyarországi németség szellemi otthonaként a népcsoport egységének megteremtését kívánta elérni. Kezdetben kisebbségvédelmi feladatokat látott el, a nemzetiségi jogok biztosítására, kiszélesítésére, kulturális, oktatási, gazdasági autonómiára törekedett, majd az ún. második bécsi döntést (1940. aug. 30.) követően az erdélyi szászok, később a bácskai svábok csatlakozásával (1941. ápr.), valamint a mozgalomban korábban is jelen lévő kemény mag hatására fokozatosan radikalizálódott, a nemzetiszocialista eszmerendszer kiszolgálójává vált. 1942-től folyamatosan veszített népszerűségéből. Bonyhádi csoportja megalakulásának időpontját nem ismerjük, tevékenységére – az 1940-es évek elejétől – közvetett források utalnak. Egyik vezetője Hüber András volt. A Magyarországi Németek Szövetsége Bonyhádi Körzetvezetősége irodáját a Szent Imre herceg u. 4. sz. alatti házban rendezték be. A körzetvezető – akikről tudunk – Ast Simon, Eng Miklós, majd Kungl Jakab volt. Faik Hermina vezetésével létrejött a Volksbund bonyhádi leányegyesülete (Frauenschaft). Jung Ádám, továbbá Moritz Márton, Rein János vezetésével működött a Német Ifjúság (Deutsche Jugend) három részre tagozódó (Jungmannschaft, Mädelschaft, Mannschaft) bonyhádi csoportja. Utóbbiak körzetvezetője Auer János volt. A csoportok üléseik, programjaik nagy

Aláírás és bélyegző egy 1942. máj. 21-én kelt levélen

részét a Marhauser (ma Bajcsy-Zsilinszky) u. 2. sz. alatti – a mai BONY-székház helyén álló – Szordel János-vendéglőben rendezték. Gyakran tartottak megbeszélést a Weber-kastélyban. Fenntartottak, működtettek egy Német (Volksbund) Házat is (Perczel M. u. 15.). Tallózzunk a bonyhádi német csoportok működéséből. 1942. ápr. 17–20. között leányoknak ének és torna, 28-án az iparosoknak szakmai tanfolyamot tartottak. 30-án SS-önkénteseket búcsúztattak. Május 25-én tavaszi ünnepséget rendeztek a vásártéren, melyen a körzet ifjúsága énekeket, költeményeket, népi táncokat és tornagyakorlatokat adott elő. Okt. 22–23-ára kézimunka, ének és népi táncok betanítására hirdettek foglalkozást, 1943. jan. 18-án a helyi csoportvezetőket oktatták. Sok előadást, rendezvényt szerveztek vidéki falvakban, bonyhádi vezetők előadói közreműködésével. 1939. márc. 13-ára Lengyelre, 14-ére Mucsfára, 15-ére Tevelre hirdettek kultúrelőadást *„Egyesületünk céljai és tevékenysége"* címmel. A rendezvények megtartását a főszolgabírói hivatal azzal a záradékkal engedélyezte, hogy azokon *„kizárólag egyesületi és ismeretterjesztő tárgysorozat szerepelhet, politikai vonatkozású eseményeket megvitatni nem szabad"*. Betartását ellenőrizték és arról jelentést írtak. A helyi lakosság körében felgyűlt feszültség az 1930-as évek végétől robbanással fenye-

getett. A Volksbund tevékenysége, az azzal szembeni megnyilvánulások egyre durvább formát öltöttek. Az ifjúsági csoporttal szinte naponta tartott, késő esti órákig elhúzódó foglalkozások – Schranz Ottó körzeti iskolafelügyelő 1942-ben kelt jelentése szerint – *„káros hatása az iskolában is megmutatkozott. (…) a beszervezett tanulók a be nem szervezett társaikkal szemben ellenséges, civakodó magatartást tanúsítottak.”* Konfliktushelyzetet teremtett a Bonyhádon és környékén időnként megjelenő Rongyos Gárda Volksbund-ellenes (németellenes) agitációja. A szövetség legbefolyásosabb bonyhádi személye Mühl Henrik orvos, országgyűlési képviselő, a Volksbund országos tiszteletbeli elnöke volt. Vezető szerepet játszott a szervezetnek a gazdaságban, kulturális életben, oktatásban való térhódítási törekvéseiben. Szimpatizánsai őt jelölték a Bonyhádi Protestáns Kör elnöki székébe, de a tagság leszavazta (1940. jan. 6.). 1941-ben aláírásokat gyűjtöttek a gimnázium német tannyelvűvé való átalakításához, de kezdeményezésük kudarccal végződött. Mühl volt az elnöke a Volksbund gazdasági térhódítását is jelző, a német gazdák köréből valószínűleg bonyhádi központtal 1942-ben létrehozott tejszövetkezetnek (MILAG). Szervezésében 1942 június–júliusában Bonyhádon 87 német birodalmi Hitler-ifjút fogadtak családoknál nyaraltatásra. 1944. ápr. 23-án a bonyhádi sportpályán rendezték meg a Volksbund utolsó országos gyűlését, ahol katonai külsőségek között nagy parádéval ünnepelték Adolf Hitler születésnapját. A szovjet csapatok közeledtével Mühl felhívta a szövetség bonyhádi prominens tagjainak figyelmét arra, hogy a menekülésre fel kell készülniük. 1944. nov. 20-ától néhány nap alatt – félve a felelősségre vonástól – 46 család, összesen 152 fő menekült el Bonyhádról részben vasúton, 28-án pedig lovas szekér karavánnal, közöttük Volksbund-vezetők, tagok és szimpatizánsok is. A bonyhádi Volksbund-tagok – hiányos és nem megbízható – listája a kommunista párt helyi szervezetének birtokába jutott, mely alapjául szolgált ingatlan vagyonuk elkobzására, az 1946–47-ben megközelítően 2300 személy Németországba való kitelepítésére, az igazolóbizottságok munkájához. A személyek kiválogatásához – a Volksbund-tagság mellett – az 1941-es népszámlálási adatok is alapul szolgáltak, melynél Bonyhád 8333 fős lakosságából 2716-an (32,6%) vallották magukat német nemzetiségűnek, 4391-en (52,7%) pedig német anyanyelvűnek. A Magyarországi Németek Szövetsége bonyhádi csoportjának feloszlatását a belügyminiszter 1946. márc. 29-én rendelte el, máj. 20-ai határidővel.

(Steib György)

Völgységi Hírlevél: Bonyhád és környékének közéleti lapja, amely 2007 júliusában jelent meg először Potápi Árpád János társulási elnök kezdeményezésére, a Völgységi Többcélú Kistérségi Társulás, 2013-tól pedig a Völgységi Önkormányzatok Társulása kiadásában. Felelős kiadója 2007–14-ben Potápi Árpád János, 2014-ben két szám erejéig Höfler József volt, 2015-től pedig Filóné Ferencz Ibolya. Elsődleges célja, hogy a térség önkormányzati, nemzetiségi önkormányzati, gazdasági és civil életének fontosabb hírei valamennyi völgységi háztartásba

A lapfej gyakran változott

ingyenesen eljuthassanak rövid, fényképes cikkek és nagyobb lélegzetű portrék formájában. Jelentős felületet biztosít a közérdekű tájékoztatók, kulturális programajánlók és pályázati felhívások számára, emellett rendszeresen közöl keresztrejtvényt, valamint minimális felületen hirdetéseket is. Formátuma: A/4-es, az első években nyolc, később 12 oldal terjedelmű. 2007-ben három, 2008–13 között évente tíz lapszám jelent meg, alkalmanként 12.000 példányban 21 településen. 2014-ben kilenc, 2015-ben és 2016-ban öt-öt szám jelent meg 13.100, 12.250, ill. 10.500 példányban, 22, 21, ill. 16 településen. Szerkesztője 2007 júliusától 2009 februárjáig Istenes Tímea, 2009 márciusától 2010 márciusáig Réger Balázs, 2010 áprilisától 2011 decemberéig Kirchné Máté Réka, 2012 februárjától szeptemberéig Istenes Tímea, 2012 októberétől 2014 decemberéig Szarvas Irén, 2015-ben két-két szám erejéig Vizin Balázs, ill. Szarvas

Irén, egy szám erejéig Juhász Józsa, 2016-ban Árki Attila volt. Az írásokat többnyire a lap szerkesztői jegyzik. A keresztrejtvényt a budapesti Rák Béla készíti. Nyomdai előállítója 2007–10 között a pécsi Lexum-Invest Kft., 2011–15 között a bonyhádi Völgység Nyomda, 2016-tól pedig a szekszárdi Böcz Nyomda. Terjesztője a kezdetektől a Magyar Posta Zrt., 2016-tól hét települési önkormányzat maga gondoskodik a terjesztésről.

(Szarvas Irén)

Völgységi Ipartestület: lásd **ipartestület**

Völgységi Könyvfesztivál: a Solymár Imre Városi Könyvtár rendezvénye. Helyszíne a könyvtár épülete és a Perczel-kert parkja. Az első rendezvényt 2001. jún. 1–3-án tartották, amikor a Tolna Megyei Könyvhét bonyhádi megnyitója – a korábbi évek könyvnapi rendezvénye utódaként – háromnapos fesztiválla terebélyesedett, majd évenkénti visszatérésével hagyományt teremtett. Időpontja általában az országos könyvhetet követő hét vége. A fesztivál idejére a park megtelik könyvkiadói és előadói sátrakkal. Könyvbemutatók, író-olvasó találkozók, az alkalmi színpadon előadók, szórakoztató műsorok, továbbá gyermekprogramok, kézművesipari termékek kirakodó vására, neves vendégek (írók, költők, irodalomtörténészek, újságírók) jelenléte teszik teljessé a rendezvényt. Esetenként rajz-, fotó-, versíró pályázatok eredményhirdetésével, kiállítással, honismereti vetélkedő döntőjével színesedik a fesztivál. A harmadik napi program egyik látványossága a közel másfél kilométeres futás. Az első fesztiválon jelen volt Kukorelly Endre, Polcz Alaine (ő 2006-ban ismét) és Domokos Mátyás akadémikus irodalomtörténész, aki 2005-ig képviselte a Nap Kiadót. Az első rendezvényen 15, 2005-ben már 26 kiadó kínálta könyveit kedvezményes áron. Ekkor már külföldi – a marosvásárhelyi Mentor –, 2006-ban felvidéki és délvidéki kiadó is jelen volt. A fesztivál rendszeres meghívottja Hegedűs Éva, *Parnasszus* c. irodalmi műsorával. Tömeges érdeklődést vonzott előadásával (2003 után 2012-ben is) Papp Lajos szívsebész professzor. 2003-ban Szendrő Szabolcs alpinistával, a magyar Mount Everest-expedíció tagjával és Jókai Anna írónővel (vele 2005-ben, 2007-ben ismét) beszélgethettek a jelenlévők. 2004-re a fesztivál az olvasók és a kiadók, továbbá szakmai tanácskozásukkal a könyvtárosok egyik legjelentősebb dél-dunántúli találkozóhelyévé, a vidék egyik legrangosabb könyvünnepévé vált. 2004-ben vendégei között tudhatta Csoóri Sándort és Lázár Ervint. Fellépett Sebestyén István székely mesemondó, megalakult a Wass Albert Törzsasztal, a Mesekucorgó visszatérő előadója Kovács Gábor muzsikus. Helyet kapott egy roma sátor is. Létrehozták a Verébdíjat (későbbi nevén: A könyvtárért, a kultúráért), melyet köszönetül adnak a könyvtár népszerűsítőinek, többek között: Wagnerné Pál Ágnesnek (2004), Kirchné Máté Rékának (2007), Stekly Zsuzsannának (2010), Hegedűs Évának (2011), Kovács Gábornak (2012), Markovics Mihálynénak

(2013). 2005-ben a fesztiválhangulathoz a Bojtorján együttes is hozzájárult. Barabás Éva televíziós személyiség háziasszonyi szerepe (2004–07) mellett már a kezdetektől segítette a programszervezést. 2006-ban *Sosemvolt Toscana* c. könyvének bemutatásával nagy sikerű író-olvasó találkozót tartott Nagy Bandó András. Új színfolt volt a *Parnasszusi Lakoma*, irodalmi művekben leírt ételek (puliszka *A funtineli boszorkány*ból, almaszósz Nagy Lajos novellájából stb.) kóstolójával. 2007-ben (és 2013-ban ismét) Tamás Menyhért író-olvasó találkozója vonzotta a költészet barátait. 2008-ban (2005 és 2007 után) Schäffer Erzsébet író-újságíró ismét vendég volt. Visszatérő a *Tolnai Népújság* kiadója is, mely egyben a fesztivál médiatámogatója. 2008-ban tíz könyvbemutatót tartottak. A 2010-es feszti-

vál közel harminc programmal várta látogatóit. A kiadók száma ekkorra megcsappant – 2011-ben kilenc –, mint ahogyan a vásárlókedv is. Az olvasók érdeklődése azonban továbbra is lankadatlan. Már csak posztumusz mutathatták be az elhunyt Videcz Ferenc *Mária könnye* c. könyvét. Nagy teret kapott a cigány kultúra: író-olvasó találkozó Rostás-Farkas György költővel, Székely János: *Cigány népismeret* c. könyvének bemutatója, valamint a hagyományos cigány ételek kóstolója. A „Legkedvesebb olvasmányom hőse" rajzpályázatra 366 alkotás érkezett, hazánk egész területéről és külföldről egyaránt pályáztak. 2012-ben Potápi Árpád János polgármestert is az előadók közt találjuk, Bán Mór: *Hunyadi* c. történelmi regénysorozatának a bemutatásával. Nagy érdeklődés kísérte Czigány György *Csak a derű óráit számolom* elnevezésű író-olvasó találkozóját. 2013-ban Pomogáts Béla irodalomtörténész Babits Mihály: *Jónás könyve* c. művét elemezte, 2014-ben Zacher Gábor toxikológus volt a fesztivál vendége egy előadással, 2016-ban pedig a *Nők Lapja* munkatársa: V. Kulcsár Ildikó.

(Steib György)

Völgységi-malomárok: a Völgységi-patak nyomvonalával párhuzamosan, néhány száz méter távolságban a bal oldalánál futó, vízimalmok működtetésére kiásott csatorna. Valószínűleg a 19. század elején-közepén (1830-40 tájékán) hozták létre. Szászvár térségében zsilipen át vezették ki vizét a Völgységi-patakból, és Tabódszerdahely előtt vezették vissza a patakba, mellyel egy vízrajzi egységet alkotott. Három helyen kötötték össze árapasztó csatornával a Völgységi-patakkal. A meder szabályozását tárgyaló legrégebbi ismert irat 1876-ból való. Malompatak, vagy malomcsatorna néven is ismert, a bonyhádi köznyelvben egyszerűen csak: patak. Medre a belterületen mintegy hét kilométer hosszan húzódott: a Mikes Kelemen utca keleti, a Gyár utca nyugati, a II. Rákóczi F. utca keleti oldalánál. Hasznosítása nagyon sokrétű volt. A malmok telepítésének kezdetéről nincs információnk. 1879-ben négy, 1896-ban nyolc, 1898-ban pedig már tizenkét patakmalom működött Bonyhádon és határában. Számuk és tulajdonosaik sokszor változtak. Ismert molnár volt a Marx, Jung, Birkenstock, Kláb és a Réder család, de vízimalma volt Perczel Dezsőnek és a Bonyhádi Takarékpénztárnak is. A malmokat jellegzetes névvel is ellátták, így volt Fuchs (róka), Róth (vörös), Fickó, Schuster (cipész) malom. A malomtulajdonosok kötelessége volt a sok hordalékot termelő vízfolyás rendszeres tisztogatása, a burjánzó vadnövényzet eltávolítása. A folyóvíz hasznosításáért fizetniük kellett. 1900-tól az 1960-as évek elejéig a patak vízét jégnyerésre is felhasználták. A Sándor utcával szemben, a folyó jobb partján zsilipet létesítettek, melyen át a mintegy 8 katasztrális hold területű rétet télen vízzel árasztották el. A jeget elsősorban hentesek és kocsmárosok használták fel vermekben tárolva. Kitermelés előtt kedvelt korcsolyázó hely volt. A malomárokból nyerte vizét a gőzmalom – kazánja és gőzgépe táplálására; 1940-től a községi (Klim–Singer) strandfürdő – az úszómedence feltöltésére; Nikolov Tamás és mezőgazdasági termelőszövetkezetek – kertöntözésre; Bandel Henrik – géplakatos műhelye szerszámgépeinek hajtására (turbina); Schneider György – malma szívógázmotorjának hűtésére. A rét és víz együttes jelenléte jó alkalmat teremtett a környék lakóinak libatartásra. 1970-ig a malomárok szolgálta a település belterületi csapadékvizének elvezetését. A gőzmalmok elterjedésével a vízimalmok jelentősége csökkent. A bizonytalan vízhozam miatt egyesek szívógázmotor, vagy villanymotor meghajtásra álltak át. 1946-ban Bonyhádon mindössze három vízmeghajtású malom működött, melyeket 1949-ben államosítottak, majd 1951-ben felszámoltak. Az 1960-as évektől Bonyhád közigazgatásának egyre több problémát és költséget okozott a patak medrének karbantartása. A gyakori vízkiöntés miatt a

A malomárok a Mikes Kelemen utcai szakasznál és a korcsolyapálya 1959-ben

Mikes Kelemen utca és a vasúti pálya közti, mintegy 50-60 katasztrális holdnyi terület elmocsarasodott. Az istállókból kifolyt trágyalé, a beledobált szemét és állati tetemek miatt vize fertőződött. A patak medre sekély, poshadt vizének lefolyása lassú volt, percenként 250-300 liter. A malmok felszámolásával a malomárok hasznosítása véget ért, ezért egész hosszában megkezdték a meder feltöltését, vizének átvezetését a Völgységi-patakba. Bonyhád Községi Tanács Végrehajtó Bizottsága 1968. ápr. 8-ai ülésén döntött a belterületi rész feltöltéséről. A Közép-dunántúli Vízügyi Igazgatóság 1969-ben Bonyhád Község Tanácsa javára lemondott a malomárok kezelői jogáról és engedélyezte annak feltöltését. Tanulmányterv alapján a Vasvári utcától a Rákóczi utca alsó harmadáig húzódó szakasz feltöltése több lépcsőben készült el, és 1975-re fejeződött be. Megmaradt részei a csapadék elvezetését szolgálják. (Fotó: HofmeisterLajos)

(Steib György)

Völgységi Múzeum: a Béri Balogh Ádám Megyei Múzeum kiállítóhelyeként 1987. ápr. 1-jén nyílt meg a Szabadság tér 2. sz. alatti volt Honig-házban, azon a helyen, ahol 1947–50 között a Székely Múzeum működött. A múzeum közvetlen előzményei az 1960-as évekre vezethetők vissza, amikor elsősorban Knábel Vilmos, majd Bonyhádi Márton és további bonyhádi lokálpatrióták szenvedélyes gyűjtőmunkája eredményeként 1962-ben a II. Rákóczi F. u. 28. sz. alatt, a községi tanács és a művelődési ház támogatásával létrehozták a Bonyhádi Tájmúzeumot. Közel kétéves működését követően mintegy 300 tárgya a szekszárdi múzeum raktárába került. Néhányuk a Völgységi Múzeum első állandó tárlatát gyarapítja, más részük az intézmény tájmúzeumi törzsgyűjteményének alapját képezi. Első állandó kiállítását a megyei múzeum munkatársai rendezték. A két szinten, mintegy 400 m² területen, tíz teremben berendezett kiállítás (*A Völgység története és néprajza a 18–20. században*) a Völgységben élő népcsoportok, az őslakos magyarok, a szerbek, a betelepített németek, zsidók, székelyek és felvidéki magyarok viszonyait taglalta. 1992. ápr. 15-étől saját gyűjtőkörrel rendelkező, önálló tájmúzeum. Fenntartója Bonyhád Város Önkormányzata. Fő feladata a Völgység történeti-néprajzi anyagának folyamatos gyűjtése, nyilvántartása, megőrzése, restaurálása, tudományos feldolgozása és publikálása, kiállításokon és más módon történő bemutatása. A múzeum vezetője Szőts Zoltán, első tárlatvezetője Gáti Márta volt, őt Buzás Boldizsárné követte. A gyűjtőkörhöz illeszkedő feladatok ellátásában Csibi Krisztina néprajzos muzeológus jeleskedett. A programok megvalósítását segíti a helytörténet szerelmeseiből 1987-ben verbuválódott Völgységi Múzeum Baráti Köre. A főépületi állandó tárlatot kihelyezett állandó kiállítások egészítik ki: Heimatstube – német tájszoba (II. Rákóczi F. u. 74.), Óvodamúzeum (Perczel M. u. 23.), Kakasdi Faluház Tájszobái. A Tűzoltó Múzeum (Szabadság tér 13.) kiállítóhely 2010-ben került a felügyelete alá. Időszakos kiállításaik jobbára évfordulókhoz, jeles eseményekhez, személyekhez kötődnek. Bemutatták bonyhádi festőművészek – Horváth Olivér (1988), Kertes-Kollmann Jenő (1989), Kovács Ferenc (1990), Lőrincz Vitus (1991) –

Sváb első szoba – az első állandó tárlatból, 1987-től (Fotó: Kirchné Máté Réka)

alkotásait; kuriózumként Felden Albert egykori bonyhádi fényképész üveglemez negatívjait (1989); kezdetének ötvenéves évfordulóján a Hűséggel a Hazához mozgalom iratait (1992); százéves évfordulóján a helyi zománcgyár termékeit, történetének meghatározó dokumentumait (2009); Perczel Mór születésének kétszázadik évfordulóján relikviáit (2011). 2008-tól évente komoly pályázati támogatással néprajzi és történeti témájú időszaki kiállítások sora valósult meg, amelyeket vándorkiállításként a környező településeken is bemutattak: *Lebet wohl im Ehebunde* – Sok boldogságot (A kelengyétől a menyasszonyi koszorúig), *Emelt fővel – A bukovinai székelyek Magyarországon 1941–2011*, *Mint oldott kéve – Felvidéki magyarok a Völgységben*. Kialakultak saját gyűjteményei: a történeti-néprajzi törzsgyűjtemények mintegy 5000 tárggyal, 6600 darabból álló fotótárral, dokumentumgyűjteménnyel, video- és hangtárral, képzőművészeti gyűjteménnyel, 1700 kötetes szakkönyvtárral. A város egyetlen tudományos műhelye, kutatóhelye, az általa szervezett szakmai, tudományos tanácskozások (*Völgységi Konferencia*) előadásait kiadványokban adják közre. Az 1990. okt. 20–21-én tartott első konferenciát *(A Völgység két évszázada)* ötévente követik tanácskozások és kötetek. „Tanösvény" programjuk (*Völgységi Múzeumi Tanösvény és Tematikus Utak*) a kistáj muzeális értékeit öleli fel, útmutatóul szolgál turisták és szakmai érdeklődők számára. Célja a Völgység táji értékeinek közkinccsé tétele. A múzeum által irányított helytörténeti kutatásokat segíti a Bonyhád Város Önkormányzata által 1993-ban létrehozott Völgységi Tájkutató Alapítvány, e civil szervezet 2009-től időszaki Tourinform Irodát működtet. A múzeum kiadványsorozata, a *Völgységi Füzetek* elsősorban forrásanyagokat tartalmaz. (Tallózva az eddigi 17 füzetből: Solymár Imre: *Régi Völgység-leírások Bél Mátyástól – Babits Mihályig* – 1990; Töttős Gábor (szerk.): Perczel Mór: *Az aranykor Tolna megyében* – 1999; Dobos Gyula – Kaczián János – Szőts Zoltán (szerk.): *Dr. Kolta László tanár és helytörténész munkássága* – 2002; László Péter: *Emberöltők és rendszerváltozások a Völgységben* – 2007; Binder Borbála – Lohn Annamária – Szőts Zoltán (szerk.):

A kovácsolás eszköztára – a második állandó tárlatból, 2016-tól (Fotó: Lohn Annamária)

A Perczel család alkalmazottjának, Makai Erzsébetnek receptgyűjteménye Koller Mártonné átdolgozásában – 2014). Önálló kötetként a Völgységi Múzeum gondozta – többek között – a Szőts Zoltán szerkesztésében megjelent Solymár Imre: *A dél-dunántúli németek mentalitása – Die Mentalität der Deutschen in Südtransdanubien* (2002), Szőts Zoltán: *A völgységi nemzetiségi-etnikai csoportok együttélése a második világháborútól napjainkig* (2007), Hofmeister Lajos – Szőts Zoltán: *Üdvözlet Bonyhádról* (2010) és Szőts Zoltán: *László Mihály életútja 1849–1932* (2015) című írásokat. Múzeumi órákkal, kézműves programokkal, az intézmény sajátos eszközeivel egészítik ki az iskolai foglalkozásokat. Évente több szakmai előadást, könyvbemutatót tartanak. 2011-ben nagyszabású, 12 millió forintos pályázati forrásból multimédiás programot valósítottak meg a múzeum iskolabarát fejlesztésére és oktatási-képzési szerepének erősítésére. A *Ház és Ember a Völgységben a középkortól napjainkig* c. új, állandó kiállításának első ütemét 2016. jún. 2-án nyitották meg, és a második ütemre is elnyerték a támogatást. Kiemelkedő volt a 2000. év millenniumi rendezvénysorozata. Az országos program részeként szervezik 2003-tól a *Kulturális Örökség Napjai*, 2006-tól a *Múzeumok Éjszakája*, 2007-től a *Múzeumok Őszi Fesztiválja* elnevezésű rendezvényeiket. A Völgységi Múzeum 2004-ben elnyerte az Év Múzeuma pályázat különdíját, 2013-ban a Pulszky Társaság Kismúzeumi Tagozatának Poroszlai Ildikó-díját. (Steib György)

Völgységi-patak: vízgyűjtő területe alkotja a Völgység kistáját. Bonyhád keleti határát érintő, az itt délről északi irányban

haladó vízfolyás (vadvízárok), a 19. századi térképeken Hottergraben – az itt lakók sváb dialektusában: Hutëkróvë – (Határárok) néven szerepel. Elnevezése birtokelválasztó funkciójára utal, a Kliegl és a Perczel-féle réteket választotta szét. Hossza 34,85 km, vízhozama nagy víznél 50 m^3/sec, közepes nagyvíznél 16 m^3/sec, középvíznél 0,8 m^3/sec. Zobákpusztától keletre, a Kelet-Mecsekből ered és a Sióba torkollik. Közeli forrásai: Cigány-forrás, Takanyó-forrás, Csengőforrás – utóbbin Solymár Imre, a Völgység kutatójának emléktáblája található. A patak mellékágai Baranya megyében: Csepegő-árok, Mázai-vadvíz, Öreg-patak; Tolna megyében: Váraljai-árok, Aparhanti-patak, Varasdi-víz, Mucsi–Hidas-patak, Zombai-árok, Rák-patak. A patak gyakori kiöntése miatt a tájegység a 18. századig egy mocsaras, bozótos terület, vízszabályozását gyakori kiöntése, az árvizek és a vízfolyásra épített malmok működtetése tette szükségessé. Első nagyobb rendezését 1829–45 között végezték el. Ekkor már tilos volt a vízfolyásra malmot telepíteni, mert a lefolyás lassításával a meder eliszaposodott. A malmokat lebontatták, és a külön ásott (Szászvár környékében a Völgységi-patakból zsilippel kiágaztatott) Völgységi-malomárok mentén építtették fel. A Völgységi-patak esetenkénti kiöntése ma is nagy károkat okoz.

(Chlebovics Miklós)

Völgységi Takarékszövetkezet: lásd **Hungária Takarék**

Völgységi Telepesek Központi Szövetkezete: az 1945-ben Bonyhádon és környékén letelepedett székelyek gazdasági és érdekvédelmi szervezete. A földreform-törvény lehetővé tette, hogy a földhözjuttatottak földműves-szövetkezeteket hozzanak létre, s ez a spontán helyi szerveződés lehetőséget nyújtott a székelységnek, hogy hozzájusson a kisajátított termelőeszközökhöz, szerepe lehessen a termelésben és mindennapos élelemgondjai megoldásában. 1945. jún. 10-én a 32, székelyek által is lakott község küldöttei – a földigénylő bizottságok tagjai – megalakították a községi földműves-szövetkezeteket, majd ezek a szövetkezetek, mintegy szövetséget alkottak. A központi szövetkezet alapszabályának megfelelően Bodor György, a Telepítési Hivatal vezetője egy általános szövetkezet létrehozására törekedett a gazdasági és társadalmi feladatok ellátására, egységes szervezettel, beszerző és értékesítő funkciókkal, sőt kulturális feladatokat is megfogalmazott. A Telepítési Hivatal stábja alakult át a központi szövetkezet vezetőségévé. Veres Péter javaslatára úgy döntöttek, hogy a székelység a Nemzeti Parasztpárton keresztül kapcsolódik be a politikai életbe. Ezt azért ítélték szükségesnek, mert csak így küldhettek képviselőket a pártkoalíció szervezeteibe: a nemzeti bizottságokba, a birtokrendezési tanácsokba, földosztó és egyéb bizottságokba. A szövetkezeti szövetség elsősorban érdekvédelmi szervezet lett. Bodor az 1945. júl. 4-ei budapesti pártközi értekezleten jelentésében indokolta a szövetkezeti központ létjogosultságát: a székely telepes községek többségében nincs megfelelő vezető, így a telepesek elsőrendű érdeke központi és egységes irányításuk; a szervezet nélkülözhetetlen a helyi közigazgatás és a lakosság ellenállásának leküzdésében. A szövetkezet nem a közigazgatási határokhoz igazodott, hanem a székelyek települési területéhez, és átvette a Telepítési Hivatal funkcióit. A lehető legszélesebb önkormányzatra törekedett, minden ügyes-bajos dologban hozzá fordultak az új gazdák. Legfontosabb feladatának kezdetben a telepítés befejezését tekintette, hiszen az április végétől lejátszódó hathetes rohammunka sok esetben gyakorlatilag a házak és ingatlanok birtokbavételében merült ki, a földek felmérése és kiosztása hosszan elnyúló folyamat volt. Bár a telepítés folytatására júniustól a Népgondozó Hivatal, a földek kiosztására, a tagosításra a földigénylő bizottságok és a Földhivatal volt hivatott, a központi szövetkezet éppen a földigénylő bizottságokon keresztül tudta érvényesíteni befolyását. A központi szövetkezet a tejszövetkezetek újraszervezését kezdeményezte. A töredékes adatokból nehezen tudjuk megítélni gazdálkodását. Nem egybehangzó a szövetkezeti könyvelő megállapítása a tabódi 50, másutt 80, ill. 150 holdnyi nagyságú elhagyott föld megműveléséről. Ebből is származott jövedelmük, ill. a cséplőgépeik keresetéből biztosíthatták az őszi vetőmagot. A gazdasági tevékenység jelentősebb volt, mint az a hiányos források alapján feltételezhető. Nem volt meg azon-

ban a kellő szaktudás, a piaci kapcsolatok ismerete. Nem is beszélve arról, hogy éppen ez a gazdasági háló szakadt szét a háború és a telepítés következtében. A háborús pusztítás, a megszálló hadsereg felélési gyakorlata, majd a jóvátétel, az agrárolló kinyílása, az életképtelennek bizonyuló kisbirtokos struktúra nehezítette meg a konszolidációt, majd a kuláklista és a kibontakozó erőszakos kollektivizálás tett pontot a telepes csoportok beilleszkedésének lehetőségére. (Szőts Zoltán)

Völgység népessége, gazdasága: a Tolnai-dombság Mecsekre támaszkodó része. A kistáj a 18. századi újratelepítést követően színes, vallási-nemzetiségi jellemzőkkel mérhető vidékké vált. A két évszázadon át többséget alkotó németség megtelepedése mozaikos szerkezetet mutatott, falvanként eltérő nyelvjárási-vallási szokásokkal, sajátosságokkal. A magyarok és a szerbek kisebbségben éltek, szigeteket alkottak a német falvak tengerében. A járás központjában tömörült a zsidóság. Lappangó jelenléttel bírt – telepein – a cigányság. A 20. század közepén lejátszódó kényszeremigráció alapjaiban változtatta meg a nemzetiségi-etnikai viszonyokat. Erre az időre az optálás – az első világháborút követő lakosságcsere – következtében elfogytak a szerbek, a holokauszt megsemmisítette a zsidóságot. A németek létszáma drasztikusan csökkent az elmenekülés, a háborús veszteségek, a málenkij robot, és a kitelepítés következtében. Az új magyar telepes csoportok – bukovinai és erdélyi székelyek, felvidéki magyarok, alföldi telepesek – érkezése magyar többségűvé tette a vidéket. Letelepedtek a völgységi cigányok. Az utóbbi évtizedekben az elkülönülés és együttélés egy színes szövetű sajátos kultúrát eredményezett. A völgységi hagyományőrző csoportok számukat és sokszínűségüket tekintve kiemelkednek a megyében. A német nemzetiségi, a helyi magyar és a bukovinai székely népi kultúra megőrzése szervezetté és intézményessé vált a kisebbségi önkormányzatok, kulturális események és civil szervezetek hálózatával. A kultúrák egymásra hatása a több évtizedes együttélés után már nem csak a gazdasági, hanem az étkezési, sőt a „jeles napok” népszokásainak átvételében is jelentkezik. A cigányság gazdasági és kulturális integrációja is elkezdődött. A Völgység másik jellemző sajátossága a jelentős iparosodás volt. Az 1990-ben bekövetkezett rendszerváltozás negatív gazdasági következményei, a szerkezetváltás nehézségei, a mezőgazdaság piacvesztése, a vidék hagyományos iparágainak, a bányászatnak a megszűnése, majd a piacát elvesztő könnyűiparnak, továbbá a vas- és fémiparnak a válsága a foglalkoztatás drasztikus csökkenését eredményezte. A vidék osztozott a régió, a Dél-Dunántúl falusi térségeinek sorsában, a népesség fogyása egyértelművé vált, az aprófalvas szerkezet felé tolta a vonzáskörzet településeit. Az 1990-es rendszerváltás óta eltelt időszakban az atomerőmű hulladékelhelyezése, a környezetbarát szelektív hulladékgyűjtés, a minőségi gyümölcs- és szőlőtermesztés, a falusi turizmus, az egyelőre inkább lehetőségnek számító idegenforgalom mintegy kijelölte az ipar utáni korszak kitörési pontjait. Bonyhád, a térségi-táji centrum a tájegység népi összetételét tükrözi. A város központja a helyi magyar, német, bukovinai és erdélyi székely, felvidéki magyar kultúrának, épületeiben őrzi még a zsidóság korábbi jelenlétét. A kultúrtörténeti vonulatot a Perczel család és Vörösmarty Mihály kultusza, valamint a helyi oktatástörténet jellemzi. (Szőts Zoltán)

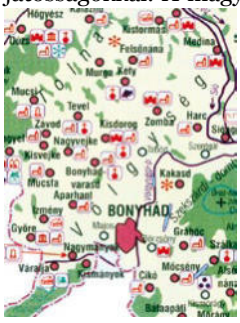

Völgység néptáncegyüttes: a Városi Zeneiskola néptánc tagozataként, kezdetben a művelődési központban működő csoportot Steiner Józsefné szervezte meg, Szabó László és az általa vezetett Bartina zenekar közreműködésével 1996-ban. A 17 fővel megalakult együttesben néhány év múlva már három korcsoportban (előképzős, gyermek, ifjúsági) közel száz, 6–18 éves táncossal foglalkoztak. Célkitűzésük a magyar néptánckultúra értékeinek megismertetése, a néphagyományok megőrzése, ápolása, színpadra vitelének segítése, a néptánc iránt érdeklődő gyermekek és felnőttek sokoldalú képzése, fejlesztése a táncoktatás eszköze-

ivel. Fellépnek bálmegnyitókon, nyugdíjas találkozókon, a város és Tolna megye kulturális rendezvényein, az ország legjelentősebb szakmai fesztiváljain. Tánctáborokat, találkozókat szerveznek, táncházakat rendeznek. Kétszer szereztek ezüstminősítést az Amatőr Néptáncegyüttesek Minősítő Fesztiválján. 1997-ben az alapfokú művészeti iskolák országos versenyén másodikak, 1998-ban a Pünkösdölő Országos Gyermektánc Fesztivál különdíjasai voltak. 1999-ben a lengyelországi Nemzetközi Gyermektánc Fesztivál 2. helyezését hozták el. 2008-ban 64 fővel részt vettek Budapesten az Országos Gyermektáncház Találkozón. Portugáliától Törökországig, Németországtól Ukrajnáig számos helyen arattak nagy sikert fellépéseikkel. Repertoárjukban a magyar népi gyermekjátékokat és népszokásokat bemutató feldolgozások mellett sárközi, kalocsai, moldvai, szatmári, felcsíki, sóvidéki, felvidéki, mezőségi, kalotaszegi és bukovinai székely táncokból készült koreográfiák szerepelnek. 2005–08 között tevékenységük a Széchenyi István Általános Iskola tánctagozata keretében folyt. Munkájukat az 1996. nov. 12-én alakult, lelkes szülői szervezetként működő Völgység Néptánc Egyesület támogatja. Steiner Józsefnét – az egyesület elnökét, az együttes művészeti vezetőjét – munkássága elismeréseként 1999-ben Merész Konrád-díjban részesítette Bonyhád Város Önkormányzata. (Fotó: Kirchné Máté Réka)

(Steib György)

Völgység Turista Egyesület (VTE): elődje a Bonyhádi Vasas Sportkör természetjáró szakosztálya volt, amely 1978. január 1-jén alakult 19 fővel. A városban működő sportkörök fúzióját követően 1981. jan. 29-étől a város sportegyesülete, a BMSC természetjáró szakosztályaként folytatta tevékenységét. Mindkét szakosztály vezetője Chlebovics Miklós volt. A városi sportegyesület megszűnését követően, 1997. jan. 16-án önálló természetbarát egyesület alakult Völgység Turista Egyesület néven, Mányoki László vezetésével, 5 fős elnökséggel. Kezdetben 20 szakképzett túravezetővel gyalogos-, teljesítmény-, magashegyi és kerékpáros túrázó, túraversenyző, hegymászó és nordic walking szakág működött az általános iskolástól a nyugdíjas korúig terjedő, 100 főt meghaladó tagsággal. Tolna megye és Dél-Dunántúl egyik legnagyobb létszámú természetbarát egyesületévé fejlődött. Éves eseménynaptára átlagosan 110 programot tartalmaz, melyből mintegy 80-at maguk szerveznek. Nyílt túrák: botanikai, erdő- és forrástakarító-, magashegyi, Világ Gyalogló Napi- és téli túrák, valamint nordic walking programok. Teljesítménytúrákat és versenyeket is szerveznek: tavaszi, nyári és őszi, gyalogos és részben kerékpáros programok keretében. Ez utóbbi három a Nemzetközi Népsport Szövetség (IVV) rendezvényeként is szerepel. 1988-tól az egyesület kijelölte a bonyhádi és Bonyhád környéki turistautakat, közreműködött a környékbeli turistatérképek megjelenésének előkészítésében, és a *Bonyhád és környéke* c. útikalauz elkészítésében. 2004-ben Mányoki László – kimagasló szervezői és koordináló munkájáért – Dr. Téry Ödön-emlékéremben részesült.

(Bischof Tamás)

Vörös László (*1912. febr. 27. Pécsvárad, †[?]): jogász, helytörténetíró. 1930-ban érettségizett Pécsen a Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziumában, 1935-ben szerzett jogászdoktori diplomát a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen. 1936-tól másodjárásbíró Bonyhádon. A szovjet fronton teljesített katonai szolgálat közben eltűntnek nyilvánították; sorsa ezt követően ismeretlen. Bonyhád helytörténeti feldolgozásának korszakos – széles körű földrajzi, gaz-

dasági, történelmi, statisztikai, demográfiai ismereteket nyújtó – műve *Bonyhád* című kismonográfiája, melyet a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Szociográfiai Intézete jelentetett meg Pécsen 1942-ben.

(Steib György)

Vöröskereszt: orvosi segítséget nyújtó és betegápoló, az egészségügyi kultúra fejlesztését, az egészségügyi viszonyok javítását szolgáló humanitárius szervezet. Ismertetőjele a fehér alapon nyugvó vörös kereszt. Elődszervezete Magyarországon az 1848–49-es szabadságharc idején megalakult és működött Honvédápolói Egylet volt, amely megteremtette az alkalmi és tábori mozgó kórházak rendszerét. Tevékenységük kiterjedt nemcsak a sebesült honvédek, hanem minden sérült, így az ellenséges katonák ellátására is (semlegesség elve). A Nemzetközi Vöröskereszt magyar szervezetének (Magyar Szent Korona Országai Vörös-Kereszt Egylete) alakuló közgyűlését 1881. máj. 16-án tartották Esztergomban. A bonyhádi fiókegyletet 1914. ápr. 26-án alapították, elnöke Perczel Béla IV., társelnöke Perczel Béla III. felesége (sz. Schönherr Erzsébet) lett. A háború kitörését követően gyűjtést szerveztek egy – 25 könnyű sebesült befogadására alkalmas – hátországi kórház felállítására. Az üresen álló főszolgabírói lakásban – a mai Perczel M. u. 38. sz. háztömb utcafronti épülete – létrehozott intézményben 1915-ben Schall Kálmán járásorvos irányításával 7361 ápolási napon 230 katonát láttak el. Karácsonykor a sebesülteknek meghitt ünnepséget rendeztek, ajándékcsomaggal kedveskedtek. A kórház működtetésére összegyűlt pénz 1915 márciusára elfogyott, a személyzet (egy-egy szakácsnő, ápolónő, konyhalány és cselédlány) nem vállalta, hogy a továbbiakban is térítésmentesen lássa el feladatát. A kincstár egy ideig átutalt katonánként napi 2 korona ápolási díjat (összesen 1822 koronát), de 1915 májusától ez a forrás is elapadt. Ezt követően hitelből, adakozásból tartották fenn 1916 áprilisáig. Ekkor a hadvezetés a 200 ágyasnál kisebb kórházakat megszüntette, így a bonyhádi intézmény felszámolódott. A fiókegylet az 1916. ápr. 24-ei közgyűléssel befejezte működését. A közgyűlésen *„Jozgits János prépost-plébános indítványára, az egylet által*

MEGHIVÓ

A magyar szent korona országai Vöröskereszt Egyletének kötelékébe tartozó bonyhádi fiókegyesület folyó évi április hó 24-én délelőtt ½ 12 órakor Bonyhád községháza nagytermében megtartandó évi rendes közgyűlésére van szerencsém tisztelettel meghívni.

TÁRGYSOROZAT:

1. Az egylet múlt évi működéséről szóló jelentés.
2. Az 1915. évi zárószámadás.
3. Az egylet által fenntartott kórház feloszlatása.
4. Esetleges indítványok.

Bonyhád, 1916. április hó 16-án.

PERCZEL BÉLÁNÉ
társ-elnök.

fenntartott kórház vezetéséért, ids. Perczel Béláné elnöknőnek a közgyűlés köszönetet mond. (…) hasonlóképpen köszönetét fejezi ki e közgyűlés Perczel Dénesné Ő Főméltóságának, valamint a háziasszonyoknak, kik fáradhatatlan munkájukkal a kórház eredményes működését biztosították." 1926. jún. 20-án a fiókegylet újjáalakult, mint a Magyar Vöröskereszt Egylet Bonyhádi Fiókja. Elnökéül Hagymássy Zoltánt, női elnöktársnak Perczel Béla IV. feleségét (sz. Perczel Etelka) választották. A megyei választmányba Kreschka Gyulát és Honig Albertet küldték. A katolikus és az evangélikus elemi iskolában ifjúsági tagozatot szerveztek. Utóbbi 1935-ben az elszakított országrészekről kiutasítottak részére – Bayer János igazgató vezetésével – 42 kg élelmiszert, ruhát és játékokat gyűjtött. 1940-ben az egylet tagjainak száma 65 körüli volt, 1944-ben házi betegápolási tanfolyamot szerveztek Eckert (későbbi nevén Eszterhás) Ilona zöldkeresztes nővér vezetésével. A háború után a Magyar Vöröskereszt Egyletet nem oszlatták fel, új alapszabályát 1951-ben fogadták el. A társadalmi szervezetté formált intézmény (Magyar Vöröskereszt) szerepét, rendeltetését az állami egészségügy rendszeréhez való illeszkedés szempontjai szerint alakították ki, működéséről 1955-ben született törvényerejű rendelet, első kongresszusát 1959-ben tartották. A Magyar Vöröskereszt bonyhádi járási szervezete vélhetően az 1960-as években jött létre, helyiségeiket a Szabadság tér 1., és a Bajcsy-Zs. u. 29. (Ablonczy-ház) sz. alatt rendezték be. Első elnökéül Hegedüs Ádámnét (sz. Rózsa Piroska) választották, főhivatású titkárai – többek között – Ambrus Lukács, Horváth József, Békési József, Szabó Béla (1978–2007), Balogh Béláné voltak. A helyi ifjúsági mozgalmat Hegedüs Ádám indította útjára. A szervezeti hálózatot vál-

lalatokra, szövetkezetekre, intézményekre, iskolákra is kiterjesztették, ahol önkéntes segítőkre találtak. Bonyhádon 1971-ben 7, 1977-ben 11 szervezet működött. Élelmiszer és ruházat gyűjtésével, kiosztásával segítik a rászorulókat, egészségügyi felvilágosító előadásokat, tanfolyamokat tartanak, elsősegélynyújtást oktatnak, véradást szerveznek, vetélkedőket tartanak, részt vesznek országos akciókban. Aktívan közreműködtek a polgári védelem munkájában, ahol az 1970-es években 1 egészségügyi század működött. Az 1980-as években a taglétszámuk 3000 fő körüli volt, az 1700-1800 véradótól összesen mintegy 700 liter vért gyűjtöttek évenként. 1989 karácsonyán a romániai forradalomban szükséget szenvedőket vérrel, élelmiszerrel, ruházattal és pénzzel segítették. Az 1990-es évek közepétől évente közel 100 ifjúsági vöröskeresztes részvételével találkozót szerveznek, többnyire Váralján. Karácsonykor a helyi könyvtár munkatársaival ajándékcsomag akciót szerveznek a rászoruló gyermekek részére. A Magyar Vöröskereszt Bonyhád Városi-Területi Szervezete helyisége ma a Szent Imre u. 1. sz. alatt található, főállású munkatársa Takácsné Jakab Annamária, vezető önkéntesei: Kissné Hóner Magdolna, Antal Tamás, Németh Ágnes, Kis Mária, Kuti Imréné.
(Steib György)

Vörösmarty Mihály (*1800. dec. 1. Pusztanyék, †1855. nov. 19. Pest): költő, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, a magyar romantika egyik legnagyobb alakja, a *Szózat* költője. A bonyhádi középbirtokos nemes, Perczel Sándor I. rendszeresen fogadott házitanítót gyermekeihez: így a 8 éves Sándor, a 6 éves Mór és az 5 éves Miklós mellé Vörösmarty Mihályt, aki életre szóló hatást gyakorolt a Perczel fiúkra, hazaszeretetük egyik kútforrása volt. A találkozást egy véletlen szülte 1817 novemberének elején, amikor Perczelék Bonyhádról Pestre utaztak. Perczel Sándor ekkor kérte fel fiai mellé házitanítónak, aki feladatát – egyévi (1822. nov. – 1823. nov.) megszakítással – 1817. nov. elejétől 1826 augusztusáig látta el. Az első három esztendőben Pesten, majd amikor a fiúk magántanulóként folytatták tanulmányaikat, 1820 novemberétől a család börzsönyi kúriájában volt a nevelőjük. Közben elvégezte jogi tanulmányait, s 1822 novemberében Görbőre távozott joggyakorlatra. 1823 őszén visszatért elhagyott nevelői állásába. Még három esztendeig tanította a fiúkat Pesten, miközben a nyári szüneteket Börzsönyben töltötte. A költő emberi és írói eszmélésében, érzelmi világának fejlődésében jelentős szerepük volt a Perczel családnál eltöltött éveknek. Rabul ejtette a Völgység dimbes-dombos tája, „fiatalsága tündérországa”. Itt lobbant szerelemre Perczel Etelka iránt, aki ihlető múzsája lett. Bőséges irodalmi forrásra, irodalmár barátokra talált a bonyhádi katolikus plébánián Egyed Antal plébános, Teslér László káplán és irodalombarát társaik körében. Elkerülve a Perczel családtól, a völgységi idők során létrejött kapcsolatait levelezésében, találkozásaiban sokáig ápolta. Vörösmarty bonyhádi tartózkodása beépült a bonyhádi társadalom emlékezetébe. Kiemelt ünnepségeket tartottak a költő születésének századik és kétszázadik évfordulóján, a gimnázium Vörösmarty Mihály Kollégiumában kultúrműsorral, ünnepséggel évente megemlékeznek születésnapjáról. Nevét Bonyhádon iskola, tér, kollégium, művelődési központ viseli, nimbuszát a Széchenyi téren szoborcsoport, a gimnázium udvarán mellszobor őrzi, ittlétére a bonyhád-börzsönyi volt Perczel-kúria és a római katolikus plébánia épületén márványtábla emlékeztet.
(Steib György)

Vörösmarty Mihály Általános Iskola: Bonyhád I. számú általános iskolája. Alaptevékenysége: nappali rendszerű, általános műveltséget megalapozó oktatás, ennek keretében német nemzetiségi nyelv oktatása, német két tannyelvű oktatás, fogyatékkal élő tanulók nappali rendszerű általános iskolai oktatása. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. aug. 16-ai, 6650/1945. ME sz. rendelete „általános iskola” elnevezéssel új iskolatípust hozott létre, mely az elemi népiskolai rendszert volt hivatott felváltani. Ebben az

időben Bonyhádon öt felekezeti (katolikus, evangélikus, református és két izraelita) elemi iskola működött. A bonyhádi általános iskola megteremtése az elemi iskolák, a polgári leányiskola, valamint a gimnázium első négy évfolyamának összevonását tette szükségessé. Első lépésként két felekezeti általános iskolát hoztak létre. 1946-ban az evangélikus és a református elemi iskolából, továbbá az evangélikus gimnázium első négy évfolyamából protestáns (Evangélikus Általános Iskola), a katolikus elemi iskola és a polgári leányiskola fúziójával katolikus általános iskolát (Irgalmas Nővérek Római Katolikus Általános Iskola) szerveztek. Igazgatójuk Rózsa Sándor (a gimn. igazgatója), ill. Wesztergombi József (lelkész, hittanár), központjuk a gimnázium, illetve a volt zárda lett. A teljes integrációt az iskolák 1948. jún. 16-ai államosítása hozta meg. A megbízott igazgatók: Bajor János (protestáns), ill. Hardi (Hahn) József (katolikus) az iskolák vagyonát 1948. aug. 26-án (protestáns), ill. 27-én (katolikus) átadták Kiss B. Józsefnek, a bonyhádi Általános Iskola kinevezett igazgatójának. Szept. 3-án az államosított bonyhádi iskolák közös tanévnyitót rendeztek. Az Általános Iskola – mely 1949-től már az Állami Általános Iskola nevet viselte – a volt katolikus és protestáns felekezeti elemi iskolák, a volt zárda és a gimnázium épületeiben kezdte meg a tanévet 25 fős tanári karral. A gimnázium tanárai óraadók voltak a felső tagozatban. Megváltozott az osztályozás rendszere: az addigi legjobb osztályzatot, az „egyest” szovjet mintára a „hetes”, majd az „ötös” váltotta fel. Az ötödik osztálytól kezdődően bevezették az orosz nyelv oktatását. Szabadon választhatóvá vált, majd az 1960-as években megszűnt a hitoktatás. A könyvtárból központi jegyzék alapján kiselejtezték a „károsnak” ítélt könyveket. A tanulókról származási osztályuk szerinti besorolást készítettek. Megkezdődött az úttörőélet. 1949-ben Palkó József szervezte meg a 40 fős

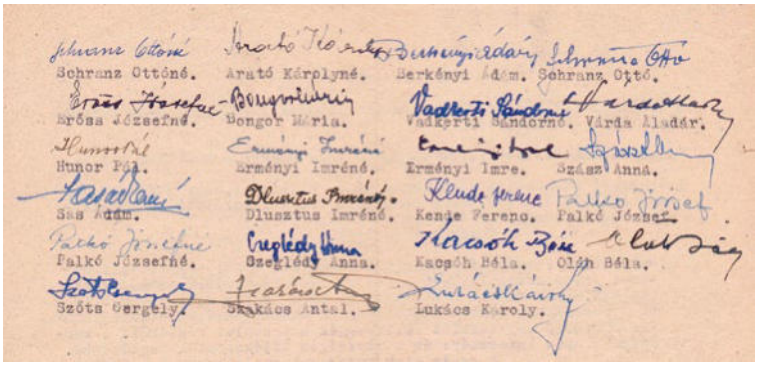

Az iskola tantestülete – 1950. június

úttörőcsapatot, melynek első vezetője lett. A később különvált lánycsapat első vezetője Kende Ferenc volt. A fiúcsapat 1955-ben felvette Vörösmarty Mihály nevét, a lánycsapat pedig Zrínyi Ilonáét. Vezetőik gyakran cserélődtek. A fiúcsapatot – többek között – Bajor László, Berghoffer László, Sántha Lázár, Balogh Mihály, Glöckner Jakab, Rónai József, Kersák Tamás, a lánycsapatot Bongor Mária, Pál Lászlóné, Szommer Edit, Dávid Teréz vezette. Az úttörők mozgalmi élete kultúrcsoportjaik (színjátszók, néptáncosok, énekkar) fellépéseiben, sportversenyeken, kirándulásokon, táborozásokon, kampányrendezvényeken (hulladékgyűjtés, sztahanovista dolgozók köszöntése, tisztasági verseny stb.) való részvételben nyilvánult meg. Megtöltötték élettel az országosan is elismert bonyhádi úttörőházat (1954–1968), melynek működtetésében kiemelkedett Szőts Gergely tanár szerepe. Az iskola úttörőcsapatának egyik nagy rendezvénye volt a váraljai kétnapos „Magyar–török háború”, melyen 1200 úttörő vett részt a járásból. Emlékezetesek voltak a nyári táborozások 1960-tól Fonyód-Alsóbélatelepen, majd Óbányán, 1980-tól Váralján. Az arra érdemesnek ítélt tanulók csillebérci, zánkai táborozáson vettek részt. A II. Sz. Általános Iskola megalakulásakor (1960) a csapat neve 1125. Számú Vörösmarty Mihály Úttörőcsapat lett, mely az 1988–89-es tanévben fejezte be tevékenységét. Az 1956-os forradalom idején szünetelő tanítás nov. 9-én folytatódott. Az iskola igazgatói gyakran cserélődtek. 1949-ben Réther Vilmos, 1950-ben néhány hónapig Oláh Béla, majd négy évig Lukács Károly állt az iskola élén.

Rendkívüli gondot jelentett a szakos tanárok és a tantermek hiánya, az iskolaudvarok szűkössége. Az iskola központját a gimnáziumban, majd a hajdani zárdában rendezték be. Ide kerültek a felső tagozatos osztályok, itt működött a bonyhádi iskolák leánykollégiuma 1949-től 1952-ig. 1949-ben indították útjára a gyógypedagógiai osztályt, mely kettő, majd négy tanulócsoporttá bővült, kisegítő, később speciális tagozattá alakult. Az 1953–54-es tanévben létesült az első két napközis csoport, 1957–58-ban már négy működött. A háborús körülmények miatt évet vesztő tanulók részére évfolyampótló (ugrató) osztályokat indítottak, melyben az V. és VI., ill. a VII. és VIII. osztályokat egy év alatt végezhették el. A dolgozók esti iskolája az 1952–53-as tanévben kezdődött. Az iskola igazgatási jogköréhez tartoztak a községi óvodák is 1977. dec. 31-éig. 1950-ben a zárdaudvar bővítésére megkapták az iskola délnyugati szomszédságában fekvő kerteket, ebből alakították ki – tanárok és tanulók társadalmi munkájával – a sportpályát, a játékteret. 1950-ben az apácákat kiköltöztették a zárda lakásaiból, melyeket tantermekké alakítottak át. 1951-ben két osztályt rendeztek be a volt Perczel-kastélyban (Perczel M. u. 44.). 1954 szeptemberétől Regős Ádám, 1955-től 1966-ig Réther Vilmos vezette az iskolát, mely 1955. máj. 28-án ünnepélyes keretek között – Palkó József tanár javaslatára – Vörösmarty Mihály nevét vette fel. Sokrétű tevékenységgel ápolják a költő kultuszát. Palkó József megfestette a költő portréját. 1975-től Dióssy Jánosné javaslatára dec. 1-je, a költő születésnapja iskolanappá vált. A Vörösmarty nevét viselő kulturális, sport- és tanulmányi versenyek, bemutatók, programok, kitüntetések, jutalmak növelik az együvé tartozás érzését. Megkoszorúzzák a gimnáziumi kollégium előtt álló mellszobrot, a plébánia falán elhelyezett emléktáblát, megemlékezést tartanak a művelődési központ előtti Vörösmarty-szoborcsoportnál, verseit szavalják és eléneklik a *Szózat*ot.

Iskolai hagyomány az őszi túra a Vörösmarty-forráshoz. A kezdetekben a tanítási napot követő délutáni program később egész napot, majd hetet, hónapot (december) ölelt fel. Legjobb tanulóikat 2012-től Vörösmarty-díjjal jutalmazzák: Sánta Csenge, Tornóczky Sára, Tóth Lilla Eszter, Hinek Dominik. Az 1950-es évek közepére kialakult egy meghatározó erejű tantestület, mely szakmai munkaközösségekre tagolódott. A két alsó tagozatos munkacsoport vezetője Kende Ferencné és Berkényi Ádám volt. A felső tagozatos magyar nyelv és irodalom munkacsoport Erményi Imre, a biológia és földrajz Szőts Gergely, a számtan Pető Edéné, a testnevelés Bajor László vezetésével dolgozott. Az 1950-es évek közepére a tantermi zsúfoltság elviselhetetlenné vált. 1954 őszétől ide jártak a börzsönyi felső tagozatos tanulók, 1955-től pedig a Szekszárdról Bonyhádra telepített József Attila Nevelőotthon tanulói is. 1955-ben 1024, 1960-ban 1224 tanuló iratkozott be, az átlagos osztálylétszám 36 fő volt. Tolna megye legnagyobb általános iskolájában hat osztály délelőtti-délutáni váltással, két osztály pedig délután járt tanórákra. Elkerülhetetlenné vált egy új iskola építése, a tanulók megosztása. Az új, II. Sz. Általános Iskola 1960. szept. 1-jén kezdte meg – névleges – működését a leendő igazgató (Pető Ede) megbízásával, a beiskolázási körzetek kialakításával, a tanulók és az 50 fős tanári kar elosztásával. A tényleges szétválásra csak az új iskola átadása után, 1961 áprilisában került sor, ezt követően normalizálódott a helyzet. Az I. sz. iskolában az 1961-ben beiratkozott 703 tanulót 18 osztályban 24 nevelő foglalkoztatta. A körzetesítés következtében az 1961–62-es tanévtől Tabódszerdahely, majd a következő tanévtől Grábóc felső tagozatos bejáró tanulói a csoportok számát 22-re növelték. A zsúfoltság elkerülésére újból felváltva járt az alsó tagozat négy osztálya. Két új tantermet építtettek az udvarban, tornaszobát, tanárit, könyvtárszobát alakítottak ki. 1968-ban a közgazdasági szakközépiskola kiköltözésével üressé vált Bajcsy-Zs. u. 38. sz. épület néhány termét is használatba vehették, 1975-ben a teljes épületegyüttest az iskola rendelkezésére bocsátották, ide költöztették a több helyszínen működő alsó tagozatos osztályokat. Az iskola vezetésére 1966-ban Erményi Imrét, 1971-ben Bajor Lászlót nevezték ki. Az igazgatóhelyettesi tisztséget – többek között – Pető Edéné, Gálos Endre, 1967-től

Az iskola tantestülete, a gondnokság munkatársai és az iskolához tartozó óvodák vezetői – 1960 Ülő sor balról: 1. Rozgonyi Lászlóné, 2. Erményi Imréné, 3. Sámson Imréné, 4. (?), 5. Kende Ferencné, 6. Pető Edéné, 7. Gálos Endre, 8. Réther Vilmos, 9. Néray Vilmosné, 10. Kövecses Jolán, 11. Pálos Lászlóné, 12. Dióssy Jánosné, 13. Váróczi Jánosné, 14. Futó Józsefné, 15. Fetzer Ferencné, 16. Vadkerti Sándorné [?]. *Középső sor: 1. Erményi Imre, 2. Márvány Jánosné, 3. Zoltán Vilmosné, 4. Zsigmond Kálmán, 5. Szakács Antal, 6. Pál Lászlóné, 7. Regős Ádámné, 8. Énekes Béláné, 9. Sámson Ágnes, 10. Kövecses Vilmosné, 11. Antal Istvánné, 12. Kövecses Valéria, 13. Lovik Kálmánné, 14. (?), 15. Kozma Istvánné, 16. Lőrincz Vitusné, 17. Lőrincz Vitus, 18. Nikodémusz Józsefné. Hátsó sor: 1. Végh Andor, 2. Végh Andorné, 3. (?), 4. Békés Ferenc, 5. Hágen Mátyás, 6. Horváth Olivérné, 7. Várda Aladár, 8. Pető Ede, 9. Regős Ádám, 10. Szőts Gergely, 11. Sebes Andrásné, 12. Szőts Kató, 13. Dávid Teréz, 14. Tóth István, 15. Balogh Mihály, 16. Berkényi Ádám, 17. Zsók Anna, 18. Sántha Lázár, 19. Kaszab Lajos.*

Dávid Teréz töltötte be. A megnövekedett feladatok miatt 1959-ben engedélyezték második, később harmadik igazgatóhelyettes alkalmazását, ezért Sántha Lázárral (akihez a napközis csoportok és a kisegítő osztályok tartoztak) és Havasi Jánosnéval (aki az alsó tagozatos tanulócsoportokat irányította) egészült ki a létszám. Az 1957–58-as tanévtől – a szekszárdi 505. Sz. Szakmunkásképző Intézet Bonyhádra kihelyezett tagozataként, kezdetben Gálos Endre igazgatásával – az általános iskolában folyt az iparitanuló-képzés 1966-ig. Az 1950-es évek végén heti két órában bevezették a politechnikai oktatást. A diákokat megtanították a háztartási munkák alapelemeire: szabás-varrás, befőzés, mosógépkezelés, használati tárgyak készítése stb. Működtették a központi műhelyt (Perczel M. u. 5.), ahonnan a járás összes általános iskoláját ellátták a politechnikai órákhoz szükséges anyagokkal. Vezetője Tóth István, majd – már igazgatóhelyettesi státusszal – Magyar Péter lett. A központi műhely az iskola rekonstrukciója után beköltözött a főépületbe, ott működött 1997. szept. 1-jei megszüntetéséig. Az iskola épületei rendkívül leromlott állapotban voltak, a tanulólétszám, a napközis csoportok számának emelkedése folyamatos építésre, toldozás-foldozásra késztette a vezetést. 1955-ben a volt zárdakápolnát tornateremmé alakították át. Ez lett a leánytanulók tornaórájának a helyszíne, míg a fiúkét a régi tornateremben tartották. 1964-ben napköziotthonos konyhát, az 1970-es években zenetermet létesítettek, felújították az irodákat, a tanárit, a könyvtárat. A felső tagozatosok részére szaktantermeket alakítottak ki. Korszerűsítették az elavult villamos hálózatot és a fűtési rendszert. 1970-ben az iskola húsz tanuló- és két gyógypedagógiai csoporttal szétszórtan (Dózsa Gy. u. 16., 65., Bajcsy-Zs. u. 38., Vörösmarty tér 1., Lenin u. 7.) és mostoha körülmények között működött. Az 1972-ben induló „Egy üzem – egy iskola” mozgalom keretében gyümölcsöző kapcsolat alakult ki a cipőgyárral. 1976-ban a zeneiskola az általános iskola tagozata lett, majd 1995-ben részlegesen önállóvá vált. A tanulók száma drasztikusan megemelkedett, 1980-ban 1140 tanuló iratkozott be. Három osztályt a folyosón tanítottak. A tan-

termek annyira zsúfolttá váltak (32-36 tanuló), hogy egynémely osztályba a tanári asztal sem fért be. Tantermeket rendeztek be a Zománcgyári Kultúrotthonban (Perczel M. u. 3.) is. Megkönnyebbülést hozott a III. Sz. Általános Iskola megnyitása 1984. szept. 1-jén. Jobbára ennek köszönhetően a beiratkozott tanulók száma az 1983. évi 972-ről 769-re, a pedagógusoké 69-ről 54-re csökkent. Elkerülhetetlenné vált az iskola rekonstrukciója. Első lépésként az utcafronti földszintes házat – a régi nővérlakásokat – lebontották, helyébe 1987–88-ban kétszintes, nyolc tantermes épületet emeltek. 1992-ben felújították a Dózsa Gy. u. 29. sz. épületet, ahová betelepítették a szétszórt helyeken működő gyógypedagógiai (kisegítő) csoportokat. A fejlesztés utolsó fázisában a főépület hátsó udvarrészében lebontottak minden elavult épületet, kosár- és kézilabdapályát, öltözőket építettek, s egy korszerű, 540 m²-es új tornatermet. Az iskola történetének első tanéve kezdődhetett úgy 1995. szept. 1-jén, hogy – a gyógypedagógiai tagozat kivételével – minden diák egy épületben tanulhatott. A közel 200 millió forintos beruházás után a tantermek és előadótermek száma 29-re gyarapodott. Az iskola rekonstrukciójával megteremtették a német két tannyelvű oktatás kiterjesztésének magas szintű tárgyi eszközrendszerét. A német nemzetiségi nyelv tanítása az iskolában az 1971–72-es tanévben kezdődött egy első és egy ötödik osztályban, Ruppert Józsefné tanítóval és Rónai Józsefné szaktanárral, a nulladik és a hatodik órában. 1976-ban már órarendbe építve tanult 8 csoport, melyek számát hamarosan 15-re növelték. Gyűjteni kezdték a bonyhádi német nemzetiségi kultúra értékeit, felkarolták a hagyományait, részt vettek a nemzetiségi rendezvényeken. 1975-ben együttműködési szerződést írt alá az NDK-s freibergi Rochlitzer-Schule és a bonyhádi iskola vezetősége, kölcsönös szakmai tapasztalatcseréről és nyári táboroztatásról. Tolna megyében elsőként, az 1986–87-es tanévben a Vörösmarty Mihály Általános Iskolában indult két tannyelvű német nemzetiségi oktatás Ruppert Józsefné és Gradwohl Károlyné közreműködésével. (Bonyhád lakosságának ekkor mintegy 25-30%-a volt német származású.) Fokozatos bevezetéssel a felső tagozatban a környezetismeret, a földrajz és a történelem tantárgyak tanítására került sor két nyelven. A német oktatás rendkívüli sikerét jelezte, hogy az 1991–92-es tanévtől a tanulócsoportoknak már több mint a fele tanult németül, 1992-től pedig alap- és középfokú nyelvvizsgát is tehetnek a diákok. Az iskola gyümölcsöztetni tudja a Wernauval létesített testvérvárosi kapcsolatot: gyakran szerepelt a német városban az énekkar és a zenekar, gyakorivá váltak a partneriskolai cserelátogatások. 1989-től az angol nyelvet is választhatják a tanulók. 1990-ben Pogátsa Alajos nyerte el az igazgatói kinevezést. Az igazgatóhelyettes feladatkörét Takács Lászlóné, Szegedi László, Gálosné Barabás Aranka, Bölcsföldi Árpádné, Jászberényi Zoltánné látta el, 1992-től – a korábbi egyidejűleg három helyett – kettő, később egy fővel. Az iskola a tanórákon túl sokszínű lehetőséget biztosított, biztosít az érdeklődő tanulók számára. Az énekkar Kiss B. József, Kolta Lászlóné (Bács Klára), Rónai Józsefné, a fúvószenekar Havasi János, a néptánccsoport Néray Vilmosné, Havasi Jánosné, Szabó Lászlóné, a fotószakkör Balogh Mihály, Sántha Lázár, Havasi János, a rajzszakkör Palkó József, Lőrincz Vitus, Kovács Ferenc, Csaba Zita, a biológia szakkör Szőts Gergely, az irodalmi szakkör Erményi Imre, Dióssy Jánosné, Rónai József, Csehák János tanárok vezetésével. Az 1972-ben alakult úttörő fúvószenekar játszotta a május elsejei zenés ébresztőket, gyakran fellépett az iskola és a település rendezvényein. A Palkó József és felesége által 1948–50 között működtetett iskolai szakkörből indult útjára a nagyhírű bonyhádi bábszakkör. A színjátszókat Váróczi Jánosné irányította. Bemutatták Móricz Zsigmond: *Légy jó mindhalálig* c. színművét, a Grimm testvérektől *A békakirályfi*, valamint a *Csipkerózsika* c. mesejátékokat. Hangyál János rendezte az 1980-as években Csiky Gergely: *Buborékok* c. színművét. A szakkörök az 1980-as évek közepéig működtek. A testnevelő tanárok (Bajor László, Végh Andor, Kaszab Lajos, Takács Lászlóné, Kiszler Ferencné, Kersák Tamás) vezetésével eredményes sportkörök (labdarúgó, kézilabda, szertorna, atlétika) működnek. 1988. szept. 8-án a sportolási lehetőségek kiterjesztésére létrehozták a Vörösmarty Diáksportkört (VDSK). Nagy sikerük volt az évzárók idején rendezett

tornavizsgáknak, a diák-tanár labdarúgómérkőzéseknek. A tornavizsgákat az 1960-as évektől a többi iskolával együtt a községi labdarúgópályán tartották. Az eredményes oktatás hátterét gazdag szertárak (biológia, földrajz, kémia, fizika) és mintegy 17 ezer kötetével könyvtárszoba biztosítja. Az 1970-es évektől kezdve használtak az órai munkához audiovizuális készülékeket (írásvetítő, magnetofon, lemezjátszó, diavetítő). Az ének-zenei kultúra elmélyítését szolgálta a vezetésnek az a szándéka 1983 őszén, hogy

Az iskola utcafrontja az 1970-es években
(Fotó: Havasi János)

az iskolát ének-zene tagozatossá fejlesszék. Biztosították a tanulók hangszeres oktatását. A tagozat tíz évig létezett. Az 1983–84-es tanévtől az 1–3. osztályos tanulók részére fokozatosan bevezették az egésznapos iskolát, melynek irányítója Havasi Jánosné volt. 1997-ben a kisegítő (később: speciális) tagozatot a Bajcsy-Zs. u. 38. sz. alatti volt közgazdasági szakközépiskolába, 2004-ben a Dózsa Gy. u. 32. sz. alatti volt községi óvodába, majd 2008-ban a Szent Imre utcai központi épületbe helyezték, mellyel megszűnt a területi szétszórtság, az iskola minden tanulóját egy helyen foglalkoztatják. Az iskola a 2003–04-es tanévtől a „Schulverein" Német Nemzetiségi Iskolák Egyesülete megbízásából a Völgységben működő német nemzetiségi nyelvoktatásban résztvevő általános iskolák gesztora. Fejlesztő foglalkoztatással az 1990-es évektől városi szinten felkarolták a beszédhibás gyermekek logopédiai képzését, 2005-től pedig a tanulási nehézségekkel küzdő gyermekek felzárkóztatását. 2009-től pszichológust foglalkoztatnak, ettől az évtől folyik a kompetencia alapú oktatás. 2003–05 között jelentős fejlődésen ment keresztül az informatikai oktatás eszközrendszere, 2004-ben beléptek a KözHáló/Sulinet programba. 2005-ben nagy ünnepségsorozattal, jún. 4-én a hajdani diákok találkozójával emlékeztek meg a polgári leányiskola 1905-ben történt megalapításának centenáriumáról. 2009-től Év Pedagógusa Díj kitüntetésben részesítik a legjobb munkát végzett pedagógust: Hammerné László Viola, Bíró Imréné, Wagner Anna, Bölcsföldi Árpádné, Genczlerné Herczeg Ágota, Sántáné Havasi Helga, Jászberényi Zoltánné, Csehák János. 2010-ben két másik magyarországi iskolával együtt az országban elsőként tették lehetővé a Deutsches Sprachdiplom (Német Nyelvdiploma) megszerzését. Német nemzetiségi klubszoba berendezésével ebben az évben kezdte meg működését a Knábel Vilmos Klub. 2011. júl. 1-jén megszűnt a BONI Arany János Egységes Iskola (a volt II. Sz. Általános Iskola), melynek 96 tanulója, továbbá az Arany János Gimnázium átkerült a Vörösmarty iskolához. (Utóbbinak csak helyet biztosítanak, de nem tartozik az intézmény szervezetéhez.) Az iskola tagintézménye lett a 2008. júl. 1-jével létrehozott Bonyhádi Oktatási Nevelési Intézménynek (BONI), majd a 2013. jan. 1-jével megalkotott Bonyhádi Általános Iskola, Gimnázium és Alapfokú Művészeti Iskola elnevezésű integrációnak. Neve: Vörösmarty Mihály

Az iskola Szent Imre utcai homlokzata – 2010
(Fotó: Kirchné Máté Réka)

Általános Iskola Tagintézmény. Fenntartója a Klebelsberg Intézményfenntartó Központ (KLIK), működtetője Bonyhád Város Önkormányzata. 2016. jan. 30-án – az iskolában 2005-ben, a Kovács Andrea vezetésével megalakult Környezeti Nevelési Munkacsoport sikeres működésének elismeréseként – elnyerték az „Ökoiskola" címet. Az

intézmény igazgatói: 2000-től Somogyi János, 2005-től Zircher Zita. Tagintézmény-vezetői státuszban: 2008-tól Zircher Zita, 2009-től Bechtel Helmut Herman, 2012-től Takács Lászlóné, 2014-től Bábelné Rein Mária. 2013-ban a beiratkozott tanulólétszám 441, a pedagógusok száma 48. (Steib György)

Vörösmarty Mihály-emléktábla: a római katolikus plébánia utcai frontján elhelyezett emléktábla a költő, és két jeles bonyhádi katolikus pap barátságának állít emlé-

ket. Vörösmarty bonyhádi tartózkodásának megörökítését Gál István irodalomtörténész – akkor bölcsészhallgató – kezdeményezte a *Tolnamegyei Újság* 1932. máj. 14-ei számában közölt – *„Emléktáblát Vörösmarty egykori bonyhádi lakására!”* című – nyílt levelében: *„Semmi jel és semmi nyom nem mutatja, hogy kiváló nemzeti költőnk Bonyhádon élt volna.”* Egyed Antal plébános és Teslér László káplán irodalmi tanulmányokkal foglalkoztak, ezért a költő szívesen töltötte idejét társaságukban. *„Édes örömmel voltam mindig társaságodban* – írta Teslér 1820-ban Vörösmartynak –, *mert beszédünk csak a haza csak a literatúra volt.”* A fehér táblát – mosdójának márványlapját – Bauer (későbbi nevén Pór) József apátplébános ajánlotta fel a nemes célra. Egyidejűleg készültek a katolikus templom felszentelésének 150. évfordulója megünneplésére is. A templomépítő Winkler Mihály plébános érdemeit megörökítő

táblát a templom előterében helyezték el. Leleplezésük kétnapos nagyszabású ünnepség keretében zajlott 1932. aug. 27–28-án. A 27-én este 7 órakor kezdődő ceremónián mintegy 2500 fős tömeg vett részt. A díszvendégek élén Virág Ferenc pécsi megyés püspök, Perczel Béla főispán és Hajas Béla, a gimnázium igazgatója foglalt helyet a plébánia előtt elhelyezett széksorban. A kórusművek és szavalatok elhangzása közti avató beszédeket Brisits Frigyes irodalomtörténész és Vargha Damján György, a pécsi egyetem irodalomtörténet tanára, a Magyar Tudományos Akadémia tagja tartották. A Szent István Akadémia üdvözletét Viszota Gyula főigazgató tolmácsolta a jelenlévőknek. A templomtoronyban elhelyezkedő leventezenészek egyházi énekeket játszottak. 28-án – vasárnap – az ünnepi szentmisét Virág Ferenc püspök celebrálta. Az ünnepségsorozat a katolikus körben felszolgált 200 terítékes ebéddel ért véget. (Fotó: Kirchné Máté Réka) (Steib György)

Vörösmarty Mihály-szoborcsoport: a Széchenyi téren három magas talapzaton álló szoborkompozíció. A Tolna Megyei Tanács, Bonyhád Város Tanácsa és a Képzőművészeti Lektorátus 1986-ban írt ki közös költségviselés vállalása mellett tervpályázatot a szoborcsoport elkészítésére. Szabó György alkotását 1990-ben helyezték el a művelődési központ előtti parkban. A márc. 15-ei ünnepség keretében avatták fel Ancsel Éva filozófus professzor közreműködésével. Az elöl álló, középső mellszobor Vörösmarty Mihályt ábrázolja, mögötte két nőalak látható: az egyik Perczel Etelkát idézi, a szárnyas alak pedig a szerelmi költészet múzsája, Erato. A szoborcsoport a város egyik jelképévé vált. (Fotó: Fábián Gergő) (Dudás Olga)

Wagnerné Pál Ágnes sz. Pál Ágnes (*1951. jan. 21. Bonyhád, †2007. máj. 24. Szekszárd): népművelő, újságíró. Bonyhádon végezte általános és középiskolai tanulmányait, 1969-ben érettségizett a Perczel Mór Közgazdasági Szakközépiskolában. A Bony-

hád és Vidéke Általános Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezetnél könyvelő, majd 1972-től a Vörösmarty Mihály Járási Művelődési Központ előadója, 1978-tól igazgatóhelyettese, 1988-tól 1992-ig, majd 1996-tól 2001-ig igazgatója. Kezdeményezése nyomán született meg 1991-ben az intézményben a Kézműves Szakiskola, és éledt fel 1996-ban a nagy múltú bonyhádi műkedvelő színjátszás. Munkája mellett képezte magát. A Szombathelyi Tanárképző Főiskolán 1977-ben népművelő–könyvtár szakos tanári, a Nyugat-magyarországi Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Főiskolai Karán Sopronban 2000-ben szociálpedagógus diplomát szerzett. Az 1988–89-es tanévben eredményesen elvégezte a MUOSZ újságíró előkészítő stúdióját. Tudósítója volt a *Tolnai Népújság*nak, 2002-től pedig hivatásos újságírója. Közéleti ember, elhivatott népművelő, tanító volt. 1998-ban az MSZP–Agrárszövetség közös jelöltjeként harcba szállt az országgyűlési képviselőségért. Már iskolás korában fellépett versmondóként, felnőttként állandó szereplője lett a város ünnepi műsorainak, a helyi televízió *Parnasszus* c. irodalmi műsorának, sikereket aratott szavalóversenyeken. Munkássága elismeréseként 2002-ben Wlassics Gyula-díjat kapott, 2004-ben a helyi könyvtár Verébdíjban, 2003-ban a Petőfi Sándor Evangélikus Gimnázium Borbély József-díjban részesítette. Trucza Csabával, majd Wagner Józseffel kötött házasságából egy-egy fia született.
(Steib György)

Wajdits György (*1884. szept. 7. Sopron, †1939. dec. 19. Bonyhád): gyógyszerész. Középiskolába a soproni bencéseknél és Budapesten járt, majd gyógyszerész szakképzettséget és államtudományok doktora címet szerzett. Tanulmányai mellett aktív sportéletet élt. 1910-ben már gyógyszertártulajdonos Aradon, mellette vezető szerepet játszott a város közéletében. Az első világháborúban a szegedi 5. honvéd gyalogezrednél teljesített szolgálatot. Tevékeny részt vállalt az aradi ellenforradalmi kormány megalakításában, ezért rendőrségi megfigyelés alatt tartották. Ennek dacára megbízottként többször átszökött Budapestre. Az aradi ellenkormány Szegedre vonulásakor Mezőhegyesen a románok elfogták és internálták, később azonban szabadon bocsátották. 1921 januárjában kiutasították Aradról, ezután Bonyhádon telepedett le, ahol saját gyógyszertárat (Jézus Szíve) nyitott és vezetett. Jelen volt a község társadalmi életében, lelkes patrónusa volt a hazafias megmozdulásoknak. Felesége Falkner Anna volt.
(Steib György)

Wajlaket Joszef: Bonyhádon szerkesztett, havonta kétszer megjelenő, héber nyelvű rabbinikus folyóirat, mely 1899 és 1917 között jelent meg. A kezdeti lapszámokat és 1908 után újra Munkácson nyomtatták, a köztes 8 évben pedig Pakson, Meir Rosenbaum nyomdájában. A szerkesztő (valójában egyszemélyes szerkesztőség) mindvégig Schwartz József [héberül: R. Joszef ha-Kohen] (1875–1944) volt. Schwartz tekintélyes rabbicsaládból származott, apja mádi, nagyapja beregszászi rabbi volt. Nősülése révén került Bonyhádra, a helyi rabbi, R. Deutsch Eliezer veje és egyben helyettese volt. Az ortodox szellemiség melletti elkötelezettségét családi háttere, tanulmányai (Paks, Putnok) és új környezete egyaránt erősítették. Huszonhat évi bonyhádi tartózkodás után 1924-ben Nagyváradra telepedett át, ott élt haláláig. 1944-ben a holokauszt áldozatává vált. A folyóirat címe – a rabbinikus irodalomban bevett módon – egy bibliai kifejezés: „összegyűjtötte József" (I. Mózes 47,14), mely utal a szer-

kesztő személyére és egyben magára az anyaggyűjtésre is. A szerzők között találjuk a magyarországi ortodoxia színe-javát: Vác, Kismarton, Beregszász, Huszt, Mád, Paks, Eger, Nagyvárad, Pozsony, Ungvár, Tolcsva, Tab stb. rabbijait, tudósait. Természetesen a bonyhádi rabbi, R. Deutsch Eliezer írásai is rendszeresen szerepeltek. De ahogy a lap terjesztése is átlépett a történelmi Magyarország határain, úgy a szerzők is szélesebb körből kerültek ki, pl. Berlin, Würzburg, Bécs, Nikolsburg, Czernowitz, Bukarest, Oroszország, Jeruzsálem, sőt, több Amerikában működő rabbi írását is közölte. A héber nyelv és a rabbinikus kultúra szellemileg összekapcsolta mindannyiukat. A kortárs rabbik írásai mellett a szerkesztő szemelgetett a késő ókori rabbinikus irodalomból is, továbbá külön rovat volt már elhunyt rabbik kiadatlan írásainak közlésére. A rovat címe – szintén bibliai fordulattal (Énekek éneke 7,10) – *Szifré jesénim*, vagyis „az alvók ajkai" volt. Az olvasók, előfizetők számáról nincs pontos adatunk. Mindenesetre sokat sejtet, hogy már a második évfolyam címlapjai öt pénznemben is feltüntették az éves előfizetési díjat: Ausztriában és Magyarországon 6 korona, Németországban 6 márka, Amerikában 2 dollár, Oroszországban 3 rubel, Franciaországban 10 frank. Az egyes lapszámok terjedelme 8–12 oldal között változott. Az évfolyamok utolsó számában Schwartz összesítést közölt az adott évben (a zsidó naptár szerint ezt ősztől őszig kell érteni) megjelent írásokról, melyek témái többségében különböző vallási előírások, illetve a klasszikus rabbinikus irodalom egyes szövegeinek pontos értelmezése körül forogtak. Hírek, aktualitások nem tartoztak a folyóirat profiljába, két területen azonban mégis tetten érhető ilyesfajta kapcsolódás. Az egyik, hogy a vallási előírások helyes értelmezésének kérdései a korszak olyan újdonságai kapcsán is felmerültek, mint a fonográf, az elektromos világítás vagy a hamvasztás. A másik terület a neves elhunytakról való megemlékezések, így például a legutolsó évfolyamban több, Deutsch Eliezer rabbit méltató gyászbeszéd is olvasható. Az első világháború idején (1916) a katonai cenzúra – minden bizonnyal a héber nyelv és a nemzetközi terjesztés miatt – felvetette a cenzúrázandó lapok sorába, a külföldre szánt példányok így csak a cenzor engedélyével hagyhatták el az országot. A budapesti sajtóosztály Gábel Gyula törvényszéki héber tolmácsot, az Ungarische Wochenschrift szerkesztőjét bízta meg az írások ellenőrzésével. A lap megszűnésében a háborús körülmények okozta nehézségek mellett szerepet játszott az is, hogy Schwartz az apósa halála után új feladatokat kapott a bonyhádi ortodox közösségben: a rabbinikus bíróság tagja és hitszónok lett. A lap írásainak maradandó értékét mutatja, hogy közel 100 évvel az eredeti közzététel után reprint kiadásban újra megjelentek: 1–10. kötet, Brooklyn, NY, 1991–2002. (Bányai Viktória)

Wass Albert-szobor: bronz mellszobor a Vörösmarty Mihály Művelődési Központ előkertjében. A Sydney-ben készült alkotás Kolozsy Sándor munkája. A szobor felállítását a bonyhádi Wass Albert Törzsasztal elnevezésű irodalmi társaság kezdeményezte. Bakó László várdombi szobrászművész készítette a talapzatot, melynek költségeit adományokból teremtették elő. 2005. január 8-án leplezték le, Andrásfalvy Bertalan néprajztudós, egyetemi tanár mondott avatóbeszédet. A talapzaton olvasható felirat: *„Az Írónak Tisztelettel a Hazafinak Szeretettel A Czegei Wass Alapítvány Ajándéka Bonyhád Városnak. A Wass Albert Törzsasztal, A Kármentő Polgári Kör és Bonyhád Város 2005. január 8-án"*. (Fotó: Fábián Gergő) (Dudás Olga)

Weber János, id. (*1844. aug. 29. Nádasd, †1913. szept. 30. Budapest): földbirtokos, vállalkozó. Kezdetben elsősorban szőlészettel és bortermeléssel foglalkozott Nádasdon (később Püspöknádasd, majd Mecseknádasd). Szorgalma és leleményessége révén jelentős vagyonra tett szert. A filoxéra hatására sok szőlő kipusztult, a borfogyasztást a pálinka váltotta fel. A tendenciát

felismerve szeszlepárlót építtetett. A messze környékről felvásárolt törkölyt földalatti tárlókban helyezte el. A „Weber-törkölyice" elismert márka lett erejéről és tisztaságáról. A pálinkakirályként emlegetett vállalkozó Franciaországban elsajátította az érlelés technológiáját, majd megkezdte a konyak készítését. 1888-ban Perczel Lajostól megvásárolta a Bonyhád keleti fennsíkján lévő Istvánmajort, a hozzá tartozó 290 katasztrális holdnyi birtokkal. A nevét viselő Weber-pusztán szarvasmarhatenyészetet hozott létre, melynek a jelentős hányadát külföldre – 1894-ben 106 jószágot Svájcba és Bajorországba – értékesítette. 1892-ben ezen a helyen is szeszüzemet létesített, melyben 8 főt foglalkoztatott.

A major 1905-ben a füstölgő kéményű szeszüzemmel

Halálakor a *Tolnavármegye és a Közérdek* c. lap azt írta róla, hogy *„maga volt a tisztes munka, szorgalom élő megtestesítője, és mint ilyen, tekintélyes vagyonra és közbecsülésre tett szert."* Geiger Rozáliával kötött házasságából hét gyermeke született. A gazdálkodást Kálmán fia folytatta, János fia pedig Bonyhád jelentős közéleti szereplőjévé vált.

(Steib György)

Weber János, ifj. (*1876. febr. 9. Püspöknádasd, †1929. okt. 20. Felsőtengelic): földbirtokos, országgyűlési képviselő, felsőházi tag. Középiskolába Szekszárdon járt. Budapesti, Kereskedelmi Akadémiai tanulmányait követően 1895-ben a keszthelyi Gazdasági Akadémián szerzett gazdatiszti oklevelet. Festetics Tasziló keszthelyi uradalmában gazdasági gyakornok, 1900-tól pedig önállóan kezelte atyja bonyhádi birtokát. 1903-ban kibérelte a Dőry-örökösök birtokát (Dőrypatlan, Farkasvölgy-puszta), ahol tíz esztendeig gazdálkodott. 1911-ben a Tolnai Polgári Takarékpénztárral közös tulajdonban álló 1000 katasztrális hold földet felparcellázták a kisbirtokosoknak. 1913-ban Szentgálpuszta társtulajdonosa lett. Kora ifjúságától kezdve részt vett a politikai küzdelmekben. 1905-től 1910-ig – a Függetlenségi és 48-as Párt képviseletében – a bonyhádi kerület országgyűlési képviselője. 1910-ben visszavonult a politikai élettől, Benyovszky Rezső gróf 3000 holdas tengelici bérletében gazdálkodott. 1917-től katonai szolgálatot teljesített, mint népfelkelő főhadnagy, hosszabb időt töltött az orosz fronton. Hősies magatartásáért Signum Laudis és Koronás Arany Érdemkereszt kitüntetésben részesült. Aktív résztvevője volt 1919 júniusában a Tolna vármegyei ellenforradalmi felkelésnek, mely 23-án érte el Szekszárdot. A felkelés leverését követően Szegedre menekült, ahol 1919. júl. 14-én a nemzeti kormány Tolna vármegye ideiglenes kormánybiztosául nevezte ki. (Az állás betöltésére valószínűleg nem került sor.) A Tanácsköztársaság bukását követően visszatért tengelici gazdaságára. Vezető szerepe volt a megyei kisgazdapárt megalapításában, megszervezésében. 1920 januárjában a bonyhádi kerület kisgazdapárti programmal nemzetgyűlési képviselővé választotta. A földművelésügyi, közlekedési és igazolási állandó bizottságnak lett a tagja. A mezőgazdaság fejlesztése terén szerzett érdemei elismeréséül Horthy Miklós kormányzó 1923-ban gazdasági főtanácsossá nevezte ki. Különösen kitűnt a bonyhádi tájfajta pirostarka szarvasmarha tenyésztésével, ennek a kisemberek közti propagálásával. 1927. jan. 10-én Tolna vármegye törvényhatósági bizottsága a felsőház tagjává választotta. Tel-

jes odaadással szolgálta Bonyhád közügyeit. 1907-ben résztvevője volt annak a küldöttségnek, mely a Hidas–Bonyhád vasútállomás Bonyhádra való áthelyezése ügyében folytatott tárgyalást Kossuth Ferenc miniszternél. Elnöke volt a Perczel Mór-emlékmű állítását szorgalmazó bizottságnak, világi elnöke a katolikus körnek, főmunkatársa a Bonyhádon megjelenő *Tolnamegyei Hírlap*nak, tagja Tolna vármegye közigazgatási bizottságának. Nevéhez fűződik a Paksi Közigazgatási Bank alapítása. Kritzka Ilonával kötött házasságából három lánya és három fia született.

(Steib György)

Id. Weber Kálmán, felesége, és gyermekeik (névvel megjelölve), valamint a család tagjai a Weber-kastély kertjében

Weber Kálmán, id. (*1875. febr. 12. Nádasd, †1939. febr. 28. Szekszárd): földbirtokos. Tanulmányait Szekszárdon kezdte, majd Budapesten kereskedelmi érettségit tett. Szekszárdon szeszfőzdét üzemeltetett 1918-ig. 1912-ben Püspöknádasdra (egykor Nádasd) költözött, ahol átvette atyja, id. Weber János gyümölcsszesz lepárló üzemét, majd 1917-ben a bonyhádi istvánmajori birtokának irányítását. Mintegy 360 kataszteri hold birtokon gazdálkodott, közte 10 hold szőlőn. Sertéstenyésztéssel, tehenészettel, marhahízlalással foglalkozott, állataiból Svájcba, Németországba és Olaszországba exportált. 1917-ben továbbfejlesztette az atyja által 1892-ben létesített Istvánmajori szeszlepárlót. Egy központi szeszfőzde létesítésével engedélyt nyert *„mindennemű égetett szeszesital, továbbá takarmány-liszt, borkő és olaj előállítására, nemkülönben szilva-íz és aszalt-szilva készítésére és ezen termelvények értékesítésére."* A szeszfőzde saját termelésű nyersanyagot dolgozott fel, évente 2-3 hónapot működött, havi mintegy 130 hektoliter nyersszeszt állítottak elő. A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank jellemzése szerint *„igen jó eredménnyel gazdálkodik, pontos fizető, szorgalmas ember"*. A Tanácsköztársaság idején, 1919. ápr. 24-én, birtokát szocializálva hozták létre az Istvánmajori Földművesszövetkezetet, melynek vezetője lett. Birtokát 1919. aug. végén kapta vissza. Tagja volt Tolna vármegye törvényhatósági bizottságának, körzeti elnöke az Alsódunántúli Mezőgazdasági Kamarának, elnöke a Szekszárdi Kerületi Munkásbiztosító Pénztárnak, igazgatósági tagja a Bonyhádi Takarékpénztárnak, tagja Bonyhád község képviselő-testületének. Kedvtelésből vadászott és lovagolt. 1918-ban fivére, a háborúban hősi halált halt Weber Lajos főhadnagy emlékének megörökítésére feleségével közösen 20.000 koronás alapítványt hoztak létre keresztény, vagyontalan vármegyei tisztviselő, vagy annak özvegyének két jó előmenetelű gyermeke közép- és felsőfokú iskolai neveltetésére. Egy jótékonysági akcióban 25 métermázsa burgonyát ajánlott fel. Gyimóthy Máriával kötött házasságából egy lánya és három fia született.

(Steib György)

Weber Kálmán, ifj. (*1906. márc. 31. Püspöknádasd, †1981. máj. 7. São Paulo): földbirtokos. Gimnáziumi érettségit tett Pécsen, majd a Magyaróvári Magyar Királyi Gazdasági Akadémia elvégzését követően édesapjától átvette a mintegy 360 kh kiterjedésű gazdaság (Istvánmajor) vezetését. Szeszfőzdét működtettek, négy istállóban szarvasmarhát tartottak. Tagja volt a Bony-

hádi Polgári Olvasókörnek, ügyvezetője a Tolnavármegyei Gazdaságok Szövetkezete Értékesítési Osztály Kft.-nek. 1944 novemberében családjával elhagyta az országot. Rövid ideig Ausztria területén éltek, majd Brazíliában, Sao Paulóban telepedtek le, ahol étterem-panziót béreltek. Felesége Bitter Edith volt, házasságukból egy lány született. Valószínűleg Sao Paulóban hunyt el, és ott temették el, bár a bonyhádi Kálvária-hegyen lévő Weber-kripta kövére felírták a nevét.

(Steib György)

Weiszenburger János (*1876. szept. 18. Bonyhád, †1961. jan. 27. Bonyhád): asztalos, községi bíró. Édesapja asztalos műhelyében nyert szakképesítést. Segédként vándoréveit

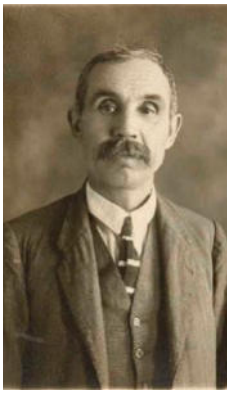

többek között Budapesten és Berlinben töltötte. 1903-ban vette át édesapja műhelyének vezetését. Munkagépeit két lóval hajtott járgánnyal működtette 1904-ig, mikor is villanymotor meghajtásra tért át. Gyári szintre emelte a termelését, a környék legjelentősebb épületasztalosává nőtte ki magát. Ősszel és télen ablakredőnyöket készített. Ő volt a bonyhádi gimnázium építésének (1907–08) asztalosmestere. Munkásságáért 1912-ben az Országos Iparegyesület ezüst díszéremmel tüntette ki. 1913-ban átvette a dominógyártást Perczel Bélától. A községi képviselő-testület tagja, 1939–41 között a község bírája volt. Huszonöt éven át vezetőségi tagként segítette a Bonyhádi járási ipartestület munkáját. Iparűzése a kisipari szövetkezetek létrejöttével szűnt meg 1950-ben. Glatt Etelkával kötött házassága gyermektelen maradt.

(Steib György)

Wernau: város Németország Baden-Württemberg tartományában, a Neckar folyó völgyében. Mintegy 13.000 lakosa van. Bonyhád első testvérvárosa. A nyugat-németországi kulturális kapcsolatok kiépítése a bonyhádi német nemzetiségi kórus Schliengen város fúvózenekarával való közös fellépéseivel, cserelátogatásaikkal kezdődött 1985-ben. Ezekben az években vetődött fel a Bonyhádon élő német nemzetiségiek körében, hogy a második világháború után kitelepítettek, és a későbbiekben disszidáltak közvetítésével szorosabb kapcsolatot kellene létesíteni egy NSZK-beli kisvárossal. Wernau vezetői 1987. októberi egyhetes bonyhádi látogatásuk alkalmával vetették fel a két település közötti partnerkapcsolat létrehozásának gondolatát. Az első bonyhádi küldöttség 1988. máj. 5-étől 8-áig vendégeskedett Wernauban, a látogatást okt. 6–11. között viszonozták. Wernau Város Tanácsa 1988. okt. 17-ei, Bonyhád Város Tanácsa dec. 21-ei ülésén döntött a testvérvárosi kapcsolat létrehozásáról. Az engedélyezési okirat elkészítésére, a szervezési feladatok ellátására 1989 januárjában Ezer Mihály, a városi tanács elnökének vezetésével munkabizottság állt fel. Az együttműködés céljául Magyarország és az NSZK, közelebbről Bonyhád és Wernau kulturális és közösségi életének gazdagítását, intézményeik, egyesületeik, közösségeik és gazdasági egységeik közötti kapcsolatok kialakítását jelölték meg. A magyar–német nyelvű oklevelet Bonyhádon (150 wernaui polgár előtt) 1989. okt. 7-én, majd Wernauban (200 bonyhádi jelenlétében) 1990. júl. 6-án írták alá. Az okiratot Ezer Mihály, másrészről Roger Kehle, Wernau polgármestere látta el kézjegyével. Az ünnepi programban Bonyhádot a Szélkerék együttes és a Royal zenekar, valamint a német nemzetiségi kórus képviselte. A testvérvárosi kapcsolat megnyitotta az utat nyugat felé, erősítette a rendszerváltozás teremtette lehetőségeket. A kapcsolat elmélyítésében Oroszki István, Bonyhád polgármestere és Rittinger Antal, a Bonyhádi Német Ének és Zenei Egyesület elnöke vállalt oroszlánrészt. Rendszeressé váltak a találkozások. Még 1990 nyarán Wernauban szerepelt a fúvószenekar, a Szélkerék együttes és a Vörösmarty M. Általános Iskola gyermekkórusa. Kölcsönös látogatásokkal kapcsolat

alakult ki az óvodák, az iskolák, a sport- és a tűzoltó egyesületek, a vöröskeresztes szervezetek között. A fonyód-alsóbélatelepi táborban és Bonyhádon vendégül látták a wernaui tánccsoportot, kölcsönösen 20 diákot nyaraltattak. A német város önkormányzata lehetőséget biztosított bonyhádi vállalkozóknak a kétévente Wernauban rendezett *Schwäbischer Fleiß* (Sváb szorgalom) termékbemutatón és vásáron való díjmentes részvételre. A Salamander cipőgyártó konszern Bonyhádról történő kivonulásakor (2003) a két város vezetői közösen lobbiztak a cég megmentéséért, mint ahogy közösen pályáztak Brüsszelben is a 15 éves jubileumi ünnepség költségeinek támogatásáért. Bonyhád város 1999-ben egy Volkswagen mikrobuszt, kórházi műszereket és felszereléseket, 2000-ben a Bonyhádi Önkéntes Tűzoltó Egyesület egy Mercedes típusú gépjárműfecskendőt kapott ajándékba a testvérvárostól. A wernaui könyvtár több ízben küldött ajándékba könyveket és DVD-filmeket a bonyhádi bibliotékának, dolgozói rendszeres vendégei a Völgységi Könyvfesztiválnak. Wernau nyújtott segítséget a *Bonnharder Nachrichten* c. német nyelvű helyi lap elindításához (2007). Kölcsönösek a művészeti kiállítások, kórusok, zenekarok, hagyományőrző együttesek vendégszereplései. A bonyhádi képviselő-testület a testvérvárosi kapcsolatban betöltött szerepükért Roger Kehle (2005) és Armin Elbl (2009) wernaui polgármestereknek, továbbá Joachim Ungethüm (2007) és Alfred Freistädter (2009) önkormányzati képviselőknek „Bonyhád tiszteletbeli polgára" címet adományozott. 2010-ben a két város közös, német–magyar nyelvű szakácskönyvet adott ki *Kommt essen! Gyertek enni!* címmel. Bonyhád és Wernau lakói között számtalan barátság szövődött, a zeneiskolák, óvodák, könyvtárak, tánccsoportok egymásra hatása mindkét oldalról tekintve igen előnyös. A kapcsolat megteremtésének ötévenkénti jubileumait kitüntetett figyelem, ünnepség kíséri. A barátságot 2014-től a bonyhádi Wernau utca is jelképezi.

(Steib György)

Wiesner Boldizsár (*1846. nov. 1. [?], †1909. okt. 17. Majos): evangélikus lelkész, tanár. Lelkészi oklevéllel alkalmazta tanárnak a sárszentlőrinci algimnázium 1868-ban. Az 1870-ben áthelyezett középiskolával együtt érkezett Bonyhádra. Jövetelét örömmel fogadták: *„a fenntartósság méltányolta buzgalmát, melyet állásában kifejtett"*. Történelmet és németet tanított másfél évtizeden át, két ciklusban az algimnázium igazgatását is rábízták. A korabeli irat szerint *„szakavatott tanférfi, hű bajtárs, a városban is közkedveltségű"*. 1885 őszén fejezte be tanári hivatását, ugyanis *„Majosra hivatván meg lelkésznek"*, elvállalta az 1200 fős közösség lelki gondozását. Kapcsolata azonban nem szűnt meg a gimnáziummal: a fenntartást és működést irányító iskolai nagybizottságnak továbbra is tagja maradt. Aktív lelkész korában érte a halál.

[Kolta László] – (Steib György)

Winkler-kódex: 1506-ban keletkezett egyházi vegyeskönyv, mely – többek között – naptárt, énekeket, evangéliumi szakaszokat, imádságokat, ájtatos gondolatokat és elmélkedéseket tartalmaz részben latin, nagyobbrészt magyar nyelven. A 137×100 mm (A/6) nagyságú, 184 levél terjedelmű könyv – melynek keletkezési helye teljes bizonyossággal nem ismert – a margitszigeti domonkosrendi (dömés) apácák számára íródott. Az apácarend tagjainak törökök előli menekülése közben a kódex a pozsonyi klarisszák könyvtárába, majd onnan Winkler Mihály bonyhádi plébánoshoz került, aki – több értékes könyv átadását követően – 1801-ben a pesti Egyetemi Könyvtárnak adományozta. A nyelvemléket Toldy Ferenc irodalomtörténész, akadémikus nevezte el az adományozóról. A *Magyar Kurír* c. újság 1803. évi 23. számában írt Winkler átadott könyveiről, melyeket *„(…) nagy fáradtsággal és költséggel öszve gyüjtvén most a' haza eránt vonzó szeretete által lelkesíttetvén azon Pesti Nemzeti Könyvtárnak ajándékozta."* A kódex három kéz írása. Egyik leírója a következő kérést fogalmazta meg: *„Imágy* [imádkozzál] *éröttem és legyek részes imádságodban ki ez köny*[v]*be olvasandasz."* Egy má-

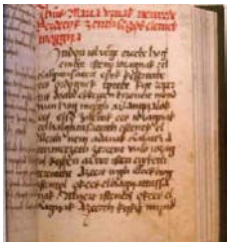

sik helyen a kódexíró II. Lajos születéséről emlékezett meg, mely édesanyja életébe került: *„Mikoron László* [II. Ulászló] *királyné Anna Asszony ez velágból ki múlné*[k] *Gyermök ágyába Szent Mária Magdolna asszony napja tájába ezör ötszáz hatod esztendőbe."* Az elején és végén is csonka Winkler-kódex elsősorban a kollektív ájtatosság eszköze volt. Néhány fejezete a 15. század második felében fellángolt rendi reformmozgalmakkal kapcsolatban a szerzetesi, zárt közösségi élet fegyelmét érinti. Ezek: Szentséges életnek módja, Asztalnak szent dicsérete, Jó és gonosz szerzetesnek dicsérete és szidalma. A kódexben olvasható Mária-énekek egyike (*Mária szép verág…*) a virágénekek szimbolikáját használja. Restaurálását követően 1888-ban adták ki.

(Sós Csaba)

Winkler Mihály (*1729. szept. 7. Kőszeg, †1810. márc. 2. Gödre): római katolikus pap, plébános, Bonyhád kultúrtörténetének egyik legjelentősebb alakja. Egerben és Pesten végezte középiskoláit, Pécsen a teológiát, 1754. jan. 13-án szentelték pappá. Három évig Magyarszéken káplán, majd két évig Gödrén, tíz évig Szakadáton, 1769-től húsz éven át Bonyhádon plébános. 1789-ben tért vissza Gödrére, ahol haláláig szolgált. Papi hivatásának fontos eleme volt a prédikáció, a kétnyelvű lakossághoz németül és magyarul beszélt. Maga erről így vallott: *„(…) a szónok elmélkedésével először önmagát indítsa meg azzal az anyaggal, melylyel másokat szándékozik megindítani: így szívből szívbe ömlik."* Élete és munkássága a késő barokk és a felvilágosodás idejére esett. Ő maga barokk egyéniség volt lelkében, munkájában, műveltségében, miközben életvitele a legegyszerűbb volt. Személyiségéből fakadt templomépítő tevékenysége, a szegények védelmezése, kórházak (ispiták) építése. Rajongott a keresztény múltért és fáradhatatlanul járta plébániája községeit. Kereste a török idők előtti templomok romjait, megszerzett és őrzött ásatási leleteket. Érmegyűjteményt és nagy könyvtárat hozott létre. Arra törekedett, hogy személyesen ismerje meg híveit, így született a 140 család adatait feldolgozó szakadáti családfa műve. Ennek célja az volt, hogy segítse a vérrokoni házasságok elkerülését. Szakadáti működése ötödik évében kezdte megszervezni az Oltáriszentség Társulatot, melynek szabályai kiterjedtek a napi imádságokra, az ünnepek megtartására, a gyónásra és egyházi szertartásokban való részvételre, a gyerekek vallásoktatására. Korát megelőzően mély szociális érzékenységgel rendelkezett, Szakadáton könyveket kölcsönzött a gyerekeknek. Munkássága egyházi épületek és karitatív jellegű intézmények létrehozásával emelkedett a csúcsra. Élete folyamán négy templomot építtetett: a szakadátit, a gödreit, a bikalit és a bonyhádit. Kórházat Kaposváron és Bonyhádon létesített. Mindkettőnek volt orvosa, a belső rendet házi törvények szabályozták. Csaknem minden egyházi jövedelmét az építések költségeire, közcélra fordította, miközben a legnagyobb szegénységben élt. *„Mivel eddigi életemben sohasem éltem csupán magamért és magamnak, azért, amíg csak élek, továbbra is a közjót igyekszem szolgálni"* – írta 1807 májusában a Pesti Egyetemi Könyvtár igazgatójának. A Pesti Tudományegyetemnek adományozta igen értékes, 15 arany, 280 ezüst és sok rézből álló éremgyűjteményét, pergamenre írott régi német imakönyvét, XIV. és XV. századi latin okleveleit. Róla, mint adományozóról nevezték el az 1506-ban keletkezett nyelvemlékünket, a Winkler-kódexet. Hét kéziratos műve és egy kinyomtatott könyve maradt fenn. Az általa írt három *Historia Parochiae* (Gödre, Szakadát, Bonyhád) mintegy 400, anyakönyv nagyságú oldalt tesz ki. Legfontosabb kézirata 160 elmélkedést tartalmaz. 1050 oldalas latin nyelvű *Példatár*án három évig dolgozott. A Bonyhádon írt *Máftéah*-ban a németül tudóknak szerkesztett kulcsot a zsidók által beszélt jiddis nyelv olvasásához. Ugyancsak Bonyhádon írta az *Ein gespräch* című, jiddis és német nyelvű, több mint 1000 oldalas könyvét, mely dialógus egy keresztény és egy zsidó ember között. Egyetlen kinyomtatott könyvecskéje az e műből készült összeállítás, az *„Epistola ad omnem Judaeos…"*, 54 oldal terjedelmű, német, héber és jiddis nyelvű. Az 1800-ban megjelent mű magyarra fordított címe:

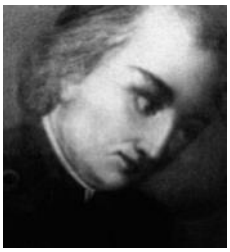

Levél minden zsidóhoz, akik szétszórtan élnek az égbolt alatt, mind a földkerekségen. A szerző közvetlen hangon, olykor korholó formában felszólította a zsidóságot a keresztény vallás, a katolicizmus alapelveinek, hittételeinek elfogadására. Hetedik fennmaradt kéziratában leírja az általa felfedezett „csillag és napóra" működését. Bonyhádi plébánosként sok időt és szellemi energiát fordított a héber és jiddis nyelv elsajátítására, a zsidó liturgia megismerésére. Sajátos missziója – a zsidók megtérítése, beterelése az egyetemes anyaszentegyházba – azonban nem járt sikerrel. Rendkívüli hitére vall, hogy élete végén, nagy betegen, ágyban fekve is misézett. Pécsi gyógyszerész barátjának írt levelében így vallott*: „Áldott legyen Isten szent neve! Az ő segítségével véghezvittem, amit nagy emberek szoktak. De ilyen kegyelemre nem voltam méltó."* Bonyhádon 1934-ben utcát neveztek el róla, melyet 1946-ban átneveztek. 1990-től ismét van Bonyhádon Winkler Mihály utca.

(Sós Csaba)

Winkler Mihály-emléktábla: lásd **Vörösmarty Mihály-emléktábla**

Winkler Mihály éremgyűjteménye: Winkler Mihály egykori bonyhádi plébános gyűjteménye a Pesti Tudományegyetem (ma Eötvös Loránd Tudományegyetem) numizmatikai gyűjteményében. Az ország jelentős, mintegy 20.000 darabos közgyűjteményét 1753-ban, 1842 éremmel Fischer Lipót jezsuita szerzetes alapította meg. A 18–19. század fordulóján – Mária Terézia 1777. évi rendeletének (Ratio Educationis) köszönhetően – az egyetemi éremtár jelentősen gyarapodott. Az ekkori adományok sorába illeszkedik a tudós pap, Winkler Mihály felajánlása is 1804-ben. Az átadott 15 arany, 280 ezüst és sok rézből álló kollekció a kor tudományos színvonalán álló, gondosan összeállított éremgyűjtemény volt. Winkler az érmekhez katalógust is készített, amely igen pedáns numizmatikai munka volt – ez a *Catalogus Nummorum et aliorum Monumentorum auctore R. Rdo. D. Michäele Winkler Canonico Honorario Quinque-Ecclesiensi Regiae Scientiarium Universitati Hung. Anno 1804 donatum.* (Érem és más emlékek katalógusa, amelyeket Winkler Mihály pécsi tiszteletbeli kanonok a Magyar Királyi Tudományegyetemnek ajándékozott az 1804-ik évben.)

Hadrianus császár aranyérme

II. Lajos magyar király ezüst dénára

Az érmeket Schönwisner István, az 1770-es évek végének jeles régészprofesszora 300 Ft-ra becsülte. Miután azokat Stipsich Alajos (az érem- és régiségtan akkori tanára, az éremgyűjtemény őre) ténylegesen át is vette, az egyetemi magistratus az adományozónak köszönetet szavazott. Az egyetem kollekciója – benne Winkler gyűjteménye – az oktatás fontos segédlete, érmei kiválóan reprezentálják a pénzverés és az éremművészet történetét az antikvitástól a 19. századig. (A közölt érmek az egyetem gyűjteményéből származó illusztrációk. Nem tudni, hogy azok Winkler adományának részei voltak-e.)

(Mészáros Orsolya)

zárda: az apácák lakhelyét és tevékenységük alapját szolgáltató épületegyüttes. A bonyhádi zárda megalakulása Winkler Mihály katolikus kórházához köthető. Az 1780-ban épült kórház 1881-re teljesen leromlott állapotba került. Bencze István plébános – a római katolikus egyházközség képviselő-testületének 1881. okt. 9-ei ülésén előadott – elképzelése szerint a kórházat katolikus szegényotthonná alakítanák át, ahol létrehoznának egy kisdedóvodát és egy női szakiskolát. Indítványozta, hogy az intézet vezetésével bízzák meg a Grazban működő Szent Ferenc Rendi Irgalmas Nővéreket, a „szürke

néneket". Bencze elképzeléseit jóváhagyták, új alapszabályokat alkottak, a terv megvalósításához gyűjtést indítottak. A szegényház (szeretetház) lehetőséget nyújtott 12 munkaképtelen elszegényedett felnőtt, valamint árvaságra jutott gyermek befogadására, helyet adott a kisdedóvónak, emelet ráépítésével szállásául szolgált a nővéreknek, bentlakási lehetőséget teremtett így hat katolikus leánynövendék számára, akik 15 forintnyi havi díjért teljes ellátásban, tanításban és neveltetésben részesültek. Bencze szerződést kötött a grazi tartományi főnökség vezetőnőjével, aki a feladat ellátását három irgalmas nővérre bízta. A kedvesnővérek 1882. szept. 2-án érkeztek Bonyhádra. Megjelenésük, tevékenységük iskolatörténeti, kultúrtörténeti jelentőségű. Blechmann Concordia főnöknőt, Szántó Elektra és Schweighoffer Amanda nővéreket szept. 3-án vezették be Bonyhád katolikus közösségébe, amikor is részt vettek a templom felszentelésének százéves évfordulójára szervezett eseményeken. Az ünnepség végén a nővéreket a szegényházba kísérték, ahol átvették a kulcsokat a püspöki megbízottól. Szeptember 10-én megnyílt a kisdedóvoda. A német származású főnöknő gondozta a szegényház lakóit, a két magyar iskolanővér pedig oktatási feladatokat látott el. (Az intézet szegényházi funkciója valószínűleg 1886-ban szűnt meg.) A működését megkezdő zárda neve Paulai [vagy Depaul] Szent Vince Szeretet Leányai (Irgalmas Nővérek) Bonyhádi Immaculata Leánynevelő- és Tanintézete lett. A kisdedóvodát, melyben 3–6 éves korú gyermekeket fogadtak, 1907-ig tartották fenn. Az 1887-ben indított női szakiskola tanulóival kezdetben a Perczel Mór utcában álló katolikus elemi népiskola osztálytermében foglalkoztak, a délelőtti tanítás végeztével, a délutáni órákban. A szakiskola célja a felvett 10–16 éves lányok jó és takarékos háziasszonnyá nevelése volt: elméleti és gyakorlati oktatásban részesültek a kötés, horgolás, varrás, fonás, ruhaszabás, mosás, sütés-főzés, házvezetés tárgyköreiben. A zárda hazafias keresztény értékrendjével, oktatásával és nevelésével megteremtette Bonyhád és környéke középosztályának, a kisiparos, kiskereskedő és értelmiségi családok leánygyermekeinek tanulmányi bázisát. 1884-ben további két irgalmas nővért alkalmaztak (Riedel Antónia Angelina és Roll Anna Brigitta), akik a katolikus elemi iskolában átvették két összevont leányosztály, majd 1885-ben újabb nővér alkalmazásával a harmadik leányosztály tanítását is. A zárda főnöknője 1886-tól a csehországi Kreibitzben született Riedel Antónia Angelina lett, aki tanképesítő oklevelét a Pesti Királyi Tanítóképezdében szerezte. Az ő szolgálati ideje alatt teljesedett ki az intézmény, melynek egyik legjelesebb alakjává vált, s melyet 1910-ig – haláláig – vezetett. A nővérek gyakran cserélődtek, oktatási feladatuk egyre bővült, a környezet, az infrastruktúra folyamatosan fejlődött. 1893-ban a zárda udvarában emeletes épületet húztak fel, részint az elemi iskola, részint óvoda elhelyezése céljából. Német és francia nyelv tanításával, hangszertanítással és 1905-ig magánpolgári iskolai oktatással is foglalkoztak. 1904-ben, majd 1910-ben több, a szomszédságukban lévő telket és házat megvásároltak, mellyel az oktatási és szálláshelyek leválaszthatókká váltak a szegényháztól. Az addigi, mintegy 150 m² nagyságú, szűk udvarrészből kialakult egy tágas, fenyvesek, gyümölcsfák, bokrok övezte, mintegy 2150 m² területű kert és udvar. Az internátusban lakó növendékek számát 40-re növelhették. Időközben a szegényotthon megszűnt,

A kápolna főoltára

Kodály-szeminárium a zárdában Kodály Zoltán részvételével, a Székely Népművelési Tanács szervezésében (1947. júl. 1–19.)

helyiségeit oktatási célra hasznosították. 1905-ben megkezdődött a szervezett polgári leányiskolai képzés. 1906-ban 60.000 koronás költséggel, Blázsik Ferenc építész tervei alapján, Jusinger János vállalkozásában felépítették a polgári leányiskola emeletes házát. 1908-ban egy, majd 1910-ben további két összevont leányosztályt átköltöztettek a Perczel Mór utcai iskolából a zárdába, így különvált a katolikus elemi népiskolai fiú- és lányoktatás helyszíne. 1910–11-ben tornatermet (dísztermet), és addig használt kis kápolnájuk helyett díszes kápolnát építtettek (1910. szept. 11-én szentelték), melylyel kialakult az intézet épületegyüttese. A zárda élén irgalmas nővér, intézeti főnöknő állt. Többek között: Blechmann Concordia, Riedel Antónia Angelina, Nieszler Michaela, Schieberna Klarissa, Tolonits Alfréda, Kolarics Leopoldina, Mázy Engelberta, Rák Innocentia, Bécsy Kerubina. (A nővérek utónevük mellé felvett rendbéli nevüket használták.) Az intézet létrehozásában Bencze István, Jozgits János és Bauer (Pór) József plébánosok elévülhetetlen érdemeket szereztek. Fenntartásának anyagi alapját az oktatásra és internátusi bentlakásra fizetett összegek, a község támogatása, alapítványok, hagyatékok, adományok, műsoros estek bevételei biztosították. Különösen jelentős volt Dulánszky Nándor, Zichy Gyula és Virág Ferenc pécsi megyés püspökök, Troll Ferenc és Walter Antal pécsi kanonokok, Pirkner Konrád bonyhádi földbirtokos, Kozinszky József helyi főerdész és testvére, Johanna pénzbeli támogatása és buzgósága. Anyagi válságot hozott az intézet számára a magánpolgári képzés megszüntetése (1905), majd az 1920-as évek eleje. 1922-től a község részéről évi 12.000 korona támogatásban részesültek, mert a *„zárda mindenkor a legnagyobb körültekintéssel és megértéssel teljesített kultúrmunkát, a leánynevelés terén fényes eredményeket ért el, a leánygyermekekben a hazafias szellemet ébren tartják."* A bonyhádi római katolikus egyházközség részeként teljes anyagi önállósággal rendelkeztek. Az apácák nagyon szerényen éltek, jövedelmüket gyakran ajánlották fel a zárdának. Feladataikat nagy elhivatottsággal végezték: a tanításon, a szegények gondozásán kívül ellátták a portai szolgálatot, takarítottak és kimosták a maguk és az internátus lakóinak szennyesét. Élénk karitatív tevékenységet végeztek, melyhez 1921-ben létrehozták a Szent Vince Szeretet Egyesületet. Vezették a római katolikus Leányifjúsági Egyesületet, a Mária Társulatot, a Háztartási Alkalmazottak Rozália Körét, a Szent Szív Leánykört. Nők számára előadásokat tartottak az iskolán kívüli népművelésben. Saját konyhát vezettek, vágósertéseket tartottak. Templomi szolgálatot végeztek, a nővérek sütötték a szentmise áldozási ostyáját. Polgári alkalmazott volt a kertész, a sertésgondozó, a szegényházi gondnok, polgári alkalmazottak segítettek be a mosásba, az oktatásba és a zenei képzésbe. Az irgalmas nővérek által vezetett zárda 1948-ig működött. 1950 májusában a zárdában lakó apácákat a Dózsa György u. 16. sz. házba költöztették, onnan 1951 szeptemberében a négyfősre fogyó csoportot (Bécsy Mária, Kiszely Mária, Wieger Erzsébet, Gruber Teréz) a Perczel M. u. 55. sz. épületbe, végül

tovább csökkenő számukat 1959-ben a Vörösmarty tér 3. sz. alá helyezték. Halottaik a katolikus temető közös sírjában nyugszanak.
(Steib György)

zeneiskola: hangszeres és zeneelméleti képzéssel foglalkozó közoktatási intézmény. Bonyhád első ismert zeneoktatója Müller József tanító volt az 1880-as években. Zongorát és citerát tanított, növendékeivel gyakran rendezett zeneestélyt. Az 1900-as évek elején Brandeisz Ferencné (Frey Melánia) tanított zongorát. A szervezett zeneoktatás – a magánórákat váltva – 1954 februárjában kezdődött a Járási Művelődési Ház „munkaközösségi zeneiskolájában", Botta Rudolf vezetésével, 19 tanítvánnyal. Kezdetben vonós (Botta Rudolf) és zongora szakon (Radics Gabriella és Kring Olga) folyt oktatás, majd megkezdődött a fúvós képzés (Wagner József) és a szolfézstanítás (Bács Klára). Június 20-án már bemutatót tartottak a tanítványok, és fellépett a Botta Rudolf által vezényelt vonószenekar is. Ezt követően az együttes propagandaeszközzé vált, zenés köszöntőket adtak *„üzemek és dolgozó parasztok élenjáró dolgozói tiszteletére"*, év végére túl voltak a tizedik fellépésen. 1954 szeptemberében 60 növendék iratkozott be. 1955 júniusában 39 tanuló vizsgázott a bajai, 1956 tanév végén pedig 72 növendék a szekszárdi zeneiskola tanárai előtt. 1957-ben közel kilencven hallgatóval folytatódott az oktatás, Botta kiválását követően Szekszárdról és Pécsről kijáró tanárok közreműködésével. 1960. október elején korszakváltás következett be az intézmény életében: a művelődési házról leválasztva – a szekszárdi Liszt Ferenc Állami Zeneiskola fiókintézményeként – önálló zeneiskolává alakították, megbízott vezetője a szekszárdi zeneiskola tanára, Ruttkainé Bogdán Edit lett. Az órákat továbbra is a művelődési házban tartották. 1968-tól a képzés a Perczel M. u. 50. sz. alatti volt Perczel-kastély (ma könyvtár) hat termébe helyeződött át. 1971. jan. 1-jén az intézmény – Bonyhádi Zeneiskola néven, Szakács Zoltánné igazgatása mellett, a Tolna Megyei Tanács fenntartásával – önállóvá vált, a mázai zeneiskola pedig fiókiskolája lett. Fenntartását 1972. jan. 1-jével a Bonyhád Nagyközségi Közös Tanács vette át. Az igazgatói tisztségben Szakácsnét 1971. aug. 15-én Vigan Erzsébet, 1974. júl. 16-án ifj. Véghelyi Miklós követte. Véghelyi 1975. szept. 2-ai távozását követően ismét Szakács Zoltánnét nevezték ki, 1993-ban pedig Elmauer Józsefet. A növendékek száma 200 fölé nőtt, az oktatás hat szakon folyt. 1975. szept. 30-án – kedvezőbb anyagi lehetőségek miatt – szervezetileg betagozódtak a Vörösmarty Mihály Általános Iskolába, melynek a Havasi János által vezetett úttörő fúvószenekara a zeneiskola részévé vált. Tevelen és Nagymányokon kihelyezett tagozat működött. A zeneiskolai képzés 1988-tól a Szabadság tér 1. sz. alatti, volt községháza emeletén folytatódott, ahol tizenhárom helyiségben az iskola az eddigieknél kedvezőbb elhelyezést nyert. 1993-ban 11 pedagógus irányításával zongora, hegedű, gordonka, fa- és rézfúvós, valamint szolfézsképzés folyt a beiratkozott 316 fő részére. Abban az évben, az igazgatóváltás eredményeként a tanárok nagy része kicserélődött, az új kar elsősorban Pécsről és Ukrajnából érkezett tanárokból verbuválódott. 1994. dec. 8-án a zeneiskola a Völgységi Takarékszövetkezettel közösen létrehozta a Hangok Világa Alapítványt a tehetséges fiatalok támogatására, a hangszerpark fejlesztésére. 1995. jan. 1-jével Bonyhád város önkormányzati képviselő-testülete a zeneiskolát részben leválasztotta az általános iskoláról: önálló költségvetést, igazgatójának nagyfokú szabadságot biztosított, neve Városi Zeneiskola lett. Helyi sajátosságként 1994-től tíz éven át koncertciterán magyarországi német népzeneoktatás folyt. 1995-ben vonós kamaraegyüttes, 1996-ban Drága László vezetésével fúvószenekar, 2001-ben vonós népzenei tanszak alakult. Az iskola funkciója kiszélesedett, a zenetanítás mellett más művészeti ágak is teret nyertek. 1996-ban létrejött a néptánc tagozat (Völgység Néptánc Együttes), mely 2005–08 között a Széchenyi I. Általános Iskola keretei között működött. 1997-ben szaxofon kvartett alakult Seleljo Jaroszlav vezetésével. 1996-tól kezdődően évenként megyei szolfézsversenyt rendeznek. A növendékek száma folyamatosan emelkedett, 2001-ben – a néptánc tagozattal együtt – 471 fő iratkozott be az iskolába, 11 tanár oktatott. 2005-ben drámatagozat alakult. A 2006-tól Bartók Béla Alapfokú Művészetoktatási Iskola 2008-ban a Bony-

hádi Oktatási Nevelési Intézmény (BONI) tagintézményévé vált. Ekkor kapcsolódott munkájukba a kakasdi néptáncegyüttes, a bonyhádi Széchenyi István Általános Iskolában működő modern- és társastánc, néptánc, és képzőművészet tagozat. A zeneiskola növendékei és tanárai állandó szereplői a város és más települések rendezvényeinek. Rendszeresen hangversenyt tartanak a tanárok és növendékek részvételével, fellépnek kiállítások megnyitóin. 2011-ben összesen 513 fő iratkozott be az iskolába, mely 2013. jan. 1-jétől a létrehozott bonyhádi integrált intézmény (Általános Iskola, Gimnázium, Alapfokú Művészeti Iskola) tagja, neve: Bonyhádi Általános Iskola Bartók Béla Alapfokú Művészeti Iskola Intézményegység, fenntartója a Klebelsberg Intézményfenntartó Központ (KLIK), működtetője Bonyhád Város Önkormányzata. 2014-ben a zeneiskola a Perczel M. u. 48. sz. alatti – volt iparitanuló iskola – épületébe költözött, ahol közel 1000 m² áll rendelkezésükre. Kialakítottak egy 90 személyt befogadó hangversenytermet, és helyet biztosítottak az addig a művelődési központban próbáló népzene tanszaknak és a Völgység Néptánc Együttesnek. A bonyhádi zeneiskola növendékeiből közel harmincan lettek zene- és énekzene tanárok. Többen értek el kiemelkedő szintű hangszertudást, így többek között: Bencze Csaba (harsona), Elmauer János (trombita), Jászberényi Tünde (szaxofon), Pókai Eszter (klarinét), Seleljo Erzsébet (szaxofon), Seleljo Irén (zongora). (Steib György)

Zentai (Steiger) József (*1918. jan. 13. Bonyhád, †1980. jan. 28. Pécs): a Bonyhádi Cipőgyár főmérnöke. Négy elemi, majd négy középiskolai év után valószínűleg 1936-ban lett a cipőgyár alkalmazottja mint kerékpáros kifutófiú. Péterfi János féléves szaktanfolyamának elvégzését követően a modellérián kezdett dolgozni, majd a műszaki osztályra került mint műszaki tisztviselő. 1948-ban tagja lett az üzemi tervbizottságnak. 1949-től a vállalat exportfelelőse lett, szakmai továbbképző és átképző tanfolyamok elméleti oktatója. 1950-ben a futószalagrendszer tanulmányozása céljából kiküldetésben járt a Tisza Cipőgyárban. Főkalkulátor, majd 1952-től gyártásirányítási csoportvezető munkakörben dolgozott. 1953-tól a termelési osztály, majd a műszaki osztály vezetője lett. A vállalat vezetése – tekintettel szakmai felkészültségére, munkaköri beosztásaira – 1954-ben kérvényezte részére az üzemi technikus szakminősítés megadását. Az 1956-os forradalom idején a cipőgyár Igazgatói Tanácsának tagjává választották. 1960-ban nevezték ki főmérnöknek. 1961-ben cikke jelent meg a *Bőr- és Cipőtechnika* c. szaklapban *Goysex cipők gyártása* címmel. 1977-ben vonult nyugdíjba. Pályája mellett aktív szakszervezeti munkát végzett már 1945-től. A Magyar Bőripari Munkások Országos Szabad Szakszervezete bonyhádi csoportjának jegyzője, és a gyári üzemi bizottság póttagja volt. Munkásságát több elismerés kísérte: 1953-ban sztahanovista cím, 1962-ben Szocialista Munkáért Érdemérem, 1974-ben Munka Érdemrend ezüst fokozata. Réder Katalinnal kötött házassága gyermektelen maradt.

(Sós Csaba)

Zerinváry (Zvarinyi) János (*1884. nov. 9. Csomád, †1961. máj. 2. Bonyhád): tanár. A szarvasi evangélikus gimnáziumban érettségizett, majd a Budapesti Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán szerzett latin–görög szakos tanári oklevelet, melyet az 1920-as években angol szakkal egészített ki. 1907-től egyéves önkéntes szolgálatot teljesített a budapesti honvéd gyalogezred kötelékében. Pedagógus pályafutását 1908-ban kezdte a bonyhádi evangélikus főgimnáziumban, az akkor induló hetedik osztály helyettes tanáraként. 1910-től már „rendes tanár", 1942–44-ig a gimnázium igazgatója. 1914-től 42 hónapos harctéri szolgálatot teljesített az első világháborúban, s tartalékos főhadnagyként szerelt le. Harctéri érdeme-

iért 1925-ben a Vitézi Rend tagjává avatták. Nevét ebből az alkalomból magyarosította. A katonás életforma különösen kedvelt volt számára. Járási hadnagyként jelentős szerepet játszott a vitézek szervezeti életében. Alapítója, majd társelnöke volt az Országos Frontharcos Szövetség völgységi járási csoportjának, elnöke a Magyar Tűzharcos Szövetség völgységi főcsoportjának. Vezető főoktatója volt a Bonyhádi Levente Egyesületnek. 1927-ben őt tisztelték meg Gödöllőn az országos cserkész- és leventezászló felszentelésén a csapatok feletti parancsnoksággal, a Horthy Miklós kormányzó előtti díszmenet vezetésével. Katonás magatartásáért kormányzói elismerésben részesült. Az 1921–22-es tanévben megalapította a gimnázium cserkészcsapatát, melynek nyugdíjazásáig parancsnoka is volt. Részt vett 1929-ben az angliai (Birkenhead), 1933-ban a magyarországi (Gödöllő) cserkész világtalálkozón. Rendkívüli volt a közéleti és művészeti aktivitása. Számos előadást tartott, klasszikus művekkel zongorahangversenyeken lépett fel. Tanított is zongorát, valamint részt vett a bonyhádi szervezett zeneoktatás előkészítésében, a zeneiskola alapításában. Tagja volt a községi képviselő-testületnek, a kaposvári Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaságnak, valamint a szekszárdi Vas Gereben Irodalmi és Művészeti Társaságnak. Írásai jelentek meg a *Protestáns Tanügyi Szemlé*ben, tudósítója volt a *Levente* c. újságnak. Rendkívüli hazafiúi elhivatottságára vall, hogy a modern táncok erkölcsromboló hatásának elkerülésére, a „magyar újjáépítés” elősegítésére magyar néptánc oktatást indított a gimnáziumban. Nyugdíjba vonulása (1944) után a kereskedelmi iskola óraadó tanára lett. Első feleségétől (Schall Olga) egy, a másodiktól (Pesthy Lídia) két lánya született.
(Steib György)

Zoltán Vilmos (*1923. jan. 7. Pécs, †2014. máj. 3. Pécs): szülész-nőgyógyász szakorvos, a kórház osztályvezető főorvosa. A nagy zenei műveltséggel rendelkező orvos tagja volt a Tolna Megyei Orvosetikai Bizottságnak, kiemelkedő volt egészségügyi felvilágosító tevékenysége. Tanulmányait Pécsen végezte, 1948-ban avatták orvosdoktorrá. Pályafutása a Veszprém Megyei Kórházban

indult, a Pécsi Szülészeti Klinikán szakvizsgázott 1952-ben. 1955-től a szekszárdi Balassa János Megyei Kórház adjunktusa volt, 1959-től nyugdíjba vonulásáig (1988) vezette a bonyhádi kórház szülészet-nőgyógyászati osztályát. Tevékenységét Kiváló Munkáért kitüntetéssel honorálták. Almásy Borbálával kötött házasságából egy lánya és egy fia született.
(Steib György)

zománc (tűzzománc): a zománcgyári termelés egyik alapanyaga. Alapja kvarc (üveg), melyet őrölt, iszapszerű állapotban visznek fel az edény, tábla vagy más fémtárgy felületére. Funkciója: korrózióvédelem, valamint az esztétikum biztosítása.
(Steib György)

zománcgyár: zománcbevonatú acéllemez tárgyakat gyártó üzem. Perczel Béla III. 1909. jún. 8-án adta be cégjegyzési kérelmét *„Magyar zománczmű és fémárugyár”* létesítésére, melyet jún. 16-án hagyott jóvá a Pécsi Királyi Törvényszék. A bejegyzés két önálló üzem, a Csontfeldolgozó és Dominógyár, valamint a Zománcmű és Fémárugyár megteremtését célozta. Perczel a bonyhádi villanytelep csődbejutását kívánta elkerülni a – valószínűleg korábban Újpesten működő, de tönkrement – két gyár letelepítésével. A dominógyártást 13 dolgozóval 1909 tavaszán, a zománcozott használati tárgyak gyártását pedig az év végén kezdték meg a

A kezdeti időszakban

Bonyhád déli kijáratánál – akkor Hidas községhez tartozó területre – felépített üzemekben. A nagyméretű, fából készült, csontfedeles, ún. kávéházi dominó többségét Ausztriába exportálták. A piac telítődése miatt 1913-ban gyártását beszüntették, a gépeket értékesítették, a gyár technológiája döntően zománcozott termékek előállítására irányult. A világszerte újdonságnak számító zománcozó ipar bonyhádi meghonosítására cseh és német szakembereket alkalmaztak. Közülük Oswald Brüninghaus porosz mester volt a legnevesebb. A kezdeti időszakban feliratos- és reklámtáblákat, valamint lámpaernyőket gyártottak. A tábla a korszak sikerterméke. A MÁV rendelésére többszázezres darabszámban, négynyelvű feliratal évekig készítettek „Kihajolni veszélyes" táblákat. Első exporttermékeik utcanév- és házszámtáblák voltak: 1911-ben elnyerték Konstantinápoly és részben Bécs utcatábláinak elkészítési jogát. 1914-ben a Franck Kávépótlék Gyárnak készítendő zománcozott reklámtáblákra a megrendelést 27 pályázó versenyében a bonyhádi gyár kapta meg. Belföldet is elárasztották a Stollwerck, az Unicum, a Kneip, a Dreher és más híres márkákat hirdető színes zománcozott táblákkal. Különösen 1927 után, Kollmann Jenő kőnyomdász (litográfus), iparművész munkába lépésével emelkedett az országban egyedülállóan magas szintre e termékek előállítása. Reklámtábláikat a budapesti Nemzetközi Reklámkiállításon (1927) aranyéremmel jutalmazták. 1934-ben zománcozott táblák gyártására fióküzemet létesítettek Jeruzsálemben, mely 1940-ig működött. Itt készültek Tel Aviv útjelző- és házszámtáblái is. 1948 után – a szocialista gazdaságfilozófia következtében – a reklámtáblák gyártása visszaszorult. Az 1920-as évek közepétől fokozatosan, az államosítást (1948) követően pedig hangsúlyosan a főző- és tárolóedények gyártása vette át a főszerepet. A zománcgyár az első világháború idején visszafogottan

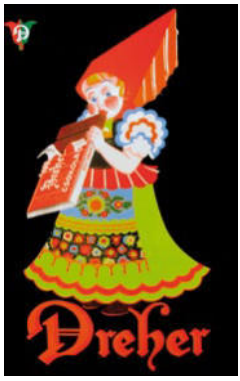

üzemelt. A férfiak bevonultak katonának, a külföldi szakembereket hazarendelték, az 50 fő körüli létszám 8-10 főre esett vissza. A nyersanyagellátás akadozása a termelés hanyatlásához vezetett. A gyár irányítását 1922-ben Perczel Béla fia, József vette át, aki rövid megszakításokkal – kezdetben mint igazgató, 1939-től tulajdonosként – az államosításig állt a gyár élén. Az üzem történetének egyik meghatározó személye. 1922-ben kezdtek – kezdetleges, ún. falcolt technológiával – űrmérő edényt, köpőcsészét és főzőedényt gyártani. 1923-ban állították munkába az első mélyhúzóprést, mely technológiai korszakváltást hozott, alkalmazása elindította az edények tömegméretű gyártását. A két égetőkemence mellé még kettőt építettek. 1925-ben a losonci zománcedénygyártól szerszámokat, fémnyomó gépeket vásároltak, valamint ponthegesztő gépet az edényfülek rögzítéséhez. 1927-ben Perczel német szakkönyvekben rátalált a zománc receptjére, ezzel véget ért a külföldi zománcmesterekkel szembeni kiszolgáltatottsága. Ettől az évtől alkalmazták Bereghszászy Pált, ki kezdetben főkönyvelőként, 1939-től igazgatóként vaskézzel vezette a gyár pénzügyeit. Az alapításkori 200 ezer pengő

Az edények aljára szignált oroszlán – Kollmann Jenő megformálásában

össztőkeérték 1927 végére megkétszereződött, az 1924. évi 13,2 tonna vas- és lemezáru vásárlása 1927-ben 80 tonnára emelkedett, 1929 átlaglétszáma már 122 fő volt. Az 1930-as évek gazdasági válsága, valamint az 1928-ban létrejött zománckartell – melybe a gyárat csak 1937-ben vették be – piacról kiszorító hatásának enyhítésére a kiskereskedők részére értékesítették áruikat, bővítették termékkínálatukat. Az 1930-as évek elején kezdték meg csiszolt és horganyzott áru (mosófazék, öntözőkanna, vödör), viharlámpa és lóvakaró gyártását. 1932 táján választották ki az oroszlánt – a Perczel család címerállatát – a gyár jelképévé, emblémájává. 1938-ban átlag 231, 1944-ben 335 főt foglalkoztattak. A munka nehéz volt és piszkos. 1937-ben megszervezték a Vasas

Szakszervezet helyi csoportját, mely magasabb bérekért, a körülmények javításáért harcolt, sztrájkot szervezett. 1938-ban vezették be a 8 órás munkanapot, ettől kezdve a dolgozók évi 8 nap fizetett szabadságban részesültek. Az üzem gazdasági helyzete ezekben az években szilárdult meg. 1939-ben saját sportkört alapítottak (ZTE), öltözőt és fürdőt építettek, valamint a gyárat hadiüzemmé nyilvánították. Mintegy 180 fős gránátkészítő részleg állt a hadigyártás szolgálatában: hat év alatt szereletlen kézigránátból közel 2.100.000, bombaszárnyból 230.000 db hagyta el a gyárat, miközben a fogyasztási cikkek rendelése rohamosan csökkent. 1940-ben zománcedényből 216, zománctáblából 46,5 tonnát gyártottak, 1943-ban 99, ill. 22,3 tonnát. 1945 tavaszán 28.630 db katonai evőcsajkát készítettek a szovjet hadseregnek, mely ellenőrzése alatt tartotta a gyárat, egyuttal a gépek, termelőeszközök, anyagok elvitelével már 1944 decemberében megkezdte a „jóvátételt". 1945 áprilisától anyaghiány miatt hónapokig állt a termelés, miközben nagy erőfeszítéseket tettek a gyártás megindítására. 1946 januárjában engedélyezték az addig zárolt, 5899 kg zománcedény-készlet értékesítését. 1948. márc. 25-én a Magyar Zománcmű és Fémárugyár magántulajdonú céget államosították, neve 1949-től Bonyhádi Zománcművek lett. A gyár vezetésével Kerner József géplakatost, a helyi szakszervezet üzemi bizottságának elnökét bízták meg. Őt 1949-ben Lepsényi Ferenc, majd Wozdetzky Vencel, 1950-ben Csatári Miklós, 1952-ben Óvári Dezső, 1957-ben Csatári Miklós, 1958-ban Nagy Ferenc, 1970-ben Lambert József, 1981-ben Vasas István, 1994-ben Farkas Antal és Szekerczés Sándor (aki egyben a főmérnöki tisztséget is ellátta), 2000-ben Farkas Antal követte. A szakmai munka irányítására létrehozott főmérnöki beosztásba 1948-ban Salacz Ottót nevezték ki. Őt 1950-ben Gyopár Ferenc, 1957-ben Salacz Ottó, 1961-ben Rabatin Gábor, 1964-ben Máté Gyula, 1971-ben Szekerczés Sándor, 2000-ben Jovánczay Gyula, 2003-ban Mátrabérci Zoltán, 2014-ben Jovánczay Judit követte. A főkönyvelői tisztségben az államosításkor megőrizték korábbi munkatársukat, Romos (korábbi nevén Rusztler) Ferencet. Őt 1956-ban Kováts Tibor, 1957-ben Végh József, 1959-ben Keltai György, 1990-ben – mint gazdasági igazgatóhelyettes – Farkas Antal követte. Az államosítást követő időben a belföldiek zománcedény iránti kereslete úgyszólván kielégíthetetlen volt, s ez a piaci nyomás nagy fejlődési pályára állította az üzemet. 1948-ban megkapták a Budapesten felszámolt Fuchs és Schlichter gyár gépeinek egy részét – közte két húzóprést –, termelőkapacitásuk így jelentősen megnőtt. Bevezették a három műszakos termelést. Zománcozott füstcső, festett gyermekjáték, mentődoboz, katonai éthordó gyártásával bővült a gyártmányszerkezet. 1951-ben az államosítás éve (1948) termelésének mintegy háromszorosát teljesítették. Ebben az évben kultúrotthont kaptak, bázisvállalatává váltak a Bonyhádi Vasas Sportkörnek. Bölcsődét, óvodát, 1982-től Balatonszemesen üdülőt működtettek. 1952-ben új szociális létesítményt avattak öltözővel, fürdővel, étkezdével, orvosi rendelővel. Termelő műhelyüket – melyben az edénygyártás minden fázisa zajlott – kinőtték, ezért 1954-ben új zománcozócsarnok építését kezdték meg, melyet 1955. dec. 29-én adtak át rendeltetésének. A zománcgyár meghatározó tényezője volt Bonyhád 1956-os forradalmának, innen nőttek ki egyes vezéralakjai. Munkástanács alakult, közel egy hónapra leállt a termelés. 1957-ben kezdődött az edényexport, mely az 1960-as évekre a gyártás 15-20%-át, az 1980-as években 30-35%-át tette ki. 1958-ban létrehozták a Zománcipari Művek nagyvállalatot, melynek egyik gyáregységévé váltak. Az átszervezést profiltisztítás követte, ezzel a bonyhádi gyáregység a zománc-

Edények a Varia-családból

edénygyártás országos monopóliumához jutott. 1964–66-ban a Perczel-féle műhely teljes újjáépítésével nyersgyártó üzemet alakítottak ki. 1965-ben kezdődött az újgenerációs – fémperemes – edények gyártása, mely

konstrukció megkönnyítette a zománcozás gépesítését. A gyár sikerét jelzi, hogy 1965-ben tizedszer nyerte el a tervgazdálkodás eredményességének mércéjéül szolgáló Él-üzem címet. 1974-ben új zománcőrlő malom épült. 1975-ben a Budapesti Nemzetközi Vásáron nyert aranyérmével indult diadalútjára a Varia edénycsalád. 1967. márc. 1-jén helyezték üzembe a folyamatos égetést lehetővé tevő – Rabatin Gábor főkonstruktőr által tervezett, a gyár saját kivitelezésében megvalósított –, rendkívül gazdaságos alagútkemencét (tunel), majd 1971-ben a másodikat, később egy harmadikat is. 1988-tól a kemencéket sugárzócsöves rendszerűvé építették át. A kemencék fűtésére használt szenet 1968-ban pakurára, 1984-ben gázra váltották. 1968-tól az üzem neve: Lampart Zománcipari Művek Bonyhádi Gyára. 1976. jan. 1-jétől állt termelésre készen a lemezleszabó üzem 4000 m²-es új csarnoka. A mintegy 100 millió forintos beruházás részeként raktár, szerszámműhely, irodaház, konyha és étterem, öltöző és zuhanyzó is épült. A leszabó üzemben készültek a budapesti lemezleszabó gyáregységtől átvett, majd továbbfejlesztett szilárdtüzelésű fürdőszobai melegvíztároló hengerek. 1976-ban kezdődött el a zománcozás nehéz, kézi műveletének kiváltása a Schmitz és Apelt cégtől vásárolt zománcozó géppel. 1979-ben megkezdte próbaüzemét a szalagrendszerű, zárt üzemű, korszerű savazó. Az 1981. jan. 1-jével újból önállóvá váló Bonyhádi Zománcárugyár jól prosperáló, 1300 fős középüzem volt. Ez időben mintegy hétmillió edényt gyártottak évente. 1981-ben 75 millió forintos beruházás részeként a leállított osztrák Email zománcedénygyárból gépeket (közte egy automata tárcsavágó gépsort), berendezéseket, gyártástechnológiát vásároltak. Ebben az évben született meg a gyár új – EMA-LION elnevezésű – tűzokádó oroszlán védjegye. 1982-ben, az amerikai DuPont céggel való szerződéskötést követően megkezdődött a nem tapadó, teflonbevonatú acéledények gyártása, Közép-Kelet-Európában elsőként itt. Az 1980-as évek második felétől csökkenő kereslettel, telítődő piaccal érkezett el a gyár a rendszerváltozáshoz. Az állami tulajdonú gyár privatizációjának folyamata az 1994. ápr. 5-ei hatálybalépéssel ért véget, neve 1993-tól: EMA-LION Bonyhádi Zománcáru Kft. A gyár többségi tulajdonosa a nyolc vezetőjéből alakult BOZOM Kft. lett, ügyvezetőinek Farkas Antalt és Szekerczés Sándort választották. A piaci talpon maradáshoz drasztikusan csökkenteni kellett a költségeket: megszüntették az állami időszakban vezetett nyilvántartási rendszert, csökkentették az alkalmazotti létszámot. A gyár 1990. évi, mintegy 1000 fős átlagos állományi létszáma tíz év alatt közel 700, 2011-re 275 főre csökkent. A teljes termelés

A gyár madártávlatból – 2006
(Fotó: Kirchné Máté Réka)

(1997-ben kereken 4 millió db edény) exportja 50% fölé nőtt, a legnagyobb megrendelők hagyományosan: Franciaország, Anglia és Németország. Belföldön kereskedelmi kirendeltségeket, edényraktárakat létesítettek. Tartós üzleti kapcsolatot építettek ki a hazai üzletláncokkal, hipermarketekkel. 1990-ben 860 millió, 1992-ben 1 milliárd 122 millió, 1998-ban 2 milliárd 272 millió forint árbevételt értek el. A továbbiakban igen nehéz körülményekkel kellett megküzdeniük mind belföldön, mind külföldön. 2009-től 2011-ig az éves árbevétel 2 milliárd forint körül mozgott. A Magyarország történelmi értékeit minősítő Hungarikum Bizottság 2013-ban a zománcgyárat Kiemelt Nemzeti Értéknek nyilvánította.
(Steib György)

Zománcgyári Dolgozók Dalköre: vegyes kar, mely elsősorban zománcgyári dolgozókból szerveződött. Az alakuló ülést

1949. szept. 15-én tartották Gébert Márton vendéglőjében, 24 fő részvételével. Céljuk a karéneklés, a zene ápolása, *„a magyar zeneélet demokratikus szellemben való fejlesztése”* volt. Elnökének Wozdetzky Vencel gyárigazgatót, ügyvezető elnökének Gyebnár Ferencet, karnagyának Vargha Gyulánét, titkárának Graf Lajost, kottafelelősének Frajda Mihályt választották meg. Elsősorban indulókat, forradalmi dalokat (Sztálin-kantáta) énekeltek szakszervezeti gyűléseken, ünnepélyeken. Előadtak magyar népdalokat és a *Himnusz*t négy szólamban. Először a lengyeli kultúrotthon avatásán léptek fel 1950-ben. A dalkör a Bartók Béla Szövetség, valamint a Magyar Dolgozók Ének- és Zenekarai Országos Központja tagegyesületeként működött. A Belügyminisztérium 1951. aug. 11-én kelt határozatában elrendelte az egyesület törlését a nyilvántartásból. (Steib György)

Zománcgyári Kultúrotthon: a Perczel M. u. 3. sz. alatt működött intézmény. A Vas- és Fémipari Dolgozók Szakszervezetének közbenjárására a zománcgyárnak juttatták az állami tulajdonú, volt ipartestületi épület kezelői jogát, hogy ott óvodát és kultúrotthont létesítsenek. Utóbbit 1950. nov. 5-én avatták. A gyár államosítását (1948) követően szakszervezeti irányítású kultúrbrigádot alakítottak énekkarral, zenekarral, néptánc- és színjátszó csoporttal. Próbáikat, fellépéseiket a gyár félkész-raktárából kialakított

A raktárkultúrterem 1949-ben

helyiségben tartották. A gyári teherautóval, zömmel politikai propagandát kifejtő műsorokkal látogatták a környező falvakat. Az 1950. ápr. 4-ei kisvejkei ünnepségen kórusuk az ötéves tervről énekelt, és előadták a *Drága föld, szülőhazámnak földje* kezdetű szovjet dalt. A színjátszók egy szovjet színdarabbal léptek fel. Még ez évben bemutatták Svarkin: *Az idegen gyermek* c. darabját is. Csasztuska-brigádjuk termelő műhelyeket, arató és cséplőmunkásokat felkeresve kiénekelte a jól és rosszul dolgozó személyeket, leleplezték a „reakció” cselszövéseit. A raktárkultúrtermet kiváltó épületjuttatás rendkívüli fejlődési lehetőséggel kecsegtetett. A korábbi ipartestületi vendéglőből 110 m²-es, 150 fő befogadóképességű nagytermet alakítottak ki, színpadot építettek, ezen felül kistermekkel, klubhelyiségekkel rendelkeztek. Tiszteletdíjas, mellékállásos igazgatók álltak az intézmény élén, elsőként Stekly Gyula, aki az átalakítást is levezényelte. Őt a tisztségben Strohmayer József, Vargha Gyuláné, Steib György, Szabó Elemér és Rabatin Gáborné követte. Az udvari lakást a gondnoknak (Reiser János, majd Becsei Istvánné, Hahn Józsefné) biztosították. A gazdasági ügyeket többek között Rittberger Ferencné, majd Erdélyi Mihályné tartotta kézben. A nagytermet leginkább táncos rendezvényekre (ötórai tea, nyugdíjas találkozó, farsangi- és szilveszteri bál), vetélkedők lebonyolítására, ünnepi gyűlések, a télapó műsor és fenyőfa-ünnep megtartására, továbbá bérleményként (vérvétel, röntgenszűrés, sorozás, közgyűlés, lakodalom) hasznosították, de átmeneti zománcedény raktárul is szolgált a gyár értékesítési nehézségeinek időszakában. Itt tartották edzéseiket a gyár sportkörének (Bonyhádi Vasas) asztaliteniszezői. Stekly Gyula 1950 decemberében létrehozott bábszakköre volt az egyik előfutára a későbbi neves bonyhádi bábszínháznak. A zománcgyár sportkörének színjátszó csoportja 1954 júliusában a kultúrotthon udvarában felállított színpadon mutatta be E. Knoblauch: *A Faun* c. színdarabját. 1954-ben tekepályát építettek, 1958-ban televíziót vásároltak, 1959-ben természetbarátok köre alakult. Az 1961-ben Mészáros Lajos által megalakított, mintegy húsz taggal működő irodalmi kör legnagyobb sikerét Villon verseinek színpadra állításával érte el, a legsikeresebb versmondó Faragó Ágnes és Szabó Mihály volt. Az Orion beat-zenekar (Kisvárdai József, Miklós Kálmán, Pálffy Antal, Szokolai István, technikus: Karajos Imre) által 1968–72 közt tartott vasárnapi táncos rendezvények rendkívül népszerű-

ek voltak. 1968-ban „klubkönyvtár" besorolású intézménnyé váltak. Évente 3-4 kiállítást rendeztek. Teret adtak – többek között – Horváth Olivér és Lőrincz Vitus festményeinek (1957), a gyár termékeinek (1970), Bertalan Sándor kisplasztikáinak (1973), Stekly Zsuzsanna tűzzománc képeinek (1975). A gyár történeti tárgyainak kiállítása (1977) képezte tárgyi alapját a később zománcgyári elhelyezést nyert ipartörténeti gyűjteménynek. Itt rendezte majd minden évben bemutató kiállítását a bonyhádi, 163. Sz. Galambász Egyesület. A három kisterem a Zománcgyári Ifjúsági Klub rendezvényeinek, a fiatalok összejöveteleinek nyújtott lehetőséget: sakk, társasjáték, biliárd, magnetofon állt rendelkezésükre. Itt helyezték el a gyár szakszervezeti – mintegy 1000 kötetből álló – könyvtárának szekrényeit. Itt tartotta foglalkozását Guzorán Gáspárné vezetésével a kézimunka szakkör. Sötétkamra állt a Czéh András, majd Hüber Márta, Klujber Károly vezette fotó-, valamint filmszakkör rendelkezésére. A filmesek szoros kapcsolatot tartottak a szekszárdi és dombóvári kollégáikkal, részt vettek filmszemléken, elkészítették a gyár teljes technológiai folyamatának filmjét. Az ifjúsági klubot Mészáros Lajos, majd Balázs Mátyás, Schnepf Irén, Agócs Béla, ill. Trábert János vezette. 1968-ban és 1969-ben elnyerték a Kiváló Ifjúsági Klub címet. Az ifjúsági foglalkozások vonzerejének növelésében kiemelkedő szerepet játszott Gáti Lajos, a gyár személyzeti vezetője, aki népszerű opera-lemezbemutatóival a populáris zene mellé „becsempészte" a klasszikusokat. Évente visszatért a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (TIT) által szervezett előadássorozat (Általános illemtan, Magyar irodalom a 20. században, Beszéljünk a szerelemről stb.), a zománcgyári dolgozók részére szervezett Munkásakadémia, a szabásvarrás és a főzőtanfolyam. A zománcgyár a kultúrotthonban rendezte szakmai továbbképző tanfolyamait. Nagy látogatottságot biztosítottak a népszerű előadók (Vitray Tamás – 1966, Sebes Gusztáv, Anghi Csaba – 1970), a beat-zenekari koncertek (Hungária – 1968, 1971; Neoton – 1970; Omega, Locomotiv GT – 1971; Bergendy – 1972). Népszerűek voltak a kirándulások (Országház, Nemzeti Múzeum, Máré vára, szászvári strandfürdő, Badacsony stb.). Újszerű kezdeményezés volt az ápr. 4-én tartott ügyességi autóverseny (1970, 1971, 1972). Újságok (*Magyarország*, *Képes Sport*, *Ifjúsági Magazin*) álltak a látogatók rendelkezésére. A kultúrotthon vezetése karolta fel a zománcgyár történetének kutatását 1970-ben, mely végül *A bonyhádi zománcgyár története* c. kiadványban öltött testet 1973-ban. A kultúrotthon volt a gyári dolgozók gyülekezési helye a május elsejei felvonulásokhoz. Itt alakult meg 1956. okt. 28-án a Bonyhádi Központi Nemzeti Tanács, itt tette le esküjét okt. 30-án a Járási Nemzetőrség mintegy 200 tagja. Az épület utcai falán elhelyezett emléktábla a forradalom napjaira való megemlékezés egyik helyszínéül szolgál. 1957-ben az épület a KIOSZ országos központjának a tulajdonába került, a zománcgyár bérleményként használta a helyiségeket. 1981-ben a tanteremgondokkal küzdő II. Sz. Általános Iskola a nagyteremben két tantermet alakított ki, ahol 1984-ig tanítottak. 1985-ben fejeződött be a kultúrotthon tevékenysége, a helyiségeket átadták a KIOSZ helyi csoportjának. (Steib György)

zománcgyári privatizáció: az 1990. évi rendszerváltozást követő időben az állami tulajdonú bonyhádi zománcgyár magánosítása, eladása. A tulajdonviszonyok változása a törvényi előírások szerint több lépcsőben zajlott le. 1. 1993. márc. 31. napjával a gyárat korlátolt felelősségű társasággá szervezték át, ezzel az Állami Vagyonügynökség tulajdona lett. A törzstőkét 329 millió forintban határozták meg. 2. A gyár vezetőiből álló 8 tagú csoport 1993. jún. 10-én – a vállalat megvásárlásának szándékával – megalapította a BOZOM Kereskedelmi és Üzletszervező Kft.-t. 3. 1993 novemberében létrejött az Ema-Lion Bonyhádi Zománcáru Kft. Munkavállalói Résztulajdonosi Program (MRP) Szervezet, mely a gyár dolgozóinak teremtett lehetőséget tulajdonrész megszerzésére. 4. Pályáztatást követően 1993. dec. 13-án írták alá az adásvételi szerződéseket. A BOZOM Kft. és a budapesti székhelyű Gentissimo Kft. 242 millió forintért 80%-os közös, de nem egyenlő arányú tulajdonrészhez jutott. A fennmaradó részt a gyári MRP szervezet vásárolta meg 30.250.000 Ft-ért. 5. A megkötött szerződések 1994. ápr. 5-én léptek hatályba. (Steib György)

Zománcgyári Testedző Egyesület (ZTE): a zománcgyár keretei között szerveződő egyesület alakuló közgyűlését 1939. jan. 22-én tartották. Díszelnökének Perczel József gyártulajdonost, tiszteletbeli elnökének Morvai István főhadnagy hadiüzemi megbízottat, elnökének Bereghszászy Pál gyárigazgatót választották. Utóbbit később Lovik Kálmán tanár követte az elnöki pozícióban. Az egyesület célja tagjai számára a versenyszerű, egészségügyi és szórakoztató sportolás biztosítása, a megalkuvás nélküli nemzeti és keresztény szellem fenntartásának és megerősítésének önzetlen szolgálata volt. Jelmondata: ép testben ép lélek, jelvénye: vörös-kék pajzson az egyesület nevének kezdőbetűi, sportruhájának a színe: vörös-kék. Labdarúgás, kerékpározás, birkózás és ökölvívás sportágban biztosítottak versenyzési, testedzési lehetőséget. 1940. jan. 14-én nagy érdeklődést kiváltó, hírverő ökölvívó mérkőzést vívtak Szekszárd csapatával. A bonyhádi győztesek: Enyingi József, Krum Ferenc, Breuer Ármin voltak. A mérkőzés után birkózó bemutatóra került sor. A labdarúgócsapat 1939-ben nevezett a Délnyugatmagyarországi Labdarúgó Alszövetség pécsi másodosztályú kerületébe, a harmadik fordulóban azonban „a rendkívüli helyzetre való tekintettel" visszaléptették csapatukat. A zománcgyár hadiüzemmé nyilvánítása miatt a játékosok nem álltak az egyesület rendelkezésére. 1940-ben folytatták szereplésüket. A sportkör társadalmi aktivitására jellemző, hogy a bajnokság megkezdésének napján (aug. 25.) az egyesület tagjai és játékosai zárt menetben, az egyesületi zenekar kíséretével felvonultak az országzászlóhoz, ahol koszorút helyeztek el. Az őszi idényt az első helyen zárták, tizenegy mérkőzésből tízet megnyertek. Ezt követően is az élmezőnyben szerepeltek. Az 1941–42. évi bajnokságot a háborús körülmények miatt átszervezték megyei csoportokra. A Tolna megyei csoportban hat egyesület, köztük a két bonyhádi – a ZTE és a BTK – szerepelt. A ZTE jó szereplése eredményeként feljutott az NB III. osztályba, ahol az 1943–44-es idényben az utolsó, 13. helyen végzett. Az egyesület kulturális missziót is teljesített. Bene Ferenc rendezésében és Kollmann Jenő díszleteivel 1940-ben bemutatták a *Fruska*, majd a *Náni* c. színdarabot. 1941 júliusában Perczel József a gyár mintegy 400 munkásának szervezett kirándulást a magyaregregyi Máré várához, ahol a sportkör és annak műkedvelő szakosztálya – Bene Ferenc szervezésében – többórás programmal (női labdarúgó mérkőzés, birkózás, úszás, szavalat stb.) szórakoztatta a közönséget. A ZTE tevékenysége 1945-ben szűnt meg, miután egyesült a Bonyhádi Testgyakorlók Körével. Közös munkájuk máj. 21-étől a MADISZ patronálásával, Bonyhádi Testvériség Testedzők Egyesülete néven folytatódott.

(Steib György)

zománcművészeti alkotótábor: a zománcgyárban alkotó képzőművészek szervezett összejövetelei az 1968–73 közötti években. Az ipari tűzzománc művészeti célú felhasználását Bonyhádon Máté Gyula, a gyár vegyészmérnökének kezdeményezésére Lőrincz Vitus, majd Major Kamill képzőművészek kezdték el az 1960-as évek közepén. Major – akkor a Pécsi Művészeti Gimnázium hallgatója – tájékoztatta a lehetőségről tanárát, a későbbi Kossuth-díjas festőművész Lantos Ferencet. Lantos 1967-től végzett kísérleteket zománcozott táblák

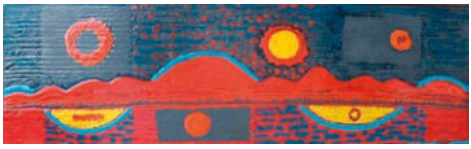

Zománctáblakép – Major Kamill 1967

murális (épületek falát díszítő) felhasználásáról. 1968 tavaszán készítette el a gyár szociális épületének homlokzati burkolását. Ez idő tájt készült Major geometrikus kom-

pozíciója a gyári kultúrotthon és zománcozó csarnok, valamint Lőrincz figurális zománc táblaképe a gyári étkezde belső terének díszítésére. A kísérleteket övező nagyfokú érdeklődés, Lantos és Máté szervező munkája, valamint a Tolna és a Baranya Megyei Tanács támogatása hozta létre 1968-ban az első Magyarországi Zománcművészeti Alkotótábort (szimpóziumot) a bonyhádi zománcgyárban. Ebben Lantos Ferenc mellett Gyarmathy Tihamér Kossuth-díjas, Major Kamill, Papp Oszkár, Pauer Gyula (későbbi Kossuth-díjas), Érdi Judit, Bertalan Sándor és Máté Gyula képzőművészek vettek részt. A mintegy három hétig működő csoport tagjai táblaképek és falburkoló elemek mellett geometrikus térplasztikákat is készítettek a gyár különféle termékeinek (mosdótál, sütőtál, merőkanál stb.) felhasználásával. Az elkészült műveket először a Perczel-kastély parkjában (ma Perczel-kert) mutatták be. 1969-ben aug. 4-étől egy hétig működött az alkotótábor, melyet ezt követően is évente megszerveztek, utoljára 1973-ban. Ezekben leginkább Lantos tanítványai és a Pécsi

Pauer Gyula, Bertalan Sándorné, Máté Gyuláné, Gyarmathy Tihamér, Lantos Ferenc, Máté Gyula, Papp Oszkár – 1968

Műhely alkotói (többek között: Erdélyi Zoltán, Ficzek Ferenc, Halász Károly, Kismányoky Károly, Pinczehelyi Sándor), valamint Bak Imre, Benes József, Bokros László, Fajó János, ifj. Koffán Károly, Máté Gyula és Bertalan Sándor vettek részt. Az elkészített műveket több helyen is bemutatták, így Pécsen a sétatéri TIT-székház udvarán, a Tudomány és Technika Házában, Pécsváradon a művelődési központban. A bonyhádi kísérletek az 1920-as évek európai avantgárd, absztrakt művészeti irányzat folytatásaként jelentek meg, melyeknek szellemi, művészeti irányítója mindvégig Lantos Ferenc volt.

Az első tábor idején készült zománcozott emléktábla a jelenlévők aláírásával

2002-től 2011-ig Stekly Zsuzsanna zománcműves szervezett zománcművészeti alkotótábort bonyhádi műhelyében, a tűzzománc művészeti célú alkalmazása iránt érdeklődő hivatásos művészek és műkedvelők számára. Az évi egyhetes összejövetelek kezdeti 4-5 fős létszáma a 10. évben 27-re bővült. Itt készült alkotásaikat 2006-ban és 2011-ben Tűzimádók címmel mutatták be Bonyhádon, Pakson és Tamásiban.

(Steib György)

Zöldkereszt: az egészségügyi alapellátáshoz tartozó anya- és csecsemővédelmi szolgálat szervezete. Az intézmény bázisán épült fel a bonyhádi, majd a járási védőnői hálózat. Anya- és csecsemővédő otthon felállítását 1928-ban kezdeményezte Bonyhád község képviselő-testülete az Országos Stefánia Szövetségnél. Működtetésére az elöljáróság 1932-ben évi 800 pengőt ajánlott meg, továbbá lakás és rendelő biztosítását, rezsiköltségeinek fedezését. A kérelemhez Nagymányok község is csatlakozott. A két település ellátására Bonyhád központtal, 263 taggal, 1932. dec. 8-án alapították meg az Országos Stefánia Szövetség Anyák és Csecsemők Védelmére Bonyhádi Fiókszövetségét. Működését a Bonyhádi Járási Földhivatal helyén állt egykori Perczel M. u. 23. sz. alatti épületben kezdte meg 1933. febr. 1-jén. Ügyvezető igazgatója Blum (későbbi nevén Benedek) János járási tisztiorvos, elnöke Kurz István járási főszolgabíró lett. A szövetség Bockmüller (későbbi nevén Bakács) Miklós orvost bízta meg a rendeléssel, melyet 1950-től Hegedűs Ádámné (Rózsa Piroska), 1959-től Futár Rajmund gyermekorvos látott el. A szövetség országos központja által küldött védőnő, Deák Anna havi 95 pengős illetményét a község állta. Munkája heti egy alkalommal kiterjedt Nagymányok

községre is, kiszállásához lovas szekeret biztosítottak. A község tulajdonát képező, orvosi rendelésre és védőnői tanácsadásra szolgáló épületet folyamatosan fejlesztették, bővítették. 1937-ben várószobát, a rászoruló csecsemők táplálékának kiegészítésére tejkonyhát építettek. A bonyhádi fiók – Zöld Kereszt Országos Egészségvédelmi Szövetség Bonyhádi Egészségvédelmi Köre néven – 1940-ben csatlakozott az országosan kiépített népegészségügyi szervezethez, a Zöldkereszt mozgalomhoz. A bonyhádi Zöldkereszt egészségügyi gyermekotthonként funkcionált, célja a betegségek megelőzése, a káros gyakorlatok kiszűrése, megszüntetése volt. Helyiségeit csak egészséges csecsemők és kismamák látogathatták a heti két alkalommal a csecsemők, egy alkalommal a várandósok részére tartott tanácsadáson. (A betegeket szakorvosi rendelőben látták el.) A védőnők feladatai rendkívül szerteágazóak voltak. Terhesgondozást végeztek, kapcsolatot tartottak a szülőotthonnal. Családlátogatáson, rendelésen a kismamákat tanácsokkal, felvilágosítással látták el. Elvégezték a csecsemők és az elemi iskolás tanulók vizsgálatát, nyomon kísérték fejlődésüket, kiszűrték a fertőző betegeket. Segédkeztek a védőoltásoknál. Részt vettek a röntgen-, majd a rákszűrővizsgálatokkal kapcsolatos teendők elvégzésében, a nemibeteg gondozó munkájában. 1950-től a védőnőket bekapcsolták az orvos gyógyító rutinmunkájába: vért, hüvely- és méhnyakváladékot vettek, vérnyomást mértek. A vezető védőnő részt vett az orvos reggeli rendelésein, segédkezett a munkájában. A fiókszövetség tagjai műkedvelő színi előadásokat, táncestélyeket, gyermeknapokat rendeztek. 1943. dec. 1-jén lépett bonyhádi szolgálatába Eckert (későbbi nevén Eszterhás) Ilona – Cica néni –, ki nyugdíjazásáig (1968. dec. 31.) az ellátás kiemelkedő alakja volt. Időközben a bonyhádi körzetet kétfősre, az 1960-as évekre négyfősre fejlesztették, a védőnői tevékenységet bővítették: munkakörükké vált az egészséges életmódra való nevelés, a komplex családgondozás, továbbá ellátnak szociális jellegű feladatokat is. Születéstől a tanköteles kor lezárulásáig vigyázzák a gyermekek egészségügyi folyamatait. Az 1950-es években a gyermekvédelmi munka egyik legfontosabb elemévé a csecsemőhalálozás, az 1960-as években a koraszülés elleni küzdelem vált. A bonyhádi körzet egyre kiterjedtebb lett: Majos, Grábóc, Tabód, Börzsöny, Ladomány, Kakasd, Cikó is a gondozási feladatkörükhöz tartozott. 1954-től a védőnők kedvezményesen vásárolhattak kerékpárt. Az 1950-es évek közepére a védőnői szolgálat szervezettsége az egész járásra kiterjedt, a bonyhádi vezető védőnőt járásivá léptették elő. Az első járási vezető védőnő Eszterhás Ilona volt, őt Tihanyi Mátyásné (1969–92), Fetzer Anna (1992–97), Kovács Gáspárné (1997–2006) követte. Az 1970-es években hozott országos rendelkezések kiemelt jelentőségűvé emelték a védőnői munkát a magyarországi romló demográfiai tendencia megállítására. Bonyhád várossá avatásával (1977. ápr. 1.) egészségügyi intézményei a városi kórház hatáskörébe integrálódtak, így az anya- és csecsemővédelem, a védőnői ellátás is. 1979. dec. 31-ével megszüntették a Perczel M. u. 23. sz. alatt működő központi Anya- és Csecsemővédelmi Szolgálatot (Zöldkereszt), a tanácsadás a gyermekorvosi rendelőkbe tevődött át. Feladatukat ekkor három gyermekorvosi rendelőben, a kórházban lévő terhes tanácsadóban és vidéken látták el. 2003 márciusában a Széchenyi tér 16. sz. alatt hét védőnővel a kórházhoz szervezett, önálló védőnői szolgálatot alakítottak ki (Városi Kórház és Rendelőintézet Védőnői Szolgálat). 2006-tól a kórházból kiválva betagolódtak a Szekszárdi, Bonyhádi Kistérségi Népegészségügyi Intézetbe. Feladataikat 2010. jan. 1-jétől önállóan, társulási formában (Zöldkereszt Védőnői Kft., ügyvezetők: Beréti Timea és Joósné Vajda Renáta) látják el Bonyhád város közigazgatási területén. Szakmai felügyeletüket továbbra is a népegészségügyi intézet végzi. Munkájuk: terhesgondozás, csecsemő- és gyermekvédelem valamint gondozás, egészségnevelés, szűrővizsgálatok végzése, védőoltások, kiscsoportos foglalkozások (várandós torna, kismama klub, baba masszázs), szakkörök (elsősegélynyújtó, csecsemőgondozó) szervezése. Az iskolákban egészségnevelő órá-

kat tartanak. Az anyatejes táplálás jelentőségét hangsúlyozva az Anyatejes Táplálás Világnapján minden évben programot szerveznek a kismamák és anyukák számára.
(Steib György)

zsidó elemi iskola: a bonyhádi zsidó közösség már a kezdeti időktől gondoskodott a gyermekek oktatásáról. Az 1740-es évekről fennmaradt összeírásokban két iskolamesterről is olvashatunk: Pinchas Salamon és Michl Lebl héber és jiddis nyelven zsidó vallási ismereteket tanított. A közösség 1784-ben a – mai Bajcsy-Zs. u. 38. sz. alatti épület helyén korábban állt – Hevra Kadisa egyleti épületben működtetett iskolájában tanító Jacob Wolf és Preisinger Dávid már az elemi iskolákra vonatkozó rendelet (1783) szerinti, világi ismereteket nyújtó oktatást folytattak. Kiemelten kezelték a magyar és német nyelv oktatását, melyhez külön tanítót alkalmaztak, 36 éven át Fürst Izraelt. 1814-ben a Perczel családtól bérelt új helyen alakították ki Normal Schule néven elemi iskolájukat. Az 1840-es években a négyosztályos iskola élén Bauer Leopold igazgató-tanító állt. Ezután visszaesés, mintegy húszéves válságos időszak következett. Egy 1851-ben íródott jelentés szerint a zsidó hitközség csupán kétosztályos iskolát tartott fenn, az elsőben 34, a másodikban 20 tanulót tanított Waldman Ferenc. Mellette 12 magániskolába 181 tanuló járt. Az iskolaköteles tanulók száma ekkor 510 volt. Túljutva a válságos időszakon, 1860-ban négy fiúosztállyal két főtanító és két altanító, a két leányosztállyal pedig egy tanító és egy tanítónő foglalkozott. Magántanulókat vizsgáztattak és államilag elismert bizonyítványt adtak ki. Az iskola befogadott más vallású diákokat is. A tanítás magas színvonala miatt katolikus létére zsidó iskolában tanult Hoffer Károly karnagy, zeneszerző is. A zsidó szakadási kongresszust (1868–69) követően, 1879-ben a gyermekek oktatása kettévált Bonyhádon. A neológ (kongresszusi) tanokat követőket a Fapiac (ma Vörösmarty tér) 1. sz. alatti egy tantermes – a tanító szolgálati lakását is magában foglaló – épületben, az ortodox tanokat követőket az 1883 tájékán megvásárolt telekre felépített, Budai (ma Rákóczi) u. 12. sz. alatti egyemeletes épületben oktatták. Az utóbbi épület földszintjén folyt a tanítás,

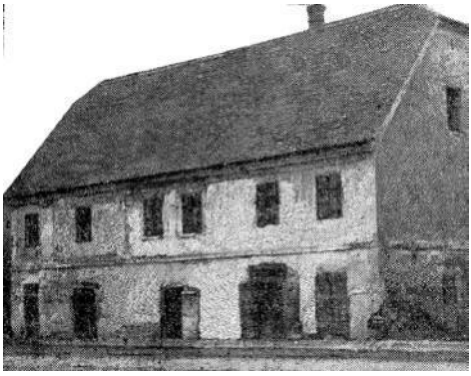

Az ortodox elemi iskola épülete egykor, a II. Rákóczi F. u. 12. sz. alatt – az 1960-as években

az emeleten tanítók és rabbik laktak. Az ortodox iskola tanítója volt – többek között – Holczmann Samu, Prager Izidor, Szini Márk, Spitz Cecília, Kuttner Miksa igazgató-tanító és Fischer Szeréna. A neológokat – mások mellett – Blumenstock Jakab, Atlasz Mór, Klein Malvin, Láng József, Hochsinger Nelly, Schiffer Izidor és Kramer Zoltán igazgató-tanító oktatta. Mindkét iskolában az állami tanterv szerint tanítottak, heti két hittanórával. A testnevelési órákat az udvaron tartották. A gazdasági ismeretek elsajátítására 80-100 m^2-es mezőgazdasági terület állt rendelkezésükre az iskola mellett. Az oktatás szellemisége az izraelita vallásra épült, a magyar nemzetiségű honpolgárok nevelése miatt viszont a nyelve a magyar volt. Mindkét iskola küszködött időnként anyagi nehézséggel, a hely, a felszerelés vagy a higiénia hiányával. A Vörösmarty téri iskolában az oktatás – az 1948-as államosítását követően – az I. Sz. Általános Iskola részeként sokáig tovább folyt. Később lakásokat alakítottak ki az épületben, majd 2014-ben lebontották. Helyén áll a holokauszt-emlékmű. A Rákóczi utcai intézményben az iskolák állami kezelésbe vételekor a tanítás megszűnt. Az épület kereskedelmi és lakáscélra szolgált. Földszintjén cipőjavító műhely működött, itt üzemelt Kohn Miksa, a bonyhádi zsidó hitközség utolsó elnökének a szódaüzeme. Az épület 1973-ban életveszélyessé vált, 1975-ben lebontották.
(Steib György)

zsidó hitközség szakadása: az egységes magyar zsidó közösség államilag elismert szakadása ortodox és neológ (kongresszusi) ágra. A bonyhádi zsidó közösségben – mint az ország sok más településén – a liturgikus és kulturális újítások hívei, ill. a hagyományosnak tekintett életmód fenntartásához ragaszkodó csoport között már az 1840-es, 1850-es években olyan mélységű nézetkülönbségek alakultak ki, amelyek ellehetetlenítették a közösség működését. Ekkor azonban még nem nyílt hivatalos lehetőség a különválásra. A konfliktus látványos jele volt, hogy nem tudtak egyezségre jutni a rabbi személyét illetően: Mose Perlest 8 évi hiátus után választották, majd mikor az újítások körüli viták miatt 1854-ben Perles inkább távozott, akkor posztját már egyáltalán nem is töltötték be, új rabbit csak az elkülönült községek fogadtak. A szakadás országos szinten az 1868–69-es Egyetemes Gyűlés kapcsán következett be. A gyűlést Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter hívta össze a zsidó „egyház" szervezetének rendezése, egy országos irányító testület létrehozása végett. A miniszter rendelte el a kongresszusi küldöttek megválasztásának rendjét, választókörzeteit és időpontját is. A Völgységi járás választóképes (nagykorú, férfi) izraelita vallású lakóit – az érintettek jelentkezése nyomán – 1868. okt. 5–21. között vették névjegyzékbe Bonyhádon. A választást nov. 18-án tartották, a csend és rend biztosítására egy fél század lovas katonát is kirendeltek. A választás győztese, Bonyhád képviselője Rokonstein Lipót, egy reformpárti jelölt lett. Rokonstein a községi alapszabályra vonatkozó általános vita alkalmával szólalt fel a gyűlésen, Tencer Pál csípős nyelvű tudósítása szerint csekély szónoki képességgel: *„Ha a bonyhádi választók többsége csakugyan a haladó párthoz tartozik, képviseltesse magát olyan férfiú által, ki a haladó pártot nevetségessé nem teszi."* A kongresszuson megalkotott szabályzatot elfogadó, az országos szervezethez csatlakozó hitközségek (kongresszusi vagy neológ községek) közé tartozott a bonyhádi is. Egy hét családból álló kis közösség azonban szembefordult ezzel a döntéssel, kivált a hitközségből, és saját intézményei kiépítéséhez kezdett. Imahelyük eleinte csak egy bérelt imaszoba volt az Iskola közben, de még az imához szükséges tíz férfit is csak átutazókkal vagy a szomszéd községekből való pótlásokkal állíthatták ki. Bizonyára a létszámgondok megoldására alkalmazott az ortodox csoport 1870 elején kántort (Weisz Ábrahám), kántorsegédet (Fränkl Jónás) és előimádkozót (Weisz Leopold) is egyszerre. Az ortodoxia önálló szervezetét lehetővé tevő 1871-es rendelet feltételként szabta az anyakönyvvezető rabbi alkalmazását, ezért hívták meg 1872-től Pollák Mosét. Néhány év alatt rituális fürdőt, kóser vágodát, saját temetőt, imaházat a Fürdő – ma Táncsics – utcában, rabbilakást, jesivát, elemi iskolát is létrehozott az egyre népesebb közösség, amely a századfordulóra 60-70 taggal rendelkezett, és Deutsch Eliezer rabbi irányítása alatt tekintélyben és lélekszámban is tovább gyarapodott. A két világháború közti időszakban tovább folytatódott az ortodox hitközség erősödése, térnyerése a bonyhádi zsidóságon belül, párhuzamosan a neológ hitközség gyengülésével. 1944-re a neológ (kongresszusi) hitközség 376 főt számlált (96 adófizetővel, 5 alkalmazottal), az ortodox hitközség pedig 750 főt (132 adófizetővel, 13 alkalmazottal). A létszámokon túl a neológia gyengülésére, irányváltására vall a zsinagóga belső terének ortodox kívánalmaknak megfelelő átalakítása 1923-ban, illetve a haszid és ortodox háttérből érkező Schwartz Lajos rabbivá választása (1924–1944). A holokauszt utáni állapotról Feldmann Sámuel visszaemlékezését idézzük: *„Rögtön a felszabadulás után, amikor leginkább a volt munkaszolgálatosok tértek haza, akkor Bonyhádon nem volt orthodox, nem volt neológ, hanem egy közösségbe jött mindenki, és próbált mindegyik a másiknak a segítségére lenni. Nem volt probléma. Én elég későn, 1945. augusztus 20-án jöttem vissza Németországból, akkor már meg volt újítva a bonyhádi orthodox hitközség. Később, mondjuk '46 végén már összegyűlt annyi ember a volt neológokból, hogy úgy látták, megpróbálják felújítani a neológ hitközséget. Fel is vettek egy rabbit Pestről, dr. Blumot. Lényegében nem is neológ rabbi volt: Budapesten, a Lónyay utcában volt egy szervezet, a Komaegylet, és annak volt a rabbija. Onnan jött Bonyhádra, talán ez nagyobb pozíciónak látszott, később* [1949-ben] *elköltözött Dél-Amerikába. Utá-*

na lassan meg is szűnt a neológ hitközség. Mondhatni mindenki, aki ott maradt, a mi templomunkba járt." (Bányai Viktória)

zsidó közösség: az ókori közel-keleti (levantei) nép római leigázása óta szétszóratásban élt. Az 1741-es összeírás 4 zsidó háztartást talált Bonyhádon. Ezt követően a helyi földbirtokos családok elősegítették az askenázi zsidóság beáramlását Cseh-Morvaországból és Sziléziából. A jól szervezett zsidó hitközség 1826-ban már 1662 főt számlált, ekkorra kialakult a mezőváros német–zsidó arculata, amelyben megközelítően egyenlő arányban osztozott a katolikus, evangélikus és zsidó felekezet. Egyed Antal, Bonyhád katolikus plébánosának 1823. évi leírása szerint: *„A Zsidóság Bonyhádon egy különös községet képez. Vagyon Törvényházok, Bírójok, Kisbírójok, Eskütjeik, Jegyzőjük, éjjeli Vigyázójok. Résznyire Boltosok."* Egy 1941-ben végzett felmérés 1159 fővel a tájegység legnagyobb izraelita közösségeként regisztrálta a bonyhádit. 1752-ben már kirurgus (sebész, felcser) segítette a szenvedőket, ez idő tájt létesítették kórházukat. 1752-ben a szegények segélyezése, betegek ápolása, halottak temetése, kegyeletes alapítványok kezelése céljából megalapították a Hevra Kadisát (Szent Egylet), melynek elnöke feloszlatásakor (1953) Kaff Lipót volt. Anyakönyvi hivatalt működtettek, az anyakönyvvezető a főrabbi vagy a helyettese volt. Az 1889-től 1944-ig működő Bonyhádi Izraelita Nőegylet karitatív tevékenységet végzett. Két nagy zsinagógát építtettek. Első imaházuk 1764-ben létesült. Az Ózsinagógát – melyet a két irányzatra való szétválás (1868–69) után a többségi neológ (kongresszusi) szárny vett birtokba – 1796-ban adták át rendeltetésének. Az 1869-ben kisebbségben maradt, majd később többségbe került ortodox-szárny 1924-ben építtette fel templomát. Első, a világi oktatást szolgáló iskolájuk 1784-ben nyílt. 1801-ben felépített, messze földön híres jesivájuk 1921-ben – az ország minden tájáról összesen – 300 hallgatót fogadott. Tudós rabbik működtek itt, többek között Boskovitz Wolf, Perles Mose, Rosenthal Tóbiás, Pollák Mose. Tíz különféle egylet szolgálta a zsidó község egészségügyét, kultúráját és szociális ellátását. A Forberger (ma Táncsics) utcában működő, kisebb medencéből és egy kádfürdőből álló rituális fürdőt 1934-ben újjáépítették. Pezsgő szellemi életüket jelzik a helyben megjelent és szerkesztett újságok (Wajlaket Joszef, Sabbaton), a kulturális és színházi előadások. Az első állandó mozit a zsidó Heisler Jenő létesítette 1912-ben, s a bonyhádi műkedvelő színjátszás egyik legnagyobbja a zsidó Bárány Ernő volt. Fő foglalkozásuk kezdetben házaló-, a 18. század második felétől már boltos kereskedés volt. A 19. században bonyhádi zsidó vállalkozók országos viszonylatban is számottevő cseréppipagyártást és -értékesítést folytattak, közülük legjelentősebb Marcus Saurwein volt. A zsidó kis- és nagykereskedők Bonyhádot Tolna megye legnagyobb forgalmú helyévé fejlesztették. A 20. század első felében a helyi kiskereskedők 40%-a, a nagykereskedők 100%-a zsidó volt. Közülük a legismertebbek a Bárány Simon, a Davidovics Testvérek, a Feldmann és Sauber, a Pollák és Glattstein, a Hirschfeld Testvérek cégei. Zsidó személyek tulajdonában álltak az olajgyárak (Kohn család), a kazeingyár (Mauthner testvérek és Schwartz Gyula) és a két téglagyár (Krausz Salamon és Ausch Sámuel). Voltak köztük neves orvosok (Oblath Adolf, Berde Mózes), ügyvédek (Vidor Leó, Eisenberg Bernát), szállodatulajdonos (Erdős Zsigmond) és földbirtokos (Honig Albert). A két világháború között három zsidó nyomda működött, Raubitschek Izór nyomdája külföldön is ismert volt. 1944. május elején 1180 bonyhádi zsidó lakost kényszerítettek gettóba, majd júl. 6-án a pécsi gyűjtőhelyről Auschwitzba deportálták őket. Mintegy 1200 fő vált a gázkamrák, a lágerek és a munkaszolgálat áldozatává. A deportálásból hazaérkezők felruházására a Bonyhádi Zsidó Népközösség gyűjtést szervezett. 1946-ban 205, 1949-ben 286 zsidó személy élt Bonyhádon. Az 1956-os forradalmat követően úgyszólván valamennyien elhagyták az országot. 1965. aug. 15-én a Magyar Izraeliták Országos Képviselete Intéző Bizottsága a Bonyhádi Izraelita Hitközség autonómiáját felfüggesztette, melyet az Állami Egyházügyi Hivatal szept. 10-én jóváhagyott. Ezzel megszűnt a több mint 200 éves bonyhádi zsidó közösség. Utolsó elnöke Kohn Miksa volt. A bonyhádi zsidó lakosok száma így alakult:

Év	Bonyhád lakossága	Zsidók száma	%
1820	4709	1631	34,6
1826	4639	1662	35,8
1847	5306	1698	32,0
1866	6188	1712	27,7
1869	5832	1209	20,7
1881	5970	1154	19,3
1890	6295	1274	20,2
1900	5749	1143	19,9
1910	6452	1147	17,7
1920	6379	1058	16,6
1930	6861	1022	14,9
1941	8333	1159	13,9

(Sós Csaba)

zsidó temetők: Bonyhádon két zsidó temető van. A zsidó hitközség szakadásáig használt régi – későbbi neológ – temető bejárata a Vörösmarty tér, míg az ortodox temető a Kossuth Lajos utca felől közelíthető meg. A neológ temetőben a legrégebbi sírkő 1703-ból való. A Tolna megyei zsidó temetők 1778. évi összeírása szerint a héber hitközség tulajdonában lévő temetőt 1768-ban alapították, melyet a község legszélső házától 20 lépésnyi távolság választott el. A kezdeti 25, majd 26 öl nagyságú (mintegy 590 m²) kiterjedését 1783-ban 2106 m²-re növelték. 1793-ban Moshe Jichák és felesége, Eszter adományából felépítették a halottasházat, ezt a bejárata feletti emléktáblán olvasni lehet. Az írás további része szerint: *„A szent útjai és tettei igazságosak! Izrael bírája hatalmas!”* 1800. júl. 21-én Kliegl Ignác földbirtokos hozzájárult ahhoz, hogy a neológ zsidó temetőt a katolikus temetőig növeljék, továbbá vállalkozott a bekerítésére. 1820-ban a temető udvarán kórházat (ispotályt) építettek. A temető régi nyilvántartó könyvének nyoma veszett. Ebben – szemtanú szerint – 1780-tól jegyezték fel parcellák szerint az elhunytak sírjait. Az 1830. évi kolerajárvány áldozatainak nevét piros csillaggal jelölték. Az elhunytak feletti végtisztesség megadása, a temető fenntartása és gondozása a Hevra Kadisa (Szent Egylet) feladata volt. Azon Bonyhádra bevándorló zsidók számára, akik nem voltak az egylet tagjai, az alapár sokszorosát számolták fel a sírhelyért és a temetési szolgáltatásokért. 1846-ban egy felhőszakadás sok régi sírból kimosta az emberi csontokat, melyeket azután egy közös helyre újból eltemettek. Hasonló elemi csapások kivédésére falat építettek. A neológ temetőben pihen Boskovitz Wolf tudós rabbi. A zsidó közösség kettéválása után az ortodox közösség 1872-ben

A neológ temetőben (Fotó: Pogrányi Györgyi)

kezdeményezte a temető közös tulajdonlását és használatát. A kongresszusi közösség a kezdeményezést elutasította azzal, hogy a temető a hitközségektől független Hevra Kadisa egylet tulajdona, és itt csak az egylet szabályai szerint lehet temetkezni. Nem fogadták el az ortodox közösség temetési szertartásait, ugyanakkor vállalták az ortodox halottak eltemetését is. Megállapodás hiányában az ortodox közösség külön temetőt létesített 1873-ban, ahová az első halottat 1874 szeptemberében temették el. 1906-ban a rendelkezésükre álló területet 1526 négyszögöllel kibővítették, és három oldalán két méter magas kőkerítést emeltek. Itt nyugszik Pollák Mose, Deutsch Eliezer és Pollák Zekl ortodox rabbi. Az ortodox hitközség tagjai a temetőlátogatások szokásos napjain mindkét temetőt felkeresték. Az ortodox

Sírkövek az ortodox temetőben
(Fotó: Kirchné Máté Réka)

temetőben 2011-ben 411 sír állt. A neológ temetőt 1923-ban 16 sírkő ledöntésével meggyalázták. A rongálások később ismétlődtek. Az 1947-ben felállított „Emlékezés fala" a holokauszt bonyhádi áldozatainak adja meg a végtisztességet. (Sós Csaba)

zsinagóga a neológ közösség részére: Bonyhádon az első zsidó imaházat és tanodát 1764-ben rendezték be, majd 1784-ben a 382 lelket számláló zsidó közösség a Perczel családtól bérelt, a helyi „vágoda" – a rituális állatvágó helyiség – szomszédságában álló épületért évi 66 forintot fizetett. 1794-ben, a pészah utáni első szombat éjszakáján az imaház tűzvész áldozata lett. A pusztulást Avraham Juda Leib ben Joszef rabbi megrázó erejű verséből ismerjük. A tűzvész után elhatározták, hogy zsinagógát építenek. Az építőmester Lehmann Augustin volt. Az 1795-ben kezdődött építkezésen csak zsidó pallérok és munkások dolgoztak. A falak olyan vastagok voltak, hogy az építőanyagot lovas kocsi húzta fel a falakra. A templom – amely a maga korában Magyarország legnagyobb zsinagógája volt – 1796-ban ké-

szült el, és mindjárt használatba is vették. A barokk zsinagóga alapterülete: 14,27×30,60 m, párkánymagassága 7,5 m. Egyszerű nyeregtetős épület, mindkét oldalon lekontyolt tetővel. Egy 1807-ben íródott jegyzőkönyv szerint a zsidó egyházközség temploma mellett még egy magánjellegű ima- és tanház is működött a község vezetőségének felügyeletével. A század első évtizedében így naponta három helyen is tartottak istentiszteletet. Egyed Antal, Bonyhád római katolikus plébánosa írta le 1820-ban: *„Zsinagógájok nagy négyszögű épület. Tömve vagyon egyes mozgatható székekkel, melyeket megszorulván a tulajdonos néha nagy áron el ád, vagy zálogba vet. A Rabbinus helye külön és emeltebben vagyon. Az asszonyok és hajadonok ki lévén a zsinagógából zárva, a felső emeleten jönnek össze. A bemenetelnél víztartó áll, hol kiki megmosdik, a férfiak felteszik*

háromszögletű kis kalapjokat, külön lepelt takarnak magokra és így áhitatoskodnak. Hol halkan imádkoznak, majd a mester után énekelnek. Isteni szolgálatra egy erre a végre rendelt zsidó férfi által hívattatnak, ki minden ház kapuját egy kézben levő kalapátssal döngeti és az összejövetel óráját kikiáltja." 1847-ben felújították az épületet. 1890 körül repedések keletkeztek, melyek szükségessé tették a restaurálást. Ekkor épült a nyugati homlokzat elé a női karzat megközelítését szolgáló lépcsőtorony. Ennek oromzatára helyezték el a mózesi kőtáblákat. A munkálatokhoz szükséges összeget a hitközség tagjai, idegenbe szakadt hozzátartozóik, a király és a magyar kormány adományaiból gyűjtötték össze. A templom felújítását Rosenthal Tóbiás főrabbi szervezte meg, aki a magyar kormány képviselőinek és a magyar zsidóság vezetőinek jelenlétében 1896. aug. 18-án avatta fel a megújított épületet. A férfiak belépésére szolgáló déli kapuból előcsarnokba jutunk, melyből kőkeretes ajtó vezet a 11,83×17,37 m nagyságú belső térbe, mely kilencmezős csehsüveg boltozatos. Odabent 200 széket lehetett elhelyezni. A középső – a négy heveder találkozásánál adódó, négyzet alaprajzú – kupolaboltozatot a bima (a zsinagógai tér eszmei központjában lévő, környezetéből kiemelkedő emelvény, melyen a tanítás, a Tóra recitálása folyik) négy oszlopa támasztja alá. A karzatot két faoszlop tartja. A keleti fal központjában áll a Tórát őrző frigyszekrény késő barokk építménye, mely antik kapuzatból, két oldalon 2-2 ión fejezetű oszlopból és a frigyszekrényhez felvezető 5 lépcsőből áll. A frigyszekrényt függöny (paróhet) választotta el a zsinagógatértől. Előtte állt a kántorállvány

(omed). A Tízparancsolat kettős táblája ma már hiányzik. A tóraszekrény míves ajtaja felett domború felirat volt olvasható: *„Az Örökkévalót mindig magam előtt tartom."* A tóraszekrény előtt függött a gondviselést jelképező örökmécs (nér támid). A frigyszekrény egész építményét drapériát utánzó stukkó öleli körül, mely a Szentek Szentjének megnyíló függönyét szimbolizálja. A tóraolvasó asztalt közrefogó bimaoszlopok és a frigyszekrény oszlopai stukkómárvány borításúak. A zsinagóga az 1868–69. évi hitközségi szakadástól a neológ (kongresszusi) zsidó közösség templomaként működött. Ekkor a bimát a frigyszekrény elé helyezték át. 1923-ban egy éjszaka többen behatoltak a templomba, és visszavitték a zsinagóga közepére. Súlyos teológiai viták és hosszú idő után a hitközség képviselőtestülete tudomásul vette a kész helyzetet, és a változtatást hivatásos építésszel befejeztette. Ettől kezdve a neológ templom már nem volt tiltott hely az ortodox közösséghez tartozók számára. A zsinagóga tulajdonosa 1944. nov. 22-étől a Magyar Királyi Kincstár, 1945. júl. 30-ától a Bonyhádi Izraelita Kongresszusi Hitközség, 1968. jan. 22-étől a bonyhádi Ezüstkalász Mezőgazdasági Termelőszövetkezet volt. Az 1967. ápr. 1-jén kelt adásvételi szerződésben az olvasható, hogy a szövetkezet az *„ingatlant részben már ez idő szerint is használja és birtokában tartja."* A szerződés kötelezte a szövetkezetet az épület templom jellegének 60 napon belüli megszüntetésére, az ingatlanon lévő kőtáblák, feliratok és egyéb egyházi jellegű tárgyak eltávolítására és a pécsi községkerületi elnökhöz való beszállítására. A szövetkezet magtárként, később takarmányboltként, a cipőgyár raktárként hasznosította az épületet. További tulajdonosváltozások: 1973. jan. 1-jétől Pannónia Mezőgazdasági Termelőszövetkezet, 2000. jan. 1-jétől Smartgold és Társa Kft. Kisdorog, 2006-tól Stoll Center Kereskedő és Szolgáltató Zrt. Eger, 2010. ápr. 6-ától a Szignál-KTV Kft. 2002-ben a leromlott állapotú épület állagmegóvására a tetőt felújították, új cseréppel látták el.

(Sós Csaba)

zsinagóga az ortodox közösség részére: a bonyhádi ortodox hitű zsidó közösség imaháza. A közösség a kongresszusi szakadást követő időben, feltehetően 1883 körül a Fürdő (ma Táncsics) és a Budai (ma II. Rákóczi F.) utca sarkán telket vásárolt és iskolával, rabbi-lakással közös tető alatt imaházat építtetett. A hitközség 1922 júniusában nyújtott be templomépítési engedélykérelmet Kohn Áron Fürdő utcai telkére. Az ott álló rozzant házat lebontották, a lakókat átmenetileg az ortodox hitközség iskolatermeiben helyezték el. A Pirgi Ferenc (Tolna) tervei alapján, Péter Ádám építőmester irányításával – az ortodox puritanizmus kívánalmainak megfelelő stílusban – felépített zsinagógát 1924-ben vették használatba. Bejárata a nyugati oldalról nyílt. A templom előcsarnokának falán két márványtáblát helyeztek el. Az egyik azt tudatta, hogy a telket Kaháne (Kohn) Áron ajándékozta nagybátyja, Kaháne Ávrahámnak hagyatékából. A másik márványtábla szerint a templomot Krausz Salamon építtette, aki akkor a hitközség elnöke volt. A bima (centrálisan elhelyezett, körbekerített és néhol kupolával fedett emelvény) adományozója Brick Miksa volt, míg a frigyszekrényt (áron kodes) Kaháne Hendel és leánya emlékére adományozták. A templom külső méretei: 13,7×25,15 m, belső tere 12,4×18 m, párkánymagassága 11,3 m. A templom nyugati homlokzatát három, oldalhomlokzatát négy mélyített falmezőre osztották. A homlokzaton íves felirat volt: *„Mert házam imaháznak fog neveztetni minden nép számára."* (Ézsaiás 56:7) A belső teret három oldalról fogta körül a női karzat. A bima a hagyományoknak megfelelően a belső tér középpontjában állt. Az egyszerű, falazott frigyszekrény a keleti oldalon épült, felette körablakkal. A frigyszekrény felett felirat volt olvasható: *„Az Örökkévalót mindig magam előtt tartom."* (Zsoltárok 16:8) A második világháborús deportálások, a holokauszt következményeként a bonyhádi neológ (kongresszusi) hitközség tagjainak száma nagyon lecsökkent, nem gyűlt össze imádkozáshoz az előírás szerinti 10 felnőtt férfi (minján). Ezért 1950-ben az ortodox hitközséggel megállapodtak abban, hogy közösen imádkoznak, a két templomban felváltva. Néhány év múlva a neológ hit-

község megszűnésével már csak az ortodox templomban imádkoztak. A bonyhádi Ortodox Izraelita Hitközség az 1960-as évek közepén szűnt meg. A templom 1944. nov. 22-én a Magyar Királyi Kincstár tulajdonába került, majd 1945. júl. 25-én a hitközség „ajándékozás" útján visszakapta. Az épületet 1977. aug. 19-én a magyar állam kereskedelmi hasznosításra megvásárolta. Kezelője 1980. júl. 1-jével a Tolna Megyei Népbolt Vállalat lett. 1992. febr. 10-én „átadás" révén a Tolna Megyei Népbolt Rt., majd 1995. márc. 31-ével „csere" útján Bonyhád Város Önkormányzatának tulajdonába került.

(Sós Csaba)

Források

Kutatóhelyek

Bonyhád Kórház és Rendelőintézet irattára, Bonyhád Járási Földhivatal, Bonyhád Televízió archívuma, Bonyhádi Református Egyházközség Lelkészi Hivatala, bonyhádi zománcgyár irattára, BÖSZ-archívum, Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára, Egyetemi Levéltár (Pécsi Tudományegyetem), Evangélikus Egyházközség Bonyhád, Evangélikus Országos Levéltár, Illyés Gyula Megyei Könyvtár Szekszárd, Izraelita Hitközség Pécs, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar Nemzeti Levéltár Tolna Megyei Levéltára, Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára, Magyar Tudományos Akadémia Judaisztikai Kutatóközpont, Magyar Zsidó Levéltár, Országgyűlési Könyvtár, Országos Széchényi Könyvtár, Petőfi Sándor Evangélikus Gimnázium Bonyhád, Pécsi Egyházmegyei Levéltár, Pécsi Törvényszék Cégbírósága, Polgármesteri Hivatal Bonyhád irattára, Református Pedagógiai Intézet, Római Katolikus Plébániahivatal Bonyhád, Semmelweis Egyetem Levéltára, Solymár Imre Városi Könyvtár, Szekszárdi Törvényszék Cégbírósága, Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára, Történelmi Tár (digitális História adatbázis), Tudásközpont Pécs, Völgységi Ipartestület irattára, Völgységi Múzeum Bonyhád, Wosinsky Mór Megyei Múzeum Szekszárd.

Irodalom

A bonyhádi II. Sz. Általános Iskola 40 éve 1961–2001 (Bonyhád, 2001)

A Pécsi Egyházmegye Schematizmusa (Pécs, 1981)

A bonyhádi polgári-, majd általános iskola 100 éve 1905–2005 (Bonyhád, 2005)

A tíz éves művelődési ház (Szekszárd, 1962)

A Völgységi Telepesek Központi Szövetkezetének Tagértesítője (Bonyhád, 1947)

A. Gergely András: *Kisebbség, etnikum, regionalizmus* (Budapest, 1997)

Acsády Ignác: *Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában* (Budapest, 1896)

Ádám László – Marosi Sándor – Szilárd Jenő (szerk.): *Magyarország tájföldrajza 4. A Dunántúli-dombság – Dél-Dunántúl* (Budapest, 1981)

Andrásfalvy Bertalan: *A bukovinai székelyek kultúrájáról.* In: Ortutay Gy. (főszerk.): *Népi kultúra - népi társadalom.* (Akadémiai kiadó, 1973)

Andrássy Antal: *Katonai terror Somogyban 1919 őszén.* In: Kanyar József (szerk.): *Somogy megye múltjából.* (Kaposvár, 1979)

Bábel Ernő – László Péter (szerk.): *Tanulmányok Bonyhád történetéből* (Bonyhád, 1987)

Babits Mihály: *Az ifjú Vörösmarty.* In: Babits Mihály: *Irodalmi problémák* (Budapest, 1924).

Babits Mihály: *Esszék, tanulmányok* (Budapest, 1978). In: Solymár Imre: *Régi Völgység-leírások Bél Mátyástól Babits Mihályig – Völgységi Füzetek 1.* (Bonyhád, 1990)

Bacskai Sándor: *Az első nap – Emlékképek az ortodox zsidóságról* (Budapest, 2004)

Bakonyi István: *Tamás Menyhért* (Budapest, 1994)

Balassa Iván: *Székely Múzeum (Bonyhád, Tolna megye, 1947-1950)* (*Néprajzi Látóhatár*, 1996/1–2.)

Balassa Iván: *Utószó – Herepei János (1891–1970).* In: Herepei János: *A Házsongárdi temető régi sírkövei.* (Budapest, 1988)

Bálint Lajos: *Szabados Piroska* (Budapest, 1969)

Balogh Sándor: *A népi demokratikus Magyarország külpolitikája 1945–1947 – A fegyverszünettől a békeszerződésig* (Budapest, 1982)

Benkő András: *Brandeiszné Frey Melanie.* In: B. Frey Melanie: *Láncszem vagyok.* (Budapest, 1936)

Benkő Péter: *A magyar népi mozgalom almanachja 1932–1962* (Budapest, 1966)

Bertók László: *Így élt Vörösmarty Mihály* (Móra Ferenc Könyvkiadó, 1977)

Békési Sándor: *A lélek szobrásza – ifjú Palkó József szobrászművész kiállítása a Biblia Múzeumban.* In: *Confessio*, 1999/3.

Blasszauer Róbert – Kardné Hettesheimer Mária: *Kis-Svábtörökország* (Keszthely, 2006)

Blau Henrik – Láng Károly: *Magyar-jiddis szógyűjtemény* (Pécs, 1995)

Blau László: *Bonyhád – Egy elpusztított zsidó közösség* (Bonyhád, 2008)

Boda Ferenc: *Tolna megye fogyasztási szövetkezetei 1945–1972* (Szekszárd, 1975)

Bodó Sándor – Viga Gyula (szerk.): *Magyar múzeumi arcképcsarnok* (Budapest, 2002)

Bodor Árpád – Bucsányi György – Tóth István Zsolt – Solymár Imre: *Bonyhád és környéke természeti viszonyai.* In: *Bonyhád és környéke.* (Bonyhád, 2000)

Bodor György: *A honismereti munka kezdete a dunántúli székelyek körében* (*Honismeret*, 1975/5–6.)

Bodor György: *Székely honfoglalás 1945-ben I–II.* (*Forrás*, 1975/3. 4.)

Bonyhád és környéke (Bonyhád, 2000)

Borsy Károly: *Pécs püspökei a török idők után* (Pécs, 2001)

Botos János: *Az államosítás és a szakszervezetek* (Budapest, 1988)

Bölcsföldi Zoltán – Rónai Gábor: *Bonyhádi focitörténelem – Bajnokcsapat* (Bonyhád, 2016)

Braisch-Dobos Zsuzsa: *A tudomány embere: dr. Szita László (1933–2005).* In: Dr. Dobos Gyula (szerk.): *Tanulmányok – Tolna Megyei Levéltári Füzetek 11.* (Szekszárd, 2006)

Buzás Gergely: *Az egyházmegye építészeti emlékei.* In: Fedeles Tamás – Sarbak Gábor – Sümegi József (szerk.): *A pécsi egyházmegye története. 1. A középkor évszázadai (1009–1543).* (Pécs, 2009)

Büchler Sándor*: A bonyhádi zsidóság múltjából.* (*Magyar-Zsidó Szemle*, 1895.)

Büchler Sándor: *A pesti hitközség első rabbija – Boskovitz Farkas* (*Magyar-Zsidó Szemle*, 1894.)

Czibulka Zoltán: *A kitelepítési névjegyzékek adatai.* In: Czibulka Zoltán – Heincz

Ervin – Lakatos Miklós (szerk.): *A magyarországi németek kitelepítése és az 1941. évi népszámlálás*. (Budapest, 2004)

Cohen, Yitzchok Yosef: *Hakmé Hungaria* (Jerusalem, 1997)

Cohen, Yitzchok Yosef: *Sages of Hungary and her Torah Literature* (Jerusalem, 1997)

Csánki Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában III*. (Budapest, 1896)

Csányi László: *Vörösmarty szerelmei* (Szekszárd, 1975)

Csányi Viktor – Szabó Géza: *A középkori Bonyhád helyének meghatározása az újabb régészeti feltárások alapján*. In: Gaál Attila (szerk.): *A Wosinsky Mór Múzeum évkönyve XXXIII*. (Szekszárd, 2011)

Cseppentőné Pálfi Ilona – Kovács Lászlóné: *A bonyhádi Vörösmarty Mihály Általános Iskola története*. In: *A bonyhádi Vörösmarty Mihály Általános Iskola*. (Bonyhád, 1995)

Cserna Anna: *A Bonyhádi Székely Múzeum Egyesület levéltári őrizetben lévő irat-anyagai II*. (*Levéltári Szemle* Budapest, 2007/4.)

Daróczy Aladár: *Tolna vármegye*. In: *Megyei monográfiák*. (Budapest, 1909)

Dávid Géza: *Bonyhád és környékének települései az oszmán korban*. In: László János – Szőts Zoltán (szerk.): *Előkészületek Bonyhád monográfiájához*. (Bonyhád, 2006)

Denkinger István: *A bonyhádi 504. Sz. Szakképző Iskola ötven éve (1949–1999)* (Bonyhád, 2000)

Dobos Gyula: *A Perczelek* (Szekszárd, 2001)

Dobos Gyula: *Adatok a bonyhádi Kliegl család történetéhez*. In: Dr. Dobos Gyula (szerk.): *Tanulmányok – Tolna Megyei Levéltári füzetek 11*. (Szekszárd, 2006)

Dobos Gyula: *Emelt fővel: Perczel Miklós élet- és pályaképe*. In: Dr. Dobos Gyula (szerk.): *Tanulmányok – Tolna Megyei Levéltári Füzetek 3*. (Szekszárd, 1992)

Dobos Zsuzsa – Vonyó József: *Egy gazdag életpálya csomópontjai*. In: Lengvári István – Vonyó József (szerk.): *Népek együttélése Dél-Pannóniában – Tanulmányok Szita László 70. születésnapjára*. (Pécs, 2003)

Dr. Bábel Ernő: *Egy évtized krónikája (1984–1995)*. In: Dr. Bábel Ernő (szerk.): *Évkönyv – A bonyhádi Perczel Mór Közgazdasági Szakközépiskola alapításának 50. évfordulójára*. (Bonyhád, 1995)

Dr. Bábel Ernő (szerk.): *Évkönyv – A bonyhádi Perczel Mór Közgazdasági Szakközépiskola alapításának 50. évfordulójára* (Bonyhád, 1995)

Dr. Dobos Gyula – Kaczián János – Szőts Zoltán (szerk.): *Dr. Kolta László tanár és helytörténész munkássága* (Bonyhád, 2002)

Dr. Eördögh Endre: *In memoriam Gömöry József* (*Evangélikus Élet*, 2005.)

Dr. Gáll Imre: *Bonyhádi és szekszárdi hidak*. In: *Hidak Tolna megyében*. (Szekszárd, 2002)

Dr. Gyurkovics Lajos: *A cipőgyár története*. In: Dr. Kolta László (szerk.): *Bonyhád a 18–20. században*. (Bonyhád, 1975)

Dr. Harcos Ottó: *A Pécsi Pannónia Sörgyár története* (Pécs, 1973)

Dr. Kende Ferenc: *Hagyományteremtés (1952–1972)*. In: Dr. Bábel Ernő (szerk.): *Évkönyv – A bonyhádi Perczel Mór Közgazdasági Szakközépiskola alapításának 50. évfordulójára*. (Bonyhád, 1995)

Dr. Kiszler Gyuláné – Pál Lászlóné: *Kollégiumunk története és élete*. In: Dr. Bábel Ernő (szerk.): *Évkönyv – A bonyhádi Perczel Mór Közgazdasági Szakközépiskola alapításának 50. évfordulójára*. (Bonyhád, 1995)

Dr. Kolta László: A *bonyhádi gimnázium önképzőköre 1908-1948* (*Evangélikus Élet*, 2008. szept. 28.)

Dr. Kolta László: *A közigazgatás változásai Bonyhádon (18–20. század)*. In: Szita László – Szőts Zoltán (szerk.): *A Völgység huszadik százada - Struktúrák és konfliktusok*. (Bonyhád, 2001)

Dr. Kolta László: *Az iskolaalapítás és szakjellegének alakulása*. In: Dr. Bábel Ernő (szerk.): *Évkönyv – A bonyhádi Perczel Mór Közgazdasági Szakközépiskola alapításának 50. évfordulójára*. (Bonyhád, 1995)

Dr. Kolta László (szerk.): *Bonyhád a 18–20. században* (Bonyhád, 1975)

Dr. Kőhegyi Mihály – Dr. Tóth Ágnes: *Bodor György összefoglaló jelentése a Bonyhád környéki telepítésekről*. In: Dr. Dobos Gyula (szerk.): *Tanulmányok – Tolna Megyei Levéltári Füzetek 4*. (Szekszárd, 1994)

Dr. Marosi Sándor – Dr. Somogyi Sándor (szerk.): *Magyarország kistájainak katasztere* (Budapest, 1990)

Dr. Németh Imre: *Tolna Megyei Háziipari Szövetkezet*. In: Dr. Németh Imre (szerk.): *Paks nagyközség monográfiája*. (Paks, 1976)

Dr. Szebeni Olivér: *Német baptisták Magyarországon* (Jánoshalma, 2010)

Dr. Szilágyi Mihály: *A bonyhádi kereskedők*. In: Dr. Kolta László (szerk.): *Bonyhád a 18–20. században*. (Bonyhád, 1975)

Dr. Szőts Zoltán (szerk.): *Iskolabarát Völgységi Múzeum* (Bonyhád, 2011)

Dr. Töttős Gábor (szerk.): Perczel Mór: *Az aranykor Tolna megyében* – In: Szőts Zoltán (szerk.): *Völgységi Füzetek IV*. (Bonyhád, 1999)

Dr. Vörös László: *Bonyhád* (Pécs, 1942)

Dr. Weidlein János: *A tolnamegyei német telepítések* (Szekszárd, 1937)

Dudás Olga: *Bonyhádról indult a nőgyógyász professzor* (*HON-LAP.BONYHÁD*, 2005. máj.6.)

Eckert Jánosné Németh Erzsébet: *Kollégiumunk élete az elmúlt 10 évben, 1995 és 2005 között*. In: Petz Józsefné (szerk.): *Emlékkönyv – A bonyhádi Perczel Mór Közgazdasági Szakközépiskola és Kollégium alapításának 60. évfordulójára*. (Bonyhád, 2005)

Egyed Antal: *Bonyhád Mező-városnak rövid leírása* (*Tudományos Gyűjtemény* Pest, 1823)

Egyed Antal: *Nemes Tolna vármegyének topographiai leírása* (*Tudományos Gyűjtemény* Pest, 1828)

Eppel János: *A bonyhádi tájfajta magyar tarka marha kitenyésztésének kérdése*. In: Szita László – Szőts Zoltán (szerk.): *A Völgység ezeregyszáz éve a kultúra és az életmód változásainak tükrében*. (Bonyhád, 1996)

Ettig László: *A magyar tarka szarvasmarha bonyhádi tájfajtája* (Budapest, 1999)

Ettig László: *A mezőgazdasági termelőszövetkezeti mozgalom Bonyhádon*. In: Bábel Ernő – László Péter (szerk.): *Tanulmányok Bonyhád történetéből*. (Bonyhád, 1987)

Ettig László (szerk.): *A sikerhez vezető út 1960–2000* (Bonyhád, 2000)

Ezer Mihály: *Egyedül Tolna megyében*. In: Dr. Bábel Ernő (szerk.): *Évkönyv – A bonyhádi Perczel Mór Közgazdasági Szakközépiskola alapításának 50. évfordulójára*. (Bonyhád, 1995)

Fauszt András: *Adatok a bonyhádi 179. számú II. Rákóczi Ferenc cserkészcsapat történetéhez*. In: Nagy István – Matus Zsanett (szerk.): *Bonyhádi Evangélikus Füzetek 1. – A Forberger-konferencia anyaga*. (Bonyhád, 2008)

Fehér István: *A bonyhádi hűségmozgalom történetéhez* (Budapest, 1983)

Fehér István: *A magyarországi németek kitelepítése 1945–1950* (Budapest, 1988)

Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és puszta, betürendben körülményesen leiratik* (Pest, 1851)

Fényes Elek: *Magyarország ismertetése statistikai, földirati s történelmi szempontból* (Pest, 1865–1866)

Fényes Elek: *Magyarországnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben* (Pest, 1836–1840)

Földi István: *Madéfalvától a Dunántúlig* (Szekszárd, 1987)

Földváry László: *Adalékok a Dunamelléki ev. ref. egyházkerület történetéhez II.* (Budapest, 1898)

Frojimovics Kinga – Schweitzer József (szerk.): *Magyarországi zsidó hitközségek 1944. április* (Budapest, 1994)

Füzes Miklós: *A népesség anyanyelv szerinti összetételét befolyásoló tényezők Délkelet-Dunántúlon 1941 és 1949 között 1-2*. In: Szita László (szerk.): *Baranyai Helytörténetírás*. (Pécs 1985–1986, 1987–1988)

Füzes Miklós: *Völgységi forgószél. Népességi viszonyok változásai a régióban*. In: Szita László – Szőts Zoltán (szerk.): *A Völgység két évszázada*. (Bonyhád, 1991)

G. Lengyel Éva: *Knábel Vilmos életmű-bibliográfiája* (Szekszárd, 1989)

Gaál Attila – Kőhegyi Mihály: *Tolna megye Pesty Frigyes helynévtárában*. In: *A szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve II-III*. (Szekszárd, 1971–1972)

Galambos Ferenc: *Egy lelkipásztor és népnevelő a XVIII. században* (*Vigilia*, 1973/2.)

Galambos Ferenc: *Winkler Mihály a „közjó" előmozdítója a 18. században*. In: Szita László (szerk.): *Baranyai Helytörténetírás*. (Pécs, 1989)

Gazda Anikó: *Zsinagógák és zsidó közösségek Magyarországon* (Budapest, 1991)

Gál Ágnes – Gál Julianna (szerk.): *Gál István életműve – Bibliográfia* (Budapest, 2003)

Gál István: *Illyés Gyula bonyhádi diákévei*. In: Dr. Kolta László (szerk.): *Bonyhád a 18–20. században*. (Bonyhád, 1975)

Gerő László (szerk.): *Magyarországi zsinagógák* (Budapest, 1989)

Ginder, Paul – Spiegel-Schmidt, Friedrich – Wesner, Franz: *Hűtlenség a „hűségben" – A hűségmozgalom bonyhádi dokumentációjához* (Bonyhád, 1995)

Gonda Gábor: *Kitaszítva – Kényszeremigrácó, nemzetiségpolitika és földreform németek által lakott dél- és nyugat-dunántúli településeken 1944–1948* (Pécs, 2014)

Gyergyádesz László, ifj.: *Félbeszakadt prófécia* (Kecskemét, 2006)

Gyöngyössy Márton – Mészáros Orsolya (szerk.): *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Régészettudományi Intézetének Éremgyűjteménye* (Budapest, 2010)

Gyulai Pál: *Vörösmarty életrajza* (Budapest, 1900)

Hahn István: *Zsidó ünnepek és népszokások* (Budapest, 2005)

Hajas Béla: *Teslér (Tischler) László* (*Irodalomtörténeti Közlemények* Budapest, 1932).

Hajas Béla: *Vörösmarty Mihály és Perczel Etelka* (*Irodalomtörténeti Közlemények* Budapest, 1931)

Haris Andrea – Somorjay Sélysette (szerk.): *Magyarország műemlékjegyzéke – Tolna megye* (Budapest, 2006)

Hegedüs László: *Kelet-Tolna települései (1500–1686).* In: Dr. Dobos Gyula (szerk.): *Tanulmányok – Tolna Megyei Levéltári Füzetek 6.* (Szekszárd, 1997)

Hetényi Varga Károly: *Akiket üldöztek az igazságért* (Ecclesia Könyvkiadó, 1983)

Hofmeister Lajos – Szőts Zoltán: *Üdvözlet Bonyhádról* (Bonyhád, 2010)

Hollós László: *Tolna vármegye flórájához* (*Botanikai Közlemények 10.,* 1911)

Horváth J. Gyula – Tímár György: *XVI. századi dikális konskripciók Baranya megyéről.* In: Szita László (szerk.): *Baranyai Helytörténetírás 1972.* (Pécs, 1973).

Husek Rezső: *Zeneiskolánk.* In: *A tíz éves művelődési ház.* (Szekszárd, 1962)

Ilonszki Gabriella: *Képviselők és képviselet Magyarországon a 19. és 20. században* (Akadémiai Kiadó, 2009)

Illyés Gyula élete képekben (Budapest, 1982)

Jólesz Károly: *Miért? Zsidó törvények és szokások magyarázata* (Budapest, 1989)

Kaczián János: *Bátaszék története 1944–1962* (Bátaszék, 1992)

Káldy-Nagy Gyula: *Baranya megye XVI. századi török adóösszeírásai* (Budapest, 1960)

Kazinczy Ferenc levelezése (*Tudományos Gyűjtemény* Pest, 1817)

Kárpáti Andrásné: *Adatok Tolna megye malomiparának történetéhez.* In: K. Balog János (szerk.): *Tanulmányok Tolna megye történetéből* XI. (Szekszárd, 1987)

K. Balog János: *Tolna megye felszabadítása.* In: Dr. Puskás Attila (szerk.): *Tanulmányok Tolna megye történetéből IV.* (Szekszárd, 1972)

K. Németh András: *A középkori Tolna megye templomai* (Pécs, 2011)

K. Németh András: *Bonyhád határának középkori települései – Források és lelőhelyek.* In: László János – Szőts Zoltán (szerk.): *Előkészületek Bonyhád monográfiájához.* (Bonyhád, 2006)

Keresztényi József: *Az Egyetemi Könyvtár szerepe a XVIII–XIX. század érmészetében* (*Numizmatikai Közlöny,* 1960.)

Kéri Henrik: *A hidasi (bonyhádi) uradalom tulajdonosai 1660 és 1740 között* (*Századok,* 2000/2.)

Király István: *A bonyhádi tájfajta szarvasmarha kialakulása.* In: Dr. Kolta László (szerk.): *Bonyhád a 18-20. században.* (Bonyhád, 1975)

Kisasszondy Éva: *Kétszáz éve született Egyed Antal* (*Honismeret*, 1979/5–6.)

Kligl Sándor (szerk.): *Kligl* (Szeged, 2010)

Klotz, Hans: *Az orgonáról* (Budapest, 1972)

Knabel, Wilhelm: *Geschichte Bonyhads (Bonnhards) von der Urzeit bis 1945* (München, 1972)

Kéri, Heinrich: *Franken und Schwaben in Ungarn* (Budapest, 2002)

Knábel Vilmos: *A Bonyhádi Önkéntes Tűzoltó Egyesület története 1874–1931* (Bonyhád, 1932)

Kolta László: *A bonyhádi Petőfi Sándor Gimnázium* (Budapest, 1991)

Kolta László: *A bonyhádi polgári leányiskola története 1905–1948.* In: *A bonyhádi polgári-, majd általános iskola 100 éve 1905–2005.* (Bonyhád, 2005)

Kolta László: *A bonyhádi Solymár Imre Járási – Városi Könyvtár 1953–2002* (Bonyhád, 2002)

Kolta László: *„Bennem egyre Vörösmarty arca vetődött fel"* (*Új Dunatáj*, 1997. május)

Kolta László: *Bonyhád művelődéstörténete (1867–1962).* In: Bábel Ernő – László Péter (szerk.): *Tanulmányok Bonyhád történetéből.* (Bonyhád, 1987)

Kolta László: *Forberger László a polgárosodó Bonyhádért.* In: Dr. Dobos Gyula (szerk.): *Tanulmányok – Tolna Megyei Levéltári Füzetek 7.* (Szekszárd, 1999)

Kolta László: *Lotz János bonyhádi diákévei 1923–1931* (*Új Dunatáj*, 2000. december)

Kolta László: *Perczel Béla és a bonyhádi Hűséggel a Hazához mozgalom.* In: Dr. Dobos Gyula (szerk.): *Tanulmányok – Tolna Megyei Levéltári Füzetek 3.* (Szekszárd, 1992)

Kolta László – Farkas Tibor: *Emlékművek, szobrok, emléktáblák Bonyhádon* (Bonyhád, 2008)

Kolta László – Solymár Imre: *Válogatott dokumentumok a Hűséggel a Hazához mozgalom történetéhez* (Bonyhád, 1994)

Kósa László – Filep Antal: *A magyar nép táji-történeti tagolódása* (Budapest, 1975)

Krähling János: *Evangélikus templomok a mai Magyarországon* (Budapest, 2004)

Kristóf Péter: *Ezüstcsapat – második félidő* (Pécs, 2010)

Ladányi Sándor – Papp Kornél – Tőkéczki László (szerk.): *Egyháztörténet 2.* (Budapest, 1998)

Lajtai Ottó: *A Gemenc Volán Rt. 50 éve* (Szekszárd, 1999)

László János – Szőts Zoltán (szerk.): *Előkészületek Bonyhád monográfiájához* (Bonyhád, 2006)

László Péter: *A Bonyhád-környéki Székely Telepes Községek Szabadművelődési Hivatala*. In: Dr. Dobos Gyula (szerk.): *Tanulmányok – Tolna Megyei Levéltári Füzetek 10*. (Szekszárd, 2002)

László Péter: *Népességcsere Bonyhádon 1944–1948-ban*. In: Bábel Ernő – László Péter (szerk.): *Tanulmányok Bonyhád történetéből*. (Bonyhád, 1987)

László Péter: *Az 1945 utáni életmódváltozások hatása a Völgység településszerkezetére*. In: Szita László – Szőts Zoltán (szerk.): *A Völgység ezeregyszáz éve*. (Bonyhád, 1996)

László Péter: *Fehérlaposok* (Szekszárd, 2005)

Lehmann Antal: *Növényzet*. In: Ádám László – Marosi Sándor – Szilárd Jenő (szerk.): *Magyarország tájföldrajza 4. A Dunántúli-dombság – Dél-Dunántúl*. (Budapest 1981)

Lelkes György (szerk.): *Magyar helységnév-azonosító szótár* (Baja, 1998)

Lenczné Vrbovszki Judit (szerk.): *Bonyhádi Evangélikus Füzetek 3*. (Bonyhád, 2010)

Lewin, Isaac (szerk.): *Ocar kitvé et toraniim* (New York, 1980)

Lohn Annamária: *Újabb források a málenkij robot kutatásában*. In: Szőts Zoltán (szerk.): *Források a Völgység tanulmányozásához*. (Bonyhád, 2015)

Magda Pál: *Magyarország és a határ őrző katonaság vidékeinek legújabb statisztikai és geographiai leírása* (Pest, 1829)

Magyar-zsidó oklevéltár I-XVIII. (Budapest, 1903–1980)

Maholnap – a Bonyhádi Testgyakorlók Köre (BTK) különkiadása (1938)

Markovics Mihályné – Szőts Zoltán (szerk.): *110 évesek a bonyhádi menedékházak* (Bonyhád, 2004)

Marosi Sándor – Somogyi Sándor: *Magyarország kistájainak katasztere* (Budapest, 1990)

Mendlik Ágoston: *Egyed Antal* (*Magyar Sion*, 1863)

Moldoványi József: *Tolna vármegyének Geographiai, Statisztikai, és Topographiai esmértetése* (*Tudományos Gyűjtemény* Budapest, 1824)

Molnár László (főszerk.): *Tablók Könyve 1949–2008 – Perczel Mór Közgazdasági Szakközépiskola, Gimnázium és Kollégium Bonyhád* (Nagykanizsa, 2009)

Moskovits, Cvi: *Jesivák Magyarországon* (Budapest, 1999)

Müller-Guttenbrunn, Adam: *A svábok bejövetele* (Imedias Kiadó, 2015)

Nagy Imre: *Az Engel Nyomdától Vörösmarty „Pécsi Triászáig"* (*Pécs Szemle*, 2010/2.)

Nagy István: *A Bonyhádi Evangélikus Gyűjtemény (BEGY) története*. In: *Bonyhádi Evangélikus Füzetek 1*. (Bonyhád, 2008)

Nagy István: *A Bonyhádi Öregdiák Szövetség első korszaka (1936–1946)*. In: Nagy István – Matus Zsanett (szerk.): *Bonyhádi Evangélikus Füzetek 1*. (Bonyhád, 2008)

Nagy István: *A Bonyhádi Öregdiák Szövetség újkori története*. In: Nagy István

(szerk.): *Bonyhádi Öregdiák Szövetség füzetek 1.* (Bonyhád, 2010)

Nagy István: *A két Nikodémusz.* In: Nagy István – Matus Zsanett (szerk.): *Bonyhádi Evangélikus Füzetek 1.* (Bonyhád, 2008)

Nagy István: *Bicentenáriumi emlékkönyv – A bonyhádi evangélikus gimnázium története 1806–2006* (Bonyhád, 2006)

Nagy, Ludovico: *Notitiae politico-geographico-statisticae inclyti Regni Hungariae* (Buda, 1828)

Nagy Zoltán: *Dunántúli cseréppipa készítő műhelyek és termékeik a XIX. században* (Szombathely, 2001)

Ősy-Oberding József: *A bukovinai székelyek letelepítése a Dunántúlon* (*Agrártörténeti Szemle,* 1967/1–2.)

Palánky László: *A mi cigányaink.* In: *A tíz éves művelődési ház.* (Szekszárd, 1962)

Pataki Kálmánné – Szőke Sándor – Takács Jenő: *Tolna megye földrajza* (Szekszárd, 1975)

Pauler Tivadar: *A budapesti Magyar Kir. Tudomány Egyetem története* (Budapest, 1880)

Patton Gábor: *A „széplaki bús rom": A cikói Árpád-kori templom.* In: László János – Szőts Zoltán (szerk.): *Előkészületek Bonyhád monográfiájához.* (Bonyhád, 2006)

Perczel György: *Emlékezés Perczel Etelkára* (*Irodalomtörténet,* 1962/3–4.)

Petz Józsefné: *Egy iskola 63 éve.* In: Molnár László (főszerk.): *Tablók Könyve – Perczel Mór Közgazdasági Szakközépiskola, Gimnázium és Kollégium Bonyhád 1949–2008.* (Nagykanizsa, 2009)

Petz Józsefné (szerk.): *Emlékkönyv – A bonyhádi Perczel Mór Közgazdasági Szakközépiskola és Kollégium alapításának 60. évfordulójára* (Bonyhád, 2005)

Potápi Árpád (szerk.): *A bonyhádi Petőfi Sándor Evangélikus Gimnázium és Kollégium emlékkönyve 1949–1996* (Bonyhád, 1996)

Raj Tamás: *A szombat angyalai* (Budapest, 2004)

Romsics Ignác: *Bethlen István* (Osiris Kiadó, 2005)

Róna Béla: *A bukovinai székelyek nyelvéről.* In: Sebestyén Ádám (szerk.): *Bukovinai székely népmesék.* (Szekszárd, 1979–1986)

Rónay László: *Tamás Menyhért* (Magyar Művészeti Akadémia, 2015)

Rózsa Mária: *Magyarországi német nyelvű sajtó 1921–2000* (Országos Széchényi Könyvtár, 2006)

Sándor János: *A szegedi színjátszás krónikája – A kőszínház és társulatainak története 1883–1944* (Szeged, 2003)

Scheiber Sándor: *Magyar zsidó hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1847–1992* (Budapest, 1993)

Schmidt-Tomka, Gustav: *Beiträge zur Geschichte des evangelischen Seniorats in der Schwäbischen Türkei* (München, 1976)

Schweitzer József: *Winkler Mihály, bonyhádi hebraista plébános a XVIII. században.* In: Scheiber Sándor (szerk.): *MIOK Évkönyv*, 1979/80.

Schweitzer József – Szilágyi Mihály: *A Tolna megyei zsidók története 1867-ig* (Budapest, 1982)

Sebestyén Ádám: *A bukovinai székelység tegnap és ma* (Szekszárd, 1989)

Seewann, Gerhard: *A magyarországi németek története* (Argumentum Kiadó, 2015)

Seewann, Gerhard – Spannenberger, Norbert: *Akten des Volksgerichtsprozesses gegen Franz A. Basch, Volksgruppenführer der Deutschen in Ungarn, Budapest 1945/46* (München, 1999)

Seres István: *Az otthon rövid története*. In: Seres István (szerk.): *Tolna Megyei Önkormányzat „Árpád-házi Szent Erzsébet" Otthona Bonyhád*. (Bonyhád, 2001)

Seres István (szerk.): *Tolna Megyei Önkormányzat „Árpád-házi Szent Erzsébet" Otthona Bonyhád – Jubileumi kiadványa az intézmény fennállásának 50. évfordulójára 2001* (Bonyhád, 2001)

Solymár Imre: *A történeti Völgység*. In: Bábel Ernő – László Péter (szerk.): *Tanulmányok Bonyhád történetéből*. (Bonyhád, 1987)

Solymár Imre: *Az élet megindul*. In: Dr. Kolta László (szerk.): *Bonyhád a 18-20. században*. (Bonyhád, 1975)

Solymár Imre: *Bonyhád – hajdan Bonyha*. In: Bábel Ernő – László Péter (szerk.): *Tanulmányok Bonyhád történetéből*. (Bonyhád, 1987)

Solymár Imre: *Bonyhád földrajzi nevei*. In: Végh József – Ördög Ferenc – Papp László (szerk.): *Tolna megye földrajzi nevei*. (Budapest, 1981)

Solymár Imre: *Értékek őrzője, szegények istápolója – Winkler Mihály* (*Honismeret,* 1989/3.)

Solymár Imre – Gelencsér András: *Etnospezifische Merkmale der Entwicklung der Agrarwirtschaft nach 1945 am Beispiel des Kreises Völgység im Komitat Tolna*. In: Márta Fata (Hrsg.): *Die Schwäbische Türkei, Lebensformen und Ethnien in Südwest-Ungarn* (Szekszárd, 1997).

Solymár Imre: *A bonyhádi utcanevek története*. In: Dr. Kolta László (szerk.): *Bonyhád a 18-20. században*. (Bonyhád, 1975)

Solymár Imre: *Bonyhád*. In: Dr. Kasza László (szerk.): *Tolna megye kézikönyve*. (Ceba kiadó, 1997)

Solymár Imre: *Régi Völgység-leírások Bél Mátyástól Babits Mihályig – Völgységi Füzetek 1*. (Bonyhád, 1990)

Solymosi Ferenc: *Az Angster-orgonák jegyzéke* (*Magyar Egyházzene,* 1996/1997.)

Sonkoly Károly: *Ermel-Vojnits Erzsébet bonyhádi mauzóleuma, Aigner Sándor építész műve (1905–1907)*. In: Szita László – Szőts Zoltán (szerk.): *A Völgység huszadik százada – Struktúrák és konfliktusok*. (Bonyhád, 2001)

Spannenberger, Norbert: *A magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között 1938–1944* (Budapest, 2005)

Stefler József (szerk.): *A magyartarka tenyésztése* (Budapest, 2014)

Steib György: *A bonyhádi kórház története* (Bonyhád, 2009)

Steib György: *Bonyhád 1956* (Bonyhád, 2001)

Steib György – Tarcsay István: *A bonyhádi zománcgyár története* (Budapest, 1973)

Steib György: *Zománcgyári centenárium 1909–2009* (Bonyhád, 2009)

Stöhr Géza: *A Budapesti Tudományegyetem Class. Archaeol. Tanszéke Éremtárának története.* In: *Az Országos Magyar Régészeti Társulat Évkönyve 2 (1923–1926).* (Budapest, 1927)

Sümegi József (szerk.): *A Pécsi Egyházmegye ezer éve – 1009–2009* (Pécs, 2008)

Szabó Géza: *Bonyha – A völgységi Pompei középkori temploma* (Szekszárd, 2016)

Szabó Géza: *Pannónia Kincse – A mészbetétes edények népének bonyhádi temetője* (Szekszárd, 2009)

Szakály Ferenc: *Ami Tolna vármegye középkori okleveleiből megmaradt 1314–1525* (Szekszárd, 1998)

Szarvas Irén – Osipowitz Stanislaw (szerk.): *Továbbélő kultúránk – Húsz éves a Bukovinai Székelyek Országos Szövetsége 1989–2009* (Bonyhád, 2010)

Szarvas Irén: *„Bukovinai Találkozások" Nemzetközi Folklórfesztivál* (www.bukovina.hu)

Szekerczésné Zavarkó Rózsa: *A bonyhádi járási – városi könyvtár dolgozója voltam 1959–1990* (Bonyhád, 2005)

Szenyéri Zoltán: *A Tolna megyei németek sorsa a betelepítéstől napjainkig* (*Földrajzi Értesítő,* 1998/2.)

Szigeti Kilián: *Régi magyar orgonák – Pécs* (Budapest, 1979)

Szilágyi Mihály – Schweitzer József: *A Tolna megyei zsidók története 1868-tól 1944-ig.* In: Dr. Dobos Gyula (szerk.): *Tanulmányok – Tolna Megyei Levéltári Füzetek 2.* (Szekszárd, 1991)

Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái* (Budapest, 1902)

Szita László: *Adatok a Magyarországi Németek Országos Gazdaszövetsége történetéhez (1909–1921).* In: Somogyi Éva (szerk.): *Polgárosodás Közép-Európában: Tanulmányok Hanák Péter 70. születésnapjára.* (Budapest, 1991)

Szita László: *A lutheránus németség bevándorlása és településtörténete Tolna megyében a XVIII. században.* In: Dr. Dobos Gyula (szerk.): *Tanulmányok – Tolna Megyei Levéltári Füzetek 5.* (Szekszárd, 1996)

Szita László – Szőts Zoltán (szerk.): *A Völgység ezeregyszáz éve a kultúra és az életmód változásainak tükrében.* (Bonyhád, 1996)

Szita László – Szőts Zoltán (szerk.): *A Völgység huszadik százada – Struktúrák és konfliktusok.* (Bonyhád, 2001)

Szőts Zoltán: *A bonyhádi római katolikus polgári leányiskola előzményei 1882–1905.* In: *A bonyhádi polgári-, majd általános iskola 100 éve 1905–2005.* (Bonyhád, 2005)

Szőts Zoltán: *A helyi gazdasági elit egy nagyközségben – A bonyhádi Virilisek.* In: Szőts Zoltán (szerk.): *Kultúrák találkozása a Völgységben.* (Bonyhád, 2011)

Szőts Zoltán: *A székely vármegye megszervezésének kísérlete Tolna megyében.* In: Füleky György (szerk.): *A táj változásai a Kárpát-medencében.* (Gödöllő, 1999)

Szőts Zoltán: *A völgységi nemzetiségi-etnikai csoportok együttélése a második világháborútól napjainkig* (Bonyhád-Szekszárd, 2007)

Szőts Zoltán: *A vasárnapi kereskedelmi munkaszünet bevezetése Bonyhád községben (Rieger Andor kezdeményezése).* In: Szita László – Szőts Zoltán (szerk.): *A Völgység ezeregyszáz éve a kultúra és az életmód változásainak tükrében.* (Bonyhád, 1996)

Szőts Zoltán (szerk.): *Kultúrák találkozása a Völgységben* (Bonyhád, 2010)

Szőts Zoltán: *Solymár Imre történelmi-, néprajzi- és közgazdasági munkássága 1960–1998* (Bonyhád, 1999)

Szőts Zoltán: *Völgységi Múzeumi Tanösvény és Tematikus Utak – Völgységi Füzetek 14.* (Bonyhád, 2009)

Takács Istvánné: *Arcok Dombóvárról* (Dombóvár, 2000)

Talpassy Tibor: *A föld gazdát cserél* (Budapest, 1945)

Taxner Ernő: *Teslér Lászlóról* (*Irodalomtörténeti Közlemények* Budapest, 1968.)

Teleki Balázs: *A löszflóra jellemzése a Völgység keleti felében* (*Botanikai Közlemények*, 2009.)

Teleki Balázs: *Növényföldrajzi adatok a Völgység és a Tolnai-hegyhát keleti felére jellemző klímazonális vegetáció meghatározásához* (*Tájökológiai Lapok 10.*, 2012)

Tenczer Pál: *Album* – 2. füzet (Pest, 1869)

Terray László: *Nem tehetett mást* (Budapest, 1990)

Tímár György: *Tolnavármegye templomos helyei (a XIV. századi pápai tizedjegyzékek alapján).* In: Dobos Gyula (szerk.): *Tanulmányok – Tolna Megyei Levéltári Füzetek 7.* (Szekszárd, 1999)

Tóth Antal: *Adalékok a hazai németség „Hűséggel a Hazához" mozgalmának utóéletéhez.* In: Szita László – Szőts Zoltán (szerk.): *A Völgység két évszázada.* (Bonyhád, 1991)

Tóth Ágnes: *A bukovinai székelyek beilleszkedési stratégiái Észak-Bácskában 1945 és 1950 között.* In: Á. Varga László (szerk.): *Rendi társadalom – polgári társadalom.* (Salgótarján, 1991)

Tóth Dezső: *Vörösmarty Mihály* (Budapest, 1957)

Tóth István Zsolt: *A Kelet-Mecsek Tájvédelmi Körzet és közvetlen környékén megfigyelt védett növények III. (2000–2001)* (*Folia Comloensis – Komlói Természettudományi Gyűjtemény,* 2002/11.)

Tóth István Zsolt: *A Völgység flórája (1)* (*Acta Naturalia Pannonica,* 2009/2.)

Üldözött jezsuiták vallomásai (Budapest, 1995)

Trebbin Ágost: *A pécsi Hirschfeld sörgyár története.* In: *Mecsek Egyesület Évkönyve,* 2010.

V. Kápolnás Mária: *Székely múzeumok hányattatásai* (*Limes,* 1996/9.)

V. Kápolnás Mária: *Tejfeldolgozás Tolnában 1882–1996* (Szekszárd, 1997)

Vadas Ferenc: *A gimnazista Illyés Gyula rajzol, ír és zenét tanul Bonyhádon* (*Dunatáj,* 1984. február.)

Vadas Ferenc: *Két háborús év a „bonyhádi, gimnazista ég alatt"* (*Dunatáj,* 1990. december.)

Vargha Dezső: *Adatok a Pécsi Dalárda történetéhez 1862–1902* In: *Baranyai Helytörténetírás*, 1979.

Vargha Dezső: *Hoffer Károly* (*Pécsi Szemle*, 2003. tavasz)

Végh József – Ördög Ferenc – Papp László (szerk.): *Tolna megye földrajzi nevei* (Budapest, 1981)

V. Kápolnás Mária: *Fényképészek és műtermek Bonyhádon 1868–1948*. In: *A Wosinsky Mór Múzeum évkönyve XXXVII*. (Szekszárd, 2015)

Viliminé Dr. Kápolnás Mária: *A bonyhádi kazein-gyár*. In: Szita László – Szőts Zoltán (szerk.): *A Völgység huszadik százada – Struktúrák és konfliktusok*. (Bonyhád, 2001)

Vörösmarty Mihály levelezése (Akadémiai Kiadó, 1965)

Vörösmarty Mihály összes költeményei (Budapest, 1963)

Watzatka Ágnes: *Engeszer Mátyás* (*Magyar Egyházzene,* 2000/2001. 2–3.)

Wessely Gábor (szerk.): *Ötven takarékos év – 50 éves a Völgység-Hegyhát Takarék 1960–2010* (Bonyhád, 2010)

Wirth József: *Internierungslager in Lendl/Lengyel – A lengyeli internáló tábor*. In: Hambuch Vendel (szerk.): *300 Jahre Zusammensleben – Aus der Geschichte der Ungarndeutschen II. 300 éves együttélés – a magyarországi németek történetéből II*. (Budapest, 1988)

Wosinsky Mór: *Tolnavármegye története* (Budapest, 1896)

Lexikonok, lexikon jellegű források

Bonyhádi arcképcsarnok – video portrésorozat (szerk.: Steib György 1997–2010)

Gulyás Pál: *Magyar írók élete és munkái 1–6*. (1939–43)

Ki kicsoda 2000 1–2. (főszerk.: Hermann Péter 1999–2000)

Ki kicsoda a tudományban? (szerk.: Lengyel Zsuzsa 2000)

Kolta László: *Bonyhádi arcképek* (Bonyhád, 2000)

Kortárs magyar irodalmi lexikon (főszerk.: Fitz Péter 1999–2001)

Kortárs magyar művészeti lexikon 1–3. (Enciklopédia Kiadó, 1999–2001)

Magyar életrajzi lexikon 1–4. (főszerk.: Kenyeres Ágnes 1967-1994)

Magyar katolikus lexikon 1–15. (főszerk.: Diós István 1993–2010)

Magyar nagylexikon 1–19. (főszerk.: Élesztős László 1993–2004)

Magyar néprajzi lexikon 1–5. (főszerk.: Ortutay Gyula 1977–1982)

Magyarország helységeinek 1773-ban készült hivatalos összeírása – Lexicon Locorum Regni Hungariae Populosorum Anno 1773 Officiose Confectum (Budapest, 1920)

Magyarország orvosainak évkönyve – címtára (szerk.: Pesti Emil, Pesti Ernő 1900)

Magyar színházművészeti lexikon (főszerk.: Székely György 1994)

Magyar zsidó lexikon (szerk.: Ujvári Péter 1929)

Marton Zsuzsa – Vadas Ferenc: *Alkotások és pályaképvázlatok* (Szekszárd, 1990)

Országgyűlési almanach (1884–1949)

Pallas nagy lexikona 1–18. (szerk.: Gerő Lajos, Bokor József 1893–1900)

Pedagógiai lexikon 1–4. (szerk.: Nagy Sándor, Bencédy József, Kiss Árpád, Ágoston György 1979)

Pécs lexikon 1–2. (főszerk.: Romváry Ferenc 2010)

Révai új lexikona 1–19. (főszerk.: Tarsoly István 1996–2008)

Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái 1–14.* (1891–1914)

Tolnavármegyei Fejek (szerk.: Hirn László 1930)

Tolna vármegye adattára (szerk.: Zsadányi Oszkár 1937)

Új magyar életrajzi lexikon 1–6. (főszerk.: Markó László 2001–2007)

Új magyar irodalmi lexikon 1–3. (főszerk.: Péter László 1994)

Wessely Gábor (szerk.): *Polgármustra – 77 bonyhádi arcképvázlat* (Geográf Kiadó, 2003)

Who is who Magyarországon (2006)

Wikipédia

Winkler-kódex 1506 (Budapest, 1988)

Kéziratok

A „Garabonciás" – Baier-Bajor János élettörténete 1887–1921-ig

Aradi Gábor: *Mozik Tolna megyében, az 1920-as években* (2010)

Bajusz Anikó: *Bonyhád, a Római Katolikus Templom* (Szakdolgozat, 1967)

Bartha Imréné: *Egy zsidó lány élete* (1971 – Tolna Megyei Levéltár)

Botta Rudolf (1998 – önéletrajz)

Brüsztle József: *Recensio* (Római Katolikus Plébániahivatal, Bonyhád – latinból fordította: Jusztin Péter)

Csibi Krisztina: *Jelölési adatlap a Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti Jegyzékére történő felvételhez* (2013)

Csőglei István: *A Tűzoltó Múzeum története*

Dr. Sós Csaba: *A Bonyhádi Cipőgyár története* (2011)

Eisner János: *A bonyhádi zsidók története* (1965 – Tel-Aviv)

Elmauer József: *A bonyhádi városi zeneiskola története, helye a művészetoktatás rendszerében, szerepe a város kulturális életében* (2002 – szakdolgozat)

Endeli Orsolya: *A német nemzetiség hagyományőrzése a 21. századi Magyarországon – különös tekintettel a Völgység vidékére* (2014 – szakdolgozat)

Eppel János: *A bonyhádi Bauernbund* (1986 – Tolna Megyei Levéltár)

Erményi János: A ruházati szövetkezet alakulása (Tolna Megyei Levéltár)

Faludi Béla: *Akik a város tiszteletét életpályájukkal kivívták* (1993 – Solymár Imre Városi Könyvtár)

Faludi Béla: *Közöttünk élnek* (1994 – Solymár Imre Városi Könyvtár)

Fandák Piroska: *Egyesületi élet és műkedvelő színjátszás Bonyhádon 1919-1950* (1997 – Tolna Megyei Levéltár)

Farkas Noémi: *A bonyhádi római katolikus plébánia-templom* (2011 – szakdolgozat)

Fok Balázs: *A bonyhádi ortodox zsidó temető* (2011 – szakdolgozat)

Galambos Ferenc: *Winkler Mihály* (Római Katolikus Plébániahivatal Bonyhád)

Gábor Józsefné: *Tolna megye gyógyszertári hálózatának kialakulása és fejlődése (1767–1950)* (1982 – Tolna Megyei Levéltár)

Genczler József: *Fényt hozó hagyományok 8. – A bonyhádi kirendeltség története* (1996)

Gonda Gábor: *Nemzetiségpolitikai megfontolások, kényszermigráció és földreform németek által lakott dél- és nyugat-dunántúli településeken 1944–1948* (2011 – doktori disszertáció)

Győrffy István: *Barokk orgonaépítő műhely Bonyhádon*

György László: *A tolnai egyházmegyében fekvő Magyar-Hidas és Rácz-Hidas ev. ref. egyházak története 1817–1889* (Rádai Levéltár Budapest)

Gyurkovics Lajos: *Adalékok a Bonyhádi Cipőgyár történetéhez* (1975)

Hajas Zoltán: *Egy tanári életpálya bemutatása: Hajas Béla* (2007 – szakdolgozat)

Horváth Ágnes: *A pesti főtemplom zenei élete a XIX. század közepén, Bräuer Ferenc karnagyi működésének tükrében (1839–1871)* (doktori értekezés)

Hübner József: *A Társaság rövid története*

Kaltenecker Andrásné: *Tolna megye bölcsődéinek története* (2003 – Tolna Megyei Levéltár)

Kárpáti Andrásné: *Adatok a bonyhádi zsidók XIX. századi vallási-, és elemi oktatás történetéhez*

Kerényi (Kunszt) Henrik: *Pór (Bauer) József apátplébános* (1977)

Knábel Vilmos: *Az 1918–19. évi forradalom eseményei Bonyhádon* (1962)

Knábel Vilmos: *Bonyhád története az őskortól a felszabadulásig* (1970 – Tolna Megyei Levéltár)

Krähling János: *Evangélikus templomépítészet a Dél-Dunántúlon – egy hagyományos templomforma kialakulása a XVIII. század végén* (1993 – kandidátusi értekezés)

Lohn Annamária: *Málenkij robot Bonyhádon és környékén – Zwangsverschleppung aus Bonyhád und Umgebung* (2016)

Major Attila: *Bonyhád nagyközség villamosításának története* (2011 – Tolna Megyei Levéltár)

Majos község kézi monográfiája (1948 – a Majosi Általános Iskola tantestülete összeállítása). In: *Községi Monográfiák* (Tolna Megyei Levéltár).

Molnár Imre: *Perczel Mór és családja* (1984 – Szigetvári Baráti Kör)

Nagy István: *A Petőfi Sándor Gimnázium tanárai* (2014)

Nász Krisztián: *A magyarországi borturizmus fejlesztési lehetőségeinek vizsgálata* (2009 – szakdolgozat)

Olasz Márta Zsuzsanna: *A bonyhádi baptista gyülekezet története* (2005 – szakdolgozat)

Ömböli Éva: *Ez a legény úgy járja, feltesszük a youtube-ra* (2011 – szakdolgozat)

Palkó Pál: *Bonyhád nagyközség története a legrégibb időktől* (Solymár Imre Városi Könyvtár Bonyhád)

Palkovics Árpád: *A bonyhádi sport története a két világháború között* (2001 – szakdolgozat, Solymár Imre Városi Könyvtár Bonyhád)

Percsy Róza: *Tabód* (1955 – Tolna Megyei Levéltár)

Sas Andrea: *A Vöröskereszt az emberiség szolgálatában. A Magyar Vöröskereszt Tolna Megyei Szervezetének bemutatása.* (2002 – szakdolgozat)

Sebestyén Lajos: *Hübner József munkássága*

Solymár Imre (id.): *Történelmi adatok Tolna-Baranya-Somogy német ajkú baptista gyülekezeteinek életéből* (1978)

Solymár Imre – Tóth István Zsolt – Chlebovich Miklós: *A bonyhádi régi Perczel-kúria parkjának történeti és botanikai nevezetességei* (1985)

Sós Csaba: *Gáti (Glaser) Gyula élete*

Szitkovics Sándor: *A bonyhádi malom története* (1986 – Tolna Megyei Levéltár)

Szitkovics Sándor: *Bonyhád és a Völgység vízimalmainak története* (1989 – Tolna Megyei Levéltár)

Szőts Zoltán: *Perczel Mór bibliája – Rendhagyó tárgytörténet* (2011)

Városépítési Tudományos és Tervező Intézet (VÁTI): *Bonyhád városképi és műemléki vizsgálata* (1952)

Vejkey János: *Tabód község monográfiája* (1948 – Tolna Megyei Levéltár)

Winkler Mihály: *Manuscriptum linguae hebraice* (Pécsi Püspöki Levéltár)

Kézirat jellegű gyűjtemények

Dudás Olga: *Képes Kalauz 2001*

Stekly Gyula feljegyzései

A Bonyhádi Református Szeretetszövetség jegyzőkönyve

Borsódi István dokumentumgyűjteménye a Bonyhádi Vasas Sportkör történetéről

Historia Parochiae (Római Katolikus Plébániahivatal Bonyhád)

A bonyhádi római katolikus egyházközség képviselő-testületének jegyzőkönyvei (Római Katolikus Plébániahivatal Bonyhád)

Kovács Zoltán életrajzi gyűjteménye (Solymár Imre Városi Könyvtár Bonyhád)

Bonyhádi Evangélikus Gyűjtemény (Petőfi Sándor Evangélikus Gimnázium Bonyhád)

Bonyhádi Református Egyház Presbiteri jegyzőkönyve (Református Egyházközség Bonyhád)

BÖSZ-archívum (Petőfi Sándor Evangélikus Gimnázium Bonyhád)

Újságok, napilapok

Bonyhád és Vidéke (1906–12), *Bonyhádi Újság* (1913–14), *Dunántúli Napló* (1949–51), *Közérdek* (1906–10), *Szekszárd Vidéke* (1880–1901), *Tolnamegyei Közlöny* (1880–1918), *Tolnamegyei Hírlap* (1932–49), *Tolnamegyei Néplap* (1945–49), *Tolnai Napló* (1951–56), *Tolna Megyei Népújság* (1957–90), *Tolnai Népújság* (1990–), *Tolnamegyei Újság* (1919–44), *Tolnavármegye* (1891–1910), *Tolnavármegye és a Közérdek* (1910–18).

Segédletek

Évkönyvek, anyakönyvek, kitüntetési laudációk, személyi iratok, önéletrajzok, nekrológok, naplók, internetes honlapok.

Adatközlők

Antal Géza, Antal Mária, Ábrahám Jánosné, Apaczeller István, Aradi András, B. Heller Márta dr., B. Horváth Csilla, Babai László, Bajor László, Bajusz Viktor dr., Balázs Mihályné, Balog Gyula, Balogh Károlyné, Balogh Lászlóné, Bandelné Erb Etelka, Barabás Éva, Baranyai Andrásné, Barcza Imre ifj., Baumann Józsefné, Bayer Béla, Bayer József dr., Bábel Ernőné, Bálint Júlia dr., Bándy Pál dr., Bányai Béla, Bányai Gergely, Bányai Viktória dr., Bárdi László dr., Bechtel Jakab, Benács József, Benács Józsefné, Bercsényi Vincéné, Berghoffer László, Bertalan Sándorné, Békefi Antalné, Bischof Henrikné dr., Bischof Tamás, Bodonyi Vidorné, Bodor Katalin, Borbás Tiborné, Boross Gézáné, Borsódi István, Borsódy Ágnes, Borsódy László, Bouquet Frigyesné, Bölcsföldi Árpád, Bölcsföldi Zoltán, Böröcz Enikő, Bősze István, Brauer János, Brenner György, Csányi Béla, Csizmazia Tibor, Csőglei István, Dévényi Ferencné, Dévényi László, Dióssy Gábor, Dobler Péter, Dománszky Zoltánné, Dudás Olga, Dull Zoltán, Elblinger Ferenc, El-Jaber Nael Hassan dr., Erősné Máté Éva, Erőss István, Ettig Beatrix, Ezer Mihály, Falb Gábor, Faluköziné Nikolov Judit, Farkas Attila dr., Farkas Ferenc dr., Farkas László dr., Farkas Noémi, Fazekas József, Felszegi Ferenc ifj., Fetzer Ferenc ifj., Fetzer Ferencné, Fledrich Ádámné, Fóris Tibor, Frajda Mihály, Frey Istvánné dr., Futár Rajmund, Füller Imre dr., Gaál Szabolcs dr., Gál Ágnes, Gál Julianna, Gáspár Lajos, Gász László, Gáti László, Genczler Jánosné, Gonda Gábor dr., Glöckler Ferenc, Gundrum Károlyné dr., Gyimóthy Kálmán, Hajós Károly dr., Hangyási Lajos, Harangozó Ferenc, Havasi Jánosné, Hegedűs Éva dr., Heil Bálint dr., Heim Károly, Herendi Mónika, Hergert Ibolya dr., Hofmeister Lajos ifj., Holló Sándor dr. ifj., Horeczky János, Horváth Klára, Hübner József, Illés Éva, Istenes László, Istenes Mária, Jenei József, Jenei Józsefné, Jurisits József dr., Kaczián János, Katz Sándor dr. id., Kelemen Józsefné, Kindl Gábor, Kiss T. Mária dr., Kocsis Tibor, Koller Mártonné, Kovács Péter, Köhlerné Koch Ilona, Koritsánszky Sára, Krähling Dániel ifj., Kresz József dr., Lantos Ferenc, Laufer István, Lábady Tamás dr., László Antal ifj., Lencz György, Lékay Ernőné, Lohn Zsuzsanna, Lónay Eszter, Losonci Lászlóné, Lukács Gyula, Major Kamill, Marcsek Sándor dr., Markovics Mihályné, Martin János, Matisz Nóra, Mayer Mihály, Mártonfalviné Rabatin Ilona dr., Máté János, Máté Róbert, Merényi György, Merész Konrádné, Mestyán Ildikó dr., Mihály Gábor, Miklós István, Mohay Orsolya, Molnár Zoltán, Mőcsényi Mihály

dr., Németh László, Nikolov Tamás, Nusser Tamás, Oláh Annamária, Oláh Miklós, Ónodi Szabolcs, Paksi Margit, Palkó Annamária, Palko József ifj., Páll Gábor, Paplauer Ferencné, Papné Bordi Anna, Pasitka Hermann, Patuzzi Klára, Pátkai Béla, Peszt Konrád, Péterfi János ifj., Pfeifer Mária dr., Plank Józsefné, Pogonyi Gábor, Pogonyi Pál, Pókai Lászlóné, Popp Miklós, Prikk Imréné, Pukli János, Pukli Jánosné, Rein Lászlóné, Rittinger Antal, Rónai Józsefné, S. Sauer Annamária, Salacz Ákos, Sárközi Károly, Scheidler Jánosné, Schlichtherle László, Schmidt Győző, Schönberger András, Schwarcz Lajosné, Sebestyén Lajos, Sebestyénné Knipl Krisztina, Selényi Ottóné, Simon Imréné, Soczó László dr., Solti József, Solymár Imréné, Solymosi József dr., Sós Csaba dr., Spannenberger Norbert dr., Stallenberger József, Steiner Józsefné, Streicher György, Surján József, Szabó Árpád, Szabó Béláné, Szabó Huba, Szabó László, Szabó Zoltán, Szakács Zoltán, Szakács Zoltánné, Szarvas Irén, Szarvasy Zoltán, Szászi János, Szelesi László, Szél Móni, Szentes Lázár, Szőcs László, Szőts Patrik, Szunyogh Mihály, Takács László ifj., Takács Lászlóné, Tamás Ádám, Tamás Menyhért, Tamás Zsolt, Tiszbergerné Kovács Viola, Torondy László, Tóth István Zsolt, Tóth Jánosné, Vanya György, Varga Gyöngyvér, Varga Lajos, Vasas István dr., Váczi István, Váczi Imre, Vál József, Viczencz Ottó, Vidáné Laboncz Krisztina, Videcz Ferencné, Vidor György dr., Villám Judit, Vizin Balázs, Vörös György dr., Wagner József, Weber Jánosné, Wiandt István.

Rövidítések

AG: Aktiengesellschaft (részvénytársaság). **AKÖV**: Autóbusz-közlekedési Vállalat. **aug.**: augusztus. **ÁVO**: Államvédelmi Osztály. **ág. hitv**.: ágostai hitvallású. **ált. isk.**: általános iskola. **ÁFÉSZ**: Általános Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezet. **ápr.**: április. **BEAC**: Budapesti Egyetemi Atlétikai Club. **BHG**: Beloiannisz Híradástechnikai Gépgyár. **BM**: Belügyminisztérium. **BMSC**: Bonyhádi Munkás-Szövetkezeti Spartacus Sport Club. **BMTE**: Bonyhádi Munkás Testedzők Egyesülete. **BONI**: Bonyhádi Oktatási Nevelési Intézmény. **BÖSZ**: Bonyhádi Öregdiák Szövetség. **Bp.**: Budapest. **BSE**: Budapest Sport Egyesület. **bt.**: betéti társaság. **c.**: című. **CD**: Compakt Disc (digitális hang- és képtároló lemez). **Cg.**: Cégjegyzék. **cm**: centiméter. **Co.**: Company (társulat). **db**: darab. **dec.**: december. **DISZ**: Dolgozó Ifjúság Szövetsége. **DVTK**: Diósgyőr-Vasgyári Testgyakorlók Köre. **e.**: ezer. **ELTE**: Eötvös Loránd Tudományegyetem. **ENSZ**: Egyesült Nemzetek Szervezete. **ETO**: Egyetértés Torna Osztály. **EU**: Európai Unió. **ev.**: evangélikus. **ev. ref.**: evangéliumi református. **évf.**: évfolyam. **FC**: Futball Club. **febr.**: február. **Ft**: Forint. **főgimn.**: főgimnázium. **FTC**: Ferencvárosi Torna Club. **GESZ**: Gazdasági Ellátó Szervezet. **GmbH**: Gesellschaft mit beschränkter Haftung (korlátolt felelősségű társaság – kft.). **gr.**: gróf. **GTE**: Gépipari Tudományos Egyesület. **GYED**: Gyermekgondozási díj. **GYES**: Gyermekgondozási segély. **id.**: idősebb. **ifj.**: ifjabb. **ig.**: igazgató. **ill.**: illetve. **In**: -ba, -be, -ban, -ben. **IPOSZ**: Ipartestületek Országos Szövetsége. **izr.**: izraelita. **jan.**: január. **jún.**: június. **júl.**: július. **kat.**: katolikus. **kb.**: körülbelül. **KIMSZ**: Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetsége. **KIOSZ**: Kisiparosok Országos Szabadszervezete, vagy: Kisiparosok Országos Szövetsége. **KISZ**: Kommunista Ifjúsági Szövetség. **KISZÖV**: Kisipari Szövetkezetek Szövetsége. **kft.**: korlátolt felelősségű társaság. **kg**: kilogramm. **kh**: katasztrális hold. **km**: kilométer. **KMP**: Kommunisták Magyarországi Pártja. **KÖJÁL**: Közegészségügyi és Járványügyi Állomás. **KSC**: Kosárlabda Sport Club. **ktsz**: kisipari termelőszövetkezet. **ltp.**: lakótelep. **m**: méter. **MADISZ**: Magyar Demokrata Ifjúsági Szövetség. **MAFC**: Műegyetemi Atlétikai és Football Club. **MÁV**: Magyar Államvasutak. **máj.**: május. **márc.**: március. **MDF**: Magyar Demokrata Fórum. **ME**: Miniszterelnök. **MEDOSZ**: Mezőgazdasági, Erdészeti, Élelmiszeripari és Vízügyi Dolgozók Szakszervezete. **mgtsz**: mezőgazdasági termelőszövetkezet. **MHK**: Munkára, Harcra Kész. **MKP**: Magyar Kommunista Párt. **MNB**: Magyar Nemzeti Bank. **MNDSZ**: Magyar Nők Demokratikus Szövet-

sége. **MNK**: Magyar Népköztársaság Kupa. **MSZMP**: Magyar Szocialista Munkáspárt. **MT**: Minisztertanács. **MTA**: Magyar Tudományos Akadémia. **MTK**: Magyar Testgyakorlók Köre. **MTV**: Magyar Televízió. **MUOSZ**: Magyar Újságírók Országos Szövetsége. **MW**: Megawatt. **NB**: Nemzeti Bajnokság. **NDK**: Német Demokratikus Köztársaság. **nov.**: november. **NSZK**: Német Szövetségi Köztársaság. **okt.**: október. **OKISZ**: Országos Kereskedelmi és Iparszövetség. **Op.**: Opus (alkotás, mű). **OTP**: Országos Takarékpénztár. **özv.**: özvegy. **PhD**: Doctor of Philosophy (A filozófia doktora). **pl.**: például. **PVSK**: Pécsi Vasutas Sportkör. **q**: métermázsa. **ref.**: református. **róm. kat.**: római katolikus. **r. k.**: római katolikus. **Rt.**: Részvénytársaság. **SE**: Sportegyesület. **SS**: Schutzstaffel: (Védőosztag). **stb.**: és a többi. **sz.**: számú, vagy született. **SZEOL**: Szegedi Egyetemi és Olajipari Sport Club. **szept.**: szeptember. **szerk.**: szerkesztő. **Szt.**: Szent. **SZTK**: Szakszervezeti Társadalombiztosítási Központ. **tbc**: tuberkulózis (tüdőbaj, gümőkór). **tc.**: törvénycikk. **TIT**: Tudományos Ismeretterjesztő Társulat. **tsz**: termelőszövetkezet. **tszcs**: termelőszövetkezeti csoport. **TTK**: Természettudományi Kar. **TV**: Televízió. **u.**: út, utca. **UEFA**: Union of European Football Association (Európai Labdarúgó-szövetség). **UK**: United Kingdom (Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királysága). **ún.**: úgynevezett. **URH**: ultrarövidhullám. **USA**: United States of America (Amerikai Egyesült Államok). **vb**: végrehajtó bizottság. **VBKM**: Villamos Berendezés és Készülék Művek. **VIP**: Very Important Person (megkülönböztetett bánásmódban részesítendő vendég). **VIT**: Világifjúsági Találkozó. **VOSZ**: Vállalkozók és Munkáltatók Országos Szövetsége. **VSC**: Vasutas Sport Club. **Zrt.**: Zártkörűen működő részvénytársaság. **ZTE**: Zalaegerszegi Torna Egylet.

Tartalomjegyzék

II. Rákóczi Ferenc utca 10. – 6. sz. főút – *504. Számú Iparitanuló Intézet* – 1956-os forradalom – A második világháború vége Bonyhádon – A Völgységi Telepesek Központi Szövetkezetének Tagértesítője – Ablonczy-ház – Ablonczy Pál – Ábrahám János – ABS zenekar – *ÁFÉSZ* – állatkórház – Animato együttes – Anonym Triatlon és Szabadidő Sportegyesület – Antal Mária – antiszemitizmus – Anyai fájdalom (Mutterschmerz) elnevezésű szobor – Apaczeller István – április 4. – Arany János Általános Iskola – „Aranykorona" Ipari-, Kereskedelmi- és Szolgáltató Kft. – Arany Oroszlán Szálloda – Arndt János – artézi kút – Atlétikai Centrum – Atlétikai Club Bonyhád – Auschwitzban elhunyt bonyhádi zsidók emlékműve – autóbusz-pályaudvar – Bábel Ernő – Babin, Iván Szergejevics – Babin-telep – bábszínház – Bajor (Baier) János – Bajor (Baier) László – Bajusz Viktor – Bálint Júlia – Balog Gyula – Balogh Antal – Bányai Béla – Bányai Gergely – baptista gyülekezet – Barabás Éva – Barabás Imre – Barabás István – Bárány Ernő – Barcza Imre, id. – Barcza Imre, ifj. – Bárdi László – Bartina zenekar – Bartók Béla Zeneiskola ifjúsági fúvószenekara – *Bauernbund Bank Allgemeine Gesellschaft* – Bauernbund mozgalom – Bauernbund újság – Bayer Béla – Bayer József – Becker Ádám – Beke Andor – Békés Ferenc – Béki Ernő – Béla utca – Béldi Béla – Benács József – Benedek (Blum) János – benzinkút – Bercsényi Vince – Berde (Bergl) Mózes – Beréti István – Beréti Istvánné – Bertalan Sándor – Bertalan Sándorné – Bese (Schreck) Ádám – Bethlen István – Betnár Béla – Biczó Zsigmond – Birtokviszonyok lezárulása 1744-ben – Bitter Károly – Blau László – Bodor György – *Bogép Kft.* – Bogos Domokos – Bokor Vilmos – Bonnharder Nachrichten – Bonsa Cipőipari Kft. – *BONY Cipőipari Szövetkezet* – BONYCOM Bonyhádi Közüzemi Nonprofit Kft. – Bonyha – *Bonyhád Agraco Football Club* – Bonyhád Beachsoccer & Futsal Club (Bonyhád BFC) – Bonyhád címere – Bonyhád és Vidéke – Bonyhád és Vidéke Hitelszövetkezet – Bonyhád „himnusza" – *Bonyhádi Botond Sportkör* – Bonyhádi Bőripari Kisipari Termelőszövetkezet – Bonyhádi Cipőgyári Dalkör – Bonyhádi Cipőgyári Sportkör – Bonyhádi Dalárda – Bonyhádi (Devald) Márton – *Bonyhádi Építőipari Kisipari Termelőszövetke-*

zet – Bonyhádi Evangélikus Gyűjtemény – Bonyhádi Festő és Mázoló Kisipari Termelőszövetkezet – Bonyhádi Földművesszövetkezet – Bonyhádi Futball Club (BFC) – Bonyhádi Gondozási Központ – Bonyhádi Háziipari Termelőszövetkezet – Bonyhádi Izraelita Nőegylet – Bonyhádi Kórház és Rendelőintézet – Bonyhádi Kosárlabdázók Sportegyesülete (BKSE) – Bonyhádi Közgazdász – Bonyhádi Legeltetési Társulat – Bonyhádi (Litzmann) Jenő – Bonyhádi Munkás-Szövetkezeti Spartacus Sport Club (BMSC) – Bonyhádi Munkás Testedzők Egyesülete (BMTE) – Bonyhádi Öregdiák Szövetség (BÖSZ) – Bonyhádi Polgári Dal- és Zeneegyesület – Bonyhádi Polgári Kaszinóegylet – Bonyhádi Polgári Olvasóegylet – Bonyhádi Polgári Olvasókör – Bonyhádi Protestáns Kör – Bonyhádi Református Szeretetszövetség – Bonyhádi Római Katolikus Legényegylet – Bonyhádi Római Katolikus Olvasókör – Bonyhádi Segélyegylet mint Szövetkezet – Bonyhádi Spartacus Sportkör – *Bonyhádi Sportegyesület (BSE)* – Bonyhádi Szabadoktató Egyesület – Bonyhádi Székely Kör – bonyhádi tájfajta pirostarka szarvasmarha – Bonyhádi Takarékpénztár Részvénytársaság – Bonyhádi Tejszövetkezet – Bonyhádi Temetkezési Vállalat – Bonyhádi Testgyakorlók Köre (BTK) – Bonyhádi Testvériség Testedzők Egyesülete (BTTE) – „Bonyhádi Ujság” – Bonyhádi Úszók Sportegyesülete (BÚSE) – Bonyhádi Vasas Sportkör – Bonyhádi Vasipari Kisipari Termelőszövetkezet – Bonyhádi Vörös Lobogó Sportegyesület – Bonyhád Járási Szülőotthon – Bonyhád-környéki Székely Telepes Községek Szabadművelődési Hivatala – Bonyhád neve – Bonyhád pecsétjei – Bonyhád Televízió – Bonyhád természetföldrajza – Bonyhád története – Bonyhád városi vegyes kar – Bonyhád Vasas Asztalitenisz Club – Bonyhádvidéki Takarék és Gazdasági Bank Részvénytársaság – *Bonyhád Völgység Labdarúgó Club (BVLC)* – Bonyhád zászlaja – *Bonyhády Géza I.* – Borbély József – Borda Tibor – bordély – Boros Dezső – Boros Dezső-díj – Boros Dezső-díjasok – Boross Géza – Boross György – Borsódi István – Borsódy (Pirkner) Ágnes (Papp Jánosné) – Borsódy (Pirkner) László – Boskovitz Wolf [utóneve héberül Benjamin Zeev] – Botond-Cipő Kereskedelmi, Ipari és Szolgáltató Kft. – *Botond-kupa* – Botta Rudolf (Rezső) – bölcsőde – bőr- és nemibeteg-gondozó – Börzsöny – börzsönyi szerpentin – Bösz – Bősze István – Brandeisz Ferenc – Brandeisz Ferencné – Brandeisz (Gubányi) Béla – Brauer János – bukovinai székely nyelvjárás – bukovinai székelyek – Bukovinai Találkozások – Bűcs Gábor – cigány népcsoport – cipőgyár – cipőgyár államosítása – cipőgyári igazgatók – Cipőgyári Kultúrotthon – Cirkusz című falkép – Cserháti (Czepf) József – cserkészet – csobányolás – Csöcske – Csőglei István – Danubiana Borkereskedő- és Termelő Kft. – Daradics Ferenc – Davidovics-ház – Dél-dunántúli Áramszolgáltató Vállalat (DÉDÁSZ) Bonyhádi Kirendeltsége – Delta együttes – Demiány Ervin – Dettre Gábor – Dévényi Ferencné – „Dicker Baum” – Dióssy Jánosné – díszpolgárok – disszidálás – Dobler István – Dobogó Természetjáró és Hegymászó Egyesület – Domokos Sándor – Dózsa Népe Mezőgazdasági Termelőszövetkezet – Draksics János Márk – Egyed Antal – Egyensúly elnevezésű térplasztika – Eibach Kornél – Eisner János [utóneve héberül Cvi] – Elmauer József – *Ema-Lion Bonyhádi Zománcáru Kft.* – Emele Károly – Emlékezés szobra – Engeszer Mátyás – építőipari szövetkezet – Érdi (Eppel) Andor – Érdy Miklós – Erhardt Frigyes – Erkel Ferenc kórus – Ermel–Vojnits-sírkápolna – Erményi Imre – Erményi János – Erős Lajos – eruv – Ettig László – evangélikus egyházközség – Evangélikus Keresztyén Ifjúsági Egyesület – evangélikus lelkészek – evangélikus nőegylet – evangélikus templom – evangélikus templom orgonája – „Év Rendőre” kitüntető cím – „Év Rendőre” kitüntető cím birtokosai – Ezer Mihály – Ezüstkalász Mezőgazdasági Termelőszövetkezet – Fábián Gergely – Fábián Mártonné – Faik Henrik – faiskola – Faludi Béla – Faludi Béláné – Farkas Ferenc – Farkas Ferenc, id. – Farkas Ferenc, ifj. – Farkas László – Fáy Ferenc – Fayl György – Fazekas József – Felszegi (Flesser) Ferenc – Felvidékiek Egyesülete Bonyhád – felvidéki emléktábla – felvidéki magyarok – fényképészeti műtermek – Ferencz Imre – Fetzer Ferenc – Fetzer Márton György – Forberger László – főszolgabírók – Fritsi Ádám – Frontharcos Szövetség – Futár

Rajmund – Füglein Michael – Füller Imre – Fülöpszerdahely – Fűtőmű Szolgáltató és Kereskedelmi Kft. – Gaál Aladár – Gaál Szabolcs – *GA-BO Élelmiszeripari és kereskedelmi Kft.* – Gál (Gász) István – Gänseschwanz – Gáti (Glaser) Gyula – Gáti (Glaser) István – Gazdaszövetségi Bank Részvénytársaság – *gázellátás* – gépállomás – gettó – *gimnázium* – gimnáziumi igazgatók – Glória Cipőipari Kft. – gojzervarrás – Gombótz Miklós – *gondozási központ* – GOYSER-SCHUH Cipőgyártó, Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. – Gömbös Miklós – Gömöry József – Graf József – Gyalog István – gyógyszertár – Győző László – Hahner Ferenc – Hahner József – Hajas Béla – Halász (Fischer) József – Hargitai (Hesz) László – Hargittay (Loos) Károly – Havasi János – *háziipari szövetkezet* – Hegedűs Ádámné – Hegedűs (Hügl) Ádám – Hegedűs (Hügl) Éva – Hegedűs János – Heil Bálint – Heisler Jenő – hengermalom (gőzmalom) – Herepei János – Herger Nándor – Hetényi (Handl) János – HG Cipő Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. – Hirschfeld-kereskedőház – Hirschfeld Lipót – Hit Gyülekezete – Hochheim am Main – HÓD Fa és Építőipari Kisszövetkezet – Hoffer István – Hoffer Károly – Hofmeister Lajos – Holló Sándor, id. – Holló Sándor, ifj. – holokauszt-emlékmű a Mártírok terén – holokauszt-emlékmű a neológ temetőben – Honig Albert – HON-LAP.BONYHÁD – Horváth Olivér – Hosszú István – Hotel Rittinger – Höfler Lajosné – hősök napja – hősök szobra („Bajtársak") – hulladékgazdálkodás – Hungária Takarék – Huth Tivadar – Hübner József – Hűséggel a Hazához mozgalom – Ifjú Botond – Ifjúsági park – ifjúsági tábor Fonyód-Alsóbélatelepen – ifjúsági tábor Váralján – Illyés (Illés) Gyula – iparitanuló-képzés – ipartestület – ismétlőiskola – Istvánmajori Földművesszövetkezet – Iván falu és bencés apátsága – ivóvízellátás – izraelita kórház – János Jeromos – járványkórház – Jehova tanúi – jesiva – jiddis – Jónás János – Jónás János Katolikus Közösségi Ház – Jónás Laci, ifj. – Jozgits János – József Attila Nevelőotthon – Juhász Béla – Juhász József – Jurisits József – kábeltelevízió – Kálvária-hegy – Kara Győző – Kardos Tibor – Karl Gusztáv – *kaszinó* – Kaszinókert – katolikus egyházközség – katolikus elemi iskola – katolikus kórház – *katolikus kör – katolikus közösségi ház – katolikus legényegylet* – katolikus plébánosok – katolikus templom – katolikus templom homlokzati szobrai – katolikus templom orgonája – Katz Sándor, id. – Katz Sándor, ifj. – kazeingyár – Kende Ferenc (Kaiser Henrik) – Kenderesi Tamás – kenyérgyár – Kerényi (Kunszt) Henrik – kereskedelem – Kerner József – Kerti Károly – kézműves szakiskola – *KIOSZ* – Király Ernő – Kliegl nemzetség – klumpa – Knábel Vilmos – Knipl Festéstechnológiai Berendezéseket Gyártó és Forgalmazó Kft. – Koller Mártonné – Koller Panzió Étterem – Kollmann Jenő – Kolta (Klenner) Ferenc – Kolta (Klenner) János – Kolta (Klenner) László – Komplex Építőipari Kisszövetkezet – *kórház* – Koritsánszky Ottó – Koritsánszy Ottó-díj – Koritsánszky Ottó-díjasok – kosárlabda Botond-kupa – Kossuth Lajos mellszobor – Kovács Elemér – Kovács Ferenc – Kovács Péter – Kovács Zoltán – Kováts Tibor – *költségvetési üzem* – Könyv-Kultúra Közhasznú Egyesület – könyvtár – *közgazdasági szakközépiskola* – községháza – községi bírók – községi jegyzők, főjegyzők – Krähling Dániel, id. – Krähling Dániel, ifj. – Kramoliny Gizella – Kramoliny József – Kränzlein Néptánc Egyesület – Kratzl János – Krauth János – Kun Ferenc – Lábady (Nusser) Antal – Lábady (Nusser) Tamás – labdarúgó-teremtornák (futsal) – Ladomány – László Antal – LD Jagd Cipőgyártó Kft. – Leányka – leánykollégium – Lehr Albert – Lékay (Laschek) Ottó – Lengyel Zsigmond – leventeintézmény – Link Péter – Lombos (Ledig) Alfréd – Lónay Sándor – Losonci István-emléktábla – Losonci (Leitz) István – Lotz János – Lőrincz Aladárné – Lőrincz Etel – Lőrincz Vitus – Lőrinczy Gyula – Lukács Szilveszter – Mackócsalád – Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének (MANSZ) bonyhádi csoportja – Magyar Honvédelmi Szövetség (MHSZ) – magyar-lengyel barátság emlékműve – Major Kamill – Major (Merber) Mátyás – Majos – május elseje – málenkíj robot – máltai szeretetszolgálat – március 15. – Marhauser Imre (Henrik) – Marschall József – Martin Rudolfné – Mártonffi Mór Antal kopjafája – Márvány (Marhauser) János – Marx János – März Konrád – má-

sodik világháborús emlékmű – Máté Gyula – Máté János – Máté Károly – Mayer Mihály – Merész Konrád-díj – Merész Konrád-díjasok – Merész (März) Károly – Merész (März) Konrád – Mess Béla – Mestyán Gyula – Metal-Work 2003 Ipari és Kereskedelmi Kft. – Mezőgazdasági Szakiskola – *Mezőgép* – Mező Lajos – Mihálkovics Árpád – Miklós Péter – Móser Zoltán – Mosonyi Gyula – mozi – Mőcsényi (Breining) Mihály – MUK – munkástanácsok 1956-ban – Mühl Henrik – műkedvelő színjátszás – Müller József – művelődési központ – Napsugár Leányklub – Négy évszak mozaik – németek kitelepítése – német nemzetiség – Német Nemzetiségi Kulturális Egyesület (Deutscher Nationalitäten Kulturverein) – Nepomuki Szent János híd – Nepomuki Szent János-szobor – nevezetes fák és cserjék – Nikodémusz József, ifj. – Nikolov Tamás – Nusser Péter – Nusser Zoltán József – nyomda – Oblath Adolf – Ócsag Imre – Oláh Annamária – olajgyár – Ónodi Szabolcs – Ordass (Wolf) Lajos – orgonaépítő műhely – Oroszki István – *Országos Néplap* – Országos Röplabdás Találkozó – Országos Takarékpénztár (OTP) – országzászló – országgyűlési képviselők – óvoda – Önkéntes Tűzoltó Egylet – öntöttbeton épületek – *Öregek Napközi Otthona* – pacsker – Paksi András – Palkó József, id. – Palko József, ifj. – Pálos (Popp) László – Pannónia Mezőgazdasági Termelőszövetkezet – Péntek Zoltán – Perczel Antal III. – Perczel Béla I. – Perczel Béla IV. – Perczel Bertalan II. – Perczel (Bonyhády) Béla III. – Perczel (Bonyhády) Géza I. – Perczel (Bonyhády) Gyula I. – Perczel (Bonyhády) Imre I. – Perczel Dezső I. – Perczel-díj – Perczel-díjasok – Perczel Etelka II. – Perczel Ferenc III. – Perczel István II. – Perczel József I. – Perczel József XI. – Perczel-kúria Alsóbörzsönyben – Perczel Miklós II. – Perczel Mór I. – Perczel Mór bibliája – Perczel Mór-emlékmű – Perczel Mór Közgazdasági Szakközépiskola – Perczel Mór köztéri szobra – Perczel Mórné – *Perczel Mór Szakképző Iskola* – Perczel Mór utca – Perczel Mór utca 7. – Perczel Mór utca 9. – Perczel Mór utca 13. – Perczel Mór utca 17. – Perczel Mór utca 29. – Perczel Mór utca 44. – Perczel Mór utca 46. – Perczel Mór utca 48. – Perczel Mór utca 49. – Perczel Mór utca 50. – Perczel nemzetség – Perczel-relikviák a Völgységi Múzeumban – Perczel Sándor I. – Perczel Sándorné – Pesthy Pál – Péterfi (Pétermann) Jakab – Péterfi (Pétermann) János – Pétermann és Glaser Cipőgyári Sport Egylet – Pétermann Jakab-díj – Pető (Pieler) Ede – Petőfi Mezőgazdasági Termelőszövetkezet – Petőfi Sándor Evangélikus Gimnázium – Petőfi Sándor önképzőkör – Pfeifer János – Pfeifer Mária – piactér – pipagyártó üzemek – *PIRAMIS Építőipari Kisszövetkezet* – Pogonyi Pál József – Polgár Dezső – polgári iskola – Pór (Bauer) József – Pór apát utca 1. – posta – Potápi Árpád János – Prell András – Prikk-lejtő – *protestáns kör* – Quinter Sportegyesület – Rabatin Gábor – rabbik – Rajka (Reich) Ödön – Rákóczi Szövetség Bonyhádi Szervezete – Raubitschek (Raubiček) Izidor – Rausch János – ravatalozó (halottasház) a köztemetőben – református egyházközség – református elemi iskola – Református Katalin Leányárvaház – református lelkészek – református templom – régészeti feltárások – rendőrség – Renova Tatarozó és Szolgáltató Kisszövetkezet – Rittinger Antal – Rónai Józsefné – Róth József – Rózsa Sándor – ruházati szövetkezet – Sabbaton – sábesz – Sabona Cipőipari és Kereskedelmi Kft. – Salacz Ottó – Schäfer-Oesterle Hungary Gépjárműjavító Kft. – Schall Kálmán – Schilson János Mihály – Schlenker Mihály – Schlichtherle László – Schlitt Gyula – Schmidt János – Schneider György – Schneider István – Schnell József – Scholl Miklós – Schramek Alajos – „Schwäbische Türkei” („Sváb Törökország”) – Schwarcz Tibor – Schwetz Antal – Sebes András – Sebestyén Lajos – Selényi Ottóné – Seven Club Singers – Simon Imréné – Soczó Lajos – Solymár Imre – *Solymár Imre Városi Könyvtár* – Solymosi József – Sós Csaba – sporttelep – sporttörténet 1951-ig – Steib György – Stekly Gyula – Stekly Zsuzsanna – Straicher-üzletház – strandfürdő a Gyár utcában – strandfürdő a községháza hátsó udvarában – Szabad Föld Mezőgazdasági Termelőszövetkezet – Szabados (Schaffer) Piroska – Szabadság tér – Szabadság tér 2. – Szabó László – Szabó László – Szakács Antal – Szarvasy István – Széchenyi-dombormű – Széchenyi István Általános Isko-

la – Széchenyi István-szobor – Széchenyi tér 3. – Szecska-tó – szegényház – Székely emlékpark – Székely Ház – Székely Múzeum – székely szövetség – székely telepítés – Székely vármegye – Szekerczés Sándor – Szelesi (Sztojkoneszku) László – Szélkerék együttes – Szemcsuk István – Szentdemeter – Szentes Lázár – Szentháromság-szobor – Szent Imre utca 1. – Szent Vince Szeretet Egyesület – szennyvízcsatornahálózat – Széplak – Szita László – Szociális Nőnevelő Iskola (Kisanyaképző) – szociális otthon – szovjet hősi emlékmű – szökőkút – Szőts Zoltán – szövőgyár – Sztrilich Lajos – Szücs Aladár – *szülőotthon* – Szűz Mária-szobor – Tabód – Tamás Ádám – Tamás Menyhért – Tamás Zsolt – tanácselnökök – Tanácsköztársaság – tanácstitkárok – táncház – tanösvény – Tarka Fesztivál – téglagyárak – telepeskongresszus – televíziós átjátszóállomás – termálfürdő – Termelési, Felvásárlási és Értékesítési Szövetkezet – Teslér (Tischler) László – testvértelepülések – Teveli (Maurer) Mihály – *„Tolnamegyei Hirlap”* – Toronyi (Trohn) Ádám – Tóth István Zsolt – trachomagondozó intézet – *traktoriskola* – Tréber Tibor – Trianon-emlékmű – turistautak – tüdőbeteg-gondozó intézet – Türje (Lehmann) István – Tüzép – *Tűzoltó Egylet* – Tűzoltó Múzeum – tűzoltóság – ultratriatlon versenyek – utcakövezés – utcanevek – úttörőház – Váczi István – Váczy József – vágóhíd – Vajtai (Waitsch) István – Vanya György – Váradi László – Varga Lajos – Városi Sportcsarnok – *Városi Sporttelep* – Városi Tanuszoda – vásártér – Vasas István – *vasipari szövetkezet* – vasúti szárnyvonal – vezetékes gázellátás – Videcz Ferenc – Vidor (Weingarten) Leó – villanytelep – Virág (Blum) Ferenc – Virányi (Kocsis) Sándor – virilisták – Volksbund – Völgységi Hírlevél – *Völgységi Ipartestület* – Völgységi Könyvfesztivál – Völgységi-malomárok – Völgységi Múzeum – Völgységi-patak – *Völgységi Takarékszövetkezet* – Völgységi Telepesek Központi Szövetkezete – Völgység népessége, gazdasága – Völgység néptáncegyüttes – Völgység Turista Egyesület (VTE) – Vörös László – Vöröskereszt – Vörösmarty Mihály – Vörösmarty Mihály Általános Iskola – Vörösmarty Mihály-emléktábla – Vörösmarty Mihály-szoborcsoport – Wagnerné Pál Ágnes – Wajdits György – Wajlaket Joszef – Wass Albert-szobor – Weber János, id. – Weber János, ifj. – Weber Kálmán, id. – Weber Kálmán, ifj. – Weiszenburger János – Wernau – Wiesner Boldizsár – Winkler-kódex – Winkler Mihály – *Winkler Mihály-emléktábla* – Winkler Mihály éremgyűjteménye – zárda – zeneiskola – Zentai (Steiger) József – Zerinváry (Zvarinyi) János – Zoltán Vilmos – zománc – zománcgyár – Zománcgyári Dolgozók Dalköre – Zománcgyári Kultúrotthon – zománcgyári privatizáció – Zománcgyári Testedző Egyesület (ZTE) – zománcművészeti alkotótábor – Zöldkereszt – zsidó elemi iskola – zsidó hitközség szakadása – zsidó közösség – zsidó temetők – zsinagóga a neológ közösség részére – zsinagóga az ortodox közösség részére.

Javított, kiegészített szócikkek

Beke Andor (*1863. dec. 23. Lekenye, †1918. nov. 17. Budapest): tanár. 1892-től 1917-ig a helyi gimnázium latin–görög szakos tanára volt. Az iskola történetéről szóló írásai az évkönyvekben láttak napvilágot: *Az algymnasium tanulói 1870–1895*, valamint *Az algymnasium mai állapota* (1898) címmel. Gyalog Istvánnal írt közös munkájuk, *A bonyhádi ág. ev. esperességi algimnázium története* a centenárium évében, 1906-ban jelent meg. A gimnázium igazgatójának nekrológja szerint: *„Az intézet egyik legképzettebb és legbuzgóbb tanárát vesztette el. Az ifjúságnak szerető vezetője és oktatója, tanártársainak hűséges társa és a tanügynek odaadó bajnoka volt."* A volt tanítvány, Bokor Vilmos festőművész elkészítette a portréját, mely az iskola falát díszíti. A születési anyakönyvben utóneve András. Otrokocsy Nagy Emmával kötött házasságából három fia született. (Fotó: Hofmeister Annamária) (Steib György)

Bonyhádi Vörös Lobogó Sportegyesület: a Bonyhádi Cipőgyár által fenntartott egyesület 1951. jún. 8-án alakult. Első elnökét, Laki Józsefet 1952-ben Sásdi János, majd Szelesi László, 1953-ban Csillag János, 1954-ben Mészáros Vilmos, 1956-ban Csetneki Pál követte. Az egyesület már megalakulása évében megszervezte úszó- és vízilabda-szakosztályát, mely a mostoha körülmények – hideg víz, vízhiány, töredezett medence, hiányos felszerelés, hiányzó sportszerek – ellenére Tolna megye egyik erős úszóbázisává fejlődött. Az elhanyagolt állapotú strandfürdőt néhány évre a cipőgyár saját kezelésbe vette, és nagy anyagi áldozat, sok társadalmi munka árán használható állapotba hozta. A vízilabdacsapat 1951-től a Somogy-Tolna-Baranya összevont megyei bajnokságban vett részt. A többnyire Kun, Polgár, Deckert, Kovács, Bács, Boross, Jenei összeállításban felálló felnőttcsapat mellett ifjúsági csapatot is szerepeltettek. A szakosztály vezetője Csillag János, majd Engel Zsuzsanna, Bács Barna, az úszómester Boross Géza volt. Rendszeresen összemérték tudásukat Tolna, Szekszárd, Dombóvár és Baja úszóival, a versenyek lebonyolítása után megmérkőztek a vízilabdacsapatok is. A rendezvények nagy közönségsikert arattak, esetenként 400 nézőt is vonzottak. Az évi átlagos 55-60 versenyúszó között sok tehetség tűnt fel: Lendvai László, Bányai Ilona, Bács Barna, továbbá a Tolna megye ifjúsági úszókeretébe 1954-ben beválogatott Bács Huba, Gaál Szabolcs, Wiesner Zsuzsanna, Király Ernő, Deckert Gabriella, Engel Zsuzsanna.

Úszók 1953-ban, balról: Gaál Aladár, Bács Barna, Király Ernő, Bács Huba, Gaál Szabolcs, Cserháti Miklós

Utóbbi 1954-ben a vörös lobogó sportegyesületek országos bajnokságán a serdülők között második, Gaál Szabolcs első helyezést ért el. 1953-ban a vörös lobogó egyesületek országos úszóedzője három napot töltött Bonyhádon, hogy szakmai segítséget nyújtson. 1953-ban Botta Rudolf edző munkálkodásával, mintegy húsz fővel vívószakosztályt hoztak létre. Úttörő, serdülő, ifjúsági korosztályokban házibajnokságokat rendeztek, megmérkőztek a Szekszárdi Bástya vívóival. A szakosztály vezetője Nusser József volt. Foglalkozásaikat a járási kultúrházban tartották. A sportkör anyagilag támogatta a gimnázium atlétika, torna és kosárlabda sportágainak működését, ezért a tanulók az egyesület neve alatt versenyeztek. Edzőjük Boros Dezső és Bajor László volt. Az egyesületnek szerzett dicsőséget a dobóatléta Zag László, a középtávfutó Pech József; a Tolna megye ifjúsági atléta keretébe beválogatott Szilasi Anna, Oláh Magdolna, Schwarcz Tibor, Keller József, Földi Imre, Pánczél Magdolna,

Úszóversenyen, Szekszárdon (1952). Balról, első sor: Borsódy Ágnes, Bányai Ilona, Engel Zsuzsanna, hátsó sor: Fehérvári Klára, Wiesner Zsuzsanna, Tomecskó Emília (Tolna), Deckert Gabriella.

Heil Bálint, Bus Imre; és a megyei összetett bajnok tornászlány – aki minden szeren nyert –, Schmidt Krisztina. Az egyesület színeiben megyei bajnokságban szerepelt a gimnázium fiú- és leány kosárlabda csapata. A labdarúgócsapat a járási bajnokságban szerepelt. 1954-ben sikertelen osztályozót játszottak a megyei bajnokságba kerülésért. 1955-ben – miután több

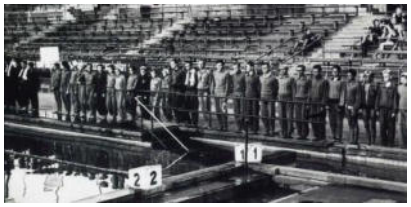

A vörös lobogó sportegyesületek országos úszóbajnokságán, 1953-ban. A fiúk sorában balról 5. Gaál Szabolcs, 7. Bács Huba, 10. Király Ernő.

mérkőzésről távol maradtak – a csapatot kizárták a versenyből. Kerékpárszakosztályuk női és férfi tagjai megyei minősítő versenyeken vettek részt. Az egyesület sikeresen szervezte a korszak tömegsportrendezvényeit: a VIT jelvényszerző- és az MHK versenyeket. Nagyszabású sportnapokat rendeztek, szakmai segítséget nyújtottak falusi sportköröknek. 1956 forradalma idején a sportkör működése szünetelt, majd 1957 februárjában beolvadt az egyesített városi sportkörbe, a Bonyhádi Munkás Testedzők Egyesületébe (BMTE). (Steib György)

Gáti (Glaser) Gyula (*1891. jan. 20. Bonyhád, †1946. márc. 12. Budapest): cipész, a cipőgyár társtulajdonosa. Nagyapja papucskészítő, édesapja cipész volt, a családi hagyományt követve lett cipészinas Ritzl Frigyes bonyhádi cipészmesternél. Segéd vándorútja során vetődött Ausztriába, ahol megtanulta a gojzervarrást, melyet később meghonosított a bonyhádi cipőgyárban. A gojzervarrott cipők a gyár minőségi védjegyét jelentették. 1912-től hat évig katonai szolgálatot teljesített. Lovastüzérként végigszolgálta az első világháborút. Helytállásáért többek között Magyar Vitézségi Érem nagyezüst fokozat kitüntetésben részesült, 1940-ben pedig felvették a Vitézi Rend tagjai közé. Leszerelését követően 1918-ban Pétermann Jakab cipész alkalmazásába állt, 1919-től már üzlettársa, majd a cipőgyár (mely valószínűleg ettől az időtől a Pétermann és Glaser Cipőgyár nevet viseli) üzemvezetője. Rendkívül szorgalmas volt. Nemcsak vezetői feladatokat látott el: szükség esetén részfeladatokat végzett a gyártásban, még éjszakai műszakban is. Szerény és humánus ember volt, gyakran segítette egykori mestere özvegyét. Egyetlen kedvtelése gyümölcsöse volt. Tagja volt a Hűséggel a Hazához mozgalomnak, a Gyáriparosok Országos Szövetsége Bőripari Szakbizottságának, 1934-től a Bonyhádi Takarékpénztár igazgatóságának, 1945-től Bonyhád község képviselő-testületének, elnöke a Bonyhádi Ifjúsági Önképző Kör és Sportegyletnek. Karl Erzsébettel kötött házasságából két fia és egy lánya született.

(Steib György)

Halász (Fischer) József (*1905. ápr. 29. Cikó, †1971. jún. 20. Bonyhád): cipész, a cipőgyár igazgatója. Iskolái: Cikó 4 év elemi, Dombóvár 4 év polgári. 1919-től a bonyhádi cipőgyár dolgozója, itt szerezte cipész szakképzettségét. 1948. márc. 26-ától 1951 őszéig az államosított gyár első igazgatója. 1951. okt. 1-jétől 1955. szept. 15-éig a Bonyhádi Ruházati és Szolgáltató Ktsz műszaki vezetője, párttitkárja majd a cipőgyár személyzeti vezetője. Az 1956-os forradalom

A kép közepén ülő: Halász József

leverését követően, 1957. febr. 14-étől 1958. nov. 1-jéig ismét a cipőgyár igazgatója, ezt követően fél évig művezető, végezetül fizikai állományú dolgozó, szabászati bevizsgáló. 1965-től nyugdíjas. Lengyel Magdolnával kötött házasságából egy fia született.

(Steib György)

Nikolov Tamás (*1946. febr. 24. Bonyhád): cipőipari üzemmérnök, a cipőgyár igazgatója. A bonyhádi gimnáziumban érettségizett 1964-ben. A gimnáziumi évek alatt politechnikai gyakorlatot teljesített a cipőgyárban, amiért szakmunkás képesítéssel csaknem egyenértékű bizonyítványt szerzett 1964-ben. Ezt követően a gyár ösztöndíjasaként hallgatója lett a budapesti Felsőfokú Könnyűipari Technikumnak, ahol 1967-ben cipőipari szaktechnikus képesítést, majd a Könnyűipari Műszaki Főiskola levelező tagozatán 1974-ben cipőipari üzemmérnöki diplomát szerzett. 1967. aug. 1-jén gyakornokként kezdett dolgozni a Bonyhádi Cipőgyárban. 1969. febr. 22-étől a szabász- és csákozó üzem főművezetője, 1971. jan. 1-jétől a műszaki osztály vezetője, 1975. dec. 5-étől az üzemi MSZMP szervezet függetlenített párttitkára, 1977. okt. 1-jétől a gyár főmérnöke, 1981. júl. 1-jétől műszaki igazgatóhelyettese. 1987 decemberében, pályáztatást követően a Vállalati Tanács a gyár igazgatójának nevezte ki, megbízatását 1990 szeptemberéig töltötte be. Közben az 1985-ben megalakult Vállalati Tanács elnökévé választották. Alapító tagja volt az 1990. aug. 30-án létrejött Gloria Cipőipari Kft.-nek, melynek nov. 1-jétől ügyvezető igazgatója lett. 1996–2002 között a Sabona Cipőipari és Kereskedelmi Kft. ügyvezető igazgatója volt. 2003. jún. 1-jén került nyugállományba. Szakmai munkáját fémjelzi többek között a ragasztott technológia bevezetése, a tűződei bérmunkaüzemek hálózatának létrehozása, a számítógépes tűződei rendszer megvalósítása. Meghatározó szerepe volt a Rockport-, a Marc- és a Salamander kooperációk létrehozásában. Munkája elismeréseként kapott főbb kitüntetései: Kiváló Dolgozó, Kiváló Munkáért, Munka Érdemrend bronz fokozata, Közbiztonság Kiváló Dolgozója. Istenes Gizellával kötött házasságából egy lánya és egy fia született.

(Sós Csaba)

Schall Kálmán (*1867. ápr. 11. Tolnaváralja, †1942. márc. 23. Bonyhád): orvos. Középiskolába Bonyhádon, Szarvason majd Sopronban járt, felsőfokú tanulmányait Budapesten végezte, 1892-ben avatták orvosdoktorrá. Kórházi és klinikai gyakorlatának letöltése után Sárbogárdon, majd Gyönkön folytatott orvosi magánpraxist. 1905-ben települt Bonyhádra, ahol kinevezték a Völgységi járás tisztiorvosává, tisztségét húsz éven át látta el. Az Országos Társadalombiztosító Intézet (OTI) körzeti kezelőorvosa, nyugdíjazását követően pedig a helyi gimnázium egészségtantanára volt. Az első világháború idején a bonyhádi hadikórházban végzett orvosi tevékenységének elismeréseként hadi ékítményes Vöröskereszt Díszjelvénnyel tüntették ki. Szívesen vállalt társadalmi tisztségeket: a Tolna Megyei Orvosszövetség, valamint a helyi gimnázium iskolabizottságának elnöke, a Vöröskereszt Egylet alelnöke volt, tagja a Bonyhádvidéki Takarék és Gazdasági Bank Rt. választmányának. Eredményes

munkájáért egészségügyi tanácsos címmel jutalmazták, 1922-ben tiszteletbeli vármegyei tiszti főorvossá nevezték ki. Tevékenységével kivívta a bonyhádiak elismerését. Simon Irénnel kötött házasságából négy lánya született. (Steib György)

Weber Kálmán, ifj. (*1906. márc. 31. Püspöknádasd, †1981. máj. 7. São Paulo): földbirtokos. Gimnáziumi

érettségit tett Pécsen, majd a Magyaróvári Magyar Királyi Gazdasági Akadémia elvégzését követően édesapjától átvette a mintegy 360 kh kiterjedésű gazdaság (Istvánmajor) vezetését. Szeszfőzdét működtettek, négy istállóban szarvasmarhát tartottak. Tagja volt a Bonyhádi Polgári Olvasókörnek, ügyvezetője a Tolnavármegyei Gazdaságok Szövetkezete Értékesítési Osztály Kft.-nek. 1944 novemberében családjával elhagyta az országot. Rövid ideig Ausztria területén éltek, majd Brazíliában, Sao Paulóban telepedtek le, ahol étterem-panziót béreltek. A brazil város lett végső nyughelye, a bonyhádi Kálvária-hegyen lévő Weber-kripta fekete-gránit kövén a neve csak névlegesen szerepel. Felesége Bitter Edith volt, házasságukból egy lány született. (Steib György)

zománcgyári privatizáció: az 1990. évi rendszerváltozást követő időben az állami tulajdonú bonyhádi zománcgyár magánosítása, eladása. A tulajdonviszonyok változása a törvényi előírások szerint több lépcsőben zajlott le. 1. 1993. márc. 31. napjával a gyárat korlátolt felelősségű társasággá szervezték át, ezzel az Állami Vagyonügynökség tulajdona lett. A törzstőkét 329 millió forintban határozták meg. 2. A gyár vezetőiből álló 8 tagú csoport (Vasas István, Szekerczés Sándor, Farkas Antal, Baumgartner László, Németh Józsefné, Jovánczai Gyula, Mátrabérci Zoltán, Palkó Antal) 1993. jún. 10-én – a vállalat megvásárlásának szándékával – megalapította a BOZOM Kereskedelmi és Üzletszervező Kft.-t. 3. 1993 novemberében létrejött az Ema-Lion Bonyhádi Zománcáru Kft. Munkavállalói Résztulajdonosi Program (MRP) Szervezet, mely a gyár dolgozóinak teremtett lehetőséget tulajdonrész megszerzésére. 4. Pályáztatást követően 1993. dec. 13-án írták alá az adásvételi szerződéseket. A BOZOM Kft. és a budapesti székhelyű Gentissimo Kft. 242 millió forintért 80%-os közös, de nem egyenlő arányú tulajdonrészhez jutott. A fennmaradó részt a gyári MRP szervezet vásárolta meg 30.250.000 Ft-ért. 5. A megkötött szerződések 1994. ápr. 5-én léptek hatályba. (Steib György)